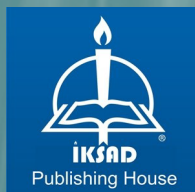

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE NÜFUS POLİTİKALARI VE ANALİZLERİ

(STRATEJİ, TEORİ VE KAVRAMLAR)

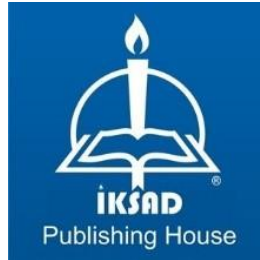
DOÇ. DR. LEVENT AKSU

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE NÜFUS POLİTİKALARI VE ANALİZLERİ (STRATEJİ, TEORİ VE KAVRAMLAR)

DOÇ DR. LEVENT AKSU¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14225129>

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye MYO, İşletme Yönetimi Bölüm Başkanı., leventaksu71@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-2298-0762

Copyright © 2024 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-935-4

Cover Design: İbrahim KAYA

November / 2024

Ankara / Türkiye

Size = 21x29,7 cm

“Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesaili hayatiyesindedir. İdari, askerî, malî ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktarı sahihini bilmek ne kadar elzemse her sene yapılacak ihさいyat [istatistik] ile nüfusun tezayüt veya tenakus miktarı anlaşılmadan esbabı tezayüdün idamesi ve esbabı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olmayacağı derkâdır. Binaenaleyh yeniden tahriri nüfus icrasına pek acil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır. Nihayetsiz gavail ve iştigalât hasabiyle şimdiye kadar Milli Hükümetin meşgul olamadığı nüfus meselesinin yeni sene zarfında ehemmiyetle nazarı dikkate alınması ve umumi bir tahriri nüfus hakkında vekâletçe mutasavver layihanın bir an evvel Meclise takdimiyle iktisabı kanuniyet etmesi temenni olunur.”

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima 1, 01/03/1339 (1923), Cilt 28, Ankara TBMM Matbaası 1961, s.5.

AKSU Ailesinin Tüm Büyüklerine...
Aziz Hatıraları Önünde Saygı ile Eğiliyorum,
Büyüklerimin Ruhları Şad Olsun...
Gurur ve Onurla...
Minnet, Özlem ve Sevgi ile İthaf Ediyorum...

(Nuray'ıma Sevgilerimle...)

KISALTMALAR.....

A.B.	: Avrupa Birliği
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
Ant.	: Antlaşma
AR-GE	: Araştırma – Geliştirme
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BIT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BH	: Büyüme Hızı
Bknz.	: Bakanız
BTB	: Bölgesel Ticari Bloklar
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DNK	: Dünya Nüfus Konseyi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
Edi.	: Editör
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GFR	: Genel Doğurganlık Oranı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

IDA	: Uluslararası Kalkınma Ajansı
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IOM UN	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü
IRENA	: Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
Km	: Kilometre
Km²	: Kilometrekare
KOBİ	: Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler
Krş.	: Kuruş
MERNİS	: Merkezi Nüfus İdare Sistemi
MB	: Merkez Bankası
MDG	: Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri
MG	: Milli Gelir
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDG	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
STRATEKON	: Stratejik Ekonomik Materyaller
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEK	: Türkiye Ekonomi Kurumu

TDT	: Türk Devletler Teşkilatı
TVF	: Toplam Faktör Verimliliği
TL	: Türk Lirası
TİK	: Türkiye İktisat Kongresi
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
U.S. \$: A.B.D. Doları
UZEM	: Uzaktan Eğitim Merkezi
vb.	: Ve Benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
WB	: Dünya Bankası
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu
WFP	: Dünya Gıda Programı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WRI	: Dünya Kaynakları Enstitüsü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YP	: Yabancı Para

TABLO LİSTESİ.....Sayfa No

Tablo 1: Dünyada Birincil Enerji Arzı	99
Tablo 2: Türkiye'nin Demografik Değişimleri (1927-2024)	111
Tablo 3: Başlıca Büyüme Teorileri ve Özellikleri	164
Tablo 4: Dünya Gıda Üretimi Yetecek mi?	227
Tablo 5: Kıtaların Beslenme Durumu	227
Tablo 6: Fert Başına Büyüme ve Gelir Tahmini Büyüme Oranı	245
Tablo 7: 1820-2020 Yılları Arasında Dünya Genelinde Nüfus Artışı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir	247
Tablo 8: 1820-2020 Döneminde Dünya Genelinde Nüfus Artış Hızı, İşgücü Arzı ve İşgücü Talebi	251
Tablo 9: 1950-2020 Döneminde Türkiye'de Nüfus Artış Hızı, İşgücü Arzı ve İşgücü Talebi	251
Tablo 10: Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme ile İlişkisi	260
Tablo 11: Dünyadaki Kaynak Dağılımı ve Tasarruf Tahminleri (1970-2000)	268
Tablo 12: Dünya Nüfusu Gelişim Süreci	280
Tablo 13: 1650-1986 Yılları Arasında Dünya Nüfus Süreci	282
Tablo 14: 1965-2030 Yılları Arasında Dünya ve Kıtaların Nüfus Gelişim Süreci	284
Tablo 15: Dünya nüfusunun kıtalara dağılımı, 2010 ve 2003 (yıl ortası nüfus)	286
Tablo 16: Kıtalara Göre Nüfus ve Demografik Özellikleri (2020)	287
Tablo 17: 1970-2024 Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Kaynakları ve Büyümeye Yüzdesel Etkileri (%)	342
Tablo 18: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişim Endeksi	372
Tablo 19: Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi'nin Tarihsel Gelişim Süreci (1975-2006)	373
Tablo 20: Türk Devletlerinin Ekonomik ve Demografik Yapısı (2023 Verileri)	427
Tablo 21: Nüfus Jeopolitiği ve Jeostratejisini Etkileyen Faktörler (1800'lerden Günümüze)	433
Tablo 22: Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus (1820-1897)	459
Tablo 23: Osmanlı İmparatorluğu'nda (1884-1897) Yılları Arasında Nüfus Artışı (1000 Kişi)	460
Tablo 24: Türkiye Nüfusunun Dünya Nüfusu İçindeki Payı ve Artış Hızı (1500-2050)	461

Tablo 25: Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 Yılı Başında Yüzölçümü ve Nüfusu	462
Tablo 26: 1914 Yılında Nüfusun Milliyet İtibariyle Bölgelere Göre Dağılımı	463
Tablo 27: Genel Nüfus Sayım Tarihlerine Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu	468
Tablo 28: 1927 Nüfus Sayımına Göre Türkiye'de Sosyal Sınıflar	469
Tablo 29: Türkiye'de Şehir-Köy Nüfusu Dağılımı (1927-1940)	470
Tablo 30: 1927-1940 Nüfus Sayımına Göre Büyük Şehirlerimizin Nüfusu (Bin Kişi-1000)	470
Tablo 31: 1935 Nüfus Sayımına Göre Nüfusu 10.000'in Üstünde ve Altında Olan Yerlerde ve Toplam Türkiye'de Cinsiyet Oranları (Yüz Kadına Düşen Erkek Sayısı)	472
Tablo 32: Türkiye'nin (1927-2020) Yıllar İtibariyle Nüfus Miktarı, Artış Oranı ve Yoğunluğu	476
Tablo 33: Türkiye'nin Nüfus ve Demografik Göstergeleri (Yıllık, 2000-2024)	500
Tablo 34: Türkiye'nin Demografik Verileri (1927-2024)	
Tablo 35: Dünyadaki Nüfus Yoğunluğu Tablosu	513
Tablo 36: Dünya Nüfus Dağılımı ve Gelecek Projeksiyonları	544
Tablo 37: Kıtalara Göre Nüfus Miktarı ve Yoğunluğu	545
Tablo 38: Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları (1987-2001)	552
Tablo 39: Su Kaynaklarının Dünya Üzerinde Kıtalara Göre Dağılımı (BM verilerine göre)	565
Tablo 40: Su Kaynaklarının Km³ olarak Dünya Üzerindeki Dağılımı	568
Tablo 41: Tatlı ve Tatl Su Kaynaklarının Sektörel Kullanımı (%)	577
Tablo 42: Dünya Enerji Kaynakları (2024)	586
Tablo 43: Yakıtlara ve Bölgelere Göre Dünya Birincil Enerji Talebi (MTEP)	591
Tablo 44: 1980-2024 Yılları Arasında Nüfus ve Enerji Tüketimi İlişkisi	593
Tablo 45: Türkiye'nin Enerji Arzı ve Talebi (2024)	596
Tablo 46: Dünya Enerji Arzı ve Talebi (2024)	598
Tablo 47: Dünya Enerji Kaynaklarının Arz ve Talebi Arasındaki İlişki	599
Tablo 48: Dünya Genelinde Dış Göç Hareketleri: 1800'lerden Günümüze (Milyon Kişi Olarak)	613
Tablo 49: Dünyada Gerçekleşen Göç Hareketleri (2015-2022)	620
Tablo 50: Türkiye'de Beyin Göçü Yıllara Göre Gelişimi	631
Tablo 51: Türkiye'nin Beyin Göçüne Ait Bilgiler (2000-2023)	636

Tablo 52: Türkiye'de Traktör Sayısı ve Tarım Arazilerinin Gelişim Durumu	645
Tablo 53: 1923-1940 Türkiye'de Nüfus Artışı ve Göç Hareketleri	647
Tablo 54: Osmanlı Döneminde Anadolu'ya Gelen Göçler (1856-1913)	653
Tablo 55: Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan Arasında Vuku Bulan Nüfus (Ahali) Mübadeleleri ve Toptan Göçler (1000 Olarak)	655
Tablo 56: Memlekete Gelen Göçmen, Mübadil ve Mülteci Miktarıyla (1000 Kişi) Bunların İskanı İçin Yapılan Masraflar	656
Tablo 57: Kıtalara Göre Hanehalkı Yapısının ve Demografik Göstergelerin Dağılımı (1980-2020)	689
Tablo 58: Türkiye'de Kentlerde Konut Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (1980-2024)	704
Tablo 59: Türkiye'de 1935-2024 Dönemi Kent ve Kır Hanehalkı Yapısı	705
Tablo 60: Türkiye'de Hanehalkı Yapısının Tarihsel Gelişimi (1935-2024)	707
Tablo 61: Yıllara Göre Gecekondulaşma Oranı, Yaşayan İnsan Sayısı, Eğitim Durumu ve Hızı (%)	719
Tablo 62: Türkiye Ekonomisinde Gelir Dağılımı (2006-2022)	749
Tablo 63: Türkiye'de Nüfusa Göre Toplumsal Tabakalaşma Tablosu	752
Tablo 64: Dünya ve Kıtaların Nüfus Miktarı ve Gelecekteki Projeksiyonu	760
Tablo 65: Dünyadaki En Kalabalık 25 Ülkenin Nüfus ve Ekonomik Göstergeleri (2023)	761
Tablo 66: Dünya Nüfusunun 2016 Yılında Saat ve Dakika Olarak Artışı	762

ŞEKİL LİSTESİ.....Sayfa No

Şekil 1: Türkiye'de Bağımlılık Oranlarının Değişimi, 1935-2023	51
Şekil 2: Türkiye'de Kent ve Kır Nüfuslarının Payındaki Değişmeler, 1927-2008	61
Şekil 3: Türkiye'de Nüfusun Geniş Yaş Gruplarına Göre Değişimi, 1935-2023	64
Şekil 4: Temel Demografik Eşitlik	71
Şekil 5: Türkiye'nin Nüfus Dinamiklerini Etkileyen Başlıca Unsurlar	308
Şekil 6: Beşerî Sermaye ve Sosyal Sermayenin İktisadi Büyüme ile İlişkisi	336
Şekil 7: Beşerî Sermaye Üzerinde Etkili Olan Faktörler	340
Şekil 8: İktisadi Kalkınma Sürecinde Refah Artışının Ortaya Çıkması	365
Şekil 9: İnsani Gelişme Endeksinin Hesaplanması	368
Şekil 10: Beşerî Sermaye, Sosyal Sermaye ve Entelektüel Sermaye İlişkisi	375
Şekil 11: İktisadi Büyüme ile Beşerî Sermaye İlişkisi	387
Şekil 12: Entelektüel Sermayenin Unsurları	405
Şekil 13: Entelektüel Sermaye Perspektifleri	408
Şekil 14: İktisadi Büyüme Sürecinde Görülen Fakirlik Çemberi	555

Şekil 15: Gelir Dağılımı, Fakirlik Çemberi ve Nüfus Artışı İlişkisi	560
Şekil 16: Dünya Su Rezervinin Dağılımı	561
Şekil 17: Dünya Genelinde Su Dağılımı	562
Şekil 18: Dünya Genelinde Su Kullanımı	564
Şekil 19: Dünya'daki Suyun Dağılımı	567
Şekil 20: Dünyada Birincil Enerji Arzı	586

GRAFİK LİSTESİ..... Sayfa No

Grafik 1: Türkiye'nin 2007-2022 Yıllarına Ait Nüfus Piramidi	63
Grafik 2: Türkiye'de Nüfusun Yaş Yapısının Cinsiyete Göre Değişimi (1935-2023)	66
Grafik 3: Dünya Nüfusunun Artışında Her 1 Milyar Arasında Geçen Süreler	67
Grafik 4: Optimum Nüfus Grafiği	76
Grafik 5: Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler, 1937-2023	81
Grafik 6: Türkiye'de Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi, 1935-2023	105
Grafik 7: Türkiye'de Evlenme sayısı ve kaba evlenme hızı, 2001-2022	108
Grafik 8: Türkiye'de 2004-2018 Arası Evlenme ve Boşanma Oranları	114
Grafik 9: Demografik Geçiş Teorisinin Aşamaları (Beş Aşamalı)	170
Grafik 10: Optimum Nüfus Teorisi Analiz Eğrisi	172
Grafik 11: Tasarruf ile Yatırım İlişkisi	259
Grafik 12: Türkiye'de Yatırım-Tasarruf-Cari Açığın / GSYİH oranı (%)	261
Grafik 13: Türkiye'de Yatırım- Tasarruf / GSYİH oranı (%)	262
Grafik 14: Türkiye ve Dünyada Tasarruf / GSYİH oranı (%)	262
Grafik 15: Türkiye ve Dünyada Yatırım / GSYİH oranı (%)	262
Grafik 16: Dünya Nüfusunun Logaritmik Büyüme Eğrisi	276
Grafik 17: Dünya Nüfusunun Gelişim Süreci	279
Grafik 18: Dünya Nüfusunun İkiye Katlanma Süreci (1600-2024)	280
Grafik 19: Dünyanın İlk 20 Ülkesinin Nüfusu (2023)	284
Grafik 20: Türkiye'de Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler (1923-2023)	313
Grafik 21: Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi Süreci (1980-2015)	371
Grafik 22: Nüfus Artış Hızındaki Yükselmenin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	381
Grafik 23: Toplam Tam Zaman Eşdeğeri AR-GE İnsangücü (1990-2010)	390
Grafik 24: Türkiye'de Kırsal ve Kent Nüfus Oranları (1927-2014)	477

Grafik 25: Türkiye'nin 2007-2023 Yılları Arasındaki Nüfus Artış Miktarı ve Oranı	504
Grafik 26: Türkiye'nin 2007 ve 2023 Yıllarına Ait Nüfus Piramidi	504
Grafik 27: Kuznets'in Tersine U Eğrisi	557
Grafik 28: Dünyada Fosil Yakıt Tüketimi (2000-2050)	584
Grafik 29: 2000-2050 Yılları Arasında Dünyada Kömür, Petrol ve Doğal Gaz Talebi	587
Grafik 30: Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı	749
Grafik 31: Türkiye'de Yüzde 20'lik Dilimlerin Toplam Gelirden Aldıkları Pay ve Gini Katsayısı (1963-2007)	759
Grafik 32: Yıllara Göre Türkiye Nüfusu ve Artış Hızı (1884-2015)	759
Grafik 33: Dünya Nüfusunun Büyümesi (1700-2100)	760
Grafik 34: Dünya Nüfus Büyüklüğü, Yıllık Büyüme Hızları ve Ortalama Projeksiyonları (2017-2100)	762

HARİTA LİSTESİ..... Sayfa No

Harita 1: Dünya Siyasi Haritası	19
Harita 2: Dünya Nüfus Yoğunluğu Haritası (2021)	58
Harita 3: Türkiye'nin Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019)	59
Harita 4: Dünya Nüfusu Yoğunluğu Haritası	285
Harita 5: Dünya Ortalama Yaşam Süresi Haritası	302
Harita 6: Türkiye ve Mavi Vatan	437
Harita 7: Mavi Vatan ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Durumu	441
Harita 8: Türkiye'nin Coğrafi Haritası	445
Harita 9: Dünya Haritası	542
Harita 10: Göç Hareketleri ve Ana Göç Yolları	542
Harita 11: Ortadoğu Göç Yolları	621
Harita 12: Dünya'da Beyin Göçü Haritası	628

RESİM LİSTESİ..... Sayfa No

Resim 1: Türk Devletler Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Yapısı	537
Resim 2: Türkiye'nin Sosyal Sınıfların Piramit Olarak Yapılanması	754
Resim 3: Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmasının Apartman Şeklinde Yapılanması	758

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
HARİTA LİSTESİ	x
RESİM LİSTESİ	x
İÇİNDEKİLER	xi
ÖNSÖZ	xix
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE NÜFUS POLİTİKALARI VE ANALİZLERİ	1
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	20
1. DEMOGRAFİ BİLİMİ (NÜFUS BİLİM) KAVRAMI	20
1.1. Demografi Bilimi Kavramı.....	20
1.2. Demografinin Temel Alanları	25
2. BÖLÜM	31
2. DEMOGRAFİ (NÜFUS) İLE İLGİLİ BAŞLICA KAVRAMLAR VE ANALİZLER	31
2.1. Doğum Oranı (Natalite).....	31
2.3. Doğal Artış Hızı (Natural Increase Rate)	35
2.4. Doğurganlık Oranı (Fertilite).....	38
2.5. Bebek Ölüm Oranı (Infant Mortality Rate- IMR)	41
2.6. Göç (Migration).....	43
2.7. Net Göç Oranı (Net Migration Rate- NMR)	46
2.8. Yaş Bağımlılık Oranı (Age Dependency Ratio- ADR)	49
2.9. Nüfus Yoğunluğu (Population Density- PD).....	53
2.10. Kentsel Nüfus ve Kırsal Nüfus	59
2.11. Nüfus Piramidi.....	63
2.12. Nüfus Patlaması.....	67
2.13. Nüfus Azalması (Nüfus Durgunluğu).....	71
2.14. Nüfus Dinamikleri	73
2.15. Optimum Nüfus Kavramı (Optimum Population Concept-OPC)	74
2.16. Yaş Ömrü (Life Expectancy) ve Doğuşta Yaşam Beklentisi (Life Expectancy Birth)	80
2.17. Nüfus Politikaları (Population Policy)	84
2.18. Nüfus Kuşakları (Population Generations-PG)	92

2.19. Nüfus Momentumu (Population Momentum)	94
2.20. Doğurganlık Yenilenme Düzeyi (Fertility Restoration Level-FRL)	96
2.21. Nüfusun Yaşam Tabloları (Population Life Tables)	98
2.22. Kaba Doğum Oranı (Crude Birth Rate).....	101
2.23. Kaba Ölüm Oranı (Crude Death Rate)	103
2.24. Doğal Nüfus Artış Oranı (Natural Increase Rate-NIR).....	103
2.25. Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı ((Labor Force Participation Rate- LFPR)..	105
2.26. Nüfusta Evlenme Kavramları (Concepts of Marriage in Population- CMP) ..	107
2.27. Nüfusta Boşanma Kavramları	114
2.28. Nüfusta İnsan Kaybı:İntihar Oranları (Suicide Rates of the Population- SRP)	117
3. BÖLÜM.....	125
3. DEMOGRAFİ BİLİMİ İLE DİĞER BİLİM DALLARININ BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ	125
3.1. Sosyoloji	125
3.2. İstatistik	127
3.3. Ekonomi Bilimi	128
3.4. Antropoloji.....	130
3.5. Coğrafya	131
3.6. Halk Sağlığı.....	132
3.7. Toplumsal Psikoloji.....	133
3.8. Politika Bilimi.....	134
3.9. Çevre Bilimleri	135
3.10. Strateji Bilimi	136
4. BÖLÜM.....	138
4. İKTİSAT EKOLLERİNİN NÜFUSLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	138
4.1. Merkantilistlere Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri	139
4.2. Fizyokratlara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri.....	140
4.3. Klasik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri.....	142
4.4. Neo-Klasik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri.....	145
4.5. Keynesyen İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri	147
4.6. Marksist İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri	151
4.7. Kalkınma İktisatçılarına Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri	153
4.8. Ekolojik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri	157

5. BÖLÜM.....	165
5. İKTİSAT EKOLLERİNİN BAŞLICA NÜFUS TEORİLERİ.....	165
5.1. Malthus Teorisi.....	165
5.2. Demografik Geçiş Teorisi (Demographic Transition Theory).....	167
5.3. Optimum Nüfus Teorisi.....	171
5.4. Neo-Malthusyan Teori.....	174
5.5. Bağımsızlık Hipotezi.....	177
5.6. Nüfus Kriği Teorisi (Population Critique Theory).....	178
5.7. Demografik Bağlantılar Teorisi (Demographic Dividend Theory).....	180
5.8. Nüfus İkamesi Teorisi (Replacement Migration Theory).....	184
5.9. Nüfus ve İnovasyon Teorisi (Population and Innovation Theory).....	187
5.10 Yaşlanma Teorileri (Aging Theories).....	191
5.11. Kentleşme ve Nüfus Teorisi (Urbanization and Population Theory).....	194
5.12. Küresel Nüfus Teorisi (Global Population Theory).....	198
5.13. Coale ve Hoover'ın Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma Bağlantısı Modeli	202
5.14. Roma Kulübü'nün Büyümenin Sınırları Modeli (Club of Rome).....	205
5.15. Leibenstein'in Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi.....	210
5.16. Ester Boserup'un Tarımsal Değişim ve Nüfus Artışı Modeli (1910-1999)....	214
6. BÖLÜM.....	217
6. DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTIŞI ve AZALIŞININ ANALİZLERİ	217
6.1. Nüfus Artışını Destekleyen Görüş ve Teoriler.....	218
6.2. Nüfus Artışına Karşı Çıkan Görüş ve Teoriler.....	218
6.3. Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Artışının Ortaya Çıkardığı Sorunlar.....	223
7. BÖLÜM.....	269
7. DÜNYADA NÜFUS SORUNLARININ ÇÖZÜMLERİ VE ÖNLEMLERİ	269
7.1. Aile Planlaması ve Doğum Kontrolü Politikaları.....	269
7.2. Kadınların Eğitimi ve Ekonomik Olarak Güçlendirilmesi.....	270
7.3. Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları.....	270
7.4. Uluslararası İş birliği ve Politika Koordinasyonu.....	271
8. BÖLÜM.....	275
8. DÜNYA NÜFUSUNUN TARİHÇESİ, SAYISAL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU.....	275
8.1. Dünya Nüfusunun Tarihsel Gelişim Dönemleri.....	276
8.2. Kıtalara Göre Nüfus Yapısı ve Demografik Özellikleri.....	286
8.3. Kıtalara Göre Nüfus Dağılımı.....	287

8.4. Dünya Genelinde Nüfus Analizleri	303
8.5. Türkiye'nin Nüfus Analizleri ve Politikaları.....	308
9. BÖLÜM.....	329
9. BEŞERİ SERMAYE ve NÜFUS ANALİZLERİ	329
9.1. Beşerî Sermaye Kavramı ve Analizleri	329
9.2. Beşerî Sermayenin Önemi, Özellikleri ve Teorik Analizi.....	334
10. BÖLÜM	398
10. ENTELEKTÜEL SERMAYE ve NÜFUS ANALİZLERİ	398
10.1. Entelektüel Sermaye Kavramı	398
10.2. Entelektüel Sermayenin Önemi, Unsurları ve Analizleri	401
10.3. Entelektüel Sermaye Perspektiflerinin Analizleri	405
10.4. Entelektüel Sermaye ve Nüfus Stratejileri.....	410
10.5. Entelektüel Sermaye ve Nüfus Yapısı İlişkisi	411
10.6. Literatürde Entelektüel Sermaye ve Nüfus Yapısı İlişkisini Ele Alan Teoriler.....	412
10.7. İnsan Kaynaklarının Entelektüel Sermaye Açısından Önemi	415
10.8. Entelektüel Sermaye Ölçümü	415
10.9. Zekâ Seviyesini Belirlemede Entelektüel Sermayenin Etkisi	417
11. BÖLÜM.....	421
11. NÜFUS JEOPOLİTİĞİ VE JEOSTRATEJİK ANALİZLERİ.....	421
11.1. Nüfus Jeopolitiği ve Jeostratejisi Kavramı.....	421
11.2. Türkiye'nin Jeostratejik Analizleri.....	436
11.2.1. Türkiye'nin Nüfus Yapısının Jeostratejik Etkileri	441
11.2.2. Türkiye'nin Dünya Siyaset Sahnesindeki Konumu ve Nüfusa Dayalı Taktik Analizler	442
11.2.3. Stratejik Çıkarımlar ve Politik Öneriler.....	444
11.2.4. Türkiye'nin Bölgesinde ve Dünya Sahnesinde Uygulayacağı Nüfusa Dayalı Stratejik Politikalar	446
11.2.5. Nüfusun Stratejik Güce Katkıları	451
12. BÖLÜM.....	455
12. TÜRKİYE'NİN TARİHSEL SÜREÇTE TOPLUM VE NÜFUS YAPISI.....	455
12.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Toplumsal ve Nüfus Yapısı.....	455
12.2. Cumhuriyet Dönemi Toplum ve Nüfus Yapısı	465
12.3. Kalkınma Planlarında Nüfus Analizlerine Dayanak Sağlayan Etmenler.....	473
12.4. Kalkınma Planlarında Nüfus Politikalarının Başlıca Uygulamaları	477
12.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) Döneminde	

Uygulamalar:	477
12.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) Döneminde	
Uygulamalar.....	480
12.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) Döneminde	
Uygulamalar.....	483
12.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Döneminde	
Uygulamalar.....	485
12.4.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) Döneminde	
Uygulamalar.....	488
12.4.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) Döneminde	
Uygulamalar.....	491
12.4.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Döneminde	
Uygulamalar.....	494
12.4.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Döneminde	
Uygulamalar.....	496
12.4.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) Döneminde	
Uygulamalar.....	500
12.4.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) Döneminde	
Uygulamalar.....	505
12.4.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023) Döneminde	
Uygulamalar.....	508
12.4.12. On İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2024-2028) Döneminde	
Uygulamalar:.....	511
13. BÖLÜM.....	516
13. ULUSLARARASI KURUM VE ÖRGÜTLERİN NÜFUS KONUSUNDA	
YAPTIĞI ÇALIŞMALAR VE PROGRAMLARI.....	516
1.3.1. Birleşmiş Milletlerin Nüfus Çalışmaları ve Programları.....	516
1.3.2. Dünya Bankası'nın Nüfus Çalışmaları ve Programları	519
1.3.3. OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) Nüfus.....	522
Çalışmaları ve Programları.....	522
1.3.4. Avrupa Birliği (AB) Nüfus Çalışmaları ve Programları	525
1.3.5. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Nüfus Çalışmaları ve Programları.....	527
1.3.6. Dünya Nüfus Konseyi (Population Council) Nüfus Çalışmaları ve	
Programları.....	530
1.3.7. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi (Türk Konseyi)	532

Nüfus Çalışmaları ve Programları	532
14. BÖLÜM.....	539
14. DÜNYA NÜFUS ANALİZLERİ.....	539
14.1. Dünya Nüfusunun Genel Durumu	539
14.2. Dünya’da Yoğun Nüfuslu Bölgeler	540
14.3. Dünya’da Seyrek Nüfuslu Bölgeler.....	541
14.4. Dünya Nüfusu ve Gelirinin Ülkelere Göre Dağılım İlişkisi Analizi	546
14.5. Dünya Nüfusu Su ve Beslenme İlişkisi Analizi	560
14.6. Dünya Nüfusu ve Enerji Tüketim İlişkisi Analizi	578
14.6.1. Türkiye'nin Enerji Kullanımı ve Enerji Kaynakları Arasındaki İlişkisi ..	595
14.6.2. Nüfus Artışı ve Enerji Tüketimi Arasındaki Teorik İlişki	600
15. BÖLÜM.....	602
15. İÇ VE DIŞ GÖÇLER.....	602
15.1. Nüfus Üzerinde Artırıcı Etkisi olan Dış Göçler	602
15.1.1. İtme Kuramı (Push Factors).....	602
15.1.2. Çekme Kuramı (Pull Factors)	603
15.1.3. İtme ve Çekme Kuramlarının Birleşimi.....	604
15.1.4. İtme ve Çekme Kuramların İşlemede Karşılaşılan Sorunlar.....	607
15.2. Diaspora ve Gettolaşma Kavramı	610
15.3. Dünya Üzerinde Gerçekleşen Dış Göçler.....	612
15.3.1. Uluslararası Göçmen Sayıları ve Bölgesel Dağılımının Analizleri	619
15.3.2. Göçmen Profilleri: Cinsiyet ve Yaş Dağılımı	622
15.3.3. Göçmenlerin Ekonomik Etkileri	622
15.4. Beyin Göçü (Brain Drain) Kavramı ve Olgusu	623
15.4.1. Beyin Göçünün Önemi	626
15.4.2. Beyin Göçü Teorileri	627
15.4.3. Türkiye’de Beyin Göçünün Yıllara Göre Gelişimi.....	630
15.4.4. Türkiye’de Beyin Göçünde Etkili Olan Faktörler	632
15.4.5. Türkiye’nin Beyin Göçü Verdiği Ülkeler	635
15.4.6. Türkiye’ye Gelen Beyin Göçünün Analizi.....	635
15.5. Türkiye’de İç Göç Hareketleri.....	638
15.5.1. Kentten Kırsal Kesime Göçün Nedenleri	638
15.5.2. Kırsal Kesimden Kente Göçün Nedenleri	640
15.5.3. Türkiye Coğrafyasında Tarihsel Süreçte Gerçekleşen Göç Hareketleri ..	646

16. BÖLÜM.....	657
16. KENTLEŞME SÜRECİ VE POLİTİKALARI.....	657
16.1. Kentleşme Kavramı	657
16.2. Kentleşme Süreci ve Aşamaları (Phases of Urbanization).....	658
16.3. Kentleşmenin Nedenleri	659
16.4. Kentleşmenin Maliyetleri	677
16.5. Kentleşmenin Avantajları ve Dezavantajları	686
17. BÖLÜM.....	695
17. HANEHALKI VE GELİŞİM SÜRECİ.....	695
17.1. Hanehalkı Kavramı.....	695
17.2. Hanehalkının Özellikleri ve Yapısı	696
17.3. Dünyada ve Türkiye'de Hanehalkı Yapısı	697
17.3.1. Dünyada Hanehalkı Yapısı.....	697
17.3.2. Dünyadaki Hanehalkı Yapısının Detaylı Analizi	699
17.3.2.1. Mevcut Durum ve Eğilimler:	699
17.3.2.2. Hanehalkı Özellikleri	700
17.3.2.3. Gelecekteki Projeksiyonlar	701
17.3.2.4. Hanehalkının Gelecekteki Özellikleri	701
17.4. Türkiye'de Hanehalkı Yapısı	703
17.4.1. Türkiye'de Hanehalkı Yapısının Özellikleri ve Detaylı Analizleri.....	705
17.5. Türk Aile Yapısı	707
17.5.1. Geleneksel Türk Aile Yapısı.....	708
17.5.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Türk Aile Yapısında Görülen Değişimler.....	709
17.5.3. Türk Aile Yapısının Özellikleri	711
18. BÖLÜM.....	721
18. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA	721
18.1. Toplumsal Tabakalaşma Kavramı	721
18.2. Toplumsal Tabaka Kavramının Analizleri ve Teorileri	722
18.3. Toplumsal Tabakalaşmanın Özellikleri.....	740
18.4. Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma	741
18.4.1. Dünyada Toplumsal Tabakalaşma.....	741
18.4.1.1. Dünyada Toplumsal Tabakalaşmanın Türleri.....	742
18.4.2. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma	745
18.4.2.1. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmanın Özellikleri.....	745

18.4.2.2. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma Piramidi.....	747
18.4.2.3. Türkiye’de Gelir dağılımı ile Toplumsal Tabakalaşma Arasındaki İlişki.....	748
18.4.2.4. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmanın Genel Özellikleri ve Dinamikleri	753
SON SÖZ.....	763
KAYNAKÇA	764

ÖNSÖZ

Bu kitap, yaklaşık 35 yıllık akademik hayatımda öğrendiğim, araştırdığım, yazdığım, derslerimde anlattığım ekonomik, sosyal, toplumsal, tarihsel, stratejik ve politika konularında geniş bir analize dayalı olarak ortaya çıkmış, okuyan herkese bir bilgi ve birikim aktarmak üzere kaleme alınmıştır. Bu kitabı yazarken, okuyan herkesin faydalanacağı bir başucu eser olmasını ve akademik literatüre önemli bir çalışmanın kazandırılmasını amaçladım. Daha önce yazdığım “Dünyada ve Türkiye’de Nüfus Analizleri” adlı akademik çalışmam, kitaplarım, kitap bölümlerim, akademik çalışmalarım, ders notlarım ve makalelerimden yararlanılarak, detaylı bir şekilde hazırladığım, bu kitabımı akademik camia, öğrencilerim ve okuyucularıyla buluşturulmasını hedefledim.

Bu kitabı yazma nedenlerimin başında nüfus (demografi) bilimine karşı duyduğum sevgi ve ilginin yanında, makro ekonomi ile nüfus biliminin kesişme noktalarını ortaya koyabilmek ve bu alanda farkındalık yaratmak içindir. Nüfus artışı, nüfusun nitelikleri, sosyo-ekonomik yapılar, su olgusu, beslenme sorunları, göç hareketleri, iklim değişimleri, hava kirliliği, aşırı kentleşme, beşerî ve entelektüel sermayenin önemi, iktisadi büyüme ve kalkınma, açlık ve yoksulluğun yaygınlaşması, gelir dağılımı bozukluğu ve aşırı enerji tüketimi gibi, nüfus konusunda stratejik analizler üretmek, gelecek nesillerin hayatını derinden etkileyecek sorunlara bugünden çözüm önerileri sunmaktır. Diğer bir amacım, nüfus sorunlarına kalıcı çözümler üretebilmek için bir rehber ve bilgi kaynağı olarak, gelecek nesillere önemli bir başucu eser bırakmak, bu sorunlarla başa çıkabilmek için fertlere ve topluluklara yol gösterebilmektir. Okuyucularıma geniş bir perspektif kazandırmaktır.

Bu kitabımın basımında desteğini ve yardımlarını gördüğüm İKSAD ULUSLARARASI Yayınevine teşekkür etmek isterim. Yaşamım boyunca bana her türlü maddi ve manevi yardımlarını yapıp, hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan canım annem Müyesser AKSU’ya ve benim için çok kıymetli olan, fikirleriyle bana yol gösteren, daktilosuyla yazılarımı yazan sevgili babam Mehmet AKSU’ya, çalışmalarımnda beni her zaman destekleyen, moral ve motivasyon veren, vefakar, sevgili eşim Nuray AKSU'ya ve her zaman yanımda olan ve destek veren ağabeylerim merhum Atilla AKSU'ya ve Fatih AKSU'ya, bilhassa çalışmamın stresli zor günlerinde anlayış ve yardımlarını esirgemedikleri için saygıdeğer dostlarıma, öğrencilerime ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Doç. Dr. Levent AKSU
Burhaniye 2024

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE NÜFUS POLİTİKALARI VE ANALİZLERİ

GİRİŞ

Demografik yapıda yaşanan değişimlerin tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümlerin gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye ölçeğinde ele alıp analizi yapılacaktır. Türkiye ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin özelliklerini bünyesinde barındıran karmaşık demografik yapısıyla, kendine özgü dinamiklere sahip olup, bu süreçte yaşadığı demografik dönüşümlerle gelecekteki ekonomik, sosyal ve politik hedeflerini yeniden tanımlamaktır. Nüfusun yapısı ve değişimleri, devletlerin ekonomik, askeri, kültürel, stratejik ve politik kararlarını doğrudan etkiliyor. Dünya'nın son yıllarda artan hızlı nüfus yapısı, küresel boyutta demografik göç ve hareketleri, artan nüfus değişimleri ve dönüşümleri, yaşlanmanın artmaya başlaması, gençleşmenin durmaya başlaması gibi değişkenler, ülkelerin güvenlik, askeri stratejilerini, sürdürülebilir nüfus-politik kararlarını ve ekonomik kalkınma planlarını yeniden revize edip, düzenlemek gerekir.

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra, bazı toplumların neden zenginleştiği, bazı toplumların da neden fakirleştiğinin (Jones, 2001:3-10) anlaşılması bağlamında; dünyada adı konmamış zengin kuzey - fakir güney cepheleşmesinin, ya da zengin ülkeler gelir pastasından daha büyük pay alırken, fakir ülkeler bu pastanın çok küçük dilimini alması gibi pek çok durum (Acemoğlu ve Robinson, 2013:49-59), 21. yüzyılda dünya ekonomisinde meydana gelen toplumsal ve ekonomik dönüşümün getirdiği etkiyle **üretim yoğunluğu, jeostratejik politikalar ve sıklet merkezi konumundaki güçlü ekonomik yapılar**, gelişmiş Batı ülkelerinden, gelişmekte olan Merkez Asya-Güney Asya ülkelerine doğru kaymaya başladığı önemli bir süreci yaşamaktayız. Bu durum 2008 dünya ekonomik krizinden sonra daha da belirginlik kazanmıştır (Ünay ve Kayıkcı,2014:18-29; aktaran bkz: Aksu, 2016:68). Çin, G. Kore, Rusya, Kazakistan, Endonezya, Malezya, Singapur, İran, Tayvan ve Hindistan başta olmak üzere yükselen ekonomilerin hızlı büyüme performansı, bu ülkelerin küresel ekonomideki gelir ve üretim payını artırırken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin payı genel olarak azalma trendine girmiştir. Bu bağlamda Asya ülkelerinin beşerî sermayesinde meydana gelen önemli artışlar yanında, doğal kaynakların ve madenlerin bol miktarda olması, teknolojik gelişim (ar-ge, inovasyon, icat vb.) ve kullanım miktarının artması, dünya piyasalarında üstün rekabet avantajına sahip olunması, yurtiçi tasarruflar ve sabit sermaye yatırımlarındaki ciddi artışlar, batılı devletler karşısında üretim yoğunluğunun, stratejik politikaların oluşturulmasında

ve sıklet merkezi üstünlüğünün Asya kıtasına geçmesinde önemli rol oynamıştır (Aksu, 2016:68).

Özellikle 21. yüzyılda gelişen bilgi teknolojisi ve kullanımı, ekonomik ve toplumsal dönüşümün katalizörü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla beşerî sermayenin nitelikli hale dönüştürülmesi teknolojik alt-yapının oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır. Bugün teknolojik yapı, emek faktörünü çok daha önemli olmasını sağlayacak şekilde dönüşmüş olması, emeğin üretim sürecindeki öneminin artmasından kaynaklanmaktadır. Bu arada toprak, gayrimenkul sermayesi ve finansal sermayenin payındaki düşüşlerde, beşerî sermayenin gücünün artmasından kaynaklanmaktadır (Piketty,2014:238-239; aktaran bkz: Aksu, 2016:68). Teknoloji geliştikçe, beşerî sermaye ihtiyacı her üretim seviyesinde önemi daha çok ortaya çıkacaktır. 21.yüzyıl tam anlamıyla teknolojiye bir değişim ve gelişim yüzyılı olmuştur. Bu teknolojik dönüşüm hareketi, kaçınılmaz olarak bütün insan topluluklarında homojenliğe yol açmıştır ve açmaya da devam etmektedir (Fukuyama, 2014:260-269; aktaran bkz: Aksu, 2016:68). Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (The End of History and the Last Man) adlı eserinde, Hegel ve Marx'tan ilham alarak, tarihin büyük ideolojik mücadelelerinin artık sona erdiğini iddia eder. Ona göre, liberal demokrasi, insanın nihai siyasi düzenidir ve bu, tarihin son noktasıdır. Fukuyama, Hegel'in diyalektik teorisine dayanarak, insanın doğuştan gelen bir tanınma ihtiyacına sahip olduğunu belirtir. İnsanlar sadece maddi gereksinimlerini karşılamakla kalmaz, aynı zamanda diğer insanlar tarafından tanınma ve saygı duyulma arayışındadır. Liberal demokrasinin başarısının altında yatan nedenlerden biri, bu tanınma ihtiyacını tatmin edebilmesidir. İnsanın tanınma ihtiyacı tatmin edilmediğinde, bireyler nihilizme ve anlam arayışına girebileceğini düşünmektedir (Fukuyama, 2014:260-269).

Uzun süren savaşlar, hastalık ve afetler, kıtlıklar, iktisadi ve siyasi krizler nedeniyle geçmişte toplumlar sürekli olarak aynı faaliyet ve üretim düzeyini ortaya koyamamışlardır. Buna rağmen hayat standardı ve refah seviyesi giderek gelişme göstermiştir (Aksu,1998:223-246,302-305). Dünyada geçmişten günümüze insanlık tarihinin geçirdiği üç büyük değişim süreci bulunmaktadır. Bunlar tarım devrimi, sanayi devrimi ve bilgi-teknoloji devrimi olmak üzeredir (Erkan, 1994:3-11; Doğan ve Öcal, 2007:5-6; Toffler, 2012:1-35²; Aksu, 2016:69). Türkiye gibi

²Alvin TOFFLER, Üçüncü Dalga eserinde toplum ve nüfus üzerine görüşlerini özetlemek gerekirse (Toffler, 2012:210-310);

- **Nüfusun Hareketliliği ve Göçler:** Toffler, üçüncü dalganın etkisiyle toplumların giderek daha hareketli hale geleceğini ve bireylerin yaşadıkları coğrafi bölgelerden daha sık ayrılacaklarını öngörür. Küreselleşme ve bilgi toplumunun yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler sadece kendi ülkeleri içinde değil, dünya genelinde de hareket etmeye başlayacaklardır. Bilgi ekonomisi, küresel iş gücü talebini artırarak insanların daha dinamik ve mobil bir yaşam sürmesine neden olacaktır. Göç hareketleri hızlanacak, iş fırsatları farklı bölgelerde ortaya çıkacak ve bu da nüfusun yapısını etkileyecektir.

gelişmekte olan ülkelerdeki toplumsal ve ekonomik değişimleri anlamak için de önemli bir çerçeve sunar. Özellikle bilgi teknolojileri ve dijital dönüşüm süreçlerinin hızla yaygınlaştığı günümüzde, Toffler'ın işaret ettiği bilgi toplumu paradigması giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye'nin dijitalleşme süreci ve bilgi ekonomisine adaptasyonu bu çerçevede değerlendirilebilir. II. Dünya Savaşından sonra dünyada meydana gelen bilgi-teknoloji devrimiyle ortaya çıkan değişim süreci sonucunda; ekonomik yapıda dönüşüm başlamış, toplumdaki yeniliklerin kaynağı olan ar-ge önem kazanmış, eğitim önem kazanmış, ekonomide bilgi kullanımının değeri artmaya başlamış, yükselen yeni sınıflar ortaya çıkmış ve bilişim

- **Demografik Değişimler:** Sanayi toplumunun aile yapısını ve nüfus dağılımını belirli bir kalıba soktuğunu ifade eden Toffler, üçüncü dalgada ise daha esnek aile yapılarının ve daha çeşitli demografik grupların ortaya çıkacağını savunur. Bilgi ve teknoloji toplumunda, aile yapıları ve toplumsal organizasyonlar daha esnek hale gelecektir. Kadın iş gücüne katılımının artması, doğum oranlarını düşürecek ve yaşlanan nüfus sorunları ortaya çıkacaktır. Ayrıca, bu demografik değişimler sağlık sistemleri ve sosyal güvenlik politikaları üzerinde de baskı yaratacaktır.
 - **Toplumun Atomizasyonu:** Toffler'a göre, bilgi çağı toplumlarında bireyler, daha bağımsız hale gelecek ve topluluklar atomize olacak, yani parçalanacaktır. Geleneksel geniş aile yapıları zayıflarken, bireyler daha kişisel, özgür ve kendi tercihlerine dayalı topluluklar kuracaktır. Nüfus yapısı, giderek daha çok bireyselleşmeye odaklanacaktır. Bu bireyselleşme, toplumdaki geleneksel sosyal bağların ve hiyerarşilerin çözülmesine neden olabilir.
 - **Küresel Nüfus Dağılımı ve Ekonomik Fırsatlar:** Üçüncü dalga ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki nüfus yapısında büyük farklılıklar ortaya çıkacaktır. Gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfus ve düşük doğurganlık oranları ekonomik büyüme için bir engel teşkil ederken, gelişmekte olan ülkelerde genç nüfus fazlası ekonomik fırsatlar yaratacaktır. Ancak, bu fırsatları değerlendirmek için gelişmekte olan ülkelerin eğitim, sağlık ve altyapı politikalarını iyileştirmeleri gerekecektir.
 - **Nüfus Artışının Çevre ve Kaynaklar Üzerindeki Etkisi:** Toffler, nüfus artışının özellikle çevre üzerinde büyük etkiler yaratacağına dikkat çeker. Artan nüfus, çevresel sürdürülebilirlik için tehdit oluşturabilir. Doğal kaynakların aşırı tüketimi ve çevre kirliliği, sanayi devrimiyle başlayan bir sorun olmakla birlikte, bilgi çağı toplumlarında da etkisini sürdürecektir. Toffler, sürdürülebilir kalkınma politikalarının bu sorunlarla başa çıkmada kritik öneme sahip olacağını vurgular.
1. **Tarım toplumu (Birinci Dalga):**
 - İlk dalga, insanlığın tarıma dayalı bir yaşama geçtiği Neolitik Devrim'le başlar. Bu dönemde yerleşik hayata geçiş, mülkiyet ve aile yapılarının şekillendiği, sınıf farklılıklarının olduğu, merkezi yönetimlerin kurulduğu bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliği, ekonomik faaliyetlerin tarım temelli olması ve büyük ölçüde yerel topluluklar arasında ticaretin gelişmesiyle sınırlı kalmasıdır. Tarım devrimi ile insanlık, göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçmiştir. Bu geçiş, sosyal yapılar ve ekonomik sistemler üzerinde derin etkiler bırakmıştır.
 2. **Sanayi toplumu (İkinci Dalga):**
 - Sanayi devrimi ile başlayan süreçte, kitle üretimi, şehirleşme ve ulusal pazarlar güçlenmiştir. Sanayi devrimi, toplumsal yapıyı, iş gücünü ve ulus devletleri yeniden şekillendirmiştir. Çekirdek aile yapısı vardır.
 - Üretim, dağıtım, tüketim, eğitim, eğlence ve iletişim kitlelidir.
 - Örgütlenme yapısı standartlaşma, merkeziyetçilik, odaklanma ve eşzamanlılık üzerine kuruludur.
 - Enerji kaynakları çeşit olarak az ve merkezidir.
 - Üretici ve tüketici ayrımı nettir. Üretim, pazar için yapılır.
 - Çalışanlar iş ve ev arasında gidip gelir. Aile içi rolleri de buna göre şekillenir.
 3. **Bilgi toplumu (Üçüncü Dalga):**
 - Üçüncü dalga ise bilgi ve teknoloji çağıdır. Bu dönemde, bilgi ve veri en önemli üretim araçları haline gelmiştir. Bilgisayarların yaygınlaşması ve dijitalleşme süreçleri, toplumların ekonomik ve politik yapıları üzerinde devrimsel etkiler yaratmıştır. Aile yapıları çeşitlidir.
 - Üretim, dağıtım, tüketim, eğitim, eğlence ve iletişim bireyselleşti.
 - Örgütlenme yapısında daha küçük ve bağımsız birimler var. Zamana bağlı olarak çalışmak gerekmiyor.
 - Enerji kaynakları çeşitli, bağımsız ve giderek daha yenilenebilir oluyor.
 - Üretici ile tüketici arasındaki ayrım kalkıyor. Birinci Dalga'daki gibi üreten tüketici yeniden ortaya çıktı.
 - Çalışanların tamamı işe gitmek zorunda değil. Evden çalışma konsepti sayesinde aile yapılarında önemli değişiklikler oldu.

Toffler'ın bu kitabında öne çıkan fikirler, toplumların hızla değişen teknoloji ve bilgiye nasıl ayak uydurması gerektiği üzerinedir. Eserde, özellikle bilgi teknolojilerinin ve dijitalleşmenin gelecekte ekonomileri ve sosyal yapıları nasıl dönüştüreceği öngörülmektedir.

teknolojisiyle birlikte hizmetler sektörünün önem kazanması (Karadeniz, Durusoy ve Köse, 2007:3) bu süreçte ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi sonrası bilgi toplumunun temel özelliklerinin oluşmasında ve iktisadi büyümenin³ sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, buna bağlı olarak beşerî sermayenin öneminin ortaya çıkmasındaki şartlar ve özellikler bu dönemi anlamamızda bize yardımcı olmuştur. Bu süreçte; ekonomik yapıda ciddi bir dönüşüm olmuştur, yeniliklerin kaynağı araştırma ve geliştirme programları olmuştur, toplam hasılda ve istihdam açısından bilginin önemi ortaya çıkmıştır, eğitim her boyutuyla önem kazanmıştır, yükselen yeni sınıflar ortaya çıkmıştır, bilişim teknolojisi ortaya çıkmıştır (Bozkurt,1996:31-32; aktaran bknz: Aksu, 2016:73).

Beşerî sermaye olgusu geçmişten günümüze kadar ekonomik analizlerde üzerinde durulan ve tartışılan, stratejik özellikleri de içinde barındırması sebebiyle 21.yüzyılın en önemli üretim faktörü durumuna gelmiştir. Günümüzde bir ülkenin ekonomik yapısının analizinde, beşerî sermayesinin nitelikleri ve nicelikleri bakımından o ülkenin diğer ülkelerle karşılaştırılmasında, bilim ve teknoloji alanında söz sahibi olabilmesinde ve ülkeler nazarında ön plana çıkmasında önem arz etmektedir. Bu bağlamda beşerî sermayenin sadece ekonomik analizini yapmak ve konuyu bu açıdan değerlendirmek bu kavramın önemini anlamada yetersiz kaldığının göstergesidir. Bunun için ülkeler insanlarını yetiştirirken, bilim ve teknolojik alanında üretken olabilecek, milli ve manevi değerlere bağlı değerli evlatlar yetiştirmeyi hedeflemelidir. “**Bilim ve teknoloji ülkesi**” olmak hedef politika olarak kabul edilip, buna göre projeksiyonlar oluşturulmalıdır. 21 yüzyılda Türkiye'nin beşerî sermaye politikasının alt-yapı unsurları iyi bir şekilde ortaya konup belirlenirse, yeterince finansal kaynak sağlanırsa, insan yetiştirme plan ve programları (ezberci olmayan) modern çağdaş düzeye getirilirse, gidilecek olan medeniyet yolunda ‘**çakıl taşlarının**’ bilinçli ve akılcı etütlerle yerli yerine yerleştirilirse, toplumda bu konu ile bilgi ve ilgi oluşturulursa, milletler arenasında öne çıkmamız hiçte zor olmayacaktır (Aksu, 2016:70-75).

21. yüzyıl nüfusun nitelik ve nicelik olarak değişeceği bir dönem olacaktır. Yeni meslekler ve yeni sosyal sınıflar ortaya çıkacaktır. Önümüzdeki yıllarda tahminen 55-60 civarında yeni meslek kolu ve iş sahası karşımıza çıkacaktır. “**Yeni yakalı**” (**New Collar**) terimi, mavi, pembe ve beyaz yakalı işçilerin rollerinin teknoloji ile kaynaştığı yeni tip iş gücünü ifade etmektedir.

³ İktisadi büyüme kavramını tanımlamak gerekirse, “bir ekonomide ve belli bir dönemde (genellikle bir yılda) bir miktar, bir ağırlık, bir hacim, bir büyüklük artışıdır. Öyle ki bu artışlar, insanları ve ülkeyi bugünkünden daha sağlam ve daha kuvvetli bir güce, daha yüksek bir gelir düzeyine doğru götürebilecek aritmetik, kantitatif yani miktar ile açıklanan bir artıştır” (Özgüven,1988:36; aktaran bknz: Aksu, 2018b:13-14). Sabri Ülgener'e göre iktisadi büyüme; “iktisadi hayatın temel verilerinde (işgücü, tabi kaynaklar, teçhizat), fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlardır” (Ülgener, 1991:409-410; aktaran bknz: Aksu, 2018b:14)

Bu bağlamda yeni yakalı işçiler, teknolojiye dayalı bir dönüşümün parçası olduğu için "**gri**" veya "**gümüş yakalı**" olarak adlandırılmaktadır. Bu, onların hem zihinsel becerileri (beyaz yakalılar gibi) hem de teknik becerileri (mavi yakalılar gibi) harmanlayan bir iş gücünü temsil ettiklerini yansıtır. Bu çalışanlar, dijital yetkinliklerle donatılmış olup, yüksek teknolojiye dayalı üretimlerde çalışacaklardır. Beşerî sermayede beyin gücünün (kalitenin) öne çıktığı durumdur. Ayrıca, otomasyon sürecinde makinelerle iş birliği yapabilecek, veri analitiği ve yazılım geliştirme gibi becerilere sahip kişiler ve yeni meslek dalları meydana gelecektir. Bu bağlamda nüfusun niteliği itibariyle tahmin ve projeksiyonlar oluşturmak, nüfus biliminin çalışma alanı kapsamında analizler geliştirmek mümkün olacaktır. Örneğin, önümüzdeki 30-40 yıl içinde, genetik kodlama mühendisliği, bulut bilişim destek uzmanları, robotik proses otomasyon (RPA) uzmanları, 3D baskı teknisyenleri, biyoteknoloji, mikrobiyoloji ve pandemi uzmanlığı, yapay zekâ mühendisliği, veri bilimi, genetik danışmanlık, sağlık teknolojileri, robotik cerrahi, uzay mühendisliği, mekatronik mühendisliği, kuantum zekâ geliştirme ve kodlama mühendisliği, otomasyon mühendisliği gibi yeni meslekler ortaya çıkacaktır. Dijitalleşmeyle birlikte siber tehditler de artacaktır. Bu yüzden, siber güvenlik uzmanlarına olan ihtiyaç giderek büyüyecektir. Bankacılık, sağlık, eğitim ve kamu sektörü gibi kritik alanlarda dijital güvenliği sağlayacak profesyonellere ihtiyaç artacaktır. Küresel ısınmanın etkileriyle başa çıkmak için iklim bilimcileri ve çevre bilimcileri daha da önemli hale gelecektir. Doğa koruma, deniz seviyesindeki yükselme, iklim göçleri ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi alanlarda çalışacak olan bu uzmanlar, geleceğin ekolojik ve çevresel sorunlarına yönelik çözümler geliştirecektir. Gelecekte fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş hızlanacaktır. Güneş, rüzgâr, su, bor ve toryum gibi temiz enerji kaynakları üzerine çalışan mühendislikler önem kazanacaktır. Yapılan astronomi ve uzay çalışmaları 21. yüzyılda dünyada büyük bir değişimin ve dönüşümün olacağı yüzyıl olacaktır. Bu arada **uzay ekonomisinin** getireceği katma değerler ve yeni meslek alanları mevcuttur. Uzay ekonomisi 6 ana konuda yapılan iktisadi faaliyetleri kapsamaktadır; • Uzay madenciliği ve değerli taşların elde edilme süreci, • Uzay turizmi ve diğer gezegenlerde kolonileşme sürecine geçiş, • Uzay kamusal alanında askeri, iletişim ve haberleşme sistemleri ile diğer uluslara karşı tedbir alma, • Uzayın kamusal egemenliği ve mülkiyet haklarının sağlanması, • Uzaya endeksli yeni meslek türleri ile sektörlerin ortaya çıkması, • Uzay teknolojik ürünleri sanayi geliştirme süreci uzmanları, yine uzay alanında yapılan teknolojik icat ve inovatif ürünlerin geliştirilmesiyle diğer sektörlere yapacağı pozitif etkiler ve katma değerler söz konusudur (Aksu, 2021:233-235). Sürdürülebilir iş modelleri geliştirmelerine ve enerji verimliliği stratejileri uygulamalarına yönelik uzmanlar, çevre dostu malzemelerin kullanımı, geri dönüşüm süreçlerinin geliştirilmesi ve su tasarrufu

konularında sürdürülebilirlik uzmanlığı önem arz edecektir. Özellikle finansal veri güvenliği ve kişisel bilgi koruma gibi konular, bu alanda uzmanlık gerektiren önemli iş sahaları yaratacaktır. Bunun yanında, ekonomik hayatla ilgili olarak, **blok zinciri teknolojisi**, özellikle finansal hizmetlerde, akıllı sözleşmelerde ve dijital kimlik yönetiminde giderek daha fazla kullanılmaya başlanacaktır. “Türkkart” gibi akıllı kartlar ülkelerin gelecek vizyonlarında ve projeksiyonlarında çok önemli bir işlevi yerine getirecektir. Bu bağlamda, “**Türkkart**” sistemi, sadece ülkemiz için değil, Türk dünyasının değerli tüm kardeş ülkelerimizi de içine alacak geniş bir nüfus yapısının koruma şemsiyesi altına alacak, Türk dünyası nüfusunun bilinmesi ve niteliğinin belirlenmesi ve bunun yanında uygulamalardan elde edilen tüm faydalardan tüm Türk dünyasının yararlanmasına imkan sağlayan, geniş tabanlı ve pek çok konuda ihtiyaca cevap verebilecek gelişmiş özelliklere sahip akıllı (microchip), geniş veri tabanlı ve devlet korumalı “**Türkkart Sisteminin**” hayata geçirilmesi için ivedilikle nitelikli ve denetimli alt yapı çalışmalarına, plan, vizyon ve programlara gereksinim duyulmaktadır (Aksu, 2021:10).

Türkkart daha ileri yöntem ve tekniklerle donatılarak, ülkemizin refahının gelişmesine, adil bir gelir dağılımının oluşturulmasına, iktisaden büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasına, yaşam düzeyindeki gelişmenin tüm toplumsal katmanlarda hissedilmesine ve en önemlisi de toplumsal güvenin ve adaletin tesis edilmesine imkân sağlayacak önemli bir “**stratekon (stratejik-ekonomik)**” aracı olacaktır (Aksu, 2021:11).

Yakın bir zamanda para sistemlerinde, para politikalarında ve teorilerinde buna bağlı olarak çok ciddi değişimler kaçınılmaz olarak önümüzde durmaktadır. Bu akıllı kart sistemi birçok kişiye ütopya gibi görünse de önümüzdeki 10-15 yıl içerisinde ileri ekonomik toplumların uygulamayı hedefledikleri bir sistemdir. Bazı ülkelerde akıllı kart sisteminin 2030’dan itibaren ekonomik hayatın tüm noktalarında kullanılması planlanmaktadır. Bu sistem “kâğıt ve demir paranın” (nakit paranın) yerine kullanılacak, gelecekte olması beklenen en önemli ekonomik değişim aracı olarak karşımıza çıkacaktır. Bu durumda iktisat kitaplarının ve kavramlarının güncellenmesi gerekecektir. Buna bağlı olarak hukuk, ticaret, strateji, mali yapı, sosyoloji, toplumsal psikoloji, istatistik, güvenlik ve askeri (savunma- istihbarat) boyutları kapsayacak şekilde bir değişimi ve buna bağlı olarak dönüşümü getirecektir. Bu kadar önemli işlevleri yerine getirecek olan bu “**Türkkart**” sistemi ve buna benzer sistemler yeni dünyanın en önemli argümanları olacaktır. Bu bağlamda ülkemizde de bu adımların atılması noktasında ve dünyanın çağdaş toplumlarından geri kalmamak adına; “Türkkart” sisteminin bir an evvel hayata geçirilmesi hususunda ciddi adımların atılması gereklidir. (Aksu, 2021:11).

21. yüzyılda nüfusun niteliği değişirken, ülkelerinde konum ve stratejilerinde ciddi değişiklikler meydana gelecektir. Dünya ekonomisi ve siyaseti, Küresel güç dengeleri, eski hegemonik ülkelerin zayıflaması ve yeni ekonomik ve siyasi merkezlerin yükselmesiyle değişim göstermektedir. Bu süreç başlamıştır. “**Tahterevalli ilkesi**” olarak adlandırılan bu kavram, tarih boyunca birçok kez gözlemlenmiş olup, bir grup ülkenin güç kaybederken, başka ülkelerin yükselişe geçmesi sürecini ifade eden bir durumun meydana gelmesidir. Bunların başında Türkiye ve Türk dünyası gelmektedir. Türkiye, coğrafi olarak Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında stratejik bir köprü işlevi görmektedir. Bu benzersiz konumu, enerji yollarının kesiştiği bir noktada yer alması ve deniz ticaretinin önemli güzergahlarına yakınlığı, Türkiye'yi ekonomik ve stratejik bir merkez haline getirmektedir. Türkiye'nin son yıllarda savunma sanayinde kaydettiği gelişmeler, bölgesel liderlik iddiasını güçlendirmektedir. Küresel güç dengelerinde Batı'nın, özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi ağırlığının azaldığı gözlemlenmektedir. ABD'nin iç siyasette yaşadığı istikrarsızlıklar, Avrupa Birliği'nin iç bölünmeleri ve nüfusun yaşlanması, bu bölgelerin küresel ekonomideki payını azaltmaktadır. Özellikle **Çin, Hindistan, Türkiye, Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Endonezya, Singapur, Malezya, Tayvan, G. Kore, İran** gibi ülkelerin yükselişi, Batı merkezli dünya düzeninin dönüşmesine yol açmaktadır. Türkiye ve Türk dünyası, bu tahterevalli ilkesinin sonucunda yükselen güçler arasında yer almaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (**Belt and Road Initiative**) ile birlikte Orta Asya ülkeleri, küresel ticarete stratejik bir konuma yerleşmektedir. Türkiye'nin bu girişime entegre olması ve bu ülkelerle ticari ve ekonomik bağlarını güçlendirmesi hem Türkiye'yi hem de Türk dünyasını yükselen bir ekonomik ve sıklıkta merkez haline getirecektir. Bölgesel olarak istikrarlı, ekonomik olarak çeşitlenmiş ve jeopolitik olarak stratejik öneme sahip olan bu ülkeler, Batı'daki güç kaybını dengelemekte ve yeni bir küresel düzende önemli ve stratejik roller oynamaktadır. **Türkistan ülkeleri**, büyük petrol, doğalgaz ve maden rezervlerine sahiptir. Bu doğal kaynaklar, dünya enerji piyasalarında büyük öneme sahiptir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerle enerji koridorları oluşturmakta, Hazar Denizi'nden Avrupa'ya uzanan enerji hatları inşa etmektedir. Bu durum, Türkiye ve Türk dünyasının enerji alanında stratejik bir oyuncu haline gelmesinde önemli bir durumdur.

Türk dünyası, Orta Asya'dan Kafkaslar'a kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan, kültürel ve tarihi bağlara sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler, enerji kaynakları, madenler ve genç nüfus gibi önemli kaynaklara sahiptir. Türkiye'nin liderliğinde, Türk devletleri arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel iş birlikleri artmaktadır. Özellikle, **Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)**

çerçevesinde yürütülen projeler, bu ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonu derinleştirmekte ve küresel arenada birlikte hareket etmelerine olanak sağlamaktadır. Söz sahibi olacak, yön verecek bir Türk milleti dünya tarihini bu yüzyılda yeniden yazacaktır.

Küresel nüfusun 2050'ye kadar 9,7 ila 10,1 milyar arasında olması beklenmektedir. Ancak, bu artış eşit olmayacaktır. Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranları düşerken, Afrika ve Güney Asya gibi gelişmekte olan bölgelerde nüfus büyümesi devam edecektir. Avrupa ve Japonya gibi bölgelerde nüfus yaşlanmakta ve ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. 2050 yılına gelindiğinde, dünya genelinde 65 yaş üstü insanların oranı büyük ölçüde artmış olacak. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, 2050'de dünya nüfusunun %16'sı 65 yaşın üzerinde olacak, bu oran günümüzde %9 civarındadır. Ayrıca özel mülkiyetin, teşebbüs hürriyetinin, kişisel harcanabilir gelirin ve buna bağlı olarak kişisel servetlerin ve toplumsal sınıflaşmanın artmaya başladığı önemli bir süreç olacaktır. Meslek yapılanmaları, dijitalleşme, otomasyon, mühendislik, sürdürülebilirlik ve sağlık teknolojileri gibi alanlarda büyük dönüşümler yaşayacaktır. Geleceğin iş gücü, teknolojik bilgiye sahip, çevre dostu, veriye dayalı kararlar alabilen ve sürekli öğrenmeye açık fertlerden oluşacaktır. Bu dönüşüm, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları üzerinde derin etkiler yaratacak ve iş gücünün yeniden şekillenmesini sağlayacaktır. Ancak tarım dönemindeki emek kullanımı ile bilgi-teknoloji dönemindeki emeğin kullanımı aynı değildir. Burası dikkat çekici noktadır. Emek, kas gücünden beyini kullanma sürecine girmiştir (Aksu, 2016:69).

Demografi, nüfusun yapısını, dinamiklerini ve değişim süreçlerini inceleyen disiplinler arası bir bilim dalıdır ve toplumların sosyo-ekonomik kalkınmasını, politik stratejilerini ve sürdürülebilir büyüme hedeflerini anlamak için kritik bir araçtır. Dünya genelinde demografik değişimler, ekonomik büyüme, iş gücü piyasaları, sosyal güvenlik sistemleri, eğitim ve sağlık politikaları üzerinde doğrudan etkiler yaratır. Demografi, nüfus artışı, yaşlanma, doğurganlık oranları, göç hareketleri ve kentleşme gibi nüfus dinamiklerini inceleyerek ülkelerin gelecek planlamalarında önemli bir rehber işlevi görür. Özellikle son yüzyılda, küresel nüfus artışı ve demografik değişiklikler, ulusal ve uluslararası politika yapıcılar için stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Demografi, "**nüfus bilimi**" anlamına gelir ve nüfusun büyüklüğü, yapısı, dağılımı ve zaman içindeki değişimlerini inceleyen bilimsel bir alan olarak tanımlanır (Weeks, 2015: 3-5). Demografinin ana unsurları doğum, ölüm ve göç gibi temel olaylara dayanır ve bu olayların nüfus üzerindeki etkilerini araştırır. Bu bağlamda demografi, bireylerin yaşam döngüleri boyunca maruz kaldıkları demografik olayların toplumsal sonuçlarını inceleyen geniş bir

kapsama sahiptir. Demografik analizler, ülkelerin sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve kalkınma politikalarının oluşturulmasında hayati bir rol oynar.

Demografi ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki karmaşık ve çok boyutludur. Demografik geçiş teorisi, ekonomik kalkınmanın nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Notestein'in (1945) ortaya koyduğu **demografik geçiş teorisi**, toplumların sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte, yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru bir geçiş süreci yaşadığını belirtir. Bu süreç, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerini doğrudan etkiler (Notestein, 1945:36-57)⁴. Bloom ve Canning (2003), demografik geçiş sürecinde çalışabilir yaş grubundaki nüfusun artmasıyla "**demografik fırsat penceresi**" adı verilen bir dönemin ortaya çıktığını ve bu dönemin ülkeler için önemli bir ekonomik büyüme fırsatı sunduğunu ifade ederler (Bloom ve Canning, 2003:8-12). Ancak bu fırsatın ekonomik büyümeye dönüşebilmesi için, sağlık, eğitim ve iş gücü piyasası politikalarının bu demografik değişimlere uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Örneğin, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler, bu demografik fırsat penceresini etkili bir şekilde kullanarak, hızlı ekonomik büyümeyi, yaşam standartlarında yükselmeyi, refah artışını ve toplumsal kalkınmayı sağlamışlardır.

Beşerî sermaye, bir ülkenin ekonomik büyümesinin ve rekabet gücünün temel unsurlarından biridir. Beşerî sermaye, sosyal refahın sürdürülebilirliğini sağlamak için temel bir unsurdur. Türkiye'nin genç nüfusunu nitelikli iş gücüne dönüştürebilmesi, uzun vadede ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini destekleyecektir. Demografik yapıdaki değişimler, özellikle genç ve dinamik bir iş gücü nüfusuna sahip ülkelerde, yenilikçilik kapasitesini artırarak entelektüel sermaye birikimine katkıda bulunur. Lucas (1988), beşerî sermayenin eğitim ve bilgi birikimi yoluyla artırılmasının ekonomik büyüme için kritik bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Eğitime ve bilgi birikimine yapılan yatırımların uzun vadede büyük getiriler sağlayacağını belirtmektedir (Lucas, 1988: 30-35). Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için beşerî sermaye yatırımlarını artırması kritik bir gerekliliktir. Bu nedenle, demografi ve beşerî sermaye arasındaki ilişki, ülkelerin entelektüel sermaye birikimini de doğrudan etkilemektedir.

⁴ Frank W. Notestein, demografi alanında önemli katkılar yapan bir bilim insanıdır ve 1945 yılında ortaya koyduğu teorik çerçeve, nüfus dinamiklerini anlamada oldukça etkili olmuştur. **Notestein'in 1945 yılında geliştirdiği "Demografik Geçiş Teorisi"** (Demographic Transition Theory), toplumların zaman içinde nüfus yapılarındaki değişiklikleri açıklayan bir modeldir. Bu teori, farklı toplumların doğum ve ölüm oranlarındaki değişimleri ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilişkilendirerek analiz etmektedir. Notestein'in demografik geçiş teorisi, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi sanayileşmiş ülkelerin nüfus değişimlerini açıklamakta başarılı olsa da bazı eleştiriler almıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu geçişin farklı dinamikler taşıdığı ve daha karmaşık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kültürel ve dini faktörlerin nüfus üzerindeki etkisi, teoride daha az vurgulanmış durumdadır.

Entelektüel sermaye, 21. yüzyılda bilgi ekonomisinin ve yenilikçi üretim süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Bir ülkenin bilgi, yenilikçilik ve teknolojik gelişim potansiyelini ifade eder. Özellikle bilgi ekonomisi çağında, entelektüel sermaye birikimi, küresel rekabet gücünün temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Türkiye'nin entelektüel sermaye kapasitesini artırması, yüksek katma değerli sektörler'e yatırım yapması ve yenilikçi iş modellerini teşvik etmesi, küresel ekonomideki rekabet gücünü belirleyecek unsurlardan biridir. Bu bağlamda, demografik yapının genç ve eğitimli bir iş gücüne sahip olması, entelektüel sermayenin büyümesine ve teknolojik yeniliklerin hızlanmasına katkı sağlar. Romer (1990), ekonomik büyümenin uzun vadede yenilikçi faaliyetler ve teknolojik ilerlemelerle sürdürülebilir olduğunu belirtirken, entelektüel sermaye birikiminin önemini vurgulayarak, bilgi ekonomisine geçiş sürecinde bu unsurların kritik rol oynadığını belirtir (Romer, 1990: 80-85).

Dünya bugün öyle bir hızla büyüyor ki, yirmi birinci yüzyılda yaşayacağımız ilerleme, yaklaşık 100 yıllık bir teknolojik ilerleme olmayacak, yaklaşık 20.000 yıllık ilerlemeye, ya da yirminci yüzyıldaki ilerlemenin 1000 katı ilerlemeye şahit olunacaktır. Teknoloji yenilik hızı ivme kazanmakta, günümüzde her 10 yılda ikiye katlanmaktadır (Kurzweil, 2017:25)⁵. Bilimin gelişme süreci, 17. yüzyıldan bu yana üstel olarak büyümüş ve nüfus, tarımsal üretim veya madensel üretim gibi diğer göstergeleri geride bırakmıştır. Bilimsel çalışma miktarı 17. yüzyıldan beri 1 milyon katına çıkmıştır. Her 15 yılda bir ikiye katlandığı görülmüştür (McClellan ve Dorn, 2016:420; aktaran bkz: Aksu, 2018:2638)⁶. İktisatçı Robin Hanson'a

⁵ Ray Kurzweil'in öngörülleri ve teknolojik ilerleme hakkındaki düşünceleri, özellikle hızla gelişen bilgi ve teknoloji çağının dinamiklerini ele almak açısından oldukça etkileyici ve tartışmaya açıktır. Kurzweil, bu görüşünü "**Teknolojik Tekillik**" (**Singularity**) teorisine dayandırır. Bu teoriye göre, insanlık, biyoloji, yapay zekâ, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve diğer ileri teknolojiler aracılığıyla olağanüstü bir hızla gelişme sürecine girmiştir ve bu süreç, teknolojik ilerlemenin geometrik bir hızla artmasıyla sonuçlanacaktır. Kurzweil'in iddiası, teknolojik ilerlemenin **üstel** (exponential) olarak arttığını savunur. Geleneksel olarak, teknolojik yenilikler doğrusal (linear) bir hızla gelişmiş olabilir; yani bir nesil boyunca belirli bir ilerleme kaydedilmiş, ardından bir sonraki nesilde benzer oranda bir yenilik yaşanmıştır. Ancak Kurzweil, Moore Yasası'na atıfta bulunarak, teknolojik yeniliklerin artık üstel bir hızla büyüdüğünü savunmaktadır. **Moore Yasası**'na göre, her iki yılda bir bilgisayar işlemcilerinin gücü ikiye katlanırken, maliyetleri yarıya düşmektedir. Bu prensip, yalnızca bilgisayar teknolojisine değil, yapay zekâ, biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi alanlara da genişletilebilir. Ray Kurzweil, teknolojinin ivme kazanarak her 10 yılda bir iki katına çıktığını belirtir. Bu, teknolojik gelişmelerin üstel olarak arttığı anlamına gelir; yani ilerlemeler lineer değil, katlanarak büyür. 21.yüzyılda yaşanacak teknolojik ilerlemenin, geçmiş yüzyılların toplamından daha fazla olacağına inanır. Bu görüş, **teknolojik tekillik** noktasına doğru ilerlediğimizi savunan bir anlayışa dayanır. **Kurzweil'in Öngörülleri** (Kurzweil, 2017):

- 2030'lara doğru insan beyninin kapasitesi yapay zekâ tarafından aşılabılır ve insanlar biyolojik sınırlardan kurtulmak için makinelerle bütünleşebilir.
- İlerleyen yıllarda biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve yapay zekâ alanlarındaki yenilikler insan ömrünü uzatacak ve hastalıklar tamamen ortadan kalkacaktır.
- Nanoteknoloji ve biyoteknoloji, vücut içi onarımları mümkün kılacak ve insanlar daha sağlıklı, daha uzun ömürlü hale geleceklerdir.

⁶ Üstel büyüme, patlayıcı bir büyümedir. Bir teknolojinin maliyet etkinliği arttıkça, onun gelişimi için daha fazla kaynak ayrılmakta, bu durum teknolojik büyümenin kuvveti şeklinde katlayarak büyümesidir. İvmelenen getiriler yasanına göre, bilgi işlemin üstel büyümesi, bin dolar başına düşen ilk MIPS'leri elde etmek 90 yıl sürmüşken, bugün bin dolar başına düşen MIPS'leri elde etmek 5 saate kadar düşmüştür. Bilim ve teknolojiye 6 evre söz konusudur. 1. Evre; Fizik kimya alanında atom yapılarının nasıl meydana geldiğinin bilinmesi sürecidir. 2. Evre; DNA evrilir. 3. Evre; İnsan beyni evrilir. Yani beyinler ve sinir örüntüleri bilgisinin keşfi. 4. Evre; Teknoloji evrilir. Teknoloji donanım ve

göre, dünya ekonomisinin ikiye katlanma zamanı Buzul çağında avcı-toplayıcı topluluklar için 224 bin yıl sürmüşken, tarım toplumlarında bu süre 909 yıl devam etmiş, sanayi toplumu için ise 6,3 yıl gibi kısa süredir. Eğer dünya uzay çağı-dijital çağı üretim modeline geçiş sağlayabilirse, dünya ekonomisinin iktisadi büyüme hızı yaklaşık iki haftada bir ikiye katlanacağı ve sonuçta yeni bir büyüme rejimi ortaya çıkabilecektir (Hanson, 2012: 45-60; Bostrom, 2018:19; aktaran bkz: Aksu, 2022:5).

Yirmi birinci yüzyılda, bu büyümeye “üstel büyüme” denilmektedir. Bilgi tabanlı teknolojilerin birkaç 10 yıl içinde tüm insani bilgi ve becerileri kapsayacağı ve sonunda insan beynine özgü sorun çözme becerileri ile duygusal ve etik zekayı içselleştiren bir yapının ortaya çıkacağıdır. Bilgi teknolojilerinin gücü (fiyat performansı, hızı, kapasitesi ve bant genişliği) üstel büyüme seyrinde olup, bugün yaklaşık olarak her yıl ikiye katlanmaktadır. Asıl önemli olan durum ise, teknolojik değişimin hızı, insanın zihinsel hızlarıyla sınırlı olmayacak, makine zekâsı kendi yeteneklerini insan zekasına ihtiyaç duymadan tek başına izleyeceği bir sürece geçmiştir. Bir icadın keşfinden sonra onun halk tarafından benimsenmesi, kayda değer bir kullanım süresine erişimi için bir yarım asrın geçmesi gerektiğidir. Örneğin, telefonun icadından sonra benimsenmesi için geçen süre 35 yıl iken, radyonun benimsenmesi 31 yıl sürmüştür. Televizyonun ise 25 yıldır. Yeni dönemde Moore Yasasının tüm özellikleri üretim sürecinde söz sahibi olacaktır. Şöyle ki, bilgi işlem gücünün hızı her yıl 2 katına çıkarken, yarı iletken nitelikli ürünlerin ölçüleri her 5,4 yılda bir küçülerek yarıya inmesidir ki, milimetrekareye düşen öge sayısının her 2,7 yılda bir ikiye katlanmasıdır (Kurzweil, 2017:89). Yani teknolojik ürünlerin işlevi artarken, boyutlarının da o nispette küçülmekte olmasıdır. Mikro işlemci çalışma hızı 3 yılda bir ikiye katlanmaktadır. Örneğin, bilişim teknolojisi endüstrisi 1977 yılında GSMH'nin %4,2 iken, 1998 yılında GSMH'nin %8,2'ye çıkmıştır. 2018 yılında GSMH'nin %17,8'ine çıkmıştır (Aksu, 2022:5-6).

Türkiye, bilgi ekonomisine geçiş yaparak, Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarını artırmalı, üniversite-sanayi iş birliklerini güçlendirmeli ve teknoloji odaklı politikalar geliştirmelidir. Eğitim ve öğretim modelleri ilk öğretimden itibaren başta aşağı revize edilerek, güncelleştirilmelidir. Çağın gereksinimi olarak yeni çıkacak mesleki oluşumlara göre üniversite ve mesleki okullarda bölüm ve sınıflar meydana getirmek gerekir. Halkı ve özellikle genç kesimleri bu mesleklere yönlendirerek, vasıf ve donanım kazanması sağlanmalıdır. Eğitim

yazılım tasarımı bilgisine sahip olunur. 5. Evre; Teknoloji, biyoloji yöntemlerine ve insan zekâsı dahil her şeye sahip olur. Yani teknoloji ve insan zekasının birleşmesi sonucunda Üstel olarak büyüyen bir teknolojik yapı sürecine geçiş başlar. Tekilliğin başladığı evredir. 6. Evre; Evrenin uyanışı insan zekasındaki müthiş büyüme sonucunda, evrendeki madde ve enerji örüntüleri zeki işlemler ve bilgiye doyma noktasına erişir. İnsanlık alemi halen 4. Evrededir (Kurzweil, 2017:24-53).

teknolojileri uzmanlarının burada önemli rolü bulunmaktadır. Dijital öğrenme platformlarının geliştirilmesi, eğitimde yapay zekâ kullanımının artırılması ve uzaktan eğitim sistemlerinin yaygınlaştırılması eğitimde yeni bir formasyon yapılanmasına gereksinimi ortaya çıkarmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, eğitimin niteliği ve bilgi donanımı, ekonominin dijital dönüşümüne uyum sağlamasıyla birlikte, niteliklerle donatılmış yeni bir beşerî sermaye gücünün üretim sürecinde rol oynamaya başlamasıyla, yeni üretilecek teknolojilere kapı açılacaktır. Türkiye olarak, 21. yüzyılda eğitim ve öğretim alanında değişim ve dönüşümü biran evvel başlatmak gerekir.

Demografik değişimler, ülkelerin sosyal politikalarını ve stratejik önceliklerini de doğrudan etkiler. Yaşlanan nüfus, düşük doğurganlık oranları ve artan yaşam beklentisi gibi faktörler, sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği üzerinde baskı oluşturur. Dünya Bankası (WB, 1994) raporuna göre, yaşlı nüfusun hızla artması, emeklilik ve sağlık hizmetleri için ayrılan bütçelerin artırılmasını gerektirmektedir ve bu durum, birçok gelişmiş ülkenin mali dengesini zorlamaktadır (World Bank, 1994:102-105). Göç hareketleri ise, demografinin bir diğer kritik bileşenidir. Castles ve Miller (2020), göçün sadece demografik bir olgu olmadığını, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik etkileri olan çok yönlü bir süreç olduğunu belirtirler (Castles ve Miller, 2020: 90-95). Göç hareketleri, ülkelerin iş gücü piyasalarını, sosyal uyum politikalarını ve uluslararası ilişkilerini şekillendirir. Örneğin, Türkiye’de bulunan dışarıdan gelen 13-14 milyon göçmen, kaçak ve mültecinin yığılması durumu, Avrupa’daki mülteci krizi, AB ülkelerinin ve de Türkiye’nin hem iç hem de dış politika gündemlerinde öncelikli konu haline gelmiştir. 21. yüzyılın ivedilikle çözülmesi gereken, su ve enerji sorunundan sonra gelen en önemli sorundur.

Demografi, Birleşmiş Milletler’in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile yakından ilişkilidir. Nüfus artışı, cinsiyet eşitliği, yoksulluk, sağlık ve eğitim gibi birçok SKH, demografik dinamiklerin yönetimini gerektirir. Örneğin, doğurganlık oranlarının kontrol altına alınması ve aile planlaması hizmetlerinin artırılması, yoksulluğun azaltılması ve kadınların güçlendirilmesi için kritik öneme sahiptir (UNFPA, 2022:45-50). Ayrıca, nüfusun yaş yapısındaki değişimlerin izlenmesi ve yönetilmesi, ülkelerin sağlık ve sosyal politikalarının sürdürülebilirliği açısından büyük bir stratejik önem taşır.

Demografi, nüfusun yapısını ve değişimlerini anlamak için analizler geliştiren dinamik bir bilim dalıdır. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde stratejik ve ekonomik analizlerin merkezinde yer alır. Nüfus dinamikleri, ülkelerin sosyal, ekonomik ve politik geleceğini şekillendirir. Bu nedenle, demografik değişimlerin izlenmesi ve bu değişimlere uygun

stratejilerin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahın sağlanması için gereklidir. Demografik analizler, ülkelerin politika yapıcıları için önemli bir rehber niteliği taşır ve geleceğe yönelik planlamalar için sağlam bir temel oluşturur. Nüfus, sadece bir ülkenin ekonomik performansı açısından değil, aynı zamanda kültürel güç, politik istikrar, ulusal hedeflerin ve bir araya getirilmiş stratejik analizlerin üzerinde önemli rol oynayan kritik, vazgeçilmez ve olmazsa olmaz bir faktördür. Özellikle yaşlanan nüfus, artan göç dalgaları ve düşen doğurganlık oranları, ülkelerin sosyal, ekonomik ve askeri politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Demografinin bu boyutları, dünya çapındaki devletlerin uzun vadeli plan ve programlarını gerekli kılmaktadır.

Demografi, aynı zamanda askeri güç ve stratejik planlamalar açısından da kritik bir faktördür. Nüfus büyüklüğü ve yapısı, bir ülkenin askeri kapasitesini ve savunma politikalarını etkiler. Örneğin, yaşlı nüfusa sahip ülkeler, asker sayısını ve savunma kapasitesini artırmak için daha fazla kaynak ayırmak zorunda kalabilirken, genç nüfusa sahip ülkeler asker gücü açısından daha avantajlı olabilirler. Demografik değişimler, ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerini ve askeri önceliklerini belirlemede önemli bir rol oynar (Goldstone, 2002:3-21).

Jeostratejik, jeoekonomik ve jeopolitik analizlerde, nüfus yapısı ve coğrafik konum, devletlerin ilişkilerinde ve mücadelesinde belirleyici rol oynamaktadır. Tarihten gelen bu süreç sonucunda, devletler buna göre ittifaklar oluşturur ya da çıkar mücadelesine girerler. Bir devletin dünya siyaset arenasında güçlü bir pozisyona sahip olabilmesi ve aktif rol alabilmesi için, yukarıda belirttiğimiz tüm bu unsurların optimum ölçüde kullanılmasını gerektirir. Stratejinin belirlenmesinde ekonomik güç olma ve bunu kullanabilme durumu nüfusun kalitesi ve miktarı ile yakından alakalıdır. 21. yüzyılın en önemli argümanı nüfus kalitesi ve üretken bir nüfus olacaktır. Bu ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için özellikle milli üretime, kaynakları akılcı kullanmaya, dinamik bir ekonomiye, sağlam ve muktedir bir paraya, güçlü bir teknolojiye ve iyi bir beşerî sermayeye çok ihtiyaç vardır.

Ayrıca, demografi ve göç hareketleri, ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarını doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer alır. Özellikle, genç ve dinamik nüfusların göç hareketleri, göç alan ve veren ülkelerin sosyal uyum ve güvenlik politikalarını yeniden şekillendirmelerine yol açmaktadır. Bu durum, ülkeler arasındaki stratejik dengeleri etkileyebilir ve uluslararası ilişkilerde önemli bir değişken olarak karşımıza çıkabilir (Castles ve Miller, 2020: 110-115).

Birleşmiş Milletlere göre nüfus politikası; nüfusun artış hızı, büyüklüğü, milli sınırlar içinde ve evrensel dağılışı, demografik niteliklerini etkileyecek şekilde, demografik, sosyal, siyasi,

ekonomik ortak hedeflere ulaşmak gayesiyle hazırlanan önlemler ve uygulanan programlardır. Oktay'a göre; "Nüfus politikası, devletin nüfus alanında ulusal menfaatlerin korunması için aldığı tedbirlerin, yaptığı hareketlerin hepsine birden nüfus politikası denilirken; başka bir tanıma göre bir devletin nüfus politikası yasama organı ile yürütme organının nüfusla ilgili karar ve eylemlerinin tümünü gösterir." Genel olarak devletler üç temel nüfus politikası uygular (Oktay, 2019:32-33):

- Nüfus artış hızını artırıcı (pronatalist) politikalar.
- Nüfus artış hızını düşürücü (antinatalist) politikalar.
- Nüfusun nitelik ve niceliğini iyileştirici politikalar.

Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik ve genç nüfus yapısıyla, iktisadi gelişme ve büyüme sürecinde önemli bir kaynak ve ciddi avantajlar oluşturmaktadır. Bu kaynağın verimli ve etkin bir şekilde kullanılması; büyük ölçüde beşerî (insani) sermayenin en önemli iki bileşeni olan eğitim ve sağlık alanına yapılacak yatırımlara bağlıdır. Eğitim ve sağlığa yapılacak yatırımlarla ülke nüfusunun beşerî sermaye donamının artırılmasında önemli işlevleri yerine getirecektir. Hilmi Ziya Ülken nüfus artışı ile toplumların gelişimi arasında olumlu bir etkinin varlığını "*Memleketimizde laboratuvarların zenginleşmesi, fikir ve sanat hayatının kuvvetlenmesi, büyük sayılar arasından elenerek yetişen büyük zekâların meydana çıkması da bu artışın eseridir.*" (Ülken, 1986:13-25). Nüfus yoğunluğu fazla olan milletlerin daha fazla sayıda dâhinin çıkaracağı aşikardır. Bu bağlamda doğal seleksiyon yasası gereği nüfusun içinde kaliteli insan kesimini meydana getirmek temel amaçtır. Ülkeler bu bağlamda stratejilerini ortaya koymuşlardır. Bütün ulusal devletlerin, varlıklarını ve bütünlüklerini devam ettirmek, geleceklelerini güven altında belirlemek en önemli amaçtır. Bunu başarabilmek için, devleti meydana getiren unsurlardan nüfusun varlığını sürdürmesi önem taşır. "Toplumsal yaşamın her düzeyi veya kurumu için ve hatta bir bütün olarak insan toplulukları için bir asgari yaşamsal nüfus hacminin var olduğu açıktır." (Can, 2023: 4).

Türkiye'nin nüfus politikalarını kronolojik bakımdan 4 kategoride sınıflandırmıştır. Sınıflandırma, önceki çalışmalardan farklı 4 dönem şeklindedir. Bunlar: 1) Artışın Özendirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1946 yılları), 2) Açık Bir Politikanın Bulunmadığı Dönem (1946-1960 yılları), 3) Artışın Sınırlı Tutulmak İstendiği Dönem (1960-2014 yılları) ve 4) Yeniden Artışının Özendirildiği (2014 sonrası) Dönem'dir. 1923-1963 döneminde Türkiye'de

nüfus artışını doğrudan veya dolaylı yollarla teşvik eden çok sayıda kanuni düzenleme yapılmıştır (Can, 2023:1-2).

Türkiye, demografik yapısı, jeostratejik konumu, tarihi ve kültürel mirasıyla, 21. yüzyılda ekonomik, stratejik, politik ve toplumsal politikaların merkezinde yer alan dinamik bir ülke konumundadır. Genç ve dinamik nüfus yapısı, Türkiye'nin ekonomik büyüme, kalkınma ve küresel rekabet gücü açısından önemli bir potansiyel taşıırken, bu demografik avantajın etkin kullanımını, beşerî sermaye ve entelektüel sermaye unsurlarının güçlendirilmesine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki ekonomik ve politik kapasitesi, bu sermaye birikimlerini nasıl yönettiğine, eğitim, sağlık ve yenilikçilik gibi alanlara yaptığı yatırımlara ve bu unsurları sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nasıl mobilize ettiğine bağlıdır. Beşerî sermayenin artırılması, Türkiye'nin ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınma sürecini hızlandırırken, entelektüel sermaye yatırımları ise bilgi ekonomisine geçişi sağlayarak ülkenin küresel rekabet gücünü artıracaktır

Türkiye'nin demografik yapısı, ekonomik büyüme, stratejik planlama, toplumsal ve kültürel politikalar, askeri güç merkezleri ve kapasiteler ve ulusal güvenlik stratejileri üzerinde doğrudan etkiler yaratarak ülkenin gelecekteki kalkınma hedeflerini şekillendirmektedir. Türkiye'nin genç nüfus yapısı, dinamik iş gücü potansiyeli ve hızla artan şehirleşme oranları, beşerî sermaye ve entelektüel sermaye birikimi açısından büyük bir fırsat sunarken, aynı zamanda stratejik ve politik kararların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle son yıllarda artan göç hareketleri, Türkiye'nin hem ekonomik hem de toplumsal yapısını etkilemekte ve ulusal güvenlik stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Beşerî sermaye yatırımları, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmada kritik bir rol oynarken, entelektüel sermaye birikimi, bilgi ekonomisine geçiş sürecinde ülkenin uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşması için temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin entelektüel sermaye birikimini artırması, aynı zamanda dijital dönüşüm ve teknoloji odaklı büyüme stratejilerinin başarısını da etkileyen önemli bir faktördür. Dijital ekonomi ve 4. Sanayi Devrimi gibi yeni gelişen ekonomik paradigmlar, Türkiye'nin entelektüel sermaye yatırımını artırmasını ve genç nüfusu teknoloji odaklı mesleklere yönlendirmesini gerektirir. Bu bağlamda, Türkiye'nin entelektüel sermaye birikimini güçlendirmesinin, ekonomik büyüme ve uluslararası rekabet gücünü artırmada önemli bir adım olacağını ifade edilmektedir.

Türkiye'nin demografik yapısı, özellikle genç ve çalışma çağındaki nüfusun büyüklüğü, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir fırsat penceresi sunmaktadır. Bloom ve Williamson (1998) tarafından öne sürülen "demografik fırsat penceresi" kavramı, Türkiye gibi

ülkelerde genç ve dinamik nüfus yapısının, doğru politikalar ve yatırımlarla ekonomik kalkınmayı hızlandırabileceğini belirtir (Bloom & Williamson, 1998: 427-430). Bu bağlamda, beşerî sermayenin güçlendirilmesi, Türkiye'nin eğitim, sağlık ve istihdam politikalarını etkin bir şekilde uygulaması ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle eğitim ve mesleki yetenek geliştirme politikaları, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmak ve beşerî sermaye potansiyelini maksimize etmek için kritik öneme sahiptir (Barro & Lee, 2013: 184-195).

Türkiye'nin demografik yapısı, yalnızca ekonomik ve sosyal politikalar açısından değil, aynı zamanda askeri ve stratejik politikalar açısından da belirleyici bir faktördür. Nüfusun genç ve dinamik yapısı, askeri güç ve kapasite açısından bir avantaj sağlarken, artan nüfus aynı zamanda savunma harcamalarının artırılması ve askeri altyapının geliştirilmesini de gerektirir. Goldstone, demografinin ulusal güvenlik stratejilerindeki rolünü vurgulamakta ve nüfus dinamiklerinin askeri kapasiteleri ve savunma politikalarını nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır (Goldstone, 2002: 4-21).

Türkiye, stratejik konumu nedeniyle bölgesel ve küresel güvenlik politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda, nüfus yapısı, savunma ve güvenlik politikalarının yanı sıra, dış politika ve stratejik ilişkilerde de önemli bir belirleyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Genç ve dinamik bir nüfus, Türkiye'nin askeri gücünü ve stratejik esnekliğini artırarak, bölgesel güvenlik dengelerinde etkin bir aktör olmasına olanak sağlar.

Nüfus belirli bir bölgede, belirli bir zaman dilimi sürecinde yaşayan toplam insan sayısıdır. Bu yeryüzü üzerindeki bölge, bir köy, bir kasaba, bir kent, bir metropol, hatta bir kıta gibi değişik yerleşim birimleri şeklinde olabilir. İnsanoğlu yeryüzünde yaşamını; bir klan, bir aşiret, bir topluluk, bir cemaat, bir millet gibi çeşitli büyüklerde ve çeşitli yoğunluklarda yaşamını sürdürür. Öyle ki bazı yerlerde yeryüzü coğrafyasının insan yaşamına elverişli olmadığı alanlarda, km²'ye 1 kişi düşer; Moğolistan, İzlanda, Avustralya gibi ülkelerde, bazen de Monaco gibi ülkelerde km²'ye 28100 kişi düşmektedir. Nüfus yoğunluklarının bu kadar farklı miktarlarda arz etmesinde temel neden insan-coğrafya-doğal kaynak ilişkisidir. Yeryüzünde nüfusun tabii şartlar bakımından" elverişli bulunan dört bölgede toplandığı görülmektedir; Güney-Doğu Asya, Batı-Orta Avrupa, Afrika (Orta-Güney Afrika), dördüncü olarak, A.B.D.'nin Batı-Doğu kesimleri (Aksu, 1998:219).

Demografi, dünya strateji politikasını şekillendirmede kritik bir rol oynar. Nüfusun yapısı, büyüklüğü, dağılımı ve dinamikleri, ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal stratejilerini belirlemede önemli faktörlerdir. Stratejinin anahtarı nüfus miktarı ve kalitesidir. Demografi

bilimi, 21. yüzyılda ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma, beşerî ve entelektüel sermaye birikimi, askeri güç ve stratejik planlama açısından giderek daha önemli hale gelmiştir. Ülkelerin demografik yapıları, onların gelecekteki ekonomik kapasitelerini, sosyal politikalarını ve ulusal güvenlik önceliklerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, demografik değişimlerin izlenmesi ve bu değişimlere uygun stratejik planların geliştirilmesi, ülkelerin rekabet gücü ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması için hayati öneme sahiptir. Nüfus yapısındaki değişimler, beşerî sermaye ve entelektüel sermaye unsurları üzerinden ülkelerin gelecekteki ekonomik ve politik kapasitelerini belirlemektedir. Demografik dönüşümler, bir ülkenin iş gücü dinamiklerini, verimliliğini ve rekabet gücünü etkilerken; aynı zamanda askeri ve stratejik önceliklerin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, demografinin ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve güvenlik politikaları üzerindeki etkilerini anlamak, ülkelerin gelecek vizyonlarını şekillendirmeleri için kritik öneme sahiptir (Aksu, 1998:219-220).

Demografik yapı, aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal ve kültürel dinamiklerini de şekillendirir. Genç nüfusun yüksek olması, yenilikçi ve dinamik bir toplum yapısını desteklerken, aynı zamanda sosyal uyum ve entegrasyon politikalarını da gerektirir. Türkiye'nin kültürel ve tarihsel zenginliği ve genç nüfusun artışı, toplumsal refah ve kalkınma politikalarının yanı sıra, kültürel üretim ve yaratıcı endüstriler açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye'nin demografik yapısı, ekonomik kalkınma, stratejik planlama, askeri kapasite ve sosyal uyum politikalarının belirlenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, beşerî sermayeyi güçlendirmek ve entelektüel sermaye birikimini artırmak, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik ve politik kapasitesini ve hedeflerini şekillendirecek en önemli stratejilerden birisidir. Demografik avantajın sürdürülebilir bir kalkınma stratejisiyle desteklenmesi, Türkiye'nin küresel arenada ve dünya ölçeğinde daha etkin ve sözü geçen bir ülke olmasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin demografik yapısı, dünya stratejisi masasında hem üstünlükler hem de dezavantajlar sunan karmaşık bir güç unsurudur. Türkiye, genç ve dinamik nüfusu ile önemli fırsatlar ve stratejik avantajlar sağlarken, aynı zamanda bazı demografik zorluklarla da karşı karşıyadır. Türkiye'nin nüfusunun bir güç olarak nasıl değerlendirilebileceği ve bu potansiyelin nasıl kullanılabilirliği önemli araştırma konusudur. Türkiye'nin nüfusu, 2023 itibarıyla yaklaşık 85,3 (+9 ila +11) milyondur ve 2023 yılında Türkiye'de ortalama yaş **33,5** olarak hesaplanmıştır. Türkiye'deki nüfusun %50,1'i erkek, %49,9'u ise kadındır. Bu durumda Türkiye'yi diğer birçok gelişmiş ülkeye kıyasla kısmen genç olmakla birlikte yaşlanmaya

başlayan ve dinamik bir nüfus yapısına sahip kılmaktadır. Cari fiyatlarla GSYH, 2023 yılında bir önceki yıla göre %76,8 artarak 26 trilyon 545 milyar 722 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2023-53450#>; erişim tarihi:05.04.2024).

Genç nüfus, yüksek iş gücü potansiyeli, yenilikçilik kapasitesi ve ekonomik büyüme için bir itici güç olarak görülebilir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik rekabet gücünü artırmakta ve beşerî sermaye açısından stratejik bir avantaj sunmaktadır. Genç ve eğitilmiş bir iş gücü, Türkiye'nin üretkenliğini ve yenilikçiliğini artırma potansiyeline sahiptir. Türkiye, Asya ve Avrupa'nın kesişim noktasında yer alan stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu konum, Türkiye'ye hem demografik hem de jeopolitik açıdan önemli avantajlar sağlar. Göçmenlerin ve mültecilerin geçiş yolu üzerinde yer alan Türkiye, bu nüfus hareketlerinden stratejik ve ekonomik fayda sağlayabilir. Göçmen iş gücü, Türkiye'nin büyüyen ekonomisine katkı sağlayabilir ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini destekleyebilir (İçduygu & Sirkeci, 1999:249-368).

Dünya genelinde nüfus yapıları sürekli değişim gösterirken, Türkiye'nin genç ve büyüyen nüfusu, gelişmekte olan ülkeler arasında dikkat çeken bir dinamik yaratmaktadır. Türkiye'nin coğrafi yapısı ise, doğal kaynaklara erişim, bölgesel ekonomik fırsatlar ve stratejik geçiş noktaları açısından çeşitli avantajlar sunmaktadır. Türkiye'nin nüfus yapısında tarihsel süreç içinde büyük değişimler yaşanmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Cumhuriyetin kurulmasından sonra, Türkiye'nin nüfus artış hızı her dönem farklılık göstermiştir. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyon iken, 2024 yılında nüfusun 85 milyon civarına ulaştığı gözlemlenmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de nüfus özellikleri, coğrafya ile iç içe geçmiş bir yapıda gelişimini sürdürmektedir. Türkiye'nin coğrafik yapısı, nüfusun dağılımını ve bölgesel kalkınmayı etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

Ancak göçmen veya mülteci statüsünde olan kişilerin Türkiye'de kalması orta ve uzun vadede toplumda infial ve sıkıntı yaratabilir. Bunun için ekonomik ve sosyal yapıyı bozacak her türlü nüfus hareketlerinden kaçınılmalıdır. Özellikle, uluslararası göç yoluyla, İstanbul, Bursa, Gaziantep, Hatay, Kilis, Urfa, Adana, Osmaniye, Mersin, Ankara, Balıkesir, Antalya, Kocaeli, gibi kentlerin demografik yapıları değişirken, diğer yandan da düzenli göç yoluyla (Ege Denizi çevresi) kentlerin insan profilleri tedirgin edici şekilde giderek değişmeye başlamıştır (Berker, 2023: X). Bu arada, Türkiye'nin nüfus büyüklüğü ve dinamik yapısı, savunma ve askeri güç projeksiyonunda da bir avantaj sunmaktadır. Genç nüfusun varlığı, Türkiye'nin askeri kapasitesini ve savunma stratejilerini desteklerken, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeydeki

stratejik nüfuzunu artırmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin demografik avantajı, askeri ve stratejik planlamalar için önemli bir güç unsuru olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin demografik yapısı, stratejik ve ekonomik güç projeksiyonu açısından büyük fırsatlar ve bazı zorluklar barındırmaktadır. Nüfus, tek başına bir güç unsuru olmaktan ziyade, nasıl yönetildiği ve geliştirildiği ile ilişkili olarak bir avantaj veya dezavantaj haline gelebilir. Türkiye, nüfusunu bir güç kaynağı olarak kullanmak için beşerî sermayeye yatırım yapmalı, milli eğitim sistemini akılcı, bağımsız, milli, Türk kültürüyle donanımlı, çağdaş ve etkin hale getirmeli, sağlık politikasını baştan aşağı değiştirilmeli, hayat seviyesini yükseltecek sosyal ve ekonomik refahın tesis edilmesi gerekli, mülteci ve göç politikalarını planlı, engelleyici ve etkin bir şekilde yönetmeli ve sosyal güvenlik sistemlerini sürdürülebilir hale getirmelidir (Aksu, 1998:274).

Harita 1: Dünya Siyasi Haritası

Kaynak: http://cografyaharita.com/haritalarim/3g_dunya_siyasi_haritasi.png; erişim tarihi: 05.04.2023.

1. BÖLÜM

1. DEMOGRAFİ BİLİMİ (NÜFUS BİLİM) KAVRAMI

1.1. Demografi Bilimi Kavramı

Nüfus, popülasyon miktarı olarak literatürde mana bulur. Ramazan Baş çalışmasında nüfus kelimesinin Arapça kökenli olması ve nefis kelimesinin çoğulu olarak literatürde anlamlandırılmaktadır. Nefis, ruh, can, hayat anlamına gelir ve daha çok bir coğrafyada yaşayan insanları ifade eden bir olgudur (Baş, 2023:1). Fertler popülasyona doğum veya bir göç sonucu katılırlar, ölüm veya çeşitli sebeplerle ayrılırlar. Eğer bir popülasyonun çevre şartları değişmeden aynen kalabiliyorsa üyelerinin (insanların) sayısında bir dengenin mevcut olduğu görülür. Eğer çevre şartları değişiyorsa, fertlerin kaybı veya yine fertlerin eklenmesi sonucu popülasyonun (nüfusun) büyüklüğü azalır veya artış gösterir. Buna göre doğum, ölüm ve iç-dış göç hareketlerinin nüfusun büyüklüğü üzerinde önemli etken olduğu görülmektedir. Toplumların nüfusunu sayı yönünden (nitelik ve nicelik olarak) inceleyen bilime "**Demografi**" denir (Aksu, 1998:219). Bu bilimin amacı ve konuları; doğum, ölüm, göç hareketleri, yaş, cinsiyet durumu, eğitim alma durumu ve etkileri, dini inançları, geleneklerine ve göreneklerine göre yaşama tarzları, aile yapıları, iktisaden faal olma durumları, evlenme ve boşanma oranları, ekonomik gelişme seviyesine etki eden işgücü miktarı, işsizlik oranları, bağımlılık oranları ve mesleklerine göre dağılımı olmak üzere pek çok konu nüfus yapısını etkileyerek, demografinin konusunu teşkil etmektedir. Diğer bir tanıma göre, "**Demografi bilimi**"; nüfusun yapısını, oluşum şekillerini ve zaman için de nüfusla ilgili olarak ortaya çıkan olayları, kantitatif ve istatistik metotlarıyla ortaya koyan bir disiplindir. Günümüzde demografi bilimi (nüfus bilimi), genellikle toplumbiliminin bir dalı sayılmaya başlanmıştır. Demografi, insan nüfusunun yapısını, dinamiklerini ve dağılımını inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalı, nüfusun büyüklüğünü, bileşimini (yaş, cinsiyet, etnik köken, eğitim düzeyi gibi), dağılımını ve değişimlerini (doğumlar, ölümler, göçler gibi) analiz eder. **Demografi**, nüfusla ilgili istatistiksel verileri toplayarak ve analiz ederek, nüfusun mevcut durumu hakkında bilgi sağlar ve gelecekteki demografik eğilimleri tahmin eden ve analizler yapan bir bilim dalıdır (Aksu, 1998:220).

Demografi, insan nüfusunun özelliklerini ve bu özelliklerin zaman içindeki değişimini anlamaya yönelik çalışmalar yaparak, sosyal bilimler, sağlık bilimleri, ekonomi ve çevre bilimleri gibi birçok farklı disipline katkı sağlar. Bu bilimin iktisat, coğrafyanın bütün kollarıyla ve Özellikle beşerî coğrafya ile yakın ilişkisi söz konusudur. Ayrıca etnoloji, antropoloji,

istatistik, ekoloji, jeoloji (yerbilim) gibi pek çok bilim ile yakından ilişkisi mevcuttur. Zaten konusu insan olan demografinin bütün bilimlerle az çok ilişkisi vardır. Demografi bilimi konusunu ve kökenini; ekonomi, tıp, istatistik, biyoloji, coğrafya ve tarih gibi bilimlerle münasebeti sonucunda oluşturmuştur. Demografi bilimi matematik ve istatistik (kantitatif ölçümler) metodunu kullanarak, nüfusun yapısı nitelik ve nicelik olarak belirleyerek sayılarla ifade etmeğe çalışır. Zamanla bu metotları ve bilimlerini kullanarak, toplum bilimi ile birleşik bir nitelik kazanmaya başlamıştır (Aksu, 1998:220-221).

Emel Başar demografi kavramını şöyle tanımlamıştır: “birlikte yaşayan fertlerin oluşturduğu nüfusun nicel ve nitel olarak incelenmesidir” (Başar, 2013: XVII).

Yılmaz'a göre; “Demografi, gelecekteki dünyada daha güçlü bir pozisyon almak isteyen uluslar için temel bir başvuru kılavuzudur. Geleceğe yönelik belirlenecek hedeflerde nüfus perspektifleri büyük bir öneme sahiptir. Bir ulusta insanın refahı için iki anahtar kelimedenden biri nüfusa, diğeri demografidir ve bu kavramlar, merkezine toplumun en dinamik unsuru olan insanı alır.” (Aktaran bkz: Tutar, 2021:136; Yılmaz, 2022:1267).

Toplumbilimin konuları ile demografi biliminin konuları arasında, birbirine geçmiş konular ve kavramlar bulunmaktadır. Örneğin, evlenme-boşanma oranları, aile yapıları, göç hareketleri, bağımlılık oranları gibi konular birbirlerinin alanına girmektedir. Demografi biliminin ilk kuramsal ve bilimsel çalışmayı **İbni Haldun (1332-1406)** tarafından “**Mukaddime**” adlı eserinde ortaya konmuştur (İbni Haldun, 2013). Bu bilimin öncü ve kurucusu durumundadır. Önemli filozof **Platon** (M.Ö. 427-347) ve öğrencisi **Aristo**'nun (M.Ö. 384-322) Antik Yunan felsefesinin önde gelen düşünürleri olarak, nüfusla ilgili görüşler geliştirmiş ve bu görüşler, daha sonraki nüfus teorilerine temel oluşturmuştur., toplumların ekonomik yönden kendilerine yetebilmeleri ve askeri-siyasi olarak kendilerini koruyabilmeleri için en uygun (optimum) nüfus büyüklüğüne sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır (Çağlayandereli, 2019:211; Başar, 2013:8). Platon, ideal devletin nüfus büyüklüğü ve yapısı üzerine çeşitli fikirler öne sürmüştür. Ona göre, bir devletin büyüklüğü, yönetilebilirlik ve ahenk açısından önemlidir. Platon, devletin ideal nüfus büyüklüğünün belirlenmesinde, vatandaşların birbiriyle tanışabilecekleri ve devleti etkin bir şekilde yönetebilecekleri bir sayı önerir. Platon, aşırı nüfus artışının toplumda karmaşa ve düzensizliğe yol açabileceğini düşünür. Platon, "**Devlet**" (**The Republic**) adlı eserinde, ideal bir toplumda nüfusun sınırlanması gerektiğini savunur. Ona göre, nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması, devletin yönetimini zorlaştırır ve toplumda adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Eflatun (Platon), “*nüfusun ne fazla çoğalması ne de azalmasına fırsat verilmelidir*” şeklinde özetlenebilecek; “**ideal devlet için ideal nüfus**” görüşüne sahiptir.

Platon, belirli bir nüfus büyüklüğünü korumanın, devletin dengeli bir yapıya sahip olması için zorunlu olduğunu belirtir (Platon, 2007:210-212).

Aristo, "Politika" (Politics) adlı eserinde, nüfusun devletin istikrarı ve yönetimi üzerindeki etkilerini ele alır. Aristo, nüfusun büyüklüğü konusunda Platon'dan farklı bir yaklaşıma sahiptir; ona göre, devletin büyüklüğü, vatandaşların mutluluğunu sağlamak amacıyla dengelenmelidir. Aristo, aşırı nüfus artışının veya aşırı nüfus azalmasının devletteki sosyal düzeni ve adaleti bozabileceğini savunur. Ona göre, nüfusun belirli bir denge içinde tutulması, vatandaşların refahı ve devletin istikrarı için esastır. Aristo, nüfus artışının kontrollü olmasının devletin sürdürülebilirliği açısından kritik olduğunu vurgular. Aristo, nüfus artışının eğitimle ilişkilendirilmesi gerektiğini de belirtir. Ona göre, devletin başarısı, vatandaşlarının erdemli ve bilgili olmasına bağlıdır; bu nedenle, eğitim, nüfus politikalarının merkezinde yer almalıdır (Aristotle, 1998:160-162). Platon ve Aristo, nüfus konusunu devletin yönetimi, adaleti ve istikrarı açısından ele almışlardır. Platon, ideal devletin nüfus büyüklüğünün sınırlandırılması gerektiğini savunurken, Aristo, nüfusun dengelenmesi gerektiği üzerinde durur. Her iki filozof da nüfusun kontrol edilmesinin ve eğitimin, toplumun genel refahı ve devletin istikrarı için önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Konfüçyus (M.Ö. 551-479), "Rujia" (Konfüçyüsçülük) felsefesinin kurucusudur ve ahlak, devlet yönetimi, terbiye, nüfus politikaları ve sosyal düzen üzerine düşünceleri bulunmaktadır. **Konfüçyus**, nüfus miktarı ile ekilebilir toprak arasında bir ilişkinin bulunduğunu belirtirken, bu dengenin bozulmaması gerektiğini öne sürer. Nüfus artışının işgücü verimliliğini düşüreceğini belirtir. Böylece refah düzeylerinin ciddi azalma göstereceğini ve sonuçta yoksulluğun ortaya çıkacağını belirtmiştir. Konfüçyus, devletin yönetiminde ahlaki erdemlerin ve bilge yöneticilerin rolüne vurgu yapar. Ona göre, bir toplumun refahı, nüfusun büyüklüğünden çok, o nüfusun nasıl yönetildiğiyle ilgilidir. Yönetici, nüfusu iyi eğitmeli, adil ve bilge bir şekilde yönetmelidir. Nüfusun sayısal büyüklüğü önemli değildir; önemli olan, o nüfusun ahlaki bir düzen içinde yaşamasıdır. **Konfüçyus**, nüfusun refahını ve sosyal düzenini sağlamak için, yöneticinin halkına iyi bir yaşam sunması gerektiğini belirtir. Bu, halkın ihtiyaçlarının karşılanması, adaletin sağlanması ve eğitimle olur. **Konfüçyus**'a göre, ahlaki değerler ve doğru yönetim ilkeleri, nüfusun refahını artırır ve toplumda düzeni sağlar (Konfüçyus, 2018:5-68). **Sun Tzu (M.Ö. 544-496), "Savaş Sanatı" (The Art of War)** adlı eseriyle tanınan bir Çinli stratejisttir. Eserinde, askeri strateji ve savaş sanatına dair bilgiler sunmaktadır. Sun Tzu'nun nüfusla ilgili doğrudan bir teorisi olmamakla birlikte, askerî strateji bağlamında nüfusun gücü ve yönetimi ile ilgili önemli görüşler ortaya koymuştur. Sun Tzu,

güçlü bir orduya sahip olmanın ve bu gücü verimli bir şekilde kullanmanın önemine vurgu yapar. Ona göre, büyük bir nüfus, güçlü bir ordu oluşturmak için potansiyel sağlar, ancak bu gücün etkin kullanımı, stratejik zekâ ve yönetimle mümkündür. Nüfusun çokluğu, doğru yönetilmediği takdirde dezavantaj olabilir. Sun Tzu, askerî stratejide moralin önemine vurgu yapar. Ordunun moralini yüksek tutmak, savaşta başarıya anahtardır. Bu bağlamda, nüfusun moralini ve refahını sağlamanın, devlete ve orduya güç katacağına inanır. Yöneticilerin, halkını memnun ve ahlaken güçlü tutmaları gerektiğini savunur (Sun Tzu, 2003:75-78).

Günümüze yakın dönemde demografi bilimine katkı veren çok değerli bilim insanları gelmiştir. 17. yüzyılda İngiliz istatistikçi **John Graunt'un (1620-1674)** çalışmalarıyla birlikte bir disiplin olmasında önemli rolü bulunmaktadır. Graunt, ölüm oranları tablosu ve nüfus sayım yöntemlerini geliştirmiştir (Başar, 2013:1). 1662 yılında yayımladığı "**Natural and Political Observations Made upon the Bills of Mortality**" adlı eseri, ilk demografik analizlerden biri olarak kabul edilir. Londra'daki ölüm kayıtlarını analiz ederek, nüfusun yaş yapısı, doğum oranları ve ölüm oranları gibi temel demografik ölçümleri hesaplamıştır (Graunt, 1662:3-43). **Edmond Halley (1656-1742)**, bir astronom ve matematikçi olmasına rağmen, demografi bilimine önemli katkılarda bulunmuştur. 1693 yılında, "**An Estimate of the Degrees of the Mortality of Mankind, Drawn from Curious Tables of the Births and Funerals at the City of Breslau**" adlı çalışmada, doğum ve ölüm oranlarına dayalı olarak yaşam tabloları oluşturmuştur. Bu çalışma, sigorta ve hayat beklentisi hesaplamaları için kullanılan ilk yaşam tablolarından biridir. Doğum ve ölüm oranlarına dayalı olarak yaşam tabloları oluşturmuştur (Halley, 1693:596-610). **Thomas Robert Malthus (1766-1834)**, "**An Essay on the Principle of Population (1798)**" adlı eserinde, nüfusun geometrik olarak artacağını, ancak kaynakların aritmetik olarak artacağını öne sürerek nüfus teorisi geliştirmiştir. Malthus'un teorileri, nüfus politikaları üzerinde büyük etkiye neden olmuştur. Birçok teoriye temel teşkil etmiştir. Malthus teorilerinin analizi daha sonraki bölümlerde detaylı olarak değinilecektir. **David Ricardo (1772-1823)**, "**On the Principles of Political Economy and Taxation (1817)**" adlı eserinde, **David Ricardo**, Malthus'un nüfus teorilerini ekonomi teorilerine entegre ederek, nüfus artışının ekonomik etkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. **Adolphe Quetelet (1796-1874)**, istatistiksel metotları demografi alanına uygulayan ilk bilim insanlarından biridir. Quetelet, "**Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale**" (1835) adlı eserinde, nüfusun sosyal ve fiziksel özelliklerini incelemiş ve istatistiksel ortalamalar kavramını geliştirmiştir. Quetelet, toplumların ortalama özelliklerinin ve bu ortalamaların zamanla nasıl değiştiğinin analizine odaklanmıştır (Quetelet, 1835:5-12). Quetelet'in istatistiksel çalışmaları

ve demografi üzerine katkıları hakkında detaylı bilgi içerir. Bu bağlamda, istatistiksel demografi alanında önemli bir figürdür. *Quetelet'in Ortalaması* (belirli bir grup için ortalama insan ölçümleri) gibi kavramları geliştirmiştir. **William Farr (1807-1883)**, tıbbi istatistiklerin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Halk sağlığı ve ölüm oranları üzerine yaptığı çalışmalar, epidemiyoloji ve halk sağlığı politikalarının gelişiminde etkili olmuştur. İngiltere'deki ölüm oranları, doğum, ölüm ve hastalık kayıtlarını ve sağlık istatistiklerini toplayarak analiz etmiştir. Bu veriler, kamu sağlığı reformlarına zemin hazırlamıştır. Özellikle ölüm oranları ve bunların sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkisini inceleyen çalışmaları, halk sağlığı politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Eyler, 1979:11-23). William Farr, modern tıp istatistiklerinin ve halk sağlığı demografisinin öncülerinden biridir. **Louis-René Villermé (1782-1863)**, sosyal ve tıbbi istatistiklerin öncülerinden biri olarak bilinir. Sanayi devrimi sırasında yaşam koşulları ve sağlık üzerine yaptığı çalışmalar, işçi sınıfının yaşam kalitesine dikkat çekmiştir. **Alfred Lotka (1880-1949)**, demografide matematiksel modellerin kullanılmasını savunan ve geliştiren bir bilim insanıdır. *Lotka'nın Sabiti* gibi kavramlar onun çalışmalarından türetilmiştir. Popülasyon dinamikleri üzerine yaptığı çalışmalar, demografi ve ekolojide önemli yer tutar. **Ernest George Ravenstein (1834-1913)**, Göç üzerine yaptığı araştırmalarla tanınır. "Göç Yasaları" (1885) adlı eseri, modern göç çalışmalarının temel taşlarını oluşturur. **Karl Sax (1892-1973)**, "Standing Room Only: The Challenge of Overpopulation (1955)" adlı eserinde, nüfus artışının küresel etkileri ve aşırı nüfusun getirdiği zorluklar üzerine çalışmıştır. **Louis Henry (1911-1991)**, tarihsel demografi alanında öncü çalışmalarıyla tanınır. Modern demografik yöntemlerin tarihsel verilerle uygulanmasına öncülük etmiştir. *Natural Fertility* kavramını geliştirmiştir ve tarihsel demografik analizler yapmıştır. **Kingsley Davis (1908-1997)**, sosyolog ve demograf olarak, nüfus teorileri ve demografik geçiş üzerine önemli çalışmaları vardır. "Demografik Geçiş Teorisi" üzerine çalışmaları, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus dinamiklerinin anlaşılmasında etkili olmuştur. Bu bilim insanları, demografi biliminin temellerini atmış ve alanın gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çalışmaları, modern demografi, epidemiyoloji, ekonomi, sosyoloji ve halk sağlığı alanlarında hala büyük bir öneme sahiptir (Aksu, 1998:219-220). Demografi bilimi istatistiklerden, anketlerden, nüfus sayımlarından, planlama projeksiyonlarından ve tahminlerden yararlanarak, nüfusun karakteristik yapılarını ortaya koymağa çalışır. Demografi sözcüğünü ilk olarak 1885 yılında ortaya atan, Fransız doğa bilimcisi **Achille Guillard**'dir. Bu sözcük Yunancadaki; **Demos** (halk), **Grafein** (Çizmek, Betimlemek) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmaktadır (Aksu, 1998:220).

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, bir ülkede nüfusu belirleyen temel etmen, doğum oranları ile ölüm oranları arasındaki farktır. Bu fark bize doğal nüfus artışını vermektedir. Bir ülkenin ya da toplumun doğal nüfus artışında daha önce belirttiğimiz gibi diğer sebeplerde teşkil etmektedir. Bunlardan bazıları ülkenin herhangi bir savaş sonrasında toprak kazanması veya kaybetmesi, (savaşlar nedeniyle erkek nüfusta meydana gelen azalma) salgın ve bulaşıcı hastalıklar, (Corona, influenza, veba, tüfis. Kolera, sıtma gibi) dış göç hareketleri, doğal afetler, (deprem, sel, erozyon gibi) coğrafi iklim değişiklikleri, doğal kaynakların bolluğu veya azlığı, gıda ve beslenme kaynaklarındaki kıtlık ve bolluk gibi nedenler, nüfusun büyüklüğü, hareketliliği ve yoğunluğu üzerinde tesirleri vardır.

Demografi, insan nüfusunun özelliklerini ve bu özelliklerin zaman içindeki değişimini anlamaya yönelik çalışmalar yaparak, sosyal bilimler, sağlık bilimleri, ekonomi ve çevre bilimleri gibi birçok farklı disipline katkı sağlar. Demografinin önemi, nüfus artışları, yaşlanma, göçler gibi toplumsal olayların ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini analiz etme yeteneğini içinde barındırır. Demografi biliminin önemi, toplumların gelecekte karşılaşacağı ekonomik, sosyal ve çevresel zorlukların öngörülmesi ve bu zorluklarla başa çıkmak için gerekli politika ve stratejilerin geliştirilmesine olanak tanınmasından kaynaklanır. Bu bilim dalı, karar vericilere nüfusla ilgili bilgileri sunarak, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahın sağlanmasına katkıda bulunur. Demografik veriler, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın temel belirleyicileri arasında yer alır. Nüfus artışı, iş gücü arzını ve dolayısıyla ekonomik üretimi doğrudan etkiler. Ayrıca, nüfusun yaş yapısı, tüketim kalıplarını ve tasarruf oranlarını belirler. Bu nedenle, ekonomik modeller ve kalkınma politikaları, demografik analizlerle desteklenir (Todaro ve Smith, 2015:48-50).

1.2. Demografinin Temel Alanları

Demografi, insan nüfusunu anlamak, analiz etmek ve tahminlerde bulunmak için vardır. Demografi çalışmaları, toplumsal, ekonomik, sağlık ve çevresel politikaların geliştirilmesinde hayati bir rol oynar. Demografi, toplumların yaş yapısını, doğum oranlarını, ölüm oranlarını ve göç hareketlerini inceleyerek, toplumsal yapının nasıl değiştiğini anlamaya yardımcı olur. Bu veriler, eğitim ve iş gücü politikaları gibi birçok alanda stratejik kararların alınmasına imkân sağlar (Caldwell ve Caldwell, 2003: 3245-3250).

1. **Nüfus Büyüklüğü:** Belirli bir bölgedeki toplam insan sayısıdır.
2. **Nüfus Dağılımı:** Nüfusun coğrafi bölgeler arasında nasıl dağıldığını ele almaktadır.

3. **Nüfus Yapısı:** Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, meslek gibi demografik özelliklerdir.
4. **Nüfus Dinamikleri:** Doğum, ölüm ve göç hareketleri gibi nüfus değişikliklerini inceleyen süreçlerdir.
5. **Nüfus Projeksiyonları:** Gelecekteki nüfus büyüklüğü ve yapısına ilişkin tahminlerdir.

Demografi bilimi nüfusun bir yerde ikametini, hareketini, gidişatını ve gelişimini etkileyen temel faktörleri 5 maddede özetlemek mümkündür:

1. **Coğrafi Koşullar:** Dağlık alanlar, çöller, bozkır veya soğuk kutup bölgeleri gibi zorlu yaşam alanlarına sahip yerlerde nüfus yoğunluğu genellikle düşüktür, hatta sıfıra yakındır. Verimli tarım alanları, nehir vadileri, liman bölgelerinde, transit-kavşak-geçiş yollarında ve ılıman iklimlere sahip yerlerde ise nüfus yoğunluğu yüksektir.
2. **Ekonomik Faktörler:** Sanayileşmiş, iş olanakları fazla olan şehirler, daha fazla insanın yaşadığı yerlerdir. Kırsal bölgelerden kentlere olan göçler de nüfusun gidişatının önemli bir belirleyici unsurudur.
3. **Sosyal ve Tarihsel Faktörler:** Savaşlar, zorunlu göçler veya büyük ölçekli olayların, nüfus üzerinde baskı oluşturarak, bir ülkeden başka bir ülkeye hareket etmesine neden olabilir. Tarihsel yerleşim bölgeleri de nüfusun yoğun olduğu yerler olarak dikkat çeker.
4. **Doğal Kaynaklar:** Madenler, su kaynakları, yer üstü tabiat zenginliği gibi doğal ortamların olduğu bölgelerde nüfusun yoğunlaştığı alanlar olarak göze çarpmaktadır.
5. **Politik Faktörler:** Hükümet politikaları, bölgesel kalkınma projeleri, yatırım-teşvik politikaları, devlet planlamaları ve kararları, bir ülkede nüfusun nasıl dağıldığını ve değiştiğini ortaya koyabilmektedir.

Nüfus verileri ve analizleri, ülkeler, bölgeler, şehirler bazında karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanır. Nüfus dağılımı analizleri, ekonomik kalkınma, üretim süreçleri, altyapı, kentleşme, eğitim ve sağlık gibi toplumsal hizmetlerin sürdürülmesi için gereklidir. Bu bağlamda, nüfus analizleri bir ülke veya bölgedeki mevcut demografik yapıların durumlarını belirleyerek, etkili stratejiler yapmak amacıyla oluşturulan kapsamlı bir çalışmadır. Bu analiz nüfusun, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sağlık sistemi, sosyal güvenlik durumu, ekonomik faaliyet durumu, bağımlılık oranları, medeni hali, doğum ve ölüm oranları gibi nüfusun yapısal durumlarını ele alıp, ideal toplum yapısına nasıl sahip olunabileceği konusunda hangi politikaların ve programların uygulanacağını analiz eder. Demografik politikalar, bir ülkenin

sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişimler ve büyük dönüşümler yaratma potansiyeline sahiptir. Demografi biliminin inceleme konusunu da oluşturan, nüfustaki niteliksel değişimlerin meydana gelmesinde etkili olan faktörler 8 maddede belirtilmiştir.

- Yaş Dağılımı:** Nüfus, genellikle üç ana yaş grubuna ayrılır: çocuk (0-14 yaş), çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş) ve yaşlı (65+ yaş) olmak üzere; bir toplumun genç, orta yaşlı veya yaşlı nüfus yapısına sahip olup olmadığı gösterilmektedir. Bu yaş grupları, bir bölgenin veya ülkenin; genç mi yoksa yaşlanan bir nüfusa mı sahip olduğunu göstermektedir. Genç nüfusun yüksek olduğu yerlerde eğitim ve iş gücü yatırımları öne çıkarken, yaşlıların fazla olduğu yerlerde ise rehabilitasyon, bakım, sağlık hizmetlerine ve sosyal güvence sistemlerine ihtiyaç artmaktadır. Yaş dağılımı analizi, eğitimin, iş gücünün, sağlık ve sosyal güvenlik politikalarının şekillendirilmesinde önemlidir. Örneğin, genç nüfus oranı yüksek olan bir ülkede eğitim, mesleki edindirme ve üretim politikalarına ağırlık verilirken, yaşlıların yoğun olduğu yerlerde ise koruyucu hizmetler, rehabilitasyon, sağlık ve bakım hizmetlerine daha fazla yatırım yapılır.
- Cinsiyet Dağılımı:** Erkek ve kadın cinsiyet oranı, bir ülkenin sosyal ve ekonomik dinamiklerini etkileyen önemli bir göstergedir. Nüfusun cinsiyet bazında mevcut durumu, toplumdaki erkek ve kadın oranlarını ortaya koyarken, işgücüne katılım ve bağımlılık oranları gibi o ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında da bilgi verir. Savaş, göç ve diğer sosyoekonomik faktörler, cinsiyet dengesini değiştirebilir ve bu değişimler ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilmektedir.
- Eğitim Durumu:** Nüfusun eğitim düzeyi, bir toplumun gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verir. Eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda iş gücü artar, ekonomik büyüme hızlanır ve sosyal refah yükselir.
- Ekonomik Faaliyet ve Meslek Dağılımı:** Nüfusun hangi sektörlerde ekonomik faaliyette bulunduğu ve sahip olduğu meslek yapısı, bir ülkenin ekonomik yapı ve kalkınma düzeyinin belirlenmesi açısından önemlidir.
- Medeni Durum:** Evli, bekar, boşanmış ya da dul nüfus oranları da demografik nüfusun bir parçasıdır. Bu oranlar, toplumun kültürel yapısını, aile yapısını, toplumun düzenini ve sosyal normlarını yansıtabilmektedir.
- Doğurganlık ve Ölüm Oranları:** Bir bölgedeki doğum ve ölüm sayıları nüfus analizlerinde çok önemlidir. Ekonomi ve sosyal bilimlerde çok kullanılan oranlardır.

7. **Bağımlılık Oranları:** Bağımlılık oranı, bir toplumdaki ekonomik yük ve sosyal hizmetlerdeki taleplerin anlaşılmasında kullanılır. Bir ülkedeki ekonomik dağılım ve sosyal hizmet kullanımı için önemli bir demografik göstergedir. Bağımlılık oranı, çalışma çağındaki (genellikle 15-64 yaş arası) nüfusa kıyasla çalışma çağında olmayan (0-14 yaş ve 65 yaş üstü) nüfusun oranını ifade eder. Bu oran, bir ülkedeki üretken nüfusun, bakmak zorunda olduğu çocuklar ve yaşlılar gibi üretken olmayan nüfusa kıyasla ne kadar yük altında olduğunu gösterir. Bağımlılık oranı yüksek olduğunda, çalışan kesim daha fazla kişiyi desteklemek zorunda kalır, bu da ekonomik baskıyı artırabilmektedir.
8. **Göç Eğilimleri:** Nüfusun hareketliliği, özellikle iç ve dış göç dinamikleri, nüfusun taşınabilirliği önemli ölçüde etkiler. Göç alan veya veren ülkelerde yaş, eğitim ve meslek yapısı gibi konularda demografik göstergeler ciddi oranda değişebilmektedir.

İşte demografi biliminin yapısı, çalışma alanları, planlamaları, politikaları ve önemini baz alan argümanları 7 madde üzerinden özetlemek mümkündür:

1. Nüfusun Yapısını ve Dinamiklerini Anlamak:

- **Nüfus Büyüklüğü:** Toplumların toplam nüfusunun belirlenmesi, kaynak planlaması ve politikaların oluşturulması için temel veridir. Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin demografik olarak organize edilmesi, ekonomik planlama yapmak, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi kamu politikalarını oluşturmak için büyük önem taşır. Nüfus büyüklüğü aynı anda bir ülkenin iş gücü potansiyelini, üretim yapısını, tüketim talebini ve altyapı hizmetini doğrudan etkilemektedir.
- **Nüfus Dağılımı:** İnsanların coğrafi dağılımı, kentsel planlama ve altyapı hizmetleri için gereklidir. Bu kavram, belirli bir bölgedeki mevcut nüfus dağılımını inceleyerek, analizler geliştirir. Nüfus dağılımı, dünya genelinde homojen değildir; bazı yerlerde çok yoğun bir nüfus bulunurken, bazı yerlerde ise oldukça seyrekler.
- **Nüfus Yapısı:** Yaş, cinsiyet, eğitim ve etnik yapının incelenmesi, sağlık hizmetleri, eğitim ve iş gücü politikaları için önemlidir.

2. Toplumsal Politikalar:

- **Eğitim:** Okul çağındaki çocuk sayısı, eğitimin kalitesi ve özgünlüğü, eğitim sürecinde verilecek donanımlar (formasyonlar) ve eğitim ihtiyaçlarını belirlemek önem arz eder.

- **Sağlık:** Hastalıkların yayılımını, doğurganlık, toplum sağlığı ve ölüm oranlarını inceleyerek sağlık hizmetlerinin planlanması ve politikaların belirlenmesi, nüfusun genel yapısı için önemlidir.
- **Sosyal Güvenlik:** Yaşlı nüfusun oranı ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği için analizler geliştirilir.

3. Ekonomik Planlama:

- **İş Gücü:** İş gücü arz ve talebinin belirlenmesi, istihdam politikalarının geliştirilmesini sağlar. İşsizlik ve istihdam politikaları ekonomi ve demografinin önemli argümanıdır.
- **Tüketim ve Pazar Analizleri:** Nüfusun gelir düzeyi ve tüketim alışkanlıklarının incelenmesi, ekonomik büyüme ve pazar stratejileri için temel oluşturur.
- **Üretimde Katma Değer Yaratma Süreçleri:** Genç ve dinamik bir nüfus, üretken iş gücünün artmasını sağlayarak, katma değer yaratma potansiyelini artırır. Nüfus eğitim oranının yüksek olması, daha nitelikli ve donanımlı iş gücünün ortaya çıkmasına imkân sağlarken, teknolojik yeniliklerin üretime entegre olmasına katkı sağlayacaktır.

4. Çevre ve Kaynak Yönetimi:

- **Çevresel Etkiler:** Nüfus artışı ve yerleşimlerin çevresel etkilerini değerlendirmek ve buna göre stratejiler geliştirmek gerekir.
- **Doğal Kaynaklar:** Su, enerji ve diğer doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için planlama yapılmalıdır. Demografik değişimler, çevresel kaynakların kullanımı üzerinde doğrudan etkili olabilir. Hızlı nüfus artışı, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını zorlaştırabilir ve çevresel bozulmalara yol açabilir. Bu nedenle, çevresel politikaların geliştirilmesinde demografik analizler önemli rol oynar (Ehrlich ve Ehrlich,2009:68-9).

5. Gelecek Projeksiyonları:

- **Nüfus Projeksiyonları:** Gelecekteki nüfus büyüklüğü ve yapısına dair tahminler, uzun vadeli planlama ve stratejik kararlar için gereklidir.
- **Yeni Nesil Üretim Modeli (Dijitalleşme):** Yeni nesil üretim modeli, birçok faktörü bir araya getirerek daha verimli, sürdürülebilir ve esnek üretim süreçlerini hedeflemektedir. Üretim süreçlerinin dijitalleşmesi, yapay zekâ ve büyük veri analitiği kullanımıyla birlikte, üretim hatları daha akıllı hale gelecek. Bu sayede, süreçlerin izlenmesi, verimliliğin artırılması ve hataların önlenmesi mümkün olacaktır. Tedarik zincirlerinin

dijitalleşmesi, gerçek zamanlı veri paylaşımı ve analiz ile birlikte daha verimli hale gelecektir. Bu, envanter yönetimi, sipariş takibi ve lojistik süreçlerinin iyileştirilmesine yardımcı olacaktır. Yeni nesil üretim modeli, sürekli inovasyonu teşvik eden bir yapı üzerinde inşa edilecektir. Ar-Ge yatırımları, yeni ürün ve süreçlerin geliştirilmesi için kritik öneme sahip olacaktır. İnsan iş gücünün yerini alacak otomasyon sistemleri ve robotlar, üretim süreçlerini hızlandıracak ve hata oranlarını azaltacak. Bununla birlikte, insan-robot iş birliği de önemli bir işgücü alanı olacaktır.

6. Kriz Yönetimi ve Yardım Planlaması:

- **Afet Yönetimi:** Nüfus yoğunluğunun bulunduğu yerlerdeki afet durumlarında (sel, yangın, deprem, savaş, vb.) ihtiyaç, yardım ve kurtarma çalışmalarının planlanması çok önemli olacaktır. Pandemi gibi durumlarda uygulanacak kriz yönetimi çok önemlidir
- **Göç ve Mülteci Politikaları:** Göç hareketlerinin yönetimi ve mültecilere yönelik politikaların oluşturulmasıdır. İç ve dış göçlerin dinamiklerini anlamak, sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmek, özellikle dışarıdan gelen göçlerin önüne geçecek politikaların oluşturulması ve yerli nüfus üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir.

7. Kültürel ve Sosyal Araştırmalar:

- **Toplumsal Değişim:** Evlilik, doğum ve ölüm gibi demografik olayların kültürel ve sosyal etkilerini incelemektir.
- **Sosyolojik Araştırmalar:** Toplumun yapısı ve dinamikleri hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktır.

Demografi, toplumların yapısını ve dinamiklerini anlamak ve bu bilgi doğrultusunda politikalar geliştirmek için ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Bu bilgiler, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve akademik çevreler tarafından kullanılarak toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlarken, çeşitli alanlarda stratejik kararların alınmasına imkân sağlar. Örneğin, eğitim, sağlık, ekonomi, çevre, sosyal güvenlik ve altyapı yatırımları gibi alanlarda yapılan planlamalar, demografik veriler doğrultusunda şekillenir. Demografik analizler, nüfusun yaşlanması, genç nüfusun artışı veya azalışı, göç hareketleri, kentleşme, ölüm ve doğum oranları gibi birçok eğilimlerin önceden görülmesine ve buna uygun politikaların geliştirilmesine olanak tanır. Bu bağlamda, demografi bilimi, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahın sağlanmasında hayati bir rol oynar (Weeks, 2015:15-17).

2. BÖLÜM

2. DEMOGRAFİ (NÜFUS) İLE İLGİLİ BAŞLICA KAVRAMLAR VE ANALİZLER

Bu disiplinler arası etkileşimler, demografi biliminin geniş bir perspektif kazanmasına ve çeşitli toplumsal, ekonomik ve kültürel konulara odaklanmasına olanak tanır. Demografi bilimi, kültürel, sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alınabilen bir özellik taşımaktadır. Bu bağlamda, nüfus hem üretici hem de tüketici özelliğini içinde barındırır. Ekonomistler ve sosyologlar bu iki özelliği göz önünde tutarlar. Nüfus bir taraftan ülkedeki milli geliri meydana getiren diğer taraftan mal ve hizmetleri tüketen unsurdur. Demografi bilimi, nüfusun büyüklüğü, bileşimi ve dağılımı üzerinde meydana gelen değişimler veya nüfus süreçleri olarak belirttiğimiz doğum, ölüm ve göçlerde meydana gelen artış ve azalmalar sonucu bir bölgede yaşayan insan nüfusundaki değişimleri inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Nüfus ile ilgili kavramlar, demografik analizlerde ve nüfus politikalarında sıklıkla kullanılan terimlerdir. İşte nüfusla ilgili temel kavramlar:

2.1. Doğum Oranı (Natalite)

Tanım: Belirli bir dönemde, genellikle bir yıl içinde, 1.000 kişi başına düşen doğum sayısı. Doğurganlık seviyesini ve nüfus artış hızını belirlemek için kullanılır. Doğum oranı, belirli bir nüfus içinde, genellikle bir yıl içinde, her 1.000 kişi başına düşen canlı doğum sayısını ifade eder. Genellikle ham doğum oranı (Crude Birth Rate- CBR) olarak bilinir.

Önemi:

- Nüfus Büyümesi:** Doğum oranı, bir toplumun nüfus büyüme hızını belirlemede önemli bir faktördür.
- Sağlık ve Sosyal Hizmetler:** Sağlık ve sosyal hizmetlerin planlanması ve yönetilmesinde doğum oranları kritik veriler sağlar.
- Ekonomik Kalkınma:** Doğum oranları, iş gücü arzını ve gelecekteki ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir değişkendir.
- Eğitim ve Altyapı:** Yüksek doğum oranları, eğitim sistemi ve altyapı üzerindeki baskıyı artırabilir.
- Politikalar:** Doğum oranları, aile planlaması ve nüfus politikalarının oluşturulmasında rehberlik eder.

Özellikleri:

1. **Demografik Analiz:** Doğum oranları, demografik analizlerin temel bileşenlerinden biridir.
2. **Bölgesel Farklılıklar:** Doğum oranları, bölgeler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterebilir.
3. **Zamanla Değişim:** Doğum oranları, zamanla değişebilir ve ekonomik, sosyal ve politik değişikliklere duyarlıdır.
4. **Cinsiyet ve Yaş Yapısı:** Toplumun cinsiyet ve yaş yapısı doğum oranlarını etkileyebilir.
5. **Kültürel Etkiler:** Kültürel, sosyal ve dini faktörler, doğum oranları üzerinde önemli etkilere sahiptir.
6. **Ekonomik Durum:** Ekonomik refah, istihdam durumu ve gelir seviyeleri doğum oranlarını etkileyebilir.
7. **Eğitim Seviyesi:** Kadınların eğitim seviyesi doğum oranları üzerinde belirleyici bir rol oynar.
8. **Sağlık Hizmetleri:** Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi, doğum oranlarını etkileyebilir.

Hesaplanması:

Ham doğum oranı genellikle şu formülle hesaplanır:

$$\text{Doğum Oranı (CBR)} = \left(\frac{\text{Yıllık Canlı Doğum Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1.000$$

Örnek Hesaplama:

Bir yıl içinde 10.000 canlı doğum gerçekleştiğini ve toplam nüfusun 500.000 olduğunu varsayalım.

$$\text{Doğum Oranı (CBR)} = \left(\frac{10000}{500000} \right) \times 1.000 = 20$$

Bu durumda, ham doğum oranı 20'dir, yani her 1.000 kişi başına 20 doğum gerçekleşmiştir.

Doğum Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Kadınların Yaş Yapısı:** Çocuk doğurma çağındaki kadınların oranı doğum oranlarını etkiler.
2. **Evlilik Yaşı:** Evlilik yaşı ve evlilik oranları doğum oranlarını belirler.
3. **Aile Planlaması:** Aile planlaması politikaları ve uygulamaları doğum oranlarını doğrudan etkiler.
4. **Ekonomik Durum:** Ekonomik refah seviyeleri ve işsizlik oranları doğum oranları üzerinde etkilidir.
5. **Sosyal ve Kültürel Normlar:** Aile büyüklüğü tercihleri ve çocuk sahibi olma konusundaki toplumsal normlar doğum oranlarını şekillendirir.

Doğum oranı, toplumların demografik yapısını ve gelecekteki nüfus dinamiklerini anlamak için kritik bir göstergedir. Bu nedenle, doğum oranlarının izlenmesi ve analiz edilmesi, nüfus politikalarının ve sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde planlanması açısından büyük önem taşır.

2. 2. Ölüm Oranı (Mortalite)

Tanım: Belirli bir nüfus içinde, belirli bir dönemde, genellikle bir yıl içinde, her 1.000 kişi başına düşen ölüm sayısını ifade eder. Ham ölüm oranı (Crude Death Rate- CDR) olarak da bilinir. Nüfusun sağlık durumu ve yaşam süresi hakkında bilgi verir.

Önemi:

1. **Sağlık Göstergesi:** Ölüm oranı, bir toplumun genel sağlık durumunu ve yaşam koşullarını değerlendirmek için kullanılır.
2. **Halk Sağlığı Planlaması:** Halk sağlığı politikalarının ve müdahalelerinin planlanmasında kritik bir göstergedir.
3. **Demografik Analiz:** Nüfus büyüme hızının ve demografik değişimlerin analizinde önemli bir rol oynar.
4. **Ekonomik Kalkınma:** Ölüm oranları, iş gücü arzını ve ekonomik kalkınmayı etkileyen bir faktördür.
5. **Sosyal Hizmetler:** Yaşlı nüfus oranı ve ölüm oranları, sosyal hizmetlerin ve altyapının planlanmasında dikkate alınır.

Özellikler:

1. **Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları:** Ölüm oranları yaş ve cinsiyet gruplarına göre farklılık gösterebilir.
2. **Bölgesel Farklılıklar:** Farklı bölgeler ve ülkeler arasında ölüm oranları önemli ölçüde değişiklik gösterebilir.
3. **Zamanla Değişim:** Zaman içinde ölüm oranları sağlık hizmetlerindeki gelişmelere, yaşam koşullarındaki iyileşmelere ve beslenme durumuna bağlı olarak değişebilir.
4. **Hastalıklar ve Salgınlar:** Bulaşıcı hastalıklar (pandemiler), salgınlar ve kronik hastalıklar ölüm oranlarını etkileyebilir.
5. **Sağlık Hizmetleri:** Sağlık hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği ölüm oranlarını doğrudan etkiler.
6. **Ekonomik Durum:** Ekonomik refah düzeyi, beslenme ve barınma koşulları ölüm oranlarını etkileyebilir.
7. **Doğal Afetler:** Depremler, heyelan, yangın, sel ve diğer doğal afetler ölüm oranlarında ani artışlara neden olabilir.
8. **Savaş ve Şiddet:** Savaşlar, iç çatışmalar ve şiddet olayları ölüm oranlarını yükseltebilir.

Hesaplanması:

Ham ölüm oranı genellikle şu formülle hesaplanır:

$$\text{Ölüm Oranı (CDR)} = \left(\frac{\text{Yıllık Ölüm Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1.000$$

Örnek Hesaplama:

Bir yıl içinde 5.000 ölüm gerçekleştiğini ve toplam nüfusun 500.000 olduğunu varsayalım.

$$\text{Ölüm Oranı (CDR)} = \left(\frac{5000}{500000} \right) \times 1.000$$

Bu durumda, ham ölüm oranı 10'dur, yani her 1.000 kişi başına 10 ölüm gerçekleşmiştir.

Ölüm Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Sağlık Hizmetleri:** Erişilebilir ve kaliteli sağlık hizmetleri ölüm oranlarını düşürebilir.
2. **Beslenme:** Yeterli ve dengeli beslenme, ölüm oranlarını azaltan önemli bir faktördür.
3. **Yaşam Koşulları:** Temiz su, sanitasyon ve barınma koşulları ölüm oranları üzerinde belirleyici rol oynar.
4. **Eğitim:** Eğitim düzeyi, sağlık bilincini artırarak ölüm oranlarını düşürebilir.
5. **Ekonomik Durum:** Gelir seviyeleri ve ekonomik refah, genel sağlık durumunu etkiler.
6. **Çevresel Faktörler:** Hava kirliliği, su kirliliği ve diğer çevresel faktörler ölüm oranlarını etkileyebilir.
7. **Sosyal Destek:** Sosyal güvenlik ve destek sistemleri, özellikle yaşlı nüfus için ölüm oranlarını azaltabilir.
8. **Bulaşıcı Hastalıklar:** Aşılama ve enfeksiyon kontrol önlemleri ölüm oranlarını düşürebilir.

Ölüm oranı, toplumların sağlık düzeyini ve yaşam kalitesini değerlendirmede temel bir göstergedir. Bu nedenle, ölüm oranlarının izlenmesi ve analiz edilmesi, sağlık politikalarının ve sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde planlanması açısından büyük önem taşır.

2.3. Doğal Artış Hızı (Natural Increase Rate)

Tanım: Doğal nüfus artış hızı, belirli bir nüfusun, belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yıl), doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki farktan kaynaklanan nüfus artış hızını ifade eder. Doğum oranından ölüm oranının çıkarılmasıyla elde edilen ve 1.000 kişi başına düşen nüfus artış hızı. Nüfusun kendi içindeki artışını gösterir, göç hareketlerini dikkate almaz.

Önemi:

1. **Nüfus Büyümesi:** Doğal artış hızı, bir ülkenin veya bölgenin nüfusunun büyüme hızını anlamak için temel bir göstergedir.

2. **Ekonomik Planlama:** Nüfus artış hızının bilinmesi, eğitim, sağlık, konut ve diğer sosyal hizmetlerin planlanmasında kritik öneme sahiptir.
3. **Sosyal Politikalar:** Hükümetler, doğal artış hızına bağlı olarak doğum kontrol politikaları veya nüfus artırıcı politikalar geliştirebilirler.
4. **Demografik Analiz:** Demografik değişimlerin ve eğilimlerin izlenmesinde kullanılır.
5. **Kaynak Dağılımı:** Doğal artış hızı, kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması ve gelecekteki ihtiyaçların öngörülmesi için önemlidir.

Özellikleri:

1. **Yaş ve Cinsiyet Yapısı:** Genç nüfusa sahip ülkelerde doğal artış hızı genellikle yüksektir.
2. **Gelişmişlik Düzeyi:** Gelişmiş ülkelerde doğal artış hızı genellikle düşükken, gelişmekte olan ülkelerde yüksektir.
3. **Sağlık ve Eğitim:** Sağlık hizmetleri ve eğitim düzeyi, doğal artış hızını etkileyen önemli faktörlerdir.
4. **Kültürel ve Sosyal Faktörler:** Aile planlaması, doğum kontrol yöntemleri ve kültürel normlar doğal artış hızını etkileyebilir.
5. **Ekonomik Durum:** Ekonomik refah düzeyi, doğurganlık ve ölüm oranlarını etkileyerek doğal artış hızını belirler.
6. **Hükümet Politikaları:** Nüfus politikaları, doğum oranları üzerinde doğrudan etkili olabilir.
7. **Göç Hareketleri:** Göç hareketleri doğal artış hızını etkilemese de toplam nüfus artış hızını etkileyebilir.

Hesaplanması:

Doğal artış hızı, doğum oranı (natalite) ile ölüm oranı (mortalite) arasındaki farkın alınmasıyla hesaplanır. Genellikle her 1.000 kişi başına düşen doğum ve ölüm sayıları kullanılarak hesaplanır.

$$\text{Doğal Artış Hızı} = \text{Doğum Oranı} - \text{Ölüm Oranı}$$

Örnek Hesaplama:

Bir ülkede Doğum Oranı (CBR) 20 doğum/1.000 kişi/yıl ve Ölüm Oranı (CDR) 8 ölüm /1.000 kişi/yıl olduğunda, Doğal Artış Hızı Ne kadardır?

$$\text{Doğal Artış Hızı} = \text{Doğum Oranı} - \text{Ölüm Oranı} \rightarrow$$

$$\text{Doğal Artış Hızı} = 20 - 8 = 12$$

Bu durumda, doğal artış hızı 12'dir, yani her 1.000 kişi başına net olarak 12 kişi artmaktadır.

Doğal Artış Hızına Etki Eden Faktörler:

1. **Doğurganlık Oranı:** Kadın başına düşen çocuk sayısı doğal artış hızını doğrudan etkiler.
2. **Sağlık Hizmetleri:** Erişilebilir ve kaliteli sağlık hizmetleri ölüm oranlarını düşürerek doğal artış hızını artırır.
3. **Beslenme:** Yeterli ve dengeli beslenme, doğum ve ölüm oranlarını etkileyerek doğal artış hızını belirler.
4. **Eğitim:** Kadınların eğitim düzeyi doğurganlık oranlarını etkileyebilir.
5. **Kültürel Normlar:** Aile büyüklüğüne ilişkin kültürel normlar ve değerler doğurganlık oranlarını etkiler.
6. **Ekonomik Şartlar:** Gelir düzeyleri ve ekonomik refah, doğurganlık ve ölüm oranlarını etkileyebilir.
7. **Hükümet Politikaları:** Aile planlaması ve doğum kontrol politikaları doğum oranlarını etkileyebilir.
8. **Çevresel Faktörler:** Temiz su, hava kalitesi ve çevresel koşullar ölüm oranlarını etkiler.
9. **Halk Sağlığı:** Enfeksiyon hastalıklarının kontrolü ve aşı programları ölüm oranlarını düşürerek doğal artış hızını artırır.
10. **Sosyal Güvenlik:** Yaşlı nüfusun bakımı ve sosyal güvenlik sistemleri ölüm oranlarını etkileyebilir.

Doğal nüfus artış hızı, demografik analizlerin ve nüfus politikalarının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, ülkeler ve bölgeler için bu göstergenin izlenmesi, gelecekteki nüfus dinamiklerini anlamak ve planlama yapmak açısından kritik öneme sahiptir.

2.4. Doğurganlık Oranı (Fertilite)

Tanım: Kadın başına düşen doğum sayısı. Genellikle toplam doğurganlık oranı (TFR) olarak ifade edilir. Gelecekteki nüfus büyüklüğünü ve yaş yapısını tahmin etmek için kullanılır. Doğurganlık oranı, bir kadın nüfusunun belirli bir yaş grubunda, belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yıl) doğurduğu çocuk sayısını ifade eder. Bu oran, genellikle toplam doğurganlık oranı (TFR) olarak belirtilir ve bir kadının üreme yılları boyunca (15-49 yaş) doğurması beklenen ortalama çocuk sayısını gösterir.

Önemi:

- **Nüfus Büyümesi:** Doğurganlık oranı, bir toplumun nüfus büyüme hızını anlamak için temel bir göstergedir.
- **Ekonomik Planlama:** Eğitim, sağlık, konut ve sosyal hizmetlerin planlanmasında kritik öneme sahiptir.
- **Sosyal Politikalar:** Hükümetler, doğurganlık oranlarına bağlı olarak nüfus artırıcı veya azaltıcı politikalar geliştirebilir.
- **Demografik Analiz:** Demografik değişimlerin ve eğilimlerin izlenmesinde kullanılır.
- **Kaynak Dağılımı:** Kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması ve gelecekteki ihtiyaçların öngörülmesi için önemlidir.
- **Toplumsal Yapı:** Aile yapısı, iş gücü piyasası ve sosyal güvenlik sistemlerinin tasarımında etkili olur.

Özellikleri:

- **Yaş ve Cinsiyet Yapısı:** Genç nüfusa sahip ülkelerde doğurganlık oranı genellikle yüksektir.
- **Gelişmişlik Düzeyi:** Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranı genellikle düşüktür, gelişmekte olan ülkelerde yüksektir.

- **Sağlık ve Eğitim:** Sağlık hizmetleri ve eğitim düzeyi, doğurganlık oranını etkileyen önemli faktörlerdir.
- **Kültürel ve Sosyal Faktörler:** Aile planlaması, doğum kontrol yöntemleri ve kültürel normlar doğurganlık oranını etkileyebilir.
- **Ekonomik Durum:** Ekonomik refah düzeyi, doğurganlık oranını belirler.
- **Hükümet Politikaları:** Nüfus politikaları, doğurganlık oranları üzerinde doğrudan etkili olabilir.
- **Göç Hareketleri:** Göç hareketleri doğurganlık oranlarını etkileyebilir.
- **Kırsal ve Kentsel Farklılıklar:** Kırsal alanlarda doğurganlık oranları genellikle daha yüksektir.
- **Din ve İnanç Sistemleri:** Dinî ve inanç sistemleri aile büyüklüğü ve doğurganlık üzerinde etkili olabilir.
- **Cinsiyet Eşitliği:** Kadınların toplumdaki yeri ve cinsiyet eşitliği doğurganlık oranlarını etkiler.

Hesaplanması:

Toplam doğurganlık oranı (TFR), belirli bir dönemde belirli bir yaş grubu kadın başına düşen ortalama doğum sayısını hesaplar.

$$TFR = \sum_{x=15}^{49} ASFR_x \times 5$$

Denklemden yer alan sembolleri belirtmek gerekirse;

- TFR: Toplam doğurganlık oranı
- ASFR_x : Belirli bir yaş grubundaki (x) yaşa özgü doğurganlık oranı
- 5: Yaş gruplarının genişliği (genellikle 5 yıl)

Örnek Hesaplama:

Bir ülkenin 20-24 yaş grubundaki kadınlarının yaşa özgü doğurganlık oranı (ASFR) 0.150, 25-29 yaş grubundaki oran 0.130, 30-34 yaş grubundaki oran 0.090, 35-39 yaş grubundaki oran 0.050 ve 40-44 yaş grubundaki oran 0.020 olsun.

$$TFR = (0.150 + 0.130 + 0.090 + 0.050 + 0.020) \times 5 \Rightarrow$$

$$TFR = (0.150 + 0.130 + 0.090 + 0.050 + 0.020) \times 5 =$$

$$TFR = 0.440 \times 5 = 2.20$$

Bu durumda, toplam doğurganlık oranı 2.20'dir, yani bir kadının üreme yılları boyunca ortalama 2.20 çocuk doğurması beklenir.

Doğurganlık Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Sağlık Hizmetleri:** Kaliteli sağlık hizmetleri, anne ve çocuk sağlığını iyileştirir.
2. **Beslenme:** Yeterli ve dengeli beslenme, doğurganlık oranlarını etkiler.
3. **Eğitim:** Kadınların eğitim düzeyi, doğurganlık oranlarını doğrudan etkiler.
4. **Ekonomik Şartlar:** Gelir düzeyleri ve ekonomik refah, doğurganlık oranlarını etkiler.
5. **Kültürel Normlar:** Aile büyüklüğüne ilişkin kültürel normlar ve değerler doğurganlık oranlarını etkiler.
6. **Hükümet Politikaları:** Aile planlaması ve doğum kontrol politikaları doğurganlık oranlarını etkiler.
7. **Dinî ve Sosyal Faktörler:** Dinî inançlar ve sosyal değerler, doğurganlık oranlarını etkiler.
8. **Cinsiyet Eşitliği:** Kadınların toplumdaki yeri ve cinsiyet eşitliği doğurganlık oranlarını etkiler.
9. **İş Gücü Katılımı:** Kadınların iş gücü piyasasına katılımı, doğurganlık kararlarını etkiler.
10. **Sosyal Güvenlik:** Yaşlı nüfusun bakımı ve sosyal güvenlik sistemleri, doğurganlık oranlarını etkileyebilir.

Doğurganlık oranı, demografik analizler ve nüfus politikalarının belirlenmesinde kritik bir göstergedir. Bu nedenle, ülkeler ve bölgeler için bu göstergenin izlenmesi, gelecekteki nüfus dinamiklerini anlamak ve planlama yapmak açısından büyük öneme sahiptir.

2.5. Bebek Ölüm Oranı (Infant Mortality Rate- IMR)

Tanım: Bir yaşından küçük bebeklerin ölüm oranı. Bir yıl içinde doğan ve bir yaşını doldurmadan ölen bebek sayısının, o yıl içinde canlı doğan bebek sayısına oranlanmasıyla elde edilen bir göstergedir. Genellikle 1.000 canlı doğum başına düşen ölümler olarak ifade edilir. Sağlık hizmetlerinin kalitesini ve genel sağlık durumunu yansıtır.

Önemi:

- **Sağlık Durumu:** Bebek ölüm oranı, bir toplumun genel sağlık durumunu ve sağlık hizmetlerinin kalitesini gösterir.
- **Gelişmişlik Düzeyi:** Düşük bebek ölüm oranları, genellikle yüksek yaşam standardı ve gelişmiş sağlık sistemleri ile ilişkilidir.
- **Sosyal Politikalar:** Sağlık, beslenme, eğitim ve sosyal hizmetlerin etkinliğini değerlendirmek için kullanılır.
- **Uluslararası Karşılaştırmalar:** Ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini karşılaştırmada önemli bir göstergedir.
- **Planlama ve Politikalar:** Bebek ölüm oranları, sağlık ve sosyal politikaların geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde kullanılır.
- **Anne ve Çocuk Sağlığı:** Anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinin kalitesini yansıtır.
- **Ekonomik Kalkınma:** Ekonomik kalkınma ve sosyal refah düzeyini değerlendirmede bir ölçüt olarak kullanılır.

Özellikleri:

- **Sağlık Hizmetleri:** Kaliteli ve erişilebilir sağlık hizmetleri bebek ölüm oranlarını düşürür.
- **Beslenme:** Yeterli ve dengeli beslenme, bebek sağlığı için kritik öneme sahiptir.
- **Anne Sağlığı:** Anne sağlığı ve doğum öncesi bakım, bebek ölüm oranlarını etkiler.
- **Hijyen ve Sanitasyon:** Temiz su ve hijyenik koşullar, bebek sağlığını olumlu etkiler.

- **Eğitim:** Anne ve aile eğitimi, bebek bakımı ve sağlığı konusunda bilinç oluşturur.
- **Sosyoekonomik Faktörler:** Gelir düzeyi, işsizlik oranı ve sosyal destek hizmetleri bebek ölüm oranlarını etkiler.
- **Kültürel Faktörler:** Geleneksel inançlar ve uygulamalar bebek sağlığı üzerinde etkili olabilir.
- **Aşı ve İmmünizasyon (Bağışıklama):** Aşı programlarının etkinliği, bulaşıcı hastalıkları önler ve bebek ölüm oranlarını düşürür.
- **Genetik ve Kronik Hastalıklar:** Genetik hastalıklar ve kronik sağlık sorunları bebek ölüm oranlarını etkiler.
- **Çevresel Faktörler:** Hava kirliliği, toksinler ve diğer çevresel faktörler bebek sağlığını etkiler.

Hesaplanması:

Bebek ölüm oranı, belirli bir yıl içinde doğan ve bir yaşını doldurmadan ölen bebek sayısının, aynı yıl içinde canlı doğan bebek sayısına oranlanması ile hesaplanır.

$$\text{IMR} = \left(\frac{\text{Bebek Ölümleri}}{\text{Canlı Doğumlar}} \right) \times 1.000$$

Örnek Hesaplama:

Bir ülkede 2023 yılında 2.000 bebek ölmüş ve aynı yıl 100.000 canlı doğum gerçekleşmiş olsun.

$$\text{Bebek Ölüm Oranı (IMR)} = \left(\frac{\text{Bebek Ölümleri}}{\text{Canlı Doğumlar}} \right) \times 1.000$$

$$\text{Bebek Ölüm Oranı (IMR)} = \left(\frac{2000}{100000} \right) \times 1.000 = 0.02 \times 1.000 = 20$$

Bu durumda, bebek ölüm oranı 20'dir, yani 1.000 canlı doğum başına 20 bebek ölümü gerçekleşmiştir.

Bebek Ölüm Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Sağlık Altyapısı:** Kaliteli sağlık hizmetlerine erişim, bebek ölüm oranlarını düşürür.
2. **Eğitim Düzeyi:** Annenin eğitim düzeyi, bebek bakımı ve sağlığı konusundaki bilgisi, bebek ölüm oranlarını etkiler.

3. **Ekonomik Durum:** Gelir düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim ve beslenme koşulları, bebek ölüm oranlarını belirler.
4. **Aile Planlaması:** Doğum aralıkları ve aile planlaması hizmetleri, bebek sağlığı üzerinde etkilidir.
5. **Beslenme ve Hijyen:** Yeterli beslenme ve hijyenik koşullar, bebek sağlığını doğrudan etkiler.
6. **Anne Sağlığı:** Annenin genel sağlık durumu ve doğum öncesi bakım, bebek sağlığını belirler.
7. **Aşı ve İmmünizasyon:** Aşılama programları, bulaşıcı hastalıkları önler ve bebek ölüm oranlarını düşürür.
8. **Çevresel Faktörler:** Temiz su, hava kalitesi ve genel çevresel koşullar, bebek sağlığı üzerinde etkilidir.
9. **Sosyal Destek Hizmetleri:** Sosyal hizmetler ve destek programları, anne ve bebek sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratır.
10. **Kültürel ve Sosyal Faktörler:** Geleneksel uygulamalar ve sosyal normlar, bebek bakımı ve sağlığını etkileyebilir.

Bebek ölüm oranı, ülkeler ve bölgeler arasındaki sağlık ve gelişmişlik farklarını anlamak ve karşılaştırmak için önemli bir göstergedir. Bu oran, sağlık sistemlerinin etkinliğini değerlendirmede ve iyileştirmelerde kritik bir rol oynar.

2.6. Göç (Migration)

Tanım: Bireylerin veya grupların, yaşamlarını sürdürdükleri yerden başka bir yere kalıcı veya geçici olarak taşınmaları. Bu hareket, ulusal sınırlar içinde olabileceği gibi (iç göç), uluslararası sınırları aşarak başka bir ülkeye de olabilir (dış göç). Nüfus dağılımını, ekonomik refahı ve sosyal yapıyı yakından etkiler.

Önemi:

- **Ekonomik Kalkınma:** Göç, iş gücü arz ve talebini dengeler, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi destekler.

- **Demografik Yapı:** Göç, nüfusun yaş dağılımını ve büyüklüğünü etkileyerek demografik yapıda değişikliklere yol açar.
- **Kültürel Çeşitlilik:** Göç, kültürel çeşitliliği artırır, toplumların zenginleşmesine ve kültürel alışverişe katkı sağlar.
- **Sosyal Dinamikler:** Göç, toplumsal ilişkileri ve sosyal yapıyı etkiler, sosyal uyum ve entegrasyon süreçlerini tetikler.
- **Siyasi Faktörler:** Göç politikaları, ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi kararlar ve tartışmalara yol açar.
- **Beyin Göçü:** Yüksek nitelikli bireylerin göçü, kaynak ülkelerde beyin göçüne, hedef ülkelerde ise beyin kazancına neden olur.
- **Mülteciler ve Sığınmacılar:** Göç, savaş, iç karışıklık veya doğal afetler nedeniyle yerlerinden edilen insanların güvenli bir yer arayışıyla ilgilidir.
- **Çevresel Etkiler:** Göç, iklim değişikliği ve çevresel faktörlerin etkisi altında gerçekleşebilir.
- **Aile Yapısı:** Göç, aile yapılarında değişikliklere ve sosyal ilişkilerde yeniden yapılanmalara neden olabilir.
- **İnsan Hakları:** Göçmenlerin haklarının korunması, ulusal ve uluslararası insan hakları normları çerçevesinde önemli bir konudur.

Özellikleri:

- **Geçici ve Kalıcı Göç:** Göç hareketleri, geçici (örneğin mevsimlik işçi göçü) veya kalıcı (örneğin sürekli yerleşim) olabilir.
- **Zorunlu ve Gönüllü Göç:** Göç, zorunlu (savaş, doğal afetler) veya gönüllü (iş, eğitim) nedenlerle gerçekleşebilir.
- **İç ve Dış Göç:** Göç, ulusal sınırlar içinde (iç göç) veya uluslararası sınırları aşarak (dış göç) yapılabilir.
- **Ekonomik ve Sosyal Nedenler:** Göç, ekonomik fırsatlar (iş, daha iyi yaşam koşulları) ve sosyal nedenlerle (eğitim, aile birleşimi) tetiklenir.
- **Kayıtlı ve Kayıtdışı Göç:** Göç hareketleri resmi (kayıtlı) veya yasa dışı (kayıtdışı) olabilir.

- **Tek Yönlü ve Dönüşümlü Göç:** Göç hareketleri tek yönlü (göç edilen yerde kalma) veya dönüşümlü (göç edilen yere geri dönme) olabilir.
- **Karma Göç:** Karma göç hareketleri, farklı nedenlerle (ekonomik, sosyal, siyasi) gerçekleşebilir.
- **Beyin Göçü ve İş Gücü Göçü:** Göç, nitelikli iş gücü (beyin göçü) ve genel iş gücü göçü olarak sınıflandırılabilir.
- **Göçmen Entegrasyonu:** Göçmenlerin yeni topluma entegrasyonu, sosyal uyum ve kültürel adaptasyon süreçlerini içerir.
- **Politik ve Yasal Çerçeveler:** Göç hareketleri, ulusal ve uluslararası düzeyde politik ve yasal düzenlemelerle yönetilir.

Hesaplanması:

Göç oranları, belirli bir dönem içinde göç eden kişi sayısının, o dönem içindeki toplam nüfusa oranlanmasıyla hesaplanır. Göç oranı genellikle 1.000 kişi başına göç edenlerin sayısı olarak ifade edilir.

$$\text{Göç oranı} = \left(\frac{\text{Göç Edenlerin Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1.000$$

Örnek Hesaplama:

Bir bölgede 2023 yılında 5.000 kişi göç etmiş ve aynı yıl toplam nüfus 500.000 olsun.

$$\text{Göç oranı} = \left(\frac{5000}{500000} \right) \times 1.000 = 0.01 \times 1.000 = 10$$

Bu durumda, göç oranı 10'dur, yani 1.000 kişi başına 10 kişi göç etmiştir.

Göçe Etki Eden Faktörler:

1. **Ekonomik Faktörler:** İş imkanları, gelir düzeyi, yaşam maliyeti gibi ekonomik nedenler göç kararlarını etkiler.
2. **Sosyal Faktörler:** Eğitim olanakları, sağlık hizmetleri, aile ve arkadaş çevresi gibi sosyal nedenler göçü tetikler.
3. **Siyasi Faktörler:** Siyasi istikrar, güvenlik durumu ve insan hakları gibi siyasi koşullar göç üzerinde etkilidir.
4. **Çevresel Faktörler:** Doğal afetler, iklim değişikliği ve çevresel bozulmalar göç hareketlerine yol açabilir.

5. **Kültürel Faktörler:** Kültürel benzerlikler, dini ve dilsel faktörler göç kararlarını etkileyebilir.
6. **Demografik Faktörler:** Nüfus yoğunluğu, yaş dağılımı ve cinsiyet oranları göç hareketlerini etkiler.
7. **Altyapı ve Hizmetler:** Ulaşım, barınma ve temel hizmetlerin durumu göç kararlarını etkileyebilir.
8. **Göç Politikaları:** Vize, göçmen kabul programları ve sınır kontrolleri gibi politikalar göç üzerinde belirleyicidir.
9. **Teknolojik Faktörler:** İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler göç hareketlerini kolaylaştırır.
10. **Globalleşme:** Küresel bağlantılar, iş imkanları ve eğitim fırsatları gibi globalleşmenin etkileri göç üzerinde etkilidir.

Göç hem kaynak hem de hedef ülkeler için ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olan karmaşık bir süreçtir. Göç alan ülkenin üzerinde ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, kültürel ve strateji konularında ciddi rahatsızlıklar yaratabilir. Göç alan ülkenin toplumsal birliğini bozabilir. Bu anlamda bir ülkenin içeriden fethedilmesi anlamına gelebilir. Göç politikalarının oluşturulması ve yönetilmesi, bu etkilerin dengelenmesi açısından kritik öneme sahiptir.

2.7. Net Göç Oranı (Net Migration Rate- NMR)

Tanım: Net göç oranı, belirli bir dönem içinde bir bölgeye taşınan (göç eden) ve o bölgeden ayrılan (göç eden) kişi sayılarının farkının, aynı dönem içinde o bölgenin toplam nüfusuna oranlanmasıyla elde edilen bir göstergedir. Net göç oranı pozitif ise bölgeye gelenlerin sayısı gidenlerden fazladır; negatif ise gidenlerin sayısı gelenlerden fazladır. Bölgesel nüfus değişikliklerini ve göç hareketlerinin yönünü belirler. Stratejik bir öneme sahiptir.

Önemi:

1. **Nüfus Değişimlerinin İzlenmesi:** Net göç oranı, bir bölgedeki nüfus değişimlerinin izlenmesi ve analiz edilmesi açısından kritik bir göstergedir.
2. **Ekonomik Planlama:** Ekonomik ve sosyal planlamalar için nüfus hareketlerinin anlaşılması, yerel yönetimlerin kaynak tahsisi ve hizmet planlaması yapabilmesi için önemlidir.

3. **Demografik Yapı:** Bir bölgenin yaş yapısı, iş gücü piyasası ve nüfus dinamikleri üzerinde önemli etkiler yapar.
4. **Sosyal ve Kültürel Etkiler:** Göç hareketleri, sosyal ve kültürel yapıda değişikliklere neden olabilir.
5. **Politik Stratejiler:** Göç politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi için temel bir veri sağlar.

Özellikleri:

1. **Pozitif ve Negatif Değerler:** Net göç oranı pozitif veya negatif olabilir. Pozitif değerler, göç alımının fazla olduğunu; negatif değerler ise göç veriminin fazla olduğunu gösterir.
2. **Geçici ve Kalıcı Göç:** Hem geçici (örneğin mevsimlik işçi göçü) hem de kalıcı göçleri kapsar.
3. **Bölgesel Farklılıklar:** Farklı bölgelerde net göç oranları büyük ölçüde değişebilir, bu da bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesinde etkili olur.
4. **Demografik Etkiler:** Net göç oranı, yaş dağılımı, cinsiyet oranı ve diğer demografik özellikler üzerinde belirgin etkiler yapabilir.
5. **Ekonomik ve Sosyal Faktörler:** Ekonomik fırsatlar, sosyal hizmetler, yaşam kalitesi gibi faktörler net göç oranını etkileyen ana unsurlardır.
6. **Çevresel Etkiler:** Çevresel faktörler ve doğal afetler net göç oranında dalgalanmalara yol açabilir.
7. **Siyasi ve Yasal Çerçevesel:** Siyasi istikrar, güvenlik durumu ve göç politikaları net göç oranını etkileyebilir.
8. **Entegrasyon:** Net göç oranı, göçmenlerin entegrasyonu ve topluma uyum süreçlerini de yansıtır.
9. **Kısa ve Uzun Vadeli Etkiler:** Hem kısa vadeli hem de uzun vadeli nüfus hareketlerini analiz etmek için kullanılabilir.
10. **Veri Kaynakları:** Net göç oranı, resmi göç istatistikleri, nüfus kayıtları ve anketler gibi çeşitli veri kaynaklarından elde edilebilir.

Hesaplanması:

Net göç oranı, belirli bir dönemde bir bölgeye göç edenlerin sayısından, o bölgeden göç edenlerin sayısının çıkarılması ve bu farkın o bölgenin toplam nüfusuna oranlanmasıyla hesaplanır. Genellikle 1.000 kişi başına net göç oranı olarak ifade edilir.

$$\text{Net Göç Oranı} = \left(\frac{\text{Göç Edenler} - \text{Göç Verenler}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1.000$$

Örnek Hesaplama:

Bir bölgede 2023 yılında 3.000 kişi göç etmiş ve 2.000 kişi dışarıya göç vermiş, aynı yıl toplam nüfus 500.000 olduğunda Net Göç Oranı Ne kadardır?

$$\text{Net Göç Oranı} = \left(\frac{3000 - 2000}{500000} \right) \times 1.000 = (1000 / 500.000) \times 1.000 = 2$$

Bu durumda, net göç oranı 2'dir, yani 1.000 kişi başına net 2 kişi göç almıştır.

Net Göç Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Ekonomik Fırsatlar:** İş imkanları, maaş seviyeleri ve yaşam standartları göç kararlarını etkiler.
2. **Sosyal Hizmetler:** Eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik sistemleri göçmen çekmede etkili olabilir.
3. **Siyasi İstikrar:** Siyasi güvenlik, huzur ve insan hakları durumları göç kararlarında belirleyicidir.
4. **Çevresel Koşullar:** Çevresel faktörler, doğal afetler ve iklim değişiklikleri göç hareketlerini tetikleyebilir.
5. **Altyapı:** Ulaşım, konut ve temel hizmetler gibi altyapı faktörleri göçmenler için çekici olabilir.
6. **Demografik Yapı:** Yaş, cinsiyet, aile yapısı gibi demografik faktörler göç kararlarını etkiler.
7. **Kültürel Faktörler:** Kültürel yakınlık, dil ve dini benzerlikler göç hareketlerini teşvik edebilir.
8. **Göç Politikaları:** Vize politikaları, göçmen kabul programları ve entegrasyon stratejileri net göç oranını etkiler.

9. **Globalizasyon:** Küresel ekonomik bağlar, uluslararası iş imkanları ve eğitim fırsatları göç hareketlerini kolaylaştırır.
10. **İletişim ve Ulaşım Teknolojileri:** Gelişmiş iletişim ve ulaşım teknolojileri göç hareketlerini artırabilir.

Net göç oranı, ülkelerin ve bölgelerin sosyal, ekonomik ve demografik yapılarının anlaşılmasında önemli bir göstergedir. Göç politikalarının oluşturulması, alınması gereken önlemler (engelleyici tedbirler) ve göç hareketlerinin değerlendirilmesinde kritik bir rol oynar. Politik ve stratejik analizlerde bu oran çok önemlidir.

2.8. Yaş Bağımlılık Oranı (Age Dependency Ratio- ADR)

Tanım: Yaş bağımlılık oranı, çalışabilir yaştaki (genellikle 15-64 yaş arası) nüfusun, bağımlı olarak kabul edilen yaş gruplarına (0-14 yaş arası çocuklar ve 65 yaş ve üzeri yaşlılar) oranını ifade eder. Bu oran, toplumun ekonomik olarak aktif olmayan bireylerinin ekonomik olarak aktif bireylere göre oranını gösterir. Ekonomik yükü ve sosyal hizmetlerin ihtiyaçlarını belirler.

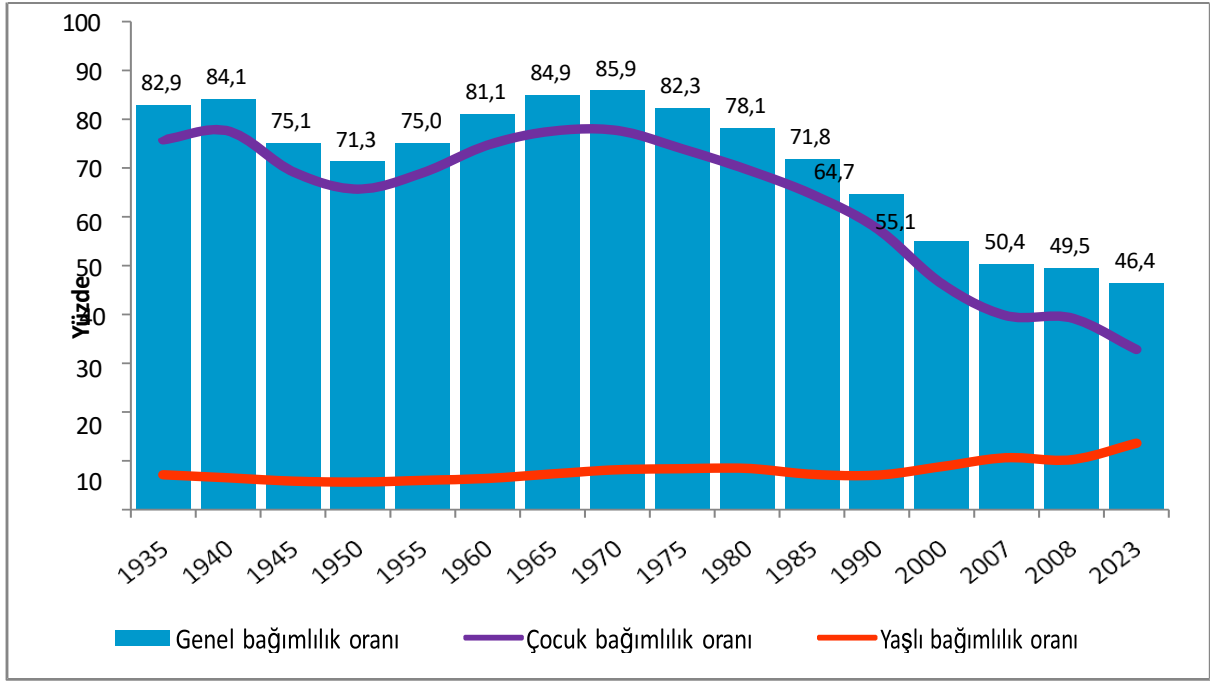
Önemi:

1. **Ekonomik Yük:** Yüksek bir yaş bağımlılık oranı, çalışan nüfusun, ekonomik olarak bağımlı nüfusu desteklemesi gerektiği anlamına gelir, bu da ekonomik yük oluşturur.
2. **Sosyal Hizmetler ve Politikalar:** Yaş bağımlılık oranı, sağlık hizmetleri, eğitim, emeklilik ve sosyal güvenlik gibi alanlarda politika ve planlamalar için kritik bir veri sağlar.
3. **Demografik Değişimler:** Yaş bağımlılık oranı, demografik değişimlerin (örneğin yaşlanma veya genç nüfus artışı) izlenmesi ve analiz edilmesinde önemli bir göstergedir.
4. **Ekonomik Kalkınma:** Çalışan nüfusun büyüklüğü ve bağımlı nüfusun büyüklüğü ekonomik kalkınma ve sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.
5. **İş Gücü Piyasası:** İş gücü arzı ve talebi hakkında bilgi verir ve iş gücü piyasasının planlanmasına yardımcı olur.
6. **Kamu Harcamaları:** Kamu bütçesinin nasıl kullanılacağını ve hangi alanlara öncelik verilmesi gerektiğini belirlemede etkili olabilir.

7. **Aile Dinamikleri:** Aile yapıları ve çocuk veya yaşlı bakım yükleri üzerinde etkili olabilir.

Özellikleri:

1. **Çocuk Bağımlılık Oranı:** 0-14 yaş arası çocukların, çalışabilir yaştaki nüfusa oranını ifade eder.
2. **Yaşlı Bağımlılık Oranı:** 65 yaş ve üzeri yaşlıların, çalışabilir yaştaki nüfusa oranını ifade eder.
3. **Toplam Bağımlılık Oranı:** Hem çocuk hem de yaşlı bağımlılık oranlarının toplamıdır.
4. **Ekonomik Etki:** Yüksek bağımlılık oranları, ekonomik üretkenlik ve büyüme üzerinde baskı oluşturabilir.
5. **Demografik Eğilimler:** Nüfusun yaşlanma veya gençleşme eğilimlerini yansıtır.
6. **Sosyal Politikalar:** Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikalarının oluşturulmasında kritik bir rol oynar.
7. **Bölgesel (Regional) Farklılıklar:** Farklı bölgelerde ve ülkelerde yaş bağımlılık oranları önemli ölçüde değişebilir.
8. **Zaman İçinde Değişim:** Yaş bağımlılık oranları, zaman içinde nüfus dinamiklerine bağlı olarak değişir.
9. **Doğurganlık ve Yaşam Süresi:** Doğurganlık oranları ve yaşam süresi gibi faktörler yaş bağımlılık oranlarını etkiler.
10. **Göç:** Göç hareketleri, özellikle genç ve çalışabilir yaştaki nüfus üzerinde etkili olabilir.

Şekil 1: Türkiye’de Bağımlılık Oranlarının Değişimi, 1935-2023

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007-2023
TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2030-2080.

Hesaplanması:

Yaş bağımlılık oranı, genellikle üç farklı oran şeklinde hesaplanır: çocuk bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı ve toplam bağımlılık oranıdır.

- **Çocuk Bağımlılık Oranı:**

$$\text{Çocuk Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{\text{0-14 Yaş Arası Nüfus}}{\text{15-64 Yaş Arası Nüfus}} \right) \times 100$$

- **Yaşlı Bağımlılık Oranı:**

$$\text{Yaşlı Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{\text{65 Yaş ve Üzeri Nüfus}}{\text{15-64 Yaş Arası Nüfus}} \right) \times 100$$

- **Toplam Bağımlılık Oranı:**

$$\text{Toplam Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{\text{0-14 Yaş Arası Nüfus} + \text{65 Yaş ve Üzeri Nüfus}}{\text{15-64 Yaş Arası Nüfus}} \right) \times 100$$

Örnek Hesaplama:

Bir ülkede 0-14 yaş arası nüfus 30 milyon, 15-64 yaş arası nüfus 50 milyon ve 65 yaş ve üzeri nüfus 10 milyon olsun.

Çocuk Bağımlılık Oranı:

$$\text{Çocuk Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{0-14 \text{ Yaş Arası Nüfus}}{15-64 \text{ Yaş Arası Nüfus}} \right) \times 100 \rightarrow$$

$$\text{Çocuk Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{30.000.000}{50.000.000} \right) \times 100 = 60$$

Yaşlı Bağımlılık Oranı:

$$\text{Yaşlı Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{65 \text{ Yaş ve Üzeri Nüfus}}{15-64 \text{ Yaş Arası Nüfus}} \right) \times 100 \rightarrow$$

$$\text{Yaşlı Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{10.000.000}{50.000.000} \right) \times 100 = 20$$

Toplam Bağımlılık Oranı:

$$\text{Toplam Bağımlılık Oranı} = \left(\frac{30.000.000 + 10.000.000}{50.000.000} \right) \times 100 \rightarrow$$

$$\text{Toplam Bağımlılık Oranı} = 80 (60 + 20)$$

Bu durumda, çocuk bağımlılık oranı 60, yaşlı bağımlılık oranı 20 ve toplam bağımlılık oranı 80'dir.

Yaş Bağımlılık Oranına Etki Eden Faktörler:

1. **Doğurganlık Oranı:** Yüksek doğurganlık oranları çocuk bağımlılık oranını artırır.
2. **Yaşam Süresi:** Uzun yaşam süresi yaşlı bağımlılık oranını artırır.
3. **Göç:** Genç ve çalışabilir yaştaki nüfusun göç hareketleri, bağımlılık oranlarını etkileyebilir.
4. **Sağlık Hizmetleri:** İyi sağlık hizmetleri hem çocuk hem de yaşlı bağımlılık oranlarını etkileyebilir.
5. **Ekonomik Kalkınma:** Ekonomik refah, doğurganlık oranlarını ve yaşam süresini etkileyebilir.
6. **Eğitim Seviyesi:** Eğitim düzeyi, doğurganlık oranlarını ve ekonomik aktiviteyi etkileyebilir.
7. **Sosyal Güvenlik Sistemleri:** Güçlü sosyal güvenlik sistemleri, yaşlı bağımlılık oranlarının ekonomik etkilerini hafifletebilir.
8. **Kültürel Faktörler:** Kültürel normlar ve aile yapıları, doğurganlık ve yaşlı bakımını etkileyebilir.

9. **Kırsal ve Kentsel Dinamikler:** Kırsal ve kentsel bölgelerdeki nüfus dinamikleri bağımlılık oranlarını etkileyebilir.
10. **Politikalar ve Yatırımlar:** Nüfus politikaları ve altyapı yatırımları, bağımlılık oranlarının yönetiminde rol oynar.

Yaş bağımlılık oranı, demografik yapının ekonomik, sosyal ve politik etkilerini anlamak ve yönetmek için kritik bir göstergedir. Bu oran, siyasi karar alıcıların ve nüfus politikası yapıcılarının, ülkelerin ve bölgelerin demografik trendlerini izlemelerine ve gelecekteki nüfus dinamiklerini anlama ve yönetmelerine imkân sağlamaktadır.

2.9. Nüfus Yoğunluğu (Population Density- PD)

Tanım: Belirli bir coğrafi alanda yaşayan insanların sayısının o alanın büyüklüğüne bölünmesiyle elde edilen bir ölçüdür. Belirli bir alanın birim başına düşen kişi sayısı (genellikle km² başına). Alanın ne kadar kalabalık veya seyrek nüfuslu olduğunu gösterir. Nüfus yoğunluğu, herhangi bir yerde, insan sayısının o yerin ölçümüne km² olarak bölünmesinden elde edilen sayıya nüfus yoğunluğu denir (Aksu, 1998:231). Nüfus ile kaynak arasındaki ilişkinin diğer bir ifade ile nüfusun doğal ve çevresel kaynaklar üzerindeki baskısının belirlenmesinde ve “**nüfus yoğunluğunun**” ölçülmesinde yararlanılan birtakım kriterler bize ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısının analizi açısından önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda başlıca üç kriterden söz edilebilir.

1. **Taşıma Kapasitesi (Carrying Capacity):** Taşıma kapasitesi, bir ülkenin doğal kaynaklarının mevcut nüfusu sürdürülebilir şekilde destekleme sınırını ifade eder. Nüfus arttıkça, taşıma kapasitesinin sınırına yaklaşıldığında veya aşıldığında, çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlar artar. Örneğin, tarım arazilerinin sürdürülebilir sınırlarının ötesinde kullanımı, toprak verimliliğinin azalmasına, su kaynaklarının tükenmesi veya kirliliğine yol açabilir. Bu nedenle, bir ülkenin taşıma kapasitesi, doğal kaynakların aşırı tüketimini önleyecek şekilde belirlenmelidir. Taşıma kapasitesinin ötesine geçildiğinde, ekosistem zarar görmeye başlar; bu durum, gıda güvenliği, su kalitesi ve hava temizliği gibi temel yaşam koşullarını tehdit eder.
2. **Nüfus Yoğunluğunun (Population Density) Coğrafi Maliyeti:** Nüfus yoğunluğunun coğrafi maliyeti, belirli bir bölgede artan insan sayısının doğal kaynaklar, altyapı, çevre, su kullanımı ve sosyoekonomik yapı üzerinde yarattığı baskıyı ifade eder. Nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde su, enerji ve tarım alanları gibi temel kaynaklara olan talep artarken, çevresel kirlilik ve doğal kaynakların tükenmesi gibi riskler de çoğalır.

Ulaşım, sağlık ve eğitim altyapısında yetersizlikler görülebilir, bu da uzun vadede ekonomik ve sosyal maliyetlere yol açabilir. Ayrıca, hava ve su kirliliği, atık yönetimi sorunları ve yeşil alanların azalması gibi çevresel sorunlar, insanların yaşam kalitesini düşürür. Nüfus yoğunluğu, kaynakların sürdürülebilirliği ve çevresel denge açısından dikkatle yönetilmesi gereken önemli bir faktördür. Bu bağlamda nüfus yoğunluğu, belirli bir coğrafi alanda yaşayan kişi sayısının o alanın büyüklüğüne oranıdır. Nüfus yoğunluğu, kaynak kullanımını ve toplumsal altyapı üzerindeki baskıyı doğrudan etkiler. Örneğin, yoğun nüfuslu bölgelerde, ulaşım, konut ve sağlık gibi altyapı hizmetlerine olan talep artar ve bu da altyapı kapasitesinin sınırlarını zorlayabilir. Aşırı nüfus yoğunluğu, çevre üzerinde de baskı yaratır; ormanların tarım ve yerleşim alanlarına dönüştürülmesi, su kaynaklarının aşırı kullanımı gibi etkiler gözlemlenir. Bu durumda, planlı bir yerleşim politikası oluşturulmadığında şehirleşme düzensiz hale gelir, çevresel kirlenme artar ve yaşam kalitesi düşer.

- Ekonomik Gelişmişlik Seviyesi:** Bir ülkenin ekonomik kapasitesi, nüfus baskısının getirdiği kaynak ihtiyaçlarını yönetme ve yaşam standartlarını iyileştirme potansiyelini belirler. Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, daha fazla teknolojiye, sermayeye ve altyapı imkanına sahip oldukları için kaynakları verimli kullanabilir, altyapı kapasitelerini arttırabilir ve nüfus artışının yarattığı baskılara daha etkin çözümler üretebilirler. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus artışı, altyapı eksikliği, kaynak kıtlığı gibi sorunları daha da ağırlaştırabilir. Bu ülkelerdeki ekonomik kalkınmanın yavaş ilerlemesi, nüfusun ihtiyaçlarının yeterince karşılanamamasına ve sosyal eşitsizliklerin artmasına yol açabilir. Dolayısıyla, bir ülkenin ekonomik gücü, nüfusun kaynaklara erişimi, sosyal refahı ve sürdürülebilir kalkınma olanakları üzerinde belirleyici bir faktördür.

Bu üç kriter bir arada değerlendirildiğinde, bir ülkenin nüfus yönetim politikalarının, ekonomik yapısının ve çevresel sürdürülebilirlik stratejilerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Uygulanan politika ve stratejiler, ülkelerin uzun vadeli refah düzeyini, çevresel dengeyi koruma potansiyelini, sürdürülebilir kalkınmayı ve sağlıklı sosyal yapının tesis edilmesini doğrudan etkileyen araçlardır. Bu bağlamda nüfus yoğunluğu kavramı, ülke yönetimlerinin ve karar alıcılarının, kaynakların etkin ve dengeli kullanımını sağlayacak politikaları hayata geçirilmesinde, gelecekte artan nüfusun yaratacağı taleplerle başa çıkılmasında ve en önemlisi yaşanabilir bir dünyanın oluşturulabilir olması açısından önemli bir demografi kavramıdır.

Önemi:

1. **Kaynak Yönetimi:** Nüfus yoğunluğu, kaynakların (su, gıda, enerji) yönetimi ve planlanmasında önemli bir rol oynar.
2. **Altyapı Planlaması:** Ulaşım, sağlık, eğitim ve diğer altyapı hizmetlerinin planlanması ve dağıtılmasında kritik bir veridir.
3. **Çevresel Etkiler:** Yoğun nüfus, çevresel bozulma ve kirlilik gibi sorunlara yol açabilir.
4. **Ekonomik Kalkınma:** Nüfus yoğunluğu, ekonomik faaliyetlerin ve yatırımların yoğunluğunu etkileyebilir.
5. **Sosyal Hizmetler:** Yoğun nüfuslu bölgelerde sağlık, eğitim ve diğer sosyal hizmetlerin sunumu ve erişimi daha kritik hale gelir.
6. **Şehirleşme:** Kentleşme seviyesini ve kentlerin genişlemesini anlamak için önemli bir göstergedir.
7. **Barınma ve Konut:** Yoğun nüfus, konut talebi ve gayrimenkul fiyatları üzerinde doğrudan etkili olabilir.
8. **Toplumsal Dinamikler:** Yoğun nüfus, toplumsal ilişkiler, kültürel etkileşimler ve sosyal yapı üzerinde etkili olabilir.
9. **Güvenlik ve Yönetim:** Nüfus yoğunluğu, güvenlik ve kamu düzeninin sağlanmasında önemli bir faktördür.
10. **Politik ve İdari Planlama:** Yerel yönetimlerin ve devletin politikalarını ve hizmet dağılımını planlamada kullanılır.

Özellikler:

1. **Homojen Dağılım:** Nüfusun bölgeye eşit şekilde dağılımını ifade etmektedir.
2. **Heterojen Dağılım:** Nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasını ve diğer bölgelerde seyrek olmasını ifade etmektedir.
3. **Kentsel Yoğunluk:** Şehirlerdeki yüksek nüfus yoğunluğunu ifade etmektedir.
4. **Kırsal Yoğunluk:** Kırsal alanlarda genellikle daha düşük nüfus yoğunluğunu ifade etmektedir.

5. **Geçici Yoğunluk:** Mevsimlik işçiler veya turistler gibi geçici nüfus değişimlerini içerir.
6. **Dinamik Yoğunluk:** Zaman içinde değişen nüfus yoğunluğu (göç, doğum ve ölüm oranları) dikkate alınır.
7. **Yüksek Yoğunluk Bölgeleri:** Genellikle ekonomik aktivitelerin ve sosyal hizmetlerin yoğun olduğu bölgelerdir.
8. **Düşük Yoğunluk Bölgeleri:** Genellikle doğal kaynakların bol olduğu veya yerleşim için elverişsiz bölgelerdir.
9. **Ekolojik Yoğunluk:** İnsan faaliyetlerinin ekosistem üzerindeki etkisini gösterir.
10. **Bölgesel Farklılıklar:** Farklı bölgelerde nüfus yoğunluğunun çeşitliliğini ifade etmektedir.

Hesaplanması:

Nüfus yoğunluğu, genellikle belirli bir alandaki toplam nüfusun o alanın büyüklüğüne bölünmesiyle hesaplanır. Formül şu şekildedir:

$$\text{Nüfus Yoğunluğu} = \left(\frac{\text{Toplam Nüfus}}{\text{Alan (Km2)}} \right) \times 100$$

Örnek Hesaplama:

Bir şehirdeki toplam nüfus 1,000,000 ve bu şehrin alanı 500 km² olsun.

$$\text{Nüfus Yoğunluğu} = \left(\frac{1.000.000}{500 \text{ km}^2} \right) \times 100 = 2.000 \text{ kişi / km}^2$$

Bu durumda, şehirde kilometrekare başına 2,000 kişi düşmektedir.

Nüfus Yoğunluğuna Etki Eden Faktörler:

1. **Doğum ve Ölüm Oranları:** Yüksek doğum oranları ve düşük ölüm oranları nüfus yoğunluğunu artırabilir.
2. **Göç:** İç ve dış göç hareketleri, nüfus yoğunluğunu önemli ölçüde etkileyebilir.
3. **Ekonomik Faaliyetler:** Sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin yoğun olduğu bölgeler genellikle yüksek nüfus yoğunluğuna sahiptir.

4. **İklim ve Coğrafya:** Elverişli iklim ve coğrafi koşullar, nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olabilir.
5. **Ulaşım ve Altyapı:** İyi ulaşım ve altyapı imkanları, nüfusun yoğunlaşmasını teşvik edebilir.
6. **Sosyal Hizmetler:** Sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin iyi olduğu bölgeler daha yoğun olabilir.
7. **Güvenlik:** Güvenli bölgeler, nüfus yoğunluğunu artırabilir.
8. **Kültürel ve Tarihi Faktörler:** Kültürel ve tarihi olarak önemli bölgeler yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olabilir.
9. **Siyasi ve İdari Politikalar:** Hükümet politikaları ve şehir planlaması, nüfus yoğunluğunu etkileyebilir.
10. **Doğal Afetler ve Riskler:** Doğal afet riski yüksek bölgeler genellikle daha düşük nüfus yoğunluğuna sahip olabilir.

Nüfus yoğunluğu, bir bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, çevresel etkiler ve kaynak yönetimi gibi birçok alanda kritik bir rol oynar ve bu nedenle çeşitli planlama ve yönetim stratejilerinde dikkate alınması gereken önemli bir demografik göstergedir. Son dönemlerde literatüre giren nüfus yoğunluğunu ölçen iki önemli kavram ortaya konmuştur. Bunlardan birincisi, Tarımsal Nüfus Yoğunluğu, diğeri de Fizyolojik Nüfus Yoğunluğudur.

Tarımsal Nüfus Yoğunluğu, bir ülke veya bölgede bulunan, geçimini tarım ve hayvancılık sektörü üzerinden sağlayan nüfus miktarının, tarım ve mera alanlarına oranıdır. Tarımsal nüfus yoğunluğu bölgeden bölgeye, hatta ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, tarımsal nüfus yoğunluğunun yüksekliği, o ülkenin geri kalmış bir ülke olabileceğinin göstergesi olarak belirtilmektedir. Bir ülkede sanayi gelişmemişse, makineli tarımın yapılmadığı, gübreleme ve sulama imkanlarının yetersizliği ve tohum ıslahının yapılmamış olduğu koşullarda nüfusun önemli bir oranı tarımsal alanda yaşamaktadır. Böylece Tarımsal Nüfus Yoğunluğu yüksek bir değer ihtiva edecektir (Şahin, 2022:37). Buna göre denklem şöyle yazılır:

$$\text{Tarımsal Nüfus Yoğunluğu} = \frac{\text{Tarım ve Hayvancılık Nüfusu}}{\text{Tarım ve Mera Alanları}} \times 100$$

Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu ise, bir bölge veya ülkenin toplam nüfusunun ekili dikili alanlara oranıdır (Şahin, 2022:38-39). Denklem şöyle ifade edilir:

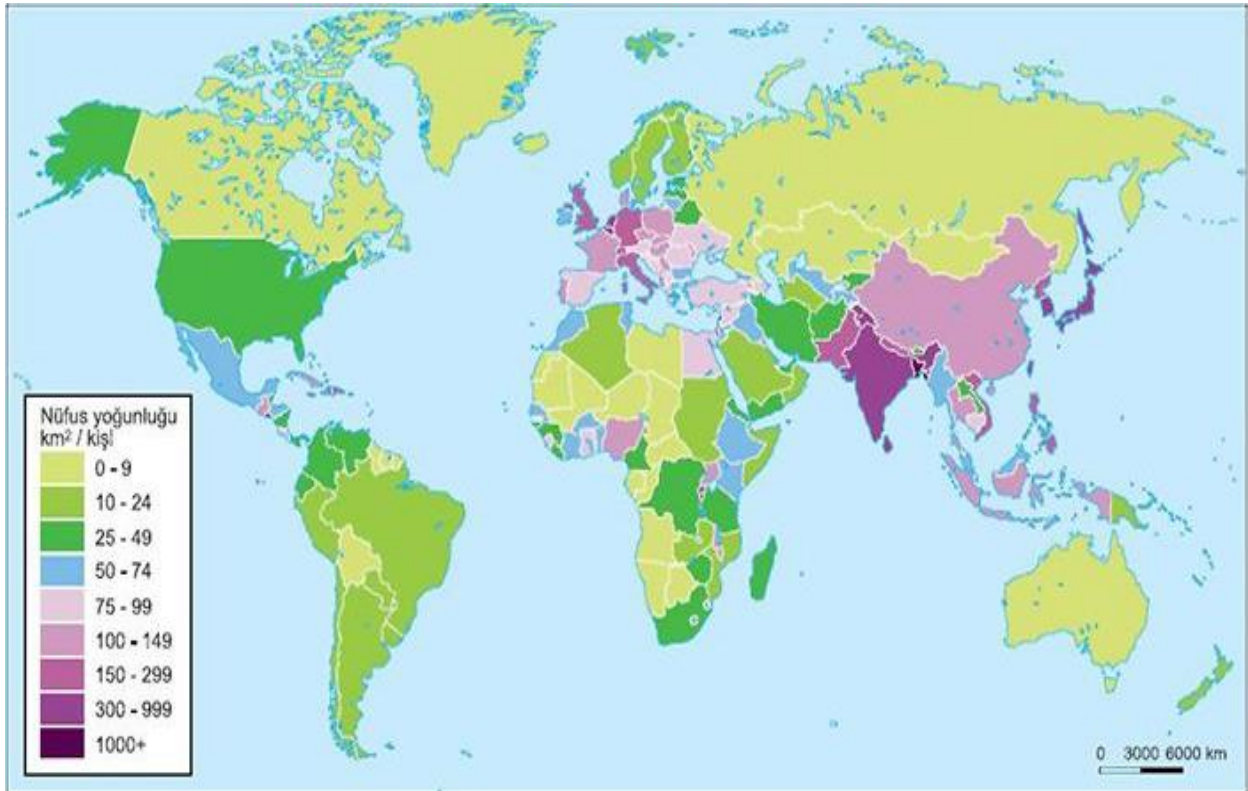
$$\text{Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu} = \frac{\text{Toplam Nüfusu}}{\text{Tarım ve Mera Alanları}} \times 100$$

Bir ülkede tarımsal nüfus yoğunluğunun değeri, fizyolojik nüfus yoğunluğuna yakın bir değerse, o ülkede çalışanların önemli bir kısmının tarım sektöründe çalıştığı anlamına gelmektedir. Ancak, gelişmiş ülkelerde tarım sektöründen geçinen insan az olduğundan, bu ülkeler için fizyolojik nüfus yoğunluğunun değeri yanıltıcı olabilmektedir (Şahin, 2022:39). TÜİK 2018 verilerine göre, Türkiye’de 80 milyon insan yaşarken, 37.797 bin hektar tarım arazisi vardır. Buna göre Türkiye’nin fizyolojik nüfus yoğunluğunu formüle edersek;

$$\text{Türkiye'nin Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu} = \frac{80 \text{ milyon}}{37.797 \text{ bin hektar}} \times 100 = 2,11 \rightarrow \%211.$$

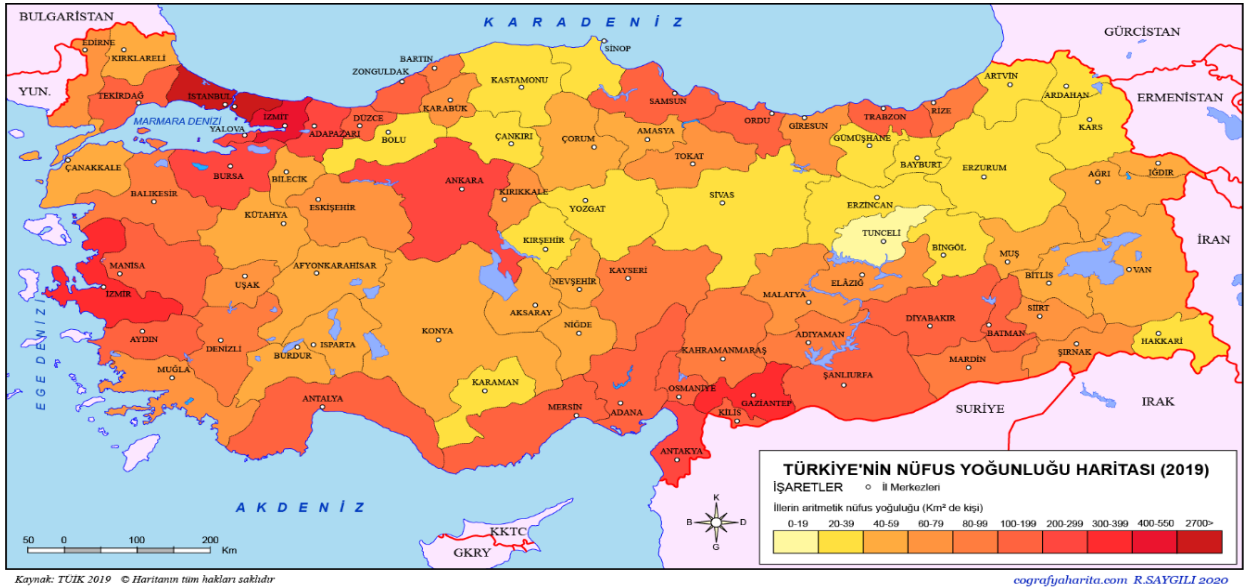
Türkiye’nin Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu, 2,11’dir.

Harita 2: Dünya Nüfus Yoğunluğu Haritası (2021)

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/597430706793074456/> erişim tarihi:05.04.2023.

Harita 3: Türkiye'nin Nüfus Yoğunluğu Haritası (2019)

Kaynak: TÜİK, 2019 verilerinden alınmıştır.

2.10. Kentsel Nüfus ve Kırsal Nüfus

Tanım: Kentsel nüfus, modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte artan şehirleşme oranlarını yansıtırken, kırsal nüfus ise şehir dışındaki bölgelerde yaşayan insanları ifade eder. Bu demografi kavramı, sosyoekonomik planlamada ve altyapı geliştirmede kullanılır. Buna göre yerleşim birimine göre nüfus kavramlarını tanımlamak gerekirse;

- **Kentsel Nüfus:** Şehirlerde ve büyük yerleşim merkezlerinde yaşayan insanları ifade eder. Kentsel nüfus, genellikle yüksek yoğunluklu yerleşim alanlarında yaşar ve genellikle ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin merkezi olarak kabul edilen bölgelerde bulunur.
- **Kırsal Nüfus:** Köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanları ifade eder. Kırsal nüfus, genellikle düşük yoğunluklu yerleşim alanlarında yaşar ve tarım, hayvancılık gibi geleneksel ekonomik faaliyetler ile uğraşır.

Önemi:

1. **Planlama ve Yönetim:** Kentsel ve kırsal nüfus verileri, şehirleşme planları, altyapı geliştirme, tarım politikaları ve kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında kritik rol oynar.

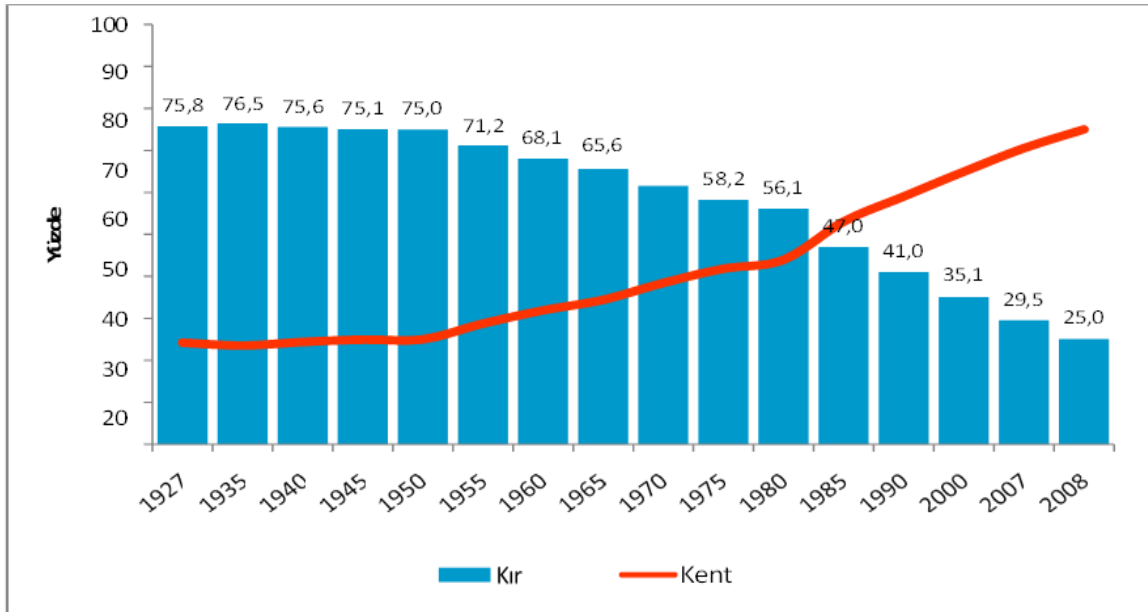
2. **Kaynak Dağılımı:** Nüfusun kentsel ve kırsal olarak ayrılması, sosyal hizmetler, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi kaynakların daha etkin bir şekilde dağıtılmasını sağlar.
3. **Ekonomik Kalkınma:** Kentsel bölgeler genellikle daha fazla ekonomik faaliyet ve yatırım çekerken, kırsal bölgeler tarım ve doğal kaynaklara dayalı ekonomik faaliyetler sunar.
4. **Çevresel Yönetim:** Kentsel ve kırsal nüfusun farklı çevresel etkileri olabilir; bu nedenle çevresel yönetim stratejileri her iki nüfus türü için de uyarlanmalıdır.
5. **Sosyal ve Kültürel Yapılar:** Kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklar, toplumsal politikalar ve kültürel stratejilerde dikkate alınmalıdır.
6. **Göç Hareketleri:** Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki dengesizlik, göç hareketlerini etkileyebilir ve şehirleşme süreçlerini şekillendirebilir.
7. **Altyapı ve Hizmetler:** Kentsel bölgelerde yoğun altyapı ve sosyal hizmetler sağlanırken, kırsal bölgelerde bu hizmetlerin erişilebilirliği daha sınırlı olabilir.
8. **Demografik Analiz:** Kentsel ve kırsal nüfus oranları, demografik değişiklikleri analiz etmek ve gelecekteki nüfus trendlerini tahmin etmek için önemlidir.
9. **Sosyal Eşitsizlikler:** Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki farklar, sosyal eşitsizlikler ve yaşam standartları arasındaki farklılıkları gösterebilir.
10. **Politik ve İdari Kararlar:** Yerel yönetimlerin ve devlet politikalarının şekillendirilmesinde, kentsel ve kırsal nüfus verileri önemli bir rol oynar.

Özellikler:

- **Kentsel Nüfus Özellikleri:**
 - **Yoğunluk:** Kentsel bölgelerde daha yüksek nüfus yoğunluğu görülür.
 - **Ekonomik Faaliyetler:** Ticaret, sanayi, hizmet sektörü gibi çeşitli ekonomik faaliyetler yaygındır.
 - **Altyapı:** Gelişmiş ulaşım, sağlık, eğitim ve sosyal altyapı.
 - **Yaşam Şekli:** Genellikle daha modern ve hızlı yaşam temposu.

- **Kültürel Çeşitlilik:** Daha fazla kültürel ve sosyal çeşitlilik.
- **Kırsal Nüfus Özellikleri:**
 - **Yoğunluk:** Kırsal bölgelerde daha düşük nüfus yoğunluğu.
 - **Ekonomik Faaliyetler:** Tarım, hayvancılık ve doğal kaynaklara dayalı ekonomik faaliyetler.
 - **Altyapı:** Altyapı hizmetleri genellikle daha sınırlıdır.
 - **Yaşam Şekli:** Daha geleneksel ve yavaş yaşam temposu.
 - **Toplumsal Yapı:** Daha homojen ve sıkı toplumsal yapılar.

Şekil 2: Türkiye’de Kent ve Kır Nüfuslarının Payındaki Değişmeler, 1927-2008

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007-2023
TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2030-2080.

Hesaplanması:

Kentsel Nüfus Hesaplama: Genellikle şehirlerin ve büyük yerleşim merkezlerinin nüfus sayımları ve anketler yoluyla belirlenir. Kentsel alanlar, yerleşim yoğunluğuna göre sayısal rakamlar şeklinde tanımlanır. Bu tanımlama şehir planlama ve yönetim kriterlerine göre yapılır.

Kırsal Nüfus Hesaplama: Köyler ve kırsal alanlar için nüfus hesaplamaları, genellikle ulusal nüfus sayımları ve yerel kayıtlar kullanılarak yapılır. Kırsal alanlar, düşük nüfus yoğunluğu ve tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğu bölgeler olarak tanımlanır.

Örnek Hesaplama:

- **Kentsel Nüfus:** Bir şehirdeki toplam nüfusun, şehir sınırları içinde belirlenen nüfus yoğunluğunun bölgelerine göre hesaplanması durumudur.
- **Kırsal Nüfus:** Merkez veya taşra alanlarındaki köylerin (kırsal kesimin-mahallelerin) toplam nüfusu, kırsal alan olarak tanımlanan bölgelerdeki nüfus yoğunluğu ve dağılımını göstermektedir.

Analiz ve Kullanım:

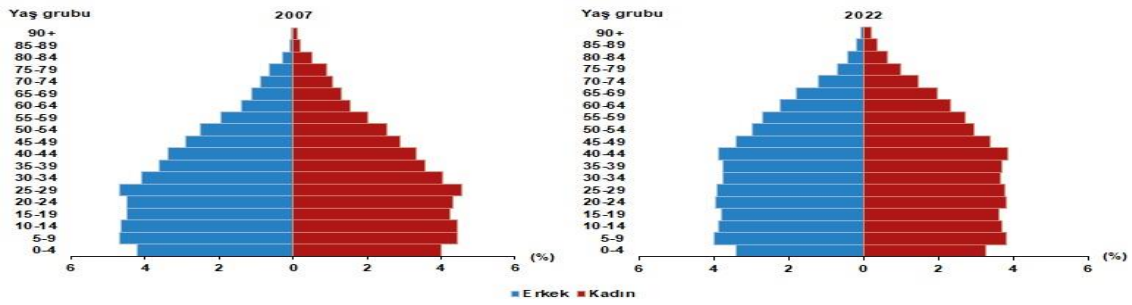
- **Kentsel ve Kırsal Nüfus Verileri:** Şehir planlaması, kırsal kalkınma projeleri, sosyal hizmetlerin yerleştirilmesi ve ekonomik stratejilerin oluşturulmasında kullanılır.
- **Politika Geliştirme:** Nüfus verileri, kentsel ve kırsal bölgeler için ayrı ayrı politikalar geliştirilmesinde temel veriler sağlar.
- **Gelişmiş Planlama:** Nüfus dağılımı, gelecekteki şehirleşme trendlerini, kırsal kalkınma stratejilerini ve çevresel etkileri analiz etmek için kullanılır.

Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki ayrım, yerel ve ulusal politikaların etkinliğini artırmak ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerini geliştirmek için önemlidir. Bu iki yerleşim alanının nüfus dağılımı açısından ayrımı, kendine özgü farklı dinamiklerini ve ihtiyaçlarını anlamayı gerektirir. Her iki yerleşim alanının kendine özgü toplumsal yapıları, eko-sistemleri, avantajları ve sorunları bulunmaktadır. Bu nedenle, yerel ve ulusal düzeyde geliştirilecek nüfus politikalarının bu farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İki yerleşim alanının ihtiyaçlarını ve potansiyellerinin göz önünde bulundurulması, birbirinden beslenen tedarik sistemine, yaşamsal ağlara ve eko-sisteme dayalı üretken ve dinamik bir yapının tezahürü ülkenin kalkınmasında ve büyümesinde önemli mihenk noktalarıdır. Dolayısıyla yapılacak nüfus yerleşim politikasının bu hedefler doğrultusunda, planlı stratejiler içinde kapsayıcı ve etkili politikalarla donatılarak, vizyon-misyon modellemesi ile akılcı ve etkin bir nüfus yerleşim proje-taslak-uygulama süreciyle hem kırsal kalkınmanın (köy enstitülerinin ülkenin kalkınması üzerinde yaptıkları ile) hem de kentsel sanayileşmenin (modernleşmenin-dijital gelişimin) birlikte uyumlu olması, ülkenin refahı ve sosyal yapısı için çok önemlidir.

2.11. Nüfus Piramidi

Tanım: Nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımını grafiksel olarak gösteren piramit şekilli diyagramdır. Nüfus piramidi, belirli bir bölgedeki nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımını görselleştiren bir grafiksel temsildir. Genellikle, dikey eksen yaş gruplarını, yatay eksen ise nüfusun sayısını veya yüzdesini gösterir. Sol taraf erkek nüfusu, sağ taraf ise kadın nüfusu temsil eder. Demografik yapıyı ve gelecekteki demografik değişiklikleri analiz etmek için kullanılır.

Grafik 1: Türkiye'nin 2007-2022 Yıllarına Ait Nüfus Piramidi

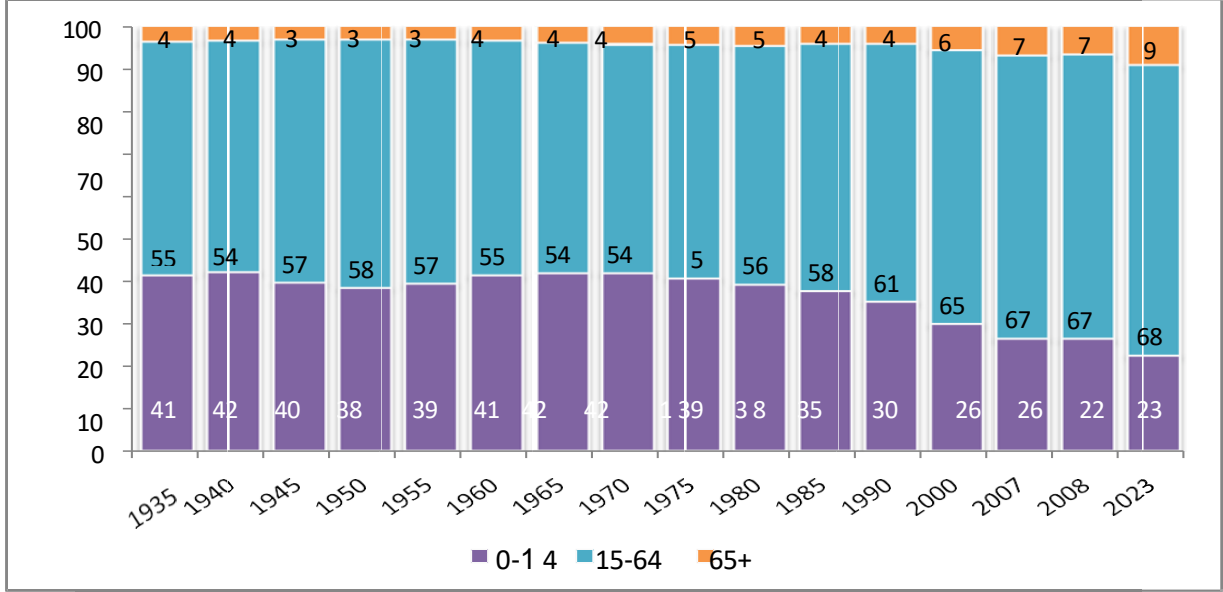
Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), 2023:9'daki grafikten alınmıştır.

Özellikler:

- **Genç Nüfus Piramidi:** Geniş tabanlı ve dar üstlüdür. Genellikle yüksek doğum oranlarını ve nispeten düşük ölüm oranlarını yansıtmaktadır. Piramidin alt kısmında (genç yaş gruplarında) geniş bir tabana sahiptir. Bu durum, doğum oranlarının yüksek olduğunu ve gençliğin büyük bir paya sahip olduğunu gösterir. Yaşlı nüfusta ölüm oranları fazladır. Yukarıya çıktıkça daralma başlar ve üstündeki kısımlar dardır.
- **Dengeli Nüfus Piramidi:** Tabanda dar, ortada geniş ve üstte dar şekildedir. Düşük doğum ve ölüm oranları ile istikrarlı bir nüfusu temsil etmektedir.
- **Yaşlı Nüfus Piramidi:** Tabanı dar, üst kısmı geniştir. Düşük doğum oranları ve yüksek yaşlı nüfus oranını göstermektedir.
- **Cinsiyet Oranı:** Piramidin sol ve sağ tarafları erkek ve kadın nüfus oranlarını gösterir. Cinsiyet oranındaki dengesizlikler analiz edilebilmektedir.

- **Yaş Grupları:** Genellikle 5 yıllık dilimler halinde yaş grupları gösterilir. Bu gruplar çocuk (0-14), çalışma çağındaki nüfus (15-64) ve yaşlı nüfus (65 ve üstü) olarak ayrılmaktadır.

Şekil 3: Türkiye’de Nüfusun Geniş Yaş Gruplarına Göre Değişimi, 1935-2023

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007-2023
TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2030-2080.

Önemi:

1. **Demografik Yapıyı Anlamak:** Nüfus piramitleri, bir ülkenin veya bölgenin demografik yapısını ve nüfusun yaşlanma sürecini anlamada önemli bir araçtır.
2. **Planlama ve Politika Geliştirme:** Eğitim, sağlık, emeklilik ve sosyal hizmetler gibi alanlarda planlama yaparken, nüfus piramidi verileri kullanılır.
3. **Ekonomik ve Sosyal Analizler:** Çalışma çağındaki nüfusun oranı, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bilgiler sağlar.
4. **Göç Hareketlerini Anlamak:** Göç ve iç göç hareketlerinin etkilerini analiz etmek için nüfus piramitleri kullanılır.
5. **Doğurganlık ve Ölüm Oranları:** Nüfus piramitleri, doğurganlık ve ölüm oranlarının zaman içindeki değişimlerini görselleştirmeye yardımcı olur.
6. **Yaş Bağımlılık Oranları:** Çalışma çağındaki nüfusun, genç ve yaşlı nüfusu destekleme kapasitesini değerlendirmede kullanılır.

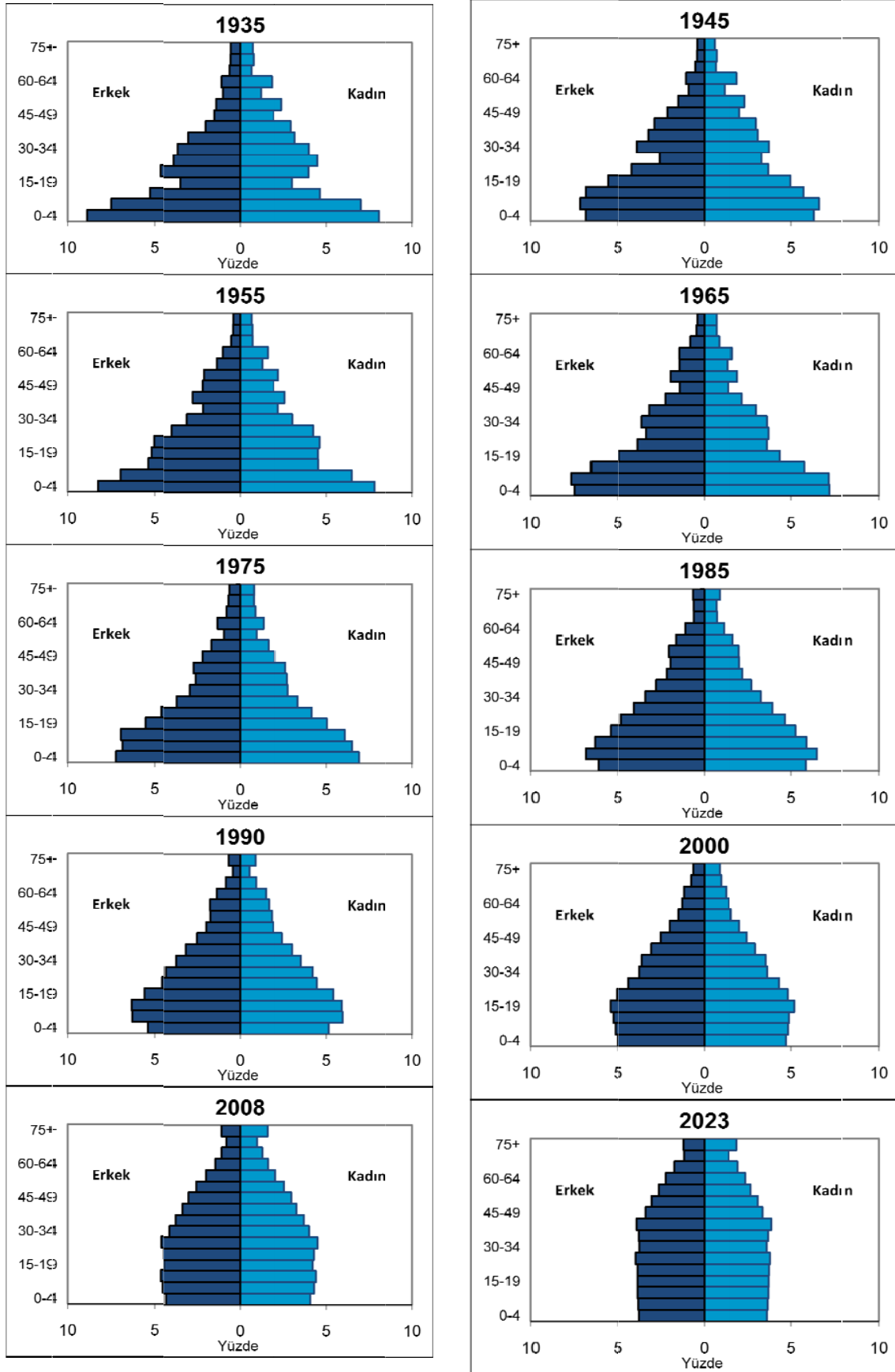
7. **Sağlık ve Eğitim Hizmetleri:** Nüfusun yaş yapısına göre sağlık ve eğitim hizmetleri planlanabilir.
8. **Sürdürülebilir Kalkınma:** Nüfus yapısının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada nasıl bir rol oynayabileceği analiz edilir.
9. **Toplumsal Eşitsizlikler:** Yaş ve cinsiyete göre nüfus dağılımı, toplumsal eşitsizliklerin belirlenmesine yardımcı olur.
10. **Afet ve Acil Durum Planlaması:** Nüfusun yaş yapısına göre afet ve acil durum planlaması yapılabilir.

Hesaplanması:

1. **Veri Toplama:** Belirli bir bölgedeki yaş ve cinsiyete göre nüfus verileri toplanır.
2. **Veri Sınıflandırma:** Nüfus, belirli yaş gruplarına ve cinsiyete göre sınıflandırılır.
3. **Grafiksel Gösterim:** Yaş grupları dikey ekseninde, nüfus sayısı veya yüzdesi yatay ekseninde gösterilir. Sol taraf erkek nüfusu, sağ taraf kadın nüfusu temsil eder.
4. **Yüzdellik Hesaplama:** Her yaş grubunun toplam nüfusa oranı yüzdellik olarak hesaplanabilir ve bu değerler yatay ekseninde gösterilir.
5. **Görselleştirme:** Yaş grupları ve cinsiyetlere göre nüfus dağılımı grafiksel olarak piramit şeklinde görselleştirilir.

Örnek Hesaplama:

- **Veri:** Bir bölgedeki yaş ve cinsiyete göre nüfus sayıları baz alınır.
- **Sınıflandırma:** Yaş gruplarına (örneğin, 0-4, 5-9, 10-14, vb.) ve cinsiyete göre ayrımı yapılır.
- **Grafik:** Her yaş grubunun erkek ve kadın nüfusu yatay ekseninde gösterilir ve yaş grupları dikey ekseninde yer alır.
- **Yüzdellik Hesaplama:** Her yaş grubunun toplam nüfus içindeki yüzdesi hesaplanır ve grafik üzerine yerleştirilir.

Grafik 2: Türkiye’de Nüfusun Yaş Yapısının Cinsiyete Göre Değişimi (1935-2023)

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü”, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), 2023:9’daki grafikten alınmıştır.

Analiz ve Kullanımı:

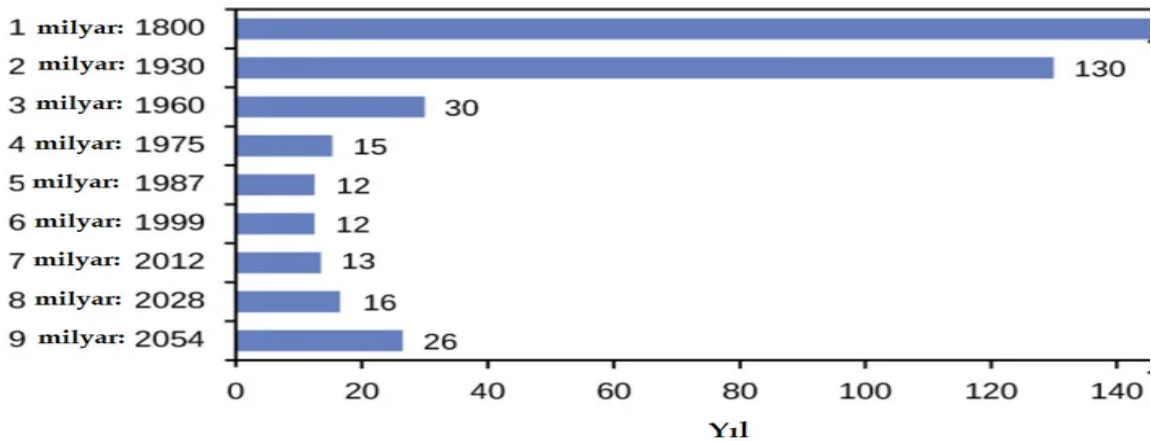
- **Nüfus Trendleri:** Geçmiş ve gelecekteki nüfus trendlerini analiz ederken kullanılır.
- **Sosyal Hizmetler:** Sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin planlanmasında temel veriler sağlar.
- **Ekonomik Kalkınma:** Çalışma çağındaki nüfusun oranı ve potansiyel iş gücü analizi yapılabilir.
- **Politika Geliştirme:** Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısına göre politikalar geliştirilir.
- **Demografik Dönüşüm:** Nüfus piramitleri, demografik dönüşüm süreçlerini anlamada kritik rol oynar.

Nüfus piramitleri, demografik analizlerin ve nüfus politikalarının geliştirilmesinde vazgeçilmez bir araçtır. Yaş ve cinsiyet yapısının görselleştirilmesi, nüfusla ilgili stratejik kararlar alırken önemli bilgiler sağlar.

2.12. Nüfus Patlaması

Tanım: Kısa bir zaman diliminde, çok hızlı nüfus artışı. Kaynakların yetersizliği ve çevresel sorunlar gibi potansiyel krizleri işaret eder. Nüfus patlaması, kısa bir süre içinde belirli bir bölgede veya dünya genelinde nüfusun hızlı ve büyük bir artış göstermesi durumudur. Genellikle yüksek doğum oranları ve düşen ölüm oranları sonucunda meydana gelir.

Grafik 3: Dünya Nüfusunun Artışında Her 1 Milyar Arasında Geçen Süreler

Kaynak: <https://evrimagaci.org/insan-populasyonu-kontrolsuz-nufus-artisinin-uzun-vadeli-etkileri-nelerdir-13581>; erişim tarihi:05.04.2024.

Nüfus patlaması, bir gruptaki insan sayısının o grubun bulunmuş olduğu bölgenin taşıma kapasitesini aşması sonucu gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle, belirli bir zaman diliminde bir ülkede veya bölgede nüfusunun hızlı ve kontrolsüz bir şekilde artmasını ifade eden bir demografi kavramıdır. Nüfus patlaması, dünya genelinde özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren birçok ülkede gözlemlenen hızlı nüfus artışını ifade eden bir kavramdır. Bu fenomen durum, doğum oranlarının hızlıca artarken, buna mukabil ölüm oranlarının hızlıca azalması gibi iki ana faktörle şekillenmektedir. 20. Yüzyılda nüfus patlaması ilginç bir hal almıştır. En yüksek küresel nüfus artış oranları, yılda %1,8'in üzerinde artışlarla 1955 ila 1975 yılları arasında gerçekleşirken, 1965 ila 1970 yılları arasında %2,1 ile zirveye çıkmıştır. Dünya nüfusu, 1 milyara 1802 yılında ulaşılmıştır. 2 milyara 1927 yılında ulaşılmıştır. 3 milyara 1961 yılında ulaşılmıştır. 4 milyara 1971 yılında ulaşılmıştır. 5 milyara 1987 yılında ulaşılmıştır. 6 milyara 12 Ekim 1999 tarihinde ulaşılmıştır. 7 milyara Ekim 2011 tarihinde ulaşılmıştır. 8 milyara 15 Kasım 2022 tarihinde ulaşılmıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_n%C3%BCfusu#:~: erişim tarihi: 05.04.2023).

Önemi:

1. **Kaynak Tüketimi:** Nüfus patlaması, doğal kaynakların hızlı ve sürdürülemez bir şekilde tüketilmesine yol açar.
2. **Çevresel Etkiler:** Artan nüfus, çevresel bozulma, kirlilik ve iklim değişikliği gibi sorunları şiddetlendirir.
3. **Ekonomik Yük:** Sağlık, eğitim, konut ve altyapı hizmetleri üzerinde büyük bir baskı oluşturur.
4. **Sosyal Sorunlar:** İşsizlik, yoksulluk ve sosyal huzursuzluk riskini artırır.
5. **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırır.

Özellikler:

- **Hızlı Nüfus Artışı:** Kısa bir süre içinde nüfusun önemli ölçüde artmasıdır.
- **Yüksek Doğum Oranları:** Doğum oranlarının çok yüksek olmasıdır.
- **Düşen Ölüm Oranları:** Tıbbi ve teknolojik ilerlemeler sayesinde ölüm oranlarının düşmesidir.

- **Genç Nüfus:** Genç nüfus oranının çok yüksek olmasıdır.
- **Şehirleşme:** Kırsaldan şehirlere yoğun göç ve hızlı şehirleşmenin meydana gelmesidir.
- **Kaynak Kıtılığı:** Su, gıda ve enerji gibi temel kaynakların yetersiz kalmasıdır.
- **Sosyal ve Ekonomik Zorluklar:** Eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlarda büyük zorluklar.

Hesaplanması:

Nüfus patlaması, belirli bir dönem içinde nüfusun büyüme oranına ve doğum/ölüm oranlarına bakılarak değerlendirilir.

Nüfus Büyüme Oranı (NBO):

$$NBO = \left(\frac{\text{Nüfus Artışı}}{\text{Başlangıç Nüfusu}} \right) \times 100$$

- **Nüfus Artışı:** Belirli bir dönemdeki nüfus artışı.
- **Başlangıç Nüfusu:** Dönem başındaki nüfus.

Doğum Oranı (DO):

$$DO = \left(\frac{\text{Yıllık Doğum Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 100$$

Ölüm Oranı (ÖO):

$$ÖO = \left(\frac{\text{Yıllık Ölüm Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 100$$

Doğal Artış Hızı (DAH):

$$DAH = DO - ÖO$$

Doğal artış hızı, doğum ve ölüm oranları arasındaki farktır.

Örnek Hesaplama:

- **Nüfus Artışı:** 10 yıl içinde nüfus 1 milyon kişiden 1,2 milyon kişiye çıkmış olsun.
- **Başlangıç Nüfusu:** 1 milyon

- **Nüfus Büyüme Oranı:**

$$NBO = \left(\frac{\text{Nüfus Artışı}}{\text{Başlangıç Nüfusu}} \right) \times 100 = \rightarrow NBO = \left(\frac{200.000}{1.000.000} \right) \times 100 = \%20$$

- **Doğum Oranı:**

- Yıllık Doğum Sayısı: 20,000
- Toplam Nüfus: 1 milyon

$$DO = \left(\frac{\text{Yıllık Doğum Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1000 \rightarrow DO = \left(\frac{20.000}{1.000.000} \right) \times 1000 = 20$$

- **Ölüm Oranı:**

- Yıllık Ölüm Sayısı: 10,000
- Toplam Nüfus: 1 milyon

$$ÖO = \left(\frac{\text{Yıllık Ölüm Sayısı}}{\text{Toplam Nüfus}} \right) \times 1000 \rightarrow ÖO = \left(\frac{10.000}{1.000.000} \right) \times 1000 = 10$$

- **Doğal Artış Hızı:**

$$DAH = \%20 - \%10 = \%10 \rightarrow DAH = 20 - 10 = 10$$

Bu hesaplamalar, belirli bir dönemde nüfusun nasıl arttığını ve nüfus patlaması olup olmadığını anlamaya yardımcı olur.

Analiz ve Kullanımı:

- **Nüfus Politikaları:** Hızlı nüfus artışını kontrol altına almak için nüfus politikaları geliştirilir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma stratejileri oluşturmak için kullanılır.
- **Kaynak Yönetimi:** Doğal kaynakların verimli ve sürdürülebilir kullanımı için planlamalar yapılır.
- **Sağlık ve Eğitim Planlaması:** Sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve genişletilmesi için veri sağlar.
- **Şehir Planlaması:** Hızlı şehirleşme ve göç hareketlerini yönetmek için şehir planlaması yapılır.

- **Sosyal Hizmetler:** Yoksulluk, işsizlik ve sosyal hizmetler alanında stratejiler geliştirilir.
- **Ekonomik Kalkınma:** Ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerine ulaşmak için nüfus verileri kullanılır.

Nüfus patlaması hem fırsatlar hem de zorluklar sunar. Bu nedenle, doğru analizler ve politikalarla yönetilmesi gerekmektedir.

Şekil 4: Temel Demografik Eşitlik

Kaynak: Murat Özgür, 2011:5'deki şekilden alınmıştır.

(https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf; erişim tarihi:05.04.2023).

2.13. Nüfus Azalması (Nüfus Durgunluğu)

Tanım: Belirli bir bölgede nüfusun azalması veya büyüme hızının durması. Ekonomik ve sosyal hizmetlerde azalmaya neden olabilir. Nüfus azalması, belirli bir bölgedeki veya ülkenin nüfusunun zamanla azalması durumudur. Bu azalma, genellikle düşük doğum oranları, yüksek ölüm oranları, yüksek göç oranları veya bu faktörlerin birleşimi sonucu ortaya çıkar.

Önemi:

1. **Ekonomik Etkiler:** Nüfus azalması, iş gücü kaybına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabilir.
2. **Sosyal Hizmetler:** Azalan nüfus, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı oluşturabilir, özellikle yaşlı nüfus oranının artmasıyla etkili olur.
3. **Kentsel ve Kırsal Dönüşüm:** Azalan nüfus, bazı bölgelerde terk edilmiş alanlar ve ekonomik çöküşe yol açabilir.
4. **Göç Dinamikleri:** Nüfus azalan ülkeler, iş gücünü ve genç nüfusunu korumak için göçmen kabul politikaları geliştirmek zorunda kalabilir.

5. **Demografik Değişimler:** Yaşlı bağımlılık oranının artması, emeklilik ve sağlık harcamalarının artmasına neden olabilir.

Özellikleri:

- **Düşük Doğum Oranları:** Kadın başına düşen çocuk sayısının azalması.
- **Yüksek Yaşlı Nüfus Oranı:** Yaşlı nüfus oranının artması.
- **Göç:** Genç ve çalışabilir nüfusun başka bölgelere veya ülkelere göç etmesi.
- **Azalan İş Gücü:** Çalışabilir nüfusun azalması.
- **Ekonomik Yavaşlama:** Ekonomik büyümenin yavaşlaması veya durması.
- **Kentsel Boşluklar:** Bazı bölgelerde terk edilmiş veya azalan nüfuslu alanların oluşması.

Analiz ve Kullanımı:

- **Nüfus Politikaları:** Nüfus azalmasını engellemek veya yönetmek için nüfus politikaları geliştirilir.
- **Ekonomik Planlama:** Ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinin nüfus değişimlerine göre şekillendirilmesi.
- **Sosyal Hizmetler:** Yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına yönelik sağlık ve sosyal hizmetlerin planlanması.
- **Göç Politikaları:** İş gücünü ve genç nüfusu korumak veya çekmek için göç politikalarının geliştirilmesi.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için nüfus dinamiklerinin dikkate alınması.
- **Şehir Planlaması:** Azalan nüfuslu bölgelerde şehir planlaması ve dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesi.

Nüfus azalması ve durgunluğu hem fırsatlar hem de zorluklar sunar. Bu nedenle, doğru analizler ve politikalarla yönetilmesi gerekmektedir.

2.14. Nüfus Dinamikleri

Tanım: Nüfusun büyüme, dağılım, yaş yapısı ve diğer demografik özelliklerinin zaman içindeki değişimini ele alan kavramdır. **Nüfus Dinamikleri** kavramı, bir toplumdaki nüfusun büyüklüğünü, yapısını ve bileşimini etkileyen değişkenleri ve süreçleri ifade eder. Bu kavram, demografik süreçlerin analizinde temel bir rol oynar ve çeşitli ekonomik, sosyal, politik ve çevresel sonuçlara sahiptir. Nüfus dinamikleri; doğum, ölüm, göç, yaşlanma, bağımlılık oranları, nüfusun eğitim düzeyi ve cinsiyet yapısı gibi faktörleri kapsar. Bu dinamikler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve stratejik planlama açısından kritik öneme sahiptir.

Nüfus dinamikleri, bir ülkenin ekonomik potansiyelini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Genç ve iş gücüne katılma yaşındaki nüfusun fazla olduğu bir toplum, ekonomik büyüme için büyük bir avantaj sağlayabilir. Buna karşın yaşlanan bir nüfus, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki yükü artırabilir ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Örneğin, "**demografik fırsat penceresi**" olarak bilinen bir dönem, doğurganlık oranlarının düşmesi ve genç nüfusun artması sonucunda ortaya çıkar ve ülkelerin ekonomik büyüme hızlarını artırmaları için bir fırsat sunar. Bu dönemi iyi değerlendiren ülkeler, yüksek ekonomik büyüme oranları elde edebilirler. Nüfus dinamikleri, eğitim, sağlık, konut ve istihdam politikalarının planlanmasında kritik rol oynar. Örneğin, nüfusun yaşlanması, sağlık harcamalarının ve emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu bağlamda, hükümetler sosyal politikalarını uzun vadeli nüfus tahminlerine dayanarak planlamalıdır. Genç ve aktif nüfus, askeri güç açısından da stratejik önem taşır. Büyük ve genç bir nüfusa sahip olan ülkeler, askeri kapasite ve savunma yeteneklerini artırabilir. İç ve dış göç, nüfus dinamikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Göç hareketleri, iş gücü piyasalarını ve sosyal yapıyı etkileyerek toplumsal dinamikleri değiştirir. Örneğin, genç iş gücü talebi nedeniyle göç alan ülkeler, ekonomik kalkınmalarını hızlandırabilirken, göç veren ülkeler ise beyin göçü ve iş gücü kaybı gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilir. Göç hareketleri, ayrıca ülkeler arasındaki kültürel etkileşimleri artırarak küresel demografik değişimleri de hızlandırır. Nüfus dinamikleri, çevre üzerindeki baskıları da doğrudan etkiler. Nüfus artışı, doğal kaynakların kullanımını ve çevresel sürdürülebilirliği etkileyen temel faktörlerden biridir. Nüfus yoğunluğu ve büyümesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevresel bozulmayı artırabilir ve sürdürülebilir kalkınma politikalarını zorlaştırabilir. Kadınların iş gücüne katılım oranı, doğurganlık oranları ve nüfus dinamikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Yüksek eğitilmiş kadınların iş gücüne katılımı, ekonomik büyümeyi desteklerken, doğurganlık oranlarını

da düşürebilir. Bu durum, nüfusun yaşlanması ve bağımlılık oranlarının artması gibi yeni demografik zorluklar doğurabilir (Bloom ve Williamson, 1998:423-425).

Nüfus dinamikleri, ülkelerin ekonomik kalkınma hedeflerinden sosyal politikalarına, stratejik ve askeri planlamalarından çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine kadar pek çok alanda büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, ülkeler için nüfus dinamiklerini iyi anlamak ve buna uygun stratejiler geliştirmek hayati önem taşır. Nüfus dinamikleri, demografik değişikliklerin ve eğilimlerin doğru analiz edilmesi ve yönetilmesi gereken dinamik bir süreçtir.

2.15. Optimum Nüfus Kavramı (Optimum Population Concept-OPC)

Tanım: Bir bölgenin ya da ülkenin ekonomik ve sosyal refahını en yüksek düzeye çıkararak ideal nüfus miktarını ifade eden bir demografi kavramıdır. Bu kavram, nüfus ile mevcut kaynaklar arasında en verimli dengenin sağlanmasını amaçlar. İktisadi koşullar açısından, en uygun (optimum) nüfus bir ülkenin belli bir gelişme düzeyinde üretim teknolojisi ve diğer kaynakları sabit kalırken, kişi başına üretimin en çok arttıran toplam nüfus miktarıdır. Nüfus bilimcilerin yapmış oldukları tanıma göre; *"bir toplumda insanları belirli bir hayat standardında yaşamını idâme ettirebilecek, gelir dağılımından adil olarak faydalanılabilecek, sefalet ve açlıkla yüz yüze getirmeyecek en uygun hayat (standart) sınırına optimum nüfus"* olarak tarif edilmektedir (Aksu, 1998:221). Diğer bir ifade ile bütün koşullar aynı kalırken, ülke nüfusundaki bir artış veya azalışın topluma herhangi bir yarar sağlamadığı durumdaki nüfus miktarıdır. Bilindiği gibi dünya nüfusu hızla artış göstermektedir. 1980'de yılda 75 milyon insan nüfusa ilave olurken 1990'da bu sayı yılda 93 milyona yükselmiştir. Yani net nüfus artışı %1,7- %1,9 oranında bir artış göstermiştir. Demograflar, ortalama olarak dünya nüfusunun her 35 yılda, bir kat artacağı ve sınırın çok yakında aşılacağını iddia etmektedirler. Gelecekte nüfus artışının getireceği ciddi sorunları ortaya koymak ve çözümler üretmek için bugünden tartışmaya başlamıştır. Optimum nüfusu belirlemek zor bir süreçtir, çünkü bu kavram ülkelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik düzeyine göre değişiklik gösterir. Ülkeden ülkeye değiştiği gibi, ülkenin zaman içinde optimum nüfusu değişiklik gösterebilmektedir. Hesaplama kesin bir formül yerine ekonomik analizler, demografik veriler ve uzun dönemli projeksiyonlarla yapılır. Dünya kaynaklarının ne kadar insanı besleyeceği, nüfus yoğunluğunun ne olacağı ve ülkelerin nüfus büyüklüklerinin 21. yüzyılda ne kadar bir oranda artacağı gibi sorular ve konular karşımızda durmaktadır. **"Optimum nüfus"** bir ülkenin veya bölgenin belirli bir dönemde en uygun veya en elverişli olarak kabul edilen nüfus seviyesini ifade eder. Bu kavram, bir topluluğun veya ekonominin sürdürülebilir bir şekilde yönetilebilmesi ve kaynakların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için

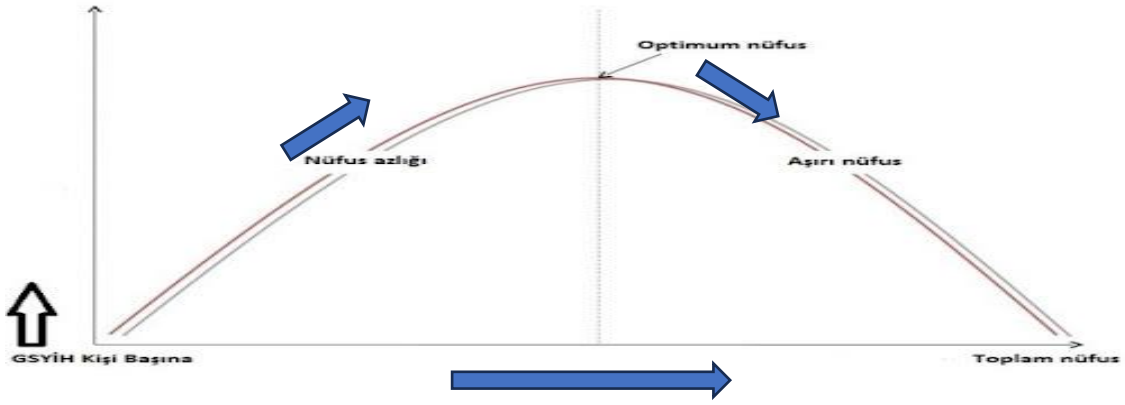
ideal nüfus büyüklüğünü belirleme amacını taşır. Diğer bir ifadeyle, belli bir amacı en uygun biçimde gerçekleştirebilecek nüfus büyüklüğü olarak tanımlanmaktadır (Gürtan, 1969:11-20; Başar, 2013:17). Optimum nüfus kavramını belirleme süreci karmaşık bir değerlendirmeyi gerektirir ve bir dizi faktörlere dayanmaktadır. Bu faktörleri 5 ana noktada belirtmek mümkündür:

- **Kaynaklar:** Bir bölgenin ekonomik, doğal ve insana ait kaynaklarının kapasitesi. Optimum nüfus, mevcut kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına ve insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasına olanak tanıyan bir düzeyde olmalıdır.
- **Altyapı:** Optimum nüfus, bir bölgenin altyapı (ulaşım, enerji, su, sağlık hizmetleri, eğitim vb.) olanaklarına uygun olmalıdır. Altyapı, nüfusun yaşam kalitesini ve refahını etkiler.
- **İstihdam ve Ekonomi:** Bir bölgenin ekonomik yapısı, istihdam olanakları ve ekonomik büyüme potansiyeli de optimum nüfus belirlenirken göz önüne alınan önemli faktörlerdir. Nüfus, ekonomik faaliyetleri destekleyebilmelidir.
- **Çevresel Faktörler:** Optimum nüfus, çevresel sürdürülebilirliği ve doğal kaynakların korunmasını dikkate almalıdır. Aşırı nüfus, çevresel tahribata yol açabilir.
- **Toplumsal Faktörler:** Optimum nüfus, toplumsal huzuru ve adaleti desteklemeli, sosyal hizmetlere ve kaynaklara erişimi sağlamalıdır. Bu faktörlerin bir kombinasyonu, bir bölgenin veya ülkenin optimum nüfus seviyesini belirler. Ancak, bu değerlendirme süreci subjektif olabilir ve zaman içinde değişebilir. Ayrıca, sosyoekonomik, teknolojik ve çevresel değişkenler de optimum nüfus üzerinde etkili olabilir.

İnsan iktisadi faaliyetin en önemli unsurudur. Çünkü hem üretici ve hem de üretilen mal ve hizmetlerin tüketicisidir. Bir ülkenin ekonomik gelişme sağlayabilmesi için rasyonel bir tabii çevre yanında, nüfusunda istenilen nitelik ve nicelikte olmasını gerektirir. Ülkedeki nüfus miktarı iktisadi kaynakları ile gerek nitelik ve gerek nicelik yönünden dengeli olması gerekir. İşte böyle bir dengeyi sağlayan nüfusa “optimum nüfus” adı verilir. "**Optimum nüfus**" ülkenin tabii kaynaklarını mevcut sermaye ile en iyi şekilde işleyip donatılabilen nüfus miktarıdır. Nüfus yoğunluğunun ya da genel olarak nüfusun nispeten az olması tabii kaynakların ve üretim gücünün âtil kalmasına, etkin olmayan üretime, üretimin verimsizleşmesine, sebep olur iken, nüfusun istenilen optimum miktarının üzerine çıkması da açık işsizliğe veya gizli işsizliğe (az gelişmiş ülkelerde) neden olur (Aksu, 1998:221-222).

Refah toplumuna erişebilmek için optimum nüfus gerekli midir? Bu konuda John Stuart Mill (1806-1873) şunları belirtmiştir: “belli bir yoğunluğa ulaşıncaya kadar nüfus artışının faydalı olabileceğini, bundan sonra nüfusta meydana gelen artışların refah seviyesini düşüreceği için zararlı olduğunu belirtmiştir” (Çağlayandereli, 2019:238). Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere, kişi başına gelir arttıkça, nüfus miktarı da artmıştır. Bu artış optimum denge nüfus miktarına kadar sürmektedir. Böylece gelir artışı ile nüfus artışı arasındaki denge noktası, “**optimum nüfusu**” gösterir. Nüfus artmaya devam ederse, kişi başına gelirden düşmeye başlayacaktır. Optimum (denge) noktasının altına düşecektir.

Grafik 4: Optimum Nüfus Grafiği

Gelir dengesi bozulmuştur. Görülüyor ki, bazı yerlerde nüfus fazlalığından, bazı yerlerde ise nüfusun azlığından şikâyet edilmektedir. Bir başka tanım vermek gerekirse, belirli amaçlara ulaşabilmek için (iktisaden kalkınmayı sağlayan) gerekli nüfusa "**optimum nüfus**" denilir. Bu amaçlar, herkese iş sağlanması, uzun yaşama ve sağlık, bilgi ve gelişmiş kültür, ortalama hayat standardı, aile istikrarı, refah artışı, asgari tüketim seviyesi ve sosyal ahenk gibi durumlardır. Böylece optimum nüfus kriterleri ortaya konulmuştur.

Optimum nüfus görüşünü savunanlara göre, toplumda nüfus artışları ilk aşamada iş bölümünü yaygınlaştırıp genişletmesi, daha etkin (rasyonel) kaynak dağılımına imkân vermesi, ekonomide artan verim kanununun ideal nüfusa kadar işlemesine olanak sağlamaktadır. Ancak nüfus artışının devam etmesi halinde durum tersine dönmekte ve azalan verim kanunu işlemeye başlayacaktır. Bu yüzden bu iki aşama arasında işgücü başına verimin en yüksek olduğu nüfus nispetinin (optimum nüfusun) saptanması önem arz etmektedir. 1860'dan beri optimum nüfus miktarı iktisaden gelişmiş memleketlerde artmıştır. Bir süreden beri Avrupa memleketlerine doğru bir işçi göçü vardır. Oysa geçen yüzyılda göç hareketliliği Avrupa'dan dışarıya doğru idi

(41 milyon kişi Amerika kıtasına göç etmiştir). Bugün Avrupa memleketlerinde optimum nüfus miktarı artmıştır (Aksu, 1998: 222).

Bu teoriyi savunanlara göre; sadece nüfustaki değişmeyi, dikkate alan diğer faktörlerin (teknoloji, sermaye, tabii kaynaklar...) sabit kabul edildiği var sayımına dayanmaktadır. Bilindiği gibi her ekonomide, nüfusun yanında sermaye birikimi, teknolojik yenilik ve gelişmeler, tabii kaynaklardaki nisbi artış veya azalış, üretim organizasyondaki değişimler olmaktadır. Yani, nüfus dışındaki diğer faktörler sabit kalamamaktadır. Bunun üzerine bu teoriyi savunanlar "**optimum nüfus**" kavramı yerine, "**optimum nüfus artışı**" kavramını kullanmaya başlamışlardır. Bu kavrama göre, bir ülke için her dönemde geçerli olan sabit ve tek bir optimum nüfus düzeyi yerine; ekonomide belli bir sermaye birikimi, belirli bir teknolojik değişme, tabii kaynakların rasyonel kullanımına imkân veren optimal nüfus artışı üzerinde durulmaktadır. Yani, "**optimum nüfus artışı**" kavramı gelişen nüfus artışına paralel, gelişen sermaye birikimini, rasyonel yatırımları, teknolojik ilerlemeyi, tabii kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını, böylece insanların ihtiyaçlarını karşılayacak nihai mal ve hizmetlerin en uygun şekilde sağlanarak, üretimde sürdürülebilir bir artış yaratmayı, buna bağlı olarak gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesini hedef alan bir kavramdır (Aksu, 1998: 222).

Bu bağlamda, toplumsal yaşam standartlarını maksimum düzeyde arttıran optimal nüfus büyüme oranıdır. Optimum nüfus seviyesini sağlayan iktisadi büyüme oranı, verimli ürünlerin üretilmesini destekleyerek, azalan verimleri minimum seviyede tutmaya çalışacaktır. Bu kavram, nüfus artışı, ekonomik gelişme ve kaynak kullanımını açısından dengeli bir optimum nüfus artışı hedefini ifade etmektedir. İşgücü arz-talep dengesi, ekonomik büyüme oranları, sanayi ve hizmet sektörlerindeki genişleme potansiyeli gibi ekonomik değişkenler, optimum nüfus artışını belirleyen temel etkenlerdendir. Nüfus artışı, işgücü piyasasını desteklerken işsizlik riskini artırmamalıdır; aksi takdirde toplumsal refah ve adil gelir dağılımı bozulma eğilimi gösterir.

Kavramın Önemi:

1. **Kaynak Yönetimi:** Optimum nüfus, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik eder ve kaynakların aşırı tüketilmesini (israfi) önlemektir.
2. **Ekonomik Refah:** İdeal nüfus düzeyi, iş gücü ve tüketim dengesi ile ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

3. **Sosyal Kalkınma:** Nüfusun sosyal altyapısını desteklemesi ve yaşam kalitesini artırması sağlanır.
4. **Çevresel Etki:** Nüfusun çevresel etkilerini azaltarak çevre koruma hedeflerine ulaşılmasını sağlar.

Özellikleri:

1. **Verimlilik:** Kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır. İsrاف ve gösteriş tüketimi olmamalıdır. Optimum nüfus artışı, ekonominin büyüme oranını meydana getiren üretim faktör kaynaklarını sağlayarak, toplam üretim miktarının artmasına, buna bağlı olarak üretimde verimliliğin yükselmesini olumlu etkiler. Sermaye yoğun sektörlerde kişi başına düşen sermaye miktarında verimliliğin artırılmasına imkân sağlarken, buna mukabil nüfus çok hızlı artarsa, Azalan Verimler Kanunu işlemeye başlar, kişi başına düşen sermaye miktarının azalmasıyla, toplam verimlilik üzerinde düşürücü, ekonomi üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir.
2. **Sürdürülebilirlik:** Doğal kaynakların tüketim oranlarını dengeler ve çevresel bozulmayı önleyici tedbirleri geliştirmek ve meydana getirmektir.
3. **Sosyal Refah:** Eğitim, sağlık hizmetleri ve yaşam standartlarını optimize etmektedir. Optimum nüfus artışı, ülkenin sağlık, eğitim, refah koşullarının ve sosyal hizmet kapasitelerinin üzerinde rasyonel bir oranda baskı oluşturulmalıdır. Yani, optimum nüfus artışı bu hizmetlerin kalitesini ve verimliliğini düşürmeden sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilebilecek düzeyde olmalıdır.
4. **Ekonomik Denge:** Optimum nüfus artışı, sermayenin bol miktarda bulunması ve etkin olan arzı sağlayacak şekilde dengeli üretim süreçleri sağlamalıdır. Solow büyüme modeli gibi teorilerde, büyümenin birleştiği sermaye miktarıyla dengelenmesi, uzun süreli sürdürülebilir bir ekonomik büyüme elde etmek için gereklidir. Fazladan hızlı bir nüfus artışı, kişi başına düşen sermaye miktarının azalmasına neden olurken, verimliliği de beraberinde düşürebilecektir. Buna karşılık çok yavaş bir nüfus artışı, ekonomik büyüme (GSMH boşluğuna) açığına neden olarak, ekonomik durgunluk (resesyon) riskini oluşturacaktır. Üretim ve tüketim dengesiyle, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir şekilde optimize eden bir kalkınma hedefi desteklenmelidir.

Sınıflandırılması:

Optimum nüfus, genel olarak üç sınıfa ayrılır:

1. **Sabit Optimum Nüfus:** Mevcut kaynaklarla, nüfusun sürdürülebilir bir seviyede tutulması gerektiğini öne sürer.
2. **Dinamik Optimum Nüfus:** Kaynakların ve teknolojinin zaman içinde değişmesini dikkate alarak sürekli olarak nüfus seviyesinin ayarlanmasını önerir.
3. **Statik Optimum Nüfus:** Mevcut teknoloji ve kaynaklarla, sabit bir nüfus düzeyinin en verimli olduğunu savunur.

Hesaplanması:

Optimum nüfusun hesaplanması karmaşık bir süreçtir ve genellikle aşağıdaki adımları içerir:

1. **Kaynak Analizi:** Mevcut doğal ve ekonomik kaynakların analizi yapılır.
2. **Taleplerin Belirlenmesi:** Nüfusun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ve malların belirlenmesi.
3. **Verimlilik Hesaplamaları:** Kaynakların ve iş gücünün verimliliği değerlendirilir.
4. **Simülasyon ve Modelleme:** Farklı nüfus senaryoları ve ekonomik modeller kullanılarak çeşitli hesaplamalar yapılır.
5. **Politika ve Planlama:** Elde edilen veriler doğrultusunda nüfus politikaları ve planlamaları yapılır.

Örnek Hesaplama:

1. **Kaynak Kapasitesi:** Su, gıda, enerji gibi temel kaynakların mevcut kapasitesi belirlenir.
2. **Gereksinimlerin Analizi:** Nüfusun günlük su, gıda ve enerji tüketim ihtiyaçları hesaplanır.
3. **Sınırların Belirlenmesi:** Kaynakların sürdürülebilir sınırları belirlenir.
4. **Nüfus-Talep Dengeleme:** Nüfus ile ihtiyaç olan kaynaklar arasındaki denge sağlanarak optimum nüfus seviyesi hesaplanır.

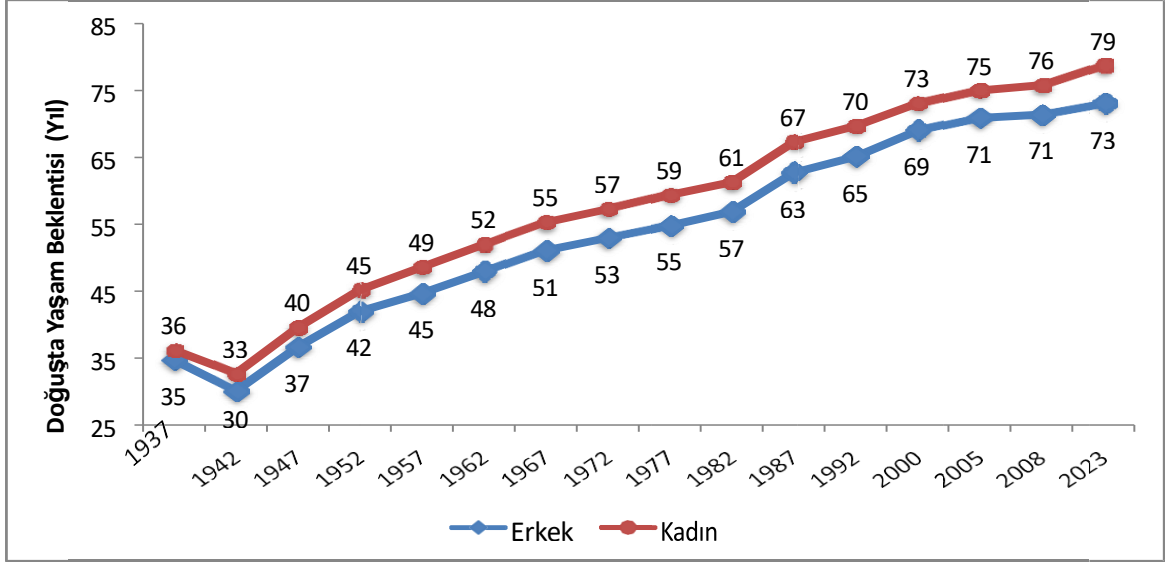
Optimum nüfus, genellikle ekonomi, istatistik, sosyoloji, çevre bilimi ve diğer disiplinleri içine alan kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirir. Bu hesaplamalar ve analizler, bölgesel ve ulusal düzeyde nüfus politikalarının oluşturulmasına yardımcı olur. Bir ülkede optimum nüfus seviyesine ulaşmak için, doğru kalkınma stratejilerinin izlenmesine ve sürdürülebilir kaynak yönetiminin tesis edilmesine ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir kaynak yönetimi, optimum nüfus dengesinin sağlanmasında temel unsurdur. Yeterli doğal kaynağın kullanımı ve altyapının varlığı, toplumun gereksinimlerinin karşılanabilirliği açısından önemli bir parametrelerdir. Bu nedenle, akılcı üretimin sağlanması, aşırı tüketimin engellenmesi, yenilenebilir enerjilerin oluşturulması, yeraltı ve su kaynakları yönetimi, üretim-tedarik zinciri yönetimi, akılcı altyapı yatırımları, adil gelir dağılımı ve refahı toplum katmanlarına yayma sistemi gibi alanlarda, “**optimum nüfus artışı**” baz alan sürdürülebilir kalkınma stratejileri benimsenmelidir.

2.16. Yaş Ömrü (Life Expectancy) ve Doğuşta Yaşam Beklentisi (Life Expectancy Birth)

Tanım: Yaş ömrü, bir bireyin doğduğunda veya belirli bir yaşa geldiğinde beklenen ortalama yaşam süresidir. Bu kavram, genellikle doğumda yaş ömrü olarak adlandırılır, ancak belirli bir yaş için de hesaplanabilir. Yaş ömrü, sağlık, yaşam standartları ve genel yaşam koşullarını yansıtan önemli bir demografik göstergedir. **Doğuşta yaşam beklentisi**, bir bireyin doğduğu yıl itibarıyla mevcut ölüm oranlarına dayanarak, yaşamı süresince beklenen ortalama yıl sayısını ifade eder. Bu kavram, bir toplumun sağlık durumu, sosyoekonomik koşulları ve genel yaşam kalitesi hakkında önemli bilgiler sunar (Preston, Heuveline ve Guillot, 2001:85-90).

Önemi:

- **Sağlık Göstergesi:** Bir ülkenin veya bölgenin sağlık hizmetleri, yaşam standartları ve genel refah düzeyini ölçmek için kullanılır.
- **Planlama ve Politika:** Kamu sağlık politikalarının, sosyal güvenlik sistemlerinin ve kalkınma planlarının şekillendirilmesinde önemli rol oynar.
- **Sosyal ve Ekonomik Analizler:** Yaş ömrü, nüfus yaş yapısını ve yaşlı nüfusun toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmede yardımcı olur.
- **Küresel Karşılaştırmalar:** Farklı ülkeler arasında sağlık ve yaşam koşullarını karşılaştırmak için uluslararası düzeyde kullanılır.

Grafik 5: Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler, 1937-2023

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü”, Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), s.14’deki tablodan alınmıştır.

Özellikleri:

- **Genel Yaş Ömrü (Life Expectancy at Birth):** Bir kişinin doğduğunda beklenen ortalama yaşam süresi.
- **Yaş Başına Yaş Ömrü (Life Expectancy at Age X):** Belirli bir yaştan (örneğin 65) itibaren beklenen ortalama yaşam süresi.
- **Cinsiyet Farklılıkları:** Erkekler ve kadınlar arasında yaş ömrü farklılıkları olabilir; genellikle kadınlar daha uzun yaşar.
- **Zaman İçindeki Değişim:** Yaş ömrü zaman içinde değişebilir ve gelişen sağlık koşulları, yaşam standartları ve teknolojilerle birlikte artabilir.

Hesaplanması:

Doğuşta yaşam beklentisi genellikle **yaşam tabloları** kullanılarak hesaplanır. Yaşam tabloları, belirli yaşlardaki ölüm oranlarına dayanarak, bir bireyin her yaşta yaşayacağı yıl sayısını tahmin eder. Hesaplama, şu adımları içerir:

1. **Yaşam Tablosu Oluşturma:** Belirli yaş gruplarındaki ölüm oranları kullanılarak, her yaş için beklenen hayatta kalma olasılıkları hesaplanır.

2. **Beklenen Yaşam Süresi:** Bu hayatta kalma olasılıkları kullanılarak, her yaş için beklenen kalan yaşam süresi hesaplanır. Bu değerler toplanır ve ortalama alınarak doğuştan yaşam beklentisi bulunur.

Örnek Soru: Bir ülkenin yaşam tablosuna göre doğuştan yaşam beklentisi şu şekilde hesaplanabilir:

- Yeni doğan bir birey için ölüm oranı %0,5
- 1-5 yaş arası ölüm oranı %0,3
- 5-10 yaş arası ölüm oranı %0,2 vb.

Bu verilere göre, her yaş için hayatta kalma olasılıkları hesaplanır ve ardından bu yaşlar için beklenen yaşam süresi bulunur. Toplamda, bu birey için doğuştan yaşam beklentisi 75 yıl olarak hesaplanabilir.

Yaş ömrü hesaplanırken genellikle yaşam tablosu (life table) kullanılır. Yaşam tablosu, belirli bir dönemde, belirli bir yaş grubundaki bireylerin ömrü hakkında istatistiksel bilgileri içerir. Bu hesaplamalar, yaş ömrünün fertlerin yaşadıkları çevre ve sağlık koşullarına bağlı olarak nasıl değiştiğini anlamak için kullanılır.

- **Veri Toplama:** Belirli bir dönem boyunca doğumlar, ölümler ve yaş dağılımı gibi veriler toplanır. Belirli bir dönem boyunca, yaş gruplarına göre doğum ve ölüm sayıları toplanır.
- **Ölüm Oranı Hesaplama:** Her yaş grubunda ölüm oranları hesaplanır.
 - **Brüt Ölüm Oranı (Crude Death Rate, CDR):** Genellikle toplam nüfusa göre hesaplanır.
 - **Yaş Spesifik Ölüm Oranı (Age-Specific Death Rate, ASDR):** Belirli yaş gruplarındaki ölüm oranlarını gösterir. Hesaplama formülü:

$$ASDR_x = \frac{\text{Ölenler}_x}{\text{Nüfus}_x} \times 100$$

Burada, Ölenler_x ; yaş grubu x içinde ölen kişi sayısını, Nüfus_x ise; yaş grubu x içindeki toplam nüfusu ifade eder.

- **Yaşam Tablosu Oluşturma:** Bu ölüm oranları kullanılarak yaşam tablosu hazırlanır. Yaşam tablosu, her yaş için hayatta kalma olasılıklarını ve yaş ömrünü içerir.

Yaşam Tablosunun Ana Bileşenleri:

a. Yaşam Tablosu Fonksiyonları

- **L_x (Hayatta Kalma Sayısı):** Belirli bir yaş grubunda hayatta kalan bireylerin sayısını gösterir. Genellikle L_0 (doğumda hayatta kalan bireylerin sayısı) ile başlar ve her yaş grubunda azalarak devam eder.
- **D_x (Ölüm Sayısı):** Belirli bir yaş grubunda ölen bireylerin sayısıdır.
- **Q_x (Yaş Spesifik Ölüm Oranı):** Bir yaş grubundaki bireylerin, bir yıl içinde ölme olasılığıdır.

$$Q_x = \frac{D_x}{L_x}$$

- **P_x (Hayatta Kalma Olasılığı):** Belirli bir yaş grubundaki bireylerin, bir yıl daha hayatta kalma olasılığıdır.

$$P_x = 1 - Q_x$$

- **Yaş Ömrü Hesaplama:** Yaşam tablosunda, bir bireyin belirli bir yaşta beklenen ortalama yaşam süresi hesaplanır. Bu genellikle yaş gruplarındaki hayatta kalma olasılıklarının toplanması ve ortalama yaşam süresinin çıkarılması ile yapılır.

b. Yaşam Tablosu Hesaplamaları

- **L_x (Yaş Grubu İçin Ortalama Hayatta Kalma Süresi):** Her yaş grubunda hayatta kalan kişilerin toplam yaş süresini ifade eder.
- **T_x (Toplam Yaşam Süresi):** Belirli bir yaş grubunda hayatta kalan tüm bireylerin kalan yaşam süresinin toplamıdır.

$$T_x = \sum_{i=x}^{Yaş\ Limit} L_i$$

c. Yaş Ömrü Formülü

- **E_x (Yaş Ömrü):** Belirli bir yaş grubundan itibaren beklenen ortalama yaşam süresidir.

$$E_x = \frac{T_x}{L_x}$$

Örnek Hesaplama:

Yaş ömrü hesaplaması, demografik ve sağlık verileri kullanılarak yapılan istatistiksel bir işlemdir. Hesaplama süreci, genellikle yaşam tablosu (life table) oluşturma ile başlar. İşte yaş ömrü hesaplamasının detaylı adımları:

Örneğin, bir yaş tablosunda 60 yaşındaki bireylerin yaşam süresi verileri şu şekildedir:

- 60 yaşında hayatta kalan bireylerin sayısı $L_{60} = 500$
- 60 yaşından itibaren kalan toplam yaşam süresi $T_{60} = 8,000$

Yaş ömrü hesaplama:

$$E_x = \frac{T_x}{L_x} = \frac{8.000}{500} = 16 \text{ yıl}$$

Bu sonuç, 60 yaşındaki bir ferdin, 60 yaşında beklenen ortalama yaşam süresinin 16 yıl olduğunu göstermektedir.

Bu arada, son 150 yıldır doğuştan beklenen yaşam süresinin yaklaşık olarak, 10 yılda bir, 2,5 yıl arttığı görülmektedir. Beklenen ömrün uzamasında etkili olan 4 temel faktör bulunmaktadır (Canpolat, 2019:21):

- Sağlıklı ve hijyenik yaşam,
- Hastalık tedavisinde ve önlenmesinde kaydedilen başarılı uygulamalar,
- Yaşlanmayı geciktiren ve önleyen teknolojik ilerlemeler,
- Rejeneratif tıp alanında kaydedilen başarılı çalışmalar olmak üzere 4 faktör vardır.

2.17. Nüfus Politikaları (Population Policy)

Tanım: Bir ülkenin nüfus büyüklüğünü, yapısını ve dağılımını etkilemek amacıyla uyguladığı stratejiler ve düzenlemelerdir. Nüfus politikaları, bir ülkenin nüfus yapısını yönetmek için alınan kararlar ve uygulamalardır. Bu politikalar doğrudan nüfus artışı, doğum oranları, ölüm oranları, göç ve yaş yapısını hedef alabilmektedir.

Önemi:

- **Ekonomik Kalkınma:** Nüfus politikaları ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemek için gerekli iş gücünü ve tüketim talebini yönetir.

- **Kaynak Yönetimi:** Nüfus artışı, doğal kaynakların daha hızlı tükenmesine neden olabilir; bu nedenle, kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak önemlidir.
- **Sosyal Refah:** Sosyal hizmetlerin ve altyapının nüfus artışına uyum sağlaması gerekmektedir.
- **Çevresel Etkiler:** Aşırı nüfus artışı çevresel bozulmalara yol açabilir; bu nedenle, çevre dostu politikalar geliştirmek önemlidir.
- **Demografik Denge:** Nüfus politikaları, yaş yapısındaki dengesizlikleri (örneğin, yaşlı nüfus oranı) ele alabilir.

Özellikleri:

- **Yönlendirici ve Düzenleyici:** Nüfus politikaları, doğum oranlarını, ölüm oranlarını ve göçü etkileyen düzenleyici ve yönlendirici tedbirler içerir.
- **Uzun Vadeli Hedefler:** Genellikle uzun vadeli demografik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır.
- **Çeşitli Araçlar:** Eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, ekonomik teşvikler gibi çeşitli araçlar kullanabilmektedir.
- **Hedefleri:** Genellikle belirli nüfus gruplarını veya coğrafi bölgeleri hedef alır.
- **Esneklik:** Demografik değişimlere ve sosyal ihtiyaçlara göre esneklik gösterebilir.

Stratejiler:

- **Doğum Kontrolü:** Doğum oranlarını azaltmaya yönelik politikalar ve hizmetler (örneğin, doğum kontrolü eğitimi, aile planlaması).
- **Göç Politikaları:** Göçmenlerin kabulü veya sınırlandırılması, iç göç teşvikleri.
- **Aile Politikaları:** Çocuk bakım yardımları, ebeveyn izni, çocuk başına mali destek.
- **Sağlık ve Eğitim:** Sağlık hizmetlerinin ve eğitimin genişletilmesi, bu hizmetlerin erişilebilirliğinin artırılması.
- **Ekonomik Teşvikler:** Nüfus artışını teşvik eden veya sınırlayan ekonomik teşvikler (örneğin, vergi indirimleri, doğum teşvikleri).

Başarı Faktörleri:

Nüfus politikaları, demografik değişimleri ve sosyal ihtiyaçları yönetmek için sürekli olarak gözden geçirilir ve güncellenir. Başarı, uzun vadeli planlamadan ve toplumun ihtiyaçlarına uygun çözümler üretmekten geçmektedir.

1. **Hedeflerin Belirginliđi:** Nüfus politikalarının net hedefler ve amaçlarla belirlenmiş olmasıdır.
2. **Kaynakların Yeterliliği:** Uygulama için gerekli mali, insan gücü ve altyapı kaynaklarının sağlanmasıdır.
3. **Veri ve Araştırma:** Doğru ve güncel veri kullanımı, araştırma ve analizlerin yapılmasıdır.
4. **Kamu Katılımı:** Kamu desteği ve katılımının sağlanması, toplumsal kabulün oluşturulmasıdır.
5. **Esneklik ve Adaptasyon:** Politikalarda esneklik sağlanması ve değişen koşullara adapte olunmasıdır.
6. **Uluslararası İş birliği:** Uluslararası standartlar ve iş birliklerinin dikkate alınmasıdır.
7. **Etkin İzleme ve Değerlendirme:** Politika uygulamalarının etkili bir şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesidir.

Hesaplanması:

Nüfus politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve stratejileri geliştirmek için çeşitli hesaplamalar ve analizler yapılabilir:

- **Nüfus Projeksiyonları:** Gelecekteki nüfus büyüklüğünü tahmin etmek için kullanılan matematiksel ve istatistiksel modeller.
- **Demografik Analiz:** Doğum oranları, ölüm oranları, göç oranları gibi temel demografik göstergelerin analizi.
- **Yaşam Tablosu Hesaplamaları:** Yaşam süresi ve yaş gruplarındaki değişikliklerin analizi.
- **Sosyal ve Ekonomik Etki Analizleri:** Nüfus politikalarının sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmek için yapılan analizler.
- **Göç ve Doğum-Oranları İstatistikleri:** Göç ve doğum oranları gibi verilerin toplanması ve analiz edilmesi.

Örnek Uygulama:

Nüfus politikaları, her ülkenin özel ihtiyaçları ve koşullarına göre şekillenir ve sürekli olarak gözden geçirilip güncellenir. Dünyada çeşitli ülkeler farklı nüfus politikaları uygulamış ve uygulamaktadır. Bu politikalar genellikle ülkenin demografik yapısına, ekonomik durumuna ve sosyal ihtiyaçlarına bağlı olarak şekillendirilir. İşte bazı örnek uygulamaların görüldüğü ülkeler:

Nüfus Artışını Teşvik Eden Uygulamalar:

1. Fransa:

- **Aile Destek Politikaları:** Fransa, yüksek doğum oranlarını teşvik etmek amacıyla geniş kapsamlı aile destek politikaları uygulamaktadır. Çocuk başına mali yardımlar, geniş ebeveyn izni ve çocuk bakım hizmetleri sunulmaktadır.
- **Çocuk Bakım Hizmetleri:** Kamu destekli kreşler ve çocuk bakım hizmetleri, çalışan ebeveynlere yardımcı olmakta ve doğum oranlarını teşvik etmektedir.

2. İsveç:

- **Aile İzni ve Çocuk Bakımı:** İsveç, ebeveynlere uzun süreli doğum izni ve çocuk bakım izni sunarak yüksek doğum oranlarını desteklemektedir. Ayrıca, çocuk bakım hizmetleri devlet tarafından geniş çapta desteklenmektedir. İsveç, yüksek doğum oranlarını desteklemek amacıyla geniş kapsamlı aile politikaları ve çocuk bakım hizmetleri sunmuştur.
- **Mali Teşvikler:** Çocuk başına ödenen aylık yardımlar ve vergi indirimleri ile aileler teşvik edilmektedir.

3. Singapur:

- **Mali Teşvikler ve Destek:** Singapur, düşük doğum oranlarını artırmak için çocuk başına doğrudan mali yardımlar, vergi teşvikleri ve çocuk bakım hizmetleri sağlamaktadır.
- **Kültürel Kampanyalar:** Aile kurmayı teşvik eden kültürel kampanyalar ve sosyal medya projeleri yürütülmektedir.

4. Almanya:

- **Aile Politikaları:** Almanya, düşük doğum oranlarını teşvik etmek amacıyla geniş kapsamlı aile politikaları sunmaktadır. Çocuk başına mali destek, ebeveyn izni ve çocuk bakım hizmetleri sağlanmaktadır.
- **Çocuk Yardımları:** Çocuk başına yapılan aylık yardımlar ve vergi indirimleri ile ailelerin ekonomik yükü hafifletilmektedir.

5. Avusturya:

- **Aile Destek Programları:** Avusturya, çocuk bakım hizmetleri, ebeveyn izni ve doğum yardımları sunarak doğum oranlarını teşvik etmektedir.
- **Mali Teşvikler:** Çocuk başına doğrudan mali yardımlar ve vergi teşvikleri uygulanmaktadır.

6. Polonya:

- **Aile Politikaları:** Polonya, yüksek doğum oranlarını teşvik etmek amacıyla geniş kapsamlı aile destek politikaları uygulamaktadır. Çocuk bakım hizmetleri, ebeveyn izni ve doğum yardımları sunulmaktadır.
- **Mali Destek:** Çocuk başına verilen yardımlar ve vergi teşvikleri ile ailelerin ekonomik yükü azaltılmaktadır.

Nüfus Artışını Sınırlayan veya Düşüren Uygulamalar:

1. Çin:

- **Tek Çocuk Politikası:** 1979 yılında uygulamaya konulan bu politika, doğum oranlarını düşürmek amacıyla aile başına bir çocuk sınırı getirmiştir. Politika, 2016 yılında iki çocuk politikası ile değiştirilmiştir. Bu politika, doğum oranlarını önemli ölçüde dönüştürmüş ve nüfus yapısını değiştirmiştir.
- **Nüfus Kontrol Programları:** Nüfus artışını kontrol altına almak için çeşitli aile planlaması ve doğum kontrol programları yürütülmüştür.

2. Hindistan:

- **Aile Planlaması Programları:** Hindistan, nüfus artışını kontrol altına almak amacıyla geniş kapsamlı aile planlaması programları uygulamaktadır. Doğum kontrol yöntemleri hakkında eğitim ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır.
- **Teşvikler ve Kampanyalar:** Nüfus kontrolü için devlet destekli teşvikler ve kamu bilgilendirme kampanyaları yürütülmektedir.

3. Vietnam:

- **Aile Planlaması Programları:** Vietnam, nüfus artışını kontrol altına almak amacıyla geniş kapsamlı aile planlaması programları uygulamaktadır. Doğum kontrol yöntemleri hakkında eğitim ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır.

4. Japonya:

- **Emeklilik ve Sağlık Politikaları:** Japonya, yaşlanan nüfusla başa çıkmak için emeklilik ve sağlık sistemlerinde reformlar yapmış ve yaşlı nüfusun sosyal destek sistemlerini güçlendirmiştir.
- **Çocuk Destek Politikaları:** Düşük doğum oranlarını teşvik etmek amacıyla çocuk bakım hizmetleri ve ebeveyn destek politikaları uygulanmaktadır.

5. Bangladeş:

- **Aile Planlaması ve Eğitim:** Bangladeş, doğum oranlarını düşürmek amacıyla aile planlaması programları ve doğum kontrolü eğitimi sağlamaktadır.
- **Nüfus Politikaları:** Nüfus artışını sınırlamak için çeşitli devlet destekli teşvikler ve politikalar uygulanmaktadır.

6. Meksika:

- **Aile Planlaması ve Eğitim:** Meksika, nüfus artışını kontrol altına almak amacıyla aile planlaması programları ve doğum kontrolü eğitimi sunmaktadır.
- **Teşvikler:** Doğum oranlarını sınırlamak için çeşitli teşvikler ve politikalar uygulanmaktadır.

Uluslararası Örnekler:

1. Kuzey Avrupa Ülkeleri (Norveç, Danimarka, Finlandiya):

- **Kapsamlı Sosyal Politikalar:** Bu ülkelerde, yüksek doğum oranlarını teşvik eden kapsamlı sosyal politikalar, ebeveyn izni, çocuk bakım hizmetleri ve aile yardımları uygulanmaktadır.
- **İşgücü ve Göç Politikaları:** Yaşlanan nüfus sorununa çözüm olarak göç politikaları ve işgücü teşvikleri kullanılmaktadır.

2. Güney Kore:

- **Aile Destek Programları:** Güney Kore, düşük doğum oranlarını artırmak için çocuk bakım hizmetleri, mali teşvikler ve aile dostu politikalar uygulamaktadır.
- **Eğitim ve Sağlık Politikaları:** Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi artırarak genç nüfusun desteklenmesini amaçlamaktadır.

Bu örnekler, farklı ülkelerin nüfus politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve çeşitli demografik, ekonomik ve sosyal sorunlarla nasıl başa çıktığını göstermektedir. Her ülkenin nüfus politikaları, kendi demografik ve ekonomik ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş stratejileri yansıtmaktadır. Dünyada nüfusla ilgili çeşitli stratejiler ve uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar, ülkelerin demografik yapısına, ekonomik durumuna ve sosyal ihtiyaçlarına göre farklılık gösterir. İşte bazı ek örnekler:

Nüfus Yaşlanması ile Başa Çıkma Uygulamaları:

1. İtalya:

- **Yaşlılık Politikaları:** İtalya, yaşlanan nüfusla başa çıkmak için emeklilik ve sağlık sistemlerinde reformlar yapmıştır. Yaşlı nüfusun sosyal destek sistemleri güçlendirilmiştir.
- **Çocuk Destek Politikaları:** Düşük doğum oranlarını artırmak amacıyla çocuk bakım hizmetleri ve ebeveyn destek politikaları uygulanmaktadır.

2. İspanya:

- **Emeklilik Sistemleri:** İspanya, yaşlanan nüfus sorununa çözüm olarak emeklilik ve sosyal güvenlik sistemlerini reforme etmektedir.
- **Çocuk Destek Programları:** Düşük doğum oranlarını teşvik etmek için çocuk bakım hizmetleri ve ebeveyn destek politikaları uygulanmaktadır.

Göç Politikaları:

1. Kanada:

- **Göçmenlik Politikaları:** Kanada, yaşlanan nüfus ve iş gücü eksikliklerini gidermek amacıyla göçmenlik politikalarını genişletmiştir. Kalifiye göçmenleri çekmeye yönelik çeşitli programlar uygulanmaktadır.

2. Avustralya:

- **Göçmenlik ve İş Gücü Politikaları:** Avustralya, yaşlanan nüfus ve iş gücü açığını kapatmak amacıyla göçmenlik politikalarını teşvik etmektedir. İş gücü ihtiyacını karşılamak için çeşitli göçmen programları uygulanmaktadır.

Uluslararası Nüfus Programları ve Politika Stratejileri:

1. Birleşmiş Milletler (BM):

- **Nüfus ve Kalkınma Programları:** BM, nüfus artışı ve kalkınma arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla çeşitli uluslararası programlar ve stratejiler geliştirmiştir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri:** Nüfus kontrolü, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi konuları kapsayan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) belirlenmiştir.

2. Dünya Bankası:

- **Nüfus ve Kalkınma Projeleri:** Dünya Bankası, nüfus büyüklüğü ve yapısının kalkınma üzerindeki etkilerini inceleyen projeler ve programlar desteklemektedir.
- **Mali Destek ve Teknik Yardım:** Nüfus yönetimi ve kalkınma projelerine mali destek ve teknik yardım sağlanmaktadır.

Bu örnekler, farklı ülkelerin ve uluslararası kuruluşların nüfus politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve çeşitli demografik, ekonomik ve sosyal sorunlarla nasıl başa çıktığını göstermektedir. Her ülkenin ve kuruluşun nüfus politikaları, kendi ihtiyaç ve hedeflerine göre özelleştirilmiştir.

Kırsal ve Kentsel Nüfus Dağılımını Dengeleme:

Güney Kore:

- **Kırsal Kalkınma Politikaları:** Kırsal alanların gelişimini teşvik etmek amacıyla çeşitli tarım ve kırsal kalkınma projeleri uygulanmaktadır.
- **Kentsel Planlama:** Kentsel alanlarda yoğunluğu kontrol altına almak amacıyla kentsel planlama ve altyapı projeleri yapılmaktadır.

Türkiye:

- **Kırsal Kalkınma Programları:** Kırsal alanlarda ekonomik gelişimi teşvik eden programlar ve projeler uygulanmaktadır. Tarım destekleri ve altyapı geliştirme projeleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda kırsal bölgelerin ekonomik ve sosyal özellikleri öne çıkartılmaktadır.
- **Şehirleşme Politikaları:** Kentsel alanlardaki aşırı göçü dengelemek için planlı şehirleşme ve kentsel dönüşüm projeleri yürütülmektedir.

Eğitim ve Sağlık Yatırımları:**Birleşik Krallık:**

- **Eğitim Reformları:** Eğitim sistemine yapılan yatırımlar ve reformlarla, çocukların kaliteli eğitim alması sağlanarak gelecekteki nüfus kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.
- **Sağlık Politikaları:** Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve sağlık sisteminin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bu kavramlar, demografi biliminde ve nüfus politikalarında temel teşkil eder ve toplumların sosyal, ekonomik ve politik planlamalarında önemli rol oynar.

2.18. Nüfus Kuşakları (Population Generations-PG)

"Nüfus kuşakları" terimi, belirli tarihsel dönemlerde doğan, ortak sosyo-kültürel özelliklere ve yaşam deneyimlerine sahip insan gruplarını tanımlamak için kullanılır. Bu kuşaklar, genellikle birkaç on yıl süren bir dönem içinde doğmuş kişileri kapsar ve toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerin etkisiyle şekillenir. Nüfus kuşaklarının analizi, toplumların nasıl değiştiğini ve bu değişimlerin ekonomi, siyaset, kültür ve teknoloji üzerindeki etkilerini anlamak için kullanılan bir kavramdır. Her kuşak, önceki kuşaklardan farklı sosyal, ekonomik ve teknolojik şartlar altında büyüdüğünden, bu kuşakların davranışları, tercihleri ve beklentileri farklıdır. Bu farklılıklar, pazarlama, eğitim, politika ve diğer birçok alanda stratejilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynar.

Nüfus kuşaklarının kavramsallaştırılması ilk olarak William Strauss ve Neil Howe'un "*Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*" (1991:263-280) adlı kitabında ortaya konmuştur. Strauss ve Howe, toplumdaki her kuşağın, geçmişin deneyimlerinden etkilenecek şekilde şekillendiğini ve geleceğe de yön verdiğini ifade eder. Örneğin, **Baby Boomer**

(1946-1964) kuşağı, savaş sonrası ekonomik refahın yaşandığı bir dönemde büyümüş olup, güvenlik ve istikrara önem vermektedir. Bu kuşak, iş güvenliği ve mülkiyet sahibi olma gibi değerlerle tanımlanır. Öte yandan, **Y Kuşağı (1981-1996)**, küreselleşmenin hız kazandığı, dijitalleşmenin hayatın merkezine yerleştiği bir dönemde yetiştiği için teknolojiye hızlı adapte olma ve esnek çalışma şartlarına duyarlılık gibi değerleri ön planda tutmaktadır (Strauss & Howe, 1991:263-280).

Nüfus kuşakları modellemesi, doğdukları dönemin sosyal yapısını, yaşayış şekillerini, davranış modellerini, ekonomik koşullarla şekillenmiş olan davranış ve tercihlerini, sosyokültürel değerlerin kuşaklar arasında nasıl aktarıldığını anlamaya yönelik bir analiz aracıdır. Bu kavram genel anlamda, ekonomi, iş hayatı, sağlık ve eğitim gibi çeşitli alanlarda geniş bir etki alanına sahiptir. Nüfus kuşakları kavramı, toplumların farklı dönemlerde nasıl evrildiğini ve bu evrimin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Aşağıda başlıca nüfus kuşakları belirtilmiştir:

1. Sessiz Kuşak (Silent Generation):

- **Doğum Yılları:** 1928-1945
- **Özellikleri:** Bu kuşak, II. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran gibi büyük toplumsal olaylar sırasında büyüdü. Genellikle ekonomik zorluklar, toplumsal normlara uyum ve sadakat gibi değerlere önem veren bir kuşak olarak bilinir (Strauss ve Howe, 1991:263-280).

2. Baby Boomer Kuşağı (Baby Boomers):

- **Doğum Yılları:** 1946-1964
- **Özellikleri:** II. Dünya Savaşı sonrası doğan bu kuşak, ekonomik refahın arttığı bir dönemde büyüdü. Tüketim kültürünün yükselmesi, gençlik hareketleri ve sosyal değişimler bu kuşağın karakteristik özellikleridir (Jones, 1980:31-45).

3. X Kuşağı (Generation X):

- **Doğum Yılları:** 1965-1980
- **Özellikleri:** Bu kuşak, soğuk savaş döneminin sonlarına ve dijital devrimin başlangıcına tanıklık etti. Genellikle bağımsız, pragmatik ve teknolojik değişimlere açık bir kuşak olarak bilinir (Coupland, 1991:12-28).

4. Y Kuşağı (Millennials):

- **Doğum Yılları:** 1981-1996
- **Özellikleri:** Dijital teknolojilerin hızla geliştiği bir dönemde büyüyen bu kuşak, sosyal medya, küreselleşme ve çok kültürlülük gibi kavramların içinde gelişti. Genellikle kendini ifade etme ve toplumsal değişimlere öncülük etme eğilimindedirler (Twenge, 2006:55-78).

5. Z Kuşağı (Generation Z):

- **Doğum Yılları:** 1997-2012
- **Özellikleri:** Bu kuşak, internet ve mobil teknolojilerle büyüyen ilk nesil olarak dikkat çeker. Dijital dünyada doğrudan büyüyen bu kuşak, hızlı bilgiye erişim, küresel bağlantılar ve teknolojiye entegre bir yaşam tarzı ile tanımlanır (Seemiller ve Grace, 2016:23-40).

6. Alfa Kuşağı (Generation Alpha):

- **Doğum Yılları:** 2013 ve sonrası
- **Özellikleri:** Bu kuşak, tamamen dijital bir dünyada doğan ilk nesil olarak tanımlanır. Eğitim ve sosyalleşme biçimleri büyük ölçüde teknolojik gelişmelere dayanır. Henüz tam olarak olgunlaşmamış olsa da bu kuşak, dijital teknolojilerle daha fazla entegre olacağı öngörülmektedir (McCrindle & Wolfinger, 2014:51-63).

Nüfus kuşakları olgusu, toplumsal yapıyı şekillendiren önemli unsurlardandır. Nüfus kuşakları, sosyologlar, demograflar, işletmeciler, pazarlamacılar, ekonomistler, istatistikçiler, yaşam koçları ve kültürel araştırmacılar tarafından toplumdaki değerlerin, normların, davranışların, yaşam tarzlarının ve toplumsal değişimlerin kapsamında kullanılan anahtar bir demografi kavramıdır. Nüfus kuşaklarının analizi, eğitimden sağlığa, ekonomiden sosyal yapıya kadar pek çok alanda toplumsal değişimleri, kuşaklar arası ilişkileri, sosyokültürel farklılıkları, doğduğu dönem koşulları, kültürel dinamikleri ve gelişmeleri analiz etmeye yardımcı olur.

2.19. Nüfus Momentumu (Population Momentum)

"Nüfus momentumu" kavramı, demografi ve nüfus çalışmaları alanında önemli bir terimdir. Nüfus momentumu, bir ülkenin doğurganlık oranlarını azaltmasına rağmen, nüfusunun belirli

bir süre boyunca artmaya devam etmesi durumunu ifade eder. Bu durum, genç nüfusun büyük bir kısmının henüz üreme çağına girmemiş olmasından kaynaklanır. Genç nüfus üreme çağına girdikçe doğumlar devam eder ve bu durum nüfusun büyümeye devam etmesine neden olur, bu da doğurganlık oranlarının azaltılmasına yönelik etkilerinin hemen görülmesini engellemekte, belli bir süre geçtikten sonra doğurganlık oranlarında düşme görülecektir. Nüfus momentumu, uzun vadeli nüfus dinamiklerini anlamada ve stratejik planlamada önemli bir rol oynar. Bu kavramın etkili bir şekilde yönetilmesi, gelecekteki sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılamak için kritik öneme sahiptir (Preston, Heuveline ve Guillot, 2001:99-102).

Önemi ve Özellikleri

- **Nüfus Artışının Devamlılığı:** Nüfus momentumu, doğurganlık oranları düşse bile nüfusun belirli bir süre boyunca artmaya devam edeceğini gösterir. Bu, nüfus projeksiyonları ve planlamalarında dikkate alınması gereken kritik bir faktördür.
- **Genç Nüfusun Etkisi:** Nüfus momentumu, genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkelerde daha belirgin bir şekilde görülür. Genç nüfus, ilerleyen yıllarda doğurganlık yaşına geldiğinde nüfus artışı devam eder.
- **Demografik Geçişte Rolü:** Nüfus momentumu, demografik geçiş teorisinin önemli bir parçasıdır. Demografik geçişin ikinci aşamasında, doğurganlık oranlarının düşmeye başladığı, ancak nüfusun artmaya devam ettiği bir dönem olarak tanımlanır.
- **Uzun Vadeli Nüfus Tahminleri:** Nüfus momentumu, doğurganlık oranlarındaki değişikliklerin hemen nüfus büyümesi üzerindeki etkilerini değerlendirmede önemlidir. Örneğin, bir ülke doğurganlık oranlarını azaltmaya karar verdiğinde, bu değişiklik nüfus artışını hemen etkilemeyebilir çünkü mevcut genç nüfus büyük bir nüfus artışına yol açabilir.
- **Politikaların Etkileri:** Nüfus momentumu, nüfus politikalarının uzun vadeli etkilerini anlamada kritik bir faktördür. Doğurganlık oranlarını etkileyen politikalar, kısa vadede büyük değişiklikler göstermese de uzun vadede nüfusun yapısını etkileyebilir. Bu nedenle, stratejik nüfus planlamasında momentumu dikkate almak gereklidir.
- **Kaynak Yönetimi ve Planlama:** Nüfus momentumu, kaynak yönetimi ve sosyal hizmetlerin planlanmasında önemlidir. Eğitim, sağlık ve emeklilik sistemleri gibi

sosyal hizmetler, mevcut ve gelecekteki nüfus dinamiklerini dikkate alarak planlanmalıdır. Momentumu dikkate almak, bu hizmetlerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olur.

- **Ekonomik ve Sosyal Planlama:** Nüfus momentumu, ekonomik büyüme ve sosyal hizmetlerin talebini etkiler. Genç nüfusun büyük bir oranı, eğitim ve istihdam politikalarının geliştirilmesini gerektirir. Aynı şekilde, yaşlanan nüfusun artışı, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemlerinin güçlendirilmesi gerekliliğini doğurur.

Stratejik Yönü (Lutz ve Samir, 2011: 587- 592):

1. **Nüfus Politikaları:** Nüfus momentumu stratejisi, doğurganlık oranları üzerinde hemen değişiklik yapmadan önce mevcut yaş yapısının etkilerini analiz etmeyi içerir. Doğurganlık oranlarındaki değişikliklerin uzun vadeli etkilerini tahmin etmek için bu strateji kullanılır.
2. **Planlama ve Tahmin:** Uzun vadeli nüfus projeksiyonları, mevcut yaş yapısının ve doğurganlık oranlarındaki değişikliklerin etkilerini anlamak için nüfus momentumu analizi içerir. Bu, hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların stratejik planlama yapmalarına yardımcı olur.
3. **Kaynak Dağılımı:** Nüfus momentumu analizi, sosyal ve ekonomik kaynakların etkili bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bu analiz, kaynakların ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirilmesini ve gelecekteki taleplerin karşılanmasını sağlar.

2.20. Doğurganlık Yenilenme Düzeyi (Fertility Restoration Level-FRL)

Bir nüfusun doğurganlık oranlarının, mevcut yaş yapısını ve nüfus büyüklüğünü koruyacak şekilde yeniden dengelenmesi için gerekli olan doğurganlık seviyesidir. Bu kavram, bir nüfusun uzun vadeli denge ve sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla, doğurganlık oranlarının ne seviyeye gelmesi gerektiğini belirler. Doğurganlık yenilenme düzeyi, demografik planlamanın ve sosyal politikaların temel taşlarından biridir. Bu kavram, nüfusun dengede kalmasını ve gelecekteki sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasını sağlamada kritik bir rol oynar (Preston, Heuveline ve Guillot, 2001:88-90).

Özellikleri:

1. **Yenilenme Düzeyi:** Doğurganlık yenilenme düzeyi, bir nüfusun, mevcut yaş yapısını ve nüfus büyüklüğünü sürdürmek için gerekli olan doğurganlık oranını

ifade eder. Genellikle, her kadın başına doğan çocuk sayısının, nesil başına nüfusu dengelemek için gereken ortalama çocuk sayısıdır.

2. **Toplam Doğurganlık Oranı (TFR):** Doğurganlık yenilenme düzeyi, toplam doğurganlık oranının 2,1 civarında olması gerektiğini belirtir. Bu rakam, her kadının, her nesilde yaklaşık iki çocuk doğurmasını sağlar ve nüfusun doğal bir şekilde yenilenmesini mümkün kılar (United Nations, 2019:54-56).
3. **Nüfus Dengesi:** Bu düzey, nüfusun dengede kalmasını ve aşırı artış ya da azalmayı önlemeyi amaçlar. Doğurganlık oranları bu seviyenin altına düşerse, nüfus azalabilir; bu seviyenin üzerine çıkarsa, nüfus artışı hızlanabilir.

Önemi (Bongaarts, 2006:537-553):

1. **Nüfus Sürdürülebilirliği:** Doğurganlık yenilenme düzeyi, uzun vadeli nüfus sürdürülebilirliği için kritik bir parametredir. Nüfusun dengede kalmasını ve demografik geçiş dönemlerinde olası sorunları önlemeyi sağlar.
2. **Politikalar ve Planlama:** Nüfus planlaması ve sosyal politikalar geliştirilirken, doğurganlık yenilenme düzeyi dikkate alınır. Bu düzey, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri gibi alanlarda ihtiyaç duyulan kaynakları belirlemede yardımcı olur.
3. **Ekonomik ve Sosyal Etkiler:** Doğurganlık yenilenme düzeyi, ekonomik büyüme ve sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Aksi takdirde, yaşlanan nüfus ve genç nüfus eksikliği gibi sorunlar ortaya çıkabilir.

Stratejik Durumu (Lutz ve Samir, 2011: 587- 592):

1. **Politika Geliştirme:** Ülkeler, doğurganlık yenilenme düzeyini gözeterek aile politikaları ve teşvikler geliştirir. Çocuk sahibi olmayı teşvik eden politika ve programlar bu düzeyi desteklemeyi amaçlar.
2. **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Doğurganlık düzeyinin artırılması için eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenebilir. Bu kampanyalar, aile planlaması ve çocuk sahibi olmanın avantajlarını vurgular.
3. **Göç ve Nüfus Politikaları:** Nüfus artışını dengelemek için göç politikaları da uygulanabilir. Göç, doğurganlık oranlarını tamamlayıcı bir strateji olarak kullanılabilir.

2.21. Nüfusun Yaşam Tabloları (Population Life Tables)

Belirli bir nüfusun veya belirli yaş gruplarındaki fertlerin yaşam sürelerini ve ölüm oranlarını belirlemek amacıyla kullanılan istatistiksel araçlardır. Ölümlülük şartların matematiksel portresini ve uzun yaşama ölçülerinin temellerini vermektedir. Güncel ölümlülük kuvvetini tahmin etme durumunda çok önemli uygulama alanları vardır. Bu tablolar, demografik analizlerde ve nüfus projeksiyonlarında önemli bir rol oynar. Bu tablolar, nüfus analizi ve planlamasında kritik bir rol oynar ve çeşitli sosyal, ekonomik ve sağlık politikalarının geliştirilmesinde temel veriler sağlar (Keyfitz, 1985:123-128; Başar, 2013:137; Bağırkan, 2003:27-28).

Güncel bir yaşam tablosu şunları belirlemektedir (Bağırkan, 2003:27):

- Her yaştaki fertlerin bir yıl içindeki ölüm olasılıkları
- Yeni doğan çocukların yaşaması beklenen ortalama yaşam süresi
- Herhangi bir yaştaki fertlerin yaşaması beklenen ortalama yaşam süresi
- Belirli bir yaştan bir başka belirli yaşa kadar yaşama olasılıkları
- Herhangi bir yaştaki fertlerin verilen belli bir yaşa kadar yaşama olasılıkları

Özellikleri

1. **Yaşam Tablosu (Life Table):** Yaşam tabloları, belirli bir yaş grubunun ölüm risklerini ve hayatta kalma olasılıklarını gösterir. Genellikle yaşa göre ölüm oranları ve hayatta kalma süresi hesaplanır.
2. **İki Temel Tür:**
 - **Klasik Yaşam Tablosu:** Genellikle yaş gruplarına göre düzenlenir ve yaş grubunun ölüm oranlarını gösterir.
 - **Kohort Yaşam Tablosu:** Belirli bir kohort (doğum yılı grubunu) takip eder ve bu grubun ömrü boyunca ölüm oranlarını inceler.
3. **Kullanım Alanları (Başar, 2013:133-139):**
 - **Sağlık ve Sosyal Politikalar:** Yaşam tabloları, sağlık hizmetleri planlaması ve sosyal güvenlik sistemlerinin tasarımı için kritik öneme sahiptir. Sağlık uzmanları, yaş gruplarındaki ölüm oranlarını ve yaşam süresini analiz ederek sağlık hizmetleri ihtiyacını belirleyebilir.

- **Sigorta ve Finans:** Sigorta şirketleri, yaşam tablolarını kullanarak primleri hesaplar ve emeklilik fonları için rezervler ayırır. Bu tablolar, sigorta risklerini değerlendirirken ve emeklilik planlaması yaparken önemlidir.
- **Demografik Araştırmalar:** Demograflar, yaşam tablolarını kullanarak nüfus projeksiyonları yapar ve yaş yapısındaki değişiklikleri analiz eder. Bu, gelecekteki nüfus eğilimlerini tahmin etmek için faydalıdır.
- **Planlama ve Politikalar:** Kamu politikaları ve planlamasında, yaşam tabloları kullanılarak nüfus artışı, yaşlanma ve diğer demografik trendler değerlendirilir. Bu, şehir planlaması ve altyapı geliştirme süreçlerinde yardımcı olur.

Tablo 1: Örnek Yaşam Tablosu

Örnek Yaşam Tablosu				
Yaş (x)	Hayatta Kalan (lx)	Ölüm Oranı (qx)	Toplam Yaş (Tx)	Beklenen Yaşam Süresi (ex)
0	100	0.005	2,500,000	25.00
1	99,5	0.002	2,495,000	25.Eki
5	97,5	0.001	2,480,000	25.40
10	95	0.001	2,460,000	25.90
20	90	0.002	2,400,000	26.67
30	85	0.003	2,340,000	27.53
40	80	0.004	2,280,000	28.50
50	70	0.006	2,220,000	31.71
60	60	0.009	2,160,000	36.00
70	45	0.015	2,100,000	46.67

Hesaplama Adımları

1. **Ölüm Oranı (qx):** Belirli bir yaş grubunda ölüm oranını temsil eder. Örneğin, 0 yaş grubundaki ölüm oranı (qx) 0.005 olarak verilmiştir, yani her 1,000 kişiden 5'i ölmektedir.
2. **Hayatta Kalan (lx):** Belirli bir yaş grubunda hayatta kalan bireylerin sayısını gösterir. Örneğin, 0 yaş grubunda 100,000 birey başlamış.
3. **Toplam Yaş (Tx):** Yaşam tablosunun belirli bir yaş grubunda kalan toplam yaş miktarını gösterir. Bu, o yaştan itibaren tüm yaş gruplarındaki toplam yaşları içerir.

Örneğin, 0 yaş grubunda toplam yaş miktarı 2,500,000'dir. Bu, bu yaş grubundaki bireylerin kalan yaşam sürelerinin toplamıdır.

4. **Beklenen Yaşam Süresi (ex):** Belirli bir yaş grubundaki bireylerin, o yaş grubunda yaşamlarının beklenen ortalama süresidir. Bu, toplam yaş (Tx) bölü, belirli bir yaş grubundaki hayatta kalan bireylerin sayısına (lx) bölünerek hesaplanır. Örneğin, 0 yaş grubunda:

$$e_x = \frac{lx}{Tx} = \frac{2.500.000}{100.000} = 25.00$$

Buna göre, 0 yaşındaki fertlerin ortalama olarak 25 yıl daha yaşamlarının beklendiğini gösterir.

- **L_x (Hayatta Kalma Sayısı):** Belirli bir yaş grubunda hayatta kalan bireylerin sayısını gösterir. Genellikle L₀ (doğumda hayatta kalan bireylerin sayısı) ile başlar ve her yaş grubunda azalarak devam eder.
- **D_x (Ölüm Sayısı):** Belirli bir yaş grubunda ölen bireylerin sayısıdır.
- **Q_x (Yaş Spesifik Ölüm Oranı):** Bir yaş grubundaki bireylerin, bir yıl içinde ölme olasılığıdır

$$Q_x = \frac{D_x}{L_x}$$

- **P_x (Hayatta Kalma Olasılığı):** Belirli bir yaş grubundaki bireylerin, bir yıl daha hayatta kalma olasılığıdır.

$$P_x = 1 - Q_x$$

- **Yaş Ömrü Hesaplama:** Yaşam tablosunda, bir bireyin belirli bir yaşta beklenen ortalama yaşam süresi hesaplanır. Bu genellikle yaş gruplarındaki hayatta kalma olasılıklarının toplanması ve ortalama yaşam süresinin çıkarılması ile yapılır.

b. Yaşam Tablosu Hesaplamaları

- **L_x (Yaş Grubu İçin Ortalama Hayatta Kalma Süresi):** Her yaş grubunda hayatta kalan kişilerin toplam yaş süresini ifade eder.
- **T_x (Toplam Yaşam Süresi):** Belirli bir yaş grubunda hayatta kalan tüm bireylerin kalan yaşam süresinin toplamıdır.

$$T_x = \sum_{i=x}^{Yaş\ Limit} L_i$$

Yaş Ömrü Formülü

- **E_x (Yaş Ömrü):** Belirli bir yaş grubundan itibaren beklenen ortalama yaşam süresidir.

$$E_x = \frac{T_x}{L_x}$$

Temel Bileşenler:

- **x Yaşı:** Yaş grubu (örneğin, 0 yaş, 1 yaş, 5 yaş).
- **lx:** Belirli bir yaşa ulaşan bireylerin sayısı (hayatta kalan bireyler).
- **qx:** Belirli bir yaş grubunda ölüm olasılığı.
- **Tx:** Belirli bir yaş grubundan sonra kalan toplam yaş.
- **ex:** Belirli bir yaş grubundaki bireylerin beklenen yaşam süresi.

Yaşam tabloları, bir toplumun yaş yapısını ve ölüm oranlarını detaylı bir şekilde analiz ederek, nüfus dinamiklerini anlamak için önemli veriler sunar. Bu tablolar, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve emeklilik planlaması gibi alanlarda etkili stratejiler geliştirilmesine yardımcı olur. Sigorta ve emeklilik fonları gibi finansal alanlarda, yaşam tabloları gelecekteki mali yükümlülükleri tahmin etmek için kullanılır.

Örnek Bir Soru: Diyelim ki, 10 yaşındaki bir birey için beklenen yaşam süresini hesaplamak istiyoruz. Yaşam tablosuna göre:

- **Yaş (x):** 10
- **Hayatta Kalan (lx):** 95,000
- **Toplam Yaş (Tx):** 2,460,000

Beklenen yaşam süresi (ex) hesaplama:

$$e_x = \frac{lx}{Tx} = \frac{2.460.000}{95.000} = 25.89$$

Bu, 10 yaşındaki bireylerin ortalama olarak 25,89 yıl daha yaşamlarının beklendiğini gösterir.

2.22. Kaba Doğum Oranı (Crude Birth Rate)

Tanım: Kaba doğum oranı, belirli bir yıl içinde her 1.000 kişi başına düşen doğum sayısını ifade eder. Bu oran, bir toplumun doğurganlık düzeyini anlamak için kullanılan en temel göstergelerden biridir. Bir toplumun doğurganlık eğilimlerini değerlendirmek ve gelecekteki nüfus büyümesini tahmin etmek için kullanılır. Kaba doğum oranı, sağlık hizmetleri planlaması,

eğitim politikaları ve sosyal güvenlik sistemlerinin tasarımı için önemlidir (Weeks, 2012:150-152).

$$\text{Kaba Doğum Oranı (KDO)} = \frac{\text{Yıllık Toplam Doğum Sayısı}}{\text{Yıl Ortası Nüfusu}} \times 1000$$

Bu hesaplama, bir toplumun nüfus dinamiklerini anlamak ve gelecekteki demografik eğilimleri tahmin etmek için önemlidir. Kaba doğum oranı, sağlık planlaması, sosyal politikalar ve eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılır. Hesaplama nüfusun değişken olması nedeniyle, yıl ortası nüfusunun dikkate alınması daha doğru sonuçlar verir. Bu oran yalnızca doğum sayısını dikkate alır; diğer demografik faktörler (ölüm oranı, göç vb.) hesaba katılmaz.

Örnek Soru: Bir ülkede 2023 yılı boyunca toplam 200.000 doğum gerçekleşti ve bu yıl için tahmin edilen yıl ortası nüfusu 10 milyon (10,000,000) kişi olduğunda Kaba Doğum Oranı Nedir?

Bu verilere göre Kaba Doğum Oranı şu şekilde hesaplanır:

$$\text{KDO} = \frac{200.000}{10.000.000} \times 1000 = 20$$

Sonuç: Bu durumda, kaba doğum oranı 20'dir. Bu, 2023 yılında her 1.000 kişi başına 20 doğum olduğu anlamına gelir.

$$\text{**Doğurganlık Oranı (üreme hızı)} = \frac{\text{Canlı Doğumların Sayısı}}{(15-49 \text{ yaş grubu})\text{Kadın Nüfusu Sayısı}} \times 1000$$

Örnek Soru: Bir şehirde 2023 yılında gerçekleşen canlı doğum sayısı 12.500, 15-49 yaş aralığındaki kadın nüfusu sayısı ise 250.000'dir. Bu verilere göre şehrin doğurganlık oranını durumunu (üreme hızını) hesaplayınız?

$$\text{Doğurganlık Oranı (üreme hızı)} = \frac{\text{Canlı Doğumların Sayısı}}{(15-49 \text{ yaş grubu})\text{Kadın Nüfusu Sayısı}} \times 1000$$

$$\text{Doğurganlık Oranı (üreme hızı)} = \frac{12.500}{250.000} \times 1000 = 50$$

Sonuç: Şehrin doğurganlık oranı 50'dir. 2023 yılında her 1000 kişi başına 50 kişidir.

$$\text{**Yasal Olmayan Doğum Oranı} = \frac{\text{Yasal Olmayan Doğumların Sayısı}}{\text{Tüm Doğum Miktarı}} \times 1000$$

Örnek Soru: Bir ülkede bir yıl içinde gerçekleşen 50,000 doğumun 1,200'ü yasal olmayan doğumlardır. Bu durumda yasal olmayan doğum oranı nedir?

$$\text{Yasal Olmayan Doğum Oranı} = \frac{1.200}{50.000} \times 1000 = 24$$

Sonuç: Yasal olmayan doğum oranı 24'tür.

2.23. Kaba Ölüm Oranı (Crude Death Rate)

Tanım: Kaba ölüm oranı, belirli bir yıl içinde her 1.000 kişi başına düşen ölüm sayısını ifade eder. Bu oran, bir toplumun ölüm oranlarını ve sağlık durumunu anlamak için kullanılır. Bir toplumun genel sağlık durumunu ve yaşam koşullarını değerlendirmek için kullanılır. Kaba ölüm oranı, toplumun yaş yapısını ve sağlık hizmetlerinin etkinliğini değerlendirmede önemlidir (Rowland, 2003:96-98).

$$\text{Kaba Ölüm Oranı (KÖO)} = \frac{\text{Yıllık Toplam Ölüm Sayısı}}{\text{Yıl Ortası Nüfusu}} \times 1000$$

Kaba ölüm oranı, sağlık politikalarının, yaşlanma eğilimlerinin ve diğer demografik değişimlerin izlenmesi açısından önemli bir göstergedir. Nüfusun değişken olması nedeniyle, yıl ortası nüfusunun dikkate alınması daha doğru sonuçlar verir. Bu oran, toplumun genel sağlık durumu ve yaşam koşulları hakkında bilgi verir. Ancak, yaş dağılımı gibi diğer faktörler hesaba katılmadığı için, tek başına yeterli bir gösterge olmayabilir.

Örnek Soru: Bir ülkede 2023 yılı boyunca toplam 80.000 ölüm gerçekleştiğinde ve bu yıl için tahmin edilen yıl ortası nüfusu 5 milyon (5,000,000) kişi olduğunda kaba ölüm oranı nedir?

Bu verilere göre Kaba Ölüm Oranı (KÖO) şu şekilde hesaplanır:

$$\text{KÖO} = \frac{80.000}{5.000.000} \times 1000 = 16$$

Sonuç: Bu durumda, kaba ölüm oranı 16'dır. Bu, 2023 yılında her 1.000 kişi başına 16 ölüm olduğu anlamına gelir.

2.24. Doğal Nüfus Artış Oranı (Natural Increase Rate-NIR)

Tanım: Doğal nüfus artış oranı, belirli bir toplumda doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki farkı ifade eder. Göç gibi diğer demografik faktörler dikkate alınmadan hesaplanan bu oran, nüfusun doğal yollarla nasıl değiştiğini gösterir. Bir toplumun nüfus büyüme hızını tahmin etmek için temel bir göstergedir. Sosyal politikaların, altyapı yatırımlarının ve kaynak dağılımının planlanmasında kullanılır (Preston, Heuveline ve Guillot, 2001:115-117). **Doğal Nüfus Artış Oranı (DNAO)**, bir nüfusun doğumlar ve ölümler arasındaki farktan kaynaklanan büyüme hızını ifade eder. Bu oran, göç hareketleri hariç tutularak nüfusun nasıl değiştiğini gösterir.

Doğal Nüfus Artış Oranı (DNAO) = Kaba Doğum Oranı (KDO) - Kaba Ölüm Oranı (KÖO)

Kaba Doğum Oranı (KDO), belirli bir yıl içinde, her 1.000 kişi başına düşen doğum sayısı.

Kaba Ölüm Oranı (KÖO), belirli bir yıl içinde, her 1.000 kişi başına düşen ölüm sayısı.

Örnek Soru: Bir ülkede 2023 yılı için:

- **Kaba Doğum Oranı (KDO): 25**
- **Kaba Ölüm Oranı (KÖO): 8**

Bu verilere göre Doğal Nüfus Artış Oranı şu şekilde hesaplanır:

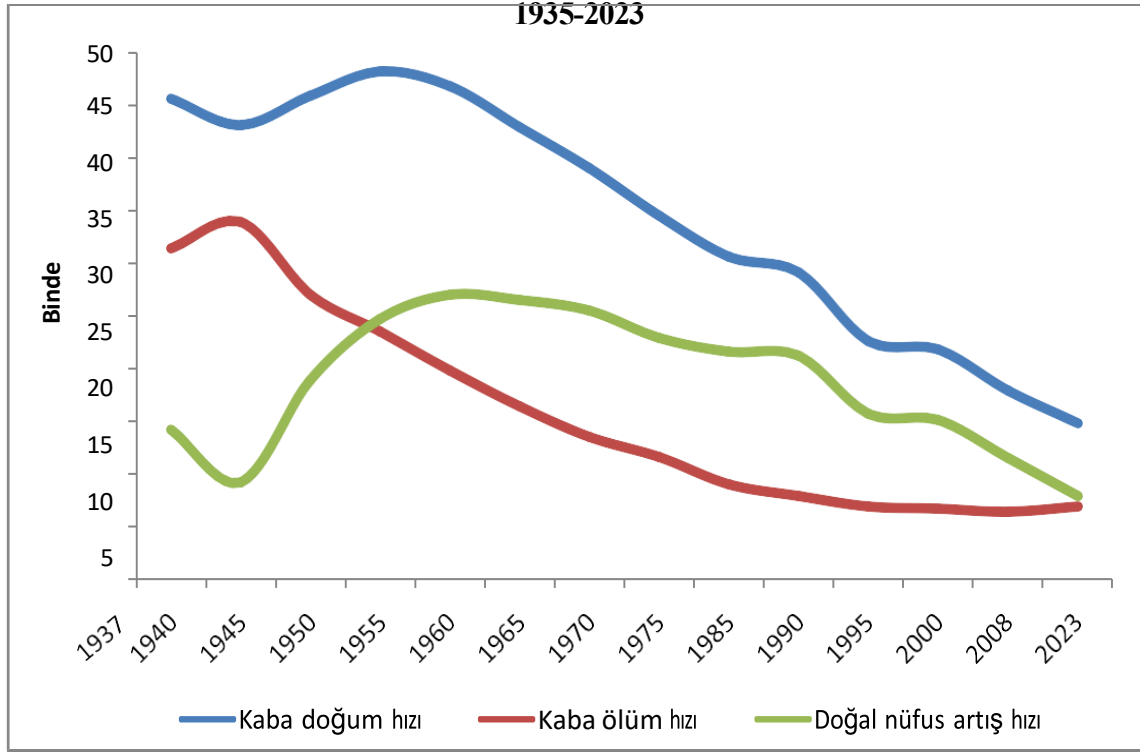
$$\text{DNAO} = \text{Kaba Doğum Oranı (KDO)} - \text{Kaba Ölüm Oranı (KÖO)} = 25 - 8 = 17$$

Sonuç: Bu durumda, doğal nüfus artış oranı %1.7'dir. Bu, göç hareketleri hesaba katılmadan, nüfusun doğal yollarla yılda %1.7 oranında arttığı anlamına gelir.

Pozitif DNAO: Doğum oranı ölüm oranından yüksekse, nüfus artışı vardır.

Negatif DNAO: Ölüm oranı doğum oranından yüksekse, nüfus azalır.

Doğal nüfus artış oranı, bir toplumun büyüme potansiyelini anlamak için kullanılır. Göç hareketleri hesaba katılmadığı için, gerçek nüfus değişimi farklı olabilir. Doğal nüfus artış oranı, nüfus politikalarının planlanması ve gelecekteki demografik değişimlerin öngörülmesi açısından kritik bir göstergedir. Kaba doğum, kaba ölüm ve doğal nüfus artış oranları, bir toplumun demografik yapısını anlamak ve gelecekteki nüfus eğilimlerini tahmin etmek için hayati öneme sahiptir. Bu göstergeler, sağlık hizmetleri planlaması, eğitim politikaları, sosyal güvenlik sistemleri ve genel olarak nüfus politikaları üzerinde stratejik kararlar almak için kullanılır (Keyfitz ve Caswell, 2005:205-210).

Grafik 6: Türkiye'de Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi, 1935-2023

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd. (2023), Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), s.13'deki tablodan alınmıştır.

2.25. Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı ((Labor Force Participation Rate- LFPR)

Nüfusun işgücüne katılma oranı, bir ülkenin çalışma yaşındaki (genellikle 15-64 yaş arası) nüfusunun ne kadarının iş gücüne (çalışan veya iş arayan)⁷ dahil olduğunu belirleyen önemli bir ekonomik göstergedir. *İşgücüne katılma oranı, ekonomik üretkenliği doğrudan etkilediğinden ülkelerin kalkınma, refah ve sosyal denge hedeflerinin belirlenmesi açısından oldukça önemli bir sosyoekonomik kavramdır. Bu oran, aktif olarak çalışan ve iş arayan bireylerin toplam çalışma yaşındaki nüfusa oranını ifade eder.* İşgücüne katılma oranı, bir ekonominin üretken potansiyelini ve işgücü piyasasının ne kadar etkin kullanıldığını gösterir. Hükümetler ve ekonomik planlamacılar, işgücüne katılma oranını artırmak için istihdam

⁷ Bir ülkedeki toplam nüfusun 15 yaş üzerindeki kısmının kırsal, hapishane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan bölümüne kurumsal olmayan sivil nüfus denir. Kurumsal olmayan nüfus 3 gruptan oluşur: 1.Çalışanlar/İstihdam edilenler (E), 2.İşsizler (U), 3. İşsiz olan ve İş aramayanlar Kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsizler toplamına işgücü (L) denir. $L=E+U$.

İşsizliğin hesaplanması ise; (Kurumsal olmayan) Sivil Nüfus= L + İşgücünde Olmayan Kesim

İşgücünde Olmayanlar Kesim kimlerdir? 7 kısımda ele almak mümkündür:

1. İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, 2. mevsimlik işçiler, 3. Ev işleriyle meşgul olanlar (genellikle ev kadınları), 4.

Öğrenciler, 5. Emekliler, 6. Çalışmaz olanlardan iş aramayanlar (discouraged workers) İşsizlerin bir kısmı iş bulma ümidini kaybettikleri için işgücü piyasasından çekilirler, bunlara cesareti kırılan işçiler denir. 7. Diğerleri olmak üzere,

İşgücüne katılma oranı= (İşgücü/Sivil nüfus) x 100 → Bu bağlamda, Türkiye'de işgücünün işe katılma oranı; işgücü sınıfındaki nüfusun (TÜİK 15 yaş üstü nüfusu bu grupta ele almaktadır), çalışan nüfusa oranlanmasıyla elde edilmektedir. İşgücüne katılma oranı, işgücünü oluşturan kişi sayısının çalışma çağındaki nüfusa oranıdır.

politikaları ve eğitim programları geliştirir. Bu oran aynı zamanda cinsiyet eşitliği, yaşlanma ve eğitimin etkileri gibi sosyal faktörleri de yansıtabilir (Mankiw, 2012:620-625).

Hesaplanışı:

İşgücüne katılma oranı (İKO), aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = \frac{\text{İşgücüne Katılan Nüfus (Çalışanlar+İşsizler)}}{\text{Çalışma Çağındaki Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100$$

Adımlar:

1. Çalışma yaşındaki nüfus (genellikle 15-64 yaş arası) belirlenir.
2. Bu nüfustan işgücüne dahil olanlar (çalışanlar ve iş arayanlar) tespit edilir.
3. Yukarıdaki formül kullanılarak oran hesaplanır.

Örnek Soru: Bir ülkede çalışma yaşındaki nüfus 50 milyon kişi olsun. Bu nüfusun 30 milyonu çalışıyor, 5 milyonu ise iş arıyor olsun. İşgücüne katılma oranı şu şekilde hesaplanır:

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = \frac{30 \text{ Milyon} + 5 \text{ Milyon}}{50 \text{ Milyon}} \times 100 = \%70 \text{ olur.}$$

Sonuç: Bu durumda, işgücüne katılma oranı %70 olur.

İşgücüne katılma oranı, bir ülkenin ekonomik potansiyelini ve sosyal istikrarını doğrudan etkileyen önemli bir göstergedir. Bu oranın düşük olduğu durumlarda, ekonomik büyüme potansiyeli düşük kalabilir ve daha sınırlı bir büyümeden söz edilebilir ve toplumun genel durumu bu düşük orandan olumsuz etkilenecektir. Yüksek katılım oranı ise, yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda sosyal refah, daha yüksek bir gelir durumu, toplumsal huzur ve sosyal barışın tesis edilmesinde, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlar. Daha geniş bir analiz yapmak gerekirse, Yüksek işgücüne katılım oranı, daha fazla gelir elde etmenize olanak tanır, bu da hane halkının refahını artırır. İnsanların ve ailelerin ekonomik olarak kendilerini güvende hissetmesi, toplumsal destek düzeyinin yükseltilmesi ve toplum içinde sosyalleşmenin sağlanması. Yüksek katılım oranı, yalnızca ekonomik anlamda değil, toplumsal dayanışma ve barış ortamının güçlenmesine katkıda bulunur, bu da uzun süreli sosyal istikrar ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlar. Bu durum, ekonomik büyüme ile birlikte toplumsal bütünlüğü destekleyen, daha geniş bir kalkınmayı işaret eder.

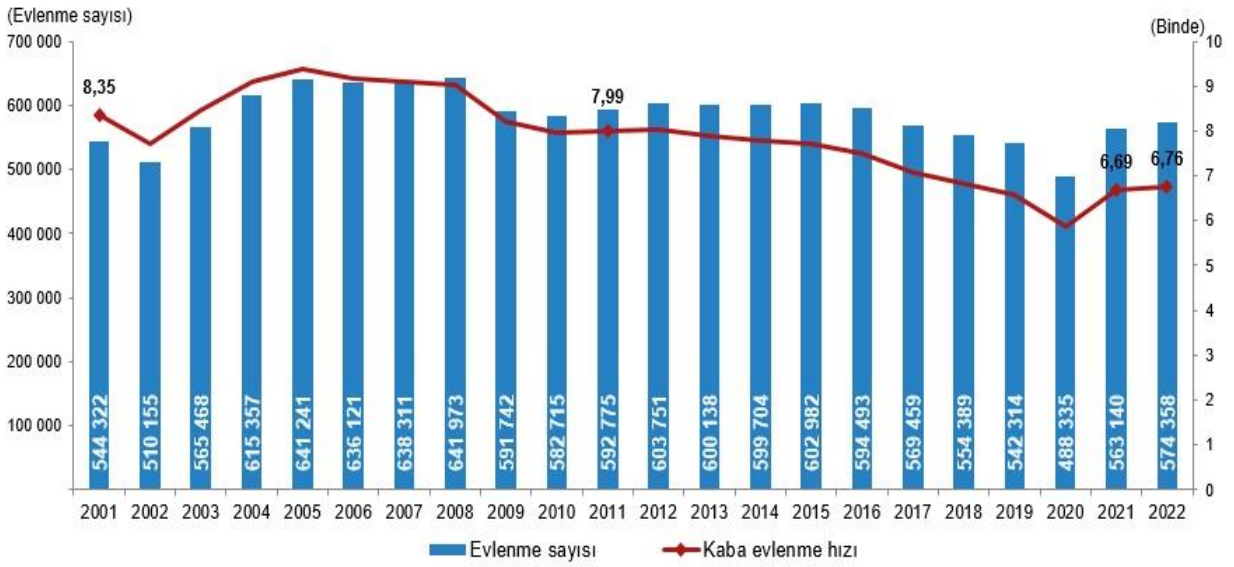
İşgücüne katılma oranı, ülkenin üretim gelişiminin temel unsurlarından biridir. Yüksek bir katılım oranı, daha fazla üretim ve iş gücü potansiyeli anlamına gelir. Bu ülkenin ekonomik büyümesini artırır, daha yüksek vergi geliri elde edilmesini sağlar ve kamu hizmetleri ile altyapı yatırımlarına kaynak yaratır. Özellikle, ülkenin genç iş gücüne sahip olması, uzun vadeli kalkınma planları için hayati öneme sahiptir. İşgücüne katılım oranı yüksekse, hane gelirlerini artırır, daha kapsamlı bir gelirin ortaya çıkmasını sağlar. Kadınların iş gücüne katılımının artması, özellikle aile gelirleri çeşitlenir ve hanelerin sosyoekonomik refahı artar. Toplumun üretkenlik düzeyi ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. İşgücüne katılma oranı, toplumsal istikrar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İşgücüne yüksek katılım, ülkenin üretim gücünü artırarak, rekabet avantajı sağlar.

2.26. Nüfusta Evlenme Kavramları (Concepts of Marriage in Population- CMP)

Fertlerin (kadın ve erkek çiftin) yasalar ve sosyal normlar çerçevesinde bir birliktelik kurmasına “**evlenme**” denilmektedir. Evlenme, toplumsal, dini ve hukuki anlamda iki kişinin aile kurma amacıyla bir araya gelmesidir. Türkiye'de evlenme, hukuki, sosyal, ekonomik ve demografik boyutları olan karmaşık bir süreçtir. Bu kavram, sadece bireyler arası bir ilişki değil, aynı zamanda toplumsal normlar ve değerler çerçevesinde anlam kazanır. Türkiye'de evlenme yaşı, son yıllarda artış göstermiştir. Gençlerin eğitim seviyesinin artması ve kariyer hedeflerinin öncelik kazanması, evlenme yaşının yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, nüfus dinamiklerini etkileyen önemli bir faktördür. Evlilik, bireylerin ve ailelerin yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen bir süreçtir. Nüfus ve demografik analizler, evlenme olgusunu daha iyi anlamak ve toplumsal dinamikleri incelemek açısından önemlidir. Evlenirlik, evlenme kapasitesine sahip olan fertlerin (kadın ve erkekten oluşan çiftin) toplam nüfusa oranı ya da evlenmeye uygun yaşta olan kişilerin genel nüfustaki oranı anlamına gelir. Genellikle evlilik yaşına ulaşmış ve evlenme potansiyeli taşıyan bireyler için kullanılır. Nüfus çalışmalarında "evlenme" kavramı, bireylerin yasal olarak bir evlilik bağı kurmasını ifade eder. Bu bağlamda evlenme oranları ve evlenme ile ilgili diğer istatistiksel hesaplamalar, demografik analizlerde önemli bir yer tutar. Türkiye'de evlenme, Türk Medeni Kanunu'na tabidir. Evlenme işlemi, devletin tanıdığı bir yetkili makam (genellikle nikah memurları) tarafından gerçekleştirilir. Nikah, hukuki bir belgedir ve tarafların hak ve yükümlülüklerini belirler. Evlenme, sadece bireyler arasında bir ilişki değil, aynı zamanda iki ailenin birleşmesi anlamına da gelir. Bu durum, toplumsal ve kültürel değerlerin bir parçası olarak, ailelerin ve toplumun onayını gerektirir. Dini ve geleneksel ritüeller de evlenme sürecinde önemli bir yer tutar.

Evlenme, iki bireyin yasal ve sosyal olarak bir araya gelerek aile kurma amacıyla gerçekleştirdikleri bir ritüel ve hukuki işlemdir. Bu işlem, çoğu toplumda belirli kurallara, normlara ve geleneklere dayanır. Türkiye'de evlenme, hem medeni kanun çerçevesinde hukuki bir bağ yaratır hem de toplumsal normların bir parçasıdır. Geleneksel aile yapısı, kültürel normlar, dini inançlar ve toplumsal beklentiler evlenmeye önemli etkenlerdir. Ayrıca, sosyal ve ekonomik güvenceler (evlilik sonrası mali destekler, emeklilik gibi) de evliliği teşvik eden unsurlardandır.

Grafik 7: Türkiye’de Evlenme sayısı ve kaba evlenme hızı, 2001-2022

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437>; erişim tarihi: 05. 04.2023

Evlenme Kavramları

- **Evlenme Oranı:** Belirli bir nüfus içinde belli bir zaman diliminde yapılan evlenmelerin oranıdır. Genellikle yıllık olarak hesaplanır ve evlilik eğilimlerini yansıtır.
- **İlk Evlenme Oranı:** Hayatında ilk kez evlenen kişilerin oranıdır. Bu oran, evlenme yaşını ve toplumdaki evlenme alışkanlıklarını analiz etmek için önemlidir.
- **Yeniden Evlenme Oranı:** Boşandıktan veya eşini kaybettikten sonra yeniden evlenen kişilerin oranını ifade eder.
- **Evlenirlik Oranı:** Evlenme yaşına gelen bireyler arasındaki evlilik oranını gösterir.
- **Kaba Evlenme Oranı:** Toplam evliliklerin, toplam nüfusa oranlanması ile elde edilen bir orandır. Evlilik olaylarının genel nüfustaki dağılımını gösterir.

2. Kaba Evlenme Oranı (Crude Marriage Rate, CMR)

- **Tanımı:** Yıllık evliliklerin, toplam nüfusa oranlanarak hesaplanmasıdır.

Hesaplanışı:

$$\text{Kaba Evlenme Oranı} = \frac{\text{Bir Yıl İçinde Toplam Evlenme Sayısı}}{\text{Yıl Ortası Toplam Nüfus}} \times 1000$$

Örnek Soru: 2022 yılı için 500.000 evlilik gerçekleşmiş ve yıl ortası nüfusu 85 milyon olarak kabul edilmiştir.

- Kaba Evlenme Oranı = $\frac{500.000}{85.000.000} \times 1000 = \%05.88$

Bu durumda kaba evlenme oranı, 1000 kişide yaklaşık 5.88 kişi evlenmiştir.

3. İlk Evlenme Oranı

- **Tanımı:** İlk kez evlenen bireylerin oranını ifade eder. Bu oran, gençler arasındaki evlilik eğilimlerini ve toplumdaki genel evlenme yaşını analiz etmek için kullanılır.

Hesaplanışı:

$$\text{İlk Evlenme Oranı} = \frac{\text{Bir Yıl İçinde İlk Kez Evlenenlerin Sayısı (kadın ve erkek sayısı)}}{\text{15 ve Üzeri Bekar Nüfus (Hiç Evlenmemiş Kadın ve Erkek)}} \times 1000$$

Örnek Soru: 2022 yılında ilk kez evlenen 300.000 kişi ve 15 yaş üstü bekâr nüfus 40 milyon ise:

- İlk Evlenme Oranı = $\frac{300.000}{40.000.000} \times 1000 = \%07,5$

Bu hesaplama göre, 1000 bekâr kişiden yaklaşık 7.5'i evlenmiştir

4. Ortalama İlk Evlenme Yaşı

- **Tanım:** Ortalama ilk evlenme yaşı, bireylerin ilk evliliklerini yaptıkları yaş ortalamasını ifade eder. Bu yaş, toplumsal ve kültürel dinamiklere göre değişiklik gösterebilir. Ortalama ilk evlenme yaşı, bir toplumda bireylerin ilk evliliklerini gerçekleştirdikleri yaşı gösteren bir istatistiksel ölçüttür. Bu oran, demografik analizlerde, sosyolojik araştırmalarda ve politika geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Hesaplanışı: Toplam yaş, birey sayısına bölünerek ortalama ilk evlenme yaşı hesaplanır.

$$\text{Ortalama İlk Evlenme Yaşı} = \frac{\text{Toplam Yaş}}{\text{Fert Sayısı}}$$

- **Yaşların Toplanması:** İlk evliliği gerçekleştiren bireylerin yaşları toplanır. Örneğin, 10 kişinin ilk evlenme yaşları şu şekilde olsun: 22, 24, 23, 21, 25, 27, 22, 24, 23, 26.
- **Toplam Yaşın Hesaplanması:** Bireylerin yaşları toplanarak toplam yaş hesaplanır.
Toplam Yaş = 22+24+23+21+25+27+22+24+23+26 = 241
- **Birey Sayısının Belirlenmesi:** İlk evliliği gerçekleştiren bireylerin sayısı belirlenir. Yukarıdaki örnekte 10 birey bulunmaktadır.

$$\text{Ortalama İlk Evlenme Yaşı} = \frac{241}{10} = 24,1$$

Ortalama ilk evlenme yaşı bu örnekte 24,1 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama, toplumun demografik yapısını ve evlenme eğilimlerini anlamak için kullanılabilir. Ayrıca, bu ortalama yaş, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikleri hakkında da bilgi verebilir.

5. Yeniden Evlenme Oranı

- **Tanımı:** Boşandıktan veya eşini kaybettikten sonra yeniden evlenen kişilerin oranını gösterir.

Hesaplanması:

$$\text{Yeniden Evlenme Oranı} = \frac{\text{Daha önce Evlenmişlerin Evlenme Sayısı (kadın ve erkek sayısı)}}{\text{Yıl Ortası Dul ve Boşanmışların Toplam Sayısı (Kadın ve Erkek Sayısı)}} \times 1000$$

Örnek: Bir yıl içinde 100.000 boşanmış veya dul kişi ve bu kişilerden 15.000'inin yeniden evlendiğini varsaydığımızda, Yeniden Evlenme Oranı ne kadardır?

$$\text{Yeniden Evlenme Oranı} = \frac{15.000}{100.000} \times 1000 = \%150$$

Açıklama yapmak gerekirse, boşanmış veya dul kişilerden 1000 kişiden 150'si yeniden evlenmiştir.

6. Evlenilirliğin Yaş Oranları

- **Tanımı:** Belirli yaş gruplarındaki bireylerin evlenme olasılığını gösteren bir orandır.

Hesaplanması:

$$\text{Yaşa Göre Evlenirlik Oranı} = \frac{\text{Belirli Yaş Grubundaki Evlenenlerin Sayısı}}{\text{O Yaş Grubundaki Toplam Nüfus}} \times 1000$$

- **Örnek:** 25-29 yaş grubunda 120.000 kişi evlenmiş ve bu yaş grubundaki nüfus 1 milyon ise:

- Yaşa Göre Evlenirlik Oranı = $\frac{120.000}{1.000.000} \times 1000 = \%0120$

Bu yaş grubundaki her 1000 kişiden 120'si evlenmiştir.

7. Evlenmede Ağırlıklı Yaş Ortalaması

- Tanımı:** Evliliklerin hangi yaşlarda daha yoğun olarak gerçekleştiğini gösterir. Bu ortalama, toplumsal evlenme yaşının eğilimlerini analiz etmeye yardımcı olur.

Hesaplanışı:

$$\text{Ağırlıklı Yaş Ortalaması} = \frac{\sum(\text{Yaş Grubu Ortalaması} \times \text{O Yaş Grubundaki Evlenme Sayısı})}{\text{Toplam Evlenme Sayısı}} \times 1000$$

Örnek:

- 20-24 yaş grubunda 200.000 evlilik ve ortalama yaş 22.
- 25-29 yaş grubunda 300.000 evlilik ve ortalama yaş 27.
- 30-34 yaş grubunda 100.000 evlilik ve ortalama yaş 32.

$$\text{Ağırlıklı Ortalama Yaş} = \frac{(22 \times 200.000) + (27 \times 300.000) + (32 \times 100.000)}{200.000 + 300.000 + 100.000} \times 1000 \rightarrow$$

$$\text{Ağırlıklı Ortalama Yaş} = \frac{4.400.000 + 8.100.000 + 3.200.000}{600.000} \times 1000 = 25,95$$

Sonuca göre, evlenmede ağırlıklı yaş ortalaması 25.95'tir.

Tablo 2: Türkiye'nin Demografik Değişimleri (1927-2024)

Yıllar	Evlenme Sayısı	Boşanma Sayısı	İntihar Oranları (100.000 kişide)	Dul Kalan Sayısı	Hane Halkı Sayısı (milyon)	Çift Ebeveynli Aile Sayısı (milyon)	Tek Ebeveynli Aile Sayısı (milyon)
1927	100.000	10.000	15	150.000	3	2,8	0.2
1950	150.000	15.000	12	200.000	4,5	4,2	0.3
1980	250.000	35.000	10	300.000	7	6,7	0.5
2000	540.000	91.000	12	350.000	14	12	2
2010	582.000	120.000	14	370.000	18	15	3
2020	487.270	135.000	16	400.000	24	21	3
2024	500.000 (tah.)	140.000 (tah.)	17	420.000 (tah.)	25 (tah.)	22 (tah.)	3.5 (tah.)

Kaynak: TÜİK, DİE ve DPT verilerinden derlenerek tahmini değerler üzerinden alınmıştır.

Evlenme Sayısı:

1927 yılında Türkiye'de evlenen çift sayısı yaklaşık 94.000 civarındaydı. 2022 yılında ise bu rakam yaklaşık 574.000 olarak kaydedildi. Evlenme sayısında yıllar içinde ciddi dalgalanmalar görülmüştür.

- **1927-1950:** Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de evlenme sayıları, toplumun geleneksel yapısı ve kırsal yaşama dayalı büyük aile modeli nedeniyle sınırlı artış göstermiştir. Evlenme, toplumsal normların ve aile yapısının güçlü bir parçası olarak kabul edilmiştir.
- **1950-1980:** Bu dönemde Türkiye'de şehirleşme hızlandıkça, evlenme oranlarında bir artış gözlemlenmiştir. Kırsal bölgelerden büyük şehirlere göç ve ekonomik kalkınma, evlenme yaşını etkilemiş, özellikle genç nüfus arasında evlilikler daha erken yaşta gerçekleşmiştir.
- **1980-2000:** 1980 sonrası ekonomik ve sosyal reformlar, daha fazla kadınların eğitim alması ve iş gücüne katılımı gibi faktörler evlenme yaşını yukarı çekmiş, evlenme sayılarında yavaşlama yaşanmıştır.
- **2000-2024:** Günümüzde, evlenme sayılarında bir düşüş gözlemlenmektedir. Türkiye'de 2000'lerden itibaren eğitim düzeyinin artması, bireylerin kariyer odaklı bir hayat sürme eğiliminde olması ve evlilik yaşının gecikmesi bu azalmayı açıklayan başlıca nedenlerdir.

Boşanma Sayısı:

1927 yılında boşanma sayısı 4.800 civarındaydı. 2022 yılına gelindiğinde ise boşanma sayısı 180.000'in üzerindeydi. Boşanma oranları 1980'lerden itibaren artış göstermiştir.

- **1950'den itibaren** boşanma sayıları artmaya başlamış, özellikle 1980'den sonra dramatik bir yükseliş gözlemlenmiştir. Bu artış, kentleşme, kadınların iş gücüne katılımı, aile içi rollerin değişmesi ve daha kolay boşanma prosedürleri gibi faktörlerle açıklanabilir.
- **2000-2020:** Boşanma oranlarındaki artış, Türkiye'nin toplumsal yapısında önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Boşanmalar özellikle ekonomik kriz dönemlerinde (örneğin 2001 krizi ve 2018 sonrası ekonomik sıkıntılar) artış göstermiştir. Aynı

zamanda, boşanma süreçlerinin yasal olarak daha erişilebilir hale gelmesi de bu artışta etkili olmuştur.

İntihar Oranları:

Türkiye'de intihar oranları yıllara göre farklılık göstermektedir. 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 4.000 intihar vakası kaydedilmiştir.

- **1927-1950:** Türkiye'de intihar oranları düşük seviyelerdeydi ve bu dönem boyunca genelde stabil kalmıştır. Bu, kırsal toplum yapısının, güçlü aile bağlarının ve toplumsal desteğin yüksek olmasıyla açıklanabilir.
- **1980 sonrası:** Özellikle büyük ekonomik krizler, toplumsal değişimler ve bireyselleşme ile birlikte intihar oranları artmıştır. 2000'li yıllardan itibaren artan stres faktörleri, işsizlik ve ekonomik belirsizlikler intihar oranlarını artırmıştır.

Dul Kalan Sayısı:

Türkiye'de dul kalan insan sayısının artış gösterdiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2022'de bu sayı yaklaşık 3,5 milyon kişiydi. 1927'de Türkiye'deki hanehalkı sayısı yaklaşık 4 milyondur. 2022 yılında bu sayı 25 milyonun üzerine çıkmıştır.

- Türkiye'de dul kalan kişi sayısı özellikle yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte zamanla yükselmiştir. 1980'lere kadar ortalama yaşam süresi düşük olduğu için dul kalan kişi sayısı nispeten sabit kalmıştır. Ancak, 1980 sonrası sağlık koşullarının iyileşmesi ve yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte dul kalan insan sayısında da bir artış gözlenmiştir.

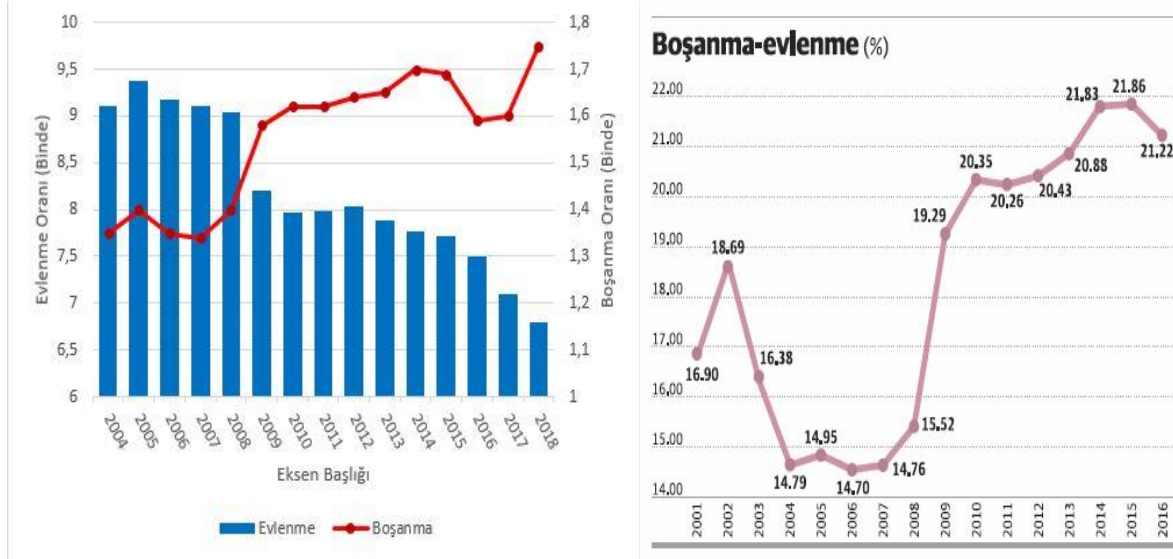
Çift Ebeveynli ve Tek Ebeveynli Aileler:

TÜİK'in 2022 verilerine göre Türkiye'deki çift ebeveynli ailelerin oranı %80 civarındaydı. Tek ebeveynli ailelerin oranı 2022 itibarıyla %20 civarındaydı ve genellikle boşanma veya dul kalma nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

- **Çift Ebeveynli Aileler:** Türkiye'de çift ebeveynli aileler hâlâ en yaygın aile tipi olmasına rağmen, boşanmaların artışı, eşlerden birinin ölümünün ardından yeniden evlenmemesi ve bekâr ebeveynlerin artışı tek ebeveynli ailelerin sayısını artırmıştır.
- **Tek Ebeveynli Aileler:** Özellikle son yıllarda boşanma oranlarının artışı ve toplumsal kabul görmüş normların değişimi, tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artışa yol açmıştır. Tek ebeveynli ailelerde genellikle ebeveynlerden biri çocuğun

bakımını üstlenirken, bu ailelerin sayısındaki artışa katkı sağlayan başlıca etkenler arasında boşanmalar ve ebeveyn kayıpları bulunmaktadır.

Grafik 8: Türkiye’de 2004-2018 Arası Evlenme ve Boşanma Oranları

Kaynak: TÜİK verilerine göre derlenmiştir.

2.27. Nüfusta Boşanma Kavramları

Boşanma, evli çiftlerin hukuki bağlarını sona erdirmek üzere mahkemeye başvurarak gerçekleştirdikleri bir işlemdir. Bu işlem, tarafların evlilik birliğini sona erdirir ve genellikle çocukların velayeti, mal paylaşımı gibi konuları da içerir. Boşanma, bireylerin yaşamlarını etkileyen önemli bir sosyal olgudur ve toplumsal dinamikleri yansıtır. Nüfusta boşanma kavramları, boşanmanın toplumsal etkilerini ve bireylerin yaşamındaki rolünü anlamak için önemli bir analitik çerçeve sunar. Boşanma oranları, belirli bir dönemdeki boşanma olaylarının, o dönemdeki toplam nüfusa veya evlenmelere oranıdır. Boşanma oranları, toplumsal dinamikleri anlamak ve politikalar geliştirmek için kritik öneme sahiptir.

A. Kaba Boşanma Oranı

Tanımı: Kaba boşanma oranı, belirli bir yıl içindeki toplam boşanma sayısının, aynı yıl içindeki ortalama nüfusa oranıdır. Genellikle 1.000 kişi üzerinden hesaplanır.

Hesaplama Yöntemi:

$$\text{Kaba Boşanma Oranı} = \frac{\text{Yıllık Toplam Boşanma Sayısı}}{\text{Yıl Ortası Genel Nüfus Miktarı}} \times 1000$$

Örnek Soru: 2022 yılında 150.000 boşanma ve yıl ortası nüfus 85 milyon olduğuna göre Kaba Boşanma Oranı ne kadardır?

$$\text{Kaba Boşanma Oranı} = \frac{150.000}{85.000.000} \times 1000 = 1,76 \rightarrow \%0,76$$

Bu sonuca göre, 1000 kişiden 1.76'sı boşanmıştır.

B. İlk Boşanma Oranı

İlk boşanma oranı, belirli bir dönemdeki ilk boşanma sayısının, o dönemdeki toplam evlenmelere oranıdır.

Hesaplama Yöntemi:

$$\text{İlk Boşanma Oranı} = \frac{\text{İlk Boşanma Sayısı}}{\text{Toplam Evlilik Sayısı}} \times 100$$

Örnek Soru: Eğer bir yıl içinde 50.000 ilk boşanma ve 600.000 evlenme gerçekleşmişse, buna göre ilk boşanma oranı ne kadardır?

$$\text{İlk Boşanma Oranı} = \frac{\text{İlk Boşanma Sayısı}}{\text{Toplam Evlilik Sayısı}} \times 100$$

$$\text{İlk Boşanma Oranı} = \frac{50.000}{600.000} \times 100 \approx 8,33$$

Buna göre, her 100 kişide 8.3'lük bir ilk boşanma durumu söz konusudur.

C. Yeniden Boşanma Oranı

Yeniden boşanma oranı, daha önce boşanmış bireylerin tekrar evlenip sonra boşanma sayısını ifade eder. İkinci veya daha sonraki evliliklerin boşanma durumunu gösterir. Boşanma sonrası yeniden evlenme oranını anlamak için kullanılır.

Hesaplama Yöntemi:

$$\text{Yeniden Boşanma Oranı} = \frac{\text{Yeniden Boşananların Sayısı}}{\text{Toplam Boşanma Sayısı}} \times 100$$

Örnek Soru: Eğer 10.000 kişi yeniden boşandı ve toplam boşanma sayısı 150.000 olduğuna göre,

$$\text{Yeniden Boşanma Oranı} = \frac{10.000}{150.000} \times 100 \approx 6,67$$

Buna göre, her 100 kişide 6.7'lik yeniden boşanma durumu söz konusudur.

D. Boşanmanın Yaş Oranları

Boşanmanın yaş oranları, boşanan bireylerin yaş gruplarına göre dağılımını gösterir. Bu, boşanma davranışlarının yaşa bağlı nasıl değiştiğini analiz etmek için kullanılır.

Hesaplama Yöntemi:

Örnekleme analizler, belirli bir topluluk ya da dönemde boşanma verilerini incelemek için kullanılır. Bu, politika geliştirmek ve sosyal hizmetlerin planlanmasında önemli bir araçtır.

Örneğin, Bir şehirde 1.000 kişiden 100'ünün boşandığı verileri incelemek, o bölgedeki boşanma eğilimlerini anlamak için kullanılabilir.

Belirli yaş aralıklarındaki boşanma sayıları toplanarak yaş gruplarının boşanma dağılımı belirlenir. Boşanma ağırlıklı yaş ortalaması, boşanan bireylerin yaşlarının ortalamasını belirlerken, her yaş grubunun boşanma sayısı ile çarpılmasını içerir.

$$\text{Ağırlıklı Yaş Ortalaması} = \frac{\sum(\text{Yaş Grubu Ortalaması} \times \text{Yaş Grubundaki Boşanma Sayısı})}{\text{Toplam Boşanma Sayısı}} \times 1000$$

Örnek Soru:

- 20-24 yaş: 20.000 boşanma
- 25-29 yaş: 30.000 boşanma
- 30-34 yaş: 25.000 boşanma

Hesaplamak için:

Öncelikle toplam boşanma sayısını hesaplayalım.

$$\text{Toplam Boşanma Miktarı} = 20.000 + 30.000 + 25.000 = 75.000 \text{ kişidir.}$$

Her Yaş Grubunun Toplam Boşanmadaki Oranı

Her yaş grubunun toplam boşanma sayısına oranını hesaplayalım.

- 20-24 yaş grubu oranı:

$$\text{Oran}_{20-24} = \frac{20.000}{75.000} \times 100 \approx \%26.67$$

- 25-29 yaş grubu oranı:

$$\text{Oran}_{25-29} = \frac{30.000}{75.000} \times 100 \approx \%40.00$$

- **30-34 yaş grubu oranı:**

$$\text{Oran}_{30-34} = \frac{25.000}{75.000} \times 100 \approx \%33.33$$

Sonuç olarak, 20-24 yaş grubundaki boşanmaların toplam boşanma sayısına oranı yaklaşık %26,67, 25-29 yaş grubundaki boşanmaların oranı %40 ve 30-34 yaş grubundaki boşanmaların oranı %33,33 olarak hesaplanmıştır.

$$\text{*Belli Bir Yaşa Göre Boşanma Oranı} = \frac{X \text{ Yaşındaki Toplam Boşanma Sayısı}}{X \text{ Yaşındaki Evli Nüfus Miktarı}} \times 1000$$

$$\text{*Evli Nüfus Oranı} = \frac{\text{Yıllık Toplam Boşanma Sayısı}}{\text{Toplam Evli Nüfus Miktarı}} \times 1000$$

$$\text{*Evli Erkek Oranı} = \frac{\text{Yıllık Toplam Boşanma Sayısı}}{\text{Toplam Evli Erkek Nüfus Miktarı}} \times 1000$$

Boşanma Sürecinin Özellikleri

- **Hukuki Süreç:** Boşanma, hukuken resmi bir işlem olduğundan, genellikle bir mahkeme süreci gerektirir. Taraflar, boşanmanın sonuçları hakkında anlaşma sağlamak zorundadır.
- **Mali Yükümlülükler:** Boşanma, tarafların maddi yükümlülüklerini, özellikle mal paylaşımını, nafaka durumunu ve çocukların velayetini etkiler.
- **Psikolojik Etkiler:** Boşanma, bireyler üzerinde stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik etkiler yaratabilir. Ayrıca, çocuklar üzerinde de uzun vadeli olumsuz etkileri olabilir.
- **Sosyal Değişim:** Boşanma, toplumsal normların değişmesine neden olabilir ve bireylerin sosyal yaşamını, aile yapılarını ve toplumsal ilişkilerini etkileyebilir.

2.28. Nüfusta İnsan Kaybı: İntihar Oranları (Suicide Rates of the Population- SRP)

Nüfusun intihar oranları, bir toplumda belirli bir zaman diliminde meydana gelen intihar vakalarının, o toplumun toplam nüfusuna oranlanarak hesaplanan bir göstergedir. Bu oran, toplumsal sağlık, psikolojik durum, ekonomik koşullar ve sosyal faktörler gibi çeşitli değişkenlerin bir yansıması olarak değerlendirilir. İntihar oranları, sağlık politikaları, toplumsal hizmetler ve ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalar için önemli bir veri kaynağıdır. İntihar, bireyin kendi hayatına son verme eylemidir. Bireysel psikolojik, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle gerçekleşir.

İntihar (Suicide) kavramının literatüre girişi Durkheim dönemiyle olmuş, 1897’de intihar üzerine yazdığı “le suicide” adlı eseriyle bu kavram kullanılır olmuştur. Latin kökenli sui (kendi kendine) ve cide (ölmek, öldürmek) kelimelerden oluşmasına rağmen, Latince kökenli değildir. İngilizce’de suicide olarak ilk kullanım tarihi 1662’dir. Literatürde en güzel intihar tanımını Ferri, şöyle ifade etmiştir; “Bir kimsenin yakın ve kaçınılmaz olan veya öyle zannedilen bir acıyı (şerefsiz bir durum, mahkûmiyet, sefalet, çok sevilen bir kişiyi kaybetme vb.) bertaraf etmek niyetiyle hayatına son vermesi intihardır” şeklinde tanımlamıştır. Orta çağda Latince’de “**sui homicido**” ya da “**sui ipisus homicidum**” deyimleri kullanılırdı. İntihar kavramı Tanzimat döneminde batı tarzında yazılan romanlarla dilimize girmiştir. Bu dönemde Türkçe’ye çevrilen eserlerde kendini katletmenin yerine “**intihar**” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelime Arapça’da kurban anlamına gelen “**nahr**” kelimesinden meydana gelmiştir. Günümüzde öz-kıyım gibi kavramlar kullanılmaktadır. Freud ise şöyle tanımlar; “intihar ölüm iç güdüsünün etkinlik kazanarak kendi üzerine çevrilmesidir” (Aksu, 2018:67). İntihar olgusu, ölme niyeti ve amacıyla, sonucunun ölüme yol açacağına inanılan bir yöntemle hayatına son vermeye karar alınıp ve bu kararın uygulanmaya geçirilmesi durumudur. Bilimsel literatürde, ilk olarak Emile Durkheim tarafından ortaya artılan görüşe göre; ekonomik krizlerin intihara eğilimli kişiler üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Emile Durkheim, intihar üzerine yaptığı “**le suicide**” adlı 1897 tarihli çalışmasında, kuralsız intiharların ekonomideki daralma ve refah artışı dönemlerinde ortaya çıkabileceklerini, intiharların yoksulluktan değil krizlerle birlikte ani bir karışıklık çıkmasından kişilerin intihara yönelebileceklerini belirtmiştir (Durkheim, 2013: 241-248; Ayrıca bkz: Tunalı ve Özkaya, 2016:59; aktaran bkz: Aksu, 2018:67-68). İktisadi analize dayalı ilk makale çalışması 1974 yılında Daniel Hamermesh ve Neal M. Soss’un birlikte yazdıkları “**İntiharın İktisadi Teorisi**” adlı çalışmada ortaya koymuşlardır. 1947-1967 dönemini kapsayan A.B.D.’deki intihar oranlarını ele alan bir çalışma olup, işsizliğin özellikle savaş sonrası dönemde genç nüfus üzerinde etkilerini ele almışlar, ferdin yaşamdan beklentilerini ve ekonomik aktivitelerdeki düşüşün kişiler üzerindeki etkisini ele almışlar, hayattan zevk alamaması, düzenli gelirin olmayışı, ayrıca bireyin yaşamındaki beklentilerinin intihar davranışı üzerinde belirleyici bir etkisini tespit etmişlerdir. İntihar ile işsizlik arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir (Hamermesh ve Soss, 1974:83-98; aktaran bkz: Aksu, 2018:68). İntihar oranlarının sayısal değerlerindeki artış, toplumun sosyal yapısı hakkında ve toplumun içinde bulunduğu krizlerin belirlenmesi ve çözümü açısından önemli emareler sağlar. Bu amaçla yapılması ve uygulanması gereken politikalar önem arz etmektedir.

- **Sağlık Politikasının Geliştirilmesi:** İntihar oranlarının izlenmesi, toplumsal sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yardımcı olur.
- **Farkındalık Yaratma:** İntihar, birçok insanın yaşadığı bir sorun olduğundan, farkındalık yaratmak ve toplumsal bilinci artırmak önemlidir.
- **Araştırma ve Müdahale:** İntihar oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, araştırma yaparak bu durumun nedenlerini anlamak ve önleyici tedbirler almak mümkün olur.

İntihar oranları toplumlar arasında farklılık gösterebilir. Genel olarak, intihar oranlarının yüksek olduğu toplumlar ve yaş grupları şunlardır:

1. Toplumsal Faktörler:

- Ekonomik sıkıntıları ve krizleri yoğun olarak yaşayan toplumlar,
- Yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkeler,
- Sosyal ve gelir eşitsizliklerin yoğun olduğu bölgeler.

2. Yaş Grupları:

- **15-29 Yaş Grubu:** İntihar oranları özellikle gençler arasında yüksektir. Gençlerdeki bu oran, sosyal baskılar, gelecekle ilgili belirsizlikler, işsizlik ve ilişki sorunlarıyla bağlantılıdır.
- **Orta Yaş ve Üzeri:** Orta yaşlı bireylerde işsizlik, boşanma, sağlık sorunları ve yaşam doyumunun azalması gibi nedenlerle intihar riski yükselir.
- **65 Yaş Üzeri:** Yaşlı bireylerde sağlık sorunları, sosyal izolasyon ve eş kaybı gibi faktörler intihar riskini artırabilir.

A. Kaba İntihar Oranı Hesaplama

- Kaba İntihar Oranı, genellikle belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yıl) gerçekleşen intihar vakalarının sayısının, o dönemdeki toplam nüfusa bölünmesiyle hesaplanır.
- **Hesaplanışı:**

$$\text{Kaba İntihar Oranı} = \frac{\text{Yıllık Toplam İntihar Sayısı}}{\text{Yıllık Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100.000$$

Örnek Soru: Bir yıl içinde 100 intihar vakası yaşanan ve toplam nüfusu 1.000.000 olan bir ülkede intihar oranı ne kadardır?

$$\text{Kaba İntihar Oranı} = \frac{100}{1.000.000} \times 1000.000 = 0,1$$

Bu sonuca göre, 1000 kişilik nüfusta 0.1 intihar vakası olduğunu gösterir.

Örnek Soru: Bir yıl içinde Türkiye'de 3.500 intihar vakası gerçekleşmişse ve toplam nüfus 85 milyon olduğunda ise Kaba İntihar Oranı ne kadardır?

$$\text{Kaba İntihar Oranı} = \frac{\text{Yıllık Toplam İntihar Sayısı}}{\text{Yıllık Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100.000 \rightarrow$$

$$\text{Kaba İntihar Oranı} = \frac{3.500}{85.000.000} \times 100.000 = 4,11$$

Bu durumda kaba intihar oranı 100.000 kişi başına 4.11 intihar vakası olacaktır.

B. Yaşa Göre İntihar Oranı

Yaşa göre intihar oranı, farklı yaş gruplarında intihar oranlarının hesaplanmasıdır. Bu oran, hangi yaş grubunun daha fazla risk altında olduğunu belirlemeye yardımcı olur.

Hesaplanışı:

$$\text{Yaşa Göre İntihar Oranı} = \frac{\text{Belirli Yaş Grubundaki İntihar Sayısı}}{\text{Belirli Yaş Grubundaki Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100.000$$

Örnek Soru: 20-29 yaş grubunda 500 intihar vakası gerçekleşmişse ve bu yaş grubunun nüfusu 12 milyon olduğunda yaşa göre intihar oranı ne kadardır?

$$\text{Yaşa Göre İntihar Oranı} = \frac{\text{Belirli Yaş Grubundaki İntihar Sayısı}}{\text{Belirli Yaş Grubundaki Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100.000$$

$$\text{Yaşa Göre İntihar Oranı} = \frac{500}{12.000.000} \times 100.000 = 4,17 \text{ olarak gerçekleşir.}$$

Bu oran, 20-29 yaş grubundaki her 100.000 kişi başına 4.17 intihar vakası olduğunu gösterir.

C. Cinsiyete Göre İntihar Oranı

Cinsiyete göre intihar oranı, kadın ve erkek intihar vakalarının, cinsiyet bazında nüfusa göre hesaplanmasını sağlar.

Hesaplanışı:

$$\text{Cinsiyete Göre İntihar Oranı} = \frac{\text{Cinsiyete Göre İntihar Sayısı}}{\text{Cinsiyete Göre Toplam Nüfus Miktarı}} \times 100.000$$

Örnek Soru: Erkeklerde bir yıl içinde 2.000 intihar vakası olmuşsa ve toplam erkek nüfusu 42 milyon olduğunda, cinsiyete göre intihar oranı ne kadardır?

$$\text{Erkek İntihar Oranı} = \frac{2.000}{42.000.000} \times 100.000 = 4.76 \text{ vaka olur.}$$

Bu oran, erkeklerde her 100.000 kişi başına 4.76 intihar vakası olduğunu gösterir.

İntihar Oranlarını Etkileyen Başlıca Faktörler

İntihar, bireyin kendi hayatına son verme eylemidir. Bireysel psikolojik, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle gerçekleşir. İntihar oranlarının yüksekliği, toplumda ciddi sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların varlığına işaret eder. Özellikle, ekonomik ve sosyal sorunların intihara etkisini aşağıdaki noktalarla ilişkilendirilebilmektedir.

A-İşsizlik: İşsizliğin uzun sürdüğü toplumlarda bireyler, kendilerini değersiz ve yetersiz hissederek intihara yönlenebilirler. İşsiz kalan bireyler, yaşam standartlarında düşüş, finansal baskı ve toplumsal dışlanma gibi sorunlarla karşılaşabilir. İşsizliğin ve ekonomik çöküşlerin, intihar oranları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Özellikle orta yaşlı erkeklerde iş kaybı, ekonomik sıkıntılarla birleştiğinde, intihar riskini artırabilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde işsizliğin artması, bireylerin geçim kaygısı ve ekonomik zorluklarla başa çıkamaması intihar vakalarında artışa neden olabilir. Maddi sıkıntılar, özellikle uzun vadeli işsizliğin intihara sürükleyici etkisi bulunmaktadır (Aksu, 2018:67-69). Bunun yanında, ani ekonomik değişimler, işsizlik ya da mali krizler bireylerin psikolojik dayanıklılığını zorlayabilir ve intihara sebep olabilmektedir.

B-Eğitim: Düşük eğitim düzeyi, intihar riskini artıran bir diğer faktördür. Eğitim seviyesi düşük bireyler, genellikle yaşamlarında karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için daha az kaynak ve bilgiye sahip olurlar. Bu durumda intihar oranlarında ciddi artışlar yaratmaktadır. Bunun yanında, yüksek eğitim düzeyi, genellikle intihar oranlarını düşürür, ancak çok yüksek eğitilmiş işsiz bireylerde de intihar riski yükselebilir.

C-Kentleşme: Hızlı kentleşme, göç ve şehirleşme süreçleri de intihar oranlarını etkileyebilir. Kentleşme sürecinde sosyal bağların zayıflaması ve bireysel izolasyon intihara sürükleyici olabilir. Kentleşme sürecinde sosyal dayanışma ortadan kalkmakta, yabancılaşma ve anomi hali aşikâr bir şekilde toplumda ortaya çıkmaktadır.

D-Hayat Pahalılığı ve Yaşam Beklentisinin Azalması: Hayat pahalılığı ve yaşam beklentisinin azalması, intihar oranlarını etkileyen önemli sosyo-ekonomik faktörlerdendir. Bu iki unsur, bireylerin yaşam kalitesi, ruh sağlığı ve geleceğe yönelik beklentileri üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratır. Hayat pahalılığı, bireyin ekonomik baskılarla karşı karşıya kalmasına neden olurken, yaşam beklentisinin azalması da geleceğe dair umutsuzluğu artırır. Bu iki faktör, intiharın en önemli tetikleyicileri arasında yer alır. Hayat pahalılığı, bireylerin temel

ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmalarına, gelirlerinin yetmemesine ve mali baskılarla karşı karşıya kalmalarına neden olur. Bu durum, bireylerde stres, kaygı ve umutsuzluk gibi ruhsal sorunlara yol açabilir. İntihar vakalarının medyada çok sık ve sansasyonel bir şekilde yer alması, yaşamdan beklenen umutların yok olması intihar olaylarının artmasına neden olabilir. Buna “**Werther Etkisi**” denir⁸; ünlü kişilerin intiharlarının geniş çapta duyurulması, bazı kişilerde taklit davranışlarını tetikleyebilir. Bunun yanında, Kredi borçları, iflas gibi finansal zorluklar bireylerin çıkış yolu bulamamalarına yol açabilir.

⁸ **Werther Etkisi**, intihar vakalarının medyada sansasyonel bir şekilde sunulmasının ardından, bu olayların bir tür "bulaşıcılık" etkisi yaratarak başka intihar vakalarını tetiklemesi olarak tanımlanır. Bu kavram, Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe'nin 1774 yılında yazdığı "**Genç Werther'in Acıları**" (**Die Leiden des jungen Werthers**) adlı romanından türetilmiştir. Roman, Werther adlı karakterin romantik hayal kırıklıkları ve yaşamındaki zorluklar nedeniyle intihara sürüklenişini konu alır. Kitabın yayımlanmasının ardından, Avrupa'da gençler arasında benzer şekilde intihar vakalarında artış gözlenmiştir. Kitabın etkisi o kadar büyük olmuştur ki bazı ülkelerde kitabın yasaklanmasına kadar gidilmiştir.

Werther Etkisinin Nedenleri:

1. **İntiharın Romantize Edilmesi:** Medyada veya edebiyatta intiharın dramatik, kahramanca ya da romantik bir eylem olarak tasvir edilmesi, hassas bireylerde intiharın bir çözüm olduğu düşüncesini pekiştirebilir.
2. **Modelleme:** Özellikle genç bireyler, medyada gördükleri ya da tanık oldukları davranışları taklit etme eğiliminde olabilir. İntihar eden bir kişi, başkaları için bir model haline gelebilir ve birey, kendi sorunlarını çözmenin yolu olarak intiharı görebilir.
3. **Empati ve Özdeşleşme:** Bireyler, medyada intihar eden kişilerin duygusal durumlarıyla özdeşleşerek, onların yaşadığı acıları ve çıkmazları kendi hayatlarına benzetebilirler. Özellikle ruhsal sıkıntı yaşayan bireyler, intihar eden kişilere empati duyabilir ve benzer bir çıkış yolu arayabilir.

Medyanın Rolü ve Werther Etkisi: Medya, intihar vakalarını haberleştirirken dikkatli bir dil kullanmalıdır. Araştırmalar, intiharın medyada sansasyonel bir şekilde sunulmasının ardından, özellikle aynı yaş grubu ve benzer sosyal koşullara sahip kişiler arasında intihar girişimlerinde artış görülebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve diğer ilgili kuruluşlar, medyanın intihar vakalarını işlerken bazı etik ve sorumluluk ilkelerine uyması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlar arasında:

- **Detaylı ve Sansasyonel Anlatımdan Kaçınma:** İntiharın nasıl gerçekleştirildiğine dair ayrıntılar verilmemelidir.
- **Yüceltme ve Kahramanlaştırmama:** İntihar eden kişinin hikayesi, onu kahramanlaştıracak şekilde anlatılmamalıdır.
- **Yardım Kanalları Hakkında Bilgi Verme:** Haberlerde, psikolojik destek ve kriz hattı numaraları paylaşılmalıdır.
- **Alternatif Çözümlere Vurgu Yapma:** İntihara sürükleyen sorunlar yerine, bu tür durumlarda nasıl yardım alınabileceğine dair bilgi verilmelidir.

Werther Etkisini Azaltma Yöntemleri:

1. **İntiharın Medyada Sorumlu Şekilde Ele Alınması:** Medya, intihar haberlerini sansasyonel bir biçimde sunmamalı, intihar olayının detaylarına yer vermemelidir. İntihar vakaları üzerine yapılan haberlerde, kriz hizmetleri ve destek mekanizmaları vurgulanmalıdır.
2. **Toplumsal Bilinçlendirme:** İntiharın bir çözüm olmadığı, yardım ve destek arayışının mümkün olduğu konusunda toplum bilinçlendirilmelidir. Ruh sağlığı hizmetlerinin önemi vurgulanmalıdır.
3. **Psikolojik Destek Hizmetlerinin Güçlendirilmesi:** Özellikle gençler ve hassas gruplar, ruhsal sağlıkları konusunda daha fazla destek alabilmeli ve bu konuda toplumda bir bilinç oluşturulmalıdır.

Werther Etkisi Üzerine Araştırmalar: Werther Etkisi'nin bilimsel olarak en çok tartışılan yönü, medya temsilcileri ile intihar oranları arasındaki doğrudan ilişkidir. 1974 yılında David Phillips tarafından yapılan bir araştırmada, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan intihar haberlerinin, sonraki aylarda intihar oranlarında bir artışa neden olduğunu gösteren bulgular elde edilmiştir. Phillips bu durumu, intihar olaylarının kopyalanması olarak tanımlamıştır (Phillips, David P., 1974:340-354).

E-Gelir Adaletsizliği: Gelir adaletsizliği arttıkça, toplumda intihar oranları da yükselme eğilimindedir. Gelir dağılımında adaletsizliğin yaygın olduğu ülkelerde, ekonomik zorlukların yarattığı stres daha yaygın ve ağır olabilmektedir.

F-Ailevi Faktörler: Şiddet, cinsel istismar ya da aile içi sürekli çatışmalar, bireylerde umutsuzluk ve yalnızlık duygularını körükler, intihar eğilimini artırabilir. Aile bağlarının kopması, özellikle çocuk ve gençlerde psikolojik travmalara yol açabilir. Boşanma sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar da intihar riskini artıran unsurlardandır. Sosyal destek yetersizliği ve yalnızlık, intihar davranışını artırabilir. Aile ve arkadaş desteğinin azalması, sosyal bağlantıların zayıflaması bireylerin kendilerini yalnız ve umutsuz hissetmelerine neden olabilir.

G-Sağlık Faktörleri: Uzun süreli kronik hastalıklar ya da engellilik, kişinin yaşam kalitesini düşürür ve umutsuzluk yaratabilir. Fiziksel sağlığın bozulması, psikolojik sağlığı da olumsuz etkileyerek intihar riskini artırabilir. Yetersiz ruh sağlığı hizmetleri, bireylerin ihtiyaç duydukları desteği alamamasına yol açar. Özellikle düşük gelirli ülkelerde ve bölgelerde ruh sağlığı desteğine ulaşım zor olabilir. İntihar edenlerin büyük bir kısmı depresyondadır. İntihar vakalarının çoğunda depresyon önemli bir faktördür. Aşırı üzüntü, umutsuzluk ve çaresizlik duyguları bireyleri intihara sürükleyebilir. Depresyon, kişinin yaşamla başa çıkma becerisini azaltır ve umutsuzluğu artırır. Alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin kötüye kullanımı, kişinin duygusal dengesini bozar ve intihar riskini artırabilir. Madde bağımlılığı olan kişilerde hem depresyon hem de dürtü kontrolü zayıflar, bu da intihara yol açabilir. Sürekli endişe ve korku hali, bireylerin ruhsal dayanıklılığını zayıflatabilir. Duygu durum bozuklukları, aşırı yüksek ruh halinden ani düşüşlere neden olabilir, bu da intihar riskini artırabilir.

H- Yalnızlık, Boşanma, Stres ve Sosyal İzolasyon: Sosyal destek eksikliği, bireylerin yalnızlık hislerini derinleştirebilir. Aile, arkadaş ya da toplumsal destek olmadan yaşam mücadelesi veren bireyler daha büyük bir risk altındadır. Boşanma, aile içi çatışmalar ve aileden destek alamama durumları intihar riskini artırabilir (Aksu, 2018:68-72). Aile içi şiddet, çocukluk dönemi travmaları, cinsel istismar gibi travmatik olaylar bireyleri intihara sürükleyebilir. Özellikle gençler arasında, sosyal medya etkisi, başarısızlık korkusu ve toplumsal beklentilerin yüksek olması da intihar vakalarını tetikleyebilmekte, duygu durum bozuklukları, aşırı yüksek ruh halinden ani düşüşlere neden olabilir, bu da intihar riskini artırabilmektedir.

İntihar oranları, bireylerin ruh sağlığına ve toplumsal durumlarına dair önemli veriler sunar. Bu nedenle, nüfus sağlığını izlemek ve toplumsal gelişimi yönlendirmek açısından kritik bir öneme sahiptir. İntiharın önlenmesi için toplumsal, psikolojik ve ekonomik faktörlerin dikkate alınarak kapsamlı stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. İntihar oranları, toplumların genel sağlık, refah ve sosyal destek sistemlerinin bir göstergesidir. Yüksek intihar oranları, ciddi sosyal, ekonomik ve psikolojik krizlerin varlığına işaret ederken, düşük intihar oranları, güçlü sosyal bağlar, ekonomik istikrar ve etkili ruh sağlığı hizmetlerine erişimi gösterir. İntiharın önlenmesi, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi, ruh sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve ekonomik destek mekanizmalarının etkinleştirilmesiyle mümkündür.

3. BÖLÜM

3. DEMOGRAFİ BİLİMİ İLE DİĞER BİLİM DALLARININ BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Ülkelerin nüfusu ve nüfusların yeryüzünde dağılışı şekilleri sosyoloji (Toplumbilim) ile yakından alakalıdır. Bir toplumun nüfus sayısı, artış hızı, konut durumu, çocuk sayısı, bölgelerin ya da toplumsal grupların, nüfus içindeki payları gibi özellikler ile sosyal olgular arasında bir korelasyon mevcuttur. Bu bakımdan toplumbilim ile demografi bilimi birer kardeş bilim olarak adlandırabiliriz. Demografi bilimi, nüfusun yapısı, büyüklüğü, dağılımı, hareketleri ve özellikleriyle ilgilenen bir disiplindir. Demografinin diğer bilimlerle birçok ilişkisi vardır ve çeşitli disiplinlerle kesişim noktalarında etkileşim içindedir. Bir disiplin olarak kökeni, ekonomi, istatistik, sosyoloji, antropoloji ve biyolojiden alan demografi bilimi her geçen gün önemi artmaktadır. Demografi bilimi, Birleşmiş Milletler'in hazırladığı sözlükte şöyle tanımlanmıştır: *“amacı insan nüfusunu incelemek olan ve bu nüfusun boyutlarını, yapısını ve çeşitli niteliklerini sayısal açıdan irdeleyen bir bilimdir.”* ifadesi kullanılmaktadır (UN, 2017:3-4). Demografi bilimi, nüfusun yapısını, dağılımını, dinamiklerini ve değişimini inceleyerek toplumların gelişimini anlamamıza yardımcı olan, ekonomi, istatistik, coğrafya, politika, çevre bilimleri, halk sağlığı, strateji, toplumsal psikoloji ve antropoloji gibi çeşitli alanlarla ilişkili disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu disiplinler arası etkileşim, demografik bilgi ve yöntemlerin çok yönlü analizine imkân sağlarken, nüfus politikalarının oluşturulmasına yönelik güçlü bir temel oluşturur. İşte demografi biliminin diğer bazı bilimlerle olan ilişkileri:

3.1. Sosyoloji: Demografi ve sosyoloji, toplumdaki bireylerin ve grupların davranışları, etkileşimleri ve yapıları üzerinde ortak bir ilgi alanına sahiptir. Demografi, nüfusun sosyal yapılarına, aile dinamiklerine ve sosyal eşitsizliklere odaklanır. Demografi, nüfusun büyüklüğü, yapısı, dağılımı ve değişimi üzerine odaklanan bir bilim dalıdır. Nüfus bilimleri içinde demografi, nüfusun sosyal, ekonomik ve sağlık gibi çeşitli yönlerini inceleyerek bu verileri analiz eder. Demografi bilimi ile sosyoloji arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır çünkü her ikisi de insan nüfusunu inceleyen sosyal bilimlerdir. Nüfus bilimi (demografi) ve sosyoloji, toplumu ve bireyleri anlamak için birbirini tamamlayan iki önemli sosyal bilim dalıdır. Her iki disiplin de toplumun yapısını, işleyişini ve değişimini inceler, ancak farklı yaklaşımlar ve yöntemler kullanır. İki bilim alanı arasındaki ilişkileri 5 maddede özetlemek mümkündür:

1. **Nüfusun Yapısı ve Dağılımı:** Hem demografi hem de sosyoloji, nüfusun yapısı ve dağılımı üzerine odaklanır. Demografi, nüfusun yaş, cinsiyet, etnik köken gibi

demografik özelliklerini analiz ederken, sosyoloji de bu demografik özelliklerin toplumsal etkileşimler ve yapılar üzerindeki etkilerini inceler.

2. **Toplumsal Değişim ve Dinamikler:** Her iki alan da toplumsal değişim süreçlerini ve nüfusun bu değişimlere olan etkilerini inceler. Sosyoloji, toplumsal değişimin genel dinamiklerini araştırırken, demografi bu değişimlerin nüfus yapısı ve büyüklüğü üzerindeki etkilerini analiz eder.
3. **Göç ve Yerleşim Örüntüleri:** Göç, demografi ve sosyoloji açısından önemli bir konudur. Demografi, göçün nüfus büyüklüğü ve dağılımı üzerindeki etkilerini incelemektedirken, sosyoloji göçmenlerin yerleşim örüntüleri, entegrasyon süreçleri ve toplumsal uyum gibi konuları ele alır.
4. **Toplumsal Eşitsizlikler ve Ayrımcılık:** Her iki alan da toplumsal eşitsizlikleri ve ayrımcılığı araştırır. Demografi, sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler arasındaki ilişkileri incelerken, sosyoloji bu eşitsizliklerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini inceler.
5. **Yaşlanma ve Toplumsal Destek Sistemleri:** Nüfusun yaşlanması, demografi ve sosyoloji açısından önemli bir konudur. Demografi, yaşlı nüfusun artışıyla ilgili verileri analiz ederken, sosyoloji yaşlılıkla ilgili toplumsal destek sistemlerini, aile yapılarını ve yaşlılıkla ilişkili sosyal rolleri inceler.

Bu bağlamda her iki bilim dalının kesiştikleri noktalar ve alanlar mevcuttur. İki bilim arasında geçiş noktaları çok sayıdadır. Örneğin, Nüfus bilimi, toplum yapısının niceliksel veriler üzerinden analiz edilmesine odaklanır. Doğum, ölüm, göç ve yaşlanma gibi demografik süreçleri sayısal olarak inceleyerek toplumun dinamiklerini anlamaya çalışır. Sosyoloji ise, bu demografik süreçlerin toplumsal yapılar, sosyal ilişkiler ve kurumlar üzerindeki etkilerini ele alır. Sosyologlar, demografik verileri daha geniş sosyal bağlamda değerlendirir ve toplumsal değişim süreçlerini analiz eder. Demografi, sosyal değişimlerin ölçülebilir boyutlarını ortaya koyar. Örneğin, doğurganlık oranlarının azalması, yaşlanma sürecinin hızlanması veya göç hareketlerinin artması, toplum yapısının nasıl değiştiğini gösterir. Sosyoloji ise, bu değişimlerin toplum üzerindeki sosyal, kültürel ve politik etkilerini inceler. Sosyologlar, nüfus dinamiklerinin sosyal eşitsizlikler, kültürel dönüşümler ve sosyal kurumlar üzerindeki etkilerini araştırır. Nüfus bilimi (demografi), eğitim düzeylerinin toplumsal kalkınma üzerindeki etkilerini inceleyerek, eğitim politikalarının nüfus yapısı üzerindeki uzun vadeli sonuçlarını analiz eder. Sosyoloji ise eğitim kurumlarının toplumsal tabakalaşma, sosyal hareketlilik ve eşitsizlik üzerindeki etkilerini tartışır. Eğitim, bireylerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını

şekillendirir ve sosyal sermayenin oluşumunda kritik rol oynar. Demografik çalışmalar, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğinin yaşam süresi, bebek ölüm oranları ve genel sağlık durumu üzerindeki etkilerini inceler. Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimle birlikte bebek ölüm oranlarında kaydedilen düşüş, sağlık politikalarının başarısını göstermektedir. Sosyologlar ise sağlık eşitsizlikleri, toplumun farklı kesimlerinin sağlık hizmetlerine erişim zorlukları ve sağlık politikalarının toplumsal etkilerini analiz eder. Sağlık hizmetlerindeki eşitsizlikler, sosyal adalet ve refah devletinin sorgulanmasına neden olur. Bu örnekler, demografi bilimi ile sosyoloji arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Her iki alan da insan nüfusunu ve toplumları anlamak için birbirini tamamlayan bir bakış açısı sunmaktadır. Her iki bilim dalı da toplumların nasıl değiştiğini, bu değişimlerin sosyal yapılar üzerindeki etkilerini analiz eder. Demografi, bu değişimleri niceliksel verilerle sunarken; sosyoloji, bu verilerin arkasındaki sosyal dinamikleri anlamaya çalışır. Hem demografi hem de sosyoloji, sosyal politika yapıcılar için rehber niteliğinde analizler sunar. Nüfus biliminin sağladığı veriler, sosyolojik analizlerle birleşerek daha kapsamlı ve etkin politika önerilerinin geliştirilmesine olanak tanır. Bu iki bilim dalı, toplumsal dinamikleri daha geniş bir bağlamda değerlendirerek, demografik verilerin sosyal süreçlerle olan ilişkisini ortaya koyar. Bu sayede, toplumsal değişimlerin daha iyi anlaşılması ve geleceğe yönelik daha sağlam plan, program ve stratejik adımların atılmasını mümkün hale getirmektedir. Bu iki bilim dalı genelde birlikte çalışır ve analizler üretir.

3.2. İstatistik: Demografi, büyük miktardaki nüfus verilerini analiz etmek ve yorumlamak için istatistiksel yöntemlere güvenir. İstatistik bilimi, demografi verilerinin toplanması, işlenmesi ve yorumlanmasında önemli bir rol oynar. Demografi ve istatistik bilimi arasında sıkı bir ilişki vardır çünkü demografik verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması istatistiksel yöntemler gerektirir. İşte demografi bilimi ile istatistik bilimi arasındaki ilişkinin 6 temel noktası bulunmaktadır:

- 1. Veri Toplama ve İşleme:** Demografi, nüfusun büyüklüğü, bileşimi, dağılımı ve özellikleri gibi konuları incelediği için büyük miktarda veriye ihtiyaç duyar. Bu verilerin toplanması, işlenmesi ve düzenlenmesi istatistik biliminin temel alanlarından biridir.
- 2. Veri Analizi:** Demografik verilerin analizi, istatistiksel yöntemlerle gerçekleştirilir. Örneğin, nüfusun demografik bileşimi hakkında çeşitli istatistiksel ölçümler yapılabilir ve bu verilerin grafiksel olarak görselleştirilmesi analiz sürecini destekler.
- 3. Tahmin ve Projeksiyonlar:** Demografik verilerin gelecekteki eğilimlerini tahmin etmek ve nüfus projeksiyonları yapmak için istatistiksel yöntemler kullanılır. Bu,

nüfusun yaşlanma oranı, doğum oranı gibi değişkenlerin gelecekteki durumunu tahmin etmeyi sağlar.

4. **Sonuçların Yorumlanması:** İstatistiksel analizlerin sonuçları, demografik trendlerin ve değişkenlerin yorumlanmasına yardımcı olur. Örneğin, bir ülkedeki yaşlı nüfusun artması istatistiksel olarak belirlenir ve bu durumun sosyal, ekonomik ve politik etkileri üzerinde analizler yapılır.
5. **Politika ve Planlama:** Demografik veriler, kamu politikalarının ve kalkınma planlarının oluşturulmasında önemli bir rol oynar. İstatistiksel analizler, nüfusun ihtiyaçlarını ve eğilimlerini anlamak için politika yapıcılar ve planlamacılara rehberlik eder.
6. **Sosyal Bilimler Araştırmaları:** Demografi, sosyal bilimler alanında önemli bir disiplindir ve sosyal fenomenlerin incelenmesinde istatistiksel analizler sıkça kullanılır. Bu, sosyal bilimlerdeki araştırmaların sağlam bir temelde yapılmasını sağlar.

Bu nedenlerden dolayı, demografi ve istatistik bilimi arasındaki ilişki oldukça yakındır ve demografik verilerin analizi ve yorumlanmasında istatistiksel yöntemlerin kullanılması iki bilim dalının birbirleriyle çalışmasına imkân sağlamaktadır.

3.3. Ekonomi Bilimi: Demografi ve ekonomi, nüfusun ekonomik davranışları, işgücü piyasası ve tüketim alışkanlıkları gibi konularda kesişir. Nüfusun büyüklüğü ve yapısı, bir ülkenin ekonomik kalkınması üzerinde önemli etkilere sahiptir. Demografi bilimi ile ekonomi bilimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İşte bu iki disiplin arasında 9 temel noktada önemli ilişki ağı söz konusudur.

1. **İşgücü Piyasası ve İstihdam:** Demografi, nüfusun yaş yapısı, eğitim düzeyi ve işgücüne katılım oranları gibi unsurları inceler. Nüfusun büyüklüğü, bir ülkenin işgücü arzını etkiler. İstihdam düzeyi, nüfusun istihdam edilebilir kesiminin işgücü piyasasına katılımına bağlı olarak değişir. Bu, işgücü talebi ve arzı arasında denge sağlamak için politikaların oluşturulması gerekliliğini ortaya koyar. Bu demografik veriler, ekonomi bilimi için önemlidir. İşgücü piyasasının dinamiklerini ve istihdam trendlerini anlamak için kullanılır. Örneğin, bir ülkedeki yaşlı nüfusun artması, emeklilik yaşının ve sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düşünülmesine neden olabilir.
2. **Tüketici Davranışları ve Talep:** Nüfusun gelir düzeyi, yaş yapısı ve demografik özellikleri, tüketici davranışlarını ve talep eğilimlerini etkiler. Ekonomi bilimi, tüketicilerin harcama alışkanlıklarını anlamak için demografik verileri kullanır. Örneğin, genç nüfusun büyümesi, belirli ürünlere olan talebi artırabilir ve bu da

ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Nüfusun büyüklüğü, bir ülkede tüketici talebini belirleyen önemli bir faktördür. Daha büyük nüfuslu ülkeler genellikle daha büyük bir iç tüketici pazarına sahiptir, bu da üretim ve ticaret açısından avantaj sağlayabilir.

3. **Bölgesel Kalkınma ve Kentleşme:** Demografik değişkenler, bölgesel ekonomik kalkınma ve kentleşme süreçleri üzerinde de etkilidir. Nüfusun coğrafi dağılımı, işgücü hareketleri ve göç eğilimleri, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma stratejilerini etkiler. Örneğin, bir bölgedeki genç ve eğitilmiş nüfusun artması, o bölgenin ekonomik büyüme potansiyelini artırabilir.
4. **Sosyal Güvenlik ve Sağlık Harcamaları:** Nüfusun yaş yapısı ve demografik özellikleri, sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini ve sağlık harcamalarını etkiler. Ekonomi bilimi, nüfusun bu özelliklerini değerlendirerek sosyal yardım programlarının tasarımını ve sağlık politikalarını belirlemede önemli bir rol oynar. Bir ülkede nüfusun yaşlanması, emeklilik ve sağlık harcamalarında artışa neden olabilir. Bu durum, ekonomik kaynakların sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine yönlendirilmesine ve buna uygun politika önlemlerinin alınmasına ihtiyaç duyar.
5. **Nüfus Politikaları ve Ekonomik Kalkınma:** Nüfus büyüklüğü, yapısı ve dönüşümü, bir ülkenin ekonomik kalkınma stratejilerini etkiler. Ekonomi bilimi, demografik değişkenleri dikkate alarak nüfus politikalarının ve aile planlaması stratejilerinin ekonomik büyümeye olan etkisini analiz eder.
6. **Eğitim ve İnsan Sermayesi:** Nüfusun eğitim düzeyi, bir ülkenin insan sermayesi potansiyelini belirler. İyi eğitilmiş bir nüfus, daha yenilikçi ve üretken bir ekonomi yaratma potansiyeline sahiptir.
7. **İnovasyon ve Girişimcilik:** Genç ve dinamik bir nüfus, inovasyon ve girişimcilik potansiyelini artırabilir. İnovasyon, ekonomik büyümeyi destekleyen ve rekabet avantajı sağlayan önemli bir faktördür.
8. **Göç ve Kültürel Çeşitlilik:** Nüfusun yapısal özellikleri, göç ve kültürel çeşitlilik ekonomiyi etkiler. Göç, işgücü piyasasında ve tüketici talebinde değişikliklere yol açabilir. Ayrıca, farklı kültürlerin bir arada bulunması, yaratıcılığı artırabilir ve farklı pazarlara erişimi kolaylaştırabilir.
9. **Doğal Kaynakların Kullanımı ve Sürdürülebilirlik:** Nüfusun büyüklüğü, doğal kaynakların talebini ve kullanımını etkiler. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için nüfusun doğal kaynakları ve üretim faktörlerini etkin bir şekilde yönetme kapasitesi önemlidir. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, bir ülkenin ekonomik performansını

etkileyen karmaşık bir denge oluşturur. Bu nedenle, ekonomik politikaların, nüfusun yapısı ve dinamikleri göz önünde bulundurularak şekillendirilmesi önemlidir.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, demografi bilimi ile ekonomi bilimi arasındaki ilişki, bir ülkenin sosyo-ekonomik yapılarını anlamak ve kalkınma stratejilerini belirlemek için hayati öneme sahiptir. Bu iki disiplinin bir araya gelmesi, daha etkili politika yapımı ve ekonomik planlama süreçlerine katkıda bulunur. Demografi bilimi ve ekonomi arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Nüfusun büyüklüğü, yapısı, dağılımı ve niteliği, bir ülkenin ekonomik performansını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Nüfusun yapısı ve dinamikleri, ekonomik büyüme, istihdam, tüketim, tasarruf, kamu harcamaları ve göç gibi birçok alanı etkiler. Ekonomik kalkınma süreçlerinde nüfus yapısının göz önünde bulundurulması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında kritik bir rol oynar. Bu nedenle, nüfus bilimi ve ekonomi, birbirini tamamlayan iki disiplindir ve bu alanlardaki değişimler, toplumsal refahın ve gelir dağılımının geleceğini şekillendirmektedir.

3.4. Antropoloji: Antropoloji, kültürler arası farklılıklar ve toplumların evrimsel gelişimi üzerine odaklanırken, demografi de bu süreçleri nüfusun yapısı ve hareketleri üzerinden anlamaya çalışır. Göç, etnik gruplar ve demografik değişimler antropoloji ve demografi bilimleri arasında önemli bağlantılı konulardır. Demografi ve antropoloji, insan nüfusunu inceleyen iki önemli sosyal bilim dalıdır ve birçok ortak noktaları bulunmaktadır. İşte demografi bilimi ile antropoloji arasındaki bilimsel ilişkinin 5 temel noktası bulunmaktadır:

- 1. İnsan Nüfusunun Yapısı ve Dağılımı:** Her iki disiplin de insan nüfusunun yapısı, dağılımı ve değişimi üzerinde odaklanır. Demografi, bu konuları genellikle nicel verilerle analiz ederken, antropoloji daha çok nitel araştırmalarla insan gruplarının kültürel, sosyal ve biyolojik özelliklerini inceler.
- 2. Nüfusun Değişimi ve Evrimsel Süreçler:** Demografi, nüfusun büyüme, azalma, göç ve diğer değişimlerini analiz ederken, antropoloji evrimsel süreçleri ve insan gruplarının genetik, fiziksel ve kültürel evrimini inceler.
- 3. Toplumsal ve Kültürel Yapılar:** Antropoloji, insan topluluklarının kültürel yapılarını, ritüellerini, geleneklerini ve yaşam tarzlarını incelerken, demografi ise bu toplulukların nüfus yapısını, yaş ortalamasını, cinsiyet dağılımını ve diğer demografik özelliklerini değerlendirir.
- 4. Göç ve Yerleşimler:** Hem demografi hem de antropoloji, göç süreçleri, yerleşim kalıpları ve etkileri üzerinde çalışır. Demografi göç hareketlerini istatistiksel verilere dayanarak analiz ederken, antropoloji bu göçlerin kültürel ve sosyal etkilerini inceler.

5. **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm:** Hem demografi hem de antropoloji, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini inceleyerek insan gruplarının yaşadığı sosyal ve kültürel değişimleri anlamaya çalışır. Demografi genellikle bu değişimleri sayısal verilerle izlerken, antropoloji daha çok nitel araştırmalarla bu değişimlerin derinliklerine iner.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, demografi ve antropoloji arasında önemli bir etkileşim vardır ve her ikisi de insan nüfusunun farklı yönlerini anlamak için birbirini tamamlayıcı bir şekilde çalışır.

3.5. Coğrafya: Demografi ve coğrafya, nüfusun mekânsal dağılımı, göç hareketleri, şehirleşme ve çevresel etkileşimler gibi konularda birbirine bağlıdır. Coğrafya, demografik olayların mekânsal boyutlarını inceleyerek demografik analizleri desteklemektedir. Demografi bilimi ile coğrafya bilimi arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Çünkü her ikisi de insan nüfusunun yapısal özellikleri ve dağılımı üzerine odaklanmaktadır. İşte demografi bilimi ile coğrafya arasındaki ilişkinin önemli temel noktaları şunlardır:

1. **Nüfus Dağılımı ve Yapısı:** Coğrafya, nüfusun dünyadaki ve bölgesel dağılımını haritalar ve mekânsal analizlerle inceler. Demografi ise bu nüfusun yapısını (yaş, cinsiyet, etnik köken vb.) ve dağılımını sayısal verilerle analiz etmektedir.
2. **Göç ve Yerleşim Kalıpları:** Coğrafya, göç hareketlerini, yerleşim kalıplarını ve bu hareketlerin mekânsal etkilerini incelerken, demografi ise göç süreçlerini ve göçmenlerin demografik özelliklerini araştırmaktadır.
3. **Kentleşme ve Kırsal Alanlar:** Coğrafya, kentsel ve kırsal alanların fiziksel özelliklerini, dağılımını ve dönüşümünü incelerken, demografi bu alanlardaki nüfusun özelliklerini, büyüme hızlarını ve değişimlerini analiz etmektedir.
4. **Çevresel Etkiler:** Coğrafya, insan nüfusunun çevresel etkilerini, doğal kaynak kullanımını ve çevresel sürdürülebilirlik konularını incelerken, demografi bu etkilerin nüfusun yapısı ve dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmaktadır.
5. **Sosyo-ekonomik Değişkenler:** Coğrafya ve demografi, sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyerek nüfusun yaşam standartları, gelir düzeyi ve eğitim gibi faktörlerini analiz eder.
6. **Doğal Afetler ve Risk Analizi:** Coğrafya, doğal afetlerin meydana geldiği bölgeleri, risk faktörlerini ve bu afetlerin nüfus üzerindeki etkilerini incelerken, demografi bu afetlerin nüfus üzerindeki sosyal ve demografik etkilerini değerlendirmektedir.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, coğrafya ve demografi arasında çok yönlü bir ilişki mevcuttur. Her iki disiplin de insan nüfusunun mekânsal dağılımı, hareketleri ve etkileri üzerine odaklanarak birbirini tamamlayıcı bir şekilde faaliyet göstermektedir.

3.6. Halk Sağlığı: Demografi, halk sağlığı konusunda önemli bir rol oynar. Nüfusun yaşlanması, hastalık yayılımı, sağlık hizmetlerine erişim ve nüfus sağlığı üzerindeki etkiler gibi konularda halk sağlığı ile kesişir. Demografi bilimi ile halk sağlığı bilimi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Her iki bilim dalı insan nüfusunun yapısal durumu, sağlık yapısı ve nitelikleriyle ilgilenirken, analizleri farklı açılardan yapmaktadırlar. Bu iki bilim dalı arasındaki ilişki kümesini 5 temel noktada açıklamak mümkündür:

1. **Nüfusun Sağlık Durumu:** Demografi, nüfusun sağlık durumuyla ilgilenir ve nüfusun sağlık göstergelerini (örneğin, doğum oranı, ölüm oranı, yaşam beklentisi) inceler. Halk sağlığı bilimi ise nüfusun genel sağlık durumu, hastalık yayılımı, sağlık hizmetlerine erişim gibi konuları ele almaktadır.
2. **Sağlık Eşitsizlikleri:** Her iki bilim dalı da sağlık eşitsizliklerini inceleyerek, nüfusun sağlık hizmetlerine ve sağlık sonuçlarına erişimindeki farklılıkları araştırır. Demografi, sağlık göstergeleri arasındaki sosyo-ekonomik ve demografik farklılıkları belirlerken, halk sağlığı bilimi bu eşitsizliklerin nedenlerini ve etkilerini analiz etmektedir.
3. **Hastalık Yayılımı ve Epidemiyoloji:** Halk sağlığı bilimi, hastalık yayılımı ve kontrolü üzerine odaklanırken, demografi bu hastalıkların nüfus üzerindeki etkilerini inceler. Epidemiyoloji, bu iki disiplinin de içinde bulunduğu bir alt alan olarak, hastalık yayılımını demografik faktörlerle ilişkilendirerek incelemekte ve sağlık politikaları için önemli veriler sağlamaktadır.
4. **Sağlık Politikaları:** Her iki bilim dalı da sağlık politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında rol oynar. Demografi, nüfusun sağlık ihtiyaçlarını ve eğilimlerini belirleyerek politika yapıcılarına rehberlik ederken, halk sağlığı bilimi, hastalık kontrolü, sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve toplumun sağlık bilincinin artırılması gibi konularda politika önerileri sunmaktadır.
5. **Toplum Sağlığı Araştırmaları:** Hem demografi hem de halk sağlığı bilimi, toplum sağlığı araştırmaları yapar ve nüfusun sağlıkla ilgili davranışlarını, risk faktörlerini ve sağlık hizmetlerine erişimini değerlendirir. Bu araştırmalar, sağlık politikalarının ve programlarının geliştirilmesi için önemli veri kaynaklarıdır.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, demografi bilimi ile halk sağlığı bilimi arasında önemli, karmaşık ve sağlam bir ilişki vardır. Her iki bilim de nüfusun sağlık durumunu anlamak ve iyileştirmek için birbirini tamamlayacak şekilde faaliyet göstermektedir.

3.7. Toplumsal Psikoloji: Demografi ve toplumsal psikoloji, bireylerin ve toplumun davranışları üzerindeki etkileri açısından birbirini tamamlayan disiplinlerdir. Özellikle doğurganlık, aile yapısı, davranış yapıları, rol model ve statü yapıları, kültürel değişimler ve nüfus hareketleri, demografi ve toplumsal psikoloji arasında incelenen konulardır. Demografi bilimi ve toplumsal psikoloji, insan nüfusunu anlamak ve açıklamak için farklı perspektifler sunan iki önemli sosyal bilim dalıdır. Bu iki disiplin arasındaki ilişkinin 4 temel noktası vardır:

1. **İnsan Davranışlarının ve Tutumlarının Anlaşılması:** Her iki disiplin de insanların davranışlarını ve tutumlarını anlamak için çalışır. Demografi, nüfusun demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, gelir, eğitim düzeyi vb.) inceleyerek, bu özelliklerin insan davranışlarına ve toplumsal yapıya olan etkilerini araştırır. Toplumsal psikoloji ise insanların sosyal etkileşimlerini, tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını inceler.
2. **Toplumsal ve Kültürel Değişimlerin Analizi:** Hem demografi hem de toplumsal psikoloji, toplumsal ve kültürel değişimleri inceleyerek nüfusun evrimini ve dönüşümünü anlamaya çalışır. Demografi, nüfusun yapısındaki değişiklikleri sayısal verilerle analiz ederken, toplumsal psikoloji bu değişimlerin altında yatan psikolojik süreçleri ve dinamikleri inceler.
3. **Toplumsal İlişkiler ve Grup Dinamikleri:** Toplumsal psikoloji, insanların toplum içindeki etkileşimlerini, grup dinamiklerini, önyargıları, sosyal normları ve toplumsal rolleri inceler. Demografi ise bu toplumsal ilişkilerin demografik özelliklerle nasıl ilişkilendirilebileceğini ve nüfusun grup yapılarını nasıl etkileyebileceğini araştırır.
4. **Toplumsal Eşitsizliklerin ve Adaletsizliklerin İncelenmesi:** Hem demografi hem de toplumsal psikoloji, toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri araştırarak, nüfusun farklı grupları arasındaki ilişkileri ve güç dinamiklerini anlamaya çalışır. Demografi, bu eşitsizlikleri demografik verilerle belirlerken, toplumsal psikoloji bu eşitsizliklerin insanların zihinsel süreçleri ve duygusal tepkileri üzerindeki etkilerini inceler.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, demografi bilimi ile toplumsal psikoloji arasında sağlam bir ilişki vardır ve her ikisi de insan nüfusunu anlamak için farklı ama birbirini tamamlayıcı birer bilimsel bakış açısı sağlamaktadır.

3.8. Politika Bilimi: Demografi bilimi, siyasi süreçler üzerinde etkisi olan önemli bir faktördür. Seçmen davranışları ve sayısı, nüfusun politik katılımı, siyasi temsil ve güç ilişkileri politika bilimi açısından incelenen konular arasındadır. İşte bu iki disiplinin birbirleriyle ilişkili olduğu 4 önemli nokta vardır:

- 1. Nüfus Politikaları ve Yönetim:** Demografi bilimi, nüfusun yapısı, büyüme hızı, dağılımı gibi konuları incelerken, politika bilimi bu demografik faktörlerin yönetimine ve politika oluşturmaya odaklanır. Nüfus artışı, göç, yaşlanma gibi demografik değişimler politika yapıcıları için önemli konulardır ve politika bilimi, bu demografik değişimlere nasıl yanıt verileceği konusunda rehberlik sağlamaktadır.
- 2. Toplumsal Refah ve Sosyal Politikalar:** Demografi bilimi, nüfusun sosyal ve ekonomik yapısını analiz ederek toplumsal refahı etkileyen faktörleri belirlerken, politika bilimi bu faktörlere dayanarak sosyal politikaların geliştirilmesini ve uygulanmasını inceler. Örneğin, yaşlı nüfusun artması gibi demografik değişimler, sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını gerektirebilir ve politika bilimi bu sürecin nasıl yönetileceğini değerlendirmektedir.
- 3. Sağlık Politikaları:** Demografi bilimi, nüfusun sağlık durumu, hastalık yayılımı gibi konuları analiz ederken, politika bilimi sağlık politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına odaklanır. Demografik faktörlerin sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık sonuçları üzerindeki etkisi politika yapıcıları için önemlidir ve politika bilimi bu etkileri değerlendirmektedir.
- 4. Göç ve Göç Politikaları:** Göç, demografi ve politika bilimini önemli ölçüde etkileyen bir konudur. Demografi bilimi, göçün nüfus yapısı ve dağılımı üzerindeki etkilerini incelerken, politika bilimi göç politikalarının oluşturulması ve yönetilmesiyle ilgilenir. Göçmenlerin entegrasyonu, sığınma politikaları gibi konular politika yapıcıları için önemli kararlar gerektirir ve politika bilimi bu kararların etkilerini değerlendirir.
- 5. Toplumsal Denge ve Güvenlik:** Nüfusun dengeli büyümesi ve toplumsal denge politika yapıcıları için önemli hedeflerdir. Demografi bilimi, nüfusun yapısı ve değişimleriyle ilgili veriler sağlayarak bu hedeflere ulaşmada politika yapıcılarına rehberlik eder. Aynı zamanda, demografik değişimlerin toplumsal güvenlik ve istikrar üzerindeki etkilerini anlamak politika biliminin önemli bir alanıdır.

Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, demografi bilimi ile politika bilimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır ve her iki disiplin de nüfusun sosyal, ekonomik ve politik yapısını anlamak ve yönetmek için birbirini tamamlayıcı bir şekilde çalışır.

3.9. Çevre Bilimleri: Nüfusun büyüklüğü, doğal kaynak kullanımı ve yönetimi, çevre üzerindeki yapıcı ve yıkıcı etkileri, sürdürülebilir ve yenilebilir enerji kullanımı, su kullanımı ve gıda tüketimi gibi konularında çevre bilimleri ile demografi bilimleri arasında yakından bir ilişki vardır. Hızla büyüyen bir nüfus, su, gıda, enerji gibi temel ihtiyaçlar için daha fazla kaynak talep etmektedir. Şehirleşme, su ve hava kirliliği, yangınlar, kötü yapılaşma, atık yönetimi, enerji tüketimi, kötü yaşam koşulları ve altyapı sorunları gibi birçok faktör, çevre bilimleri ile demografi bilimi arasında yakın ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olur. Çevre sorunlarının yönetimi, nüfusun çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltıcı strateji ve yöntemleri üzerinde faaliyette bulunur. Çevre Bilimleri ile demografi bilimi arasındaki ilişki, insanların iklim koşullarının ve iklim değişikliğinin nüfus dinamiklerini nasıl şekillendirdiği noktasında önemli bir etkileşim alanı oluşturur. İşte bu iki bilim dalı arasındaki ilişkinin bazı temel unsurları şunlardır:

- 1. Nüfus Baskısı ve Çevresel Etkileri:** Demografi, nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve yapısı gibi faktörlerin çevre üzerindeki etkilerini inceler. Örneğin, nüfusun artması ve kentleşme süreçleri çevresel kaynakların kullanımını ve doğal yaşam alanlarının tahribatını artırabilir.
- 2. Çevresel Riskler ve Sağlık Etkileri:** Hem demografi hem de çevre bilimleri, çevresel kirlilik, iklim değişikliği, su ve hava kirliliği gibi faktörlerin insan sağlığı üzerindeki etkilerini araştırır. Nüfusun yaşam tarzı, yerleşim düzeni ve maruz kaldığı çevresel riskler sağlık açısından önemli sonuçlara yol açabilir.
- 3. Doğal Kaynakların Kullanımı ve Sürdürülebilirlik:** Demografi, nüfusun doğal kaynaklara olan talebini analiz ederken, çevre bilimleri bu kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve korunması konusunda çalışır. Bu iki alan arasındaki etkileşim, kaynakların etkin ve adil bir şekilde yönetilmesi için önemlidir.
- 4. Çevresel Adalet ve Eşitsizlikler:** Nüfus yapısı ve yerleşim düzeni, çevresel kaynaklara erişimde ve çevresel risklere maruziyette belirleyici olabilir. Bu nedenle, demografi ve çevre bilimleri, çevresel adaletin sağlanması ve çevresel eşitsizliklerin azaltılması için çalışır.
- 5. Politika ve Planlama:** Hem demografi hem de çevre bilimleri, çevresel politika yapımında ve kalkınma planlarında önemli bir rol oynar. Nüfus projeksiyonları ve çevresel tahminler, politika yapıcılarına ve planlamacılara gelecekteki çevresel sorunlara hazırlıklı olmaları için önemli veriler sağlar.

Bu unsurlar, demografi bilimi ile çevre bilimleri arasındaki yakın ilişkinin bazı önemli yönlerini temsil etmektedir. Her iki alan da insan nüfusunun çevre üzerindeki etkilerini anlamak ve sürdürülebilir bir gelecek için politika ve uygulamalar geliştirmek için birlikte çalışmaktadır.

3.10. Strateji Bilimi: Nüfus ve strateji bilimi arasındaki ilişki, stratejik düşünce ve planlama süreçlerinde nüfusun rolünü anlamak ve stratejik hedeflere ulaşmak için nüfusla ilgili faktörleri değerlendirmek açısından önemlidir. İşte bu iki bilim alanı arasındaki 5 temel bakış açısı şunlardır:

1. **Güvenlik ve Savunma Stratejileri:** Bir ülkenin nüfus yapısı, savunma stratejilerini etkiler. Nüfusun büyüklüğü, ülkenin askeri gücünü ve potansiyelini belirleyebilir. Ayrıca, nüfusun coğrafi dağılımı ve etnik yapısı, iç güvenlik ve sınırların korunması konusunda stratejik planlamayı etkileyebilir.
2. **Ekonomik Stratejiler:** Nüfusun büyüklüğü, işgücü piyasası ve tüketici pazarının boyutunu belirler. Bu durum, bir ülkenin ekonomik stratejilerini ve büyüme potansiyelini etkiler. Stratejik planlamada, nüfusun eğitim düzeyi, nitelik durumu, beceri yapısı ve demografik özellikleri de ekonomik hedeflere ulaşmak için önemli faktörlerdir.
3. **Dış Politika ve Diplomasi:** Nüfusun etnik, dini veya kültürel çeşitliliği, bir ülkenin dış ilişkilerini etkileyebilir. Stratejik düşünce, ülkenin nüfus yapısına ve iç dinamiklerine dayanarak dış politika ve diplomasi stratejilerini belirleme ihtiyacını vurgulamaktadır.
4. **İnsan Kaynakları ve Yetenek Yönetimi:** Strateji bilimi, bir organizasyonun (devlet, şirket vb.) başarı için en iyi insan kaynaklarını nasıl kullanacağını belirler. Nüfusun eğitim düzeyi, yetenekleri ve demografik özellikleri, stratejik planlamada önemli bir rol oynar. Yetenek yönetimi stratejileri, bir ülkenin veya şirketin uzun vadeli hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynar.
5. **Toplumsal Uyum ve İstikrar:** Nüfusun sosyal yapısı ve iç dinamikleri, bir ülkenin iç istikrarını etkiler. Strateji bilimi, toplumsal uyumun ve istikrarın korunması için nüfus dinamiklerini dikkate almalıdır. Bu durum, politik ve toplumsal hedeflere ulaşma stratejilerini etkiler. Bu noktalardan da anlaşılacağı gibi, strateji bilimi ve nüfusun etkileşimi, bir ülkenin veya organizasyonun başarı için doğru stratejileri belirlemede ve uygulamasında kritik bir rol oynar.

Sonuç olarak, demografik bilimi, çok sayıda bilimsel disiplinle karşılıklı iletişim içinde olan, karmaşık ve kompleks bir bilim dalıdır. Bu bilimsel alışverişler demografi bilimine yöntem ve teorik anlamda güç ve analiz kolaylığı sağlarken, bu disiplinlerin her biri, demografik olguların

daha iyi tanımlama ve anlaşılabilir analizler için, daha etkili çözümler üretmek için gerekli bilgileri ve yöntemleri sağlamaktadır. Demografi biliminin ekonomi, istatistik, çevre bilimleri, coğrafya, halk sağlığı, strateji, toplumsal psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlerle olan güçlü ilişkisi, nüfus dinamiklerinin yalnızca sayıların ötesinde bir analizini sunar. Ekonomi ile etkileşiminde işgücü, gelir dağılımı, üretim-tüketim, işgücüne katılım durumu ve sürdürülebilir büyüme alanlarında katkı sağlayan demografi, istatistik bilimi ile verilerin derinlemesine analiz edilmesini ve öngörü yapılmasını kolaylaştırır. Çevre bilimleri ve coğrafya ile olan bağlantısı, nüfusun doğal kaynaklar üzerindeki etkisini ve bölgesel dağılımını değerlendirerek doğal kaynak yönetimine ışık tutar. Halk sağlığı ve toplumsal psikolojiyle bir arada incelendiğinde, toplum sağlığı, ruh sağlığı ve sosyal uyum gibi konularda nüfusun rolü daha net bir şekilde anlaşılır. Antropoloji ve stratejiyle kurduğu ilişkiler sayesinde ise, kültürel yapıların ve ulusal politikaların nüfus üzerindeki etkileri ve bu etkileşimlerin geleceğe yönelik sürdürülebilir politikalarla nasıl desteklenebileceği ortaya çıkar. Bu yönleriyle demografi bilimi, toplumların sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı, stratejik analiz, verilerin geçmiş sürecini baz alan tarihi özelliğiyle kapsamlı bir bilim dalıdır. Bu bağlamda, disiplinler arası iş birliği, demografi biliminin daha geniş bir perspektiften incelenmesine, stratejik analizlerin yapılmasına, vizyon-misyon politikalarıyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında önemli işlevleri yerine getirir. Toplumsal ilişkilerin bütüncül çözümlerine olanak tanır.

4. BÖLÜM

4. İKTİSAT EKOLLERİNİN NÜFUSLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

İktisatçılar ve iktisat teorisyenleri uzun bir süredir gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyümelerini, büyümeyi etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin hangi sebeplere dayandığını araştırmış ve bunların her birine model ve yöntemlerle sayısal bir nitelik kazandırmaya çalışmışlardır (Aksu, 2014:2).

Büyüme ekonomisi üzerine değişik tartışmalar günümüze kadar yapılagelmiştir. İlk olarak büyümenin nicelik artışına bağlı analizler geliştirilmiş, son dönemlerde ise, nicelik artışı yanında nitelik artışına dayalı analizler de geliştirilmiştir. Özellikle “**sanayi devrimi**” sürecinde nicelik artışına önem verilirken, temel amaç sadece üretimi, sermayeyi ve işgücünü miktar olarak arttırmaya yönelik politikalar oluşturmaktır. Günümüzdeki makro iktisat politikalarında, toplumsal refahın yükseltilmesi, yaşam standardının arttırılması, nüfus politikaları, bununla birlikte istihdam ve işsizlik, adil gelir dağılımı, sosyal adalet, sosyal güvenlik, kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi, doğal kaynakların ve toprakların kullanımı, sermaye yatırımları, beşerî sermayenin kalitesi, kültürel değişim ve gelişmeler, sendikacılık ve diğer demokratik haklar gibi konular önem kazanmıştır (Aksu, 2014:3).

1400’lü yıllardan itibaren ticari sermayenin dünyaya yayılması, ticaret yollarının keşfi ve yeni ticaret merkezlerinin kurulması dünya ekonomisinin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu sürecin sonucunda, hem Avrupa’nın ekonomik gücünü nasıl artırdığını hem de Asya, Afrika ve Amerika gibi kıtaların ekonomik yapılarını değiştirip, dönüştürdüğü bir dönem olmuştur. Sömürgecilik hareketlerinin küresel ticaret sistemine katkısını ve bu süreçte ticaret sermayesinin nasıl yeniden şekillendiğini analiz etmek gerekir. Avrupa ülkelerinin sömürge faaliyetleri, hammadde tedarikini kolaylaştırmış ve aynı zamanda yeni pazarlar yaratmıştır. Bu durum, dünya ticaret ağlarının genişlemesine ve Avrupa’nın dünya ticareti üzerindeki hakimiyetinin pekişmesine yol açmıştır. 1400-1825 yılları arasında gerçekleşen ekonomik dönüşümler, dünya ticaretinin artmasıyla birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. Asya’nın baharat ve ipek yollarından Amerika’nın şeker, tütün ve köle ticaretine kadar farklı coğrafyaların dünya ticaretinde oynadığı roller önemlidir. 1400’lü yıllarda başlayan ticaret kapitalizminin, sanayi devrimi öncesinde ekonomik sistemin ana dinamiğini oluşturmaktadır. Ticaret kapitalizmi, sermaye birikimi ve ticaret yollarının genişlemesi ile güçlenmiş ve sömürgecilik sayesinde daha da yayılmıştır. Bu dönem, küresel ekonomi tarihinde büyük dönüşümler yaratmış ve modern kapitalizmin temelleri atılmıştır (Smith, 2018:15-135).

4.1. Merkantilistlere Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Merkantilizm, 15. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da egemen olan bir ekonomik düşünce ve politika ekolüdür. Bu ekol, devletin ekonomik faaliyete yoğun müdahalesini savunarak, zenginliğin temel kaynağı olarak altın ve gümüş birikimini görmüştür. Merkantilist düşüncenin nüfus politikaları konusundaki görüşleri de bu ekonomik yaklaşımın bir uzantısı olarak şekillenmiştir. Her iktisat ekolü işgücü, emek, nüfusun üretkenliği gibi kavramlardan hareket ederek nüfus ve büyüme üzerine teoriler geliştirmiştir. İlk olarak Merkantilistler nüfus konusunda teoriler geliştirmişler, nüfusun artırılması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Çünkü nüfus, bir taraftan talebi artıran, öbür yandan emek arzı fazlalığından dolayı ücretleri düşüren, ihracatı uyararak bu yoldan ülkeyi zenginleştiren bir faktördür (Özgüven,1988:2; Küçükkalay-Türkcan,2004:81; Kazgan,1991:40, vd.). Bu nedenle, nüfus, parasal artışı, üretim artışı, ihracat-ithalat artışı, gelir artışı, sermaye artışı gibi büyüme üzerinde etken olan tüm faktörler hareketlilik kazanmıştır. Merkantilistlere göre büyüme dinamik ve dengesizlik gösteren bir unsurdur (Özgüven,1988:2). Petty (1628-1687), Colbert (1616-1683), Bodin (1530-1590), Montaigne (1523-1592), gibi bu ekole mensup yazarlar, işgücünü verimli ve verimsiz olarak ikiye ayırmaktadır. Sadece nüfus artışı değil, nüfusun içindeki işgücünün artışı çok önemlidir. Bu dönemde tarlalarda, atölyelerde ve madenlerde çalışacak insana (emek gücüne) çok ihtiyaç vardır. Zaten emek arzının fazlalığı ücretler üzerinde baskı oluşturmakta, ücretin asgari geçim düzeyine düşmesine neden olmaktadır. Bu durum maliyetlerin düşmesine, müteşebbisin karlarını artırmasına ve gelir dağılımının bozulmasına sebebiyet hazırlamıştır. Merkantilist dönem, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi kapitalizminin doğmasına imkân sağlayacak bir ekonomik yapılanmaya doğru geçiş sürecini hazırlayan ve sermaye oluşumunun ilk adımları olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksu, 2018:40-41).

Merkantilistler, nüfus artışını ekonomik büyümenin ve ulusal gücün temel unsurlarından biri olarak görmüşlerdir. Onlara göre, büyük bir nüfus, üretimin artmasını, iş gücü maliyetlerinin düşmesini ve daha büyük orduların kurulmasını sağlar. Bu nedenle, yüksek nüfus, devletin hem ekonomik hem de askerî açıdan güçlü olmasına katkıda bulunur (Heckscher, 1935: 167-170). Merkantilist düşüncede, nüfus, üretimin arttırılmasında ve ülke içinde ucuz iş gücünün sağlanmasında kritik bir rol oynar. Özellikle emek yoğun sanayilerde iş gücünün bol olması, maliyetleri düşürerek üretimin ve ihracatın artmasına olanak tanır. Bu durum, merkantilistlerin savunduğu dış ticaret fazlasının sağlanması açısından önemlidir (Ekelund & Tollison, 1981: 95-98). Merkantilistler için nüfus, sadece bir üretim faktörü değil, aynı zamanda ulusal servetin ve gücün artırılmasında önemli bir araçtır. Merkantilistler, büyük bir nüfusun ülkenin dış ticaret

politikasını destekleyecek ve ekonomiyi güçlendirecek bir etken olduğuna inanmışlardır. Bu düşünce yapısında, nüfus artışı yalnızca iç piyasanın büyümesine değil, aynı zamanda daha fazla ürün üreterek dış pazarlarda rekabet gücünün artmasına da katkıda bulunur. Merkantilistler, nüfusun kontrol edilmesi ve artırılması için devletin aktif rol oynaması gerektiğine inanmışlardır. Bu kapsamda, evliliklerin teşviki, doğum oranlarının artırılması ve yoksulların çocuk sahibi olmalarının desteklenmesi gibi politikalar savunulmuştur. Devletin, nüfus artışını teşvik eden vergi indirimleri ve maddi yardımlar gibi desteklerin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Blaug, 1962: 73-75). Merkantilistler için nüfus, sadece ekonomik bir güç unsuru değil, aynı zamanda askeri güç için de temel bir kaynaktır. Büyük bir nüfus, geniş bir asker kitlesine sahip olmayı ve böylece ülkenin dış tehditlere karşı kendini koruma kapasitesini arttırmayı mümkün kılar. Bu nedenle, nüfus artışı, savunma stratejilerinin merkezinde yer almıştır. Merkantilistler, işsizliği ve fakirliği, nüfus artışının olumsuz sonuçları olarak değil, ekonomik fırsatların eksikliği olarak görmüşlerdir. İşsizliğin önlenmesi için devletin, kamu yatırımları ve sanayi teşvikleri gibi politikalar uygulayarak iş imkanlarını artırması gerektiği savunulmuştur (Aksu, 2018:41-42).

Merkantilistler, iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı şu faktörlere dayandırmıştır: 1. Hızlı bir nüfus artışı, 2. Düşük bir ücret politikası, 3. Düşük bir faiz haddi, 4. İhracatın artması, yani ticaretin geliştirilmesi, 5. Para arzının çoğalmasına yani emisyonun genişlemesine (bu görüşe göre, para miktarının çoğalması istihdam hacmini genişletir, azalması ise daraltır), 6. Sömürgecilik politikası (Böylece sömürge ülkeleri, kapitalist ülkelere hammadde ve besin maddeleri bakımından önemli kaynaklar sağlar) (Özgüven, 1988:2-3; aktaran bkz: Aksu, 2018:41).

4.2. Fizyokratlara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Fizyokratlar, büyümeyi tarımsal ürün artışı ile değerlendirmişler, tarım aynı zamanda sermaye birikiminin anahtarı durumundadır. Fizyokratlara göre büyüme, kendiliğinden olan spontane gelişen bir ekonomik durumdur. Bunun içinde “**bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler**” düşüncesini ilk ortaya atanlardır. Fizyokrat kavramı; “**insan toplumlarının tabii kanunla yönetilmesi demek olan**” 18.yüzyıl Fransa’sında ortaya çıkan bir iktisat okuludur. Bu ekolün temel görüşü, büyüme için tarımsal üretim gereklidir. Tarımsal üretim için nüfus gereklidir. Bu nedenle tarımsal ürünlerin fiyatı ve ihracatı ucuz olmamalıdır. Aksi halde ülkenin temel milli gelirinde azalmanın meydana geleceğini düşünmüşlerdir. Servetin kaynağını mübadelede değil üretimde aramışlardır. Ancak sermaye birikimi tarımdaki artık değerle sağlanır. (Özgüven, 1988:3; Kazgan, 1991:48; Berber,2006:55-56; Aksu, 2014:4). Fizyokratlar, başta François

Quesnay (1694-1774)⁹, Anne-Robert Jacques Turgot (1726-1781), Gournay (1712-1759), Baudeau (1730-1792), Nemours (1739-1817) gibi önde gelen isimler tarafından temsil edilen bu ekol, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi gerektiğini savunmuş ve doğal düzenin (laissez-faire) önemini vurgulamıştır. Onlara göre servet birikimi ve büyümenin kaynağı **“tarımdaki iktisadi artıktır”**. Ülkenin iktisadi büyümesinde ve servet birikiminde atbaşı oynayan tek verimli olan sektör tarımdır (Bocutoğlu, 2012:35; Özgüven, 1988:3; Aksu, 2018:43). Fizyokratlar için nüfus, ekonomik gelişmenin bir unsuru olmakla birlikte, tarımsal üretim kapasitesinin bir yan ürünüdür. Böylece, Merkantilist iktisatçılar, iktisadi büyümeyi stratejik saydıkları dış ticaret, fizyokratlar ise toprak faktörlerine bağladıklarından, bu ekollerin nüfusa ilişkin görüşleri de bu faktörler çerçevesinde oluşmuştur (Aksu, 2014:4-5; Aksu, 2018:43-44).

Fizyokratlar, nüfusun ekonomik gelişmeye olan katkısını, üretken emek gücü üzerinden değerlendirmişlerdir. Onlara göre, nüfus artışı, tarımın büyümesini takip etmelidir; aksi takdirde, ekonomik sistem zarar görür. Fizyokratların nüfusa bakışı, ekonomideki dengeyi ve doğal düzeni korumak üzerine kuruludur. Bu nedenle, nüfus politikaları, doğrudan tarımsal üretimin ve kaynakların verimli kullanımına bağlı olarak şekillenmelidir. Fizyokratlar, nüfusu tarımın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Onlara göre, bir ülkenin nüfusu, doğrudan doğruya tarımsal üretim kapasitesine bağlıdır. Tarım sektörünün verimliliği arttıkça, beslenme olanakları artacak ve nüfus doğal olarak büyüyecektir. Bu bakış açısına göre, tarımın desteklenmesi, nüfusun sağlıklı bir şekilde artması için gereklidir (Quesnay, 1767:39-41). Fizyokratlar, nüfus artışının ancak tarımsal üretimin artışını takip etmesi durumunda sürdürülebilir olduğunu savunmuşlardır. Tarım sektöründe yeterli üretim sağlanmadan nüfusun artması, beslenme ve yaşam standartlarını olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla, fizyokratlar, nüfus artışının kontrollü ve üretim kapasitesine uygun bir hızda gerçekleşmesini desteklemişlerdir (Turgot, 1766: 102-104). Fizyokratlar, nüfusun doğal kaynaklara ve tarımsal üretime orantılı olarak artması gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre, aşırı nüfus artışı, yoksulluğu ve kaynakların tükenmesini tetikleyebilir. Bu yüzden, nüfus artışının doğal sınırları aşmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşım, “doğal düzen” ilkesine uygun bir şekilde,

⁹ Dr. F. Quesnay'in ekonomi tablosunun oluşumunda, kanın vücuttaki dolaşımından esinlenerek; “Kalpten pompalanan kan tekrar kalbe geri döner” düşüncesiyle oluşturmuştur. Yani tarım sektöründen alınan hasıla, tekrar girdi olarak tarım sektörüne geri döner. Bu eserinde servetin doğuşu ve birikimi için gerekli artığın ortaya çıkışı ve toplumdaki sınıflar arasındaki dağılımını temel alan bu ekonomik tablo ile toplumu üç sınıfa ayırmıştır (Aksu, 2018:43):

- Toprağı işleyen ve üretimi yapan sınıf (Gerçek üretimi bizzat yapan ve büyümeyi sağlatan sınıftır),
- Toprak mülkiyetini elinde bulunduran sınıf,
- Tüccar ve zanaatkarların oluşturduğu çok kısır bir sınıf. (Özgüven,1991:65)

nüfusun kontrolsüz büyümesini engellemeye yönelik bir düşünceyi temsil eder (Gershuny, 1977: 33-35). Fizyokratlara göre, emek gücünün verimli kullanılması, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşır. Nüfusun artması, tarımsal emek gücüne doğrudan bir katkı sağlamalıdır; aksi halde, nüfus artışı, ekonomik bir yük haline gelebilir. Bu yüzden, fizyokratlar için nüfus, üretken olduğu sürece değerlidir (Bocutoğlu, 2012:21-22).

4.3. Klasik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Klasik iktisatçılar, nüfus konusunda 3 üretim girdisinden birisi olan emek ve onun gelirden aldığı payı olan ücret konusunda hemen hemen aynı noktaları vurgulamışlardır. Emek arzı nüfusa dayalıdır. Nüfus da bir içsel değişken olan reel ücret oranına bağlıdır (Küçükkalay-Türkcan,2004:81; Berber,2006:62) Yani, işçilerin reel ücret oranı uzun dönemde, asgari geçim düzeyi olan ücret seviyesinde gerçekleşir. Bu yüzden işçiler çocuk sahibi olmak istemezler ve nüfus azalır. Ancak kısa dönemde reel ücretler asgari geçim seviyesinin üzerinde oluşan bir ücret durumunda (refah artışında) çocuk isterler ve bu durum nüfus artışına imkân sağlar. Malthus'a göre, fert başına gelir ve nüfus artışı arasında pozitif bir ilişki vardır. Yani, nüfus artışı oranı üzerinde yaşam standardının pozitif bir etkisi vardır. Başka bir ifadeyle, kişi başına gelirdeki bir artışın, nüfus artışı üzerinde olumlu bir etkisinin olacağını belirtmiştir.

Klasik iktisatçılar, nüfus dinamiklerini ekonomik büyüme, kaynakların verimliliği ve toplumun genel refahı ile ilişkilendirerek değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşım, özellikle Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi önde gelen klasik iktisatçılar tarafından şekillendirilmiştir. Klasik iktisat ekolü, nüfusu hem ekonomik bir güç hem de potansiyel bir risk olarak görmüştür. Bu ekolün nüfus politikaları ve analizleri, özellikle nüfus artışı, iş gücü ve ekonomik kaynaklar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır.

Klasik iktisatçılar, nüfusun ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu savunur. Bu ekol, iş gücü arzının üretim faktörlerinden biri olarak ele alınması gerektiğini, ancak nüfus artışının verimlilikle ve sermaye birikimi ile dengelenmesi gerektiğini vurgular (Todaro ve Smith, 2020:116-156). Nüfusta meydana gelen değişim üç aşamalıdır; (Todaro ve Smith, 2003:259)

- 1) Nüfusta Yüksek doğum ve ölüm oranları,
- 2) Yüksek doğum ve daha düşük oranda ölüm oranları,
- 3) Düşük doğum ve düşük ölüm oranlarıyla nüfus dengeye gelmesidir.

Klasik iktisat okulunun başlıca savunucularının nüfus hakkındaki görüşleri şöyledir:

Adam Smith (1776), klasik iktisadın kurucularından biri olarak, nüfusu ekonominin temel unsurlarından biri olarak görmüş ve iş gücü arzının artmasının üretkenliği teşvik ettiğini belirtmiştir. Smith'e göre, nüfus artışı ve dolayısıyla iş gücü arzı, ekonomik büyümenin ve üretimin artması için gerekli bir unsurdur. Ancak, Smith, iş gücünün verimliliğinin de kritik bir faktör olduğunu ve eğitimin bu süreçte önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır (Smith, 1776: 80-85).

David Ricardo (1817), nüfusun ekonomik etkileri konusunda daha temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. Ricardo, nüfus artışının tarımsal üretimde azalan verimler yasası ile sınırlandırılabilirliğini savunmuştur. Artan nüfus, daha fazla iş gücü sağlarken, aynı zamanda tarım arazilerinin sınırlı olması nedeniyle, gıda üretiminin artan talebi karşılayamayacağı riskine dikkat çekmiştir (Ricardo, 1817: 45-48).

Thomas Malthus (1798), nüfus teorisi ile klasik iktisat içinde en çok dikkat çeken iktisatçılardan biridir. Malthus, nüfusun geometrik (üstel) bir hızla artma eğiliminde olduğunu, ancak gıda arzının aritmetik (düz) bir hızla arttığını savunmuştur. Bu teori, nüfusun sürekli artışı ile ekonomik kaynaklar arasındaki dengesizliğe işaret eder. Malthus, nüfusun gıda arzını aşarak toplumda kıtlık, açlık ve yoksulluğa neden olabileceğini ileri sürmüştür (Malthus, 1798: 10-12). Malthus'a göre, nüfus artışı, doğal engelleyici faktörlerle (kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar) dengeye ulaşır. Malthus'un bu teorisi, nüfus kontrolü, doğum oranlarının sınırlandırılması ve aile planlaması gibi önlemlerin önemini vurgular. Bu yaklaşım, ekonomik kalkınma stratejilerinin merkezine "**nüfus yönetimini**" koyar (Malthus, 1798: 20-25).

John Stuart Mill (1848), nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sorgulamıştır. Mill'e göre, sınırsız nüfus artışı ekonomik büyüme için bir tehdit oluşturabilir, çünkü iş gücü arzının artması, emek fiyatlarını düşürebilir ve bu da yoksulluğu artırabilir. Mill, ekonomik refahın artması için nüfus artışının kontrol altında tutulması gerektiğini savunmuştur (Mill, 1848: 210-215). Mill, ayrıca eğitim ve aile planlaması politikalarının nüfus artışını düzenlemede önemli bir rol oynadığını belirtir. "*Eğitimin yaygınlaşması, doğum oranlarını düşürerek nüfus artış hızını kontrol altına alabilir ve böylece ekonomik büyümeye daha fazla sürdürülebilir bir zemin hazırlanabilir*" düşüncesindedir (Mill, 1848: 220-225).

Klasik iktisat okulunun nüfus konusunda genel görüşü; "**kapitalist sistem başlangıçta ne kadar canlı olursa olsun, belli bir olgunluğa eriştikten sonra durgunluğa dönüşecektir. Bunda en önemli rolü nüfus artışı oynayacaktır**" düşüncesi hakimdir. İlk etapta nüfus görece az, toprağın verimliliği yüksektir. Bu ikisinin etkisi ile sanayi yatırımları ve teknolojik ilerleme meydana

gelecektir. Bu durumda işgücüne ödenecek ücretlerde artış meydana gelecektir. İşçi sınıfının göreceli refah artışı, nüfus artışına neden olacaktır. İlerleyen süreçte tarımda “azalan verimler kanunu” geçerli olacağından, işgücü başına düşen verim azalma eğilimi gösterir. İşgücünde maliyetler artar, yatırımcının karları düşme trendine girer, teknolojik duraklamaya yol açar, işçinin alım gücü düşer ve fakirleşme meydana gelir. Nüfus artışı yavaşlamaya ve zamanla düşmeye başlayacaktır (Çağlayandereli, 2019:225).

Teorileri ve Görüşleri:

- **Thomas Malthus’un Nüfus Teorisi:** Klasik iktisatçı Thomas Malthus, nüfusun geometrik (üstel) olarak arttığını, yiyecek üretiminin ise aritmetik olarak arttığını öne sürer. Bu, bir noktada nüfusun yiyecek arzını aşarak kıtlık, açlık ve ölüm oranlarının artmasına yol açacağı anlamına gelir.
- **Doğal Denge:** Klasik iktisatçılar, piyasa mekanizmalarının doğal olarak dengeyi sağlayacağına inanır. Nüfus artışı, ücretlerin düşmesine ve ölüm oranlarının artmasına neden olur, bu da nüfusun dengeye gelmesini sağlar.

Öneriler ve Politikalar:

- **Nüfus Kontrolü:** Malthus’un teorisine dayanarak, nüfus kontrolü ve aile planlaması önlemleri önerilmiştir.
- **Doğurganlık Oranlarının Azaltılması:** Yüksek doğurganlık oranlarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceği düşünülerek, doğurganlık oranlarının azaltılması teşvik edilmiştir.

Klasik iktisatçılar, genel olarak nüfusun ekonomik kaynaklarla dengede olmasının gerekliliğini savunurlar. Nüfusun çok hızlı artması, kaynakların yetersiz kalmasına yol açabilirken, kontrollü bir nüfus artışı, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmasını sağlar. Bu bağlamda klasik iktisatçılar, ekonomik dengeyi sağlamak için nüfusun kontrol altında tutulmasını önerirler. Ayrıca, klasik iktisatçılar, nüfusun iş gücü kalitesinin artırılması gerektiğini, yani beşerî sermayeye yatırım yapılmasının ekonomik büyüme açısından hayati önem taşıdığını belirtirler. Klasik iktisatçılar, nüfus politikalarını, nüfus artışı ile ekonomik kaynaklar arasındaki dengeyi sağlama çabası üzerine kurmuşlardır. Bu ekol, nüfusun ekonomik büyüme için hem bir fırsat hem de bir tehdit olabileceğini öne sürerek, nüfus artışının eğitim, sağlık ve iş gücü verimliliği ile dengelenmesi gerektiğini vurgular. Özellikle Malthus’un teorisi, klasik iktisatçıların nüfus

konusundaki görüşlerine damga vurmuş ve sonraki ekonomik düşünceleri etkilemiştir (Aksu, 2018:45-49).

4.4. Neo-Klasik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Neoklasik iktisat okulu, 19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen, bireylerin rasyonel kararlar aldığını, piyasalarda arz ve talep dengesinin fiyatlar yoluyla belirlendiğini ve bu dengenin genel ekonomik dengeyi sağladığını savunan bir yaklaşımdır. Neoklasik iktisatçılar, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde iki yönlü etkileri olduğunu savunurlar. Nüfus artışı, işgücü arzını artırarak ekonomik büyümeyi teşvik eder, ancak aynı zamanda kaynakların daha fazla kişi arasında paylaşılmasına neden olarak kişi başına düşen gelirin azalmasına yol açabilir. Robert Solow'un modeli, sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemenin yanı sıra işgücü artışının ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğunu vurgulamaktadırlar (Solow, 1956: 65-94; Aksu, 2018:75-76). Ayrıca, Solow büyüme modeli, tasarrufun, nüfus artışının ve teknolojik gelişmenin, zaman içinde çıktının büyümesini nasıl etkileyeceği ortaya koymaktadır. Nüfus dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümektedir. Emek ve sermaye için azalan verimler kanunu geçerlidir (Kibritçioğlu, 1998:207-230; Parasız, 2003:143; Jones, 2001:18-19; Berber, 2006:142-143; Aksu, 2018:75). Neoklasik teoriler, nüfus artışının belirli bir noktadan sonra marjinal getirilerinin azalacağını öne sürer. Bu teoriye göre, ek işgücünün ekonomiye katkısı azaldıkça, nüfus artışının ekonomik büyümeye katkısı da azalır (Samuelson ve Nordhaus, 2009:177-232). Neoklasik iktisatçılar, ekonomik ajanların gelecekteki olayları öngörerek karar aldıklarını ve bu nedenle nüfus artışının ekonomik etkilerinin öngörülebilir olduğunu savunurlar. Rasyonel beklentiler teorisi, piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini ve nüfus artışının bu dengeyi geçici olarak etkileyebileceğini belirtir (Lucas, 1972:103-124).

Neoklasik iktisat okulu, bireylerin rasyonel kararlar aldığı ve piyasaların dengeye ulaşmasında arz ve talep etkileşimlerinin önemli olduğu bir ekonomik çerçeve sunar. Bu çerçevede, nüfus artışı ve işgücü arzının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilir. Neoklasik yaklaşım, piyasaların kendi kendini düzenleyebileceğini ve dış müdahale olmadan ekonomik dengenin sağlanabileceğini savunur. Neoklasik iktisat okulu, nüfus artışının ekonomik dengeler üzerindeki etkilerini piyasa mekanizmaları ve bireylerin rasyonel kararları üzerinden analiz eder. Teknolojik ilerleme ve insan sermayesi yatırımları, nüfus artışının olumsuz etkilerini dengeleyen önemli faktörler olarak görülür. Neoklasik yaklaşım, piyasa dengelerinin korunmasına ve uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanmasına odaklanır. Neo-Klasik iktisatçılar, nüfusun iş gücü piyasasındaki rolünü, marjinal verimlilik analizi ile

değerlendirirler. Nüfus artışı, emek arzını artırırken, marjinal emeğin verimliliği düşebilir ve bu durum ücretlerin düşmesine yol açabilir. Ancak, emek ve sermaye verimliliği artırıldığında, nüfus artışının olumsuz etkileri dengelenebilir (Blanchard ve Fischer, 1989: 98-102).

Neoklasik iktisatın öncülerinden olan Marshall, arz ve talep teorilerini geliştirerek piyasa dengesinin nasıl oluştuğunu açıklamıştır. Nüfus artışının işgücü piyasası üzerindeki etkilerini analiz eden ilk iktisatçılardan biridir. Robert Solow, ekonomik büyüme teorisine katkıda bulunmuş ve teknolojik ilerlemenin ekonomik büyüme üzerindeki önemini vurgulamıştır. Solow Modeli, nüfus artışı ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi analiz eder. Bu model, uzun vadeli ekonomik büyümenin, sermaye birikimi, işgücü artışı ve teknolojik ilerlemeye bağlı olduğunu savunur. Nüfus artışının uzun vadede sermaye başına düşen miktarı etkilediğini ve ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceğini öne sürer (Solow, 1956:65-94).

Neo-Klasik iktisatçılar, nüfus artışı ile tasarruf oranları arasındaki ilişkiye dikkat çekerler. Arthur Lewis (1954), nüfus artışının yüksek olduğu toplumlarda, tasarruf oranlarının düşme eğiliminde olduğunu belirtir. Bu durum, sermaye birikimini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Lewis, nüfus artış hızının düşürülmesi ve aile planlaması gibi önlemlerle tasarruf oranlarının artırılmasını önermektedir (Lewis, 1954: 85-87).

Edmund Phelps (1968), büyüme politikalarının nüfus dinamikleri ile uyumlu olması gerektiğini belirtir. Phelps'e göre, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, üretken yatırımların artırılması ve teknolojik ilerlemelerin hızlandırılması ile olumlu hale getirilebilir. Bu doğrultuda, nüfus politikaları doğurganlığı düzenleyici önlemlerden çok, iş gücünün eğitim düzeyini yükseltecek reformlara odaklanmalıdır (Phelps, 1968: 120-123).

Gary Becker (1981), nüfusun ekonomik karar alma süreçleri üzerindeki etkisini analiz eder. Doğurganlık oranlarının, eğitim, gelir ve fırsat maliyetleri ile nasıl ilişkilendirildiğini gösterir. Bu teori, doğurganlık kararlarının ekonomik sonuçlarını anlamak için önemlidir. Becker, insan sermayesi teorisi ve demografik ekonomi alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Nüfusun ekonomik kararlar üzerindeki etkilerini incelemiş ve doğurganlık kararlarının ekonomik sonuçlarını analiz etmiştir (Becker, 1981:220-245).

Teorileri ve Görüşleri:

- **İşgücü ve Sermaye:** Neo-klasik iktisatçılar, işgücü arzının (nüfusun) ekonomik büyüme ve sermaye birikimi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunur. Daha yüksek nüfus artışı, daha fazla işgücü ve dolayısıyla daha fazla üretim anlamına gelir. Neoklasik

iktisatçılar, nüfus artışının olumsuz etkilerini dengelemek için eğitim ve beşerî sermayeye yatırım yapılmasını önerirler. Eğitim, işgücü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunur (Becker, 1964:1-3).

- **Ücret Teorisi:** Neo-klasik teorilerde, işgücü arzı ve talebi, ücretlerin belirlenmesinde temel faktörler olarak kabul edilir.

Öneriler ve Politikalar:

- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** İşgücünün verimliliğini artırmak için eğitim ve sağlık hizmetlerine yatırım yapılması.
- **Göç Politikaları:** İşgücü açığını kapatmak ve ekonomik büyümeyi desteklemek için göçmen kabul politikalarının uygulanması.

Neoklasik iktisat, nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz ederken, işgücü arzı, sermaye birikimi ve teknoloji gibi faktörleri göz önünde bulundurur. Nüfus artışının ekonomik dengeler üzerindeki etkisi, bireylerin marjinal kararlarına ve piyasa mekanizmalarına dayandırılır. Neoklasik teoriye göre, nüfus artışı işgücü arzını artırır, bu da ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Ancak, işgücü arzının fazla olması durumunda, emeğin marjinal verimliliği düşebilir ve bu da ücretleri azaltabilir. Nüfus artışı, kişi başına düşen sermaye miktarını etkileyebilir. Eğer nüfus hızlı artarsa, sermaye birikimi yetersiz kalabilir ve ekonomik büyüme yavaşlayabilir. Bu bağlamda, sermaye birikiminin yeterli olduğu durumlarda nüfus artışı ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Neoklasik iktisatçılar, teknolojik ilerlemenin nüfus artışının olumsuz etkilerini dengeleyebileceğini savunur. Teknolojik yenilikler, üretkenliği artırarak, kişi başına düşen gelirin artmasını sağlar.

4.5. Keynesyen İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Keynesyen iktisat, John Maynard Keynes'in 1936'da yayınladığı "*The General Theory of Employment, Interest, and Money*" (Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi) kitabıyla şekillenen, özellikle makroekonomik dalgalanmalar ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde duran bir yaklaşımdır. Keynesyen iktisatçılar, nüfusu ekonomik büyüme, toplam talep, iş gücü arzı ve kamu harcamaları gibi makroekonomik unsurlar çerçevesinde değerlendirir. Keynesyen yaklaşım, nüfusun ekonomik istikrara ve büyümeye etkilerini farklı açılardan ele alır. Keynesyen iktisatçılar, nüfusun ekonomik büyümeye ve istihdama olan etkilerini toplam talep üzerinden analiz ederler. Keynes'e göre, nüfus artışı, toplam tüketim talebini artırarak ekonomik büyümeyi teşvik eder. Bu bağlamda, nüfus artışının ekonomiyi genişletici bir etkisi

vardır; çünkü daha fazla insan, daha fazla mal ve hizmet talebi anlamına gelir. Keynesyen teoriye göre, hükümetler, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini en üst düzeye çıkarmak için aktif maliye politikaları uygulamalıdır (Keynes, 1936:11-24). Ona göre; *“Bir milletin zenginliği üretime dayalı olduğunu ret etmiyorsa da üretimin ve tasarrufun ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki önemini ihmal etmiş, tüketim üzerinde odaklanmıştır”* (Aktan, 2004:31). Tüketimin üretimi canlandıracağı görüşü, devletin bizzat kamu harcamaları yoluyla tüketimi canlandıracağı ve satın alma güçlerini destekleyerek yükselteceği görüşünü benimsemiştir (Han, 2006:44). Açıkça belirtmek gerekirse, Keynes, klasik ve neo-klasik iktisat görüşünden farklı olmak üzere, yeni bir iktisadi düşünce sistemin oturtmaya çalışmıştır (Alkin, 1987:69-71; Kumcu ve Eğilmez, 2005:33).

Keynesyen iktisatçılar, nüfus artışının işgücü arzını artıracığını, ancak işgücü talebinin bu artışı karşılamaması durumunda işsizliğe yol açabileceğini belirtirler. Bu nedenle, hükümetler işgücü talebini artırmak için istihdam politikaları geliştirmelidir (Mankiw, 2009:49-60, 289-295). Keynesyen iktisatçılar, nüfus artışının gelir dağılımı üzerinde etkili olduğunu savunurlar. Hükümetler, gelir eşitsizliğini azaltmak ve sosyal refahı artırmak için redistribüsyon politikaları uygulamalıdır (Blinder, 2008:316-319). Keynesyen iktisat okulu, nüfus artışını ekonomik büyüme ve toplam talep üzerindeki etkileri bağlamında analiz eder. Devletin ekonomik süreçlerdeki aktif rolüne vurgu yapar ve kamu harcamalarının artırılması, sosyal güvenlik sistemlerinin genişletilmesi gibi politikalar önerir. Keynesyen yaklaşım, özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde nüfus artışını destekleyecek politikalar geliştirmeyi hedeflemiştir. Keynesyen iktisat, özellikle ekonomik durgunluk ve işsizlik dönemlerinde, devlet müdahalesinin önemine vurgu yapan bir iktisat okuludur. Nüfus konusunda, Keynesyen düşünce, nüfus artışı ile talep arasındaki ilişkiyi ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz eder. Keynesyen iktisat, nüfus artışının yarattığı talep artışını ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kullanmayı önerir. Artan nüfus, mal ve hizmetlere olan talebi artırarak ekonomik büyümeyi destekler. Keynesyen modele göre, talep yetersizliği ekonomik durgunluklara yol açabilir, bu nedenle nüfus artışının talebi artırması ekonomik büyüme için kritik öneme sahiptir. Kamu harcamalarının artırılması, sosyal güvenlik sistemlerinin genişletilmesi ve iş gücü piyasasına devlet müdahalesi gibi politikalar (Tobin, 1971:132-145).

Alvin H. Hansen, *“Full Recovery or Stagnation?”* adlı eserinde, Keynesyen düşüncüyü ABD’ye uyarlayan önemli bir iktisatçıdır. **"Seküler Durgunluk Teorisi"** teorisini ortaya atmış ve nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Alvin Hansen tarafından geliştirilen bu teoriye göre, nüfus artışının yavaşlamasının ekonomik durgunluğa yol

açabileceğini öne sürer. Hansen, düşük doğum oranlarının ve yaşlanan nüfusun toplam talebi olumsuz etkileyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceğini savunur (Hansen, 1938:78-105).

James Tobin, Keynesyen iktisadın modern yorumcularından biridir. Nüfus artışı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek, devletin istihdam politikalarının önemini vurgulamıştır (Tobin, 1971:132-145). Keynesyen iktisatçıların nüfus konusundaki politikalarını belirtmek gerekirse;

- **Toplam Talep:** Keynesyen iktisatçılar, nüfus artışının toplam talebi artırarak ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini savunur. Daha fazla nüfus, daha fazla tüketim ve yatırım anlamına gelir. Keynesyen iktisatçılar, nüfus politikalarını kamu harcamaları ve sosyal yardımlar üzerinden şekillendirirler. Artan nüfus, sağlık, eğitim, emeklilik gibi kamu hizmetleri üzerindeki baskıyı artırabilir. Keynesyen yaklaşımda, hükümetlerin bu artan talebi karşılamak için kamu harcamalarını artırması, ekonomik büyüme ve istihdamı teşvik eden bir araç olarak görülür. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde, nüfus artışı genç nüfusun oranını artırarak eğitim harcamalarını artırma ihtiyacı doğurur. Keynesyen politikalar, bu harcamaların hem kısa vadede talebi canlandırıcı etkisini hem de uzun vadede iş gücü kalitesini artırarak büyümeyi destekleyici etkisini vurgular (Samuelson ve Nordhaus, 2001: 620-625)
- **Devlet Müdahalesi:** Keynesyen teoriler, ekonominin istikrarını sağlamak için devlet müdahalesini destekler. Keynesyen iktisatçılar, nüfus artışının tasarruflar üzerindeki etkisine de dikkat çekerler. Keynesyen yaklaşıma göre, hanehalkı tasarruflarının artması toplam talebi azaltarak ekonomik durgunluğa yol açabilir. Bu durum, özellikle yüksek nüfus artışının olduğu dönemlerde önemlidir; çünkü artan nüfusla birlikte, geleceğe yönelik tasarruf eğilimleri artar ve bu, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Keynes, 1936: 210-215). Keynesyen çözüm, nüfus artışının tasarrufları artırıcı etkisini dengelemek için kamu harcamalarını artırmak, gerekirse ekonomiye müdahalenin gerektiğini ve özel sektörü canlandırıcı teşvikler sunması devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu hale getirmektedir. Bu şekilde toplam talep desteklenmiş olur ve nüfus artışının olası olumsuz etkileri minimize edilir.

Politikaları

1. Maliye Politikaları

- **Hükümet Harcamaları ve Vergilendirme:** Keynesyen iktisatçılar, hükümet harcamalarının ve vergilendirmenin ekonomik faaliyetleri düzenlemede önemli olduğunu savunurlar. Nüfus artışının ekonomik büyümeye katkısını artırmak için

hükümetler, altyapı yatırımları, sosyal harcamalar ve eğitim gibi alanlara yatırım yapmalıdır. Ekonomik büyümeyi desteklemek ve işsizliği azaltmak için kamu harcamalarının artırılması gerekmektedir (Krugman ve Wells, 2018:293-318).

2. Para Politikaları

- **Merkez Bankası Müdahaleleri:** Keynesyen iktisatçılar, merkez bankalarının para arzını ve faiz oranlarını düzenleyerek ekonomik faaliyetleri yönlendirebileceğini savunurlar. Nüfus artışının ekonomik dengeleri bozmasını önlemek için uygun para politikaları uygulanmalıdır (Akerlof ve Shiller, 2015:15-22).

3. Sosyal Politikalar

- **Sosyal Güvenlik ve Refah Programları:** Nüfus artışının sosyal etkilerini dengelemek için sosyal güvenlik ve refah programları önemlidir. Nüfusun yaşlanmasıyla ilgili sorunları çözmek için sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinin güçlendirilmesi. Keynesyen iktisatçılar, bu tür programların toplumun genel refahını artıracığını savunurlar (Stiglitz, 2002:234-239).

Stratejileri

1. İşgücü Piyasası Politikaları

- **Aktif İşgücü Piyasası Politikaları:** Hükümetler, nüfus artışının işgücü piyasasında dengesizliklere yol açmasını önlemek için aktif işgücü piyasası politikaları geliştirmelidir. Bu politikalar, eğitim ve beceri geliştirme programları, işsizlik sigortası ve iş arama yardımları gibi önlemleri içerir (Galbraith, 1994:14-32).

2. Yatırım Teşvikleri

- **Özel Sektör Yatırımları:** Keynesyen iktisatçılar, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi gerektiğini savunurlar. Hükümetler, vergi indirimleri, sübvansiyonlar ve diğer teşviklerle özel sektör yatırımlarını artırarak ekonomik büyümeyi desteklemelidir (Summers, 1986:23-26).

3. Bölgesel Kalkınma Politikaları

- **Bölgesel Eşitsizliklerin Azaltılması:** Nüfus artışının bölgesel eşitsizlikleri artırmaması için bölgesel kalkınma politikaları önemlidir. Hükümetler, altyapı ve hizmet

yatırımlarıyla az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını desteklemelidir (Samuelson ve Nordhaus, 2009:521-533).

Keynesyen iktisatçılar, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini dengelemek ve en üst düzeye çıkarmak için aktif hükümet müdahalesinin gerekli olduğunu savunurlar. Maliye, para ve sosyal politikalar, nüfus artışının olumsuz etkilerini azaltmada ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmada önemli araçlardır. Keynesyen iktisatçılar, nüfus politikalarını doğrudan nüfusu kontrol etmekten ziyade, nüfus artışının ekonomik etkilerini yönetmek üzerine analizler yapar. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlara yapılan harcamalar artırılarak, nüfus artışının doğurduğu sorunlar ekonomik büyüme ile dengelenmeye çalışılır. Nüfus artışı ve iş gücü arzı politikaları, Keynesyen iktisatçılar için toplam talebin desteklenmesi ve ekonomik dengenin sağlanması açısından önemlidir. Bu ekol, nüfusun ekonomik büyümeye katkısını, kamu harcamaları ve yatırımlar yoluyla maksimize etmeye çalışır (Aksu, 2018:55-58).

4.6. Marksist İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Marksist iktisatçılar, nüfus politikalarını üretim ilişkileri, sınıf mücadelesi ve kapitalist üretim biçimi bağlamında analiz ederler. Karl Marx ve Friedrich Engels, kapitalizmin gelişiminde nüfus artışının nasıl bir rol oynadığını açıklarken, nüfusu, ekonomik yapı ile sınıfsal dinamikler çerçevesinde değerlendirirler. Marksist yaklaşımda, nüfus artışı, kapitalizmin ihtiyaçlarına göre şekillenir ve bu artış, kapitalist sınıfın çıkarlarını korumak için yönetilen bir araç olarak görülür. Marx'a göre nüfus artışı, üretim ilişkileri ve kapitalist sistemin dinamikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Marx, nüfusun kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak arttığını ve kapitalistlerin daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu bağlamda, nüfus artışı, kapitalistlerin iş gücünü daha fazla sömürmesine olanak tanır, diğer bir ifadeyle Marksist iktisatçılar, kapitalist sistemde işsiz nüfusun (artık nüfus) kapitalist üretim için önemli olduğunu savunurlar. Artık nüfus, işçi sınıfı üzerinde baskı kurarak ücretlerin düşük kalmasını sağlar ve kapitalistlerin kâr oranlarını artırır, bunun yanında nüfus artışı, iş gücünün maliyetini düşürerek sermaye birikimini teşvik eder. Bu durum, işçi sınıfının yedek iş gücü ordusu olarak işlev görmesini sağlar, bu da işçilerin pazarlık gücünü azaltır ve ücretlerin düşük kalmasına neden olur (Marx, 1867:792-803). Marx, Thomas Malthus'un nüfus teorisini şiddetle eleştirmiştir. Malthus, nüfusun geometrik olarak arttığını ve bu artışın sınırlı kaynaklara olan baskıyı artıracığını savunurken, Marx, Malthus'un teorisinin kapitalist sistemin nüfus sorununu meşrulaştırma çabası olduğunu belirtir. Marx'a göre, nüfus artışı, sosyalist üretim biçimine ilişkin bir sorun değildir, aksine kapitalist üretim süreçlerinin sömürüye dayalı doğasından

kaynaklanır. Marx'a göre, *yoksulluk ve işsizlik gibi toplumsal sorunlar, doğrudan doğruya nüfus artışının bir sonucu değil, kapitalist üretim biçiminin sömürüye dayalı doğasından kaynaklandığını savunur. Kapitalizmde, işçi sınıfının geçim düzeyi, sermaye sahiplerinin çıkarlarına göre belirlenir. Dolayısıyla nüfus artışı, yalnızca üretim ilişkileri ve sınıf yapısı içinde anlam kazanır* (Marx, 1867: 611-620). Marx, kapitalizmin genişlemesiyle birlikte işçi sınıfının sürekli olarak büyüyeceğini ve bir "**rezerv işgücü ordusu**" oluşturacağını savunur. Bu rezerv işgücü, kapitalistlerin işçileri daha düşük ücretlerle çalıştırmasını ve işsizlik baskısını artırmasını sağlar (Engels, 1845:106-165). Marksist iktisatçılara göre nüfus artışı, kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerinde baskı kurmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Artan nüfus, işsizliği artırarak iş gücü piyasasında rekabeti yükseltir. Bu, işçi sınıfının pazarlık gücünü zayıflatır ve düşük ücret politikalarının sürdürülmesini sağlar. Marx ve Engels'e göre, nüfus politikaları sınıf mücadelesiyle doğrudan bağlantılıdır. Kapitalist sistemde nüfus artışı, sermaye birikimi ve sömürünün devamını sağlayan bir araçtır (Engels, 1845: 165-170). Friedrich Engels, "**Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**" (*The Origin of the Family, Private Property and the State*) adlı eserinde, nüfus politikalarının sınıf yapılarını ve işçi sınıfının durumunu nasıl etkilediğini analiz eder. Engels'e göre, kapitalist toplumlarda nüfusun artışı, işçi sınıfının ezilmesini ve sömürülmesini kolaylaştırır. Ancak sosyalist bir toplumda, nüfus artışı ve iş gücü kullanımı, sınıfsal eşitsizlikler temelinde değil, ihtiyaçlar temelinde planlanabilir (Engels, 1884: 305-310). Marksist iktisatta nüfus artışı, kapitalist toplumlarda bir sömürü aracı olarak görülse de sosyalist toplumlarda nüfusun planlı bir şekilde yönetilmesi gerektiği savunulur. Marx ve Engels, sosyalist bir toplumda nüfusun ekonomik gelişmelere uyumlu bir şekilde kontrol edileceğini ve nüfus artışının toplumsal refahı artırıcı bir faktör haline geleceğini belirtirler. Sosyalist ekonomilerde, nüfus politikaları, işçi sınıfının ihtiyaçlarına göre şekillendirilecek ve üretim, kaynak dağılımı, eğitim ve sağlık hizmetleri eşit şekilde düzenlenecektir (Engels, 1884: 315-320).

Sosyalist toplumlarda nüfus artışının, kapitalist toplumlarda olduğu gibi ekonomik sömürü aracı olarak kullanılmayacağı savunulur. İş gücü arzı, üretimin toplumsal ihtiyaçlara göre düzenlendiği bir sistemde daha verimli ve adil bir şekilde planlanabilir. Böylece iş gücü fazlası, ekonomik kriz ve işsizlik sorunlarına yol açmadan, toplumsal refahı artırıcı bir araç olarak kullanılabilir. Marx'a göre¹⁰, nüfus artışı, sermaye birikimini hızlandırır ve kapitalistlerin daha

¹⁰, Marx'ın büyüme modelinde, büyüme hızını belirleyen üç önemli oran vardır (Alkin, 1987:60; Gürak, 2006:79)

1) Artı Değer Oranı s/v , ($a = s / v$)

2) Kar Oranı $s/(c+v)$, $k = s / (c+v)$

3) Sermayenin Organik Bileşimi c/v , ($b = c / c+v$) → (s) işçiye ödenmeyen ücreti (artı-değeri), (v) işçiye ödenen ücreti, (c) sabit sermayeyi, (a) artı değer oranını ve (k) kar oranını simgelemektedir. Büyüme hızı kar oranı belirlemektedir. Kar oranını

fazla kar elde etmesine olanak tanır. Nüfus artışı, iş gücünün maliyetini düşürerek sermaye birikimini teşvik eder (Mandel, 1971:174-176). Marksist iktisatçıların teorileri, görüşleri, öneri ve politikalarını belirtmek gerekirse;

Teorileri ve Görüşleri:

- **Sınıf Mücadelesi:** Marksist iktisatçılar, nüfus artışının sınıf mücadelesi üzerindeki etkilerini inceler. Nüfus artışı, işçi sınıfının büyümesine ve sermaye sahipleri ile işçiler arasındaki çatışmaların artmasına yol açar.
- **Emek Gücü:** Nüfus artışı, işgücü arzını artırarak sermaye sahiplerinin işgücünü daha ucuz kullanabilmesini sağlar.

Öneriler ve Politikaları:

- **Eşitlikçi Politikalar:** Sosyal eşitsizlikleri azaltmak için eşitlikçi politikaların uygulanması elzem olduğunu belirtmişlerdir.
- **Planlı Ekonomi:** Nüfus ve işgücü dağılımını daha etkin bir şekilde yönetmek için merkezi planlamayı gerekli görmüşlerdir.

Kapitalist toplumlarda nüfus artışı, iş gücü arzını artırarak işçilerin sömürülmesini kolaylaştıran bir etken olarak görülürken, Marksist sosyalist toplumlarda nüfus artışının toplumsal refahı ve eşitliği artırıcı bir etken olarak kullanılabileceği savunulur. Marksist ekonomistler, kapitalist sistemin nüfus artışını kâr ve sömürü odaklı bir perspektifle yönettiğini vurgularlar. Buna karşın, sosyalist sistemde nüfus, planlı ekonomik politikalar doğrultusunda toplumsal ihtiyaçlara uygun bir şekilde düzenlenir.

4.7. Kalkınma İktisatçılarına Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Kalkınma iktisadı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi ve sosyal gelişmeyi hızlandırmak için çözümler üretmeye çalışan bir iktisat disiplini. Nüfus, kalkınma iktisadında merkezi bir role sahiptir çünkü nüfus büyüklüğü ve yapısı, ekonomik kalkınma süreçlerini doğrudan etkiler. Kalkınma iktisatçıları, nüfus politikalarını genel olarak ekonomik

belirleyen iki unsur vardır. Bunlar, artı değer oranı ile sermayenin organik bileşimidir (Aksu, 2018:52-53). Marx, teknolojik yeniliklerin büyümeyi nasıl etkilediğinden çok emeğin sömürsünün nasıl arttırıldığıyla ilgilenmiştir. Emek, aynı zamanda iktisadi büyümenin en önemli belirleyicisidir. Sermaye ise, emeğin ortaya koyduğu bir ürün olarak görülmektedir. Büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi ancak tüm üretim araçlarının kamuya devredilmesi ile mümkün olacaktır. İktisadi büyüme yatırımların, yatırımlarda kar oranının bir fonksiyonudur (Gürak, 2006:81; aktaran bkz: Aksu, 2018:53-54).

büyüme, yoksullukla mücadele, beşerî sermaye, istihdam ve çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirirler.

Simon Kuznets (1971) gibi iktisatçılar, nüfus artışının uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceğini savunurlar. Kuznets'e göre, genç ve dinamik bir nüfus, üretim sistemine daha fazla katkı sağlayarak, ekonomik üretkenliği artırabilir ve yeni talepler yaratarak pazarın büyüklüğünü genişletebilir. Nüfusun genç olması, iş gücü verimliliği olanağı sunar, çünkü genç nüfus yeniliklere daha kolay entegre olduğu için, çalışma ömrü daha uzun süre olabilmektedir (Kuznets, 1971: 42-45). Ancak, nüfus artışının üretken yatırımların gerisinde kalması durumunda, ekonomik kalkınmayı engelleyecek bir unsur haline gelebileceğini de belirtmiştir.

Simon Kuznets, nüfus artışının tek başına yeterli olmadığını, ekonomik büyüme için gerekli olan üretken yatırımların, nüfus artışına ayak uydurmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Eğer nüfus artışı, ekonomik altyapının yatırımlarının gerisinde kalırsa, iş gücü talebi arzı karşılayamaz ve üretim açığı (eksikliği) gibi sorunlar ortaya çıkabilir, ekonomik kalkınmayı engelleyici bir duruma dönüşebilir. Böyle bir durumda işsizlik, yoksulluk ve altyapı eksiklikleri gibi sorunlar ekonomik yapı içerisinde artış gösterebilir (Kuznets, 1971: 42-45).

Kalkınma iktisatçılarının önemli bir kısmı, nüfusun yalnızca niceliksel büyüklüğü değil, aynı zamanda niteliğinin de (eğitim ve sağlık durumu) önemli olduğunu vurgular. **Gary Becker** (1993), beşerî sermaye kavramıyla, bireylerin eğitim ve sağlık yatırımları yoluyla ekonomiye katkı sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Kalkınma iktisatçılarına göre, nüfusun niteliksel gelişimi, yani eğitim ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kalkınmayı hızlandırmanın temel yollarından biridir. Eğitim ve sağlık, işgücü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Bu nedenle kalkınma iktisatçıları, gelişmekte olan ülkelerde nüfus politikalarının beşerî sermayeyi geliştirme yönünde şekillendirilmesi gerektiğini vurgularlar. Becker'a göre, eğitilmiş ve sağlıklı bir nüfus, uzun vadede ekonomik kalkınmanın en önemli bileşenlerinden birisidir (Becker, 1993: 75-80). Kalkınma iktisadı, nüfusun yaş yapısının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini de inceler. Kalkınma iktisatçıları, hızlı nüfus artışının ekonomik kalkınmayı engelleyebileceğini savunurlar. Bu görüş, düşük gelirli ülkelerde yüksek doğum oranlarının ekonomik büyümeyi sınırladığı ve kaynakların daha fazla insan arasında bölünmesine yol açtığı düşüncesine dayanır (Todaro ve Smith, 2015:271). Kalkınma iktisatçıları, ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde demografik geçiş teorisinin önemli bir rol oynadığını belirtirler. Bu teori, yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçişi açıklar. Bu geçiş, ekonomik büyüme ve gelişmenin bir sonucu olarak görülür (Todaro ve Smith, 2015:282). Yüksek nüfus yoğunluğu, tarım üretkenliğini olumsuz

etkileyebilir ve kırsal bölgelerdeki yoksulluğu artırabilir. Bu görüş, nüfus baskısının toprak verimliliğini düşürdüğünü ve tarım gelirlerini azalttığını öne sürer (Todaro ve Smith, 2015:298). Kalkınma iktisatçılarının birçoğu, Thomas Malthus'un nüfus teorisini eleştirir. Malthus, nüfus artışının gıda kaynaklarına olan talebi artırarak kıtlığa ve yoksulluğa yol açacağını savunmuştur. Kalkınma iktisatçıları ise, teknolojik ilerlemeler ve tarımsal üretim verimliliğindeki artışlarla bu tür bir kıtlık senaryosunun engellenebileceğini öne sürerler. Yani nüfus artışının ekonomik büyümeyi tamamen engelleyeceği görüşüne katılmayan kalkınma iktisatçıları, teknolojik yeniliklerin ve verimlilik artışlarının bu dengeyi sağlayabileceğini savunurlar. Genç bir nüfus, eğitim ve sağlık hizmetlerine olan talebi artırırken, yaşlı bir nüfus sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri için daha fazla kaynak gerektirir. Kalkınma iktisatçılarının başlıca analizlerini belirtmek gerekirse:

- **Nüfus Dinamikleri:** Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerini inceler. Hızlı nüfus artışı, kaynakların yetersiz kullanımına ve düşük yaşam standartlarına yol açabilir.
- **Demografik Geçiş Teorisi:** Bu teori, nüfusun başlangıçta yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarına sahip olduğunu, daha sonra sağlık ve yaşam standartlarının iyileşmesiyle doğurganlık oranlarının düştüğünü savunur.

Stratejileri:

1. Ekonomik Reformlar ve Yatırımlar

- **Ekonomik Reform ve Yatırım Politikaları:** Kalkınma iktisatçıları, nüfus artışının ekonomik kalkınmaya olumsuz etkilerini dengelemek için ekonomik reformlar ve yatırımların gerekli olduğunu savunurlar. Bu reformlar, istihdam yaratma ve gelir dağılımını iyileştirme odaklı olmalıdır (Todaro ve Smith, 2015:345).

2. Kırsal Kalkınma Stratejileri

- **Kırsal Kalkınma ve Tarım Politikaları:** Kırsal kalkınma stratejileri, nüfus artışının tarım sektörüne olan baskısını azaltmayı hedefler. Bu stratejiler, tarımda verimliliği artırmak ve kırsal yoksulluğu azaltmak için çeşitli politikalar içerir (Todaro ve Smith, 2015:352).

3. Kentsel Planlama ve Altyapı Yatırımları

- **Kentsel Altyapı ve Planlama:** Kalkınma iktisatçıları, nüfus artışının kentsel alanlarda yarattığı sorunları çözmek için kentsel planlama ve altyapı yatırımlarının önemini vurgularlar. Bu yatırımlar, kentsel yaşam kalitesini artırarak ekonomik kalkınmayı destekler (Todaro ve Smith, 2015:359).

Öneriler ve Politikalar:

- **Aile Planlaması:** Kalkınma iktisatçıları, nüfus artışını kontrol altına almak için aile planlaması ve eğitim programlarının önemini vurgularlar. Bu programlar, doğurganlık oranlarını düşürerek ekonomik kalkınmayı destekleyebilir (Todaro ve Smith, 2015:313).
- **Kadın Eğitimi ve İstihdam Fırsatları:** Kadınların eğitimi ve işgücüne katılımı, doğurganlık oranlarını azaltarak nüfus artışını kontrol altına alabilir. Kalkınma iktisatçıları, kadınların eğitim ve istihdam fırsatlarının artırılmasının, ekonomik kalkınmayı hızlandıracağını savunurlar. Eğitim ve istihdam politikaları, nüfusun ekonomik kalkınmaya katkısını artırmak için önemli araçlardır. Nitelikli iş gücünün yaratılması ve iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun eğitim programları geliştirilmesini şart koşmuşlardır (Perkins, D. H., Radelet, S., Lindauer, D. L., & Block, S. A.,2013:190-192; Todaro ve Smith, 2015:319).
- **Eğitim ve Sağlık:** İnsani kalkınmayı desteklemek için eğitim ve sağlık hizmetlerine yatırım yapılması gerekir. Kalkınma iktisatçıları, sağlık hizmetlerine erişimin artırılmasının nüfus artışını kontrol altına alacağını belirtirler. İyi sağlık hizmetleri, doğurganlık oranlarını düşürerek ekonomik kalkınmayı destekler (Todaro ve Smith, 2015:327).

Kalkınma iktisatçıları, nüfusun ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir perspektifle ele alır. Nüfus artışı, ekonomik büyüme için fırsatlar sunsa da aynı zamanda ciddi sorunlar da yaratabilir. Bu nedenle kalkınma iktisatçıları, nüfus artışının kontrollü bir şekilde yönetilmesini, beşerî sermaye yatırımlarının artırılmasını ve çevresel sürdürülebilirliğin korunmasını vurgularlar. Nüfus politikaları, kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir. Kalkınma iktisadı, nüfusun yaş yapısının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini de inceler. Genç bir nüfus, eğitim ve sağlık hizmetlerine olan talebi artırırken, yaşlı bir nüfus sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri için daha fazla kaynak gerektirir. Kalkınma

iktisatçılarının nüfus konusundaki öneri ve stratejileri, nüfus artışının ekonomik kalkınmaya olumsuz etkilerini dengelemeyi hedefler. Bu politikalar ve stratejiler, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve toplumsal refahın artırılması açısından önemlidir. Kalkınma iktisadı, nüfus dinamiklerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak inceleyerek, bu alanda çeşitli politika ve stratejiler geliştirmiştir. Nüfus artışının ekonomik kalkınmayı hem olumlu hem de olumsuz etkileyebileceği kabul edilir ve bu etkileri optimize etmek için çeşitli yöntemler benimsenir. Eğitim, sağlık, aile planlaması ve istihdam politikaları bu stratejilerin başında gelir.

4.8. Ekolojik İktisatçılara Göre Nüfus Politikaları ve Analizleri

Ekolojik iktisatçılar, geleneksel büyüme odaklı ekonomi modellerine eleştirel yaklaşarak, ekonomik faaliyetlerin ve nüfus artışının çevre üzerindeki etkilerini merkeze alan bir düşünce sistemi geliştirmişlerdir. Ekolojik iktisatçılar, nüfus büyümesi ve ekonomik faaliyetlerin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerine odaklanan bir perspektif geliştirirler. Bu iktisat ekolü, ekonomik büyümenin ve nüfus artışının çevresel sınırlarla karşı karşıya olduğu gerçeğini kabul eder ve sürdürülebilir bir ekonomiyi oluşturmanın yollarını araştırır ve inceler. Bu bağlamda, ekolojik iktisatçılar, nüfus politikalarının çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması ve iklim değişikliği gibi konularla sıkı bir şekilde bağlantılı olduğunu savunurlar.

Ekolojik iktisat okulu, ekonomik aktivitelerin çevresel ve ekolojik etkilerini ön planda tutan bir yaklaşımdır. Bu okul, sürdürülebilir kalkınma, çevresel koruma ve doğal kaynakların yönetimi konularında derinlemesine analizler yapar. Nüfus artışı ve bunun çevresel etkileri, ekolojik iktisat okulunun önemli konuları arasındadır. Ekolojik iktisat okulu, nüfus artışının sürdürülebilir seviyelerde tutulması gerektiğini vurgular ve çevresel sürdürülebilirliği ön planda tutan politikalar ve stratejiler geliştirir. Bu yaklaşım, doğal kaynakların korunması ve ekolojik dengeye saygı gösterilmesi gerektiği üzerine kuruludur. Eğitim, aile planlaması, yeşil vergilendirme ve sürdürülebilir tüketim-üretim modelleri bu stratejilerin başlıcalarıdır. Bu yaklaşımlar, çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal refahın artırılması için önemlidir.

Herman Daly ve **John Cobb**, "*For the Common Good*" adlı çalışmalarında, nüfusun taşıma kapasitesine zarar verecek şekilde artmasının, ekosistemleri zayıflatacağını ve ekonomik büyümenin sürdürülemez hale geleceğini savunurlar. Daly'ye göre, nüfus artışı ve ekonomik büyüme, çevreye yönelik baskıyı artırdığından dolayı bu süreçleri sınırlandırmak, sürdürülebilir kalkınmanın bir gerekliliğidir (Daly & Cobb, 1994: 132-135). Ekolojik iktisatçılar, dünya

ekosisteminin “**taşıma kapasitesinin**” sınırlı olduğunu ve insan nüfusunun bu sınırları zorlayabileceğini öne sürerler. Taşıma kapasitesi, belirli bir ekosistemin, kaynaklarını aşırı tüketmeden belirli bir nüfusu destekleyebileceği maksimum büyüklüğü ifade eder. Nüfus artışı, ekosistemlerin bu sınırlarını aşarsa, sürdürülemez bir ekonomik yapıya ve çevresel bozulmaya neden olabilir.

Tim Jackson, “*Prosperity Without Growth*” adlı eserinde, nüfus artışının ekonomik büyümenin itici gücü olmasına rağmen, çevresel maliyetlerin artışına neden olduğunu vurgular. Jackson’a göre, nüfus politikalarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olması gerekir. Ayrıca, çevresel ayak izini azaltmak için nüfus artışını sınırlayıcı politikaların geliştirilmesi gerektiğini savunur (Jackson, 2009: 80-85). Ekolojik iktisatçılar, ekonomik büyümenin yerine **sürdürülebilir kalkınma** hedeflenmesi gerektiğini savunurlar. Bu görüş, doğal kaynakların korunmasını, çevresel bozulmanın önlenmesini ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bir ekonomik yapı oluşturulmasını gerektirir.

Mathis Wackernagel ve **William Rees** tarafından geliştirilen “*Ekolojik Ayak İzi*” konsepti, nüfus artışıyla birlikte artan kaynak tüketiminin çevre üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, insan nüfusunun dünya üzerindeki ekolojik kaynakları tüketme hızını ve doğaya bıraktığı etkiyi değerlendirmeye yarar (Wackernagel & Rees, 1996: 21-28). Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışının iklim değişikliğine olan etkilerine de dikkat çekerler. Artan nüfus, fosil yakıt kullanımını artırarak karbondioksit emisyonlarını yükseltir ve iklim değişikliğini hızlandırır. Bu bağlamda, ekolojik iktisatçılar, nüfus artışını sınırlayıcı politikaların, iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir rol oynayabileceğini savunurlar.

Nicholas Stern, “*The Economics of Climate Change*” adlı çalışmasında, nüfus artışının çevresel etkilerini analiz ederek, daha fazla nüfusun daha fazla sera gazı emisyonuna neden olduğunu belirtir. Bu durum, iklim değişikliği ile mücadeleyi zorlaştırır ve bu nedenle sürdürülebilir nüfus politikalarının benimsenmesi gerektiğini savunur (Stern, 2007: 102-106). Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışının iklim değişikliğine olan etkilerine de dikkat çekerler. Artan nüfus, fosil yakıt kullanımını artırarak karbondioksit emisyonlarını yükseltir ve iklim değişikliğini hızlandırır.

Kate Raworth’un “*Doughnut Economics*” adlı çalışmasında, nüfus artışının kaynakların dengesiz dağılımını artırarak yoksulluğu derinleştirdiğini vurgular. Raworth, sürdürülebilir kalkınmanın sadece çevresel sınırları değil, aynı zamanda sosyal sınırları da gözetmesi gerektiğini belirtir. Nüfus politikalarının, sosyal eşitliği sağlamak için nüfus artışını sınırlayıcı

olması gerektiğini savunur (Raworth, 2017: 143-147). Raworth'a göre, gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, zaten sınırlı olan kaynakların daha da dengesiz dağılmasına ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, nüfus politikalarının sosyal adaletle birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Ekolojik İktisat Okulu'nun nüfus konusundaki görüşleri ve önerilerini maddeler halinde belirtmek mümkündür:

- **Sürdürülebilirlik:** Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini vurgular ve savunur. Sınırlı doğal kaynaklar ve ekosistemlerin korunması gerektiğini savunurlar. Bu, doğal kaynakların yenilenme hızını aşmayacak bir nüfus büyüklüğünü hedefler (Daly ve Farley, 2011:125-127). Bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye atmadan ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Ekolojik iktisat, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşenini vurgular:
- **Ekonomik Sürdürülebilirlik:**
 - Ekonomik faaliyetlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu, kaynakların etkin kullanımı ve ekonomik büyümenin devamlılığı ile ilgilidir.
 - Doğal kaynakların sınırlı olduğunu kabul eder ve ekonomik büyümenin bu sınırlara saygı göstermesi gerektiğini savunur.
- **Çevresel Sürdürülebilirlik:**
 - Doğal ekosistemlerin korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi gereklidir. Ekolojik iktisat, çevresel sürdürülebilirliği ekonomik faaliyetlerin merkezine koyar.
 - Çevresel sürdürülebilirlik, kaynakların yenilenebilir olmasını ve ekosistemlerin kendini yenileme kapasitesinin aşılmasını gerektirir.
- **Sosyal Sürdürülebilirlik:**
 - Toplumların uzun vadeli refahı ve adil kaynak dağılımı önemlidir. Sosyal sürdürülebilirlik, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanmasını içerir.
 - İnsanların yaşam kalitesinin artırılması, yoksulluğun azaltılması ve eğitim gibi sosyal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi hedeflenir.
- **Taşıma Kapasitesi:** Bir bölgenin taşıma kapasitesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını belirler. Daha açık bir ifadeyle, taşıma kapasitesi, bir ekosistemin uzun vadede destekleyebileceği maksimum nüfus büyüklüğüdür. Ekolojik iktisat, nüfus

artışının ekosistemlerin taşıma kapasitesini aşmaması gerektiğini vurgular (Costanza, R., Cumberland, J. H., Daly, H. E., Goodland, R., & Norgaard, R. B., 1997:140-142).

- **Çevresel Etki ve Ayak İzi (Ecological Footprint):** Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışının çevresel etkilerini azaltmak için bireylerin ve toplumların ekolojik ayak izini küçültmesi gerektiğini öne sürerler. Bu, kaynak tüketiminin ve atık üretiminin azaltılmasını savunur (Wackernagel ve Rees, 1996:56-59).
- **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH):** Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlayan küresel bir çerçevedir. Ekolojik iktisat, SKH'lerin benimsenmesini ve uygulanmasını destekler. Bu hedefler, yoksulluğun azaltılması, çevresel sürdürülebilirlik, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi geniş kapsamlı konuları içerir.
- **Yeşil Ekonomi ve Döngüsel Ekonomi Modelleri:** Yeşil ekonomi, çevresel sürdürülebilirliği ekonomik büyümenin merkezine koyar. Bu model, yeşil teknolojilere, yenilenebilir enerjiye ve sürdürülebilir tarıma yatırım yapmayı içerir. Döngüsel ekonomi, atıkların minimize edilmesini ve kaynakların yeniden kullanımını hedefler. Bu model, atıkların yeniden işlenmesi ve döngüsel üretim süreçlerinin teşvik edilmesini içerir.

Öneriler ve Politikalar:

- **Çevresel Koruma:** Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için katı çevre koruma politikalarının uygulanması. Ekolojik iktisat, çevresel korumanın ekonomik politikaların ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini savunur. Çevresel koruma, doğal habitatların, hava, su ve toprak kalitesinin korunmasını içerir. Ekolojik iktisatçıların çevresel koruma konusundaki yaklaşımları şunlardır:

1- Doğal Sermayenin Korunması:

- Doğal sermaye, ormanlar, su kaynakları, biyolojik çeşitlilik ve diğer doğal kaynakları içerir. Bu kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı ekonomik faaliyetlerin merkezine yerleştirilmelidir. Doğal sermayenin tükenmesi, ekonomik büyümeyi sürdürülemez hale getirir.

2- Çevresel Vergilendirme ve Teşvikler:

- Çevresel zararın azaltılması ve kaynakların verimli kullanımı için çevresel vergiler ve teşvikler uygulanmalıdır. Bu politikalar, çevreye zarar veren faaliyetleri caydırmak için kullanılabilir. Örneğin, karbon vergisi gibi uygulamalar, karbon emisyonlarını azaltmayı hedeflemektedir.

3- Kirlilik ve Atık Yönetimi:

- Kirlilik ve atık yönetimi politikaları, çevresel zararın minimize edilmesini sağlar. Atıkların geri dönüşümü ve yeniden kullanımı teşvik edilmelidir. Kirleten öder ilkesi, çevresel zararların maliyetlerinin sorumlu taraflarca karşılanmasını sağlamaktır.
- **Nüfus Kontrolü:** Nüfus artışının sınırlanması ve doğal kaynakların korunması.

Ekolojik İktisat Okulu'nun Nüfus Konusundaki Teorileri ve Politikaları

1. Sınırlı Büyüme Teorisi (Steady-State Economy)

- Ekolojik iktisat, sınırlı büyüme ekonomisini savunur. Bu teoriye göre, ekonomik büyüme, doğal kaynakların sınırlarını zorlamamalıdır. Nüfus artışı kontrol altında tutulmalı ve ekonomiler sabit bir duruma ulaşmalıdır (Daly, 1991:88-90).

2. Yeşil Vergilendirme (Green Taxation)

- Çevresel zararın azaltılması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı için ekolojik iktisat, yeşil vergilendirme politikalarını önerir. Bu vergiler, çevreye zarar veren aktiviteleri caydırmayı amaçlar (Pearce ve Turner, 1990:200-203).

3. Toplumsal Refah ve Ekolojik Sürdürülebilirlik

- Ekolojik iktisat, toplumsal refahın yalnızca ekonomik büyümeyle ölçülmemesi gerektiğini savunur. Ekolojik sürdürülebilirlik ve doğal kaynakların korunması, toplumsal refahın ayrılmaz bir parçasıdır (Martinez-Alier, J., 1987:174-176).

Ekolojik İktisat Okulu'nun Nüfus Stratejileri

1. Aile Planlaması ve Eğitim

- Ekolojik iktisat, nüfus artışını kontrol etmek için aile planlaması ve eğitim programlarının yaygınlaştırılmasını önerir. Özellikle kadınların eğitimi ve doğurganlık oranlarının düşürülmesi önemlidir (Daly ve Farley, 2011:130-132).

2. Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim

- Nüfus artışının çevresel etkilerini azaltmak için sürdürülebilir tüketim ve üretim modelleri teşvik edilmelidir. Bu, kaynakların verimli kullanımı ve atıkların minimize edilmesini içerir (Costanza, R., Cumberland, J. H., Daly, H. E., Goodland, R., & Norgaard, R. B.,1997:155-157).

3. Doğal Sermayenin Korunması

- Ekolojik iktisat, doğal sermayenin (ormanlar, su kaynakları, biyolojik çeşitlilik) korunmasını ve yenilenmesini stratejik bir öncelik olarak görür. Bu, nüfus artışının çevresel etkilerini dengelemek için kritiktir (Daly, 1996:101-104).

Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışını çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik refah açısından ele alır ve geleneksel büyüme odaklı ekonomik modelleri eleştirirler. Bu ekol, nüfus politikalarının sadece ekonomik büyüme ile uyumlu olmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda doğal kaynakların korunması ve çevresel sınırların aşılmaması gerektiğini savunur. Nüfus artışının sınırlanması, ekolojik iktisatçıların çevresel krizlerle mücadelede öne sürdüğü temel yaklaşımlardan biridir. Ekolojik iktisat okulu, nüfus artışının sürdürülebilir seviyelerde tutulması gerektiğini vurgular ve çevresel sürdürülebilirliği ön planda tutan politikalar ve stratejiler geliştirir. Bu yaklaşım, doğal kaynakların korunması ve ekolojik dengeye saygı gösterilmesi gerektiği üzerine kuruludur. Eğitim, aile planlaması, yeşil vergilendirme ve sürdürülebilir tüketim-üretim modelleri bu stratejilerin başlıcalarıdır. Sonuç olarak, ekolojik iktisatçılar açısından nüfus artışını dengeleyen ve kaynak kullanımını optimize eden sürdürülebilir nüfus politikaları, uzun vadeli çevresel ve ekonomik yapıyı korumak için zorunludur. Bu anlayış, sadece bugünkü kaynak kullanımını değil, gelecekteki nesillerin de yaşam koşullarını güvence altına almayı hedefler. Böylece, nüfus yönetimi ile ekosistem dengesi arasında sağlanacak uyum, sürdürülebilir kalkınmanın temel yapı taşlarından birini oluşturacağını savunmuşlardır.

İktisat okulları nüfusa farklı perspektiflerden yaklaşmış, her bir iktisat okulu farklı analizler ve stratejiler geliştirmiştir. İktisat okullarının “**nüfus**” ve “**nüfus artışı**” konusuna farklı açılardan bakmış, bazı okullar nüfus artışlarını ekonomik büyüme için olumlu olarak değerlendirirken, bazı okullar ise nüfus artışına ekonomik büyümeye engel olduğunu öne sürmekte, sosyal maliyetler nedeniyle nüfus artışına bir sınırlama getirilmesini desteklemişlerdir. Klasik iktisatçılar nüfus kontrolüne odaklanırken; nüfus artışını ekonomik büyüme için bir kaynak olarak değerlendirdiler. Adam Smith'e göre nüfus, piyasa getirisini sağlayarak verimliliği

artırırken, Thomas Malthus ise, nüfus artışının kaynakların bitirilmesine yol açacağını savunarak “**kıtlık riski**” üzerinde durmuş, olumsuz bir yaklaşım ortaya koymuştur. Keynesyen iktisatçılar kamu harcamaları ve sosyal güvenlik önlemlerini savunurken; John Maynard Keynes ve takip edenler, ekonomik büyümeyi talep yönlü olarak ele aldıklarından, nüfus artışının tüketim talebinin üzerindeki verilerine odaklanmışlardır. Özellikle tam istihdam artışı açısından nüfus artışı, talep yönlü bir büyümeyi destekleyici şekilde bakış açısı geliştirmişlerdir. Marksist iktisatçılar ise eşitlikçi politikalar ve merkezi planlamaya vurgu yaparlar. Marksist teorinin nüfusa ilişkin analizleri, genellikle sınıf mücadelesi ve kapitalist sömürü üzerine odaklanılırken, rejimin demografik özellikleri ve modern nüfus politikaları konusunda yetersiz kalmaktadır. Marksist iktisat, sermaye oranlarındaki dengesizliklerle artışta ve nüfus artışının kapitalizmin sömürü mekanizmalarının özelliklerini vurgulamaktadır. Kalkınma iktisadı nüfus artışının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini incelerken; Yeni büyüme teorileri ve kalkınma ekonomi perspektifleri (örneğin, Solow ve Romer modelleri), geniş beşerî sermaye ile ilişkileri ön plana çıkarmış ve teknolojik yenilikler nüfus artışıyla birlikte sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Modern yaklaşımlar, nüfus artışını ekonomik büyüme ve kalkınmanın bir unsuru olarak görmektedir. Ekolojik İktisat, nüfus artışının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini vurgularken, Ekolojik iktisatçılar, nüfus artışını artırmayı sürdürülebilirlik bakış açısıyla ele almaktalar ve doğa üzerindeki baskıyı artırmaya yönelik politikalar önermektedir. Ekolojik İktisatçılar, nüfus artışını sınırlayıcı politikaların genişletilmesini vurgularken, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği için insani parametrelerle uyum içinde olması modeli savunulmaktadır. Her okul, nüfus dinamiklerini ve politikalarını farklı perspektiflerden ele alarak, toplumların ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemek için çeşitli önerilerde bulunur.

Tablo 3: Başlıca Büyüme Teorileri ve Özellikleri

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin Özelliği
Klasik Büyüme Teorileri A. Smith (1776) D. Ricardo (1817) T.R. Malthus (1799)	İş bölümü Artık Değerin yatırıma dönüşmesi Artık Değerin yatırıma dönüşmesi	Sınırlı büyüme, Tarımda AVK nedeniyle sınırlı büyüme, Nüfus kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
J.M. Keynes (1930)	Talep ve tüketim ağırlıklı Model oluşturmuştur.	Beşerî sermayeyi ve teknolojiyi modelinde ihmal etmiştir. Eksik istihdamda ekonomik dengeye gelineceğini belirtmiştir.
K. Marks (1867)	Sermaye Birikimi	Kapitalist süreçte kâr oranlarının düşmesi nedeniyle sınırlı büyüme
J. A. Schumpeter (1911-1939)	Yenilikler	Kararsız büyüme, Kararsız denge
Post-Keynezyen Büyüme Mod. R. Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve yatırımlar	Kararsız Denge
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R. Solow (1956)	Dışsal olduğu kabul edilen nüfus ve teknolojik gelişme	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Roma Kulübü Modelleri Meadows (1972)	Doğal Kaynaklar ve Çevre Korunması	Nüfus patlaması, çevre kirliliği ve enerji tüketimi nedeniyle sorunlu büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri) P. Romer (1986) R. Lucas (1998) R. Barro (1990)	Fiziki sermaye, beşerî sermaye, teknoloji, kamu sermayesi ve mali araçlar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi ve tarihsel gelişimin dikkate alınması
Sanayi Bölgeleri Modeli G. Becattini (1991)	Sınaî ve mahalli örgütlenme şekli	Büyümenin bölgesel dengesizliğinin açıklanması

Kaynak: Berber,2006:52'deki tablodan alınmıştır. Ayrıca bkz: Mızrak, Nihal Y. Aralık 2007, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, s.21'de ve ayrıca bkz: Aksu, 2018:40'daki tabloya bakınız.

5. BÖLÜM

5. İKTİSAT EKOLLERİNİN BAŞLICA NÜFUS TEORİLERİ

Nüfus teorileri, nüfusun artışı, azalışı, dağılımı ve nüfusun sosyoekonomik etkileri gibi konularda açıklamalar sunan teorik çerçeveleri ifade eder. Nüfus teorileri genellikle demografi, ekonomi, sosyoloji ve coğrafya gibi disiplinlerde incelenir. Bu teoriler, nüfus dinamiklerini anlamak ve yönetmek için çeşitli bakış açıları sunar ve demografik değişimlerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini analiz etmeye yardımcı olur. İktisat okullarının nüfus konusundaki görüşleri, önerileri, teorileri, politikaları ve stratejileri geniş bir yelpazede yukarıdaki bölümde yer almaktadır. Bu iktisat okullarının nüfus konusundaki farklı yaklaşımları, nüfus dinamiklerinin karmaşıklığını ve bu dinamiklerin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını anlamak için çeşitli perspektifler sunar. Her bir okul, nüfus artışının etkilerini ve nüfus politikalarının geliştirilmesini farklı açılardan ele alarak çeşitli önerilerde bulunur (Aksu, 2018:45-51). İşte başlıca temel nüfus teorileri:

5.1. Malthus Teorisi: İngiliz ekonomist Thomas Robert Malthus tarafından ortaya atılan bu teori, nüfusun doğal artış hızının, kaynakların artış hızından daha hızlı olduğunu ve bu durumun zamanla kaynakların yetersiz kalmasına yol açacağını öne sürer. Bu, nüfusun katlanarak artma eğiliminde olduğu bir modeldir. Malthus Teorisi, İngiliz ekonomist ve rahip Thomas Robert Malthus tarafından 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya atılan bir nüfus teorisidir. Bu teori, nüfus artışının, kaynakların artış hızından daha hızlı olduğunu ve bu durumun zaman içinde kaynakların yetersiz kalmasına yol açacağını savunur. İktisat literatüründe, nüfus konusunda son 2 asır boyunca birçok çalışma yapılmış, bunların içerisinde en dikkat çeken Thomas Malthus tarafından 1798'de yazılan "Nüfus Prensibi Üzerine Bir Deneme" (An Essay on the Principle of Population) adlı eserinde sürekli bir nüfus artışının gelecekte bir gıda-beslenme yetersizliği sorunu yaratacağını ve bu durumda insanlığın refahını ciddi olarak tehdit edeceğini belirtmiştir (Malthus, 1798:6-12). Ancak Malthus'tan önce William Godwin (1756-1836) ve Marquis de Condorcet (1743-1794) nüfus konusunda ciddi çalışma ve teoriler ortaya koymuşlardır. Ama Malthus bu iki yazarın düşüncesinden farklı olarak ve karşı çıkarak önem arz eden bir çalışma ortaya koymuştur. Malthus'un geliştirdiği büyüme modeli, nüfus ve hasılaçtı ve büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine inşa edilmiştir (Ünsal, 2007:51). "**Nüfus Prensibi Üzerine Bir Deneme**" (An Essay on the Principle of Population) adlı eserinde belirttiği; "üretimdeki büyüme hızı, nüfus artış hızının önüne geçmeye, açlık ve sefaletin topluma hâkim olmasına kadar devam edecektir" (Begg, Fischer ve Dornbusch,2010:518)

düşüncesi büyüme modelinin temelini oluşturmuştur. Malthus, bu nedenle, sürekli bir nüfus artışının gelecekte bir gıda-beslenme yetersizliği sorunu yaratacağını ve bu durumda insanlığın refahını ciddi olarak tehdit edeceğini belirtmiştir (Aksu,1998:236). Malthus'a göre, nüfus kontrol edilmediği sürece geometrik hızla (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64,..) artarken, reel hasıla-çtı ise aritmetik hızla (1,2,3,4,5,6,7,8,..) artar düşüncesini savunuyordu. Malthus, yirmi beş yıllık bir periyotu kabul ederek nüfus artışı ile yiyecek artışı arasındaki ilişkiyi şöyle izah etmiştir (Malthus, 1798:8; Özgüven, 1991:77-78):

Yıl	1	25	50	75	100	125	150	175	200	225
Nüfus	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512
Yiyecek	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Yukarıdaki ilişkiye göre, nüfus, eğer kontrol altına alınamazsa, 225 yılda 512 misli artacak, buna karşılık yiyecek miktarı aynı dönemde yalnızca 10 misli artacaktır. Klasik iktisatçı Thomas Malthus, nüfusun geometrik (üstel) olarak arttığını, yiyecek üretiminin ise aritmetik olarak arttığını öne sürer. Bu nüfus, kontrol edilmediği takdirde her yirmi beş yılda bir kendini iki katına çıkarıyor veya geometrik oranda artmaktadır (Malthus, 1798:6-12)¹¹. Bu, bir noktada nüfusun yiyecek arzını aşarak kıtlık, açlık ve ölüm oranlarının artmasına yol açacağı anlamına gelir. Malthus'un teorisi, özellikle kaynakların sınırlı olduğu durumlarda nüfus artışının sürdürülemez olacağını ileri sürer. Malthus'un teorisinin temel önermeleri şunlardır:

- **Doğal Nüfus Artışı:** Malthus, insanların doğal bir şekilde üreme eğiliminde olduğunu ve nüfusun geometrik bir artış gösterdiğini savunur. Yani, bir toplumun nüfusu belirli bir dönemde belirli bir oranla artar.
- **Aritmetik Gıda Üretimi:** Gıda üretimi gibi temel kaynakların artış hızı, aritmetik bir oranda artar. Bu, tarım alanlarının sınırlı olduğu ve verimliliğin artışının sınırlı olduğu bir durumu ifade eder.
- **Nüfus Paterni:** Malthus, nüfusun artış hızının gıda üretimi hızından daha hızlı olduğu durumda, insanların yaşam standardının düşeceğini ve nüfusun kontrol altına alınacağını öne sürer.

¹¹ Thomas Malthus, insan nüfusunun **geometrik** bir oranla (2, 4, 8, 16...) artabileceğini, oysa gıda üretiminin ancak **aritmetik** bir oranla (1, 2, 3, 4...) artacağını öne sürmüştür. Bu durumu iki varsayımla temellendirmiştir:

1. **İnsanların üreme eğilimleri** nedeniyle nüfusun hızla artması.
2. **Gıda ve diğer kaynakların** sınırlı olması nedeniyle bu kaynakların nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yavaş artması.

- **Gıda ve Kaynak Sınırlılığı:** Malthus, kaynakların, özellikle gıda üretiminin sınırlı olduğunu ve bu sınırlılık nedeniyle nüfusun artışının bir noktada duracağını savunur. Bu durumda, nüfus artışı, mevcut kaynakların karşılayamayacağı bir noktaya ulaşır ve bu noktada doğal denge sağlanır.

Klasik iktisatçılar, piyasa mekanizmalarının doğal olarak dengeyi sağlayacağına inanır. Nüfus artışı, ücretlerin düşmesine ve ölüm oranlarının artmasına neden olur, bu da nüfusun dengeye gelmesini sağlar. Malthus'un teorisi, zaman içinde eleştirilere maruz kalmış ve pek çok faktörün (teknolojik ilerleme, tarım verimliliği artışları, doğum kontrolü gibi) etkisiyle nüfus-kaynak dengesizliğinin tahmin ettiği kadar karmaşık bir şekilde geliştiği görülmüştür (Malthus, 1798: 70-80). Malthus'un teorisi, nüfus ve kaynaklar arasındaki ilişkileri anlamak için temel bir referans noktası olarak kalmıştır¹².

5.2. Demografik Geçiş Teorisi (Demographic Transition Theory): Frank Notestein ve diğer demograflar tarafından geliştirilen bu teori, bir toplumun nüfus yapısının, ekonomik gelişme ve modernleşme ile birlikte belirli bir evrim sürecinden geçtiğini savunur. Bu süreçte önce doğum oranları artar, sonra düşer ve nihayet ölüm oranları da düşer, nüfus artışı sınırlı bir düzeye gelir. Demografik Geçiş Teorisi, bir toplumun nüfus yapısının, ekonomik gelişme ve modernleşme ile birlikte belirli bir evrim sürecinden geçtiğini öne süren bir teoridir. Bu teori, nüfusun doğum ve ölüm oranlarının zaman içinde nasıl değiştiğini ve nüfus yapısının nasıl evrimleştiğini açıklamaya çalışır. Demografik Geçiş Teorisi, toplumların nüfus dinamiklerindeki bu evrimi anlamak için kullanılan bir modeldir. Ancak, bu teori her toplum için tek bir evrimsel yol belirlememekte; farklı topluluklar arasında değişiklik gösterebilmektedir. *Demografik Geçiş Teorisi (Demographic Transition Theory), nüfus değişimlerini ve toplumların demografik yapısının nasıl evrildiğini anlamak için kullanılan bir modeldir.* Bu teori, genellikle beş aşamada incelenir ve her aşama toplumların ekonomik ve sosyal gelişme düzeyine bağlı olarak doğum ve ölüm oranlarındaki değişiklikleri açıklar.

¹² Malthus, nüfus artışını sınırlayan iki tür kontrol mekanizması öngörmüştür:

1. **Önleyici Kontroller (Preventive Checks):** Bunlar, nüfusun artış hızını yavaşlatabilecek insan eliyle uygulanan kontrol mekanizmalarıdır. Bu önlemler, **doğum kontrolü**, **geç evlilik** ve bireylerin çocuk sahibi olma konusunda daha ihtiyatlı davranmalarını içerir. Malthus'a göre, bu tür önlemler ahlaki bir zorunluluktur, çünkü kaynakların yetersiz olduğu bir dünyada aşırı nüfus artışı yoksulluk ve açlığa yol açacaktır.
2. **Pozitif Kontroller (Positive Checks):** Malthus'a göre, nüfus artışına karşı bir denge sağlayan bir diğer mekanizma ise pozitif kontrollerdir. Bunlar, nüfusu doğrudan azaltan faktörlerdir: **açlık**, **salgın hastalıklar**, **savaş** ve diğer felaketler bu gruba girer. Bu tür olaylar, nüfusun kontrol edilemeyen bir şekilde büyümesi sonucunda kaçınılmaz hale gelir.

1. Demografik Geçiş Teorisinin Özellikleri

Aşamaları: Bu teori, 1940 ve 1950'li yıllarda gelişmiş olup, sanayileşme ve ekonomik kalkınmayla bağlantılı nüfus dinamiklerine odaklanmaktadır. Blacker'a göre Demografik Geçiş Teorisi (Blacker, 1947:88-102; ayrıca bkz: Bal, 2019:45-46), genellikle beş evre üzerinden tanımlanır ve analiz edilir:

1. **Yüksek Doğum ve Ölüm Oranları (Pre-Transition Stage):** Bu evrede, bir toplumda doğum ve ölüm oranları yüksektir. Bu durum, genellikle geleneksel toplumlarda, ekonomik olarak gelişmemiş ve tarım ekonomisine dayalı topluluklarda görülür. Doğum ve ölüm hızları %4-5, yıllık nüfus artış hızı %2-3 düzeyinde seyrederek. Yüksek doğum oranları, yüksek bebek ve çocuk ölüm oranlarını dengelemeye yöneliktir. Dünya nüfusunun 17.yüzyılın ortalarına kadar çok yavaş artış göstermesi, dünya popülasyonunun bu aşamada bulunulmasıyla açıklanmaktadır.
 - **Özellikler:** Beslenme, tedavi, bakım ve hijyenik koşulların yetersizliği nedeniyle ölüm hızları çok yüksektir. Hem doğum hem de ölüm oranları yüksektir.
 - **Nüfus Büyümesi:** Yavaş veya durağan.
 - **Nedenler:** Yetersiz sağlık hizmetleri, yüksek bebek ve çocuk ölüm oranları, salgın hastalıklar, düşük yaşam standardı.
2. **Düşen Ölüm Oranları (Early Transition Stage):** İkinci evrede, ölüm oranları azalmaya başlar, ancak doğum oranları hala yüksek seviyededir. Bu, modern tıbbın ve sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte gerçekleşir. Bu dönemde nüfus hızla artar. Doğum hızları düşmekle birlikte, ölüm hızları gecikmeli olarak takip etmesi sebebiyle, “nüfus bombardmanı” denilen hızlı nüfus artışına yol açmaktadır. Bu evrede, doğum ve ölüm hızları %2-4 arasındadır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren “sanayi devrimi” etkisiyle toplam nüfus artışı gelişmesini sürdürmüştür.
 - **Özellikler:** Ölüm oranları hızla düşerken doğum oranları yüksek kalır.
 - **Nüfus Büyümesi:** Hızlı artış.
 - **Nedenler:** Gelişen sağlık hizmetleri, hijyen koşullarının iyileşmesi, beslenme ve yaşam koşullarının iyileşmesi.

3. Düşen Doğum Oranları (Late Transition Stage): Üçüncü evrede, doğum oranları da azalmaya başlar. Bu genellikle ekonomik büyüme, eğitim seviyelerinin artması ve kadın hakları gibi faktörlere bağlı olarak gerçekleşir. Nüfus hala artmaya devam eder, ancak daha ılımlı bir hızda. Bu evrede, dengeli bir nüfus artış hızı meydana gelmiştir. Doğum ve ölüm hızları %1 civarında iken, yıllık nüfus artış hızı da %1'den daha düşük değerlere inmiştir.

- **Özellikler:** Doğum oranları düşmeye başlar.
- **Nüfus Büyümesi:** Azalmaya başlar ancak büyüme devam eder.
- **Nedenler:** Kentleşme, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların iş gücüne katılımının artması, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı.

4. Düşük Doğum ve Ölüm Oranları (Post-Transition Stage): Bu evrede hem doğum hem de ölüm oranları düşüktür. Bu durum, toplumun büyük ölçüde modernleştiği, ekonomik olarak gelişmiş olduğu ve eğitim seviyelerinin yüksek olduğu bir dönemi yansıtır. Nüfus artışı daha ılımlı bir seviyede devam eder.

- **Özellikler:** Hem doğum hem de ölüm oranları düşük seviyelere ulaşır.
- **Nüfus Büyümesi:** Durağan veya yavaş.
- **Nedenler:** Yüksek yaşam standardı, gelişmiş sağlık hizmetleri, düşük çocuk ölüm oranları.

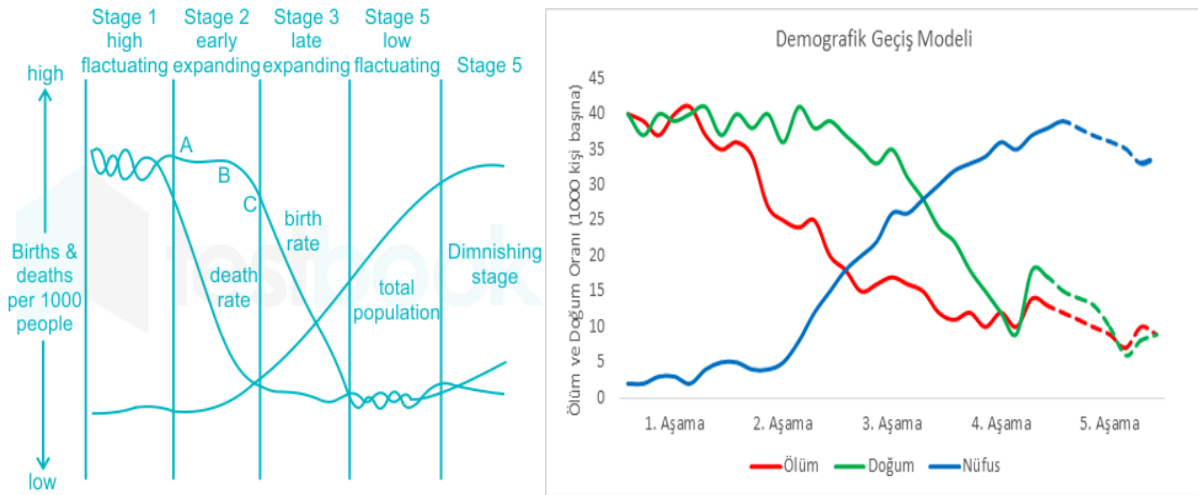
5. Doğum Oranlarının Ölüm Oranlarından Daha Düşük Olduğu Dönem (Declining Stage):

- **Özellikler:** Doğum oranları ölüm oranlarının altına düşer.
- **Nüfus Büyümesi:** Azalma.
- **Nedenler:** Aşırı yaşlı nüfus, düşük doğurganlık oranları, genç nüfusun azalması.

Blacker'ın bu teorisi, klasik dört çalışma modelinde tarif edilse de bu teorinin takipçileri demografik çalışmalarında beşinci bir aşamanın sürece eklendiği durumunu tespit etmişlerdir. Bu beşinci aşama, nüfus büyüme hızının durgunlaştığı ya da azaldığı bir dönemi kapsamaktadır. Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranlarının ölüm oranlarının azalması sonucunda nüfus artışının olduğu bir durumu ortaya koymuşlardır. Bu durumda, demografik dönüşüm sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümlerle de yakından ilişkilidir.

Blacker'ın bu teorisi, Batı Avrupa ülkeleri gibi erken sanayileşen toplumlar için geliştirilmiş bir teori olup, dünyanın diğer bölgelerindeki ülkelerde farklı nüfus artış hızları gözlemlenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için geçiş süreci daha uzun sürdüğü ya da farklı dinamiklerin ortaya çıktığı belirtmiştir. Demografik dönüşüm teorisi, nüfus artışını sadece ekonomik büyümeye bağlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelerin süreci bire bir etkilediğini tespit ve analiz edilmiştir.

Grafik 9: Demografik Geçiş Teorisinin Aşamaları (Beş Aşamalı)

Kaynak: <https://testbook.com/question-answer/based-on-the-following-blackers-stages-of-pop; erişim tarihi:05.04.2024.>

2. Demografik Geçiş Teorisinin Önemi

- **Ekonomik Gelişme:** Teori, ekonomik gelişme ile demografik değişiklikler arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Sanayileşme ve ekonomik büyümeye birlikte ölüm oranlarının düşmesi ve ardından doğum oranlarının düşmesi beklenir.
- **Politika Geliştirme:** Ülkelerin sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler politikalarını şekillendirmelerine yardımcı olur.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Nüfus artışı ve kaynak kullanımı arasındaki dengeyi anlamak için kullanılabilir.

3. Uygulama ve Başarı Durumu

Demografik Geçiş Teorisi, birçok ülkede demografik değişikliklerin anlaşılmasında başarılı olmuştur. Örneğin:

- **Batı Avrupa ve Kuzey Amerika:** Sanayi Devrimi sırasında ölüm oranlarının düşmesi ve daha sonra doğum oranlarının düşmesiyle bu teoriye uygun bir gelişim göstermiştir.

- **Asya ve Latin Amerika:** Gelişmekte olan ülkeler, sağlık hizmetlerinin iyileşmesi ve ekonomik gelişme ile birlikte hızlı bir demografik geçiş yaşamıştır.
- **Afrika:** Birçok Afrika ülkesi henüz geçişin erken aşamalarında yer almaktadır ve yüksek doğum oranları ile yüksek ölüm oranları yaşamaktadır.

4. Teorinin Baz Aldığı Başlıca Konular

- **Sağlık ve Hijyen:** Sağlık hizmetlerinin gelişimi ve hijyen koşullarının iyileşmesi, ölüm oranlarının düşmesinde kritik rol oynar.
- **Ekonomik Kalkınma:** Sanayileşme ve ekonomik büyüme, doğum ve ölüm oranları üzerinde doğrudan etkilidir.
- **Eğitim ve Kadın Hakları:** Eğitim seviyesinin yükselmesi ve kadınların iş gücüne katılımı, doğum oranlarının düşmesinde önemli bir etkidir.

5. Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

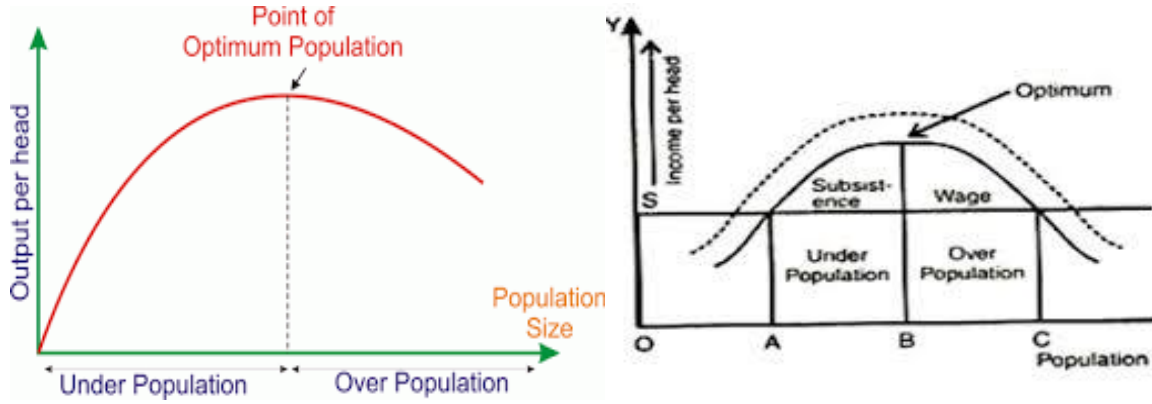
- **Sanayileşmiş Ülkeler:** Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya gibi ülkeler, teorinin tüm aşamalarını tamamlamış ve düşük doğum ile düşük ölüm oranlarına ulaşmıştır.
- **Gelişmekte Olan Ülkeler:** Hindistan, Brezilya gibi ülkeler, geçişin orta aşamalarında yer almakta ve doğum oranlarında düşüş yaşamaktadır.
- **Az Gelişmiş Ülkeler:** Sahra Altı Afrika ülkeleri gibi bazı bölgeler, hala yüksek doğum ve ölüm oranları ile geçişin erken aşamalarında yer almaktadır.

Demografik Geçiş Teorisi, nüfus değişimlerini anlamak ve bu değişimlere yönelik politikalar geliştirmek için kritik bir araçtır. Ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarındaki gelişmelerin nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini analiz ederek, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal refah hedeflerine ulaşmada önemli bir rehberlik sağlar.

5.3. Optimum Nüfus Teorisi: Ester Boserup'un çalışmalarıyla bağlantılı olarak gelişen bu teori, bir toplumun nüfusunun, kaynakları en iyi şekilde kullanarak optimum bir düzeyde olması gerektiğini savunur. Bu, tarım ve teknoloji gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir. Optimum Nüfus Teorisi, Danimarkalı ekonomist ve antropolog Ester Boserup tarafından geliştirilen bir teoridir. Bu teori, bir toplumun nüfusunun, kaynakları en iyi şekilde kullanarak optimum bir düzeyde olması gerektiğini savunur. Ester Boserup'un çalışmaları, özellikle tarım ve gıda üretimi ile ilişkilidir. *Optimum Nüfus Teorisinin temel argümanı, ekonomik üretkenlik ve*

*refah düzeyinin, nüfusla doğrudan ilişkili olduğudur. Teorinin en önemli noktası, optimum nüfus seviyesinin belirli bir ülkenin üretim kapasitesine ve kaynaklarına bağlı olarak maksimum ekonomik verimlilik sağlayacağıdır.*¹³

Grafik 10: Optimum Nüfus Teorisi Analiz Eğrisi

Kaynak: <https://dineshbakshi.com/igcse-gcse-economics>; erişim tarihi:05.04.2024.

Optimum Nüfus Teorisi'nin temel koşulları şunlardır:

- **Tarım ve Gıda Üretimi:** Teori, bir toplumun optimum nüfus düzeyini belirlerken tarım ve gıda üretiminin önemli bir role sahip olduğunu vurgular. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilir olması için nüfusun, mevcut tarımsal kaynakları en iyi şekilde kullanması gerektiğini ileri sürer.
- **Teknolojik İlerleme:** Boserup, teknolojik ilerleme ve tarımsal üretimdeki yeniliklerin, nüfusun artışıyla başa çıkma kapasitesini artırabileceğini öne sürer. Bu, toplumun üretim süreçlerini geliştirmesi ve tarımda verimliliği artırması anlamına gelir.
- **Üretim Şekilleri ve Adaptasyon:** Toplumlar, nüfuslarına ve kaynaklarına bağlı olarak farklı üretim modellerini benimseyebilirler. Boserup'a göre, toplumlar zaman içinde tarımsal üretimlerini adapte ederek ve geliştirerek optimum nüfus düzeyine ulaşabilirler.

¹³ **Optimum Nüfus Teorisinin** uygulamalı analizinde, genellikle **üretim fonksiyonları** ve **marjinal verimlilik teorisi** kullanılır. Bir ülkenin nüfusundaki artışın marjinal getirileri önce artar, ancak nüfus arttıkça bir noktadan sonra azalmaya başlar. Bu durumu şu şekilde ifade edebiliriz:

- **İlk aşamada**, nüfus artışı üretkenliği artırır. Çünkü işgücü arzı büyür ve ölçek ekonomileri ile üretim kapasitesi genişler.
- **İkinci aşamada** ise nüfus optimum seviyeye yaklaştığında, üretim maksimum verimliliğe ulaşır.
- **Üçüncü aşamada**, nüfus artmaya devam ederse, marjinal verimlilik azalmaya başlar, işsizlik artar ve kaynakların etkin kullanımı zorlaşır. Bu aşamada ekonomik refah düşer.

- **Nüfus Artışı ve Adaptasyon:** Nüfus artışı, bir toplumun üretim yöntemlerini ve tarımsal uygulamalarını geliştirmesine yol açabilir. Artan nüfus, bu toplumsal adaptasyonlara ve inovasyonlara cevap olarak ortaya çıkabilir.
- **Üretimde Çeşitlenme:** Boserup'un teorisine göre, tarım ve gıda üretiminde çeşitlilik, toplumların farklı koşullara uyum sağlamasını sağlayabilir. Farklı ürünlerin yetiştirilmesi ve çeşitli tarım pratiklerinin benimsenmesi, kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanır.
- **Yenilik ve İnovasyon:** Optimum Nüfus Teorisi, toplumların yeni fikirler ve inovasyonlar yoluyla üretim süreçlerini geliştirmeleri gerektiğini vurgular. Yenilikler, tarım verimliliğini artırabilir ve nüfus artışına yanıt olarak ortaya çıkabilir.

Optimum Nüfus Teorisi, Ester Boserup'un çalışmalarına dayanarak ortaya çıkan bir teoridir ve tarım ve gıda üretimiyle yakından ilişkilidir. Bu temel koşullar, Ester Boserup'un teorisinin ana prensiplerini oluşturur ve toplumların nüfus artışıyla başa çıkma stratejilerini anlamak için önemlidir. Optimum Nüfus Teorisi, bir ülkenin ekonomik ve toplumsal refahını en üst düzeye çıkarabilecek ideal nüfus seviyesini belirlemeye çalışan bir demografik teoridir. Bu teori, nüfus artışının ne çok fazla ne de çok az olmaması kaydı şartıyla, üretimin etkin ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için uygun nüfus seviyesinde hasılanın (çıktının) arttırılmasını amaçlayan teoridir. Buna göre, Optimum Nüfus Teorisi, ekonomik büyümenin ve etkinliğinin başarılı olarak sürdürülebilmesi için, aşırı nüfus ve yetersiz nüfus gibi iki uç durumda, toplumsal refah üzerinde yaratılacağı bozulmaya engel olacak ekonomik şartların oluşturulması gerekir. Optimum Nüfus Teorisi, Malthus'un teorisinden farklı olarak, nüfus artışının kendisi başlı başına bir sorun oluşturmadığını savunur. Boserup'a göre, insanlar yeni teknolojiler ve üretim yöntemleri geliştirerek kaynakları daha verimli bir şekilde kullanabilirler. Teori, nüfus ve üretim kaynaklarının birbirleriyle etkileşimini daha olumlu bir şekilde ele alır ve nüfus artışı ile ekonomik üretim süreci arasında bir adaptasyonun sağlanarak, kaynaklar üzerindeki olumsuz baskıların azaltılabileceğini öne sürer. Bu durum, ideal nüfus düzeyinde, ülkelerin kaynaklarının en etkin şekilde kullanılmasını imkân sağlarken, aynı zamanda toplumsal refahı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin koşullarının tesis edilmesi gerektiği savunulur. Amaç, akılcı bir ekonomik büyüme için gerekli olan insan sayısının sağlanmasıdır. Optimum Nüfus Teorisi, belirli bir nüfus düzeyinde ekonomik verimlilikleri maksimuma çıkaracak, kaynakları en verimli şekilde kullanabilecek ve teknolojik yenilikleri teşvik edecek, kaynak kıtlığına çözüm bulabileceği bir denge noktasını oluşturmaktır.

5.4. Neo-Malthusyan Teori: Malthus'un teorisini günümüzdeki şartlara uyarlamaya çalışan bu yaklaşım, özellikle doğal kaynakların sınırlı olduğu, çevresel sorunların arttığı ve aşırı nüfus artışının bu sorunları tetikleyebileceği görüşünü savunur. Neo-Malthusyan teori, Malthus'un nüfus-kaynak dengesi konusundaki öngörülerine benzer bir bakış açısını paylaşan ve nüfus artışının kaynak sınırlarıyla sınırlı olduğunu savunan bir perspektifi ifade eder. Neo-Malthusyan teori, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan bir dizi çevresel sorun ve sürdürülebilirlik endişeleri bağlamında popülerlik kazanmıştır. *Neo-Malthusyan Teorisi'nin en önemli argümanı; dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artmasının çevresel kaynaklar üzerinde tükenmeye yol açabileceğidir. Bu teoriye göre, nüfus artışı devam ettikçe, gıda, su, enerji gibi hayati kaynakların talebi artacak, ancak bu kaynaklar sınırlı olduğu için ciddi krizler ortaya çıkacaktır. Özellikle, çevresel sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği gibi konular, bu yaklaşımın odak noktalarındandır. İşte Neo-Malthusyan teorisinin ana özelliklerini belirtmek gerekirse:*

- **Nüfus Artışı ve Doğal Kaynak Sınırları:** Neo-Malthusyan teori, nüfus artışının doğal kaynakları aşırı kullanma ve tüketme eğiliminde olduğunu savunur. Bu teori, özellikle su, toprak, enerji ve gıda gibi temel kaynakların sınırlı olduğu bir çerçevede nüfus artışının sürdürülebilir olmadığını ileri sürer.
- **Çevresel Sorunlar:** Neo-Malthusyan teori, nüfus artışının çeşitli çevresel sorunlara neden olduğunu vurgular. Bu sorunlar arasında ormansızlaşma, toprak erozyonu, su kirliliği, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı gibi faktörler bulunabilir.
- **Sürdürülebilirlik ve Ekolojik Ayak İzi:** Neo-Malthusyanlar, toplumların doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanma yeteneklerinin, nüfus büyüklüğüne ve tüketim alışkanlıklarına bağlı olduğunu savunurlar. Bu çerçevede, bireylerin ve toplumların ekolojik ayak izini azaltarak sürdürülebilir bir gelecek için çaba göstermelerini teşvik ederler.
- **Doğal Kaynakların Eksikliği ve Rekabet:** Neo-Malthusyanlar, doğal kaynakların sınırlı olduğunu ve nüfus artışının bu kaynaklar üzerinde rekabeti artırabileceğini ileri sürerler. Bu rekabetin, özellikle ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirebileceğini belirtirler.
- **Nüfus Kontrolü ve Politika Önerileri:** Neo-Malthusyan teori, nüfus artışının sınırlandırılması ve kontrol edilmesi için politika önerilerini içerir. Bu öneriler arasında aile planlaması, eğitim, doğum kontrolü gibi önlemler yer alabilir.
- **Teknolojik İlerleme ve Adaptasyon:** Neo-Malthusyan teori, teknolojik ilerlemenin doğal kaynakların daha etkili kullanımına ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda

bulunabileceğini kabul eder. Ancak, bu ilerlemenin, nüfus artışının yarattığı baskıları tamamen ortadan kaldırmayabileceğini vurgular.

- **Ekonomik ve Sosyal Eşitsizlik:** Neo-Malthusyan teori, doğal kaynaklar üzerindeki rekabetin ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirebileceğini öne sürer. Kaynaklara erişimdeki eşitsizliklerin, nüfus artışının etkilerini şiddetlendirebileceğini savunur.

Önemi

- **Çevre Bilinci:** Yeni Malthusçu teoriler, çevresel sorunlara dikkat çekerek, sürdürülebilir kalkınma politikalarının önemini vurgular.
- **Nüfus Kontrolü:** Hızlı nüfus artışının kontrol altına alınması gerektiğini savunarak, hükümetleri ve uluslararası kuruluşları bu konuda politikalar geliştirmeye teşvik eder.
- **Gıda Güvenliği:** Nüfus artışının gıda kaynakları üzerindeki baskısını ön plana çıkararak, gıda güvenliği ve tarımsal sürdürülebilirlik konularında farkındalık yaratır.

Uygulama ve Başarı Durumu

Yeni Malthusçu teorilerin uygulama ve başarı durumu, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık göstermektedir:

- **Başarı Durumu:** Bazı ülkeler, aile planlaması ve doğum kontrolü politikaları sayesinde nüfus artışını başarılı bir şekilde kontrol altına almış ve ekonomik kalkınmalarını sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirmiştir. Örneğin, Çin'in "Tek Çocuk Politikası" bu konuda en bilinen örneklerden biridir.
- **Uygulama Zorlukları:** Bazı bölgelerde ise kültürel, dini ve sosyal nedenlerle nüfus kontrolü politikalarının uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır.

Bu Teorinin Bazı Aldığı Konular

1. **Kaynak Sınırlılığı:** Yeni Malthusçu teoriler, doğal kaynakların sınırlı olduğunu ve nüfus artışının bu kaynaklar üzerinde baskı oluşturduğunu vurgular.
2. **Çevresel Degradasyon:** Aşırı nüfus artışının çevresel bozulmaya yol açacağı ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğini tehlikeye atacağı endişesi taşır.
3. **Gıda Üretimi:** Tarım ve gıda üretiminin nüfus artışına ayak uyduramayacağı ve gıda kıtlığı yaşanacağı öngörülür.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

- **Başarılı Örnekler:**

- **Çin:** Tek Çocuk Politikası, nüfus artışını kontrol altına alarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmuştur.
- **Bangladeş:** Aile planlaması programları ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması sayesinde nüfus artış hızı kontrol altına alınmıştır.

- **Başarısız Örnekler:**

- **Afrika'nın Sahra Altı Bölgesi:** Kültürel ve dini nedenlerle nüfus kontrol politikalarının uygulanmasında zorluklar yaşanmış ve yüksek doğurganlık oranları devam etmiştir.

- **Karışık Durumlar:**

- **Hindistan:** Bazı bölgelerde başarılı aile planlaması programları uygulanırken, diğer bölgelerde nüfus artışı yüksek kalmıştır.

Yeni Malthusçu teoriler, nüfus artışı ve kaynaklar arasındaki dengeyi sağlamak için önemli bir çerçeve sunar. Çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve gıda güvenliği gibi konulara dikkat çekerek, nüfus politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için rehberlik sağlar. Ancak, bu teorilerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir. Neo-Malthusyan teori, genel olarak nüfus artışı ve doğal kaynakların sınırları arasındaki potansiyel çatışmaya odaklanır ve sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için politika ve adaptasyon önerileri sunar. Neo-Malthusyan teori, nüfus-kaynak dengesi konusundaki endişeleri vurgular. Ancak, eleştirmenler, bu teorinin bazen sosyal ve ekonomik faktörleri göz ardı ettiğini ve yalnızca nüfus büyüklüğüne odaklandığını iddia edebilirler. Neo-Malthusçu teori, Malthus'un modern stratejisi ve sosyo-ekonomik analizlerini genişleterek daha kapsamlı bir bakış açısı sunan demografik teoridir. Neo-Malthusyanlar, nüfus artışının yalnızca gıda arzı üzerinde değil, aynı zamanda çevresel durumlar ve bozulmalar, enerji kaynakları, iklim değişikliği, tarımsal alanların verimsiz kullanımı ve su kaynaklarının kıtlaşması gibi birçok unsur üzerinde ciddi baskılar yarattığını öne çıkartan bir teoridir. Bu bağlamda, Neo-Malthusyan teorisi, nüfus artışının sadece ekonomik bir soruna neden olduğu değil, küresel çevre krizinin de bir unsuru olduğunu vurgulayan bir teoridir. Bu teori, çağın getirdiği ekonomik, çevresel ve toplumsal sorunları öne çıkartarak, Malthusyen teoriden ayıran farklılıkları bu şekilde ortaya koymuşlardır. Analizlerini buna göre yapmışlardır.

5.5. Bağımsızlık Hipotezi: Amerikalı demograf Warren Thompson tarafından geliştirilen ve nüfus dinamikleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan bir teoridir. Bir toplumun doğum oranlarının ve ölüm oranlarının birbirinden bağımsız olarak değişebileceğini savunur. Bu durum, gelişen ülkelerde görülen demografik değişimlerin temelini oluşturabilmektedir. Ünlü demograf Warren Thompson tarafından ortaya atılan Bağımsızlık Hipotezi, toplumların doğal kaynaklar ve nüfus artışı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir demografik teoridir. Bu hipotez, özellikle kaynakların bolluğu ve doğurganlık oranlarındaki değişiklikler üzerinde durur. *Bağımsızlık Hipotezi'nin en önemli argümanı, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sabit olmadığı ve her zaman olumsuz sonuçlar doğurmadığıdır. Yani, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasında doğrudan ve kesin bir ilişki bulunmamaktadır. Thompson'a göre, "bir ülkenin nüfusunun artışı, ekonomiyi mutlaka yavaşlatmaz veya hızlandırmaz; bunun yerine, ekonomik büyüme daha çok kurumların yapısına, teknolojik gelişmelere ve kaynakların nasıl kullanıldığına bağlıdır."* (Thompson, 1929:959-975). Bağımsızlık Hipotezi'nin temel özellikleri şunlardır:

- **Doğal Kaynaklar ve Nüfus Artışı:** Bağımsızlık Hipotezi, toplumların doğal kaynakları ve nüfus artışı arasında bir bağımsızlık ilişkisi olduğunu öne sürer. Yani, doğal kaynakların bolluğu veya kıtlığı, nüfus artışı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.
- **Doğal Kaynak Bolluğu ve Düşük Doğurganlık:** Hipoteze göre, bir toplumun doğal kaynaklarının bolluğu, genellikle düşük doğurganlık oranları ile ilişkilidir. Bu durumda, insanlar daha fazla kaynağa erişebildiklerinden, daha az çocuk sahibi olma eğilimindedirler.
- **Doğal Kaynak Kıtlığı ve Yüksek Doğurganlık:** Doğal kaynakların kıt olduğu durumlarda, toplumlar genellikle daha yüksek doğurganlık oranlarına sahiptir. Bu durumda, insanlar gelecekteki belirsizliklere karşı sigorta olarak daha fazla çocuk sahibi olma eğilimindedirler.
- **Demografik Geçiş ve Bağımsızlık:** Bağımsızlık Hipotezi, demografik geçiş teorisine de bağlıdır. Demografik geçiş, bir toplumun başlangıçta yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarından düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarına geçişini açıklar. Bağımsızlık Hipotezi, bu geçişin doğal kaynaklarla ilişkilendirilebileceğini savunur.
- **Çevresel Faktörlerin Rolü:** Bağımsızlık Hipotezi, doğal kaynaklarla birlikte çevresel faktörlerin de nüfus artışını etkilediğini vurgular. Bu faktörler arasında iklim, tarım olanakları, su kaynakları ve diğer çevresel koşullar bulunabilir.

Bu temel özellikler, Bağımsızlık Hipotezi'nin doğal kaynaklar ve nüfus artışı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik ana çerçevesini oluşturur. Ancak, her toplumun kendine özgü koşulları dikkate alındığında, genellemeler yapmak zor olabilir ve diğer demografik ve sosyoekonomik faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bağımsızlık Hipotezi, doğal kaynakların nüfus artışı üzerindeki etkilerini vurgulayarak demografik değişimlerin ve toplumların evriminin anlaşılmasına katkıda bulunan önemli bir teoridir. Ancak, bu hipotez genellikle tek başına değil, diğer demografik teoriler ve sosyal ekonomik faktörlerle birlikte ele alınmalıdır.

5.6. Nüfus Kritiği Teorisi (Population Critique Theory): Uluslararası ilişkiler bağlamında ele alınan bu teori, ülkelerin nüfus büyüklüklerinin ve yapılarının siyasi, ekonomik ve sosyal güçleri üzerinde etkisi olduğunu savunur. Büyük nüfusa sahip ülkelerin diğerlerine göre daha fazla güç sahibi olabileceği düşünülür. Genel olarak uluslararası ilişkiler bağlamında nüfusun siyasi, ekonomik ve sosyal güçleri üzerinde etkisi olan konulara dair geliştirilen bir teoridir. Bu konulardan biri, nüfusun bir güç kaynağı olarak değerlendirilmesi ve demografik faktörlerin uluslararası ilişkileri nasıl etkileyebileceği konusundaki araştırmalardır. Nüfus Kritiği Teorisi, nüfus artışının ve demografik değişimlerin toplumsal, ekonomik ve çevresel etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren bir yaklaşımdır. Bu teori, nüfus büyüklüğünün ve dağılımının sürdürülebilir kalkınma, kaynak yönetimi ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini inceler. *Teorinin en önemli argümanı, nüfus artışının sınırlı kaynaklar üzerinde yarattığı baskının, ekonomik ve çevresel dengesizliklere neden olabileceğidir. Bu teoriye göre, nüfus büyümesi kontrolsüz şekilde devam ederse, özellikle gıda, su, enerji ve toprak gibi sınırlı kaynakların tükenmesiyle yaşam kalitesi düşer ve toplumlar sürdürülemez bir duruma gelir. Ancak, nüfusun optimum seviyede tutulması, kaynakların etkin kullanılması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması halinde, nüfus artışı ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.* Bu teori genellikle şu temel özellikleri içermektedir:

- **Demografik Faktörlerin Güç Üzerindeki Etkisi:** Nüfusun büyüklüğü, yapısı, yaş dağılımı gibi demografik unsurların, bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal güçlerini etkileyebileceği düşünülür.
- **Genç Nüfus ve Ekonomik Büyüme:** Genç bir nüfus, potansiyel olarak ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Bu durum, işgücündeki genç nüfusun üretkenlik potansiyelini artırabilir.
- **Demografik Yapının Stratejik Etkileri:** Nüfusun yaş yapısı, bir ülkenin stratejik politikalarını ve uluslararası ilişkilerdeki rolünü etkileyebilir. Örneğin, yaşlanan bir

nüfus, sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyabilir ve bu da ekonomik kaynakların yönlendirilmesinde değişikliklere neden olabilir.

- **Göç ve Kültürel Etkileşim:** Nüfus yapısındaki değişiklikler, göç ve kültürel etkileşimler uluslararası ilişkileri etkileyebilir. Farklı kültürlerden gelen göçmenler, ülkeler arasında kültürel etkileşimi artırabilir.
- **Güvenlik ve Nüfus:** Nüfusun büyüklüğü ve demografik yapısı, bir ülkenin iç ve dış güvenlik dinamiklerini etkileyebilir. Örneğin, genç bir nüfus, askeri potansiyeli artırabilir.

Önemi

- **Kaynak Yönetimi:** Nüfus artışının doğal kaynaklar üzerindeki baskısını ve sürdürülebilir kullanımını ele alır.
- **Çevre Koruma:** Çevresel sürdürülebilirlik açısından nüfus artışının olumsuz etkilerini ortaya koyar.
- **Politika Geliştirme:** Sürdürülebilir ve adil nüfus politikaları geliştirilmesine katkı sağlar.
- **Toplumsal Refah:** Nüfus artışının toplumsal refah üzerindeki etkilerini değerlendirir ve iyileştirme yolları arar.

Her bir teori, belirli bir perspektiften nüfusun dinamiklerini açıklamaya çalışır ve genellikle belirli bir zaman dilimine, coğrafi bölgeye, kültürel veya toplumsal duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Nüfus Kritiği Teorisi, nüfus artışının ve demografik değişimlerin toplumsal, ekonomik ve çevresel etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirir. Bu teori, sürdürülebilir kalkınma, kaynak yönetimi ve yaşam kalitesi üzerindeki nüfus dinamiklerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Ülkeler, bu teoriyi baz alarak, nüfus artışının olumsuz etkilerini minimize edecek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşacak politikalar geliştirmelidir.

Bu Teorinin Baz Aldığı Konular

1. **Çevresel Sürdürülebilirlik:** Nüfus artışının ekosistemler, su kaynakları, ormanlar ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilerini değerlendirir.
2. **Ekonomik Sürdürülebilirlik:** Kaynakların verimli kullanımı, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı gibi konuları inceler.

3. **Sosyal Adalet:** Nüfus artışının eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkilerini analiz eder.
4. **Küresel Isınma ve İklim Değişikliği:** Nüfus artışının sera gazı emisyonları ve iklim değişikliği üzerindeki etkilerini araştırır.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

• Başarılı Örnekler:

- **İsveç:** Sürdürülebilir nüfus politikaları ve çevre dostu uygulamalarla kaynakların etkin kullanımı sağlanmıştır.
- **Almanya:** Nüfusun yaşlanmasına rağmen, yenilikçi ekonomi politikaları ve sürdürülebilir enerji yatırımları ile refah düzeyi korunmaktadır.
- **Avrupa Birliği:** Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik politikalar geliştirerek nüfus artışının çevresel ve toplumsal etkilerini dengelemeye çalışmaktadır.
- **Japonya:** Nüfusun yaşlanması ve azalan doğurganlık oranlarına rağmen, ekonomik ve sosyal politikalarla refah düzeyini korumaktadır.

• Zorluk ve Başarısızlık Gösteren Örnekler:

- **Bangladeş:** Hızlı nüfus artışı, çevresel kaynakların tükenmesine ve ekonomik eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur.
- **Nijerya:** Yüksek doğurganlık oranları ve yetersiz kaynak yönetimi, ekonomik ve toplumsal sorunları derinleştirmektedir.
- **Hindistan:** Hızlı nüfus artışı, çevresel kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmış ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmiştir.
- **Afrika Ülkeleri:** Yüksek doğurganlık oranları ve yetersiz kaynak yönetimi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

5.7. Demografik Bağlantılar Teorisi (Demographic Dividend Theory): Demografik Bağlantılar Teorisi, bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma potansiyelini, yaş yapısındaki değişimlerin etkisiyle açıklayan bir teoridir. Özellikle doğurganlık oranlarındaki düşüş ve ölüm

oranlarındaki azalma sonucunda ortaya çıkan “**demografik fırsat penceresini**”¹⁴ vurgular. Bir ülkenin doğurganlık oranlarının düşmesi sonucu, çalışan nüfusun bağımlı nüfusa oranının artmasıyla ekonomik büyüme fırsatlarının ortaya çıkacağını savunur. Doğru politikalar ve yatırımlar ile demografik fırsat penceresinin ekonomik büyümeye dönüştürülebileceğini gösterir. **Demografik Bağlantılar Teorisi**, demografik değişimlerin ekonomik, sosyal ve çevresel yapılarla nasıl bağlantılı olduğunu inceleyerek, nüfus hareketlerinin toplum üzerindeki çok yönlü etkilerini anlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Kingsley Davis ve diğer demografların katkıları ile şekillenen bu teori, nüfus dinamiklerinin kalkınma, toplumsal yapı ve çevre üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde analiz etmektedirler (Lee, 2003: 167-190, Caldwell, J.C., 2006:75-85). Doğu Asya ülkelerinin (özellikle Güney Kore ve Tayvan) 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı hızlı ekonomik büyüme örnek olarak gösterilebilir. *Teorinin en önemli argümanı, demografik değişimlerin bir toplumun ekonomik, sosyal ve çevresel yapısını hem şekillendirdiği hem de bu yapılardan etkilendiğidir. Bu teoriye göre, nüfus artışı, göç ve doğurganlık gibi demografik olaylar, bir toplumun kalkınmasını, iş gücü piyasalarını, tüketim alışkanlıklarını ve çevreyi doğrudan etkilerken; aynı zamanda bu faktörlerden de etkilenir. Bu bağlamda, demografi ve ekonomi, toplumsal yapılar ve çevresel sürdürülebilirlik arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Demografik Bağlantılar Teorisi, 20. yüzyılda birçok sosyolog ve demograf tarafından geliştirilmiş olsa da teoriyle yakından ilişkilendirilen isimlerden biri Kingsley Davis'tir. Davis, demografik değişimlerin toplumsal ve ekonomik yapılar üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde inceleyen çalışmaları ile bilinir. Davis'in çalışmaları, özellikle demografik geçiş teorisinin gelişimine katkıda bulunmuş ve demografik değişimlerin toplumsal yapılarla olan ilişkilerini ortaya koymuştur. Kingsley Davis, "The Population of India and Pakistan" adlı eserinde Hindistan ve Pakistan'daki nüfus dinamiklerini incelemiş ve nüfus artışının ekonomik kalkınma, toplumsal yapılar ve doğal kaynaklar üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Davis, demografik değişimlerin ekonomik kalkınma ve toplumsal düzen üzerindeki etkilerini inceleyen yaklaşımları ile bu teoriye önemli katkılarda bulunmuştur (Davis, 1951). Demografik Bağlantılar Teorisi, nüfus yapısındaki değişimlerin ekonomik büyüme, sosyal kalkınma ve refah üzerinde nasıl etkiler yarattığını açıklamaya odaklanır. Teoriye göre, nüfus dinamikleri (yaş dağılımı, bağımlı nüfus oranları, doğurganlık ve yaşam beklentisi gibi unsurlar) bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını şekillendirmede kritik bir rol oynar. Teori, bağımlı nüfus (gençler ve yaşlılar) ile çalışma çağındaki nüfus arasındaki dengeyi ele alır. Genç*

¹⁴ Çalışma çağındaki nüfusun hızlı artmasıyla ekonomik büyüme fırsatları doğar. Bu süreçte, nüfusun büyük bir kısmı iş gücüne katıldığında, üretkenlik artışı, tasarruf oranlarının yükselmesi ve yatırımların artmasıyla ekonomik büyüme ivme kazanır. Bu durum, teorinin "**demografik fırsat penceresi**" veya "**demografik bonus**" olarak adlandırdığı bir dönemdir.

ve yaşlı bağımlı nüfus oranının yüksek olması, çalışan nüfusun bu grupları destekleme yükünü artırır. Ancak bu oran azaldığında, çalışma çağındaki nüfus artar ve ekonomide "demografik fırsat penceresi" açılır. Bu teorinin temel özellikleri şunlardır:

Temel Özellikleri

- Yaş Yapısındaki Değişim:** Teori, genç bağımlı nüfusun çalışma çağına gelmesiyle birlikte ekonomik büyüme için fırsat yaratılabileceğini savunur. Yani, genç bağımlı nüfusun artışı, kısa vadede ekonomiye bir yük getirir. Ancak, genç nüfus çalışma çağına eriştiğinde, iş gücü piyasasına katılım artar ve bu durum, üretkenliği artırarak ekonomik büyüme sağlayabilir. Dolayısıyla, teorinin odak noktası, genç bağımlı nüfusun ileride işgücüne katılarak ekonomik bir fırsat yaratacağıdır, ancak genç bağımlı nüfus artışı doğrudan işgücü katılımını artırmaz.
- Ekonomik Büyüme:** Çalışma çağındaki nüfusun artışı, ekonomik büyüme ve verimlilik artışı için önemli bir fırsat yaratır. Demografik Bağlantılar Teorisi, genç bağımlı nüfusun artması ile işgücüne katılım arasında doğrudan bir bağlantı öngörmez; aksine, genç bağımlı nüfusun artışı, işgücüne olan talebi artırır ancak ekonomik büyümeye hemen katkıda bulunmaz.
- Tasarruf ve Yatırım:** Çalışma çağındaki nüfusun artması, tasarruf oranlarının ve yatırımların artmasına yol açabilir. Çalışma çağındaki nüfusun fazla olduğu dönemlerde bireyler daha fazla tasarruf yapma eğiliminde olur. Bu birikimler, sermaye oluşumunu destekler ve yatırımlara yönlendirilerek ekonomik büyümeyi hızlandırabilir. Demografik fırsat penceresi boyunca yükselen tasarruf oranları, ülkenin refah seviyesinin artmasına katkıda bulunur.
- Eğitim ve Sağlık:** Nüfus yapısındaki değişimler, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere olan talebi etkiler ve bu alanlarda yatırımları gerektirir.

Önemi

- Ekonomik Kalkınma:** Teori, bir ülkenin ekonomik kalkınması için demografik yapının nasıl kullanılabileceğine dair önemli ipuçları sunar.
- Politika Geliştirme:** Demografik değişimlerin yönetilmesi, eğitim, sağlık ve işgücü politikalarının geliştirilmesi için bir temel oluşturur.

- **Uzun Vadeli Planlama:** Teori, uzun vadeli ekonomik planlamada demografik faktörlerin dikkate alınmasının önemini vurgular.

Bu Teorinin Baz Aldığı Konular

1. **Doğurganlık Oranları:** Doğurganlık oranlarındaki düşüş, demografik fırsat penceresi yaratır.
2. **İşgücü Katılımı:** Çalışma çağındaki nüfusun artışı, ekonomik büyüme için önemli bir potansiyel sunar.
3. **Sosyal Yatırımlar:** Eğitim ve sağlık gibi alanlara yapılan yatırımlar, demografik değişimlerin ekonomik büyümeye dönüşmesini sağlar.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

Demografik Bağlantılar Teorisi'nin uygulanması ve başarı durumu, ülkelerin demografik yapıları ve uyguladıkları politikalar ile doğrudan ilişkilidir:

- **Başarılı Örnekler:**
 - **Güney Kore:** Demografik değişimleri iyi yöneten Güney Kore, eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımlarla ekonomik büyüme sağlamıştır.
 - **Çin:** Tek Çocuk Politikası ile demografik yapıyı kontrol altına alarak, ekonomik kalkınma sağlamıştır.
 - **Güney Kore:** Doğurganlık oranlarının düşmesi ve işgücüne katılımın artmasıyla, ekonomik büyüme sağlanmıştır.
 - **Singapur:** Eğitim ve sağlık yatırımları ile desteklenen demografik değişimler, ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır.
- **Zorluk ve Sıkıntı Çeken Örnekler:**
 - **Afrika'nın Sahra Altı Bölgeleri:** Yüksek doğurganlık oranları ve düşük eğitim seviyeleri, demografik fırsat penceresinin etkili kullanılmasını zorlaştırmıştır.

Demografik Bağlantılar Teorisi, nüfus yapısındaki değişimlerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki potansiyel etkilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu teori, demografik fırsatların değerlendirilmesi için eğitim, sağlık ve işgücü politikalarının önemini vurgular. Ancak, demografik fırsatların başarılı bir şekilde değerlendirilmesi, ülkelerin sosyal ve

ekonomik politikalarını etkin bir şekilde yönetmelerine bağlıdır. Demografik Bağlantılar Teorisi, nüfus yapısındaki değişimlerin ekonomik büyüme üzerinde dönüştürücü etkiler yaratabileceğini savunur. Teoriye göre, çalışma çağındaki nüfus oranının yükseldiği demografik fırsat penceresi döneminde gerçekleştirilecek uygun sosyal ve ekonomik yatırımlar, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal refahın anahtarıdır. Ancak, bu fırsat döneminden sonra nüfusun yaşlanmasıyla artan bağımlılık oranlarına hazırlıklı olunmadığı takdirde, ekonomik yükler artabilir ve sürdürülebilir kalkınma zaafiyete uğrayabilir.

5.8. Nüfus İkamesi Teorisi (Replacement Migration Theory): Nüfus İkamesi Teorisi, düşük doğurganlık oranlarına sahip ve yaşlanan nüfuslarla karşı karşıya olan ülkelerde, nüfusun ve işgücü açığının göçmenler aracılığıyla nasıl ikame edilebileceğini inceler. Bu teori, nüfus yapısını ve işgücü piyasasını dengelemek için göçmen kabulünün stratejik bir araç olduğunu vurgular. Nüfus İkamesi Teorisi, birçok demograf ve ekonomi bilimci tarafından tartışılmış olsa da özellikle **David Coleman** bu konuda önemli katkılarda bulunmuştur. David Coleman, göç ve demografik değişimlerin Avrupa'daki etkilerini analiz ederek nüfusun sürdürülebilirliği için göç ve doğurganlık artışının önemine vurgu yapmıştır. Onun çalışmaları, nüfus ikamesinin özellikle yaşlanan Batı Avrupa toplumları üzerindeki etkilerini incelemektedir (Coleman, 2006:401-446). Coleman, nüfus ikamesi için göçün önemini savunurken, aynı zamanda **göçmen entegrasyonu** ve toplumsal uyum sorunlarına da dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, göç ile nüfusun ikamesinin ekonomik sürdürülebilirliği sağlamada bir araç olabileceğini ancak toplumsal uyumun da gözetilmesi gerektiğini savunur. Düşük doğum oranları ve yaşlanan nüfuslar nedeniyle işgücü kaybını ve ekonomik daralmayı önlemek için göçmenlerin nüfus ikamesi olarak kullanılmasını savunur. Göçmenlerin ekonomik katkıları ve işgücü piyasalarındaki rolleri üzerine odaklanır. Avrupa Birliği'nin yaşlanan nüfus sorununu çözmek için göç politikalarını kullanma stratejileri. *Teorinin en önemli argümanı, doğal nüfus artışının azaldığı ya da durduğu toplumlarda, göç veya doğurganlık politikaları ile nüfusun ikame edilmesi gerektiğidir. Teori, özellikle doğurganlık oranlarının 2.1'in altına düştüğü ülkelerde (ki bu oran, nüfusun kendini yenilemesi için gerekli olan "yenilenme oranı"dır) gelecekteki iş gücü, sosyal güvenlik sistemleri ve ekonomik büyüme açısından nüfus ikamesinin zorunlu olduğunu savunur. Nüfus ikamesi sağlanmadığında, uzun vadede nüfus azalması, yaşlanma ve buna bağlı ekonomik sorunlar ortaya çıkar.* Bu teorinin temel özellikleri şunlardır;

Özellikleri

1. **Nüfus Dengesini Sağlama:** Teori, düşük doğurganlık oranları nedeniyle nüfusu azalan ülkelerde, demografik dengeyi sağlamak için göçmenlerin önemini vurgular. Düşük

doğurganlık oranına sahip ülkeler, iş gücü açığını kapatmak ve nüfus ikamesini sağlamak amacıyla göçmen politikalarına yönelir. Göçmenler, ekonomik büyüme için gerekli olan iş gücü açığını kapatabilir; ancak bu durum, uzun vadede sosyal uyum ve entegrasyon sorunlarını da gündeme getirebilir.

2. **İşgücü Piyasası:** Yaşlanan nüfusun işgücü piyasasında yarattığı açıkları kapatmak için göçmen işgücünün katkısını ele alır.
3. **Ekonomik Büyüme:** Göçmenlerin, ekonomik büyümeye katkıda bulunabilecek genç ve dinamik işgücü sağladığı düşünülür.
4. **Sosyal Hizmetler:** Göçmenlerin, yaşlı nüfusun bakım ve sosyal hizmetler ihtiyaçlarını karşılamada rol oynayabileceği belirtilir.

Önemi

- **Demografik Yenilenme:** Düşük doğurganlık oranlarına sahip ülkelerde, nüfusun gençleşmesini ve demografik yenilenmeyi sağlar. Teori, doğurganlık oranının nüfusun kendini yenileyebilmesi için belirli bir seviyede olmasını gerektirir. Eğer doğurganlık oranı, ikame seviyesinin altına düşerse (kadın başına yaklaşık 2,1 çocuk), uzun vadede nüfus azalmaya başlar. Bu durum, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkiler.
- **Ekonomik Destek:** İşgücü piyasasında yaratılan açıkları kapatarak, ekonomik büyümeyi ve sürdürülebilirliği destekler. Nüfus ikamesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alır ve işgücündeki değişimlerin ekonomik faaliyetlere etkisini değerlendirir.
- **Sosyal Refah:** Yaşlanan nüfusun ihtiyaç duyduğu sosyal hizmetlerin sağlanmasında yardımcı olur. Ayrıca, nüfus ikamesi sağlanmadığında, toplumun kültürel yapısında ve sosyal dinamiklerinde değişimler meydana gelebilir. Özellikle düşük doğurganlık oranına sahip toplumlarda, aile yapısı, toplumsal dayanışma ve kültürel değerler üzerinde önemli etkiler oluşabilir.

Bu Teorinin Bazı Aldığı Konular ve İlgilendiği Alanlar

1. **Doğurganlık Oranları:** Düşük doğurganlık oranlarına sahip ülkelerde nüfusun yenilenmesi için göçmenlerin rolünü inceler. Teori, nüfus yapısının değişimini inceler ve demografik geçiş sürecindeki doğurganlık oranlarının düşüşünü analiz eder.

2. **Yaşlanan Nüfus:** Yaşlı nüfusun bakım ve sosyal hizmetler ihtiyaçlarını karşılamak. Bunun yanında, doğurganlık oranının düşük olduğu toplumlarda, çalışma çağındaki nüfus zamanla azalır ve yaşlı bağımlı nüfus artar. Bu durum, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı yaratır. Genç nüfusun azalması, yaşlanan nüfusu desteklemek için yeterli ekonomik gücü sağlayamayacağından, emeklilik ve sağlık giderleri önemli bir sorun haline gelir. Düşük doğurganlık oranlarının sosyal güvenlik sistemine etkilerini, emeklilik fonlarının sürdürülebilirliği gibi konuları inceler.
3. **İşgücü Piyasası:** Çalışma çağındaki nüfusun azalması, ekonomik büyüme için gerekli işgücü arzını düşürür. Bu azalma, özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde işgücü açığına yol açar. İşgücü piyasasında yaratılan açıkların göçmen işgücü ile kapatılmasını ele alıp inceler.
4. **Sosyal Entegrasyon:** Göçmenlerin topluma entegrasyonu ve sosyal uyumun sağlanmasını ele alır. Göç, nüfus ikamesi sağlanmadığında ülkelerin işgücü açığını doldurmak için bir seçenek olarak incelenir. Teori, göç politikalarının sosyal ve kültürel uyum üzerindeki etkilerini de ele alıp, araştırmalarda bulunur.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

Nüfus İkamesi Teorisi'nin uygulanması ve başarı durumu, ülkelerin göç politikaları, ekonomik yapıları ve sosyal entegrasyon kapasiteleri ile doğrudan ilişkilidir:

- **Başarılı Örnekler:**
 - **Almanya:** Göçmen işgücünü kabul ederek, demografik dengeyi sağlama ve ekonomik büyümeyi destekleme politikaları. Yaşlanan nüfusu dengelemek için nitelikli göçmen işgücünü çekme politikalarıyla demografik dengeyi sağlamaya çalışmaktadır.
 - **Kanada:** Göçmen kabulünü ekonomik kalkınma ve nüfus yenilenmesi için stratejik bir araç olarak kullanma. Göçmen kabulünü ekonomik kalkınma ve nüfus yenilenmesi için bir strateji olarak kullanmaktadır.
- **Zorluk ve Sıkıntı Çeken Örnekler:**
 - **Japonya:** Düşük doğurganlık oranlarına rağmen, katı göç politikaları nedeniyle nüfus ikamesi konusunda zorluklarla karşılaşma. Nüfusun yaşlanması sorunuyla

karşı karşıya olmasına rağmen, göçmen kabulünde katı politikalar nedeniyle ikame zorlukları yaşamaktadır.

- **İtalya:** Yaşlanan nüfusu dengelemek için göçmen kabulünde zorluklar yaşama ve sosyal entegrasyon sorunları.

Nüfus İkamesi Teorisi, demografik yapıyı dengelemek ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak için göçmen kabulünün stratejik bir araç olduğunu vurgular. Bu teori, özellikle düşük doğurganlık oranlarına sahip ve yaşlanan nüfuslarla karşı karşıya olan ülkelerde önemli bir çözüm olarak değerlendirilir. Göçmenlerin ekonomik, sosyal ve demografik katkıları, bu teorinin uygulama ve başarısında kritik rol oynar. Ancak, göçmen kabulü ve entegrasyonu, başarılı sonuçlar elde etmek için dikkatli bir şekilde yönetilmesi gereken karmaşık süreçlerdir.

5.9. Nüfus ve İnovasyon Teorisi (Population and Innovation Theory): Nüfus ve İnovasyon Teorisi, nüfusun büyüklüğünün ve yapısının inovasyon sürecine nasıl etki ettiğini inceleyen bir yaklaşımdır. Bu teori, nüfus artışının ve demografik yapıların ekonomik büyüme, teknolojik yenilikler ve toplumsal ilerlemeler üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Nüfus artışının inovasyonu ve teknolojik gelişmeyi teşvik ettiğini savunur. Büyük nüfuslar daha fazla beyin gücü ve fikir üretebilir. Nüfus artışının sadece negatif sonuçlar doğurmadığını, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik ilerlemeyi teşvik edebileceğini vurgular. Özellikle Sanayi Devrimi ve dijital devrim sırasında büyük nüfusların yenilikçi katkıları bu teori bağlamında değerlendirilir. *Teorinin en önemli argümanı, nüfus büyüklüğünün bir toplumun yenilikçi kapasitesini ve teknolojik ilerlemesini artırdığı yönündedir. Daha fazla insan, daha fazla fikir üretme potansiyeli ve daha fazla sorun çözme kapasitesi anlamına gelir. Bu nedenle nüfusun artması, inovasyon ve ekonomik büyümeyi teşvik eder.* Julian Simon bu düşünceyi, "**en büyük kaynak insandır**" şeklinde özetlemiştir. Yani, daha fazla insan daha fazla bilgi ve yenilik üretme kapasitesine sahiptir. Julian Simon'ın başyapıtlarından biri olan "**The Ultimate Resource**" (1981), nüfusun yenilikçi çözümler yaratma kapasitesini savunarak Malthusyen kıtlık teorilerine karşı çıkmıştır. Yani, daha fazla insan daha fazla bilgi ve yenilik üretme kapasitesine sahiptir. Simon'ın görüşüne göre, nüfus arttıkça, daha fazla insanın yenilikçi düşünceleri ve girişimleri sayesinde hem teknolojik hem de ekonomik anlamda ilerlemeler yaşanır. Bu yaklaşım, Malthusyen teorilerin aksine, nüfus artışının negatif etkilerinden çok pozitif etkilerini vurgular (Simon, 1981:348-370). Teorinin temel özellikleri ve önemi şunlardır:

Özellikleri

1. **Nüfus Yoğunluğu ve İnovasyon:** Teori, yüksek nüfus yoğunluğunun inovasyon ve teknolojik gelişmeler için elverişli bir ortam sağladığını savunur.
2. **Demografik Yapı:** Genç ve dinamik bir nüfusun, inovasyon süreçlerini hızlandırabileceği ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabileceği belirtilir.
3. **İşgücü ve Yetenek Havuzu:** Büyük bir nüfus, geniş bir yetenek havuzu ve çeşitli becerilere sahip işgücü anlamına gelir, bu da inovasyonu teşvik eder.
4. **Talep ve Pazar:** Kalabalık nüfus, yeni ürün ve hizmetlere olan talebi artırarak inovasyon için motive edici bir pazar yaratır.

Önemi

- **Ekonomik Büyüme:** Nüfus büyüklüğü ve yapısı, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik eden inovasyon süreçlerine doğrudan etki eder.
- **Teknolojik Gelişmeler:** Genç ve eğitilmiş bir nüfus, teknolojik gelişmelerin hızlanmasına katkıda bulunur.
- **Sosyal İlerleme:** İnovasyon, toplumsal yaşamın her alanında ilerlemeye ve iyileşmeye olanak tanır.

Bu Teorinin Bazı Aldığı Konular ve İlgilendiği Alanlar

1. Nüfus Büyüklüğü ve İnovasyon Arasındaki Doğrudan Bağlantı

Nüfus büyüklüğü, inovasyonun en temel kaynağı olarak görülür. Büyük nüfuslar, daha fazla beyin gücü ve daha geniş bir yetenek havuzu anlamına gelir. Bu da bilim, teknoloji, mühendislik gibi alanlarda daha fazla ilerleme sağlama potansiyelini doğurur. Julian Simon, nüfusun büyüklüğünün ve yoğunluğunun daha fazla problem çözmeye ve bu problemlere yaratıcı çözümler üretmeye olanak tanıdığını belirtmiştir. İnovasyon, toplumların karşılaştığı kaynak sınırlamaları ve diğer ekonomik problemlerle başa çıkmak için kritik bir unsurdur.

2. Piyasa Dinamikleri ve İnovasyonun İtici Gücü

Teori, nüfusun artışı ile birlikte pazarın da genişlediğini savunur. Daha büyük pazarlar, daha fazla tüketici ve daha fazla talep yaratır. Bu durum, şirketleri ve bireyleri yeni ürünler, teknolojiler ve süreçler geliştirmeye iter. İnovasyon genellikle ticari başarı elde etmek amacıyla

yapılır ve daha geniş bir piyasa, bu başarıyı daha olası kılar. Dolayısıyla, artan nüfus, girişimciliği ve rekabeti artırarak inovasyonu teşvik eder.

3. Fırsatlar ve Yaratıcılığın Artışı

Büyük bir nüfus, toplum içinde daha çeşitli yetenek ve becerilere sahip bireylerin bulunmasına olanak tanır. Bu çeşitlilik, inovasyonun temel unsurlarından biridir. Farklı perspektifler, yetenekler ve deneyimlerin bir araya gelmesi, yaratıcı düşünce süreçlerini besler. Bu nedenle, nüfus arttıkça, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin ortaya çıkma ihtimali de artar. Özellikle büyük şehirler ve yoğun nüfuslu bölgeler, inovasyonun merkezi olarak görülür. Richard Florida gibi şehir planlama uzmanları, bu yoğun nüfuslu bölgelerin inovasyon ve ekonomik büyüme için kritik öneme sahip olduğunu vurgular.

4. Nüfus Yoğunluğu ve Teknolojik Gelişim

Teorinin bir diğer önemli boyutu, nüfus yoğunluğunun inovasyonu teşvik edici bir unsur olduğudur. Nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, daha fazla insan etkileşimde bulunarak fikir alışverişi yapar. Bu da yeni fikirlerin hızla yayılmasını ve geliştirilmesini sağlar. Ayrıca, yoğun bölgelerdeki altyapı ve hizmetlerin gelişmişliği, inovasyon için gerekli olan kaynakları sağlar. Örneğin, Silicon Valley, nüfus yoğunluğu ve iş birliğine dayalı girişimcilik ruhu sayesinde teknoloji alanında dünya lideri bir merkez haline gelmiştir.

5. Kaynak Sınırlamaları ve Teknolojik Çözümler

Nüfus arttıkça kaynaklara olan talep da artar. Ancak bu durum, inovasyonun bir itici gücü olarak da görülür. Julian Simon'a göre, kaynak sınırlamaları inovasyonu teşvik eder. İnsanlar karşılaştıkları sorunları çözmek için yeni teknolojiler ve süreçler geliştirirler. Bu nedenle, nüfus artışı doğrudan kıtlık ve kaynak sınırlamalarını artırsa da, insanlar bu zorlukları aşacak yeni çözümler üretirler. Örneğin, tarım teknolojilerindeki ilerlemeler, artan nüfusu beslemek için yeni yollar sunmuştur.

6. Kritikler ve Karşı Argümanlar

Nüfus ve İnovasyon Teorisi, birçok demograf ve ekonomist tarafından desteklenmiş olsa da eleştiriler de almıştır. Özellikle Paul Ehrlich gibi çevreci bilim insanları, nüfus artışının çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük tehditler oluşturduğunu savunurlar. Nüfus artışının inovasyonu teşvik ettiği kabul edilse bile, bu inovasyonların çevresel kaynakları ne ölçüde koruyabileceği tartışmalıdır. Ayrıca, bazı eleştirmenler, tüm toplumların eşit derecede inovatif

olamayabileceğini ve bazı ülkelerin yüksek nüfusa rağmen inovasyon konusunda zayıf kalabileceğini vurgulamaktadır.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

Nüfus ve İnovasyon Teorisi'nin uygulanması ve başarı durumu, ülkelerin eğitim, araştırma ve geliştirme (AR-GE) yatırımları, ekonomik politikaları ve demografik yapıları ile doğrudan ilişkilidir:

- **Başarılı Örnekler:**

- **Silicon Valley, ABD:** Yüksek eğitilmiş ve çeşitli bir nüfus, yoğun AR-GE yatırımları ve güçlü ekonomik teşvikler ile teknoloji ve inovasyon merkezi haline gelmiştir. Büyük ve çeşitli nüfusu, ileri eğitim kurumları ve güçlü AR-GE yatırımları ile inovasyon ve teknoloji alanında lider ülke konumundadır.
- **Shenzhen, Çin:** Hızla artan nüfusu ve devlet destekli AR-GE yatırımları ile teknoloji ve inovasyon alanında büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Son yıllarda artan nüfusu ve yoğun AR-GE yatırımları ile teknoloji ve inovasyon alanında ürettiği politikalar ve projeler ile yeni dönemin lider ülkesi durumuna adaydır.

- **Zorluk ve Sıkıntı Çeken Örnekler:**

- **Rusya:** Yüksek eğitim seviyelerine rağmen, ekonomik ve politik zorluklar nedeniyle inovasyon süreçlerinde istenilen hızda ilerleme kaydedememektedir.
- **Orta Doğu Ülkeleri:** Genç ve dinamik nüfus yapısına rağmen, siyasi istikrarsızlık ve düşük AR-GE yatırımları inovasyon süreçlerini olumsuz etkilemektedir.
- **Japonya:** Yaşlanan nüfus yapısı, inovasyon süreçlerinde yavaşlamalara neden olabilir. Ancak, yoğun teknoloji yatırımları ve eğitim politikaları ile bu zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır.
- **Avrupa Birliği:** Nüfus büyüklüğü ve yaş yapısı farklılıkları, inovasyon politikalarının etkinliğinde heterojenlik yaratabilir.

Nüfus ve İnovasyon Teorisi, nüfusun büyüklüğü ve yapısının, ekonomik büyüme ve toplumsal ilerleme için inovasyon süreçlerini nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Bu teori, büyük ve genç nüfusların, teknolojik gelişmeler ve yenilikler için elverişli ortamlar sunduğunu vurgular. Nüfus

ve İnovasyon Teorisi, büyük ve yoğun nüfusların yeni fikirlerin üretilmesi, bilgi birikiminin artması ve ekonomik büyümenin hızlanması için gerekli ortamı sağladığını savunur. Bu teoriye göre, nüfus artışı ve çeşitliliği, toplumların inovasyon kapasitesini artırır ve uzun vadede ekonomik ve sosyal gelişim sağlar. Ancak bu ekonomik büyümenin sürdürülebilir bir çerçevede ilerlemesi, çevresel ve kaynak yönetimi sorunlarına karşı duyarlı politikalarla desteklenerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilceğini öne sürmektedir.

5.10 Yaşlanma Teorileri (Aging Theories): Yaşlanma Teorileri, yaşlanma sürecinin biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerini açıklamaya çalışan çeşitli teorilerdir. Bu teoriler, yaşlanmanın nedenlerini, etkilerini ve yaşlılık döneminin toplumsal ve bireysel boyutlarını anlamaya yönelik farklı bakış açıları sunar. Yaşlanan nüfusun ekonomik, sosyal ve sağlık sistemleri üzerindeki etkilerini analiz eder. Uzun yaşam süresi ve düşük doğurganlık oranlarının sonuçlarına odaklanır. Emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği, sağlık hizmetlerinin maliyeti ve yaşlı nüfusun ekonomik katkıları gibi konular üzerinde durur. Japonya ve İtalya gibi yaşlanan nüfus sorunu yaşayan ülkelerdeki politikalar ve stratejiler örnek verilebilir. *Demografik yaşlanma teorisinin en önemli argümanı, nüfusun yaşlanmasının, doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artmasıyla oluştuğudur. Bu durum, toplumda yaşlı bireylerin sayısının artmasına, genç nüfusun azalmasına ve buna bağlı olarak çalışma gücünde azalmaya, emeklilik ve sağlık sistemleri üzerinde büyük baskılara neden olur.* Bu teorisinin temel özellikleri ve önemini belirtmek gerekirse;

Özellikleri

1. **Biyolojik Teoriler:** Yaşlanmanın genetik ve biyolojik süreçler tarafından nasıl etkilendiğini açıklar. Yaşlanma sürecinin biyolojik kökenlerine odaklanan bu yaklaşımlar, hücrelerin ve organların yaşlanma nedeniyle işlevlerini yitirdiğini öne sürer. Serbest radikallerin hücrelere verdiği zarar, telomerlerin kısalması ve hücresel düzeydeki değişiklikler bu teorilerde ele alınır.
 1. **Genetik Teoriler:** Yaşlanmanın genetik faktörlerle ilişkisi (örneğin, telomer teorisi).
 2. **Hücresel Teoriler:** Hücre hasarları ve yaşlanma ilişkisi (örneğin, serbest radikal teorisi).
2. **Psikolojik Teoriler:** Yaşlanma sürecinin bireylerin psikolojik durumları, bilişsel yetenekleri ve kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini inceler. Bu teoriler, yaşlanmanın

bireyin psikolojik ve zihinsel süreçleri üzerindeki etkisini inceler. Kişisel uyum, esneklik ve zihinsel sağlığın korunması yaşlılık sürecinde önemli faktörler olarak değerlendirilir. Kişinin hayatının bu dönemine uyum sağlayabilme kapasitesi, yaşlanmanın bireysel refah üzerindeki etkisini belirler.

1. **Kognitif Teoriler:** Bellek, öğrenme ve bilişsel işlevlerdeki değişimler.
2. **Duygusal Teoriler:** Duygusal düzenleme ve yaşlanmanın psikolojik etkileri.
3. **Sosyal Teoriler:** Yaşlanmanın toplumsal rolleri, sosyal etkileşimleri ve sosyal destek sistemlerini nasıl etkilediğini ele alır. Yaşlı bireylerin toplumdaki sosyal rolleri, emeklilik gibi geçiş dönemleri, yaşlanmanın sosyal boyutunda ele alınır. Bu teorilere göre, yaşlı bireylerin aktif sosyal rollerden uzaklaşması veya yeni roller üstlenmesi, yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir faktördür. Aktivite teorisi, yaşlı bireylerin toplumda aktif olarak yer aldıklarında daha tatmin edici bir yaşam sürdürdüklerini öne sürer.
 1. **Sosyal Rol Teorileri:** Yaşlılık döneminde toplumsal rollerin değişimi.
 2. **Sosyal Destek Teorileri:** Sosyal destek sistemlerinin yaşlı bireyler üzerindeki etkileri.
4. **Ekonomik Yaşlanma ve Emeklilik Teorileri:** Yaşlanan nüfusun ekonomik yükü, emeklilik sistemleri ve sosyal güvenlik üzerinde etkiler oluşturur. Yaşlanma teorileri, yaşlı nüfusun emek piyasasındaki yeri, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve iş gücüne katılım oranları gibi konularla ilgilenir. Bu teoriler, ekonomik dengeyi sürdürürebilmek için yaşlı nüfusun ekonomik katkısını artırmaya yönelik çözümler geliştirir.
5. **Toplumsal Yapı ve Yaşlanma (Değişim Teorileri):** Yaşlanmanın toplumsal yapılar üzerindeki etkisini inceleyen bu teoriler, yaşlı nüfusun toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkilerini araştırır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun artışı, sağlık sistemleri, emeklilik fonları ve iş gücü yapısında köklü değişimlere yol açar.
6. **Karmaşık Yaklaşımlar:** Biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin birleşimini inceleyerek yaşlanmayı çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirir. Yaşamın her dönemi farklı gelişim aşamaları ve gereksinimler içerir. Bu teoriler, yaşlılık döneminin diğer dönemlerden farklı, kendine özgü bir gelişim aşaması olduğunu ve bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının bu dönemde değiştiğini savunur. Yaşlanma süreci,

bireyin tüm yaşamı boyunca edindiği deneyimlerin ve sosyal rollerin birikimi olarak görülür.

1. **Bio-Psiko-Sosyal Model:** Yaşlanmayı biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimi olarak değerlendirir.

Önemi

- **Sağlık ve Refah:** Yaşlanma sürecinin anlaşılması, yaşlılık döneminde sağlık ve refahı artıran politikaların geliştirilmesine yardımcı olur.
- **Politika Geliştirme:** Sosyal hizmetler, sağlık politikaları ve yaşlı bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi için bilgi sağlar.
- **Ekonomik Planlama:** Yaşlanma teorileri, yaşlı nüfusun ekonomik etkilerini anlamak ve yaşlılık dönemine yönelik ekonomik planlamalar yapmak için önemlidir.
- **Toplumsal Entegrasyon:** Yaşlı bireylerin toplumsal yaşantıya entegrasyonunu ve sosyal rollerini desteklemek için stratejiler geliştirilmesine katkı sağlar.

Uygulama ve Başarı Durumu

Yaşlanma teorilerinin uygulanabilirliği, yaşlılıkla ilgili politikaların ve sağlık hizmetlerinin etkinliğiyle doğrudan ilişkilidir:

- **Başarılı Uygulamalar:**
 - **İskandinav Ülkeleri:** Sağlık hizmetleri, sosyal destek sistemleri ve yaşlı bakım hizmetleri ile yaşlı nüfusun refahını artırmayı başarmıştır.
 - **Japonya:** Uzun yaşam süresi ve yaşlı bakım sistemleri ile yaşlılık döneminde yüksek yaşam kalitesine ulaşılmıştır.
- **Zorluklar ve Başarısızlıklar:**
 - **Gelişmekte Olan Ülkeler:** Yetersiz sağlık hizmetleri ve sosyal destek sistemleri, yaşlı nüfusun refahını olumsuz etkilemektedir.
 - **Yüksek Yaşlı Nüfus:** Yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu bazı ülkelerde, ekonomik ve sosyal baskılar yaşanmaktadır.

Bu Teorinin Baz Aldığı Konular

1. **Yaşam Kalitesi ve Sağlık Hizmetleri:** Yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak için sağlık hizmetleri ve bakım ihtiyaçları teorinin temel konularındandır. Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlıklı bir yaşam sürecinin desteklenmesi önemlidir.
2. **Sosyal Destek Ağları:** Yaşlı bireylerin sosyal ilişkileri ve destek ağları, yaşlanma sürecinde sosyal izolasyonun önlenmesi açısından önemli görülür. Aile, arkadaş çevresi ve toplumsal bağlar yaşlılık sürecinde psikolojik ve sosyal destek sunar.
3. **Ekonomik Güvence ve Sosyal Güvenlik:** Emeklilik, sosyal güvenlik ödemeleri ve yaşlı bireylerin ekonomik güvenliğinin sağlanması, yaşlanma teorilerinde önemli bir yer tutar. Yaşlı nüfusun ekonomik bağımsızlığını koruyabilmesi, sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği ile ilişkilidir.
4. **Yaşam Süresi ve Yaşam Beklentisi:** Yaşam süresinin uzaması ve ortalama yaşam beklentisinin artması, yaşlanma teorilerinin baz aldığı önemli konulardır. Uzun ömür, toplumların yaşlı nüfusa yönelik planlamalarını daha kapsamlı hale getirmektedir.
5. **Toplumsal Uyum ve Kültürel Algılar:** Yaşlı bireylere yönelik toplumsal algılar ve kültürel normlar, yaşlanma sürecinde bireylerin toplumla ilişkilerini belirler. Yaşlılara verilen değer ve destek, toplumun yaşlı nüfusuna olan yaklaşımını şekillendirir.

Yaşlanma Teorileri, bireysel ve toplumsal düzeyde yaşlanmanın biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarını inceleyerek yaşlı nüfusun refahını artırmak için kapsamlı bir bakış açısı sunar. Yaşlanma Teorileri, yaşlanma sürecinin çok boyutlu bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden yaşlanmanın etkilerini inceleyerek, yaşlılık döneminde yaşam kalitesini artırmak için stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunur. Ülkeler, bu teorileri temel alarak yaşlılık politikalarını şekillendirir ve yaşlı bireylerin refahını artırmaya yönelik uygulamalar geliştirir. Bu teoriler, yaşlanmanın getirdiği fiziksel ve sosyal değişimlere uyum sağlamaya, toplumun yaşlı bireylere yönelik tutumunu iyileştirmeye ve yaşlanan nüfusun ekonomik katkısını sürdürülebilir hale getirmeye yönelik politikaların önemini vurgular.

5.11. Kentleşme ve Nüfus Teorisi (Urbanization and Population Theory): Kentleşme ve Nüfus Teorisi, kentleşmenin nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini ve bu süreçlerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu inceleyen bir teoridir. Bu teori, kırsal alanlardan kentlere göç, şehirlerin büyümesi ve demografik değişimler gibi konuları ele alır. Nüfusun kentsel alanlara kaymasının ekonomik büyüme, altyapı gelişimi ve sosyal dinamikler üzerindeki etkilerini inceler. Kentsel nüfus artışının ekonomik fırsatlar ve sosyal hizmetler üzerindeki etkilerini analiz eder. Kentleşme ve Nüfus Teorisi, kentleşmenin nüfus dinamikleri

üzerindeki etkisini ve bunun toplumsal yapı ile ekonomik gelişim üzerindeki sonuçlarını inceler. *Bu teorinin en önemli argümanı, kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün, nüfus yapısının ve ekonomik aktivitelerin değişmesine yol açtığıdır. Kentleşme sürecinin nüfus büyüklüğü, nüfus yapısı ve göç dinamikleri üzerindeki etkilerini inceleyen bir teoridir. Bu teori, nüfusun kırsaldan kente akışını, kentlerin demografik yapısını, ekonomik aktivitelerini ve toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini nasıl etkilediğini ele alır. Kentleşme sürecinde nüfus yoğunluğu, yaşam alanları, altyapı gereksinimleri, iş gücü dağılımı gibi birçok faktör kentlerdeki yaşam kalitesini doğrudan etkiler.* Bu teorinin temel argümanları, özellikleri ve önemini belirtmek gerekirse;

Argümanları

1. **Göç ve Kentsel Nüfus Artışı:** Kentleşme, özellikle iş ve eğitim olanaklarının kırsal alanlara göre daha fazla olduğu kentlere göçü teşvik eder. Kırsaldan kente göç, kentlerde nüfus artışına neden olur ve bu artış, kentsel altyapı, konut, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerde talep artışına yol açar. Kentleşme süreci, bireylerin kırsal alanlarda bulamadıkları ekonomik fırsatları, iş olanaklarını ve sosyal hizmetleri kentsel alanlarda bulmaları nedeniyle oluşur. İnsanlar, daha iyi yaşam standartları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi imkanlar aramak için şehirlere göç ederler. Bu, şehirlerin nüfusunu artırırken, kırsal alanların boşalmasına neden olur.
2. **Ekonomik Fırsatlar ve İş Gücü Çeşitliliği:** Kentleşme süreci, sanayileşmenin etkisiyle kentsel bölgelerde iş gücüne olan talebi artırır. Çeşitlenen sektörler, istihdam olanaklarını genişleterek kırsal alanlardan gelen vasıfsız iş gücünü çeker ve kentlerdeki ekonomik faaliyetleri canlı tutar. Kentleşme, gelen vasıfsız işçilere mesleki formasyon kazandırarak, aynı zamanda iş gücü çeşitliliğini destekleyerek, farklı mesleklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.
3. **Sosyal ve Demografik Yapı:** Kentleşme, demografik yapıyı dönüştürerek farklı sosyal grupların bir arada yaşamasını sağlar. Sosyal yapıda değişimlere neden olur. Kırsal alanlardan gelen insanlar, kentlerde kültürel çeşitliliği artırır ve bu durum, kentsel alanlarda yeni sosyal normlar ve kültürel değişimler yaratır. Nüfusun artması, şehirlerde sosyal sorunları (gecekondu bölgeleri, işsizlik, yoksulluk) beraberinde getirirken, aynı zamanda kültürel dejenerasyonu ve kültürel çözülmeyi de beraberinde getirir. Eğitim seviyesinin artması, daha küçük aile yapılarının oluşması ve kadınların iş gücüne katılımının artması, kentleşmenin getirdiği önemli demografik dönüşümlerdendir.

4. **Altyapı ve Kamu Hizmetleri Üzerindeki Baskı:** Kentlere yoğun göç, altyapı ve kamu hizmetleri üzerinde baskı yaratır. Yol, su, enerji, sağlık hizmetleri gibi temel altyapı ihtiyaçlarının planlanması ve karşılanması gereklidir. Yetersiz altyapı, kentlerde yaşam kalitesini düşürebilir ve yoksulluk, barınma sorunları gibi sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve diğer sosyal hizmetlerin sağlanması için kentlerin bu taleplere cevap verecek şekilde gelişmesi gerekmektedir.
5. **Çevresel Etkiler ve Sürdürülebilirlik:** Kentleşme sürecinin çevre üzerindeki etkileri de önemlidir. Hızlı kentleşme, doğal kaynakların tükenmesi, hava ve su kirliliği, yeşil alanların azalması gibi çevresel sorunlara yol açabilir. Bu durum, kentsel alanlarda sürdürülebilirlik politikalarının ve çevre dostu yaklaşımların önemini artırır.
6. **Yaşam Kalitesi ve Kentleşme Düzeyi:** Kentleşme, bireylerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini artırırken, aynı zamanda kentsel yoksulluk, güvenlik, trafik gibi yaşam kalitesini etkileyen sorunları da beraberinde getirir. Bu noktada, kentleşmenin kalitesi ve kentlerin sunduğu yaşam koşulları önemli hale gelir.
7. **Sanayileşme ile İlişki:** Kentleşme süreci, genellikle sanayileşme ile paralel bir şekilde gelişir. Sanayi, iş gücüne ihtiyaç duyar ve bu da kırsal nüfusun kentlere akın etmesine yol açar. Sanayileşme, kentsel alanlarda yeni ekonomik faaliyetlerin ve iş olanaklarının doğmasına neden olur.

Özellikleri

1. **Göç Dinamikleri:** Kırsal kesimden kentsel alanlara doğru olan göç hareketlerini ve bu göçlerin nedenlerini inceler.
2. **Şehirleşme Hızı:** Kentlerin büyüme hızını ve bu büyümenin nüfus üzerindeki etkilerini analiz eder.
3. **Demografik Değişimler:** Kentleşme sürecinin doğum, ölüm ve göç oranları üzerindeki etkilerini değerlendirir.
4. **Ekonomik ve Sosyal Etkiler:** Kentleşmenin ekonomik kalkınma, iş olanakları, sosyal yapılar ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini araştırır.
5. **Altyapı ve Hizmetler:** Kentleşme sürecinde altyapı ve hizmetlerin gelişimi ve bu gelişimin nüfus üzerindeki etkilerini ele alır.

Önemi

- **Ekonomik Kalkınma:** Kentleşme, ekonomik kalkınmanın itici güçlerinden biridir. Şehirler, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin merkezi olarak ekonomik büyümeyi destekler.
- **Sosyal Değişim:** Kentleşme, toplumsal yapının dönüşümünü ve sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmesini sağlar. Eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere erişim artar.
- **Çevresel Etkiler:** Kentleşme, çevresel sürdürülebilirlik konularını gündeme getirir. Doğal kaynakların kullanımı, kirlilik ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunlarla ilişkilidir.
- **Kentsel Planlama:** Şehirlerin planlı bir şekilde büyümesi, altyapı, ulaşım ve konut politikalarının geliştirilmesini gerektirir.

Bu Teorinin Baz Aldığı Konular

1. **Göç ve Yer Değiştirme:** İnsanların kırsal alanlardan kentlere göç etme nedenleri ve bu göçlerin sonuçlarını ele alır.
 - **Ekonomik Sebepler:** İş olanakları, daha yüksek gelir beklentisi.
 - **Sosyal Sebepler:** Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, yaşam kalitesi.
2. **Kentsel Gelişim ve Büyüme:** Şehirlerin büyüme dinamikleri ve bu büyümenin sürdürülebilirliği.
 - **Altyapı Gelişimi:** Ulaşım, enerji, su ve atık yönetimi.
 - **Konut Politikaları:** Konut arzı ve talebi, kentsel yenileme projeleri.
3. **Demografik Değişimler:** Doğum, ölüm ve göç oranlarındaki değişimlerin kentleşme üzerindeki etkileri.
 - **Doğum Oranları:** Kentsel alanlarda doğum oranlarının düşmesi.
 - **Ölüm Oranları:** Sağlık hizmetlerine erişimle birlikte ölüm oranlarının azalması.
4. **Çevresel Etkiler:** Kentleşmenin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri.
 - **Kirlilik:** Hava, su, uzay ve toprak kirliliği.

- **Kaynak Kullanımı:** Su ve enerji tüketimi, yeşil alanların azalması.

Örneklendirme ve Sınıflandırmalar

• Gelişmiş Ülkeler:

- **Londra:** Planlı kentleşme ve yeşil alanların korunması.
- **New York:** Ulaşım altyapısı ve kentsel yenileme projeleri.
- **Singapur:** Planlı kentleşme ve nüfus politikaları ile sürdürülebilir bir şehir gelişimi sağlanmıştır.
- **Tokyo:** Yoğun nüfuslu bir şehir olmasına rağmen, altyapı ve hizmetlerdeki etkinlik ile yüksek yaşam kalitesi sunmaktadır.

• Gelişmekte Olan Ülkeler:

- **Rio de Janeiro:** Gecekondu bölgeleri ve sosyal sorunlar.
- **Nairobi:** Hızlı kentleşme ve altyapı yetersizlikleri.
- **Mumbai:** Hızlı kentleşme ve nüfus artışı, altyapı yetersizlikleri ve gecekondu bölgelerinin oluşmasına neden olmuştur.
- **Lagos:** Kentleşmenin hızlı olması, çevresel ve sosyal sorunları beraberinde getirmiştir.

Kentleşme ve Nüfus Teorisi, kentleşme sürecinin nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir araçtır. Bu teori, göç, şehirleşme hızı, demografik değişimler ve çevresel etkiler gibi konuları ele alarak, kentleşme sürecinin planlanması ve yönetilmesi için gerekli bilgileri sağlar. Uygulama ve başarı durumu, şehirlerin planlama ve yönetim kapasitesine bağlı olarak değişir. Planlı ve sürdürülebilir kentleşme politikaları, ekonomik kalkınmayı desteklerken, sosyal ve çevresel sorunları da minimize edebilir. Bu teoriye göre, kentleşme süreci ekonomik büyüme, sosyal değişim ve kültürel çeşitlilik açısından toplumsal yapıyı dönüştürürken, çevre ve altyapı yönetimi gibi alanlarda sürdürülebilir çözümler geliştirilmesini de gerekli kılar.

5.12. Küresel Nüfus Teorisi (Global Population Theory): Dünya genelindeki nüfus dinamiklerini, nüfus hareketlerini ve demografik değişimlerin küresel düzeydeki etkilerini inceleyen bir yaklaşımdır. Bu teori, küresel nüfus artışı, göç, yaşlanma ve diğer demografik süreçlerin uluslararası ilişkiler, ekonomi, çevre ve sosyal yapılar üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. *Bu teorinin en önemli argümanı, nüfus artışının sosyal, ekonomik ve çevresel sistemler üzerindeki etkilerinin birbirine bağlı olduğudur.* Nüfus hareketlerinin ve demografik

değişimlerin küresel düzeydeki etkilerini inceler. Uluslararası göç politikaları ve küresel ekonomik kalkınma stratejilerinde kullanılır. Küresel Nüfus Teorisi, nüfus dinamiklerinin dünya üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu teori, gelecekteki nüfus artışının yönetilmesi ve bunun toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlikle olan ilişkisini dikkate alarak, uluslararası iş birliği ve politikaların geliştirilmesini teşvik eder. Küresel Nüfus Teorisi, nüfus değişimlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarını bütüncül bir şekilde ele alarak, dünya genelinde karşılaşılan zorlukları anlamaya yardımcı olur. Teori, nüfus artışının sadece bir demografik olgu değil, aynı zamanda karmaşık bir etkileşim ağı içinde yer alan önemli bir etken olduğudur. Bu bağlamda, nüfus politikalarının, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, toplumsal denge ve sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Teorinin başarı durumunu ve analizlerini ele almak gerekirse, göç politikaları ve uluslararası iş birliklerinde etkili olmuştur. Bu teorinin özelliklerini ve önemini belirtmek gerekirse;

Özellikleri

1. **Küresel Perspektif:** Nüfus hareketleri ve demografik değişimlerin ulusal sınırları aşan etkilerini inceler.
2. **Disiplinler arası Yaklaşım:** Ekonomi, sosyoloji, coğrafya, uluslararası ilişkiler ve çevre bilimleri gibi çeşitli disiplinlerden gelen verileri ve yöntemleri kullanır.
3. **Dinamik ve Karmaşık:** Nüfus artışı, göç, yaşlanma gibi dinamik süreçleri ve bunların karşılıklı etkileşimlerini analiz eder.
4. **Politik ve Ekonomik Etkiler:** Nüfus değişimlerinin uluslararası politikalar, ekonomik gelişme ve sosyal refah üzerindeki etkilerini değerlendirir.
5. **Çevresel Boyut:** Nüfus artışının ve hareketlerinin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini araştırır.

Önemi

1. **Nüfus Artış Hızı ve Kaynak Tükenmesi:** Teori, dünya genelindeki nüfus artışının doğal kaynaklar üzerindeki baskısını inceler. Hızlı nüfus artışı, su, gıda, enerji gibi kaynakların daha hızlı tükenmesine ve çevresel sürdürülebilirliğin tehlikeye girmesine neden olabilir. Özellikle su ve gıda güvenliği gibi hayati kaynakların geleceği, teori açısından önemlidir. Uluslararası örgütler ve devletler arası iş birliği için bilimsel bir ortak politikaların oluşturulmasına imkân sağlar.

2. **Sosyo-Ekonomik Eşitsizlikler ve Gelir Dağılımı:** Küresel nüfus dağılımındaki dengesizlikler, ülkeler arasında gelir eşitsizliği, yoksulluk ve eğitim fırsatlarına erişimdeki adaletsizlikleri artırır. Teori, nüfus artışının ekonomik eşitsizlikleri nasıl etkilediğini analiz eder ve nüfus yoğunluğunun sosyal ve ekonomik sorunları nasıl daha da derinleştirebileceğini ele alır. Küresel ölçekte sosyal adalet ve insan hakları konularında bilinçlendirme ve politika geliştirmeye katkıda bulunur.
1. **Küresel Göç Hareketleri:** Artan nüfus, iş imkanları, iklim değişikliği ve çatışmalar gibi nedenlerle göç hareketlerini teşvik eder. Göç hem göç veren ülkelerde hem de göç alan ülkelerde demografik yapıyı, iş gücü piyasasını ve kültürel yapıyı değiştirir. Teori, küresel göç akımlarının toplumlar üzerindeki etkisini inceler ve göçmenlerin entegrasyonu için stratejiler geliştirir.
2. **İklim Değişikliği ve Çevresel Etkiler:** Hızla artan nüfus, çevre üzerindeki baskıyı artırır ve iklim değişikliğini hızlandırır. Nüfus yoğunluğunun artması, karbon salınımını artırırken, ormanların yangınlarla ve yapılaşmalarla azalmasına, hava ve su kirliliğinin artması, doğal alanların bozulmasına ve ekosistemlerin zarar görmesine neden olur. Bu teoride, iklim değişikliğine uyum sağlamak için nüfus politikalarının geliştirilmesi önemlidir.
3. **Demografik Dönüşüm ve Yaşlanma:** Küresel nüfus yapısında, birçok gelişmiş ülkede yaşlanma eğilimi ve gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun artışı gibi değişimler gözlenir. Yaşlanma, sosyal güvenlik sistemleri ve sağlık hizmetleri üzerinde baskı yaratırken, genç nüfus artışı iş gücü taleplerini artırır ve ekonomik büyüme potansiyelini etkiler.
4. **Küresel Sağlık ve Eğitim İhtiyaçları:** Artan nüfus, sağlık ve eğitim hizmetlerinin erişilebilirliğini doğrudan etkiler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlık ve eğitim altyapısına yapılan yatırımların yetersiz kalması, toplumun genel refahını düşürebilir. Teori, küresel sağlık ve eğitim gereksinimlerinin artan nüfusa uyum sağlayacak şekilde nasıl yönetilebileceğine odaklanır.
5. **Sürdürülebilir Kalkınma ve Kaynak Yönetimi:** Nüfus artışı ve hareketlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerindeki etkilerini analiz eder. Nüfus artışı, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırabilir. Teori, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için yenilenebilir enerji, geri dönüşüm ve çevre dostu teknolojilerin kullanımı gibi stratejiler önerir.

Nüfus Konusunda Uygulama ve Başarı Durumu

- Göç Politikaları:** Göçmenlerin entegrasyonu, sınır güvenliği, işgücü piyasası ve demografik değişimler gibi konularda politika oluşturma.
- Ekonomik Kalkınma:** Nüfus artışı ve yaşlanma süreçlerinin ekonomik büyüme, işgücü arzı ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkilerini değerlendirme.
- Çevresel Sürdürülebilirlik:** Nüfus artışının çevresel kaynaklar üzerindeki baskısını azaltmak için sürdürülebilir kalkınma stratejileri geliştirme.
- Sağlık Politikaları:** Nüfusun yaş yapısına göre sağlık hizmetlerinin planlanması ve kaynakların dağıtımı.

Bu Teorinin Baz Aldığı Konular

- Doğurganlık ve Yaşam Beklentisi:** Küresel nüfus teorisi, doğurganlık oranlarındaki değişimlerin ve yaşam beklentisinin artmasının nüfus artışını nasıl etkilediğini analiz eder. Ülkelerin doğurganlık oranları, nüfusun gelecekteki yapısını belirlemede kritik rol oynar.
- Ekonomik Kalkınma ve İstihdam:** Teori, nüfus artışının ekonomik kalkınma, istihdam olanakları ve iş gücü yapısı üzerindeki etkilerini inceler. Artan nüfusla birlikte iş gücü arzı artarken, bu durum işsizlik ve yoksulluk oranları üzerinde de etkili olabilir.
- Kentleşme ve Altyapı:** Kentleşme, artan nüfusun kentlerde yoğunlaşmasına ve bu durumun altyapı üzerindeki baskısına yol açar. Kentleşme ile birlikte barınma, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi hizmetlerin yeterliliği önemli hale gelir.
- Sosyal Güvenlik ve Refah Sistemleri:** Özellikle yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerine olan talebi teori kapsamında ele alınır. Bu, ülkelerin ekonomik sistemlerini yaşlanan nüfusa göre uyarlama gerekliliğini doğurur.
- İklim Politikaları ve Çevresel Yönetim:** Teori, nüfus artışının çevresel etkilerini azaltmak için alınacak iklim politikalarını ve kaynak yönetimini vurgular. İklim değişikliği ile mücadelede nüfus politikalarının rolü, küresel ölçekte önemli bir konudur.
- Küresel Gıda Güvenliği:** Nüfus artışı, özellikle gıda üretimi ve dağıtımı üzerinde baskı oluşturur. Bu teori, dünya nüfusunun sürdürülebilir şekilde beslenmesi için gıda güvenliğinin sağlanmasını temel konulardan biri olarak görür.

Örneklendirme ve Sınıflandırmaları:

1. **Göç Akışları:** Afrika'dan Avrupa'ya olan göç hareketleri, Orta Doğu'dan Türkiye'ye, Meksika ve diğer Latin ülkelerinden Kanada ve Amerika'ya göç gibi.
2. **Doğum ve Ölüm Oranları:** Gelişmiş ülkelerde düşük doğum oranları ve yaşlanma, gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğum oranları.
3. **Yaşlanma ve Sosyal Güvenlik:** Japonya ve Avrupa'daki yaşlı nüfus artışı ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkiler.
4. **Şehirleşme ve Mega Kentler:** Çin ve Hindistan'daki hızlı kentleşme ve bunun altyapı üzerindeki baskısı.
5. **Çevresel Etkiler:** Amazon ormanlarının tahrip edilmesi ve bunun küresel iklim değişikliği üzerindeki etkileri.

Küresel Nüfus Teorisi, dünya genelindeki demografik değişimlerin karmaşıklığını ve bu değişimlerin uluslararası politika, ekonomi ve çevre üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir araç olmuştur. Uluslararası göç politikaları, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve sosyal güvenlik sistemlerinin planlanmasında bu teori başarıyla uygulanmaktadır. Ancak, teoriye dayalı politikaların etkinliği, ülkelerin iş birliği düzeyine ve yerel koşullara uyum sağlama yeteneğine bağlıdır. Küresel Nüfus Teorisi, dünya genelindeki nüfus artışı ve demografik değişimlerin, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik eşitsizlik ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini analiz ederek, küresel kaynakların adil ve verimli bir şekilde yönetilmesi gerekliliğini vurgular. Bu teori, küresel refahı sağlamak adına sürdürülebilir nüfus politikalarının geliştirilmesinin önemini ortaya koyar.

5.13. Coale ve Hoover'ın Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma Bağlantısı Modeli

İki Amerikalı iktisatçı, demograf Ansley Johnson Coale (1917-2002) ve Edgar Malone Hoover'ın (1907-1992) 1956 yılına ait Hindistan nüfus verilerini kullanarak, "Düşük Gelirli ülkelerde Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma (1958)" adlı eserlerinde doğurganlığın azalmasından kaynaklanan ekonomik kazanımların analizini yaparken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğum oranlarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmekte kullanılmışlardır. Bu model, hızlı nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini inceleyen bir teoridir. Bu model, nüfus artış hızının ekonomik büyümeye nasıl engel teşkil edebileceğini vurgular. Coale ve Hoover, nüfus artışının ekonomik

kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulayan bir yaklaşıma sahiptirler. Onlara göre, özellikle hızlı nüfus artışı, ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu durum, kaynakların yetersiz olduğu ve altyapının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir (Coale ve Hoover, 1958:45-89).

- **Nüfus Artışının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi:** Coale ve Hoover, nüfus artışının, kişi başına düşen sermaye stokunu azaltarak ekonomik kalkınmayı yavaşlatabileceğini savunur. Hızlı nüfus artışı, kaynakların daha geniş bir nüfusa yayılmasına neden olarak, eğitim, sağlık ve altyapı gibi temel hizmetlerin kalitesini düşürebilir (Coale ve Hoover, 1958:45-89). Teorinin ana odağı, nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Coale ve Hoover, hızlı nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini savunur ve bu ilişkinin incelenmesini temel alır. Model, nüfus artışının tasarruf oranlarını düşürdüğünü ve tüketim dinamiklerini etkilediğini öne sürer. Yüksek nüfus artışı, ülkelerin tasarruf kapasitesini azaltabilir ve bu da ekonomik büyüme için gereken yatırımları sınırlayabilmektedir. Hızlı nüfus artışı bağımlılık oranlarını artırır ve çalışan nüfusun üzerindeki ekonomik yükü ağırlaştırır. Bu durum, kişisel ve ulusal tasarruf oranlarını düşürür ve ekonomik kalkınma için gereken kaynakları sınırlandırır.
- **Demografik Baskılar:** Model, yüksek doğum oranlarının, hükümetlerin ekonomik büyümeyi teşvik edecek yatırım yapma kapasitesini sınırlayabileceğini öne sürer. Yani, nüfus artışının ekonomik büyümeyi desteklemek yerine, mevcut kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak kalkınmayı yavaşlattığı vurgulanır.

Coale ve Hoover, gelişmekte olan ülkeler için çeşitli nüfus politikaları ve stratejiler önerirler. Bu stratejiler, nüfus artışının olumsuz etkilerini azaltmak ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için geliştirilmiştir. Coale ve Hoover'ın modeli, gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışının kontrol altına alınması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için rehberlik etmiştir. Ancak, bu modelin başarısı, uygulanan politikaların etkinliği ve toplumun bu politikalara tepkisi gibi faktörlere bağlıdır. Coale ve Hoover'ın önerdiği politikalar, nüfus artışını yavaşlatma konusunda kısmi başarılar elde etmiştir. Ancak, bu politikaların uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ne ölçüde desteklediği, uygulama ve yerel koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Coale ve Hoover, 1958:45-89).

Coale ve Hoover Modelinin Önemli Noktaları

- 1. Yatırımlar Üzerindeki Baskı:** Coale ve Hoover, hızlı nüfus artışının yatırımlar üzerinde baskı yarattığını ileri sürerler. Gelişmekte olan ülkelerde genç ve hızlı büyüyen nüfus, eğitime, sağlık hizmetlerine ve altyapıya yönelik büyük yatırımlar gerektirir. Bu yatırımlar ise genellikle uzun vadeli ekonomik büyümeye harcanabilecek kaynaklardan sağlanır ve kaynakların verimli kullanılmasını zorlaştırır.
- 2. Tasarruf Oranlarının Düşmesi:** Model, nüfus artışı ile tasarruf oranlarının ters orantılı olabileceğini öne sürer. Yüksek nüfus artışı, ailelerin tasarruf etme yeteneklerini sınırlar, çünkü artan birey sayısı, ailelerin harcamalarının artmasına yol açar. Dolayısıyla, düşük tasarruf oranları yatırımları sınırlayarak sermaye birikimini zorlaştırır ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.
- 3. Sermaye Yoğunluğunun Azalması:** Hızlı nüfus artışı, kişi başına düşen sermayenin azalmasına yol açabilir. Sermaye yoğunluğu düştüğünde, iş gücünün verimliliği azalır ve ekonomik büyüme potansiyeli sınırlandırılmış olur. Bu da ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için gereken yatırımların kişi başına yeterince artırılmayacağını ifade eder.
- 4. İşgücü Verimliliği ve Eğitim Üzerindeki Etkiler:** Coale ve Hoover, nüfus artışının iş gücü verimliliği üzerinde de etkili olduğunu vurgular. Genç ve büyüyen nüfusun eğitim ve beceri kazandırma ihtiyaçları arttıkça, eğitim ve sağlık gibi alanlara yönelik yatırımlar yetersiz kalabilir. Bu durumda, iş gücünün kalitesi ve verimliliği olumsuz etkilenir, çünkü yeterli eğitim alamayan bireyler ekonomiye tam anlamıyla katkıda bulunamaz.
- 5. Bağımlılık Oranlarının Artması:** Model, nüfus artışının bağımlı nüfus oranını artırdığını belirtir. Özellikle genç bağımlı nüfusun artması, çalışan nüfusun üzerine ek bir ekonomik yük bindirir. Bu durum, kişi başına düşen gelirin azalmasına, ailelerin harcama yükünün artmasına ve ekonomik kalkınmanın yavaşlamasına neden olur.
- 6. Gıda Güvenliği ve Kaynak Yetersizliği:** Hızla artan nüfus, gıda güvenliğini ve kaynak yönetimini de zora sokar. Nüfusun hızlı artışı, tarım ve gıda üretiminde daha fazla kaynak ayrılmasını gerektirir; bu durum, ekonomik kalkınma için kritik olan diğer alanlara yatırım yapılmasını sınırlayabilir.

7. **Aile Planlaması:** Coale ve Hoover, nüfus artışını kontrol etmek için aile planlaması programlarının yaygınlaştırılmasını savunurlar. Aile planlaması, doğum oranlarını azaltarak ekonomik kalkınmayı desteklemek için önemli bir araç olarak görülür.
8. **Eğitim ve Kadınların Güçlendirilmesi:** Kadınların eğitim seviyesinin artırılması ve işgücüne katılımının desteklenmesi, doğum oranlarını düşürmenin bir yolu olarak önerilir. Eğitimli ve ekonomik olarak bağımsız kadınlar, genellikle daha az çocuk sahibi olma eğilimindedirler, bu da nüfus artışını yavaşlatabilir (Easterlin, 1968:112-134; Bloom ve Canning, 2003:58-84).
9. **Yatırım ve Sermaye Birikimi:** Coale ve Hoover, sermaye birikiminin desteklenmesi gerektiğini savunurlar. Nüfus artışının kişi başına düşen sermayeyi azaltması nedeniyle, sermaye birikimini artıracak politikalar geliştirilmelidir.

Coale ve Hoover'ın Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma Bağlantısı Modeli, hızlı nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi, tasarruf oranları, iş gücü verimliliği ve eğitim gibi ekonomik faktörler üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulayarak, sürdürülebilir ekonomik kalkınma için nüfus artışının kontrol altında tutulmasının önemini ortaya koyar. Coale ve Hoover'ın Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma Bağlantısı Modeli, hızlı nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyebileceğini savunur; bu modele göre, hızla artan nüfus, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarına olan talebi artırarak sermaye birikimini ve tasarruf oranlarını düşürmekte, iş gücü verimliliği ve beşerî sermayenin kalitesini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kılmak için nüfus artışının kontrol altına alınması ve kaynakların verimli yönetilmesi gerektiğini vurgulayan model, kalkınma stratejilerinde nüfus politikalarının kritik bir rol oynadığını öne sürer. Buna göre stratejik hedeflere ulaşmak için önlem ve tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir.

5.14. Roma Kulübü'nün Büyümenin Sınırları Modeli (Club of Rome)

Roma Kulübü (Club of Rome), 1968 yılında bir grup bilim insanı, ekonomist, iş insanı ve devlet adamı tarafından kurulmuş, küresel sorunlar üzerinde çalışan uluslararası bir düşünce kuruluşudur. Dennis ve Donella Meadows'un 1972 yılında yayımladıkları "**Büyümenin Sınırları**" (Limits to Growth) raporu, dünya nüfus artışı, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik konularına dair önemli görüşler sunmuştur. "**Büyümenin Sınırları**" modeli, dünya kaynaklarının sınırlı olduğunu ve sürekli nüfus artışının bu kaynakları tükenme noktasına getireceğini savunur. Rapor, dünya nüfus artışının, endüstriyel üretimin, kirliliğin ve doğal kaynak tüketiminin belirli sınırlar içinde sürdürülebilir olması gerektiğini vurgular. Aksi

takdirde, bu büyüme sürdürülemez ve dünya ekosistemi üzerinde geri dönüşü olmayan zararlar oluşabilir. *Bu modelin temel argümanı, “dünya nüfusunun ve ekonomik büyümenin sürekli artışının doğal kaynakların tükenmesi, çevresel bozulma ve sosyal krizler gibi ciddi sorunlara yol açacağıdır. Model, sistem dinamikleri yaklaşımını kullanarak, uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için büyümenin sınırlandırılması gerektiğini vurgular.”* (Meadows, Meadows, Randers ve Behrens III, 1972:1-211).

- **Sistem Dinamikleri:** Model, dünya nüfusu, sanayi üretimi, gıda üretimi, kirlilik ve kaynak tükenmesi gibi faktörleri içeren dinamik bir sistem modeli üzerine kuruludur. Bu faktörler arasındaki karşılıklı etkileşimler ve geri beslemeler, dünya sisteminin sürdürülebilirliğini belirler.
- **Nüfus Artışı:** Rapor, nüfus artışının doğal kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturduğunu ve bu artışın mevcut seviyelerde devam etmesinin uzun vadede ekonomik ve çevresel çöküşe yol açabileceğini belirtir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Model, sürdürülebilir kalkınmanın, nüfus artışının ve ekonomik büyümenin doğa ile uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, dünya nüfusunun ve ekonomisinin sınırsız büyümesinin mümkün olmadığını ve kaynak sınırlarının dikkate alınması gerektiğini öne sürer.

Politika ve Stratejileri

Roma Kulübü, dünya çapında nüfus artışını, ekonomik büyümeyi ve doğal kaynakların kullanımını dengelemek için çeşitli stratejiler önermiştir. Bu stratejiler, sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesi için küresel politikalar geliştirmeyi amaçlar (Randers, 2012:68-102; Meadows, 2008:23-57; Bardi, 2011:35-64).

- **Nüfus Kontrolü:** Rapor, nüfus artışını sınırlamak için aile planlaması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılmasını önerir. Bu, çevresel sürdürülebilirlik ve kaynak yönetimi açısından kritik bir adımdır.
- **Ekonomik Büyümenin Sınırlandırılması:** Sürekli ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmadığını savunan model, büyümenin belirli bir seviyede durdurulması ve sürdürülebilir kalkınma odaklı politikalara geçilmesi gerektiğini öne sürer.
- **Kaynak Yönetimi:** Doğal kaynakların verimli kullanımı ve yeniden kullanımına odaklanan politikaların geliştirilmesi önerilir. Yenilenemeyen kaynakların korunması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, raporun temel stratejileri arasında yer alır.

- **Çevresel Koruma:** Çevresel kirliliğin azaltılması ve ekosistemlerin korunması için küresel ölçekte iş birliği yapılması gerektiği vurgulanır. Bu bağlamda, çevresel düzenlemelerin sıkılaştırılması ve uluslararası çevre anlaşmalarının desteklenmesi önerilir.

"Büyümenin Sınırları" raporu, dünya çapında geniş bir yankı uyandırmış ve çevre hareketinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak, raporun bazı bulguları ve öngörülleri zamanla eleştirilmiş ve güncellenmiştir.

- **Eleştiriler ve Güncellemeler:** Raporun, nüfus artışı ve ekonomik büyümenin dünya üzerindeki etkilerini abarttığı ve teknolojik gelişmelerin göz ardı edildiği eleştirileri yapılmıştır. Bununla birlikte, raporun temel mesajı olan sürdürülebilirlik ve kaynak sınırlarının dikkate alınması gerektiği görüşü, günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.
- **Uygulama ve Başarı Durumu:** Raporun önerdiği politikalar, bazı ülkelerde kısmen uygulanmış olsa da küresel ölçekte tam anlamıyla başarıya ulaşmamıştır. Ancak, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel koruma konularında önemli bir farkındalık yaratmış ve birçok çevresel politika için temel bir referans noktası olmuştur.

Roma Kulübü'nün "Büyümenin Sınırları" modeli, dünya nüfus artışının, ekonomik büyümenin ve doğal kaynakların kullanımının sınırlı olduğunu savunan ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden bir yaklaşım sunar. Bu model, 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan çevresel sorunlar karşısında önemli bir uyarı niteliği taşır ve günümüzde hala çevresel sürdürülebilirlik politikaları için bir referans noktası olarak kabul edilir. Bu rapor ve devamında yapılan diğer önemli çalışmalarda, insanlığı tehdit eden bir dizi küresel sorun tanımlanmıştır. Bu sorunlar, insanlığın geleceğini ve sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden en önemli faktörler olarak görülmektedir. Roma Kulübü'nün çalışmaları, çevre ve ekosistem sağlığını korumanın ekonomik büyüme kadar önemli olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, gezegenin sınırlı kaynakları üzerindeki baskının azaltılmasını temel alır. Kulüp, *The Limits to Growth* raporunda sistem dinamikleri ile çalışan küresel bir model kullanarak büyüme, kaynak kullanımı ve çevresel etkiler arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Bu sistematik yaklaşım, dünyanın kaynaklarını ekonomik ve çevresel faktörlerle bütünleşik bir şekilde ele alır. Roma Kulübü, kısa vadeli ekonomik kazançlardan çok, uzun vadeli sürdürülebilirlik politikalarına odaklanılması gerektiğini savunur. Kaynakların nesiller boyu sürdürülebilir kullanımı, temel alınan en önemli kavramlardan biridir. Roma Kulübü, yoksul ve gelişmekte olan ülkelerin çevresel bozulmadan

orantısız bir şekilde etkilendiğini ve bunun ekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirdiğini vurgular. Küresel çözüm önerilerinin, bu eşitsizlikleri de dikkate alarak ele alınması gerektiğini belirtir. İşte Roma Kulübü'nün belirlediği başlıca tehditler:

1. Nüfus Artışı

- **Tehdit:** Hızla artan dünya nüfusu, sınırlı doğal kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturur. Aşırı nüfus artışı, gıda güvenliği, su kaynakları, enerji talebi ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinde ciddi tehditler yaratır.
- **Sonuç:** Nüfus artışı kontrol edilmezse, yetersiz kaynaklar, artan yoksulluk ve çevresel bozulma ile karşı karşıya kalınabilir.

2. Doğal Kaynakların Tükenmesi

- **Tehdit:** Fosil yakıtlar, su, ormanlar ve mineraller gibi yenilenemez doğal kaynakların aşırı tüketimi, bu kaynakların hızla tükenmesine neden olur. Kaynakların tükenmesi, ekonomik büyüme ve insan refahı için kritik öneme sahip olan ekosistemleri zayıflatır.
- **Sonuç:** Kaynak tükenmesi, ekonomik krizlere, gıda ve enerji kıtlıklarına yol açabilir.

3. Çevresel Kirlilik

- **Tehdit:** Sanayi faaliyetleri, tarım, enerji üretimi ve atık yönetimi gibi insan faaliyetleri, hava, su ve toprak kirliliğine yol açar. Kirlilik, ekosistemlere zarar verir, biyolojik çeşitliliği azaltır ve insan sağlığını tehdit eder.
- **Sonuç:** Kirlilik, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi ve su kaynaklarının kirlenmesi gibi küresel ölçekte çevresel sorunları tetikler.

4. İklim Değişikliği

- **Tehdit:** Karbondioksit ve diğer sera gazlarının atmosfere salınımı, küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine yol açar. Bu durum, deniz seviyelerinin yükselmesi, ekstrem hava olayları, tarım üretiminde azalma ve biyoçeşitlilik kaybı gibi ciddi sonuçlar doğurur.
- **Sonuç:** İklim değişikliği, tüm ekosistemleri ve insan topluluklarını tehdit eder, göç, çatışma ve ekonomik kayıplara yol açabilir.

5. Gıda Güvenliği

- **Tehdit:** Tarım arazilerinin azalması, su kaynaklarının kirlenmesi, iklim değişikliği ve nüfus artışı gibi faktörler, dünya genelinde gıda üretimini tehdit eder. Gıda güvenliği sorunu, yetersiz beslenme, açlık ve sosyal istikrarsızlığa neden olabilir.
- **Sonuç:** Gıda krizleri, küresel çapta ekonomik ve sosyal krizlere yol açabilir.

6. Biyoçeşitlilik Kaybı

- **Tehdit:** Ormansızlaşma, habitat kaybı, kirlilik ve iklim değişikliği, dünya genelinde biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olur. Biyoçeşitlilik kaybı, ekosistem hizmetlerinin bozulmasına ve insan topluluklarının yaşam kalitesinin düşmesine yol açar.
- **Sonuç:** Ekosistemlerin çökmesi, tarım, balıkçılık ve orman ürünleri gibi insan faaliyetlerini de olumsuz etkiler.

7. Ekonomik Eşitsizlikler

- **Tehdit:** Küresel ekonomik sistemdeki eşitsizlikler, zengin ve yoksul arasındaki gelir farkını artırır. Bu durum, sosyal adaletsizliklere, gelir dağılımı bozukluklarına, toplumsal huzursuzluklara ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açar.
- **Sonuç:** Ekonomik eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık, göç ve çatışmaların artmasına neden olabilir.

8. Sosyal ve Politik İstikrarsızlık

- **Tehdit:** Nüfus artışı, kaynak kıtlığı ve çevresel bozulma gibi faktörler, sosyal ve politik istikrarsızlıklara yol açabilir. Bu istikrarsızlıklar, iç çatışmalar, göç ve terörizm gibi küresel tehditleri artırır.
- **Sonuç:** Sosyal ve politik istikrarsızlık, ekonomik büyümeyi yavaşlatır ve uluslararası iş birliğini zorlaştırır.

9. Teknolojik İşsizlik

- **Tehdit:** Otomasyon ve yapay zekâ gibi teknolojik ilerlemeler, geleneksel iş kollarını tehdit eder ve işsizlik oranlarını artırabilir. Bu durum, özellikle düşük vasıflı işçiler için büyük bir risk oluşturur.

- **Sonuç:** Teknolojik işsizlik, sosyal eşitsizlikleri artırabilir ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

10. Enerji Krizi

- **Tehdit:** Fosil yakıtların tükenmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yetersiz gelişimi, küresel bir enerji krizine yol açabilir. Enerji krizi, sanayi üretimini ve ekonomik büyümeyi tehdit eder.
- **Sonuç:** Enerji kıtlığı, ekonomik durgunluğa ve uluslararası çatışmalara yol açabilir.

11. Küresel Yönetişim Eksiklikleri

- **Tehdit:** Küresel sorunlarla başa çıkmak için yeterli uluslararası iş birliğinin ve etkili küresel yönetişimin olmaması, sorunların çözümünü zorlaştırır. Bu eksiklikler, küresel çapta etkili politika geliştirilmesini engeller.
- **Sonuç:** Küresel yönetişimdeki eksiklikler, dünya çapında istikrarsızlık ve kaosa yol açabilir.

Roma Kulübü'nün tanımladığı bu sorunlar, insanlığın geleceğini tehdit eden ve sürdürülebilir kalkınmayı engelleyebilecek en önemli faktörlerdir. Bu tehditlerin üstesinden gelmek, küresel iş birliği, sürdürülebilir politika geliştirme ve yenilikçi çözümler gerektirir. Roma Kulübü'nün Büyümenin Sınırları Modeli, dünya genelinde sürdürülebilir bir geleceği sağlamak için kritik bir perspektif sunar. Model, insanlığın kaynakları aşırı kullanmasının ve büyümenin sınırsız olduğunu düşünmesinin sonuçlarını vurgulayarak, toplumları daha bilinçli ve sürdürülebilir politikalar geliştirmeye yönlendirir. Bu bağlamda, büyümenin sınırlarının bilinmesi ve buna göre ekonomik ve çevresel politikaların belirlenmesi, gelecekteki sorunların önlenmesine yardımcı olabilir. Roma Kulübü'nün teorisi ve *The Limits to Growth* raporu, sınırsız ekonomik büyüme ve hızlı nüfus artışının, sınırlı dünya kaynakları üzerinde sürdürülemez bir yük oluşturduğunu vurgulayarak, ekonomik modellerin çevresel sürdürülebilirlik ve uzun vadeli toplumsal fayda doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiğini savunur. Ayrıca, Roma Kulübü, küresel çevre sorunlarının ulusal sınırları aşan etkileri olduğunu savunur ve bu nedenle sürdürülebilir çözümler için uluslararası iş birliği ve uyumun gerekli olduğunu ileri sürer.

5.15. Leibenstein'ın Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi

Harvey Leibenstein'ın (1922-1994) Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi, ekonomik ve psikolojik motivasyonların nüfus artışıdaki etkisini vurgulayan önemli bir teoridir. Bu teoride,

nüfus artışının yalnızca ekonomik faktörlere değil, aynı zamanda bireylerin davranışlarına, sosyal normlara ve psikolojik motivasyonlarına da dayandığı ifade edilir. Leibenstein, özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık oranlarının yüksek olmasının nedenlerini açıklamak için bu yaklaşımı geliştirmiştir. Leibenstein, nüfus artışının sadece ekonomik zorunluluklar veya demografik değişkenlerle açıklanamayacağını, aynı zamanda bireylerin davranışlarını ve motivasyonlarını da dikkate almak gerektiğini savunur (Leibenstein, 1957:123-145; Leibenstein, 1974:87-112).

Leibenstein, özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık oranlarının yüksek olmasının nedenlerini açıklamak için bu yaklaşımı geliştirmiştir. Nüfus artışını kontrol altına almak için eğitim ve bilinçlendirme programlarının önemini vurgular. Eğitimin artması, bireylerin çocuk sahibi olma konusunda daha bilinçli kararlar almasını sağlar. Ekonomik kalkınmanın doğurganlık oranlarını azaltmada önemli bir rol oynayacağına inanır. Gelir düzeyinin artması ve ekonomik güvencenin sağlanması, ailelerin daha az çocuk sahibi olma eğilimini destekler. Leibenstein'ın teorisi, fakirlik ile yüksek doğurganlık arasındaki döngüyü de açıklar. Fakirlik, yüksek doğurganlık oranlarına yol açar, çünkü aileler daha fazla çocuk sahibi olmanın ekonomik faydasını görürler. Ancak yüksek doğurganlık, kaynakların yetersizliği nedeniyle aileleri daha fazla fakirliğe sürükleyebilir. Bu döngü, nüfus artışının kontrol altına alınmasını zorlaştırır. Harvey Leibenstein'ın Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi, nüfus artışını açıklamak için ekonomik ve sosyal motivasyonların rolüne odaklanır. Leibenstein, bu teoride, bireylerin ve toplumların nüfus artışını nasıl değerlendirdiklerini ve bunun arkasındaki nedenleri irdeleyerek, nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışır (Leibenstein, 1957:123-145; Leibenstein, 1974:87-112). Leibenstein'ın teorisi, Malthusçu ve Neo-Malthusçu yaklaşımlara karşı bir alternatif olarak görülür. Malthus'un nüfus teorisi, nüfus artışının sınırlı kaynaklar üzerinde baskı yarattığını savunurken, Leibenstein bireylerin motivasyonlarını ve sosyal normları dikkate alarak nüfus artışının dinamiklerini daha karmaşık bir şekilde ele alır. Leibenstein'ın Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi, nüfus dinamiklerini sadece ekonomik modellerle açıklamanın yetersiz kaldığı durumlarda, psikolojik ve sosyokültürel faktörleri dikkate alarak daha kapsamlı bir anlayış sunar. Bu nedenle, nüfus politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli bir rehber olarak kabul edilir (Leibenstein, 1957:123-145; Leibenstein, 1974:87-112).

Leibenstein'in Teorisi Hakkında Temel Bilgiler (Leibenstein, 1957:123-145; Leibenstein, 1974:87-112).

1. Motivasyonel Faktörler:

- Leibenstein'a göre, nüfus artışı bireylerin çocuk sahibi olma motivasyonlarından kaynaklanır. Bu motivasyonlar ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerle şekillenir. Örneğin, çocuklar, ebeveynler için bir tür "yatırım" olarak görülür; yaşlandıklarında onlara destek olacak bireyler olarak değerlendirilir.

2. Ekonomik Geri Besleme Mekanizması:

- Leibenstein, az gelişmiş ülkelerde çocuk sahibi olmanın maliyetinin düşük olduğunu, çünkü çocukların erken yaşlarda çalışmaya başlayarak aile ekonomisine katkıda bulunduğunu belirtir. Bu, yüksek doğurganlık oranlarının ekonomik bir gerekçesi olarak sunulur. Ekonomik kalkınmanın doğurganlık oranlarını azaltmada önemli bir rol oynayacağına inanır. Gelir düzeyinin artması ve ekonomik güvencenin sağlanması, ailelerin daha az çocuk sahibi olma eğilimini destekler.

3. Yoksulluk ve Doğurganlık İlişkisi:

- Yoksul aileler genellikle daha fazla çocuk sahibi olma eğilimindedir, çünkü çocuklar hem ekonomik bir katkı sağlar hem de aile için bir güvenlik ağı oluşturur. Bu nedenle, yoksul toplumlarda nüfus artışı yüksek kalır.

4. Kültürel ve Sosyal Faktörler:

- Leibenstein, kültürel ve sosyal normların da nüfus artışında önemli bir rol oynadığını vurgular. Bazı toplumlarda, geniş aile yapıları ve yüksek doğurganlık oranları sosyal olarak teşvik edilir ve bu durum, bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını etkiler.

5. Eğitim ve Bilinçlenme:

- Leibenstein, eğitim seviyesinin ve toplumsal bilinçlenmenin artmasıyla birlikte doğurganlık oranlarının düşeceğini öngörür. Daha fazla eğitim, bireylerin çocuk sahibi olmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini daha iyi anlamalarına ve buna göre kararlar vermelerine olanak tanır.

Leibenstein'ın Nüfus Konusundaki Görüşleri ve Önerileri (Leibenstein, 1957:123-145; Leibenstein, 1974:87-112). Leibenstein'ın bu önermeleri, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışını anlamak ve kontrol altına almak için önemlidir. Az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz

sosyal güvenlik sistemleri nedeniyle, aileler çocuk sahibi olmayı yaşlılık döneminde bir güvence olarak görürler. Çocuklar, ebeveynlerine yaşlılık döneminde bakım sağlama ve ekonomik destek verme rolünü üstlenir. Bu güvenlik beklentisi, yüksek doğurganlık oranlarına yol açar. Teorinin uygulanabilirliği, ülkenin sosyo-ekonomik koşullarına ve kültürel normlarına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu teori, bireylerin ekonomik, psikolojik ve sosyal motivasyonlarının doğurganlık kararlarını nasıl etkilediğini inceler.

1. Ekonomik Motivasyonlar:

- Leibenstein'a göre, az gelişmiş ülkelerde çocuk sahibi olmanın ekonomik bir değeri vardır. Çocuklar erken yaşlarda iş gücüne katılarak aile ekonomisine katkı sağlar ve yaşlılık döneminde ebeveynlerine destek olurlar. Bu durum, yüksek doğurganlık oranlarını teşvik eder. Çocuklar, özellikle kırsal bölgelerde, çocuklar erken yaşlarda tarım işlerinde çalışarak ailenin gelirine katkıda bulunur.

2. Psikolojik ve Sosyal Motivasyonlar:

- Bireylerin çocuk sahibi olma motivasyonları sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal faktörlere de dayanır. Aileler, çocuk sahibi olmayı sosyal bir statü, güvenlik ve geleceğe yatırım olarak görür. Toplumun çocuk sayısına dayalı değer yargıları, bireylerin doğurganlık kararlarını etkiler.

3. Doğurganlık ve Kalkınma İlişkisi:

- Leibenstein, doğurganlık oranlarının eğitim ve ekonomik kalkınma ile ters orantılı olduğunu savunur. Eğitim seviyesi arttıkça ve ekonomik kalkınma sağlandıkça doğurganlık oranlarının düşeceğini öngörür. Leibenstein, ekonomik kalkınmanın ve eğitim seviyesinin doğurganlık oranları üzerinde ters bir etkisi olduğunu savunur. Eğitim seviyesinin artması ve kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla birlikte, aileler daha az çocuk sahibi olma eğilimi gösterir. Ekonomik kalkınma, bireylerin çocuk sahibi olma motivasyonlarını azaltarak doğurganlık oranlarını düşürür.

Leibenstein'ın Nüfus Artışının Motivasyon Teorisi, bireylerin çocuk sahibi olma kararlarında ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisini vurgulayarak, nüfus artışının yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda bireylerin rasyonel tercihlerine dayalı motivasyonlarla belirlendiğini ve bu motivasyonların ekonomik kalkınma ve gelir düzeyine göre değişiklik gösterebileceğini öne

sürer. Sonuç olarak, Leibenstein'in teorisi, nüfus dinamiklerinin ekonomik ve sosyal koşullara duyarlı olduğunu vurgular. Teori, bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını, çocukların sağlayabileceği ekonomik getiriler ve maliyetler üzerinden değerlendirdiği bir bakış açısı sunar. Bu teoriye göre nüfus artışı, bireylerin ekonomik ve sosyal koşullarına, toplumsal beklentilere ve çocuk sahibi olmanın maliyet-fayda analizine göre değişiklik gösterir. Bu analiz, nüfus artışını etkileyen ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerin bir arada ele alınması gerektiğini öne sürer ve nüfus politikaları belirlenirken bireylerin motivasyonlarının dikkate alınmasının önemine vurgu yapar.

5.16. Ester Boserup'un Tarımsal Değişim ve Nüfus Artışı Modeli (1910-1999)

Ester Boserup, Danimarkalı bir ekonomist ve demograf, özellikle nüfus artışı ve tarımsal gelişme üzerine geliştirdiği teorilerle tanınır. Boserup'un nüfus artışının motivasyon teorisi, Malthusçu nüfus teorisine karşıt bir yaklaşım sunar. Hindistan'daki araştırma ve deneyimlerine dayanarak alternatif bir tarımsal gelişme modeli ortaya koymuştur (Boserup, 1965:11-30; Boserup, 1981: 45-67). Boserup'un görüşleri, tarımsal üretim ve nüfus artışı arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirir ve bu ilişkiyi tersine çevirir. Boserup'un çalışması, Thomas Malthus'un "**nüfus tuzağı**" teorisine doğrudan bir yanıt niteliğindedir. Malthus, nüfusun gıda üretiminden daha hızlı artacağını, bu durumun kıtlığa ve yoksulluğa yol açacağını savunmuştur. Boserup ise, nüfus artışının, tarımsal üretimi artıran yenilikçi yöntemlerin gelişmesine yol açacağını savunur. Bu açıdan, nüfus artışı bir tehdit değil, bir teşvik unsuru olarak görülür. Yani, teori, Malthus'un "**nüfus arttıkça kaynakların yetersiz kalacağı**" görüşüne karşı çıkararak, insanın adaptasyon yeteneğine vurgu yapar. Boserup'a göre nüfus artışı, insanları yeni tarım yöntemleri geliştirmeye ve daha verimli üretim teknikleri bulmaya teşvik eden bir unsurdur. Ester Boserup'un Tarımsal Değişim ve Nüfus Artışı Modeli, tarımsal üretim ile nüfus artışı arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamada önemli bir çerçeve sunar. Bu model, *özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal yeniliklerin ve üretkenliğin artırılmasında nüfus dinamiklerinin nasıl etkili olabileceğini gösterir; nüfus arttıkça gıda ihtiyacının da artacağını, bunun sonucunda toplumların tarımda verimlilik ve üretim tekniklerini geliştirmek zorunda kalacağını savunur.* (Boserup, 1965:11-30). **Ester Boserup'un** nüfus artışı ve tarımsal gelişme üzerine geliştirdiği teoriler, nüfus artışını bir kriz değil, bir fırsat olarak görmesi bakımından önemli bir paradigma değişikliği yaratmıştır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarımsal kalkınma stratejilerinde etkili olmuştur ve birçok araştırmacı tarafından tartışılmaya devam etmektedir.

Boserup'un Nüfus Teorisinin Önemi (Boserup, 1965:11-30; Boserup, 1981: 45-67):

- 1. Malthusçu Teorinin Tersine Çevrilmesi:** Boserup'un çalışması, Thomas Malthus'un "nüfus tuzağı" teorisine doğrudan bir yanıt niteliğindedir. Malthus, nüfusun gıda üretiminden daha hızlı artacağını, bu durumun kıtlığa ve yoksulluğa yol açacağını savunmuştu. Boserup ise nüfus artışının, tarımsal üretimi artıran yenilikçi yöntemlerin gelişmesine yol açacağını savunur. Bu açıdan, nüfus artışı bir tehdit değil, bir teşvik unsuru olarak görülür (Lee, 1986:96-120).
- 2. Tarımda Teknolojik Yenilik ve Yoğunlaşma:** Boserup'un teorisi, artan nüfusun, toprakların daha yoğun kullanımını ve tarımsal yeniliklerin ortaya çıkmasını teşvik ettiğini öne sürer. Bu, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal politikalar için önemli bir temel oluşturur. Tarımsal üretimin nüfus baskısı altında nasıl dönüştüğünü anlamak, kalkınma politikalarının etkin bir şekilde tasarlanmasına yardımcı olabilir. Teori, nüfus artışının teknolojik ilerleme ve tarımsal yeniliklerin önünü açtığını savunur. İnsanlar, karşılaştıkları kaynak sınırlamalarını aşmak için yeni yöntemler geliştirir. Bu yaklaşım, nüfus artışının gıda kıtlığı yaratacağı endişesine karşılık, insanın kaynaklarını daha verimli kullanma kapasitesine vurgu yapar.
- 3. Sürdürülebilir Kalkınma ve Gıda Güvenliği:** Boserup'un çalışmaları, sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği tartışmalarında da önemli bir yer tutar. Nüfus artışı ile tarımsal üretim arasındaki olumlu ilişki, kırsal kalkınma ve gıda güvenliği stratejilerinin temelini oluşturabilir. Bu, özellikle nüfusun hızla arttığı bölgelerde tarımsal yeniliklerin önemini vurgular.
- 4. Kalkınma Ekonomisi Üzerindeki Etkisi:** Boserup'un nüfus teorisi, kalkınma ekonomisinde büyük yankı uyandırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinde, tarımsal yeniliklerin teşvik edilmesi gerektiğini savunur. Bu, uluslararası kalkınma politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Teori, ekonomik ve sosyal koşulların tarımsal üretim üzerindeki etkilerini de göz önünde bulundurur. Yani, tarımsal üretim yalnızca nüfus artışına bağlı değil, aynı zamanda sosyal örgütlenme, mülkiyet yapıları ve ekonomik teşviklerle de desteklenir.
- 5. Cinsiyet ve Kalkınma Çalışmaları:** Boserup'un çalışmaları, kadınların tarımsal üretimdeki rolüne de ışık tutmuştur. Kadınların tarımdaki kritik rolü, kalkınma projelerinin ve politikalarının şekillendirilmesinde dikkate alınması gereken bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

6. **Gıda Üretimi ve Nüfus Dengesi:** Boserup'a göre, nüfus artışı gıda üretimindeki teknikleri dönüştürdüğünden, uzun vadede nüfus ile gıda üretimi arasında denge sağlanabilir. Bu bakış açısı, tarımsal üretim kapasitesinin teknolojik yeniliklerle sürekli olarak artırılabilceğini savunur.

Teorinin Baz Aldığı Konular

- **Nüfus Dinamikleri:** Boserup, nüfus artışının sadece tüketimi artırmadığını, aynı zamanda üretim biçimlerini de dönüştürdüğünü vurgular.
- **Tarımda Yenilik ve Adaptasyon:** Nüfus artışı, tarımda teknolojik yenilikler ve adaptasyon süreçlerini harekete geçirir.
- **İşgücü Kullanımı ve Tarım:** Daha fazla nüfus, tarımda daha fazla işgücü kullanımı ve yoğun tarım uygulamalarını teşvik eder.
- **Sürdürülebilirlik ve Verimlilik:** Boserup, nüfus artışı ile sürdürülebilir tarımsal verimlilik arasında pozitif bir ilişki kurar.

Ester Boserup'un Tarımsal Değişim ve Nüfus Artışı Modeli, nüfus artışının tarımsal üretimi artırıcı bir etkiye sahip olduğunu savunarak, toplumların adaptasyon yeteneğine vurgu yapar. Boserup'un teorisinde, nüfus artışı toplumlar için bir zorunluluk yaratarak mevcut tarımsal sistemleri geliştirmeye itici bir güç olur. İnsanın bilgiyi kullanma, geliştirme ve ihtiyacını karşılama sürecini değiştirerek ve dönüştürerek yaptığını belirtir. Bu teoriye göre, artan nüfus baskısı, insanların tarımsal yenilikler ve verimlilik artışları yoluyla gıda üretimini sürekli olarak artırmalarına yol açar, böylece nüfus artışı ve kaynak tüketimi arasında sürdürülebilir bir dengenin sağlanabileceğini ileri sürer. Teori, nüfus artışının teknolojik ilerleme ve tarımsal yeniliklerin önünü açtığını savunur. Nüfus arttıkça daha fazla gıda üretilmesi gerektiği için insanlar yeni tarım teknikleri geliştirir. Örneğin, toprak ekiminin yoğunlaştırılması, sulama sistemlerinin geliştirilmesi veya daha fazla işgücü kullanımı gibi yöntemler benimsenir.

6. BÖLÜM

6. DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTIŞI ve AZALIŞININ ANALİZLERİ

Birleşmiş Milletler'in (BM) projeksiyonlarına göre, dünya nüfusu 21. yüzyılın ortalarına kadar artmaya devam edecek, 2050 yılında yaklaşık 9,7 milyar ve 2100 yılında ise 10,9 milyar seviyesine ulaşabilir. Nüfus artışı büyük ölçüde Afrika ve Asya gibi bölgelerde yoğunlaşacak. Özellikle Afrika'nın bazı bölgelerinde yüksek doğum oranları nüfusun hızla artmasına yol açacak. Avrupa, Doğu Asya ve bazı Kuzey Amerika ülkeleri gibi bölgelerde ise nüfus artışı yavaşlayacak veya azalacak. Birçok ülkede doğurganlık oranlarının düşmesi, nüfus artış hızını yavaşlatacak. Bu trend, özellikle gelişmiş ülkelerde ve bazı gelişmekte olan ülkelerde belirgin olacaktır. BM, dünya genelinde doğurganlık oranlarının 2,5'ten 2,1'e düşmesini öngörmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde yaşlı nüfusun oranı artacak. Bu durum, sağlık hizmetlerine, emeklilik sistemlerine ve iş gücü piyasalarına yönelik ciddi etkiler yaratacaktır. 2050 yılına kadar, 60 yaş ve üzeri bireylerin dünya nüfusunun %21'ini oluşturması bekleniyor. Kentleşme devam edecek ve 2050 yılına kadar dünya nüfusunun yaklaşık %68'i şehirlerde yaşayacak. Büyük mega kentler (10 milyon+ nüfus) sayısının artması bekleniyor. Ekonomik fırsatlar, çatışmalar ve iklim değişikliği gibi faktörler nedeniyle uluslararası göç hareketleri devam edecek. Göç, bazı ülkelerde nüfus artışını desteklerken, göç veren ülkelerde ise nüfus azalmasına neden olabilir. İklim değişikliği, nüfus hareketlerini ve yerleşim alanlarını etkileyebilir. Özellikle deniz seviyesinin yükselmesi, su kaynaklarının azalması ve ekstrem hava olayları gibi faktörler, insanların yaşadığı bölgelerde değişikliklere neden olabilir. Hükümetler, doğurganlık oranlarını, göçü ve yaşlı nüfusun desteklenmesini etkileyen politikalar geliştirebilirler. Eğitim, sağlık hizmetleri, kadınların iş gücüne katılımı gibi alanlardaki iyileştirmeler, nüfus trendlerini etkileyebilir. Tıp ve biyoteknoloji alanındaki ilerlemeler, yaşam süresinin uzamasına ve doğurganlıkla ilgili sorunların çözülmesine katkıda bulunabilir. Dijitalleşme ve yapay zekâ, iş gücü piyasalarını ve göç hareketlerini etkileyebilir. Bazı ülkeler, nüfus artışını kontrol altına almak veya artırmak için politikalar uygulamaya devam edeceklerdir. Örneğin, Çin'in bir çocuk politikası ve Hindistan'ın nüfus kontrol programları bu durumlara örnek verilebilir. Gelecekte dünya nüfusunun ne miktarda olacağı ve niteliğinin nasıl şekilleneceği, birçok karmaşık faktöre bağlıdır. Ancak genel trendler, artan yaşlı nüfus, kentleşme, göç hareketleri ve bölgesel nüfus farklılıkları şeklinde öne çıkmaktadır. Bu trendlerin yönetimi, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Nüfus artışını destekleyen ve karşı çıkan görüşler olmak üzere 2 kısımda ele almak mümkündür.

6.1. Nüfus Artışını Destekleyen Görüş ve Teoriler: Nüfus artışını destekleyen görüşü savunanların en önemli argümanı, nüfusun artmasının ekonomik büyümeyi, yeniliği ve sosyal dinamizmi teşvik ettiği, dolayısıyla daha fazla insanın yaratıcılık ve iş gücü potansiyelini artırdığıdır (Simon, Julian L.,1981:77). "**Nüfus, İnsanın En Değerli Kaynağıdır**" düşüncesine dayanmaktadır. Simon'a göre, nüfus artışı, daha fazla insanın yaratıcı potansiyelini harekete geçirir ve bu da yenilikçi fikirlerin, teknolojilerin ve ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açar. Nüfus büyümesi, iş gücü ve tüketim talebini artırarak ekonomide dinamik bir büyüme sağlar. Simon'un görüşü, özellikle kaynakların kıtlığının teknoloji ve inovasyon sayesinde aşılabileceğini, insanlığın "**nihai kaynak**" olduğunu savunan iyimser bir bakış açısıdır. Yine Boserup'un tarımsal değişim teorisi de bu görüşle örtüşmektedir; ona göre, artan nüfus tarımsal üretim yöntemlerini geliştirmek için bir motivasyon kaynağıdır. Dolayısıyla, nüfus artışının ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyici bir rol oynadığına inanılır. Bu bağlamda, daha fazla insanın çeşitli mesleklerde yer alması, iş gücünün çeşitlenmesi ve rekabetin artması gibi faktörler, ekonomik performansı artırdığı düşünülmektedir (Boserup, 1965:11-30; Boserup, 1981:45-67). Genellikle ekonomik, sosyal ve politik açıdan nüfusun büyümesinin olumlu etkilerini vurgular. İşte bu görüş ve teorileri 10 maddede özetlemek mümkündür:

1. Ekonomik Büyüme Teorisi:

- **Büyüme ve Talep:** Artan nüfus, daha fazla tüketim talebi yaratır ve bu da ekonomik büyümeyi teşvik eder.
- **İşgücü Arzı:** Nüfus artışı, işgücü arzını artırarak üretim kapasitesini genişletir.

2. Genç Nüfus Avantajı:

- **Demografik Fırsat Penceresi:** Genç nüfus, eğitim ve sağlık yatırımları ile donatıldığında, ekonomik büyüme için büyük bir potansiyel sağlar.
- **İnovasyon ve Girişimcilik:** Genç ve dinamik nüfus, inovasyon ve girişimcilik faaliyetlerini artırır.

3. Savunma ve Güvenlik:

- **Askeri Güç:** Büyük bir nüfus, daha büyük bir askeri güç oluşturma kapasitesi sağlar.
- **Ulusal Güvenlik:** Nüfus artışı, ulusal güvenlik açısından stratejik bir avantaj sağlar.

4. Sosyal Güvenlik Sistemleri:

- **Emeklilik Sistemleri:** Çalışan nüfusun artışı, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliğini destekler.

- **Vergi Gelirleri:** Artan nüfus, vergi gelirlerini artırarak kamu hizmetlerinin finansmanını kolaylaştırır.
5. **Kültürel Çeşitlilik ve Zenginlik:**
- **Kültürel Miras:** Nüfus artışı, kültürel çeşitliliği ve zenginliği artırır.
 - **Toplumsal Dayanışma:** Büyük ve çeşitli bir nüfus, toplumsal dayanışma ve sosyal bağları güçlendirir.
6. **Teknolojik İlerleme:**
- **Ar-Ge Faaliyetleri:** Artan nüfus, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılmasını sağlar.
 - **Teknolojik Yenilikler:** Büyük bir nüfus, teknolojik yeniliklerin hızlanmasını teşvik eder.
7. **Eğitim ve İnsan Sermayesi:**
- **Eğitim Yatırımları:** Nüfus artışı, eğitim yatırımlarının artmasını teşvik eder.
 - **Nitelikli İşgücü:** Eğitimli bir nüfus, nitelikli işgücünün artmasına katkıda bulunur.
8. **İç Pazar Büyümesi:**
- **Tüketici Tabanı:** Büyük bir nüfus, iç pazarın büyümesini ve genişlemesini sağlar.
 - **Ekonomik Ölçek:** Artan nüfus, ekonomik ölçek avantajlarını artırarak maliyetleri düşürür.
9. **Küresel Etki ve Diplomasi:**
- **Uluslararası Güç:** Büyük bir nüfus, uluslararası arenada daha fazla etki ve güç sağlar.
 - **Diplomatik Avantaj:** Nüfus artışı, diplomatik ilişkilerde stratejik avantajlar yaratır.
10. **Tarım ve Kırsal Kalkınma:**
- **Kırsal İşgücü:** Nüfus artışı, tarım ve kırsal kalkınma için gerekli işgücünü sağlar.
 - **Gıda Güvenliği:** Artan nüfus, tarımsal üretimin ve gıda güvenliğinin artırılmasına katkıda bulunur.

Bu teoriler ve görüşler, nüfus artışının ekonomik, sosyal ve politik alanlarda sağladığı çeşitli avantajları vurgular ve nüfusun büyümesini destekleyen bir bakış açısı sunar.

6.2. Nüfus Artışına Karşı Çıkan Görüş ve Teoriler: Nüfus artışına karşı çıkan görüşü savunanların en önemli argümanı, sınırlı kaynakların (su, tarım arazisi, enerji vb.) hızla artan nüfus karşısında yetersiz kalacağı ve bu durumun çevresel sorunlara, ekonomik çöküşe ve sosyal çatışmalara yol açacağıdır; bu görüş, Thomas Malthus'un "*Nüfus artışı geometrik, gıda üretimi ise aritmetik olarak artar*" ifadesiyle özetlenmiştir (Malthus, Thomas Robert, 1798:13). Nüfus artışı, dünya genelinde tartışmalı bir konu olup, bazı uzmanlar bu artışı ekonomik ve sosyal gelişim için bir fırsat olarak görürken, diğerleri sınırlı kaynakların yetersiz kalacağı ve bu durumun ciddi sorunlara yol açacağı endişesini taşımaktadır. Thomas Malthus'un teorisine dayanan bu görüş, nüfusun geometrik olarak artarken, gıda üretiminin ve diğer temel kaynakların yalnızca aritmetik bir hızla artacağına işaret eder. Malthus, nüfus artışının sınırsız kaynak taleplerine yol açacağını ve bu durumun, kıtlık, yoksulluk ve sosyal huzursuzluk gibi olumsuz sonuçlara neden olabileceğini savunur (Malthus, 1798:13-20). **John Stuart Mill**, "*Principles of Political Economy*" (1848) adlı eserinde, nüfus artışının ekonomik refah üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Ona göre, nüfusun kontrolsüz büyümesi, kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak genel yaşam standardını düşürür. Mill, aile planlaması ve doğum kontrolü politikalarının daha fazla refah getireceğine inanmıştır (Mill, J.S.,1848). Özellikle su, tarım arazisi ve enerji gibi temel kaynakların kıtlığı, çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük tehditler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, nüfus artışının kontrol altına alınması gerektiği, bunun yalnızca bireysel değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde bir strateji olarak benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yine bu konuda, **David Ricardo**'nun önemli çalışması "*On the Principles of Political Economy and Taxation*" (1817) adlı eserinde, nüfus artışının ekonomik gelişim üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunmuştur. Malthus'un takipçisi olarak, *gelir dağılımı teorisinde* nüfus artışının işçi sınıfı üzerinde büyük bir baskı yaratacağı ve düşük ücretlerin hâkim olacağını ileri sürmüştür. Ricardo, tarım alanlarının sınırlı olduğunu ve daha fazla insanın topraktan geçinmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bir önemli demograf ve iktisatçı **Paul Ehrlich**, 1968 yılında yazdığı "*The Population Bomb*" adlı eserinde, hızlı nüfus artışının çevre üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmiştir. Ehrlich, aşırı nüfusun dünya üzerindeki sınırlı kaynakları hızla tüketerek, çevresel felaketlere ve kitlesel açlık krizlerine yol açacağını savunmuştur. Bu görüş, Malthus'un teorisine benzer bir endişeyle, aşırı nüfusun ekolojik dengeyi bozacağı fikrine dayanır (Ehrlich, 1968). Bu konu ile ilgili olarak, **Donella Meadows ve Roma Kulübünün**, 1972'de yayımlanan "*Limits to Growth*" raporu, dünya üzerindeki sınırlı kaynaklar karşısında nüfus artışının sürdürülemez olduğunu savunan bir başka önemli eserdir. Meadows ve çalışma arkadaşları, nüfus artışıyla birlikte kaynak tüketiminin hızla artacağı ve bu durumun ekonomik ve çevresel çöküşe yol açacağını bilimsel

modellerle analiz etmişlerdir. Bu çalışma, dünya üzerindeki doğal kaynakların sınırsız olmadığını ve mevcut tüketim hızının devam etmesi durumunda kaynakların tükeneceğini öne sürmüştür (Meadows, Meadows, Randers, & Behrens III, 1972). **Garrett Hardin** ise, 1968 yılında yazdığı “*The Tragedy of the Commons*” makalesinde, sınırsız nüfus artışının ortak kaynakların aşırı kullanımına neden olacağını ve bu kaynakların tükenmesine yol açacağını savunmuştur. Hardin, sınırlı kaynakların sınırsız bir nüfusu destekleyemeyeceğini ve bu nedenle nüfus artışının mutlaka kontrol altına alınması gerektiğini belirtmiştir (Hardin, G., 1968: 1243-1248). **Lester R. Brown**'da, çevre kaynakları ve sürdürülebilirlik açısından nüfus artışının olumsuz sonuçlarına dikkat çeker. *Worldwatch Institute*'un kurucusu olan Brown, dünya kaynaklarının sınırlı olduğunu ve nüfus artışının bu kaynakları tüketerek çevresel felaketlere yol açabileceğini öne sürmüştür. Kitabında “*Plan B 4.0: Mobilizing to Save Civilization*”, dünya nüfusunun sürdürülebilir bir şekilde büyümesinin imkânsız olduğunu belirtir (Brown, L., 2009). **Herman Daly**, nüfus artışı ile ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkilerini inceleyen *ekolojik ekonomi* düşünce sisteminin öncülerinden biridir. Ona göre, sınırlı ekosistem içinde nüfus artışı, doğanın kendini yenileme kapasitesini aşacak ve bu da sürdürülebilir bir gelecek imkânsız hale getirecektir. *Steady-State Economy* (Durağan Ekonomi) adını verdiği modelde, nüfus ve ekonominin sınırsız büyümesinin çevresel ve toplumsal felaketlere yol açacağını savunur. Bu teorisyenler, nüfus artışının yalnızca ekonomik sistemler üzerinde değil, aynı zamanda çevresel ve toplumsal dengeler üzerinde de olumsuz etkiler yarattığını vurgularlar. Bu görüşler, nüfus artışına karşı çıkan düşüncenin temellerini oluşturur ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı, ekolojik denge, yaşam standartları ve kalitesi üzerinde ciddi tehditler oluşturduğunu savunmuşlardır. Genellikle çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlara dikkat çeker. İşte nüfus artışına karşı çıkan görüş ve teorileri 10 maddede özetlemek gerekirse;

1. Malthusçu Teori:

- **Kaynak Kıtlığı:** Thomas Malthus'a göre, nüfus geometrik olarak artarken, gıda üretimi aritmetik olarak artar, bu da kaynak kıtlığı ve kıtlığa yol açar. Malthus, nüfus artışının kontrol altına alınmaması durumunda, dünya kaynaklarının hızla tükenerek büyük bir kriz yaratacağı uyarısında bulunmuştur.
- **Kıtlık ve Felaket:** Malthus, aşırı nüfusun açlık, hastalık ve savaş gibi doğal dengeleyicilerle kontrol edileceğini savunur.

2. Çevresel Sürdürülebilirlik:

- **Ekolojik Ayak İzi:** Artan nüfus, doğal kaynakların tükenmesine ve çevresel bozulmaya neden olur.
- **İklim Değişikliği:** Nüfus artışı, sera gazı emisyonlarını artırarak iklim değişikliğine katkıda bulunur.

3. Ekonomik Maliyet:

- **İşsizlik ve Yoksulluk:** Aşırı nüfus, işsizlik oranlarını artırabilir ve yoksulluğun yayılmasına neden olabilir. Dolayısıyla gelir dağılımı bozukluğu meydana gelebilir.
- **Kamu Hizmetleri Üzerindeki Baskı:** Artan nüfus, sağlık, eğitim, altyapı ve sosyal hizmetler üzerinde aşırı baskıya yol açar.

4. Kentsel Yoğunluk:

- **Altyapı Yetersizliği:** Hızlı nüfus artışı, şehirlerde altyapı yetersizliklerine ve aşırı yoğunluğa neden olabilir.
- **Konut Krizi:** Artan nüfus, konut talebini artırarak barınma krizlerine yol açabilir.

5. Gıda Güvenliği:

- **Tarım Üretimi:** Nüfus artışı, gıda talebini artırır ve tarım üretiminin bu talebi karşılamakta zorlanmasına neden olabilir. Genetiği değiştirilmiş organizmalı (GDO) ürünler ile sentetik ürünlerle toplumların ihtiyaçları karşılanırken, sağlığı ve yaşamı tehdit altında kalmaktadır.
- **Gıda Fiyatları:** Artan talep, gıda fiyatlarını yükselterek gıda güvenliğini tehdit eder.

6. Su Kaynakları:

- **Su Kıtlığı:** Artan nüfus, su kaynaklarının tükenmesine ve su kıtlığına yol açabilir. Gelecekte büyük göç hareketlerinin temel nedenlerinden biri olabilir.
- **Su Kalitesi:** Nüfus yoğunluğu, su kirliliği ve su kalitesinin düşmesine neden olabilir. Yaşamak için hijyen ve sanitasyon durumu dikkate alınmayabilir.

7. Biyoçeşitlilik Kaybı:

- **Habitat Tahribatı:** Nüfus artışı, doğal habitatların tahrip edilmesine ve biyoçeşitlilik kaybına yol açar.
- **Yabani Hayat:** İnsan faaliyetleri, yabani hayatı ve ekosistemleri tehdit eder.

8. Sosyal Gerilimler:

- **Göç ve Yer Değiştirme:** Aşırı nüfus, göç ve yer değiştirmelere yol açarak sosyal gerilimleri artırır.
- **Eşitsizlik:** Nüfus artışı, gelir ve yaşam standartları arasındaki eşitsizliği artırabilir.

9. Enerji Kullanımı:

- **Enerji Talebi:** Artan nüfus, enerji talebini artırarak fosil yakıt kullanımını ve enerji krizlerini tetikleyebilir.
- **Yenilenebilir Enerji:** Nüfus artışı, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesini zorlaştırabilir.

10. Kültürel ve Sosyal Yapılar:

- **Kültürel Değişim:** Hızlı nüfus artışı, geleneksel kültürel yapıların değişmesine ve sosyal uyumsuzluklara neden olabilir.
- **Toplumsal Baskılar:** Artan nüfus, toplumsal baskıların ve çatışmaların artmasına yol açabilir.

Bu teoriler ve görüşler, nüfus artışının çevresel, ekonomik ve sosyal alanlarda yaratabileceği olumsuz etkileri vurgular ve nüfus büyümesinin sınırlanması gerektiği savunur. Bu bağlamda, Thomas Malthus, bu dengesizliğin sonucunda gıda kıtlığı, yoksulluk ve sosyal huzursuzluk gibi sorunların kaçınılmaz hale geleceğini savunmakta, bu nedenle nüfus artışını kontrol altına alacak politikaların benimsenmesini önermektedir. Ayrıca, modern bilim insanları da benzer şekilde, aşırı nüfus artışının çevresel sorunları, iklim değişikliği ve doğal kaynakların aşırı tüketimini tetiklediğini vurgulamakta, bu durumun sosyal adaletsizlikleri derinleştirdiğini ve ekonomik dengesizlikleri artırdığını belirtmektedir (Hardin, 1968: 1243-1248). Dolayısıyla, bu görüş, yalnızca bireysel yaşam kalitesini değil, aynı zamanda toplumların var olma ve ekonomik sürdürülebilirliğini tehdit eden bir durum olarak ele alınmaktadır.

6.3. Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Artışının Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Günümüzde dünya nüfus artışının ortaya çıkardığı sosyal ve iktisadi sorunlar ülkelerin politikalarında ilk sıralarda yer almaktadır. Nüfus bilimcileri bu sorunları, 6 ayrı noktada tahlil etmektedirler (Aksu, 1998:236).

1. Gıda, Beslenme ve Su Olgusu Açısından,
2. Hammadde ve Enerji Kaynakları Açısından,

3. Milli Gelir Açısından,
4. İstihdam-işsizlik Açısından,
5. Demografik Yatırımlar Açısından,
6. Tasarrufların Üretime Katılması Açısından,

Dünya nüfusunun süratle artması, ilim adamları-ve çevreci kuruluşları telaşlandırmaya başlamıştır. 1789 yılında dünya nüfus artışlarının önemli bir sorun teşkil edeceğini kanıtlamaya çalışan Profesör Malthus'un teorisi tekrar günümüzde tartışılmaya başlanılmıştır, Prof.Dr. Thomas Robert Malthus 1789 yılında yazdığı "**An Assay on the Principle of Population**" (Nüfus Prensipleri Üzerine Bir Deneme) adlı kitabında nüfusun gıda maddelerinden daha hızlı arttığını ve açlığın dünyayı tehdit edip, savaş nedeni sayılacağı iddia etmişti. Malthus, Benjamin Franklin'in gözlemlerinden yola çıkarak kaynakların bol olduğu Amerikan Kolonilerinde nüfus, her 25 yılda iki katına çıkma eğilimi göstermiştir. Malthus'da bu gözlemden yola çıkarak gıda maddeleri arzı ile sınırlandırılmadığı takdirde nüfusun geometrik olarak artma eğilimi göstereceği öne sürmüştür. Ancak o da kabul etmektedir ki, bu durum kontrol edilmediği sürece geçerlidir, kontrol edilmezse, nüfus böyle bir eğilim göstereceğini öne sürüyordu. Malthus, her zaman ve her yerde nüfus artışını sınırlandıran faktörlerin bulunduğunu işaret ediyordu. 1980'lerde bile büyümenin limitleri verildiği zaman bilgisayarlar, Malthus'un geometrik ve aritmetik artış tahminlerine çok benzer büyük rakamların oluştuğunu belirten şehir ve dünya dinamikleri filozofu Jay Forrester'in öğrencileri ve Dennis Meadows tarafından hazırlanan "The Limits to Growth" (Büyümenin Limitleri) adlı çalışmada öne sürülmüştür. Dünya Bankası, 5 Eylül -13 Eylül 1994 tarihinde nüfus ve kalkınma konferansı düzenleyerek dünya nüfus artışının ortaya çıkardığı sorunlar ele alınmıştır. Bundan öncede Birleşmiş Milletler, 1984 yılında Mexico City'de bir nüfus konferansı bu amaçla toplanmıştır. Nüfus miktarındaki hızlı artış yer yüzündeki hammadde, doğal kaynaklar, gıda üretimi, su ihtiyacı ve beslenme gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Zaten kıt olan kaynakların optimal olarak kullanılmaması böyle bir sorunu eskiden beri tartışılır hale getirmektedir. Şöyle bir hesap yapıldığında; 135 milyon km² 'lik yeryüzünün, ancak 14-15 milyon km²'lik alanı tarıma ve işlenmeye elverişlidir. Tüm yeryüzü üzerinde takriben %10'luk bir yeri kapsadığını görmekteyiz. İşte bugün 8 milyar insanın beslenme imkânı yeryüzünün %10'nuna bağlıdır. Bilim adamlarında yapılan açıklamaya göre; kaynakların dengeli kullanıldığında, dünyanın sadece 8 milyar insanı değil, yaklaşık olarak 14-15 milyar insanı besleyebilecek kaynağı ve tarım alanları mevcuttur. Sorun üretim ve adaletli paylaşım noktasındadır.

1. Gıda, Beslenme ve Su Sorunu: Bugün dünya nüfusunun büyük bir kısmı besin yetersizliğiyle karşı karşıyadır. Çin, Hindistan, Rusya ve kıta Afrika'sındaki ülkelerde nüfus sayısı yüksek olan bu devletlerin buğday, sebze, meyve gibi hububatları ithal etmekte olduğundan açlık tehlikesi baş gösterdiği ve yeterli besini üretmedikleri görülmektedir. Günümüzde açlık önemli bir sorun oluşturmaktadır. Hindistan'da

ve Çin'de takriben 400 milyon insan açlık sınırı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir diğer sorunda; geri kalmış üçüncü dünya ülkelerinin nüfuslarını büyük bir ölçüde etkileyen yetersiz ve dengesiz beslenmedir. Ama ilginçtir ki, besin eksikliği, dengesiz beslenme ve besin açlığı gibi faktörlere rağmen dünya nüfusunun hızla büyümeye devam etmektedir. Amerikalı bir bilim adamı, 1966 tarihinde "*dünya popülasyonunun besin problemi*" adlı bir konferansta aynen şöyle demiştir: "*Gelişmekte olan ülkelerde 6 yaşının altında bulunan 171 milyon ve 6 ile 14 yaş arasındaki 98 milyon çocuk, ciddi bir dengesiz beslenme problemiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bugün bu rakamlar milyarlarca insan seviyesine ulaşmıştır. Milyonlarca çocuk, kötü beslenme ile çocuk hastalıklarına karşı dirençlerinin azalması sonucu ölmektedir. Yaşayan milyonlarca da birtakım engellerle karşı karşıya bulunmaktadır. Afrika ve Asya'da açlık ve dengeli beslenme yetersizliği ciddi boyutlar oluşturacaktır...*" (Aksu, 1998:237-238).

Charles Darwin'in torunu Sir Charles Darwin, beslenme ile ilgili 1956 yılında yaptığı bir konferansta bu konuya temas ederek şunları söylemiştir: "*1947 ile 1953 yılları arasında dünya tarımı büyük bir atılım yaparak geçen bu 7 yıl içinde üründe %8'lik bir artış göstermiştir. Hakikaten bu fevkalade durumun ortaya konmasında en çok tarım alanındaki bilim adamlarının üstün çalışmalarına teşekkür borçluyuz. Fakat bu 7 yıl içerisinde dünya popülasyonu %8 yerine, %11 oranında arttığı için beslenemeyen insan sayısı başlangıçtakinden daha fazla olmuştur.*" Malthus, nüfusla ilgili iki fikir ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi insan varlığı için besinin şart olduğu, ikincisi; insanların çoğalmaya devam edecekleri şeklindedir. Malthus hipotezine şu cümle ile ifade etmiştir: "*Bir popülasyonun üreme gücünün dünyanın besin sağlama gücünden sonsuz olarak çok daha büyük olduğunu söylemek isterim*". İşte bu teorinin sonucuna göre, bir popülasyon kendi besin' kaynakları ile sınırlandığı zaman geometrik dizilendeki gibi büyümesine devam etmez. Bir ülkede zirai üretim ve gıda üretiminin artışı, nüfus artışından daha hızlı ise, nüfus artışı açlık ve kıtlık gibi tehlikeleri doğurmaz. Nitekim, ülkemizde 1969 yılında fert başına zirai üretim %11, gıda üretimi ise %13 oranında artmıştır. Bu artışlar aynı yıllardaki nüfus artış oranlarından çok yüksektir. Her ne kadar son yıllarda zirai üretimde bir gerileme söz konusu ise de bu düşüş ülkemizde açlık ve kıtlık yaratmaktan uzaktır. Bugün bile zirai üretim artışı, yüzde 2 dolayında olan nüfus hızımızdan 4-5 misli fazladır (Aksu, 1998:237-238).

Nüfus artışı, gıda ve su kaynakları üzerinde ciddi baskılar oluşturmakta, bu da sosyal huzursuzluk ve ekonomik dengesizlikleri tetiklemektedir. Tarımsal verimlilik artırılmadığı ve su kaynakları yönetimi yeterli düzeyde sağlanmadığı sürece, gelecekte gıda güvenliği ve su temini açısından büyük sorunlar yaşanacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir tarım uygulamalarının benimsenmesi, su yönetiminin etkin bir şekilde planlanması ve politika yapımcıların bu meseleye yönelik stratejik adımlar atması gerekmektedir. Nüfus artışının gıda ve su üzerindeki etkisi, tarımsal üretim yöntemlerinin ve su yönetim stratejilerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. 2050 yılına kadar dünya

nüfusunun 10 milyara ulaşması beklenmektedir (United Nations, 2019: 4), bu da gıda talebinin %60 oranında artacağı anlamına gelmektedir. Ancak, mevcut tarım alanlarının genişletilmesi veya mevcut alanların verimliliğinin artırılması da her zaman mümkün olmayabilir. Özellikle iklim değişikliği, kuraklık ve su kaynaklarının aşırı kullanımı gibi faktörler, gıda üretiminde ciddi aksaklıklara yol açmaktadır (World Bank, 2016: 7). Gıda güvenliği, sadece üretim miktarıyla değil, aynı zamanda beslenme kalitesiyle de ilgilidir. Yetersiz beslenme ve obezite gibi sorunlar, artan nüfusun etkisiyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, insanların çoğu yeterli besin alamamakta, bu da çocukların büyüme ve gelişim süreçlerini olumsuz etkilemektedir (FAO, 2020: 25). Aynı zamanda, su kaynaklarının kıtlığı, tarımsal üretimde de sorunlara yol açmakta ve sulama yöntemlerinin etkinliğini sorgulatmaktadır.

İnsanlar nesillerini devam ettirebilmek için ekonomik faaliyette bulunarak kendileri için gerekli gıda maddelerini üretmek zorundadır. Dünya milletlerinin hayat standartlarını ve gelişmişliklerini ortaya koyan ölçülerden biriside gıda tüketimi ve beslenme düzeyidir. Gelişmiş ülkelerde .ve batılı sanayileşmiş ülkelerde beslenme sorunu olmakla birlikte, az gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında çok daha az olduğu görülmektedir. Bir ülkenin iktisaden, sosyal ve kültürel yönden kalkınabilmesi için beslenme önemli yer tutmaktadır. Bir toplumun verimli üretim gerçekleştirebilmesi ve sağlıklı düşünüp kalkınma politikalarını uygulayabilmesi için beslenmenin önemli bir yer tuttuğu aşikardır. Nitekim, Dünya Sağlık Teşkilatı (W.H.O.) tarafından yapılan araştırma ve istatistiklerde bir ülkede işgücü veriminin düşük olmasında, yeterli ve dengeli beslenememenin sebep olduğu belirtilmektedir. Özellikle, az gelişmiş ülkelerde beslenme yetersizliği ve açlık sorunu önemli bir durum arz etmektedir. Dünyada her yıl yaklaşık olarak 40 milyon insanın açlıktan ve yetersiz beslenmenin neden olduğu çeşitli hastalıklardan öldüğü görülmektedir. Ölenlerin 15 milyonu bebekler ve çocuklar oluşturması, sorunun ciddi bir durum oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dünya Sağlık Teşkilatı verilerine göre, bir yetişkinin günlük kalori gereksinimi 3000 kilokalorinin biraz altındadır. Daha çok enerji tüketen beden işçilerinde ve gençlerde bu değer 4000 kilokalorinin üstüne çıkmaktadır, yukarıda da değindiğimiz gibi bir ülkenin kalkınmasında beslenmenin önemini belirtmiştik. İşte buna göre yetersiz ve dengesiz bir şekilde beslenmiş kişilerin çalışma güçlerinin azaldığı tespit edilmiştir. Ülkeler arasında bir genelleme yapılacak olursa; Kuzey, Batı ve Orta Avrupa ülkeleri ile Amerika ve Okyanusya kıtalarında günlük Kalori miktarı yüksek olduğu görülecektir. Akdeniz ve yakın doğu ülkelerinde daha az, uzak doğu ülkelerinde ise çok düşüktür. Ortalama günlük kalori arzının ihtiyacı oranı % 112,7'dir. Bu durum yandaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir. Orta Afrika ve Güney Asya bölgelerinde beslenme yetersizliği ve kısmi açlık sorununun oluşturduğu görülmektedir. Kalorisi yüksek olan memleketlerde gıda maddelerinde çeşitlilik görülmekte, bitkisel ve hayvansal gıda maddeleri tüketimi yükseltir. Kalorinin bitkisel veya hayvansal

kökenli olup olamaması, bir ülkenin gelişmişlik ve kalkınmışlık göstergesi olarak kabul edilmektedir. Buna göre fakir ülkelerde toplam kalori miktarının yaklaşık %90'ını bitkisel kökenli gıda maddeleri oluşturduğu görülecektir. Bu ülkelerin tarıma bağlı iktisadi faaliyet göstermesi buna sebeptir. Refah arttıkça hayvansal kalori miktarı arttığı görülmektedir.

Tablo 4: Dünya Gıda Üretimi Yetecek mi?

Bölgeler	Günlük kalori arzının ihtiyaca oranı%	1989-91 yılları arasında gübre kullanımı (kg/hektar)	1990 yılında elde edilen hasat (ton/hektar)	2020 yılı hasat tahmini, (ton/hektar) (1981-93 arasındaki artışa göre)
Orta Afrika	93.7	13.9	1.165	1.597
Ortadoğu	119.7	53.9	1.642	2.581
Güney Asya	98.7	73.2	1.919	3.437
Uzakdoğu	113.1	196.8	3.817	5.988
Latin Amerika	115.1	52.3	2.119	3.100
Avrupa	132.6	131.5	2.816	4.247
Kuzey Amerika/ Okyanusya	136.2	79.2	3.734	5.006
Toplam	112.7	98.5	2.711	3.989

Kaynak: Aksu, 1998:239'daki tablodan alınmıştır.

Tablo 5: Kıtaların Beslenme Durumu

Kıtalar	Toplam Kalori	Bitkisel	Hayvansal
Dünya	2590	2150	450
Afrika	2308	2140	168
K.Amerika	3215	2200	1015
G.Amerika	2565	2077	488
Asya	2276	2076	200
Avrupa	3410	2315	1095
Türkiye	2916	2621	295

Kaynak: Aksu, 1998:239'daki tablodan alınmıştır.

Besin maddeleri 6 ana grupta toplanır: Proteinler, yağlar, karbonhidratlar, vitaminler, mineraller ve su'dan oluşmaktadır. Dengeli beslenme, bu besin maddelerinden oluşan bir kompozisyonudur. Türkiye'de beslenme dağılımını incelediğimizde; hayvansal gıdalar toplam kalorinin %10'unu oluşturmaktadır. Bitkisel gıda maddeleri diğer gıda maddelerine oranla daha fazla önem arz eder. Dünyada üretilen gıda maddelerinin %73'ü tahıllar, %12'si sebze ve meyvalar, %9'u hayvansal kaynaklı ürünler ve diğer artı kalan %6'lık kısımda sebzelerden elde edilen gıdalardır. Tahıllar bitkisel gıda maddelerinin bir alt kısmını oluşturmasına rağmen, toplam gıda maddeleri içinde 3/4'lük bir paya sahiptir. Hızlı artan nüfus, doğal afetler ve erozyon sonucunda yok olan tarım alanları ve tüketimdeki hızlı artış, dünyada gıda krizinin baş göstermeye başladığının işaretleri görülmektedir. ABD'nin önde gelen kuruluşlarından olan Worldwatch Institute'ye göre, Asya ekonomilerindeki hızlı büyüme, dünyada birçok bölgesinde kötü hasat mevsimleri, yanlış gübreleme ve yanlış tarım politikaları tahıl

stoklarını büyük ölçüde düşürmüştür. Gerçekten de çiftliklerde yetiştirilen her bir kilogramlık hayvansal et üretimi için 4 kilogramlık tahıl tüketilmektedir. Bu açıdan bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin kullandığı tahıl miktarı 1995 yılında %8 oranında artış göstermiştir. Dünyadaki mevcut mısır, buğday ve tahıl stoku 1993 yılında 77 gün yetecek düzeyde iken, bu oran 1995 sonu itibari ile son 35 yılın en düşük rakamı oluşturmuş, 48 güne düşmüştür. 2020/21 yılında 297,6 milyon ton olan dünya buğday başlangıç stoğunun, 2023/24 yılında %8,8 gerileyerek, 271,2 milyon tona düşmüştür (Aksu, 1998:241).

Dünya Sağlık Teşkilatının araştırmalarına değinecek olursak; beslenme ile kalkınma arasında pozitif ilişkinin var olduğu görülecektir. Yani beslenme düzeyi (kalori miktarı) yüksekse, kalkınma ve gelişme o nispette arttığı görülmektedir. "**Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur**" atasözünü dikkate alarak, kulak ardı etmemeliyiz. Yetersiz ve dengesiz beslenme çalışma gücünü azaltmakta, çalışılan işten doğan hastalıklara karşı dirençlerinin az olduğu ortaya konulmuş, devamsızlık oranlarının arttığı, iş kazalarının daha fazla uğranıldığı tespit edilmiş ve beslenme yetersizliğinden ve dengesiz beslenmeden dolayı ortaya çıkmakta, uyusukluk başlamakta ve yeteneklerinin zayıfladığı ortaya konulmaktadır (Aksu, 1998:241).

Gıda araştırmacıları dünyadaki kronik gıda faizine karşı ürünler geliştirmek için genetik çalışmalar yapmaktadırlar. "**Yeşil Devrim**" sayesinde 1960 yıllarda Asya ve Güney Afrika'da ortaya çıkan ürün arttırımı projesi hektar başına daha fazla pirinç, buğday, mısır ürünleri yetiştirme fırsatı vermiştir. İsrail Weizmann Bilim Enstitüsü'nde yeni geliştirilen "**tohum islâh**" çalışmalarıyla ürün verimi en az iki kat artmıştır. Yapılan araştırmalara göre, 1,5 milyarlık Çin'in 2003 yılında kendi nüfusunu doyurabilmek için 200 milyon ton tahıla ihtiyacı olacağı belirtilmektedir. Gelecek yüzyılı kıtlık ve pahalılığın hâkim olacağı bir yüzyıl olarak değerlendirilmektedir. Uzmanlara göre, hızlı artan nüfus doyurabilecek tarım alanlarının kalmaması ve toprak reformu yapılamaması açlığın ve dengesiz beslenmenin önümüzdeki yüzyılda ciddiyetini koruyacağı görülmektedir. Dünyada tarım üretimi için kullanılabilir çok az alan bulunmakta burada bilim enstitülerince geliştirilen tarım teknolojileri kullanılarak hektar başına daha fazla üretimi gerçekleştirmek mümkün olacaktır. Geliştirilmiş tarım teknolojisiyle rekor arttırımını sağlayan "yeşil devrim" beklenildiğinden daha az bir verim sağlanmıştır (Aksu, 1998:241).

Dünyanın artan nüfusu, su ve beslenme kaynakları üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Nüfusun hızla büyümesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde su kıtlığı ve yetersiz beslenme gibi temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştıran küresel bir sorun haline gelmiştir. Su ve beslenme arasındaki karşılıklı ilişki hem tarımsal üretim hem de gıda güvenliği üzerinde kritik bir rol oynar. Su kaynaklarına erişimin azalması, tarımsal verimliliği doğrudan etkileyerek gıda üretiminde ciddi düşüslere neden olabilirken, aynı zamanda beslenme yetersizliklerini de tetiklemektedir. Bu nedenle, nüfus artışıyla

birlikte gelen su ve gıda sorunlarının çözülebilmesi, sürdürülebilir su yönetimi ve tarım politikalarının geliştirilmesine bağlıdır.

Su olgusu, insanlığın yaşaması için gerekli olan iki unsurdan birisidir; biri su, diğeri havadır. Dünya'nın toplam yüzeyi 510 milyon km² 'dir. Dünyadaki toplam su miktarı 1,4 milyar km³ olup, bu suyun 1,3 milyar km³ yani %97.5'i tuzlu sudan oluşmaktadır. Bu bağlamda dünyanın yaklaşık %71'i (361,3 milyon km²'si) okyanuslarla çevrili iken, %29'u (149 milyon km²'si) karalarla çevrilidir. Yeryüzünde yaklaşık olarak 1.300 milyon km² su bulunmaktadır. Bu suyun yaklaşık %97'si okyanus suları, geri kalan %3'de (37 milyon km³) tatlı su bulunmaktadır. Bu miktarında önemli bir kısmı da buzul ve buzul dağlarından meydana gelmektedir. Bu %3'lük kısmın %77,2'si kutuplarda ve yüksek dağlardaki buzullarda yer alır; %22,4'ü ise elde edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı suyudur (Aksu, 2021:133). Tüm canlıların ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar toplam su miktarının %0,35'ini; nehir ve dereler %0,01'ini oluşturur (Aksu, 2021:133).

Dünya planeti 2.150 x 10¹⁸ litre su barındırdığı hesap edilmektedir. Tüm okyanuslar, denizler, göller, akarsular ve yeraltı suları da dahil olmak üzere yer küre, "su küre" niteliğini taşımaktadır. Dünya'daki suyun tamamını bir küreye koyabilseydik, 1.600 km çapında bir küre olurdu. Bunun büyüklüğünü anlayabilmek için, Plüton gezegenin çapı 2.300 km²'dir (Akoğlu, 2011: 25). 23,46 kentilyon litre su buzul ve buz tabakası olarak durmaktadır. 35 kentilyon litre tatlı su bulunmaktadır. 10,55 kentilyon litre su yeraltında, toprakta ve akiferlerde bulunmaktadır (Kingsolver, 2010: 92-95; aktaran bkz: Aksu, 2021:133-134).

1971'de Ramsar Sözleşmesi ile başlayan "**Sulak Alanların Korunması**" için yapılan çalışmalar, 1977'de Nairobi'de gerçekleşen "**Dünya Çölleşme Konferansı**", 1992'de Dublin Su ve Çevre Uluslararası Konferansı, hemen arkasından 1994'de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan "**Çölleşmeyle Mücadele Antlaşması**"nı 90 ülkenin imzalamasıyla önem kazanmaya başlayan su olgusu, 2001'de İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya Su Konseyi (World Water Council) ve her yıl 22 Mart tarihi "**Dünya Su Günü**" olarak kutlanmasına karar verilmiştir. Günümüze kadar gerçekleşen irili ufaklı pek çok uluslararası sempozyum, çalışmalar ve raporlar oluşturulmuş ancak gerçek bir çözüm üretilmemiştir. "**Su ile ilgili Çözüm Politikaları**" hep yazılı kağıtlarda kalmış ve icraatlara dökülememiştir. Çünkü insanlar susuzluktan ölmeye hızla devam etmektedir (Aksu, 2021:134).

Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen su miktarı yıllık 8000-10.000 m³ arasında olmalıdır. Aslında kişi başına düşen yıllık 1430 m³ su miktarı ile Türkiye sanıldığı gibi su zengini bir ülke değildir. Bu miktar ile Avrupa'nın en fakir ülkesiyken, Ortadoğu'nun en zengin ülkesi

konumundadır (TASAM, 2015: 1-4). 2030 yılında 90 milyona ulaşacak olan Türkiye’de kişi başına düşen miktar 1.150 m³ kullanabilir su seviyesine düşecek olması, su sıkıntısı çeken ülke durumuna düşecektir. Kullanılabilen su kaynakları potansiyeli azalırken, Türkiye'nin su tüketim ihtiyacının önümüzdeki 25 yılda 3 kat artacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de su tüketimi kullanılabilen su kaynaklarında öngörülen azalmanın yanında, artan nüfustan ve artmakta olan nüfusun da su tüketimi üzerinde ciddi bir şekilde kullanımındaki artışı da su sıkıntılı günler olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de 2000 yılında içme ve kullanma suyu harcama miktarı 5 km³ iken, 2030 yılında bu miktar 18 km³ olacağı tahmin edilmektedir. 2012 yılında belediyeler, köyler, madenler, sanayi tesisleri ve termik santraller tarafından çekilen su miktarı 14.3 km³ kadardır. Bu çekilen suyun %34’ü belediyeler tarafından kullanılırken, %44.8’i termik santraller ve %11’de sanayi tesisleri tarafından kullanılmıştır. Köylerin su kullanım miktarı %7.3’ünü oluşturmaktadır (Muslu, 2015: 25; aktaran bkz: Aksu, 2021:134-135).

Su ile ilgili önemli istatistiki bilgiler vermek gerekirse, bugün dünyadaki içme suyu toplam suyun %1’i kadardır. Bugün 400 milyonu çocuk olmak üzere 1.5 milyar insan yeterli ve sağlıklı içme suyuna sahip değildir. Her yıl 1 milyon 800 bin çocuk temiz suya ulaşamadığından hastalıktan ve susuzluktan ölmektedir. Örneğin 2004’te ölen çocukların, silahlı çatışmalarda ya da mücadeleler sonucunda ölenlerden tam 6 kat fazlası susuzluktan ölmüştür. 43 ülkede yaklaşık 700 milyon kişi “**su temininde zorluk**” eşiğinin altında yaşamaya çalışmaktadır (TASAM, 2015: 1-4). Dünyada 20 saniyede bir çocuk su ile ilgili hastalıklar nedeniyle ölmektedir. Her yıl 5 yaşın altında 1,8 milyon çocuğun su ile ilgili hastalıklar nedeni ile ölmesine sebep oluyor (TURMEPA, <http://www.turmepa.org.tr/icerik.aspx?id=249>, erişim tarihi:29.11.2015). 1850 yılında insan başına düşen su miktarı 33.000 m³ iken, 2000’li yıllarda bu rakam 7.069 m³e düşmüştür. 2050 yılında ise 4.170 m³ olacağı tahmin edilmektedir (Hinrichsen, 1996: 25; aktaran bkz: Aksu, 2021:135).

Nüfus artışının su ve beslenme sorunları üzerindeki etkileri, özellikle tarımsal üretim ile su kaynaklarının kullanımı arasındaki doğrudan bağlantı üzerinden anlaşılabilir. Dünya genelinde tarım sektörü, su kaynaklarının %70’inden fazlasını tüketmektedir ve bu oran, artan nüfusla birlikte daha da yükselmektedir. FAO’nun (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) 2017 raporuna göre, dünya nüfusunun 2050’de yaklaşık 9,7 milyara ulaşacağı öngörülmekte ve bu durum gıda üretiminin %70 oranında artırılmasını gerektirmektedir (FAO, 2017:23). Ancak, küresel ısınma, iklim değişikliği ve kuraklık gibi faktörler, suya erişimi zorlaştırarak tarımsal üretimi tehdit etmektedir.

Su kaynaklarının sınırlı olması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde su kıtlığı ve tarımsal üretim sorunlarını derinleştirmektedir. Örneğin, Sahra Altı Afrika ve Orta Doğu’da hem içme suyu hem de

tarımsal sulama için kullanılabilir su miktarları giderek azalmaktadır. Suyu erişimde yaşanan bu zorluklar, bölgedeki gıda güvenliği sorunlarını artırmakta ve yaygın yetersiz beslenmeye yol açmaktadır. Yetersiz beslenme, özellikle çocuklarda büyüme geriliği, düşük bağışıklık sistemi ve zihinsel gelişim sorunları gibi ciddi sonuçlar doğurmaktadır (World Health Organization, 2020:45). Bu nedenle, su kıtlığı ile gıda üretimi ve beslenme sorunları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Su kıtlığı ve beslenme sorunları aynı zamanda iklim değişikliği ile de yakından bağlantılıdır. İklim değişikliği, tarımsal üretim üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratarak, suya olan talebi artırmakta ve suyun verimli kullanımını zorlaştırmaktadır. Örneğin, 2019 yılında Hindistan'da yaşanan büyük kuraklık, su rezervlerinin tükenmesine neden olmuş ve bu durum hem tarım hem de hayvancılık sektörlerini olumsuz etkilemiştir (National Geographic, 2020:92). Bu tür örnekler, nüfus artışıyla birlikte su kaynaklarına yönelik artan talebin, sürdürülebilir tarım politikalarının başarılı olmasını engellemektedir.

Öte yandan, nüfusun hızla artması, beslenme yetersizliği sorununu da büyütmektedir. Nüfus artışının yol açtığı gıda talebi, su kaynakları üzerindeki baskıyı artırırken, tarım sektörünün bu talebi karşılamada yetersiz kalması, küresel gıda krizlerine neden olabilir. Su kıtlığı, gıda üretim maliyetlerini artırarak yetersiz beslenme ve açlık gibi sorunları daha da derinleştirir. Dünya genelinde yaklaşık 2 milyar insan yeterli beslenememekte, bu da özellikle çocuklar ve yaşlılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Global Nutrition Report, 2019:34). Bu rapor, **Development Initiatives** adlı bir araştırma ve analiz kuruluşu tarafından hazırlanmıştır. Development Initiatives, yoksulluğun azaltılması ve beslenme gibi küresel kalkınma hedeflerine odaklanır. Rapor, küresel açlık ve yetersiz beslenme sorunlarına odaklanır. Özellikle, hem yetersiz beslenme (undernutrition) hem de obezite gibi aşırı beslenme (over-nutrition) sorunlarını kapsar. Global Nutrition 2019 raporu, dünya çapında beslenme yetersizliklerinin sosyal, ekonomik ve sağlık üzerindeki etkilerini, ulusal politikalarla bağlantı kurarak analiz eder. Gıda üretiminin yeterince yapılamaması ve gıda tedarik sürecinde yaşanan aksamalar, özellikle pandemi sürecinde ülkeleri “**büyük bir yaşamsal tehdit**” ve “**açlık ve beslenememe**” sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Development Initiatives raporunda, beslenme hedeflerine ulaşma yönünde ülkelerin karşılaştığı zorlukları ve bu konuda atılması gereken adımları belirtir. Gıda güvenliğinin sağlanması ve beslenme programlarının güçlendirilmesi. Beslenme yetersizliklerinin azaltılması için ulusal sağlık politikalarının geliştirilmesi. Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde beslenme eğitiminin artırılması ve uluslararası iş birliklerinin teşvik edilmesi bu kuruluşun önemli amaçları arasındadır. Gıda ve Beslenme sorunu noktasında ortaya çıkan durumlar şunlardır:

1. **Yetersiz Beslenme ve Kalkınma:** Beslenme sorunları ekonomik kalkınmayı doğrudan etkiler. Yetersiz beslenme, özellikle çocuklarda fiziksel ve bilişsel gelişim geriliğine yol açar ve bireylerin eğitim başarılarını, üretkenliklerini ve gelecekteki gelirlerini olumsuz etkiler. Bu, sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda ulusal kalkınmanın önündeki büyük bir engeldir.
2. **Çift Yönlü Sorun: Yetersiz ve Aşırı Beslenme:** Modern dünyada bir yandan milyonlarca insan açlıkla mücadele ederken, diğer yandan aşırı beslenme ve obezite oranları da hızla artmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem yetersiz beslenme hem de aşırı beslenme sorunlarının bir arada görülmesi, gıda sistemlerinin dengesizliğini ve eşitsizlikleri gösterir. Yani, sorun sadece yeterli gıdaya erişim değil, aynı zamanda sağlıklı ve dengeli beslenmeye yönelik bilinç ve olanakların eksikliğidir.
3. **Kırsal ve Kentsel Eşitsizlikler:** Kırsal alanlarda yaşayan insanların, şehirdekilere göre daha büyük beslenme sorunları yaşadığını gözlemliyoruz. Tarımsal üretimde çalışan bireyler bile, gıda erişimi ve kalitesi konusunda sorunlar yaşayabiliyorlar. Bu durum, tarımsal üretim politikalarının, küçük çiftçilerin desteklenmesinin ve kırsal kalkınmanın önemini vurgular.
4. **İklim Değişikliği ve Beslenme:** İklim değişikliği, gıda üretimi üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Kuraklık, seller ve doğal afetler tarımsal üretimi azaltırken, gıda fiyatlarının yükselmesine ve yetersiz beslenme vakalarının artmasına neden olabilir. Bu yüzden sürdürülebilir tarım uygulamalarının ve gıda güvenliği politikalarının geliştirilmesi kritik önemdedir.
5. **Siyasi İrade ve Küresel İş Birliği:** Beslenme sorunlarının çözümü, yalnızca ulusal çabalarla değil, aynı zamanda küresel iş birlikleri ile mümkündür. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH'ler) kapsamında açlık ve beslenme hedeflerinin başarılması, dünya genelinde bir siyasi iradeyi gerektirir. Küresel kuruluşlar, hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün birlikte çalışarak gıda güvenliği ve beslenme politikalarını desteklemesi şarttır.

Beslenme sorunu, sadece gıda erişiminden ibaret olmayıp; sürdürülebilir tarım politikaları, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile desteklenmelidir. Özellikle iklim değişikliği ile mücadelede tarımsal üretimin sürdürülebilir hale getirilmesi ve yerel gıda sistemlerinin desteklenmesi gerekmektedir. FAO ve WFP gibi küresel kuruluşlar, hükümetlerle iş birliği yaparak tarımsal üretimde sürdürülebilir yöntemlerin uygulanmasını teşvik etmekte ve bu süreçte finansal desteklerin artırılmasını önermektedir (WFP Report, 2020: 67). Beslenme yetersizliği sorununun kökeninde birçok faktör bulunmaktadır. Öncelikle, yoksulluk ve eşitsizlik gibi temel ekonomik nedenler gıdaya erişimi zorlaştırırken, iklim değişikliği ve çevresel tahribat gibi küresel sorunlar tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. FAO'nun Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu Raporu (2020), küresel ısınmanın gıda üretimi üzerindeki tehditlerini vurgulamakta ve bu tehditlerin artan beslenme krizlerine yol açabileceğini belirtmektedir.

(FAO, 2020: 12). Gıda ve beslenme sorunu noktasında yapılması gereken çözüm önerilerini belirtmek gerekirse;

1. **Gıda Güvenliğinin Sağlanması:** Herkesin yeterli, sağlıklı ve dengeli beslenmeye erişimini garanti eden politikalar oluşturulmalı. Gıda üretiminin sürdürülebilir hale getirilmesi ve yoksul bölgelerde tarım teknolojilerinin yaygınlaştırılması önemli bir adımdır.
2. **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Beslenme bilincini artırmak, özellikle çocuklarda ve gençlerde sağlıklı yaşam alışkanlıkları geliştirilmesi için gerekli. Hem okul müfredatlarına sağlıklı beslenme konuları eklenmeli hem de toplum düzeyinde farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. BM raporlarında, aşırı beslenme (obezite) ve yetersiz beslenmenin birlikte yükseldiği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu ikili sorunla karşılaşıldığı ifade edilmektedir (UN SDG Report, 2021: 46). Beslenme sorunu sadece yetersiz gıda tüketimi ile sınırlı kalmaz; yanlış beslenme alışkanlıkları ve aşırı tüketim de önemli bir boyut oluşturur.
3. **Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Üretimi:** Küresel ısınma ve çevresel bozulmalar dikkate alınarak, gıda üretim sistemlerinin sürdürülebilirliği sağlanmalı. Bu bağlamda, çiftçilerin desteklenmesi, verimli tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması ve yerel üretimin teşvik edilmesi önem taşır.
4. **Gıda Erişiminde Adalet:** Gıdaya erişimdeki eşitsizlikler azaltılmalı. Yoksul ve kırsal kesimlerin daha ucuz, daha sağlıklı ve daha besleyici gıdalara erişimi artırılmalıdır.
5. **Uluslararası Yardım ve İş Birliği:** Özellikle Afrika ve Güney Asya gibi bölgelerde açlık ve yetersiz beslenme sorunları hala büyük bir tehdit. Zengin ülkeler ve uluslararası organizasyonlar, yoksul ülkeler için daha fazla finansal ve teknik yardım sağlamalıdır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yaptığı çalışmaya göre, gecekondu semtlerinde oturan yoksulların suya, şebeke suyundan yararlananlardan 5-10 kez daha fazla ödediğini ortaya koyuyor. Kötü kaliteli suların içilmesinden ötürü dünyada her yıl çoğu çocuk 5 milyon insan ölüyor. Günde 3000 çocuk kirli sulardan ölüyor. Gelişmekte olan ülkelerde atık suların tahmini olarak %90'ı arıtılmadan nehirlere, göllere ve okyanuslara boşaltılıyor. Dünyada yılda 2 milyon ton katı atık dünya su kaynaklarına boşaltılıyor. Bir kişinin günlük doğrudan su tüketimi 2-3 litre ve evsel kullanımı 20-300 litre arasında değişiyor iken, tükettiği öteki besinlerin üretimi için 2000-3000 litre/gün su harcanmış olması gerekiyor. Dünya'da gıda üretimi için ulaşılabilir içme suyunun %70-90'ı harcanmakta ve bu suyun büyük bir kısmı içinde kirleticilerle doğaya geri bırakılmaktadır. Kişi başına su tüketimi her 20 yılda bir ikiye katlanırken; nüfus artış hızının iki katı bir hızla arttığı görülmektedir (http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=571,15.10.2015). Örneğin 1940 ile 1980 yılları arasında su kullanımı 2 katına çıkmıştır. 2000'de ise bu durum ikiye katlanmıştır. Bir kişi

için günde 100 litre suya ihtiyaç vardır. Bu 100 litre su, 35 m³ su alanına tekabül etmektedir. Bir başka hesaplama göre, 6 milyar insan için 220 km³ su anlamına gelmektedir. Yine bir insanın ortalama toplam su kullanımı 800-1000 m³ arasındadır (Aksu, 2021:135).

Su kirliliği ve atık su yönetimi, gelişmekte olan ülkelerde ve dünya genelinde büyük bir çevresel sorun teşkil etmektedir. Atık suların büyük bir kısmının arıtılmadan su kaynaklarına karışması, ekosistemler ve insan sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'in 2018 tarihli "**Global Water Quality Outlook**" raporuna göre, gelişmekte olan ülkelerdeki atık suların %80-90'ı, arıtılmadan nehirlere, göllere ve denizlere boşaltılmaktadır. Bu, özellikle büyük şehirlerin çevresindeki su kaynaklarını ciddi şekilde kirletmekte ve su kalitesini düşürmektedir. Raporda, gelişmekte olan ülkelerde kentsel altyapı yetersizliklerinin atık su yönetimi üzerinde doğrudan etkisi olduğu ve bu sorunun çözümü için yatırımların artırılması gerektiği vurgulanmaktadır (UNEP, 2018: 23). FAO'nun "**Water and Food Security**" başlıklı raporu, bireylerin günlük su tüketiminin yalnızca içme ve evsel kullanımla sınırlı olmadığını, gıda üretiminde kullanılan "gizli su" miktarının da dikkate alınması gerektiğini vurgular. Rapora göre, bir kişinin günlük doğrudan su tüketimi 2-3 litre iken, tüketilen gıdaların üretimi için 2000-3000 litre su harcanmaktadır. Bu, tarımsal üretimin su tüketimi üzerindeki önemli rolünü ortaya koymakta ve su tasarrufu için tarımsal verimliliğin artırılması gerektiğine işaret etmektedir (FAO, 2020: 31). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun, "**Sağlıklı Su ve Sanitasyon**" raporuna göre, kirlenmiş su kaynakları her yıl yaklaşık 1,8 milyon kişinin ölümüne neden olmakta, bu ölümlerin büyük çoğunluğu çocuklar arasında görülmektedir. Su kaynaklarının bu denli kirlenmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde temiz suya erişimi zorlaştırmakta ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını hızlandırmaktadır (WHO, 2017: 18). UNESCO'nun "**The United Nations World Water Development Report 2020**" raporu, atık suyun sürdürülebilir bir şekilde yönetilmemesinin, su kaynaklarını hızla tükenme riskiyle karşı karşıya bıraktığını ve aynı zamanda ekosistemler üzerinde büyük bir yük oluşturduğunu belirtir. Gelişmekte olan ülkelerde su arıtma tesislerine erişim yetersizdir ve bu da su kaynaklarına zarar vermektedir (UNESCO, 2020: 68). Dünya Doğal Kaynaklar Enstitüsü (WRI)'in, "**Water Risk Atlas**" raporunda, su kıtlığı ve kirliliğinin küresel ekonomik sistem üzerinde ciddi tehditler oluşturduğu belirtilir. Raporda, özellikle tarımsal ve sanayi üretiminin büyük miktarda su gerektirdiği ve bu suyun kirliliğe maruz kaldığı yerlerde su güvenliği risklerinin yükseldiği ifade edilmektedir (WRI, 2021: 42). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın, su kullanımının enerji üretiminde de büyük rol oynadığını belirten IEA, özellikle termik santraller ve diğer enerji üretim tesislerinin soğutma sistemleri için büyük miktarlarda su kullandığını belirtir. Rapora göre, su kaynaklarına yönelik aşırı talep ve kirlilik, enerji üretimi üzerindeki baskıları da artırmaktadır (IEA, 2018: 53). Dünya Bankası'nın "**Wastewater**

Management" raporu, dünyada her yıl 2 milyon ton katı atığın su kaynaklarına boşaltıldığını ve bunun global su kaynakları üzerinde devasa bir yük oluşturduğunu belirtmektedir. Raporda, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin önemi vurgulanırken, özellikle atık su arıtma sistemlerine yapılacak yatırımların hem çevre sağlığı hem de insan sağlığı açısından önemli kazanımlar sağlayacağı ifade edilmektedir (World Bank, 2019: 45).

DSÖ/UNICEF Ortak İzleme Programı (JMP), 660 milyon insanın hâlâ iyileştirilmiş içme suyu kaynaklarına erişemediğini ve 2,4 milyardan fazla insanın da temiz içme suyuna (sanitasyona) erişimleri yok. Kişi başına günlük ortalama su tüketim standardı Türkiye'de 111 litre iken, dünya ortalaması 150 litredir. Sağlıklı suya erişebilen nüfusun toplam nüfusa oranının dünya ortalaması %82 olurken, Türkiye'de bu oran %93'dür (DPT, 2007: 7). Kuzey Amerika'da yaşayan bir insan, Gana'da yaşayan bir insandan 70 kat fazla su tüketmektedir. Bir Avrupalı kullandığı su miktarının %32'sini tuvalette harcarken, bu oran bir Hintli için sadece %1'dir (Pamukçu, 2000: 64). New York'ta günde kişi başına ortalama 607 litre su kullanılırken, İstanbul'da kişi başına 159 litre, Berlin'de 171 litre, Londra'da 324 litre, Mumbai'de (Hindistan) 90 litre, Meksiko City'de 343 litre, Johannesburg'da (Güney Afrika) kişi başına günde ortalama 378 litre su kullanılmaktadır (Ayman, 2010: 36).

Önümüzdeki 60 yıllık süreçte, hava sıcaklıkları 2.5-3 derecelik bir artış olması beklenirken, bir de buna %25 ile %35'lik bir yağış azalması ve ciddi iklim değişiklikleri kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır (Acar, 2010:86; aktaran bkz: Aksu, 2016:731). Bu ciddiye alınması gereken önemli bir stratejik projeksiyondur. Aslında tehlike çanlarının çalmaya başladığının ilk işaretleridir. Eğer insanlık alemi bu konuda duyarlı olmazsa, gelecek yıllar susuzluğun hüküm sürdüğü, suya ulaşmak için savaşların ve gözyaşların çokça döküleceği yıllar olacaktır (Aksu, 2021:136).

Nüfus artışı, yalnızca su kaynaklarına olan talebi artırmakla kalmamakta, aynı zamanda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği üzerinde de baskı yaratmaktadır. Su kıtlığı, gıda üretimini doğrudan etkileyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal sulama, su kaynaklarının büyük kısmını tüketirken, kuraklık ve azalan su rezervleri tarımsal verimliliği olumsuz etkilemektedir. Sahra Altı Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya gibi bölgelerde, su kıtlığı nedeniyle tarım alanları sulanamamakta ve bu da yerel halkın gıda güvenliği üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır (IPCC, 2021:45). Bu bölgelerde artan su kıtlığı, özellikle temel gıda maddeleri üretiminde düşüslere neden olmaktadır. Örneğin, buğday, pirinç ve mısır gibi dünya genelinde en çok tüketilen tarım ürünleri, suya büyük ölçüde bağımlıdır. Su kıtlığı, bu ürünlerin üretiminde ciddi düşüslere neden olduğunda, gıda fiyatları yükselmekte ve özellikle düşük gelirli ülkelerde beslenme yetersizliği ve açlık sorunu ortaya çıkmaktadır. FAO verilerine göre, dünya genelinde 690 milyon insan yetersiz beslenmektedir

ve bu sayının 2030 yılına kadar 840 milyona ulaşması beklenmektedir (FAO, 2020:22). Tarım sektörü, dünya genelinde en fazla su tüketen sektör olup, toplam su kaynaklarının yaklaşık %70'ini kullanmaktadır. Ancak, küresel su kıtlığı ve iklim değişikliğinin etkisiyle, bu sektördeki verimlilik düşmekte ve tarımsal üretimde azalma yaşanmaktadır. Örneğin, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi su kaynaklarının kıt olduğu bölgelerde, suya olan erişimin azalması hem gıda üretimini hem de insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum, zaten hassas olan bölgelerde gıda krizlerini daha da derinleştirmektedir. Türkiye'nin en önemli tarımsal üretim merkezi Konya Ova'sının altındaki su rezervleri hızla yok olmaya başlamakta, havzadaki yeraltı su seviyesi her yıl ortalama 1.5 metre düşmektedir. Ayrıca tarımda kullanılan yanlış sulama yöntemleri nedeniyle kullanılabilir suyun %40'ı israf edilmektedir (Sönmez, 2010: 64-81). Burada sorgulanması ve üzerinde ciddi olarak durulması gereken nokta, ülkemizin insanı ilk kez suyun yağışa bağlı olarak aynı anda hem azlığı hem de fazlalığıyla nasıl başa çıkabileceğini derinden sorgulamaktadır (Sönmez, 2010: 81; aktaran bkz: Aksu, 2021:134-136).

Nüfus artışıyla ortaya çıkan su ve beslenme sorunları, çözüm için daha sürdürülebilir yönetim stratejilerini zorunlu kılmaktadır. Özellikle tarım sektöründe verimli sulama sistemleri ve su geri dönüşüm teknolojileri gibi yenilikçi yöntemler geliştirilmelidir. Damlama sulama, yağmur suyu hasadı ve su arıtma sistemleri, tarımsal üretimde su kullanımını optimize ederek su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır (WRI, 2021:90). Aynı zamanda, tarımsal üretimde iklim dostu yöntemlerin benimsenmesi hem gıda güvenliğini sağlamakta hem de su kaynaklarının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Toprak koruma ve organik tarım gibi sürdürülebilir tarım yöntemleri, su ve gıda sorunlarının çözümünde önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Küresel çapta iş birliği ve teknolojik destek, su kıtlığı ve beslenme sorunlarını yaşayan ülkelerde daha güçlü politikaların uygulanmasına olanak tanıyacaktır.

Kişi başına düşen yıllık asgari su miktarı 1.100 metreküp civarındadır. Bunun 100 metreküpü kişisel ihtiyaçlar, 1.000 metreküpü ise gıda ve ürün üretiminde gerekli su miktarıdır. İnsan bedeni katı ve sert bir yapı şeklinde görünse de %65'i sudan oluşur, beyinin ise %75'i sudur. Bu oran bedenimizdeki en yüksek suyun bulunduğu organdır. İnsan ve bitkiler yaşlandıkça bedenlerinde bulunan su oranı gittikçe azalmaktadır. Gençken %90'larda bulunan bu su oranı, yaşlanınca 2/3 oranına kadar düşmektedir (Aksu, 2021:137).

Küresel su talebi, büyük ölçüde nüfus artışı, kentleşme, gıda ve enerji güvenliği politikaları ve ticari küreselleşme, değişen beslenme biçimleri ve artan tüketim gibi makro-ekonomik süreçlerden etkilenir. 2050 yılına kadar, küresel su talebinin, başlıca artan imalat talepleri, termal elektrik üretimi

ve evsel kullanım sebebiyle %55 oranında artacağı öngörülmektedir (UNESCO, 2015: 1-9). Dünyadaki toplam su kaynağına göz attığımızda toplamda yerküre üzerinde 332,500,000 metreküp su bulunduğunu görmekteyiz. Fakat bu kadar büyük su kaynağının ancak %3'lük kısmının içilebilir tatlı su olmasıdır (Aksu, 2021:138).

Türkiye'de yılda 501 milyar m³ yağış almaktadır. Bu yağışın %37'si yani 186 milyar m³ akışa geçerken, 95 milyar m³'ü ekonomik olarak kullanılmaktadır. Ülke yüzeyine yılda düşen ortalama 630-643 mm yağışa karşılık, ülkemizin yenilenebilir su potansiyeli 234 km³ olup, bunun 41 km³ yeraltı suları olup, 193 km³ ise akarsulardan meydana gelmektedir (DPT, 2007: 15). Aslında su konusunda tasarruf yapabilen ülke konumundadır. 44 km³ tüketim, 68 km³ ise tasarruf edilen miktar söz konusudur. Türkiye'nin toplam yüz ölçümü 783.577 km² başka bir ifadeyle 78 milyon hektardır. Baraj ve tabii göller çıkıldığında kalan alan 769.600 km²'dir. Türkiye'de 706 adet baraj gölü bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının yüzey alanı; Atatürk Barajı 817 km², Keban Barajı 675 km², Karakaya Barajı 268 km², Hirfanlı Barajı 263 km², Altınkaya Barajı 118 km²'dir. İşlenmesi nispeten kolay olan 100.000 km²'lik engebeli ve yassı tepeli arazileriyle birlikte Türkiye'de dağlık alanların dışında 370.000 km² düzlük alanı olduğu söylenebilir. Tarım arazileri toplamı da 280.000 km² yani 28 milyon hektar civarındadır. Yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektar olarak hesaplanmıştır. Bu alan içerisinde 5,9 milyon hektarlık sulamaya açılmış olup, bu alanın 3,61 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş modern sulama şebekesine sahiptir (DSİ, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>; 15.03.2016).

Su krizi dünyanın ekolojik tahribatının en yaygın ve en çetin boyutudur. 1998 senesinde 28 ülke su kıtlığı çekerken, bu sayı 2025 yılında (dünya nüfusunun tahmini 8.3 milyar insanın) yaklaşık dünya nüfusunun yarısı içilebilir yeterli sudan yoksun ve su sıkıntısı içinde olacaktır (Falkenmark ve Rockström, 2004: 45-54). 56-60 ülke arasında olması beklenirken, 1990 da 131 milyon insan su konusunda ciddi sıkıntı çekerken, 2025 yılında bu rakam 817 milyona yükseleceği beklenmektedir (Shiva, 2007: 20). Bu iyimser tahmin olarak kabul edilmektedir. Realist politik rakamsal analizlere göre, 1,5 milyar insan gerçek anlamda su kullanma ve suya ulaşma sıkıntısı çekeceği gerçeğidir. 2050'li yıllarda ise futurist ve analistlerin kötümser senaryosuna göre; 6,5-7 milyar insan (dünya nüfusunun %85-90'ı) susuzluk sorunu yaşayacağı tahmin edilmektedir. İyimser projeksiyonlara göre ise; 2,5-3 milyar insan (dünya nüfusunun %20-25'i) su sıkıntısı içinde olacağı gerçeğidir. Her şartta yaşamak için suya ulaşma problemi hem bu coğrafyada hem de dünyanın başka bölgelerinde bir hidropolitik sorun siyaset gündemimizde önümüze gelecektir. Bu yüzden ciddi "su savaşları"

karşımıza çıkacaktır. Günümüzde su kaynakları ekonomik olarak ticarileşmiş, yönetim olarak siyasileşmiş ve stratejik olarak uluslararasılaştırılmıştır (Yıldız ve Özbay, 2012: 21-22).

Nüfus artışı, su ve beslenme sorunlarını giderek daha karmaşık hale getiren küresel bir kriz niteliğindedir. Su kaynaklarının hızla tükenmesi ve tarımsal üretimdeki zorluklar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gıda güvenliği üzerinde ciddi tehditler oluşturmaktadır. Nüfusun hızla artmasıyla birlikte artan su ve gıda talebine cevap verebilmek hem teknolojiye dayalı çözümler hem de sürdürülebilir tarım ve su yönetimi politikalarını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliği ile su kıtlığı ve gıda krizlerinin daha da derinleşmesi, bu sorunların uzun vadede küresel boyutta bir iş birliği ile çözülmesi gerektiğini göstermektedir. Su kaynaklarının adil dağıtımı, verimli kullanımı ve gıda üretimindeki sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, su ve beslenme sorunlarının çözümü, sadece yerel ya da bölgesel bir sorun değil, küresel düzeyde ele alınması gereken stratejik bir meseledir (Aksu, 2021:138-148).

Su ve beslenme sorunları, artan nüfusla birlikte daha da karmaşık hale gelen küresel zorluklardır. Nüfus artışı, suya ve gıdaya olan talebi artırarak, bu kaynakların sürdürülebilir yönetimini zorunlu kılmaktadır. Tarımsal üretimde verimliliği artıracak teknolojilerin geliştirilmesi, su kaynaklarının daha verimli kullanılması ve iklim değişikliği ile mücadele politikalarının hayata geçirilmesi, bu sorunların çözümüne katkı sağlayabilir. Ayrıca, su ve gıda güvenliğini artırmak için uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Küresel nüfusun su ve beslenme ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir şekilde karşılayabilmek, insanlık için büyük bir sınav niteliğindedir (Aksu, 2021:138-145).

Sonuç olarak, nüfus artışı ile su ve beslenme sorunlarının çözümü, küresel çapta koordineli bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Su kaynaklarının adil dağılımı, tarımsal üretim verimliliğinin artırılması ve beslenme yetersizliklerine yönelik politikaların geliştirilmesi, bu sorunların çözümünde kilit rol oynamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için su ve gıda güvenliği sorunlarının ele alınması, sadece mevcut nesil için değil, gelecek nesillerin sağlığı ve refahı için de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, nüfusun artışıyla birlikte su ve beslenme sorunlarının çözümü, sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliği bir arada düşünen bütüncül bir yaklaşımla mümkün olacaktır. Su kaynaklarının korunması ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması hem mevcut hem de gelecek nesillerin beslenme güvenliğini sağlamak için kritik adımlar olacaktır. İklim değişikliği ile birlikte artan bu sorunlar, küresel çapta etkili ve uzun vadeli politikalar geliştirilmesini gerektirmektedir.

2. Hammadde ve Enerji Kaynakları Açısından: Dünya nüfusu, sanayi devriminden bu yana hızla artmakta ve bu artış, hammadde ve enerji kaynaklarına olan talebi büyük ölçüde etkilemektedir. Nüfus artışı, ekonomik büyüme, sanayileşme, teknolojik gelişme, şehirleşme ve tüketim alışkanlıkları ile doğrudan ilişkilidir. Bu dinamikler, hammadde ve enerji kaynaklarının kullanımını ve sürdürülebilirliğini şekillendiren temel faktörlerdir.

Hammadde ve enerji kaynakları, dünya nüfusu arttıkça stratejik öneme sahip olmaya devam etmektedir. Bu kaynaklar hem ekonomik büyüme hem de küresel güvenlik açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ülkelerin iktisaden kalkınmasında ve büyümenin artmasında sanayileşmenin çok önemli stratejik rolü bulunmaktadır. Sanayileşmenin gerçekleşebilmesinde de ülkelerin enerjiye, madenlere ve hammaddelere çok büyük ihtiyacı vardır. Günümüzde sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte yeni tarz üretim modellerinin yanı sıra, yeni tip ürünler ve ileri teknolojik araçların üretim sürecinde kullanımı görülmektedir (Aksu, 2021:250).

Beslenme ve su olgusu açısından sorunların aynıyla karşılaşmaktayız. Kıt olan kaynaklar dengeli kullanılmadıkları için bir sorun oluşturmaktadır. Özellikle petrol, kömür ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının rezervleri günümüzde büyük ölçüde azalmıştır. Dünya genelinde ise 1992 yılı itibariyle yaklaşık 45 yıllık petrol rezervi bulunduğu belirtiliyor. Buna karşılık doğal gazda ise 70 yıllık bir rezerv bulunmaktadır. Dünya nüfusunun hızlı devam etmesi sonucunda zengin ülkelerin, kaynakların 3/4'ü kullanması, buna mukabil nüfusları 1/4'lük kısmını teşkil etmesi, yani zengin ülkelerde yaşayan bir kişiye düşen hammadde ve enerji miktarı, fakir ülkelerde yaşayan bir insana düşen enerji miktarından üç kat fazla oluşu, kaynakların dengeli kullanılmadığını bize göstermektedir. Tabi ki bu konuda zengin ülkeler israf içerisinde olur iken, fakir ülkelerde bu bakımdan yoksulluk çekmektedir. Alternatif enerji kaynakları gündeme getirilmez ise, dünyanın hammadde ve enerji dar boğazına gireceği aşikardır. Yani, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, nükleer enerji ve su enerjileri gibi kaynakların kullanılarak insanların hizmetine sunulması gerekir. Böylece dengeli ve optimal olarak kullanılarak hem israftan kaçınılması hem de yoksulluk çekilmemesi için gelecek olan nesillere karanlık bir dünya bırakmamak için üzerimize düşen görevi yapmak zorundayız (Aksu, 1998:242).

Dünya nüfusu arttıkça, hammadde kaynaklarına olan talep de artmaktadır. Bu durum, çeşitli doğal kaynakların hızla tükenmesine ve çevresel bozulmalara yol açmaktadır. Örneğin, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla maden çıkarılmakta, bu da toprak erozyonu, su kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, hammadde kaynaklarının sınırlı olması, bu kaynaklar üzerinde rekabeti artırarak uluslararası gerginliklere neden olabilir (Diamond, 2005:276-299). Enerji kaynaklarına olan talep, dünya nüfusu arttıkça önemli

ölçüde artmaktadır. Özellikle fosil yakıtlar (petrol, kömür, doğal gaz) hala dünya enerji tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu kaynakların sınırlı olması ve çevresel etkileri, uzun vadede sürdürülemez bir enerji politikası yaratmaktadır. Artan nüfus, enerji kaynakları üzerinde baskı oluşturmakta ve bu da enerji güvenliği ile ilgili stratejik kaygıları artırmaktadır (Yergin, 2011:175-193). Fosil yakıtların sınırlı olması ve çevresel zararları, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi zorunlu kılmaktadır. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları, uzun vadede hem çevresel sürdürülebilirliği sağlamak hem de enerji bağımlılığını azaltmak açısından stratejik bir avantaj sunar. Bu dönüşüm, ülkelerin enerji politikalarını ve dolayısıyla küresel stratejik dengeleri yeniden şekillendirebilir (Lovins, 2011: 102-118). Nüfus artışı, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi hızlandırmak için bir motivasyon oluşturur. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlara bağımlılığı azaltarak sürdürülebilir enerji üretimi sağlar. Ancak, bu geçişin yavaş gerçekleşmesi, enerji arzı üzerindeki baskıyı artırabilir.

Nüfusun hızla artması, temel hammadde kaynaklarına olan talebi artırmaktadır. Özellikle metaller, mineraller ve fosil yakıtlar gibi doğal kaynaklar, sanayi ve inşaat gibi sektörlerde yoğun olarak kullanılmaktadır. Artan nüfus, konut, ulaşım, elektronik ve diğer endüstriyel ürünlere olan talebi artırarak bu hammaddelere olan ihtiyacı daha da yükseltmektedir. Nüfusun kentleşme oranı arttıkça, inşaat sektöründe çelik, beton, alüminyum gibi hammaddelere olan talep artmaktadır. Bu da doğal kaynakların hızla tüketilmesine yol açar. Şehirleşmenin getirdiği altyapı ihtiyaçları (yollar, köprüler, binalar) hammadde talebini artıran önemli bir etkidir. Artan nüfus, sanayileşmenin hızlanmasına ve tüketim mallarına olan talebin artmasına neden olur. Elektronik ürünler, otomobiller ve diğer tüketici ürünleri için gerekli hammaddelerin üretimi, doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturur (Diamond, 2005:276-280).

Dünyada herşey bir enerji ile sağlanmakta olup, insanoğlunun yeryüzünde var olduğu ilk günden bu yana hayatını korumak, idame ettirmek ve hayat standardını yükseltmek için olmazsa olmaz olan temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların giderilmesi için en önemli kaynakların başında enerji ve bunun kullanımı gelmektedir. Bu bağlamda enerjisiz bir hayat düşünülemez. Dünya planetinde çok değerli ve jeostratejik bir yerde bulunan Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan Türk milleti bulunduğu konum itibariyle çok önemli ve çok değerli mineral ve madenlere sahip durumundadır. 21. yüzyılda on önemli stratejik maden, ekonomik yapı ve faaliyetlerde etkisini hissettirecektir. Bunlara sahip olan ülkeler büyük ekonomik güç olarak karşımıza çıkacaktır. Bu on önemli ve değerli maden; “altın”, “gümüş”, “bor”, “toryum”, “osmiyum”, “titanium”, “paladyum”, “platinyum”, “yeda” ve “petrol ve bileşenleri”dir.

Burada “yeda” bilinmeyen bir güçtür. Bu 10 maden ve türevinden altın ve gümüş ekonomik hayatta vazgeçilmez olarak önemini artıracaktır. Merkantilist dönemin iki stratejik ürünü (altın ve gümüş) bu yüzyılın vazgeçilmezi olacaktır (Aksu, 2020:120).

21 yüzyılda dünyada büyük bir dönüşümün bir diğer önemli vechesi ise, enerji jeopolitiği ile ilgilidir. Enerji sektörü bütün dünyada hızlı bir dönüşüm içerisindedir. Atlantik merkezli bir enerji dünyasından, Asya-Pasifik merkezli bir enerji dünyasına doğru gidilmektedir. Jeostratejik konsept bu bölgeye doğru kaymaktadır. Sıklet merkezi artık 20. yüzyıldaki gibi Atlantik eksenli olmayacaktır. Türkiye bu noktada iyi bir rol sahibi ve üst ligde söz sahibi olacak ülkeler arasına girebilecektir. Diğer taraftan, konvansiyonel olmayan petrol ve gaz keşif ve üretimleri, enerji ithalatçısı önemli ülkelerin enerji ihracatçısı haline gelmesine yol açmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 11. Kalkınma Planı, 2018:1-2).

Hammadde ve enerji kaynakları, uluslararası güç dengeleri açısından stratejik bir öneme sahiptir. Kaynak zenginliği, bir ülkenin ekonomik ve askeri gücünü doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, kaynak zengini ülkeler genellikle küresel stratejik dengelerde önemli bir role sahiptir. Ancak, kaynak kıtlığı yaşayan ülkeler, bu kaynaklara erişim sağlamak için çeşitli stratejik hamlelerde bulunabilirler, bu da uluslararası gerginliklere ve hatta çatışmalara yol açabilir (Kennedy, 1988:515-530). Gelecekte, dünya nüfusunun artmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu durum, hammadde ve enerji kaynaklarına olan talebin daha da artmasına yol açacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, bu sorunları çözmek için kritik öneme sahiptir. Ancak, bu geçişin yavaş olması durumunda, dünyanın karşı karşıya kalacağı çevresel ve stratejik riskler ciddi boyutlara ulaşabilir (Stern, 2007: 245-267).

Artan nüfus, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırabilir. Hammadde ve enerji kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, kaynakların verimli kullanımı ve yenilenebilir enerjiye geçiş, nüfus artışıyla ortaya çıkan çevresel ve ekonomik zorlukları yönetmek için gereklidir. Nüfus artışı, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji politikalarının benimsenmesini zorunlu kılar. Bu politikalar, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltarak hem çevresel sürdürülebilirliği sağlar hem de enerji güvenliğini artırır. Hammadde tüketiminin azaltılması ve geri dönüşüm uygulamalarının yaygınlaştırılması, nüfus artışının yarattığı çevresel baskıyı hafifletebilir. Çevresel sürdürülebilirlik, uzun vadeli ekonomik büyüme ve toplumsal refah için gereklidir (Stern, 2007: 245-254).

Hammadde ve enerji kaynaklarının, dünya nüfus artışı bağlamında stratejik önemi artmaktadır. Nüfus artışı, bu kaynaklar üzerinde ciddi bir baskı yaratmakta ve bu durum hem çevresel hem de stratejik riskleri beraberinde getirmektedir. Sürdürülebilir enerji politikalarına geçiş ve yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsenmesi, uzun vadede bu zorlukların üstesinden gelmek için kritik olacaktır. Nüfus artışının bir sonucu olarak, ülkeler arasında hammadde ve enerji kaynakları üzerindeki rekabet artmaktadır. Artan nüfusun enerji taleplerini karşılamak için ülkeler arasında enerji kaynaklarına (özellikle petrol ve doğal gaz) erişim konusunda rekabet artmaktadır. Bu rekabet, enerji zengini bölgelerde stratejik gerginliklere neden olabilir (Homer-Dixon, 1999:73-92). Bu yüzyılda hammadde ve enerji kaynaklarına ulaşma veya elde etme çabası, ülkeleri, toplulukları, siyasi ve ticari örgütleri, güç merkezleri ve ittifakları var olma mücadelesiyle büyük bir çatışmanın içerisinde kaçınılmaz olarak bırakacaktır. Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde 3. Dünya Savaşının ayak seslerini daha gür duyacağımız günler olacaktır. Bu durum, stratejik gerginliklere ve uluslararası çatışmalara yol açabilir. Özellikle su, enerji, hammadde ve mineral kaynaklar üzerindeki rekabet, küresel güvenlik için kritik bir risk faktörü oluşturmaktadır.

3. Demografik Yatırımlar Açısından: Demografik yatırımlar, bir ülkenin nüfus yapısına ve nüfus miktarına göre şekillendirilen yatırımları ifade eder. Nüfus miktarı, demografik yatırımların planlanmasında ve uygulanmasında kritik bir faktördür. Eğitim, sağlık, altyapı, işgücü piyasası ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki yatırımlar, nüfusun artışına ve demografik yapıya göre şekillendirilmelidir. Bu yatırımlar, toplumsal refahı artırmanın yanı sıra, ekonomik büyümeyi destekler, yaşam standardının oluşmasına imkân verir ve toplumsal istikrarı ve barışı sağlar. Nüfus miktarı, bu yatırımların hacmi ve önceliklendirilmesinde belirleyici bir faktördür.

Nüfus miktarı hızla arttıkça her doğan çocuğun yalnız beslenme sorunu olmamakta, bu çocukların yedirilmesi, giydirilmesi, barındırılması, sağlık şartlarının düzenlenmesi, eğitim hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Doğumlarından 15 yaşına kadar hiçbir surette üretimde bulunmayarak dolayısıyla milli ekonomiye katkısı olmayan bu yaş grubundaki insanlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfusun %40- 50'sini oluşturmaktadır.

Eğitim yatırımları, demografik yatırımların en önemli bileşenlerinden biridir. Nüfusun artması, özellikle genç nüfusun oranının yüksek olduğu ülkelerde, eğitim yatırımlarına olan ihtiyacı artırır. Artan nüfus, okullara, öğretmenlere ve eğitim materyallerine olan talebi artırır. Bu durum, devletlerin eğitim bütçelerini genişletmelerini gerektirir. Nüfus artışı, genç nüfusun eğitim sistemine katılımını artırır. Bu, daha fazla okul, öğretmen ve eğitim materyali ihtiyacı

anlamına gelir. Eğitim yatırımları, nüfus artışına paralel olarak artırılmadığında, eğitim kalitesi düşebilir ve uzun vadede beşerî sermayenin gelişimi olumsuz etkilenebilir (Bloom, Canning & Sevilla, 2003:101-115).

Eberstadt ve Groth, gelişmiş ülkelerde hızla artan yaşlı nüfusun, çalışma çağındaki nüfusun azalmasına ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme hızının düşmesine neden olacağını öne sürüyor. Yaşlı nüfusun emeklilik ve sağlık harcamalarının artması, kamu bütçeleri üzerinde baskı oluştururken, üretken iş gücündeki azalma ekonomik rekabetçiliği olumsuz etkileyecek. Özellikle ABD, Batı Avrupa, Japonya gibi büyük ekonomik güçlerin bu değişimden önemli ölçüde etkileneceğini vurgulamaktadır. Eberstadt, yaşlı nüfusun artmasının sosyal güvenlik sistemleri üzerinde ciddi bir yük oluşturacağını savunmaktadır. Ona göre, sağlık yatırımları ile nüfus miktarı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Artan nüfus, özellikle yaşlı nüfusun oranının artmasıyla, sağlık hizmetlerine olan talebi artırır. Sağlık yatırımlarının yetersiz kalması halinde, sağlık hizmetlerine erişim zorlaşabilir ve toplumun genel sağlığını çok olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bu durum, devletlerin sağlık altyapısına, hastanelere, bakım evlerine ve tıbbi hizmetlere daha fazla yatırım yapmasını gerektirmektedir. Sağlık yatırımlarının demografik yapıyı göz önünde bulundurarak, yapılması, gelecekte toplumsal refahın artmasında büyük rolü olacaktır (Eberstadt & Groth, 2007:55-68).

Ülkemizdeki manzara bundan farklı değildir. Türkiye'de 2024 yılı itibarıyla 0-14 yaş grubu, toplam nüfusun yaklaşık %20,9'unu oluşturmaktadır. İşte Türkiye gibi ülkelerde toplam nüfus içinde çocuk sayısının çok yüksek olması zaten kıt olan ülke kaynaklarının sadece yaşama standardının daha aşağıya düşmemesi için birtakım stratejik adımlar gereklidir. Temel ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanması, yalnızca mevcut kaynakların verimli kullanımı değil, aynı zamanda uzun vadede sosyal altyapının güçlendirilmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınması açısından da önemlidir. Demografik yatırımlarda bir başka önemli hususta; sağlık ve sosyal güvencedir. Ülkemizde bebek ölümlerinin toplam ölümler içerisindeki payı 1989 yılında %24, 1990'da da %23,3'e kadar gerilemiştir. Daha 15 yıl öncesine kadar her bin bebekten 115'i ölür iken, bugün bu oran her bin bebekten 46.8 bebeğe kadar indirdik. Bu açıdan demografik yatırımlarda bir iyileşme görülmektedir. Demografik yatırım deyince, nüfus artışının getirmiş olduğu sorunları en aza indirmeye yarayan politikalar üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Belediye hizmetleri, Devlet hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, hastane ve okul-egitim hizmetlerinin sağlanması gerekir.

Nüfus miktarı ve yoğunluğu, altyapı yatırımlarının planlanmasında ve uygulanmasında kritik bir rol oynar. Yoğun nüfuslu bölgelerde, ulaşım, enerji, su ve kanalizasyon sistemleri gibi altyapı yatırımlarına daha fazla ihtiyaç duyulur. Nüfus artışını karşılamak için yeterli altyapı sağlanmadığında, bu durum yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir ve ekonomik büyümeyi engelleyebilir. Şehirleşmenin hızlanması ve nüfusun yoğunlaşması, altyapı yatırımlarını zorunlu kılmaktadır. Ulaşım sistemleri, enerji dağıtım ağları ve su temini gibi alanlarda yapılacak yatırımlar, nüfus artışının getirdiği baskıyı hafifletmek için hayati öneme sahiptir (Glaeser, 2011:198-215).

Nüfus artışı, işgücü piyasasına olan baskıyı artırır. Çalışma çağındaki nüfusun artması, işgücü piyasasına daha fazla kişinin girmesine yol açar. Bu durum, istihdam yaratma kapasitesinin artırılmasını ve işsizlik oranlarının kontrol altına alınmasını zorunlu kılar. Devletler, işgücü piyasasına yönelik yatırımlarını artırarak, genç işgücünün ekonomiye entegrasyonunu sağlamalıdır. Artan nüfus, özellikle genç nüfusun işgücü piyasasına girişi, eğitimle desteklenmediğinde, yüksek işsizlik oranlarına yol açabilir. Eğitim yatırımları, işgücü piyasası için gerekli yeteneklerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Becker, 1964:89-110).

Nüfusun yaşlanması, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri üzerindeki baskıyı artırır. Yaşlı nüfusun artması, sosyal güvenlik harcamalarının artmasına yol açar ve bu durum, devlet bütçesi üzerinde ciddi bir yük oluşturabilir. Demografik yatırımlar, sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir. Yaşlı nüfusun artması, emeklilik sistemlerine olan talebi artırır. Emeklilik yaşının artırılması veya emeklilik fonlarına daha fazla kaynak aktarılması gibi stratejiler, demografik değişimlerin getirdiği zorluklarla başa çıkmak için uygulanabilir (Holzmann ve Hinz, 2005:154-172).

4. Milli Gelir Açısından: Nüfus artışı, ekonomik büyüme ve fert başına milli gelir üzerinde önemli etkilere sahip bir faktördür. Nüfusun hızlı artışı, ekonomik büyüme oranından daha hızlı gerçekleştiğinde, fert başına milli gelirden bir azalma görülebilir. Bu ilişki, ekonomik kalkınma, istihdam, eğitim ve sağlık gibi alanlarda çeşitli zorluklar yaratır. Nüfus artışının ortaya çıkardığı sorunlar daha önce de bahsettiğimiz gibi nüfus artışı fert başına milli geliri azaltmaktadır. Bir ekonominin büyümesi milli gelir artışı ile ölçülmektedir. Bilindiği gibi nüfus artışının hızlı olması, milli gelirdeki fert başına artışı olumsuz etkilemektedir. Yani, ülke içerisinde ekonomik genişleme ve gelir artışı olmazsa, doğacak olan nüfus mevcut gelirden pay alacağından kişi başına düşen, ferdi gelirden azalma görülecektir. Fakir ülkeler daha da fakirleşmeye devam edecektir. Türkiye süratli nüfus artışına rağmen, milli gelirin büyümesinde önemli bir hız

sağlamış, 1927-1977 döneminde nüfus 4 misliden fazla çoğalırken, fert başına milli gelir sabit fiyatlarla 40 kata yakın artmıştır (Aksu, 1998:244).

Düşük ve orta gelirli ülkelerde nüfus artışının dengeli olmaması nedeniyle milli gelirden almış oldukları pay hızla azalmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi hızlı nüfus artışı gelirdeki bölüşümü olumsuz etkilemektedir. Fert başına düşen gelirin dünya ortalaması 1'990'lı yıllarda 4000 Dolar civarında iken bu rakam düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerde 800 dolar civarındadır. Güney Asya'da ise 300 dolar civarında kalmaktadır. Avrupa ülkelerinde ise 20.000-25.000 dolar üzerine çıkmıştır (Aksu, 1998:244).

Tablo 6: Fert Başına Büyüme ve Gelir Tahmini Büyüme Oranı

	MİLLİ GELİR	FERT BAŞINA MİLLİ GELİR		FERT BAŞINA GELİR		
	1986-1990	1900-2000	1985-1990	1990-2000	1985	2000
Dünya	3.3	3.5	1.6	1.8	2.770	3.580
Gelişmiş Pazar ekonomileri	3.0	3.1	2.5	2.6	11.100	16.100
Kuzey Amerika	2.9	3.0	2.0	2.3	12.750	17.780
Batı Avrupa	2.9	2.8	2.6	2.6	10.840	15.910
Diğer Gelişmişler	4.2	3.9	2.8	3.0	9.150	14.200
Doğu Avrupa	2.7	3.6	1.9	3.0	3.650	5.370
Çin	8.0	5.6	6.6	4.2	430	900
Gelişmekte olan ülkeler	3.4	4.3	1.0	2.0	920	1.200
Bölgelere göre dağılım	3.4	4.3	1.0	2.0	920	1.200
Kuzey Afrika	2.7	4.4	-0.6	2.0	1.440	1.710
Büyük Sahra Afrikası	2.3	3.2	-0.4	-0.1	450	440
Latin Amerika	1.4	2.9	-0.1	1.0	2.100	2.320
Batı Asya	0.3	4.2	-2.6	1.0	3.100	3.020
Güney ve Doğu Asya	6.6	6.1	4.4	3.9	500	920
İhracat Potansiyeline Göre Dağılım						
Petrol İhraç Eden Ülkeler	1.3	3.7	-1.3	1.3	1.630	1.930
Manul Madde İhraç Eden Ülkeler	4.9	5.2	3.0	3.6	1.325	1.620
Ham madde ve hizmet İhraç Eden Ülkeler	2.0	2.9	-1.1	0.8	640	670
Gelir Seviyesine Göre Dağılım						
Yüksek Gelirli Petrol İhraç Eden Ülkeler	5	4.2	-2.5	0.5	7.550	6.200
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeler	2.6	3.9	0.0	1.5	3.090	3.560
Orta Gelirli	3.4	4.7	1.0	2.5	1.210	1.720
Düşük Gelirli	3.5	4.6	1.1	2.3	350	490
Çok Az Gelişmiş Ülkeler	3.5	3.1	0.7	0.2	240	270
Çok Borçlu Ülkeler	1.9	3.0	-0.8	0.8	1.790	1.860

Kaynak: Aksu, 1998:243'deki tablodan alınmıştır.

Nüfus artışı, ekonomik büyüme oranından daha hızlı gerçekleştiğinde, fert başına düşen milli gelirden azalma olur. Bu durum, büyüme hızının nüfus artışı tarafından baskılandığı anlamına gelir. Örneğin, %3'lük bir ekonomik büyüme oranı, %2'lik bir nüfus artış oranıyla denge sağlarken, %4'lük bir nüfus artış oranı bu dengeyi bozar ve fert başına milli geliri azaltır (Sachs, 2005:45-61).

Fert başına milli gelir, bir ülkenin toplam milli gelirinin nüfusa bölünmesiyle elde edilen bir göstergedir ve bir ülkenin refah düzeyini değerlendirmede önemli bir rol oynar. Nüfus artış

hızının yüksek olduğu ülkelerde, fert başına düşen milli gelir genellikle daha düşük olur, çünkü üretilen milli gelir, artan nüfus arasında paylaştırılır. Yüksek nüfus artışı, milli gelirin nüfusa bölünmesi sonucunda fert başına düşen gelirin azalmasına neden olur. Bu durum, bir ülkenin yaşam standartlarını ve toplumsal refahını olumsuz etkileyebilir. Nüfus artışı, mevcut kaynakların daha fazla kişi arasında paylaşılmasını gerektirir, bu da eğitim, sağlık, altyapı gibi hizmetlerde yetersizliğe yol açabilir (Kuznets, 1955:5-14).

Ekonomik refahı aynı düzeyde sabit tutabilmek için net üretim artışının nüfus artışına eşit olması gerekmektedir. O halde fert başına milli gelirin artması için daha geniş manada, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için milli hasılanın nüfus artışından daha hızlı bir oranda artması gerekmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerde ekonomik durum ve enflasyon sorunu, bunlara ilaveten hızlı nüfus artışı bu ülkeleri ekonomik sıkıntılarla yüz yüze getirmişlerdir. Meselâ, gelir dağılımındaki adaletsizlik, tabakalar arasında mesafenin açılmasına yani zengini daha zengin, fakiri daha da fakirleşmesi söz konusudur. Bunlara ek olarak, iktisadi kalkınmanın ve milli gelirin arttırılabilmesi için 4 üretim faktörünün rasyonel olarak, planlı bir şekilde kullanılması gerekir.

Nüfus artışı, fert başına milli gelir üzerinde önemli etkilere sahip bir faktördür. Hızlı nüfus artışı, ekonomik büyüme oranını baskılayarak fert başına milli gelirden azalmaya neden olabilir. Bu durum, ekonomik kalkınma, istihdam, eğitim, sağlık ve sürdürülebilirlik gibi alanlarda ciddi zorluklar yaratır. Nüfus artışının kontrol altına alınması ve bu artışa paralel olarak yapılan yatırımların artırılması, fert başına milli gelirin sürdürülebilir bir şekilde artırılmasına katkı sağlar.

Son 200 yıl, dünya genelinde hem nüfus artışında hem de kişi başına düşen milli gelirden (fert başına GSYİH) büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Sanayi Devrimi'nden bu yana, dünya nüfusu hızla artmış, ancak aynı zamanda ekonomik büyüme de kayda değer bir hız kazanmıştır. Bu süreçte, kişi başına düşen milli gelirdeki değişimler, ülkelerin ekonomik yapıları, sanayileşme düzeyleri ve nüfus politikalarıyla yakından ilişkili olmuştur. Aşağıda, dünya genelinde son 200 yılda nüfus artışı ile kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişkiyi gösteren bir tablo ve ardından bu ilişkinin açıklaması yer almaktadır. Dünya genelinde son 200 yılda nüfus artışı ile kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişki, tarihsel dönemlere göre büyük farklılıklar göstermiştir. Bu ilişkiyi anlamak için, sanayi devriminden günümüze kadar olan süreçte yaşanan demografik ve ekonomik değişimlere odaklanmamız gerekmektedir.

Tablo 7: 1820-2020 Yılları Arasında Dünya Genelinde Nüfus Artışı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Yıl	Dünya Nüfusu (milyar)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$, 1990 Geary-Khamis Doları)	Yıllık Kişi Başına Gelir Artışı (%)
1820	1,0	0.4%	667	0.5%
1870	1,3	0.5%	867	0.6%
1913	1,8	0.7%	1,524	1.3%
1950	2,5	1.2%	2,111	0.9%
1973	3,9	2.1%	4,091	3.2%
2000	6,1	1.7%	6,048	2.1%
2020	7,8	1.0%	9,809	2.7%

Kaynak: UN (2020), verilerinden derlenmiştir.

Milli Gelir ile Nüfus Artışı Arasındaki 200 Yıllık Gelişim Süreci:

1. 1820-1870 Dönemi: Sanayi Devrimi'nin Başlangıç dönemi, Nüfus Artış Hızı: 1820'de dünya nüfusu yaklaşık 1 milyar civarındaydı ve 1820-1870 döneminde yıllık nüfus artış hızı %0,4 ila %0,5 civarındaydı. Bu dönemde, daha iyi beslenme, tıp ve hijyen alanındaki ilerlemeler, ölüm oranlarını düşürdü ve nüfus artışını hızlandırdı. Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, 19. yüzyılın ortalarına kadar bu oran hafif bir artış gösterdi. Kişi Başına Gelir Artışı: Sanayi Devrimi ile birlikte, kişi başına düşen milli gelirden artış başladı. Bu dönemde, tarımda verimlilik artışları ve sanayileşme, ekonomik büyümeyi tetikledi. 1820'de kişi başına düşen milli gelir 667 dolardı, bu rakam 1870'e kadar 867 dolara yükseldi (Maddison, 2001:28-33).

2. 1870-1950 Dönemi: Sanayileşme ve Dünya Savaşları, Nüfus Artış Hızı: 1870-1950 arasında dünya nüfusu hızla artmaya devam etti. 1950'de dünya nüfusu 2.5 milyara ulaşmıştı, yıllık nüfus artış hızı ise %1.2 seviyesine yükseldi. Kişi Başına Gelir Artışı: Bu dönemde kişi başına düşen milli gelir önemli ölçüde arttı, özellikle 20. yüzyılın başlarında sanayileşmenin hız kazanması ve teknolojik yeniliklerin artmasıyla birlikte, kentsel alanlarda hızlı nüfus artışına ve genişlemeye neden oldu. Ancak, iki dünya savaşı ve 1929 Büyük Buhranı gibi ekonomik krizler, bu artışı yavaşlatıcı etkiler yarattı (Gordon, 2016:45-68).

3. 1950-2000 Dönemi: Nüfus Patlaması ve Ekonomik Büyüme dönemi, Nüfus Artış Hızı: 1950 sonrası dönemde dünya nüfusu patlama yaşadı. 1950'de 2,5 milyar olan nüfus, 2000 yılına

gelindiğinde 6,1 milyara ulaştı. Bu dönemde yıllık nüfus artış hızı %1,7 civarındaydı. Kişi Başına Gelir Artışı: 1950-2000 yılları arasında dünya genelinde kişi başına düşen milli gelir hızlı bir artış gösterdi. 1970'lerde bu oran özellikle hızlandı. Bu dönemde, Batı ülkeleri ve Japonya'da yaşanan yüksek büyüme oranları, küresel olarak kişi başına düşen gelirin artmasına katkı sağladı (Maddison, 2001:185-192).

4. 2000-2020 Dönemi: Teknolojik İlerlemeler ve Küreselleşme sürecinde ise, Nüfus Artış Hızı: 21. yüzyılda dünya nüfusu büyüme hızı yavaşladı, ancak nüfus artmaya devam etti. 2020'de dünya nüfusu 7,8 milyara ulaştı, nüfus artış hızı %1'e düştü. Kişi Başına Gelir Artışı; teknolojik ilerlemeler, küreselleşme ve dijital ekonominin gelişimi, kişi başına düşen milli gelirin artmasına büyük katkı sağladı. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme de hız kazandı (Piketty, 2014:300-315).

Son 200 yılda dünya genelinde nüfus artışı ve kişi başına düşen milli gelir arasında karmaşık bir ilişki yaşanmıştır. Sanayi Devrimi'nden bu yana dünya nüfusu hızla artmış, ancak bu dönemde teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve küreselleşme sayesinde kişi başına düşen milli gelir de büyük ölçüde yükselmiştir. Nüfus artış hızı, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlanmış, ancak 21. yüzyıla girerken bu hız yavaşlamıştır. Ekonomik büyüme ve nüfus artışı arasındaki bu dinamik, kişi başına düşen milli gelirdeki artış oranlarını belirlemiştir.

5. İstihdam Açısından: Nüfus artış hızının yüksek oranda seyretmesi işgücü arzı üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı önemli bir işgücü kısmını oluşturmaktadır. Her yıl emek piyasasına ilk defa girenlerin sayısı da yıldan yıla artmaktadır. Bu gibi ülkelerde genellikle tarıma dayalı ilkel üretim yöntemleriyle kırsal kesimde yaşar iken, şehirleşmenin etkisiyle başlayan göçlerle geniş kitlelerin örgütlenmemiş marjinal sektörlerde biriktiği gözlenmektedir. Mahdut sayıdaki sanayi ve hizmetler sektörlerinde ise, iktisadi ve otomasyona dayalı nedenlerle ciddi istihdam problemleri oluşmuştur. Geniş miktarda işgücü arzının buna karşılık işverenlerin talebinin yetersizliği nedeniyle açık işçilik, teknolojik işsizlik, yapısal işsizlik ve en önemlisi gizli işsizlik ortaya çıkacaktır. Ekonomideki teknolojik değişme, endüstrinin mevki değiştirmesi, işgücünün kompozisyonunun değişmesi, insan gücü yerine makine ikame edilmesi yani otomasyona geçilmesi; işte bu nedenlerden dolayı ekonomide istihdam sorunu ortaya çıkmaktadır. Geniş ölçüde istihdam sorunu, açık işsizlikten ziyade, fakirlik ve gelir yetersizliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu ülkelerin çoğu önemi gittikçe artan işsizlik sorunları yanında, ciddi büyüme ve enflasyon sorunlarıyla da açıkça kendini göstermiştir (Aksu, 1998:244).

Nüfus artış hızı ile işgücü arzı arasında doğrudan ve önemli bir ilişki bulunmaktadır. Nüfusun artması, doğal olarak işgücü piyasasına katılacak fertlerin sayısında bir artışa neden olur. Ancak, bu ilişkinin ekonomik ve sosyal etkileri, işgücü piyasasının yapısına, ekonomik büyüme hızına ve eğitim gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterir. Nüfus artışı, işgücü arzını artırır. Özellikle çalışma çağına (genellikle 15-64 yaş) giren nüfusun artışı, işgücü piyasasında daha fazla kişinin yer alması anlamına gelir. Bu, işgücü arzını doğrudan artırır ve iş gücü piyasasında daha fazla rekabet yaratır. İşgücü arzının artması, ekonomik büyüme ile desteklenmediğinde, işsizlik oranları artabilir. Ekonomi, işgücü arzındaki artışı absorbe edebilecek kadar hızlı büyüyemezse, bu durum işsizliğe yol açar. İşgücü arzı artarken ekonomik büyüme yetersiz kalırsa, işsizlik kronik bir sorun haline gelebilir (Becker, 1964:89-105).

Bu ekonomik ve sosyal ilişkide üç boyutlu sorun bulunmaktadır. **İşgücü Talebi ve Arzı Dengesizliği:** Eğer nüfus artışı hızlıysa ve ekonomide yeterli sayıda istihdam yaratılmıyorsa, işgücü arzı işgücü talebini aşar. Bu dengesizlik, işsizliğe yol açar ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Özellikle genç nüfusun hızla artması ve eğitim imkanlarının yetersiz kalması, genç işsizliği artırabilir. **İşgücü Piyasasında Rekabet:** Artan işgücü arzı, işgücü piyasasında rekabeti artırır. Bu durum, iş gücünün fiyatını yani maaşları baskılayabilir. Düşük ücretler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iş gücünün sömürülmesi riskini artırabilir. **Verimlilik ve Teknolojik Gelişmeler:** Artan işgücü arzı, verimliliği artırıcı yatırımlarla desteklenmediğinde, ekonomik büyüme üzerinde baskı yaratabilir. Teknolojik gelişmeler ve eğitilmiş iş gücünün artırılması, işgücü arzındaki artışın verimlilikle desteklenmesini sağlar. Bunun yanında sosyal yönden ise, ülkeler ve toplumlar nüfus artış hızının yarattığı üçlü çıkmazla karşı karşıyadır. **Genç Nüfus ve İşsizlik:** Hızla artan genç nüfus, işgücü piyasasında yeterli istihdam bulamazsa, bu durum toplumsal huzursuzluklara yol açabilir. Genç işsizliği, sosyal istikrarsızlık, suç oranlarında artış ve toplumsal çatışmalar gibi riskleri beraberinde getirebilir. **Eğitim ve İşgücü Kalitesi:** Nüfus artışıyla birlikte işgücü arzı artarken, eğitim ve beceri gelişimi yatırımları yetersiz kalırsa, işgücü kalitesi düşebilir. Bu da uzun vadede düşük verimlilik ve düşük ekonomik büyüme anlamına gelir. Eğitim eksiklikleri, işgücü piyasasında kalifiye eleman açığı yaratabilir ve ekonomik kalkınmayı engelleyebilir. **Göç ve İşgücü Piyasası:** Nüfus artışı ve işgücü arzındaki dengesizlikler, iç ve dış göçlere yol açabilir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek işsizlik oranları, gelişmiş ülkelere göç dalgalarına neden olabilir. Bu durum, göç alan ülkelerde işgücü piyasasında baskıya ve toplumsal uyum sorunlarına yol açabilir (Stiglitz, 2012:154-172). Göçün içinde en stratejik olanı “**Beyin Göçüdür**” (**brain drain**), genellikle gelişmekte olan veya ekonomik olarak daha az gelişmiş ülkelere, daha gelişmiş ve fırsatların

daha bol olduğu ülkelere yönelik yüksek nitelikli iş gücünün göç etmesini tanımlar. Bu süreçte, doktorlar, mühendisler, bilim insanları, akademisyenler ve diğer yüksek eğitimli profesyoneller, kendi ülkelerindeki ekonomik, sosyal veya politik nedenlerle göç etmeyi tercih ederler. Gelişmiş ülkelerde daha yüksek maaşlar, daha iyi çalışma koşulları ve kariyer olanakları sunulması, nitelikli iş gücünün bu ülkelere göç etmesine neden olur. Gelişmiş ülkelerdeki üniversiteler ve araştırma merkezleri, yüksek kaliteli eğitim ve araştırma imkânları sunar. Bu da genç, yetenekli bireylerin eğitim amacıyla bu ülkelere göç etmesine ve çoğu zaman orada kalmasına yol açar. Gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal ve politik istikrarsızlık, yüksek nitelikli bireylerin güvenli, istikrarlı ve huzurlu bir yaşam sürmek için başka ülkelere göç etmelerine sebep olabilir. Bu beyin göçünün gönderen ülkeler için ciddi ekonomik kayıplara neden olur. Bu ülkelerde nitelikli iş gücünün azalması, ekonomik büyüme potansiyelini düşürür. Eğitimli ve yetenekli bireylerin göç etmesi, bu ülkelerin eğitim ve araştırma kapasitelerini zayıflatır, sağlık ve teknolojik gelişmelerde geri kalmalarına yol açabilir. Beyin göçü, toplumda elitlerin azalmasına ve toplumsal liderlik eksikliğine yol açabilir. Bu da uzun vadede sosyal yapının zayıflamasına neden olabilir. Bu kadar önemli bir konunun hem sosyal hem ekonomik hem stratejik ve en önemlisi de nitelikli iş gücü kaybı nedeniyle ekonomik büyüme ve rekabetçilik açısından dezavantajlı durumlara neden olur. Beyin göçü, globalleşen dünyada hem gönderen hem de alan ülkeler üzerinde derin ekonomik, sosyal ve kültürel etkiler yaratmaktadır. Gönderen ülkeler için bu durum genellikle nitelikli iş gücünün kaybı ve ekonomik gelişmenin yavaşlaması anlamına gelirken, alan ülkeler için yenilikçilik, teknolojik gelişme ve kültürel zenginleşme sağlar. Bu nedenle, beyin göçü, ulusal politikalar ve uluslararası iş gücü hareketliliği açısından kritik bir konu olarak ele alınmaktadır (Anderson, 1991:149-151; Florida, 2002:271-274; Autor, 2014:847-848).

Son 200 yılda nüfus artış hızı ile işgücü arzı ve talebi arasında karmaşık bir ilişki yaşanmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan bu süreçte, nüfus artış hızı genellikle işgücü arzını artırmış, ancak ekonomik büyüme oranları ve teknolojik değişimler işgücü talebini belirlemiştir. Savaşlar, ekonomik krizler, teknolojik dönüşümler ve küreselleşme gibi faktörler, işgücü piyasasında büyük dalgalanmalara yol açmış, bu da işsizlik oranlarının dönemsel olarak artmasına neden olmuştur. Günümüzde ise, yaşanan nüfus ve dijital ekonomi gibi yeni dinamikler, işgücü arzı ve talebi arasında yeni dengesizlikler yaratmakta, bu da işsizliğin artma riskini beraberinde getirmektedir. Dünya genelinde son 200 yıldır nüfus ile işgücü arasındaki süreç aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: 1820-2020 Döneminde Dünya Genelinde Nüfus Artış Hızı, İşgücü Arzı ve İşgücü Talebi

1820-2020 Döneminde Dünya Genelinde Nüfus Artış Hızı, İşgücü Arzı ve İşgücü Talebi				
Dönem	Nüfus Artış Hızı (%)	İşgücü Arzı	İşgücü Talebi	Önemli Olaylar ve Gelişmeler
1820-1870	0.4 - 0.5	Yavaş artış	Tarım ağırlıklı, sanayide sınırlı artış	Sanayi Devrimi, tarımdan sanayiye geçiş
1870-1914	0.5 - 0.7	Artan hızla büyüme	Sanayi devrimi ile artan talep	İkinci Sanayi Devrimi, küresel ekonomik genişleme
1914-1945	0.6 - 1.0	Savaşlar nedeniyle dalgalanma	Talep düşüşü, işsizlik artışı	I. ve II. Dünya Savaşları, 1929 Büyük Buhranı
1945-1973	1.2 - 2.1	Hızlı artış, "Baby Boom" dönemi	Güçlü artış, sanayi ve hizmetlerde talep	Savaş sonrası ekonomik patlama, refah devleti politikaları
1973-2000	1.7 - 2.0	Yavaşlayan büyüme	Hizmet sektöründe artış, sanayide durgunluk	Petrol krizleri, küresel resesyon, teknolojik devrim
2000-2020	1.0 - 1.2	Stabilize artış, yaşlanan nüfus	Yüksek teknoloji sektörlerinde artış, geleneksel sanayide azalma	Küreselleşme, dijital ekonomi, demografik değişiklikler

Kaynak: UN ve WB verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

1820-1900: Sanayi Devrimi ve İlk İşgücü Patlaması sürecinde, Nüfus ve İşgücü Artışı: 19. yüzyıl, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle nüfusun hızla arttığı ve işgücü piyasasında büyük bir dönüşüm yaşandığı bir dönemdir. Tarımdan sanayiye geçiş, kırsal bölgelerden kentlere büyük göçlere yol açtı. Bu süreç, işgücü arzının hızla arttığı, ancak aynı zamanda sanayileşmenin işgücü talebini karşıladığı bir dönem oldu. **Sanayileşme ve İstihdam durumu,** Sanayi Devrimi, işgücü piyasasında büyük bir dönüşüme yol açtı. Makineleşme ve fabrika sisteminin yaygınlaşması, tarımdan sanayiye geçişi hızlandırdı. Bu dönemde işgücü talebi artmış ve nüfus artışı istihdam yaratılmasına olan ihtiyacı artırmıştır. İşgücü arzı yavaş yavaş artmaya başladı. Tarımsal işgücü, sanayi sektörüne kaydı ve kentleşme hızlandı. Sanayi devrimi ile birlikte sanayide işgücü talebi arttı. Ancak, bu artış başlangıçta sınırlı kaldı ve çoğu işgücü hala tarımda yoğunlaştı (Hobsbawm, 1962:80-97).

1900-1950: Dünya Savaşları ve Büyük Buhran döneminde, dünya savaşları meydana geldi ve ekonomik resesyon ve büyük krizin yaşandığı süreçtir. 20. yüzyılın ilk yarısı, iki dünya savaşı ve 1929 Büyük Buhranı'nın damgasını vurduğu bir dönemdir. Bu dönemde nüfus artışı devam ederken, ekonomik duraklama ve işsizlik oranları önemli bir sorun haline geldi. Özellikle savaş

sonrası dönemlerde işgücü piyasası büyük dalgalanmalar yaşadı. İşgücü piyasasında kadınların rolü ve giderek artan önemi görülmeye başlandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında erkeklerin askere gitmesiyle birlikte mavi yakalılarının yerine, pembe yakalı kadınların işgücü piyasasına daha fazla katılımını sağladı. İşgücü arzında büyük bir dönüşümün başlangıcı sayıldı. Bu süreç, işgücü arzında önemli bir değişime yol açtı ve savaş sonrası dönemde kadınların işgücü piyasasındaki rolü kalıcı hale geldi. İşgücü arzı hızla arttı, daha fazla insan sanayi ve hizmet sektörlerine yöneldi. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da büyük göç dalgaları yaşandı. İkinci Sanayi Devrimi ile birlikte, sanayide ve altyapı projelerinde işgücü talebi önemli ölçüde arttı. Bu dönemde özellikle çelik, kimya ve elektrik sektörlerinde işgücü talebi patladı. 1870-1914 Dönemi sürecinde İkinci Sanayi Devrimi ile birlikte, sanayide ve altyapı projelerinde işgücü talebi önemli ölçüde arttı. Bu dönemde özellikle çelik, kimya ve elektrik sektörlerinde işgücü talebi patladı. 1914-1945 Dünya Savaşları döneminde, savaşlar nedeniyle işgücü arzı dalgalandı. Bir yandan savaşlar nedeniyle iş gücü azalırken, diğer yandan kadınlar ve yaşlılar işgücüne dahil oldu. Savaş dönemlerinde ve 1929 Büyük Buhranı sırasında işgücü talebi düştü. Savaş sonrası yeniden yapılanma dönemlerinde ise işgücü talebi hızla arttı (Keynes, 1936:125-140; Gordon, 2016:45-68).

1950-2000: Nüfus Patlaması ve Küresel İşgücü Piyasası sürecinde, nüfus patlaması ve işgücü arzı arasında önemli gelişmeler bu süreçte meydana geldi. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfus artış hızı dramatik bir şekilde arttı (%1,2- %2,1) dünya genelinde nüfus patlaması yaşandı. Bu dönem, özellikle gelişmiş ülkelerde "Baby Boom" dönemi olarak bilinir. "Baby Boom" ile birlikte işgücü arzı hızla genişledi. Gelişmiş ülkelerde eğitim ve işgücü piyasası genişledi. Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işgücü arzı hızla arttı. Ancak, ekonomik büyümenin bu artışı karşılayacak düzeyde olmaması, birçok ülkede işsizlik oranlarını artırdı. Savaş sonrası ekonomik patlama ve refah devleti politikaları işgücü talebini artırdı. Özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğun bir talep yaşandı (Landes, 1998:245-267). 1973-2000 döneminde yaşanan petrol krizleri ve teknolojik dönüşüm, nüfus artış hızını %1.7- %2.0 arasında dengede kalmasına neden oldu. Ancak ekonomik krizler ve durgunluklar, işgücü piyasasını zorladı. Nüfus artış hızının biraz yavaşlamasıyla işgücü arzı büyüme hızını yavaşlattı. Ancak, eğitilmiş işgücünün oranı arttı. Petrol krizleri ve küresel resesyonlar nedeniyle işgücü talebinde dalgalanmalar yaşandı. Aynı zamanda teknolojik devrim, işgücü talebinde sektörler arası kaymalara yol açtı (Yergin, 1991:478-492). 1980'lerden itibaren küreselleşme, işgücü piyasasında büyük değişimlere yol açtı. Üretimin ve işgücünün küreselleşmesi, iş gücü

maliyetlerini düşürdü, ancak aynı zamanda düşük ücretli işlerin artmasına ve gelir eşitsizliklerine neden oldu (Harvey, 1989:121-139).

2000-2020: Küreselleşme, dijital ekonomi ve demografik değişimler döneminde, nüfus artış hızı %1,0- %1,2 aralığında stabilize oldu. Gelişmiş ülkelerde doğum oranları düştü, gelişmekte olan ülkelerde yüksek kaldı. Yüksek teknolojik sektörlerde işgücü talebi artarken, geleneksel sanayi ve bazı hizmet sektörlerinde talep azaldı. Dijital ekonomi, işgücü talebinde yeni kalıplar oluşturdu. Teknoloji, Demografi ve İşsizlik Riski ilişkisi, bu çağın yeni meslekleri ortaya çıkardı. Birçok meslekte teknolojiye ve gelişmeye bağlı olarak ortadan kalktı. Bu durum işsizlik oranlarını ve rakamlarını ciddi miktarda arttırdı. Teknolojik ilerlemelerle birlikte işgücü piyasası arasında aslında negatif bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olurken, yeni iş kollarıyla birlikte yeni meslekler ve yeni yakalılar ortaya çıktı. Bununla birlikte eski iş kollarında çalışan milyonlarca insan teknik gelişmelere ayak uyduramadığı için işsizliğin oranlarını ve miktarını arttırdı. 21. yüzyılda, ekonomide, sanayide, tarımda, hizmetler sektöründe çok büyük değişim ve dönüşüm meydana geldi. Teknolojik ilerlemelerin hızla işgücü piyasasına girdiği bir dönemde kalifiye eleman ihtiyacı şekil ve nitelik değiştirdi. Otomasyon, yapay zekâ ve dijitalleşme, birçok sektörde iş gücüne olan talebi azaltırken, bazı alanlarda yeni iş fırsatları yarattı. Ancak, bu süreç, düşük vasıflı işlerde çalışanlar için işsizlik riskini artırdı. Kalkınmış ülkelerde yaşlanmayla başlayan demografik değişim süreci işsizlik riskini arttırdı. Gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus, işgücü arzını azaltırken, gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğum oranları işgücü arzını artırmaya devam etmektedir. Bu dengesizlik, küresel işgücü piyasasında sorunlar yaratmakta ve dünya genelinde işsizliğin artma riskini meydana getirirken, kaliteli ve kalifiye meslek sahiplerinin yer değiştirmesi (beyin göçünün) ülkeler arasında hızla yayılmaya başladığını göstermektedir (Schwab, 2017:88-105).

Dünya işsizlik oranları ve gelecek perspektifine baktığımızda ise, son 200 yılda nüfus artışı ve işgücü arzı arasındaki ilişki, işgücü piyasalarında büyük değişimlere yol açmıştır. Sanayi Devrimi'nden bu yana, dünya genelinde işgücü arzı sürekli artmış, ancak bu artış her zaman işgücü talebi ile uyumlu olmamıştır. İki dünya savaşı, ekonomik krizler, teknolojik ilerlemeler ve küreselleşme, işgücü piyasasında büyük dalgalanmalara neden olmuştur. Günümüzde ise, teknolojik dönüşüm ve demografik değişiklikler, küresel işsizlik riskini artırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik önemli bir sorun olarak ortaya çıkarken, gelişmiş ülkelerde ise yaşanan nüfus nedeniyle işgücü arzında azalma görülmektedir. Bu dengesizlik, küresel işgücü piyasasında istikrarsızlıklara yol açabilir ve işsizlik oranlarının artmasına neden olabilir.

Türkiye’de istihdam ve işgücü noktasında, bölgeler arası kalkınmışlık farkları ve özellikle belirli sanayi kollarının bazı bölgelerde gerilemesi istihdam imkanlarını daraltmakta ve açık işsizlik sorununu meydana getirmektedir. Ülkemizde de bölgelerarası kalkınmışlık farklarını ortadan kaldırmak için bu bölgelere ağırlık verilmekte olup, (G.A.P. Bölgesi yatırımları) yatırımların bu bölgelere kaydırılarak teşvik ve vergi indirimi gibi finansal ve alt yapıyla desteklenerek istihdam imkanlarının aktif hale getirilmesi gibi çalışmalarla kırsal kesimde (gizli işsizlik statüsünde) ücretsiz aile işçisinin diğer sektörlerde bilinçli olarak kaydırılması ülkenin kalkınması ve gelişmesi için önemli bir ivme kazandırarak istihdam sorununa çare olacaktır. Meselâ, KOBİ’ler ile Organize Sanayi Bölgelerini işsizliğin yoğun olduğu ve göçün fazla görüldüğü yerlere Devlet yardımıyla yapılacak olan hizmetler neticesinde bu soruna önemli bir neşter vurulması gerektiği aşikardır. DİE’nin 1985 verilerine göre toplam istihdamın %52,83’ünü KOBİ’ler oluşturmaktadır. Buna ilaveten Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış bulunan 155 organize sanayi bölgesi projesi geliştirilmiş bu projelerin 36’sı tamamlanmış ve 238 bin kişi doğrudan istihdam edilmiştir. Halen O.S.B.’lerde üretim yapan 2500 tesis bulunmaktadır. 2020’li yıllarda 25 bin civarında fabrika tamamlanmış olacak. 1,5 ile 1,7 milyon arasında kişi istihdam edilecektir. Türkiye’de 2024 itibariyle istihdam edilen işçi sayısı yaklaşık 33 milyon kişidir ve işgücüne katılım oranı %54,9 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı ise %8,5 civarındadır. Türkiye’de genç ve yaşlı bağımlılık oranlarının toplamı, bağımlılık oranını %47 seviyelerine yükseltmektedir. Bu bağımlılık oranı, her 100 çalışma çağındaki kişinin, bu yaş gruplarındaki 47 bağımlı bireyi desteklemek durumunda olduğunu ifade eder. Bu oranın yüksek olması, Türkiye gibi nüfus yapısında genç oranı yüksek olan ülkelerde, kamu hizmetlerine olan talebin artmasına ve ekonomik olarak üretken nüfusun üzerindeki baskının yoğunlaşmasına neden olur. Ülkede toplamda 3.773.000 girişimci olup, KOBİ sınıfına giren işletme sayısı 3,2 milyon olarak tahmin edilmektedir ve istihdamın büyük kısmını sağlamakta, aynı zamanda ekonomik büyümenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Türkiye’nin toplam nüfusunun yaklaşık 85 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her 1000 kişiden yaklaşık 44’ünün KOBİ işletmesi yönettiği sonucu çıkmaktadır. Yaklaşık bu işletmeler toplam istihdamın yaklaşık %70’ini sağlamaktadır. KOBİ’ler daha çok ticaret, ulaştırma, sanayi ve imalat gibi sektörlerde yoğunlaşmakta ve ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler), Türkiye’deki işletmelerin %99’unu oluşturmaktadır. Bu işletmelerin sayısı yaklaşık Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış bulunan bu organize sanayi bölgeleri o bölgenin insanını istihdam edeceğinden, büyük kentlere olan göçleri de kısmen frenleyecektir. Ayrıca, çeşitli büyüklüğe sahip ve değişik sektörlerdeki sanayi bölgeleri yatırımları planlı kalkınmanın ve sanayileşmenin anahtarı olacaktır (Aksu, 1998:248).

Türkiye'de istihdama yönelik bir başka sorun ise eğitime dayalı olarak meydana gelen vasıfsız işgücü fazlalığı ile nitelikte işgücü açığının yarattığı problemdir. Bu sorun sadece Türkiye'nin değil bütün gelişmekte olan ülkelerde, hatta ve hatta bazı sanayileşmiş memleketlerde göze çarpan bir sorundur. AT ülkeleri bu konuda işgücünün vasıflarını yükseltmeyi hedef alan mesleki politikaları ile orta-öğretimde teknik ve mesleki eğitime önem verilerek bu bakımdan başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bizimde bu konuda uygulamamız gereken teknik ve mesleki eğitim politikalarına önem verilerek Türk sanayine gerekli elemanların yetiştirilerek istihdam sorunun çare bulunmalıdır. Ve bunlara ilaveten Türkiye'de sayılan giderek artan toplum işsizlik içerisinde büyük bir pay teşkil eden genç işsizlere, kadınlara ve zihinsel (sakatlara) özürülere yönelik özel mesleki eğitim politikaları uygulanarak bu kişilerin istihdamları sağlanmış olacaktır. İşveren açısından olayı değerlendirdiğimizde karlarının azalması yüksek faiz oranları, rekabetin güçlü olması, sektördeki teknolojik değişimler ve yüksek işçilik maliyeti enflasyonu, genelde yatırımların azalmasına neden olduğundan buna bağlı olarak işsizlikte artmaktadır (Aksu, 1998:248-249).

Türkiye'de işgücü arzı, talebi ve nüfus artış hızı arasındaki ilişki, ekonomik kalkınma süreçleri, demografik değişimler ve politika uygulamalarıyla şekillenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye'de nüfus artışı, işgücü piyasası üzerinde önemli etkiler yaratmış ve bu süreç çeşitli dönemlerde farklı dinamikler tarafından yönlendirilmiştir.

Tablo 9: 1950-2020 Döneminde Türkiye'de Nüfus Artış Hızı, İşgücü Arzı ve İşgücü Talebi

Dönem	Nüfus Artış Hızı (%)	İşgücü Arzı	İşgücü Talebi	Önemli Olaylar ve Gelişmeler
1950-1960	2.9 - 3.0	Tarım ağırlıklı, yavaş artış	Tarım ve kamu sektöründe talep	Kırsaldan kente göç, tarımsal genişleme
1960-1980	2.5 - 2.9	Hızlanan artış, kentleşme	Sanayi ve hizmet sektörlerinde artan talep	Planlı kalkınma dönemleri, sanayileşme, Almanya'ya işçi göçü
1980-2000	2.0 - 2.5	Hızlı artış, genç nüfusun yoğunluğu	Sanayi ve hizmetlerde artan talep	İthal ikameci sanayileşme, ekonomik liberalizasyon, işsizlik artışı
2000-2020	1.2 - 1.6	Yavaş artış, işgücü katılım oranı artışı	Hizmet sektöründe büyük artış, sanayide durgunluk	AB üyelik süreci, küreselleşme, kadınların işgücü piyasasına katılımı

Kaynak: DPT, DİE ve TÜİK verilerinden yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye’deki İş Piyasasında ve Nüfus Yapısındaki Değişmeler:

1. 1950-1960 Dönemi: Kırsal alanlardan kentlere göç ve tarımsal genişlemenin başladığı süreçtir. Bu dönemde Türkiye'nin nüfus artış hızı %2.9 - %3.0 arasında oldukça yüksekti. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'de doğum oranları yüksek kaldı. 1950'lerde Türkiye'de işgücü arzı büyük ölçüde tarım sektöründe yoğunlaşmıştı. Tarımsal mekanizasyonun başlamasıyla birlikte, kırsal bölgelerden kentlere göçler başladı. Bu dönemde, işgücü arzı yavaş artarken, kırsaldan kente göçler işgücü arzının kentlerde artmasına neden oldu. İşgücü talebi tarım ve kamu sektörlerinde yoğunlaşmıştı. Devletin büyük altyapı projeleri ve tarımsal genişleme, kırsal kesimde işgücü talebini artırdı (Boratav, 2003:98-103).

2. 1960-1980 Dönemi: Planlı kalkınma dönemleri, sanayileşmeye geçiş ve göçlerin artmaya başladığı süreçtir. Bu dönemde nüfus artış hızı %2.5 - %2.9 seviyelerinde devam etti. Türkiye'de doğum oranları hâlâ yüksekti ve genç nüfusun oranı artmaya devam ediyordu. İşgücü arzı bu dönemde hızlı bir artış gösterdi. Kentleşmenin hızlanması ve sanayileşme ile birlikte kırsaldan kente göç artarak devam etti. Bu dönemde Almanya başta olmak üzere Avrupa'ya işçi göçü başladı ve Türkiye'nin işgücü arzının bir kısmı yurtdışına yöneldi. Planlı kalkınma dönemleriyle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinde işgücü talebi arttı. Türkiye'de sanayileşme, işgücü talebinin kırsaldan kente kaymasına neden oldu. Kamu sektöründeki genişleme de önemli miktarda işgücü talebi yarattı (Pamuk, 2014:231-243).

3. 1980-2000 Dönemi: Ekonomik liberalizasyon dönemi ve İşsizlik Artışının olduğu süreç. Bu dönemde nüfus artış hızı %2,0- %2,5 seviyelerine geriledi. Doğum oranlarında düşüş başladı, ancak nüfus artışı hâlâ yüksek düzeydeydi. İşgücü arzı genç nüfusun artışı ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile hızlı bir şekilde genişledi. Bu dönemde tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine işgücü kayması hızlandı. 1980'lerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerini ekonomik liberalizasyon aldı. Ancak bu süreçte, sanayi sektöründeki işgücü talebi artış göstermedi. Hizmet sektöründeki büyüme, işgücü talebini karşılarken, işsizlik oranları özellikle genç nüfus arasında arttı.

4. 2000-2020 Dönemi: Küreselleşme, AB süreci ve demografik değişim dönemi, 2000'li yıllarda nüfus artış hızı % 1,2- % 1,6 seviyelerine geriledi. Bu dönemde doğum oranları düşmeye devam etti ve Türkiye'nin nüfusu daha yavaş bir hızla artmaya başladı. İşgücü arzı büyümesi yavaşladı, ancak işgücü piyasasına katılım oranı arttı. Kadınların işgücü piyasasına katılımı bu dönemde önemli bir artış gösterdi. Hizmet sektöründe işgücü talebi büyük bir artış gösterdi,

özellikle perakende, turizm, finans ve bilgi teknolojileri gibi alanlarda işgücü talebi yoğunlaştı. Sanayi sektöründe ise talep durgun kaldı. Aynı dönemde tarım sektörü işgücü talebinde büyük bir düşüş yaşandı (Yeldan, 2008:158-172).

Türkiye’de son 70 yılda nüfus artışı, işgücü arzı ve talebi arasındaki ilişkinin boyutu, farklı dönemlerde önemli değişiklikler göstermesine neden olmuştur. 1950’lerden itibaren hızla artan nüfus, kırsaldan kente göç ve sanayileşme süreçleriyle birlikte işgücü arzında önemli bir artışı sağlamıştır. Bu süreçte işgücü talebi, sanayi ve hizmet sektörlerinde genişlemeyle karşılanmaya çalışılmış, ancak özellikle 1980 sonrası dönemde işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir. 2000’li yıllarda ise nüfus artış hızının yavaşlaması, işgücü piyasasında yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

6. Tasarruf Sorunu Üretime Katılması Açısından: Ekonomik durumu değerlendirdiğimizde, hızlı nüfus artışının GSMH'nin üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu belirtilmektedir. Özellikle, az gelişmiş ülkelerde aşırı nüfusun yatırım ve tasarruflar üzerinde olumsuz bir baskısı söz konusu olmaktadır. Az gelişmiş memleketlerde sermaye talebi çok fazladır. Buna neden olarakta nüfus artışı ve onun doğurduğu sorunlar, hızlı kalkınma ihtiyacı ve onun gerektirdiği yatırımlar, üretim araçlarının yenilenmesi, daha verimli ve maliyet düşürücü üretim araçları ve sonuncu olarak yatırımların yetersizliği ve alt yapı ihtiyacı olmaktadır. Bir ülkede yatırım olabilmesi için temel koşul “*tasarrufların olmasına*” bağlıdır. Buna göre; “*Üretimin anahtarı tasarruflardır. Tasarruf olmazsa yatırım olmaz, yatırım olmazsa üretim olmaz. Bir zincirleme reaksiyon karşımızda sorun olarak durmaktadır*” (Aksu, 2017:84-86). Tasarruflar bir ülkenin iktisadi büyümesinde neden önemlidir? Ülkenin yurtiçi tasarruflarının artması verimli ve etkin yatırımlar yoluyla iktisadi büyümesini doğrudan etkiler. Pek çok ampirik çalışma da tasarruflarla yatırım arasında çok yakın bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ülkelerin uluslararası verileri yurtiçi tasarruflarıyla sabit sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Aksu,2013:107-117). Buna ilaveten kârların, cari faiz haddinden yüksek olması gerekmektedir. Hızlı nüfus artışı tasarruf ve yatırımları önlemektedir. Genç nüfusu eğitmek ve iş bulmak için sermaye donanımına ihtiyaç vardır. Nüfus artışının olumsuz ters etkileri de burada oluşmaktadır. Ülkemizde yaşanan gerçekler bizim görüşümüzü doğrular nitelikte olmaktadır. Hızlı nüfus artışı daha öncede değindiğimiz gibi kişi başına milli geliri düşürerek tasarruf potansiyelini zayıflattığı görülmektedir. Özellikle, hızla artan nüfus nedeniyle az gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de çocuk ve genç nüfusun fazla olması tüketimi arttıracığı belirtilmektedir. Bu sebepten dolayı da tasarrufun azalacağı söylenmektedir. Aşırı

nüfus az gelişmiş ülkelerde özellikle kişi başına milli geliri 500 dolardan daha az olan memleketlerde yatırım ve tasarruf seviyesi daha da azalmakta bu ülkelerin yabancı sermaye girişinin de yetersiz olması nedeniyle, bu ülkelerin yatırım miktarlarını ve yukarıda değindiğimiz gibi işsizlik sorunu arttırmaktadır. Hızlı nüfus artışı eğitim ve öğretime ayrılan gelirin aşırı büyümesine neden olurken, üretken sermaye birikimi olanaklarını da zayıflatmıştır (Aksu, 1998:249)¹⁵. Sermaye birikiminin oluşturulmasında, yurtiçi tasarrufların artışının ve önemi büyüktür. Bu durum büyüme ile sonuçlanıyorsa tasarrufları arttırmak iktisadi büyüme politikalarının ana amacı olmalıdır. İktisadi büyüme, teknolojik yenilik, beşerî sermaye ve dış ticaret politikaları gibi faktörlerden daha çok etkileniyorsa, iktisadi büyüme ve kalkınma politikasının ana hedefi bu politikalar olmalıdır (Ekinci ve Gül, 2007:168; aktaran bkz: Aksu, 2017:89-90).

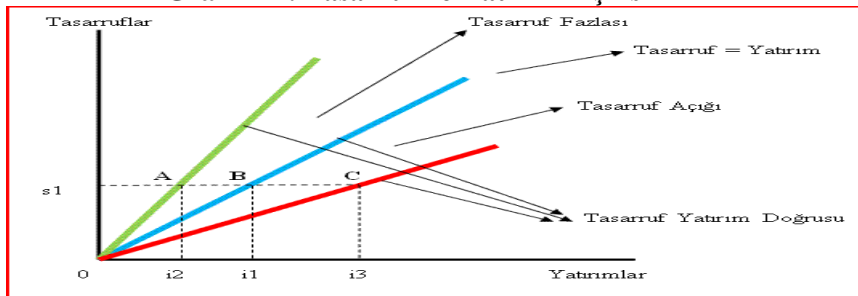
Friedman'ın (1957) çalışmasına göre; "**Yaşam Boyu Gelir Hipotezi**" (Life-Cycle Hypothesis) olarak bilinen önemli bir ekonomik teoriye dayanmaktadır. Bu teoriye göre, bireylerin tüketim kararları, sadece mevcut gelirlerine dayanmaz, aynı zamanda yaşam boyu elde etmeyi bekledikleri gelir düzeyine göre şekillenir. Friedman'a göre, insanlar gelirlerini yalnızca mevcut yıl içinde değil, ömürleri boyunca toplamda nasıl bir gelir elde edeceklerini tahmin ederek tüketim yaparlar. Yani, sürdürülebilir sabit gelir, tüketim kalıbını belirler; tüketim zaman içinde değişiklikler gösterir, çünkü bugünkü gelire göre değil, yaşam boyunca elde edilmesi beklenen gelir stok akımına göre ayarlanır. Kuramın en çok üzerinde durulan kısım, ampirik testlerinin analizinde elde edilen yurtiçi tasarruf oranlarının beklenen sabit gelire göre hareket etmesidir (Campbell,1987:1249-1274)¹⁶. Friedman, bu teoriyi geliştirerek, bireylerin sadece kısa vadeli

¹⁵ Ülkelerin büyümelerini finanse edebilmeleri için gerekli iç ve dış kaynakların zenginliği, çeşitliliği ve niteliği burada önem arz etmektedir. Buna göre büyümenin finansman kaynakları şu şekilde oluşmaktadır (Minibaş,1992:18-66): 1. İç finansman kaynakları; vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, enflasyonist finansman olurken, 2. Dış finansman kaynakları; doğrudan yabancı sermaye, yabancı portföy yatırımı, dış borçlar, dış yardımlar ve hibeler. Az gelişmiş ülkelerin artan dış kaynak sorununun azaltılması tüketim kısıtlamaları yerine üretim artışlarına dayalı ihracat stratejilerinin uygulanmasına bağlıdır. Dolayısıyla ülke kalkınması dış kaynaklar kadar yurtiçi kaynaklarında bilinçli ve dengeli kullanımıyla çok alakalıdır. Mevcut gelir düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanan iç tasarrufların yetersizliği, mali programlara bağlı olarak etkin vergi toplama yöntemlerinin geliştirilememiş olması ve düşük ihracat, iktisadi büyüme için yapılması gereken yatırımların gerçekleştirilmesi konusunda gerekli olan finansmanın dış tasarruf kaynaklarından sağlanması zorunluluğunu doğurmuştur. Yerli sermaye birikiminin yetersiz olmasından dolayı istenen yatırım ve üretim düzeyinin sağlanmadığı gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları büyük bir önem arz etmekte, bu da başlıca dış yardım, dış borç ve uluslararası sermaye akımı (portföy ve doğrudan yabancı yatırımlar) yoluyla mümkün olmaktadır (Karagöz,2007:99-102).

¹⁶ Friedman'ın bu yaklaşımında, bireyler belirli bir "sabit gelir" seviyesini sürdürülebilmek amacıyla gelir ve harcama dengesini ayarlarlar. Bu sabit gelir, bireyin yaşam boyu gelirinin ortalamasıdır. Yani, eğer bir kişi şu anda yüksek gelir elde ediyorsa ama gelecekte gelirinde düşüş bekliyorsa, o kişi daha temkinli harcamalar yapabilir ve fazla birikim yapma eğiliminde olabilir. Diğer taraftan, daha düşük gelir düzeyine sahip bir kişi, gelecekte gelirinin artacağını düşünerek daha fazla harcama yapabilir. Buna göre, tüketim zaman içinde değişir çünkü insanlar sadece şu anki gelirleriyle değil, gelecekteki gelirleriyle de hesap yaparlar. Bu bağlamda, bireylerin gelecekteki gelir beklentileri, mevcut gelirden daha önemli bir rol oynar. Bu nedenle, ekonomik politikalar ve gelir dağılımındaki değişiklikler, bireylerin harcama davranışlarını ve ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyebilir.

gelirlerine odaklanmayıp, tüm yaşamları boyunca elde edecekleri toplam geliri göz önünde bulunduklarını savunmuştur. Bu yaklaşım, özellikle tasarruf ve yatırım kararları üzerinde derin etkiler yaratır. Çünkü uzun vadeli gelir beklentileri, kısa vadeli gelir dalgalanmalarına karşı daha istikrarlı ve güvenli bir harcama ve tasarruf stratejisi oluşturulmasına olanak tanır. Başka bir deyişle, gelirlerinde azalma bekleyen vatandaşlar daha fazla tasarruf yaparlar. Daha fazla gelir elde etmeyi bekleyenler ise birikim oranını azaltır. Bu durum beklenen optimal davranıştır. Veriler açısından bakıldığında, tüketicinin gelir güveni yüksek ise, tasarruf azaltacaktır. Bu model, belli bir dönemde tüketimin, ömür boyu sürekli gelir beklentisine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Sürekli gelir hipotezine göre, artan büyüme gelecekte beklenen (ex-post) gelirin artması anlamına gelecektir. Bu şartlar tüketicileri, gelecekte kazanacakları karşısında tasarruftan vazgeçmeye zorlayacaktır (Özcan ve diğ.,2003:1406). Eğer şimdiki büyüme oranları gelecekte büyümenin hızlı seyredeceği şeklinde algılanırsa, tasarruf oranı düşer, çünkü bireyler ileride daha fazla gelir elde etmeyi beklerler. Başka bir deyişle bugün ve yarın büyüme hızlanacaksa, bireylerde kalıcı gelir akımının yükseleceği beklentisini uyandırarak, tasarrufları azaltma temayülü oluşturur (Van Rijckeghem ve Üçer, 2009:15). Yapılan birçok çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin (buna Türkiye'de dahil olmak üzere) yetersiz yurtiçi tasarrufları nedeniyle, oluşan tasarruf açıklarını dış kaynaklı finansman kullanarak kapatmak istedikleri, ancak bunu da yapamadıkları için (ekonomik şartların bozukluğu nedeniyle), tersine dış tasarrufların tüketimi ve dışarıya kaynak transferini körükleyerek, tasarruflar üzerinde beklenen etkiyi yaratamamaktadır (Yentürk, 1997:57-63).

Grafik 11: Tasarruf ile Yatırım İlişkisi

Kaynak: www.mahfiegilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrim-ve-buyume.html adresinden alınmıştır.

Yukarıdaki grafikte Tasarruf = Yatırım eşitliğini gösteren 45°lik açıya sahip düz bir doğrudur. Bu doğrunun altında kalınırsa, dış finansman kaynaklarına başvurulur. Ülke bütçe açığı vermektedir. Bu durumda ulusal ekonomide büyüme ve birikim süreçleri tamamen dış sermaye hareketlerine ve dünya finans piyasalarına terk edilmiş olur (Yeldan,2001:37).

Tasarrufların, yatırımlara ve iktisadi büyüme etkisini “**Solow Modelinden**” yararlanarak açıklayabiliriz. Bu modelde, ekonomi durağan durumda kararlı büyüme sergilerken karşılaşılan

bir şokun (etkenin) kişi başına çıktıyı ve dolayısıyla büyümeyi nasıl etkilediği ampirik olarak test edilmektedir. Solow modelinde, yurtiçi tasarruf oranı durağan durumdaki sermaye stokunun temel belirleyicisi konumunda olup bire bir etkilemektedir. Yani tasarruf oranı yüksekse, ekonomide yüksek bir üretim düzeyine (daha yüksek işçi başına sermaye ve çıktı düzeyine) sahip olacaktır. Ancak bu durum kısa dönemde (geçiş sürecinde) geçerli bir şart olup, tasarrufların uzun dönemde büyüme üzerinde etkisi sabittir (Jones,2001:24-27; Ünsal,2007:132-135; Weil,2013:86; aktaran bkz: Aksu, 2017:89).

Türkiye’de kamu tasarruflarının seviyesi 2009’dan itibaren artma eğilimindedir. Bu eğilim devam ederken kamu tasarruflarının daha da artmasına ve kamu harcamalarının rasyonelleşmesine katkı sağlayacak politikalar oluşturulmalıdır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tuketim_ve_TasarrufEgilimleriOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf; erişim tarihi:05.04.2023). Özcan, Günay ve Ertac’ın 1968-1994 yıllarını kapsayan Türkiye’de tasarruf davranışlarının belirlenmesi üzerine yaptıkları çalışmada (çeşitli düzeylerdeki ülkeleri temel alan çalışmalarda da benzeşen) şu sonuçlara ulaşılmıştır (Özcan, Günay & Ertaç, 2003: 1405-1416; aktaran bkz: Aksu, 2017:97-98).

1. Kamu kesimi tasarrufları, özel kesim tasarrufları üzerinde kovma (crowd-out) etkisi yaratmaktadır.
2. Gelir düzeyi ile özel kesim tasarrufları arasında anlamlı bir etkiye ve pozitif ilişkiye sahiptir.
3. Büyüme oranının tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir (Bu sonuç bizim test sonuçlarıyla örtüşmemektedir).
4. Özel kesim tasarrufları üzerinde en önemli dış faktör, dış ticaret hadleridir.
5. Ekonomik krizlerin tasarruf davranışları üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

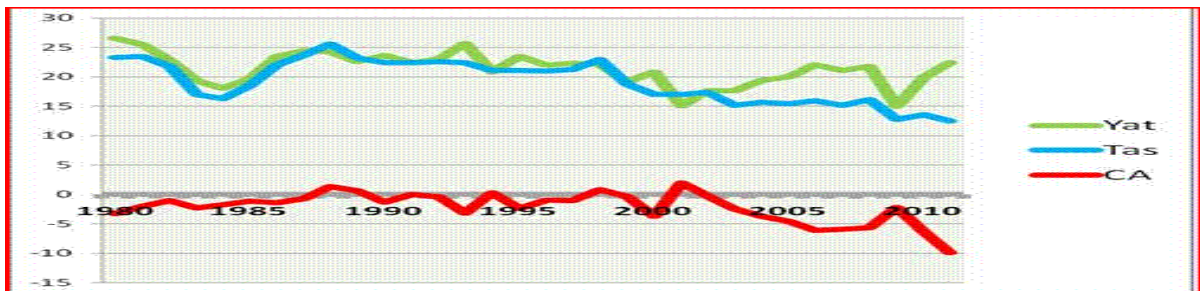
Tablo 10: Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme ile İlişkisi

YILLAR	YURTIÇİ TASARRUF/GSMH	SABİT SERMAYE YATIRIMI/GSMH	TASARRUF-YATIRIM ORAN FARKI % *
1963	15,10	16,20	-1,10
1965	17,70	15,90	1,80
1970	22,10	21,80	0,30
1975	19,60	22,60	-3,00
1980	16,00	21,80	-5,80
1985	18,90	20,10	-1,20
1990	22,00	22,60	-0,60
1995	22,10	22,50	-1,90
2000	18,20	22,80	-4,60
2005	18,20	20,10	-1,90
2009*	16,80	21,80	-5,00

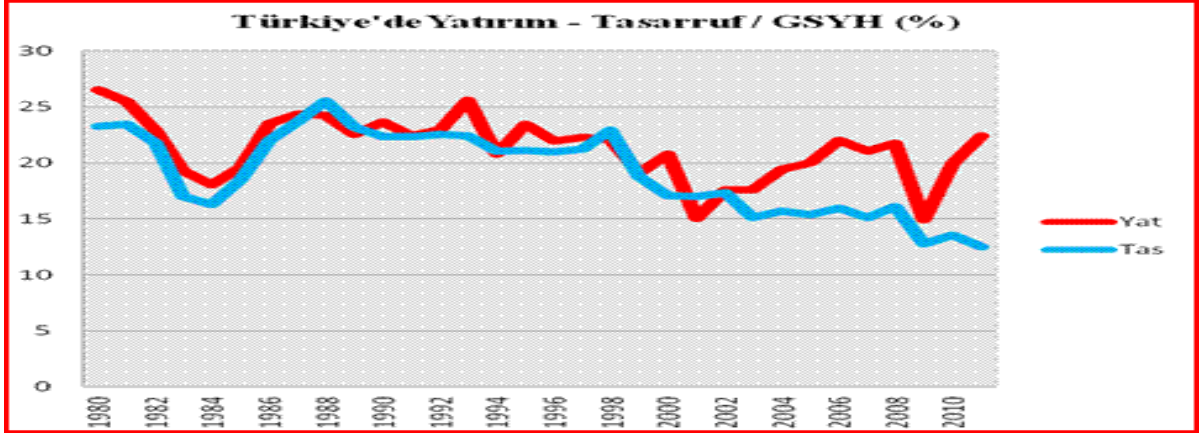
Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), 2007, s.27’deki tablodan alınmıştır. * hesaplanarak bulunmuştur.

1990'da GSMH büyüme oranı %9,4 olurken, YİT/GSMH oranı %22 olmuştur, SSY/GSMH'ya oranı ise, %22,6 olarak gerçekleşmiştir. 1999'da GSMH büyüme oranı -%6,1 iken 2000'de %6,3 olmuştur. YİT/GSMH oranı 1999'da %21,2'den 2000 yılında %18,2'ye düşmüştür. Bu durum gösteriyor ki, iktisadi krizin etkisi 1 yıl gecikmeli olarak yurtiçi tasarruflara yansımaktadır. 2000'de görülen krizin etkisi nedeniyle yurtiçi oranı 2001'de %17,5'a kadar düşmüştür (DPT, 2007:4,27; Aksu, 2017:89). 2004-2005 döneminde ve 2008-2009 döneminde aynı benzer durum göze çarpmaktadır. GSMH'daki bir düşüş tasarrufları etkilemektedir. 2005'te yurtiçi tasarruf/GSMH oranı %18,2 iken 2009'da %16,8'e kadar düşmüştür. 1960-2009 dönemi arasında 1965 ve 1970 dönemi dışında tasarruf-yatırım oranı (%) farkı hep eksidedir. Bu da gösteriyor ki, dışarıdan gelen kaynaklarla yatırımlar yapılmaya çalışılmıştır. Tasarrufların sabit sermaye yatırımlarının sürekli olarak altında seyretmesi, kalıcı bir cari işlemler açığına ve Türkiye'nin uluslararası bilançosunun ve yatırım pozisyonunun sürekli kötüleşmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin borç sarmalına girmesine ve fakirlik zincirine uğraması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Dışarıya bağımlılığın artması ve yurtdışına artan miktarlarda faktör ödemesi cari işlemler açığındaki bozulmayı kalıcı hale getirerek, ülke ekonomisi için kaygı verici bir risk ve kriz ortamının kaynağını ortaya çıkartmaktadır. Çünkü, cari açığın finansmanı ülkeyi dış borç finansman kaynaklarına, yabancı yatırımcıların tercihlerine ve ülkeye giren günlük sıcak para hamlelerine kalması sonucunda, ani sermaye çıkışları durumunda, ekonomiyi hoş olmayan bir dengesizlik ortamına zorlamakta; iç talep sert bir şekilde daralırken, para birimi hızla değer kaybetmesine (Van Rijckeghem ve Üçer,2009:10; aktaran bkz: Aksu, 2017:89); kriz faktörünü “**demokles'in kılıcı**” gibi ülkenin ekonomisinin başında hep canlı olarak tutmaktadır. Bu dış ekonomik politikalara bağımlılık ülkenin fakirleşmesinde, işsizlik ve suç oranının artması gibi, toplumsal ve sosyal barışın bozulmasına ve gelir dağılımı bozukluğu gibi bir dizi kriz ortamını tetikleyen süreci ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkartmaktadır. Nihayetinde üretim düşmekte ve buna bağlı olarak büyüme ise dengesiz bir hal alarak ekonomiyi kaos ortamına sokmaktadır (Aksu, 2017:89).

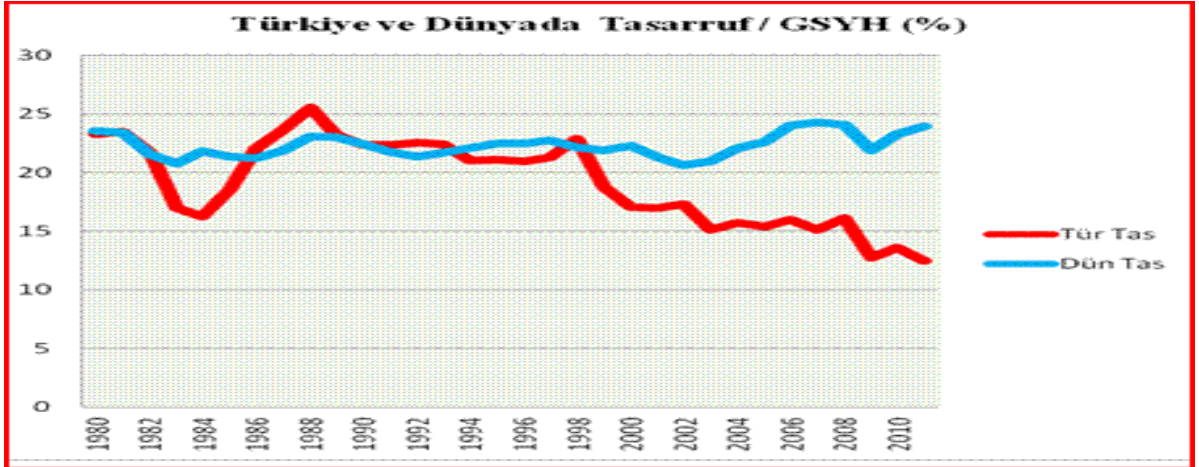
Grafik 12: Türkiye'de Yatırım-Tasarruf-Cari Açığın / GSYİH oranı (%)

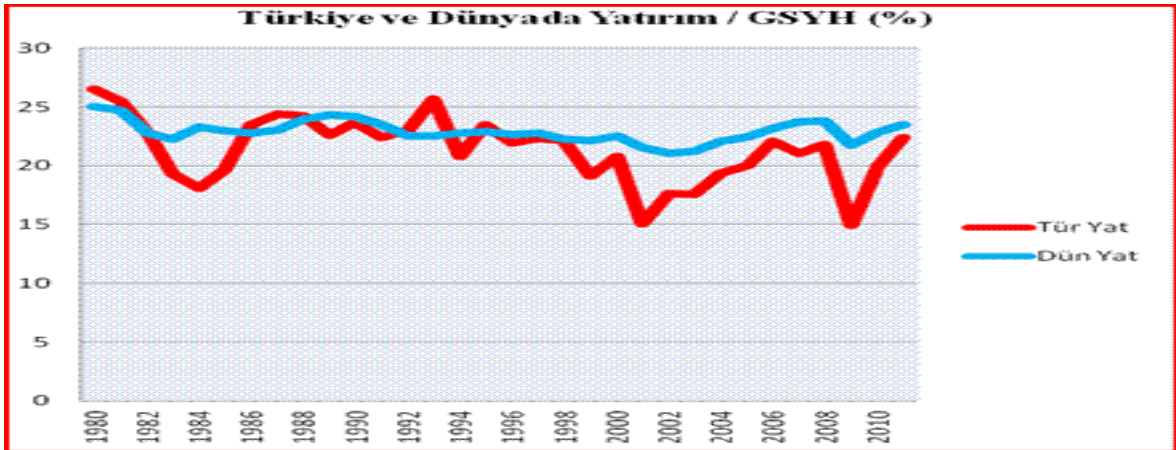
Kaynak: www.mahfigilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrim-ve-buyume.html adresinden alınmıştır.

Grafik 13: Türkiye’de Yatırım- Tasarruf / GSYİH oranı (%)

Kaynak: www.mahfiegilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrm-ve-buyume.html adresinden alınmıştır.

Grafik 14: Türkiye ve Dünyada Tasarruf / GSYİH oranı (%)

Kaynak: www.mahfiegilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrm-ve-buyume.html adresinden alınmıştır.

Grafik 15: Türkiye ve Dünyada Yatırım / GSYİH oranı (%)

Kaynak: www.mahfiegilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrm-ve-buyume.html adresinden alınmıştır.

Birleşmiş Milletlerce yapılan araştırmada dünyadaki kaynak dağılımı ve tasarruf tahminleri üzerine etüt yapılmıştır. Buna göre dünyadaki tasarruflarını, gayrisafi milli hasıla içindeki payı 1970'lerde %26,5 iken, bu oran 2000'li yıllarda da %26'lar seviyesinde seyredeceği belirtilmektedir. Yatırım oranları da aynı paralelde gelişme göstereceği belirtilmektedir. Yatırımlar ve tasarruflar arasında açık daha çok gelişmekte olan ülkelerde gözükmektedir. 2000'li yıllarda dünyanın tasarruf açığı GSMH içinde %0,1 oranında olacağı beklenmektedir. Buna karşılık düşük gelirli ülkelerde, az gelişmiş ülkelerde aşağıdaki tabloda görüleceği üzere %12'lere kadar çıkması muhtemel olacaktır. 2000'li yıllarda dünyada yatırım ve tasarruf oranının ortalama %26'ya ulaşacağı hesaplanmaktadır. Bu oranın Çin'de %40'a, bazı yüksek gelirli ülkelerde ise bu oran %30'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerde yatırım oranının %16'lar seviyesinde olması ve iç dengenin %12'ler civarında açık vermesi hesaplanmaktadır. Aynı durum düşük gelirli ülkeler içinde söz konusu olmaktadır. Bu gibi ülkelerde de iç dengenin %4,5 seviyesinde açık vereceği belirtilmektedir. Dünya ortalamasını ele aldığımızda iç dengenin %0,1 oranında açık vermesi söz konusudur (Aksu, 1998:250).

Dünya'daki tasarruf ve yatırım oran ilişkisi incelendiğinde, 1980'de dünya'daki yurtiçi tasarruf oranı %24 iken, 2000'de bu oran %22'ye düşmüştür. Sabit sermaye yatırımları 1980'de %24 ve 2000'de %22 olarak gerçekleşmiştir. Düşük Gelirli Ülkelerde (Low Income Countries) yurtiçi tasarruflar 1980'de %16 iken 2000'de %18 mertebesinde olmuştur. Bu durum Orta Gelirli Ülkelerde (Middle Income Countries) 1980'de %28 iken, 2000'de %25 olarak gerçekleşmiştir. Yüksek Gelirli Ülkelerde (High Income Countries) ise yurtiçi tasarruflar 1980'de %23 ve 2000'de %21 olarak gerçekleşerek dünya ortalamasına yakın bir oran meydana gelmiştir. Sabit sermaye yatırımları açısından bu rakamlar yüksek gelirli ülkeler için 1980'de %24 ve 2000'de %21 seviyelerinde gerçekleşerek, dünya ortalamasını tutturmuştur. Dünyadaki tasarruf oranları (1980-2008 yılları) açısından ilk üç bölgeyi vermek gerekirse, Doğu Asya-Pasifik, ikincisi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve üçüncüsü Avrupa Orta Asya'dır (The World Bank, 2008:214-215). Dünyanın en hızlı büyüyen Çin ekonomisine baktığımızda, 1980'de yurtiçi tasarruflar % 35 iken, 1990'larda %39.5 olurken, 2000'de % 52'ye çıkmış ve 2010'da %51.2 mertebesinde gerçekleşmiştir (Van den Berg, 2012:458-459). Türkiye ekonomisi ile ilgili bilgiler vermek gerekirse, 1980'de yurtiçi tasarrufları %12.8 iken, 1990'da %24.7'ye çıkmış, 2000'de %18.4'e inmiş, 2010'da %13.9'a inerken keskin bir düşüş göstermiştir. Yine aynı dönemleri kapsayan süreçte sabit sermaye yatırımları (kamu+özel) 1980'de %20.3 iken, 1990'da % 21.2 olmuş, 2000'de %20.8'e düşmüş ve 2010'da %19.1'e kayarak azalma trendine

girdiğini göstermektedir (Aksu, 2017:87). 2019 ve 2020 yıllarında yurtiçi tasarruf oranı, COVID-19 pandemisinin yarattığı ekonomik belirsizlikler nedeniyle %27 seviyelerine kadar ulaşmış, tasarruflarda bir artış gözlemlenmiştir. Pandemiden sonraki toparlanma sürecinde 2021'de %26 civarında seyretmiş, 2022 ve 2023 yıllarında ise biraz daha düşük seviyelerde kalmıştır. 2024 itibariyle ise, yurtiçi tasarruf oranlarının %25'ler mertebesine yakın olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf oranları, yurt içi yatırımları ve büyümeyi finanse etmek için kritik bir kaynak olarak görülür. 1990'larda tasarruf oranının artması Türkiye ekonomisinde yatırımların artmasını kolaylaştırarak, büyümeyi desteklemiştir; ancak 2000'lerin başında tasarruf oranlarının düşmesi, büyümenin dış kaynaklara bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, özellikle yüksek cari açık sorununu beraberinde getirerek Türkiye'nin ekonomik kırılganlıklarını (kriz riskini) artırmıştır. Yüksek enflasyon ve hane halkı borçlanmasındaki artış, tasarrufların azalmasına neden olmuş ve büyümeyi sürdürülebilir halde tutmak güçleşmiştir (Aksu, 2017:116-120).

Genç nüfus oranının yüksek olması, kısa vadede ekonomik zorluklara yol açabilir. Çünkü, yüksek çocuk ve genç nüfus oranı (0-15 yaş grubu), doğrudan daha fazla eğitim, sağlık ve sosyal hizmet talebine neden olur. Bu durumda, kaynakların verimli kullanılmaması ve tasarrufların düşük kalması gibi sorunlara yol açabilir. Bu durum, vasıflı ve deneyimli iş gücü eksikliklerine neden olur ve iş gücüne katılımı yetersizlik meydana gelir. Yabancı sermaye girişimlerinin, eğitilmiş ve nitelikli iş gücü eksikliği nedeniyle yetersiz kalması da bu süreçle ilişkilendirilir. Sermaye birikiminin yavaşlaması, yatırımların ve dolayısıyla ekonomik büyümenin de sınırlı olmasına sebep olur. Hızla artan genç nüfus, ekonomik büyümeye engel olabileceği gibi, doğru eğitim politikaları ve iş gücü geliştirme stratejileriyle gelecekte önemli bir avantajı da beraberinde getirebilir. Bugünün genç nüfusu, gelecekte üretken iş gücünü oluşturmasından dolayı stratejik yatırımlar ve eğitimle bu potansiyel doğru şekilde kullanılması gerekir. İş gücünü oluşturan beşerî sermayenin kalitesinin ve niceliğinin artması, tasarruf artışını da beraberinde sağlayacaktır. Bununla birlikte, bugünün tüketen genç nüfusu yarının vasıflı ve üretken nüfusunu oluşturacağını unutmamak gerekir (Aksu, 1998:250).

Nüfus artışının ulusal tasarruf oranları üzerindeki etkisi, ülkenin demografik yapısına ve ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişir. Genç ve hızla artan bir nüfus, genellikle ulusal tasarruf oranlarını düşürür çünkü tüketim harcamaları artar. Buna karşılık, demografik geçişin ileri aşamalarında (düşük doğurganlık ve yaşlı nüfus artışı), tasarruf oranları artabilir (Higgins, 1998:344-348; Livi-Bacci, 2017:100-135). Hızlı nüfus artışı, hane halklarının tasarruf

oranlarını düşürebilir. Büyük ailelerde, özellikle çocuk sayısı fazla olduğunda, harcamalar artar ve bu da tasarruf yapma imkanını azaltır. Özellikle düşük gelirli ailelerde, temel ihtiyaçlar ve çocuk bakımı gibi harcamalar nedeniyle tasarruf yapma kapasitesi sınırlı kalır. Nüfus artışı, bir ülkenin yaş yapısını önemli ölçüde etkileyebilir. Genç bir nüfusa sahip ülkelerde, hane halkı tasarruf oranları genellikle daha düşüktür çünkü aileler çocuklarının bakımı, eğitimi ve diğer ihtiyaçları için daha fazla harcama yapar. Buna karşılık, yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu ülkelerde tasarruf eğilimleri artabilir, çünkü insanlar emeklilik için birikim yapma eğilimindedir. Hızlı nüfus artışı, hane halklarının tasarruf oranlarını düşürebilir. Büyük ailelerde, özellikle çocuk sayısı fazla olduğunda, harcamalar artar ve bu da tasarruf yapma imkanını azaltır. Özellikle düşük gelirli ailelerde, temel ihtiyaçlar ve çocuk bakımı gibi harcamalar nedeniyle tasarruf yapma kapasitesi sınırlı kalır. Bloom ve Williamson'a (1998:423-425) göre, demografik geçişin, tasarruf oranları üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu savunurlar. Genç ve bağımlı nüfusun azalması ve iş gücüne katılımın artmasıyla, tasarruf oranları artabilir. Ancak, bu süreç, demografik geçişin hangi aşamasında olduğuna bağlı olarak değişir. Modigliani ve Brumberg tarafından geliştirilen yaşam döngüsü hipotezine göre, bireylerin tasarruf davranışlarını yaşamlarının farklı dönemlerinde nasıl değiştirdiklerini açıklar. Hipotez, bireylerin genç yaşlarda düşük gelir nedeniyle borçlanma eğiliminde olduklarını, orta yaşlarda ise gelir artışı ile tasarruf oranlarını artırdıklarını öne sürer. Bu teoriye göre, nüfus artışı ve yaş yapısı, bir ülkenin genel tasarruf oranlarını etkileyebilir. Örneğin, genç nüfusun yüksek olduğu bir ülkede, toplam tasarruf oranları düşük olabilir çünkü genç bireyler genellikle tasarruf yapmazlar. Orta yaş grubunun baskın olduğu bir demografik yapı, tasarruf oranlarını artırabilir çünkü bu grup genellikle emeklilik için birikim yapar (Modigliani ve Brumberg, 1980:128-132).

Fertler hayatlarının farklı dönemlerinde farklı tasarruf eğilimleri gösterirler. Genç nüfus, genellikle gelirlerinin büyük bir kısmını tüketirken, orta yaşlılar daha fazla tasarruf eder ve yaşlılıkta bu birikimleri tüketirler. Bu nedenle, nüfusun yaş dağılımı, ülke genelindeki tasarruf oranlarını doğrudan etkileyebilir. Hızlı nüfus artışı, kişi başına düşen sermaye miktarını azaltabilir. Bu durum, mevcut sermayenin daha fazla kişi arasında paylaşılmasını zorunlu kılar. Sermaye yoğunluğundaki bu azalma, üretkenlikte düşüşe yol açabilir ve ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir. Yüksek nüfus artışı, hükümetlerin ve özel sektörün daha fazla temel altyapı, eğitim, sağlık gibi alanlara yatırım yapmasını gerektirir. Ancak, bu yatırımlar çoğu zaman üretken sermaye yatırımlarından daha az getirili olabilir, bu da uzun vadede ekonomik büyüme hızını sınırlandırabilir. Hızlı nüfus artışı, bir ülkenin tasarruf oranlarını olumsuz etkileyebilir.

Nüfusun genç olduğu ülkelerde, eğitim, sağlık ve çocuk bakımı gibi harcamalar yüksek olur, bu da hane halkının tasarruf yapma kapasitesini düşürür. Düşük tasarruf oranları, sermaye birikimini ve dolayısıyla uzun vadeli yatırımları sınırlayabilir. Yeterli tasarruf birikimi olmadan, bir ülkenin yatırım yapma kapasitesi azalır. Bu durum, ekonomik büyüme hızının nüfus artışı hızını karşılayamamasına neden olabilir. Yatırımların yetersiz kalması, GSMH büyümesini de olumsuz etkiler. Hızlı nüfus artışı, GSMH'nin hızlı büyümesini zorunlu kılar. Ancak, eğer ekonomik büyüme nüfus artışını karşılayacak düzeyde değilse, bu durum kişi başına düşen gelirden düşüşe neden olur ve bu da ekonomik refahı olumsuz etkiler (Kelley ve Schmidt, 1996:365-367; Deaton ve Paxson, 1998:1-32; Sachs, 2005:76-80; Modigliani ve Brumberg, 1980:128-132; Barro ve Sala-i-Martin, 2004:23-83, Bloom ve Williamson, 1998:423-425).

IMF misyon şefi **Ernesto Ramirez Rigo'nun** Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı analize göre; “Türkiye düzenli olarak her yıl %4-5 büyüyebilmesi için, sabit sermaye yatırımı GSMH'nin %21 ila %23'üne yakın tutması gerekir, şu anda bu oran %14 civarında ve GSMH'nin %7'sine denk gelen tasarruf açığının dış finansmanla giderilmesi gerekir. Dolayısıyla, Türkiye'nin yüksek düzeyde büyümesi için ve dış kaynaklara bağımlılığını azaltmak için **yurtiçi tasarrufları %18'ler** mertebesine çıkartması gerekmektedir.” (IMF Survey Magazine, 20 Aralık 2013, s.1-5; <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2013/Car122013a>; erişim tarihi: 04.03.2016).

Yüksek bağımlılık oranları, genellikle düşük tasarruf oranları ile ilişkilidir. Kelley ve Schmidt, bağımlılık oranlarının yüksek olduğu ülkelerde tasarruf oranlarının düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Çünkü, çalışmayan bireylerin sayısı arttıkça, çalışan nüfus üzerindeki yük artar ve bu durum, toplam tasarrufları olumsuz etkiler (Kelley ve Schmidt, 1996:365-367). Deaton ve Paxson, belirli yaş gruplarının tasarruf davranışlarını analiz ederek, hane halkı tasarruf oranlarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışma, tasarruf oranlarının yaş gruplarına göre değiştiğini ve bu değişikliklerin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Tasarruflar, sermaye birikimi için kritik bir kaynak olduğundan, tasarruf oranlarının düşük olması, sermaye birikimini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Deaton ve Paxson, 1998:1-32). Barro ve Sala-i-Martin, tasarrufların sermaye birikimi yoluyla ekonomik büyümeyi nasıl desteklediğini incelemişlerdir. Yüksek tasarruf oranları, yatırımları artırarak sermaye birikimine katkıda bulunur ve bu da uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyeceğini öne sürmüşlerdir. Ancak, nüfus artışı ve yaş yapısı gibi demografik faktörler, tasarruf oranlarını doğrudan etkileyebilir. Nüfus artışı azaldığında ve yaşlı nüfus oranı arttığında, toplam tasarruflar düşebilir, bu da sermaye birikimini ve dolayısıyla

ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Barro ve Sala-i-Martin, yüksek tasarruf oranlarının, yatırım ve sermaye birikimini artırarak uzun vadeli ekonomik büyümeyi desteklediğini bulmuşlardır. Ancak, tasarrufların büyüme üzerindeki etkisi, ülkenin ekonomik yapısı ve politika çerçevesine bağlı olarak değişiklik göstereceğini bulgulamışlardır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004:23-83).

Az gelişmiş ekonomilerde fakirlik fasit dairesinin oluşturmuş olduğu ekonomiksel ve sosyal sorunları ortadan kaldırabilmek için yapılacak olan ilk iş, yatırımlara ve tasarruflara gereken ilginin gösterilmesidir. Bu ülkelerin fasit döngü içerisinde bulunmalarında ana neden sermaye yetersizliğidir. Bu ülkelerde elde edilen gelir ancak tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekildedir. Tasarruf potansiyeli çok düşüktür. Buna bağlı olarak Milli gelir seviyesi de nispeten düşük olacaktır. Dolayısıyla gelir seviyesinin azlığı ya da düşüklüğü sermaye birikimini kısıtlamaktadır. Sermaye birikiminin kısıtlanması yatırımları sınırlamakta, yatırımların kısıtlanması milli geliri az arttırmakta, milli gelirin az artması da kişisel gelirleri yetersiz kılmakta, neticede bu da sermaye birikimini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İşte bu kısır döngü bizi tekrar başa dönmemize sebebiyet vermiştir. Unutulmamalıdır ki, az gelişmiş ülkelerde işgücü bir potansiyeldir. Emek yoğun üretim için potansiyel bir tasarruf kaynağı olarak kabul edilmektedir (Aksu, 1998:250-251).

Fazla nüfusun ortaya çıkardığı sorunların çözümünde, tüketimin aynı zamanda gelirin bir fonksiyonu olması talep hacmini etkileyeceği ve bunun da yatırımları daha karlı ve daha cazip bir duruma sokarak üretimi teşvik edeceği, emek arzının da buna bağlı olarak artacağı ve dolayısıyla üretimin çoğalacağı ve ülkenin kalkınacağı belirtilmektedir. Unutulmamalıdır ki, tüketim yolu ile üretilecek mal ve hizmetlere, talepler arttırılırsa bu durum yeni sermaye yatırımlarının teşvikinde ve üretiminde önemli rol oynayacağı görülecektir. Bu bakımdan nüfus artışı lüzumsuz ve gösteriş tüketimine doğru bir kayma gösterirse, burada sosyal ve psikolojik bir sorun var demektir. Çünkü, bu tüketim tasarrufu azaltan ve yatırımları sadece tüketim mallarına kaydıran bir yapı ortaya koyar. Az gelişmiş ülkelerde bu durum ciddi bir sorundur. Gelirinden daha fazla tüketme, kendini "**gösteriş tüketimi**" yoluyla saygınlık ve statü kazanmaya çalışan düşük gelirli insanların toplumda yer edinmeye çalışmaları gerçek bir sosyal olgudur. Aynı durum ülkeler bazında da görülmektedir. Nüfus artışının tasarruflar üzerindeki etkisi, nüfusun demografik yapısına, ekonomik koşullara ve sosyo-psikolojik faktörlere bağlı olarak karmaşık ve çok boyutlu bir özellik göstermektedir.

Tablo 11: Dünyadaki Kaynak Dağılımı ve Tasarruf Tahminleri (1970-2000)

Ülke Grubu	GSYH PAYDARI				1980 Değerleri ile Kişi Başına GSYH Seviyesi		
	Kamu Tüketimi	Özel Tüketim	Tasarruf	Yatırım	İç Denge	Özel Tüketim	GSYH
1970							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	14.9	58.2	26.5	26.3	0.2	1.280	2.110
Doğu Avrupa Ülkeleri	17.8	59.1	23.3	25.7	-2.4	4.750	8.040
Çin	4.0	70.0		25.0		1.470	2.100
Gelişmekte olan Ülkeler	12.0	57.9	30.1	30.0	0.1	120	200
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçıları	9.8	56.6	30.3	18.6	11.7	430	760
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeleri	4.9	9.1	714.0	4.0	70.0	1.286	14.120
Orta Gelirli Ülkeler	9.8	49.6	36.6	19.9	16.7	1.460	2.940
Düşük Gelirli Ülkeler	10.1	69.5	18.7	19.9	-1.1	610	870
Az Gelişmiş Ülkeler	10.3	73.6	14.9	18.7	-3.8	190	260
1980							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	14.6	59.6	26.0	25.9	0.0	1.580	2.650
Doğu Avrupa Ülkeleri	17.1	60.5	22.9	23.1	-0.2	6.160	10.180
Çin	4.6	70.2		25.3		2.250	320
Gelişmekte Olan Ülkeler	14.4	54.0	33.6	32.2	0.1	160	290
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçıları	12.9	59.7	26.5	25.6	0.9	570	960
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeleri	19.1	26.3	57.8	20.2	37.6	3.440	13.070
Orta Gelirli Ülkeler	13.6	57.5	28.0	28.2	-0.3	1.940	3.380
Düşük Gelirli Ülkeler	10.8	65.5	20.7	25.0	-4.3	840	1.280
Az Gelişmiş Ülkeler	11.8	70.2	17.8	22.0	-4.2	220	320
1985							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	12.7	82.8	3.5	15.6	-11.5	210	250
Doğu Avrupa Ülkeleri	14.8	60.2	24.6	24.9	-0.3	1.670	2.770
Çin	17.2	60.6	22.4	22.4	0.0	6.720	11.100
Gelişmekte Olan Ülkeler	4.9	72.0		23.8		2.630	3.650
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçıları	12.7	47.0	40.7	43.5	-2.9	200	430
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeleri	14.0	61.6	22.1	22.4	-0.3	560	920
Orta Gelirli Ülkeler	36.3	46.6	17.3	27.4	-10.2	3.510	7.550
Düşük Gelirli Ülkeler	13.8	57.7	25.9	22.2	3.7	1.790	3.090
Az Gelişmiş Ülkeler	11.1	64.9	20.0	19.6	0.3	790	1.210
1990							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	12.5	69.8	16.5	21.4	-4.9	250	350
Doğu Avrupa Ülkeleri	12.7	87.8	-4.2	17.1	-21.2	210	240
Çin	14.3	60.1	25.1	26.5	-1.4	180	3.000

Gelişmiş Pazar Ekonomileri	16.4	61.1	22.4	24.4	-2.0	7.640	12.500
Doğu Avrupa Ülkeleri	4.6	70.6		24.8		2.240	4.000
Çin	11.1	42.7	46.2	45.0	-1.2	290	680
Gelişmekte Olan Ülkeler	13.2	62.4	21.8	21.7	0.1	610	980
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçıları	33.8	45.1	26.0	21.7	4.3	2.660	5.890
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeleri	13.2	57.9	25.5	22.9	-3.4	1.790	3.080
Orta Gelirli Ülkeler	10.3	65.4	20.5	20.6	-0.2	870	1.340
Düşük Gelirli Ülkeler	12.9	70.4	14.9	19.3	-4.3	270	390
Az Gelişmiş Ülkeler	14.5	88.0	-9.9	15.9	-25.8	210	240
2000							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	14.0	59.0	26.0	26.0	-0.1	2.110	3.580
Doğu Avrupa Ülkeleri	16.0	60.0	23.0	24.0	-0.6	9.680	16.130
Çin	4.0	73.0		23.0		3.920	5.370
Gelişmekte Olan Ülkeler	11.0	48.0	41.0	40.0	0.2	430	900
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçıları	13.0	60.0	25.0	24.0	1.0	720	1.200
Diğer Yüksek Gelirli Ülkeleri	26.0	47.0	28.0	20.0	7.5	2.900	6.200
Orta Gelirli Ülkeler	14.0	57.0	30.0	26.0	3.8	2.030	3.560
Düşük Gelirli Ülkeler	11.0	62.0	24.0	25.0	1.2	1.070	1.720
Az Gelişmiş Ülkeler	12.0	70.0	16.0	21.0	-4.5	330	490
2000							
Dünya Gelişmiş Pazar Ekonomileri	13.0	83.0	-6.0	16.0	-12.1	220	260

KAYNAK : UN Overall Socio-economic Perspective of the World Economy t the Year 2000. Sayfa 40-42.

Sonuç olarak, tasarrufların üretime etkin şekilde katılması, ekonomik büyüme ve toplumsal refahın artması için temel bir anahtardır. Eğer tasarruflar, üretime yönlendirilmediği takdirde ekonomik büyüme istenilen seviyelerde gerçekleşmez. Yeterli tasarruf olmadan, sermaye miktarı sağlanamaz ve bu da yatırımların üretime katılmasına imkân vermez. Üretim kapasitesinin düşmesine neden olur. Bu durum, ekonominin daralmasına (hatta resesyona) sebebiyet verir. Dolayısıyla, tasarrufların üretime kanalize edilmesi, yeni yatırımları ve dolayısıyla yeni iş fırsatlarını doğurur. Üretimin artması, gelirin yükselmesine ve toplumun refahının yükselmesine neden olur. Sonuç olarak, ekonomik yapının genişleyip, büyümesine neden olur. İç tasarrufların eksikliği durumunda, dış finans kaynaklarından borç tedarik edilmeye çalışılır. Bu durum ülkeyi dışa bağımlı hale getirir, dış şoklara karşı aşırı kırılganlığa neden olur. Ekonomi üzerinde ciddi baskı ve riskler oluşturur. Verimli olmayan sektörlerde, katma değer yaratmayan ve etkin olmayan alanlarda kullanılan borç kaynakları, tabiri caizse, israfa neden olurken, bir ülkenin geleceğinin ipotek altına alınması anlamına gelecektir.

7. BÖLÜM

7. DÜNYADA NÜFUS SORUNLARININ ÇÖZÜMLERİ VE ÖNLEMLERİ

Dünya nüfusunun hızla artması, ekonomik, sosyal, çevresel ve politik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümü için global, ulusal ve yerel düzeyde çeşitli stratejiler, programlar ve politikalar uygulanmalıdır. Aşağıda, dünya nüfus sorunlarının çözümü için alınabilecek önlemler ve uygulanacak politikalar detaylı olarak açıklanmıştır.

7.1. Aile Planlaması ve Doğum Kontrolü Politikaları

a. Eğitim ve Farkındalık Programları: Eğitim, dünya nüfus sorunlarının çözümünde kritik bir role sahiptir. Aile planlaması ve doğum kontrolü hakkında bilinçlendirme kampanyaları, nüfus artış hızını kontrol altına almak için etkili bir yöntemdir. Bu tür programlar, özellikle düşük gelirli ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınlara yönelik olarak tasarlanmalı ve uygulanmalıdır (Ehrlich, 1968:123-135).

- **Öneriler:**

- Aile planlaması ve üreme sağlığı konusunda geniş kapsamlı eğitim programları oluşturulmalıdır.
- Kadınların eğitimi ve ekonomik güçlenmesi teşvik edilmelidir; eğitilmiş kadınlar genellikle daha az çocuk sahibi olma eğilimindedir.
- Aile planlaması hizmetlerine erişim kolaylaştırılmalı ve ücretsiz doğum kontrol hizmetleri sunulmalıdır.

b. Doğum Kontrol Politikalarının Güçlendirilmesi: Nüfus artışını kontrol altına almak için doğum kontrol politikaları uygulanmalıdır. Bu politikalar, doğum kontrol yöntemlerine erişimin artırılması, üreme sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve bu konudaki bilinçlendirme çalışmalarını içerir (Bongaarts, 1994:771-776).

- **Öneriler:**

- Hükümetler, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını teşvik etmeli ve bu hizmetlere erişimi artırmalıdır.
- Üreme sağlığı hizmetleri, özellikle kırsal ve düşük gelirli bölgelerde yaygınlaştırılmalıdır.
- Uluslararası kuruluşlar, düşük gelirli ülkelerde doğum kontrol politikalarının uygulanmasına teknik ve mali destek sağlamalıdır.

7.2. Kadınların Eğitimi ve Ekonomik Olarak Güçlendirilmesi

Kadınların eğitimi ve ekonomik olarak güçlendirilmesi, nüfus artış hızını yavaşlatmada ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamada kilit bir faktördür. Eğitilmiş kadınlar, genellikle daha az çocuk sahibi olma eğilimindedir ve ekonomik bağımsızlıkları arttıkça, aile büyüklüğünü sınırlama konusunda daha fazla karar verme yetkisine sahip olurlar (Sen, 1999:189-202).

- **Öneriler:**

- Kız çocuklarının eğitime katılım oranlarını artırmak için özel teşvikler ve programlar oluşturulmalıdır.
- Kadınların iş gücüne katılımını artırmak için esnek çalışma saatleri, kreş hizmetleri ve eşit ücret politikaları desteklenmelidir.
- Kadın girişimciliği teşvik edilmeli ve kadınların ekonomik olarak güçlenmesi sağlanmalıdır.

7.3. Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları

a. Kaynak Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma: Nüfus artışının sürdürülebilirliği sağlamak için kaynak yönetimi kritik öneme sahiptir. Su, enerji, tarım ve orman gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı hem çevresel sorunların hem de nüfus baskısının azaltılmasına yardımcı olabilir (Stern, 2007:267-289).

- **Öneriler:**

- Su kaynakları, enerji, ormanlar ve tarım arazileri gibi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi için ulusal ve uluslararası stratejiler geliştirilmelidir.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artırılmalı ve enerji verimliliği programları yaygınlaştırılmalıdır.
- Sürdürülebilir tarım teknikleri desteklenmeli ve toprak erozyonunu önleme politikaları uygulanmalıdır.

b. Şehirleşme ve Altyapı Yatırımları: Nüfus artışının yarattığı kentleşme baskısını yönetmek için altyapı yatırımları önemlidir. Hızlı şehirleşme, su, enerji, ulaşım ve barınma gibi temel hizmetlere olan talebi artırır. Bu talepleri karşılamak için sürdürülebilir şehir planlaması ve altyapı yatırımları gereklidir (Glaeser, 2011:198-215).

- **Öneriler:**

- Sürdürülebilir şehirleşme politikaları geliştirilmelidir. Yeşil alanların korunması, enerji verimliliği yüksek binaların inşa edilmesi ve toplu taşımanın yaygınlaştırılması teşvik edilmelidir.
- Altyapı yatırımları, hızla büyüyen şehirlerde su, enerji ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimi artırmak için önceliklendirilmelidir.
- Kentsel dönüşüm projeleri, sürdürülebilir şehirleşme hedefleri doğrultusunda yeniden tasarlanmalıdır.

7.4. Uluslararası İş birliği ve Politika Koordinasyonu

a. Uluslararası Yardım ve Kalkınma Programları: Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışını kontrol altına almak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için uluslararası iş birliği gereklidir. Kalkınma yardımları, aile planlaması, eğitim, sağlık hizmetleri ve çevresel sürdürülebilirlik gibi alanlara yönlendirilmelidir (United Nations, 2015:14-21).

- **Öneriler:**

- Uluslararası kuruluşlar, nüfus artışı ile ilgili programlara finansal ve teknik destek sağlamalıdır.
- Gelişmekte olan ülkelerde sağlık ve eğitim altyapısını geliştirmek için uluslararası kalkınma programları oluşturulmalıdır.
- Küresel düzeyde nüfus sorunlarına yönelik ortak politika geliştirilmesi ve uygulama mekanizmalarının oluşturulması teşvik edilmelidir.

Dünya nüfus sorunlarının çözümü, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Aile planlaması ve doğum kontrol politikalarının güçlendirilmesi, kadınların eğitimi ve ekonomik güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanması ve uluslararası iş birliği gibi önlemler, nüfus artış hızının kontrol altına alınmasına ve sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesine katkı sağlayabilir. Bu çözümlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliği gereklidir.

Dünya nüfusu 1990'lı yıllarda her yıl net olarak 93 milyon kişi ilavesiyle bir artış göstermektedir. Ortalama olarak nüfus artış hızı %1,78'dir. Günümüzde yaklaşık olarak 500 milyon, kişi açlık ve dengesiz beslenme ile karşı karşıyadır. Afrika, Güney Asya, Güney Amerika ülkeleri açlık sorunu hükümet politikalarında ilk sırada yer almaktadır. Yine bu

ülkelerde nüfus artışı %2,5- 3.5'hık bir artış göstermesi pek çok sorunlarla bu ülkeleri baş başa bırakmıştır. Özellikle, fert başına milli geliri 600-1000 doların altında olan ülkelerde; yukarıda da değindiğimiz gibi konut, işsizlik, enerji, hammadde işlenmesiyle elde edilen mamül mal üretimi azlığı, doğal kaynakların vasıfsız işgücü nedeniyle atıl olarak kalması yada verimli kullanılamaması, istihdam sorunu, tarımsal sektör ağırlıklı .bir üretim yapısı, sanayi ve hizmetler sektörünün yerince gelişmemesi (bu ülkelerde %50-55'i tarım sektörü, %15-20'si sanayi sektörü ve %25-35'ini de hizmetler sektörü oluşturmaktadır.), sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersiz olması, kapital donanım yetersizliği, yüksek enflasyon ve buna bağlı olarak hayat pahalılığı, altyapı donanım yetersizliği, tarımda kullanılan ilkel yöntemler ve buna bağlı olarak üretim düşüklüğü, tarımda makinalaşmanın yetersizliği gibi bir çok faktör, bugün az gelişmiş ülkeleri bu sorunlarla karşı karşıya getirmiş bulunmaktadır. Buna göre bu sorunlar ve alınması gereken tedbirler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Aksu, 1998:253-254):

1. Nüfus artışında ideal oran genellikle yıllık %1 ile %2 arasında kabul edilir. Ancak, bu oranlar ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ve yerel sosyoekonomik koşullar, sağlık, eğitim, iş gücü verimliliği gibi faktörlere bağlıdır. Optimal nüfus için bu gereklidir. Dünya çapında, her kadının ortalama 2.1 çocuk doğurması, nüfusun sabit kalması için gerekli olan temel doğum oranıdır. Bu oran, nüfusun ne artmasını ne de azalmasını sağlar. Eğer doğum oranı bunun altına düşerse, nüfus zaman içinde azalmaya başlar.

2. Angus Maddison'a göre, 1820-1992 yılları arasında kişi başına gelir (küresel olarak) 8 kat artarken, dünya geliri 40 kat artmıştır. Dünya ticareti 540 kat artmıştır. Bu artışta, serbest piyasa ekonomisinin etkisi vardır.

3. Tarım reformu yapılarak çiftçiler bilinçlendirilmeli, özellikle tohum ıslahı, sulama sistemi ve ürün rotasyonları yapılarak tarımda verimin artırılması gerekmektedir. Tarıma uygun arazilerin arttırılarak (% 10-40) daha fazla üretimin sağlanması gerekir. Tarım alanlarına tersine göç başlatılması gerekir. Kırsal kesimde nüfusu tutacak ekonomik yapı ve istihdam alanları oluşturulmalıdır. Kırsal kesimde üretim ve tarımda yetiştiricilik bu yüzyılın en önemli sorunu olarak karşımızda durmaktadır.

4. Doğal afetler ve erozyonlar neticesinde kaybolan verimli toprakları koruma ve değerlendirme imkanları araştırılmalıdır. Ormanlar, meralar, sit alanları ve yaylalar korunmalı ve yapılaşmaya kapatılmalıdır. Ormancılık ve hayvancılık için bu elzemdir. Anadolu'nun 10 bin yıl önce yüzde 72'sinin ormanlarla kaplı olduğunu, bugün ise sadece yüzde 25'inin ormanlık alan kaldığı

görülmektedir. Bu konuda en talihsiz ülke Türkiye ve Çin'dir. Dünya'daki toprak kaybı dakikada 45 bin tonu bulurken, bu miktar bir yılda bütün ülkelerin kaybettiği toprak 23-24 milyar ton, Türkiye'nin kaybettiği toprak ise 750 milyon ton civarındadır. Türkiye'de ise her yıl yaklaşık 168 milyon ton verimli üst toprak erozyonla denizlere ve göllere taşınmakta olup, bir Kıbrıs adası kadar toprak kaybedilmektedir.

5. Gelişmiş zengin ülkelerin dünyadaki kaynakların %75'ini kullanması, bunun yanında az gelişmiş ülkelerin ancak %25'ini kullanabilmeleri bir diğer tedbir alınması gereken durumdur. Dünya kaynaklarının %75'i kent merkezlerinde tüketilmektedir. Dünya'nın %75'i günlük 10 US doların altında kazanırken, dünyadaki her beş kişiden biri sadece 2 US dolar kazanmaktadır. Dünyanın en yoksul ülkelerinde gelirden gıdaya ayrılan pay %80 ila %82 gibi bir oranı yaşamını idame ettirebilmek için gıdaya harcamaktadır (Aysu, 2015:26-27).

6. Türkiye'de 2004 tarihi baz alınarak, tarım kesiminde yaşan durumu bir özetlemek gerekirse; tarım kesimine aktarılan mali kaynak 4,3 milyar US dolar azalırken, tarımsal sübvansiyonlarda 5,5 milyar US dolarlık bir azalma görülmüştür. Çiftçinin gelirlerinde yaklaşık 1,5 milyar US dolarlık net kazanç kaybı yaşanmıştır. Tarımsal gelirden ise 2,7 milyar US dolar düşüş gerçekleşirken, bir önceki seneye göre %16'lık bir düşüş gerçekleşmiştir. Tarımsal ürün fiyatlarında girdi fiyatlarıyla %23 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Ekili alanlarda 450 bin hektarlık alan kadar azalma meydana gelmiş. Devlet desteğindeki tütün, şekerpancarı, fındık gibi ürünlerin taban fiyatlarında reel olarak %25 ila %50 arasında ciddi düşüşler gerçekleşmiştir (Aysu, 2015:66-67).

7. Yeşil devrim adını verdiğimiz ürün geliştirme ve arttırma politikalarına gereken önemi verip, bu ve benzeri metotlardan az gelişmiş ülkelerin istifade etmesi zaruridir. Ancak, beslenme ve açlık sorununa böyle çare bulabiliriz. Tohum kullanma noktasında "atalık tohumların" kullanılması gerekir. Burada önem arz eden konu, GDO'lu ve sentetik gıdalı ürünlerin üretilmesi, yapılması ve yetiştirilmesinin önüne geçilmesi ve ülkede kesinlikle bu tarz ürünlerin yasaklanması gerekir (Yıldırım, 2020:55-63).

8. Nüfus artışının ekonomik hayattaki olumsuz etkilerini düzeltebilmek için planlı kalkınma politikaları, istihdam genişletici politikaları, anti-enflasyonist politikaların oluşturulması, demografik yatırımları (eğitim ve sağlık gibi...) uygulayarak bilinçli ve vasıflı nesiller oluşturulmalıdır. Ancak, böyle politikalar ile gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle arası kapanabilir.

9. Piyasalarda yeterince finansal derinlik ve genişliğin olmaması. Bu bağlamda mali piyasaların çeşitlendirilememesi ve mali piyasaların aracılık rolünün önemi ortaya konarak, farklı araçlardan da toplumun gelir \leftrightarrow tasarruf ilişkisi ve bilinci ortaya konmalıdır. Buna bağlı olarak kurumsallaşmış ve sağlıklı bir alt-yapıya dayalı sermaye piyasalarının oluşturulamamasıdır. Hanehalklarının gelişmişlik düzeyi tasarruf oranlarının belirlenmesinde çok önemlidir. Buna göre en düşük gelirli %20'lik kesimin eksi tasarruf oranı varken, en yüksekteki %20'lik kesim yüksek tasarruf oranına sahiptir.

10. Dünyada her gün milyonlarca ton gıda maddesi çöpe gitmektedir. Sadece ABD'de günde 36 milyon ton gıda çöpe gitmektedir. Bu da toplam çöpe giden atıkların %40'ını oluşturmaktadır. FAO'nun 2009'da yaptığı açıklamaya göre açlık sınırı altında yaşayan insan sayısı 1 milyar kişiye ulaştığı belirtilmektedir. 2013 yılı itibariyle, dünyada gıda harcaması tahminen 5 trilyon US doları bulmuştur. Bunun 1,8 trilyon US doları ABD'de gerçekleşmiştir (Tokalak, 2018:21-42).

11. Az gelişmiş ülkelerde beslenme ve açlık sorununa bilim adamları geliştirmiş oldukları "GDO'suz, Melez ve Sentetik olmayan yeni gıda maddelerini" arz ederek hem insanların doymasına hem de dengeli beslenmesine olanak sağlanmalıdır. (Yosun, Anadolu atalık buğdayı, ecdadın kullandığı tohumlar, zeytin ve yağı, soya fasulyesi gibi), 2018 verilerine göre, dünyada tohum üreten ilk iki ülke ABD ve Çin'dir. ABD, 12 milyar US dolarlık üretimle ilk sırada yer alırken, Çin ise, 10 milyar US dolarlık üretimle ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye ise, 1,5 milyar US dolarla 11. sırada yer almaktadır. Toplamda 11 bin 707 bitki çeşidine sahiptir. 2018 dış ticaret verilerine bakıldığında 40 bin ton civarında tohum ithalatı yapılmış, 179 milyon US dolar ödenirken, aynı yıl 103 bin ton tohumluk ihracatı gerçekleşmiş, 151 milyon US dolar gelir elde edilmiştir (Yıldırım, 2020:56-62).

12. Türkiye buğday yurt içi gıda kullanımı arttı. Türkiye buğday ithalatı %15,6, ihracatı %4,2 arttı. Tahmin: 2022/2023 Dünya buğday üretiminde %1,2 artış tahmin edilmektedir. Dünya buğday ihracatının 217 milyon tona yükseldiği, ithalatın %5,5 artarak 210 milyon tona yükseldiği tahmin edilmektedir. 2018'de buğday ithalatının %82'si Rusya'dan alınmakta ve ithal edilen miktar 5 milyon 782 bin tondur (Yıldırım, 2020:69-71).

8. BÖLÜM

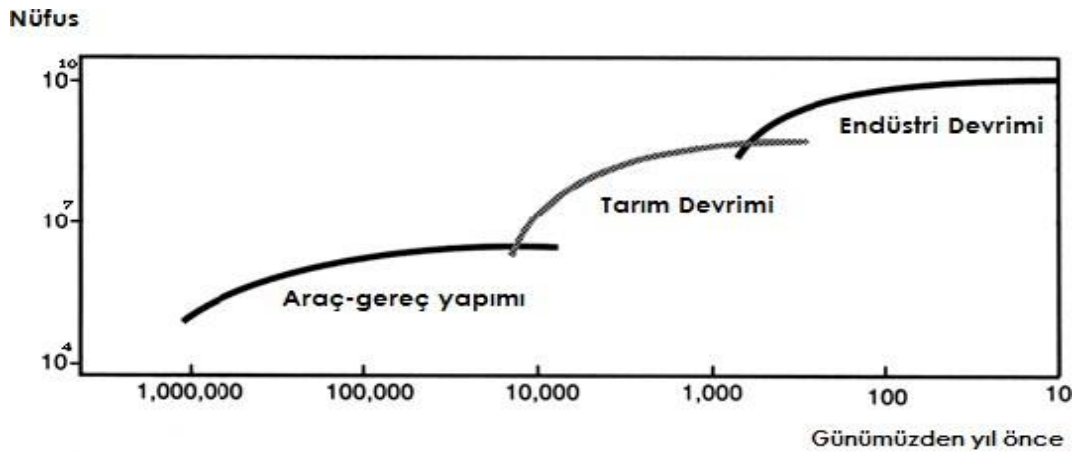
8. DÜNYA NÜFUSUNUN TARİHÇESİ, SAYISAL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Dünya nüfusunun tarihsel gelişim süreci, çeşitli ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Tarım ve Sanayi Devrimi, tıbbi ilerlemeler, sosyo-ekonomik değişimler ve çeşitli devlet politikaları, dünya nüfusunun artışı etkilemiştir. Nüfus artışı teşvik eden ve kontrol eden politikalar, ülkelerin demografik ihtiyaçlarına ve sosyo-ekonomik hedeflerine göre çeşitlenmektedir. Dünya nüfusundaki artışı sağlayan ana sebepler arasında gıda üretiminin artması, sağlık hizmetlerinin iyileşmesi, teknolojik gelişmeler ve sosyal politikalar öne çıkmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca nüfus artış miktarı, tarımın başlaması, sanayi devrimi, tıbbi ilerlemeler, teknolojik devrimler ve modern çağdaki gelişmeler gibi birçok faktörün etkisiyle değişkenlik göstermiştir. İnsanlık tarihi boyunca nüfus (popülasyon) miktarında dönemsel olarak meydana gelen gelişmeleri genel hatlarıyla özetlemek, nüfus artışının nasıl gerçekleştiğini anlamak açısından önemlidir. Modern tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi bilimlerin analizleri doğrultusunda ilk insanları ilkel toplum olarak değerlendiren anlayış ve düşünceler ciddi bir yanılığın ürünüdür. İnsanlığın her döneminde teknik, bilgi, görgü ve yaşam ilkel asla değildi. "İlkel" terimi genellikle kültürel ve tarihsel önyargıları yansıtan bir kavramdır. Bu terim, Batılı düşünürlerin kendi kültürel ve teknolojik standartlarına göre diğer toplumları değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak, bu tür bir değerlendirme çoğu zaman yanıltıcıdır. Çünkü toplumlar kendi bağlamlarında son derece gelişmiş ve işlevsel olabilirler. Bugünün değerleriyle geçmiş toplumları basit ve iptidai olarak görmek ve öyle düşünmek yanlış bir bakış açıdır. İlk insan toplulukları, kendi çevrelerine en uygun teknoloji ve bilgi birikimiyle donanmışlardı. İlk toplumlar genellikle çok karmaşık sosyal yapılar ve kültürel ritüellere sahipti. Bu topluluklar, iş bölümü, toplumsal normlar ve dini inançlar gibi alanlarda ileri düzeyde organizasyon yeteneklerine sahipti. Bu yapıların "ilkel" olarak değerlendirilmesi, bu toplumların kültürel zenginliklerini ve sosyal organizasyonlarını küçümsemek anlamına gelebilir. Örneğin, bazı arkeolojik buluntular, eski toplumların karmaşık ticaret ağları ve mimari yapılar inşa ettiklerini ortaya koymuştur.

Genel olarak söylenebilir ki; toplumlar zirai yapıları nedeniyle sayısız küçük toplulukların oturma ve yerleşme birimlerinin tarihinden ibaret kalmıştır. Topluluklar küçük boyutta olmasına rağmen, aileler kalabalık ve genişti. İşte bu durum bize gösteriyor ki; tarım kesiminde ziraatle uğraşan aileler tarihler boyunca kalabalık ve üç nesil bir arada yaşamışlardır (Aksu,

1998:223). Dünya nüfusu ile ilgili bilgi ve belgelerin eski çağlarla alakalı olanları tam olarak bilinmediğinden büyük ölçüde tahminlere dayanmaktadır. Cipolla'ya göre, dünya nüfusunun M.Ö. 10.000 yıllarında ziraat devrimi, başlarken 2 ila 20 milyon arasında olabileceğini belirtmiştir. Bu 20 milyon ziraat devriminden önce dünya nüfusunun azami miktarıdır. Asgâri miktarın 2 milyon civarında olduğu düşünülmektedir. Fiili nüfus muhtemelen 5 ila 10 milyon arasında idi diyebiliriz (Durand,1958:29; Cipolla, 1992:98-115; aktaran bkz: Aksu, 1998:223). Dünya nüfusu son 100 bin yılda iki ana aşamada hızlı bir artış göstermiştir (Cipolla, 1980:2-20; Deevey, 1960:194-204; Peters ve Larkin, 2005:8-23; aktaran bkz: Özgür, 2011:16). **Birinci aşama**, günümüzden (M.Ö.) 20 ila 10 bin yıl önce, bitki ve hayvan ıslahıyla başlamıştır ki, bu radikal değişim ile birlikte, **Tarım Devrimi** (*Agricultural Revolution*) meydana gelmiştir. **İkinci aşama ise**, 250 yıl önce üretimde makine kullanımını sağlayan fosil yakıtların enerjiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan **Endüstri Devrimi** (*Industrial Revolution*) sayesinde gerçekleşmiştir (Özgür, 2011:16).

Grafik 16: Dünya Nüfusunun Logaritmik Büyüme Eğrisi

Kaynak: Özgür, 2011:16'daki şekilden alınmıştır.

8.1. Dünya Nüfusunun Tarihsel Gelişim Dönemleri

1. İlk Antik-Teknolojik Çağ Dönemi (M.Ö. 20,000 – M.Ö. 10,000)

- Bu dönemde dünya nüfusu oldukça sabitti ve tahminlere göre 1-10 milyon arasındaydı. Nüfus, çevresel faktörlere bağlı olarak düşük ve düzensizdi. İnsanlar küçük gruplar halinde göçebe yaşam sürüyor, besin kaynaklarına bağlı olarak hareket ediyorlardı. Nüfus artışı, yüksek doğum ve ölüm oranları nedeniyle yavaştı (Diamond, 1997:29-45).

2. Tarım ve İleri Medeniyete Geçiş Dönemi (M.Ö. 10,000- M.Ö. 1,000)

- **Nüfus Artışı:** Tarımın keşfi ve yerleşik hayata geçişle birlikte nüfus artışı hızlandı. Tarımın ortaya çıkışı, yerleşik hayata geçişi ve nüfus artışını başlattı. Bu dönemde, özellikle Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin gibi bölgelerde tarım köyleri ve erken şehirler oluştu (Childe, 1936:67-85). Daha fazla gıda üretimi, insanların daha fazla çocuk sahibi olmasına olanak tanıdı.
- **Tahmini Nüfus:** MÖ 10,000 civarında dünya nüfusu yaklaşık 10 milyondur. MÖ 1,000 yılına gelindiğinde bu rakam 50-100 milyon arasında tahmin edilmektedir.

3. Klasik Dönem (M.Ö. 1,000 – M.S. 500)

- **Nüfus Artışı:** Antik Mısır, Mezopotamya, Hindistan ve Çin gibi uygarlıklar, nüfusun artışını ve şehirleşmenin gelişimini gördü. Roma İmparatorluğu'nun nüfusu en yüksek seviyeye ulaştı, yaklaşık 60-70 milyon civarında. Büyük imparatorluklar (Roma, Selçuklu, Osmanlı, Pers) döneminde, daha fazla kaynak ve gelişmiş tarım teknikleri sayesinde nüfus artışı devam etti (Horsley, 2004:112-130).
- **Tahmini Nüfus:** MS 1. yüzyılda dünya nüfusu yaklaşık 200-300 milyondur.

4. Orta Çağ (M.S. 500- 1500)

- **Nüfus Artışı ve Durgunluk:** Avrupa'da nüfus artışı yavaşladı ve hatta bazı dönemlerde durdu. Veba salgınları, savaşlar ve kıtlıklar nüfusun azalmasına neden oldu. Ancak, İslam dünyası ve Çin gibi bölgelerde nüfus artışı devam etti. Orta Çağ'da Avrupa'da nüfus artışı yavaşladı ve bazı dönemlerde düştü, ancak Asya'da büyük nüfus artışları görüldü (Bisson, 2009:95-115).
- **Tahmini Nüfus:** 1300 yılına kadar dünya nüfusu yaklaşık 400-500 milyondur. 1400'lerde Kara Veba nedeniyle Avrupa nüfusu ciddi şekilde azaldı, dünya nüfusu 300-400 milyon aralığında kaldı.

5. Rönesans ve Keşifler Dönemi (M.S. 1500- 1800)

- **Nüfus Artışı:** 1500'lerden itibaren, keşifler, ticaretin artması ve Yeni Dünya'nın keşfiyle birlikte Avrupa'da ve diğer bölgelerde nüfus artışı hızlandı. Avrupa'da nüfus artışı başladı. Sanayi Devrimi'nin başlangıcıyla birlikte, Avrupa ve diğer bölgelerde şehirleşme ve nüfus artış hızlandı (Pomeranz, 2000:45-60).
- **Tahmini Nüfus:** 1800 yılına gelindiğinde dünya nüfusu yaklaşık 1 milyar civarındaydı.

6. Sanayi Devrimi (M.S. 1800- 1900)

- **Hızlı Nüfus Artışı:** Sanayi devrimi, tarımda ve tıpta ilerlemelerle birlikte nüfus artışını hızlandırdı. Doğum oranları yüksek kalırken ölüm oranları düştü. Sanayi Devrimi ile birlikte, dünya nüfusu hızla arttı. 1800'lerde dünya nüfusu 1 milyar civarındayken, 20. yüzyılda bu rakam 6 milyarın üzerine çıktı. Nüfus artış hızının yavaşladığı, ancak dünya genelinde yüksek nüfus yoğunluğu ve şehirleşme görüldü (Maddison, 2007:120-150).
- **Tahmini Nüfus:** 1900 yılında dünya nüfusu 1.6 milyar civarındaydı.

7. 20. Yüzyıl ve Modern Dönem (M.S. 1900- 2000)

- **Nüfus Patlaması:** Bu dönemde, özellikle sanayi devrimi sonrası teknolojik ilerlemeler ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler nüfus artışını hızlandırdı. Tıp, sanitasyon ve teknoloji alanındaki büyük ilerlemelerle birlikte nüfus artışı dramatik şekilde arttı (McNeill, 1963:800-820). İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünya genelinde nüfus artışı hızlandı. Savaş sonrası yeniden yapılanma ve sağlık hizmetlerindeki ilerlemeler, nüfus artışını teşvik etti. Bu dönemde özellikle Asya ve Afrika'da büyük nüfus artışları görüldü (Hobsbawm, 1994:305-330). 1960'larda dünya nüfusu 3 milyarı geçti. Bu dönemde nüfus artış hızının yüksek olduğu gelişen ülkelerde, tarım ve sağlık reformları nüfus artışını daha da hızlandırdı (Kirk, 1996:361-387). 1980'lerde dünya nüfusu yaklaşık 5 milyar civarındaydı. Bu dönemde nüfus artış hızı bazı bölgelerde yavaşlamış olsa da dünya genelinde toplam nüfus hızla arttı. Şehirleşme ve küreselleşme, demografik yapıları önemli ölçüde değiştirdi (United Nations, 1996:25-40).
- **Tahmini Nüfus:** 1950'lerde dünya nüfusu 2.5 milyar civarındayken, 2000 yılına gelindiğinde bu rakam 6 milyarı geçti.

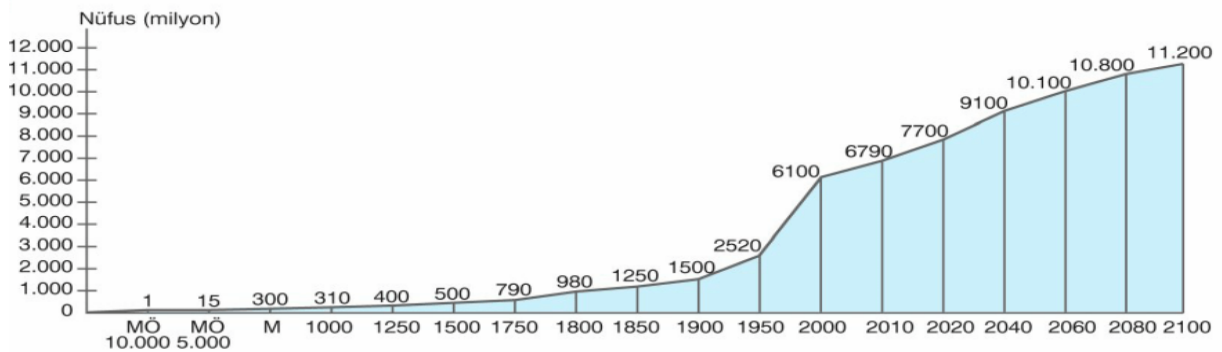
8. 21. Yüzyıl ve Gelecek Projeksiyonları

- **Nüfus Artışı:** 2000 yılı itibarıyla dünya nüfusu yaklaşık 6 milyar civarındaydı. 2000'lerin başından itibaren nüfus artış hızı bazı bölgelerde yavaşladı, ancak toplam dünya nüfusu hala artmaya devam etti. Şehirleşme oranları arttı ve bazı gelişmiş ülkelerde nüfus yaşlandı (Maddison, 2007:200-220). Dünya nüfusu 2020 yılında yaklaşık 7.8 milyara ulaştı. Nüfus artış hızı yavaşlamış olsa da dünya nüfusunun 21. yüzyılın ortalarında 9-10 milyar civarında olacağı tahmin edilmektedir.
- **Gelecek Projeksiyonları:** 2050 yılı için yapılan projeksiyonlarda, dünya nüfusunun yaklaşık 9.7 milyar olacağı öngörülmektedir (United Nations, 2022:15-30). Nüfus artışı

gelecek yıllarda daha çok Afrika ve Asya gibi bölgelerde yoğunlaşacaktır. Afrika'nın nüfusunun hızla artması bekleniyor. Özellikle Sahra Altı Afrika'da genç nüfus oranı yüksek ve doğum oranları yüksek seyrediyor. Bu bölgede nüfusun 2050 yılına kadar iki katına çıkması öngörülüyor. Asya'da nüfus artışı yavaşlıyor, özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerde. Çin'in nüfusunun yaşlanması ve doğum oranlarının düşmesi, Asya'daki toplam nüfus artışını sınırlayabilir. Şehirleşme oranlarının artması, kırsal alanlardan şehir merkezlerine göçü artıracaktır. 2050 yılı itibarıyla dünya nüfusunun büyük bir kısmının şehirlerde yaşaması beklenmektedir (United Nations, 2022:35-80). Dünya genelinde yaşanan nüfus, özellikle gelişmiş ülkelerde belirgin bir eğilimdir. Yaşlı bağımlılık oranlarının artması ve genç nüfus oranlarının düşmesi, sosyal ve ekonomik sistemler üzerinde baskı oluşturabilir (Lutz, vd., 2018:123-145). Göç hareketleri, bazı bölgelerde nüfus artışını hızlandırabilirken, diğer bölgelerde nüfus azalmasına yol açabilir. Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da göçmen nüfusu artışı gözlemlenmektedir (Hatton ve Williamson, 1998:67-85; Castles, De Haas & Miller, 2020:34-56). Türkiye, İtalya, İspanya, Fransa, Yunanistan geçiş noktalarında olması nedeniyle, Afrika ve Asya'dan bu ülkelere doğru olmaktadır. Göç hareketlerinin odak noktası bu ülkelere doğru olmaktadır. Latin Amerika bölgesinden, ABD ve Kanada'ya doğru çok ciddi göç ve mülteci akımı mevcuttur. Bu göç hareketlerinin altında birçok neden bulunmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca nüfus artışı, birçok faktörün etkisiyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Tarım, sanayi ve tıp alanlarındaki gelişmeler nüfus artışını hızlandıran başlıca etkenler olmuştur. 21. yüzyılda nüfus artışı yavaşlamış olsa da dünya genelinde nüfusun artmaya devam edeceği öngörülmektedir.

Grafik 17: Dünya Nüfusunun Gelişim Süreci

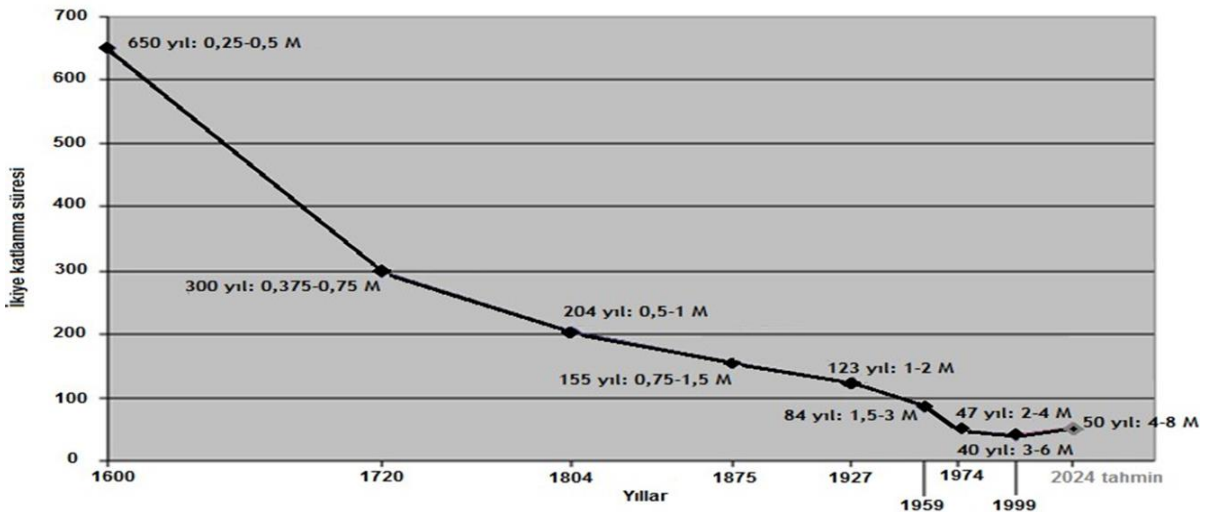
Kaynak: <https://erhananadol.com/dunya-nufusunun-tarihsel-surecteki-degisimi/> erişim tarihi:05.04.2023.

Tablo 12: Dünya Nüfusu Gelişim Süreci

Yıllar	Dünya Nüfusu	Yıllar	Dünya Nüfusu
1000	310 milyon	1930	2,070 milyar
1250	400 milyon	1940	2,300 milyar
1650	500 milyon	1950	2,520 milyar
1700	610 milyon	1960	3,020 milyar
1750	790 milyon	1970	3,700 milyar
1800	980 milyon	1980	4,440 milyar
1850	1,260 milyar	1990	5,270 milyar
1900	1,650 milyar	2000	6,060 milyar
1910	1,750 milyar	2010	6,896 milyar
1920	1,860 milyar	2016	7,380 milyar

Kaynak: <https://erhananadol.com/dunya-nufusunun-tarihsel-surecteki-degisimi/erişim tarihi: 05.04.2023>.

Nüfusun ikiye katlanması, demografik araştırmalarda genellikle "nüfusun iki katına çıkma süresi" ya da "**Doubling Time**" olarak bilinir ve nüfusun büyüme hızına bağlı olarak hesaplanır. Bu süreç, bir ülkenin ya da bölgenin nüfusunun mevcut büyüme oranıyla kaç yıl içinde ikiye katlanacağını belirlemeye yönelik bir ölçüttür. Nüfusun ikiye katlanma süresi, büyüme oranının sabit kalacağı varsayımı altında hesaplanır. “Dünya nüfusu; Antikçağ ile Yeniçağ arasındaki 2000 yılda, daha sonra 1600 ile 1800 arasında geçen 200 yılda, 1800 ile 1927 arasındaki 127 yıllık bir sürede, 1927 ile 1974 arasındaki 47 yılda ikişer kat artmıştır. Böylece dünyada nüfusun ikiye katlanma süresi gittikçe kısalmıştır. Yıllık ortalama % 2’lik büyüme hızıyla bir yerdeki nüfusun iki katına çıkması için 35 yıllık bir süre yeterli olmaktadır. 1990-2000 döneminde Türkiye nüfusu %1,83 oranında arttığına göre, bu hızla artmaya devam ederse Türkiye nüfusu yaklaşık 40 yıl sonra iki katına çıkacak demektir. Bilindiği üzere bir nüfus, teorik olarak farklı artış hızlarıyla farklı sürelerde ikiye katlanma eğilimindedir (yıllık ortalama %2 hız ile 35 yıl, %3 hız ile 23 yılda nüfus ikiye katlanacaktır).” (Özgür, 2011:19-26,88; Çamurcu, 2005:87-92).

Grafik 18: Dünya Nüfusunun İkiye Katlanma Süreci (1600-2024)

Kaynak: Özgür, 2011:30’daki grafikten alınmıştır.

Nüfusun ikiye katlanma süresi¹⁷, yaklaşık olarak "**72 / Nüfus Büyüme Oranı**" formülü ile hesaplanır. Örneğin, yıllık %2'lik bir büyüme oranı varsa, birleştirilerek katlanma süresi 36 yıl olacaktır ($72/2 = 36$). Bu basit formül, geometrik büyüme modelinin üzerine dayanır ve büyümenin sabit kaldığına dayanır. Tarihsel olarak, sanayi devrimi, tarımda verimlilik artışı, tedavi gelişmeleri ve yaşam koşullarının iyileşmesi ile dünya bakımındaki büyüme hızı sağlanmıştır. Örneğin, diğer bir nüfus analizine göre, dünyada 1800'de bir milyara ulaşmış olan nüfus miktarı yıllarca stabil halde yaşamışken, sonraki süreçte ikiye katlanma süreci 130 yıl (1800-1930) ve hayatta kalma süresi, 35 yaştır. Daha sonraki ikiye katlanma süreci ise yalnızca 44 yıl (1930-1974) olarak sürmüştür ve hayatta kalma süresi, 65 yaştır. Katlanma süresi azaldıkça, hayatta kalma süresi artmaktadır (Çamurcu, 2005:92). 20. yüzyıldan itibaren nüfus artışının hızlanması, gelişmiş sağlık hizmetleri ve yönetimdeki üretimdeki artış gibi birçok faktörle ilişkilendirilmiştir. Gelişmiş çeşitlilik, doğum oranlarının azalmasıyla birlikte nüfus büyüme hızları azalmış ve toplamda bölünmüş katlanma süresi uzamıştır. Örneğin, Avrupa'da bazı yoğunluk artışları duraklama ya da negatif büyüme sergilemektedir, bu da bölünmüş katlanma değişiklikleri çok uzun olduğunu ya da böyle bir durumun hiç gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Buna karşın, gelişim gösteren doğum oranlarının yüksek olması nedeniyle ikili katlanma süresi daha kısa olabilir. Örneğin, Sahra Altı Afrika'da birçok ülkede ikiye katlanma süresi 25-30 yıl gibi kısa sürelerdedir.

Nüfusun ikiye katlanma süreci, gelişmiş ve gelişen bölgeler arasında oldukça farklılık gösterir ve bu farklı temel olarak doğum, ölüm oranları ile ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine dayanır. Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının yavaş olduğu görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi bölgelerde doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artması, nüfusun doğal büyüme hızını azaltmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte gelen sosyal değişimdir. Eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların iş gücüne daha fazla katılımı ve çocuk başına düşen maliyetlerin artması, ailelerin daha az çocuk sahibi olmasına neden olmaktadır. Bu dinamikler, nüfusun ikiye katlanma süresini önemli ölçüde uzatmaktadır. Örneğin, Japonya'da nüfusun ikiye katlanması teorik olarak neredeyse imkânsız hale gelmiştir çünkü doğurganlık oranı çok düşük seviyelere inmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus artışı hızla devam etmektedir. Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Orta Doğu gibi verilerin doğurganlık oranları halen oldukça yüksektir. Nüfusun

¹⁷ İkiye katlanma süresi, belirli bir yıllık hız ile artmaya devam ettiği varsayılan nüfusun büyüklüğünün iki katına çıkması için gerekli olan yıl sayısıdır.

ikiye katlanma süresi oldukça kısa sürede gerçekleşmektedir. Örneğin, Suriyeli mültecilerin çocuk sahip olma durumu; 5,3 gibi dünyanın en yüksek oranına sahiplerdir.

İnsanlık tarihinin uzunca bir bölümünde nüfus yavaş bir eğimle artmıştır. Ancak bu durum, 18. yüzyıldan itibaren, özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan bir süreçte artış hızlanmıştır. Dünya nüfusu, 1650-1900 yılları arasında hızla artmaya başladığı dönem olmuştur. Dünya nüfusu bu dönemde nüfus bilimcilerine göre farklı ancak birbirine yakın sayılar ileri sürmüşlerdir. Buna göre 1650 yılında dünya nüfusu 450-550 milyon, 1750'de 700-800 milyon, 1850'de 1 milyar ila 1,2 milyar, 1900'de ise 1,5 ila 1,6 milyar arasındadır. 1650-1750 arasında dünya nüfusu muhtemelen yıllık %0.3-0.4 oranında bir artış olmuştur. 1950'de 2,5 milyar civarındaydı. 1960'da 3 milyarı aşan bir miktar halen her zamankinden daha hızlı biçimde artmağa devam etmektedir. Yıllık ortalama artış miktarı, 1850-1900 döneminde %0.7, 1900-1950 döneminde ise %1 civarında idi. Bu oran 1950-1960 arasında %1,8'e, 1965-70 arasında %2 civarında artış olmuştur. 1970'den sonra ise her 10 yılda yaklaşık olarak 800 milyon insan dünya nüfusuna eklenmiştir. Birleşmiş Milletler verilerine göre 1 Temmuz 1989'da dünya nüfusu, 5 milyar 234 milyondur. 2000 yılında bu sayının 6 milyar 158 milyona ulaşacağı, 2025 yılında ise dünyada 8 milyar 467 milyon insan yaşayacağı tahmin edilmektedir. Geleceği ilişkin bu tahminler, günümüzdeki nüfus artış hızı dikkate alınarak yapılmaktadır (Aksu, 1998:227-228).

Tablo 13: 1650-1986 Yılları Arasında Dünya Nüfus Süreci

1650-1986 YILLARI ARASINDA DÜNYA NÜFUSU

Yıllar	Dünya Nüfusu Artış Hızı (%)	Gelişmiş Ülkeler Nüfus Artış Hızı	Gelişmekte Olan Ülkeler Nüfus Artış Hızı (%)
1650-1750	3.4	3.4	3.4
1750-1800	5.0	6.2	4.7
1800-1850	4.3	8.3	3.1
1850-1900	6.8	11.0	5.3
1900-1920	6.5	9.2	5.2
1920-1940	11.1	8.5	12.8
1940-1950	11.0	3.5	14.4
1950-1986	17.0	3.0	29.0

Kaynak: Aksu, 1998:226'daki tablodan alınmıştır.

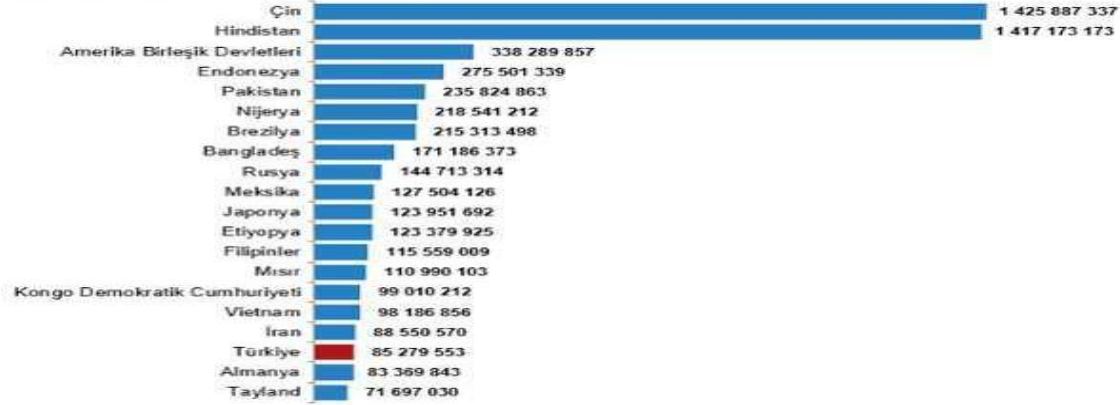
Sanayi devrimi ile karşımıza çıkan tam bir nüfus patlaması olayıdır. Nüfus artışının nedenleri orta çağ Avrupa'sına nazaran daha az hastalığa yakalanması, doğum oranlarının yükselmesi ve insan ömrünün uzamasıdır. Ayrıca ekonomik refahın genişlemesi, tarım hâkim ekonomik faaliyetten çıkıp, sanayi ve hizmetler sektörü önem kazanmaya başlayarak mamul mal üretimine geçilmiştir. Bunun neticesi olarak kırdan şehre göç başlamıştır. Bu nüfus kent merkezinde işgücünü oluşturmuştur.

Birleşmiş Milletler verilerine göre; 1 Temmuz 1989'da dünya nüfusu, 5 milyar 234 milyondur. 2000 yılında bu sayının 6 milyar 158 milyona ulaşacağı, 2025 yılında ise dünyada 8 milyar 467 milyon insan yaşayacağı tahmin edilmektedir. Geleceği ilişkin bu tahminler, günümüzdeki nüfus artış hızı dikkate alınarak yapılmaktadır. Günümüzde her yıl 1.78'lik bir artış hızı ile dünya nüfusuna 228 milyon insan eklenmektedir. Dünya nüfusunun 1950-1986 döneminde %17.0'lık bir artış hızına ulaştığı ve bu artışta da %29'la gelişmekte olan ülkelerin büyük pay sahibi oldukları görülmektedir. Dünyada meydana gelen teknolojik ve bilimsel gelişmeler; nüfus artışının meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Daha öncede değindiğimiz gibi, ilk olarak **Ziraat Devrimi** ile başlayan nüfus artışı ve bunu izleyen **Sanayi İnkılabı** ile tam bir nüfus patlaması gerçekleşmiştir. Üçüncü olarak; "**Bilgi Teknolojisi ve Elektronik Çağ**" ile devam eden dünya nüfus artışı yukarıya doğru bir trend çizmektedir. 1950'lerden itibaren başlayan bilimsel devrim ile Tıp, Sağlık, beslenme ve hayat standartlarının yükselmesi sonucunda hem nüfus artar iken, ortalama ömür süresi de yükselmiştir. Dünyada ölçeğinde, 2000-2016 arasında ortalama **yaşam süresi 5,5 yıl artarak, 66,5'ten 72'ye yükseldi**. 1998 yılında, gelişmiş ülkelerde 73 yıl olan ortalama ömür süresi, az gelişmiş ülkelerde 60 yıla düşmektedir. Ortalama yaşam süresinin 51 yıl olduğu, Afrika kıtaları arasında en düşük ortalamaya sahiptir. 2023 yılı itibarıyla dünya genelinde ortalama yaşam süresi 73 yıl civarında hesaplanmıştır. Japonya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde yaşam süresi 82-84 yıl arasındadır. Birinci sanayi devriminden bu yana dünya nüfusunun göstermiş olduğu gelişmeye bakıldığında, 1750'li yıllardan günümüze kadar geçen 270 yıllık süre içinde dünya nüfusu yaklaşık olarak 8 katlık bir artış göstermiştir (Aksu, 1998:227-228).

Prof. Kuczynski'nin hesaplarına göre, 1800 yılında bütün dünyada "**Beyazların**" sayısı 200 milyon iken 1930'da 700 milyona yükselmiştir. Dünya nüfusu ise 1800'li yıllarda 910 milyon iken -1930'da 2 milyar 10 milyona yükselmiştir. Bundan çıkacak sonuç ise, dünya nüfusu içinde beyazların oranı 1800'li yıllarda %22'den 1930'da %35'e çıkmıştır. 1650- 1750 yılları arasında %0.4 olan dünyanın yıllık nüfus artış hızı, 1900-1950 yılları arasında %0.9'a yükselirken, Avrupa kökenlilerin artış oranı %0.3'ten, %0.1'a. 1960'da 3 milyara ulaşan dünya nüfusu, 1960-1970 döneminde dünya nüfusuna her yıl net olarak 68 milyon insan katılmıştır. 1976' yılında 4 milyara yükselmiştir. 1970-1980 yılları arasında dünya nüfusuna her yıl net olarak 74 milyon insan nüfusa ilave olurken, 1980-1990 yılları arasında dünya nüfusuna her yıl net olarak 84 milyon insan katılmıştır. 1990-2000 yılları arasında dünya nüfusunda ciddi bir artış trendi ile bu sayı 93 milyona yükselmiştir. 1991 'de 5,384 milyar olan dünya nüfusunun ikibin yılında 6,1 milyarı aşması beklenmektedir (Aksu, 1998:229). İşte bu hızlı artış, her 10

senede bir dünya nüfusuna yaklaşık tablo nüfus ve yıllık ortalama artışın gelişimi gösterilmiştir (Aksu, 1998:229).

Grafik 19: Dünyanın İlk 20 Ülkesinin Nüfusu (2023)

Kaynak: UN verilerinden alınmıştır.

Tablo 14: 1965-2030 Yılları Arasında Dünya ve Kıtaların Nüfus Gelişim Süreci

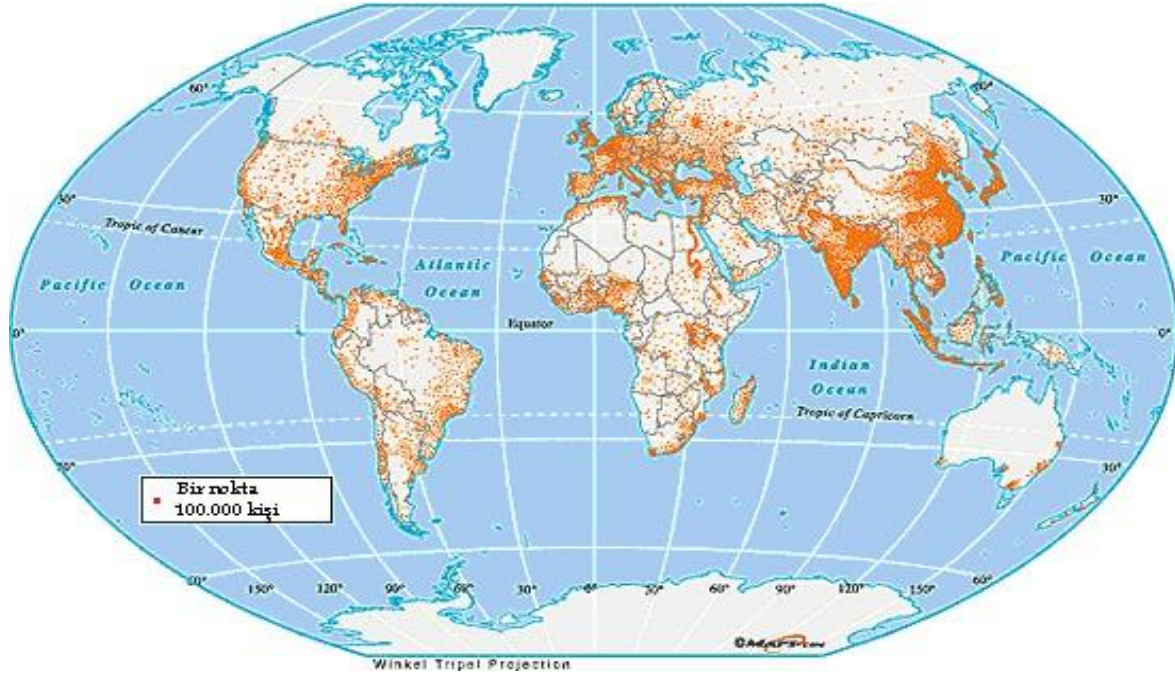
YILLAR/NÜFUS	NÜFUS (MİLYON KİŞİ)							YILLIK ORTALAMA ARTIŞ (%)				
	1965	1973	1980	1990	1991	2000	2030	1965-1973	1973-1980	1980-1990	1990-2000	2000-2030
ÜLKELER GRUBU, DÜŞÜK VE ORTA GELİR	2.403	2.923	3.383	4.146	4.226	4.981	7.441	2.5	2.1	2.0	1.9	1.4
DÜŞÜK GELİR GRUBU	1.776	2.168	2.501	3.058	3.117	3.670	5.430	2.5	2.0	2.0	1.8	1.3
ORTA GELİR GRUBU	627	755	883	1.088	1.109	1.311	2.011	2.3	2.3	2.0	1.9	1.4
FAZLA BORÇLU ÜLKELER	258	314	370	455	464	546	794	2.5	2.3	2.1	1.8	1.3
AFRİKA (Sub Sahara)	245	302	366	495	510	668	1.346	2.7	2.8	3.1	3.0	2.4
DOĞU ASYA ve PASİFİK	975	1.195	1.347	1.577	1.602	1.8181	2.378	2.6	1.7	1.6	1.4	0.9
GÜNEY ASYA	645	781	919	1.148	1.170	1.377	1.978	2.4	2.4	2.2	1.8	1.1
AVRUPA	154	167	182	200	195	217	258	1.1	1.2	1.0	0.8	0.6
ORTADOĞU ve KUZAY AFRİKA	125	154	189	256	264	341	674	2.7	3.0	3.1	2.9	2.3
LATİN AMERİKA ve GARİBBEAN	243	299	352	433	441	516	731	2.6	2.4	2.1	1.8	1.2
DİĞER ÜLKELER	252	275	294	321	323	345	-	1.1	1.0	0.9	0.7	-
YÜKSEK GELİR GRUBU	671	726	766	816	821	859	919	1.0	0.8	0.6	0.5	0.2
OECD ÜLKELERİ	649	698	733	777	781	814	863	0.9	0.7	0.6	0.5	0.2
DÜNYA	3.326	3.924	4.443	5.284	5.370	6.185	8.869	2.1	1.8	1.7	1.6	1.2

KAYNAK: The WORLD BANK (Dünya Bankası) WORLD Development Report 1992, s.196.

Her 10 senede bir dünya nüfusuna yaklaşık 1 milyar insan eklenirken, yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, nüfusun yıllık ortalama artışı 80-100 milyon insan civarındadır. Arthur Wasting'in yaptığı hesaplara göre, Homo Sapiens'in dünya üzerine çıktığı tarihten bu yana 50 milyarı aşan sayıda insanın dünyada yaşadığı ve bunun %9.5'u halen dünya üzerinde yaşamakta olduğu görülmektedir. 21. Yüzyılın sonunda uzmanlara göre dünya nüfusunun 8 milyarın üzerine çıkacağı tahmin etmektedirler. 1978 yılında Birleşmiş Milletlerin nüfus faaliyetleri alanında yapmış olduğu araştırmaya göre tüm dünya, içinde 100 kişinin yaşadığı bir şehir olarak

kabul edilecek olursa, bunun 58'inin Asyalı, 13'ünün Afrikalı, 10'unun Güney Amerikalı, 9'unun Avrupalı, 5'inin Rus, 5'inin A.B.D. vatandaşı olacağı açıklanmaktadır (Aksu, 1998:230).

Harita 4: Dünya Nüfusu Yoğunluğu Haritası

Kaynak: Özgür, 2011:94'deki haritadan alınmıştır.

Avrupa ve Kuzey Amerika'da nüfus nerede ise hiç artmamaktadır. Hatta bazı Avrupa ülkelerinde doğum sayısı o kadar azdır ki, nüfus azalma göstermektedir. Yunanistan, Belçika örneği gibi. Bu gibi ülkelerde ölüm oranı sayısı, doğum oranı sayısından yüksektir. Yine bu ülkelerde yaşlıların nüfus içindeki payı, ölüm oranının düşüklüğü nedeniyle (tıbbi gelişmelerin, gıda ve beslenmenin yüksek standarda çıkması) artarken genç nüfus azalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ikinci dünya savaşından sonra iktisaden, sosyal-kültürel bilinçlenme, zengin ülkelerin gelişmişliklerinden yararlanma, tıbbi ve hastalıklara karşı korunmanın artması bu ülkelerde ölüm oranında düşüğe neden olmuştur. Bunun yanında doğum oranı yeterince azalmadığı için 1950'lerden itibaren ülkelerin nüfusu yaklaşık olarak yılda %2.5'in üzerinde artan nüfus seyri göstermiştir. Meselâ, bazı ülkeler, 25 yılda iki katma çıkmışlardır. Hindistan (835 milyon), Endonezya (177 milyon), Brezilya (147 milyon), gibi çok kalabalık bazı ülkelerde yıllık nüfus artışı %2'den fazladır. İngiltere'nin sanayi devrimi sırasında %3'lük nüfus artışı bu görüntüden uzak değildir. Kenya yıllık %4'ü aşan nüfus artış hızıyla dünyada en yüksek nüfus artışı görülen ülkelerden biridir. 1989 yılındaki yapılan araştırmaya göre Çin'in nüfusu 1 milyar, 104 milyonu geçmiştir. 1970'lerde ve 1980'lerde uygulamış olduğu doğum kontrol politikasıyla nüfus artış

hızında önemli bir ölçüde bir azalma sağlanabilmiştir. Evli çiftlerin yalnızca bir çocuk sahip olmasını ön-gören hükümet kararı, Çin'de nüfus artış hızının yılda yaklaşık olarak %1.4'e düşmesini sağlamıştır. Ancak bu durum kırsal kesim ve dağlık bölgelerde uygulanmadığı görülmektedir. Meselâ, Uygur-Sincan bölgesinde 2-3 çocuğa kadar çıkmaktadır (Aksu, 1998:230).

8.2. Kıtalara Göre Nüfus Yapısı ve Demografik Özellikleri

Bu dağılım ve yapılar, her kıtanın kendine özgü demografik özelliklerini yansıtır ve küresel nüfus dinamiklerinin nasıl şekillendiğini gösterir. Günümüzde ve gelecekte kıtalar bazında nüfus artış oranlarını anlamak için Birleşmiş Milletler'in (BM) nüfus projeksiyonları ve diğer demografik araştırmalara bakmak gerekmektedir. İşte günümüzdeki ve gelecekteki nüfus artış oranlarına dair özet bilgiler:

Tablo 15: Dünya nüfusunun kıtalara dağılımı, 2010 ve 2003 (yıl ortası nüfus)

Kıtalar	2010 Nüfusu (milyon kişi)	%	Alan (1000 km ²)	Yoğunluk (kişi/km ²)
ASYA	4.157	60.3	31.796	131
AFRİKA	1.030	15.0	30.333	34
AMERİKA	929	13.5	40.570	23
AVRUPA	739	10.7	23.015	32
OKYANUSYA	37	0.5	8.573	4
DÜNYA	6.892	100	134.288	51
Kıtalar	2003 Nüfusu (milyon kişi)	%	Alan (1000 km ²)	Yoğunluk (kişi/km ²)
ASYA	3.830	60.7	31.796	120
AMERİKA	863	13.7	40.570	21
AFRİKA	861	13.6	30.333	28
AVRUPA	727	11.5	23.015	32
OKYANUSYA	32	0.5	8.573	4
DÜNYA	6.313	100	134.288	47

Kaynak: 2003 ve 2010 World Population Data Sheet, (Washington D.C. Population Reference Bureau), ayrıca bkz: Özgür, 2011, 93'deki tablodan alınmıştır.

- **Afrika**, nüfus artışının en hızlı artışın görüleceği kıta olmaya devam edecek.
- **Asya**'da nüfus artışı yavaşlayacak ve bazı bölgelerde nüfus artışı duracak.
- **Avrupa** ve **Latin Amerika**'da düşük doğurganlık oranları nedeniyle nüfus artışı çok yavaş olacak veya negatif olacak.
- **Kuzey Amerika** ve **Okyanusya**, göçmen alımı ile büyümeye devam edecek.

Bu projeksiyonlar, dünya genelindeki demografik eğilimleri ve gelecekteki nüfus yapısını anlamamıza yardımcı olur. Nüfus artış oranları, ekonomik, sosyal ve çevresel politikaları da

büyük ölçüde etkileyebilir. Dünya nüfusunun, yeryüzü karalar toplamı olan 135.830 milyon km²'ye bölersek, km²'ye 28 kişinin düştüğünü ortalama olarak tespit edebiliriz. Ancak bu rakam dünyanın ortalama nüfus yoğunluğu olarak kabul edilmez. Nüfus ve kaynaklar ilişkisi açısından yoğunluğun önemi çok büyüktür. Nüfusu en yoğun kıta ise km²'ye düşen 109 kişi ile Asya olup, bunu 100 kişi ile Avrupa izlemekte, Amerika kıtasında nüfus yoğunluğu 38, Afrika'da 20, Okyanusya'da ise sadece 3 kişi düşmektedir. Nüfus yoğunluğunun çok yüksek olduğu yerler tarımın entansif şekilde yapıldığı yerler olarak görülmektedir. Dünyanın çok nüfuslu yerlerinin endüstri bölgeleri, polikültür alanları ve plantasyon tarımın yapıldığı bölgeler teşkil etmektedir. Bunun dışında gerek kuzey ve gerek güney yarım kürenin kutuplara doğru olan kısımlarına gidildikçe nüfus yoğunluğu büyük bir azalma gösterir (Aksu, 1998:231). 2020 yılı itibariyle dünya nüfusunun kıtalara dağılımı ve kıtaların nüfus yapısı hakkında genel bir bakış sunmak için aşağıdaki bilgileri vermek gerekir. Buna göre kıtalara göre nüfus dağılımı şöyledir:

Tablo 16: Kıtalara Göre Nüfus ve Demografik Özellikleri (2020)

Kıtalara Göre Nüfus ve Demografik Özellik						
Kıtalar	Nüfus (Milyon)	Nüfus Artış Hızı (%/yıl)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)	Borçlanma Oranı (%)	Kişi Başına (USD)
Asya	4.720	1.0	146	73	4	7.000
Afrika	1,34	2,50	45	64	87	1.800
Avrupa	747	0,10	34	78	57	35.000
Kuzey Amerika	590	0,70	25	79	52	63.400
Güney Amerika	430	0.05	25	76	54	8.400
Okyanusya	43	1,30	5	82	53	41.200

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, Nüfus Bölümü (2020), *Dünya Nüfus Beklentileri 2020: Önemli Noktalar*. Sayfa 30-45'den derlenerek oluşturulmuştur.

8.3. Kıtalara Göre Nüfus Dağılımı

Her kıta, nüfus yapısı ve demografik özelliklerine göre farklı dinamiklere ve önceliklere sahiptir. Bunun yanında, demografik özellikleri, ekonomik ve sosyal politikaların yapılması ve uygulanması da değişik ve farklı yöntemlerle olacaktır. Asya ve Afrika gibi kıtalar hızla büyüyen nüfuslarıyla demografik olanaklar sunarken, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi kıtalar yaşlanan nüfusları ve yüksek refah seviyeleri ile dikkat çekmektedir.

1. Asya:

- **Nüfus:** Yaklaşık 4.7 milyar
- **Nüfus Yoğunluğu:** Yüksek
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Çin (1.4 milyar), Hindistan (1.4 milyar), Endonezya (270 milyon)
- **Demografik Yapı:** Genç nüfus oranı yüksek, ancak yaşlanma süreci başlamış durumda (özellikle Japonya, Güney Kore, Çin gibi ülkelerde).
- Dünyanın en kalabalık kıtasıdır.
- Hem yüksek genç nüfus oranına sahip hem de yaşlanma sürecinde olan ülkeler barındırır.
- Hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme gözlemlenir.
- Nüfus artış oranı %1'in altına düşmüş durumda. Ancak, toplam nüfus olarak en kalabalık kıta.
- Güney Asya'da Hindistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkeler yüksek doğurganlık oranlarına sahip.
- Nüfus artış oranları düşmeye devam edecek. Çin ve Japonya gibi ülkelerde nüfus azalacak.
- Hindistan, nüfus artışında başı çekse de 2050 sonrası yavaşlama bekleniyor.

Hindistan, Bangladeş, Pakistan gibi geniş kapsamlı genç rejimin çok olması, büyük bir potansiyel potansiyeli sunuyor. Bu potansiyel, üretkenliğin değişmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam yaratılması ve ekonomik büyüme için fırsatlar sağlar. Eğitim ve mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi, teknolojiye dayalı yeniliklerin ve girişimciliğin değerlendirilmesi, ülkede büyümenin sağlanması gerekir. Japonya, Güney Kore, Çin gibi çeşitlilikte olgunlaşması ekonomik büyüme üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu yaşta yaşlılığın artması, emeklilik ve sağlık sistemleri finansal yük üzerinde oluşur. Emeklilik sisteminin yeniden düzenlenmesi, mevcut yaşlıların yeniden entegrasyonunu politika teşvik eden programların uygulanması, sağlık durumunun sürdürülebilir hale getirilmesi gerekir. Asya kıtasında nüfus artış oranları, bölgelere ve ülkelere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Asya'da hızla büyüyen nüfus, eğitim ve sağlık hizmetlerine büyük yatırımlar yapılmaktadır. Özellikle Hindistan'daki gibi temel sağlık hizmetlerine erişimin önemi büyüktür. Kapsayıcı ve özgürlükçü sağlık politikalarının verildiği, ücretsiz temel eğitimin sürdürüldüğü bir yapının tesis edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, hızlı kentleşme, altyapı ve hizmetlere olan talebi artırmaktadır. Bu durum, sosyal hizmetlerde baskıya neden olmaktadır. Genel olarak Asya,

dünya nüfusunun büyük bir kısmını barındırmakta olup, nüfus artış oranları son yıllarda yavaşlama eğilimindedir. İşte bazı önemli Asya ülkelerinin nüfus artış oranları ve genel eğilimleri şöyledir:

Çin

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.1
- **Eğilim:** Düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus nedeniyle nüfus artışı neredeyse durma noktasına gelmiştir. 2021'de nüfusun azalması bekleniyordu ve bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir.

Hindistan

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.0
- **Eğilim:** Hindistan, yüksek doğurganlık oranlarına sahip bölgeler nedeniyle hala büyümektedir. Ancak doğurganlık oranları düşüş göstermekte ve nüfus artışının 2050'ye kadar yavaşlaması beklenmektedir.

Endonezya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.1
- **Eğilim:** Doğurganlık oranlarının düşmesi ve şehirleşme ile birlikte nüfus artışı yavaşlamaktadır.

Pakistan

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.0
- **Eğilim:** Pakistan, yüksek doğurganlık oranları nedeniyle hızlı bir nüfus artışına sahiptir. Ancak ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle doğurganlık oranlarında düşüş beklenmektedir.

Bangladeş

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.0
- **Eğilim:** Doğurganlık oranları düşüşte olup, nüfus artışı yavaşlamaktadır.

Japonya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık % -0.3 (negatif)

- **Eğilim:** Yaşlanan nüfus ve düşük doğurganlık oranları nedeniyle nüfus azalmaktadır.

Güney Kore

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık % -0.1 (negatif)
- **Eğilim:** Düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus nedeniyle nüfus azalmaktadır.

Filipinler

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.4
- **Eğilim:** Yüksek doğurganlık oranları nedeniyle hala büyüme göstermektedir, ancak ekonomik ve sosyal faktörler doğurganlık oranlarını etkileyebilmektedir.

Vietnam

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.9
- **Eğilim:** Doğurganlık oranlarının düşmesiyle birlikte nüfus artışı yavaşlamaktadır.

Asya genelinde nüfus artış oranları farklılık göstermektedir. Genel olarak:

- **Güney Asya (Hindistan, Pakistan, Bangladeş)** yüksek doğurganlık oranları nedeniyle hala büyümektedir, ancak bu oranlar düşüş eğilimindedir.
- **Doğu Asya (Çin, Japonya, Güney Kore)** düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus nedeniyle yavaş veya negatif büyüme oranlarına sahiptir.
- **Güneydoğu Asya (Endonezya, Filipinler, Vietnam)** daha dengeli bir nüfus artışına sahiptir, ancak doğurganlık oranları genel olarak düşmektedir.

Asya'nın demografik yapısı, ekonomik ve sosyal politikalar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve bu eğilimler gelecekteki stratejik planlamalar için kritik öneme sahiptir.

2. Afrika:

- **Nüfus:** Yaklaşık 1.4 milyar
- **Nüfus Yoğunluğu:** Orta
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Nijerya (225 milyon), Etiyopya (125 milyon), Mısır (110 milyon)
- **Demografik Yapı:** Genç nüfus oranı oldukça yüksek, hızlı nüfus artışı devam ediyor.
- En hızlı nüfus artışına sahip kıtadır.

- Yüksek doğum oranları ve genç nüfus fazlalığı dikkat çeker.
- Ekonomik kalkınma potansiyeli yüksek ancak zorluklar devam ediyor.
- En yüksek nüfus artış oranına sahip kıta. Yıllık ortalama artış oranı %2,5'in üzerinde.
- Sahra Altı Afrika özellikle hızlı büyüyor.
- Yüksek doğurganlık oranları nedeniyle nüfus artışı devam edecek.
- 2050 yılına kadar dünya nüfus artışının büyük bir kısmı Afrika'dan gelecek.

Afrika'da %60'ı 25 yaş altındadır. Bu demografik yapı, gelecekte büyük bir ekonomik büyüme potansiyeli sunarken, aynı zamanda büyük zorlukları da beraberinde getirmektedir. İstihdam yaratacak yatırımların büyümesi, tarım ve sanayi sektörlerinin modernizasyonu, girişimcilik ve KOBİ'lerin desteklenmesi gerekir. Afrika, büyük doğal kaynaklara sahiptir; ancak bu yeraltı ürünlerinin verimli kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma politikaları kritik önemdedir. Doğal sürdürülebilir yönetim, alternatif enerji tüketiminin teşvik edilmesi, altyapı ve teknolojiye dayalı ekonomik kalkınma planlarının desteklenmesi önem arz etmektedir. Afrika kıtasında nüfus artış oranları, dünya genelindeki en yüksek oranlar arasında yer almaktadır. Özellikle Sahra Altı Afrika'da, yüksek doğurganlık oranları ve nispeten düşük ölüm oranları nedeniyle nüfus hızla artmaktadır. Afrika kıtasının genel nüfus artış eğilimlerini ve bazı önemli ülkelerin durumunu şu şekilde özetleyebiliriz:

Genel Eğilimler

- **Yüksek Doğurganlık Oranları:** Birçok Afrika ülkesi, ortalama doğurganlık oranlarının 4-5 çocuk seviyelerinde olduğu bölgeler arasında yer alır. Bu, dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Yüksek doğurganlık oranı, eğitime erişim ve sağlık hizmetlerinde büyük yatırımlar gerektirir. Sağlık hizmetlerine uygunluğun sınırlandırılması ve eğitimdeki eksiklikler, sosyal gelişimi olumsuz etkilemektedir. Ücretsiz temel eğitim ve sağlık bakımı sürdürülebilir olmalı, kadınların eğitimi ve ekonomik gelişiminin sürdürülmesi önemlidir. Kırsal bölgelerdeki altyapı yatırımlarının yapılması gelecek için ümit vericidir. Hızla büyüyen nüfus artışının sürdürülebilirliğinin sağlanması, ailenin korunması, doğum ve anne sağlığı hizmetleri için önemlidir. Bu arada sağlık hizmetleri ücretsiz ve genel olmalıdır.
- **Genç Nüfus:** Afrika, dünya genelinde en genç nüfusa sahip kıtadır. Nüfusun büyük bir kısmı 15 yaşın altındadır, bu da gelecekteki nüfus artışını desteklemektedir.

- **Hızlı Şehirleşme:** Artan şehirleşme oranları ve ekonomik gelişme, nüfus artışını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Bazı Afrika Ülkelerinin Nüfus Artış Oranları ve Eğilimleri

Nijerya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.5-3.0
- **Eğilim:** Nijerya, Afrika'nın en kalabalık ülkesi olup, doğurganlık oranları yüksektir. 2050'ye kadar dünya genelinde en kalabalık üçüncü ülke olması beklenmektedir.

Etiyopya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.5
- **Eğilim:** Etiyopya'nın doğurganlık oranları hala yüksektir, ancak yavaş bir düşüş eğilimi göstermektedir.

Demokratik Kongo Cumhuriyeti

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %3.1
- **Eğilim:** Yüksek doğurganlık oranları ve nispeten düşük ölüm oranları nedeniyle hızlı bir nüfus artışına sahiptir.

Tanzanya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.8
- **Eğilim:** Yüksek doğurganlık oranları ve genç nüfus yapısıyla nüfus hızla artmaktadır.

Uganda

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %3.3
- **Eğilim:** Afrika'nın en yüksek nüfus artış oranlarından birine sahiptir. Doğurganlık oranları yüksek kalmaya devam etmektedir.

Kenya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.3
- **Eğilim:** Doğurganlık oranları düşüş göstermekte, ancak nüfus artışı hala yüksektir.

Güney Afrika Cumhuriyeti

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.2
- **Eğilim:** Kıtanın genelinde daha düşük doğurganlık oranlarına sahip olup, ekonomik faktörler ve sağlık hizmetlerinin gelişimi nüfus artışını etkilemektedir.

Afrika kıtasında genel olarak yüksek doğurganlık oranları ve genç nüfus yapısı nedeniyle nüfus hızla artmaktadır. Bu hızlı artış, sağlık, eğitim, ekonomi ve altyapı gibi alanlarda ciddi zorluklar ve fırsatlar yaratmaktadır. Nüfus artışı, kıtanın ekonomik kalkınması, sosyal gelişimi ve politik istikrarı üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktır. Gelecekte Afrika'nın nüfus artışının kontrol altına alınması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için etkili nüfus politikaları ve stratejiler geliştirilmesi önemlidir.

3. Avrupa:

- **Nüfus:** Yaklaşık 750 milyon
- **Nüfus Yoğunluğu:** Orta
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Rusya (145 milyon), Almanya (83 milyon), Birleşik Krallık (67 milyon)
- **Demografik Yapı:** Yaşlanan nüfus, düşük doğum oranları, göçle nüfus artışı.
- Yaşlanan nüfus ve düşük doğum oranlarıyla öne çıkar.
- Göç, nüfus artışında önemli bir rol oynar.
- Gelişmiş sosyal hizmetler ve yüksek yaşam standartları bulunur.
- Negatif nüfus büyümesi daha belirgin hale gelecek. Yaşlanan nüfus ve düşük doğurganlık oranları büyümeyi engelleyecek.

Avrupa kıtasında nüfus artış oranları genel olarak düşük seviyelerde seyretmektedir. Çoğu Avrupa ülkesi, düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus yapısı nedeniyle nüfus artışında duraklama veya azalma yaşamaktadır. Avrupa'nın nüfus artış eğilimlerini ve bazı önemli ülkelerin durumunu şu şekilde özetleyebiliriz:

Genel Eğilimler

- **Düşük Doğurganlık Oranları:** Avrupa genelinde doğurganlık oranları genellikle 2.1'in altında, çoğu ülkede ise 1.5 civarındadır. Bu oranlar, nüfusun kendini yenileme seviyesinin altındadır. Nüfus artış oranı çok düşük, bazı ülkelerde negatif büyüme görülüyor. Yaşlanma nüfus sorunu mevcut.
- **Yaşlanan Nüfus:** Avrupa'da yaşlı nüfusun oranı yüksektir. Birçok ülke, 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasıyla karşı karşıyadır. Avrupa'da nüfus artış hızı düşük ve nüfus yaşılanıyor. Bu durum, emeklilik sistemleri ve sağlık harcamaları üzerinde baskı oluşturur. Bu konuda, politika önerisi olarak, emeklilik yaşının reformu ve esnek emeklilik modellerinin geliştirilmesi, yaşlıların iş gücü piyasasına katılmasını

teşvik edenlerin desteklediğini, teknoloji ve otomasyon yatırımlarıyla iş gücü gücünün arttığı. Ayrıca yaşanan nüfus, sosyal güvenlik ve sağlık sistemleri üzerinde mali baskı yaratır. Sürdürülebilir sosyal güvenlik reformları, yaşlıların bakım ürünlerinin sunulması, kamu ve özel sağlık harcamalarının dengelenmesi gerekmektedir. Aile dostu politikaların yaygınlaştırılması, çocuk bakım desteği ve ebeveyn izni gibi teşviklerin sağlanması önemlidir.

- **Göç:** Bazı Avrupa ülkelerinde nüfus artışı göçle desteklenmektedir. Göçmenler, özellikle genç nüfusun oranını artırmakta ve doğurganlık oranlarını bir miktar dengelemektedir. Ancak Avrupa genelinde göçmenlerin ülkeye entegrasyon politikaları ve uyumlaştırma süreci çok sancılı bir şekilde devam etmektedir. Hatta bazı ülkelerde mülteci ve göçmenlere karşı önemli bir izolasyon ve dışarı atma süreçleri yaşanmaktadır. Bunun için yapılması gereken, göçmenlerin entegrasyonunun desteklenmesinin ve göç ettikleri topluma uyumunun sağlanması, iş gücüne katılan göçmenlerin becerisi ve eğitim formasyonu verilerek iş hayatına kazandırılması, toplumsal uyumu sağlama programlarının yaygınlaşması ve benimsenmesi gerekir. Ancak ülkelerin bu kadar uzun süre bu politikaları devam ettirmesi mümkün değildir.

Bazı Avrupa Ülkelerinin Nüfus Artış Oranları ve Eğilimleri:

Almanya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.2
- **Eğilim:** Doğurganlık oranları düşük (yaklaşık 1.5), ancak göçle nüfus artışı desteklenmektedir. Yaşlı nüfus oranı yüksektir.

Fransa

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.3
- **Eğilim:** Avrupa'nın en yüksek doğurganlık oranlarından birine sahiptir (yaklaşık 1.9). Göç de nüfus artışını desteklemektedir.

Birleşik Krallık

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.3
- **Eğilim:** Doğurganlık oranı düşük (yaklaşık 1.7). Göç, nüfus artışının önemli bir faktörüdür.

İtalya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.0
- **Eğilim:** Doğurganlık oranı çok düşük (yaklaşık 1.3). Nüfus yaşlanmakta ve azalmaktadır.

İspanya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.1
- **Eğilim:** Doğurganlık oranı düşük (yaklaşık 1.4). Nüfus yaşlanmakta ve bazı bölgelerde azalmaktadır.

Rusya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.0
- **Eğilim:** Doğurganlık oranı düşük (yaklaşık 1.5). Ölüm oranları yüksek ve nüfus azalmaktadır. Göç, bazı bölgelerde nüfus artışını desteklemektedir.

Polonya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.0
- **Eğilim:** Doğurganlık oranı düşük (yaklaşık 1.4). Göç, özellikle Batı Avrupa'ya yönelik göçler, nüfusu azaltmaktadır.

Avrupa genelinde düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus yapısı nedeniyle nüfus artış oranları düşüktür. Birçok Avrupa ülkesi, nüfus azalma veya duraklama sorunuyla karşı karşıyadır. Göç, bazı ülkelerde nüfus artışını desteklemekte, ancak bu etki genellikle sınırlı kalmaktadır. Avrupa'nın demografik yapısı, sosyal güvenlik sistemleri, işgücü piyasası ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Gelecekte nüfus politikaları, doğurganlık oranlarını artırmak ve göçü yönetmek için önemli bir role sahip olacaktır.

4. Kuzey Amerika:

- **Nüfus:** Yaklaşık 370 milyon
- **Nüfus Yoğunluğu:** Düşük
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Amerika Birleşik Devletleri (335 milyon), Kanada (38 milyon)
- **Demografik Yapı:** Orta yaşlı nüfus, göçle nüfus artışı.
- Göçmen nüfusun etkisiyle nüfus artışı görülür.

- Çeşitli etnik ve kültürel grupların varlığı dikkat çeker.
- Ekonomik olarak güçlü ve gelişmiş bir bölgedir.
- Nüfus artış oranı %0,7 civarında. Göçmen alımı nüfus artışında önemli bir rol oynuyor.
- Nüfus artışı yavaşlayacak. Göçmen alımı büyümeye katkıda bulunacak, ancak doğurganlık oranları düşük kalacak.

Kuzey Amerika'da nüfus artış oranları, bölgedeki ülkeler ve demografik eğilimler dikkate alındığında çeşitlilik göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada, bölgenin en büyük iki ülkesi olarak öne çıkmaktadır. Meksika da bölgenin önemli bir parçasıdır ve demografik eğilimleri farklılık göstermektedir. Kuzey Amerika'nın genel nüfus artış eğilimlerini ve bazı önemli ülkelerin durumunu şu şekilde özetleyebiliriz:

Genel Eğilimler

- **Doğurganlık Oranları:** Kuzey Amerika'da doğurganlık oranları, Avrupa'ya kıyasla daha yüksek, ancak dünya ortalamasının altındadır.
- **Göç:** Bölgeye önemli ölçüde göçmen gelmektedir. Göç, nüfus artışında önemli bir rol oynamaktadır. Kuzey Amerika, göçmenlerin katkılarıyla ekonomisini büyütmektedir. Göçmenler, iş gücü piyasasına ve inovasyona büyük katkı sağlar. Göçmenlerin eğitim ve iş gücünün pazara yayılmasını kolaylaştıran politikalar, göçmenlerin mesleki gelişim süreçleri düzenlenmelidir. Ayrıca, ABD ve Kanada gibi ülkelerde, yüksek teknoloji sektörlerinde büyük yatırımlar yapılmaktadır. Araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarının, yüksek teknoloji ve bilgi ekonomisine dayalı büyüme yöntemi önemli makro ekonomik politikaları kapsamaktadır
- **Yaşlanan Nüfus:** Özellikle ABD ve Kanada'da yaşlı nüfusun oranı artmaktadır, ancak genç göçmenler bu durumu dengelemektedir.

Bazı Kuzey Amerika Ülkelerinin Nüfus Artış Oranları ve Eğilimleri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.6
- **Eğilim:** ABD'nin doğurganlık oranı yaklaşık 1.7-1.8 civarındadır. Göç, nüfus artışına önemli bir katkı sağlamaktadır. Nüfus yaşlanmakta, ancak genç göçmenler bu durumu dengelemektedir.

Kanada

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.0
- **Eğilim:** Kanada'nın doğurganlık oranı yaklaşık 1.5 civarındadır. Göç, nüfus artışının ana itici gücüdür. Kanada, dünyanın en yüksek göçmen kabul eden ülkelerinden biridir.

Meksika

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.1
- **Eğilim:** Meksika'nın doğurganlık oranı yaklaşık 2.1 civarındadır, bu da nüfusun kendini yenileme seviyesindedir. Ancak doğurganlık oranı düşmektedir. Göç, özellikle ABD'ye yönelik göç, Meksika'nın nüfus dinamiklerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kuzey Amerika'da nüfus artış oranları, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. ABD ve Kanada, göçün nüfus artışına önemli katkıda bulunduğu ülkeler olarak öne çıkarken, Meksika'nın doğurganlık oranı kendini yenileme seviyesindedir, ancak düşme eğilimindedir. Genel olarak, bölgeye göç, nüfus artışında önemli bir rol oynamaktadır. Yaşlanan nüfus, özellikle ABD ve Kanada'da bir sorun teşkil etmekte, ancak genç göçmenler bu durumu dengelemektedir. Kuzey Amerika'nın demografik yapısı, sosyal güvenlik sistemleri, işgücü piyasası ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

5. Güney Amerika:

- **Nüfus:** Yaklaşık 440 milyon
- **Nüfus Yoğunluğu:** Orta
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Brezilya (215 milyon), Kolombiya (52 milyon), Arjantin (46 milyon)
- **Demografik Yapı:** Genç nüfus oranı yüksek, orta yaşlı nüfus artışı.
- Genç nüfus oranı yüksektir.
- Kırsal alanlardan kentlere doğru iç göç yoğunudur.
- Ekonomik ve sosyal kalkınma süreci devam etmektedir.
- Nüfus artış oranı %1'in altında. Birçok ülke düşük doğurganlık oranları ve yavaş nüfus artışı yaşıyor.
- Nüfus artış oranları düşmeye devam edecek. Çoğu ülke düşük doğurganlık oranlarına ulaşacak.

Güney Amerika'da nüfus artış oranları, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Genel olarak, doğurganlık oranlarının dünya ortalamasına yakın olduğu, ancak bölgenin çeşitli ülkelerinin farklı sosyo-ekonomik dinamiklere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri bulunmaktadır. Güney Amerika'da büyüme genellikle doğal kaynaklara dayalıdır. Ekonomiyi çeşitlendirmek için yeni politikalar gereklidir. Bunun için, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi, teknoloji ve altyapı yatırımlarının geliştirilmesi. Aşağıda, Güney Amerika'nın genel nüfus artış eğilimleri ve bazı önemli ülkelerin durumunu özetleyelim:

Genel Eğilimler

- **Doğurganlık Oranları:** Güney Amerika'da doğurganlık oranları genellikle dünya ortalamasına yakın olup, ülkelere göre değişiklik göstermektedir.
- **Göç:** Bölgedeki iç göç hareketleri ve bazı ülkelerdeki dış göçler, nüfus dinamiklerini etkilemektedir.
- **Kentsel Nüfus Artışı:** Güney Amerika'da kentleşme oranı yüksektir ve kentsel alanlardaki nüfus artışı, toplam nüfus artışına önemli katkıda bulunmaktadır.

Bazı Güney Amerika Ülkelerinin Nüfus Artış Oranları ve Eğilimleri

Brezilya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.7
- **Eğilim:** Brezilya'nın doğurganlık oranı yaklaşık 1.7-1.8 civarındadır. Ülke, hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme süreçleri yaşamaktadır. Nüfus artışı yavaşlama eğilimindedir.

Arjantin

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.9
- **Eğilim:** Arjantin'in doğurganlık oranı yaklaşık 2.2 civarındadır. Ülke, nispeten yüksek bir doğurganlık oranına sahip olmakla birlikte, ekonomik zorluklar ve göç hareketleri nüfus dinamiklerini etkilemektedir.

Kolombiya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.2

- **Eğilim:** Kolombiya'nın doğurganlık oranı yaklaşık 2.0 civarındadır. İç göç hareketleri, özellikle şehirleşme süreçleri nüfus artışına etki etmektedir. Ülke, yıllardır süren iç çatışmalar ve barış süreçleriyle de demografik yapısında değişimler yaşamaktadır.

Peru

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.3
- **Eğilim:** Peru'nun doğurganlık oranı yaklaşık 2.3 civarındadır. Ülke, kırsal alanlardan kentlere göçün yüksek olduğu bir demografik dinamik sergilemektedir.

Şili

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.8
- **Eğilim:** Şili'nin doğurganlık oranı yaklaşık 1.7 civarındadır. Yüksek kentleşme oranı ve ekonomik istikrar, nüfus artışını etkileyen faktörler arasındadır.

Güney Amerika'da nüfus artış oranları ve doğurganlık oranları ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Genel olarak, bölge kentleşme süreçleriyle birlikte demografik değişimler yaşamaktadır. Brezilya ve Arjantin gibi büyük ülkelerde nüfus artışı yavaşlama eğilimindeyken, Peru ve Kolombiya gibi ülkelerde doğurganlık oranları nispeten daha yüksektir. Göç hareketleri ve ekonomik dinamikler, bölgedeki nüfus artışını ve demografik yapıyı şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

6. Okyanusya:

- **Nüfus:** Yaklaşık 43 milyon
- **Nüfus Yoğunluğu:** Düşük
- **Öne Çıkan Ülkeler:** Avustralya (26 milyon), Papua Yeni Gine (9 milyon), Yeni Zelanda (5 milyon)
- **Demografik Yapı:** Genç ve orta yaşlı nüfus dengeli, göçle nüfus artışı.
- Nüfus yoğunluğu düşük ve göçle nüfus artışı yaşanır.
- Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler (Avustralya, Yeni Zelanda) bulunur.
- Yerli halkların kültürel varlıkları korunmaya çalışılmaktadır.
- Nüfus artış oranı %1,2 civarında. Avustralya ve Yeni Zelanda, göçmen alımı sayesinde nüfus artışını sürdürüyor.
- Nüfus artışı yavaşlayacak, ancak pozitif büyüme devam edecek. Göçmen alımı nüfus artışına katkıda bulunacak.

Okyanusya'da nüfus artış oranları, bölgedeki ülkeler ve adalar arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bölgenin geneli, küçük ada ülkelerinden büyük Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeleri kapsadığı için, nüfus artış dinamikleri oldukça çeşitlidir. İşte Okyanusya'nın genel nüfus artış eğilimleri ve bazı önemli ülkelerin durumunu özetleyelim:

Genel Eğilimler

- **Doğurganlık Oranları:** Okyanusya'daki doğurganlık oranları, ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte genellikle dünya ortalamasının üzerindedir.
- **Göç:** Özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde dış göç önemli bir nüfus artış faktörüdür.
- **Kentsel Nüfus Artışı:** Büyük şehirlerdeki nüfus artışı, toplam nüfus artışına önemli katkıda bulunmaktadır.

Bazı Okyanusya Ülkelerinin Nüfus Artış Oranları ve Eğilimleri

Avustralya

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.3
- **Eğilim:** Avustralya'nın doğurganlık oranı yaklaşık 1.7 civarındadır. Ülke, yüksek yaşam kalitesi ve ekonomik fırsatlar nedeniyle göçmenler için cazip bir yer olup, dış göçler nüfus artışına önemli katkıda bulunmaktadır.

Yeni Zelanda

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %1.0
- **Eğilim:** Yeni Zelanda'nın doğurganlık oranı yaklaşık 1.8 civarındadır. Ülke, dış göçler ve doğal nüfus artışıyla büyümektedir.

Papua Yeni Gine

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.1
- **Eğilim:** Papua Yeni Gine'nin doğurganlık oranı yaklaşık 3.6 civarındadır. Ülke, yüksek doğurganlık oranları ve düşük yaşam beklentisi ile karakterizedir.

Fiji

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %0.7

- **Eğilim:** Fiji'nin doğurganlık oranı yaklaşık 2.7 civarındadır. Nüfus artışı nispeten düşük olmakla birlikte, ülke içi göçler ve ekonomik faktörler demografik yapıyı etkileyen unsurlar arasındadır.

Solomon Adaları

- **Nüfus Artış Oranı:** Yaklaşık %2.4
- **Eğilim:** Solomon Adaları'nın doğurganlık oranı yaklaşık 4.0 civarındadır. Ülke, yüksek doğurganlık oranlarına ve genç bir nüfusa sahiptir.

Okyanusya'da nüfus artış oranları ve doğurganlık oranları, ülkelere göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Avustralya ve Yeni Zelanda gibi gelişmiş ülkelerde nüfus artışı dış göçlerden büyük ölçüde etkilenirken, Papua Yeni Gine ve Solomon Adaları gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğurganlık oranları ve doğal nüfus artışı belirgin faktörlerdir. Bölgedeki ada ülkelerinde, demografik dinamikler ekonomik koşullar, sağlık hizmetlerine erişim ve göç hareketleri tarafından şekillendirilmektedir.

7. Antarktika:

- **Nüfus:** Yerleşik nüfus yok (bilimsel araştırma istasyonlarında mevsimsel olarak 1,000 ila 5,000 kişi arasında değişir)
- Kalıcı bir nüfus yoktur.
- Bilimsel araştırmalar için mevsimsel olarak barınan küçük gruplar bulunur.

Antarktika'nın nüfus artış oranları, diğer kıtalarla karşılaştırıldığında oldukça farklıdır çünkü Antarktika'da kalıcı bir yerleşik nüfus bulunmamaktadır. Antarktika, uluslararası bir anlaşma olan Antarktika Anlaşması çerçevesinde korunmaktadır ve bu kıtada sürekli bir yerleşim yeri yoktur.

Antarktika'nın Nüfus Dinamikleri:

1. **Araştırma İstasyonları:** Antarktika'daki insan varlığı, çoğunlukla çeşitli ülkeler tarafından kurulan geçici araştırma istasyonları aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu istasyonlardaki personel sayısı yıl boyunca değişkenlik gösterebilir. Kış aylarında istasyonlarda genellikle 1,000 ila 1,500 arasında bilim insanı ve destek personeli bulunurken, yaz aylarında bu sayı 5,000'in üzerine çıkabilir.
2. **Sürekli Nüfus Yok:** Antarktika'da kalıcı bir yerleşik nüfus bulunmamakta, sadece mevsimsel olarak değişen araştırma personeli bulunmaktadır.

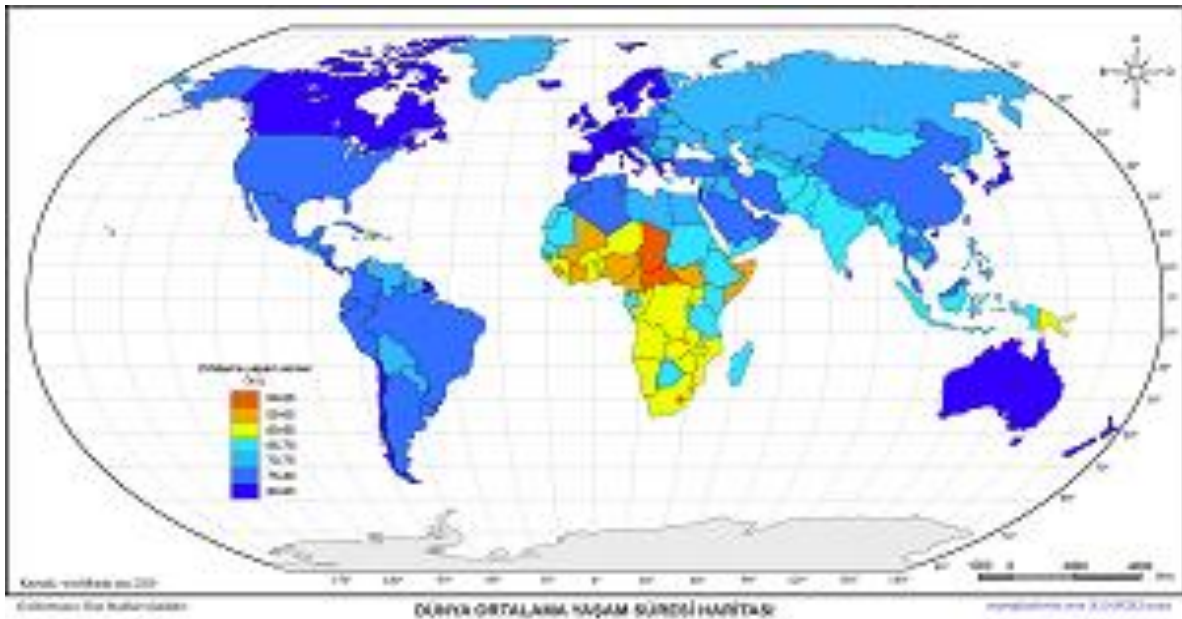
3. **Göç ve Yerleşim:** Antarktika'ya göç veya yerleşim, Antarktika Anlaşması ve çeşitli çevre koruma düzenlemeleri nedeniyle mümkün değildir. Bu nedenle, kıtada yerleşik bir nüfus artışı söz konusu değildir.

Antarktika'nın Nüfus Verileri ve Özellikleri:

- **Kış Mevsiminde:** Kış aylarında, Antarktika'daki araştırma istasyonlarında çalışan personel sayısı, istasyonların büyüklüğüne ve işlevine bağlı olarak değişir. Ortalama olarak, kışın Antarktika'da yaklaşık 1,000 ila 1,500 kişi bulunur.
- **Yaz Mevsiminde:** Yaz aylarında, Antarktika'daki araştırma istasyonlarının personel sayısı artar. Bu dönem boyunca, personel sayısı 5,000'in üzerine çıkabilir.
- **Yıllık Değişkenlik:** Antarktika'daki nüfus, mevsime ve araştırma projelerinin ihtiyaçlarına göre değişir. Nüfus artış oranı kavramı, bu kıta için geçerli bir ölçüt değildir, çünkü burada sürekli bir yerleşim düzeni bulunmamaktadır.

Antarktika'da kalıcı bir nüfus bulunmamakta ve bu nedenle nüfus artış oranlarından söz edilememektedir. Kıtadaki insan varlığı, geçici araştırma personeli ve mevsimsel değişkenlik gösteren sayılarla sınırlıdır. Antarktika'nın bu benzersiz durumu, kıtanın uluslararası koruma anlaşmaları ve bilimsel araştırma amaçları doğrultusunda şekillendirilmektedir.

Harita 5: Dünya Ortalama Yaşam Süresi Haritası

Kaynak: http://cografyaharita.com/dunya_nufus_haritalari2.html; erişim tarihi: 05.04.2023.

8.4. Dünya Genelinde Nüfus Analizleri

- **Dünya Nüfus Dağılımı:** Hangi bölgelerin daha yoğun nüfusa sahip olduğu, kırsal ve genel veriler gibi unsurlar inceler. Dünya nüfus dağılımı coğrafi olarak eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır ve bu dağılım, çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterir. İşte dünya nüfus dağılımının ana özellikleri:

1. Kıta Bazında Dağılım:

- Asya: Dünya nüfusunun büyük bir kısmı Asya'da yaşar. Çin ve Hindistan gibi nüfusu yüksek ülkeler bu kıtada bulunur.
- Afrika: Afrika, genç ve hızlı bir nüfus artışına sahiptir. Sahra Altı Afrika'daki birçok ülke, nüfusun çoğunluğunu genç insanlardan oluşur.
- Avrupa: Avrupa'da nüfus genellikle daha yaşlıdır. Bazı Avrupa ülkelerinde nüfus azalmaktadır.
- Kuzey Amerika: Kuzey Amerika'da ABD ve Kanada gibi ülkelerde nüfus yoğunluğu değişkenlik gösterir.

2. Ülke Bazında Dağılım:

- Çin ve Hindistan: Dünya nüfusunun büyük bir kısmı Çin ve Hindistan'da yaşar. Her iki ülke de dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturur.
- Nüfusu Yoğun Ülkeler: Bangladeş, Endonezya, Pakistan, Nijerya gibi ülkeler de nüfus bakımından önemli yer tutar.
- Az Nüfuslu Ülkeler: Bazı Pasifik adaları ve Kuzey Amerika'daki Kanada gibi bölgelerde ise nüfus yoğunluğu düşüktür.

3. Kentsel ve Kırsal Dağılım:

- Dünya genelinde nüfusun çoğunluğu artık kentsel alanlarda yaşamaktadır. Büyük şehirler ve metropol bölgelerde nüfus yoğunluğu yüksektir.
- Ancak, bazı bölgelerde hala kırsal alanlarda yaşayan büyük nüfus grupları bulunmaktadır.

4. Coğrafi Faktörlere Bağlı Değişiklikler:

- İklim, su kaynakları, tarım olanakları gibi coğrafi faktörler, nüfus dağılımını etkiler. Örneğin, sıcak ve verimli topraklara sahip bölgelerde nüfus yoğunluğu genellikle daha yüksektir.

5. Ekonomik Faktörlere Bağlı Değişiklikler:

- Ekonomik fırsatlar, iş imkanları ve sanayileşme gibi faktörler, nüfusun belirli bölgelere yoğunlaşmasına neden olabilir. Sanayileşmiş bölgelerde genellikle daha fazla nüfus yoğunluğu gözlemlenir.
 - Dünya nüfus dağılımı, bu faktörlerin bir kombinasyonu ile şekillenir ve zaman içinde dinamik bir yapı gösterir.
- **Dünya Nüfus Büyüme Hızları:** Dünya genelinde nüfus artış hızları ve bu artışın nedenleri üzerine analizler. Dünya nüfus büyüme hızları zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. İşte bazı dönemlere ait dünya nüfus büyüme hızları:
 1. **Geçmiş Dönemler:** Tarihsel olarak, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, dünya nüfus büyüme hızları genellikle düşüktü. Doğurganlık ve ölüm oranları genellikle dengede idi ve nüfus artışı yavaştı.
 2. **20. Yüzyıl Ortaları:** 20. yüzyılın ortalarına kadar dünya nüfus büyüme hızları hala sınırlıydı, ancak bu dönemde sağlık hizmetlerindeki gelişmeler ve yaşam koşullarındaki iyileşmeler sonucunda nüfus artış hızında bir artış görüldü.
 3. **Yeşil Devrim:** 20. yüzyılın ortalarında Yeşil Devrim adı verilen tarımsal teknoloji ve üretimdeki büyük gelişmeler, gıda üretimini artırdı ve açlık sorunlarını hafifletti. Bu durum, nüfus artış hızlarının daha da yükselmesine yol açtı.
 4. **1970'ler ve 1980'ler:** 1970'ler ve 1980'ler, dünya nüfus büyüme hızlarının zirveye çıktığı dönemlerden biriydi. Bu dönemde, doğurganlık oranları hala yüksek olmasına rağmen, ölüm oranlarında önemli bir düşüş yaşandı.
 5. **1990'lardan Günümüze:** 1990'lar ve sonrasında dünya genelinde doğurganlık oranlarında bir düşüş görüldü. Bu, birçok ülkede aile planlaması programlarının ve sağlık hizmetlerinin iyileşmesiyle ilişkilendirilir. Günümüzde, dünya genelinde nüfus büyüme hızları yavaşlamış olsa da buna rağmen nüfus hala artmaktadır. Günümüzde, bazı bölgelerde nüfus artış hızları hala yüksekken, diğer bölgelerde bu hızlar daha düşüktür. Genel olarak, küresel nüfus büyüme hızları geçmiş dönemlere göre daha kontrollü bir seviyede seyretmektedir. Ancak, bu durum bölgeler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir.
 - **Yaşlanma Trendleri:** Dünya genelinin yapısı, yaş yapısı, yaşlanma durumu ve bunun sosyo-ekonomik etkileri üzerine analizler. Dünya genelinde yaşlanma trendleri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler, yaşam koşullarındaki

artış, beslenme standartlarının yükselmesi ve doğurganlık oranlarının düşmesi gibi faktörlere bağlı olarak değişmiştir. İşte küresel yaşlanma trendlerine dair bazı ana özellikler:

1. **Artan Ortalama Yaşam Süresi:** Sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele ve genel yaşam koşullarındaki iyileşmeler, küresel olarak ortalama yaşam süresini artırmıştır. Bu durum, insanların daha uzun süre yaşamasına ve nüfusun yaşlılık oranının artmasına yol açmıştır.
 2. **Doğurganlık Oranlarının Düşmesi:** Dünya genelinde doğurganlık oranları, özellikle gelişmiş ülkelerde düşmüştür. Kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve ekonomik değişimler, daha az çocuk sahibi olma eğilimini desteklemiştir.
 3. **Gelişmiş Ülkelerde Artan Yaşlı Nüfus:** Gelişmiş ülkelerde, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da, yaşlı nüfus oranı artmıştır. Bu bölgelerde sağlık hizmetlerinin etkili olması, beslenme standartlarının yüksek olması ve genel refahın artması, insanların daha uzun yaşamasına katkıda bulunmuştur.
 4. **Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Değişim:** Gelişmekte olan ülkelerde ise yaşlanma süreci daha hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Bu ülkelerde de doğurganlık oranları düşerken, sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler ve yaşam koşullarındaki artışlar, yaşlı nüfusun artmasına neden olmaktadır.
 5. **Sosyal ve Ekonomik Etkiler:** Yaşlanan bir nüfus, sosyal ve ekonomik açıdan çeşitli etkileri beraberinde getirir. Özellikle emek piyasasında değişim, sağlık hizmetlerine olan talep, sosyal güvenlik sistemlerindeki zorluklar gibi konularda yeni politika ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.
 6. **Toplum Yapısında Değişim:** Yaşlanma trendleri, toplum yapısında da değişikliklere neden olabilir. Daha yaşlı bir nüfus, sağlık hizmetlerine ve bakım ihtiyaçlarına yönelik talepleri artırabilir. Bu yaşlanma trendleri, ülkelerin ve toplumların gelecekteki politika, ekonomi ve sosyal sistemlerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, yaşlanma nüfusu yönetmek ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun hizmetleri sunmak için çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirilmektedir.
- **Göç ve Nüfus Hareketleri:** Ülkeler arası ve içindeki göç hareketleri, mülteci durumları ve bunların nedenleri üzerine analizler. Göç ve nüfus hareketleri, insanların bir yerden diğerine taşınmasını ifade eder ve bir bölgedeki nüfus yapısını etkileyen önemli bir

faktördür. Göç, genellikle ekonomik, sosyal, politik veya çevresel nedenlere dayanabilir. İşte göç ve nüfus hareketlerinin temel özellikleri:

1. Göç Tipleri:

- İç Göç: Bir ülke içindeki nüfusun bir bölgeden diğerine taşınmasıdır. Örneğin, kırsal bölgelerden şehirlere yapılan göçler iç göçe örnektir.
- Dış Göç: Bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan nüfus hareketlerini ifade eder. Bu tür göçler genellikle ekonomik, politik veya çevresel nedenlere dayanabilir.

2. Nedenler:

- Ekonomik Göç: İş bulma, daha iyi maaş ve yaşam koşulları gibi ekonomik nedenlerle yapılan göçler.
- Politik Göç: Siyasi nedenlerle yapılan göçler, örneğin, savaş, zulüm veya siyasi baskı nedeniyle gerçekleşen göçler.
- Çevresel Göç: Doğal afetler, iklim değişikliği veya çevresel faktörlerden kaynaklanan göçler.

3. Sonuçları:

- Göç hem göç edenlerin hem de göç alan bölgelerin nüfus yapısını etkiler. Göç edenlerin gittiği yerde yeni bir topluluk oluşturması, kültürel etkileşimleri tetikleyebilir.
- Göç edenlerin kaynak bölgelerinde nüfus azalabilirken, hedef bölgelerde nüfus artabilir.
- Ekonomik büyüme ve işgücü piyasasındaki değişiklikler göçün ekonomik etkilerindedir.

4. Ülkeler Arası Göç Hareketleri:

- Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere veya tam tersi yapılan göç hareketleri vardır.
- Çalışma fırsatları, refah düzeyi, eğitim imkanları gibi faktörler ülkeler arası göçleri etkiler.

5. Mülteci Hareketleri:

- Mülteciler, zorla yerlerinden edilmiş kişilerdir ve sıklıkla savaş, zulüm veya doğal afetler nedeniyle ülkelerini terk ederler.
- Mülteci hareketleri genellikle acil yardım ve sığınma ihtiyacı yaratır.

6. Göç Politikaları:

- Birçok ülke, göçü düzenlemek veya kontrol altına almak için göç politikaları oluşturur. Vize düzenlemeleri, sığınma politikaları, çalışma izinleri gibi düzenlemeler bu politikalara örnektir.
- Göç ve nüfus hareketleri, küresel düzeyde demografik, ekonomik ve sosyal dinamikleri etkileyen karmaşık bir süreçtir. Bu hareketler, dünya genelinde farklı bölgeler arasında nüfus yapısında değişikliklere neden olabilir.

- **Cinsiyet Dağılımı:** Cinsiyet oranları, kadın-erkek nüfus durumu ve bu durumun sosyal gidişatı araştırılan analizler. Dünya genelinde cinsiyet dağılımı, erkek ve kadın nüfusu arasındaki oranları ifade eder. Bu dağılım, coğrafi, kültürel, ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak farklılık gösterir. İşte dünyada cinsiyet dağılımıyla ilgili bazı temel bilgiler:

1. Dünya Genelinde Cinsiyet Dağılımı:

- Genel olarak, dünya genelinde doğan bebekler arasında bir cinsiyet dengesi söz konusudur.
- Ancak, yaşla birlikte cinsiyet oranları değişebilir. Özellikle bazı bölgelerde, erkek çocuklara daha fazla değer verildiği veya kültürel nedenlerle tercih edildiği durumlar olabilir.

2. Doğu ve Batı Arasındaki Farklar:

- Bazı Asya ülkelerinde, özellikle Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkelerde, erkek çocuklarının tercih edilmesi veya cinsiyet seçim teknolojilerinin kullanılması nedeniyle cinsiyet oranları dengesiz olabilir.
- Batı ülkelerinde ise genellikle daha eşit bir cinsiyet dağılımı görülür.

3. Nüfus Piramitleri:

- Nüfus piramitleri, bir ülkenin veya bölgenin nüfusunu yaş ve cinsiyet açısından gösteren grafiklerdir. Bu piramitler, bir toplumun demografik özelliklerini anlamak için kullanılır.

4. Savaş ve Göçün Etkisi:

- Savaşlar, çatışmalar ve göç, cinsiyet dağılımını etkileyebilir. Örneğin, savaş durumlarında erkek nüfusun kaybı daha fazla olabilir.

- Göç eden topluluklarda da cinsiyet dengesizlikleri olabilir; örneğin, belirli bir cinsiyetten daha fazla kişi göç etmişse.

5. Kadın Nüfusunun Güçlenmesi:

- Son yıllarda, kadın hakları ve eşitlik konularındaki gelişmeler, kadın nüfusunun güçlenmesine ve eğitim, istihdam gibi alanlarda daha fazla yer almasına yol açmıştır.

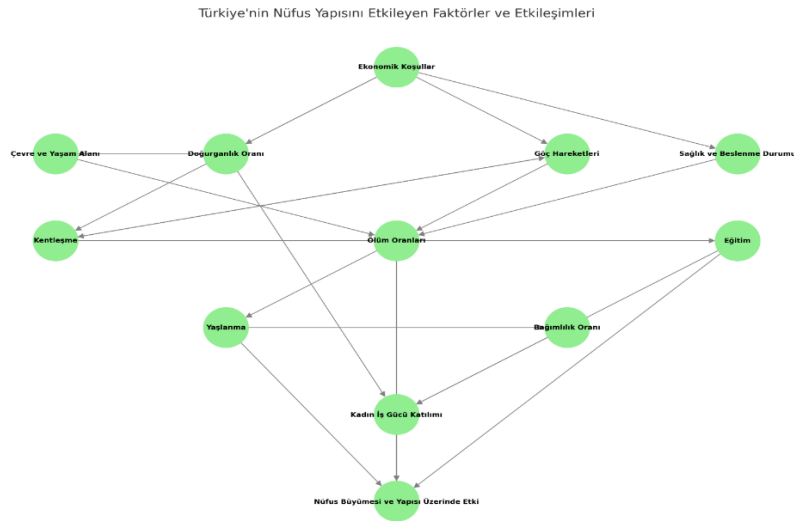
6. Doğum Oranları ve Aile Planlaması:

- Doğum oranları ve aile planlaması politikaları, cinsiyet dağılımını etkileyebilir. Bazı ülkelerde ailelerin küçük olması teşvik edilirken, diğerlerinde büyük aile norm olabilir.
- Cinsiyet dağılımı, demografi alanında önemli bir konudur ve toplumların, ekonomilerin ve kültürlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Eşitlik ve cinsiyet haklarına verilen önem, dünya genelinde cinsiyet dağılımındaki eşitsizliklere karşı mücadelede etkili olabilir.

8.5. Türkiye'nin Nüfus Analizleri ve Politikaları

Türkiye'nin nüfus politikaları, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği hedefleyen kapsamlı stratejilerden oluşmaktadır. Nüfus artış hızı, göç hareketleri ve yaşlanma gibi demografik dinamikler dikkate alınarak geliştirilen politikalar, ülkenin uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli rol oynamaktadır. Bu politikaların başarısı, uygulama süreçlerinin etkinliği ve toplumsal kabul ile yakından ilişkilidir.

Şekil 5: Türkiye'nin Nüfus Dinamiklerini Etkileyen Başlıca Unsurlar

Kaynak: Yazar tarafından derlenip, oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekil, Türkiye'nin nüfus dinamiklerini etkileyen başlıca unsurları ve bu unsurlar arasındaki ilişkileri görselleştirmektedir. Bu şekil, Türkiye'nin nüfus yapısında değişime neden olan ekonomik koşullar, doğurganlık oranları, göç hareketleri, çevre ve yaşam alanı, sağlık ve beslenme durumu, kentleşme, ölüm oranları, eğitim, yaşlanma, bağımlılık oranı ve kadın iş gücüne katılımı gibi faktörlerin birbiriyle olan etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin nüfus artışı ve yapısı üzerindeki etkilerini göstermektedir.

1. Ekonomik Koşullar:

- **Doğrudan Etkiler:** Ekonomik koşullar, doğurganlık oranlarını ve göç hareketlerini doğrudan etkiler. Örneğin, ekonomik büyüme dönemlerinde aileler daha fazla çocuk sahibi olma eğilimindedir. Benzer şekilde, iş imkanlarının bol olduğu bir bölgede göç hareketleri artar, bu da nüfusun büyümesine neden olabilir.
- **Dolaylı Etkiler:** Ekonomik gelişmişlik sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine de olanak sağlar, bu da ölüm oranlarını düşürerek nüfus artışını destekler.

2. Doğurganlık Oranı:

- Doğurganlık oranı, bir ülkenin nüfus büyümesi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Yüksek doğurganlık oranları, doğal nüfus artışını hızlandırır. Eğitim ve kadın iş gücü katılımı gibi faktörler de doğurganlık oranlarını etkiler ve bu etkiler dolaylı olarak nüfus miktarını şekillendirir.

3. Göç Hareketleri:

- Göç hareketleri, nüfusun belirli bir bölgede artmasına veya azalmasına neden olabilir. Ekonomik fırsatlar ve yaşam koşullarındaki iyileşme gibi faktörler, göçü tetikler ve bu durum nüfus büyümesini etkiler. Özellikle kentsel alanlarda göç, nüfusun artışını önemli ölçüde etkileyebilir.

4. Sağlık ve Beslenme Durumu:

- Sağlık hizmetlerine erişim ve beslenme koşulları, doğum ve ölüm oranlarını etkileyerek nüfus büyümesi üzerinde kritik bir rol oynar. Yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği, bebek ve çocuk ölümlerini artırabilir, bu da nüfus büyümesini sınırlar.

5. Ölüm Oranları:

- Ölüm oranlarının yüksek olması nüfus büyümesini yavaşlatır. Sağlık hizmetlerinin gelişmesi, beslenme koşullarının iyileştirilmesi ve eğitim seviyesinin yükselmesi ölüm oranlarını düşürerek nüfus büyümesine olumlu katkı sağlar.

6. Kadın İş Gücü Katılımı:

- Kadınların iş gücüne katılım oranı, genellikle doğurganlık oranını düşürür. Kadınlar eğitim ve kariyer fırsatlarına eriştikçe, genellikle daha az çocuk sahibi olmayı tercih ederler, bu da nüfus büyümesini yavaşlatabilir.

7. Yaşlanma ve Bağımlılık Oranı:

- Yaşlı nüfusun artması ve bağımlılık oranının yükselmesi, genç nüfusun nispeten azalmasına ve dolayısıyla nüfus artış hızının düşmesine neden olabilir. Bu faktörler ekonomik büyüme için gereken genç iş gücünü de sınırlayabilir.

Bu faktörlerin her biri doğrudan veya dolaylı olarak nüfusun büyümesini ve toplam nüfus miktarının artmasına sebep olacak etkilere sahiptir. Türkiye gibi ülkeler, bu faktörleri göz önünde bulundurarak nüfus politikalarını ve projeksiyonlarını geliştirmekte ve gelecekteki demografik eğilimleri tahmin etmeye çalışmaktadır.

- **Nüfus Piramitleri:** Türkiye'nin yaş dağılımını gösteren gençlik, orta yaş ve yaşlılık segmentlerindeki görünümünü analiz eder.
- **Kentsel ve Kırsal Nüfus Dağılımı:** Türkiye genelindeki gelişmeler ve coğrafi gelişmelerin nüfus verileri, hareket hareketleri ve şehirleşme eğilimleri üzerine analizler.
- **Doğurganlık ve Ölüm Oranları:** Türkiye'nin doğurganlık oranları, ölüm oranları ve beklenti yaşam süresi üzerine analizler.
- **Eğitim ve Nüfus:** Türkiye'deki düzenli eğitim düzeyi, okuma yazma oranları ve eğitim ile nüfus arasındaki ilişkiler incelenerek analizler yapılıyor.
- **Göç ve Kentleşme:** Türkiye'deki zayıf göç hareketleri, kentleşme süreçleri ve bunların sosyal-ekonomik etkileri üzerine analizler. Bu analizler, kamu politikalarının belirlenmesi, ekonomik planlamaların yapılması, sosyal ilişkilerin düzenlenmesi gibi birçok alanda bilgilerin oluşturulmasını sağlar. Nüfus analizleri, bir ülkenin demografik olarak desteklenebilecek ve geleceğe dönük tahminlerde bulunması için önemli araçlardır.

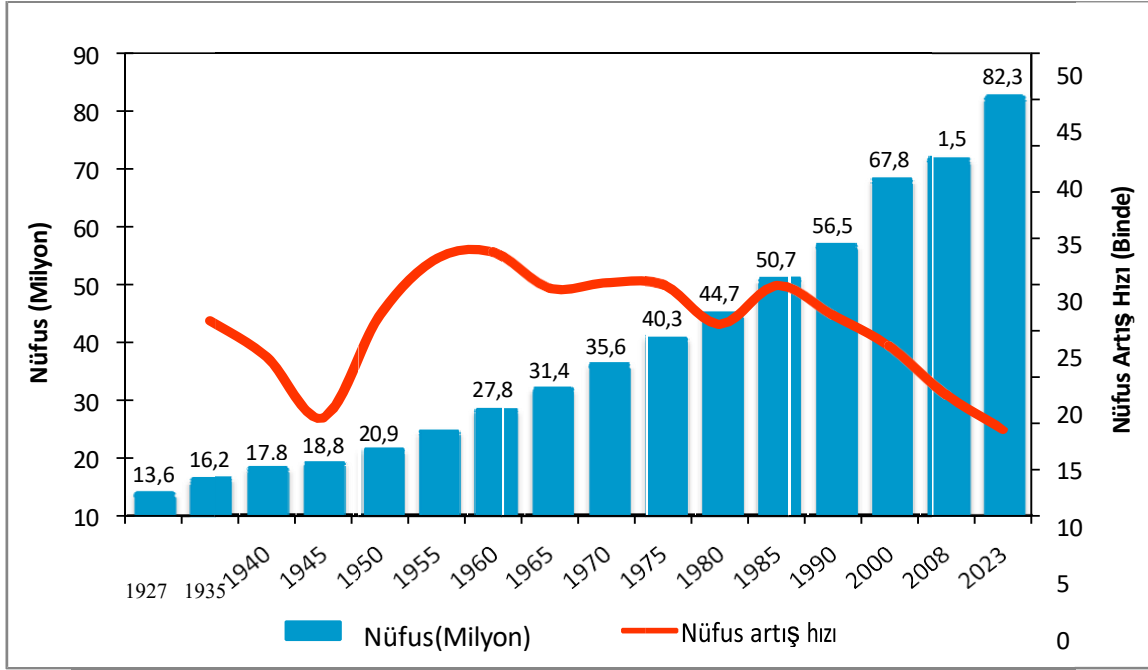
Nüfus analizleri, dünya siyasetinde birçok açıdan önemlidir çünkü nüfusun büyüklüğü, yapısı ve dağılımı, bir ülkenin veya bölgenin politik, ekonomik, sosyal ve stratejik dinamiklerini etkiler. İşte nüfus analizlerinin dünya siyasetindeki önemli yönlerinden bazıları:

- **Güç Dengesi ve Jeopolitik Stratejiler:** Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin ekonomik ve askeri gücü üzerinde etkili olabilir. Büyük bir nüfusa sahip ülkeler, geniş kaynaklara, büyük bir işgücü potansiyeline ve ekonomik büyüme fırsatlarına sahip olabilir. Bu, bir ülkenin diğerleriyle olan güç dengesini etkileyebilir ve jeopolitik stratejileri belirler.
- **Göç ve Mülteci Akımları:** Nüfus analizleri, göç ve mülteci akımlarını anlamak için önemlidir. Savaşlar, ekonomik zorluklar veya çevresel faktörler nedeniyle ortaya çıkan büyük göç dalgaları hem kaynak ülkeleri hem de göç alan ülkeleri üzerinde siyasi etkiler yaratabilir.
- **Demografik Denge ve Yaşlanma:** Bir ülkenin nüfus yapısındaki değişiklikler, siyasi kararlar üzerinde etkili olabilir. Özellikle bir ülkede nüfusun yaşlanması, emek gücüne olan etkisi ve sosyal hizmet taleplerindeki artış, politika yapımcıları için önemli bir konu olabilir.
- **Toplumsal ve Politik İstikrar:** Nüfus analizleri, bir ülkenin içsel istikrarını anlamak açısından önemlidir. Nüfusun etnik, dini ve kültürel çeşitliliği, içsel çatışmaların potansiyel nedenleri olabilir. Politika yapımcıları, bu çeşitliliği yönetmek ve toplumsal istikrarı korumak için stratejiler geliştirebilir.
- **Eğitim ve İnsan Kaynakları:** Nüfus analizleri, bir ülkenin eğitim seviyesini ve insan kaynakları potansiyelini değerlendirmeye yardımcı olabilir. Nitelikli işgücü, inovasyon ve ekonomik büyüme için kritiktir ve politika yapımcıları, eğitim politikalarını nüfusun ihtiyaçlarına göre belirleyebilir.
- **Doğal Kaynak Yönetimi:** Nüfus analizleri, bir ülkenin doğal kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde yönetme konusunda önemlidir. Kaynak talepleri, nüfus büyüklüğü ve tüketim alışkanlıkları ile bağlantılıdır.

Bu faktörler, nüfus analizlerinin siyasi kararlar, diplomasi ve uluslararası ilişkiler açısından kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Politika yapımcıları, nüfusun dinamiklerini anlamak ve etkili stratejiler geliştirmek için bu analizleri kullanabilirler. Türkiye'de nüfus politikaları zaman içinde değişiklik göstermiş, demografik verim ve sosyo-ekonomik koşulların dağılımı şekillenmiştir. Nüfusun stratejik önemi bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri alanlardaki gücünü etkileyen önemli bir faktördür. İşte nüfusun stratejik öneminin 8 maddede belirtmek mümkündür:

- **Ekonomik Güç:** Nüfus, bir ülkenin ekonomik potansiyelini belirleyen temel bir faktördür. Büyük bir nüfus, geniş bir işgücü havuzunu ve potansiyel tüketicileri temsil eder. Bu, ülkenin üretim kapasitesini ve ekonomik büyüme potansiyelini artırabilir.
- **İnovasyon ve Yetenek Havuzu:** Büyük nüfuslu bir ülke, geniş bir yetenek havuzuna sahiptir. İnovasyon ve teknolojik gelişmeler, geniş bir nüfusun içinde potansiyel olarak yüksek yeteneklere sahip bireylerin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Bilim ve teknolojiye yönelik dinamik beşerî yetenekler, bir ülkenin rekabet avantajını güçlendirebilir.
- **Sosyal ve Kültürel Çeşitlilik:** Nüfus, etnik, sosyal ve kültürel çeşitliliği belirler. Bu çeşitlilik, bir ülkenin toplumsal dinamizmini artırabilir, sosyal dokusunu arttırabilir ve kültürel zenginliği sağlar. Bu da ulusal bir kimlik oluşturabilir ve uluslararası alanda etkileşimi güçlendirebilir. Ancak, bu çeşitlilik aynı zamanda sosyal uyum ve huzurun yönetilmesinde stratejik bir faktördür.
- **Askeri Güç:** Nüfus, bir ülkenin askeri gücünü etkileyen önemli bir faktördür. Büyük bir nüfus, potansiyel asker sayısını artırabilir ve savunma kapasitesini güçlendirebilir.
- **İkinci ve Üçüncü Sektör Potansiyeli:** Nüfus, bir ülkenin işgücünü ve potansiyel girişimcileri temsil eder. Bu, üretim sektörünün yanı sıra hizmet sektörü ve bilgi ekonomisi gibi diğer sektörlerde de potansiyel bir büyümeyi destekleyebilir.
- **Politik Etki ve Diplomasi:** Nüfusun büyüklüğü, bir ülkenin uluslararası arenada etkileşimde bulunma kapasitesini artırabilir. Bu, diplomatik müzakerelerde ve uluslararası politika oluşturmada daha fazla ağırlık taşıma anlamına gelebilir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma ve Kaynak Yönetimi:** Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakları yönetme kapasitesini etkileyebilir. Bilinçli nüfus politikaları ile birlikte, nüfusun sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlaması mümkündür.
- **Toplumsal Denge ve Güvenlik:** Büyük nüfuslu ülkelerde toplumsal dengeyi sağlamak ve iç güvenliği korumak zor olabilir. Sosyal huzursuzluk ve güvenlik sorunları ortaya çıkabilir.

Ancak, nüfusun büyüklüğü tek başına yeterli değildir; etkili yönetim, eğitim, sağlık hizmetleri ve diğer faktörler de stratejik önem taşır. Ayrıca, nüfusun dağılımı, yaş yapısı ve eğitim seviyesi gibi faktörler de stratejik önemde rol oynar. Nüfusun stratejik önemini belirleyen diğer faktörlerde söz konusu olmaktadır. Bu faktörler tali nitelikte olup, yukarıda belirtilen asıl faktörleri de etkileyen önemli unsurlardır.

Grafik 20: Türkiye’de Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler (1923-2023)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri gücünü etkileyebilecek mihenk noktalarıdır. İşte nüfusun stratejik önemini belirleyen diğer faktörler:

- **Nüfusun Yapısı ve Nüfus Politikaları:** Nüfusun yaş yapısı, cinsiyet dağılımı ve etnik bileşimi gibi faktörler, bir ülkenin demografik özelliklerini belirler. Bu, ekonomik faaliyetler, sosyal dinamikler ve kültürel çeşitlilik üzerinde etkili olabilir. Bir ülkenin benimsediği nüfus politikaları, doğum kontrolü, göç politikaları ve demografik hedefler gibi unsurları içerir. Bu politikalar, nüfusun yapılanmasını ve yönetimini etkiler.
- **Eğitim Seviyesi:** Nüfusun genel eğitim seviyesi, bir ülkenin beşerî sermayesini belirler. Yüksek eğitim düzeyine sahip bir nüfus, teknolojik gelişmeye ve inovasyona katkı sağlayabilir.
- **Sağlık Durumu:** Sağlıklı bir nüfus, işgücü verimliliğini artırabilir ve genel ekonomik kalkınmayı destekleyebilir. Aynı zamanda, sağlık hizmetleri altyapısı, bir ülkenin stratejik sağlık gücünü etkiler.
- **Göç:** Nüfusun göç hareketleri, bir ülkenin işgücü dinamiklerini ve kültürel yapısını etkileyebilir. Göç, işgücü kaynaklarına ek olarak bilgi ve becerilerin transferine de katkıda bulunabilir.
- **Nüfusun Yerleşim Düzeni:** Nüfusun şehirlerdeki yoğunluğu ve kırsal alanlardaki yerleşim düzeni, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapıları üzerinde etkilidir. Bu, altyapı ihtiyaçları ve kaynak yönetimi açısından stratejik öneme sahiptir.

Bu faktörler bir araya geldiğinde, bir ülkenin nüfusu stratejik bir kaynak haline gelir ve ulusal kalkınma hedeflerini etkileyebilir. Ancak, nüfusun stratejik önemini belirleyen unsurlar ülke ve bölgesel koşullara bağlı olarak değişebilir.

- **Aile Planlaması Programları (1965-günümüz):** Türkiye, 1965 yılında ailelerin programlarını başlatarak nüfus artışını kontrol amaçlı almayı amaçlamıştır. Bu dönemdeki doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve aile sağlığının uygulanması gibi adımlar atılmıştır.
- **Nüfus Planlaması ve Sağlık Hizmetleri (1980'ler-günümüz):** 1980'lerden itibaren Türkiye'deki nüfus yoğunluğu ve aile sağlık hizmetleri daha etkin bir şekilde uygulanmaya başlandı. Sağlık Bakanlığının organize ettiği Sağlık Evleri ve Aile Sağlığı Merkezleri gibi kuruluşlar, aile aracılığıyla sunulan hizmetler konusunda sunulmaktadır.
- **Eğitim ve Bilinçlendirme Projeleri (1990'lar-günümüz):** Türkiye, nüfus politikalarının artırılması amacıyla eğitim ve bilinçlendirme projeleri geliştirmiştir. Ailenin toplumsal konularda küreselleşmesi, doğum kontrol yöntemlerinin bilinmesinin süreçleri gibi adımlar bu dönemde önem kazanmıştır.
- **Kamuoyu Katılımı ve İsteklilik (2000'ler-günümüz):** Türkiye'de nüfus politikalarının etkinliği, kamuoyunun gündeminde bulunabilmesi ve devam edebilmesi üzerine odaklanmıştır. Doğurganlığı düşürmeye yönelik projeler, toplumsal büyüme ve büyümeyle şekillenmiştir.
- **Mülteci Politikaları (2010'lar-günümüz):** Türkiye, Suriye ve diğer bölgelerden gelen mültecilerle ilgili politikaları uygularken, bu düzenin demografik ve sosyoekonomik durumları dikkate alınmamıştır. Mültecilerle ilgili sağlık hizmetleri ve ailelerin bakımı konusunda çalışmalar yürütülmüştür.

Türkiye'de nüfus politikaları, demografik yapı, ekonomik koşullar, toplumsal değerler ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak belgelenmiştir. Bu politikaların başarıyla sonuçlanması ve toplumda kabul görmesi, etkili bir nüfus yönetimi için önemlidir. Türkiye'de kalkınma planlarında nüfus politikaları, ülkenin demografik yapısını ve sosyal dinamiklerini dikkate alarak uzun vadeli stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu politikalar, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, sosyal refah ve toplumsal uyum hedeflerine katkı sağlamaktadır. İşte Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar Türkiye nüfusunun gelişimi ve artış miktarları:

1. 1923-1950 Dönemi

- **Cumhuriyet'in İlk Yılları:** Türkiye'nin nüfusu 1923 yılında yaklaşık 13 milyon civarındaydı. Bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın etkileri devam etmekteydi.
- **1927 Nüfus Sayımı:** 1927 yılında yapılan ilk resmi nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyon olarak kaydedildi.
- **Nüfus Artışı:** Bu dönemde sağlık hizmetlerinde iyileşmeler ve modern tıbbın yaygınlaşmasıyla doğum oranları arttı, ölüm oranları düştü. 1950 yılına gelindiğinde nüfus 20,9 milyona ulaştı.

1923-1950 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki ilk yılları kapsadığı için, nüfus programları ve politikalarında önemli düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde nüfus politikaları ve programları, yeni devletin modernleşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. İşte bu dönemde uygulanan nüfus politikaları ve düzenlemeler:

1. Nüfus Sayımları ve İstatistikler

- **İlk Nüfus Sayımı (1927):** Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayım, nüfusun demografik yapısını ve dağılımını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.
- **Nüfus Kayıtları:** Nüfus kayıtlarının düzenli tutulması için çeşitli düzenlemeler yapılmış ve bu süreçte Merkezi Nüfus İdaresi kurulmuştur.

2. Göç Politikaları

- **Mübadele:** 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi ile Türkiye'de yaşayan Rumlar Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan Türkler Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu, etnik homojenliği artırmayı ve yeni devlete sadık bir nüfus yaratmayı amaçlamıştır.
- **İskân Kanunu (1934):** Göçmenlerin yerleştirilmesi ve iç göçlerin düzenlenmesi amacıyla İskân Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte, özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine göç teşvik edilmiştir.

3. Sağlık ve Sosyal Politikalar

- **Sağlık Hizmetleri:** Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve çocuk ölümlerinin azaltılması amacıyla çeşitli sağlık politikaları uygulanmıştır. Bu dönemde sağlık ocakları, dispanserler ve hastaneler açılmıştır.
- **Aşılama Kampanyaları:** Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında aşılama kampanyaları düzenlenmiştir.
- **Çocuk ve Anne Sağlığı:** Anne ve çocuk sağlığı hizmetlerine özel önem verilmiştir. Ebelik hizmetleri yaygınlaştırılmış ve anne-çocuk sağlığı merkezleri kurulmuştur.

4. Eğitim Politikaları

- **Eğitim Seferberliği:** Okur-yazar oranını artırmak ve modern eğitim sistemini yaygınlaştırmak amacıyla geniş çaplı eğitim seferberlikleri düzenlenmiştir.
- **Köy Enstitüleri:** Kırsal kesimde eğitim seviyesini yükseltmek ve öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla köy enstitüleri kurulmuştur (1940).

5. Ekonomik Politikalar

- **Tarım Reformları:** Kırsal nüfusun refahını artırmak ve üretkenliğini yükseltmek amacıyla tarım reformları yapılmış, toprak dağıtımı ve sulama projeleri gerçekleştirilmiştir.
- **Sanayileşme:** Sanayi tesislerinin kurulması ve işgücünün sanayiye yönlendirilmesi için çeşitli teşvikler sağlanmıştır.

6. Askerlik ve Nüfus

- **Zorunlu Askerlik:** Zorunlu askerlik hizmeti, genç erkek nüfusun eğitimi ve disiplin altına alınması amacıyla uygulanmıştır. Bu, aynı zamanda ülkenin güvenliğini sağlama stratejisiyle de bağlantılıdır.

7. Nüfus Artışını Teşvik Eden Politikalar

- **Nüfus Artışını Teşvik:** Doğum oranlarını artırmak için teşvik politikaları uygulanmıştır. Özellikle çok çocuklu ailelere destekler sağlanmıştır.

- **Evlilik ve Aile Politikaları:** Erken evliliği teşvik eden ve aileyi koruyan politikalar geliştirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti, nüfusun artırılması, sağlık ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi, göçlerin düzenlenmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi hedeflere yönelik çeşitli politikalar ve düzenlemeler uygulamıştır. Bu politikalar, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiştir.

2. 1950-1980 Dönemi

- **Hızlı Nüfus Artışı:** İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de sağlık ve yaşam koşullarındaki iyileşmeler ve ekonomik büyüme ile nüfus artışı hızlandı.
- **1950'ler ve 1960'lar:** 1950'deki 20.9 milyonluk nüfus, 1960 yılında 27.7 milyona, 1970 yılında ise 35.6 milyona ulaştı.
- **1980 Nüfus Sayımı:** 1980'de nüfus 44.7 milyon olarak kaydedildi. Bu dönemde kırsaldan kente göç hareketleri de hızlandı.

1950-1980 dönemi, Türkiye'nin hızla değişen demografik yapısının, ekonomik kalkınma çabalarının ve modernleşme süreçlerinin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde nüfus programları ve politikalarında önemli düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İşte bu dönemde Türkiye'de uygulanan nüfus politikaları ve düzenlemeler:

1. Nüfus Sayımları ve İstatistikler

- **Nüfus Sayımları:** 1950, 1960, 1970 ve 1980 yıllarında düzenli olarak nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlar, nüfusun demografik yapısını ve değişimlerini izlemek için önemli verilere kaynaklık etmiştir.

2. Kırsal ve Kentsel Göç

- **Kırsal Kesimden Kente Göç:** Bu dönemde kırsal kesimden büyük şehirlere doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu göçler, kentleşme sürecini hızlandırmış ve kentsel nüfusun hızla artmasına neden olmuştur.
- **Gecekondu Sorunu:** Kentlere olan göçler sonucunda gecekondu bölgeleri hızla yayılmıştır. Bu durum, kentlerde altyapı ve hizmet sunumu açısından ciddi sorunlara yol açmıştır.

3. Aile Planlaması ve Nüfus Artışı

- **Aile Planlaması Politikaları:** 1960'ların sonunda, nüfus artış hızının düşürülmesi amacıyla aile planlaması politikaları benimsenmiştir. Bu kapsamda doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve halkın bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.
- **Nüfus Planlaması Kanunu (1965):** Nüfus artışını kontrol altına almak ve aile planlamasını teşvik etmek amacıyla 1965 yılında Nüfus Planlaması Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte doğum kontrol yöntemleri serbest bırakılmış ve sağlık ocakları ile hastanelerde bu hizmetler sunulmaya başlanmıştır.

4. Sağlık Politikaları

- **Sağlık Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:** Sağlık hizmetlerinin kırsal alanlara kadar yaygınlaştırılması ve çocuk ölümlerinin azaltılması için çeşitli sağlık politikaları uygulanmıştır.
- **Anne ve Çocuk Sağlığı:** Anne ve çocuk sağlığına yönelik hizmetler artırılmış, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri yaygınlaştırılmıştır.

5. Eğitim Politikaları

- **Okuryazarlık Oranının Artırılması:** Eğitim seferberlikleri devam etmiş ve okuryazarlık oranının artırılması için köy okulları ve öğretmen yetiştirme programları desteklenmiştir.
- **Eğitimde Yenilikler:** 1960'larda mesleki ve teknik eğitime önem verilmiş, eğitimde reformlar yapılmıştır.

6. Ekonomik Kalkınma ve Planlama

- **Planlı Kalkınma Dönemi:** 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Bu planlar, ekonomik kalkınmayı ve sanayileşmeyi hedeflemiştir.
- **Sanayileşme ve İşgücü:** Sanayi tesislerinin kurulması ve işgücünün sanayiye yönlendirilmesi teşvik edilmiştir.

7. Göçmen ve Mülteci Politikaları

- **Göçmen Kabulü:** 1950'li yıllarda Bulgaristan ve Yunanistan'dan gelen Türk göçmenlerin kabulü ve iskani sağlanmıştır. Bu göçmenler genellikle tarım bölgelerine ve büyük şehirlere yerleştirilmiştir.

8. Konut Politikaları

- **Gecekondu Önleme ve İslah:** Gecekonduların yayılmasını önlemek ve mevcut gecekondu bölgelerinin ıslah edilmesi için çeşitli konut politikaları uygulanmıştır. TOKİ benzeri kamu kuruluşları aracılığıyla sosyal konut projeleri geliştirilmiştir.

9. Sosyal Güvenlik ve İş Gücü

- **Sosyal Güvenlik Sisteminin Geliştirilmesi:** Sosyal güvenlik sisteminin kapsamı genişletilmiş ve işçi, memur ve esnaf gibi çeşitli kesimlere sosyal güvenlik hizmetleri sunulmuştur.
- **İşgücü Planlaması:** Nüfusun eğitilmiş ve kalifiye işgücü haline getirilmesi amacıyla çeşitli işgücü eğitim programları uygulanmıştır.

10. Uluslararası Göç ve İşgücü İhracı

- **Yurtdışına İşgücü Göçü:** 1960'ların sonlarından itibaren Türkiye'den Avrupa ülkelerine, özellikle Almanya'ya işçi göçü başlamıştır. Bu göçler, Türkiye'nin döviz geliri sağlaması ve işsizlik sorununu hafifletmesi açısından önemli olmuştur.

1950-1980 dönemi, Türkiye'nin hızla kentleştiği, sanayileştiği ve modernleştiği bir dönemdir. Bu süreçte nüfus politikaları, ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillenmiş ve çeşitli sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında önemli düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

3. 1980-2000 Dönemi

1980-2000 dönemi, Türkiye'nin nüfus politikalarında önemli değişikliklerin ve uygulamaların yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde, ekonomik kalkınma, kentleşme, nüfus artışı ve demografik değişimler gibi konular, nüfus politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkili olmuştur.

- **Doğum Kontrolü ve Şehirleşme:** 1980'lerden itibaren doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve şehirleşmenin artmasıyla nüfus artış hızı azalmaya başladı.
- **1990'lar:** 1990 yılında nüfus 56.5 milyon olarak kaydedildi. 2000 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin nüfusu 67.8 milyona ulaştı.

Türkiye'de 1980-2000 döneminde Türkiye'de nüfus programında ve politikalarında görülen düzenlemeler ve uygulamalar:

1. Aile Planlaması ve Nüfus Kontrolü

- **Aile Planlaması Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:** 1980'li yıllarda, nüfus artış hızını düşürmek amacıyla aile planlaması hizmetleri yaygınlaştırılmıştır. Sağlık ocakları ve hastanelerde aile planlaması hizmetleri sunulmuş, doğum kontrol yöntemleri teşvik edilmiştir.
- **Nüfus Planlaması Kanunu (1983):** 1983 yılında Nüfus Planlaması Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile doğum kontrolü ve aile planlaması hizmetlerinin daha etkin bir şekilde sunulması amaçlanmıştır.

2. Sağlık Politikaları

- **Anne ve Çocuk Sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesi:** Anne ve çocuk sağlığına yönelik hizmetler artırılmış, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri yaygınlaştırılmıştır.
- **Aşılama Programları:** Çocuk ölümlerini azaltmak ve bulaşıcı hastalıkları önlemek amacıyla kapsamlı aşılama programları uygulanmıştır.

3. Eğitim Politikaları

- **Okuryazarlık Kampanyaları:** Okuryazarlık oranının artırılması amacıyla çeşitli kampanyalar düzenlenmiş, köy okulları ve yetişkin eğitim programları desteklenmiştir.
- **Zorunlu Eğitim Süresinin Artırılması:** 1997 yılında zorunlu eğitim süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. Bu düzenleme, eğitim seviyesinin yükseltilmesini ve genç nüfusun daha iyi eğitim almasını hedeflemiştir.

4. Kentleşme ve Göç

- **Kırsal Kesimden Kente Göç:** 1980'li yıllarda kırsal kesimden büyük şehirlere doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu göçler, kentleşme sürecini hızlandırmış ve kentsel nüfusun hızla artmasına neden olmuştur.
- **Gecekondu Sorunu:** Kentlere olan göçler sonucunda gecekondu bölgeleri hızla yayılmıştır. Bu durum, kentlerde altyapı ve hizmet sunumu açısından ciddi sorunlara yol açmıştır.

5. Ekonomik Politikalar

- **Ekonomik Liberalizasyon:** 1980'li yıllarda uygulanan ekonomik liberalizasyon politikaları, özel sektörü teşvik etmiş ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmiştir. Bu süreçte, sanayileşme ve hizmet sektörü büyümüştür.
- **Beş Yıllık Kalkınma Planları:** Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planları, ekonomik kalkınma ve nüfus politikalarının entegrasyonunu sağlamıştır.

6. Sosyal Güvenlik ve İş Gücü

- **Sosyal Güvenlik Sisteminin Geliştirilmesi:** Sosyal güvenlik sisteminin kapsamı genişletilmiş ve işçi, memur ve esnaf gibi çeşitli kesimlere sosyal güvenlik hizmetleri sunulmuştur.
- **İşgücü Planlaması:** Nüfusun eğitimli ve kalifiye işgücü haline getirilmesi amacıyla çeşitli işgücü eğitim programları uygulanmıştır.

7. Göçmen ve Mülteci Politikaları

- **Göçmen Kabulü:** 1980'li yıllarda Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerin kabulü ve iskanı sağlanmıştır. Bu göçmenler genellikle tarım bölgelerine ve büyük şehirlere yerleştirilmiştir.
- **Mülteci Politikaları:** 1980'li yıllarda İran ve Irak'tan gelen mültecilerin kabulü ve entegrasyonu için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

8. Konut Politikaları

- **Gecekondu Önleme ve Islah:** Gecekonduların yayılmasını önlemek ve mevcut gecekondu bölgelerinin ıslah edilmesi için çeşitli konut politikaları uygulanmıştır. TOKİ benzeri kamu kuruluşları aracılığıyla sosyal konut projeleri geliştirilmiştir.

9. Kadın ve Aile Politikaları

- **Kadın Haklarının Güçlendirilmesi:** Kadınların eğitim ve iş gücüne katılımını artırmak amacıyla çeşitli politikalar uygulanmış, kadın haklarının korunması ve iyileştirilmesi için yasal düzenlemeler yapılmıştır.
- **Aile Refahı:** Aile refahını artırmak amacıyla sosyal yardım ve destek programları uygulanmıştır.

10. Çevre ve Kalkınma

- **Çevre Koruma Politikaları:** Nüfus artışı ve kentleşmenin çevresel etkilerini azaltmak amacıyla çeşitli çevre koruma politikaları ve projeleri uygulanmıştır.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, çevreye duyarlı ekonomik kalkınma politikaları benimsenmiştir.

1980-2000 dönemi, Türkiye'nin demografik yapısında ve nüfus politikalarında önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde uygulanan nüfus politikaları, ekonomik kalkınma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çevre gibi alanlarda yapılan düzenlemelerle desteklenmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin hızla değişen demografik yapısına uyum sağlamayı ve sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemiştir.

4. 2000-2020 Dönemi

2000-2020 döneminde Türkiye'nin nüfus programları ve politikaları, demografik değişimlere ve ekonomik ihtiyaçlara yanıt vermek amacıyla çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar içermektedir. Bu dönemde nüfus artış hızı, yaşlanma, kentleşme, eğitim ve sağlık gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

- **Modernleşme ve Göçler:** Bu dönemde sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, eğitim seviyesinin yükselmesi ve şehirleşmenin artmasıyla birlikte nüfus artış hızı yavaşladı.
- **2000'ler:** 2007 yılında nüfus 70.5 milyon, 2010 yılında ise 72.5 milyon oldu.

- **2010'lar:** 2015 yılında nüfus 78.7 milyon, 2020 yılında ise 83 milyon olarak kaydedildi.

Türkiye'de 2000-2020 döneminde nüfus programlarında ve politikalarında görülen başlıca düzenlemeler ve uygulamalar şunlardır:

1. Nüfus Artış Hızı ve Doğurganlık

- **Aile ve Sosyal Politikalar:** Aile yapısını güçlendirmek ve nüfus artış hızını desteklemek amacıyla aile odaklı sosyal politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalar arasında evlilik teşvikleri, çocuk yardımları ve aile danışmanlık hizmetleri bulunmaktadır.
- **Doğurganlık Oranının Desteklenmesi:** Doğurganlık oranını artırmak amacıyla çocuk sahibi olmayı teşvik eden politikalar uygulanmış, özellikle çalışan annelere yönelik doğum izni ve kreş destekleri gibi düzenlemeler yapılmıştır.

2. Eğitim Politikaları

- **Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması:** Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, devlet okulları ve özel okullar için teşvikler sağlanmış, okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı artırılmıştır.
- **Zorunlu Eğitim Süresinin Artırılması:** 2012 yılında zorunlu eğitim süresi 8 yıldan 12 yıla çıkarılmıştır. Bu düzenleme, ilkökul, ortaokul ve lise eğitimini kapsayarak genç nüfusun eğitim seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir.

3. Sağlık Politikaları

- **Sağlık Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:** Sağlık hizmetlerinin tüm nüfusa eşit şekilde sunulması amacıyla sağlık sisteminde reformlar yapılmıştır. Aile hekimliği sistemi, sağlık ocakları ve devlet hastanelerinin sayısı artırılmıştır.
- **Anne ve Çocuk Sağlığı:** Anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinin kalitesi artırılmış, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri yaygınlaştırılmıştır. Aşılama programları ve beslenme destekleri ile çocuk sağlığına önem verilmiştir.

4. Kentleşme ve Göç

- **Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm:** Kentsel dönüşüm projeleri ile gecekonduların iyileştirilmesi ve modern konut alanlarının oluşturulması hedeflenmiştir.

TOKİ (Toplu Konut İdaresi) tarafından yürütülen projelerle yeni konutlar inşa edilmiştir.

- **İç Göç ve Metropol Nüfusu:** Büyük şehirlere olan iç göçü yönetmek amacıyla altyapı ve hizmet yatırımları artırılmış, İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde nüfus artışının etkileriyle başa çıkmak için çeşitli önlemler alınmıştır.

5. Ekonomik Politikalar

- **İşgücü ve İstihdam:** İşgücü piyasasında reformlar yapılmış, kadınların ve gençlerin istihdama katılımını artırmak amacıyla teşvikler sağlanmıştır. İşsizlik oranını düşürmek amacıyla mesleki eğitim programları ve istihdam teşvikleri uygulanmıştır.
- **Ekonomik Kalkınma ve Bölgesel Eşitsizlikler:** Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla çeşitli teşvik ve yatırım programları hayata geçirilmiştir.

6. Sosyal Güvenlik ve Emeklilik

- **Sosyal Güvenlik Reformu:** 2008 yılında yapılan sosyal güvenlik reformu ile sosyal güvenlik sistemi daha sürdürülebilir hale getirilmiş, emeklilik yaşının kademeli olarak artırılması ve prim gün sayısının yeniden düzenlenmesi sağlanmıştır.
- **Genel Sağlık Sigortası:** 2006 yılında Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulaması başlatılmış, tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanması hedeflenmiştir.

7. Mülteci ve Göçmen Politikaları

- **Suriyeli ve Asyalı Mülteciler:** Modern Kavimler göçü şeklinde 2011'den itibaren 2020'ye kadar Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye gelen 7,7 milyon Suriyeli sığınmacı ve mülteci için (Özdağ, 2023:29) barınma, sağlık, eğitim ve istihdam hizmetleri sağlanmıştır. Geçici koruma statüsü altında bulunan mültecilere yönelik çeşitli sosyal destek programları uygulanmıştır.

8. Kadın ve Aile Politikaları

- **Kadın İstihdamının Artırılması:** Kadınların iş gücüne katılımını artırmak amacıyla çeşitli teşvikler ve destekler sağlanmıştır. Esnek çalışma saatleri, doğum izni ve kreş hizmetleri gibi düzenlemeler yapılmıştır.

- **Aile Danışma Merkezleri:** Aile içi sorunların çözümü ve aile yapısının güçlendirilmesi amacıyla aile danışma merkezleri kurulmuştur.

9. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma

- **Çevre Koruma ve Sürdürülebilirlik:** Nüfus artışının çevresel etkilerini azaltmak amacıyla çevre koruma politikaları ve projeleri uygulanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmiştir.
- **Kentsel Yeşil Alanlar:** Şehirlerde yeşil alanların artırılması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir.

10. Nüfus ve Demografik Araştırmalar

- **Nüfus ve Konut Sayımları:** Düzenli olarak yapılan nüfus ve konut sayımları ile demografik veriler toplanmış, bu veriler nüfus politikalarının şekillendirilmesinde kullanılmıştır.
- **Demografik Araştırmalar:** TÜİK ve diğer araştırma kuruluşları tarafından yapılan demografik araştırmalar, nüfus yapısındaki değişimlerin izlenmesi ve politikaların belirlenmesi için önemli bir veri kaynağı olmuştur.

2000-2020 döneminde Türkiye, nüfus politikalarında hem sosyal hem de ekonomik boyutları dikkate alarak kapsamlı düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, nüfus artış hızı, kentleşme, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca, iç ve dış göçlerin yönetimi, mülteci politikaları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çeşitli stratejiler benimsenmiştir.

5. 2020 ve Sonrası

Türkiye'de 2020 ve sonrası döneminde nüfus programları ve politikaları, mevcut demografik eğilimlere, ekonomik ihtiyaçlara ve sosyal dinamiklere yanıt vermek amacıyla çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar içermektedir. Bu dönemde özellikle doğurganlık oranlarının artırılması, yaşlanma nüfusunun yönetimi, göç politikaları, kadın istihdamının desteklenmesi ve genç nüfusun eğitimi gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

- **Nüfus Artış Hızı Yavaşlıyor:** 2020'li yıllarda Türkiye'nin nüfus artış hızı daha da yavaşladı. Genç nüfus oranı azalırken, yaşlı nüfus oranı artmaya başladı.

- **2023 Yılı:** 2023 yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 85 milyon civarındadır.

İşte 2020 ve sonrası döneminde Türkiye'de nüfus programında ve politikalarında görülen başlıca düzenlemeler ve uygulamalar:

1. Doğurganlık ve Aile Politikaları

- **Doğum Teşvikleri ve Destekler:** Doğurganlık oranlarını artırmak amacıyla doğum teşvikleri, çocuk yardımları, doğum izni ve kreş hizmetleri gibi destekler artırılmıştır. Çocuk sahibi olmayı teşvik eden mali yardımlar ve vergi indirimleri gibi düzenlemeler yapılmıştır.
- **Aile ve Sosyal Destek Hizmetleri:** Aile yapısını güçlendirmek ve aile içi sorunların çözümüne yardımcı olmak amacıyla aile danışma merkezlerinin sayısı artırılmış, sosyal destek hizmetleri yaygınlaştırılmıştır.

2. Kadın İstihdamı ve Cinsiyet Eşitliği

- **Kadın İstihdamının Desteklenmesi:** Kadınların iş gücüne katılımını artırmak için esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma imkanları, doğum izni ve kreş destekleri gibi düzenlemeler yapılmıştır.
- **Cinsiyet Eşitliği Politikaları:** Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda daha fazla yer alması için cinsiyet eşitliği politikaları benimsenmiş, kadın girişimciliği desteklenmiştir.

3. Eğitim Politikaları

- **Uzaktan Eğitim ve Dijitalleşme:** Özellikle COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitim sistemine geçilmiş, dijital eğitim platformları yaygınlaştırılmıştır. Eğitimde dijitalleşme ve teknoloji kullanımını artırılmıştır.
- **Genç Nüfusun Eğitimi:** Genç nüfusun eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla mesleki ve teknik eğitim programlarına önem verilmiş, gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırmak için çeşitli projeler hayata geçirilmiştir.

4. Sağlık ve Yaşlı Bakımı

- **Sağlık Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:** Sağlık hizmetlerinin kalitesini ve erişimini artırmak amacıyla sağlık altyapısına yatırım yapılmış, yeni hastaneler ve sağlık merkezleri açılmıştır.
- **Yaşlı Bakımı ve Hizmetleri:** Yaşlı nüfusun artışına yönelik olarak yaşlı bakımı hizmetleri geliştirilmiş, huzurevi ve bakım merkezi sayısı artırılmıştır.

5. Göç ve Mülteci Politikaları

- **Mülteci Entegrasyonu:** Türkiye'deki 7 milyon Suriyeli mülteci ve 4-5 milyon diğer göçmenlerin entegrasyonu için eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında çeşitli projeler uygulanmıştır. Geçici koruma statüsündeki mültecilere yönelik sosyal uyum ve destek programları artırılmıştır.
- **Göç Yönetimi:** İç göçün etkilerini yönetmek ve büyük şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu dengelemek amacıyla bölgesel kalkınma projeleri ve teşvikler hayata geçirilmiştir.

6. Ekonomik Politikalar ve İstihdam

- **İşgücü ve İstihdam:** İşgücü piyasasında esneklik sağlayacak düzenlemeler yapılmış, gençlerin ve kadınların istihdama katılımını teşvik eden programlar uygulanmıştır.
- **Ekonomik Teşvikler:** Bölgesel kalkınma ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla çeşitli yatırım teşvikleri ve ekonomik destek paketleri hayata geçirilmiştir.

7. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma

- **Çevre Koruma:** Nüfus artışının çevresel etkilerini azaltmak amacıyla çevre koruma politikaları ve projeleri uygulanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmiştir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çevre dostu projeler ve yeşil alanların artırılması gibi düzenlemeler yapılmıştır.

8. Dijital Dönüşüm ve Teknoloji

- **Dijital Altyapı:** Dijital altyapının güçlendirilmesi, geniş bant internet erişiminin yaygınlaştırılması ve e-devlet hizmetlerinin artırılması gibi adımlar atılmıştır.

- **Teknoloji ve İnovasyon:** Teknoloji ve inovasyon politikaları ile start-up ekosistemi desteklenmiş, dijital ekonomi alanında yeni yatırımlar teşvik edilmiştir.

9. Sosyal Güvenlik ve Emeklilik

- **Emeklilik Sistemi:** Emeklilik sisteminde sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla reformlar yapılmış, bireysel emeklilik sistemi teşvik edilmiştir. Emeklilik yaşı ve prim gün sayısı gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır.
- **Sosyal Güvenlik:** Sosyal güvenlik ağı genişletilmiş, düşük gelirli ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal destek programları artırılmıştır.

10. Demografik Araştırmalar ve Verilerin Kullanımı

- **Nüfus ve Konut Sayımları:** Düzenli olarak yapılan nüfus ve konut sayımları ile demografik veriler toplanmış, bu veriler nüfus politikalarının şekillendirilmesinde kullanılmıştır.
- **Veri Tabanlı Politikalar:** Demografik araştırmalar ve veri analizleri ile nüfus yapısındaki değişimler izlenmiş, veri tabanlı politikalar geliştirilmiştir.

2020 ve sonrası dönemde Türkiye, nüfus politikalarında kapsamlı ve çok yönlü yaklaşımlar benimsemiştir. Demografik eğilimlere ve toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak aile politikaları, eğitim ve sağlık hizmetleri, kadın istihdamı, göç yönetimi ve çevre koruma gibi alanlarda çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasını ve toplumun refah seviyesini artırmasını amaçlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca nüfus artış miktarı, dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hızlı bir artış görülmüş, 1980'lerden itibaren doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve şehirleşme ile bu artış hızı azalmıştır. 2020'li yıllarda ise nüfus artış hızının daha da yavaşladığı gözlemlenmektedir. Türkiye'nin demografik yapısı da bu süreçte önemli değişimler geçirmiştir.

9. BÖLÜM

9. BEŞERİ SERMAYE ve NÜFUS ANALİZLERİ

9.1. Beşerî Sermaye Kavramı ve Analizleri

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin iktisadi kalkınması ve sürdürülebilir büyümesi için özellikle beşerî sermaye faktörünü geliştirmesine bağlıdır. Bu bölümde beşerî sermaye faktörünün ekonomik, sosyal ve stratejik önemi üzerinde durulmuştur. Türkiye’de beşerî sermayenin güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmiştir. Beşerî sermaye kavramının özellikleri, unsurları, işlevsel durumu ve diğer benzer kavramlar olan Entelektüel sermaye ile sosyal sermaye kavramları ile yakından ilişkisi ele alınmıştır. Beşerî sermaye yatırımının gelişmesinde, eğitim, sağlık, beceri kazandırma, ekonomik gelir ve hayat seviyesinin gelişmesiyle bire bir alakalıdır. Bu bölümü yazma amacım; beşerî sermaye kavramının önemi ve unsurları olup, bilgi ve teknolojiyi kullanmanın küresel ve ulusal ekonominin gelişmesinde ne kadar önemli hale geldiği, verimliliği artırmak, kaliteli ve nitelikli işgücü yaratmak, istikrarlı iktisadi büyümeyi sağlamak, dünya pazarında rekabet avantajını elde etmek ve söz sahibi olabilmek için beşerî sermayenin önemi ortaya çıkmaktadır (Aksu, 2016:70).

Beşerî sermaye (human capital) kavramının önemi de bu noktada ortaya çıkmıştır. 19.yüzyıl başlarına kadar literatürde iktisadi kalkınma için sadece fiziki sermaye yeterli görülürken özellikle 20.yüzyıl ortalarından itibaren ülkelerin kalkınma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümünde beşerî sermaye dikkat çekmeye başlamıştır. Beşerî sermaye birikimi başta fiziksel sermayenin etkinliğini artırmakta ve teknolojik ilerlemeleri de uyarmaktadır (Karataş ve Çankaya, 2010: 29-30; aktaran bkz: Aksu, 2016:69). Beşerî sermaye olgusu geçmişten günümüze kadar ekonomik analizlerde üzerinde durulan ve tartışılan, stratejik özellikleri de içinde barındırması sebebiyle 21.yüzyılın en önemli üretim faktörü durumuna gelmiştir. Günümüzde bir ülkenin ekonomik yapısının analizinde, beşerî sermayesinin nitelikleri ve nicelikleri bakımından o ülkenin diğer ülkelerle karşılaştırılmasında, bilim ve teknoloji alanında söz sahibi olabilmesinde ve ülkeler nazarında ön plana çıkmasında önem arz etmektedir (Aksu, 2016:70). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyümelerini ve kalkınmalarını sağlayabilmeleri için öncelikle sahip oldukları beşerî sermayenin kalitesini ve özelliklerini geliştirebilmesine bağlıdır (Aksu, 2016:71). Bu bağlamda beşerî sermayenin sadece ekonomik analizini yapmak ve konuyu bu açıdan değerlendirmek bu kavramın önemini anlamada yetersiz kalındığının göstergesidir. Bunun için ülkeler insanlarını yetiştirirken, bilim ve teknolojik

alanında üretken olabilecek, milli ve manevi değerlere bağlı değerli evlatlar yetiştirmeyi hedeflemelidir. “**Bilim ve teknoloji ülkesi**” olmak hedef politika olarak kabul edilip, buna göre projeksiyonlar oluşturulmalıdır (Aksu, 2016:69). Beşerî sermaye genel tanımıyla; “işgücünün sahip olduğu kaynak ve yeteneklerdir. Başka bir ifadeyle, bireylerin sahip olduğu bilgi, tecrübe, yetenek ve tutumlarından oluşan beceriler zincirinin ekonomik değerinin ölçüsüdür.” (Mincer, 1958:281-302; Becker, 1964:45-52; Schultz, 1961:1-17; aktaran bkz: Tunçsiper, 2023:6).

Dolayısıyla beşerî sermaye kavramı; **ekonomi, politik, sanayi, sosyoloji, demografi, hukuk, biyoloji, psikoloji, sağlık, eğitim, tarih, coğrafya, askeri, teknolojik gelişim, ar-ge, inovasyon** gibi pek çok bilim dalıyla ya da konusuyla iç içe geçmiş stratejik unsurları barındıran bir ekonomi kavramıdır (Aksu, 2016:70). Beşerî sermaye olgusu, doğurduğu sonuçlar itibariyle büyük bir üretim kaynağının ve insan değerinin o ülkenin elinin altında olduğu ve bu kaynağın ne kadar verimli ve etkin kullanıldığına makro ekonomik analiz çerçevesinden bakılarak çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Bir toplumda fertlerin eğitimi ve yetiştirilmesi, bilgi ile donatılması o toplumda ekonominin büyüme potansiyelini, toplumsal katmanlar arasındaki gelir uçurumunu ortadan kaldıran ve geçişleri kolaylaştıran, kişiye statü ve rol kazandıran, ferdin toplumda eğitim ile kazandığı sosyal statüsü ile sosyal hareketliliğe uğraması, kazandığı ücret düzeyini, işsizlik oranını belirlerken aynı zamanda sosyal barışa da katkı sağlar. Bu nedenle bir ülkede gerekli eğitim yatırımlarının yapılması, bütün vatandaşlara yüksek kalitede nitelikli eğitim hizmetlerinin ve öğrenme fırsatlarının sunulması, eğitimle sosyal hareketliliğin ve sosyal adaletin sağlanması, son derece önemli konulardır (Gümüş ve Şişman, 2014:5). Günümüzde çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

İnsan yetiştirme ve onu donatma sürecinde, stratejik analiz yapabilmek ancak vizyon ve projeksiyon sahibi olmakla yakından alakalıdır. Bunun için “**Gelecekte ulaşmak istediğiniz hedefe, bugünden görüp bakabilmekle bire bir alakalıdır**”. Günümüzde eğitim ve sağlık alanındaki hızlı değişim, teknoloji, ar-ge ve inovasyon sürecinde görülen baş döndürücü bir değişim süreciyle karmaşık ve kompleks bir hal almıştır. Eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlarıyla insanlarını donatan ve koruyan kalkınmış ülkeler hızlı bir değişimin içinde yer almaya başlamışlardır. Unutulmamalıdır ki, dünya’da değişmeyen tek şey değişimdir. Eğitim ve sağlıkta meydana gelen değişimin başarılı ve etkin olabilmesi ancak strateji yönetimiyle ve gelecek planlamasıyla sağlanabilir. Stratejik başarıyı yakalayabilmek için, önümüzde örnekleri bulunan ülkeleri incelemek yeterlidir. Bunlardan en önemlisi Japonlardaki değişim rüzgarıdır. Japonlar, sosyal hayatlarında çokça kullandıkları eğitim ve gelişimde düstur edindikleri bir

sihirli kelime vardır. “**Kaizen**” denilen bu kelime, Japon kalkınmasının mucizevi sihirli sözcüğüdür. Toplumsal kalkınmada ve insan yetiştirmede kullandıkları bir kelimedir. “Kai” değişim, “Zen” de ileriye doğru ve daha iyi anlamlarına gelmektedir. İnsan yetiştirmek çok zor ve maliyetli bir süreçtir. Bir insanın yetişmesi ve donatılması 15-20 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Kalkınmayı sağlayan anahtar kavram da “**insanınızı ne kadar çok seviyor ve etkin bir şekilde donatıyorsunuz**” olmalıdır. Devletin asli görevi; halkının sağlığını korumak ve hijyenik olarak iyi beslenmesini sağlamaktır. Bunu yapabilmek için gerekli sosyal, hukuki, ekonomik, politik ve stratejik adımlar atılmalıdır (Aksu, 2018:3615). Beşerî sermaye, bir ülkenin veya bir ferдин bilgi, beceri, eğitim ve sağlık gibi insan kaynaklarına dayanan değerli varlıklarını ifade eden bir kavramdır. Beşerî sermayenin temel bileşenleri şunlardır:

Eğitim: Beşerî sermayenin en temel unsurlarından biri eğitimidir. İyi bir eğitim, bireyin bilgi ve beceri düzeyini artırarak ekonomik faaliyetlerde etkili olmasını sağlar. Eğitim, iş gücünün kalitesini ve üretkenliğini artırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur.

Bilgi ve Beceri: İnsanların sahip oldukları bilgi ve beceri setleri, beşerî sermayelerini oluşturan önemli unsurlardır. Teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli olarak güncellenen bilgi ve becerilere sahip olmak, rekabet avantajı sağlamada kritik bir rol oynar.

Sağlık: İnsanların sağlığı, beşerî sermayenin bir diğer önemli bileşenidir. Sağlıklı bir işgücü, daha üretken ve ekonomik faaliyetlere daha etkili bir şekilde katılım sağlar. Sağlık sorunları ise işgücünün verimliliğini ve genel ekonomik performansını olumsuz etkileyebilir.

Deneyim ve Mesleki Beceriler: İnsanların sahip olduğu deneyim ve mesleki beceriler, beşerî sermayelerini güçlendiren unsurlardır. Mesleki deneyim, bir bireyin belirli bir sektördeki uzmanlığını artırarak iş gücünün niteliğini iyileştirir.

Sosyal ve Kültürel Faktörler: Beşerî sermayeyi oluşturan faktörler arasında sosyal ve kültürel etmenler de bulunur. Bu, bireyin iletişim becerileri, iş birliği yeteneği ve sosyal ağları kapsar. Sosyal ve kültürel beşerî sermaye unsurları, toplum içinde etkili bir şekilde çalışabilme yeteneğini yansıtır.

Eğitim, fertlerin ihtiyaçları karşılandıkça ve devlet tarafından desteklendikçe fertler için karlı bir kaynaktır. Aynı şekilde iyi bir ferдин yetiştirilmesi de devlet açısından karlı ve önemli bir faydadır. Sonuçta her iki tarafta bu işten karlı çıkmaktadır. Devlet bu eğitim maliyetini¹⁸ sosyal

¹⁸ Eğitimin maliyeti; eğitim hizmetlerinin sağlanması, sürdürülmesi, niteliğini ve kalitesinin artırılması, kalifiye özelliklerle donatılması için gerekli olan bilgi birikim ve görgünün artırılması sürecine ve ekonomik anlamda bunun yapılması için harcanan ekonomik değere denir. Eğitim her kademesinde ve her kesimden tüm fertlere sağlanması zorunlu bir sosyal devlet

devlet ilkesi gereği kendisi karşılarken ya da en azından bir kısmını karşılarken¹⁹, karşılığında yetiştirdiği kaliteli ve nitelikli beşerî sermaye ile devletin kadrolarında açık olan personel ihtiyacını (ekonomik, ticari, askeri, sosyal, siyasi, hukuki, teknik, tıbbi, mühendislik ve diğer alanlardaki beşerî sermaye ihtiyaçlarını) karşılama şansına sahip olur (Aksu, 2018:3613).

Beşerî sermaye, bir ülkenin veya bireyin ekonomik başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, eğitim, sağlık ve diğer beşerî sermaye unsurlarına yapılan yatırımlar, uzun vadede ekonomik büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için kritik öneme sahiptir. Beşerî sermaye, bir ülkenin veya ferdin ekonomik başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İşte beşerî sermayenin ekonomik anlamda yaratacağı katma değerinin etkileri şunlardır:

Üretkenlik Artışı: Beşerî sermaye yatırımları, bireylerin ve toplumun genelinde üretkenliği artırır. İyi bir eğitim, sağlık ve mesleki becerilere sahip bir işgücü, daha etkili ve verimli bir şekilde çalışabilir, üretim süreçlerini iyileştirebilir ve ekonomik büyümeyi destekleyebilir.

Teknolojik İlerleme: Bilgi ve beceri düzeyi yüksek bir işgücü, teknolojik inovasyonu ve gelişimi teşvik eder. Bu da üretim süreçlerini iyileştirir, yeni teknolojilerin benimsenmesini hızlandırır ve rekabet avantajı sağlar.

İş Gücü Kalitesi: Beşerî sermaye, işgücünün niteliğini artırarak işgücü piyasasında daha yüksek ücretli ve daha nitelikli iş fırsatlarına erişim sağlar. Nitelikli işgücü, daha karmaşık ve katma değerli görevlere yönlendirilebilir.

İnovasyon ve Girişimciliği Teşvik: Eğitimli ve bilgiye sahip bireyler, inovasyon ve girişimciliği teşvik eden bir ortam yaratma eğilimindedir. Bu, yeni işletmelerin kurulmasını, yeni ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilmesini kolaylaştırır.

Sosyal Refah ve Eşitsizliğin Azalması: Beşerî sermaye yatırımları, sosyal refahı artırabilir ve eğitim ve sağlık hizmetlerine daha geniş kesimlerin erişimini sağlayarak toplumsal eşitsizlikleri azaltabilir.

ilkesi gereği ödenen toplam bir meblağdır. Eğitim maliyetinin içinde her bir öğrencinin hizmetten faydalanması karşılığında katlanması zorunlu bir harcama kalemidir. Eğitim yatırımları, personel maaş ve ücretleri, planlama, cari ve donanım giderleri gibi pek çok kalemi kapsar.

¹⁹ DIE'nün 2002 yılı Eğitim Harcamaları Finansman verilerine göre, eğitimin hangi finansman kaynağından sağlandığını gösteren verilere göre, okul öncesi eğitimin %60'ı MEB tarafından karşılanırken, %40'ı hanehalkı tarafından karşılanmıştır. İlköğretimde MEB'in oranı %64.5 iken, hanehalkı %33.94'ünü karşılamıştır. Liselerde MEB oranı %55-78.9 arasında değişirken, hanehalkı oranı %13-44 arasında değişmiştir. Yükseköğretimde ise, üniversiteler %18.5'ini finanse edip karşılarken, hanehalkı ise %81.5'lik harcamayla eğitimin finansmanını oluşturmuştur (Durusoy, Köse ve Karadeniz, 2007:117-118).

Uluslararası Rekabet Gücü: Bir ülkenin beşerî sermayesi, uluslararası arenada rekabet etme gücünü etkiler. Eğitimli, bilgiye sahip bir işgücü, uluslararası ticarete daha fazla avantaj elde etme potansiyeline sahiptir.

İşsizliğin Azalması: Eğitim ve beceri düzeyi yüksek bireyler, işgücü piyasasında daha rekabetçi olma eğilimindedir. Bu durum, işsizlik oranlarını azaltabilir ve ekonominin istihdam potansiyelini artırabilir.

Ekonomik Büyüme Katkısı: Beşerî sermaye, ekonomik büyümeyi destekleyerek, ülkenin daha verimli ve etkin olarak çalışmasına ve dolayısıyla ekonomik başarısına katkıda bulunur. Nitelikli işgücü ve yetenekli yöneticiler, şirketlerin daha etkili bir şekilde faaliyet göstermesini ve ekonominin genel olarak gelişmesini sağlayacaktır.

Bu nedenlerle, bir ülkenin beşerî sermayesine yapılan yatırımlar, uzun vadeli ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir büyüme açısından hayati öneme sahiptir. Zekâ seviyesi ile beşerî sermaye unsurları arasındaki etkileşim, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen faktörlerle doludur. Zekâ ve beşerî sermaye arasında güçlü ve çok yönlü bir ilişki vardır. Beşerî sermaye toplumların ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli rol oynar. Zekâ, bilgi edinmeyi, problem çözmeyi, yenilik yapmayı (inovatif olmayı) ve karmaşık işleri yerine getirme yeteneğini ifade eden bir kavramdır. Beşerî sermaye ise, eğitim ve mesleki formasyon, sağlık ve dinamizm ile donatılarak; bir toplumun sahip olduğu bilgi, görgü, beceri ve birikimlerin toplamıdır ve ekonomik gelişmeye katkı sağlayan insan kaynağıdır. Yüksek zekaya sahip fertler, öğeleri hızlı ve etkin bir şekilde öğrenirler. Bu öğrenme süreci beşerî sermaye birikimini hızlandırır; üretkenliği, etkinliği ve toplumsal ilerlemeyi sağlar. İki kavram arasında nedensellik değil, daha çok karşılıklı etkileşim ve birbirlerine katkıda bulunan dinamik bir ilişki içinde olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. İşte bu etkileşimi anlamak için bazı önemli noktalar ve unsurlar vardır.

- **Eğitim ve Zekâ İlişkisi:** Daha yüksek zekâ seviyesine sahip fertler genellikle daha yüksek eğitim seviyesine ulaşma eğilimindedir. Ancak, aynı zamanda daha yüksek eğitim de ferdin bilişsel yeteneklerini geliştirebilir ve zekâ seviyesini artırabilir.
- **İş Başarısı ve Zekâ İlişkisi:** Zekâ seviyesi, mesleki başarıyı etkileyebilir, ancak aynı zamanda işteki deneyim, eğitim ve yetenekler de zekâ seviyesini etkileyebilir. Yüksek zekâ seviyesi olan fertler, işte daha başarılı olabilir, ancak bu başarıda eğitim ve deneyim gibi diğer faktörler de rol oynar.

- **Problem Çözme ve Yaratıcılık:** Yüksek zekâ seviyesine sahip bireyler genellikle daha iyi problem çözebilir ve yaratıcı düşünebilir. Ancak, aynı zamanda iyi bir eğitim almak, çeşitli deneyimlere sahip olmak ve çeşitli becerilere sahip olmak da bu yetenekleri artırabilir.
- **Sosyal Yetenekler ve İnsan İlişkileri:** Zekâ seviyesi, sosyal yetenekleri ve insan ilişkilerini etkileyebilir, ancak bunun yanı sıra kişisel deneyimler, iletişim becerileri ve empati gibi diğer faktörler de bu alanlarda etkili olabilir.

Bu nedenle, zekâ seviyesi ile beşerî sermaye arasında net bir nedensellik ilişkisi olmadığını söylemek daha doğrudur. Bu kavramlar arasındaki ilişki, birbirlerini etkileyen çeşitli faktörlerle şekillenir. Yüksek zekâ seviyesine sahip olmak, ferdin beşerî sermayesini güçlendirebileceği gibi, aynı zamanda eğitim, deneyim ve çeşitli becerilere sahip olmak da zekâ seviyesini etkileyebilmektedir.

Eğitimde zekâ düzeyi yüksek çocukları okul öncesi dönemde bulmak ve bunları ayrı bir eğitim metodu içerisinde değerlendirmek ve yetiştirmek stratejik olarak çok önemli bir konudur. Bugün dünyada uygulanan ve bu çocuklar için açılmış özel nitelikli okulları ülkemizde de tesis etmek ve 7 bölgede seçilen merkezlerde, az ama yüksek kalitede liyakat esasına dayalı özel sınıflarda özel eğitilmiş öğretmenlerle eğitim-öğretim yapmak çok önemlidir. Bu arada zekâ düzeyi (IQ) yüksek çocukları sınavlarla tespit etmek mümkün değildir. Bu konuda “beyin avcısı” denilen kişileri istihdam etmek ve yurdun dört bir yanını tarayarak bu çocukları bulmak devletin asli görevidir. Türkiye’de her yıl ortalama doğan 1 milyon çocuğun %1 ila 1.5’i zekâ düzeyi yüksek çocuklar olup, bunları bulmak stratejik olarak çok önemlidir. Bu yetişen zeki çocukların daha sonra “beyin göçüyle” kaybedilmemesi gerekir (Aksu, 1998:234). Bu çocukları bulma ve yetiştirme işini bütün ileri ve güçlü devletler yapmakta olup, ilerde devlet kademelerinin değerli ve önemli noktalarında görev alması için küçük yaşlarda bulup, yetiştirmektedir. Japonya, Çin, ABD, İngiltere, Finlandiya, İsviçre, Almanya, Rusya’da zekâ düzeyi yüksek çocuklar için özel ve ileri teknolojiye sahip okullar bulunmaktadır (Aksu, 2018:3613).

9.2. Beşerî Sermayenin Önemi, Özellikleri ve Teorik Analizi

Tarım toplumunda seçkinlerle sınırlı kalan eğitim, sanayi toplumunda devletin eğitim görevini üstlenmesiyle yaygınlaşmış, kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Ancak hala eğitim sınırlıdır ve belli bir zaman dilimi için geçerlidir. Eğitimin temel amacı cehaleti yenmek ve bireylere teknik eğitim sağlamaktır (Erkan,1998:112). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin iktisadi

büyümlerini ve kalkınmalarını sağlayabilmeleri için öncelikle sahip oldukları beşerî sermayenin kalitesini ve özelliklerini geliştirebilmesine bağlıdır. Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken olgu “**eğitim ve eğitimin kalitesi**” olmalıdır. Vivien Stewart (2012: third part), ülkeler arasında “**karşılaştırmalı eğitim analizi**” içeren çalışmasında, kaliteli bir eğitimin oluşturulmasında izlenmesi gereken politikaların neler olduğunu ortaya koyarken; uluslararası arenada rekabet edebilmek için kaliteli eğitimde olması gerekli şartları 8 madde halinde belirlemiştir (Kalkınma Bakanlığı, Özel İhtisas Raporu, 2014:5-6; aktaran bknz: Aksu, 2016:71):

- Vizyon ve liderlik,
- Yüksek standartlar
- Eşitliğe adanmışlık,
- Yüksek nitelikli öğretmen ve liderler,
- Uyumluluk ve tutarlılık,
- Yönetim ve hesap verebilirlik,
- Öğrenci motivasyonu,
- Küresel ve gelecek oryantasyonu.

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki önemli birkaç fark vardır²⁰. Bunların başında eğitilmiş ve yetişmiş beşerî sermaye gücü gelmektedir. Yetişmiş ve kalifiye olmuş insan gücünün artmasını sağlayan temel unsur “**eğitim süreci**”dir. Eğitim, bu bağlamda bir devletin **kalkınma anahtarı** ve milletler nazarında öne çıkma da etkili bir araçtır. Bu nedenle, günümüzde insana yapılan eğitim harcamaları ve yatırımları önem arz eder hale gelmiştir. Sonuçları itibariyle eğitim harcamaları yatırım niteliğindedir. Ancak eğitim harcamalarının yatırım niteliği taşıyabilmesi ve kazanılan eğitimin sermaye niteliğinde olabilmesi, bu verilecek kalifiye eğitimin iktisadi büyüme ve kalkınmanın ihtiyaç duyduğu özelliklere sahip insan gücünü yetiştirilmesiyle mümkündür. İster iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerektirdiği insan

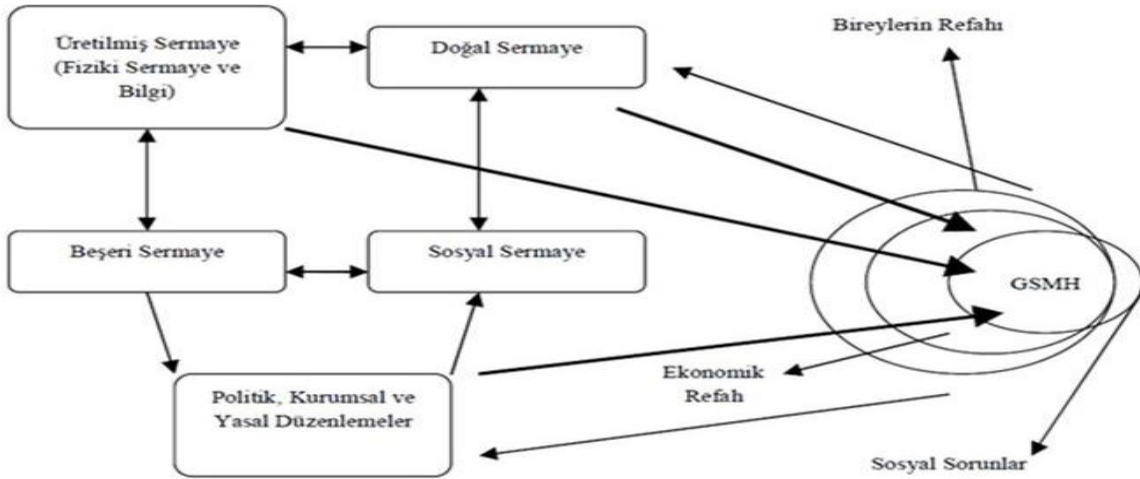
²⁰ Bunlar değişik şekillerde tasnif edilmiştir. Kriter olarak alınan OECD verilerine göre şöyle tasnif edebiliriz;

- Toplam faktör verimliliğinin yüksek ve özellikle işgücündeki verimliliğin tüm sektörlerde ve kesimlerde yüksek oranda bulunmasıdır.
- Eğitim ve okullaşma durumu ile bilgiyi kullanan ve işleyen kalifiye eleman yetiştirme durumu,
- Sağlık vb. altyapı harcamaları ve yatırımlarını tamamlamış olmak,
- Yeterli sermaye birikimine özellikle, hammadde ve mamul üretme ve işleme gücüne sahip olma,
- Sosyal ve hukuk devlet ilkesinin tüm devlet bürokrasisinde ve toplumda hâkim düşünce olması,
- Sosyal ve kültürel yönden gelişmişlik ve siyasal yönden toplumda tam bir demokrasi ve buna ait kurumlarının bağımsızca bulunması gerekir.
- Teknoloji kullanımı ve teknolojiye sahiplik olma durumu.

sermayesini oluşturmak, ister bilgi toplumunun gerektirdiği araştırıcı ve yaratıcı insan gücünü yetiştirmek açısından bakılsın, eğitim, her ülkenin yirmi birinci yüzyılın küreselleşme sürecinde ayakta kalması ve rekabet edebilmesi için önem vermesi gereken devlet politikalarının en başında gelmektedir (Han ve Kaya, 2006:117; aktaran bkz: Aksu, 2016:71).

Özellikle XVIII. yüzyılda gerçekleşen “sanayi devrimi” sonrası batıdan başlayan ve tüm dünyaya yayılan refah seviyesi artışı günümüze kadar gelmiştir. Sanayi devrimi sonrası başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte önemli bir makro iktisat kavramı literatüre girmiştir; bu kavram “*iktisadi büyüme olgusu*”dur (Aksu,1998:226-244). Sanayi devrimi sonrası bilgi toplumunun temel özelliklerinin oluşmasında ve iktisadi büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, buna bağlı olarak beşerî sermayenin öneminin ortaya çıkmasındaki şartlar ve özellikler bu dönemi anlamamızda bize yardımcı olmuştur. Bu süreçte; ekonomik yapıda ciddi bir dönüşüm olmuştur, yeniliklerin kaynağı araştırma ve geliştirme programları olmuştur, toplam hasılda ve istihdam açısından bilginin önemi ortaya çıkmıştır, eğitim her boyutuyla önem kazanmıştır, yükselen yeni sınıflar ortaya çıkmıştır, bilişim teknolojisi ortaya çıkmıştır (Bozkurt,1996:31-32, aktaran bkz: Aksu, 2016:71).

Şekil 6: Beşerî Sermaye ve Sosyal Sermayenin İktisadi Büyüme ile İlişkisi

Kaynak: Özgüner ve Özgüner, 2014:373'deki şekilden alınmıştır. Ayrıca bkz: OECD, 2001: 12'deki şekilden alınmıştır.

Buna göre, İktisadi büyümenin temel kaynağını oluşturan beşerî sermaye kavramı, kişinin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, eğitim alma ve okullaşma oranı, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve toplumun genel kültür düzeyi gibi kavramların tümünü ifade etmek için kullanılan kavramdır. Eğitim yatırımları tüm dünyada zengin ülkelere kadar üzerinde önemle durulan ve iktisadi büyüme ile ilişkileri ampirik olarak

incelenen ciddi bir konudur. Çünkü eğitime yapılan harcamalar, o ülke ekonomisinin büyümesi için yapılan yatırımlar olarak kabul edilmektedir (Han ve Kaya,2006:114). Bu bağlamda beşerî sermaye, ferdin bilgi, görgü, beceri ve hüner kazanabilmek için yaptığı eğitim harcaması olarak tanımlanır (Seyidoğlu, 2002:59, aktaran bknz: Aksu, 2016:71).

Aykut Kibritçioğlu (1998:207-208), beşerî sermaye kavramını analiz ederken, şartların oluşmasına da açıklık getirmiştir; “*İşgücünün vasfı veya niteliği özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde geliştirildikçe, ülkenin beşerî sermayesi (human capital) de “artmış” olur. Beşerî sermaye, işgücü tarafından içerilen (embodied) bilgi ve beceriler toplamı olarak*” bir tanımlama yapmıştır. Muammer Şimşek’te bu kavrama şöyle bir açıklama getirmiştir. Ona göre; “*Sürdürülebilir iktisadi büyümenin temel dinamiklerinden biri olan beşerî sermaye, her fertte herhangi bir karakteristik dozda cisimleşmiş, maddi olmayan üretim yeteneği ya da işgücünün sahip olduğu bilgi ve beceri donanımı*” olarak tanımlanmaktadır (Şimşek,2006:10; aktaran bknz: Aksu, 2016:71).

Lester C. Thurow beşerî sermaye kavramını 1970 tarihli, “Investment in Human Capital” çalışmasının ilk bölümünde kısaca şöyle tanımlamıştır; “*fertlerin üretken yapısı ve yeteneği, beceri ve kabiliyeti, elde ettiği bilgi ve tecrübedir*” (Thurow,1970:1-13). Thurow’a göre, mal ve hizmetlerin değeri arttıkça buna paralel olarak beşerî sermayenin de fiyatının artacağını öne sürmüştür (Thurow,1970:28-35). Begg, Fischer ve Dornbusch, beşerî sermayeyi kısa olarak şöyle açıklamıştır; “*Nüfusun düşüncesinde ve elinde ortaya çıkan yetenek ve bilgiyi ifade etmektedir. Artan eğitim, öğretim ve tecrübe aynı fiziki sermaye seviyesinde işçilerin daha fazla mal üretmesini sağlar*” şeklinde bir genel tanımlama getirmişlerdir (Begg, Fischer ve Dornbusch,2010:520; aktaran bknz: Aksu, 2016:72).

Schultz’a göre beşerî sermaye kavramını şöyle tanımlamıştır; “*Bir toplumun insan gücü yetiştirmek için yatırımlarını meydana getirerek, o halkın elinde bulundurduğu faydalı bilgi, tecrübe ve yeteneklerin stoku*” olarak ifade etmiştir (Schultz, 1968:277). Topluma yapılan yatırımları eğitim, okullaşma oranı, yüksek eğitim, mesleki ve teknik formasyon kazandırılması, göç, planlı kentleşme, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, sağlık hizmetleri ve iktisadi bilgi olarak sıralamıştır. Bu yatırımlar gelirin kişisel dağılımı, uluslararası ticaret, becerikli kişilerin uluslararası hareketliliği, eğitim hizmetlerinde kaynak dağılımı, ayrımcılığın okul performansındaki motivasyona olan etkileri, üretim fonksiyonu altında eğitilmiş işgücü ve aile planlamasına kadar genişletilebilir (Schultz, 1971:8; aktaran bknz: Aksu, 2016:73).

Kotler ve diğerlerine (2000:122) göre, ulusal zenginliğin yaratılmasında beşerî sermayenin direkt bir katkısı vardır. Ona göre, bilgi ve beceri oranı ne kadar yüksekse, çalışanların teknik gelişmeleri anlaması, uygulaması ve fayda sağlaması o kadar kolay olur ve yaşam standardı da o oranda yükselir. Ulusların kitle eğitimine yatırım yapması ve eğitim konularını çeşitlendirmesi, mutlaka yerine getirmeleri gereken bir ön koşuldur. Bunun yanında, **‘yüksek nüfusun iş bölümünü arttıracığı ve buna bağlı olarak yetenekli insan sayısının artmasına katkı sağlayacağı, ölçek ekonomilerinde verimliliğin artmasına imkân sağladığını’** öne sürmektedirler (Kotler, Jatusripitak ve Maesincee,2000:121-122; aktaran bknz: Aksu, 2016:73).

Jim Saxton beşerî sermayenin tanımını şöyle yapmıştır; **“fertlerin işgücü piyasasında çalışma karşılığında aldığı ücretin piyasa değerini artırmak için kazandığı beceri, yetenek, tecrübe ve bilgi gibi kategorize ederek”** tanımlamıştır (Saxton,2000:30 vd.). Nick Bontis’e göre; **“İşletmelerin çalışanlarının ferdi olarak elinde bulundurduğu, üretim için gerekli performans fonksiyonlarına sahip olan, her türlü bilgi, yetenek ve tecrübe stokudur”** (Bontis,1999:445). Van den Berg, beşerî sermaye kavramını şöyle açıklamıştır; **“Beşerî sermaye, modern ekonomilerde örgün eğitim yoluyla kazanılarak verimliliğin arttığı, yaşam deneyimi ve beklentilerinin sağlandığı, sağlık hizmetlerinin gelişmiş olması, teknolojik kullanımı ve ilerlemesini gerçekleştirmiş olan, toplum ve insan haklarının sağlandığı ekonomik yapılarda gelişen ve ekonomide en önemli üretim stokudur.”** (Van den Berg,2013: 82-91; aktaran bknz: Aksu, 2016:73-74).

Eğitim, kadınların iş gücüne katılımını artırır ve böylece ekonomik büyümeye katkı sağlar. Kadınların iş gücüne katılımı arttıkça, aile başına düşen gelir artar ve bu da genel refah seviyesinin yükselmesine neden olur. Bu durum, aynı zamanda doğurganlık oranlarının düşmesine de yol açabilir. İşgücünü oluşturan bireylerin üretken olarak çalışmaları ve karşılığında yüksek gelir elde etmelerine olanak sağlayacak eğitim sürecinde kazanılmış üretken bilgi, beceri ve yeteneklerinden oluşan bir fikri sermaye türü (www.ekodialog.com; erişim tarihi:05.01.2015) olarak tanımlamak mümkündür. OECD ise beşerî sermaye kavramını şöyle tanımlamıştır; **“fertlerin sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek ve niteliklerin; bireysel, sosyal ve ekonomik refah yaratılmasını kolaylaştırması”** olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2001: 18).

Bu açıklamalardan hareketle, beşerî sermaye kavramının geniş bir tanımını yapmak gerekirse; **“üretim faktörlerinin özellikle fiziki faktörlerin daha verimli kullanılmasına imkan sağlayan, toplam nüfustaki çalışabilir işgücünün niteliğini ve niceliğini artıran, mesleki donanım ve kalifiye özelliklerini geliştirici bilgi, görgü ve deneyimlerin kazandırıldığı ve sağlık ve yaşam**

standardının durumu ile milli ve moral değerlerin kazandırıldığı ve sosyal ilişkilerin bir araya gelmesinden meydana gelen değerler bütünüdür” (Aksu, 2016:74).

Eğitim ve sağlık arasındaki etkileşim ve bu iki faktörün ekonomi ve nüfus dinamikleri üzerindeki etkileri, uzun yıllar boyunca ekonomik literatürde derinlemesine incelenmiştir. Bu faktörlerin bir ülkenin iktisadi büyümesine ve nüfus yapısına olan etkileri hem doğrudan hem de dolaylı olarak kendini gösterir. Eğitim, bireyleri ve toplumları yeni fikirler ve teknolojiler geliştirme konusunda destekler. Yüksek eğitim düzeyi, ülkelerin Ar-Ge kapasitelerini artırarak ekonomik büyümeye büyük katkılar sağlar. Özellikle mühendislik ve teknoloji eğitimi, sanayi ve hizmet sektörlerinde yenilikçiliği destekler (Barro ve Sala-i-Martin, 2004:304-307). Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve üretkenliğini artırarak insan sermayesinin kalitesini yükseltir. Eğitimli işgücü, daha yüksek verimlilik sağlar ve inovasyon kapasitesini artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Üretkenliğin artması, bir ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYH) doğrudan etkiler (Mankiw, Romer ve Weil, 1992:407-437). Bunun yanında hem sağlık hem de eğitim birlikte, ekonomik refahı ve sosyal adaleti destekleyen önemli unsurlardır. Daha yüksek sağlık ve eğitim standartları, ekonomik eşitsizlikleri azaltarak toplumsal uyumu güçlendirir ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eder (Becker ve Tomes, 1979:1153-1189).

Adolf Stroombergen ve Schultz, kendi çalışmalarında ortaya koydukları, ***beşerî sermaye kavramı*** konusunda belirledikleri ortak temel özellikleri şu şekilde belirtmişlerdir: (Stroombergen, 2002:2-3; Schultz,1971:3-13; Ayrıca bkz, Hobikoğlu, 2011: 91; aktaran bkz: Aksu, 2016:74):

-Beşerî sermaye kişinin sahip olduğu, yetenek, beceri, bilgi ve tecrübelerden oluşmaktadır.

-Beşerî sermaye insanlara yatırım yapılarak oluşturulur. Beşerî sermaye doğuştan ya da sonradan kazanılan yeteneklerdir.

-Beşerî sermayenin gelişmesinde içsel ve dışsal etkiler söz konusudur. Bu etkiler sonucunda kalitesi ve kalifiye özellikleri artar.

- Beşerî sermayeyi, fiziki sermayeden ayıran en önemli özelliği kişi ile özdeşdir. Yani kişi ile birlikte ortaya çıkar. Fiziki sermayede ise ayrılma ve istimlak söz konusudur.

-Beşerî sermayede değer miktarının ölçüsü; o toplumdaki fertlere ve onların kapasitesine ve kalitesine bağlıdır.

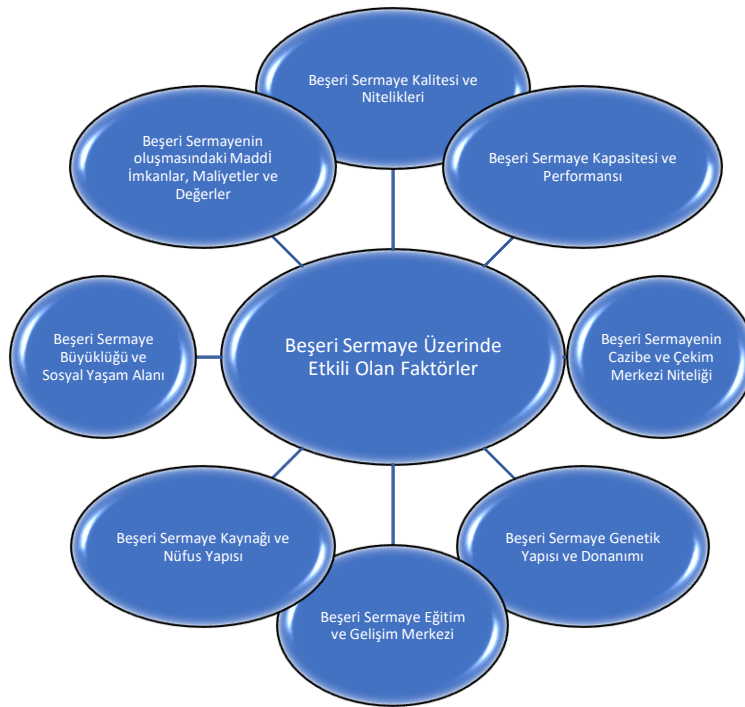
-Bir ülkedeki beşerî sermaye stoku bir ülkedeki kişilerin toplamı tarafından oluşturulmaktadır.

-Fert için geçmişte yapılan yatırım-gelişim harcamaları, beşerî sermayenin kümülatif değerini belirlemektedir. Bu yatırımlar, kişinin kendisi, ailesi, işvereni ve kamu tarafından yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Milli gelirin hesaplanmasındaki harcama yöntemi ($Y = C + I + G$) burada önem arz etmektedir.

-Beşerî sermayenin değeri, kişinin gelecekte bilgi ve eğitimini kullanarak elde edeceği fayda ile paralel olarak tahmin edilip ölçülmektedir. Burada verilen eğitimin kaliteli ve yüksek değer ihtiva etmesi önem arz etmektedir.

Beşerî sermayenin oluşmasında ve işlevsel bir nitelik arz edebilmesinde 8 önemli faktör karşımıza çıkmaktadır; *beşerî sermayenin kalitesi ve nitelikleri*, *beşerî sermayenin yapısı ve dağılımı*, *beşerî sermayenin kaynağı*, *beşerî sermayenin kapasitesi ve performansı*, *beşerî sermayenin cazibe ve çekim merkezi*, *beşerî sermayenin eğitimi ve gelişim yapısı*, *beşerî sermayenin oluşmasındaki maddi imkanlar, maliyetler ve değerler* ve *beşerî sermayenin sosyal yaşamsal alanı ve büyüklüğünden* oluşmaktadır (Aksu, 2016:74).

Şekil 7: Beşerî Sermaye Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Kaynak: Aksu, 2016:75'deki tablodan alınmıştır.

Beşerî sermaye yatırımlarının iktisadi gelişmeye olan katkısı, bilginin üretim sürecindeki öneminin artmasına paralel olarak artmaktadır. Beşerî sermaye yatırımlarının getirileri özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiziki sermaye yatırımlarının getirilerinden daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Brezilya'nın ekonomik büyüme kaynaklarının tespit edilmeye çalışıldığı 1970-1980 yıllarını kapsayan analizde, teknolojik gelişme ve beşerî sermayenin, fiziki sermaye ve emeğe göre çok daha fazla büyüme katkı sağladığı tespit edilmiştir. Büyüme kaynakları şöyledir: Teknolojik gelişme %40, Beşerî sermaye %24, Fiziki Sermaye %19, emek %1.8'dir. Ekonominin büyüme oranı ülkede yapılan toplam araştırma geliştirme faaliyetleri ve araştırmacı sayısı ile de pozitif yönlü bir ilişki içindedir (Aksu, 2016:74-75). Jones'e (1999:139-141) göre, nüfus hacmindeki artış, diğer şeyler eşit iken, araştırmacıların sayısını artırarak yeni fikirlerin ve yeni teknolojilerin doğmasına neden olarak fert başına gelirin de artışına yol açacaktır. Ancak, bilindiği gibi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde hem araştırmacıların sayısı hem de araştırma ve geliştirmeye ayrılan pay çok düşüktür. İçsel büyüme modelini savunan iktisatçılar, iktisadi büyümeyi sağlayan unsurları da bir şekilde ortaya koymuşlardır. Büyümenin üzerinde beşerî sermayenin etkisi konusunda, Lucas (1988:3-42), Becker, Murphy ve Tamura (1990), Stokey (1991), Gould ve Ruffin (1995), Tallman ve Wang (1994), Güngör (1997), Ergen (1999) içsel büyüme modellerini kullanarak, yaptıkları ampirik çalışmalarda beşerî sermaye ile büyüme arasındaki regresyon ilişkilerini pozitif(olumlu) ve anlamlı bulmuşlardır. Beşerî sermaye teorisinde, insana yapılan yatırımlar sayesinde kalkınma sürecinin kısılabileceği ileri sürülmüştür (Schultz, 1971). Buna göre, bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarı, kişisel kazançlar ve insana yapılan yatırımlar arasında doğrusal bir ilişki vardır.

İktisadi büyümenin ve kalkınmanın sağlanabilmesinde beşerî sermayenin önemini vurgulayan Frederick Harbison (1964:13-14), bu konuda etkili bir tespitte bulunmuştur; "Eğer bir memleket beşerî kaynaklarını inkişaf ettiremezse, maddi, ekonomik ve politik olarak gelişemez." (Harbison,1964:13-14). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, insana ve sosyal değerlere yatırım yapmayan ülkelerin iktisadi ve toplumsal alanda başarıyı yakalaması mümkün değildir (Aksu, 2016:76).

Türkiye'nin ekonomik büyüme dinamiklerinde 1970-2024 dönemi boyunca en büyük katkıyı fiziki sermaye yatırımları, beşerî sermaye ve teknolojik gelişme sağlamıştır. Özellikle 2000 sonrası dönemde bu üç faktör ekonomik büyümenin motoru haline gelmiştir. Ancak dış ticaret açığı, yüksek borç stoku ve işgücünün katkısının azalması gibi zayıf yönler, büyümeyi zaman zaman sınırlayan veya azaltan unsurlar olmuştur. Aşağıda Türkiye'nin ekonomik büyüme

kaynaklarını 1970-2024 döneminde yüzdesel olarak inceleyen ve büyüme üzerindeki etkilerini gösteren bir tablo oluşturulmuştur. Tabloda temel değişkenler (beşerî sermaye, fiziki sermaye, teknolojik gelişme, işgücü, kamu harcamaları, yabancı sermaye yatırımları, toplam borç stoku, dış ticaret dengesi, yenilenebilir enerji yatırımları, finansal derinleşme ve demografik yapı yer almaktadır.

Yıl Dönemi	Beşerî Sermaye %	Fiziki Sermaye %	Teknolojik Gelişme %	İşgücü %	Kamu Harcamaları %	Yabancı Sermaye Yatırımları %	Toplam Borç Stoku %	Dış Ticaret Dengesi %	Yenilenebilir Enerji %	Finansal Derinleşme %	Demografik Yapı %
1970-1980	5	15	10	30	20	5	5	-10	1	3	6
1980-1990	8	17	12	25	15	10	7	-8	2	4	6
1990-2000	10	20	15	20	12	12	10	-5	3	5	8
2000-2010	15	25	20	15	10	15	12	-4	5	7	10
2010-2020	20	20	25	10	8	15	10	-6	10	10	12
2020-2024	22	18	28	8	10	15	12	-5	15	12	10

Kaynak: TÜİK, DİE, DPT, UN verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

1. Beşerî Sermaye:

Artışı (%5'ten %22'ye): Beşerî sermaye, bir ekonomide fertlerin eğitim, beceri, bilgi ve sağlık düzeylerini temsil eden kavramdır. İktisadi büyüme üzerindeki etkisi oldukça derindir, çünkü beşerî sermaye, üretkenliği ve yenilikçiliği artıran, ekonomide katma değer yaratan önemli bir faktördür. Türkiye'nin 2000 sonrası eğitim, sağlık, beceri geliştirme gibi alanlarda yaptığı yatırımlar, işgücünün kalitesini ve üretkenliğini artırarak büyüme katkı sağlamıştır. Özellikle 2010 sonrası kadın işgücüne katılımının artması ve eğitim reformları dikkat çekmiştir. Beşerî sermaye, işgücünün verimliliğini artıran en temel unsurlardan birisidir. Eğitimli ve sağlıklı bir işgücü, daha karmaşık ve yüksek teknoloji üretim süreçlerinde başarılı olabilir. **Lucas (1988)** ve **Romer (1990)** tarafından geliştirilen büyüme modelleri, beşerî sermaye artışının toplam faktör verimliliğini (TFV) artırarak, üretkenliği nasıl olumlu etkilediğini açıklamaktadır. Lucas'ın modelinde, eğitim seviyesi yüksek bireylerin becerileri, üretim sürecinde kullanılan teknoloji ve sermayeyi daha etkili hale getirmektedir. Bu bağlamda, nitelikli işgücü, inovasyon ve teknolojik gelişmelerin hem uygulanmasını hem de geliştirilmesini sağlar. Örneğin, **Eğitim seviyesinin ve bilgi birikiminin yükselmesiyle birlikte, bir çalışan daha fazla üretim yapacak, bununla birlikte daha fazla yaratıcı ve yenilikçi çözümler sunabilecektir.** Bu durumda, iktisadi büyüme doğrudan katkı sağlayacaktır. Beşerî sermaye, teknolojik ilerlemeyi

hızlandıran ve yenilikleri teşvik eden bir unsurdur. İktisadi büyümenin sürdürülebilir olması, bir ülkenin teknolojik yenilikleri üretme, devam ettirebilme ve kullanma kapasitesine bağlıdır. Daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler, teknolojik gelişmeleri daha hızlı benimseyebilir, yeni ürünler ve süreçler geliştirebilir. Bir ülkenin modernleşmesinde ve dönüşmesinde kritik bir rol üstlenebilir. **Romer'in (1990:71-102)** yenilikçi büyüme teorisinde, beşerî sermaye sadece mevcut üretim süreçlerini optimize etmekle kalmaz, aynı zamanda yeni bilgi ve teknolojilerin üretimini teşvik eder. Yeterince eğitilmiş ve nitelikli bir işgücü, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinde bulunarak teknolojik ilerlemeyi hızlandırır ve ekonominin rekabet gücünü artırır. Beşerî sermaye yatırımları, aynı zamanda gelir dağılımını iyileştirebilir. Yüksek eğitim ve sağlık seviyesine sahip bireyler, daha yüksek ücretli işlerde çalışarak gelirlerini artırabilir. Böylece gelir eşitsizliği azalabilir ve toplumsal refah artabilir. Gelir dağılımındaki iyileşme, sosyal adaletin sağlanması bakımından da önemlidir. Bu etkiyi destekleyen teorik çerçevelerden biri **Becker'in "beşerî (insan) sermaye"** teorisidir. **Becker (1964)**, ülkelerin ve işletmelerin eğitime yaptığı yatırımların daha yüksek kazanç getirdiğini ve toplumsal refahı artırdığını savunmuştur. Bu doğrultuda, beşerî sermayeye yapılan yatırımlar sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda daha adil bir gelir dağılımının toplumda tesis edilmesine imkân sağlar. Beşerî sermaye, işsizliği azaltıcı bir rol oynar. Eğitim düzeyi yüksek olan fertler, işgücü piyasasında daha fazla fırsata sahip olduklarından, iş bulma olasılıkları artar. Aynı zamanda, işgücü verimliliği arttıkça, işletmeler daha rekabetçi hale gelir ve üretim kapasitelerini artırabilirler. Bu durum ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratır. Türkiye örneğinde, işgücü piyasasına yeni katılan genç nüfusun eğitim düzeyinin artırılması, işsizliği azaltmanın yanı sıra, işgücü verimliliğini de artırmış ve ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Ancak, Türkiye'nin beşerî sermaye yatırımlarının artmasına rağmen, işgücü verimliliği konusunda hala zayıf yönleri bulunmaktadır. Sağlık, beşerî sermayenin en önemli bileşenlerinden biridir. Sağlıklı bireyler daha üretken olur, daha az iş gücü kaybı yaşar ve daha uzun süre iş hayatında kalabilir. Bu da iktisadi büyümeye doğrudan etki eder. **Bloom ve Canning (2000)**, sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sağlıklı işgücüne sahip ülkelerin daha yüksek büyüme hızlarına ulaştığını göstermiştir. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların beşerî sermaye üzerindeki etkisi çok daha belirgindir. **Türkiye'de sağlık yatırımlarının artması**, fertlerin yaşam kalitesini yükseltirken, işgücü üretkenliğini de artırmış ve ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır (Bloom & Canning, 2000:1207-1209). **OECD (2020)** raporlarına göre, Türkiye'de beşerî sermayeye yapılan yatırımlar yeterince güçlü olsa da işgücü verimliliği diğer OECD ülkelerine göre düşük seviyededir. Sonuç olarak, beşerî sermaye iktisadi büyümenin sürdürülebilirliği için kilit bir

unsurdur. Eğitim, sağlık ve beceri gelişimi yoluyla işgücünün üretkenliği artırılabilir. Bu durum, daha hızlı teknoloji adaptasyonu, inovasyon kapasitesinin artışı ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi birçok açıdan ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlar. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, beşerî sermaye yatırımlarının artırılması, uzun vadeli ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir.

2. Fiziki Sermaye:

Artışı (%15'ten %25'e): Fiziki sermaye, iktisadi büyümenin temel unsurlarından biridir. Üretim kapasitesini genişletir, verimliliği artırır ve teknolojik gelişmeleri destekler. Ancak, sermaye birikiminin sürdürülebilir olması için beşerî sermaye, teknoloji ve inovasyon gibi diğer unsurlarla dengelenmesi gerekir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, fiziki sermayeye yapılan yatırımlar, özellikle sanayi, otomasyon ve altyapı projelerinde büyümeye önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, bu yatırımların uzun vadede istikrarlı büyümeyi desteklemesi için eğitim, sağlık ve teknolojik gelişmelerle paralel ilerlemesi gerekmektedir. Fiziki sermayenin büyüme üzerindeki etkisi, kısa vadede yüksek olsa da uzun vadede azalan verimler yasası devreye girer. Yani, sermaye birikimi belirli bir noktaya ulaştığında, ek yatırımların üretkenlik artışı üzerindeki etkisi azalır. Bu nedenle, fiziki sermaye birikimi tek başına istikrarlı büyüme sağlayamaz; bunun yanında teknolojik gelişmeler ve beşerî sermaye yatırımları da gereklidir (Solow, 1956: 65-94). Solow modelinde de vurgulanan bu durum, sermaye birikiminin tek başına uzun vadede büyümeyi sürdüremeyeceğini, ancak teknoloji ve verimlilik artışlarıyla desteklendiğinde etkili olacağını göstermektedir. Fiziki sermaye birikimi, teknolojik gelişmelerin uygulanması ve yayılması için bir temel sağlar. Yeni teknolojiler, daha gelişmiş makine ve ekipmanlarla hayata geçirilebilir. **Paul Romer'in “içsel büyüme teorisine”** göre, teknolojik gelişmeler ekonomik büyümenin ana itici gücüdür ve bu gelişmelerin yaygınlaştırılması, fiziki sermaye ile mümkündür. Yani, sermaye birikimi ve teknolojik yenilikler birbirini besler. Örneğin, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yatırımları, firmaların daha verimli çalışmasını sağlayarak üretim süreçlerini iyileştirir. Sanayi makinelerinin dijitalleşmesi veya otomasyon teknolojilerinin kullanılması, firmaların maliyetlerini düşürür ve üretkenliklerini artırır. Sanayi, altyapı ve konut gibi alanlara yapılan fiziki sermaye yatırımları, özellikle 2000'li yılların başından itibaren hızla artmış, bu da ekonomik büyümeye güçlü bir katkı sağlamıştır. Mega projeler ve kentsel dönüşüm projeleri bu dönemin öne çıkan yatırımları olmuştur. Fiziki sermaye birikimi, genellikle ekonomik büyümeye olumlu etki ederken, bazı durumlarda ekonomik dengesizliklere de yol açabilir. Aşırı sermaye birikimi, bazı sektörlerde kapasite fazlasına ve kaynak israfına neden olabilir. Aynı zamanda, sermaye birikiminin sadece

belli bölgelere ve sektörler odaklanması, bölgesel ve sektörel eşitsizlikleri artırabilir. Bu tür dengesizlikler, uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sermaye birikimi genellikle büyük şehirler ve sanayi bölgelerinde yoğunlaşır. Bu da kırsal alanlar ve diğer bölgeler arasında gelir dağılımı ve yaşam standartları açısından büyük farklılıklar yaratabilir. Fiziki sermaye birikimi, sermaye yoğun sektörlerin gelişimini destekler. Bu sektörler, genellikle büyük ölçekli sanayi yatırımları gerektirir ve ekonominin büyümesinde stratejik öneme sahiptir. Demir-çelik, otomotiv, savunma sanayi, makine imalatı gibi ağır sanayi sektörleri, büyük miktarda sermaye gerektirir. Bu sektörlerle yapılan yatırımlar, aynı zamanda diğer sektörler için ara malları sağlayarak ekonomide çapraz etkiler yaratır. Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren sanayileşmeye verilen önemin artması, fiziki sermaye yatırımlarının sanayi sektörüne yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Sanayi üretimi arttıkça, Türkiye'nin ihracat potansiyeli genişlemiş ve iktisadi büyüme hızlanmıştır. Fiziki sermayenin önemli bir unsuru da altyapı yatırımlarıdır. Altyapı yatırımları, yollar, köprüler, enerji santralleri ve iletişim ağları gibi kamusal sermaye stoklarını kapsar. Bu tür yatırımlar, üretim süreçlerini destekleyici ve kolaylaştırıcı bir rol oynar. Gelişmiş altyapı, ulaşım ve lojistik maliyetlerini düşürür, firmaların pazarlara erişimini artırır ve dış ticareti kolaylaştırır. **David Aschauer (1989:177-200)**, altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğunu gösteren çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaya göre, altyapı yatırımlarının yetersizliği, üretkenlik artışlarını sınırlayarak ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Fiziki sermaye, iktisadi büyümenin temel unsurlarından birisidir; ülkenin üretim kapasitesini genişletir, toplam faktör verimliliğini artırır ve teknolojik ve inovatif gelişmeleri destekler. Ancak, sermaye birikiminin sürdürülebilir olması için beşerî sermaye, finansal güç, teknolojik altyapı ve donanımı, üretim teşvik ve destekleri, otomasyon sistemleri, ileri yapay zeka robot sistemleri ve inovasyon gibi diğer unsurlarla dengelenmesi gerekir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, fiziki sermayeye ve altyapı projelerine yapılan yatırımlarla; özellikle sanayi, otomasyon, ileri makineleşme (robotlaşma ve yapay zekaya dayalı üretim) sistemlerine ve mega (inovatif) teknoloji projelerine önem verilerek, istikrarlı büyümenin koşulları oluşturulmaya çalışılırken, ülkenin üretim kapasitesini genişletmiş ve tüketen ülke konumundan üreten ülke konumuna geçecek adımları atmaya başlamıştır. Bu adımlar “baby step” dediğimiz küçük adımlardır. Zamanla büyük adımlar atmanın ilk koşulu “yolu ve yürümeyi öğrenmekten” geçer. Bu bağlamda, yapılan sermaye yatırımlarının uzun vadede sürdürülebilir (istikrarlı) bir büyümenin koşullarını sağlayabilmesi için; ülkenin insanına sahip çıkmak, eğitim, sağlık, adil gelir dağılımı ve teknolojik gelişmelerle donatmak; kaynakları israf etme, fırsat eşitsizliği, gelir adaletsizliği ve yoksullukla (yolsuzlukla) mücadele etme konularını “devlet politikası” haline getirmektir.

3. Teknolojik Gelişme:

Artışı (%10'dan %28'e): Teknolojik gelişme, iktisadi büyüme üzerinde en önemli itici güçlerden biri olarak kabul edilir. Teknoloji, üretim süreçlerinin verimliliğini artırarak, yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasını sağlar, mevcut kaynakların daha etkin kullanılmasına katkıda bulunur ve uzun vadede ekonomik büyümenin istikrarlı olmasını destekler. Teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkisi hem kısa vadeli üretim artışları hem de uzun vadeli inovasyon süreçleri üzerinden gerçekleşir. Teknolojik gelişme, daha verimli üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni ürünlerin ortaya çıkması ve mevcut kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan yeniliklerin bütünü olarak tanımlanır. İktisat literatüründe, teknoloji sadece yeni makineler ve ekipmanlar değil, aynı zamanda üretim süreçlerinin yeniden organize edilmesi, yeni iş modellerinin uygulanması ve dijitalleşme gibi faktörleri de kapsar. Teknolojik gelişmenin iki ana bileşeni vardır:

- **Üretim teknolojilerindeki gelişmeler:** Daha verimli makineler, yazılımlar ve üretim süreçleri gibi yenilikler.
- **Ürün inovasyonu:** Yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, bu ürünlerin ticarileştirilmesi ve piyasaya sunulması.

Robert Solow'un 1956 yılında geliştirdiği **Solow-Swan modeli**, teknolojik gelişmeyi iktisadi büyümenin uzun vadede sürdürülebilmesini sağlayan ana unsur olarak kabul eder. Modelde sermaye birikimi ve işgücü artışı zamanla azalan verimler yasasına tabi tutulurken, teknoloji dışsal bir faktör olarak tanımlanır ve sürekli büyüme için gerekli olan temel itici güç olarak öne çıkar. Bu modele göre, sermaye birikimi belirli bir noktaya ulaştığında, ek yatırımların getirisi düşer. Ancak teknolojik gelişme, üretkenliği artırarak bu azalan getiriler sorununu aşar ve ekonomik büyümeyi uzun vadede sürdürülebilir bir hale getirir. Bu nedenle, teknoloji, ekonominin verimlilik artışlarına olan katkısı ile büyümenin kalıcı hale gelmesini sağlar. Solow'un dışsal teknoloji yaklaşımına karşın, **Paul Romer** ve **Robert Lucas** gibi ekonomistler tarafından geliştirilen **içsel büyüme modelleri**, teknolojik gelişmeyi ekonominin iç dinamiklerinden biri olarak kabul eder. Bu teorilere göre, teknoloji, ekonominin kendisi tarafından üretilir ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri, eğitim ve beşerî sermaye yatırımları yoluyla sürdürülebilirlik sağlanır. Romer'in içsel büyüme modeline göre, firmaların Ar-Ge yatırımları, bilgi birikimi yaratır ve bu bilgi birikimi, ekonominin genelinde pozitif dışsallıklar yaratarak, teknolojik gelişmenin hızlanmasını sağlar. Bu bilgi birikimi, teknoloji transferi ve inovasyon süreçleri ile çevreye yayılarak, diğer firmalar tarafından da

kullanılmasına imkân sağlar, bu da tüm ekonominin verimliliğini artırır. Teknolojik gelişme, üretkenlik artışlarının en önemli kaynağıdır. Üretkenlik, aynı miktarda işgücü ve sermaye ile daha fazla mal ve hizmet üretme yeteneği anlamına gelir. Teknolojik yenilikler, mevcut üretim faktörlerinin daha etkin kullanılmasına olanak tanır ve bir ekonominin verimliliğini artırır. Örneğin, otomasyon teknolojileri, aynı miktarda işgücü ile daha fazla üretim yapılmasını sağlar. Bilgisayar teknolojilerinin üretim süreçlerine entegre edilmesi, iş süreçlerinin hızlanmasına ve maliyetlerin azalmasına katkıda bulunur (Autor, Levy & Murnane, 2003:1279-1333). Bu da ekonomide büyüme oranlarını artırır. **Toplam faktör verimliliği (TFV)** kavramı, teknolojik gelişmenin üretkenlik artışlarına olan katkısını ölçmek için kullanılan önemli bir göstergedir. TFV, sermaye ve işgücü dışında kalan diğer üretkenlik artırıcı unsurları, özellikle teknolojiyi kapsamaktadır. Teknolojik gelişmenin son yıllarda en dikkat çeken boyutlarından biri de dijitalleşme sürecidir. Dijital teknolojiler, iş süreçlerini hızlandırarak, maliyetleri azaltır ve üretim süreçlerinin verimliliğini artırır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yatırımları, ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Dijitalleşme, ekonominin çeşitli sektörlerinde dönüşümlere yol açar. E-ticaret, dijital bankacılık, yapay zekâ uygulamaları ve robotik teknolojiler gibi yenilikler, üretim süreçlerinde köklü değişiklikler ve dönüşümler yaratmıştır. BİT yatırımları, özellikle gelişmiş ekonomilerde büyüme oranlarını artırmış, sanayi ve hizmet sektörlerinde işgücü verimliliğini yükseltmiştir. Teknolojik gelişmeler, iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratırken, aynı zamanda istihdam piyasasında da dönüşümlere yol açar. Özellikle otomasyon ve robot teknolojilerinin gelişmesi, bazı mesleklerin kaybolmasına neden olurken, yeni iş alanları ve yetenekler gerektiren iş kollarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle, teknolojik gelişme, işgücü piyasasında bir kayma yaratır ve işgücünün niteliğini değiştiren bir etken haline gelir. Bu değişim, düşük vasıflı işgücünün yerini daha nitelikli işgücüne bırakmasına neden olur. Dolayısıyla, teknolojik gelişmenin iktisadi büyümeye katkısı, aynı zamanda eğitim ve beşerî sermaye yatırımlarının artırılmasıyla da desteklenmelidir. Ar-Ge yatırımları, dijitalleşme, inovasyon ve sanayideki teknolojik gelişmeler büyüme için önemli bir itici güç olmuştur (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

2000'li yıllarda başlayan bu artış, 2010'lu yıllarda hız kazanmıştır. Teknolojik gelişme, iktisadi büyümenin en temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Teknolojinin üretkenliği artırıcı etkisi, inovasyon süreçlerini hızlandırması ve uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi desteklemesi, ülkelerin ekonomik başarılarında kilit rol oynar. Teknoloji hem sermaye birikimi hem de işgücünün verimliliğini artırarak büyümeye katkı sağlar. Ancak teknolojik gelişmenin tam anlamıyla etkili olabilmesi için Ar-Ge, eğitim ve altyapı yatırımlarının paralel ilerlemesi

gerekmektedir. Teknoloji ve getirdiği yeniliklerin kapitalist ekonomilerin dinamik bir unsuru olarak karşımıza çıkmakta ve piyasadaki mevcut veya potansiyel talebe bağlı olarak müşteri odaklı gelişmektedir. Kapitalist ekonomik sistemde, yeni üretim teknikleri ve kullanım durumu teknelci bir nitelik arz etmektedir. Teknolojinin bir ülkeye girişinde ülkenin ekonomik olarak açık ya da kapalı olmasının yanında, yetişmiş beyin gücü ve nitelikli beşerî sermaye gücüne bağlı olması, o ülkenin siyasi anlayış ve yapısı, nüfus miktarı ve doğal kaynak yapısı, kültürel, sosyolojik ve askeri yapısı gibi birtakım özellikler teknolojinin ülkeye girişinde ve kullanılmasında önem arz eden konuların başında gelmektedir.

4. İşgücü:

Azalışı (%30'dan %8'e): İşgücünün büyümeye olan katkısı, yüksek doğum oranları ve işgücüne katılımın artması nedeniyle 1970'lerde yüksekti. Ancak nüfus artış hızının yavaşlaması ve kayıt dışı işgücü nedeniyle bu katkı zamanla azalmıştır. İşgücünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, ekonomi literatüründe derinlemesine incelenen önemli bir konu olmuştur. İşgücü, hem niceliksel (işgücü sayısı) hem de niteliksel (işgücü kalitesi) boyutlarıyla büyüme üzerinde belirleyici bir rol oynar. İşgücünün büyümeye olan etkisi, üretim faktörleri arasında en önemli bağlantıyı kurar ve ekonomik verimliliğin artırılmasıyla sonuçlanır. **Üretkenlik**, belirli bir zaman diliminde üretilen mal ve hizmetlerin miktarını ifade eder. İşgücü, üretkenlik artışı açısından kritik bir faktördür. **İşgücü verimliliği, birim işgücü başına üretilen çıktı miktarıdır.** İşgücü verimliliğindeki artış, doğrudan ekonomik büyümeyi etkiler. İşgücü verimliliğini artıran unsurlar arasında eğitim, deneyim ve teknolojiye erişim gelmektedir. Eğitimli işgücü, yeni teknolojileri daha iyi kullanabilir ve daha karmaşık iş süreçlerine daha hızlı adapte olabilir. Örneğin, eğitim seviyesi yüksek işgücüne sahip ülkelerde, ortalama üretkenlik seviyeleri de genellikle yüksektir. İşgücü piyasası, işgücü arzı ve talebinin etkileşimini ifade eder. Ekonomik büyüme, genellikle işgücü talebini artırırken, işgücü arzı bu talebe karşılık verecek şekilde yetiştirilir ve mesleki bilgisi güçlendirilir. İşgücü talebi, ekonomik faaliyetlerin artması, yeni iş alanlarının ortaya çıkması ve sektörler arası geçişlerle bağlantılıdır. Düşük işsizlik oranları, ekonomik büyümenin bir göstergesidir. İşsizlik oranları düştüğünde, daha fazla insan iş bulma fırsatı bulur ve bu durum tüketimi artırarak ekonomik büyümeyi destekler. Ayrıca, işgücü piyasasında esneklik, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı olmayı sağlar. Demografik faktörler, işgücünün büyüme üzerindeki etkisini belirleyen önemli unsurlardır. Yaşlanma, göç ve doğum oranlarındaki değişiklikler, işgücü sayısını ve kalitesini etkiler. Örneğin, gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfus, işgücü arzını tehdit edebilir. İşgücü yaşlanması, toplam üretkenlik ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere yol

açabilir. Diğer yandan, göç, işgücü sayısını artırabilir ve yeni becerilerle işgücünü zenginleştirebilir. Gelişmekte olan ülkelerde genç nüfus, ekonomik büyümeye destek olabilecek bir avantaj sağlayabilir. Eğitim ve beşerî sermaye yatırımları, işgücü verimliliğini artırmanın anahtarıdır. Yüksek eğitim seviyesine sahip işgücü, teknolojiye daha hızlı adapte olur ve inovasyon süreçlerine katkıda bulunur. Eğitim, işgücünün niteliklerini artırırken, aynı zamanda işgücü arzını da etkiler. Eğitimli bireyler, işgücü piyasasında daha fazla fırsata sahip olurlar ve bu da genel ekonomik büyümeyi artırır. Eğitimli ve nitelikli işgücünün varlığı, ülkelerin uluslararası alanda rekabet etme seviyesini artırırken, daha güçlü bir üretim sürecinin oluşturulmasına da imkân sağlar. İşgücünüzün güçlü ve üretken olması çok önemli bir üretim faktör kaynağına sahip olmanız anlamına gelmektedir.

5. Kamu Harcamaları:

Dalgalanma (%20'den %10'a): Kamu harcamalarının büyümeye katkısı, 2000'li yıllarda mali disiplin ve özelleştirme süreçleri ile azalmış, ancak altyapı yatırımları ve sosyal güvenlik harcamaları önemli rol oynamıştır. Kamu harcamaları, bir ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kamu harcamaları, genellikle devletin mal ve hizmet alımları, altyapı yatırımları, sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda gerçekleştirdiği harcamaları içerir. Kamu harcamaları, genel talep üzerinde doğrudan etki yapar. Devlet harcamaları arttığında, toplam talep yükselir, bu da üretimi ve istihdamı artırır. Kamu harcamaları, genellikle iki ana kategoride değerlendirilir:

- **Sermaye Harcamaları:** Altyapı, ulaşım, savunma, eğitim, sağlık gibi uzun vadeli projelere yapılan yatırımlar.
- **Cari Harcamalar:** Sosyal hizmetler, maaş ödemeleri, mal ve hizmet alımları gibi günlük harcamalar.

Sermaye Harcamaları: Kamu tarafından yapılan altyapı yatırımları, ekonomik büyümeyi hızlandırabilir. İyi bir ulaşım ve iletişim altyapısı, özel sektör yatırımlarını teşvik eder ve ticareti artırır. Ayrıca, enerji altyapısı ve su yönetimi gibi hizmetler, ekonominin temel işleyişi için gereklidir. **Cari Harcamalar:** Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere yapılan harcamalar, işgücünün kalitesini artırarak uzun vadeli büyümeyi destekler. Eğitimli ve sağlıklı bir işgücü, daha yüksek üretkenlik ve verimlilik sağlar. Kamu harcamaları, ekonomide bir "**çoğaltıcı (çarpan) etkisi**" yaratabilir. Devlet harcamaları, özel sektör harcamalarını da tetikleyerek, toplam ekonomik üretimi ve milli geliri artırır. Örneğin, devletin bir altyapı projesine yaptığı

yatırım, inşaat sektöründe istihdam yaratır ve bu işçiler, gelirlerini harcayarak diğer sektörlerde de talep yaratır. Bu çoğaltıcı (çarpan-k) etki, özellikle durgunluk dönemlerinde ekonomik büyümeyi teşvik etmek için önemli bir araçtır. Ancak, kamu harcamalarının sürdürülebilir olabilmesi için uzun vadeli planlama ve optimal (rantabil) projelerle hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kamu harcamalarının kullanımı, optimal ve verimlilik durumu; ekonomik büyüme üzerinde artırıcı veya azaltıcı etki yapan önemli bir faktördür. Harcamaların hangi alanlara yapıldığı ve nasıl yönetildiği, ekonomik büyümeyi bire bir etkileyen unsurlardır. Etkili kamu harcamaları, iyi yönetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik ile sağlanabilir. Yetersiz yönetim, israf ve yolsuzluk, kamu harcamalarının etkisini azaltabilir ve büyümeyi olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Bu nedenle, kamu harcamalarının performans değerlendirmesi ve “**denetim kurumları**” tarafından sürekli izlenmesi önemlidir. Kamu harcamalarının finansmanı; vergi gelirleri, harçlar ve resimler, bağışlar ve hibeler, doğal kaynak gelirleri, özelleştirme gelirleri, kamu mülklerinin değerlendirilmesi ve satışı, fonların yeniden tahsisi, emisyon primi (senyoraj) gelirleri, merkez bankası transferleri, borçlanma veya diğer gelir kaynakları yoluyla sağlanır. Kamu harcamalarının sürdürülebilirliği açısından, bu kaynakların etkin ve akılcı kullanımı kritik öneme sahiptir.

- **Vergi Gelirleri:** Yüksek vergi oranları, özel sektörün harcama ve yatırım yapma isteğini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, vergi politikalarının dikkatlice tasarlanması gerekir.
- **Borçlanma:** Kamu finansmanında önemli bir diğer kaynak, idarenin iç ve dış borçlanmalarıdır. Hazine bonoları, devlet borçları veya uluslararası kredi kaynaklarından alınan “dış borçlar” aracılığıyla sağlanır. Borçlanma sürecine başvurulma nedeni; bütçenin açık verdiği durumlarda sıklıkla başvurulmuş ancak sonuçları acı ve sıkıntı getiren bir yöntemdir. Devlet borçlanması, kısa vadede büyümeyi destekleyebilir. Ancak, uzun vadede yüksek borç seviyeleri, ekonomik istikrarı tehdit edebilir ve faiz oranlarını artırarak yatırımları olumsuz etkileyebilir.

Kamu harcamaları, iktisadi büyüme üzerinde çok yönlü bir etkiye sahiptir. Altyapı yatırımları, sosyal hizmetler ve eğitim gibi harcamalar, genel talebi artırırken, işgücü kalitesini de yükseltir. Kamu harcamalarının etkin bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilir finansman yöntemleri ile desteklenmesi, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmada anahtarıdır. Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi hem kısa hem de uzun vadede dikkate alınmalı ve bu harcamaların toplumsal ihtiyaçlara göre planlanması sağlanmalıdır. Yeterli, etkili, akılcı ve bilinçli kamu

harcamaları, büyümeyi artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahı ve yaşam standardını yükseltir. Bu bağlamda devletler sınırlı kamu kaynaklarını israf etmeden kullanmak zorundadır.

6. Yabancı Sermaye Yatırımları:

Artışı (%5'ten %15'e): Doğrudan yabancı yatırımların artışı, özellikle 1980 sonrası Türkiye'nin dışa açılmasıyla hız kazanmıştır. 2000'li yıllarda küresel sermayenin Türkiye'ye akışı, büyümeyi desteklemiştir. Yabancı sermaye yatırımları, bir ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI-DYY), uluslararası yatırımcıların bir ülkedeki işletmelere veya projelere yaptığı yatırım olarak tanımlanabilir. Yabancı sermaye yatırımları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yerel ekonomiyi canlandırmak ve büyüme sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bu yatırımlar, uluslararası şirketlerin yerel ekonomiye, teknolojiye, uzmanlığa ve sermayeye katkıda bulunmasını sağlar. Yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyümenin önemli bir kaynağıdır. Sermaye akışı, teknoloji transferi, istihdam yaratma ve rekabetin artması gibi faktörler, ekonomik büyümeyi destekler. Ancak, bu yatırımların etkin bir şekilde yönetilmesi ve yerel ekonominin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi için uygun politikaların uygulanması gerekmektedir. Yabancı sermaye yatırımları, yerel toplulukların ihtiyaçları ve öncelikleri ile uyumlu hale getirildiğinde hem ekonomik büyümeyi destekler hem de sosyal refahı artırabilir. Bu nedenle, ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederken, yerel ekonomik yapıyı ve toplumsal dengeleri gözetmeleri büyük önem taşır. Yabancı sermaye yatırımları, ihracatın artırılmasına ve dış ticaretin gelişmesine katkıda bulunabilir. Yabancı firmalar, yerel kaynakları kullanarak uluslararası pazarlara açılabilir ve bu da döviz girişini artırır. Bu durum, cari açığı azaltarak ekonomik istikrarı destekler. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, genellikle gelişmiş ülkelere teknoloji transferiyle gerçekleşir. Bu transfer, yerel işletmelerin üretkenliğini artırabilir ve verimliliği yükseltebilir. Teknolojinin benimsenmesi, üretim süreçlerini iyileştirerek, maliyetleri düşürür ve rekabetçiliği artırır. Yabancı sermaye yatırımları, yeni iş fırsatları yaratma kapasitesine sahiptir. Uluslararası şirketlerin yerel pazarlara girmesi, istihdam yaratma ve yerel iş gücünün yeteneklerini geliştirme fırsatları sunar. Bu da ekonomik büyümeye dolaylı olarak katkıda bulunur. Yabancı yatırımcılar, genellikle yerel iş gücünü eğiterek, uzmanlık ve becerilerin gelişmesine katkı sağlar. Yabancı yatırımlar, yerel piyasada rekabeti artırabilir. Yabancı firmaların pazara girmesi, yerel şirketlerin daha yenilikçi ve verimli hale gelmelerini teşvik eder. Bu rekabet, tüketiciler için daha iyi fiyatlar ve kaliteli ürünler sunulmasına yol açabilir. Aynı zamanda, yerel firmaların yurtdışındaki pazarlara erişimini kolaylaştırabilir. Yabancı sermaye yatırımları, sürdürülebilir büyümeyi desteklemek

için çevresel ve sosyal standartlara uyum sağlamak zorunda kalabilir. Bu da yerel toplumların kalkınmasını ve çevresel koruma önlemlerinin alınmasını teşvik eder. Yabancı sermaye yatırımları, yerel toplulukların ihtiyaçları ve öncelikleri ile uyumlu hale getirildiğinde hem ekonomik büyümeyi destekler hem de sosyal refahı artırabilir. Bu nedenle, ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederken, yerel ekonomik yapıyı ve toplumsal dengeleri gözetmeleri büyük önem taşır. Yabancı sermaye yatırımlarının bazı riskleri de vardır:

- **Bağımlılık:** Aşırı yabancı yatırım, yerel ekonomilerin dışa bağımlılığını artırabilir. Bu durum, yerel işletmelerin rekabet gücünü azaltabilir.
- **Kâr Transferi:** Yabancı şirketler, kazançlarını ülkelere geri transfer edebilir, bu da yerel ekonominin fayda sağlamasını sınırlayabilir.
- **Sosyal ve Çevresel Etkiler:** Yabancı firmaların bazı durumlarda çevresel ve sosyal standartları göz ardı edebileceği ve yerel topluluklar üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği riskleri vardır.

Yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyümenin önemli bir kaynağıdır. Sermaye akışı, teknoloji transferi, istihdam yaratma ve rekabetin artması gibi faktörlerin işlevsellik kazanmasıyla, ekonomik büyümeyi destekler ve istikrarlı bir yapı oluşturmasında önemli görevler yerine getirir. Ülkede yerli ve milli kaynak sıkıntısı veya darboğazı yaşandığında, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, önemli bir kaynak ve seçenek olarak ülkelerin ekonomisinde anahtar bir role sahiptir. Ancak, bu yatırımların etkin bir şekilde yönetilmesi ve yerel ekonominin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi için uygun politikaların uygulanması gerekmektedir.

7. Toplam Borç Stoku:

Artışı (%5'ten %12'ye): Dış borçlanma ve iç borçlanma, özellikle 1990'lı yıllarda kamu finansman açıklarını finanse etmek için kullanılmış ve büyüme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır. Toplam borç stoku, bir ülkenin kamu ve özel sektörünün toplam borçlarının birikimini ifade eder ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Borç, yatırımları finanse etme, tüketimi artırma ve ekonomik büyümeyi teşvik etme potansiyeline sahipken, aşırı borçlanma; borcun ödenememe risklerini ve ülkenin moratoryum²¹ ilan etme

²¹ Moratoryum, bir ülke veya şirketin borçlarını ödemedede zorlanması veya ödeme gücünün olmaması durumunda, borç geri ödemelerini geçici olarak durdurma veya iflas etme kararıdır. Bu, genellikle ekonomik krizler, doğal afetler veya savaş gibi

gibi olumsuz durumlarını ve çıkmazları da beraberinde getirir. **Toplam borç stoku**, genellikle iki ana kategoriye ayrılır:

- **Kamu Borcu:** Hükümetin yerel ve uluslararası düzeydeki borçlarıdır. Kamu borcu, genellikle devletin altyapı projelerini finanse etme, sosyal harcamaları karşılama ve ekonomik istikrarı sağlama amacıyla alınır.
- **Özel Sektör Borcu:** Şirketler ve hanelerin borçlarından oluşur. Bu borç, genellikle yatırımların finansmanında kullanılır.

Borç, yatırımların finanse edilmesi için önemli bir kaynaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sınırlı tasarruf ve yatırım kaynakları nedeniyle, borçlanma ekonomik büyümeyi desteklemek için sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Yüksek borç stoku, aşağıdaki yollarla iktisadi büyümeyi etkileyebilir:

- **Yatırım Finansmanı:** İşletmeler, büyüme ve genişleme planlarını finanse etmek için borç alabilir. Bu durum, üretken yatırımları artırarak ekonomik büyümeyi destekler.
- **Altyapı Yatırımları:** Kamu borcu, devletin altyapı projelerini (yol, köprü, baraj, enerji santralleri vb.) finanse etmesine olanak tanır. Bu projeler, ekonomik büyümeyi teşvik eden kritik unsurlardır.

Borç, tüketim harcamalarını artırabilir. Özellikle hanelerin kredi kullanması, tüketim harcamalarını artırarak talep yaratır. Artan talep, işletmelerin üretimi artırmasına ve istihdam yaratmasına olanak tanır. Ancak, borç seviyelerinin artması durumunda, aşağıdaki riskler de ortaya çıkabilir:

beklenmeyen durumlarda ilan edilir. Moratoryum, bir ülkede borçların hafifletilmesi ve ekonomik olarak toparlanmak ve zaman kazanmak amacıyla yapılır. Uzun süreli ülkenin ekonomik istikrarını tehdit edebilir. **Moratoryumun Sakıncaları Nelerdir:**

1. **Güven Kaybı:** Moratoryum ilan eden ülke veya şirket, uluslararası finansal piyasalarda güvenini kaybettirir. Yatırımcılar ve kredi verenler, borçlarını ödeyemeyen karşı daha temkinli yaklaşır, bu da ileride finansman bulmayı zorlaştırabilir.
2. **Kredi Notunun Düşmesi:** Moratoryum, ülkenin veya şirketin kredi notunun düşmesine yol açar.
3. **Yabancı Yatırımların Azalması:** Güvensizlik nedeniyle yabancı yatırımlar azalabilir. Ülkeler ve işletmeler, finansal risklerin arttığı bir ortamda moratoryum ilan eden ülkeye yatırım yapmaktan kaçınırlar.
4. **Ekonomik İstikrarın Bozulması:** Moratoryum, ekonominin genel dengesini bozar. Döviz kurunda dalgalanmalara, enflasyonun artmasına ve faiz oranlarının yükselmesine neden olabilir.
5. **Mali Yardımlara Erişimin Zorlaşması:** IMF veya Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurum ve kuruluşların yardımlarına ulaşmak zorlaşabilir. Ayrıca, bu kuruluşlar, moratoryum ilan eden ülke ile finansal destek sağlayan ülkeler üzerinde ekonomik veya mali denetimlerini sıkılaştırır. Moratoryum, ekonomik durumu (darboğazı) önlemek için bir çıkış yolu gibi görünse de ülkeler için uzun vadede olumsuz ve ağır sonuçlar doğurabilmektedir.

- **Tüketim Patlaması:** Aşırı borçlanma, kısa vadeli tüketim artışını teşvik edebilir. Ancak bu durum, uzun vadede ekonomik dengesizliklere yol açabilir.
- **Borç Tuzağı:** Hanelerin ve işletmelerin borçları artarken, geri ödeme güçlükleri yaşanabilir. Bu durum, mali krizlere yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

Toplam borç stoku, faiz yükümlülüklerini beraberinde getirir. Faiz oranlarının yükselmesi durumunda, borç servis maliyetleri artabilir ve bu da aşağıdaki sonuçlara yol açabilir:

- **Kaynakların Sınırlanması:** Artan borç servis maliyetleri, kamu ve özel sektörün yatırım yapma kapasitesini azaltabilir. Daha fazla gelir, borç geri ödemelerine yönlendirildiğinde, yatırımlara ayrılan kaynaklar azalabilir.
- **Büyüme Hızında Yavaşlama:** Yüksek borç yükü, büyüme hızını azaltabilir. Yatırımların kısıtlanması, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratır.

Yüksek toplam borç stoku, ekonomik istikrarı tehdit edebilir. Aşırı borçlanma, ülkenin mali durumunu zayıflatabilir ve ekonomik krizlere yol açabilir. Bu durum, uluslararası piyasalarda güven kaybına neden olabilir ve aşağıdaki sonuçları doğurabilir:

- **Sermaye Çıkışı:** Yüksek borç seviyeleri, yabancı yatırımcılar için risk işaretleri oluşturabilir. Bu da sermaye çıkışına yol açabilir.
- **Değer Kaybı:** Ekonomik istikrarsızlık, para biriminin değer kaybetmesine neden olabilir. Bu da enflasyonu artırarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.

Toplam borç stoku, iktisadi büyüme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip bir faktördür. Doğru yönetildiğinde, borç, yatırımların ve büyümenin desteklenmesine yardımcı olabilir. Ancak aşırı borçlanma, ekonomik istikrarı tehdit edebilir ve büyüme hızını yavaşlatabilir. Ülkelerin toplam borç stoku ile büyüme arasındaki dengeyi iyi yönetmesi, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, borç yönetimi politikaları, yatırım ve tüketim harcamalarıyla birlikte dikkate alınmalıdır.

8. Dış Ticaret Dengesi:

Negatif katkı: Türkiye'nin kronik dış ticaret açığı, büyümeyi sınırlayan faktörlerden biri olmuştur. Özellikle ithalat bağımlılığı, dış ticaret açığının büyümesini tetiklemiştir. Bu da cari açık ve döviz baskıları yaratmıştır. Dış ticaret dengesi, bir ülkenin uluslararası ticaret

faaliyetlerinde mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracat arasındaki farkı ifade eder. Dış ticaret dengesi, bir ülkenin ekonomik yapısı ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilir. Dış Ticaret Dengesi:

- İhracatın ithalatı aştığı durum (pozitif dış ticaret dengesi) ekonomik büyümeyi destekler.
- İthalatın ihracatı aştığı durum (negatif dış ticaret dengesi) ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

İhracatın Önemi; İhracat, yerli üretimin uluslararası piyasalara sunulması anlamına gelir. Bu, ekonomideki toplam talebi artırır. İhracatın artması, işletmelerin üretim kapasitesini artırmasına imkân sağlar ve bu durumda istihdam yaratılır. **İhracatın Ekonomik Büyümeye Katkıları:**

- **Döviz Geliri:** İhracat, ülkeye döviz girişi sağlar. Bu döviz, yurtdışında mal ve hizmet alımlarında kullanılabilir, yatırımları destekleyebilir.
- **Rekabetçilik:** İhracat, yerli firmaların rekabet gücünü artırır. Uluslararası pazarlarda rekabet eden firmalar, yenilik yapma ve verimliliklerini artırma yönünde teşvik edilir.
- **Büyüme Oranı:** Çeşitli çalışmalar, ihracat artışının, GSYH büyüme oranlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Örneğin, OECD raporları, ihracatın GSYH'ye katkısının önemli olduğunu vurgulamaktadır (OECD, 2018:15).

İthalatın Ekonomik Büyümeye Etkisi: İthalat, ülkelerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin yurt dışından temin edilmesini sağlar. Bu, tüketim ve yatırımları artırabilir. Dış ticaret dengesi, bir ülkenin ihracat ve ithalatı arasındaki farkı ifade eder. Pozitif dış ticaret dengesi, ihracatın ithalattan fazla olduğu durumu; negatif dış ticaret dengesi ise ithalatın ihracattan fazla olduğu durumu belirtir. Türkiye'nin dış ticaret dengesi genellikle negatif olup, bu durum ülkenin ithalatının ihracatından fazla olduğunu gösterir. **Olumsuz Etkileri:**

- **Yerli Üretim Üzerindeki Baskı:** Aşırı ithalat, yerli üreticileri olumsuz etkileyebilir. Yerli firmalar, uluslararası firmalarla rekabet edemeyebilir, bu da iş kaybına yol açabilir. İflaslar artabilir. Sektör büyük bir krizin içine düşebilir.
- **Tüketim ve Yatırım:** İthalat, özellikle ara mallar ve yatırım malları açısından, Türkiye'nin üretim süreçlerini destekleyebilir. Bu, yerel üretimin kalitesini ve üretim gücünü artırır ve sektörel yatırımları teşvik eder.

- **Döviz Çıkışı:** İthalatın artması, ülkenin döviz rezervlerini azaltabilir. Bu durum, döviz kurlarında dalgalanmalara neden olabilir ve enflasyonu artırabilir. Aşırı ithalat, döviz rezervlerinin azalmasına yol açabilir. Bu durum, ekonomik istikrarsızlığa ve kur dalgalanmalarına neden olabilir, dolayısıyla büyümeyi olumsuz etkiler. Devalüasyon – enflasyon sarmalı gibi dengesiz bir yapının ortaya çıkmasına neden olur.

Dış ticaret dengesi, ekonomik istikrarı doğrudan etkiler. Pozitif bir dış ticaret dengesi, döviz rezervlerini artırırken, negatif bir dış ticaret dengesi finansal istikrarsızlığa yol açabilir. Türkiye'nin dış ticaret dengesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini inceleyecek olursak:

- **Yüksek Dış Ticaret Açığı:** Türkiye'nin yüksek dış ticaret açığı, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından bir risk faktörü oluşturabilir. Dış ticaret açığının finanse edilmesi için gerekli döviz ihtiyacı, yabancı yatırımları çekme gerekliliğini doğurur.
- **Küresel Ekonomik Bağlantılar:** Türkiye'nin dış ticaret dengesi, küresel ekonomik durgunluk veya dalgalanmalardan doğrudan etkilenir. Örneğin, 2008 küresel finansal krizi sırasında Türkiye'nin dış ticaret dengesi olumsuz yönde etkilenmiş, bu da ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır.
- **Sektörel Etkiler:** İhracatın yoğun olduğu sektörler (örneğin, otomotiv, tekstil) ekonomik büyümede kritik bir rol oynamaktadır. Bu sektörlerdeki büyüme, Türkiye'nin genel ekonomik performansını doğrudan etkiler.

Dış ticaret dengesizliği, borçların artmasına ve dış finansman bağımlılığına neden olabilir. Uzun vadede, büyük dış ticaret açıkları, ekonomik krizlere yol açabilir. Dış ticaret dengesinin sektörel etkileri de bulunmaktadır:

- **İmalat Sektörü:** İhracat, imalat sektörünü doğrudan etkiler. İhracat artışı, üretim süreçlerini genişletme ve yeni istihdam olanakları yaratma imkânı sağlar.
- **Hizmet Sektörü:** İthalatın artması, hizmet sektöründeki büyümeyi destekleyebilir. Örneğin, teknoloji transferi ile birlikte, yerli hizmet sunucuları daha verimli hale gelebilir.

Dış Ticaretin Ekonomik Politikalara Etkisi: Dış ticaret dengesi, ekonomik politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynar:

- **Ticaret Politikaları:** Hükümetler, dış ticaret dengesini iyileştirmek için gümrük vergileri, sübvansiyonlar ve ticaret anlaşmaları gibi politikalar geliştirebilir.

- **Mali Politikalar:** Dış ticaret açığı, kamu harcamaları ve vergi politikaları üzerinde etkili olabilir. Dış ticaret açığına bağlı olarak hükümetler, mali disiplin sağlamak için harcamaları kısıtlayabilir.

Dış ticaret dengesi, iktisadi büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İhracatın artması, ekonomik büyümeyi desteklerken, aşırı ithalat ve dış ticaret açıkları ekonomik istikrarı tehdit edebilir. Bu nedenle, ülkelerin dış ticaret politikalarını dikkatlice planlaması ve dengeli bir ticaret yapısı oluşturması önemlidir. Dış ticaret dengesinin izlenmesi, ekonomik büyüme stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanması için kritik bir faktördür. Türkiye'nin dış ticaret dengesi, ülkenin iktisadi büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dış ticaret dengesi, Türkiye'nin uluslararası ticaret faaliyetlerinin bir göstergesi olup, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış ticaret dengesi, iktisadi büyüme üzerinde karmaşık bir etkiye sahiptir. İhracatın artması, döviz gelirlerini artırırken, istihdam ve rekabetçiliği desteklerken; aşırı ithalat, yerli üreticileri zorlayabilir ve döviz çıkışına neden olabilir. Türkiye'nin dış ticaret dengesinin izlenmesi ve stratejik ticaret politikalarının uygulanması, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

9. Yenilenebilir Enerji:

Artışı (%1'den %15'e): Yenilenebilir enerji kavramı; doğadan sürekli olarak yenilenen ve soyu tükenme riski olmayan kaynaklar elde edilen enerji türüdür. Güneş ışığı, rüzgâr, ısı, ışık, su (hidroelektrik), dalga, yağmur, biyokütle ve jeotermal enerji gibi doğal kaynaklardan elde edilen enerji türüne, "Yenilenebilir Enerji" denilmektedir (Nguyen & Nguyen, 2021:1; aktaran bkz: Kılınç & Kılınç, 2022:3). Bu enerji türü örnek olarak gösterilebilir. Yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlar gibi sınırlı değildir ve sürekli bir şekilde bulunur, dolayısıyla enerjinin sürdürülebilirliğini sağlar. Yenilenebilir enerji (temiz enerji) kaynaklarının kullanımının artması, iktisadi büyüme üzerinde çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, hem kısa vadede ekonomik faaliyetler üzerinde somut sonuçlar doğurmakta hem de uzun vadede sürdürülebilir kalkınma ve çevreyi koruma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimin artmasının sebebi; petrol fiyatlarında görülen sürekli dalgalanmalar, fosil enerji kaynaklarına bağımlılığın yükselmesi (ekonomik yapıda darboğaz oluşturması), çevre sorunlarına karşı artan ilgi ve karbon salınımı gibi faktörlere göre şekillenmektedir (Apergis & Payne, 2009:656; aktaran bkz: Tarla, 2022:56-58). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, enerji ithalatına olan bağımlılığın azaltılması ve yerli enerji kaynaklarının kullanımı, ekonomik istikrarı güçlendirebilir ve büyümeyi teşvik edebilir. Türkiye, son yıllarda

yenilenebilir enerji yatırımlarına ağırlık vermiştir. Güneş, rüzgâr ve hidroelektrik enerjisi yatırımları hem enerji arz güvenliğini artırmış hem de büyümeye katkı sağlamıştır. Yenilenebilir enerji yatırımları, ülkelerin enerji ithalatına bağımlılığını azaltarak, enerji güvenliğini artırır. Yenilenebilir enerji üretiminin yıldan yıla hızlı bir şekilde artması; 2019’da %6,5’luk bir artış göstermesi, diğer fosil enerji kaynakları tüketimini hızla yavaşlatmaktadır. 2011-2020 yılları baz alındığında, yenilenebilir enerjide en fazla artış, güneş enerjisinde yaşanmıştır. 2021 verilerine göre, Türkiye’de akarsu kaynaklarında kurulu 576 hidroelektrik santrali ve 133 baraj santrali, 7.640 güneş enerjisi santrali, 332 rüzgâr enerjisi santrali, 60 jeotermal enerji santrali ve 276 biyokütle santrali faaliyet göstermektedir (Tarla, 2022:58-72). Türkiye’nin Brüt hidroelektrik enerji potansiyeli 433 milyar kWh/yıl olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin rüzgâr enerji potansiyeli 47.849 MW olarak belirlenmiştir. Yenilenebilir enerji potansiyelimiz 741 milyar kw-saattir (Pamir, 2016:408-415). Türkiye’nin 2000 yılında hidroenerjiye dayalı 11 GW olan yenilenebilir enerji kurulu gücü, 2021 yılında yaklaşık 4,6 kat artarak, 51,3 GW’a çıkmıştır. Türkiye’nin elektrikte kurulu gücü 2021’in ilk yarısı itibariyle 98 GW’a yükselmiştir. Bunun %52’si yenilenebilir kaynaklara dayalı santrallerden sağlanmaktadır. 2001 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğin toplam elektrik üretimi içinde %20 iken, 2020 yılında bu oran %42,5’a çıkmıştır. 20 yıl öce güneş, rüzgâr ve termalden elde edilen elektrik enerjisi miktarı %01’den az iken 2022 yılı itibariyle %14,5’e çıkmıştır. IEA tarafından yayınlanan “**Yenilenebilir Enerji 2019**” raporunda, Türkiye 2024 yılında 63 GW temiz enerji kapasitesine ulaşacağı belirtilmektedir. Bu rakamla Türkiye, Avrupa’da 5. sırada, dünyada ise 12. sırada gelmektedir (Can ve Yılmaz, 2022:99-126). Özellikle Türkiye gibi fosil yakıtlara büyük ölçüde bağımlı ülkelerde, yenilenebilir enerji yatırımları enerji ithalatını azaltarak dış ticaret açığını daraltır ve cari açığı olumlu yönde etkiler.

- **Enerji İthalatı Azalır:** Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithal ettiği fosil yakıtlar ile karşılamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgâr, hidroelektrik, jeotermal) kullanımı arttıkça, petrol ve doğal gaz ithalatına olan ihtiyaç azalır. Bu da döviz rezervlerinin korunmasını ve ithalat giderlerinin azaltılmasını sağlar.
- **Cari Açığın Azaltılması:** Türkiye’nin enerji ithalatına bağlı cari açığı, yenilenebilir enerji yatırımları ile uzun vadede küçülebilir. Dış ticaret dengesine olumlu katkı sağlayan bu durum, ekonomik büyümeye de katkıda bulunur.

Uluslararası Enerji Ajansına göre, son otuz yılda CO₂ emisyonu %53,7 arttığı ve 2020 yılı itibariyle, 31,5 gigaton’a ulaşmıştır. Hava kirliliğinin, sadece ekonomik yapıya zararı yok,

bunun yanında, insan sağlığına, yaşam kalitesine, çevresel (su ve toprak alanlarının) harabiyete ve kirlenmesine yol açması, biyoçeşitliliğinin azalması veya yok olması, ozon tabakasının delinmesi, doğal kaynaklar ve tüm tabiat unsurlarını öldüren ya da yok eden en temel faktör CO₂ emisyonudur (Apaydın, 2022:49-52). Yenilenebilir enerji sektörüne yapılan yatırımlar, yeni iş imkanları yaratarak, ekonomik büyümeyi teşvik eder.

- **İstihdam Artışı:** Yenilenebilir enerji santrallerinin kurulması, işletilmesi ve bakımı, yeni iş alanları yaratır. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) verilerine göre, 2020 itibarıyla yenilenebilir enerji sektöründe dünya genelinde 12 milyon kişi istihdam edilmiştir. Bu, ekonomik büyüme açısından önemli bir istihdam kaynağıdır.
- **İnovasyon ve Teknoloji Yatırımları:** Yenilenebilir enerji sektörüne yapılan yatırımlar, teknolojik yenilikleri teşvik eder ve yeni teknolojilerin geliştirilmesini sağlar. Güneş panelleri, rüzgâr türbinleri ve enerji depolama teknolojileri gibi alanlarda yapılan yatırımlar, Ar-Ge faaliyetlerini ve teknoloji ihracatını artırarak büyümeyi destekler.

Yenilenebilir enerji, çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir rol oynamaktadır. Fosil yakıtların kullanımının azaltılması, çevresel bozulmayı ve iklim değişikliğine bağlı riskleri en aza indirir. Bu da uzun vadede ekonomik istikrarı sağlar.

- **Çevresel Etkiler:** Yenilenebilir enerji, düşük karbon salınımlarıyla çevresel sürdürülebilirliği teşvik eder. Türkiye'nin karbon emisyonlarını azaltması, iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası taahhütlerine uygun bir politika izlediğini gösterir ve bu da dış yatırımları teşvik edebilir.
- **İklim Değişikliği ile Mücadele:** Türkiye, yenilenebilir enerji projeleri ile iklim değişikliği hedeflerine ulaşarak, uzun vadede tarım ve turizm gibi iklime duyarlı sektörlerdeki olumsuz etkileri azaltabilir. Bu durum, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratır.

Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında güçlü, çok boyutlu ve dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Bu karmaşık ilişki, Türkiye'nin iktisadi büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Enerji arzını, verimliliğini ve etkinliğini artırır, üretim maliyetlerini düşürür, dışarıya bağımlılığı ve cari açığı azaltır, istihdam yaratır ve çevresel sürdürülebilirliği destekler, verimli ve etkin üretim gerçekleşir, istikrarlı büyümenin koşulları sağlanmış olur. Ayrıca, enerji girdi maliyetlerini düşürerek sanayi ve imalat sektörünün rekabet gücünü artırır.

Ülkenin geçiş sürecindeki zorlukların aşılması için devlet teşvikleri, finansman imkanları ve uzun vadeli stratejik planlamalar önemlidir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikaları, bu zorlukları aşmayı ve ekonomik büyümeye katkıyı artırmayı hedeflemelidir. Yenilenebilir enerjiye geçişin ekonomik büyümeye olumlu etkileri kadar, bazı zorlukları da bulunmaktadır. Yüksek başlangıç maliyetleri, yatırım geri dönüş sürelerinin uzunluğu ve teknolojik yetersizlikler bu geçişi zorlaştırabilir. Türkiye'de, devlet teşvikleri ve düzenleyici çerçeveler bu zorlukları aşmak için kritik bir rol oynamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımları artıracak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin politikalar gözden geçirilmesi gerekir. Bu bağlamda enerji verimliliğini ve tasarrufunu dikkate alan yatırımlara ağırlık verilmesi gerekir. Yenilenebilir enerji üretimini artırabilmek için enerji kooperatiflerine ve makro ölçekli finansman kaynaklarına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda finansal planların ortaya konması gerekir. Yenilenemeyen enerji tüketimini azaltacak “yeşil enerji” yatırımları üzerindeki vergilerin düşürülmesi gibi finansal tedbirlerin alınması gerekir. Yenilenebilir enerji yatırım planlamalarında AR-GE harcamalarına daha fazla fon ayrılması gerekir (Kılınç & Kılınç, 2022:1-23).

10. Finansal Derinleşme:

Artışı (%3'ten %12'ye): Finansal sektörün gelişimi, bankacılık ve sermaye piyasalarının derinleşmesi hem yerli hem de yabancı yatırımların artmasına olanak sağlamıştır. Finansal derinleşme, bir ekonominin finansal sisteminin gelişmişliği ve etkinliğinin bir ölçüsü olarak tanımlanır. Genellikle bir ülkede bankaların, sermaye piyasalarının, sigorta ve diğer finansal kurumların büyüklüğü ve etkinliği ile ilişkilendirilir. Finansal derinleşmenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, sermaye birikimi, yatırımların finansmanı, kaynak tahsisi ve verimlilik artışı gibi çeşitli kanallar üzerinden gerçekleşir. Finansal sistemin gelişmiş olması, ekonomik büyümeyi teşvik eden bir dizi yapısal dönüşümü kolaylaştırır. Finansal derinleşme, tasarrufların toplanması ve bu tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi sürecini kolaylaştırır. İleri bir finansal sistem, yatırımcıların daha kolay finansmana erişmesini sağlar, bu da ekonomik büyümeyi hızlandırır.

- **Sermaye Birikimi:** Finansal derinleşme, tasarruf oranlarını artırarak sermaye birikimine katkı sağlar. Gelişmiş finansal piyasalar, bireylerin ve kurumların tasarruflarını verimli bir şekilde yatırıma dönüştürür, bu da ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

- **Kredilere Erişim ve Yatırım:** Bankalar ve diğer finansal kurumlar tarafından sağlanan krediler, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) büyümesi için kritik önem taşır. Finansal sistemin gelişmiş olduğu ülkelerde, KOBİ'ler yatırım yaparak büyür ve istihdam yaratır, bu da genel ekonomik büyümeyi hızlandırır.

Finansal derinleşme, ekonomide kaynakların daha verimli bir şekilde tahsis edilmesine olanak tanır. Gelişmiş finansal piyasalar, fonların en verimli projelere yönlendirilmesini sağlayarak üretkenliği artırır.

- **Verimli Yatırımlar:** Gelişmiş finansal sistemler, yüksek getirili projelere daha kolay kaynak sağlar. Bu, sadece ekonominin genel üretkenliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda büyümenin sürdürülebilir olmasına da katkıda bulunur.
- **Risk Yönetimi:** Finansal piyasaların gelişmiş olması, yatırımcıların risklerini yönetmelerine yardımcı olur. Bu, özellikle büyük projelerde ve yenilikçi girişimlerde risk almayı teşvik eder. Finansal derinleşmenin yüksek olduğu ekonomilerde riskler daha etkin yönetildiği için, ekonomik büyüme daha istikrarlı olabilir.

Finansal derinleşme, kamu politikaları ve finansal reformlar ile desteklendiğinde, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha belirgin hale gelir.

- **Yasal Çerçeve ve Düzenlemeler:** Güçlü bir düzenleyici çerçeve, finansal piyasaların etkin çalışmasını sağlar. Yatırımcı güvenini artıran düzenlemeler, sermaye piyasalarındaki büyümeyi teşvik eder. Türkiye'de son yıllarda yapılan finansal reformlar, bankacılık sektörü ve sermaye piyasalarının derinleşmesine katkıda bulunmuştur.
- **Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları:** Kamu politikaları, özel sektörle iş birliği yaparak altyapı projeleri gibi büyük yatırımları finanse edebilir. Bu tür yatırımlar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlar.

Gelişmiş bir finansal sistem, yabancı sermaye çekmek için kritik bir faktördür. Finansal derinleşme, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların artmasını sağlar ve bu yatırımlar ekonomik büyümeyi hızlandırır.

- **Yabancı Yatırımların Artışı:** İleri finansal sistemlere sahip ülkeler, yabancı yatırımcılar için daha cazip hale gelir. Yabancı sermaye girişleri, hem yerel şirketlerin

büyümesine katkı sağlar hem de teknoloji transferi ve bilgi paylaşımı yoluyla verimliliği artırır.

- **Sermaye Piyasalarının Derinleşmesi:** Gelişmiş sermaye piyasaları, yerli ve yabancı yatırımcılar için güvenli ve likit bir yatırım ortamı sunar. Bu, daha fazla sermaye girişini teşvik eder ve ekonomik büyümeyi hızlandırır.

Finansal derinleşme, girişimciliği teşvik ederek iş fırsatları yaratır. Yeni girişimlerin ve işletmelerin finansmana erişiminin kolaylaşması, iş yaratma süreçlerini hızlandırır ve istihdam artışı sağlar.

- **Girişimciliğin Teşviki:** Finansal sistemin gelişmiş olması, girişimcilerin işlerini finanse etmelerini kolaylaştırır. Bu da yeni işletmelerin kurulmasını ve büyümesini teşvik eder. Yeni iş alanları yaratılması, istihdam oranlarının artmasına katkıda bulunur.
- **Kapsayıcı Büyüme:** Finansal derinleşme, finansal hizmetlere erişimi genişleterek daha fazla insanın ekonomik büyümenin bir parçası olmasını sağlar. Mikro finans gibi girişimler, düşük gelirli kesimlerin de ekonomik aktivitelere katılımını artırarak kapsayıcı büyümeyi teşvik eder.

Finansal derinleşme, bir ülkenin iktisadi büyümesi üzerinde çok yönlü ve olumlu etkilere sahiptir. Sermaye birikimini artırır, yatırımları teşvik eder, girişimciliği ve teknolojik gelişmeyi destekler. Aynı zamanda istihdam artışına katkı sağlar ve yabancı sermaye girişlerini artırır. Finansal piyasaların derinleşmesi, ekonominin verimliliğini artırarak uzun vadeli ve sürdürülebilir büyüme sağlar. Ancak, finansal sistemlerin etkin çalışabilmesi için güçlü bir düzenleyici çerçeve ve şeffaflık gereklidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, finansal derinleşmenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi artırılabilir; bunun için finansal reformlar, dijitalleşme ve finansal inovasyonun desteklenmesi kritik öneme sahiptir.

11. Demografik Yapı:

Artışı (%6'dan %12'ye): Türkiye'nin genç ve dinamik nüfusu 1970'li yıllardan bu yana büyümeye katkı sağlamıştır. Ancak yaşanan nüfus ve düşük doğurganlık oranları, 2020'li yıllarda büyümeyi sınırlamaya başlamıştır. Demografik yapı analizi aşağıda detaylı olarak analiz edilmiştir. Beşerî sermaye bireysel seviyede etkinliğini sağlayan unsurlar üç şekilde kazanılır (Bontis bunu 4 maddede belirtmiştir; (Bontis, 1999:446; Yumuşak,2008:13; aktaran bknz: Aksu, 2016:76):

- İnsanın doğuştan gelen nitelikleriyle ve genetik miras,
- İnsanın sonradan kazandığı yetenekleriyle ve eğitim durumu, (Hayat tecrübesiyle, bilgi edinme, görgü, deneyim ve uzmanlık formasyonu kazanımıyla),
- Her iki yeteneği elde etme ve kullanabilme imkanlarıyla belirlenir (Hayattan ve işten beklentileri ve bu durum karşısındaki davranışları).

Beşerî sermaye etkinliğini belirleyen faktörler birbirleriyle iç içe geçmiş olup ve karşılıklı etkileşim içindedir. Dinamik bir yapı arz etmektedir (Yumuşak,2008:13). Bir ekonomide eğitim ve sağlık, beşerî sermayenin nitelik yönünden gelişiminde rol oynayan iki önemli unsurdur. Beşerî sermayenin asıl kaynağını eğitim oluşturmakla birlikte, toplumun sağlık düzeyi de beşerî sermayeyi besleyen ve gelişmesine önemli katkıda bulunan diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyümeyle ilgili birçok çalışmada daha uzun yaşamanın iktisadi büyüme üzerinde olumlu etki yaptığını ortaya koymaktadır (Parasız,2003:47; aktaran bknz: Aksu, 2016:76).

Sağlık hizmeti insanlık için olmazsa olmaz en önemli kamu hizmeti yatırımdır. Gelir dağılımı ile yakından ilgili bir değişken sağlık politikalarıdır. Büyüme sürecinde önemli rolü olabilen insan sağlığı ile gelir dağılımı değişkenlerinin kendi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır: Düşük gelir, kötü beslenmeye sebep olurken, yoksulluk ise sağlık kazanç potansiyelini azaltır. Öte yandan, ampirik çalışmalar sağlık ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişki öngörmektedir. (TEK,2003:12; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf/2004>; Türkiye İktisat Kongresi Cilt 11: Çalışma Grubu Raporları – I.; erişim tarihi:10.10.2009; aktaran bknz: Aksu, 2018:3622).

Topluma sunulan sağlık hizmetindeki kalitenin artışı çalışma hayatında verimlilik artışına sebep olurken, eğitim hayatında başarı oranının daha belirgin oluşmasına imkân sağlarken, sağlıklı kişilerin çalışma ömrünün daha uzun olacağı ve böylece bu kişilerden daha uzun süreli ve verimli olarak faydalanılacağı belirtilmektedir (Smith, 2008:70-79; Ayrıca bknz: Ay, Kızılkaya ve Koçak, 2013:164; aktaran bknz: Aksu, 2018:3622).

Dolayısıyla beşerî sermaye açısından yaşam şartlarının elverişliliği, hayattan memnuniyet duyma ve zevk alma, beslenme ve yaşam alanlarının iyileştirilmesi, ortalama ömürün uzaması, eğitimdeki ve sağlık sektöründeki ilerlemeler ve gelişmeler iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için asgariden gerekli temel şartlardandır. Bu bağlamda eğitime yapılan yatırımlarda ne kadar ilave harcama yapılıyorsa, en az onun kadar sağlık

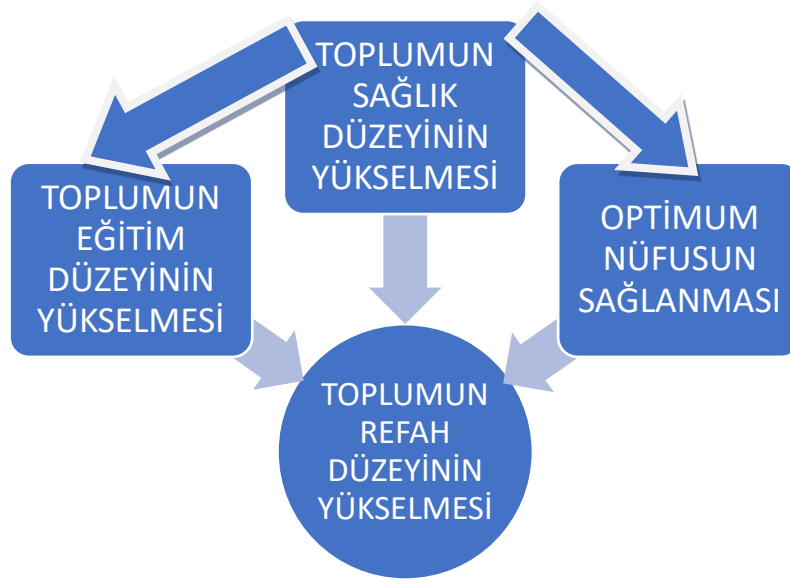
alanındaki yatırımlarının da artması gerektiği, iktisadi büyüme için olmazsa olmaz bir durum oluşturduğu görülmektedir (Aksu, 2018:3622).

Bir toplumda beşerî sermayenin kalitesini arttırmak için sağlık konusundaki gelişmişlik düzeyi önem arz etmektedir. Sağlık düzeyini belirleyen en önemli göstergeler; bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama ömür, hastalıkların türü ve miktarı ve sağlık sistemine ilişkin göstergeler²² oluşturmaktadır. Bir toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişmişlik arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (Taban ve Kar,2004:290-293). Sağlık açısından durumu iyi olan bir toplumun, beşerî sermaye kalitesi de iyi olacak ve bu durum verimliliği artırarak, iktisadi büyümeyi olumlu etkileyebilecektir (Karagül,2002:72). Sağlık ile verimlilik arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Sağlığın, emeğin enerji düzeyini ve iş kapasitesini olumlu yönde etkileyerek verimlilik ve dolayısıyla büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır. Sağlıklı toplum büyüyen bir ekonomi demektir. Bunun yanında, hayat beklentisinin artması fertleri emeklilik için daha fazla tasarruf etmeye motive edebilir, bu da daha fazla sermaye birikimi anlamını taşır (Uzay,2005:42).

Bu bağlamda, beşerî sermayenin artırılması için eğitilmiş ve sağlıklı bir topluma ihtiyaç vardır. Sağlığın, toplumun gelir ve refahı, işçi verimliliği, işgücü katılımı, tasarruf ve yatırım oranları, demografik faktörler ile diğer beşerî sermaye faktörleri üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır (Taban ve Kar,2004:292; Dağdemir, 2009: 87-90; aktaran bkz: Aksu, 2018:3616)²³. Ayrıca başarılı sağlık hizmetleri ile beşerî sermaye ilişkisinin “*pozitif*” olması, bir ülkenin kalkınmasında ve diğer ülkelerle kıyaslanmasında öne çıkartan temel nokta olmasıdır. “*Sağlıklı toplum, üretken toplumdur*” (Aksu, 2016:100). Ekonomik kalkınmasını sağlatabilmiş ileri toplumlarda, sağlık için ayrılan kaynaklar artarken, fertlerinde sağlıklı olma bilinci hızla artmaktadır. Ayrıca sağlık düzeyinin gelişmesi iktisadi gelişmeyi de hızlandırmaktadır (Mazgit, 2002:405).

²² Sağlık Bakanlığı bütçesi, Doktor sayısı (doktor başına düşen hasta sayısı), hastane sayısı, hemşire ve ebe sayısı (hasta başına düşen hemşire ve ebe sayısı), yatak sayısı (1000 kişiye düşen yatak sayısı), kullanılan ilaç miktarı (TL cinsinden), sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan pay (% olarak) vb. kümülatif değerler baz alınır.

²³ Sağlık alanında yapılan harcamalar, toplam verimlilik artışı ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif olduğu sonucuna neden olurken, sağlık düzeyindeki iyileşmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişini hızlandırdığı ve cesaretlendirmesidir. Sağlık düzeyindeki iyileşmenin beşerî sermayenin kaynağı olan eğitimin verimli şekilde kaliteli olarak yaygınlaşmasına ve eğitim süresinin uzamasına destek sağlarken, bunun yanında sağlık harcamaları, işgücünün nüfusa oranının artmasını sağlarken, ortaya çıkan durum, iktisadi büyüme ve toplumsal yapının değişimi üzerindeki pozitif etki yapmaktadır (Dağdemir,2009:87-90).

Şekil 8: İktisadi Kalkınma Sürecinde Refah Artışının Ortaya Çıkması

Kaynak: Aksu, 2018:3616'daki şekilden alınmıştır.

Bir toplumda refahın yükselmesi, sağlık, eğitim, optimum nüfus²⁴ ve yaşam düzeyinin birlikte yükselmesi ile mümkün olur. Yukarıdaki şekilde bu ilişki daha net gözükmemektedir. Sağlıklı bir nüfus, ortalama yaşam beklentisini artırır. Bu durum, ekonomiye uzun vadeli katkı sağlayan bireylerin sayısını artırırken, sağlık harcamaları üzerindeki baskıyı da azaltır. Böylece ekonomik kalkınma süreci hızlanır (Weil,2007:1265-1306). Ülke kalkınması açısından fiziki sermayeye ve eğitime yapılan yatırımlarının aynı ölçekte sağlığa da yapılması gerektiği görülmektedir (Taban, 2006:34; Ayrıca bkz: Mushkin, 1962:129-157). Eğitimli bireyler, sağlık konularında daha bilinçlidir ve sağlık hizmetlerinden daha etkili bir şekilde yararlanabilir. Bu döngü, bireylerin hem eğitim hem de sağlık seviyelerini yükselterek uzun vadede ekonomiye ve nüfus dinamiklerine olumlu etkilerde bulunur (Grossman, 2000:347-408). Bir ülkede firmalar tarafından istihdam edilen kişilerin eğitimli, sağlıklı ve teknik becerisi yüksek, kaliteli olması daha verimli, daha etkin üretim ve daha yüksek performans göstermesi anlamına gelirken, ölçeğe göre artan getirisi yüksek bir üretimi meydana getirecektir (Şimşek ve Kadılar, 2010:118). Bu bağlamda, sağlıklı fertler, iş gücüne daha fazla katkıda bulunur ve iş gücü verimliliği artar. Sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükselmesi, fertlerin daha uzun ve üretken bir yaşam sürmesine olanak tanır, bu da ekonomik büyümeyi destekler (Bloom ve Canning, 2000:1207-1209). Böylece eğitimli, sağlıklı ve teknik becerili bir işgücü yüksek ve verimli

²⁴ İktisadi koşullar açısından, en uygun (optimum) nüfus bir ülkenin belli bir gelişme düzeyinde üretim teknolojisi ve diğer kaynakları sabit kalırken, kişi başına üretimin en çok arttıran toplam nüfus miktarıdır. Diğer bir ifade ile bütün koşullar aynı kalırken ülke nüfusundaki bir artış veya azalışın topluma herhangi bir sıkıntı vermeyecek olan nüfus miktarıdır. Başka bir tanıma göre ise, dünyanın insanları belirli bir hayat standardında yaşamını idame ettirebilecek, gelir dağılımından adil olarak faydalanabilecek, açlık ve sefaletle yüz yüze getirmeyecek en uygun hayat (standart) sınırına sahip nüfus miktarı olarak tarif edilmektedir (Aksu, 1998:221).

üretimi meydana getirirken, iktisadi büyümesinde kaynağını oluşturmuş olmaktadır (Aksu, 2018:3617). Dünyada bazı ülkeler kalkınma yarışındayken, bazı ülkelerde hayatta kalmaya, yaşamaya çabalamaktadır. Zengin ülke-fakir ülke veya Kuzey-Güney ayrımının ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi de ülkelerin coğrafyasından, insanların hijyenik yaşama alanlarından ve iklim şartlarından kaynaklanmaktadır. Sağlık hizmetlerinin uluslararası ve ekonomik kalkınma ve büyüme sürecinde değerlendirme yapılabilmesi için sağlık hizmetleri etkinlik göstergeleri kabul edilmiştir. Bunları dört grupta göstermek mümkündür (Aksu, 2018:3623).

- 1) Demografik Göstergeler (kişi başına düşen hastane ve kişi başına düşen doktor sayısı),
- 2) Yaşam Göstergeleri (Yaşam uzunluğu, Doğurganlık oranı, Bebek ölümleri, vb.),
- 3) Ekonomik Göstergeler (Sağlık alanında yapılan toplam harcamalar, konsolide bütçeden ayrılan pay),
- 4) Hastane Göstergeleri (Yatak sayısı, Hastane sayısı, Doktor ve Sağlık elemanı sayısı, vb.) (Yeğinboy ve Yeğinboy, 1993:1-5; aktaran bkz: Aksu, 3623).

Konu ile ilgili bütün çalışmalarda, etkin sağlık harcamalarının iktisadi büyümeyi verimlilik artışları üzerinden etkilediği kabul edilmektedir (Lopez-Casasnovas ve diğ., 2005:1-16). Bir başka deyişle, sağlık harcamalarının yetersiz olduğu ve kötü sağlık hizmetlerinin olumsuz bir büyüme tablosuna yol açıp bu tablonun daha kötü bir sağlık hizmeti doğurması gibi bir kısır döngünün ülkeler arasında giderek büyüyen uçurumu açıklamakta etkili olduğu iddia edilebilir (Özlale,2007:1-10). İnsanların doğuştan hayatta kalma beklentisi, insanların ömürlerince yaptığı birikimlerden elde edecekleri getiri beklentisiyle, özel tasarruf ve yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyeceğinden iktisadi büyümeye yansımaları da olumlu olacaktır (Glomm ve Ravikumar, 1997: 201). Artan sağlık harcamaları insanoğlunun yaşam süresini ve sağlıklı uzun ömür beklentisini arttırmaktadır (Kelly, 1997:64). Sağlık politikaları ile gelir dağılımı arasında da yakın bir ilişki vardır. Büyüme sürecinde önemli rolü olabilen insan sağlığı ile gelir dağılımı değişkenlerinin kendi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır: Düşük gelir, kötü beslenmeye sebep olurken, yoksulluk ise sağlık kazanç potansiyelini azaltır. Öte yandan, ampirik çalışmalar sağlık ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişki öngörmektedir (TEK,2003:12; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>/ 2004 Türkiye İktisat Kongresi Cilt 11: Çalışma Grubu Raporları – I., erişim tarihi:10.10.2009).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) 1994 yılında “insani kalkınma raporu” ile projeksiyona dayalı önemli bir strateji ortaya konmuştur. “Sürdürülebilir İnsani Kalkınma” adı verilen insanoğlunun temel ihtiyaçlarını²⁵ karşılamaya yönelik İnsani Kalkınma düşüncesinin temelleri ortaya konmuştur (Aksu, 2016:77).

Ülkelerin kalkınma süreçlerinde UNDP “*Human Development Report 1994*” adlı çalışmada “*insani gelişme endeksleri*” (human development index) açıklanmaya başlamıştır. 1990 yılından bu yana UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksleri (İGE), 3 temel gösterge üzerine yoğunlaşmıştır (Kaynak,2005:53-54; Çolak vd.,2007:707).

1. Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam, ömür süresi ve yıllık nüfus artış hızı ²⁶(Y₁),
2. Okuma yazma oranı ve okullaşma oranı olmak üzeredir. Ortalama eğitim süresi (Y₂)
3. Satın alma gücüne dönüştürülmüş kişi başına düşen gelir (Y₃),

Bunun yanında sağlık, eğitim ve kültür göstergelerini de dikkate alan bileşik bir göstergedir (Karluk,2007:17-19). Bu değişkenlerle ilgili olarak veri toplanırken, ele alınan ülkeler içinde, en düşük ve en yüksek değerler belirlenmektedir. Bu bileşenler, yalnızca ekonomik büyümeye odaklanmak yerine, insan refahının daha geniş bir yelpazede ölçülmesini sağlar. Böylece, eğitimdeki eşitsizlikler, sağlık hizmetlerine erişim ve gelir dağılımındaki dengesizlikler gibi sosyal sorunlar da değerlendirilir. Yukarıda belirtilen değişkenlerin toplamının üçe bölünmesi sonucunda İGE’yi hesaplamak mümkündür.

$$\text{İnsani Gelişme Endeksi} = \frac{Y_1 + Y_2 + Y_3}{3}$$

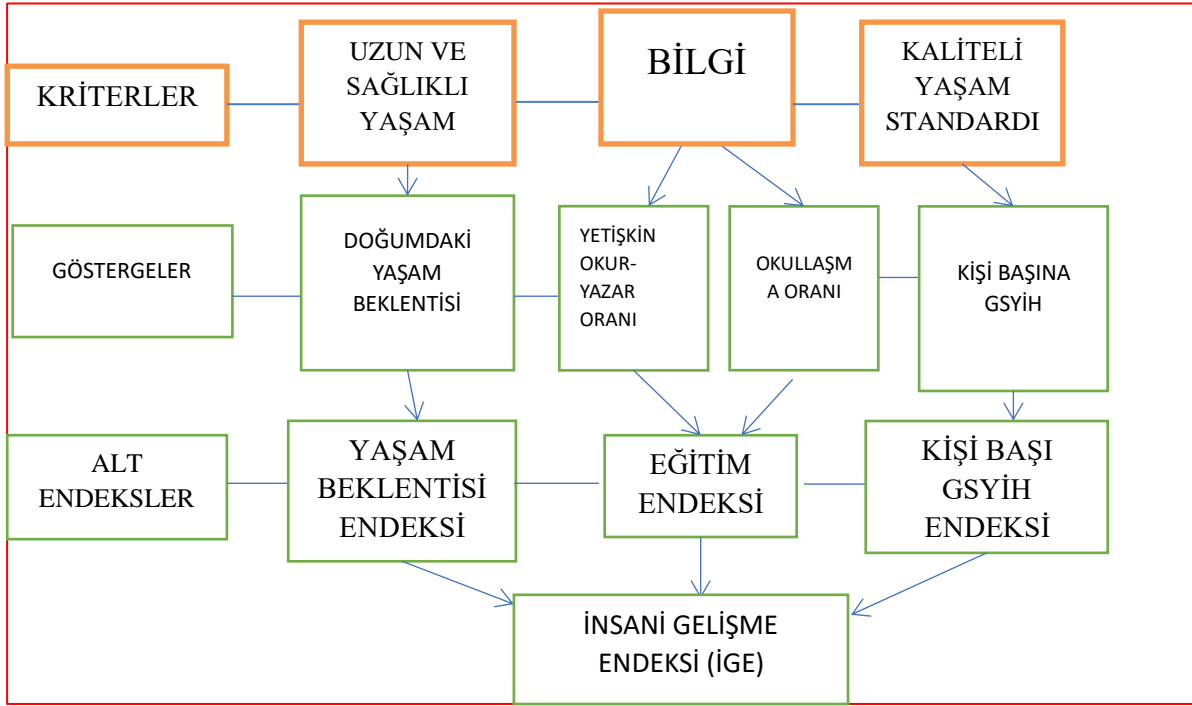
İnsani gelişme endeksinin hesaplanması aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

İGE'nin önemi, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini değerlendirirken yalnızca ekonomik göstergelere (örneğin gayrisafi yurt içi hasıla- GSYİH) dayalı olmaması, bunun yerine sosyal, sağlık ve eğitim gibi daha geniş kapsamlı insan gelişimini göz önünde bulundurmasında yatmaktadır. Endeks, bir ülkenin vatandaşlarının genel yaşam kalitesini, refahını ve fırsat eşitliğini değerlendirmek için daha dengeli bir ölçüm sağlar.

²⁵ Bu temel ihtiyaçlar, Rostow’un belirttiği üzere ihtiyaçlar hiyerarşisinde geçen, beslenme, barınma, sağlık, eğitim, kültür, temiz su ve temiz çevre, enerji ve çalışma durumu gibi ihtiyaçları kapsar.

²⁶ **Yıllık Nüfus Artış Hızı:** İki sayım tarihi arasındaki dönemde her 1000 nüfus için yıllık artan nüfustur. Doğal artış bağıntısı $(P_{n+t} = P_n \cdot e^{rt})$ ile hesaplanmaktadır. Burada; P_n : n tarihindeki (dönem başındaki) nüfus, P_{n+t} : n+t tarihindeki (t yıl sonra) nüfus, e : Logaritma, r : Yıllık nüfus artış hızı, t : İki tarih arasındaki süre (yıl olarak).

Şekil 9: İnsani Gelişme Endeksinin Hesaplanması

Kaynak: Aksu, 2016:79'daki şekilden alınmıştır.

Bu endeksin değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Birleşmiş Milletler, ülkeleri üç kategoriye bölmüştür (Karlık,2007:18; Acar,2002:121; aktaran bkz: Aksu, 2016:77):

- 0,00 – 0,49 arasında puanı olanlar: Düşük insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkeleri.
- 0,50 – 0,79 arasında puanı olanlar: Orta düzeyde insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkeleri.
- 0,80 – 1,0 arasında puanı olanlar: Yüksek düzeyde insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkeleri.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), bir ülkenin ekonomik başarısını sadece gelir seviyesi ile değerlendirmek yerine, insan refahını ve sosyal kalkınmayı daha kapsamlı bir şekilde ölçmeyi amaçlayan bir kalkınma göstergesidir. 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiştir ve toplumların sadece ekonomik büyümelerini değil, aynı zamanda insan gelişimini de ön plana çıkarmaya yönelik bir araştırma ve inceleme programlarını kapsayan yıl bazında hesaplanan Birleşmiş Milletlere üye devletlerin durumunu inceleyen bir kalkınma endeksidir. İnsani Gelişme Endeksi, birçok farklı alanda önemli roller oynar ve politika yapıcılar, uluslararası kuruluşlar, akademisyenler ve kalkınma ekonomistleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

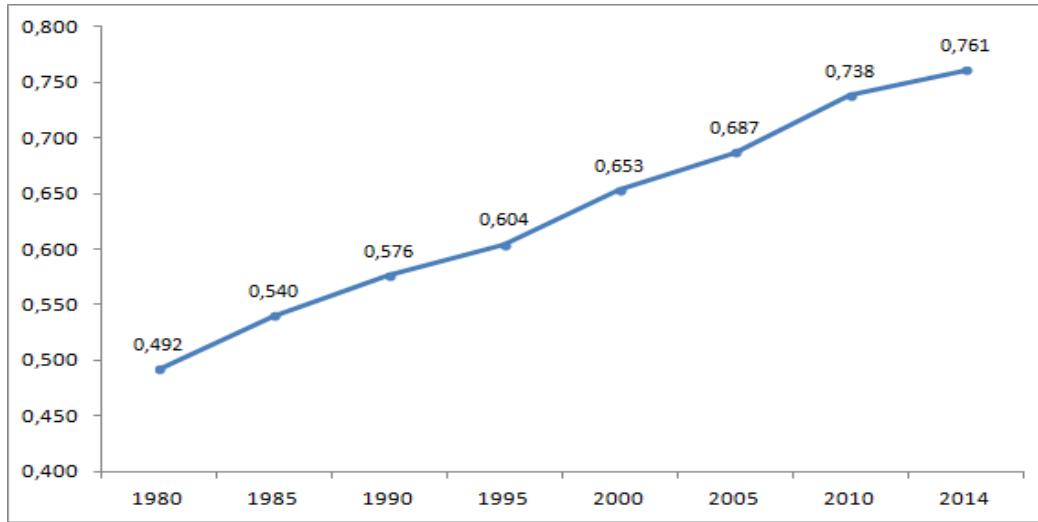
- **Kalkınma Politikalarının Belirlenmesi:** İGE, ülkelerin insan refahı ve sosyal kalkınmayı artırmak için uyguladığı politikaların etkinliğini ölçmekte kullanılır. Eğitim, sağlık ve gelir gibi alanlarda yapılan yatırımların etkilerini anlamak ve bunlara dayalı yeni politika önerileri geliştirmek için bir rehber görevi görür. İGE, ülkelerin kalkınma planlarını şekillendirmede önemli bir araçtır. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel sosyal ihtiyaçların karşılanması, toplumların uzun vadede ekonomik ve sosyal olarak daha güçlü hale gelmesini sağlar. Bu nedenle İGE, kalkınma stratejileri belirlenirken ülkelerin hangi alanlarda gelişim kaydetmesi gerektiğini göstermektedir. İGE'nin ölçtüğü unsurlar arasında eğitim ve sağlık hizmetlerinin yer alması, bu iki alanın kalkınmadaki kritik rolünü vurgular. Daha eğitilmiş bir toplum, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlar. Benzer şekilde, sağlık hizmetlerine daha iyi erişim, yaşam süresini uzatır ve iş gücünün verimliliğini artırır. Eğitime yapılan yatırımlar, daha donanımlı bir iş gücü yaratırken, gelir düzeyinin ve toplumsal refahın artmasına doğrudan katkı sağlar. Türkiye'de son yıllarda eğitimde yapılan reformlar, uzun vadeli ekonomik büyüme potansiyelini artırmaktadır. Sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar, toplumun genel refahını artırarak iş gücünün daha sağlıklı ve verimli olmasını sağlar. Özellikle doğumda beklenen yaşam süresi gibi göstergeler, bir toplumun sağlık hizmetlerine erişim seviyesini ve sağlık sisteminin etkinliğini yansıtır.
- **Uluslararası Karşılaştırmalar:** Farklı ülkeler arasındaki insani gelişim seviyelerini karşılaştırmada kullanılan İGE, hangi ülkelerin insan gelişimini en üst düzeye çıkardığını veya hangi alanlarda iyileşmeye ihtiyaç duyduğunu gösterir. Bu sayede, ülkeler arası gelişmişlik farklarının analizi ve uluslararası yardımların yönlendirilmesi için önemli bir araçtır. İGE, farklı ülkeler arasında insani gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak için kullanılır. Bu karşılaştırmalar, ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişliklerinin global çapta nerede durduğunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Norveç, İsveç gibi ülkeler hem eğitimde hem de sağlıkta yüksek standartlara sahip olduklarından İGE'de üst sıralarda yer alırlar. Bu durum, bu ülkelerin refah devletine dayalı kalkınma modellerinin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.
- **Sosyal Adalet ve Eşitsizlik Analizleri:** İGE, yalnızca ekonomik zenginliği değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri ve refah düzeyindeki farklılıkları ortaya koymada kullanılır. Özellikle eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve yaşam süresi gibi göstergelerle, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin toplumsal refah üzerindeki etkileri daha iyi analiz edilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimdeki

eşitsizlikler, toplumsal kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biridir. İGE, bu eşitsizlikleri vurgulayarak, kamu politikalarının bu alanlarda yoğunlaşmasını sağlamaktadır. İGE, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, fırsat eşitliğini ve sosyal adaleti de ön plana çıkarır. Bu sayede, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri daha insancıl bir bakış açısıyla değerlendirilebilir. Toplumun farklı kesimlerine yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerinin artırılması, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde büyük rol oynamaktadır.

- **Hükümet ve Kamu Politikası:** İGE, ulusal hükümetlerin vatandaşlarına sundukları hizmetlerin ve genel yaşam standartlarının iyileştirilmesi için nasıl stratejiler geliştirebileceğini değerlendirmede önemli bir araçtır. Eğitim, sağlık ve gelir politikalarının toplum üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamada fayda sağlar.
- **Politika ve Yatırımlar Rehberi:** İGE, hükümetler ve politika yapıcılar için hangi alanlarda iyileştirme yapılması gerektiğini gösterir. Bu sayede, eğitim, sağlık ve gelir dağılımı gibi önemli alanlarda etkili stratejiler geliştirilmesine yardımcı olur. İGE, insani gelişmenin farklı yönlerini ölçerek, toplumların refah düzeyini artırmaya yönelik politika önerileri sunar. Daha iyi eğitim, sağlık hizmetleri ve adil gelir dağılımı, uzun vadede daha sağlıklı ve mutlu toplumlar yaratılmasını sağlar. İGE, uluslararası yatırımcılar için hangi ülkelerin insani gelişme açısından avantajlı olduğunu belirlemede de kullanılmaktadır. Ülkelerin eğitilmiş iş gücü ve sağlık sistemlerine yaptıkları yatırımlar, ekonomik büyümelerini uzun vadede istikrarlı hale getirmektedir.

İGE, uzun vadeli kalkınma stratejileri belirlenirken sürdürülebilirliğin önemini vurgular. Ekonomik büyümenin yanı sıra insan gelişimine yapılan yatırımlar, uzun vadede daha dengeli ve istikrarlı bir kalkınma modeli oluşturur. Türkiye, son yıllarda eğitim ve sağlık alanında ciddi yatırımlar yaparak İGE sıralamasında ilerleme kaydetmiştir. Ancak, gelir dağılımındaki eşitsizlikler hala ciddi bir sorun olarak kalmaktadır.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından her yıl yayımlanan İnsani Gelişim Endeksi'nde (İGE) son yıllarda orta-üst sıralarda yer almaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin daha alması gereken bir yol olduğu görülmektedir. 2021 verilerine göre Türkiye, İGE sıralamasında 189 ülke arasında 48. sırada yer almıştır, bu da Türkiye'nin "yüksek insani gelişim" kategorisinde olduğunu göstermektedir. Türkiye, özellikle sosyal politikalar ve eşitsizliklerle mücadele konusunda güçlü adımlar atarak, insani gelişim seviyesini daha ileriye taşıyabilir.

Grafik 21: Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi Süreci (1980-2015)

Kaynak: Soyudoğan, 2016:290'daki grafikten alınmıştır.

Türkiye'nin İGE'deki performansı üç temel kriter üzerinden ölçülmektedir:

1. **Eğitim Düzeyi:** Türkiye'deki eğitim süresi ve okur-yazarlık oranı, gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük seviyelerde olsa da özellikle son yıllarda eğitim altyapısına yapılan yatırımlarla bu alanda ilerleme kaydedilmiştir. Ortalama eğitim süresi 8,9 yıl ile orta seviyededir. Eğitim kalitesinde artış sağlamak hem İGE sıralamasını yükseltmek hem de ekonomik büyüme potansiyelini artırmak açısından önemlidir. Türkiye'nin İGE'de üst sıralara çıkması için en önemli adımlardan biri, **eğitim sisteminin güçlendirilmesi** ve **eğitim kalitesinin artırılması** olacaktır. Özellikle dezavantajlı bölgelerdeki eğitim fırsatlarının artırılması, **mesleki ve teknik eğitimin** güçlendirilip, geliştirilmesi, toplumsal refahın artmasına ve uzun vadede ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, **dijital dönüşüm** kapsamında, eğitimde teknolojinin, milli değerlerin, kod yazılımlarının ve yapay zekanın daha fazla kullanılması, **dijital ve ekonomi okuryazarlığın** yaygınlaştırılması, gelecekte iş gücü piyasasında daha rekabetçi bir konuma gelmesine yardımcı olacaktır.
2. **Sağlık Göstergeleri:** Türkiye'de beklenen yaşam süresi 77,7 yıldır ve bu da yüksek insani gelişme seviyesi ile uyumludur. Sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlaştırılması ve sağlık sistemindeki iyileşmeler, bu göstergenin daha da yukarı çekilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak sağlık sisteminde eşitsizliklerin giderilmesi ve kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. **Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişim** son yıllarda yaygınlaşmış olsa da özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde sağlık hizmetlerine erişim sınırlıdır. **Sağlık alanındaki bölgesel eşitsizliklerin** giderilmesi,

yaşam süresinin ve genel sağlık göstergelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır. **Koruyucu sağlık hizmetlerinin artırılması**, özellikle **annelik ve çocuk sağlığı** alanında daha güçlü politikalar geliştirilmesi, Türkiye'nin sağlık göstergelerini güçlendirecek adımlar arasında sayılabilir.

3. **Kişi Başına Düşen Gelir:** IMF'nin Nisan 2024'te yayınladığı rapora göre 2023 yılında Türkiye'de kişi başına düşen Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) 12 bin 849 Amerikan doları oldu. Türkiye bu gelir ile dünyada 72. sırada yer aldı. 2013 yılında ise Türkiye'de kişi başına düşen GSYH 12 bin 489 dolardır, ancak gelir dağılımındaki adaletsizlikler ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'de gelir eşitsizliği, İGE'nin daha yüksek seviyelere çıkmasının önündeki en önemli engellerden biridir.

Tablo 18: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi

Yıllar	Türkiye	ABD	Almany	Japonya	Yunanistan	İspanya	Portekiz	Güney Kore
1975	0,593	0,863	.	0,854	0,80	0,819	0,737	0,691
1980	0,617	0,884	0,859	0,878	0,82	0,838	0,760	0,732
1985	0,654	0,898	0,868	0,893	0,84	0,855	0,787	0,774
1990	0,686	0,914	0,885	0,909	0,85	0,876	0,819	0,815
1995	0,717	0,925	0,907	0,923	0,86	0,895	0,855	0,852
2000	0,742	0,939	0,925	0,933	0,88	0,913	0,880	0,882

Kaynak: Human Development Report, UNDP 2002 Report.

**Tablo 19: Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi'nin Tarihsel Gelişim Süreci
(1975-2006)**

İGE /YILLAR	1975	1980	1985	1990	1995	2001	2002	2003	2006
TÜRKİYE PUANI	0,593	0,617	0,654	0,686	0,717	0,734	0,751	0,75	0,757
DÜNYADAKİ SEVİYESİ	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA
TÜRKİYE SIRALAMASI	56	64	68	79	75	96	88	94	92
ÜLKE SAYISI	102	113	121	136	145	175	177	177	177
ÜLKE SAYISINA GÖRE (%)	54,9	56,6	56,2	58,1	51,7	54,9	49,7	53,1	~

Kaynak: Karluk, 2007, s.19'daki tablodan Alınmıştır. Ayrıntılı olarak bkz. UNDP, Human Development Report,2003-2006.

Türkiye 1965-1971 döneminde düşük insani gelişme kategorisinde yer alırken, ilk kez 1972'de 0,501 ulusal endeks değeri ile orta gelişme kategorisine geçmiştir. 1972'den sonra sıralamadaki yeri değişmekle birlikte, Türkiye "*orta insani gelişme kategorisinde*" yer almaktadır ve İGE değerlerinde en büyük iyileşme; 1990-1998 arası dönemde görülmüştür. 1990'da Türkiye'nin İGE 0.686 puan değeriyle tüm ülkeler arasında 54. sırada yer almaktadır. 1998'de ise 0.733'lük endeks değeri elde ederek, tüm ülkeler arasında 51. sıraya yükselmiştir. İGE değerlerinde hesaplama yöntemi, aynı dönemde diğer ülkelerin gösterdikleri performans ile sizin gösterdiğiniz performans kıyaslanarak başarı kategorisine tabi tutulmaktadır²⁷ (Aksu, 2016:79).

Uluslararası İGE (insani gelişmişlik endeksi) sıralamasında, 1970'lerden 2000'lere Türkiye, yükselme trendi gösteren bir ülke durumundadır. 1975'lerden günümüze kadar "*orta insani gelişme*" kategorisinde yer almaktadır. 1995'te 145 ülke arasında 66. sıraya kadar yükselmekle birlikte, 2000'li yıllarda Türkiye uluslararası sıralamadaki iyi konumunu da koruyamamış, alt sıralara düşmüştür. 2000 İnsani Gelişim Endeksinde 85. sırada iken, 2001'de ise 96. sıraya düşmüştür. Türkiye, her ne kadar 2004 yılında bir kıpırdanma göstermekle birlikte 88. sıraya yükselse de bu yükselme sürekli olmamış, 2005 ve 2006 yıllarında 0.750 ve 0.757 endeks değerleri ile 94. ve 92. sırada yer almıştır. Endeks hesaplamalarında kullanılan minimum ve

²⁷ Bu bağlamda ülkelerin bu üç göstergedeki gelişimlerdeki "*başarı*" veya "*başarısızlığı*" diğer ülkelerle karşılaştırılarak, basamakta yeriniz belirlenmektedir.

maksimum değerler, ülkelerin geçmiş yıllardaki performansları dikkate alınarak saptanmaktadır²⁸ (Aksu, 2016:80).

Kadın iş gücüne katılım oranının artırılması, Türkiye'nin insani gelişim açısından yükselmesine katkı sağlayacaktır. Türkiye, kadınların eğitim ve iş gücüne katılımını teşvik eden politikalar geliştirmelidir. **Kadın girişimciliği destekleyici projeler** ve **çalışma koşullarının iyileştirilmesi** hem toplumsal cinsiyet eşitliğine hem de insani gelişime önemli katkılar sunabilir. **İklim değişikliği** ve çevresel sürdürülebilirlik, uzun vadede insani gelişim üzerinde önemli etkilere sahip olacaktır. Türkiye'nin **çevre dostu politikaları** benimseyerek, **sürdürülebilir enerji kaynaklarına** yatırım yapması hem insani gelişim hem de ekonomik büyüme açısından kritik önemdedir. **Yeşil enerji ve çevre teknolojileri** yatırımları, Türkiye'nin gelecekte İGE'de daha yüksek sıralarda yer almasına yardımcı olacaktır. Türkiye, son yıllarda İGE'de ilerleme kaydetmiş olsa da daha sürdürülebilir ve kapsamlı gelişim için eğitim, sağlık, gelir eşitsizliği gibi kritik alanlarda yapısal reformlar gerçekleştirmesi gerekmektedir. **Kadın iş gücüne katılım, gelir dağılımında adalet** ve **sürdürülebilir kalkınma politikaları**, Türkiye'nin İGE'de üst sıralara çıkmasını sağlayacak en önemli konuların başında gelmektedir.

Bugün dünyada beşerî sermaye kavramının yerini Entelektüel sermayeyi oluşturmaya yönelik politikalar gelmektedir. Bu politikaların başında bilgilerin üretilmesi, işletmelerin piyasada rekabet üstünlüğünü kazanması, değer yaratma kültürünün kazandırılıp geliştirilmesi, Entelektüel mülkiyet (patent, ticari sırlar, telif hakları, icat ve buluş hakları, tasarım ve dizayn hakları, iktibas hakları) ve değerlerin oluşturulması, işletme ve kurumların faaliyetlerini sürdürülebilir kılabilmek ve işletmeye rekabet üstünlüğü sağlamak için maddi olmayan varlıklar üzerinde artan miktarda söz sahibi olabilecek altyapıları toplumun tüm katmanlarına kazandıracak bütün şeylerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Stewart,1997:19-20). Daha basit bir tanımla nitelikli emek şeklinde tanımlamak mümkündür. Bugün dünyada tartışılan önemli bir kavram vardır. Bu kavram bilim ve ekonomi çevrelerinde sıkça dillendirilen "**Entelektüel sermaye**" (*intellectual capital*) kavramıdır (Stewart,1997:19-20). Türkiye'de beşerî sermayeden sonra bir üst kavram olarak "**Entelektüel sermaye**" kavramının temel

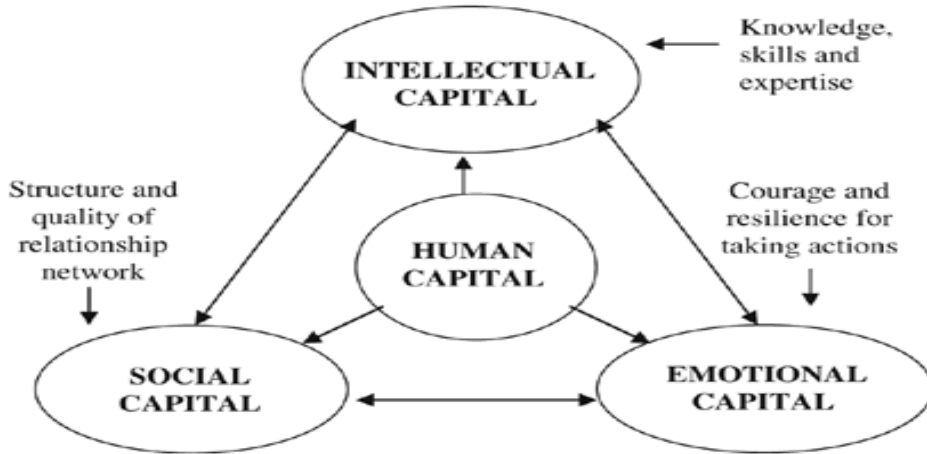
²⁸ Göstergelerin her biri için minimum ve maksimum değerler şunlardır:

- Doğumda yaşam beklentisi: 25 yaş ve 85 yaş,
- Yetişkin okuryazar oranı: %0 ve %100,
- Okullaşma oranı: %0 ve %100,
- Kişi başına reel GSYİH (SGP\$): 100\$ ve 40,000\$.

argümanlarını devlet politikalarında, planlamalarında ve toplumsal yapıda oluşturulmalı ve bunun alt-yapısını sağlayacak politikalara ve uygulamalara acilen önem verilmelidir. Bunun yanında bir sonraki bölümde ele alacağımız *Entelektüel sermayenin (intellectual capital)* oluşturulabilmesi için gerekli temel unsurlar şunlardır (Sullivan,2000:5-8; aktaran bkz: Aksu, 2016:81):

- AR-GE çalışmalarının devlet ve şirket bazında top yekün yapılabilmesi,
- İnovasyon ve know-how yaratma,
- Entelektüel mülkiyet ve varlıkların oluşturulması,
- Müşteri yapısı nitelikleri ve nicelik durumu,
- Bilgi teknolojileri ve bilgi yönetimi,
- Kurumsal bilgi ve değer yaratan varlıklar,
- İnsan Sermayesi ve kaliteli-zeki insan grubunun oluşturulması,
- Yapısal sermaye ve sermaye piyasalarının oluşturulması,
- Yöneticilerin, hissedarların ve kurumsal karar alıcıların ehliyetli ve bilinçli olması,
- Eğitim, deneyim, öğrenme ve toplumsal örgütlenme bilinci verilmesidir.

Şekil 10: Beşerî Sermaye, Sosyal Sermaye ve Entelektüel Sermaye İlişkisi

Kaynak: Aksu, 2016:82'deki şekilden alınmıştır.

Beşerî sermaye üretkenliğini artırmada ve etkinliğini sağlamada, maddi ve maddi olmayan faktörler etkilidir. Maddi faktörler, işçilerin çalışma ortam ve şartları, fiziki sermaye, ücret düzeyi ve yaşama şartları, beslenme ve sağlık şartları belirtilebilir. Maddi olmayan faktörler ise, sosyal sermaye ve etik değerler sıralanabilir (Karadeniz, Durusoy ve Köse,2007:16). Beşerî sermayenin etkin kullanımı için sosyal sermayeye ihtiyaç vardır. Bunun yanında toplumsal

ahlaki değerler ile örf-adet kurallarının sonucu oluşan, ferdin duygusal ve moral değerleri ile birikimleri de beşerî sermayeyi bire bir etkilediği bilinmektedir. Buna göre sosyal sermaye; “Bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı olmasını etkileyen normlar bütünü, sosyal ağlar ve insanlar arası itibar, güven ve inana bilirlilik düzeyidir.” (Karadeniz, Durusoy ve Köse,2007:16; Ayrıca bkz. KOSGEB,2005:5; aktaran bknz: Aksu, 2016:82).

Beşerî sermayenin söz konusu nitelik ve faaliyetlerini oluşturan boyutları aşağıdaki gibi belirtilebilir (Sapançalı,2009: 121; Ayrıntılı bknz: Çolak,2010:113, aktaran bknz: Aksu, 2016:82):

1. İletişim,
2. Sayısal zekâ,
3. Kişiyeye ilişkin yapısal beceriler;
 - Motivasyon ve azim,
 - Öğrenmeyi öğrenme ve kendini disipline etme,
 - Yaşamsal hedefler ve ahlaki değerleri bağlamında yargılama kapasitesi,
4. Diğer insanlarla kurulan ilişkilerdeki beceriler;
 - Takım çalışması,
 - Liderlik,
5. Çeşitli alanlara ilişkin diğer beceri ve nitelikler;
 - Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisi,
 - Zımni bilgi,
 - Sorun çözme,
 - Fiziksel beceri ve ustalık.

Eğitim ve sağlık hizmetleri, planlı kentleşme, alt-yapı hizmeti, toplumsal örgütlenme, evrensel hukukun oluşturulmasında, demokratikleşme, katılımcılık, sendikacılık, ideal yaşam standartları, insan hakları ve sosyal uyum gibi toplumsal değerlerin yerleşmesinde ve yaygınlaşmasında ve doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Eğitimin ekonomideki rolünü açıklayan ilk ve en önemli teorik yaklaşım olarak kabul edilen “insan (beşerî) sermayesi kuramıdır”²⁹. Bu kuram, 1968 yılında Schultz tarafından ortaya

²⁹ İnsan (Beşerî) Sermayesi Kuramına göre; insanın bilgi ve görgüsel olarak niteliğini arttırmaya yönelik beşerî sermayesi yatırımları üretimi, dolayısıyla da verimliliği arttıran içinde teknik bilgi, donanım ve görgüyü barındıran, ekonomiyi büyüten etkili yatırımlardır. İnsan sermayesi, işgücü tarafından içerilen tüm bilgi ve beceriler toplamı olarak ifade etmek mümkündür. Batı toplumlarında klasik anlamdaki (fiziksel-insana özgü olmayan) sermayeden daha hızlı ve büyük oranda bir büyümeye sebep olmaktadır. Bunda “artan verimler kanununun” etkisi ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, gelişmiş ülkelerin büyümesinin önemli bir bölümü insan sermayesindeki artışlar ile ifade edilerek açıklanmaktadır. İnsan sermayesi yatırımlarını eğitim düzeyi,

konmuştur. Beşerî sermaye yatırımlarının fiziki sermaye yatırımlarından çok daha önemli olduğunu ileri süren Denison'a (1962:124-128) göre, beşerî sermaye getirisi, fiziki sermaye getirisine göre çok daha büyüktür. Denison çalışmalarında, Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitimin, iktisadi büyüme üzerinde önemli bir rol oynadığını ileri süren Schultz ile aynı sonuca ulaşmıştır. Denison'a göre, eğitime yapılan yatırımlar işgücü niteliğinin artmasını sağlayarak ABD'deki iktisadi büyümeyi yüksek oranda etkilemiştir. Denison tarafından yapılan araştırmada eğitimin işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirdiği ve bu yola da milli gelirin artmasına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır. (Hatta Becker'a göre de) Beşerî sermaye getirisi, fiziki sermaye getirisine göre çok daha büyüktür. Schultz ise, Denison'la aynı sonuçlara ulaşarak ABD'deki büyüme oranının önemli bir bölümünü eğitime olan yatırımlarla açıklamıştır (Kar ve Ağır,2005:1; aktaran bkz: Aksu, 2016:92).

Bu bağlamda, eğitim olgusunun, ferdin gelişmesinde önemli rol oynayarak, onun toplum içerisinde statü elde etmesinde ve kişilik kazanımında önemli işlevleri ve fonksiyonları yerine getirmiştir. Beşerî sermaye açısından önemi de bu noktada meydana gelmektedir (Aksu, 1998:14; Aksu, 2018:3617);

- Ferdin kişisel niteliklerini ve özelliklerini geliştirerek, toplumda statü elde edilmesinde önemli bir anahtar işlevine sahiptir.
- Eğitim, bir sosyalleştirme aracı olduğundan yeni nesillere toplumsal normların kazandırılması ve geçmişin milli ve manevi değerlerinin kazandırılması sürecidir.
- Eğitim, kişide bedensel, ruhsal, zihinsel, duygusal ve mantıksal olarak toplumsal kalkınmayı sağlatarak, yeni görgü, bilgi, beceri ve tekniklerin elde edilmesinde önemli işlevlere sahiptir.
- Eğitim, toplumda zamanla oluşmuş bilgi ve birikim sürecinin kazanılmasında, milli fikir ve düşünce yapılarının oluşmasında ve olaylara karşı topyekûn aynı tepkinin verilmesinde önemli işlev gören bir araçtır.
- Eğitim, ferdin aklına ve zekasına hitap eden bir araç olmasının yanında, tecrübe ve yaşantı ile de aydınlatılarak sosyal, kültürel, bilinçli ve üretken bir varlık olmaya yönelik kişilik kazandırma sürecidir.
- Eğitim, değişken ve çok boyutlu bir üretim yaşamında bilgiyi kullanarak çevresine faydalı ve yararlı bir nesil yetiştirme sürecidir.

dengeli beslenme, sağlık koşulları ve yüksek hayat standartlarını ulaşılmasını sağlayan önemli bir göstergedir (Kotler vd,2000:284-285). Bu bağlamda, insanın niteliğinin iyileşmesine ve verimliliğinin artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla da fert başına reel gelir artışının önemli bir kısmı insana yapılan yatırımdan kaynaklanmaktadır (Kaynak,2005:283-284). Okuryazarlığın insan sermayesinin bir ölçüsü olarak alındığı bir araştırma, okuryazarlık puanlarını uluslararası ortalamadan %1 daha yükseğe çıkarabilen bir ülkenin elde edeceği emek verimliliği ve kişi başına düşen GSYİH seviyesinin diğer ülkelerden sırasıyla %2.5 ve %1.5 daha yüksek olacağını göstermektedir (<http://www.oecd.org/dataoecd/31/29/37393662.pdf>, erişim tarihi: 10.10.2009).

İktisadi büyümeye etki eden bu unsurlar Türk Ekonomi Kurumu'nun (2003) çalışmasında pek çok değişkene bağlı olarak özetlenmiştir (TEK,2003: 6-7.-www.tek.org.tr). Bu değişken faktörlerden bazılarını belirtmek gerekirse; fiziki ve beşerî sermaye birikimi, teknolojik gelişme, demografik etkenler, coğrafi etkenler ve iklim, kültürel ve kurumsal etkenler, demokrasi düzeyi ve gelir dağılımı, hükümet politikaları gibi faktörlerin kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimlerinin net sonucu olarak gerçekleşir (TİK,2004:12). Ekonomik büyümede, sermaye birikimi kadar önem arz eden bir başka faktörde “insan sermayesidir”. Nüfus ve işgücünün insan sermayesi (beşerî sermaye) olarak ele alınması gereken niteliksel yönü (Han ve Kaya,2006, s.112) ekonomik büyüme üzerinde önem arz eder hale gelmiştir. İyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış nüfusun büyüme üzerindeki etkileri yadsınamayacak kadar önemlidir. Nüfusta kaliteyi artırmak, emek verimliliğini yükseltmek anlamına gelmektedir. Nüfusun niteliklerinin bilinmesi, ekonomik ve sosyolojik analizler için önem arz etmektedir.

Nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine çalışmalar özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ekonometrik yöntemler ve istatistiki verilerin yardımları ile ampirik çalışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur (Küçükkalay ve Türkcan, 2008:99). 1945'lerden önce daha çok iktisat ekollerinin teori çalışmalarına dayalı iken, daha sonra teori ile ampirik çalışmalar birlikte kullanılmıştır. Nüfusun ekonomik büyüme ile ilişkisi konusunda yapılan ampirik çalışmalarda tam bir tatmin edici sonuç ortaya konmamıştır. Çalışmalarda nüfus artış miktarı ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Nüfus artışının ve iktisadi büyümenin birbirlerini etkilediği görüşünden hareketle ortaya atılan, “**demografik geçiş teorisi ya da hipotezi**”, nüfus artış hızının bağımlı buna karşılık, iktisadi büyümenin ise bağımsız değişken olarak ele alındığı teoriye göre, nüfustaki artış hızı, kişi başına gelir artış hızı ile kentleşme ve sanayileşme düzeyindeki yükselme tarafından belirleneceğini (Kaynak,2005:249-250) öngörmektedir. Literatürde, bazı araştırmacılar büyümeyi engellediği ve yavaşlattığı ya da böyle bir bulgunun olmadığını belirten çalışmalar vardır (Güneş, 2005:125). Bunun yanında, nüfusun (beşerî sermayenin) ekonomik büyüme etkisinin olumlu olduğunu ortaya pek çok çalışmada mevcuttur (Brander,1990). Denison'un (1960), Boltvinik'in (1990) Meksika üzerine çalışması, Judson'un (1998), Romer, Mankiw ve Weil'in (1992) ve Hsiung'un (1992) Çin üzerine yaptığı çalışmasında nüfus artışının iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğunu belirtirken, Rostow (1990), Barlow (1994), Brander ve Dowrick (1994), Barro (2001) çalışmalarında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Buna mukabil, nüfus artışının iktisadi büyümeyi olumsuz etkisi de belirtilmiştir. Buna göre; “Nüfus artışı, fiziksel ve sosyal alt yapının donatımı için kamu harcamalarında yüksek artışlar,

nüfus artışı çevre sorunları, çok çocuklu ailelerde kaynak dağılımında yetersizlik görülmesi, istihdam sorunları ve üretken arazilerin küçülmesine sebebiyet vermesi ve bu da ölçek ekonomisinden yararlanılmasına engel olur” (Kotler, Jatusripitak ve Maesincee,2000:122).

Ulusal zenginliğin yaratılmasında beşerî-insan sermayesinin direkt bir katkısı vardır. Bilgi kullanımı, teknik görgü ve beceri oranı ne kadar yüksekse, çalışanların teknik becerileriyle gelişmeleri anlaması, uygulaması ve fayda sağlaması o kadar kolay olur ve yaşam standardı ve refah seviyesi de o oranda artış gösterir (Mc Rae,1996:8). Bunun için eğitim ve sağlık alanındaki yatırımların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi yadsınamayacak derecede önemlidir.

Denison'a (1962) göre, eğitimin işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirerek, ulusal gelirin büyümesine doğrudan olumlu etki yaptığını tespit etmiştir. Ampirik çalışmasında A.B.D.'de 1910-1960 yıllarını kapsayan 50 yıllık periyodu kullanmıştır. A.B.D. ekonomik büyümesinin %23'ünün işgücünün eğitim düzeyinin artışından kaynaklandığını (Han ve Kaya,2006, s.113) tespit etmiştir. Aynı dönemlerde bu konu ile ilgili çalışan Schultz'da (1961)

Özellikle 1960'larda başlayan iktisat görüşlerinde, insan unsurunun üretime katılımını bir sermaye olarak düşünen “beşerî sermaye” kavramı ortaya atılmıştır. Beşerî sermaye kavramından ilk olarak bahseden iktisatçılar; Adam Smith, J. Stuart Mill ve Alfred Marshall gibi klasik iktisatçılar ekolüne mensup kişiler olmuştur. Beşerî kavramına bağlı olarak “homo-economicus” (ekonomik insan) kavramı ortaya konmuştur. İnsan, üreten ve tüketen bir sermaye olarak literatüre girmiştir. Nüfus ve nüfusun özellikleri bunun sonucunda ortaya çıkan beşerî sermaye stoku büyüme üzerindeki etkisi çok büyük bir şekilde önem arz eder. Ekonomik büyümenin en önemli unsuru nüfus ve buna bağlı olarak beşerî sermayenin özellikleridir. Nüfusun sahip olduğu bu temel özelliklerin başında; bilgi düzeyi, eğitim durumu, kalifiye olma, verimlilik ve beceri düzeyi ekonominin motorunu oluşturur. Gelişmiş bir ülke ekonomisi ile geri kalmış bir ülkenin ekonomik özellikleri arasındaki temel fark burada ortaya çıkmaktadır. Burada beşerî sermayeye verilen değer ve yatırımlar o ülkeyi diğer ülkeler bazında öne çıkartmaya imkân sağlamaktadır.

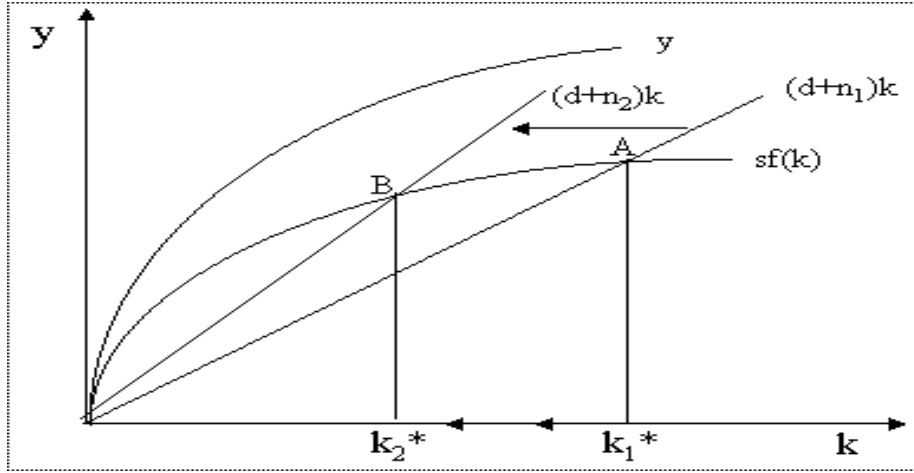
Solow (1956:65-94), nüfus artış hızı yüksek ülkelerde işçi başına çıktının daha düşük olacağını ileri sürmektedir. Kararlı dengede işçi başına çıktıyı sabit tutabilmek için daha fazla tasarruf yapılması gerekmektedir. Yani nüfus artışı karşısında gerekli sermaye genişlemesinin sağlanabilmesi için tasarrufların artırılması gerekir (Jones,2001:27-29; Yıldırım ve Karaman, 2005:445-446). Tasarruf oranı artarken, işçi başına çıktı düzeyinin azalması yani yoksullaşma, az gelişmiş ülkelerde nüfus artışının kalkınma üzerinde ne denli olumsuz etki yaptığının bir

göstergesidir. Hızlı nüfus artışının, iktisadi büyüme performansı üzerindeki etkisiyle ilgili birçok görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre, nüfus artışının büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını, şu argümanlara dayalı olarak açıklamak mümkündür; “talep açısından ele alındığında, yüksek nüfus potansiyel olarak geniş pazar hacmi olarak görülmekte, arz açısından bakıldığında ölçek ekonomisinden yararlanarak verimliliğin artmasına imkân sağlamaktadır. Yüksek nüfus artışı iş bölümü ve uzmanlaşmayı sağlayarak daha verimli bir üretimi sağlamaktadır. Yüksek nüfus artışı, yetenekli ve üretken insan sayısının artmasına imkân sağlar. Bu da yeni teknolojilerin ve ürünlerin gelişimine imkân sağlar, özellikle tarım alanında yapılan yenilikler ve gıda ürünlerindeki çeşitlilik ve bolluk verimliliğin hızlanmasına neden olur” (Kotler, Jatusripitak ve Maesincee,2000:121).

$$Y=F(K, L) =A \cdot K^{\alpha} L^{1-\alpha}$$

Burada Y toplam üretimi, K sermaye miktarını, L işgücünü ve A teknolojik gelişmeyi temsil eder. Modelin odak noktası, işçi başına çıktı (output per worker) ve işçi başına sermaye (capital per worker) arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Nüfus Artış Hızındaki Yükselme ve Büyüme: Nüfus artış hızındaki yükselme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, literatürde hem klasik hem de modern büyüme teorileri bağlamında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Klasik iktisadi düşüncede, özellikle **Malthusyen büyüme modeli** ile nüfus artışı, üretim faktörleri üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olabileceği ve uzun vadede kişi başına düşen gelir seviyesini baskılayabileceği öne sürülmüştür. Ancak, **Solow-Swan Neoklasik Büyüme Modeli** ve **Romer’in İçsel Büyüme Teorileri** gibi modern yaklaşımlar, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin teknoloji, beşerî sermaye ve verimlilik düzeyine bağlı olarak farklılaştığını belirtir. Bu yaklaşımlar, nüfus artış hızındaki yükselmenin ekonomik büyümeyi nasıl etkileyeceğini analiz etmiştir. Nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerine etkileri aşağıdaki grafikte belirtilmiştir.

Grafik 22: Nüfus Artış Hızındaki Yükselmenin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Jones, 2001:28'deki grafikten alınmıştır.

Nüfus artış hızı işçi başına çıktıyı sabit tutabilmek için gerekli yatırım miktarını temsil eden $(d+n)k$ doğrusunun eğimini artırarak sol yukarı doğru kaymasına yol açar. Bu durumda tasarruf ve fiili yatırımlar, işçi başına çıktıyı sabit tutabilmek için gerekli yatırım miktarını karşılayamaz ve işçi başına sermaye stoku düşmeye başlar. Bu süreç, fiili yatırım-gerekli yatırım eşitliğinin sağlandığı yeni durağan durum sermaye stoku olan k_2^* düzeyine (B noktasına) kadar devam eder. Yeni durağan durum dengesinde işçi başına çıktı ve sermaye stoku eskisine oranla daha düşüktür. Bu nedenle Solow (1956:65-94), nüfus artış hızı yüksek ülkelerde işçi başına çıktının daha düşük olacağını ileri sürmektedir. Yeni durağan durum kararlı dengesinde işçi başına çıktıyı sabit tutabilmek için daha fazla tasarruf yapılması gerekmektedir. Yani nüfus artışı karşısında gerekli sermaye genişmesinin sağlanabilmesi için tasarrufların artırılması gerekir. Tasarruf oranı artarken, işçi başına çıktı düzeyinin azalması yani yoksullaşma, az gelişmiş ülkelerde nüfus artışının kalkınma üzerinde ne denli olumsuz etki yaptığının bir göstergesidir.

Durağan durum denge noktası, işçi başına sermaye miktarının ve çıktı seviyesinin sabitlendiği durumdur. Bu durumda, toplam yatırım düzeyi $s f(k)$ ile gerekli yatırım düzeyi $(n+\delta)k$ arasında bir denge sağlanır.

- **Eğrinin Kayması:** Nüfus artış hızındaki bir artış, gerekli yatırım miktarını artırarak $(n+\delta)k$ doğrusunu yukarı doğru kaydırır. Bu, işçi başına çıktıyı sabit tutabilmek için gereken yatırım miktarını artırır.
- **Yatırım Yetersizliği:** Eğer mevcut tasarruf oranı ve fiili yatırımlar bu yeni, daha yüksek düzeyi karşılayamazsa, işçi başına sermaye stoku düşmeye başlar. Bu durum,

ekonominin daha düşük bir işçi başına sermaye ve çıktı seviyesine ulaşmasına neden olur.

Solow'un büyüme modeli (Telli, 2022:7-13), "A Contribution to the Theory of Economic Growth," adlı eserinde, nüfus artış hızı, sermaye birikimi ve üretim arasındaki ilişkiyi açıklayan en önemli neoklasik büyüme modellerinden biridir. Bu model, bir ekonominin uzun vadeli büyüme sürecini analiz ederken, özellikle sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme üzerinde durur. Nüfus artış hızı ise bu modelin temel değişkenlerinden biri olarak, işçi başına üretim (çıktı) seviyesinin belirlenmesinde kritik bir rol oynar. Solow modelinde nüfus artış hızı, işçi başına düşen sermaye stokunun azalmasına neden olabilir. Bu modelde temel varsayımlar şunlardır:

- Üretim fonksiyonu $Y = F(K, L)$ şeklindedir. Burada Y toplam çıktı, K sermaye stoku ve L işgücüdür.
- İşçi başına çıktı ise $y = f(k)$ olarak ifade edilir. Burada $k = K/L$ yani işçi başına sermaye miktarıdır ve y ise işçi başına üretimi temsil eder.

Nüfus artışı, işçi başına düşen sermaye stokunu baskı altına alır. Nüfus artışı hızı n ile temsil edilir ve her yıl daha fazla işgücüne sermaye tahsis edilmesi gerektiği için, sabit sermaye stoku işçi başına düşen sermaye miktarını azaltır.

Solow modelinde uzun dönemde ekonomi, durağan bir duruma ulaşır. Durağan durumda, işçi başına sermaye miktarı (k) sabitlenir. Ancak nüfus artışı varsa, işçi başına sermaye stokunu koruyabilmek için daha fazla yatırım (ve dolayısıyla daha fazla tasarruf) yapılması gerekir. Yani, durağan durum dengesinde, her bir işçi başına düşen sermaye miktarı, nüfus artışı ve sermaye amortisman oranı tarafından belirlenir. Eğer nüfus artış hızı yüksekse, ekonominin işçi başına sermaye miktarını artırmak için daha fazla tasarruf yapması ve dolayısıyla daha fazla yatırım yapması gerekecektir. İşte Solow modelinde işçi başına sermaye değişimini ifade eden aşağıdaki denklemlerle ifade edilir:

$$\Delta k = s f(k) - (n + \delta) k$$

Burada:

- Δk : İşçi başına sermaye değişimi,
- s : Tasarruf oranı,
- $f(k)$: İşçi başına üretim,

- **n: Nüfus artış hızı,**
- **δ: Sermayenin amortisman oranı.**

Gerekli Yatırım= (n+δ) k

Burada gerekli yatırım için; δ: Sermaye amortisman oranıdır, k: İşçi başına sermaye miktarıdır.

Bu denklem, işçi başına sermaye miktarındaki değişimi açıklamaktadır. Eğer nüfus artış hızı (n) ve sermayenin amortisman oranı (δ) çok yüksekse, işçi başına sermaye miktarını koruyabilmek için daha yüksek bir tasarruf oranına (s) ihtiyaç duyulacaktır. Solow'un analizine göre, az gelişmiş ülkelerde yüksek nüfus artış hızı, işçi başına sermaye miktarının düşmesine yol açar. Eğer bu ülkelerdeki tasarruf oranları düşükse, işçi başına üretim seviyesi de düşük kalır ve büyüme oranları yavaşlar. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde yoksullaşmayı daha da derinleştirir. Çünkü işçi başına çıktının artması için sermaye birikimi gereklidir, ancak nüfus artışı karşısında yeterli sermaye birikimi sağlanamıyorsa kişi başına düşen gelir seviyesi azalır ve ekonomik kalkınma zora girer. Solow modeli, bu bağlamda az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeyi sürdürebilmeleri için iki temel çözüm önermektedir:

- **Tasarruf Oranlarının Artırılması:** Nüfus artışı karşısında işçi başına çıktıyı korumak ve büyümeyi sürdürmek için tasarruf oranlarının artırılması gereklidir. Daha fazla yatırım yapıldığında sermaye stokunun genişlemesi ve işçi başına çıktının yükselmesi mümkün olabilir.
- **Teknolojik Gelişme:** Solow modeli, teknolojik ilerlemeyi uzun vadeli büyümenin itici gücü olarak görmektedir. Teknolojik gelişme, işçi başına çıktıyı artıran en önemli faktörlerden biridir. Nüfus artışı yüksek olsa bile, teknoloji ile verimlilik artırılarak kişi başına üretim düzeyleri iyileştirilebilir.

Ekonomik büyümeyi sürdürmek için gerekli önlemler şunlardır:

- **Tasarruf ve Yatırım Artışı:** Tasarruf oranlarının artırılması, sermaye birikimini destekleyecektir.
- **Eğitim ve İnsan Kaynağı Gelişimi:** İş gücünün kalitesinin artırılması, işçi başına çıktıyı artırarak büyüme potansiyelini yükseltebilir.
- **Teknolojik İnovasyon:** Yenilikçi teknolojilerin benimsenmesi, verimliliği artırarak daha düşük nüfus artış hızlarında bile ekonomik büyümeyi sürdürebilir (Solow, 1957:312-320).

Bu çerçevede, Solow modelinin ortaya koyduğu dinamikler, ekonomik politika oluşturulmasında önemli bir analizdir. Solow modelinin sunduğu çerçeve, nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini anlamak için oldukça yararlıdır. Yüksek nüfus artış hızı, işçi başına çıktı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmakta ve bu durum ekonomik verimliliği düşürmektedir. Bu bağlamda, devletler ve uluslararası kuruluşlar, nüfus artışını yönetmek, eğitim ve insan kaynakları politikalarını güçlendirmek için stratejiler geliştirmeli ve sosyal hizmetleri güçlendirmelidir. Yalnızca bu şekilde, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artırılması mümkün olacaktır.

Nüfus (beşerî sermaye) ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine çalışmalar özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ekonometrik yöntemler ve istatistiki verilerin yardımları ile ampirik çalışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur. 1945'lerden önce daha çok iktisat ekollerinin teori çalışmalarına dayalı iken, daha sonra teori ile ampirik çalışmalar birlikte kullanılmıştır.

Romer, Mankiw ve Weil (1992:407-408), beşerî sermaye birikimine de yer vererek genişlettikleri Solow modeli ile yaptıkları ampirik çalışmalarda, beşerî sermaye birikimi ile büyüme arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.

Gerek nüfus teorisyenlerinin gerekse politika yapımcılarının nüfusun ekonomi üzerinde negatif etkisi olacağına dair güçlü düşüncelerine rağmen, bunu ampirik çalışmalarda kanıtlanamaması (Küçükcalay ve Türkcan,2004, s.86; Kelly,2000:7-8)) nedeniyle etkisinin tam olarak belli olmaması, nüfus ve büyüme ilişkisini tartışılır hale getirmektedir.

Romer'e göre (1990:71-102), iktisadi büyümenin kaynağı; "teknolojik alt-yapılar ve gelişmeler, yeni tasarımlar ve ürünler ve beşerî sermayelerdir." (Aksu,2014:378). Lucas'a göre (1988:3-47), beşerî sermayeye yapılan her türlü yatırımlar, eğitime harcanan zamanın fırsat maliyeti olarak kabul etmektedir. Barro'ya göre (1996:14-23), iktisadi büyümenin faktörlerini sayarken birinci sırada beşerî sermaye seviyesinin yüksekliği gelmektedir. Ona göre, iyi bir hukuk düzeni, daha az yolsuzluklar, düşük enflasyona dayalı hükümet politikaları, ortalama insan ömrünün uzaması, düşük doğurganlık oranları, ilk ve orta öğretimin artması, dış ticaret dengesinin iyileşmesi kişi başına reel GSYİH artışına katkı sağlar. İktisadi büyümeye olumlu katkı sağlar. Siyasi anlamda da fertlerin demokratik bir toplumda siyasi faaliyetlere katılması anlamına gelmekte olduğunu vurgulayarak, beşerî sermaye olgusunun içeriğinin, geniş bir yelpazeye sahip olduğunu bizlere göstermektedir.20.yüzyılın başlarında J. Schumpeter'in iktisadi büyümeyi teknolojik yeniliklere bağladığı "yaratıcı yıkım" kavramı (Aksu,2014:364-365) ile 1950'lerde Solow (1956)'un iktisadi büyüme modelini oluştururken, iki etkene

bağlamıştır; teknolojideki değişme (inovasyon) ve nüfustaki artış hızıdır (işgücünün kalitesindeki artışlardır). İçsel büyüme modellerinde iktisadî büyümenin iki temel ve yeni görüşü üzerinde durulur. Birincisi, “*bilgi birikimi*” ve ikincisi ise “*beşerî sermayedir.*” (Parasız,2003:175; aktaran bknz: Aksu, 2016:92).

Mincer (1995:29-49) göre; “*beşerî sermayenin sadece iktisadi büyümenin nedeni olarak değil, aynı zamanda iktisadi büyümenin meydana getirdiği gelişmelerin nedeni olarak iktisadi büyüme fonksiyonuna dâhil etmiştir. Ayrıca Mincer’a göre, beşerî sermayedeki artış ile iktisadi büyüme arasındaki karşılıklı ilişki, sürdürülebilir kalkınma için de önemli bir anahtardır*” (Berber, Yıldız ve Dindaroğlu,2013:3; aktaran bknz: Aksu, 2016:93).

Mankiw, Romer ve Weil (1992:416), Solow’un öne sürdüğü üretim fonksiyonuna beşerî sermaye terimini (B) de dahil ederek “**Genişletilmiş Solow Modelini**” oluşturmuşlardır. (A) terimi teknolojik gelişmeyi gösterirken, (K) terimi sermaye miktarındaki ve (L) terimi de emek miktarındaki değişmeyi vermektedir. Genişletilmiş Solow Modeli, Mankiw, Romer ve Weil tarafından geliştirilen bir model olup, klasik Solow modeline beşerî sermaye (B) terimini ekleyerek ekonomik büyüme ile ilgili daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu modele göre, Cobb-Douglas (Cobb & Douglas, 1928:139-165) üretim (büyüme) fonksiyonuna beşerî sermaye bileşeni olan eğitim ayrı bir değişken olarak eklemiştir (Mankiw, Romer ve Weil:1992: 407-437; aktaran bknz: Aksu, 2016:93-94):

$$Y = A.K^{\alpha}.B^{\beta}.L^{1-\alpha-\beta} \quad \alpha + \beta < 1$$

Y: Toplam çıktı (üretim)

A: Teknolojik gelişmeyi temsil edera

K: Fiziksel sermaye miktarı

L: Emek (işgücü) miktarı

B: Beşeri sermaye (eğitim) düzeyi

α : Sermaye esnekliği ($0 < \alpha < 1$)

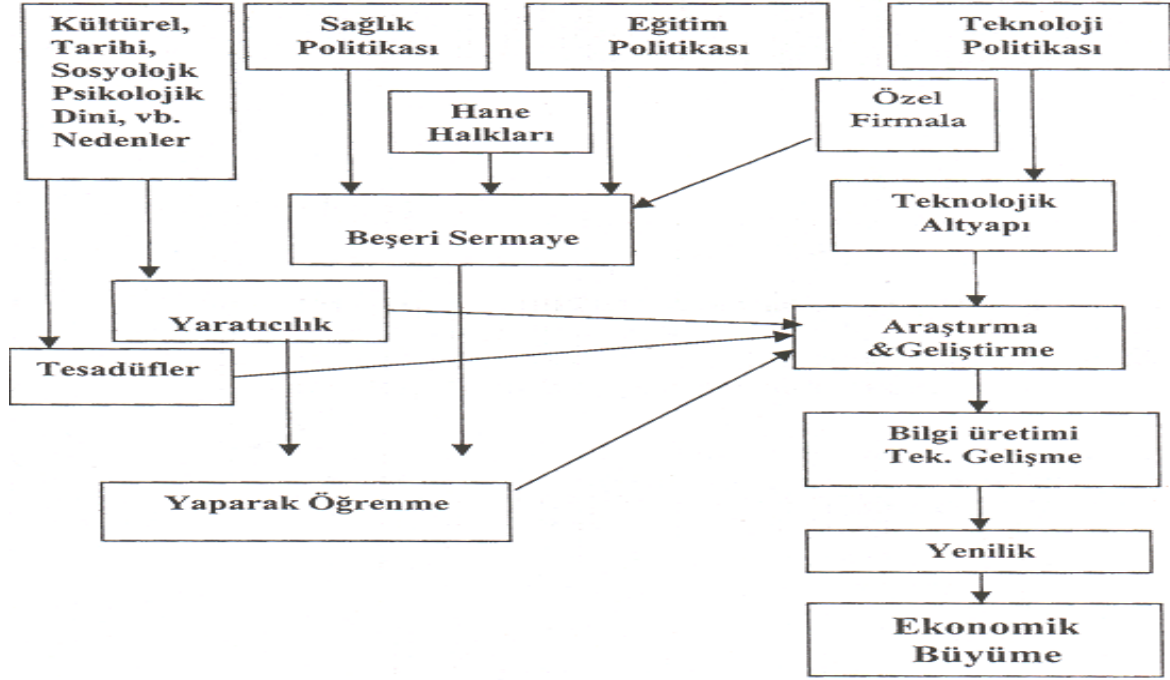
Bu model, beşerî sermayenin iş gücü verimliliği üzerindeki olumlu etkisini vurgulayarak, ülkelerin eğitim, bilgi ve beceri yatırımlarının ekonomik kalkınmadaki kritik rolünü ortaya koymakta, dolayısıyla ulusal kalkınma stratejilerinin merkezine beşerî sermaye geliştirme

politikalarını yerleştirerek, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve rekabet gücünün artırılması için gerekli adımların atılmasını teşvik etmektedir.

1. **Beşerî Sermaye Eklenmesi:** Beşerî sermaye teriminin eklenmesi, eğitim ve bilgi birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini vurgular. Yüksek beşerî sermaye düzeyi, iş gücünün daha verimli ve üretken olmasını sağlar.
2. **Daha Yüksek Verimlilik:** Genişletilmiş model, eğitilmiş bir iş gücünün, üretim süreçlerini daha verimli hale getirdiğini ve dolayısıyla çıktının artmasına yardımcı olduğunu öne sürer. Bu, ülkelerin ekonomik büyüme stratejilerinde eğitime ve insan kaynaklarına yatırım yapmalarının önemini ortaya koyar.
3. **Politika Önerileri:** Model, ülkelerin beşerî sermaye seviyelerini artırmak için eğitim politikalarına ve insan kaynakları geliştirme programlarına odaklanmaları gerektiğini belirtir. Yüksek beşerî sermaye, teknolojiye erişim ve inovasyonun artması ile doğrudan ilişkilidir.

Mankiw, Romer ve Weil'in Genişletilmiş Solow Modeli, ekonomik büyüme teorisinin beşerî sermaye boyutunu dikkate alarak klasik Solow modeline önemli bir katkı sunmaktadır. Eğitim ve bilgi birikiminin ekonomik üretkenliği artırma potansiyeli, büyüme stratejilerinin merkezine yerleştirilmelidir. Böylece, ülkeler sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlama yolunda daha etkili adımlar atabilirler. Buna göre yukarıdaki açıklamaya ve formüle dayalı olarak, “**insan sermayesi teorisinde**” büyümenin kaynaklarını incelerken, Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonundan hareketle; emek, fiziki sermaye ve beşerî sermaye üretim faktörlerinin, üretimin üzerinde yaptığı etkiyi tespit için kullanılır. Buna göre, beşerî sermayeyi de içine alan genel bir iktisadi büyüme denklemi meydana getirilmiştir. Aşağıdaki şekilde bu ilişki verilmiştir (Aksu, 2016:84).

Şekil 11: İktisadi Büyüme ile Beşerî Sermaye İlişkisi

KAYNAK: Berber,2006, s.175'deki tablodan alınmıştır. Ayrıca bkz: Kibritçiöğlü,1998, s.11. Ayrıca bkz: Aksu, 2016:84'deki şekilden alınmıştır.

Birincisi, büyüme ve seviye hesabını ölçmeye yarayan (growth of level accounting) çalışmalar, ikincisi ise, makro büyüme regresyonları (macro growth regressions) çalışmalarıdır. Birincisinin öncelikli amacı, üretim faktörlerinin (fiziki sermaye ve beşerî sermaye) toplam üretim içerisindeki iktisadi büyümeyi, verimliliği, işçi başına düşen üretim miktarının dünya ölçeğinde farklılıklarının bir karşılaştırmasının yapılarak, yüzde katkısının belirlenmesidir. İkincisinde ise, makro büyüme regresyonlarını kullanarak, iktisadi büyümenin veya toplam faktör verimliliğindeki değişimin beşerî sermayenin bir fonksiyonu olduğu düşünülerek yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda, iktisadi büyüme ile eğitim arasındaki korelasyon ilişkisini inceleyen çalışmalardır (Küçükkalay ve Türkcan,2004:102- 103).

Makro büyüme regresyonları üzerine yapılan çalışmalardan çıkartılan sonuçları 4 maddede özetlemek mümkündür (Aksu, 2016:94-95).

1. Beşerî sermayenin başlangıç stokunun (liseli olma durumu) büyüme üzerinde önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Küçükkalay ve Türkcan,2004:102).
2. Eğitimin büyüme üzerindeki etkisi açısından lise ve yüksek öğretimin, ilk öğretimden daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda, Pencavel (1991), De Meulemeester ve Rochat

(1995) ve Teal (2010) örnek verilebilir. Bu çalışmalarda yükseköğretimin büyüme üzerindeki etkilerinin olumlu olduğunu analiz etmişlerdir. Yapılan ampirik çalışmalarda, ileri derecede eğitilmiş, bilgili, becerili ve spesifik alanlarda uzmanlaşmış eleman ihtiyacı ya da talebi ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça daha fazla gereksinim olduğu kanıtlanmıştır (Karadeniz, Durusoy ve Köse, 2007; xviii).

3. İlköğretim ve lise seviyesindeki eğitimin özellikle az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelere göre nispi olarak yüksek olduğudur. Orta ve yüksek öğrenimdeki kayıt oranı ve öğrenci başına düşen harcama oranının kişi başına gelir artışı üzerindeki etkisi, düşük eğitim seviyelerine göre daha fazla önem taşımaktadır. Aynı şekilde ilk ve orta öğretim için öğrenci başına daha fazla kamu harcamaları yapan ülkelerde büyümenin daha yüksek olduğu görülmüştür (Keller,2006: 18-34).

4. Tüm ülkeleri içeren ampirik çalışmalarda büyüme ile beşerî sermaye arasında istatistiksel olarak güçlü bir korelasyon olmasına rağmen, aralarında ciddi bir nedensellik ilişkisi bulunan bu unsurların, OECD ülkelerine yönelik çalışmalarda daha güçsüz bir korelasyona rastlanmıştır (Küçükkalay ve Türkcan,2004:103).

Ar-Ge faaliyetleri sonucunda teknolojinin üretilmesini ve iktisadi büyüme sürecinde katma değer yaratmasını sağlayan unsur olan “*bilgi*” emek tarafından üretilmekte, işlenmekte ve kullanılmaktadır (Tiryakioğlu,2008:320; aktaran bkz: Aksu, 2016:93-94). Bu bağlamda yeni büyüme modelleri bilginin ekonomik yapıya katkısını iki maddede açıklamaktadırlar; “Birincisi, bilgi ve teknoloji pozitif dışsallık yaratmakta ve her yaratılan bilgi bir sonrası için hareket noktası olmaktadır. İkincisi, bilginin üretim sürecinde kullanılması uzun dönemde ölçüğe göre artan getiri sağlamaktadır.” (Karadeniz, Durusoy ve Köse,2007:12). Bilginin üretimi, işlenmesi, dolaşımı, paylaşımı ve yönetiminin (Saygılı,2003:5) sosyo-ekonomik süreçlerinde ortaya çıkan, yarattığı katma değeri karakterize eden ve küreselleşme olarak nitelenen evrensel bütünleşme idealinin ekonomik ayağını oluşturan “*yeni ekonomik dünya düzenidir*”. Bu yeni ekonomik dünya düzenini, Ar-Ge’de meydana gelen hızlı gelişimler sonucu nano teknolojiler alanında ve özellikle bilişim alanında meydana gelen ilerlemeler ile izah etmek mümkündür. 1990’larda ABD’nin bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak yaşadığı söz konusu bu yüksek ekonomik performans “*yeni ekonomi*” olarak isimlendirilmiştir. Yeni ekonomi kavramının temelinde bilişim-enformasyon teknolojilerindeki köklü değişikliklerin yattığı bir gerçektir. Yeni ekonominin büyüme üzerine olan etkileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında aynı olmamaktadır (<http://www.bilgiyonetimi.org/cm/>; erişim

tarihi:10.10.2009, aktaran bknz: Aksu, 2016:84). Bilgi ekonomisi bilginin üretilmesinin yanı sıra kullanılması ve yayılmasına dayalı bir ekonomidir (Saygılı,2003:5; Kevük,2006:322; Uçkan,2006:26-27). Bilgi ekonomisi, dört temel direk üzerinde oturmaktadır (Uçkan,2006:27; aktaran bknz: Aksu, 2016:84):

- “1. Yerel ve küresel bilginin ekonominin tüm sektörlerinde yaygın ve etkili kullanımı,
2. Kaliteli eğitim ve yaşam boyu öğrenimin herkesin erişimine açık olması,
3. Toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık, etkili ve rekabetçi bilgi ve iletişim hizmet ve araçlarının oluşturulması,
4. Hızla büyüyen küresel bilgi stokuna katkıda bulunan, bu stoku ulusal bazda oluşturacak sistemlerin teşekkül etmesi gerekmektedir.”

Teknolojik yenilik (inovasyon), iktisadi literatürde basit anlamı bir yenilenme olarak değil, yenilenmenin kuramsal aşamasından, toplumun tüm kesitine, yaşamın her düzeyine, yeni ürünün üretiminden tüketimine kadar ki süreci kapsayan ve bu yeni ürünün pazarlanabilme niteliğini ele alan karmaşık bir yapıyı oluşturur (Freeman ve Soete,2003:333-401; aktaran bknz: Aksu, 2016:84).

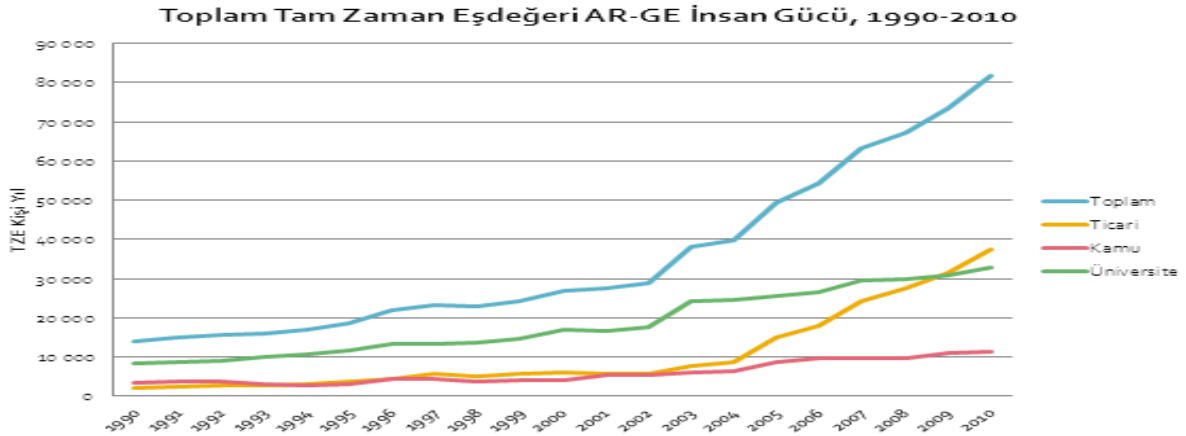
Ulusların zenginliğinin ya da servetinin yaratılmasında rol oynayan en önemli faktörlerin başında nitelikli beşerî sermayenin ortaya koyduğu “**teknoloji**” gelmektedir. Genellikle fiziki sermaye kapsamında değerlendirilen teknoloji kullanımı ve birikimi, doğal kaynakların, hammaddelerin ve beşerî sermayenin geliştirilmesinde, kullanımında ve üretkenliğinin arttırılmasında kullanılan bir iktisadi büyüme etkenidir (Maddison, 1991:64, aktaran bknz: Aksu, 2016:84).

Beşerî sermayenin öneminin anlaşılmasında ve ekonomi yapı içinde bu üretim gücüne atfedilen değerde Ar-Ge faaliyetlerinin çok büyük yeri vardır. Gerçek üretime ilişkin yeni düşünceler ileri sürerken keşifler gerektirmektedir. Büyük keşifler, teknik bilgide önemli artışlara yol açmaktadır. Tekerlek, buhar makinesi, otomobil, cep telefonları, çipler, modern bilgisayarlar örnek olarak verilebilir (Begg, Fischer ve Dornbusch,2010:520). Bu buluşlar araştırma ve geliştirme programlarıyla ortaya çıkmıştır. İşte ulusal zenginliğin yaratılmasında rol oynayan en önemli faktörlerden birisi “**teknolojiyi yaratmak ve kullanmak**”tır. Bilim ve teknoloji üretimde elde edilen değerleri faydaya dönüştürmede sanayi, teknopark, üniversite ve devlet iş birliğinin sağlanarak, “**ulusal inovasyon sistemini**” oluşturmaktır. Bunun için ulusal AR-GE ağını ülkenin dört bir yanında kurulmasını sağlamak gerekir (Aksu, 2016:87-88).

Bu bağlamda Ar-Ge'nin temel dayanağını oluşturan unsurları maddeler halinde şöyle belirtebiliriz; (www.gelirler.gov.tr; erişim tarihi:09.11.2009; aktaran bkz: Aksu, 2016:84).

- “1.Bilimsel ve teknolojik alanlardaki belirsizlikleri gidermek ve bunları aydınlatmak amacıyla, bilimsel ve teknik gelişmesini sağlayacak yeni teknik bilgilerin elde edilmesi,
- 2.Yeni üretim yöntem, süreç ve işlemlerin araştırılması veya geliştirilmesi,
- 3.Yeni ürünler, madde ve malzemeler, araçlar, gereçler, işlemler, sistemler geliştirilmesine yönelik olarak yeni yöntemler geliştirilmesi veya yeni teknikler üretilmesi,
- 4.Bir ürünün maliyetini düşürücü, kalite standart ve performansı yükseltici yeni tekniklerin/teknolojilerin araştırılması,
- 5.Yeni ve özgün tasarıma dayanan yazılım faaliyetlerinin geliştirilmesi.”

Grafik 23: Toplam Tam Zaman Eşdeğeri AR-GE İnsangücü (1990-2010)

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018), ilk sırada yer alan gelişme eksenini olan “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” bölümündeki alt başlıklardan birincisi eğitimidir. Türkiye’nin genç nüfusa (yaklaşık %50’si 28 yaşın altında) sahip olması çok değerli bir fırsattır. Bu genç nüfusu iyi eğiterek ve donatarak yetiştirmek, onlara iyi bir gelecek hazırlamak için eğitimde ciddi revizyona gidilmelidir. Milli eğitimin bu bağlamda insan yetiştirme programları tamamen değiştirilmelidir. Mesela, yaratıcı ve zeki insanları 3-4 yaşında keşfederek, onların sistem içinde yok olmasını engellemek gerekir. Ayrıca yurt dışından akıllı ve zeki “beyin” göçü alacak bir cazibe ve bilim merkezlerini (silikon vadileri, teknoparklar, free-tech merkezleri, uzay araştırma enstitüleri, gelecek nesil ürün geliştirme merkezleri, boraks ürün geliştirme ve teknoloji enstitüleri vb.) yurt içinde acilen oluşturmak gereklidir. Ülkenin üretim seviyesini arttırmak ve küresel rekabet gücünü geliştirmek için öncelikle işgücünün niteliğinin

iyileştirilmesi gerekmektedir. Küresel rekabetçilik haritasına bakıldığında, Türkiye'nin ucuz emek temelinde rekabet etme şansının kalmadığı görülüyor. Katma değeri yüksek ürün ve faaliyetlerde dünyada söz sahibi olmak için nitelikli insan kaynağına sahip olmamız gerekmektedir. Nitelikli insan kaynağı, niteliği yüksek bir eğitim sistemi olmadan mümkün değildir (Çağlar ve Acar, 2013:1-28; www.tepav.org.tr, erişim tarihi:10.02.2015). Bu nedenle, önceki kalkınma planlarında olduğu gibi bu Planda da eğitim başlığı önem arz etmektedir. Bir eleştiri getirmek gerekirse, “Onuncu Kalkınma Planı” etkin biçimde uygulanabilirse, düşünceler kağıtlarda kalmayıp icraatlara dökülürse, *21 yüzyılda Türkiye'nin beşerî sermaye politikasının alt-yapı unsurları iyi bir şekilde ortaya konup belirlenirse, gidilecek olan medeniyet yolunda 'çakıl taşlarının' bilinçli ve akılcı etütlerle yerleştirilirse, toplumda bu konu ile alakalı bilgi ve ilgi oluşturulursa, milletler arenasında öne çıkmamız hiçte zor olmayacaktır* (Aksu, 2016:86-87).

** Türkiye'nin **beşerî sermaye** politikasının uygulanmasındaki ve yetiştirilmesindeki **güçlü ve pozitif yönleri** belirtmek gerekirse (Aksu, 2016:87-88);

- Genç bir nüfusa sahip bir ülkeyiz, cumhuriyetin ilk yıllarında 361 bin 514 olan öğrenci sayısı, 2023'te yaklaşık 53 kat artarak 19 milyon 126 bin 106'ya; 12 bin 266 olan öğretmen sayısı da yaklaşık 93 kat artışla 1 milyon 146 bin 177'ye yükseldi.
- Yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklara sahip zengin bir ülke olması,
- Bulduğumuz coğrafya stratejik birtakım üstünlükler sağlamaktadır.
- Türkiye, dünyanın en büyük 20 ekonomisi içerisindedir.
- Kalkınma ivmesine sahip olması, 92 yıllık cumhuriyet birikiminin bulunması,
- Nüfus artış hızına sahiptir. Bununla birlikte nüfustaki artış, sağlık ve eğitim yatırımlarından ölçek ekonomisi gereği tam randımanlı yararlanma ve kullanım imkânı sağlayacaktır,
- Ekonomik kalkınma ile birlikte, nitelikli insangücü yetiştirilmesi kolaylaşacaktır, 200'ün üzerinde devlet ve özel üniversiteleri ile bunu sağlamak mümkündür.
- Nüfusun tüketici özelliği mal ve hizmetlere olan talebi arttırarak, yatırımları hızlandırır, bunun yanında güçlü ve dinamik bir girişimci yapısının bulunması,
- Sanayileşme ve kentleşmede hızlı ve önemli bir aşamaya gelmiş olması,
- Teknolojik alt-yapı mevcut olup, uluslararası rekabette üstünlük ve inovasyonda söz sahibi olacak girişimler mevcuttur; rekabet edilebilir ürünler ortaya konabilir, ileri üretim tekniklerini benimseyen teknolojik yapıyı kullanacak beşerî sermayeye sahiptir,

- Alt-yapı yatırımlarını tamamlamış olmak, büyümede ve kalkınmada ivme kazandırır,
- Planlama ve programlama yapılması, hedef ve misyon belirleme bilincine sahip olunması, kaynakların bilinçli olarak dağıtılmasını sağlar.

****Türkiye'nin beşerî sermaye politikasının uygulanmasındaki ve yetiştirilmesindeki, *zayıf ve negatif yönleri* de belirtmek gerekirse (Aksu, 2016:88-89);**

- Mesleki eğitim yetersizliği, işgücüne meslek ve vasıf kazandıracak eğitim formasyonu yetersizliği,
- Okul öncesi eğitimin yetersizliği ve zeki çocukların bulunup değerlendirilememesi, nüfus uzmanlarına göre her toplumun %1-1.5'u kadar bir nüfus üstün zekalı olarak dünyaya geldiğini tespit etmişlerdir. Biz bu üstün zekalı çocukları küçük yaşta bulmakta ve değerlendirmekte başarısız kalmışızdır. Bunlarla ilgili ne bir eğitim düzenlemesi ne de bir araştırma unsuru ortaya konmuştur. Bu üstün zekalı çocuklara hitaben tam donanımlı bir okul bile bulunmamaktadır (Serter,1994:52).
- İlk ve orta öğretimdeki sorunlar ve yetersizliklerin aşikâr olarak ortaya çıkması, örneğin Pisa araştırmasına göre, Türkiye okuduğunu anlamada 41 ülke arasında 33. sırada yer alırken, matematikte 34. sırada bulunmakta ve problem çözümede 36. sırada yer almaktadır (DPT,2007:50). 2006 PISA sonuçlarına göre, matematikte öğrencilerin %52,1'i, fen bilimlerinde %42,4'ü ve okumada %32,2'si temel yeterlilik düzeyinin altında kalmıştır. 2009 PISA sonuçlarına göre ise, matematikte öğrencilerin %42,2'si, fen bilimlerinde %29,9'u ve okumada %31,7'si temel yeterlilik düzeyinin altında kalmıştır (OECD, 2010).
- Ezberci ve algıyı körleştiren eğitim modeli ve sömürgeci eğitim modelinin uygulanması,
- Modern ürün geliştirme düşüncesi ve icat yapma bilgisinin kazandırılmaması,
- İşgücü arz ve talebinin piyasada buluşamaması veya bununla ilgili kurumların yetersizliği, diplomalı işsizlerin piyasada çok miktarda olması,
- İstihdam politikalarının yetersizliği, devletin reel üretim sürecinden çekilmesi ve özelleştirme politikalarındaki büyük hataların olması,
- Beyin göçünün artış trendi içerisinde olması,
- Yatırımların yetersizliği, özellikle AR-GE yatırımlarının yetersizliği ve bilgi teknolojilerini kullanmada görülen yetersizlikler, bilim ve teknik araştırma ve geliştirme merkezlerinin ve enstitülerinin oluşturulamaması; verimsizliği, yetersizliği ve işlevsizliğinin görülmesi,

- Kayıt dışı ekonomik yapı ve dışarıdan gelen kaçak işçilerin varlığı,
- Eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması,
- Eğitimde kalitenin olmayışı ve bir türlü kaliteli eğitim modelinin kazandırılmaması,
- Eğitimin neferleri olarak adlandırılan öğretmenlerin ve üniversite öğretim elemanlarının maaşları yaşam standardının çok altında olması nedeniyle, bu mesleğin ideal meslek olmaktan çıkartılmasına, bunun sonucunda kaliteli eğitim elemanlarının yurt dışına kaçması ya da meslekten uzaklaşmasının görülmesi,
- İlköğretimdeki öğretmenlerin gelecek nesili yetiştirme şuurunu kazanamamaları ve ülkenin geleceğini yapılandırdıklarını fark edememeleri, bu bilinçle iyi bir Türkçe, iyi bir matematik ve iyi bir tarih bilincinin gelecek nesillere aktarılamadığının görülmesi, örneğin sınavlarda ve yarışmalarda (PISA, vb.) bu durumun net olarak fark edilmesi,
- Hayat standardındaki ve gelir seviyesindeki düşüklük, gıda ve tarım üretimindeki düşmeler ve buna bağlı olarak beslenme yetersizliği, sağlık hizmetlerindeki aksamalar ve toplumun tüm kesimlerinin bu hizmetlerden yararlanma problemi, temel yaşam şartlarının oluşturulamaması, sağlıklı yaşam alanlarının ve çevre korumasının giderek terk edilmesi sonucunda şehirlerin kanserleşmesi, ayrıca köyden kente nüfusun aşırı göç akını da “plansız şehirlerin” oluşmasına sebep olurken, bilinçsiz bir şehirleşme politikasını da ortaya çıkartmaktadır.
- Gelir dağılımının toplumda ciddi olarak bozulması ve bununla ilgili politikaların oluşturulmaması, en zengin kesim gelirin %80’ini alırken, geriye kalan kesim sadece %20’lik bir gelir almaktadır. 29 milyon insanın yoksulluk sınırı altında yaşaması vb.
- Bütçeden araştırma-geliştirmeye yeterince pay ayrılmaması ve beşerî sermaye için geniş bir ödenek ve tahsisat bütçesinin oluşturulmaması,
- Kamuda ve özel sektörde eş-dost kayırmalarının görülmesi, liyakat ve başarı usulünün rafa kaldırılması, bu durumun verimli ve etkin işgücü istihdamı üzerinde negatif etkisinin görülmesidir. Gizli işsizlik oranı yüksek seviyede olması,
- Üretimin ithalata dayalı olarak gerçekleştirilmesi, ihracatın ithalata bire bir bağımlı olması (Aksu,2014:397-400),
- Ekonomik yapıda cari açık ve dış açık ciddi bir alarm vermektedir. Yurt içi tasarruflar ciddi düşüş içinde, buna bağlı olarak yatırımlar düşme trendi içerisinde. İşsizlik artış trendi içerisinde %11’leri geçmiştir. Kişi başına düşen borç 4.900 \$’dır.

Ülkelerin eğitim düzeyinin yükseltilmesinin yarattığı çok önemli bir etki ise, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yeni teknolojilere erişimi kolaylaştırması ve teknoloji transferi ile dışarıdan elde

edilen açık bilginin algılanması, özümsemesi ve geliştirilmesinin ötesinde, örtük bilginin deşifre edilmesinde ve yeni yaratıcı fikirlerle buluşların ortaya çıkarılmasında oynadığı olumlu roldür (TEK,2003:17; aktaran bkz: Aksu, 2016:89).

Sonuç olarak beşerî sermayenin oluşturulması ve geliştirilmesi için yapılması gerekli politikaları ve önerileri şu şekilde belirtebiliriz (Aksu, 2016:113-114):

1- Böylece işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci gibi klasik üretim faktörlerine ilave olarak, son yıllarda beşerî sermayenin artan önemi büyüme ve gelişme politikalarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

2- Bilim politikası alanında dünyadaki gelişmeler iyi izlenmelidir. Bunun için yapılacak olan bu teknikleri öğrenecek ve öğretebilecek bir insan grubu ülke çapında aranıp ve bunların istihdamı sağlanmalıdır. Devlet bu işi bizzat kendisi yapmalıdır. Kurum ve araştırma enstitüleri işlevsel bir niteliğe kavuşturulmalıdır. Bunun için ister yurt içinde ister yurt dışındaki araştırmacı ve kuruluşlarla etkin ve verimli iş birliğini oluşturmak gerekir. Bilim ve teknoloji yapısını destekleyecek, uzman kadrolaşmasına imkân sağlayacak, bilim ve prodüktif-teknik insan sayısını, becerilerini, yetkinliğini, kalifiye ve yeteneklerini artırmak için dünyada aranan söz sahibi teknik bölümleri ve konularını belirleyip oluşturmak gerekir.

3- Beşerî sermayenin etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için fiziki sermaye ile olan tamamlayıcılık ilişkisinin iyi kurulması gerekmektedir. Aksi takdirde ülke sahip olduğu beşerî sermayeyi yeterince değerlendirememiş olur. Bu da beşerî sermayenin daha verimli ve daha tatminkâr çalışabildiği başka ülkelere kaymasına yol açabilmektedir. Bu nedenle “*Beyin Göçüne*” sebep olabilecek şartların oluşturulmasına imkân sağlanmamalıdır (Erkal,1990:93-94). Bu durum yüksek maliyetle yetiştirdiğiniz değerli evlatlarımızı ülkesi için çalışmadan, sıfır maliyetle yabancı bir ülkeye, “*elmas niteliğindeki değerlerinizi*” karşılıksız vermeniz gibidir. Dolayısıyla, göç alan gelişmiş ülkeler “*eğitim ve öğretim yetiştirme maliyetlerine*” katlanmadan, elde ettikleri eğitim tasarruflarını dünyada “tekel” konumunda oldukları AR-GE çalışmalarına aktarmaktadır. Ülke içerisinde yabancı dille eğitim ve öğretim veren kurumlarda beyin göçünün alt-yapısını oluşturmaktadır. Bu durum, fakir ülkeyi daha fakir, zengin ülkeyi daha zengin yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle, beyin göçü, nitelikli insan gücünün, ülkesinin sosyal ve ekonomik kalkınması, kültürü ve milli menfaatleri karşısında etkisizleştirme süreci olarak karşımıza çıkar. Bu durum bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkeler karşısında ciddi handikaptır (Aksu,2005:54-56). Türkiye’nin, “*beyin göçü alan*” cazibesi

yüksek bir ülke haline gelmesi sağlanmalıdır. Beyin göçünün yaratacağı etki, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında büyük bir katma değer etkisi yaratacaktır.

4- Devlet programlarında ve planlamalarında bütçe hazırlanırken, bilim ve teknoloji alanındaki yatırımlara öncelik verilmesidir; bunun için ar-ge politikaları ile inovasyon merkezleri oluşturulmalı; teknopark, nano-free-technic merkezleri, silikon vadileri, siber-tech merkezler, uzay araştırma ve geliştirme merkezi, boraks (neden boraks? Çünkü, gelecek nesil ürünler bu madenden faydalanarak yapılacak olması ve ülkemizde boraks rezervi dünyanın 3/4' üne sahip olmasıdır) ürün geliştirme ve teknolojileri merkezleri vb. araştırma-geliştirme kurum ve kuruluşları acilen oluşturulmalıdır. Bilginin ve modern tekniğin araştırılması, kullanılması, yayılması ve öğretilmesini sağlayacak altyapı yatırımlarına kamu harcama politikalarıyla gerekli kaynak sağlanmalı ve her türlü destek verilmelidir. İnovasyon sisteminin oluşturulması konusundaki çalışmalarında en önemli unsur "*bilginin elde edilmesi, kullanımı ve geliştirilmesi*"nin akademik, kamu ve özel kesiminde üretilmesi, elde edilmesi, depolanması ve kullanımını sağlayacak "*Milli Bilgi Depolama ve Üretim Sistemi*" (MİBİDÜS)'ün, oluşturulmasına acilen ihtiyaç vardır. Bunun yanında teknolojik transfer ve inovasyon yatırımları için öz kaynak yetersizliği söz konusu olduğunda devletin plan ve programlarında bu kalemin bütçede açıkça adı konulmalı, vergi teşvikleri ve indirimlerinin yanında, bu tarz yatırımlar yapacak serbest girişimcilere de kaynak sağlayacak kısa ve uzun vadeli düşük faiz oranları uygulanmalıdır.

5- Türkiye'de milli eğitim politikası, yaşam boyu öğrenme kültürünü (life-long learning culture- LLC) her alanda toplumun tüm fertlerini ve kesitlerini kapsayacak biçimde hayata geçirmek temel amaç olmalıdır. Geri kalmış bir toplumda eğitime önem verilmesi, fırsat eşitsizliğini azaltırken, kabiliyetli ve bilgili elemanın artması uzun vadede toplumun gelişmesinde önem arz edecektir (Erkal,1990:79).

6- Beşerî sermayenin oluşumunda eğitimin önemi ve kalitesi olmazsa olmaz bir gerçektir. Buna göre, Türkiye'de eğitimle ilgili mevcut durumun bir an önce iyileştirilebilmesi gerekmektedir. Eğitim "ezberci" olmaktan çıkarılıp, bilgiye ulaşabilen ve kullanabilen, analiz yapan, fikirleri yorumlayan ve eleştiren, sorunlar karşısında çözümler üreten ve katma değerler yaratabilen fertlerin yetiştirilebildiği bir yapıya dönüştürülmelidir. Bunun için yapılması gereken ilk öğretimden itibaren mesleğe yönlendirme ve kabiliyete göre niteliksel eğitim verme modeline geçilmelidir. Matematik, tarih ve dil dersleri gençlere eğitimin tüm sürecinde verilmesi gerekir. Eğitimde "*ezbere dayalı*" sistem yaratıcılık gerektiren girişimci ve üretken vasıflı fertlerin yetişmesinin önünü kesmektedir. Bu anlayışla, toplumdan lider kadroları çıkartılamamaktadır

ki, bunun da sebebini oluşturmaktadır. Sorunlar karşısında acil çözümler üretecek ve tepkisini ortaya koyacak “*zeki ve milli liderler*” kadrosu teşekkül ettirecek bir eğitim yapısına acilen ihtiyaç vardır. Risk ve sorumluluk almaktan uzak, tepkisiz ve şüursuz bir nesilin hızla oluşturulduğu, bilinçsiz ve bilgisiz diplomalı öğrencilerin mezun olduğu, yaşam standardı düşük ama düzenli bir hayata razı olmuş ve kafamı bir işe sokayım arzusunda fertler yetişmektedir. Bu durum tamamen “*ezberci-öğretimsiz eğitim ve sömürgeci eğitim modelinden*” kaynaklanmaktadır.

7- Üniversite-Sanayi iş birliğinin sağlanması konusunda, müfredat programlarının ve bölümlerinin yeniden tanzim edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında üniversite eğitim programlarına yaratıcılığı ve girişimciliği geliştirecek dersler, seminerler ve araştırma bursları ilave edilmesi gerekmektedir. Özel ya da kamu nitelikli bilimsel araştırma kuruluşlarının yeni nesil ürün geliştirmeler ve teknolojik gelişim konusunda firmalar (Kobi, KİT, Holding, Şirketler, vb.) ile olan ilişkilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, üniversitelerde mevcut döner sermaye düzeninin değiştirilerek, kontratlı araştırma yapılmasına olanak verecek, uzman-araştırmacı kadrolarının oluşturulmasına yönelik hukuki ve mali düzenlemelerin yapılması gerektirmektedir. Aynı zamanda üniversitelerde yeniliğe ve gelişime odaklanmayı teşvik edecek bir akademik terfi sistemi oluşturmak gerekir. Her üniversiteyi belli bir konuda ya da sektörde uzmanlaşmayı teşvik edecek şekilde tanzim etmek, bu alanda söz sahibi olacak elemanların yetiştirilmesi hedeflenmelidir.

8- Beşerî sermaye olgusunun temeli eğitimdeki kalitenin ne kadar üst düzeylere çıkartılırsa o kadar kalkınmada anahtar olur. Bunun için eğitimde vergilendirmeler kaldırılmalı ya da sıfırlanmalıdır, özel kesimin eğitim faaliyetleri desteklenmelidir. Temel eğitim on iki yıl olmalıdır, bu eğitim süresince öğrencilerimize iyi bir matematik, iyi bir tarih ve dil eğitimi ile 2-3 yabancı dil (en az bir tane batı dili, bir tanede doğu dili çok iyi şekilde) kazandırılmalıdır. Bu bağlamda eğitimde toplumun tüm kesimlerine hitap edecek şekilde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Bunun için gerekli mali kaynaklar bütçede tanzim edilerek, fakir kesimlerin çocukları da iyi bir eğitim alarak, fırsat eşitsizliği ortadan kaldırılmalıdır (Keskin, 2011:146-149).

9- Yeni nesil ürün üretimi ve teknoloji araştırmaları başta olmak üzere bilim ve araştırma çalışmalarının ve bu çalışmaların sanayi ile ortak yapılacak Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmelere yönelik eğitim ve Ar-Ge çalışmalarıyla ilgili bir sistem uygulanacağını belirlerken, farklılık yaratan ve inovatif üretim esas alınarak, ulusal ve evrensel hedefler gözetilerek, rekabetçi ve yeni nesil ürünleri hedef alan bir üretim tarzı oluşturulmalıdır.

Bunun için yapılması gereken ilk şey; batının demode tekniklerini değil, tekniği geliştirilebilecek ürünler ve modeller oluşturulmalıdır. Stratejik ileri ürün modelleri ve üretim merkezleri oluşturulmalıdır. Eski ağır sanayi modelleri değil; ileri, etkin, pazarı olan ve modern geliştirilmiş modeller ve ürünler ortaya konularak, dünya pazarında rekabet edebilecek yeni nesil ürün modelleriyle söz sahibi olmak gerekir. Bunun için iyi ve kaliteli bir beşerî sermaye gücüne ihtiyaç vardır. Unutulmamalıdır ki, bu tarz bir sermayenin ve üretimin oluşturulmasına yabancı devletler ve müttefik görünen sözde dost devletler asla izin vermeyecektir. Bu bağlamda, içeride ve dışarıda çok zahmetli ve meşakkatli bir üretim sürecini içinde barındırmaktadır.

10- Fiziki sermaye yatırımı arttırılmalı, bunun yanında bilim dili ve teknoloji dili küçük yaşlarda (3-6 yaş grubunda) öğrencilere kazandırılmalı, işgücünün özelliklerinin belirlenmesi konusunda emek arz ve emek talebinin niteliklerini daha iyi ortaya koyabilmek için TÜİK tarafından detaylı ve nitelikli araştırmalar ve anketler ortaya konmalıdır. İşverenlerin işletmelerinde Ar-Ge konusuna ağırlık vermeleri için teşvikler yapılmalı ve bilinçlendirilmeleri arttırılmalıdır. İş-Kur'un kurumsal niteliği ve kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir (Karadeniz, Durusoy ve Köse,2007:186-189).

11- Beşerî sermayenin oluşturulmasında mesleki eğitim yoluyla insan kaynaklarını geliştirmek, ılımlı ücret politikası ve verimli yatırımları teşvik etmek, işgücü piyasası kurumlarının verimliliğini geliştirmek, iş kaynaklarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması ile genç işsizler, uzun süreli işsizler, diplomalı işsizler ve kadınlar gibi grupların çalışma hayatına girişini teşvik etmek gerekir (EU,Community Employment Policies, The birth of European Employment Strategy: The Luxembourg Process, November 1997; erişim tarihi :11.10.2006).

12- Teknolojik gelişmenin meydana geldiği özellikle katma değer yaratan sektörlerde fazla yığılma yaratacak beşerî sermaye gücünün nasıl istihdam edileceği plan ve programlarla, vizyon ve misyon süreçleriyle ortaya konularak, beşerî sermaye kaynağının israfının önüne geçilmelidir. Bilim, teknoloji ve yenilik bazlı insan kaynaklarının geliştirilmesi ve toplumun genelinin bu stratejiye yönelik etkinleştirilmesi. Araştırma sonuçlarının ticari ürün ve hizmete dönüşümünün teşvik edilmesi ve böylece araştırma sonuçlarının ekonomide katma değer yaratmasının sağlanması gerekmektedir (A. Rana ÇAKIR, Evren HATİPOĞLU, Pelin VARDARLIER; http://www.ikatolyesi.com/turkiye%E2%80%99nin-surdurulebilir-yenilik-profilu-uzerine_7068.html#. VPnCC_msVqU; erişim tarihi: 01.03.2015).

10. BÖLÜM

10. ENTELEKTÜEL SERMAYE ve NÜFUS ANALİZLERİ

10.1. Entelektüel Sermaye Kavramı

Entelektüel sermaye, bir bireyin, bir kurumun veya bir topluluğun bilgi, beceri, deneyim, inovasyon ve diğer zihinsel yeteneklerini içeren değerli varlıkların bütünüdür. **Bu bağlamda**, bir ülkenin veya kurumlarının sahip olduğu geçmişten gelen tarihsel birikim, örf ve görgünün toplumdaki fertlere kazandırılması, bununla birlikte bilgi, beceri ve yenilikçilik potansiyelidir. Bu, çalışanların eğitim seviyesi, tecrübeleri, yaratıcı düşünme yetenekleri ve bilgi paylaşma alışkanlıklarını kapsayan stratejik bir nüfus analiz kavramıdır. Entelektüel sermaye (intellectual capital) Latince “İlişkileri” ifade eden “**Inter**” ile “**Okuma, Elde Edilen ve Bilgi Edinmeyi**” ifade eden “**Lectio**” kelimeleriyle, “**Birikim ve Toplam**” ifade eden “capital” kelimelerinden oluşmuştur (Arıkboğa, 2003:73; Kızıl, 2010:3). Kısaca entelektüel sermaye tüm ilişki ağlarının yönetimiyle elde edilen bilgi birikimi manasına gelmektedir. Bir başka tanım ise “entelektüel sermaye, değere dönüştürülebilir bilgi” şeklindedir (Şamiloğlu, 2002: 69).

Entelektüel sermaye, literatürde giderek artan bir öneme sahiptir, çünkü bilgi ekonomisinin yükselişi ile birlikte, organizasyonların maddi olmayan varlıklarının değeri ve bunların yönetimi kritik hale gelmiştir. Örneğin, Stewart (1997), entelektüel sermayeyi organizasyonların rekabet avantajını sürdürülebilir kılmak için kritik bir unsur, bunun yanında, zenginlik yaratmak üzere kullanıma sokulabilen entelektüel malzeme, yani bilgi, enformasyon, AR-GE çalışmaları, mucitlik ve buluş, entelektüel mülkiyet ve deneyim olarak tanımlamıştır. **Stewart, "Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations" adlı kitabında**, entelektüel sermayenin önemini vurgulamış ve bunu ölçmenin zorluklarından bahsetmiştir. Entelektüel sermayeyi ise şöyle tanımlamıştır; “Buluşçuluk ve yenilenmenin kaynağı olan bireyin bilgi ve know-how birikimi” veya “insan beyinlerinde gömülü olan yetenek, beceri, uzmanlık getiren tüm unsurlar” şeklinde analize yönelik tanımlama getirmiştir (Stewart, 1997:36-39). Bontis (1998) ise, entelektüel sermaye ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve entelektüel sermayenin işletme başarısı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bontis, entelektüel sermayenin, özellikle yenilikçilik ve bilgi yönetimi süreçleri üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymuştur (Bontis, 1998:65-70).

Annie Brooking'in 1996'da kaleme aldığı "**Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise**" adlı çalışmasında, entelektüel sermaye kavramını şu şekilde tanımlamıştır; "Bir işletmenin (veya ülkenin) faaliyetlerini sürdürebilmesini sağlayan maddi olmayan varlıkların tümü" olarak tanımlama yapmıştır. Bu tanım, fiziksel varlıkların (makineler, binalar vb.) ötesinde, bir işletmenin değerini oluşturan ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan soyut varlıkları, modern işletmelerin varlık yönetiminde ve stratejik karar almalarında devrim yaratan bir yaklaşımdır. Maddi olmayan varlıkların işletme faaliyetlerini sürdürmedeki kritik rolünü vurgulayan Brooking, bu varlıkların toplamını "entelektüel sermaye" olarak tanımlar ve bu sermayeyi işletmenin gerçek değerini yansıtan bir kavram olarak öne çıkarır. Annie Brooking'in modeli, maddi olmayan varlıkların (bilgi, marka değeri, insan sermayesi vb.) bir işletmenin stratejik yönetim sürecindeki önemini vurgular. Bu model, işletmelere, entelektüel sermayelerini nasıl geliştirebilecekleri ve optimize edebilecekleri konusunda yol gösterir. Örneğin, işletmelerin insan kaynaklarına yapacakları yatırımlar, çalışanların beceri ve yetkinliklerinin artırılmasına katkıda bulunarak entelektüel sermaye birikimini destekler. Brooking'in entelektüel sermaye tanımı ve bu sermayenin dört ana bileşeni, işletmelerin uzun vadeli değer yaratma potansiyellerini artırmaları için bir kılavuz olma niteliği taşımaktadır. Maddi olmayan varlıkların yönetimi ve geliştirilmesi, bilgiye dayalı ekonomilerde kritik bir başarı faktörü haline gelmiştir. Bu nedenle, entelektüel sermayenin etkin yönetimi, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerinde ve faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdürmelerinde kilit rol oynar (Brooking, 1996:3-17).

Buradan geniş bir tanımlamaya geçmek gerekirse; "Entelektüel sermaye; kâr'a dönüştürülebilir bilgidir, ki bu bilgi işletmelerin fikirlerinin, yeniliklerinin, teknolojilerinin, genel bilgilerinin, bilgisayar programlarının, dizaynlarının, veri kullanma yeteneklerinin, moral motivasyonlarının, ilişkilerinin, süreçlerinin, müşteri ilişkilerinin, yaratıcılıklarının ve yayınlarının bir bütünüdür" (Acar ve Dalğar, 2005:25). Entelektüel sermayeyi sadece mikro ölçekte işletme bazlı değil, makro ölçekte devlet organizasyonu içinde geçerli olan bir kavramdır. Çalışmalarda genelde işletme bazlı analizler bulunmakla birlikte, makro ölçekte bir devletinde (kamu kurumları olarak) entelektüel sermaye olgusuna ve bunu kullanmaya yönelik politika ve projeksiyonlara ihtiyacı vardır.

Bu kavram, sadece maddi varlıkların ötesinde, insan zekasının ve yaratıcılığının bir ürünü olan değerleri temsil eder. Entelektüel sermaye genellikle üç ana kategori altında incelenir (Brooking, 1996:3-17):

- **İnsan Sermayesi (Human Capital- Human-Centered Assets):** İnsan sermayesi, bireylerin bilgi, beceri, eğitim düzeyi, deneyim ve yaratıcılıklarını içerir. Bu unsurlar, bireyin ekonomik değerini belirler ve entelektüel sermayenin temelini oluşturur. Brooking'e göre, entelektüel sermayenin oluşturulmasında ve yönetilmesinde çalışanların uzmanlıklarının büyük önem taşıdığını vurgular. İşletme içi bilgi paylaşımı, ekip çalışması ve yenilikçi çözümler geliştirme yeteneği, beşerî sermaye unsurlarının ve diğer kaynakların (varlıkların) etkin kullanımına bağlıdır. Çalışanların inovatif düşünme kapasitesi, işletmenin piyasada yenilikçi ürünler sunmasını ve rekabet avantajı elde etmesini sağlar. Brooking'e göre, yaratıcı düşünceyi teşvik eden bir kültür ve eğitim programları entelektüel sermayeyi artırır.
- **Yapısal Sermaye (Structural Capital-Infrastructure Assets):** Yapısal sermaye, bir kurumun içsel süreçleri, organizasyonel kültürü, yönetim sistemleri ve inovasyon yeteneklerini içerir. Bu durum, kurum içindeki etkileşimleri, bilgi akışını ve iş süreçlerini kapsar. Brooking, işletme içi bilgi sistemlerinin etkinliğinin, işletmenin karar alma süreçlerini ve yenilikçi yeteneklerini doğrudan etkilediğini savunur. Örneğin, iyi bir bilgi yönetimi sistemi, çalışanların doğru bilgilere zamanında erişmesini ve bu bilgileri etkili bir şekilde kullanmasını sağlar. İşletmenin kurumsal değerleri, iş süreçleri ve yönetim tarzı, entelektüel sermayeyi etkileyen kritik faktörlerdir. Brooking'e göre, olumlu bir organizasyonel kültür, çalışanların işe karşı sadakatini, bağlılığını ve memnuniyetini artırarak bilgi kaybını önler. Emek ve zaman maliyetinin, karar alma zafiyetinin önüne geçerek, akılcı bir yönetim sistemi oluşturulur.
- **Sosyal Sermaye (Relational Capital):** Bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkileri, ağları ve iş birliklerini ifade eder. İyi kurulmuş sosyal sermaye, bilgi paylaşımını, iş birliğini ve inovasyonu teşvik edebilir. Bunun yanında, fikri mülkiyet hakları, patent ve telif hakları, teknolojik bilgi ve sırların korunması, bir işletmenin sahip olduğu yasal olarak korunan yenilikçi varlıklarıdır. İşletmenin pazar konumunu güçlendirmede önemli rol oynamaktadır. Brooking, fikri mülkiyet haklarının korunmasının, işletmenin rekabet gücünü artırdığını belirtir. Patentler, ticari markalar ve telif hakları, işletmeye özgü bilgi ve teknolojilerin korunmasını sağlar. İşletmelerin özgün bilgi ve süreçlerini koruma altına alması, rakiplerine karşı avantaj sağlamasında etkilidir. Brooking, bu varlıkların işletmenin entelektüel sermayesinin önemli bir bileşeni olduğunu belirtir. Bu varlıkların ve değerlerin korunup geliştirilmesi sosyal sermayenin güçlenmesine imkân sağlarken, rekabet ve pazarda söz sahibi olma açısından kritik öneme sahiptir.

10.2. Entelektüel Sermayenin Önemi, Unsurları ve Analizleri

Entelektüel sermaye, bir ülkeyi, bir işletmeyi veya bir ticari grubu pazarda var eden, o ülkenin veya işletmenin rekabet gücünü belirleyen ve değerini yükselten tüm kaynaklara verilen addır. Entelektüel sermaye ve nüfus arasındaki ilişki, genellikle **insan sermayesi** üzerinden değerlendirilir. Nüfusun büyüklüğü, bir ülkenin toplam entelektüel sermayesini artırabilir, ancak bunun nitelikli ve eğitilmiş bir nüfus olması gerekir. Aksi takdirde, büyük bir nüfus yalnızca düşük verimlilik ve düşük entelektüel sermaye değeri ile sonuçlanabilir. Örneğin, eğitim seviyesi yüksek olan bir nüfus, bir ülkenin inovasyon kapasitesini artırarak, entelektüel sermayesinin gelişmesine katkı sağlayabilir. Ancak, yüksek nüfus artış oranına sahip ülkelerde, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz kalması, entelektüel sermaye birikimini sınırlayabilir. Bu da ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü olumsuz etkileyecektir. Entelektüel sermaye, bir şirketin kârlılığında katkıda bulunan çalışanların, organizasyon süreçlerinin ve diğer maddi olmayan tüm varlıkların toplamıdır. Entelektüel sermaye, bir şirketin piyasa değerini artırmak, yeni müşteriler kazanmak, yeni ürünler üretip pazarlar oluşturmak veya iş geliştirmek amacıyla kullanabileceği tüm bilgi kaynaklarının bir araya getirilmesiyle sağlanır. Bu çerçevede, entelektüel sermayeyi insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişki sermaye olarak üç ana bileşene ayırarak inceler. Bu yaklaşım, entelektüel sermayenin organizasyonel performans üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılır. Karl Sveiby (1997:35-38), “**The New Organizational Wealth**” adlı çalışmada, entelektüel sermayeyi, organizasyonların rekabet avantajı yaratmasında kritik bir unsur olarak tanımlar. Ona göre, entelektüel sermaye, işletmelerin maddi olmayan varlıklarını kullanarak, piyasa değerlerini artırmalarına imkân sağlayan sermaye unsuru (Sveiby, 1997:35-38) olarak kabul etmektedir. Entelektüel sermayenin önemi şu şekillerde özetlenebilir:

- **Rekabet avantajı:** İş dünyasında, bir şirketin entelektüel sermayesi, rakiplerine göre rekabet avantajı sağlayabilir. İnovasyon yetenekleri, müşteri ilişkileri ve çalışanların bilgi birikimi, bir şirketin pazarda öne çıkmasına yardımcı olabilir.
- **Yaratıcılık ve İnovasyon:** İnsan sermayesindeki yaratıcılık ve düşünce gücü, inovasyonu teşvik eder. İyi bir entelektüel sermaye, sürekli olarak yeni fikirler ve çözümler üretmeye yönlendirilebilir.
- **Katma Değer Yaratma:** Entelektüel sermaye, bir kurumun toplam değerini artırabilir. İyi eğitilmiş ve motive edilmiş çalışanlar, etkili yönetim süreçleri ve güçlü müşteri ilişkileri, kurumun itibarını ve değerini yükseltebilir.

- **Risk Yönetimi:** İnsan sermayesindeki çeşitlilik, bir kurumun değişen koşullara uyum sağlamasına yardımcı olabilir. Bilgi ve deneyim çeşitliliği, bir kurumun kriz durumlarına daha etkili bir şekilde yanıt vermesine olanak tanır.

Entelektüel sermaye, günümüz bilgi ekonomisinde giderek daha önemli hale gelmektedir. Şirketler ve kurumlar (hatta devletler), sadece maddi varlıklarını değil, aynı zamanda çalışanlarının bilgi birikimini, müşteri ilişkilerini ve organizasyonel süreçlerini etkin bir şekilde yöneterek entelektüel sermayelerini artırmaya çalışırlar.

Entelektüel sermaye, insan, yapısal ve ilişkisel sermaye gibi temel unsurlar üzerinden değerlendirilir. Her bir unsur, kurumsal veya ulusal performansı etkileyen önemli faktörlerdir ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için dikkatle yönetilmesi gerekir. Literatürde bu unsurlar, entelektüel sermaye teorilerinin geliştirilmesinde ve uygulamalarında temel rol oynar. Entelektüel sermayenin 3 ana unsuru bulunmaktadır (<https://www.cottgroup.com/tr/blog/calisma-hayati/item/entelektuel-sermaye-nedir>, erişim tarihi: 05.04.2024; Christianson & Rosengren, 2004:25):

1- İnsan Sermayesi

İnsan sermayesi, bir kurumun çalışanlarının bilgi, yetenek, yaratıcılık, yenilikçilik, tecrübe ve eğitim düzeyi gibi özelliklerini kapsar. Bireylerin bilgi ve becerileri, organizasyonun genel bilgi tabanını oluşturur ve ekonomik performansına doğrudan katkı sağlar. İnsan sermayesi, fikri mülkiyetin bileşenlerinden biridir. İnsan sermayesinin 10 temel bileşeni vardır (Becker, 1964:29-31);

- Mesleki Yeterlilik
- Eğitim
- Bilgi Üretmeye Yönelik Faaliyetler
- Yetenek ve Beceri Geliştirmeye Yönelik Faaliyetler
- Sosyal Yeterlilik
- Çalışan Motivasyonu
- Liderlik Yeteneği
- Girişimcilik Arzusu ve Değişimcilik İçgüdüğü
- Mucitlik Durumu, AR-GE faaliyetleri ve Buluş Çalışmaları
- Teknik Bilgi kavramlarından oluşmaktadır.

İnsan sermayesinde mesleki yeterlilik, bir organizasyonda çalışanların kariyerlerinde edindikleri deneyim ve uzmanlıklarından oluşur. Mesleki yeterliliğe katkıda bulunan faktörler arasında; eğitim, yükseköğretim olanakları, çalışma yoluyla pratik deneyim, kurslar ve seminerler yer almaktadır. Örneğin, sosyal yeterlilik; kişilerarası becerileri, başkalarıyla iyi ilişki kurma yeteneğini ve yapıcı bir şekilde tartışma yeteneğini içerir. İnsan sermayesinde sosyal yetkinlik, çalışanların iş birliği ve öğrenme yeteneğini geliştirir.

Çalışan motivasyonu bir kuruluşun başarısında önemli bir rol oynar. Motive çalışanlar görevleri üstlenmeye daha istekli ve kararlıdır. Bu tür bir performans isteği, bir kuruluşta üretkenliğe daha fazla katkı sağlamaktadır. Bu sebeple kuruluşlar; bonuslar, yan haklar, terfi fırsatları ve inisiyatif alma özgürlüğü gibi çeşitli yöntemlerle çalışan motivasyonunu artırmaya yönelik yatırımlar yaparlar. Liderlik yeteneği de entelektüel sermayenin bir bileşenidir. Kuruluşta çalışan iyi bir lider, idari görevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirebilme yetkinliğine sahip olmasının yanı sıra; strateji, vizyon geliştirme ve uygulama yeteneklerine de sahiptir.

İnsan sermayesi, çalışanların; teknik yeterlilikleri, bilgi düzeyleri, problem çözme yetenekleri, liderlik yetenekleri, organizasyon süreçlerindeki işlevleri ve bu işlevlerin niteliklerini belirleyen bir terimdir.

2- İlişkisel Sermaye

İlişkisel sermaye, bir organizasyonun dış çevresi ile olan ilişkilerini kapsar; bu, müşteri ilişkileri, tedarikçi bağlantıları, marka değeri, itibar ve iş birliği ağlarını içerir. Bu unsurlar, kuruma dışarıdan bilgi akışını kolaylaştırarak rekabet avantajı sağlar (Nahapiet ve Ghoshal, 1998:244-245). İlişkisel sermaye; bir organizasyona katma değer sağlayabilecek tüm ilişkileri kapsar. İlişkisel sermaye (Önce, 1999:29);

- Müşteri İlişkileri
- İşletmenin Adı, Ünvanı ve Diğer Hakları ile İlgili İlişkiler
- Markalar ve Telif İlişkileri
- İşle İlgili İş birliği İlişkileri
- Franchising ve Lisans Anlaşmaları İlişkileri
- Tedarikçi ve Dağıtım İlişkileri
- Distribütör İlişkileri
- Kamu İlişkileri
- Yatırımcı İlişkileri kavramlarından oluşmaktadır.

İlişkisel sermayeyi oluşturan tüm bu kurum ve kuruluşlar, işletme ile uyum içinde, aynı vizyon ve hedefe sahip, birbirini tamamlayıcı bir şekilde hareket etmeli, iş birliğini geliştirmeli ve ilişkilerinde açık, şeffaf ve dürüst olmalıdırlar. Müşteri ve dağıtım kanalının memnuniyeti, iş hacminin büyümesi, yeni iş alanlarının bulunması, yatırım gücünün yaratılması, büyüme ve yeni stratejilerin oluşturulması büyük ölçüde ilişkisel sermayeye bağlıdır.

İlişkisel sermayede, kurumsal performansın sürekli artması için, şirketlerin geri bildirim aldığı; müşteriler, tedarikçiler, kamu ve yatırımcılarla iyi ilişkilere sahip olmaları gerekir. Bu nedenle; araştırmacıların ilişkisel sermayeyi örgütsel performansını artıran entelektüel sermayenin bir parçası olarak dâhil etmeleri önemlidir.

3- Yapısal Sermaye

Yapısal sermaye, bir kurumun veya ülkenin entelektüel varlıklarını destekleyen ve sürdüren altyapı, süreçler, prosedürler, patentler, veri tabanları, yönetim felsefesi ve organizasyonel kültürü içerir. Bu, bireylerin organizasyon içinde geliştirdiği bilgiyi saklayan ve büyüten unsurlardır. Yapısal sermaye, bilginin kurumsal hafızada kalıcı hale gelmesini sağlar (Edvinsson ve Malone, 1997:3, 54-56)³⁰. Yapısal sermaye; ürün inovasyonu, kurum kültürü, iç iş birliği ve süreç optimizasyonu kavramlarını kapsar. Ürün inovasyonu, organizasyon için daha parlak bir geleceğin varlığını sağlar. Bunun nedeni, inovasyonun, organizasyonun rekabet gücünü artıran ve hayatta kalmasını sağlayan yeni ürünlerin ortaya çıkarılmasını sağlamasıdır. Kurum kültürü de yapısal sermayenin bir parçasıdır. Kurum kültürü, bilgi aktarımını ve iş etkileşimlerini etkileyen değerler ve normlarla ilgilidir. Başarılı bir kurum kültürü, şirket politikalarına uyum süreçlerini ve iyileştirme alışkanlıklarını belirler. Süreç optimizasyonu, iç prosedürlerin ve süreçlerin sürekli iyileştirilmesi ile alakalıdır. Kurum içindeki iş birliği, örgütteki çalışanların nasıl iş birliği yapabileceklerini ve bilgi alışverişinde bulunabildiklerini ifade eder. Kurum içindeki çalışanlara ait olan insan sermayesinin aksine, yapısal sermaye, kurumun sahip olduğu bilgidir. Çalışanlar kurumdan ayrılırsa bile yapısal bilgi kuruluşta kalır.

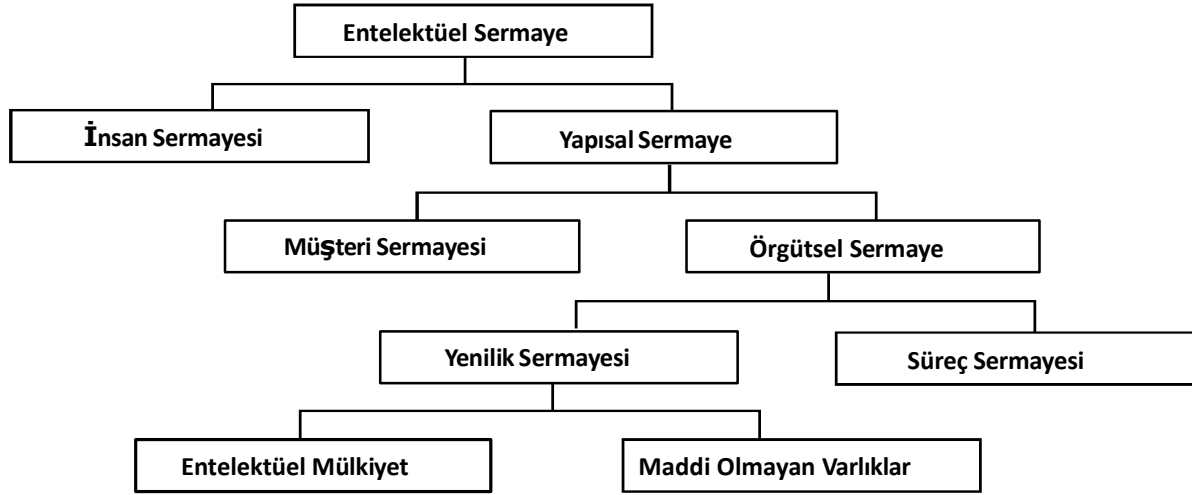
Kurumsal yapıdan diğer kurumlara veya işletmeden işletmeye farklılık arz etmekle birlikte kurumsal örgütlenme içerisinde örgütsel (yapısal) sermayeyi oluşturan unsurları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Önce, 1999:29; ayrıca bkz: Bulgurcu, 2011:6);

³⁰ Edvinsson Entelektüel Sermaye kavramını şu şekilde formüllemiştir (Edvinsson & Malone, 1997:3):
Entelektüel Sermaye = İnsan Sermayesi + Yapısal Sermaye

Entelektüel Mülkiyete İlişkin yapısal (örgütsel) sermayeyi 14 madde halinde özetlemek mümkündür;

- Altyapı Varlıkları,
- Patentler,
- Yönetim felsefesi,
- Telif hakları,
- Örgüt kültürü,
- Dizayn hakları,
- Yönetim süreçleri,
- Ticari sırlar,
- Bilgi sistemleri,
- Ticari amblemler,
- Ağ sistemleri,
- Hizmetle ilgili amblemler,
- Finansal ilişkiler,
- Politika ve prosedürler.

Şekil 12: Entelektüel Sermayenin Unsurları

Kaynak: Leif EDVİNSON, “Developing Intellectual Capital at Skandia”, Long Range Planning, Vol. 30, June 1997, s.367’den alınmıştır. Ayrıca bkz: Acar ve Dalğar, 2005:26’deki şekilden alınmıştır.

10.3. Entelektüel Sermaye Perspektiflerinin Analizleri

Entelektüel sermaye perspektifleri, bu kavramı çeşitli açılardan ele alarak işletmeler ve kurumlar için nasıl değerlendirilebileceğini ve optimize edilebileceğini açıklar. Literatürde

entelektüel sermaye, çoğunlukla insan, yapısal ve ilişkiyel sermaye bileşenleri üzerinden değerlendirilse de farklı perspektifler bu sermayeyi anlamada ve yönetmede zenginlik katar. İşletme ve ekonomi literatüründe öne çıkan entelektüel sermaye perspektiflerini aşağıda detaylı bir şekilde inceleyebiliriz:

1. İnsan Sermayesi Perspektifi (Human Capital Perspective)

İnsan sermayesi perspektifi, çalışanların bilgi, beceri, yaratıcılık ve deneyimlerinden oluşan bir varlık olarak ele alınır. Bu perspektif, entelektüel sermayenin temel bir bileşeni olarak kabul edilir çünkü çalışanların sahip olduğu bilgi ve yetenekler, işletmelerin inovasyon kapasitesini ve rekabet gücünü doğrudan etkiler (Becker, 1964:45-49; Edvinsson ve Malone, 1997:56-60).

- **İnsan Sermayesinin Gelişimi:** Eğitim, mesleki gelişim, liderlik ve mentorluk programları gibi çalışanların bilgi ve becerilerini artıracak stratejiler, bu perspektifin odak noktasıdır. Özellikle bilgi tabanlı ekonomilerde, insan sermayesine yapılan yatırımlar (örneğin, çalışanların eğitimi ve gelişimi) entelektüel sermayeyi artırır (Edvinsson ve Malone, 1997:56-60). **Becker (1964)**, insan sermayesinin, ekonomik büyüme ve kalkınma için bir motor görevi gördüğünü belirtir. Benzer şekilde, **Edvinsson ve Malone (1997)** çalışmasında insan sermayesinin işletmelerin entelektüel sermayesinin kalbinde yer aldığını savunur.

2. Yapısal Sermaye Perspektifi (Structural Capital Perspective)

Yapısal sermaye, işletmenin iç süreçlerini, sistemlerini, politikalarını ve kültürel yapısını kapsar. Bu perspektife göre, bir işletmenin çalışanlarının bilgi ve yeteneklerini etkin bir şekilde kullanabilmesi, işletmenin sahip olduğu altyapı ve sistemlere bağlıdır (Stewart, 1997:83-87; Bontis, 1998:66-72).

- **Yapısal Sermayenin Bileşenleri:**
 - **Bilgi Yönetimi Sistemleri:** İyi organize edilmiş bilgi yönetim sistemleri, işletme içi bilgi paylaşımını ve yenilikçi fikirlerin gelişimini kolaylaştırır.
 - **Organizasyonel Kültür:** Yeniliği ve bilgi paylaşımını teşvik eden bir organizasyonel kültür, yapısal sermayenin önemli bir parçasıdır. Bu, aynı zamanda çalışan memnuniyetini ve bağlılığını da artırabilir.
 - **Süreç ve Politikalar:** İyi tanımlanmış iş süreçleri ve politikalar, işletmenin operasyonel verimliliğini ve etkinliğini artırır.

3. İlişkisel Sermaye Perspektifi (Relational Capital Perspective)

İlişkisel sermaye, bir işletmenin müşteriler, tedarikçiler, paydaşlar ve diğer dış çevre ile kurduğu ilişkilerin kalitesini ve değerini kapsar. Bu perspektif, işletmelerin dış dünya ile olan ilişkilerinin sürdürülebilirlik ve büyüme üzerindeki etkilerini inceler (Sveiby, 1997:102-105; Nahapiet ve Ghoshal, 1998:242-266).

- **Müşteri İlişkileri:** Müşteri sadakati ve marka değeri, ilişkisel sermayenin en önemli bileşenlerindedir. İşletmeler, müşterilerle güçlü ilişkiler kurarak ve marka itibarlarını artırarak pazardaki konumlarını güçlendirebilirler.
- **Paydaş Yönetimi:** Paydaşlarla etkin iletişim ve ortaklıklar, işletmenin büyümesine ve gelişmesine yardımcı olabilir. İyi yönetilen ilişkisel sermaye, yeni iş fırsatlarının doğmasını sağlayabilir.

4. Yenilik ve Yaratıcılık Perspektifi (Innovation and Creativity Perspective)

Bu perspektif, entelektüel sermayeyi yenilikçilik ve yaratıcılıkla ilişkilendirir. İşletmelerin yeni ürünler ve süreçler geliştirme kapasitesi, bilgiye dayalı varlıklarının etkin kullanımına bağlıdır (Nonaka ve Takeuchi, 1995:57-61; Schiuma ve Carlucci, 2007:365-373).

- **İnovasyon Kapasitesi:** İşletmelerin yeni fikirler üretme ve bu fikirleri ticari başarıya dönüştürme yetenekleri, entelektüel sermayelerinin gücünü gösterir.
- **Yaratıcı Çözümler ve Rekabet Üstünlüğü:** Yaratıcı çözümler ve inovatif yaklaşımlar, işletmelerin piyasada farklılaşmasına ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesine olanak tanır.

5. Finansal Performans Perspektifi (Financial Performance Perspective)

Bu perspektif, entelektüel sermayenin işletmenin finansal performansı üzerindeki etkisine odaklanır. Entelektüel sermaye, işletmenin piyasa değerine ve finansal göstergelerine doğrudan etki eden, ancak bilançoda görünmeyen varlıkları ifade eder (Lev, 2001:89-93; Kaplan ve Norton, 2004:118-123).

- **Karlılık ve Verimlilik:** İşletmenin entelektüel sermaye yönetimi, karlılık ve operasyonel verimliliği artırabilir.
- **Piyasa Değeri:** Bilgiye dayalı varlıkların etkin yönetimi, işletmenin piyasa değerini artırabilir ve yatırımcıların ilgisini çekebilir.

6. Bilgi Yönetimi Perspektifi (Knowledge Management Perspective)

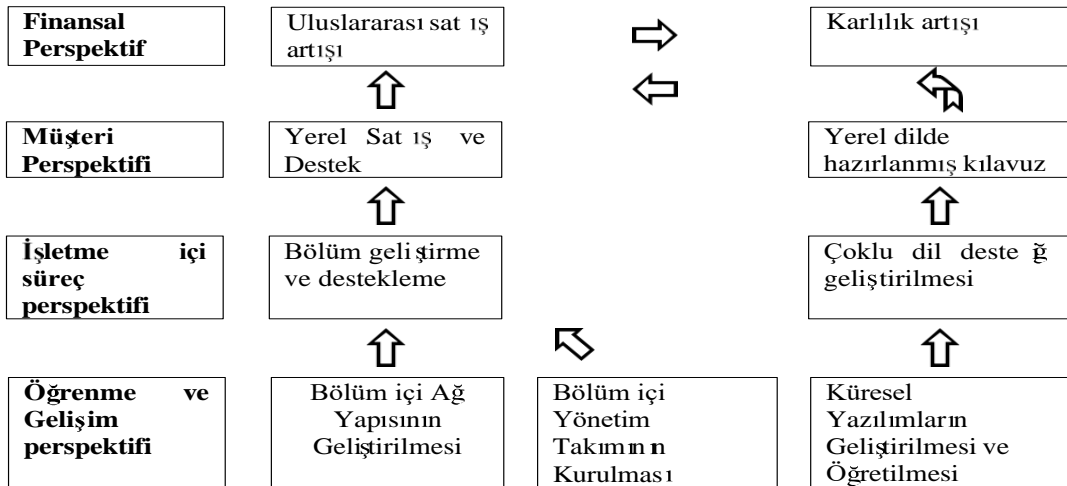
Bu perspektif, işletmelerin sahip olduğu bilgileri nasıl yönettiklerine odaklanır. Entelektüel sermaye, bilginin oluşturulması, paylaşılması, kullanılması ve korunması süreçleri aracılığıyla değer yaratır (Wiig, 1997:6-14; Davenport ve Prusak, 1998:47-53).

- **Bilgi Paylaşımı ve Yenilik:** Etkili bilgi yönetimi, yenilikçi düşünceyi teşvik eder ve işletmenin stratejik karar alma süreçlerine katkı sağlar.
- **Bilgi Koruması ve Güvenliği:** İşletmelerin stratejik bilgilerini koruma altına alması, rekabet üstünlüğünü sürdürmelerine olanak tanır.

Entelektüel sermaye perspektifleri, işletmelerin değer yaratma stratejilerinde ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair kapsamlı bir anlayış sağlar. Her bir perspektif, işletmelerin entelektüel sermaye yönetimine ilişkin farklı yaklaşımlar ve stratejiler geliştirmelerine olanak tanır.

Entelektüel sermaye perspektifleri, işletmelerin bu değerli soyut varlıkları nasıl anlamaları, yönetmeleri ve optimize etmeleri gerektiğine dair farklı bakış açıları sunar. Bu perspektifler, insan, finansal, yapısal ve ilişkisel sermaye gibi entelektüel sermayenin bileşenlerini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunar ve işletmelerin rekabet avantajlarını sürdürebilmeleri için entelektüel sermayelerine yatırım yapmalarının önemini vurgular.

Şekil 13: Entelektüel Sermaye Perspektifleri

Kaynak: Yereli ve Gerşil, 2005:26'daki şekilden alınmıştır.

Entelektüel sermaye perspektiflerinin getirdiği sonuçları ve bu perspektiflerin işletmeler ve kurumsal yapılar için taşıdığı önemleri ve işletmelere nasıl değer kattığını aşağıda maddeler

halinde özetlemek gerekir. Her bir perspektifin sağladığı faydalar ve işletmelere kattığı değerler farklıdır. Bu perspektiflerin getirdiği sonuçları 6 maddede özetlemek mümkündür;

1. İnsan Sermayesi Perspektifinin Sonuçları:

- İşletmeler, yetenekli ve nitelikli çalışanları bünyelerine katarak inovasyon kapasitelerini artırabilirler.
- Çalışan memnuniyeti ve bağlılığı artar, bu da düşük işten ayrılma oranlarına ve daha yüksek verimliliğe yol açar.
- Eğitim ve gelişim programları ile bilgi ve beceriler sürekli olarak yenilenir ve işletmenin rekabet avantajı korunur.

2. Yapısal Sermaye Perspektifinin Sonuçları:

- İyi yapılandırılmış süreçler ve sistemler, operasyonel verimliliği ve karar alma hızını artırır.
- Organizasyonel öğrenme kültürü ve bilgi yönetimi sistemleri, işletme içi bilgi paylaşımını kolaylaştırır ve yeni ürün ve süreçlerin geliştirilmesini teşvik eder.
- İşletme kültürünün inovasyonu desteklemesi, sürdürülebilir büyümeye katkı sağlar.

3. İlişkisel Sermaye Perspektifinin Sonuçları:

- Güçlü müşteri ve paydaş ilişkileri, müşteri sadakatini artırır ve uzun vadeli gelir artışını destekler.
- İş ortaklıkları ve iş birliği fırsatları, yeni pazarlara erişimi ve rekabet gücünü artırır.
- Marka değeri ve itibarı artar, bu da işletmenin piyasa konumunu güçlendirir.

4. Yenilik ve Yaratıcılık Perspektifinin Sonuçları:

- Yeni fikirlerin ortaya çıkması ve uygulanması kolaylaşır, bu da sürekli ürün ve süreç inovasyonu sağlar.
- Piyasa taleplerine hızlı adaptasyon ve esneklik, değişen koşullara uyum sağlamada avantaj sunar.

- Rekabetçi avantaj elde etme ve sürdürme kapasitesi artar.

5. Finansal Performans Perspektifinin Sonuçları:

- Entelektüel sermayenin etkin yönetimi, karlılığı ve piyasa değerini artırabilir.
- Bilançoda görünmeyen varlıkların değeri anlaşılır ve yatırımcı güveni artırılabilir.
- Daha sağlıklı finansal göstergeler ve sermaye yapısı oluşturulabilir.

6. Bilgi Yönetimi Perspektifinin Sonuçları:

- Bilginin etkin yönetimi, inovasyon süreçlerini ve stratejik karar alma süreçlerini güçlendirir.
- Bilgi güvenliği ve korunması, işletme için hayati önem taşıyan bilgilerin sızmasını engeller ve rekabet avantajı sağlar.
- Bilgi paylaşımını teşvik ederek işletme içi sinerjiyi artırır ve çalışanların iş birliğini güçlendirir.

Bu perspektiflerin her birinin, işletmelerin stratejik planlamalarına ve günlük operasyonlarına olan etkisi büyüktür. Her bir perspektif, işletmenin genel performansına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayan kritik unsurları içermektedir.

10.4. Entelektüel Sermaye ve Nüfus Stratejileri

Nüfus stratejileri ve entelektüel sermaye arasındaki ilişki, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini şekillendiren önemli bir alanı kapsar. Bu ilişki, nüfusun eğitim düzeyi, iş gücünün kalitesi, yenilik kapasitesi ve beşerî sermaye ile doğrudan bağlantılıdır. Entelektüel sermaye, bir ülkenin rekabet avantajı sağlamasında ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynar. Nüfus stratejileri, entelektüel sermaye gelişimini etkileyen temel bir politika aracıdır. Eğitim, yaş yapısı, göç, kadın istihdamı, kentleşme ve diğer demografik unsurlar, entelektüel sermayeyi destekleyen veya engelleyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, ülkeler, uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için nüfus stratejilerini dikkatle planlamalı ve entelektüel sermaye gelişimini destekleyecek politikalar geliştirmelidir.

- **Eğitim Reformları:** Eğitim sisteminin iyileştirilmesi, nüfusun bilgi ve beceri düzeyini yükselterek entelektüel sermayeyi güçlendirir. Nüfus stratejileri, özellikle eğitim ve

öğretim politikaları yoluyla nüfusun bilgi ve beceri seviyesini artırmayı hedefler. Daha yüksek eğitim düzeyi, daha yüksek beşerî sermaye ve entelektüel sermaye anlamına gelir. Bu stratejiler, toplumun genel entelektüel kapasitesini geliştirmeye ve yenilikçi düşünceyi teşvik etmeye odaklanır (Barro ve Lee, 2013:184-186).

- **İşgücü Politikaları:** Çalışanların sürekli eğitimi ve beceri geliştirme programları, işgücünün entelektüel sermayesini artırır.
- **Araştırma ve Geliştirme Teşvikleri:** Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvikler ve destekler, yenilikçiliği teşvik ederek entelektüel sermayeyi geliştirir.
- **Uluslararası İş birlikleri:** Yurt dışındaki bilgi ve teknoloji transferi, ulusal entelektüel sermayeyi artırmak için stratejik olarak kullanılabilir.

10.5. Entelektüel Sermaye ve Nüfus Yapısı İlişkisi

1. Demografik Faktörler ve Entelektüel Sermaye

Yaş Yapısı: Nüfusun yaş yapısı, entelektüel sermayenin birikimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Genç ve eğitilmiş bir nüfus, bilgi üretimi ve inovasyon süreçlerinde daha aktif rol alır. Bununla birlikte, yaşlı bir nüfus, entelektüel sermaye açısından deneyim ve bilgi birikimi sağlar. Örneğin, **Bloom ve Canning (2004)**, genç nüfusun yüksek olduğu ülkelerde ekonomik büyüme oranlarının daha yüksek olduğunu ve bu büyümenin önemli bir kısmının entelektüel sermaye birikimiyle ilişkili olduğunu belirtirler (Bloom ve Canning, 2004:21-23).

Eğitim Seviyesi: Eğitim, entelektüel sermayenin en temel bileşenlerinden biridir. Eğitim seviyesi yüksek olan toplumlar, entelektüel sermaye açısından daha zengin birikime sahiptirler.

Barro ve Lee (2013), eğitim düzeyi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin entelektüel sermaye aracılığıyla şekillendiğini savunurlar (Barro ve Lee, 2013:45-47).

2. Nüfus Miktarı ve Entelektüel Sermaye

Nüfus Büyüklüğü: Nüfus miktarı, entelektüel sermayenin toplam büyüklüğünü etkileyen bir faktördür. Büyük nüfuslar, bilgi ve beceri birikimi açısından daha geniş bir taban sağlar. Ancak, nüfusun büyüklüğü tek başına yeterli değildir; bu nüfusun nasıl eğitildiği ve ekonomik süreçlere nasıl entegre edildiği de kritik önemdedir. **Kremer (1993)**, nüfus büyüklüğünün teknolojik ilerlemeye ve dolayısıyla entelektüel sermaye birikimine katkıda bulunduğunu belirtir. Bu

çalışma, büyük nüfusların daha fazla fikir üretebildiğini ve bu fikirlerin ekonomik büyümeye katkı sağladığını gösterir (Kremer, 1993, s. 681-686).

Nüfus Yoğunluğu: Nüfusun belirli bir alanda yoğunlaşması, bilgi paylaşımını ve yenilikçiliği artırabilir. **Glaeser ve Mare (2001)**, kentleşmenin ve nüfus yoğunluğunun entelektüel sermaye birikimi üzerindeki etkilerini incelemiş ve daha yoğun nüfuslu bölgelerde bilgi akışının ve inovasyonun daha hızlı olduğunu ortaya koymuşlardır (Glaeser & Mare, 2001, s. 316-319).

10.6. Literatürde Entelektüel Sermaye ve Nüfus Yapısı İlişkisini Ele Alan Teoriler

Entelektüel sermaye teorileri, bilgi, beceri, deneyim, inovasyon ve sosyal ağlar gibi maddi olmayan varlıkların ekonomik değerini ve bu değerlerin bir ülkenin ya da organizasyonun büyümesine nasıl katkıda bulunduğunu inceler. Bu teoriler, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren hızla gelişen bilgi ekonomisi bağlamında önem kazanmıştır. Aşağıda, entelektüel sermaye teorileri ve bunların literatürdeki önemini kaynakça ve sayfa numaraları ile birlikte detaylı olarak açıklamaktayım.

1. İnsan Sermayesi Teorisi

İnsan sermayesi teorisi, entelektüel sermayenin en temel bileşenlerinden biri olan bilgi, beceri ve yeteneklerin ekonomik değerini inceler. Bu teori, bireylerin eğitim ve sağlık gibi yatırımlarla edindiği becerilerin ekonomik büyümeye olan katkısını vurgular. İnsan sermayesi teorisi, nüfusun eğitim seviyesi, sağlık durumu ve demografik özelliklerinin entelektüel sermaye birikimini ve dolayısıyla ekonomik performansı nasıl şekillendirdiğini açıklar. Becker (1964), insan sermayesi teorisinin temelini atarak, bireylerin eğitim ve sağlık yatırımlarının ekonomik büyümeyi artırıcı etkisine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, genç ve eğitilmiş bir nüfusun yüksek entelektüel sermaye birikimi sağlayacağı ve bu birikimin uzun vadeli ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı belirtilmiştir (Becker, 1964:22-25).

2. Demografik Geçiş Teorisi

Demografik geçiş teorisi, nüfusun doğum ve ölüm oranlarındaki değişikliklerin, uzun vadede ekonomik ve sosyal yapıyı nasıl etkilediğini inceler. Bu teoriye göre, nüfusun yaş yapısı ve büyüklüğü, bir toplumun entelektüel sermaye birikimini doğrudan etkiler. Bloom ve Canning (2004), demografik değişimlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmalarında, demografik geçiş sürecinde nüfusun genç bir yapıya sahip olduğu dönemlerin,

entelektüel sermaye birikimi için büyük fırsatlar sunduğunu belirtmişlerdir. Özellikle genç nüfusun eğitim seviyesinin yüksek olması, bu dönemde bilgi ve beceri birikiminin artmasına katkıda bulunur (Bloom ve Canning, 2004:21-23).

3. Yapısal Sermaye Teorisi

Yapısal sermaye, bir organizasyonun süreçleri, veri tabanları, bilgi sistemleri, patentler, markalar ve organizasyonel yapısı gibi maddi olmayan varlıklarını ifade eder. Bu teori, bir organizasyonun uzun vadeli başarı için bu varlıkları nasıl yönettiğini inceler. **Edvinsson ve Malone (1997) Structural Capital**, yapısal sermayeyi entelektüel sermayenin bir parçası olarak tanımlarlar. Yapısal sermaye, organizasyonel bilgi, sistemler ve süreçler gibi unsurları içerir ve bu varlıklar organizasyonun entelektüel sermaye değerini artırır. Onlara göre, yapısal sermaye, insan sermayesinin organizasyon içinde daha verimli kullanılmasına olanak tanır (Edvinsson ve Malone, 1997:23-27).

3. İlişkisel Sermaye Teorisi

İlişkisel sermaye, bir organizasyonun dış paydaşlarıyla (müşteriler, tedarikçiler, iş ortakları) olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin ekonomik değerini ifade eder. İlişkisel sermaye, müşteri sadakati, marka değeri ve sosyal ağlar gibi unsurları kapsar. Nahapiet ve Ghoshal (1998:243-244), "**Relational Capital**" adlı çalışmalarında, Nahapiet ve Ghoshal, ilişkisel sermayeyi, organizasyonların sosyal ağlar ve dış ilişkiler yoluyla nasıl değer yarattığını açıklayan bir kavram olarak ele alırlar. İlişkisel sermaye, organizasyonların dış kaynaklardan bilgi edinme kapasitesini artırır ve yenilikçiliği destekler (Nahapiet ve Ghoshal, 1998:243-244).

4. Sosyal Sermaye Teorisi

Sosyal sermaye, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiler, normlar ve güven gibi sosyal ağlardan elde edilen değerleri ifade eder. Sosyal sermaye, bilgi paylaşımı, iş birliği ve inovasyon gibi süreçlerde önemli bir rol oynar. **Robert Putnam (1993:167-170)**, "**Social Capital Theory**" adlı çalışmasında Putnam, sosyal sermayeyi, bir toplumdaki sosyal ağların, güvenin ve normların, ekonomik ve sosyal süreçlerde nasıl değer yarattığını açıklayan bir kavram olarak tanımlar. Sosyal sermaye, bireylerin ve toplulukların ortak amaçlara ulaşmasını sağlar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur (Putnam, 1993:167-170).

5. Kentleşme ve İnovasyon Teorisi

Kentleşme ve inovasyon teorisi, entelektüel sermaye birikimi ile nüfus yoğunluğu arasındaki ilişkiyi inceler. Kentleşmenin artması, nüfusun yoğunlaştığı alanlarda bilgi paylaşımını ve inovasyonu teşvik eder. Glaeser ve Mare (2001), kentleşmenin entelektüel sermaye birikimi üzerindeki etkisini incelemiş ve yoğun nüfuslu bölgelerde bilgi akışının daha hızlı ve etkin olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma, kentleşmenin ve nüfus yoğunluğunun entelektüel sermaye birikimini nasıl artırabileceğini ve bu birikimin ekonomik büyümeye olan katkısını açıklar (Glaeser ve Mare, 2001:316-319).

6. Barro ve Lee (2013): Eğitim ve Nüfus Yapısı İlişkisi

Barro ve Lee, eğitim ile nüfus yapısı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin entelektüel sermaye üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde incelemişlerdir. Çalışmaları, yüksek eğitim seviyesinin, entelektüel sermaye birikimi ve ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyar. **Barro ve Lee (2013)**, eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte entelektüel sermaye birikiminin arttığını ve bu birikimin ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağladığını belirtirler. Eğitimli nüfus, bilgi üretimi ve yenilikçilik kapasitelerini artırarak ekonomik performansı destekler (Barro & Lee, 2013:45-47).

7. Kremer (1993): Nüfus Büyüklüğü ve Teknolojik İlerleme İlişkisi

Kremer, nüfus büyüklüğü ve teknolojik ilerleme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, büyük nüfusların daha fazla fikir üretebileceğini ve bu fikirlerin entelektüel sermaye birikimine katkıda bulunabileceğini savunur. **Kremer (1993)**, büyük nüfusların entelektüel sermaye birikimi açısından avantaj sağladığını ve bu birikimin teknolojik ilerlemeyi hızlandırarak ekonomik büyümeyi desteklediğini belirtir. Kremer'in çalışması, nüfus büyüklüğünün entelektüel sermaye üzerindeki etkilerini teorik bir çerçevede açıklar (Kremer, 1993:681-686).

8. Lucas (1988): İçsel Büyüme Teorisi

Lucas, entelektüel sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen içsel büyüme teorisinde, nüfusun eğitim düzeyinin ve bilgi birikiminin ekonomik performans üzerindeki rolünü vurgular. **Lucas (1988)**, entelektüel sermayenin uzun vadeli ekonomik büyümenin en önemli itici gücü olduğunu ve bu sermayenin birikiminin nüfusun eğitim düzeyine ve yapısına

bağlı olduğunu savunur. Eğitimli nüfus, bilgi üretimi ve yenilikçilik süreçlerinde kritik bir rol oynar (Lucas, 1988:3-42).

Bu teoriler, entelektüel sermayenin farklı yönlerini ele alarak, onun ekonomik, sosyal ve organizasyonel değer yaratmadaki rolünü detaylandırmaktadır. Literatürdeki bu çalışmalar, entelektüel sermayenin hem bireyler hem de organizasyonlar için nasıl bir rekabet avantajı yarattığını açıkça ortaya koymaktadır. Entelektüel sermaye ile nüfus yapısı arasındaki ilişki, literatürde geniş bir şekilde ele alınmış ve bu iki kavramın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri detaylı olarak incelenmiştir. Eğitim, demografi ve kentleşme gibi faktörler, entelektüel sermaye birikimi açısından önemli bileşenlerdir ve bu bileşenler, nüfus yapısının entelektüel sermaye üzerindeki etkilerini şekillendirir.

10.7. İnsan Kaynaklarının Entelektüel Sermaye Açısından Önemi

İnsan kaynakları, entelektüel sermayenin yönetilmesi ve artırılmasında merkezi bir role sahiptir. Bu nedenle, insan kaynakları politikaları ve uygulamaları, çalışanların bilgi ve becerilerini geliştirmeye, yenilikçiliği teşvik etmeye, örgütsel kültürü güçlendirmeye ve sürdürülebilir bir rekabet avantajı yaratmaya odaklanmalıdır. Entelektüel sermayeyi etkili bir şekilde yönetmek, organizasyonların uzun vadeli başarısının anahtarıdır. Bir organizasyonda çalışanların performansları, teknik bilgileri, yeterlilikleri, yaratıcılıkları gibi nitelikler o organizasyonun başarısında önemli bir rol oynar. Bu nitelikler İnsan Sermayesinin unsurlarıdır ve İnsan Sermayesine yatırım yapmak için insan kaynakları hizmetlerinin doğru çalışanı doğru pozisyona adapte etmesi oldukça önemlidir. İnsan Kaynakları, rekabetçi piyasada rakiplerden bir adım öne çıkabilmek ve sektörde kurumsal varlığını bilinir kılmak adına bağlı olduğu organizasyona katma değer sağlayan, takım çalışmasına yatkın, verimli, çözüm odaklı ve iletişim becerileri güçlü çalışanları seçmek ve onlardan iyi bir ekip oluşturmak zorundadır. Ancak bu şekilde organizasyonların entelektüel sermayesi gelişim gösterecek ve sektörde varlıklarını sürdürebileceklerdir.

10.8. Entelektüel Sermaye Ölçümü

Entelektüel sermaye ölçümü, şirketlerin bilgi, beceri ve bilgi varlıklarını değerlendirmek amacıyla kullanılan bir dizi yöntemi içerir. Entelektüel sermayeyi ölçme nedenleri, strateji oluşturmak ve değerlemek, insan davranışlarını etkilemek ve raporlama ve kıyaslamayı içeren performansı geçermektir (Marr, 2004:562; aktaran bkz: Yıldız, 2010:97-98). İşte entelektüel

sermayeyi ölçmeye yönelik bazı temel yaklaşımlar sunulmaktadır (Çıkrıkçı & Daştan, 2002:23; Yıldız & Genç, 2020:29-36; Ercan, Öztürk & Demirgüneş, 2003:69-70;112-131;152-153):

İskandinavya Modeli: Bu model, entelektüel sermayeyi ölçmek için üç temel unsuru içerir: müşteri sermayesi, süreç sermayesi ve yenilik ve gelişim sermayesi. Bu unsurlar, müşteri ilişkileri, iş süreçleri ve yenilikçilik üzerinden entelektüel sermayeyi ölçmeye odaklanır.

Balanced Scorecard (Dengeli Skor Kartı): Dengeli Skor Kartı, bir şirketin performansını dört perspektif üzerinden değerlendiren bir yönetim aracıdır. Bu perspektifler finansal, müşteri, iç iş süreçleri ve öğrenme/inovasyon perspektiflerini içerir. İşte bu öğrenme ve inovasyon perspektifi, entelektüel sermayenin ölçülmesine odaklanır.

Human Capital Index (İnsan Sermayesi Endeksi): İnsan Sermayesi Endeksi, bir şirketin insan kaynaklarına, eğitime ve yetenek yönetimine yaptığı yatırımları değerlendiren bir ölçümdür. Bu endeks, çalışanların bilgi, beceri ve deneyimlerini içeren entelektüel sermayenin değerini belirlemeye çalışır.

Market-to-Book Oranı: Bu oran, bir şirketin piyasa değerini (hisse senedi fiyatı) defter değerine (bilanço değeri) böler. Yüksek bir market-to-book oranı, şirketin entelektüel sermaye varlıklarını yansıtabilir.

Intellectual Capital Statement (Entelektüel Sermaye Tablosu): Bazı şirketler, finansal raporlarına ek olarak entelektüel sermayelerini ölçmeye yönelik ayrı bir tablo sunarlar. Bu tablo, müşteri sermayesi, insan sermayesi ve süreç sermayesini ayrıntılı olarak değerlendirebilir.

Kapitalizasyon Yoluyla Değerleme: Entelektüel sermayenin bir kısmı, şirket değerlemesine entegre edilir. Örneğin, bir şirketin rekabet avantajları, müşteri sadakati ve marka değeri gibi entelektüel sermaye unsurları, genellikle şirket değerini artırır.

Bu yaklaşımların her biri, entelektüel sermayenin farklı yönlerini değerlendirir. Şirketler genellikle birden fazla ölçüm yöntemini birleştirerek, entelektüel sermayelerini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye çalışırlar. Bu noktada entelektüel sermayenin raporlanması, şirketlerin bu önemli varlıklarını paydaşlarına açıklamak ve şirket değerini daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için yapılan bir süreçtir. Entelektüel sermaye raporlama süreci, şirketin stratejilerini, değer yaratma süreçlerini ve bu süreçlere entegre olan unsurları net bir şekilde iletmeyi amaçlar. İşte entelektüel sermayenin raporlanması için genel bir rehber:

Entelektüel Sermaye Unsurları: Raporlama süreci, şirketin entelektüel sermayesinin temel unsurlarını belirlemelidir. Bu unsurlar genellikle müşteri sermayesi, insan sermayesi ve süreç

sermayesini içerir. Şirket, sahip olduğu markalar, patentler, müşteri ilişkileri, çalışan yetenekleri ve iş süreçleri gibi unsurları tanımlamalıdır.

Ölçüm ve Değerleme Yöntemleri: Şirket, entelektüel sermayesini ölçme ve değerlendirme yöntemlerini belirlemelidir. Bu yöntemler, finansal ve finansal olmayan ölçütleri içerebilir. Örneğin, müşteri memnuniyet endeksleri, çalışan eğitim düzeyi, marka değeri gibi performans göstergeleri kullanılabilir.

Finansal İlişkilendirme: Entelektüel sermaye unsurları, şirketin finansal performansına nasıl katkıda bulunduğunu gösteren finansal metriklerle ilişkilendirilmelidir. Örneğin, yatırım getirisi (ROI) hesaplamaları veya entelektüel sermaye varlıklarının finansal tablolarındaki etkileri bu bağlamda önemlidir.

Güvenilir ve Şeffaf Bilgiler: Raporlama süreci, şeffaf ve güvenilir bilgiler sunmalıdır. Bu, şirketin entelektüel sermayesinin değerini anlamak isteyen paydaşların doğru ve anlaşılır bilgilere erişmelerini sağlar.

Entelektüel Sermaye Stratejileri: Şirket, entelektüel sermaye stratejilerini ve bu stratejilerin şirketin genel stratejisiyle nasıl uyumlu olduğunu açıklamalıdır. Örneğin, yeni bir ürün geliştirme süreci, müşteri sadakat programları veya çalışan eğitim politikaları gibi stratejik yaklaşımlar belirtilmelidir.

Paydaş İletişimi: Şirket, entelektüel sermaye raporlarını paydaşlarına etkili bir şekilde iletmelidir. Raporlar, yatırımcılar, müşteriler, çalışanlar ve diğer ilgili paydaşlarla paylaşılmalıdır.

Entelektüel sermayenin etkili bir şekilde raporlanması, şirketin sürdürülebilir rekabet avantajlarını anlamak, paydaşlarını etkilemek ve uzun vadeli değer yaratma stratejilerini güçlendirmek açısından kritiktir.

10.9. Zekâ Seviyesini Belirlemede Entelektüel Sermayenin Etkisi

Zekâ seviyesini belirleme sürecinde, entelektüel sermaye önemli bir role sahip olabilir. Entelektüel sermaye, bireyin bilgi, eğitim, deneyim ve bilişsel yetenekleri gibi zihinsel varlıklarını ifade eder. Zekâ seviyesini belirlemede entelektüel sermayenin etkisi şu şekillerde olabilir:

- **Eğitim ve Öğrenme:** İyi bir eğitim, entelektüel sermayenin temel bir bileşenidir. Bireyin eğitim düzeyi, zekâ seviyesini belirleme sürecinde önemli bir faktördür. Yüksek

entelektüel sermayeye sahip bireyler, genellikle daha iyi eğitim almış ve bu süreçte bilişsel becerilerini geliştirmiştir.

- **Bilişsel Yetenekler:** Entelektüel sermaye, bireyin bilişsel yeteneklerini şekillendirir. Entelektüel sermayeye sahip olanlar, genellikle problem çözme, eleştirel düşünme ve analitik becerilerde daha güçlüdür. Bu bilişsel yetenekler, zekâ seviyesini belirleme sürecinde dikkate alınabilir.
- **Deneyim ve Uygulama:** Entelektüel sermaye, bireyin deneyim kazanma ve bu deneyimleri uygulama kapasitesini etkiler. Pratik deneyimler ve uygulamalar, entelektüel sermayenin bir yansıması olabilir ve bu da zekâ seviyesini belirleme sürecinde önemli bir rol oynayabilir.
- **Problem Çözme Yetenekleri:** Entelektüel sermaye, bireyin problem çözme yeteneklerini etkiler. Zekâ genellikle karmaşık sorunları anlama, çözme ve yeni bilgileri sentezleme becerisiyle ilişkilidir. Entelektüel sermaye, bu tür becerilerin gelişiminde kilit bir faktördür.
- **Sosyal ve Kültürel Etkileşim:** Sosyal ve kültürel etkileşimler, entelektüel sermayenin bir parçası olarak düşünülebilir. Bireyler, çeşitli sosyal ve kültürel ortamlarda edindikleri bilgilerle entelektüel sermayelerini zenginleştirebilirler. Bu da zekâ seviyesini belirleme sürecinde etkili olabilir.

Zekâ seviyesini belirlemede entelektüel sermayenin etkisi, bireyin zihinsel varlıkları üzerindeki birçok faktörün birleşimini yansıtarak ortaya çıkar. Bu süreç, eğitim, deneyim, yetenek ve çevresel etkileşimlerin bir kombinasyonunu içerir. Zekâ seviyesindeki artış, genellikle bilişsel yeteneklerin, problem çözme becerilerinin ve bilişsel esnekliğin gelişmesiyle ilişkilidir. Bu artış, entelektüel sermayenin bir bileşeni olan bilişsel varlıkları zenginleştirebilir ve entelektüel sermayenin kendisini artırabilir. İşte zekâ seviyesindeki artışın entelektüel sermayeye etkilerinden bazıları:

- **Daha İleri Eğitim ve Bilgi Edinme:** Yüksek zekâ seviyesine sahip bireyler, genellikle daha iyi eğitim almak ve daha fazla bilgi edinmek konusunda avantajlıdır. Bu durum, entelektüel sermayelerini artırabilir.
- **Problem Çözme Yeteneklerinin Güçlenmesi:** Zekâ seviyesindeki artış, problem çözme yeteneklerini güçlendirebilir. Birey, karmaşık sorunlara daha etkili çözümler bulma kapasitesine sahip olabilir, bu da entelektüel sermayenin bir yansımasıdır.

- **Yaratıcılık ve İnovasyon:** Yüksek zekâ seviyesine sahip bireyler, genellikle yaratıcı düşünme ve inovatif çözümler üretme konusunda yeteneklidir. Bu, entelektüel sermayenin yaratıcılık ve inovasyon yönlerini etkileyebilir.
- **Öğrenme Kapasitesinin Artması:** Zekâ seviyesindeki artış, öğrenme kapasitesini artırabilir. Birey, yeni bilgileri daha hızlı öğrenme ve öğrenilen bilgileri daha etkili bir şekilde kullanma yeteneğine sahip olabilir.
- **Eleştirel Düşünme Becerilerinin Gelişmesi:** Yüksek zekâ seviyesine sahip bireyler, genellikle eleştirel düşünme becerilerini geliştirme eğilimindedir. Eleştirel düşünme, entelektüel sermayenin önemli bir bileşenidir.

Ancak, zekâ seviyesindeki artışın entelektüel sermayeye etkisi sadece bilişsel faktörlerle sınırlı değildir. Bireyin sosyal becerileri, duygusal zekâsı ve çeşitli yaşam deneyimleri de entelektüel sermayeyi etkileyebilir. Ayrıca, entelektüel sermayenin artması, bireyin toplumsal etkileşimlerde daha etkili olmasını ve farklı alanlarda başarılı olma olasılığını da artırabilir. Bir toplumun zekâsı genellikle eğitim seviyesi, bilim ve teknolojiye yatırım, sanat ve kültürel gelişmeler gibi faktörlere dayanır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler genellikle daha iyi eğitim ve daha fazla fırsat sunar, ancak bu, bireylerin veya toplumların zekâ düzeyini doğrudan belirleyen tek faktör değildir. Zekâ seviyelerini belirlemek karmaşık bir süreçtir ve birçok farklı yöntemi içerir. Zekâ genellikle çok yönlü bir kavramdır ve farklı yeteneklerin kombinasyonunu içerir. Farklı kültürlerde, toplumlarda ve bireylerde farklı şekillerde ifade edilebilir. Zekâ seviyelerini belirlemek zordur ve genellikle IQ testleri gibi ölçümler kullanılır. Ancak, bu testler sınırlamalara sahiptir ve zekâ, yalnızca bilişsel yeteneklerle sınırlı değildir. Bu nedenle, "**zeki toplumlar**" ifadesi genellikle genelleme yapma veya kişisel yargılara dayalı olabilir. Ayrıca, zekâ bir kültürden diğerine, bir dönemden diğerine ve farklı beceri setlerine göre değişiklik gösterebilir. Zekâ seviyelerini belirlemek için kullanılan ölçütler, kültürel ve dil bağlamında önyargılı olabilir. Zekâ seviyelerini belirleme amacıyla kullanılan bazı yöntemler şunlardır:

- **IQ Testleri:**
 - Zekâ seviyelerini ölçmek için en yaygın kullanılan araçlardan biri IQ (Intelligence Quotient) testleridir. Bu testler, bireylerin bilişsel yeteneklerini değerlendirmek amacıyla tasarlanmıştır.
 - Standart IQ testleri, matematik, dil, bellek, mantık gibi farklı bilişsel alanlarda sorular içerir. Test sonuçları, bireyin zekâ seviyesini belirlemek için bir puan olarak ifade edilir.

- **Çoklu Zekâ Kuramı:**
 - Howard Gardner'ın öne sürdüğü Çoklu Zekâ Kuramı, zekanın tek bir boyutta ölçülemeyeceğini savunur. Gardner, dilbilgisi, matematiksel zekâ, müzikal zekâ, görsel-uzamsal zekâ, bedensel kinestetik zekâ gibi farklı zekâ türlerini tanımlar. Bu yaklaşım, bireylerin farklı alanlarda güçlü veya zayıf olabileceğini ve tek bir IQ puanının tam bir zekâ resmini vermediğini vurgular.
- **Başarı Testleri:**
 - Bazı durumlarda, zekâ seviyelerini belirlemek için akademik başarı testleri kullanılabilir. Bu testler, öğrencinin matematik, fen bilimleri, dil sanatları gibi konulardaki başarı düzeyini değerlendirebilir. Ancak, akademik başarı tek başına zekâ seviyesini tam olarak yansıtmayabilir.
- **Nöropsikolojik Değerlendirmeler:**
 - Nöropsikolojik değerlendirmeler, bireylerin bilişsel fonksiyonlarını inceleyen test ve görevleri içerir. Beyinle ilgili görevler ve zekâ seviyeleri arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla kullanılır.
- **Gözlem ve Portföy İncelemeleri:**
 - Bazı durumlarda, bireyin yaratıcılık, liderlik yetenekleri gibi özelliklerini değerlendirmek amacıyla gözlem ve portföy incelemeleri yapılabilir.
- **Yapay Zekâ Tabanlı Yaklaşımlar:**
 - Yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi teknolojiler, bilişsel yetenekleri belirlemede yeni yaklaşımlar sunabilir. Ancak, bu alanlardaki çalışmalar hala gelişme aşamasındadır.
 - Zekâ seviyelerini belirleme süreci, tek bir test veya değerlendirmeye dayanmamalıdır. Farklı yöntemlerin bir araya getirilmesi, bireyin zekâ profilini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilir.

11. BÖLÜM

11. NÜFUS JEOPOLİTİĞİ VE JEOSTRATEJİK ANALİZLERİ

11.1. Nüfus Jeopolitiği ve Jeostratejisi Kavramı

Nüfus jeopolitiği, bir ülkenin veya bölgenin nüfus yapısının, dağılımının ve dinamiklerinin uluslararası ilişkiler, güvenlik ve strateji üzerinden ele alıp, etkilerini inceleyen bir kavramdır. Bu kavram, nüfusun politik ve stratejik dengeler üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Nüfusun büyüklüğü, demografik yapısı, genç veya yaşlı nüfus oranı, göç, doğum oranları gibi faktörler, bir ülkenin küresel güç olma yolunda jeopolitik ve jeostratejilerini incelemektedir (Cohen, 2003:123-130).

Ekonomik güç, nüfus jeopolitiğinde belirleyici bir faktördür. Bir ülkenin toplam nüfusu içinde büyük miktarda genç nüfusa sahipse, bu nüfus doğru ekonomik stratejilerle iş gücüne dönüştürmek mümkündür. Aynı zamanda, teknoloji ve inovasyonun hızlanmasıyla birlikte nüfusun dijital ekonomideki rolü de artmıştır. Genç ve eğitilmiş bir nüfus, teknoloji ve dijital dönüşümde öncü olabilir. Özellikle, Hindistan gibi ülkelerde genç nüfus, bilgi teknolojileri alanında büyümeyi hızlandırmış ve ülkeyi küresel yazılım pazarının liderlerinden biri haline getirmiştir. Hindistan'da, genç nüfusun IT sektörüne katılımı, ülkenin yazılım ihracatında büyük bir artış sağlamış ve küresel ekonomide önemli bir oyuncu olmasına yardımcı olmuştur. Otomasyon ve yapay zekâ, sanayi üretiminden hizmet sektörüne kadar pek çok alanda iş gücüne olan talebi değiştirmektedir. Gelişen teknolojiler, özellikle otomasyon ve yapay zekâ, iş gücü piyasalarını büyük ölçüde değiştirmektedir. Büyük nüfusa sahip olan ülkeler, bu dönüşümden hem pozitif hem de negatif etkilenmektedir. Pozitif anlamda, teknolojik ilerleme üretkenliği artırırken; negatif anlamda, otomasyon düşük becerili iş gücüne olan talebi azaltmaktadır. Bu durum, özellikle gelişmiş ülkelerde, nüfusun iş gücüne katılımında önemli bir dönüşüme yol açmaktadır. Japonya, yaşlanan nüfusu nedeniyle iş gücünde azalma sorunuyla karşı karşıya. Otomasyon ve robot teknolojileri, bu iş gücü açığını kapatmaya yönelik stratejik bir çözüm olarak kullanılmaktadır (Brynjolfsson ve McAfee, 2014:145-160).

Türkiye'nin çevre hinterlandındaki insan sayısı, ülkelerin GSMH miktarı, nüfus yoğunluğu, ticaret hacmi ve bölgenin büyüme süreci oldukça stratejik ve dinamik bir analiz gerektiren konulardır. Türkiye'nin çevre hinterlandında **850 milyon ila 900 milyon** civarında insan yaşamaktadır. Bu bölge, Ortadoğu'daki petrol zengini ülkelerden, Avrupa ve Balkan ülkelerine kadar geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

- **Orta Doğu:** Yaklaşık 500 milyon
- **Balkanlar:** Yaklaşık 50 milyon
- **Kafkasya:** Yaklaşık 15 milyon
- **Akdeniz:** Yaklaşık 250 milyon (Kuzey Afrika ve Güney Avrupa kıyıları dahil)

Türkiye'nin hinterlandındaki ülkelerin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) miktarı oldukça farklılık göstermektedir. Bölgede zengin petrol ülkeleri olduğu gibi, gelişmekte olan ekonomiler de bulunmaktadır. Genel bir toplamda bu ülkelerin GSMH miktarı **20-25 trilyon ABD doları** arasında değişmektedir.

- **Avrupa ve Balkan Ülkeleri:** Yaklaşık 7-8 trilyon dolar
- **Orta Doğu:** Yaklaşık 3-4 trilyon dolar
- **Kafkasya:** Yaklaşık 300 milyar dolar
- **Akdeniz (Kuzey Afrika ve Güney Avrupa):** Yaklaşık 2-3 trilyon dolar

Nüfus yoğunluğu Türkiye'nin çevresindeki bölgelerde farklılık gösterir:

- **Orta Doğu:** Genellikle kentleşme oranı yüksek, örneğin Lübnan ve İsrail gibi ülkelerde nüfus yoğunluğu yüksekken, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi geniş alanlara yayılmış ülkelerde düşük seviyelerdedir. Ortalama: **100-150 kişi/km²**.
- **Balkanlar ve Kafkaslar:** Balkanlar'da **60-120 kişi/km²** arasında değişirken, Kafkasya'da **30-50 kişi/km²** civarındadır.
- **Akdeniz (Kuzey Afrika):** Genellikle yoğun sahil kentleri, kırsalda ise düşük yoğunluk. Ortalama: **50-100 kişi/km²**.

Bu bölgenin ticaret hacmi, özellikle enerji (petrol ve doğal gaz), sanayi ürünleri ve tarım ticareti üzerinden şekillenmektedir. Türkiye'nin hinterlandındaki ülkelerin toplam ticaret hacmi **6-8 trilyon dolar** arasında değişmektedir. Türkiye, bu ülkelerle önemli bir ticari iş birliği içerisinde, özellikle Avrupa, Orta Doğu ve Kafkas ülkeleriyle dış ticaretinin büyük bir kısmını gerçekleştirmektedir. **Türkiye'nin ihracat ortakları:**

- Avrupa Birliği ülkeleri (%40'a yakın),
- Orta Doğu ve Kuzey Afrika (%20 civarı),

- Balkanlar ve Kafkasya (%5-10 arası).

Bölgenin büyüme potansiyeli, özellikle **serbest ticaret anlaşmaları** ve **altyapı projeleri** ile artmaktadır. Türkiye, bu büyüme sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle **Çin'in Kuşak ve Yol Projesi** (Belt and Road Initiative) Türkiye'yi Asya, Avrupa ve Orta Doğu arasında lojistik merkez haline getirebilir.

- **Enerji kaynaklarına bağımlı olan Körfez Ülkeleri**, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara göre büyüme eğilimi gösterir. Ancak bu ülkeler ekonomilerini çeşitlendirmek için büyük altyapı projeleri başlatmıştır.
- **Türkiye ve Mısır** gibi büyük ekonomiler, sanayi ve hizmet sektörlerini geliştirerek büyümeye devam etmektedir. Özellikle Türkiye, **otomotiv, gıda, inşaat, tekstil** ve **savunma sanayi** gibi sektörlerde rekabet avantajı yakalamıştır.
- **Kafkasya ve Balkanlar** gibi bölgelerde ekonomik büyüme, daha çok dış yatırımlara ve Avrupa Birliği ile entegrasyona dayalıdır.

Türkiye, bu büyüme sürecinde **lojistik merkez** olma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda, **enerji koridorları** (TANAP ve Türk Akım projeleri gibi) sayesinde enerji transferinde stratejik bir rol oynamaktadır. Bölgenin büyüme süreci, siyasi istikrar, enerji kaynaklarına erişim ve küresel ticaret yollarına bağlıdır.

- **Orta Doğu:** Petrol fiyatlarındaki değişiklikler ve enerji piyasalarının talebi büyüme sürecini doğrudan etkilemektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler, ekonomik çeşitlendirme politikaları izlemektedir.
- **Balkanlar:** Avrupa Birliği ile olan entegrasyon süreci, bölgenin ekonomik büyümesini hızlandırmaktadır.
- **Kafkasya:** Özellikle enerji kaynaklarının kullanımı ve Rusya, Türkiye ve Avrupa ile olan ilişkiler bu bölgenin büyümesinde belirleyici faktörlerdir.
- **Akdeniz Ülkeleri:** Küresel ticaretin kilit noktalarından olan bu bölge hem Avrupa hem de Afrika ile olan ticaretinde önemli bir rol oynar. Özellikle tarım ve turizm, ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Türkiye, hinterlandındaki ülkelerle **lojistik, enerji, turizm** ve **sanayi** alanında önemli iş birliği içindedir. Bu hinterlandın merkezi bir oyuncusu olarak **lojistik, savunma sanayi, madencilik, sanayi, enerji, gıda, inşaat ve ticaret** konularında kritik bir rol üstlenmektedir. Türkiye'nin bu

bölgedeki stratejik konumu, Avrupa, Asya ve Afrika arasında bir köprü oluşturmaktadır. Ticaret yolları açısından büyük bir kavşak ve geçiş noktasının üzerinde merkez ülke konumundadır. Bu hinterlandın gelişmesi için **altyapı projeleri, enerji nakil hatları, bölgesel iş birliği örgütleri** gibi alanlarda Türkiye'nin önemli rol oynadığı söylenebilir. Enerji transferi, ticaret yollarının genişletilmesi ve diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu artırmasına yardımcı olacaktır. Gelecekte, Türkiye'nin dış yatırımları artırma, ticaret anlaşmaları, yeraltı kaynaklarını çıkarma ve işlenmesi, bölgesel güç birlikleri oluşturma ve enerji projelerini çeşitlendirme gibi stratejik hamleler yaparak, büyük oyuncu olma özelliğine kavuşacaktır.

Türk devletlerinin yer altı madenleri, ticari potansiyelleri, gayri safi milli hasılları (GSMH), nüfusları ve dünya ticaretindeki konumları, geniş bir perspektiften analiz edildiğinde, özellikle enerji kaynakları, metal ve maden rezervleri açısından büyük bir stratejik potansiyele sahiptir. Türk devletleri, özellikle Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu'da yer alan devletler, zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Bu madenler hem bölgesel ekonomilerin temelini oluşturmakta hem de küresel ticarete stratejik öneme sahip olabilmektedir.

Doğalgaz ve Petrol Rezervleri

- **Türkmenistan:** Dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerden biridir. Galkynysh sahası, dünya çapında en büyük sahalardan biri olup yaklaşık **26,2 trilyon metreküp** doğal gaz rezervine sahiptir. Bu enerji kaynağı, ülkenin ihracat gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturur.
- **Azerbaycan:** Hazar Denizi'nin zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, Azerbaycan ekonomisinin temel direğidir. Ülkede bulunan Şah Deniz ve Azeri-Çıralı-Güneşli sahaları, yaklaşık **7 trilyon metreküp** doğal gaz ve **9 milyar varil** petrol rezerviyle büyük bir potansiyele sahiptir.
- **Kazakistan:** Kazakistan, dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkelerinden biridir ve Tengiz, Kaşagan gibi dev petrol sahaları ile dikkat çeker. Ülkenin petrol rezervleri yaklaşık **30 milyar varil**, doğal gaz rezervleri ise **3,9 trilyon metreküp** olarak tahmin edilmektedir.

Metal ve Diğer Madenler

- **Özbekistan:** Altın, bakır, uranyum ve gümüş rezervleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özbekistan'ın altın rezervleri yaklaşık **5.000 ton** olup, dünya çapında dördüncü büyük altın üreticisidir.
- **Kırgızistan:** Özellikle altın rezervleri ile tanınan Kırgızistan, Kumtor altın madeni ile ülke ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkenin altın rezervleri ve madencilik sektöründeki gelirleri, Kırgızistan için önemli bir kalkınma kaynağıdır.
- **Türkiye:** Türkiye, zengin yer altı kaynakları ile önemli maden rezervlerine sahiptir. Ülkenin jeolojik yapısı, geniş bir maden çeşitliliği sağlamaktadır. Bor, krom, bakır, demir, kömür ve altın gibi birçok yer altı kaynağı açısından zengin olan Türkiye, dünya bor rezervlerinin yaklaşık %73'üne sahiptir. Borun çıkarıldığı yerler Eskişehir, Kütahya, Balıkesir ve Bursa'dır. Bor madeni, cam, seramik, tarım, deterjan, nükleer enerji, roket yakıtları ve elektronik sektörlerinde geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Sanayide ve enerjide çok geniş kullanım alanlarına sahiptir ve Türkiye'nin en stratejik madenlerinden biridir. İşte Türkiye'nin sahip olduğu en büyük maden rezervleri:
 - **Krom:** Türkiye, krom madeni üretiminde dünya çapında önemli bir yere sahiptir. Elâzığ, Güleman ve Fethiye bölgesindeki krom yatakları, Türkiye'nin krom ihracatında önemli rol oynamaktadır.
 - **Toryum:** Türkiye, dünyada önemli miktarda toryum rezervine sahiptir ve bu kaynak, gelecekteki nükleer enerji üretiminde büyük potansiyele sahiptir. Toryum, nükleer reaktörlerde kullanılacak temiz bir enerji kaynağıdır. Eskişehir'in Sivrihisar bölgesinde geniş toryum yatakları bulunmaktadır.
 - **Bakır:** Artvin, Kastamonu, Rize gibi illerde geniş bakır yatakları bulunur. Türkiye'de üretimi yapılan bakır, sanayinin temel hammaddelerinden biridir ve özellikle elektrik-elektronik sektöründe kullanılmaktadır.
 - **Altın:** Altın rezervleri son yıllarda Türkiye'de artan bir öneme sahip olmuştur. Manisa (Sart), İzmir (Efemçukuru), Erzincan (İliç), Uşak ve Balıkesir gibi bölgelerde önemli altın yatakları bulunmaktadır. Türkiye, son yıllarda altın üretimini artırmış ve yeni altın rezervleri keşfetmiştir. 2020 itibarıyla, Türkiye'nin yer altı altın rezervi 1.500 ton civarındadır. Türkiye'nin altın üretimi 2023 itibarıyla yıllık 40 ton civarındadır ve bu rakam artış göstermektedir.

- **Tungsten:** Türkiye, özellikle Uludağ bölgesinde bulunan tungsten yatakları ile dikkat çeker. Tungsten, sert metallerin üretiminde kullanıldığından stratejik bir maden olarak kabul edilir.
- **Mermer ve Doğal Taşlar:** Türkiye, mermer ve doğal taşlar konusunda dünya liderlerinden biridir. Afyonkarahisar, Denizli, Muğla gibi illerde kaliteli mermer yatakları bulunmaktadır ve bu madenler uluslararası piyasada büyük talep görmektedir.
- **Kömür:** Türkiye'nin Zonguldak ve Soma gibi bölgelerinde kömür yatakları bulunmaktadır. Fosil nitelikli enerji kaynakları; taşkömürü ve linyit rezervleri enerji üretimi açısından önemlidir.

Türk devletlerinin, Çin, Rusya, AB ve Türkiye ile enerji ve ticaret ortaklıkları bulunmaktadır. Bu durum, ülkelerin jeopolitik önemini daha da artırmakta ve küresel ticaretin yönünü etkilemektedir. Türk devletlerinin yer altı kaynakları, küresel ticarete ve özellikle enerji piyasalarında stratejik bir rol oynamaktadır. Doğal gaz ve petrol ihracatından elde edilen gelirler, bu devletlerin ekonomik büyümelerinde önemli bir yer tutmaktadır.

- **Azerbaycan'ın Enerji İhracatı:** Azerbaycan'ın yıllık petrol ve doğal gaz ihracatından elde ettiği gelir, **25-30 milyar dolar** civarındadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Gaz Koridoru gibi enerji projeleri, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını Avrupa pazarına ulaştırmak için stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca Azerbaycan'ın bakır ve altın gibi metallere dayalı madencilik potansiyeli bulunmaktadır.
- **Türkmenistan'ın Doğal Gaz İhracatı:** Türkmenistan, özellikle Çin'e yaptığı büyük doğal gaz ihracatları ile ekonomik olarak büyüme sağlamaktadır. Ülkenin doğal gaz ihracat gelirleri yılda **10 milyar dolar** seviyesindedir. Türkmenistan, dünyanın dördüncü en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir. Çin, İran ve Rusya'ya gaz ihracatı yapmaktadır. Türkmenistan, kükürt ve potasyum gibi önemli rezervlere sahiptir.
- **Kazakistan'ın Petrol İhracatı:** Kazakistan, yıllık yaklaşık **60-70 milyar dolar** petrol ihracatıyla Orta Asya'nın en büyük enerji üreticilerinden biridir. Kazakistan, dünyanın en büyük uranyum üreticisi ve rezerv sahibidir. Dünya uranyum üretiminin %40'ını karşılamaktadır. Kazakistan, büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Özellikle Hazar Denizi bölgesindeki Tengiz ve Kashagan yatakları, dünya petrol üretiminde önemli bir rol oynar. Kazakistan ayrıca demir, krom ve kömür rezervleri açısından da zengindir.

Türk devletleri, yer altı madenleri ve enerji kaynakları açısından dünya ticaretinde stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle doğal gaz, petrol ve metal madenleri, bu ülkelerin ekonomilerini güçlendiren ve dünya ticaretine entegre eden kaynaklardır. Gelecekte, bu devletlerin enerji üretimi ve teknolojik yatırımlar ile küresel ticaretteki paylarını artırmaları beklenmektedir.

Tablo 20: Türk Devletlerinin Ekonomik ve Demografik Yapısı (2023 Verileri)

Türk Devletlerinin Ekonomik ve Demografik Yapısı (2023 Verileri)									
Ülke	Nüfus (Milyon)	GSMH (Milyar \$)	Kişi Başına Düşen Gelir (\$)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/km ²)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Farkı (Milyar \$)	Dış Göç Oranı (%)	Verimlilik ve Etkinlik Oranı
Türkiye	85	1.0 Trilyon	12.000	110	254	364	-110	%0.55	70%
Kazakistan	19	240	13.000	6.8	69	58	11	%0.3	65%
Azerbaycan	10	60	6.000	121	24	20	4	%0.2	68%
Türkmenistan	6	45	7.500	12	10	7	3	%0.5	60%
Özbekistan	35	80	2.300	74	18	21	-3	%0.8	55%
Kırgızistan	7	10	1.500	32	2	4	-2	%1.0	50%

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

1. Nüfus ve Nüfus Yoğunluğu

Türk devletleri arasında en büyük nüfusa sahip olan ülkeler Türkiye (85 milyon) ve Özbekistan (35 milyon) olup, Kırgızistan (7 milyon) ve Türkmenistan (6 milyon) gibi ülkeler daha küçük nüfuslara sahiptir. Nüfus yoğunluğu açısından bakıldığında, Azerbaycan (121 kişi/km²) ve Türkiye (110 kişi/km²) daha yoğun nüfuslu iken, Türkmenistan (12 kişi/km²) ve Kazakistan (6.8 kişi/km²) geniş alanlara yayılmış daha seyrek nüfuslu ülkelerdir.

2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve Kişi Başına Düşen Gelir

Türk devletleri arasında en yüksek GSMH'ye sahip olan Türkiye, 1 trilyon dolar ile başı çekmektedir. Kazakistan 240 milyar dolar GSMH ile ikinci sırada yer alırken, Özbekistan'ın GSMH'si 80 milyar dolardır. Kişi başına düşen gelirden en yüksek değer Kazakistan'da 13.000 dolar olarak görünmekte, en düşük ise Kırgızistan'da 1.500 dolar olarak görülmektedir.

3. İhracat ve İthalat Dengesi

Türk devletleri ihracat ve ithalat rakamları açısından farklı performans sergilemektedir. Türkiye, 2023 itibarıyla 254 milyar dolar ihracat yaparken, 364 milyar dolar ithalat ile dış ticaret açığı vermektedir. Buna karşılık Azerbaycan ve Türkmenistan gibi enerji zengini ülkeler dış ticaret fazlası vermekte, bu durum enerji ihracatına dayalı ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Kazakistan da enerji ihracatı sayesinde 11 milyar dolar ticaret fazlası vermektedir.

4. Dış Göç Oranı

Türk devletleri arasında dış göç oranı en yüksek olan ülke Kırgızistan (%1.0) iken, Özbekistan ve Türkiye de yüksek göç oranlarına sahiptir. Ekonomik zorluklar, iş imkanları ve sosyal faktörler, dış göç hareketlerini etkileyen başlıca nedenlerdir.

5. Verimlilik ve Etkinlik Oranı

Ülkelerin ekonomik performanslarının ölçülmesinde kullanılan verimlilik ve etkinlik oranı, üretim kapasitesi ve kaynakların ne kadar etkin kullanıldığı ile ilgilidir. Türkiye, %70 verimlilik oranı ile Türk devletleri arasında en yüksek değere sahipken, Kırgızistan %50 ile daha düşük bir orana sahiptir. Bu oranlar, ülkelerin sanayi altyapıları, teknolojik gelişmişlik düzeyleri ve eğitim kalitesi ile doğrudan ilişkilidir.

6. Dünya Ticaretindeki Konum

Türk devletleri, dünya ticaretinde stratejik bir konuma sahiptir. Türkiye, Avrupa, Orta Doğu ve Asya arasında bir köprü görevi görerek dünya ticaretine güçlü bir katkı sağlar. Azerbaycan ve Kazakistan, enerji kaynakları ile dünya enerji piyasalarında önemli oyuncular olarak öne çıkmaktadır. Türk devletlerinin gelecekte dünya ticaretinde daha büyük bir rol oynaması, yenilenebilir enerji yatırımları ve teknolojik ilerlemeler ile mümkün olacaktır.

7. Gelecek Perspektifi

Türk devletlerinin önümüzdeki 30-40 yıllık süreçte enerji ve teknoloji alanlarına yapacakları yatırımlar, ekonomik büyümeyi ve dünya ticaretindeki etkilerini artıracaktır. Enerji güvenliği, yenilenebilir enerjiye geçiş ve dijital dönüşüm, bu ülkelerin gelecek stratejilerinde önemli yer tutacaktır. Bu süreçte, ekonomik çeşitlendirme ve sanayi altyapısının güçlendirilmesi, daha

sürdürülebilir ve uzun vadeli büyümeyi sağlayacaktır. Türk devletleri, zengin yer altı kaynakları, büyüyen ekonomileri ve stratejik coğrafi konumları ile dünya ticaretinde önemli bir role sahiptir. İhracat ve ithalat dengeleri, ekonomik büyümeyi sürdürmek için dikkatle yönetilmeli, dış göç oranları azaltılmalı ve verimlilik artırılmalıdır. Enerji ve teknolojideki yatırımlar, bu devletlerin küresel ekonomideki yerini daha da güçlendirecektir.

Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin ekonomik kapasitesi, iş gücü ve askerî gücünü etkileyen önemli bir faktördür. Yüksek nüfus, daha büyük bir işgücü ve üretim potansiyeli anlamına gelir. Aynı zamanda, büyük bir nüfus, daha geniş bir askerî güç ve stratejik avantaj sağlar. Çin ve Hindistan gibi ülkeler, büyük nüfusları sayesinde ekonomik olarak büyümüş ve uluslararası arenada güçlü aktörler haline gelmiştir. Bu ülkeler, büyük nüfuslarını stratejik bir avantaja dönüştürerek uluslararası güç dengelerinde etkin rol oynamaktadır. Avrupa ve Japonya gibi ülkelerde yaşanan nüfus, iş gücü azalmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu ülkeler, stratejik olarak göç politikalarına ve nüfus yenilenmesine odaklanmak zorundadır. Afrika ve Güney Asya'daki birçok ülkede genç nüfusun fazla olması, bu ülkelerin ekonomik büyüme potansiyellerini artırsa da işsizlik, eğitim ve sosyal hizmetler konusunda büyük zorluklar yaratmaktadır. Genç nüfusa sahip ülkeler, eğitim ve işgücü piyasasına yatırım yaparak jeopolitik güçlerini artırabilirler. Büyük nüfusa sahip ülkeler, özellikle düşük maliyetli iş gücü avantajıyla küresel üretim merkezleri haline gelebilir. Bu strateji, bir ülkenin sanayi ve ticaret gücünü artırabilir. Vietnam, işgücü maliyetinin düşük olması nedeniyle son yıllarda birçok küresel şirketin üretim merkezini buraya kaydırmasına neden olmuştur. Bu durum, Vietnam'ın küresel ticaretteki stratejik konumunu güçlendirmiştir (Sachs, 2005:155-168). Artan nüfus, su, enerji, tarım arazisi gibi sınırlı kaynaklar üzerindeki baskıyı artırır. Bu, jeopolitik çatışmaların temel nedenlerinden biri olabilir. Özellikle, Afrika ve Orta Doğu gibi bölgelerde nüfus artışı ile birlikte kaynak sıkıntısı, bölgesel ve uluslararası gerilimleri artırmaktadır. Nil Nehri üzerindeki su kaynaklarının paylaşımı konusunda Etiyopya, Mısır ve Sudan arasındaki anlaşmazlıklar, nüfus artışının kaynaklar üzerindeki baskısını ve jeopolitik etkisini göstermektedir (Ehrlich, 1968:89-98).

Nüfus yapısı, ülkelerin dış politikaları ve güvenlik stratejilerini şekillendirir. Büyük nüfuslu ülkeler, bölgesel liderlik iddiasında bulunurken, demografik baskılar güvenlik politikalarını da belirler. Büyük bir nüfusa sahip olmak, askerî güç oluşturma ve sürdürme kapasitesini artırır. Bu durum, büyük nüfuslu ülkeleri bölgesel güvenlik aktörleri haline getirir. Ayrıca, askerî güçle desteklenen ekonomik büyüme stratejileri, jeopolitik etkiyi artırır. Çin, geniş nüfusu sayesinde

büyük bir orduya sahiptir ve bu ordu, Asya-Pasifik bölgesindeki güvenlik dengelerini etkilemektedir.

Nüfus, bir ülkenin güvenlik stratejilerinde kritik bir rol oynar. Büyük bir nüfus, daha geniş bir askerî güç anlamına gelir. Aynı zamanda, nüfusun dağılımı ve yoğunluğu, bir ülkenin savunma stratejilerini şekillendirir. Örneğin, nüfusun yoğun olduğu bölgeler, stratejik olarak daha iyi korunması gereken alanlar olabilir (Buzan, 1991:88-95). Çin, büyük nüfusu ve geniş toprakları nedeniyle güvenlik stratejilerini hem iç hem de dış tehditlere karşı dikkatlice düzenlemektedir. Çin, Asya-Pasifik bölgesindeki stratejik dengeyi korumak için askerî harcamalarını artırmakta ve teknolojik olarak güçlü bir ordu inşa etmektedir. Nüfus yapısındaki değişimler, bölgesel ve küresel güç dengelerini doğrudan etkiler. Nüfus artışı ya da azalışı, bir ülkenin bölgedeki stratejik gücünü zayıflatabilir veya güçlendirebilir. Örneğin, hızla yaşlanan bir nüfusa sahip bir ülke, ekonomik ve askerî kapasitesini sürdürmeyebilir. Japonya, hızla yaşlanan nüfusu nedeniyle Asya'daki liderlik pozisyonunu ekonomik ve askerî açıdan korumakta zorluk çekmektedir. Bu durum, Çin'in bölgedeki nüfuzunu artırmasına olanak tanımaktadır (Agnew, 2004:64-72).

Nüfus Jeopolitiği ve Nüfus Jeostratejisi kavramları, bir ülkenin veya bölgenin nüfus yapısının ve demografik özelliklerinin ulusal ve uluslararası düzeyde stratejik önemi ile ilgilidir. Bu kavramlar, nüfusun politik, ekonomik ve askeri gücün şekillendirilmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu inceler. Nüfus jeopolitiği, bir ülkenin veya bölgenin nüfus özelliklerinin (nüfus yoğunluğu, yaş yapısı, etnik yapısı, doğum ve ölüm oranları, göç hareketleri) uluslararası ilişkiler ve politika üzerindeki etkilerini inceler. Bu kavram, nüfusun bir ülkenin küresel ve bölgesel güç dengeleri üzerindeki etkisini analiz eder. Nüfus jeostratejisi, nüfusun ulusal güvenlik, ekonomi, askeri strateji ve diplomasi alanlarında nasıl kullanılacağına dair stratejik kararları içerir. Bu kavram, bir ülkenin coğrafyayı kullanarak, demografik yapısını stratejik avantaj haline getirme çabalarını kapsamaktadır.

Nüfus jeopolitiği ve jeostratejisini etkileyen faktörler, yalnızca ekonomik ve askerî güç dengeleri ile sınırlı kalmaz. Çevresel değişiklikler, sosyal dinamikler, kültürel farklılıklar, teknoloji ve uluslararası iş birlikleri gibi çeşitli faktörler de nüfusun jeopolitik ve jeostratejik önemi üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Nüfusun demografik yapısı, aynı zamanda kültürel, dilsel ve dinsel etnik çeşitliliği de etkiler. Farklı kültürel ve etnik grupların bir arada yaşadığı bölgelerde, nüfus artışı ve göç, sosyal huzursuzluk ve ayrışmaya yol açabilir. Bu durum, jeopolitik ve jeostratejiler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Nüfus artışı ve göç, etnik ve dini gruplar arasındaki gerilimleri artırabilir. Özellikle bir etnik grubun nüfus artış hızı daha

yüksekse, bu durum politik güç dengelerinde kaymalar yaratabilir. İsrail ve Filistin arasındaki nüfus dinamikleri hem demografik yapı hem de politik kontrol açısından büyük bir stratejik unsur olarak kullanılmaktadır. Kültürel üstünlük, nüfus jeopolitiğinde önemli bir faktör olabilir. Özellikle büyük nüfusa sahip ülkeler, kültürel ve ideolojik etkilerini yaymak için eğitim, medya ve sosyal politikalar aracılığıyla stratejik girişimlerde bulunurlar. Çin, Afrika'da artan ekonomik yatırımlarıyla birlikte, aynı zamanda kültürel nüfuzunu da artırmaya çalışmaktadır. Çin'in Konfüçyus Enstitüleri gibi girişimleri, dil ve kültür aracılığıyla jeopolitik etkisini genişletmektedir (Huntington, 1996:191-210). Yüksek işsizlik oranları ve genç nüfusun fazlalığı, birçok ülkede sosyal huzursuzluklara ve iç güvenlik tehditlerine yol açabilir. Bu durum, hükümetlerin güvenlik politikalarını içe dönük olarak şekillendirmesine neden olabilir. Arap Baharı sırasında, özellikle Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde genç nüfusun işsizlik sorunları, siyasi ayaklanmalara ve iç karışıklıklara neden olmuştur (Buzan, 1991:88-95).

Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin ekonomik üretim kapasitesini doğrudan etkiler. Büyük nüfuslar, geniş işgücü piyasasına ve büyük iç tüketime sahip ülkeler yaratır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, genç nüfus önemli bir ekonomik avantajdır. Büyük nüfus, aynı zamanda geniş bir askerî güç oluşturma kapasitesi sağlar. Nüfus artışı, ulusal savunma stratejilerini destekler ve bir ülkenin bölgesel güç olarak yükselmesine katkıda bulunur. Çin ve Hindistan gibi ülkeler, büyük nüfuslarını askerî stratejilerinde kullanarak küresel güç dengelerini etkileyen ülkeler haline gelmiştir. Büyük nüfuslu ülkeler, geniş iç pazara sahip oldukları için uluslararası ticarete daha fazla avantaj elde edebilirler. Bu ülkeler, dış ticaret ilişkilerinde güçlü bir pazarlık pozisyonuna sahip olabilirler. Çin, büyük iç pazarı sayesinde birçok ülke ile stratejik ticaret anlaşmaları yaparak küresel ticaret dengelerinde etkili olmuştur.

Göç hareketleri, uluslararası jeopolitik dengeleri önemli ölçüde etkileyebilir. Göç hem gönderen hem de alan ülkeler için ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlar doğurur. Göçmenler, iş gücü piyasalarını etkiler, hatta şekillendirir, işgücü arzını artırır ve sosyal hizmetlere olan talebi artırır. Göçün yönetimi, stratejik bir mesele haline gelmiştir. Avrupa'ya yönelik göç dalgaları, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde büyük siyasi ve sosyal tartışmalara yol açmıştır. Göçmenlerin topluma entegrasyonu, Avrupa'nın güvenlik ve dış politika stratejilerini doğrudan etkilemiştir. Dış Göç, 21. yüzyılın en önemli jeopolitik ve jeostratejik meselelerinden biri haline gelmiştir. Nüfus baskısı ve ekonomik zorluklar nedeniyle insanlar, daha zengin ülkelere göç etmektedir. Bu durum, göçmen kabul eden ülkelerde güvenlik, entegrasyon ve sosyal politika sorunları yaratmaktadır.

21. yüzyılda nüfus, küresel güç dengeleri ve stratejik rekabet açısından kilit bir faktör haline gelmiştir. Nüfusun işlevi, sadece iç ekonomik ve sosyal politikaları değil, aynı zamanda dış politika ve güvenlik stratejilerini de şekillendirmektedir. Nüfus büyüklüğü, ekonomik gücün önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Özellikle, Asya'daki büyük nüfuslu ülkeler (Çin, Hindistan) dünya ekonomisinin önemli aktörleri haline gelmiştir. Nüfus büyüklüğü hem üretim kapasitelerini hem de iç pazar büyüklüğünü belirleyerek bu ülkelerin küresel ticaretteki rekabet gücünü artırmıştır. Çin, büyük iç pazarını kullanarak hem üretim kapasitesini artırmış hem de uluslararası ticaret ilişkilerinde güçlü bir pozisyon elde etmiştir.

21. yüzyılda artan nüfus, özellikle enerji ve su gibi kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu durum, stratejik bölgelerdeki rekabeti artırmakta ve çatışma risklerini yükseltmektedir. Su kaynaklarına erişim, Orta Doğu ve Afrika'daki birçok ülke için stratejik bir konu haline gelmiştir. Nil Nehri üzerindeki anlaşmazlıklar, bu tür kaynaklara dayalı jeopolitik rekabetin bir örneğidir (Kaplan, 2012.145-158). Nüfusun hızla arttığı bölgelerde, özellikle Afrika ve Orta Doğu'da, su ve tarım arazileri gibi kaynaklara erişim rekabeti jeopolitik gerilimleri tetiklemektedir. İklim değişikliği, bu kaynakların daha da azalmasına neden olmakta, bu da çatışmaları körüklemektedir. Afrika'da Nil deltasında, Mısır, Somali ve Etiyopya arasındaki suyun paylaşım sorunu, Orta Doğu'da yaşanan su kıtlığı, özellikle Türkiye, Suriye ve Irak gibi ülkeler arasında Fırat ve Dicle nehirlerine erişim konusunda gerilimlere yol açmaktadır.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, insanların yaşadıkları yerlerden göç etmelerine neden oluyor. Özellikle tarım ve su kaynaklarına bağımlı bölgelerde iklim değişikliğinin etkisiyle kitlesel göç hareketleri yaşanıyor. Bu, çevresel göçü jeopolitik bir mesele haline getiriyor. Bangladeş, deniz seviyesinin yükselmesi ve seller nedeniyle ciddi bir çevresel göç riski ile karşı karşıya. Bu durum, Hindistan gibi komşu ülkelerde sınır güvenliği ve göç politikalarını zorlaştırmaktadır (Homer-Dixon, 1999:89-105).

Gelişmiş ülkeler, büyük nüfuslu ülkelerle iş birliği yaparak dış yardım ve kalkınma projelerini destekleyebilir. Bu durumda, nüfusun diplomatik ilişkilerde stratejik bir araç haline gelmesine yol açar. Avrupa Birliği, Afrika ülkelerine kalkınma yardımı yaparak bu bölgelerde istikrarı sağlamaya çalışmaktadır. Nüfus politikaları, bu stratejik iş birliğinin temelini oluşturur (Nye, 2004:112-125).

Nüfus jeostratejisi, devletlerin nüfus artışını kontrol etme veya teşvik etme politikalarını içerir. Doğurganlık oranlarının artırılması, eğitilmiş iş gücünün teşvik edilmesi veya göç politikalarının düzenlenmesi, bir ülkenin stratejik nüfus politikalarının bir parçasıdır. Örneğin, Almanya gibi

yaşlanan nüfuslara sahip ülkeler, genç nüfuslarını artırmak için göç politikalarına başvururken, Çin nüfus kontrolü amacıyla yıllarca "**tek çocuk politikası**" uygulamıştır. Nüfus jeopolitiği ve jeostratejisini etkileyen faktörler, tarihsel süreç içinde değişiklikler göstermiştir. Bu faktörler; ekonomik, sosyal, politik, çevresel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak zaman içinde farklılaşmıştır. Genç ve büyük bir nüfus, askeri açıdan stratejik bir avantaj sağlar. Bu nedenle, nüfus yapısı, askeri stratejilerin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Özellikle zorunlu askerlik uygulayan ülkeler için nüfus dinamikleri, asker gücünün temel kaynağını oluşturur. Genç nüfusun fazla olduğu ülkelerde, bu iş gücü aynı zamanda askeri harcamaların artırılmasına ve savunma sanayiinin gelişmesine olanak tanır. **Nüfus jeopolitiği ve jeostratejisi**, nüfusun siyasi, ekonomik ve askeri boyutlarını stratejik bir perspektifle ele alır. Bu kavramlar, ülkelerin demografik yapılarının, ulusal ve uluslararası güç dengelerinde nasıl bir rol oynayacağını analiz eder ve nüfus politikalarının bu dengeye nasıl katkı sağlayacağını gösterir. Aşağıda, nüfus jeopolitiği ve jeostratejisini etkileyen başlıca faktörleri dönemler itibarıyla analiz eden bir tablo sunulmuştur.

Tablo 21: Nüfus Jeopolitiği ve Jeostratejisini Etkileyen Faktörler (1800'lerden Günümüze)

Dönem	Nüfus Faktörleri	Jeopolitik ve Jeostratejik Etkiler
1800-1900	- Sanayi Devrimi ve Nüfus Artışı	- Sanayi devrimi ile büyük güçlerin rekabeti hızlandı (İngiltere, Almanya).
	- Kentleşme	- Avrupa'da artan nüfus, askeri güç için büyük bir avantaj sağladı.
	- Tarım Ekonomisinden Sanayiye Geçiş	- Göç hareketleri hızlandı (Amerika'ya göç).
1900-1950	- Yüksek Doğurganlık Oranı	- Savaşlarda geniş nüfuslar stratejik bir avantaj haline geldi.
	- I. ve II. Dünya Savaşları	- Savaş sonrası nüfus kayıpları, işgücü ve askeri kapasiteyi etkiledi.
	- Nüfus Kaybı ve Yeniden Yapılanma	- Avrupa'da göç ve yer değiştirmeler.
1950-1970	- "Baby Boom" Dönemi	- Nüfus patlaması ile ABD ve SSCB, askeri ve ekonomik güçlerini artırdı.
	- Soğuk Savaş ve Silahlanma	- Soğuk Savaş döneminde büyük nüfuslar askeri stratejilerde etkili oldu (ABD-Sovyet rekabeti).
	- Nükleer Güç Yarışı	
1970-1990	- Nüfus Artış Hızında Azalma	- Nüfus büyüme hızı yavaşladı, gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması başladı (özellikle Avrupa).
	- Göçmen İşgücü	- İşgücü göçleri, küresel ekonomik dengeleri etkiledi.
	- Küreselleşme	- Küreselleşme ile nüfus mobilitesi arttı.
1990-2010	- Yaşlanan Nüfus	- Gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfus , sosyal güvenlik ve ekonomik büyümeyi baskıladı.
	- Genç Nüfusun Yükselişi (Afrika, Asya)	- Genç nüfusun yoğun olduğu bölgeler, potansiyel ekonomik güç merkezlerine dönüştü (Çin, Hindistan).
	- Teknolojik Gelişmeler	
2010-Günümüz	- Nüfus Durağanlaşması (Gelişmiş Ülkelerde)	- Göçmen krizleri ve mülteci akışları, Avrupa ve ABD'de güvenlik politikalarını değiştirdi.
	- Göç ve Mülteci Krizleri	- İklim değişikliği , kaynaklara erişim ve stratejik rekabeti artırdı (Afrika, Orta Doğu).
	- İklim Değişikliği ve Nüfus Hareketleri	Toplu göç hareketleri tarih boyunca tehlikeli olmuştur. En başta kavimler göçü gelmektedir. Ülkelerin iç güvenliğini ve savunmasını tehdit etmektedir.

Kaynak: UN ve WB verilerinden yazar tarafından derlenerek oluşturulmuştur.

Dönemsel Açıklama:

1. 1800-1900 Dönemi: Sanayi Devrimi ve Nüfus Büyümesi

- **Sanayi Devrimi:** 19. yüzyılda Avrupa'da ve Amerika'da sanayi devrimi nüfus üzerinde büyük bir etki yarattı. Nüfus artışı, özellikle kentleşme ile birleşti ve büyük şehirler ortaya çıktı. Sanayi üretimi için işgücü talebi arttı.
- **Jeopolitik Etki:** Sanayi devrimi ile Avrupa devletleri güçlenirken, küresel rekabet de arttı. Geniş nüfuslar sanayi üretimini hızlandırdı ve aynı zamanda askerî güç olarak kullanıldı. Göç hareketleri de başladı; özellikle Avrupa'dan Amerika'ya büyük göçler yaşandı.

2. 1900-1950 Dönemi: Savaşlar ve Nüfus Kaybı

- **Dünya Savaşları:** 20. yüzyılın ilk yarısında dünya nüfusu büyük savaşlarla şekillendi. I. ve II. Dünya Savaşları, büyük nüfus kayıplarına neden oldu. Avrupa'da savaşlar sonrası nüfus yeniden yapılanma dönemine girdi.
- **Jeopolitik Etki:** Özellikle Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkeler askerî stratejilerinde büyük nüfuslarını kullandı. Ayrıca, savaştan etkilenen bölgelerde nüfus hareketleri (zorunlu göçler) görüldü.

3. 1950-1970 Dönemi: "Baby Boom" ve Soğuk Savaş

- **Baby Boom:** II. Dünya Savaşı sonrası doğum oranları hızla arttı ve bu dönemde nüfus patlaması yaşandı. ABD ve SSCB gibi büyük güçler, askerî kapasitelerini bu artan nüfusla desteklediler.
- **Soğuk Savaş:** Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB, geniş nüfuslarıyla nükleer silahlanma yarışında ekonomik ve askerî rekabetlerini sürdürdü. Büyük nüfuslar, stratejik avantaj olarak kullanıldı.

4. 1970-1990 Dönemi: Küreselleşme ve Göç

- **Nüfus Artışında Azalma:** 1970'lerden itibaren doğum oranları düşmeye başladı. Özellikle Avrupa'da nüfus yaşlanmaya başladı. Bununla birlikte, göçmen işgücü ve küresel hareketlilik artış gösterdi.
- **Jeopolitik Etki:** Gelişmiş ülkeler, ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için göçmen işgücüne ihtiyaç duymaya başladı. Küreselleşme ile birlikte işgücü ve nüfus hareketliliği küresel ekonominin dinamiklerini etkiledi.

5. 1990-2010 Dönemi: Yaşlanan Nüfus ve Genç Nüfus

- **Yaşlanan Nüfus:** 1990'larda gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranlarının daha da düşmesi, yaşlanan nüfus sorununu doğurdu. Özellikle Avrupa ve Japonya gibi bölgelerde sosyal güvenlik harcamaları arttı ve iş gücü azaldı.
- **Genç Nüfusun Yükselişi:** Buna karşın, Afrika ve Asya'da genç nüfus hızla artmaya başladı. Bu genç nüfus, bu bölgelerin potansiyel ekonomik büyüme merkezi olmasına zemin hazırladı. Hindistan, Çin gibi ülkelerde bu süreç büyük ekonomik sıçramalar yarattı.

6. 2010-Günümüz: Göç Krizleri ve İklim Değişikliği

- **Göç ve Mülteci Krizleri:** 2010'dan itibaren özellikle Orta Doğu ve Afrika'da savaşlar, ekonomik krizler ve iklim değişikliği gibi faktörler nedeniyle büyük göç hareketleri başladı. Avrupa ve ABD gibi göç alan ülkelerde bu hareketler jeopolitik dengeleri ve güvenlik politikalarını etkiledi.
- **İklim Değişikliği:** İklim değişikliği, özellikle tarım ve su kaynakları üzerinde baskı oluşturdu. Bu da nüfus hareketleri ve kaynak rekabeti gibi jeopolitik sorunları tetikledi. Afrika'da su kıtlığı ve gıda güvensizliği bu süreçte önemli stratejik konular haline geldi.

Tablodan görüldüğü gibi, **nüfus jeopolitiği** ve **jeostratejik dengeler**, farklı dönemlerde ekonomik, sosyal, askerî ve çevresel faktörlerden etkilenerek şekillenmiştir. 21. yüzyılda özellikle **göç**, **kaynak rekabeti**, **genç nüfus potansiyeli** ve **yaşlanan nüfus sorunları** gibi demografik unsurlar, küresel stratejik planlamada kritik roller oynamaya devam etmektedir. Nüfus Jeopolitiği ve Jeostratejisi, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenir. Ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve teknolojik unsurlar nüfusun bir ülkenin jeopolitik ve jeostratejik gücüne olan katkısını belirler. Bu nedenle, nüfusun artışı, göç hareketleri, çevresel değişimler ve teknolojik gelişmeler, devlet politikalarının merkezinde yer alır. Nüfusun bu çok boyutlu etkileri, uluslararası ilişkilerde ve stratejik planlamada dikkatle analiz edilmelidir. Nüfus jeopolitiği ve jeostratejisi konusunu daha fazla detaylandırabilecek başka önemli unsurlar da bulunmaktadır. Özellikle **teknolojik dönüşüm**, **ekonomik kalkınma stratejileri**, **uluslararası ticaret ve siyasi güç dengeleri** ile bağlantılı olan nüfus dinamikleri, stratejik karar alma süreçlerinde giderek daha belirleyici hale gelmektedir.

11.2. Türkiye'nin Jeostratejik Analizleri

Türkiye'nin coğrafi ve jeostratejik konumunu incelemek gerekirse; Dünya Planetinde kuzey yarım küresinde yer alan, üç kıtanın (Avrupa, Asya, Afrika) birbirini kesiştiği noktada konuşlanan bir ülkedir. Buna göre, Türkiye, 36° ve 42° kuzey enlemleri ile 26°ve 45° doğu boylamları arasında yer alır. Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir geçit özelliği taşıyan **Türkiye'nin yüzölçümü 814.578 km²'dir, izdüşüm alanı ise 783.562 km²'dir.** Türkiye'nin %3'ü (24.378 km²) Avrupa kıtasında (Trakya'da), %97'si (760.200 km²) Asya kıtasında (Anadolu'da) yer almaktadır. Türkiye'nin konuşlandığı alan itibariyle kara sınırlarının uzunluğu 2753 km olup, deniz sınırlarının uzunluğu ise (Boğazlar, Marmara Denizi kıyıları ve adaların kıyıları dışında) 5972 km'dir. Bu arada “**Mavi Vatan**”, Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz, Akdeniz ve Ege'de ilan ettiği deniz yetki alanlarını (*karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge durumunu*) kapsayan, **462.000 km²'lik** alandır. Bu bağlamda **Türkiye'nin toplam yüzölçümü 1.276.578 km²** olmaktadır. Türkiye'nin kuzeyi ile güneyi arasındaki kuş uçuşu uzaklık 666 km'dir. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında 19 meridyen ve yerel saat farkı 76 dakikadır. Doğusu ile batısı arasındaki uzaklık 1.660 kilometredir. Ortalama olarak yüksekliği ise, yaklaşık olarak 1141 metredir. Türkiye'nin nüfusu 2023 yılı itibarıyla 85 milyon 372 bin 377 kişi ülkede yaşarken, nüfus büyüklüğüne göre ise, 235 ülke arasında 19. sırada yer alırken, dünya toplam nüfusunun %1,1'ini oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu olarak tanımlanan "kilometrekareye düşen kişi sayısı", Türkiye genelinde 111 kişidir. Toprak büyüklüğü itibarıyla dünya'da 36'ncı ve ekonomik gücü itibarıyla ilk 20 ülke arasında olan önemli bir merkezde konuşlanmış jeostratejik ülkedir. Topraklarının %1,73'ü su alanına sahiptir (Aksu, 2021:122).

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin fiziki coğrafya açısından kıyısı olan denizlere incelediğimizde; Karadeniz'in yüzölçümü Azak Denizi ile birlikte 496.064 km² alanı kaplamaktadır. Ortalama derinliği 1197 metre, en derin yeri ise 2245 metredir. Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının uzunluğu 1795 km'dir. Türkiye coğrafyası, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerinin merkezinde önemli bir yerde bulunması nedeniyle, anılan bölgelerde siyasi, ekonomik, askeri ve güvenlik alanlarında oluşacak güç merkezinin olmazsa olmazıdır. Bu bağlamda, Avrupa, Asya, Afrika kıtalarını birbirine bağlayan ve bölgesinde kara, hava ve deniz yollarına hâkim bir yerde bulunan Türkiye, bu konumu ile dünyada eşi bulunmaz bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir (Aksu, 2021:122).

Türkiye coğrafyası, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerinin merkezinde önemli bir yerde bulunması nedeniyle, anılan bölgelerde siyasi, ekonomik, askeri ve güvenlik alanlarında oluşacak güç merkezinin olmazsa olmazıdır. Bu bağlamda, Avrupa, Asya, Afrika kıtalarını birbirine bağlayan ve bölgesinde kara, hava ve deniz yollarına hâkim bir yerde bulunan Türkiye, bu konumu ile dünyada eşi bulunmaz bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir³¹ (Aksu, 2021:119).

Harita 6: Türkiye ve Mavi Vatan

Kaynak: Aksu, 2021:116'daki haritadan alınmıştır.

Doğu Akdeniz, 15 ülkenin içinde barındırdığı, birçok tarihçi ve yazarın “verimli hilal” dedikleri bölgede yer alır³² (Yaycı, 2020:17). Tarihin her döneminde Akdeniz'e hakimiyet, imparatorlukların ve devletlerin ilk hedefini oluşturmuştur. Osmanlılar, deniz hakimiyet teorisinin temelini oluşturan ünlü Türk Denizcisi ve Amiralî Barbaros Hayrettin Paşa'nın “*Denizlere Hâkim Olan Cihana Hâkim Olur*” fikrini 500 yıl boyunca Akdeniz'e hâkim olarak gücünü ve hakimiyetini sürdürmüştür (Yaycı, 2020:18). Denizlere bağımlılık her geçen gün artmaktadır. 1972 yılında 3 milyar ton yük taşınmışken, 2017 yılında 93 bin ticaret gemisiyle, 11,3 milyar ton yük gemilerle taşınmıştır. Bu yükün %25'i petrol ürünleri oluşturmaktadır. 2030

³¹ İlhan'a göre, “Jeopolitik, coğrafyanın sadece siyasi coğrafyadan değil, bunun yanında fiziki coğrafya, biyolojik coğrafya, iklimsel coğrafya, tarihi coğrafya, beşerî coğrafya gibi diğer coğrafya dallarından beslenir, zaman unsurunu kullanır, geleceğe ait pek çok hipotez ve hükümler ortaya koymaktadır.” (İlhan, 2005:32-33). “Türkiye jeopolitiği”, Türkiye coğrafyası ile Türkiye'nin etki ve ilgi alanlarını anlattığı halde, “Türk jeopolitiği” bütün Türk Dünyası'nın etki ve ilgi alanlarını içeren çok daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır (İlhan, 2005:39).

³² Türkiye, İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus ile çevrilidir.

yılında deniz ticaretinde yük miktarı 25 milyar tona çıkacaktır (Gürdeniz, 2021:39). Doğu Akdeniz'in önemi, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla daha da artmıştır. Avrupa-Uzak Doğu hattı, Ümit Burnu'ndan geçen yola göre, 7.000 deniz mili kısalmış olmaktadır. Bu durum ekonomik ve ticari olarak ciddi avantajlar sağlamaktadır. Doğu Akdeniz'in jeopolitik ve jeostratejik açıdan en önemli adası Kıbrıs'tır (Yaycı, 2020:19-20).

Kıbrıs'ın coğrafik konumunu belirtmek gerekirse; Doğu Akdeniz'de 34°33' - 35°41' Kuzey Paralelleri ile 32°17' - 34°35' Doğu Meridyenleri arasında yer alan Kıbrıs adası, Sicilya (25.710 km²), Sardunya (24.090 km²) adalarından sonra 9.282 km² ile 3. (üçüncü) büyük adadır (Gürsoy, 1964:7; Gürsoy, 1971:32). Kıbrıs adasının yeryüzü şekillerini incelediğinde, Anadolu'daki Toroslar'da olduğu gibi üçüncü zaman genç kıvrımlarına ait olduğu görülür. Bundan daha da önemlisi, dördüncü zaman başlarında ada, İskenderun Körfezi yönünde Toroslar Sistemi ile bağlantılı idi (Gürsoy, 1964:11-12).

Bu bağlamda Kıbrıs adası, Anadolu'nun bir parçası ve gösterdiği coğrafik özellikler, bizim Akdeniz Bölgesi ile birebir aynı nitelikleri ve coğrafik şartları taşımaktadır. Yani Kıbrıs, Anadolu'nun bağrından çıkmış bir yavru vatandır (Aksu, 2013:50). Zaten Kıbrıs'ın bölgedeki ülkelere olan uzaklığı değerlendirildiğinde stratejik önemi açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır: Kıbrıs'ın Türkiye'nin kıyılarına uzaklığı (Anamur burnu ile Girne arası) 65 km; Çifte burnu ile Suriye kıyıları arasındaki mesafe 173 km; Baf ile Mısır (İskenderiye şehrine) arası 460 km; Arnavut burnu ile Rodos arasındaki mesafe 390 km; Kıbrıs ile Girit arasındaki uzaklık 600 km; Kıbrıs ile İsrail arasındaki mesafe 390 km; Ankara ile Kıbrıs arası 400 mil; Atina ile Kıbrıs arası 685 mildir (Özey, 1996:63; Gürdallı, 2004:64).

Görüldüğü üzere Kıbrıs, bölge ülkelerine 1-2 saatlik uçuş mesafesinde bulunmaktadır. Hava açıkken kuzey kıyılarından Toros dağlarını görmek mümkündür. Lübnan ve İsrail, gemi ile birkaç saat, bir savaş uçağıyla sadece dakikalarla ölçülecek uzaklıktadır. Kıbrıs adası, Akdeniz'in doğusuna, en az 270 derecelik açıyla Ortadoğu'ya 360 derecelik bir açıyla da Kuzey Afrika'ya hâkim bir bakışa sahiptir. Diğer yandan Kıbrıs'ın kuzey kıyısı, Türkiye'nin tüm Akdeniz sahilinin kontrolüne ve gözetlenmesine imkân tanımaktadır. Teknoloji, yeryüzünün bütün ayrıntılarının uzaydan gözetlenmesi olanağını sağlayabildiği halde, güç mücadelesini ve stratejiyi hala yeryüzünün bilinen şekilleri belirlemektedir (Aksu, 2013:50-55).

Türkiye'nin Mavi Vatan sınırlarında yer alan Levant Havzası³³, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden birine sahiptir. Bu rezervlerin miktarı yaklaşık **3,5 trilyon metreküp doğal gaz** olarak tahmin edilmektedir. Türkiye, Yunanistan, Güney Kıbrıs, İsrail, Mısır ve AB ülkeleri arasındaki deniz yetki alanları konusundaki anlaşmazlıklar, bölgedeki stratejik rekabeti daha da artırmaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri ve diplomatik varlığı, bölgesel dengelerin korunması açısından kritik rol oynamaktadır. Türkiye, Mavi Vatan doktrini ile deniz yetki alanlarını genişletme ve enerji kaynaklarını koruma politikasını sürdürmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, Doğu Akdeniz'de sismik araştırma gemileri ve sondaj gemileri ile enerji arama faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Akdeniz ve Mavi Vatan bölgesinde yer alan enerji ve maden kaynakları, Türkiye için hem ekonomik kalkınma hem de jeopolitik güvenlik açısından hayati bir önem taşımaktadır. Bu bölgede bulunan doğalgaz ve petrol rezervlerinin değerlendirilmesi, Türkiye'nin enerji bağımsızlığına katkı sağlarken, bölgedeki rekabet ve anlaşmazlıklar da Türkiye'nin stratejik pozisyonunu güçlendirmektedir. Türkiye'nin bu kaynaklara erişim ve hak iddialarını sürdürmesi, bölgenin gelecekteki ekonomik ve siyasi dengelerinde önemli bir rol oynayacaktır.

“Mavi Vatan ve Kıbrıs Konusu” olunca, jeopolitik ve jeostratejik bilimleri doğrultusunda konuyu ele almak gerekmektedir³⁴. Politik meseleleri harita üzerinde inceleyip, yorumlayıp ve

³³ **Levant Havzası:** Bu havzada toplam doğal gaz rezervinin yaklaşık **3,5 trilyon metreküp** olduğu tahmin edilmektedir. Bölgedeki enerji keşifleriyle birlikte, bu kaynakların uluslararası enerji piyasalarına sunulması bölgesel ekonomik rekabeti arttırmıştır. İsrail'in Tamar ve Leviathan sahaları, Güney Kıbrıs'ın Afrodit sahası, Mısır'ın Zohr sahası gibi büyük rezervler bu bölgedeki önemli enerji varlıklarıdır. Mısır'ın Akdeniz kıyılarındaki bu sahadaki doğal gaz miktarı yaklaşık **850 milyar metreküp** olarak tahmin edilmektedir. Leviathan sahasında yaklaşık **620 milyar metreküp** doğal gaz rezervi bulunurken, Tamar sahasında ise **280 milyar metreküp** rezerv bulunmaktadır. Türkiye'nin **Mavi Vatan** coğrafyasında yatan enerji miktarı tahmini değer olarak 3,5-4 trilyon dolardır. Keşfedilmemiş olmakla birlikte enerji miktarı tahminen 10 trilyon dolar mertebesindedir.

³⁴ Jeopolitiğin doğuşunu coğrafyacılar, siyasi coğrafyacılar hazırlamış, siyaset bilimciler geliştirmişlerdir (İlhan, 2005:24). Jeopolitik kavramını 1899 yılında bilimsel literatüre kazandıran isim olan İsveçli Rudolf Kjellén'e göre; *“Jeopolitik, devletin coğrafyasıyla karmaşık ilişkilerini inceleyen ve bundan sentezler üreten bir disiplin”* olarak tarif edilmiştir.” (İlhan, 2005:23-29; Polat, 2005:27). Yine bir milletin coğrafyasını bilmek, anlamak ve yorumlamak, o ülkenin dış politikasını ve milli ekonomisinin gücünü görmek demektir. Jeopolitiği; sorunları, coğrafyayı da dikkate alan genişlikte, hesaba katılması gereken diğer bütün unsurlarla (sosyal, ekonomik, askeri, kültürel) birlik ve bütünlük içerisinde ele alınması kolaylığını ve yöntemini verir. Jeopolitiğin kelime anlamı, *“coğrafi politika”* veya *“coğrafyaya dayanan politika”* ya da *“coğrafyanın yönlendirdiği politika”* olarak özetlenebilir. Yani jeopolitik, stratejinin coğrafyaya uygulanması halidir. Ülke coğrafyasını dünya politikasında kullanma sanatıdır (İlhan, 1993: 3-4; Babüroğlu, 2016:113-115). Bir başka tanıma göre; “Jeopolitik, global politikaya yön veren ve bu politikanın bilgi ve düşünce temelini oluşturan bir bilim dalıdır.” (İlhan, 1993:5). Diğer bir tanıma göre; “Jeopolitik, siyasi coğrafyanın beşerî değerlerle aktif hale gelmesidir. Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yöndür. Bir noktada, siyasi coğrafyanın felsefesidir.” (İlhan, 2005:29). “Jeopolitiğin oluşturduğu bilimsel zemin ve düşünce ortamı, birçok politikaya ve hareket tarzına yön vermiştir. Jeopolitik analiz, politik fütürizmin (gelecekçiliğin) vazgeçilmez aracıdır. Jeopolitik görüş olmadan yüzyılımızın ve bugünün birçok büyük sorununun izahını yapmakta yetersiz kalmaktadır. Jeopolitik, politika üretmez, politika üretecek olanlara veri sağlamaktadır. Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik düzeyde “güç” ve “amaç” ilişkisinin fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler. Jeopolitik bütün güç unsurlarını coğrafya temelinde inceler, analiz eder ve değerlendirir. Bu verileri politika üreticilerine kaynak olarak sunar.” (İlhan, 2005:23-33). Jeopolitik, geleceğe ait hükümler çıkarmak durumundadır. Aslında ciddi bir projeksiyon oluşturma süreci ve analizidir. Jeopolitiğin başarısı sadece coğrafyadan değil, diğer bilimlerden de güç alması gerekir. Örneğin, uzay alanı, ekonomi, beşerî sermaye, sosyal yapı, kültür, teşkilatlanma, tarih, iklim, hukuk, politika dijitalleşme, elektronik ve antropoloji gibi bilim dallarından güç almaktadır (Aksu, 2021:119-120).

analiz yapmak, jeostrateji biliminin konusunu oluşturur. **Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK**, politik ve sosyal meseleleri aynen askeri meseleler gibi, harita üzerinde inceler ve görüşlerini buna göre açıklardı. Mustafa Kemal Atatürk'ün; Kıbrıs'a bakışı ve Kıbrıs Türklerine verdiği önemi aşağıdaki sözlerde bulmak mümkündür. Bir gün güneyde askeri bir tatbikatı izleyen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, etrafında bulunan subaylara; **“Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk Kuvvetleri'nin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farz edelim. İkmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir?”** sorusunu sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünceleri ileri sürerler. Mustafa Kemal Atatürk, hepsini sabırla dinler, sonra elini haritaya uzatır ve Kıbrıs'ı işaret ederek; **“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir”**der. Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği önem askeri literatürde **“Sıklet Merkez”** olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs'ın değeri bu bağlamda mütalaa edilmelidir (Aksu, 2013:53-54). Türkiye'nin var olma noktasında **“Mavi Vatan”**ın her bir zerresinin ve her bir km²'sinin bizim için çok değerli olduğunu unutmamız gereklidir. Bu bağlamda, mavi vatanımız hem üstüyle hem de altıyla çok önemli değerleri ihtiva etmektedir (Aksu, 2021:121).

Stratejik bir dönüşüm oluşturacak olan Türkiye ile KKTC arasında 80 km'lik bir ticari ve lojistik köprünün Anamur-Girne arasında kurulması gereklidir. Maliyet ve coğrafi nedenlerle olması zor gibi görünse de bu köprünün yapılması ve kullanılması çok önemli avantajları beraberinde getirecektir. Tam bir jeostratejik öneme haizdir. Bir benzeri Japonya'da adaları birbirine bağlayan köprüler gibi, yine bir başka örnekte Kırım yarım adasındaki köprünün iki yakayı birleştirdiği gibi, bu köprüyle de Türkiye, Kıbrıs'ta ticari, askeri, politik ve mavi vatan bağlantılarını güçlendirecektir. Yapılacak olan köprü ile, Kıbrıs'ı Anadolu'ya bağlayacak olup, elektrik, su, doğalgaz, enerji hatlarının vb. geçişini sağlamak mümkün olacaktır. Bu bağlamda yapılması elzemdir. Kıbrıs o zaman çok daha büyüyecektir. Türkiye'nin coğrafi çıkarları, Mavi Vatan politikalarından taviz vermeden güçlü bir şekilde dik durmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda bilinçli ve akılcı politikalar diplomasi masasında karşı tarafta bulunan ülkelere karşı elini güçlendirecek kozları ve kazanımları stratejik politikalarla ortaya konmalıdır. Bu bağlamda Türkiye-Libya MEB anlaşması önemli ve stratejik kazanımdır. Mısır ve Lübnan başta olmak üzere, diğer Doğu Akdeniz ülkeleriyle de yapmak gerekir (Aksu, 2021:122).

Harita 7: Mavi Vatan ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Durumu

Kaynak: Aksu, 2021:122'deki haritadan alınmıştır.

21. yüzyılda Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik analizleri, nüfus yapısının ve demografik dinamiklerin etkisi altında önemli bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin stratejik konumu, genç ve büyüyen nüfusu, ekonomik kalkınma süreci ve bölgesel güç olma hedefleri, bu analizlerin temel unsurlarını oluşturur. Nüfusun yapısı, Türkiye'nin jeopolitik konumuyla birleştiğinde, Türkiye'nin ulusal güvenlik, dış politika ve ekonomik stratejileri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu analizde, Türkiye'nin nüfus yapısının jeostratejik etkilerini ele alacak, dünya siyaset sahnesindeki konumunu ve nüfusa dayalı taktik analizlerini inceleyeceğiz.

11.2.1. Türkiye'nin Nüfus Yapısının Jeostratejik Etkileri

a. Genç ve Dinamik Nüfus

Türkiye, genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. 2024 itibarıyla Türkiye nüfusunun %30'u 15-29 yaş aralığındadır. Bu demografik özellik, Türkiye'nin ekonomik büyüme potansiyelini ve iş gücü arzını artıran bir faktördür. Ancak, genç nüfusun işsizlik oranlarının yüksek olması ve yeterli eğitim, iş gücü eğitimi ve istihdam fırsatlarının sağlanamaması durumunda, sosyal huzursuzluk riski taşımaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin genç nüfus yapısı, potansiyel bir "demografik fırsat penceresi" sunarken, aynı zamanda bir "sosyal patlama" riski de barındırmaktadır.

b. Göç Dinamikleri ve Güvenlik

Türkiye, jeopolitik konumu gereği, Orta Doğu ve Asya'dan Avrupa'ya geçişte bir köprü konumundadır. Özellikle Suriye iç savaşı sonrasında, Türkiye'ye yoğun bir mülteci akışı yaşanmış ve 2024 itibarıyla Türkiye'de yaklaşık 13-14 milyon Suriyeli ve Asyalı mülteci bulunmaktadır. 2040 yılında Suriyeli sığınmacı sayısı, 20 milyona yaklaşacaktır. (Özdağ, 2023:23-45). Bu nüfus miktarı Türkiye'nin neredeyse 5'te birine eşdeğer olacaktır. Hacettepe

Üniversitesi Nüfus Etütleri Merkezi'ne yaptırılan araştırmanın ortaya koyduğu durum; Suriyeli kadınların 5,3 gibi dünyadaki en yüksek doğum oranlarından bir tanesine sahiptir. 2040 yılına geldiğinde sadece 17 yıl sonra 20 milyon Suriyeli Türkiye'de yaşayacaktır. Böyle bir durumda, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü muhafaza edemeyeceğini söylemeye gerek yoktur (Özdağ, 2023:44-46). 2016 yılı için Türkiye'ye gelen göçmen ve mülteci veren ilk 5 ülke; Suriye, Afganistan, Irak, İran ve Özbekistan gelmektedir (Berker, 2023:13). Bu durum, Türkiye'nin iç ve dış güvenlik politikalarını yeniden şekillendirmesini zorunlu kılmıştır. Mülteci krizi, hem Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit eden unsurlar yaratmış hem de Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müzakerelerinde önemli bir pazarlık aracı haline gelmiştir.

c. Demografik ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin demografik yapısı, aynı zamanda ekonomik politikalarını ve büyüme stratejilerini de şekillendirmektedir. Genç ve dinamik nüfus, ekonomik büyüme için büyük bir avantajken, aynı zamanda işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik taleplerin artmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin demografik yapısının sürdürülebilir ekonomik büyüme için bir fırsat mı yoksa engel mi oluşturacağı, uygulanacak ekonomik politikalar ve reformlara bağlıdır.

11.2.2. Türkiye'nin Dünya Siyaset Sahnesindeki Konumu ve Nüfusa Dayalı Taktik Analizler

a. Bölgesel Güç Olarak Türkiye

Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar arasında önemli bir bölgesel güç olarak konumlanmış durumda. Bu konum, Türkiye'ye sadece ekonomik ve diplomatik fırsatlar sunmakla kalmıyor, aynı zamanda riskler ve sorumluluklar da getiriyor. Türkiye'nin savunma sanayii yatırımları ve bölgesel çatışmalardaki etkin rolü, Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefine hizmet etmektedir. Türkiye, genç ve dinamik nüfusunu, bölgesel bir güç olma hedefi doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bölgedeki nüfuzu, özellikle askeri gücü ve ekonomik ilişkileri aracılığıyla artmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Suriye, Libya ve Azerbaycan gibi bölgesel çatışmalardaki aktif askeri ve diplomatik rolü, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak konumunu güçlendirmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan örgüt ve birliklerin bu yüzyılda önemi ve itibarını kaybedeceği aşikardır. Çünkü bu yapılar “soğuk savaş” felsefesi üzerinden yapılmış kurumlardır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz NATO ve diğer bölgesel savunma ittifakları önemini kaybetmekle birlikte, yine de bu kurumlar içinde iş birliğini güçlendirmeli ve bölgesel güvenlik sorunlarına söz söyleyebilme ve ortak çözümler

geliştirme konusunda öncü ve akılcı politikalar üretmelidir. Türkiye, bölgesinde ve hinterlandında askeri, ekonomik, diplomatik, kültürel, toplumsal ve yapısal yeni birlikler teşekkül ettirmelidir. “**Turan Ordusu**”, “**Tek Dil ve Ortak Alfabe; Türkçe**”, “**Türk Dünyası Parlamenterler Konseyi**”, “**Turan Pazarı ve Ortak Para Sistemi**”, “**Türk Dünyası Nüfus ve Kalkınma Politikaları**” gibi, Türkiye'nin Türk devletleriyle birlikte bunu TDT bünyesinde yapma gücü bulunmaktadır. Bu politikaların oluşturulmasında “**yol gösteren ve üst akıl**” olarak Türkiye'ye önemli roller ve görevler düşmektedir. Ayrıca, bölgesel güvenlik iş birlikleri ve iki taraflı savunma anlaşmaları da önemlidir. Türkiye, serbest ticaret anlaşmaları yaparak ve ekonomik iş birliklerini genişleterek uluslararası ticaret hacmini artırmalıdır. Bu, ekonomik büyümeyi desteklerken, Türkiye'nin küresel ekonomik arenadaki etkisini artıracaktır.

b. Enerji Politikaları

Türkiye, enerji transit ülkesi konumunu güçlendirmek için, enerji altyapısını geliştirmekte ve bu stratejiyi, AB ve Rusya gibi büyük güçlerle olan ilişkilerinde bir koz olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte, göç politikası da Türkiye'nin dış politikasında önemli bir taktik unsur haline gelmiştir. Mülteci akışını kontrol etmek ve AB ile müzakerelerde avantaj sağlamak için kullanılmıştır. Türkiye'nin enerji koridorları üzerindeki rolü, bölgesel gücünü artıran bir diğer faktördür. Türkiye'nin enerji güvenliği politikaları hem Batı hem de Doğu ile olan ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktördür. Türkiye, Hazar Havzası, Kafkaslar ve Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında kritik bir transit ülke konumundadır. Enerji taşınmasında stratejik bir konumda bulunmak, enerji güvenliğini artırmak için gerekli adımları atmak ve enerji diplomasi stratejilerini geliştirmek önemlidir. Bu durum, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde ve Rusya ile enerji müzakerelerinde stratejik bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparak enerji bağımsızlığını artırmalı ve enerji güvenliğini sağlamalıdır. Bu strateji, enerji güvenliği risklerini azaltma ve çevresel sürdürülebilirliği destekleme amacını taşımaktadır.

c. Nüfus ve Teknolojik Dönüşüm

21. yüzyılda, teknolojik dönüşüm, Türkiye'nin jeostratejik analizinde kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin genç nüfusu, teknoloji ve dijital dönüşüm alanında büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için, dijital altyapının geliştirilmesi, gençlerin teknoloji eğitimi ve dijital becerilerinin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin "**Dijital Türkiye**" vizyonu, uluslararası rekabetteki yerini güçlendirecek ve bölgesel bir teknoloji merkezi olma hedefine katkıda bulunacaktır. "**Dijital Türkiye**"

vizyonu, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, dijital altyapının güçlendirilmesi, dijital becerilerin artırılması ve dijital ekonominin büyütülmesi gibi geniş bir yelpazede çeşitli hedefler ve politikaları içermektedir. Bu anlamda “**Türkkart**” sistemi bu vizyonun önemli temel yapı taşı oluşturmaktadır. Dijital dönüşümün temelini oluşturan dijital altyapının güçlendirilmesi için geniş bant internetin yaygınlaştırılması ve fiber optik internet altyapısının tüm Türk Dünyasına yayılması ve iletişimin güçlendirilmesi planlanmaktadır. Böylece Adriyatik’ten Çin Seddine kadar ki tüm bu coğrafya kültürel, demografik, sosyal, ekonomik, ticari, askeri, stratejik, hukuki ve politik olarak birbirine bağlanması ve kenetlenmesi kolaylaşacaktır. Unutulmamalıdır ki; **“Dijitalleşme Turan Dünyasını Birleştirecektir; Birlikten Kuvvet Doğar, Gelecek Türklerindir”**. 5G ve yeni nesil iletişim teknolojilerine yönelik yatırımlar da bu kapsamda önemli bir yer tutar. Türkiye’de inovasyonun ve dijital girişimciliğin desteklenmesi amacıyla teknoloji geliştirme bölgeleri (teknoparklar) ve start-up ekosistemleri desteklenmektedir. Dijital Türkiye vizyonu kapsamında, dijital finansal hizmetler ve fintech ekosisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Dijital ödeme sistemlerinin ve blok zinciri teknolojilerinin entegrasyonu bu alanda önemli bir yere sahiptir. Dijital Türkiye vizyonu, girişimcilerin ve yenilikçi projelerin desteklenmesi için mali teşvikler ve kolaylaştırıcı düzenlemeler sunmaktadır. Dijital Türkiye vizyonunun önemli bir parçası da siber güvenlidir. Ulusal siber güvenlik stratejileri ile siber saldırılara karşı daha dayanıklı bir dijital altyapı oluşturulması hedeflenmektedir. Türkiye, yapay zekâ stratejileri ve projeleri ile kamu ve özel sektörde dijital dönüşümün hızlanmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, kamu kurumlarında yapay zekâ tabanlı uygulamaların geliştirilmesi ve kullanımı teşvik edilmektedir. Dijital becerilerin artırılması için dijital okuryazarlık ve kodlama eğitimlerinin okullarda ve üniversitelerde yaygınlaştırılması sağlanmaktadır. Öğrencilere ve iş gücüne yönelik dijital eğitim programları ile yazılım, yapay zekâ, veri bilimi ve siber güvenlik gibi alanlarda uzmanlık kazandırılması hedeflenmektedir. Türkiye’nin 21. yüzyılda en önemli stratejik adımıdır.

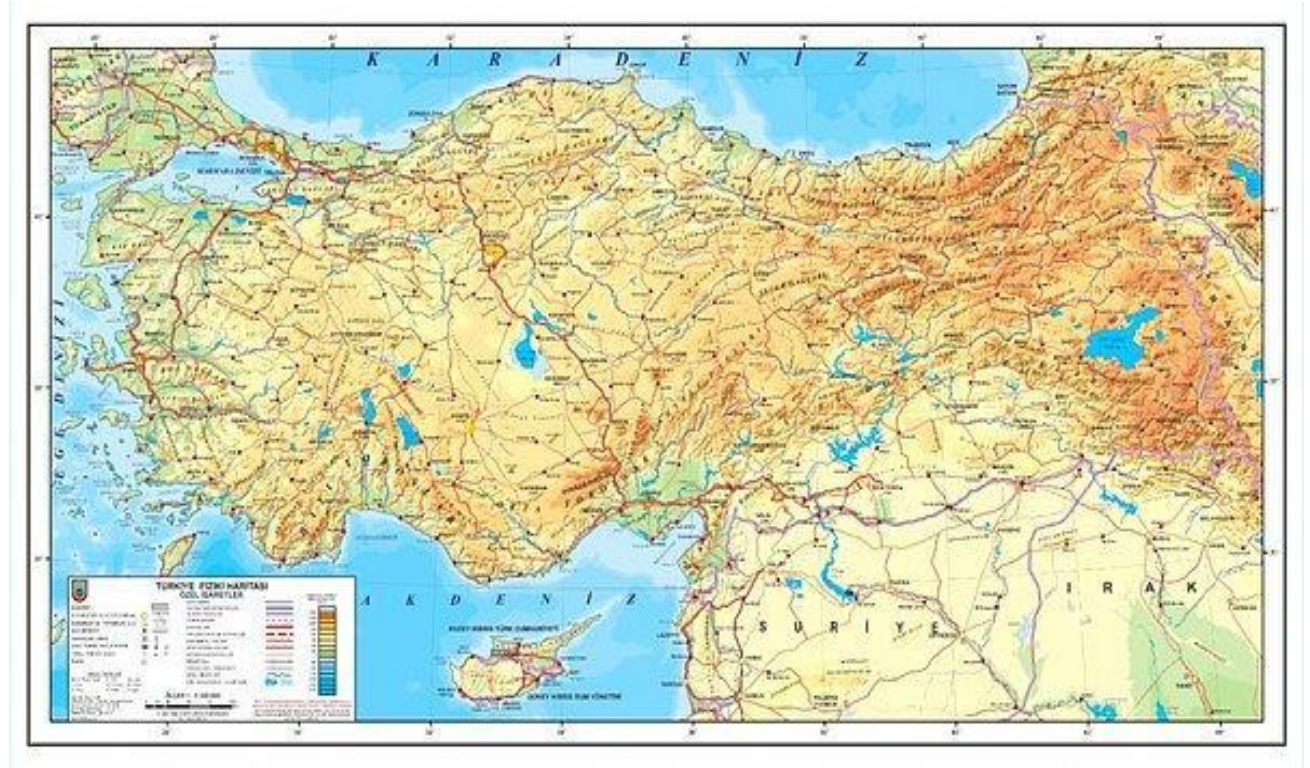
11.2.3. Stratejik Çıkarımlar ve Politik Öneriler

Türkiye’nin nüfus yapısı ve jeostratejik konumu, Türkiye’nin dış politika, güvenlik stratejileri ve ekonomik kalkınma hedeflerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, uluslararası diplomatik ilişkilerini güçlendirmek için çok taraflı diplomasi stratejilerini benimsemeli ve küresel sorunlara çözüm odaklı katkılar sağlamalıdır. BM, G20, TDT, NATO ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği bu stratejinin bir parçasıdır. Türkiye, bölgesel çatışmaların çözümü ve bölgesel iş birliklerinin artırılması konusunda aktif rol oynamalıdır. Diplomatik çözümler geliştirmek ve çatışma yönetimi stratejilerini uygulamak, bölgesel

istikrarı desteklemelidir. Türkiye, kültürel diplomasi araçlarını kullanarak uluslararası alanda olumlu bir imaj oluşturabilir. Kültürel değişim programları, eğitim iş birlikleri ve medya stratejileri, Türkiye'nin yumuşak gücünü artırabilir. Ancak, bu demografik avantajların sürdürülebilir bir kalkınma ve güvenlik stratejisine dönüştürülebilmesi için, kapsamlı politikaların uygulanması gerekmektedir:

1. **Genç Nüfusun İstihdamı ve Eğitimi:** Genç nüfusun iş gücüne entegrasyonunu sağlamak için eğitim ve mesleki eğitimin iyileştirilmesi gerekmektedir.
2. **Göç ve Mülteci Yönetimi:** Göç yönetimi politikalarının, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve sosyal uyumu destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir.
3. **Teknolojik Dönüşüm ve Dijitalleşme:** Dijital altyapının ve gençlerin teknoloji eğitimine erişiminin artırılması, Türkiye'nin jeostratejik konumunu güçlendirecektir.

Harita 8: Türkiye'nin Coğrafi Haritası

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/turkiye-fiziki-haritasi/193>

11.2.4. Türkiye'nin Bölgesinde ve Dünya Sahnesinde Uygulayacağı Nüfusa Dayalı Stratejik Politikalar

Küresel satranç, devlet bakışı ile oynanır, sonra ülke içi devlet yapılarıyla, politika ile coğrafya arasında sıkı bir bağ kurulur. Daha sonra bu sağlam bağlar stratejiye dönüştürülür. Bu bağlamda, ülkenin hem içeride hem de dışarıda attığı her adım bu strateji masasında (puzzle parçalarının bir araya gelip) bir bütünü oluşturulmasına imkân sağlar. Bu çerçeveden bakarsak, strateji kavramı, adım adım işleyen, yavaş dönen bir çark gibi olup, çok karmaşık yapıları ve sorunları bünyesinde taşıyan, basit gibi görünüp, uygulaması çok zor olan ve çok ince detayları bünyesinde taşıyan, bununla birlikte çözüme ve hedefe yönelik kararların dirayetle ve sabırla alınması gerekli uzun soluklu bir süreçtir. Stratejide hata yapma lüksünüz yoktur. “Stratejide yapılan hatayı taktikle düzeltemezsiniz” çok önemli ve ciddi bir strateji bilimi tanımlamasıdır (Aksu, 2013:50). Sun Tzu'nun dediği gibi; “strateji olmadan taktik, yenilgiden önceki gürültüdür”. Büyük Devletler, dünya sahnesinde rol alırken, bu strateji doğrultusunda hareket ederler. Her ülke tarihi karar alınırken, devlet arası ilişkilerden elde edeceği kazanımları fayda-maliyet analizleri doğrultusunda belirler, sonra stratejik hareket ve adımlarını atar (Aksu, 2021:124).

Sorunların coğrafyaya dayalı olarak düşünülmesi, ekonomik, sosyal ve askeri verilerle birlikte bir bütünlük içerisinde ele alınması gereği, jeopolitiği ağırlıklı olarak gündeme getirmektedir. Jeopolitik, bütün coğrafi faktörlerin politikaya verdiği yönü araştıran bir bilimdir. Politikanın iki dayanağı olan güç ve hedefi (amacı), coğrafi açıdan inceler; konusunun bilimsel zeminini oluşturur, bilimsel yaklaşımını sağlar. Bu sebeple, ülke sorunları ile ilgili bütün büyük kararların geniş kapsamlı bir jeopolitik değerlendirmeye dayandırılması gerekir. Genel politika ve milli güvenlik gibi gelişmelere jeopolitik bakış gereklidir. Jeopolitik, milli güvenlik politikasının, milli varlığı koruma işleminin; ilk adımlarından, amaçlarına ulaşana kadar alınan yolu belirler. Güvenlikle, politika (özellikle dış politika alanında) ve hatta planlama öncelikleri ile ilgili büyük kararlarda, düşüncenin belli bir disiplinden geçmesi ve bütünlük içerisinde ele alınmasını sağlamak için jeopolitik değerlendirme gereklidir (Aksu, 2013:50; ayrıca bkz: Aksu, 2021:124).

Önümüzdeki 20-25 yıl içerisinde Akdeniz çanağı, Kızıldeniz ve Karadeniz çok önemli işlevi olacaktır. Türkiye içinde bulunduğu coğrafyada çok önemli kazanımlara sahiptir. 3 kıtanın kesiştiği bir merkez ülkedir. Tabiri caizse, **anahtar ülke** konumundadır. Kafkasya, önümüzdeki günlerde çok hareketli günlere gebe. Kafkas toplulukları incelendiğinde Turani bir yapı

mevcuttur. Bu bölge ile ilgili önemli bir proje olarak, Hazar Denizi'ni Karadeniz'e bağlayacak **“bir kanal oluşturma projesi”** acilen yapılmalıdır. Bu hem Türk devletleri ile ticaretin artmasına ve ekonomik bağlantıların güçlenmesine imkân verecektir. Kafkasya, sosyolojik yapı olarak, çok karmaşık, etnik ve farklı toplumsal özellikleri bir arada barındıran “Anadolu” için stratejik bir geçiş bölgesidir. Bu bölgenin kavimlerin geçiş noktasının üzerinde olması ve büyük göçler burada ciddi etkili olmuştur. Dağlarda oturan nüfus ile ovada oturan nüfus farklı karakteristik özelliklere sahiptir. Türkiye, bu bölgedeki bölünmüşlüğü bir araya getirip, güçlü bir “Kafkasya Bloğu” oluşturmalıdır. Bu bloğu bozmak isteyecek, Ruslar, Ermeniler, Acemler ve hatta Gürcüler üzerinde düşünülüp bir güçlü yapıyı tesis etmek gerekir. Balkanlar'da hep bir çatışma ortamı olmuş, ancak Osmanlı döneminde 400-450 yıl boyunca bir arada yaşamışlardır. Önümüzdeki yıllarda Balkanlarda ciddi bir saflaşma olacaktır. Bu noktada Balkan ülkeleriyle ilgili ittifaklar oluşturmak gerekir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ, Kosova, Bulgaristan ve Romanya'ya dikkat edilmelidir. Aynısını Asya ülkeleriyle yapmak elzemdir. Kızıldeniz yapısı itibariyle önemli bir deniz geçiş noktasıdır. Bu nokta önümüzdeki günlerde çok sıcak bir duruma sahne olacaktır. 3. Dünya Savaşı'nın kilit yerlerinden birisi olacaktır. 3. Dünya Savaşı ile ilgili çok yorumlar ve analizler ortada dolaşmaktadır. Bu büyük savaşta 3 kritik nokta önem arz etmektedir. Pasifik bölgesi, Akdeniz çanağı ve Hint Okyanusu olmak üzere, Avrupa Birliğine bağlı ülkelerde çatışmalar ve menfaat çekişmeleri kaçınılmazdır. Kuzey Avrupa ve Güney Avrupa ülkeleri arasındaki düşünce, menfaat, strateji farklılığı bu çatlaklığı artıracaktır. Bu olumsuz şartlar birliği bitirecek durumlardır. Tekrar birliği kurmak İngiltere'ye kalabilir. Göçler arttıkça ve küresel strateji masasındaki oyunlar yaygınlaştıkça, Avrupa birliği ülkeleri ciddi sarsılacaktır. A.B.D.'de yer alan 50 eyaletin federatif yapısının bozulması ve çatışmaların doruk noktalara çıkması an meselesidir. Bundan sonra bu ülke asla bir bütün olamayacaktır. Aynı Roma İmparatorluğu gibi içten yıkılacaktır.

Çin ve Hindistan aynı kefeve konmayacak kadar nüfus potansiyeli olan iki ülkedir. Dolayısıyla bir çatışma anında bu iki ülke aynı stratejik birlik içinde buluşturulmayacaktır. Çin devleti pek çok özerk ve merkeze bağlı bölgelerden oluşmaktadır. Çin, 58 etnik yapıdan meydana gelen kozmopolit bir ülkedir. Yakın zamanda Çin'in bölünmesi ve parçalanması kaçınılmazdır. Bu baskıcı ve totaliter (komünist parti) yapısıyla ayakta kalması mümkün değildir. Zaten bunun emarelerini görmek mümkündür. Örneğin, Çin resmi rakamlarına göre, Sincan-Uygur bölgesinde açıklanan Türk nüfusuyla, o bölgede yaşayan gerçek Türk nüfusu arasında çok büyük rakamsal farklar bulunmaktadır. Zaten Çin'in gerçek nüfusu 2 milyara dayanmıştır. Net kayıt bulunmamakla birlikte, tahmini olarak o bölgede 80 ila 100 milyon arasında Türk nüfusu

yaşamaktadır. Bu nüfusa yönelik ciddi “soykırım” ve “asimilasyon” politikası uygulanmaktadır. Çin devletinin “İpekyolu” için Türk Dünyasına ihtiyacı vardır. Çin, denizden ve karadan kuşatılmıştır. Üretim kanalları tehdit altındadır. Dış ilişkilerde ve ülke içinde yapacağı stratejik bir hata parçalanmasıyla sonuçlanır. İç Asya’da işler onlar için iyi gitmemektedir. Hindistan, Kırgızistan, Uygur-Sincan, Rusya ve Tibet bölgesi ile ciddi sorunlar yumağına sahiptir. Hinterlandı Çin için güvenilir değildir. Çin’in nefes almaya ihtiyacı vardır. Çıkış noktası olarak İpekyolu’nu görmektedir. Rusya büyük coğrafyaya sahip olsa da her geçen gün toprak kaybederek yaşamını sürdürecektir. Yaşamaları Türk Dünyası’nın izin verdiği ölçüde olacaktır. Türk Dünyası (Turan bölgesi) 350-400 milyonluk büyük bir nüfusa sahiptir. Bu bölgenin en kadim toplumdur. Türk Devletler Birliği siyaseti, 2025’den itibaren çok önemli noktalara gelecektir. Hızlanarak artacaktır. Özellikle, Avrupa’daki bazı ülkeler bu birlik siyasetinin içinde olmak isteyeceklerdir. Turan Birliği, ekonomiden, askeriye, spordan, kültüre, eğitimden siyasete kadar çok geniş perspektifte ortaya çıkacaktır. Örneğin Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi gibi pek çok kurumsal yapılar yakın zamanda ortaya çıkacaktır. Örneğin tek dil ve tek alfabe hedef olarak ortaya konacak, 2030’dan itibaren bütün ülkelerde benimsenecektir. Bilim dili Türkçe olacaktır (Aksu, 2021:127).

Türkiye, önümüzdeki 5-10 yıl içerisinde coğrafi anlamda büyüme sürecine girecektir. Bu durum kaçınılmazdır. Tarihi ve kültürel sorumluluğun bir sonucudur. İsrail’in Ortadoğu’da yaşamasını sağlayacak ülke ABD, Avrupa ülkeleri değil, İran’dır. Onun için İran’da gizli bir İsrail sevgisi her zaman vardır. İran, Turan Birliği’ne izin vermeyecek ve engel çıkartacak ülkelerden biridir. Bu bölgede İsrail ile birlikte çiban başıdır. İsrail’in Ortadoğu’da yaşayabilmesi Türkiye’ye bağlıdır. Asla unutulmamalıdır ki, İran’da 40-42 milyon Türk yaşamaktadır. İran devleti, Türk Dünyası politikasını değiştirmek zorundadır. Yoksa parçalanmaya ve kaybetmeye mahkumdur. Yunanistan, Ermenistan ve Bulgaristan, hatta Kosova ve Arnavutluk büyüyen Türkiye coğrafyasının çekim gücüne uğrayacak bölge ve ülkeler olacaktır. Bunun yanında Halep, Musul ve Kerkük’e kadar düz bir çizgi çizmek gerekirse, Misak-ı Milli sınırlarına ulaşmak mümkün olacaktır. Türkmen bölge ve kentleri bu çekim gücünün içerisinde yer alacak ecdat kentleri olacaktır. Selanik, İskeçe, Kırcaali, Priştine, Üsküp, Batum, Nahçıvan ve Tebriz bölgesi bu coğrafyaya katılacak önemli kültür ve Türk kentleridir (Aksu, 2021:128).

İngiltere (Birleşik Krallık) ve ABD’de, Turan Birliği’nin oluşmasına izin vermeyecek ülkelerin başında gelmektedir. Ancak, Çin’in yayılma politikası nedeniyle, kısmen de olsa Turan Birliği’nin oluşmasına, tampon bir yapı meydana getirmesine destek bile olacaklardır. Türk coğrafyasının etrafını NATO adı altında askeri ve stratejik üs merkezleri kurma teşebbüsleri ve

böylece Türkiye'yi sarmalama ve kuşatma altına almaya çalışması yeni dönemde kaçınılmaz bir çatışmanın odak noktalarını oluşturacaktır. Bu süreçte ABD'deki iç çatışmalar doruk noktalarına ulaşırsa, bu bölgelerden çekilmek zorunda kalıp, kendi iç politikalarına yoğunlaşacaktır. Bunun yanında Meksika ve Orta Amerika ülkelerinden gelen büyük göçler, ABD'nin yıkılmasında ana unsur olacaktır. Bunun yanında ABD'deki toplumsal yapıdaki ciddi kırılmalar, yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluğu bu çatışmaları artıracak diğer faktörlerdir. Bundan dolayı ABD yakın zamanda bu coğrafyalardan çıkmak zorunda kalacaktır. Akdeniz çanağı ve kıtalar arası geçiş noktalarını Türkiye'ye bırakmak zorunda kalacaktır. Tunus, Libya ve Mısır yapı ve idare olarak Türkiye'ye yakın olmak zorundadır. Hatta buna Cezayir'i de katmak mümkündür. Bugün paylaşılamayan Kırım'da özerkliğe kavuşacak olan bölgelerden biri olacaktır (Aksu, 2021:128).

Türkiye, 21. yüzyılda yapması gereken başlıca politikaları ve düzenlemeleri biran evvel hayata geçirmelidir. Bu bağlamda, ekonomik istikrarı sağlamak ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemek için kapsamlı ekonomik reformlar gerçekleştirmelidir. Bu reformlar, iş ortamını iyileştirmeyi, yatırım ortamını güçlendirmeyi ve mali disiplini sağlamayı içermelidir. Kamu harcamalarının etkin yönetimi ve mali disiplinin sağlanması için bütçe reformları yapılmalıdır. Kamu sektörünün verimliliğini artırmak için şeffaflık ve hesap verebilirlik artırılmalıdır. Sosyal refah programları, sağlık hizmetleri ve eğitim sistemini güçlendirerek iç istikrar sağlanmalıdır. Sosyal politikaların güçlendirilmesi, toplumsal uyumun desteklenmesine ve oluşturulmasına imkân sağlayacaktır.

Türkiye, uluslararası ticaret hacmini artırmak ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla serbest ticaret anlaşmaları yapmalı ve küresel ekonomik iş birliklerini genişletmelidir. İhracat odaklı büyüme stratejileri benimsenmeli ve dış ticaretin çeşitlendirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, verimliliği artırmak için sanayi 4.0 ve dijital dönüşüm projelerine yatırım yapılmalıdır. Türkiye, teknoloji ve inovasyon alanında büyük yatırımlar yapmalı, Ar-Ge faaliyetlerini desteklemeli ve teknoloji geliştirme bölgeleri kurarak inovatif girişimleri teşvik etmelidir. Dijital altyapı ve teknoloji altyapısının güçlendirilmesi, büyük veri, yapay zekâ gibi teknolojilere yatırım yapılması önemlidir. Eğitim sisteminin dijital becerilere odaklanması ve teknoloji eğitimi ile kodlama gibi konularda müfredat geliştirilmelidir. Yüksek teknoloji alanlarında eğitim veren kurumların desteklenmesi gereklidir.

Kültürel diplomasi stratejileri geliştirilerek, Türkiye'nin kültürel etkisi artırılmalıdır. Kültürel değişim programları, eğitim iş birlikleri ve medya stratejileri bu stratejinin unsurlarıdır.

Uluslararası eğitim programları ve araştırma iş birlikleri teşvik edilmelidir. Bu, Türkiye'nin uluslararası düzeyde eğitim ve bilgi alanındaki etkisini artıracaktır.

Türkiye, savunma sanayii yatırımlarını artırmalı ve askeri modernizasyon süreçlerini hızlandırmalıdır. Türkiye, uluslararası savunma ittifakları ve iş birliklerini güçlendirerek, stratejik ortaklıklar geliştirmeli ve bölgesel güvenlik iş birliklerine katkıda bulunmalıdır. Bu durum hem ulusal güvenliği sağlamak hem de uluslararası savunma iş birliklerinde etkili olmak için önemlidir. Savunma sanayiine yönelik yerli üretim ve teknolojik gelişmeler desteklenmeli, askeri modernizasyon süreçleri hızlandırılmalıdır. Bu kapsamda, insansız hava araçları (İHA) ve uydu teknolojileri gibi ileri teknolojilere yatırım yapılmalıdır. Askeri eğitim programları ve uluslararası askeri iş birlikleri güçlendirilmelidir. Bu bağlamda hem askeri kapasiteleri artıracak hem de uluslararası askeri iş birliklerini destekleyecektir. Uluslararası savunma anlaşmaları ve güvenlik iş birlikleri yaparak, stratejik ortaklıklar güçlendirilmelidir. Türkiye, kültürel diplomasi araçlarını kullanarak küresel düzeyde olumlu bir imaj oluşturmalı ve kültürel etkileşimi artırmalıdır. Eğitim, medya ve kültürel değişim programları bu stratejinin önemli unsurlarıdır. Plansız ve projeksiyonsuz mülteci göçleriyle bu mümkün olmayacaktır.

21. yüzyılda küresel güç olarak daha etkin bir rol oynamak için Türkiye'nin nüfus konusundaki stratejileri, demografik yapıyı ve insan kaynaklarını en iyi şekilde kullanmayı hedeflemelidir. Türkiye'nin nüfus dinamikleri, ekonomik büyüme, sosyal istikrar ve küresel etkisi açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye, genç nüfusun eğitim seviyesini artırmalı ve iş gücü piyasasına entegrasyonunu sağlamalıdır. Meslek eğitimi, teknik eğitim ve üniversite eğitimi, iş gücünün nitelikli ve rekabetçi olmalıdır. Genç nüfusun iş gücü piyasasına girişini desteklemek için istihdam yaratma politikaları geliştirilmelidir. Girişimcilik teşvikleri, start-up destekleri ve iş gücü talep analizleri yapılmalıdır. Yaşam boyu öğrenme programlarının teşvik edilmesi, bireylerin değişen iş gücü koşullarına uyum sağlamasına yardımcı olur. Online eğitimler ve sertifikasyon programları bu konuda katkı sağlar. Mesleki eğitim kurumları ve teknik okullar, iş gücünün ihtiyaç duyduğu becerileri kazandırmak için güçlendirilmelidir. İş dünyası ile iş birliği içinde programlar oluşturulmalıdır.

Türkiye'nin 21. yüzyılda küresel bir güç olarak rolünü artırabilmesi için nüfus dinamiklerini verimli bir şekilde yönetmesi ve bu alanda kapsamlı stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Genç nüfusun eğitim ve istihdamına odaklanmak, yaşlanan nüfusla ilgili sosyal güvenlik reformları yapmak, göç dinamiklerini yönetmek ve kaliteli eğitim, sağlık ve yaşam standartları sağlamak, Türkiye'nin küresel arenada daha etkili bir rol oynamasına katkıda bulunacaktır. Bu stratejiler,

Türkiye'nin demografik avantajlarını en iyi şekilde kullanmasını ve küresel güç statüsünü desteklemesini sağlayacaktır. Türkiye'nin küresel güç statüsünü sağlayacak olan nüfus miktarının nasıl olacağına dair çeşitli projeksiyonlar ve senaryolar bulunmaktadır. Bu projeksiyonlar, demografik trendler, ekonomik gelişmeler, sağlık politikaları ve göç hareketleri gibi birçok faktöre dayanmaktadır. Bu bağlamda, nüfus trendlerini ve politikalarını akıllı milli politikalarla yönetmek ve ulusal kaynakları verimli ve etkin kullanmakla mümkün olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma, milli hedeflere ulaşma, toplumsal refah ve ideal yaşam hedefleri için bu durum çok önemlidir.

11.2.5. Nüfusun Stratejik Güce Katkıları

Nüfus nitelik ve nicelik yapısı, bir ülkenin stratejik gücü üzerinde önemli ve kaçınılmaz bir etkiye sahiptir. Nüfusun büyüklüğü, bir ülkenin ekonomik, askeri ve politik gücünü doğrudan etkileyebilir. Ancak bu ilişkinin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

1. Nüfusun Stratejik Güce Katkıları (Olumlu Yönleriyle)

- **Ekonomik Güç:**
 - Büyük bir nüfus, geniş bir iş gücü kaynağı ve tüketim pazarı anlamına gelir. Bu da ekonomik büyümeyi ve küresel ticaretteki rolü artırabilir. Ekonomik olarak güçlü ülkeler, daha fazla stratejik etkiye sahip olabilirler.
 - Nüfusun büyüklüğü, iç talebi artırarak ekonomik büyümeyi teşvik edebilir ve ülkenin dış ticaret hacmini genişletebilir.
- **Askeri Güç:**
 - Büyük nüfus, daha büyük bir orduyu desteklemek için gerekli insan kaynağını sağlar. Bu da askeri gücü artırabilir ve ülkenin küresel veya bölgesel güvenlikte daha etkili bir rol oynamasına olanak tanır.
 - Nüfusun genç olması, askeri yeteneklerin geliştirilmesinde önemli bir avantaj sağlayabilir.
- **Politik Güç ve Etki:**
 - Büyük nüfus, uluslararası kurumlarda daha fazla temsil ve etki anlamına gelir. Özellikle Birleşmiş Milletler gibi organizasyonlarda, büyük nüfuslu ülkelerin siyasi gücü genellikle daha fazla olur. Nüfus büyüklüğü, diplomatik güç için bir

kaldıraç olarak kullanılabilir, özellikle ekonomik ve askeri gücü destekleyen bir faktör olduğunda.

2. Nüfusun Stratejik Güce Olumsuz Etkileri

- **Kaynak Kıtlığı:**

- Büyük bir nüfus, kaynakların (su, gıda, enerji) üzerinde baskı oluşturabilir. Bu durum, stratejik gücü zayıflatarak iç istikrarsızlığa neden olabilir. Kaynakların yetersizliği, sosyal huzursuzluklara ve hükümetin stratejik kararlar alırken esnekliğini kaybetmesine yol açabilir. Hızlı nüfus artışı, ekonomik büyümeyi sürdürmek için gerekli altyapı yatırımlarını zorlayabilir ve bu da uzun vadede stratejik gücü zayıflatabilir.

- **Eşitsizlik ve Sosyal Gerilim:**

- Büyük bir nüfus, gelir dağılımı ve sosyal hizmetler konusunda ciddi eşitsizlikler yaratabilir. Bu durum, iç karışıklıklara ve toplumsal huzursuzluklara yol açarak ülkenin stratejik gücünü zayıflatabilir. Yüksek nüfus yoğunluğu, kentsel alanlarda aşırı yüklenmeye ve yaşam kalitesinde düşüşe neden olabilir. Bu da siyasi istikrarsızlığa yol açabilir.

- **Çevresel Baskılar:**

- Nüfus artışı, çevresel bozulmayı hızlandırabilir. Doğal kaynakların tükenmesi ve çevre kirliliği, ülkenin sürdürülebilir kalkınma kapasitesini zayıflatabilir ve bu da uzun vadeli stratejik gücü tehdit edebilir.

Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin stratejik gücünü artırabilecek önemli bir faktördür. Ancak, bu avantajlar kaynak kıtlığı, eşitsizlik ve çevresel baskılar gibi olumsuz yönlerle dengelenmelidir. Stratejik bir güç olma açısından nüfusun etkili yönetimi, ekonomik ve sosyal politikaların dikkatli bir şekilde planlanmasını gerektirir. Bu dinamikler, yukarıda belirtilen kaynaklarda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Dünya nüfusu ile stratejik güç olma durumu arasındaki ilişki, çeşitli akademik çalışmalar ve stratejik analizler tarafından farklı açılardan ele alınmıştır. Bu ilişkiyi inceleyen temel görüşler aşağıda sunulmuştur:

A-Nüfus Büyüklüğünün Stratejik Güç Üzerindeki Etkisini Olumlu Bakan Görüşler:

1. Nüfus Büyüklüğü ve Stratejik Güç

Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin stratejik gücünü belirleyen önemli bir faktördür. Büyük nüfus, daha geniş bir iş gücü, daha büyük bir iç pazar ve daha büyük bir askeri güç anlamına gelir. Bu, bir ülkenin ekonomik büyümesini, askeri kapasitesini ve küresel etkisini artırır (Kennedy, 1987:439-455).

2. Nüfus-Demografik Fırsat Penceresi (Demographic Dividend)

Nüfus yapısındaki değişimler, özellikle genç ve çalışabilir nüfusun yüksek olduğu dönemler, ekonomik büyüme ve stratejik güç için büyük fırsatlar sunar. Bu dönemlerde, iş gücü verimliliği ve ekonomik üretkenlik artar, bu da stratejik gücü pekiştirir (Bloom, Canning ve Jaypee Sevilla, 2003:58-75).

3. Jeopolitik ve Nüfus Dinamikleri

Nüfus büyüklüğü, bir ülkenin jeopolitik stratejisini şekillendiren temel unsurlardan biridir. Kalabalık nüfus, geniş bir askeri taban ve ekonomik güç sağlayarak, ülkenin küresel stratejide daha etkili olmasına olanak tanır (Huntington, 1996:208-220).

B-Nüfus Büyüklüğünün Stratejik Güç Üzerindeki Etkisini Olumsuz Bakan Görüşler:

Bazı akademisyenler ve stratejistler, nüfus büyüklüğünün stratejik güç üzerindeki etkisini sorgulamakta veya bu ilişkiye daha olumsuz bir perspektiften bakmaktadır. Bu görüşler genellikle nüfusun getirdiği sorunlara ve kaynak kıtlığı gibi zorluklara odaklanır.

1. Malthuscu Eleştiri

Nüfus artışı, sınırlı doğal kaynaklar üzerinde aşırı bir baskı yaratır ve bu da uzun vadede bir ülkenin stratejik gücünü zayıflatabilir. Nüfusun hızlı artışı, kaynak tüketimini hızlandırarak ekonomik ve sosyal istikrarı tehdit eder (Malthus, 1798:40-60).

2. Ehrlich'in Nüfus Bombası Teorisi

Hızlı nüfus artışı, çevresel bozulmayı ve kaynak kıtlığını hızlandırır, bu da bir ülkenin sürdürülebilir stratejik gücünü ciddi şekilde tehlikeye atar. Nüfus artışının yarattığı baskılar, sosyal ve ekonomik dengesizliklere yol açarak stratejik zayıflıklara neden olabilir (Ehrlich, 1968:45-69).

3. Neo-Malthusçu Perspektif

Nüfus artışı, taşıma kapasitesini (carrying capacity) aşarak, kaynak kıtlığı ve çevresel bozulma gibi sorunları artırır. Bu, ülkelerin stratejik gücünü sürdürülemez kılar ve ulusal güvenlik üzerinde olumsuz etkiler yaratır (Hardin, 1968:1243-1248).

Dünya nüfusu ve stratejik güç olma durumu arasındaki ilişki üzerine çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşlerin bir kısmı, büyük nüfusun stratejik avantajlar sunduğunu savunurken, diğerleri nüfus artışının yarattığı kaynak baskılarının uzun vadede bu avantajları zayıflatabileceğini öne sürer. Olumlu görüşler genellikle ekonomik büyüme, askeri güç ve jeopolitik avantajlara odaklanırken, olumsuz görüşler kaynak kıtlığı, çevresel bozulma ve sosyal istikrarsızlık gibi sorunları vurgular.

12. BÖLÜM

12. TÜRKİYE'NİN TARİHSEL SÜREÇTE TOPLUM VE NÜFUS YAPISI

12.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Toplumsal ve Nüfus Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu, çok etnikli ve çok dinli bir yapıya sahipti. Farklı etnik gruplar arasında Türkler, Kafkasya toplulukları, Araplar, Zazalar, Arnavutlar, Pomaklar, Kürtler, Boşnaklar, Sırlar, Yunanlar ve daha pek çok etnik kökenli göçmenlerden insanlar yaşıyordu. Aynı şekilde, farklı dinlerden insanlar da yaşıyordu. Müslümanlar, Hıristiyanlar (Rum Ortodoks, Ermeni Apostolik, Katolik, vb.) ve Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan önemli dini gruplardandı. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nu yayıldığı coğrafyada, zorunlu olarak güçlü olmasını gerektiriyordu. Bir ucu Cebelitarık Boğazı'nda, diğer ucu Hazar Denizi, bir tarafı Mağrip ve Sahel bölgesine ve bir tarafı Hint Okyanusu'na uzanan bir coğrafyayı kapsıyordu. Böylece imparatorluk 1699'da en geniş sınırlarına ulaşmıştı. İmparatorluk etki alanlarıyla birlikte devletin yüzölçümü 22 milyon km²'yi, hatta bazı tarihçilere göre etki alanlarıyla birlikte 24 milyon km²'yi geçmiştir. Bugün Osmanlı topraklarında yaşamakta ve hakimiyeti altında toplamda 76 devlet bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı alan itibarıyla, yüzölçümü toplamının dünya yüzölçümünün %38'ini ve yine bugün dünya nüfusunun ise %40,1'ini imparatorluk topraklarının sınırları içerisinde yaşamaktadır. Osmanlı, önemli ve stratejik büyüklükte bir alana nüfuz etmekteydi (Aksu, 2023:363-364).

II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan nüfus sayımları kütüklerinden edinilen bilgi ve belgelere göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 30 ilâ 40 yıl ara ile nüfus ve arazi sayımlarının yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemlerde bugünkü Türkiye topraklarına tekabül eden bölgede yaklaşık 12-12,5 milyon insanın yaşadığı tahmin edilmektedir (Serter, 1994:18-19; aktaran bkz: Aksu, 2023:364). Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk nüfus sayımı, bazı müelliflere göre, II. Selim zamanında (1566-1574) yapılmış, bazı müelliflere göre ise, III. Murat zamanında (1574-1595) yapılmıştır. Gerçek anlamda nüfus sayımı 19. yüzyılda yapılmış, nüfusumuz bazen kısmen bazen de külli (toplam) olarak sayılmıştır. Bu dönemde imparatorluk yoğun savaş tehdidi altında olması münasebetiyle, askere erkekleri almayı amaçlayan sayımlar yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda II. Murat döneminde, 1431 yılında sadece erkek nüfusun miktarını belirleyen Rumeli ve Anadolu kasabalarında ciddi bir sayım yapılmıştır. Bundan elde edilen bilgilere göre bugünkü Türkiye'ye düşen nüfus yaklaşık olarak 7-7,5 milyon civarındaydı (Zeytinoglu, 1972:15; Hiç,

1990:10; Serter, 1994:18; aktaran bkz: Aksu, 2023:364). Asya kesiminde 3,75 milyon erkek sayılmıştır (Sarc, 1940; Kongar, 1993:378; aktaran bkz: Aksu, 2023:364).

Osmanlı İmparatorluğu nüfusuna ilişkin en güvenilir bilgi kaynağı, vergi tahrirleri ile gayrimüslim baş vergisi cizye için tutulmuş defterleridir (İnalçık, 2020:21-22). Bu defterler ile tahmini bilgi elde etmek mümkündür. Ömer Lütfi Barkan'a göre, 1491'de çoğunluk Rumeli topraklarında olmak üzere cizye vergisi ödeyen gayrimüslim hanehalkı sayısı 674.357'dir. Yine aynı dönemde 1490'da Anadolu'da gayrimüslim hanehalkı sayısı 32.600'dir. Bu sayı 1535'te 63.300'e yükselmiştir. Bu rakamlar doğrultusunda toplam nüfusun %7'si Hıristiyan topluluklarından oluşmaktaydı (İnalçık, 2020:21-23; aktaran bkz: Aksu, 2023:364). Yine 1490'da Anadolu'da yaşayan Müslüman hanehalkı sayısı 872.610 iken, bu rakam 1580'lerde 1.360.474 hanehalkı sayısına çıkmıştır (İnalçık, 2020:21-23; aktaran bkz: Aksu, 2023:364).

Ömer Lütfi Barkan'a (1978:163-171) göre, 1520-1580 yılları arasında Anadolu coğrafyasında nüfusun önemli ölçüde arttığını bu rakamın yaklaşık 2 ila 3 kat olduğunu öne sürmüştür. 16. ve 17. yüzyıla ait demografik veriler incelendiğinde, Anadolu'nun hem şehir hem de kırsal nüfusunda büyük değişiklikler olduğunu göstermektedir. Özellikle şehir nüfuslarında çok daha hızlı bir artışın meydana geldiği tespit edilmiş, bu artış korunamamış, Celali İsyanları dönemlerinde hem kırsal alanların nüfuslarında hem de şehir merkezlerinde nüfus miktarlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Bu durum isyandan kaynaklı ölümler şeklinde olabileceği gibi, göç yoluyla bölgeyi terk etmekten de kaynaklanabilir. 1520-1580 yılları arasında Anadolu, Karaman (Konya, Akşehir, Kayseri ve civarları), Zülkadıroğlu bölgesi (Kırşehir, Maraş, Niğde civarı), Rum-i Kadim (Amasya, Tokat, Çorum, Canik ve Karabük yöreleri), Rum-i Hadis (Trabzon, Samsun, Kemah, Malatya civarı) sancaklarının toplam nüfusu %60,6 artarken, Anadolu şehrinin (Bursa, Diyarbakır, Ankara, Tokat, Sivas, Konya ve Kastamonu) nüfusu ise %100 artmıştır. 1580'lere gelindiğinde, Bursa kentinin nüfusu 70 bini geçerken, Ankara'nın nüfusu 30-35 bin civarında olduğu, Kayseri'nin nüfusu 25-30 bin olduğu, Konya, Amasya, Tokat, Urfa'nın nüfusları 10 binin üzerindeki kent merkezleri olmuştur. 50-60 yıllık dönemde nüfusun %50'den fazla artması, o çağlara göre büyük bir nüfus artışıdır (Tezel, 2015:55-57; aktaran bkz: Aksu, 2023:365).

Ekonomik faaliyetlerin çıktısını ve niteliğini belirleyen en önemli değişkenlerden birisi nüfus yapısı, niteliği ve gelişim sürecidir. 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu, 4-5 milyon olduğu kabul edilmektedir. 16. yüzyılda ise, Kanuni döneminde Mısır, Irak ve Tuna (Balkanlar) hariç bugün ki Türkiye sınırları içinde kalan bölgede 12-13 milyonluk bir nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun %60'ının Müslüman olduğu %40 civarı Gayri Müslim

tebaadan meydana geldiği görülmekte, bu nüfusun %80'i kırsal ve köylerde yaşamaktadır. 16. yüzyılda Anadolu ve İstanbul çevresinin nüfus miktarı 5-6 milyondan 8-9 milyona yükseldiği tahmin edebilmektedir. Bu nüfusun %90'ı kırsal ve köylerde yaşarken, bu miktarın %20'si de göçebe olarak yaşayan tarımla alakası olmayan bir nüfustu. 16. yüzyıl sonunda Fernand Braudel'e göre, Osmanlı'nın nüfusu toplam 22 milyon olduğunu öngörürken, Ömer Lütfi Barkan hocaya göre, Osmanlı'nın nüfusu 30-35 milyon civarında olduğu tahmininde bulunmuştur (Buluş, 2022:37-38; aktaran bknz: Aksu, 2023:365).

1477 yılı itibariyle Başkent İstanbul'un nüfusu incelendiğinde %60'ı Türklere meydana geliyordu. 1477'de toplam 16.326 hane nüfusu olan İstanbul'da, Schneider'e göre, hane nüfusunu 4-5 kişi saymıştır, Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre hanede ortalama 8 kişi yaşamaktadır. 1535'te Ömer L. Barkan'ın tahminine göre 80.000 hane (46.635 Müslüman, 25.295 Hristiyan, 8.070 Yahudi) nüfus vardı. Saray görevlileri ve kapıkulları da (takriben 25.000 kişi) dikkate alındığında toplam nüfusun bir hanede ortalama 4 kişi olduğu varsayılsa dahi 350.000 civarına ulaşıyordu. 60.000-70.000 kişilik bir nüfus vardı. Müslim-gayrimüslim oranı da XIX. yüzyıla kadar hemen her dönem için %70'e %30'luk oranı korumaktadır. Bu oran şehrin Türkleştirilmesi hususundaki sürati dikkate değerdir. Bu oran 1830-1840'larda %48 Müslüman, %52 gayrimüslim şeklinde gerçekleşmiştir. 1885 yılında İstanbul'da hane büyüklüğü ortalaması 4,8 kişidir (Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar"; <https://istanbultarihi.ist/94-istanbul-nufusu-fetihten-xviii-yuzyil-sonlarına-kadar>; erişim tarihi: 05.10.2023). Bernard Lewis'e göre (1973:57), İstanbul sur içindeki Türklere ait ev sayısı 9.753 iken, Rumların sayısı 3743'tür. Diğer gayrimüslimlerin nüfusu ise, Musevilerin 1647 hanesi varken, Ermenilerin 817, Hristiyan Kırımlıların 264 hanesi vardır. Müslüman Çingenelelerin ise 31 hanesi mevcuttur. Bu dönemde İstanbul'da Müslümanların sayısı %58 iken, %42'si gayrimüslimdir (Lewis, 1973:57).

İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'un; 1430-1440'da İstanbul'un nüfus sadece 40 bin ila 50 bin arasındayken, fetihden sonra 1470'de 60 bin ila 70 bin arasına çıkmıştır. 1500'de 100 bin ila 120 bin civarında olduğu tespit edilmiş, 1600'de 250 bin ila 260 arasında olduğu, 1690'da 400 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Mantran'a göre ise bu rakam, Cizye defterlerine göre 600 bin üstünde yaklaşık 700 bin civarında olduğunu beyan etmektedir. Osmanlı İstanbul'unun 17. Yüzyılda nüfusu beşyüzünü geçmişti, o dönemde Londra'daki nüfus dörtyüzbin civarındaydı. Osmanlı ekonomisi İstanbul ve çevresindeki kentlerde dönüyordu. 17. yüzyılın başlarında İstanbul'a gelen gemi sayısı bir yılda 4265'ti, transit ticaretin merkezi konumundaydı (İnalçık, 2012:301-302; aktaran bknz: Aksu, 2023:366). 1610-1611'de şehirde

bulunan George Sandy'e göre, İstanbul nüfusu 700.000'dir. Raczynski'ye göre 1814'te İstanbul'da 60 bin hanede 660 bin insan yaşadığını öne sürmüştü. Fransız seyyah Oliver'a göre ise, 1790'da İstanbul'da yaşayan insan sayısı 500 binin üzerindedir. Aynı tarihlerde Dr. Verolot'a göre İstanbul'da yaşayan insan sayısı 721 binin üzerindedir. Bu rakamın 360 bini varoşlarda, 360 bini merkezde yaşamaktadır. Shaw'a göre ise, 1878'de İstanbul'un nüfusu 547 bin civarındadır. Görüldüğü üzere rakamlarda tam bir tutarlılık yoktur. Ancak, yaklaşık değeri tahmin etmek mümkün olabilmektedir. 1885'te ise 875 bin civarındadır. 1885'te Müslüman oranı %44 iken, gayrimüslim oranı %56'dır. Nüfusun %75'i sur içinde, %15'i Galata ve Eyüp'te, %10'u da Üsküdar ve Boğaziçi'nde yaşamaktadır. II. Meşrutiyet döneminde yapılan sayım sonuçlarına göre İstanbul nüfusu 1912'de 857.069, 1913'te 855.515 ve 1914'te de 977.662 olarak sayılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda nüfus 1 milyon civarındadır. Bu oranın %62'si Müslüman kesim oluştururken, %38'i gayrimüslim tebaadan meydana gelmekteydi. 1922'de İstanbul'da yaşayan nüfus miktarı 1,1 milyon civarındadır. İstanbul bu dönemde Balkanlardan ve Kırım'dan ciddi göç almıştır. Behar ve Duben'e göre, tüm hanelerin %46'sı 3 ve daha kişiden oluşan bir çekirdek aile tipi görülmektedir. 1850-1890'a kadar ki 40 yıllık süreçte Rumeli topraklarından gelen insan sayısı iki katına ulaşmıştı. 1885 yılında İstanbul'a gelen yabancı sayısı 100 binin üzerindedir. 1885 istatistiklerine göre, evli erkeklerin sadece %2,5'i çok eşlidir. Bu oran 1907 yılındaki sayımda %2,16'ya düşmüştür (Koç, 2010:171-179; Mehmet Öz, 2015; "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar"; <https://istanbultarihi.ist/94-istanbul-nufusu-fetihten-xviii-yuzyil-sonlarına-kadar>; erişim tarihi: 05.10. 2023).

Osmanlı ülkesinin sınırları 1878 yılından sonra stabil konuma geldi. Bu dönemde Anadolu nüfusu Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam nüfusunun %40'ını meydana getiriyordu. Yine bu nüfusun %82'si kırsal alanda tarımla iştigal ediyordu. Anadolu'nun 1884 rakamları ile 1914 yıllarını kapsayan nüfus karşılaştırmasıyla yıllık 1000 kişide 8,48 kişilik bir artış oranı karşımıza çıkmaktadır. Bu oran 1800-1950 dönemi dünya nüfus artış oranının yaklaşık 1,5 katıdır. Nüfus yoğunluğu kilometre başına ortalama 14 ila 16 kişi arasında değişirken, batı vilayetlerinde (Rumeli'de) bu yoğunluk miktarı 20 ila 24 kişi arasında değişmekteydi (Quataert, 2008:33-34; aktaran bkz: Aksu, 2023:367).

Tablo 22: Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus (1820-1897)

Tarih	Avrupa	Anadolu	Diğer	Toplam
1820-1840	9.160.000			
1831	10.676.000			
1844-1856	15.500.000	10.700.000	9.150.000	35.350.000
1867	18.487.000	12.813.000	8.700.000	40.000.000
1872-1874	14.752.820	14.280.291	11.479.000	40.512.111
1877-1878	4.362.142	-	-	13.064.109
1884	3.924.000	10.721.000	2.490.000	17.135.000
1897	5.594.000	12.482.000	11.464.000	29.486.000
1901*	-	11.788.000	18.565.000	30.353.000
1914*		12.657.800	8.316.100	20.973.900

Kaynak: Memiş, 2008:37'deki tablodan alınmıştır. Ayrıca bkz: 1820-1878 yıllarına ait veriler Karpas, Age.'den derlenmiştir. 1884 ve 1897 yıllarına ait veriler ise Vedat Eldem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994'a, s. 12-13'ten alınmıştır. *Quataert, 2008:34'deki tablodan alınmıştır.

Cumhuriyetimizin temelini oluşturan Osmanlı İmparatorluğu devrinde nüfus sayımı demografik amaçtan öte, asıl amacı belli aralıklarla yapılan arazi ve asker gücünü belirlemeyi hedefleyen erkek kişi sayısına yönelik nüfus sayımlarıdır (Aksu, 1998:254-255; Barkan, 1949). 27 Kasım 1860 tarihli "Tahrir-i Nüfus ve Emlak Nizamnamesi" ile, Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus, cinsiyet durumu, mal, arazi, emlak, çiftlik, değirmen, han, fabrika, bağ ve bahçe, boş arsa ve arazi, haddehane, atölye, dükkân gibi yerlerin ayrıntılı olarak sayımı yapılarak, vergilendirmede uygulanacak ilkeleri ve nispetleri saptıyordu. Bu nizamname doğrultusunda mallar ve mülkler detaylı olarak sayılacak, bu sayımı yapacak memurların görev, yetki ve sorumlulukların sınırları ile uyacakları kurallar bire bir sayılmıştır (Çadircı, 1991:345; aktaran bkz: Aksu, 2023:367-368).

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan Balkanlardaki ve Afrika'daki ülke, bölge ve toprakların yıllara göre dağılımını şöyle belirtmek mümkündür. Mısır ve Libya ülkeleri 1830-1913 dönemi için İmparatorluk dışında sayılmıştır. Sırbistan, 1817'de özerklik kazandı. Yunanistan, 1829'a kadar İmparatorluk bünyesindeydi. 1820 Mora isyanında çok ciddi olarak Türk nüfusuna soykırım yapılmıştır. Kalan nüfusta Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Eflak ve Boğdan, 1829'da özerlik kazanmalarıyla birlikte, 1878 yılında tam bağımsızlığını kazandı. Bosna, Hersek ve Karadağ, 1877-1878 yılında kaybedilmiştir. Bulgaristan, 1878 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Kıbrıs, Girit ve Arnavutluk, 1907 yılında kaybedilmiş Türk topraklarıdır. Gerçi kaybedilen Kıbrıs'ta tekrar Türk hakimiyeti kazanılmıştır (1974). Makedonya ise, 1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan son Balkan topraklarıdır (Pamuk, 2023:24). Kaybedilen her toprak ve kopmalar sonucunda, İmparatorluğun nüfus

miktarı hızla düşerken, vergilerde ciddi azalmalar, ülke içi pazarlarda büyük kayıplar, üretimde düşmeler ve ciddi savaş durumları yaşanmıştır. Bu durum sık sık yaşandığından dolayı ülkeye olan göç hareketleri bir asır boyunca devam etmiştir (Aksu, 2023:368).

1844 yılında (Abdülmecit döneminde), daha çok askeri amaç taşıyan bir diğer nüfus sayımının sonuçlarına göre ise, Anadolu nüfus miktarı 10.5-12 milyon arasındadır (Serter, 1994:18). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi olan 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk 22 yıllık dönemi savaşlarla, iç karışıklıklarla, isyanlar, açlık, kıtlık, salgın hastalıklar ve yetersiz besleme ve sağlık hizmetleri gibi sebepler büyük nüfus kayıplarına neden olmuştur (Aksu, 1998:254-255; Serter, 1994:18; Aksu, 2005:163-164).

1854 yılında devlet vergi toplamak amacıyla sayım yapmak istemiş, ancak tamamlanmamıştır. 1856 yılında Anadolu'da ve Suriye'de nüfus sayılmıştır (Yalçıntaş, 1972:74; Hiç, 1990:10; Serter, 1994:18). 1874'te ise Tuna (Rumeli) vilayetlerinde yeni sayımlara girişilmiştir. Bu sayıma göre Anadolu nüfusu da belirlenmiş, 11,8 milyon olarak hesap edilmiştir (Kongar, 1993:378; Türkay, 1960:1-4; Yalçıntaş, 1972:47). 1884'de yapılan sayım sonuçlarına göre, Osmanlı nüfusu 28,9 milyon olarak görülmektedir. Aynı dönem için Anadolu nüfusu 1874'teki sayım sonuçlarıyla aynı olduğu 11,8 milyon civarında hesaplanmıştır (Kongar, 1993:378; Türkay, 1960:6; aktaran bkz: Aksu, 2005:165).

Tablo 23: Osmanlı İmparatorluğu'nda (1884-1897) Yılları Arasında Nüfus Artışı (1000 Kişi)

Yıllar	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam
1884	12.590	4.544	17.135
1885	12.708	4.579	17.286
1886	12.825	4.603	17.429
1887	12.942	4.637	17.580
1888	13.059	4.662	17.721
1889	13.177	4.676	17.853
1890	13.294	4.701	17.995
1891	13.411	4.734	18.146
1892	13.411	4.763	18.175
1893	13.578	4.777	18.316
1894	13.646	4.805	18.451
1895	13.763	4.833	18.596
1896	13.891	4.849	18.740
1897	14.112	4.938	19.050

Kaynak: Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 49'daki tablodan alınmıştır.

Tablo 24: Türkiye Nüfusunun Dünya Nüfusu İçindeki Payı ve Artış Hızı (1500-2050)

	Türkiye Nüfusu (milyon)	Dünya Nüfusu (milyon)	Türkiye Nüfusu/ Dünya Nüfusu (yüzde)	Yıl	Toplam Nüfus (milyon)	Önceki Dönemde Yıllık Artış Hızı (yüzde)
1500	6,0 ?	450	1,33	1820	9,4	-
1600	7,6 ?	560	1,36	1840	10,0	0,3
1820	9,4	1.055	0,89	1860	10,8	0,4
1880	13,0	1.400	0,93	1880	13,0	0,9
1913	16,5	1.800	0,92	1900	14,8	0,7
1927	13,9	2.000	0,70	1914	16,5	0,7
1950	20,8	2.520	0,83	1927	13,9	-1,3
1980	44,4	4.435	1,00	1940	17,8	1,9
2010	73,0	6.900	1,06	1950	20,9	1,6
2050 (tahmin)	94,0	9.150	1,03			

Kaynak: Şevket Pamuk, (2014): 68-71'deki tablolardan alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan önce 1914 yılında nüfusu, 26.372.000 kişidir. İmparatorluğun yayıldığı coğrafya ise 2 milyon km²'ye yakındır (Eldem, 1994:3-4). Nüfusun sadece 632 bini Avrupa'da yaşarken, geri kalan 25 milyon insan Anadolu'da ve Ortadoğu'da yaşamaktaydı. İmparatorluk 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra 34 yıl süre ile öyle böyle topraklarını muhafaza edebilmişti. Ancak, 1911/1913 dönemi arasında ülkenin Balkanlarda Bosna-Hersek, Yenipazar ve Doğu Rumeli kayıpları, Kuzey Afrika'da İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'yi, Fransa'nın Tunus'u 1881'de zorla ele geçirmesi yine Cezayir'i ve Fas'ı işgal etmeleri, İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgal etmesi, 1912'de İtalyanların Libya'yı (Ouchy Anlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi'yi almaları ve nihayetinde de Balkan Savaşları ile Osmanlı'nın bünyesinde bulunan bütün Balkan toplumlarının kendilerine daha fazla pay kapmak için ayaklanmaları ve İmparatorluktan tamamen ayrılmaları ile, büyük toprak kaybımız olmuş, bununla da kalınmamış Rodos, Oniki Adalar ve Batı Trakya da İmparatorluğun bünyesinden koparılmıştır. İlginç bir örnek vermek gerekirse, Balkan Savaşı'ndan önce 2.600.000 olan Yunanistan nüfusu, savaşın sonra 4.350.000'e yükselmiştir (Turan, 1991:26-33; Aksu, 2005:164-165).

Osmanlı'nın temel nüfus politikalarını belirleyen faktörleri birkaç maddede belirtmek gerekirse;

- Devşirme Politikası,
- Cizye Vergisi ve Gayrimüslimlere yönelik Politikalar,
- Aşiret Politikaları ve Derebeylik (Ayanlık) Sistemi,
- Cariye Sistemi,
- Son Dönem Nüfus Sayımları ve Üretimde Nüfusun Etkileri,
- Göçebelik Sistemi, Yurt Edindirme ve İskanlaştırma Politikaları,

- Nüfusun Nitelikleri, Çok Kültürlü, Çok Dilli Etnik Yapı ve Sosyal Statü Oluşumu,
- Demografik Değişimler, Hastalık, Göçler, Savaş, Fakirlik, Afet ve İç Ayaklanmalar,
- Nüfusun Kent ve Kırsal Ayrımı, Özellikleri ve Çalışma Durumu, Kentlerdeki Toplumsal Yapının Karmaşık ve Katmanlı Olması.

Aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi, Türkler en yoğun olarak Anadolu'da bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılı itibariyle nüfus bileşenine baktığımızda; Türklerin nüfusu en büyük ve çoğunluğunu meydana getiren bir sayıdaydı. İkinci olarak göze çarpan Arapların nüfusu idi. Türklerin sayısı 11,3 milyon iken, Arapların nüfusu toplam 9,7 milyon kadardır. Türk nüfusunun içine benzeri toplulukları kattığımızda nüfusu toplam 13 milyonu aşmaktadır (Eldem, 1994:4). Bunun dışında ülkede Rum, Ermeni, Musevi, Lâtin, Bulgar, Sırp ve Ulahların nüfusunun toplamı 3.314.965 idi. Bunlar da genel nüfustan düşülünce İstiklâl Savaşı başladığı tarihte Türkiye nüfusu 13 milyon kadardı (Aybars, 2000:316-317). Mondros Bırakışması sonrasında elde kalan topraklardaki nüfus 12 milyon (10,9 milyonu Anadolu'da, 700 bini İstanbul ve Çatalca sancağında ve 400 bini Doğu Trakya'da idi) olarak hesaplanıyordu. Anadolu'dakinin yüzde 15'i (%9'u Rum, %5'i Ermeni, %1'i Yahudi) azınlıktı. Bu oran İstanbul ile Doğu Trakya'da yüzde 37'yi (%30'u Rum, %5'i Yahudi, %3'e yakını Ermeni) buluyordu (Erikan, 2001:230-232, Selek, 1965:54-55; Aksu, 2005:164). Ayrıca, İzmir ve Batı Anadolu'nun nüfusu 3.365.308 kişi iken, Trakya'da 546.280 kişi olarak hesap edilmiştir; buralar Yunan İşgali altında idi (Aybars, 2000:317; Aksu, 2005:165-166). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye nüfusu 12.852.000'dir (Serter, 1994:18; Türkay, 1960:6; Kongar, 1993: 378).

Tablo 25: Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 Yılı Başında Yüzölçümü ve Nüfusu

	Yüzölçümü 1000 km ²	Nüfus (x) (1000)
Avrupa'da:		
Edirne ve Çatalca	22.7	642
İstanbul	3.9	1.160
Anadolu'da:		
27 Vilâyet ve Müstakil Liva	730.5	13.402
İskenderun, Beylan, Antakya k.	5.7	120
Suriye, Cebel-i Lübnan, Kudüs 6 Vilayet ve Müstakil Liva	221.9	3.075
Mezopotamya		
Musul, Bağdat ve Basra	326.3	2.403
Arabistan		
5 Vilayet ve Müstakil Sancak	626.9	5.570
	1.937.9	26.372

Kaynak: Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 98, Ankara, 1994, s. 4'den alınmıştır.

(x) 1884 tahririne dahil nüfus Ticaret ve Ziraat Nezareti'nce her yıl ileriye doğru yürütülmüş, Balkan harbinden evvel, 1912'de 21.835 bin olarak hesaplanmıştır. Tahrire dahil olmayan nüfus, yani Cebel-i Lübnan, Bağdat ve Basra'nın büyük bir kısmı, Doğu Anadolu'da bazı kazalar ile Hicaz ve Yemen adı geçen nezaretçe 1897 yılı için 9.132 bin olarak tahmin edilmiştir. 1914 için bu miktarı 10 milyona iblağ eder ve terk edilen arazideki nüfus olan 5.458 bini tenzil edersek yukarıdaki 26.372 bin rakamına varmış oluruz (Aksu, 2005:166).

Tablo 26: 1914 Yılında Nüfusun Milliyet İtibariyle Bölgelere Göre Dağılımı

	Benzeri		Benzeri		Yahudi	Arap	Sair	Yekûn
	Türk	Topluluklar	Rum	Topluluklar				
Trakya	515	-	80	10	12	-	25	642
İstanbul	649	5	245	168	47	12	34	1.160
Anadolu	10.004	1.160	912	1.130	45	205	66	13.522
Suriye vs.	125	90	180	127	87	2.280	186	3.075
Irak	74	390	-	20	72	1.732	115	2.403
Arabistan	20	-	-	-	50	5.500	-	5.570
	11.387	1.645	1.417	1.455	313	9.729	426	26.372

Kaynak: Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 4'den alınmıştır.

Aile, tarih boyunca varlığını koruyabilen en sağlam sosyal gruptur, içtimai zümredir. Cemiyetlerin sağlamlığı, ailenin yapısına bağlıdır. Aile, insanın yaratılması ile bir olan, aslî bir zümredir. Çocuğun yetiştirilip, cemiyete kazandırılması için, ilk ve en mühim grup ailedir (Eröz, 1987:90-91). Büyük Türk sosyoloğu Ziya Gökalp'e göre, Türk aile hayatını dört çağa ayırmıştır. Bunlar sırasıyla **boy**, **ocak**, **konak** ve **yuvadır** (Erkal, 1990:68; aktaran bkz: Aksu, 2005:174).

“Türklerde aile yapısının çözülmeye yüz tutması Tanzimat sırası ve daha sonraki dönemlerde görülmektedir. Boy ve Ocak dönemlerinde de rastlanın fakat Konağın bir özelliği olarak farklılaşmış harem ve selâmlık bu dönemde ortadan kalkmaya başladı. Bununla birlikte Balkan, Trablusgarp ve Birinci Dünya Harpleri ailedeki değişmeyi hızlandırdı. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nda onu takip eden savaş yıllarında Türk kadını savaş alanında olduğu kadar, eşlerinin iş bölümündeki yerlerini tutmak zorunda kaldılar. Gökalp'e göre bu ve bu gibi faktörler Konağın daralarak yuva olmasını hazırlamıştır.” (Fındıkoğlu, 1971:12-13; Erkal, 1990:68; aktaran bkz: Aksu, 2005:174-175).

Özellikle İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde aile yapısı, kırsal kesimden tamamen olmasa da birçok farklılıklar taşımaktaydı. 18. ve 19. yüzyıllarda ticaret ve sanayileşmenin gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlaması, ekonomik yapıda ve devlet bürokrasi sisteminde maaş ve ücrete

dayalı bir örgütlenme yapısı, erkeğin baba evinden ayrılarak evlenmesi ve yeni bir ev açması çekirdek aile yapısını ortaya çıkartmıştır. Geniş aile yapısı, evlenme çağına gelen genç kuşağın ayrı bir haneye geçmesi sonucu, yuva adını verdiğimiz çekirdek aileyi oluşturmuştur (Aksu, 2005:175).

“Bir toplumda değişme başladığında bu değişim öngörülen alanlar kadar, öngörülmeyen alanlara da sıçrar. Osmanlı toplumu belki çok köklü bir değişim geçirmiyordu ama modernleşme toplumun her kesitine ve her kurumuna sıçradı. Osmanlı aile yapısı ve Osmanlı kadını da bu gelişmelerin dışında kalamadı.” (Ortaylı, 1986:92-95; aktaran bkz: Aksu, 2023:372).

“Tanzimat ile Batı’ya açılan Osmanlı İmparatorluğu’nun idari ve siyasi yapısı değiştiği gibi, fikri ve sosyal yapısı da değişir. Bu devirde kadın evin içinden dışına doğru açılır, kadının ev içinden dış dünyaya yönelmesi, zaruretten çok moda kapılması ile olur. Bunda, Mısırlı kadınların da tesiri görülür.” (Uğurcan, 1992:497-498; aktaran bkz: Aksu, 2023:372).

Osmanlı Türk aile yapısını ele aldığımızda ise, akraba ilişkilerinin yoğunluğu, taaddüd-i zevcat, evlâtlık, köle ve cariyelerin varlığı açısından geniş aile görünümünde olmakla birlikte, bir çatı altında barınan aile üyelerinin azlığı açısından küçük hatta çekirdek denilebilecek bir aile yapısına sahiptir. Tanzimat döneminde Müslümanlarda aile başına düşen çocuk sayısı 2,28 iken Gayrimüslimlerde ise hane başına 3,38’dir. Müslüman ailelerinde üç çocukların oranı %28 iken, 5 veya daha fazla çocuk olanların oranı %13,3’dür. Gayrimüslimlerde ise, dört çocuklu olan oranı %22,6 iken, 5 çocuklular ise bu oran %20’dir. 6 ve daha fazla çocuk sahibi oranı %24,1 olarak hesaplanmıştır. Müslüman ailesinde en fazla çocuk sayısı 8 iken, Gayrimüslim ailelerde ise en fazla çocuk sayısı 10 olarak gerçekleşmiştir (Kurt, 2012:119-132). 1885 ve 1907 nüfus sayımlarına göre hane büyüklüğü 1885’de 3,9 kişi iken, 1907’de ise hane büyüklüğü 4,2 kişi olduğu belirlenmiştir. Kırsal kesimde ise, aile tipi üretim tarzının yaygınlığı nedeniyle, hanelerin büyüklüğü geniş aile tipine sahip oldukları görülmektedir evlilik yaşı kadınlarda (14-18 yaş), erkeklerde ise (20-22 yaş) olduğu tespit edilmiştir (Duben, 1993: 35-38; Serter, 1994:106-107). Osmanlı aile tipi ataerkil bir yapıya sahipti (Caporal, 1982:126). Tanzimat ve meşrutiyetle birlikte kentleşme ve sanayileşme süreçleri sonucunda “konak tipi” aileden, 1920-1930’lu yıllarda İstanbul ve çevresindeki kentlerde “çekirdek aile” niteliğindedir. Osmanlı toplumunun geleneksel, geniş, ataerkil aile yapısı çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle küçülmeye ve çekirdek aile tipine dönüşmeye başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sanayinin etkisiyle, aile yapısı ve hane kişi sayısında ciddi değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimde Türk kadınının iş hayatında söz sahibi olmasıyla

birlikte, kanunen sağlanan hak ve özgürlüklerin de büyük etkisi vardır (Serter, 1994:106-107; aktaran bknz: Aksu, 2023:373).

İmparatorluğun 1820'de nüfusu, 9,4 milyon iken, 1840'da 10 milyona çıkmış, 1874 yılında 11,8 milyona yükselmiştir. 20 yıldaki artışı %0,3'tür. 1860'da 10,8 milyona yükselmiş, nüfus artış hızı %0,4 olarak gerçekleşmiştir. 1880'de 13 milyona ulaşmıştır. Nüfus artış hızı da %0,9'luk bir artış gerçekleştirmiştir. 1900'de ise İmparatorluk nüfusu 14,8 milyona çıkmış, nüfus artış hızı bir önceki döneme göre %0,7'lik bir artış kaydedilmiştir. 1914'te ise ortalama nüfus miktarı 16,5 milyon olarak hesaplanmış, nüfus artış hızı ise %0,7 olarak tespit edilmiştir (Aksu, 1998:254-258; Cumhuriyetin İlk Sayımı 1927 Nüfus Tahrirleri, 2023:7).

1907 yılında evlenen 30-39 yaş arasındaki erkeklerin üçte ikisi, evliliğe kendi hanelerinin reisi olarak başlıyorlardı. Aynı dönemde çok eşlilik, Osmanlı aydınlarından tepki görmeye başlamıştı. 1907'de İstanbul'daki evli erkeklerin sadece %2,5'i çok eşli idi (Duben, 1993:35-38; Serter, 1994:106-107). Osmanlı aile hukuku da şeriata dayalı 'Mecelle' tarafından düzenlenmiştir. Mecelle, erkeğin çok eşli evliliğine cevaz veriyordu. Ayrıca, Osmanlı ailesi tam bir ekonomik ve toplumsal bir birlikti (Erdentuğ, 1972:20).

Vedat Eldem Osmanlı sayımlarını kullanarak, 1914 yılında Türkiye'nin bugünkü sınırlardaki nüfusu 15,8 milyon olarak verirken (Eldem, 1970), Justin McCarthy'ye göre, nüfusun biraz daha fazla olduğunu 1914 yılı için gerçek nüfusun 17 milyon civarında olduğunu (McCarthy, 2006), Shorter ve Macura'ya göre ise, 1914 yılı için nüfus miktarı 16,5 milyon olduğunu belirtmişlerdir (Shorter ve Macura, 1983). Bu konuda ortalama 15,5-17 milyon arasında bir nüfus miktarı belirlenmiştir (Cumhuriyetin İlk Sayımı 1927 Nüfus Tahrirleri, 2023:6-7).

12.2. Cumhuriyet Dönemi Toplum ve Nüfus Yapısı

Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Toplum ve Nüfus Politikaları", Türkiye'nin modernleşmesi ve kalkınması için ortaya attığı adımlarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Nüfus politikaları, eğitim, sağlık, kadın hakları gibi alanlardaki reformlarla birlikte Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik açıdan ilerlemesi ve üreten bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, kadının aile içindeki konumunu yükseltici teşebbüslerde bulunmuş ve aile müessesesinin yeniden düzenlenmesini sağlayan Medeni Kanun'un (17 Şubat 1926'da) kabul edilmesiyle önemli değişikliklerin oluşmasına imkân sağlamıştır (Serter, 1994:107-108; Gencer ve Özel, 262-264; aktaran bknz: Aksu, 2005:178). 17 Şubat 1926'da kabul edilen **Medeni Kanun**, modern Türk ailesinin kurulabilmesine imkân sağlandı. Vatandaşlar kişi hak ve ilişkiler bakımından en ileri ve çağdaş ülke vatandaşlarının düzeyine ulaştılar. Medeni Kanun

özellikle Türk kadınlarına getirdiği ileri haklar bakımından apayrı bir önem taşıyordu. Müslüman olmayan azınlık bile bu modern kanunun sunduğu avantajlardan yararlanabilmek için azınlık statüsünden vazgeçmişlerdir. Ayrıca Türk kadınının aile içi statüsünde önemli değişikliklerin yapılmasına imkân sağlamış ve Türk aile yapısı yeniden düzenlenmiştir. Mesela, tek eşli evlilik getirilmiş, çok eşli evlilik yasaklanmıştır. Bunun yanında resmi nikâh şartı getirilmiş, miras ve malların bölüşümünde erkek ve kadına eşit haklar sağlanmıştır. Boşanmalarda kadına da söz ve hak sahibi olmuşlardır. 3 Nisan 1930'da belediye, 26 Ekim 1933'te köy muhtarı ve heyetleri, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı. 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde kadınlar ilk kez milletvekili seçme ve seçilme hakkını kullandılar. Bu seçimlerde 18 kadın milletvekili seçildi (Koçak, 2000: 153-154; Aksu, 2005:178).

Cumhuriyet'in ilk döneminde toplumu ayakta tutan modernleşme hareketleri ve kanun düzenlemeleri getirilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları şunlardır (Aksu, 2023:374-375):

- **Medeni Kanun (1926):** Medeni Kanun, aile yapısı ve evlilikle ilgili temel düzenlemeler içermiştir. Çok eşlilik yasaklanmış, resmi nikah zorunlu hale getirilmiş ve kadın-erkek eşitliği ilkesi benimsenmiştir. Bu kanun, aile uyumluluğunu modernleştirmeyi amaçlamıştır.
- **Vatandaşlık Kanunu (1928):** Vatandaşlık Kanunu, Türk vatandaşlığını düzenleyen bir kanundur. Bu kanunla birlikte Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybedilmesi ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının tanımı ve niteliklerini düzenlenmiştir. Buna göre; Türk Soyundan Gelenler, Yabancılara Vatandaşlık Kazandırma Şartları, Vatandaşlıktan Çıkarma Durumları, Çifte Vatandaşlık, Vatandaşlık Başvuruları ve İşlemler, Vatandaşlıkla İlgili Genel İlkeler şeklinde uygulamalar getirilmiştir.
- **Soyadı Kanunu (1934):** Soyadı Kanunu, Türk ailelerinin soyadı alma değerlerinin kalitesinde. Bu kanunla birlikte onun kişiliği, kendisine özgü bir soyadı almıştır. Bu düzenleme, modernleşme çabalarının bir parçası olarak kabul edilmiştir.
- **Nüfus Sayımları:** 1927, 1935 ve 1940 yıllarında Türkiye'de nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir. Bu toplanan veriler, ülkenin demografik yapısı hakkında bilgi toplamak, nüfusun niteliklerini belirlerken, ekonomik, sosyal, toplumsal, kültürel, sanayileşme ve üretim yapılarının belirlenmesinde bu sayımlar önemli analizler ve işlevler yerine getirmektedir. Nüfus sayımları, nüfus hareketlerini izlemek ve nüfus politikalarını planlamak amacıyla gerçekleştirildi. Türkiye İstatistik Kurumu'nun

temelleri atılmıştır. Bu sayımlar, nüfus planlaması ve planlama adına önemli veriler hazırlanmış, sanayi ve kalkınma planları bu sayede oluşturulmuştur.

- **Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları:** Nüfusun bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sağlık eğitimi ve aile verilerinin bilinçlendirme çalışmaları, okuryazarlık kampanyaları ve eğitim programları bu dönemde hayata geçirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'yi çağdaş bir ulus devleti haline getirmek amacıyla bir dizi devrim gerçekleştirdi. Türk alfabesinin Latince harflerle değiştirilmesi, şapka inkılabı, soyadı kanunu, kadın haklarına yönelik düzenlemeler gibi birçok alanda reformlar hayata geçirildi.
- **Kadınların Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Katılımı:** Mustafa Kemal Atatürk, kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama daha aktif katılmalarını teşvik etmiştir. Bu, kadının sağlıklı eğitim almasının artması, çalışma yaşamına katılmasına ve nüfus yapısının genel olarak iyileşmesine katkı sağlamıştır. Kadınların Eğitimi, Kadınların İş Hayatına Katılımı, Kadın ve Haklar Hukuku Reformları, Siyasi Katılım, Seçme ve Seçilme hakkının tanınmasıdır.

“Cumhuriyetten sonra Türk kadını siyasî seçme ve seçilme hakkı, eş seçme, meslek ve mesken seçme alanlarında olduğu gibi, aile için kararlarda da önemli bir role kavuşmuş ve oldukça mesafe alınmıştır. Kadının aile içindeki ve toplumdaki artan etkinliği, hiçbir zaman erkeğin aile içindeki rolünü azaltan bir etki de yapmamıştır. Türk ailesinin tipik bir özelliği olarak kadının yeri ve rolü erkeğe göre matematik bir eşitlik şeklinde gelişmemiş, kadının artan fonksiyonları aile reisini ve baba soyunu yıkararak ve onun aleyhine bir gelişmede göstermemiştir.” (Erkal, 1990:69; aktaran bkz: Aksu, 2005:178).

“Osmanlı toplumunun geleneksel, ataerkil geniş ailesi, **Atatürk devrimlerinin** değiştirmeyi amaçladığı kurumlardan birisidir. Aslında aile yapısını değiştirmeye yönelirken Atatürk'ün kafasındaki düşünce, kadının özgürlüğe kavuşmasıydı.” (Kongar, 1993:427; Kepenek, 2019:2-6). 1930'lara kadar Medeni Kanun kabul edilmiş ve Türk kadını sosyal ve ekonomik haklarını elde etmişti. 1930'lardan itibaren, Mustafa Kemal'in öncülüğünde kadının siyasal haklarıyla ilgili devrimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1930 yılında Belediye Yasa'sı çıkarılarak kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı verilmiştir. 26 Ekim 1933 tarihinde Köy Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kadınlara köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanınmıştır. 5 Aralık 1934 tarihinde ise Anayasa'da değişiklik yoluna gidilerek bu haklar genel seçimleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Gencer ve Özel, 1998:242-243; 263-264; aktaran bkz: Aksu, 2005:178).

Mustafa Kemal Atatürk, kadının toplumda söz sahibi ve konumunu yükseltmeyi hedeflemişti. İstiklâl Savaşı sırasında cephe gerisinde büyük vefakarlık gösteren Türk kadınına ne kadar söz sahibi yapan kanuni iyileştirme yapılırsa az alacağını düşünen Ulu önder Atatürk, bu görüşlerini şu sözleriyle ortaya koymuştur: **“Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmî, ahlâkî, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.”** (İnan, 1959:150-151; aktaran bknz: Aksu, 2005:178)

Günümüzde 1982 Anayasası'nın 41. Maddesine göre; **“Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle annenin ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.”** (Şakar, 1989:54). Türkiye Cumhuriyeti'nde aile Anayasa ile birlikte koruma altına alınmıştır. 1961 Anayasası'nın 61 maddesinde durum netleştirilmiş, aile ahlaki bir çevredir. Toplu yaşamının ilk modelidir. Millet hayatı bakımından **“aile”** kutsal bir temeldir. Toplumun temel taşıdır. Çocuğun korunması ve eğitimi ailenin olmazsa olmazıdır. Annenin ve çocuğun birlikte korunması esastır. Ailenin sosyal yapı için önemi, bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması için yeterlidir. Devlet, toplumun eğitimi için aile ile iş birliği yapar. Evliliğin kurulması, yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması toplum hayatı için çok önemlidir (Şakar, 1989:54).

1927 yılında yapılan sayıma göre Türkiye'de sosyal sınıfların dağılımında, en kalabalık ve en büyük kitle köylülere oluşuyordu. Bunun nedeni de nüfusumuzun %75,8'inin köyde yaşamakta oluşudur. Şehir nüfusunun düşük oluşu işçi ve memur oranının da düşük olmasına sebebiyet vermiştir. Sanayileşmemizin yeterince gelişmediğini de esnaf ve sanayicimizin oranının düşüklüğünden görebilmekteyiz. Aşağıdaki tabloyu yorumladığımızda, toplumumuzun kırsal kesimde yaşadığı, sanayileşme aşamasına geçtiğini, okur-yazar oranının çok düşük olduğu, erkek nüfusun daha çok tarım sektöründe çalışmakta olduğu, girişimci ve müteşebbisin yatırımlarının çok düşük olduğu, ekonomi daha çok devlet tarafından yönetilmekte olduğu, ekonomik olarak fakir bir yapının olduğu da belirtilebilir (Aksu, 2005:167-168).

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk nüfus sayımı 28.10.1927 tarihinde yapılmıştır. Bu sayıma göre Türkiye'nin nüfusu, 13.648.270 kişidir. 1927'deki ilk resmi nüfus sayımına göre, nüfusun cinsiyete göre ayrımı yapıldığında erkek nüfus, genel nüfusun %48.1'ini oluştururken, % 51.9'unu da kadın nüfus yüzdesi oluşturur. Bu rakamı da şöyle yorumlamak mümkündür; uzun

süren savaş yılları ve bulaşıcı hastalıklar erkek nüfusun azalmasına yol açmıştır. Buna göre her 100 kadına sadece 93 erkek düşmektedir (Aksu, 1998:259-260; Hiç, 1990:10-14; Serter, 1994:56; Cillov, 1974:59; Aksu, 2005:167).

Tablo 27: Genel Nüfus Sayım Tarihlerine Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu

Sayım Tarihleri	Nüfus	Yıllık Nüfus Hızı	İl Sayısı	İlçe Sayısı	Bucak Sayısı	Köy Sayısı	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
28.10.1927	13.648.270	-	63	328	699	39.901	726.736	18
20.10.1935	16.158.018	21.10	57	356	809	34.067	762.736	21
20.10.1940	17.820.950	19.59	63	370	890	33.134	767.119	23

Kaynak: Levent Aksu, Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., Sosyoloji Konferansları, 25. Kitap, Yay. No: 557, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 259-260; Ayrıntılı bilgi için bkz. DİE, "İstatistik Yıllığı", Ankara, 1991, s. 632.

1927 sayımına göre, nüfus yoğunluğu km²'ye sadece 18 kişi düşmekte olup, il sayımız 63, ilçe sayısı 328, bucak sayısı 699, köy sayısı da 39.901'dir. İlimi esaslar dahilinde yapılan ikinci sayım 20.10.1935'te yapılmıştır. Bu sayıma göre nüfusumuz 16.158.018 kişiye çıkmıştır. Nüfus artış hızımız %2.1 oranında artmıştır (Aksu, 1998:259-260; Aksu, 2005:167; aktaran bkz: Aksu, 2023:377).

Tablo 28: 1927 Nüfus Sayımına Göre Türkiye'de Sosyal Sınıflar

Sınıf- Tabaka	Nüfusun %
Köylüler	81.6
İşçiler	3.5
Sanayici- Tüccar- Esnaf	9.0
Memurlar (Ordu Subayları- Kamu Yöneticileri)	4.90
Diğerleri	1.0
Toplam	100.0

Kaynak: Orhan Türkdöğen, Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre Devlet Yay., Ankara, 1981, s. 480'deki tablodan alınmıştır.

20.10.1935 tarihli sayıma göre, her 100 kadına düşen erkek sayısı 97'ye çıkmıştır. Buna göre nüfusumuzun 7.936.770'ini %49,1 ile erkek nüfusumuz oluştururken, 8.221.248'ini %50,9 ile kadın nüfusumuz oluşturmaktadır. Nüfusumuzun 10.000'in üstündeki yerlere göre her 100 kadına 109.8 erkek düşerken, nüfusu 10.000'inin altındaki yerler her 100 kadına, 94 erkek düştüğü görülmektedir. Ortalaması alındığında her 100 kadına 97 erkek düşmektedir. Okur-yazar olmayan nüfus oranı %80,75'dir. Bu oranın %90,1'ini kadın nüfusumuz oluşturmaktadır. Okur-yazar olan nüfus oranı da %19,25'dir. Kadın nüfusumuzun %9,8'i

okuma-yazma bilmekteydi. Bu durum, toplumumuzun eğitim açısından bir hayli geri olduğunu göstermektedir. 1935 sayımına göre, her 100 kişi kendi dışında 82.8 kişiyi geçindirmektedir. Bu da bize iş imkanlarının düşük ve az olduğu veya nüfusun yaşça çok genç olması nedeninden kaynaklanmakta olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine 1935 sayımına göre 0-14 yaş gurubu toplam nüfusumuzun %41,8'ini oluşturmaktadır. İşgücü gurubu olarak adlandırdığımız 15-65 yaş gurubu da nüfusumuzun %54,4'ünü oluşturmaktadır. 65 ve üstü yaş gurubu da nüfusumuzun sadece %3,8'ini oluşturmaktadır (Serter, 1994:27-65; Hiç, 1990:9-21; Aksu, 2005:168; aktaran bkz: Aksu, 2023:378).

1935 sayımına göre, madeni hâl açısından nüfusumuzun rakamsal değerlerini (15 yaş ve yukarıdaki yaşta nüfusu) vermek gerekirse, hiç evlenmemişlerin toplam nüfus içerisindeki oranı %18,3, evlilerin oranı %68,1, eşi ölmüşlerin oranı %12,2, boşanmışların oranı da %0,5'dir (Serter, 1994:61; Aksu, 2005:168; aktaran bkz: Aksu, 2023:378).

1935 sayımında nüfus artışı ile birlikte nüfus yoğunluğu 18 kişiden 21 kişiye çıkmıştır. İl sayısı 57'e düşmüştür. İlçe sayısı 328'den 356'ya çıkmıştır. Köy sayısında ciddi bir azalma görülmüştür. 1927 sayımına göre 39.901 olan köy sayısı, 34.067'ye düşmüştür. 1940'da nüfus yoğunluğu artmış 23 kişiye çıkmıştır. Nüfus miktarı 17.820.950'ye, erkek nüfusumuz 8.898.912'ye ve oranı %49,9'a çıkarken, kadın nüfusumuz 8.922.038'e ve oranı %50,1'e düşmüştür. 1940 sayımına göre, her 100 kadına, 100 erkek düşmüştür. Böylece nüfus dengeli hale gelmiştir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını incelediğimizde, 0-14 yaş gurubu genel nüfusun %42,3'ünü oluştururken, çalışabilir-işgücü gurubunu oluşturan 15-64 yaş gurubu %54,2'ye inmiştir. 65 yaş üstü grup ise %3,5'i kadardır. 1935'deki nüfusumuzun 24.68 olan yaş ortalaması 1940'da 24.83'e yükselmiştir (Serter, 1994:56-61; Cillov, 1974:59; Aksu, 2005:168).

1940 yılında okur-yazar olmayan nüfusumuzda %75,45'e düşmüş, okur-yazar oranı ise %24,55'e çıkmıştır. Kadın nüfusumuzun okur-yazar oranı %9,81'den, %12,92'ye çıkmıştır. Okur-yazar olmayan erkek nüfusumuzun %70,65'den, %63,80'e düşerek, eğitimde bir gelişme emarelerini görmekteyiz. Bağımlılık oranında, 1935'te 82.89 iken, 1940'ta 78.90'a düşmüştür. Bu durumda ekonomide bir genişlemenin ve ilerleme içerisinde olduğunu göstermektedir (Serter, 1994:27-65; Aksu, 2005:168; aktaran bkz: Aksu, 2023:379).

Tablo 29: Türkiye’de Şehir-Köy Nüfusu Dağılımı (1927-1940)

Sayım Yılı	ŞEHİR NÜFUSU			KÖY NÜFUSU			
	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Oranı %	Yıllık Artış Oranı %	Köy Nüfus	Oranı %	Yıllık Artış Oranı %
1927	13.648.270	3.305.879	24.2	-	10.342.391	75.8	-
1935	16.158.018	3.802.642	23.5	1.7	12.355.376	76.5	2.2
1940	17.820.950	4.346.249	24.4	2.7	13.474.701	75.6	1.7

Kaynak: Levent Aksu, 1998, s. 264.

1927’de %24 olan kent nüfusu, 1935’te 3,8 milyon olan şehir nüfusu, %23,5’e düşmüş, 1940 yılında %24,4’e çıkmıştır. 1927’de nüfusu 10.000’inin üstündeki yerleşim birim sayısı 66’dır. Bu yerde yaşayan kişi sayısı 2,2 milyon iken, 1935 yılında 2,6 milyon iken, genel nüfus içerisindeki oranı %26,4 olmuştur. 1940 yılında nüfusu 10.000’in üstündeki yerleşim yerinde yaşayan kişi sayısı 3,2 milyona çıkmış ve oranı da %18’e çıkmıştır. İstanbul şehirlerimizin en kalabalığı olurken, 1927’de 691 bine, 1935’te 742 bine çıkmış, 1940 yılında 800 bin sınırına dayanmıştır. Ankara ise, 1927’de orta büyüklükte bir kasaba kadardı. Sadece 75 bin kişi yaşıyorken, 1935’te yaklaşık iki katına yakın bir artış göstermiş, Genç Türkiye’nin başkenti olması münasebetiyle devamlı bir nüfus artışı göstermiştir. İzmir nüfus itibariyle Cumhuriyetin ikinci büyük kenti konumundaydı. 1927’de 154 bin iken, 1935’te 171 bine, 1940’da ise 184 bine çıkmıştır (Aksu, 2005:169; aktaran bkz: Aksu, 2023:380).

Tablo 30: 1927-1940 Nüfus Sayımına Göre Büyük Şehirlerimizin Nüfusu (Bin Kişi-1000)

Şehirler	1927	1935	1940
İstanbul	691	742	794
Ankara	75	123	157
İzmir	154	171	184
Adana	73	76	88
Bursa	62	72	78
Eskişehir	32	41	61
Gaziantep	40	51	57
Konya	47	52	56
Kayseri	39	46	52

Kaynak: Levent Aksu, a.g.e., s. 259-280.

Tablo 31: 1935 Nüfus Sayımına Göre Nüfusu 10.000'in Üstünde ve Altında Olan Yerlerde ve Toplam Türkiye'de Cinsiyet Oranları (Yüz Kadına Düşen Erkek Sayısı)

Yaş	Nüfusu 10.000'in Üstündeki Yerler	Nüfusu 10.000'in Altındaki Yerler	Toplam Türkiye
0-4	106.0	110.8	110.3
5-9	104.2	107.9	107.4
10-14	109.2	114.8	113.8
15-19	118.8	114.1	115.0
20-24	166.5	106.0	117.0
25-29	139.9	76.1	86.2
30-34	108.5	87.7	91.0
35-39	107.0	92.9	95.5
40-44	87.2	64.3	68.3
45-49	91.8	73.4	77.1
50-54	83.1	53.8	58.7
55-59	94.7	80.0	83.1
60-64	75.4	55.7	59.0
65-69	101.1	94.0	95.5
70-74	73.8	71.7	72.0
75-79	80.8	100.0	95.6
80-84	54.7	65.2	63.6
85-89	66.5	87.9	83.1
90-94	41.1	59.9	54.6
95 +	51.7	65.5	63.5
Bilinmeyen	107.3	98.5	99.1
Toplam	109.8	94.0	96.5

Kaynak: Sevil Cerit, "Türkiye'de Kırdan Kente Göçün Kapsamı ve Nüfus Artışıyla Olan İlişkisi", Cahit Orhan Tütengil Anısına Armağan, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., Özal Sayı 1, İstanbul, 1982, s. 58'den alınmıştır.

1927 sayımında 13 milyon 648 bin kişi olarak tespit edilen Türkiye nüfusu 1960 sayımı geçici sonuçlarına göre 27 milyon 830 bin kişidir, iki sayım arasındaki artış yüzde 104'dür. Yıllık ortalama artış hadleri İkinci Dünya Savaşı yılları dışında hemen her dönemde yüksektir. Daha da önemli olan nokta savaştan sonra nüfus artış hadlerinin büyük bir yükselme göstermesidir. 1940-1945 döneminde yıllık artış haddi binde 10,6 iken, 1945-1950'de binde 22 olmuş, 1950-1955'de binde 28,1'e ve 1955-1960 da binde 29,5'e yükselmiştir. Bu son artış hadleri dünyadaki en yüksek artış hadleri arasındadır. Savaş yıllarında binde 20'nin üstünde olduğu tahmin edilen kaba ölüm hadlerinin 1945-1950, 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde sırası ile binde 17, binde 14,8 ve binde 12 yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca nüfus artış miktarı, çeşitli dönemlerde farklı hızlarda gerçekleşmiştir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf; erişim tarihi: 05.04.2024). Nüfus artışına etki eden faktörler arasında savaşlar, göçler, sağlık hizmetlerindeki gelişmeler ve hükümet politikaları bulunmaktadır. Türkiye'de kalkınma planlarında nüfus politikaları, ülkenin demografik yapısına, ekonomik ihtiyaçlarına ve sosyal dinamiklerine uygun olarak belirlenmiş ve

oluşturulmuştur. Kalkınma planları, Türkiye'nin uzun vadeli stratejik hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için izlenecek politikaları içermektedir. Bu bağlamda Beş yıllık kalkınma planları, Türkiye'nin stratejik hedeflerine ulaşmak için kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşım sunmaktadır. Her plan döneminin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş ve uygulanabilir stratejiler belirlemiştir. Uygulama süreçleri ve sonuçları, gelecek planlamaları için önemli dersler ve bilgiler sağlamaktadır (Aksu, 2023:380).

12.3. Kalkınma Planlarında Nüfus Analizlerine Dayanak Sağlayan Etmenler

1. Planların Uygulama ve Sonuçları:

- Her kalkınma planının uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklar ve başarılar analiz edilir.
- Uygulama sürecindeki eksiklikler ve güçlü yönler belirlenir.

2. Ekonomik Performansın İzlenmesi:

- Ekonomik büyüme oranları, işsizlik, enflasyon ve diğer makroekonomik göstergeler değerlendirilir.
- Ekonomik hedeflere ulaşma derecesi analiz edilir.

3. Sosyal Etkiler:

- Sosyal refah göstergeleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi değerlendirilir.
- Sosyal kalkınma hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığı incelenir.

4. Altyapı ve Çevresel Performans:

- Altyapı projelerinin etkileri ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin başarısı analiz edilir.
- Çevre koruma politikalarının etkinliği değerlendirilir.

5. Bölgesel Gelişme ve Eşitsizlikler:

- Bölgesel kalkınma projelerinin başarısı ve bölgesel eşitsizliklerin azalması analiz edilir.
- Kırsal ve kentsel alanlardaki gelişim dengesi gözlemlenir.

6. Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim:

- Nüfus artışının ve demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal etkileri incelenir.
- Nüfus politikalarının etkinliği değerlendirilir.

7. Rekabetçilik ve İnovasyon:

- Rekabetçilik düzeyi ve yenilikçilik stratejilerinin başarısı analiz edilir.
- AR-GE yatırımlarının ve teknolojik gelişmelerin etkisi değerlendirilir.

8. Kamu Yönetimi Reformları:

- Kamu yönetimi reformlarının etkinliği ve kurumsal kapasitenin artırılması analiz edilir.
- Kamu hizmetlerinin kalitesi ve şeffaflık değerlendirilir.

9. Uluslararası İş birliği ve Dış Yatırımlar:

- Uluslararası iş birliklerinin ve dış yatırımların etkisi analiz edilir.
- Dış ticaret ve ekonomik entegrasyonun başarı düzeyi gözlemlenir.

İşte Türkiye'de kalkınma planlarında nüfus politikalarının belirlenmesi ve oluşturulması sürecinde izlenen başlıca adımlar ve uygulamalar:

1. Veri Toplama ve Analiz

- **Nüfus ve Konut Sayımları:** Kalkınma planları oluşturulurken, düzenli olarak yapılan nüfus ve konut sayımları ile demografik veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Bu veriler, nüfus politikalarının belirlenmesinde temel oluşturmuştur.
- **Demografik Araştırmalar:** Demografik araştırmalar ve anketler yoluyla nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim, gelir ve istihdam durumu gibi özellikleri analiz edilmiştir.

2. Uzun Vadeli Hedeflerin Belirlenmesi

- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Kalkınma planlarında sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus politikaları belirlenmiştir. Bu hedefler arasında ekonomik büyüme, sosyal refah, çevre koruma ve bölgesel kalkınma yer almaktadır.
- **Nüfus Yapısının Yönetimi:** Doğurganlık oranlarının artırılması, yaşlanan nüfusun yönetimi, göç politikaları ve genç nüfusun eğitim ve istihdamı gibi konulara odaklanılmıştır.

3. Politika ve Strateji Geliştirme

- **Aile ve Doğurganlık Politikaları:** Doğurganlık oranlarını artırmak için doğum teşvikleri, çocuk yardımları ve aile destekleri gibi politikalar geliştirilmiştir.

- **Kadın İstihdamı ve Cinsiyet Eşitliği:** Kadınların iş gücüne katılımını artırmak ve cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler oluşturulmuştur.
- **Eğitim ve Sağlık Hizmetleri:** Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak ve erişimini genişletmek için politikalar belirlenmiştir.

4. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- **Yasal Çerçevenin Oluşturulması:** Nüfus politikalarını destekleyen yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, aile politikaları, kadın istihdamı, sağlık hizmetleri ve göç yönetimi gibi alanları kapsamaktadır.
- **Kurumsal Yapının Güçlendirilmesi:** Nüfus politikalarının uygulanmasını sağlamak için ilgili kurum ve kuruluşların kapasiteleri artırılmıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Göç İdaresi gibi kurumlar bu süreçte önemli rol oynamaktadır.

5. Finansal Kaynakların Sağlanması

- **Bütçe Tahsisleri:** Kalkınma planlarında nüfus politikalarının uygulanması için gerekli finansal kaynaklar belirlenmiş ve bütçe tahsisleri yapılmıştır. Doğum teşvikleri, aile destekleri, eğitim ve sağlık yatırımları gibi alanlar için ayrılan bütçeler artırılmıştır.
- **Uluslararası Destekler:** Nüfus politikalarının uygulanmasında uluslararası kuruluşlar ve donörlerden sağlanan destekler de kullanılmıştır.

6. İzleme ve Değerlendirme

- **Performans Göstergeleri:** Nüfus politikalarının etkinliğini ölçmek ve değerlendirmek için performans göstergeleri belirlenmiştir. Bu göstergeler, doğurganlık oranları, kadın istihdamı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi gibi alanları kapsamaktadır.
- **Düzenli Raporlama:** Nüfus politikalarının uygulanması ve sonuçlarının izlenmesi için düzenli raporlamalar yapılmış, bu raporlar kalkınma planlarının revize edilmesinde kullanılmıştır.

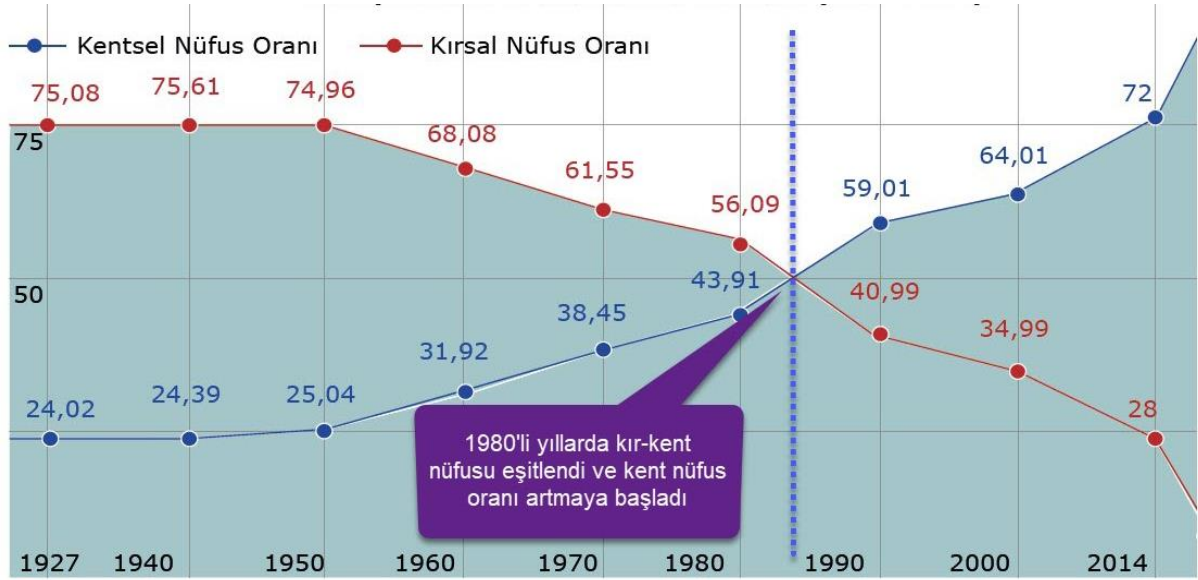
7. Sivil Toplum ve Özel Sektör Katılımı

- **Sivil Toplumun Rolü:** Nüfus politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Sivil toplumun aktif katılımı, politikaların toplumsal kabulünü artırmıştır.
- **Özel Sektör İş birliği:** Özel sektörün nüfus politikalarının uygulanmasında rol alması sağlanmış, özellikle kadın istihdamı ve eğitim alanlarında iş birliği projeleri geliştirilmiştir.

Tablo 32: Türkiye'nin (1927-2020) Yıllar İtibariyle Nüfus Miktarı, Artış Oranı ve Yoğunluğu

Sayım Yılı	Nüfus Miktarı (Milyon)	Yıllık Nüfus Artış Oranı (‰)	Yoğunluk (km ² /kişi)
1927	13.648.370	-	18
1935	16.158.018	21.1	21
1940	17.820.950	19.6	23
1945	18.790.174	10.6	24
1950	20.947.188	21.7	27
1955	24.064.763	27.8	31
1960	27.754.820	28.5	36
1965	31.391.421	24.6	41
1970	35.605.176	25.2	45
1975	40.347.719	25.0	52
1980	44.736.957	20.6	58
1985	50.664.458	24.9	66
1990	56.473.035	21.7	73
2000	67.853.315	18.3	88
2010	73.722.988	15.8	93
2019	83.154.997	13.9	108
2020	83.614.362	5.5	109

Kaynak: <https://erhananadol.com/wp-content/uploads/2021/04/Turkiye-nufusunun-tarihsel-seyri.png>; erişim tarihi:05.04.2024

Grafik 24: Türkiye’de Kır ve Kent Nüfus Oranları (1927-2014)

(TÜİK Nüfus ve Demografi İstatistiklerinden Düzenlenmiştir.)

12.4. Kalkınma Planlarında Nüfus Politikalarının Başlıca Uygulamaları

12.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) Döneminde Uygulamalar:

Türkiye'nin ilk kalkınma planında nüfus artış hızının düşürülmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyet Hükümeti başlangıçta haklı olarak nüfus artırma politikasını benimsemiştir. Bir yandan ölümler azaltılmağa çalışılacak, bir yandan da doğumlar kolaylaştırılacak ve arttırılacaktır, ölümleri azaltma aslında sadece nüfus artırma politikasının bir aracı olarak düşünülemez. İnsanları daha sağlam ve daha uzun ömürlü yapmak başlı başına bir hedeftir. 1960 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 27,8 milyon iken, 1965 yılında bu rakam 31,4 milyona ulaşmıştır. Plan döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı %2,8 olarak öngörülmüştür. Bu hızlı artış, Türkiye'nin demografik yapısında genç nüfus oranının yüksek olmasına ve ekonomik kalkınma planlarının bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmasına neden olmuştur. Plan döneminde kadın başına düşen doğurganlık oranı oldukça yüksekti; ortalama olarak kadın başına 5,5 çocuk düşüyordu. Bu, Türkiye'nin demografik olarak genç bir nüfus yapısına sahip olmasına yol açmış ve eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında politikaların geliştirilmesini gerektirmiştir. Plan döneminde bebek ölüm oranı oldukça yüksekti; 1963 yılında bebek ölüm oranı binde 150 civarındaydı. Planın sonunda bu oran binde 120'ye düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi, sağlık personelinin eğitimi ve altyapı yatırımları gibi önlemler alınmıştır. Plan döneminde, özellikle ilkokul okullaşma oranlarının artırılması

hedeflenmiştir. 1960 yılında ilkökul okullaşma oranı %70 civarındayken, planın sonunda bu oranın %85'e çıkarılması hedeflenmiştir. Kadınların iş gücüne katılım oranı düşüktü; %20 civarında seyrettiği tahmin edilmektedir. Kadın iş gücü katılımının artırılması için özellikle eğitim alanında kadınların desteklenmesi ve kentsel alanlarda istihdam imkanlarının artırılması önerilmiştir. Toplam bağımlılık oranı, yani çalışabilir nüfusa (15-64 yaş) düşen bağımlı nüfus (0-14 ve 65+ yaş), yaklaşık %90 seviyelerindeydi. Bu oranın düşürülmesi ve ekonomik olarak aktif nüfusun artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde Türkiye, Avrupa'ya işçi göçü vermeye başlamıştır. Özellikle Almanya'ya yönelik işçi gönderimi, Türkiye'nin ekonomik dengesini sağlama çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf; erişim tarihi: 05.04.2024). Bu dönemdeki nüfus artışı ve politikalarla ilgili temel düzenlemeler ve stratejiler:

1. Nüfus Artışının Kontrolü:

- Nüfus artışının kontrol altına alınması gerektiği vurgulanmış ve bu amaçla çeşitli politikalar geliştirilmiştir.
- Doğurganlık oranlarının düşürülmesi ve nüfus artış hızının yavaşlatılması hedeflenmiştir.

2. Aile Planlaması:

- Aile planlaması programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önemli bir politika olarak belirlenmiştir.
- Sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak aile planlaması hizmetlerinin sunulması ve halkı bu konuda bilgilendirme faaliyetlerinin artırılması teşvik edilmiştir.

3. Kadınların Eğitim ve İşgücüne Katılımı:

- Kadınların eğitim seviyesinin artırılması ve işgücüne katılımının teşvik edilmesi, nüfus politikalarının bir parçası olarak görülmüştür.
- Eğitim ve iş gücü politikaları, kadınların doğurganlık oranlarını etkilemek ve ekonomik katkılarını artırmak amacıyla düzenlenmiştir.

4. Kırsal ve Kentsel Bölgesel Denge:

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla kırsal kalkınma projeleri üzerinde durulmuştur.
- Kırsal alanların ekonomik ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi için çeşitli yatırımlar yapılmıştır.

5. Göç ve Kentleşme:

- İç göç ve kentleşme süreçlerinin yönetimi önemli bir konu olarak ele alınmıştır.

- Kırsal alanlardan kente olan göçü kontrol altına almak ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek amacıyla politikalar geliştirilmiştir.

6. Eğitim ve Sağlık Yatırımları:

- Eğitim ve sağlık alanlarına yapılan yatırımlar artırılmıştır, çünkü bu yatırımlar doğrudan nüfusun yaşam kalitesini etkileyerek doğurganlık oranlarını dolaylı yoldan etkiler.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması hedeflenmiştir.

7. Demografik Veri Toplama:

- Nüfus dinamiklerini daha iyi anlamak için demografik veri toplama ve analiz çalışmalarına önem verilmiştir.
- Nüfus artışının ve diğer demografik değişkenlerin düzenli olarak izlenmesi teşvik edilmiştir.

Uygulamaları ve Sonuçları

- **Aile Planlaması Programları:** Bu dönemde aile planlaması hizmetleri yaygınlaştırılmış, ancak bu hizmetlerin etkinliği ve erişiminde bazı zorluklar yaşanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitimi ve işgücüne katılımı teşvik edilmiş, ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sorunlar hala devam etmiştir.
- **Kırsal Kalkınma:** Kırsal kalkınma projeleri başlatılmış, ancak kırsal ve kentsel alanlar arasındaki dengeyi sağlamakta zorluklar yaşanmıştır.
- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** Eğitim ve sağlık sektörüne yapılan yatırımlar artmış, ancak bu yatırımların etkileri zaman içinde daha belirgin hale gelmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin demografik yapısını ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan kapsamlı bir strateji geliştirmiştir. Nüfusun hızlı artışı, doğurganlık oranlarının yüksekliği, kentsel göç ve sanayileşme bu dönemdeki temel demografik dinamikler olarak öne çıkmıştır. Bu çerçevede geliştirilen politikalar hem kısa hem de uzun vadeli ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak tasarlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus politikalarını geliştirmek ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Ancak uygulamada karşılaşılan zorluklar ve sınırlamalar, sonraki kalkınma planlarında nüfus politikalarının daha kapsamlı ve etkili bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

12.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) Döneminde Uygulamalar: Aile planlaması ve doğurganlık oranlarının azaltılması, kadınların iş gücüne katılımının artırılması gibi politikalar yer almıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) dönemi Türkiye'nin nüfus artışı ve politikaları, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine uygun olarak belirlenmiştir. Bu dönemde, ilk plandan elde edilen deneyimlere dayanarak, nüfus artışı ve yönetimi konusunda daha kapsamlı ve hedefe yönelik politikalar geliştirilmiştir. 1968 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 33,6 milyon olarak kaydedilmiştir. Plan döneminde nüfus artış hızının yıllık ortalama %2,5 seviyesinde olması beklenmiştir. Bu oran, Türkiye'nin genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir ve nüfusun hızla artmaya devam edeceği öngörülmüştür. 1960'ların sonlarında doğurganlık oranı kadın başına ortalama 5,3 çocuk civarındaydı. Plan dönemi, doğurganlık oranlarının düşürülmesine yönelik çalışmaları da içermekteydi, ancak doğurganlık oranları hala yüksek seviyelerde seyretmiştir. Bu plan döneminde, kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması hedeflenmiştir. 1972 yılı sonunda kentsel nüfusun %35'e ulaşması öngörülmüştür. Özellikle büyük şehirlerdeki altyapının güçlendirilmesi ve sanayi yatırımlarının artırılması planlanmıştır. 0-14 yaş grubunun oranı %41, 15-64 yaş grubunun oranı %54 ve 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %5 olarak belirlenmiştir. Genç nüfusun yüksek olduğu bir demografik yapı dikkat çekmektedir ve bu, eğitim ve sağlık hizmetlerinin genişletilmesi ihtiyacını artırmıştır. Bebek ölüm oranı 1968'de binde 140 civarındayken, plan dönemi sonunda bu oranın binde 110'a düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, özellikle kırsal kesimlerde sağlık hizmetlerinin genişletilmesi ve sağlık personelinin eğitimi öne çıkmıştır. 5 yaş altı çocuk ölüm oranının, plan döneminde binde 170'den binde 130'a düşürülmesi amaçlanmıştır. Kadınların iş gücüne katılım oranının artırılması ve özellikle kırsal kesimde kadınların ekonomik faaliyetlere katılımının desteklenmesi hedeflenmiştir. Kadın iş gücü katılımının %25'in üzerine çıkarılması öngörülmüştür. 1968-1972 döneminde toplam bağımlılık oranının %90 seviyesinden %85'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu, nüfusun yaş yapısının değişmesi ve genç nüfusun eğitim ve iş gücüne katılımıyla ilişkilidir. İlköğretimde okullaşma oranlarının artırılması ve özellikle kırsal alanlarda eğitim altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, ilköğretim çağındaki çocukların okullaşma oranının %90'a çıkarılması amaçlanmıştır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf; erişim tarihi:05.04.2024). İşte bu dönemdeki temel nüfus politikaları ve uygulamaları:

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artışının Kontrolü:

- Nüfus artış hızının kontrol altına alınması ve doğurganlık oranlarının düşürülmesi ön planda tutulmuştur.
- Aile planlaması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması teşvik edilmiştir.

2. Aile Planlaması Programları:

- Aile planlaması programlarının geliştirilmesi ve bu konuda kamu bilincinin artırılması amaçlanmıştır.
- Aile planlaması hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak için çeşitli sağlık merkezleri ve kamu hizmetleri güçlendirilmiştir.

3. Kadın Eğitimi ve İşgücüne Katılım:

- Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve işgücüne katılımının teşvik edilmesi stratejik hedefler arasında yer almıştır.
- Kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırmak amacıyla çeşitli sosyal ve ekonomik destek programları uygulanmıştır.

4. Kırsal Kalkınma ve Göç Yönetimi:

- Kırsal kalkınma projelerine devam edilerek kırsal alanların ekonomik ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.
- İç göç hareketlerinin yönetimi ve kırsal-şehir dengesinin sağlanması konusunda çeşitli politikalar geliştirilmiştir.

5. Eğitim ve Sağlık Yatırımları:

- Eğitim ve sağlık sektörüne yapılan yatırımlar artırılmıştır. Bu yatırımlar, nüfusun genel refahını artırmayı ve doğurganlık oranlarını dolaylı yoldan etkilemeyi amaçlamıştır.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.

6. Demografik Veri Toplama ve Analiz:

- Nüfus dinamiklerinin izlenmesi için daha detaylı ve sistematik veri toplama yöntemleri uygulanmıştır.
- Nüfus artışı ve diğer demografik göstergeler üzerinde daha kapsamlı analizler yapılmıştır.

7. Sosyal Politika ve Refah Programları:

- Sosyal refah programlarının güçlendirilmesi ve toplumsal destek mekanizmalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- Bu programlar, nüfusun genel yaşam kalitesini artırmak ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak amacıyla tasarlanmıştır.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması:** İkinci planda aile planlaması programlarına daha fazla önem verilmiş ve bu konuda çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Ancak, uygulamada bazı zorluklar yaşanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve işgücüne katılımı teşvik edilmiştir. Kadınların toplumsal ve ekonomik rollerinin güçlendirilmesi için çeşitli politikalar uygulanmıştır.
- **Kırsal Kalkınma:** Kırsal kalkınma projelerine devam edilmiş, ancak kırsal ve kentsel alanlar arasındaki dengeyi sağlamak için daha kapsamlı stratejilere ihtiyaç duyulmuştur.
- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** Eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlar artırılmış, bu yatırımların etkileri toplumda daha belirgin hale gelmiştir. Türkiye’de altıdan yukarı yaştaki nüfus 25 milyon kişi olup bunun yüzde 48’i okuma- yazma bilmektedir. 1965 yılında ilkökul çağındaki çocukların yüzde 78’i okula gitmektedir. 1960 yılında bu oran yüzde 67 idi. 1960- 1965 devresinde okur- yazar nüfus 8,7 milyondan 12,2 milyona çıkmıştır. Okur- yazar nüfusun yüzde 58,4 ü ilk, yüzde 6,7 si orta, yüzde 2,5’i meslekî, yüzde 2,8’i lise, yüzde 1,6’sı ise yüksek öğrenim yapmıştır. Yüzde 28’i ise belli bir eğitim kurumundan mezun olmayan kişilerden meydana gelmektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus politikalarını geliştirmek ve ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerini desteklemek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Ancak uygulamada karşılaşılan zorluklar ve sınırlamalar, sonraki kalkınma planlarında nüfus politikalarının daha kapsamlı ve etkili bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir. Kalkınmanın bir ölçüsü olarak kabul edilen gelir artışı, artan gelirin kullanılış şekli ve kişi başına dağılımı nüfus artışı ile ilişkilidir. Nüfus, millî gelirinkine yakın bir hızla arttıkça İktisadî gelişmenin bir ölçüsü olan kişi başına gelir artışında kalkınmadan beklenen gelişme olamamakta, hızlı nüfus artışı, küçük yaşlardaki nüfusu artırdığından tüketim ihtiyacının büyümesine yol açmaktadır. 1950-1955 döneminde binde 27,7, 1955- 1960 döneminde binde 28,5, 1960- 1965 döneminde binde 26,1, olarak nüfus artışı hızı gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızını yavaşlatmak için nüfus

politikasında bir değişiklik yapmak gerekli olmuş ve 1965 ten bu yana yeni bir nüfus politikası uygulanmaya başlanmıştır. Nüfusumuzun yüzde 70'i kırsal yörelerde yaşamakta çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. 1965 sayımı sonuçlarına göre iktisaden faal olan nüfusun yüzde 75'i tarımda, yüzde 12'si sanayide, yüzde 13'ü hizmetler sektöründe çalışmaktadır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/İkinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf; erişim tarihi:05.04.2024).

12.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) Döneminde Uygulamalar: Nüfus artış hızının düşürülmesi ve nüfusun dengeli dağılımı üzerinde durulmuş, bölgesel kalkınma politikaları geliştirilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemek amacıyla geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuş bir plan olup, nüfus artışı ve politikaları konusunda da çeşitli düzenlemeler içermiştir. Bu dönemdeki nüfus politikaları hem mevcut sorunları çözmek hem de uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmak için tasarlanmıştır. 1970 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre, yurtiçi nüfus 36,7 milyonu bulmuştur. Bu durum, 1965-1970 döneminde yurtiçi nüfusun yılda ortalama binde 25,6 oranında arttığını göstermektedir. Yine aynı süreçte 1960 -1965 döneminde ise yurtiçi nüfusun artış hızı binde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. 1973 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 38,1 milyon olarak kaydedilmiştir. Plan döneminde nüfus artış hızının yıllık ortalama %2,5 seviyesinde kalması öngörülmüştür. Bu oran, bir önceki plan dönemine göre daha kontrollü bir artış hızının sağlanması gerektiğini göstermektedir. 0-14 yaş grubunun oranı %41, 15-64 yaş grubunun oranı %53 ve 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %6 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin genç nüfus yapısı bu dönemde de devam etmiştir. Kadın başına düşen doğurganlık oranının, 1970'lerde yüksek olduğu görülmekte ve bu oran yaklaşık 4,8 olarak tahmin edilmiştir. Doğurganlık oranlarının düşürülmesi hedeflenmiş, bu kapsamda nüfus planlaması politikalarına önem verilmiştir. Yurt dışında bulunan işçilerin dikkate alınması halinde, bu oran (doğal hız) binde 27.3 dolaylarına yükselmektedir. Plan, 1973-1977 yılları arasında kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının artırılmasını hedeflemiştir. Kentsel nüfusun %37'ye ulaşması amaçlanmış ve kentlere yönelik altyapı yatırımlarının artırılması öngörülmüştür. 1973 yılında bebek ölüm oranı binde 120 seviyelerindeyken, plan dönemi sonunda bu oranın binde 100'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılması için sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi öngörülmüştür. 5 yaş altı çocuk ölüm oranının, plan döneminde binde 150'den binde 110'a düşürülmesi hedeflenmiştir. Kadınların iş gücüne katılımını artırmak amacıyla çeşitli mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması planlanmıştır. Kadınların iş gücüne katılım oranının %30'a çıkarılması öngörülmüştür. Plan

döneminde bağımlılık oranının %85 seviyesinden %80'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu düşüş, ekonomide daha fazla çalışabilir nüfusun varlığı ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi anlamına gelmektedir (<https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/35251/xfiles/plan3.pdf>; erişim tarihi:05.04.2024). İşte Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın nüfus artışı ve politikalarıyla ilgili temel unsurları:

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artışının Kontrolü:

- Nüfus artış hızının kontrol altına alınması ve doğurganlık oranlarının düşürülmesi amacıyla aile planlaması politikalarına ağırlık verilmiştir.
- Aile planlaması araçlarının ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması için çeşitli programlar başlatılmıştır.

2. Aile Planlaması ve Sağlık Hizmetleri:

- Aile planlaması ve üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesini artırmak ve erişilebilirliğini sağlamak için sağlık hizmetleri güçlendirilmiştir.
- Kamu bilincini artırmak ve eğitim programları düzenlemek amacıyla kampanyalar yapılmıştır.

3. Kadın Hakları ve Eğitim:

- Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve işgücüne katılımının teşvik edilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır.
- Kadınların ekonomik ve sosyal statülerinin iyileştirilmesi için çeşitli reformlar yapılmıştır.

4. Kırsal Kalkınma ve İç Göç:

- Kırsal kalkınma projeleri ve kırsal alanların ekonomik gelişimini destekleyen politikalar sürdürülmüştür.
- İç göç hareketlerinin yönetimi ve kentleşme sürecinin dengeli bir şekilde yönetilmesi için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir.

5. Eğitim ve Sağlık Altyapısı:

- Eğitim ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi, nüfusun genel refahını artırmayı amaçlamıştır.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması hedeflenmiştir.

6. Sosyal Refah Programları:

- Sosyal refah programlarının genişletilmesi ve toplumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi sağlanmıştır.
- Sosyal politikaların geliştirilmesi ve sosyal eşitsizliklerin azaltılması için çeşitli programlar uygulanmıştır.

7. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Demografik araştırmaların ve veri toplamanın artırılması teşvik edilmiştir.
- Nüfus dinamiklerinin ve trendlerinin izlenmesi amacıyla daha kapsamlı veri toplama yöntemleri uygulanmıştır.

8. Ekonomik ve Sosyal Politikaların Entegrasyonu:

- Nüfus politikalarının ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarıyla uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir.
- Nüfus artışının ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyici bir şekilde yönetilmesi için stratejiler geliştirilmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması:** Üçüncü planda aile planlaması hizmetlerinin artırılması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması konusunda bazı ilerlemeler sağlanmış, ancak uygulama süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve işgücüne katılımının teşvik edilmesi konusunda çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.
- **Kırsal Kalkınma:** Kırsal kalkınma projeleri ve iç göç yönetimi konusunda çeşitli stratejiler uygulanmış, ancak bu konularda daha fazla iyileştirmeye ihtiyaç duyulmuştur.
- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** Eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlar artırılmış, bu yatırımların etkileri toplumda daha belirgin hale gelmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus politikalarını geliştirmek ve ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerini desteklemek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Ancak, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve sınırlamalar, sonraki kalkınma planlarında nüfus politikalarının daha kapsamlı ve etkili bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

12.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Döneminde Uygulamalar:

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde, Türkiye'nin nüfus artışı ve politikaları belirlenirken, dönemin demografik ve sosyo-ekonomik koşulları dikkate alınmıştır.

Ülke nüfusunun gelecek yıllarda hangi boyutlara ulaşacağı tahmin edilmesi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki ihtiyaçların tesbiti ile çıkması muhtemel sorunların çözümüne yönelik tedbir ve kararların önceden alınabilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. 1979 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 44,5 milyon olarak kaydedilmiştir. Plan dönemi boyunca yıllık nüfus artış hızının %2,2 seviyelerinde kalması öngörülmüştür. Plan, bu artış hızının ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma ile uyumlu olmasını sağlamak için çeşitli politikaların uygulanmasını hedeflemiştir. Doğurganlık düzeyinde gerek ülke gerek bölge ölçeğinde belirli bir azalma göze çarpmaktadır. 1960'larda 6,19 olan toplam doğurganlık oranının 1970- 1975 arasında 4,97'ye düştüğü tahmin edilmektedir. Ancak bölgelerarası farklılaşma da eski özelliğini korumaktadır. Doğurganlık oranı, Batı ve Güney Anadolu Bölgelerinde, Doğu ve Karadeniz Bölgelerine göre daha düşüktür. Öte yandan, 1967- 1968 yıllarında 6,1 olan kırsal alandaki doğurganlık oranı 1973'te 5,3'e düşmüştür. Plan döneminde doğurganlık oranı (kadın başına düşen çocuk sayısı) yaklaşık 4,3 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, Türkiye'nin nüfus artış hızını kontrol altına almak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla azaltılması gereken bir seviyede olarak değerlendirilmiştir. Bu sayılar Türkiye'de doğurganlığın önemli bir değişme içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca ülkedeki hızlı toplumsal değişime koşut olarak, istenilen doğurganlık düzeyinde de bir düşme görülmektedir. Nitekim, istenen çocuk sayısı 1963'te 3,2 iken, 1973'te 2,6'ya düşmüştür. 1975 yılında tüm il ve ilçe merkezlerindeki, ölümlerin yüzde 29'u bebek ölümleri oluşturmuştur. 1962- 1963 yıllarında binde 180 olan bebek ölüm oranı 1966- 1967'de binde 158'e düşmüştür. 1970- 1975 dönemi sonunda ise bu oran binde 130 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. 1979-1983 dönemi için kentsel nüfus oranının artırılması, kırsal alanlardan kentlere olan göçün daha planlı bir şekilde yönetilmesi ve kentlerdeki altyapı yatırımlarının hızlandırılması hedeflenmiştir. Kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının %42'ye çıkarılması öngörülmüştür. 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %41, 15-64 yaş grubunun oranı %54 ve 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %5 olarak kaydedilmiştir. Türkiye'nin demografik yapısı bu dönemde de genç bir nüfusa sahip olma özelliğini korumuştur. 1979 yılında bebek ölüm oranı binde 120 civarında iken, plan dönemi sonunda binde 80'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi gibi politikalar öne çıkmıştır. 5 yaş altı çocuk ölüm oranının yüksek seviyelerden (binde 150) binde 100'e düşürülmesi planlanmıştır. Bağımlılık oranının %80 seviyelerinden %75'e düşürülmesi amaçlanmıştır. Bu oranın düşmesi, nüfusun çalışabilir kesiminin artması ve bu kesimin ekonomik büyümeye daha fazla katkı yapmasıyla mümkün olacaktır. (<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/tmApE+plan4.pdf>; erişim tarihi: 05.04.

2024). Bu plan döneminde, nüfus artış hızı ve dağılımına yönelik politikalar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artış Hızının Kontrolü:

- Türkiye'de hızlı nüfus artışının ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla nüfus artış hızının düşürülmesi hedeflenmiştir.
- Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması için politikalar geliştirilmiştir.

2. Aile Planlaması ve Doğurganlık:

- Doğurganlık oranlarını düşürmek için aile planlaması hizmetlerinin erişilebilirliği artırılmıştır.
- Eğitim ve sağlık hizmetleri aracılığıyla aile planlamasının önemi konusunda farkındalık yaratılmıştır.

3. Kadınların İşgücüne Katılımı:

- Kadınların iş gücüne katılımını artırmak ve ekonomik bağımsızlıklarını desteklemek amacıyla çeşitli teşvikler ve politikalar uygulanmıştır.
- Kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

4. Göç Politikaları:

- İç göçün olumsuz etkilerini azaltmak için bölgesel kalkınma politikaları geliştirilmiş ve kırsal alanların cazibesini artırıcı önlemler alınmıştır.
- Kentlere göç eden nüfusun entegrasyonu ve yerel ekonomiye katkılarının artırılması amacıyla projeler uygulanmıştır. Sanayileşme ile birlikte göçler, özellikle kır- kent göçü, bir göç politikası uygulanmamakla birlikte, kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim, 1960- 1965 döneminde 880 bin dolaylarında olan kır- kent göçünün, 1970- 1975 döneminde 2,8 milyona ulaştığı saptanmıştır. Böylece, kır- kent göçünün kentleşme olgusuna katkısı 1960'larda yüzde 42,6'iken, 1970'li yıllarda yüzde 63,0 dolaylarına çıkmıştır. Göç eden nüfusun özellikle genç yaşlarda olması, göç veren yörelerin yaş yapısını olumsuz yönde etkilemiştir.

5. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri:

- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesini ve erişilebilirliğini artırarak nüfusun genel refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

- Genç nüfusun eğitim seviyesini yükseltmek ve mesleki becerilerini geliştirmek için programlar başlatılmıştır.

6. Nüfusun Dengeli Dağılımı:

- Ülke genelinde nüfusun dengeli dağılımını sağlamak için bölgesel kalkınma politikaları uygulanmıştır.
- Kırsal alanların ekonomik ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

7. Veri Toplama ve Analiz:

- Demografik verilerin düzenli olarak toplanması ve analiz edilmesi için sistemler oluşturulmuştur.
- Nüfus politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve gerektiğinde revize etmek amacıyla performans göstergeleri belirlenmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması Programları:** Aile planlaması hizmetleri genişletilmiş, sağlık merkezlerinde bu hizmetlerin verilmesi teşvik edilmiştir.
- **Kadın İstihdamı Teşvikleri:** Kadınların iş gücüne katılımını artırmak için eğitim ve mesleki eğitim programları uygulanmıştır.
- **Göç Yönetimi:** İç göçün dengeli bir şekilde yönetilmesi için kırsal kalkınma projeleri ve bölgesel teşvikler uygulanmıştır.
- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** Eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için yatırımlar artırılmıştır.

Bu politikalar ve uygulamalar, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin nüfus artış hızını kontrol altına almak ve nüfusun sosyo-ekonomik yapısını iyileştirmek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Ancak, bu dönemde uygulanan politikaların etkileri, sonraki dönemlerde yapılan analizlerle daha iyi anlaşılmıştır ve nüfus politikaları sürekli olarak güncellenmiştir.

12.4.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) Döneminde Uygulamalar:

Türkiye'nin nüfus artışı ve politikaları, dönemin demografik yapısı ve sosyo-ekonomik hedefleri doğrultusunda belirlenmiştir. Sosyal ve ekonomik alandaki değişimler ile nüfus artışı ve nüfusun hareketliliği, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen unsurlardır. Refah artışına paralel olarak nüfus artış hızı düşmektedir. Beşinci Planda da bu düşme eğiliminin devam etmesi beklenmektedir. Beşinci Plan dönemi başında doğal nüfus artış hızının binde 21,6, kaba

doğum hızının binde 30,6, kaba ölüm hızının ise binde 9,0 olacağı tahmin edilmiştir. 1985 yılında bebek ölüm oranı binde 75 seviyelerinde iken, plan dönemi sonunda binde 50'ye düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için sağlık altyapısının geliştirilmesi ve temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması öngörülmüştür. 5 yaş altı çocuk ölüm oranının binde 100'den binde 70'e düşürülmesi planlanmıştır. 1984 yılında 48.825 bin olacağı hesaplanan toplam nüfusun, 1989 yılında 54.327 bine ulaşacağı tahmin edilmektedir. 1985 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 50,7 milyon olarak kaydedilmiştir. Plan dönemi boyunca yıllık nüfus artış hızının %2,5 civarında seyretmesi öngörülmüştür. Bu artış hızının uzun vadede ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine uygun olarak düşürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Beşinci Plan dönemi başında nüfusun yüzde 58,8'inin 15- 64 yaş grubunda bulunacağı, plan dönemi sonunda ise, bu nüfus grubunun payının yüzde 60,4'e yükseleceği tahmin edilmiştir. Doğurganlığın düşmesinin bir sonucu olarak, 0 -14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payında azalmalar gelecekte de devam edecektir. 1984 yılında bu nüfus grubunun payı yüzde 37,1 iken, Beşinci Plan dönemi sonunda yüzde 35,5'e ineceği hesaplanmıştır. Beşinci Plan dönemi başında erkekler için 60,6, kadınlar için 65,5 yıl olan doğuştan ortalama hayat ümidi süresi, dönem sonunda yaklaşık iki yıl artarak sırasıyla 62,8 ve 67,8 yıla yükseleceği hesaplanmıştır. Kadınların iş gücüne katılım oranının artırılması için çeşitli mesleki eğitim ve teşvik programlarının uygulanması planlanmıştır. Kadın iş gücü katılım oranının %20 seviyelerinden %25 seviyelerine çıkarılması hedeflenmiştir. Bağımlılık oranının %70 seviyelerinden %65'e düşürülmesi amaçlanmıştır. Çalışabilir nüfusun artması ve eğitim seviyesinin yükselmesi bu oranın azalmasına katkı sağlayacak etkenler olarak görülmüştür (<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>; erişim tarihi: 05.04.2024). Bu dönemde, nüfus artışı ve politikaları aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artış Hızının Kontrolü:

- Nüfus artış hızının düşürülmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından önemli bir hedef olarak belirlenmiştir.
- Nüfus artış hızının düşürülmesi için aile planlaması ve doğurganlık oranlarının kontrol altına alınması politikaları uygulanmıştır.

2. Aile Planlaması Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:

- Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması için sağlık hizmetlerinin kalitesi yükseltilmiştir. Bebek ölüm hızının azaltılması,

çocukların sağlık ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi için doğum öncesi safhadan başlamak üzere ilgili kamu kuruluşları ve özel kuruluşların desteğiyle yeni teknolojik gelişmelere uygun ana- çocuk sağlığı hizmetlerinin temel sağlık hizmetleriyle birlikte götürülmesine önem verilmiştir.

- Halk sağlığı merkezlerinde aile planlaması hizmetlerine erişim kolaylaştırılmış ve bu hizmetlerin etkinliği artırılmıştır.

3. Kadınların Eğitimi ve İşgücüne Katılımı:

- Kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve işgücüne katılımının artırılması, nüfus artış hızını kontrol altında tutma politikalarının bir parçası olarak ele alınmıştır.
- Kadınların eğitimine yapılan yatırımlar artırılmış ve işgücü piyasasına katılımlarını teşvik edici politikalar uygulanmıştır.

4. Göç ve Kentleşme:

- İç göçün dengeli bir şekilde yönetilmesi ve kentleşme sürecinin planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.
- Kırsal kalkınma projeleri ve bölgesel gelişim planlarıyla kırsal alanlardan kentlere olan göçün azaltılması amaçlanmıştır.

5. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri:

- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması, nüfus politikalarının önemli bir parçası olarak görülmüştür.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, toplumun genel refah seviyesini yükseltmeyi ve nüfusun sağlıklı bir şekilde büyümesini sağlamayı hedeflemiştir.

6. Nüfusun Dengeli Dağılımı:

- Nüfusun dengeli bir şekilde dağılımını sağlamak için bölgesel kalkınma politikaları uygulanmıştır.
- Kırsal alanların ekonomik ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi için yatırımlar yapılmıştır.

7. Veri Toplama ve Analiz:

- Demografik verilerin düzenli olarak toplanması ve analiz edilmesi için sistemler güçlendirilmiştir.
- Nüfus politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve gerektiğinde revize etmek amacıyla performans göstergeleri belirlenmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması Programları:** Aile planlaması hizmetleri, sağlık merkezlerinde daha geniş kitlelere ulaştırılmış ve doğurganlık oranlarının düşürülmesi hedeflenmiştir.
- **Kadın İstihdamı Teşvikleri:** Kadınların iş gücüne katılımını artırmak amacıyla eğitim ve mesleki eğitim programları yaygınlaştırılmıştır.
- **Göç Yönetimi:** İç göçün dengeli bir şekilde yönetilmesi ve kırsal kalkınma projeleri ile kırsal alanların cazibesinin artırılması hedeflenmiştir.
- **Eğitim ve Sağlık Yatırımları:** Eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar artırılarak, nüfusun genel refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Bu politikalar ve uygulamalar, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin nüfus artış hızını kontrol altına almak ve nüfusun sosyo-ekonomik yapısını iyileştirmek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde uygulanan politikaların etkileri, sonraki yıllarda yapılan değerlendirmelerle analiz edilmiştir ve nüfus politikaları sürekli olarak güncellenmiştir.

12.4.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) Döneminde Uygulamalar:

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve demografik hedeflerini belirlemekte ve bu hedeflere ulaşmak için çeşitli stratejiler geliştirmekte odaklanmıştır. Nüfus artışı ve politikaları bu planın önemli bir parçasını oluşturmuş ve belirli öncelikler çerçevesinde ele alınmıştır. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin toplam nüfusunun 1994 yılına kadar 60 milyonun üzerine çıkması beklenmiştir. Yıllık nüfus artış hızı ise %2,1 olarak öngörülmüştür. Nüfus artış hızının kontrol altına alınması ve daha sürdürülebilir bir büyüme oranına çekilmesi amaçlanmıştır. Doğurganlık oranının (kadın başına düşen çocuk sayısı) 1990'da yaklaşık 3,0 iken, plan dönemi sonunda 2,7'ye düşmesi öngörülmüştür. Bu azalış, artan kentleşme, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının 1994 yılı itibarıyla %55'e çıkarılması hedeflenmiştir. Kırsaldan kente doğru olan göç hareketleri, bu oranın artışında etkili olmuştur. 0-14 yaş arası genç nüfusun oranının %38'den %34'e düşmesi beklenmiştir. Çalışabilir yaş grubunun (15-64 yaş) oranı ise %58'in üzerine çıkarak artış göstermiştir. Yaşlı nüfusun (65 yaş ve üzeri) toplam nüfus içindeki payının %4,5 seviyelerine ulaşması öngörülmüştür. Bebek ölüm oranının binde 60 civarında iken, plan dönemi sonunda binde 45'e indirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve aşılama kampanyalarının yaygınlaştırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. 5 yaş altı çocuk ölüm oranının binde 80'den binde 60'a düşmesi öngörülmüştür. Kadın iş gücü katılım oranının %25'ten %28'e çıkarılması hedeflenmiştir. Kadınların iş gücüne katılımını artırmak

için mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Bağımlılık oranının %65 seviyelerinden %60'ın altına indirilmesi hedeflenmiştir. Çalışabilir nüfusun artmasıyla birlikte bu oranın azalması beklenmiştir (<https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/35254/xfiles/plan6.pdf>; erişim tarihi:05.04.2024). İşte Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın nüfus artışı ve politikalarıyla ilgili ana unsurlar:

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artışının Yönetimi:

- Nüfus artış hızının kontrol altında tutulması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla aile planlaması ve doğum kontrol yöntemlerine yönelik politikalar geliştirilmiştir.
- Nüfus artışının ekonomik kalkınma üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerinin minimize edilmesi hedeflenmiştir.

2. Aile Planlaması ve Sağlık Hizmetleri:

- Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu hizmetlerin kalitesinin artırılması hedeflenmiştir.
- Üreme sağlığı ve doğum kontrol yöntemlerinin halk arasında daha geniş bir şekilde tanıtılması ve uygulanması sağlanmıştır.

3. Kadınların Sosyal ve Ekonomik Rolü:

- Kadınların sosyal ve ekonomik rollerinin güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması öncelikli hedefler arasında yer almıştır.
- Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve iş gücüne katılımının teşvik edilmesi sağlanmıştır.

4. Eğitim ve Bilinçlendirme:

- Eğitim programlarının güçlendirilmesi ve aile planlaması ile ilgili bilinçlendirme kampanyalarının düzenlenmesi desteklenmiştir.
- Toplumda aile planlaması ve üreme sağlığı konusunda bilgi edinme ve farkındalık artırma amacıyla çeşitli eğitim programları uygulanmıştır.

5. Kırsal ve Kentsel Göç Yönetimi:

- İç göç hareketlerinin dengeli bir şekilde yönetilmesi ve kırsal-şehir ayrımının azaltılması için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir.
- Kırsal kalkınma projeleri ve şehirleşme stratejileri üzerinde durulmuştur.

6. Sosyal Refah ve Destek Programları:

- Sosyal refah programlarının ve destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması hedeflenmiştir.
- Sosyal destek programları ve yardımların artırılması, dezavantajlı grupların desteklenmesi sağlanmıştır.

7. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Demografik araştırmaların teşvik edilmesi ve nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılması için veri toplama yöntemlerinin güçlendirilmesi sağlanmıştır.
- Nüfus yapısına dair daha detaylı ve kapsamlı verilerin elde edilmesi amacıyla çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

8. Kalkınma ve Nüfus Politikasının Entegrasyonu:

- Nüfus politikalarının ekonomik kalkınma stratejileriyle uyumlu hale getirilmesi ve entegre bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir.
- Nüfus artışının ekonomik büyüme ile uyumlu şekilde yönetilmesi için stratejik yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması:** Aile planlaması hizmetlerinin artırılması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak uygulama sürecinde bazı zorluklar yaşanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve toplumsal eşitliğin sağlanması için çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.
- **Kırsal Kalkınma:** Kırsal kalkınma ve iç göç yönetimi konularında çeşitli stratejiler uygulanmış, bu konularda daha fazla iyileştirmeye ihtiyaç duyulmuştur.
- **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Eğitim ve bilinçlendirme programlarının etkileri toplumda daha belirgin hale gelmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, nüfus politikalarının ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirilmesini amaçlamış ve çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Ancak, uygulama süreçlerinde karşılaşılan zorluklar, sonraki kalkınma planlarında nüfus politikalarının daha etkili bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

12.4.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Döneminde Uygulamalar:

Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerini belirlerken nüfus artışı ve bu artışa yönelik politikaları da ele almıştır. Bu plan, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısını göz önünde bulundurarak, nüfus yönetimi ile ilgili çeşitli stratejiler ve önlemler geliştirmiştir. Toplam doğurganlık hızı (TFR), bir kadının doğurganlık çağında (15-49 yaş) doğurduğu çocuk sayısını ifade eder. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'deki toplam doğurganlık hızı, 1996-2000 döneminde Türkiye'nin toplam doğurganlık hızı yaklaşık olarak 2.4 çocuk/kadın civarındaydı. 1990'da yıllık nüfus artış hızı 1,97 ve doğurganlık hızı 2,99 olarak gerçekleşirken, 1994'te yıllık nüfus artış hızı 1,78 ve doğurganlık hızı 2,69 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının yavaşladığı 1990-1995 döneminde yıllık ortalama olarak yüzde 1,85 düzeyinde gerçekleşeceği ön görülmektedir. 1985-1990 döneminde 3,4 olarak saptanan toplam doğurganlık hızının 1994 yılında 2,69'a, bebek ölüm hızının binde 67'den binde 46,8'e, yıllık nüfus artış hızının ise yüzde 2,17'den 1994 yılında yüzde 1,78'e düştüğü tahmin edilmektedir. 1990-1994 yılları arasında, nüfusun üç ana yaş grubu itibarıyla dağılımında; 0-14 yaş grubu oranının yüzde 35,5'den yüzde 33'e düştüğü, 15-64 yaş grubu oranının yüzde 60,5'den yüzde 62,5'e, 65 ve üstü yaş grubu oranının ise yüzde 4'den yüzde 4,5'e yükseldiği tahmin edilmektedir. 0-14 ve 65+ yaş gruplarının toplam nüfusa oranı olan bağımlılık oranının %55 seviyelerinde olması beklenmiştir. Bu oran, nüfusun ekonomik olarak aktif olmayan kesiminin büyüklüğünü ve dolayısıyla sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki yükü göstermektedir. Kadınların iş gücüne katılım oranının artırılması ve 2000 yılına kadar %30 seviyelerine çıkarılması hedeflenmiştir. Kadın istihdamını teşvik eden politikalar ve mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması öngörülmüştür. (https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/524_1.pdf; erişim tarihi:05.04.2023). İşte Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın nüfus artışı ve politikalarına dair belirlenen ana unsurlar:

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artışının Kontrolü:

- Nüfus artış hızının kontrol altına alınması ve denetlenmesi hedeflenmiştir. Nüfus artışının ekonomik ve sosyal kalkınma üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilerin azaltılması amaçlanmıştır.

2. Aile Planlaması ve Sağlık Hizmetleri:

- Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması sağlanmıştır. Üreme sağlığı ve doğum kontrolü ile ilgili hizmetlerin daha erişilebilir hale getirilmesi hedeflenmiştir.
- Doğum kontrol yöntemlerinin etkili bir şekilde kullanılmasını teşvik eden politikalar geliştirilmiştir.

3. Kadınların Eğitimi ve Sosyal Rolü:

- Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konularında çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.
- Kadınların iş gücüne katılımının teşvik edilmesi ve sosyal rollerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

4. Eğitim ve Bilinçlendirme:

- Eğitim programlarının güçlendirilmesi ve aile planlaması konularında bilinçlendirme kampanyalarının artırılması sağlanmıştır.
- Toplumda aile planlaması ve üreme sağlığı konularında daha fazla bilgi verilmesi ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

5. Kırsal ve Kentsel Alanlarda Nüfus Yönetimi:

- İç göçlerin dengeli bir şekilde yönetilmesi ve kırsal kalkınma projelerinin desteklenmesi sağlanmıştır.
- Şehirleşme ve kırsal kalkınma arasındaki dengenin sağlanması için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir.

6. Sosyal Destek Programları:

- Sosyal destek ve refah programlarının güçlendirilmesi, dezavantajlı grupların desteklenmesi sağlanmıştır.
- Aile destek programlarının artırılması ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılması hedeflenmiştir.

7. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Demografik verilerin toplanması ve analiz edilmesi için çeşitli araştırmaların teşvik edilmesi sağlanmıştır.
- Nüfus dinamiklerini daha iyi anlamak için veri toplama yöntemlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

8. Nüfus ve Ekonomik Kalkınma Entegrasyonu:

- Nüfus politikalarının ekonomik kalkınma stratejileriyle uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir.

- Ekonomik kalkınmanın nüfus artışıyla uyumlu şekilde yönetilmesi için stratejik yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması:** Aile planlaması hizmetleri ve doğum kontrol yöntemleri konusunda bazı ilerlemeler sağlanmış, ancak uygulama sürecinde bazı zorluklar yaşanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitim seviyelerinin artırılması ve toplumsal eşitliğin sağlanması konusunda çeşitli adımlar atılmıştır.
- **Kırsal Kalkınma ve Şehirleşme:** İç göçlerin dengeli bir şekilde yönetilmesi ve kırsal kalkınma projeleri desteklenmiş, ancak bazı alanlarda daha fazla iyileştirmeye ihtiyaç duyulmuştur.
- **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Eğitim ve bilinçlendirme programlarının etkileri toplumda belirgin hale gelmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, nüfus artışı ve bu artışa yönelik politikaların ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Ancak, uygulama süreçlerinde karşılaşılan zorluklar, sonraki planlarda nüfus politikalarının daha etkin bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

12.4.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Döneminde Uygulamalar: Kadın istihdamının desteklenmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, göç politikalarının yönetimi gibi konulara odaklanılmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerini belirlerken, nüfus artışı ve bu artışa yönelik politikaları ele almıştır. Bu plan, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısını dikkate alarak, nüfus yönetimi ile ilgili stratejiler geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Yıllık nüfus artış hızı ve toplam doğurganlık hızında görülen tedrici düşüş devam etmekte, 1995 yılında 60,5 milyon olarak tahmin edilen nüfusun 2000 yılı itibarıyla 65,3 milyon civarında gerçekleşmiştir. 1995 yılında yüzde 1,57 olduğu tahmin edilen yıllık nüfus artış hızının, 2000 yılında yüzde 1,50'ye düştüğü, toplam doğurganlık hızının ise aynı dönemde 2,69'dan 2,53'e gerilediği tahmin edilmektedir. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızının % 1,4 seviyesinde olması beklenmiştir. Bu oran, önceki plan dönemlerine kıyasla daha düşüktür. 2000 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 67,8 milyondur ve bu nüfusun 2005 yılına kadar 72 milyona ulaşacağı tahmin edilmiştir. Planda, toplam doğurganlık oranının (kadın başına düşen ortalama doğum sayısı) 2005 yılına kadar 2,1'e düşmesi hedeflenmiştir. Bu

oran, nüfusun yenilenme seviyesinin hemen üzerinde yer almakta olup, kontrollü bir nüfus artışının sağlanması için hedeflenmiştir. Kentsel nüfus oranının artarak 2005 yılına kadar %70'e ulaşması beklenmiştir. Bu artış, Türkiye'deki kentleşme sürecinin hızlanmasının ve kırsaldan kente göç hareketlerinin artmasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının (65 yaş ve üzeri) artarak 2005 yılına kadar %6,6 seviyesine çıkması beklenmiştir. Bu artış, Türkiye'nin yaşlanan bir nüfusa sahip olma eğilimini göstermektedir ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. 0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki oranının azalma eğiliminde olduğu ve 2005 yılına kadar %30 seviyesine düşmesi beklenmiştir. Bu, genç nüfusun giderek azalacağına ve Türkiye'nin yaşlanmaya başladığına işaret etmektedir. Plana göre, bebek ölüm hızının 2005 yılına kadar binde 20'nin altına indirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve anne-çocuk sağlığına yönelik önlemlerin iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Anne ölüm oranının da 2005 yılına kadar binde 5 seviyelerine düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu oran, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artması ve kadın sağlığına verilen önemin bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Kadın iş gücüne katılım oranının artırılması ve 2005 yılına kadar %35 seviyelerine çıkarılması hedeflenmiştir. Kadın istihdamının artırılması için eğitim ve mesleki beceri geliştirme programlarına daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çalışabilir yaş grubunun dışındaki nüfusun (0-14 ve 65+ yaş grupları) toplam nüfusa oranı olan bağımlılık oranının 2005'e kadar %53 seviyelerinde olması beklenmiştir. Bu oran, Türkiye'nin sosyal güvenlik ve ekonomik kalkınma açısından dinamik bir nüfus yapısına sahip olmasına rağmen, gelecekteki demografik değişimlerin etkilerinin dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. Doğuşta hayatta kalma ümidinin ise yaklaşık 1,1 yıl artarak 69,1 yıla ulaştığı hesaplanmıştır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf; erişim tarihi:05.04.2023). İşte Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın nüfus artışı ve politikalarına dair belirlenen ana unsurlar:

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Nüfus Politikaları

1. Nüfus Artışının İyileştirilmesi:

- Nüfus artış hızının kontrol altında tutulması ve bu artışın ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır.
- Doğum oranlarının dengelenmesi ve planlaması üzerine stratejiler geliştirilmiştir.

2. Aile Planlaması ve Üreme Sağlığı:

- Aile planlaması hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak ve üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesini artırmak hedeflenmiştir.
- Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması sağlanmıştır.

3. Kadınların Güçlendirilmesi:

- Kadınların eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında güçlendirilmesi ve toplumsal eşitlik konularında ilerleme sağlanması hedeflenmiştir.
- Kadınların ekonomik ve sosyal rollerinin güçlendirilmesi yönünde çeşitli adımlar atılmıştır.

4. Eğitim ve Bilinçlendirme:

- Eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve aile planlaması konularında bilinçlendirme kampanyalarının artırılması sağlanmıştır.
- Toplumda aile planlaması ve üreme sağlığı konularında bilgi artırımı ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

5. Kırsal ve Kentsel Kalkınma:

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki dengenin sağlanması ve iç göçlerin yönetilmesi için stratejiler geliştirilmiştir.
- Kırsal kalkınma projeleri ve şehirleşme stratejileri ile nüfus dinamiklerinin dengelenmesi hedeflenmiştir.

6. Sosyal Destek ve Refah Programları:

- Sosyal destek ve refah programlarının güçlendirilmesi, dezavantajlı grupların desteklenmesi ve sosyal eşitsizliklerin azaltılması sağlanmıştır.
- Aile destek programlarının artırılması ve sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

7. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Demografik araştırmaların teşvik edilmesi ve nüfus verilerinin toplanması için çeşitli yöntemlerin uygulanması sağlanmıştır.
- Nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılması için veri toplama yöntemlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

8. Nüfus ve Ekonomik Kalkınma Entegrasyonu:

- Nüfus politikalarının ekonomik kalkınma stratejileri ile uyumlu hale getirilmesi ve bu politikaların ekonomik hedeflerle bütünleştirilmesi sağlanmıştır.

- Ekonomik kalkınmanın nüfus artışıyla uyumlu bir şekilde yönetilmesi için stratejik yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Uygulamalar ve Sonuçlar

- **Aile Planlaması:** Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesinin artırılması konularında ilerleme sağlanmıştır.
- **Kadın Eğitimi:** Kadınların eğitim seviyeleri artırılmış ve toplumsal eşitlik konularında çeşitli adımlar atılmıştır.
- **Kırsal Kalkınma ve Şehirleşme:** İç göçlerin dengeli yönetimi ve kırsal kalkınma projeleri desteklenmiş, ancak uygulama sürecinde bazı zorluklar yaşanmıştır.
- **Eğitim ve Bilinçlendirme:** Eğitim ve bilinçlendirme programlarının etkileri toplumda belirgin hale gelmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus artışı ve bu artışa yönelik politikalarının ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Ancak, uygulama süreçlerinde karşılaşılan zorluklar, sonraki kalkınma planlarında nüfus politikalarının daha etkin bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

Tablo 33: Türkiye'nin Nüfus ve Demografik Göstergeleri (Yıllık, 2000-2024)

Yıl	Nüfus Miktarı (Milyon)	Nüfus Artış Hızı (%)	Doğum Artış Hızı (%)	Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk/Kadın)	Bebek Ölüm Oranı (Ölüm/1.000 Doğum)
2000	67.8	1.8	2.0	2.3	35.0
2001	68.5	1.7	1.9	2.2	34.5
2002	69.3	1.6	1.8	2.1	34.0
2003	70.1	1.5	1.7	2.0	33.5
2004	71.0	1.4	1.6	1.9	33.0
2005	72.0	1.3	1.5	1.8	32.5
2006	73.0	1.2	1.4	1.8	32.0
2007	74.0	1.1	1.3	1.7	31.5
2008	75.0	1.0	1.2	1.6	31.0
2009	76.0	0.9	1.1	1.5	30.5
2010	77.0	0.8	1.0	1.4	30.0
2011	78.0	0.7	0.9	1.3	29.5
2012	79.0	0.6	0.8	1.3	29.0
2013	80.0	0.5	0.7	1.2	28.5
2014	81.0	0.4	0.6	1.1	28.0
2015	82.0	0.3	0.5	1.1	27.5
2016	83.0	0.2	0.4	1.0	27.0
2017	84.0	0.1	0.3	1.0	26.5
2018	85.0	0.1	0.3	1.0	26.0
2019	86.0	0.1	0.3	1.0	25.5
2020	87.0	0.1	0.3	1.0	25.0
2021	88.0	0.1	0.3	1.0	24.5
2022	89.0	0.1	0.3	1.0	24.0
2023	90.0	0.1	0.3	1.0	23.5
2024	91.0	0.1	0.3	1.0	23.0

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

12.4.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) Döneminde Uygulamalar:

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hedefleyen kapsamlı bir strateji belgesidir. Bu planda nüfus artışı ve politikaları, ülkenin demografik yapısının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak belirlenmiştir. Nüfus artış hızı 2000 yılında yüzde 1,41 iken, 2005 yılında yüzde 1,26'ya düşmüştür. Aynı dönemde, çalışma çağı nüfusu olan 15-64 yaş grubu ile 65 yaş üzeri yaşlı nüfus artmış ve toplam nüfus içindeki payları sırasıyla yüzde 64,7'den yüzde 65,7'ye ve yüzde 5,4'ten yüzde 5,9'a yükselmiştir. VIII. Plan döneminde,

Türkiye’de yaratılan istihdam, çalışma çağı nüfusunun ve işgücünün gerisinde kalmıştır. Bu dönemde, çalışma çağı nüfusu yıllık ortalama yüzde 1,9, işgücü yüzde 1,3 ve istihdam yüzde 0,4 oranında artmıştır. 2001 krizinin ardından daralan istihdam, 2004 ve 2005 yıllarında artış göstermiştir. Plan döneminde, GSYİH yıllık ortalama yüzde 4,4 büyümesine rağmen, toplam istihdam artışı yüzde 0,4 olmuştur. Tarım sektöründe istihdamın azalması sonucunda ve 2001 krizinin etkisiyle işsizlik oranı 2000 yılında yüzde 6,5 iken 2005 yılında yüzde 10,3 seviyesine yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise 2000 yılında yüzde 9,4’ten 2002 yılında yüzde 15’e yükselmiş ve 2005 yılında yüzde 13,6’ya gerilemiştir. Genel işsizlikten yaklaşık iki kat daha fazla olan genç işsizlik ise önemini korumuştur. 2007-2013 yılları arasında Türkiye’nin nüfus artış hızı yavaşlamış ve doğurganlık oranında da azalma görülmüştür. Plana göre, Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızının %1,2 seviyelerinde seyretmesi beklenmekteydi. Gerçekleşen verilere göre ise bu oran 2007'de %1,26 ve 2012'de %1,21 olarak kaydedilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin demografik geçiş sürecinde olduğunu göstermektedir. Planda, doğurganlık oranının kadının doğurganlık çağındaki (15-49 yaş arası) ortalama çocuk sayısının 2,1'in altına inmesi beklenmiştir. Bu öngörüyle beraber, Türkiye'nin doğurganlık oranı 2010 itibarıyla 2,05'e düşmüştür. Kalkınma Planı, Türkiye'de iç göçün devam edeceğini ve bu durumun özellikle büyük şehirlerde nüfus yoğunluğunu artıracaklarını öngörmüştür. Türkiye'de iç göç, ekonomik fırsatlar ve daha iyi yaşam koşulları arayışı gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Plana göre, kentsel nüfus oranı 2007 yılında %70 iken, bu oranın 2013 yılı itibarıyla %75'e çıkması öngörülmüştür. Nitekim 2013'te kentsel nüfus oranı %76,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin yaşlı nüfusu (65 yaş ve üzeri) 2007 yılında %7 iken, 2013 yılına kadar %8'e yükselmesi beklenmiştir. Bu artış, Türkiye'nin yaşlanan bir nüfusa sahip olacağına ve buna yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yaşlı nüfusun artışı, sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı yaratmaktadır. Genç nüfusun (0-14 yaş arası) oranı ise 2007'de %28,7 iken, 2013 itibarıyla %25,3'e gerilemiştir. Bu durum, eğitim, istihdam ve sağlık politikalarında yeni düzenlemeler yapılmasını gerektiren demografik bir değişimi göstermektedir. Planda bebek ölüm hızının 2007 yılında binde 18 olduğu ve 2013 yılı itibarıyla binde 12 seviyelerine düşürülmesi hedeflenmiştir. Sağlık hizmetlerine erişim ve iyileşen sağlık koşulları sayesinde, 2012 yılı itibarıyla bebek ölüm hızı binde 11,6'ya düşmüştür. Anne ölüm oranlarının da aynı dönem içinde binde 28'den binde 19'a düşmesi öngörülmüştür. Bu düşüş, özellikle kırsal alanlardaki sağlık hizmetlerine erişim ve doğum öncesi bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi sayesinde mümkün olmuştur. Kadınların iş gücüne katılım oranının artırılması için çeşitli politikalar belirlenmiştir. 2007 yılında kadın iş gücüne katılım oranı %24,5 iken, 2013 yılı itibarıyla bu oranın %29'a çıkması beklenmiştir. Gerçekleşen verilere göre ise kadın

iş gücüne katılım oranı 2012'de %29,5'e yükselmiştir. Çalışabilir yaş grubunun (15-64 yaş arası) dışındaki nüfusun (0-14 ve 65+ yaş grupları) toplam nüfusa oranı olarak tanımlanan bağımlılık oranının, 2007'de %49 iken 2013 yılında %47'ye düşmesi beklenmiştir. Bağımlılık oranındaki bu düşüş, Türkiye'nin demografik fırsat penceresi dönemine girmekte olduğuna işaret etmektedir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf; erişim tarihi:05.04.2024). İşte bu dönemdeki ana unsurlar ve stratejiler:

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Nüfus Artışı ve Politikaları

1. Nüfus Artışının Yönetimi:

- Türkiye'deki nüfus artış hızının dengelenmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yönetilmesi hedeflenmiştir.
- Nüfus artış hızının ekonomik büyüme ile uyumlu hale getirilmesi için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirilmiştir.

2. Aile Planlaması ve Üreme Sağlığı:

- Aile planlaması hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesinin artırılması öncelikli hedefler arasında yer almıştır.
- Üreme sağlığı konusunda bilgilendirme ve eğitim programlarının güçlendirilmesi, aile planlaması yöntemlerinin daha geniş bir kitleye ulaştırılması amaçlanmıştır.

3. Kadın ve Çocuk Hakları:

- Kadınların ekonomik ve sosyal haklarının güçlendirilmesi, çocuk haklarının korunması ve aile içindeki eşitsizliklerin azaltılması üzerine çalışmalar yapılmıştır.
- Kadınların iş gücüne katılımının artırılması ve çocukların eğitim olanaklarının genişletilmesi yönünde politikalar geliştirilmiştir.

4. Eğitim ve Bilinçlendirme:

- Eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve aile planlaması konularında toplumsal bilinçlendirme kampanyalarının artırılması teşvik edilmiştir.
- Üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda toplumsal farkındalığı artıracak eğitim programları düzenlenmiştir.

5. Kırsal ve Kentsel Nüfus Dengesinin Sağlanması:

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki nüfus dengesinin sağlanması amacıyla stratejiler geliştirilmiştir.

- İç göçlerin etkilerinin yönetilmesi ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi için çeşitli projeler teşvik edilmiştir.

6. Sosyal Destek ve Refah Programları:

- Sosyal destek ve refah programlarının güçlendirilmesi, dezavantajlı grupların desteklenmesi ve sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi sağlanmıştır.
- Aile destek programlarının artırılması ve sosyal hizmetlerin kapsamının genişletilmesi hedeflenmiştir.

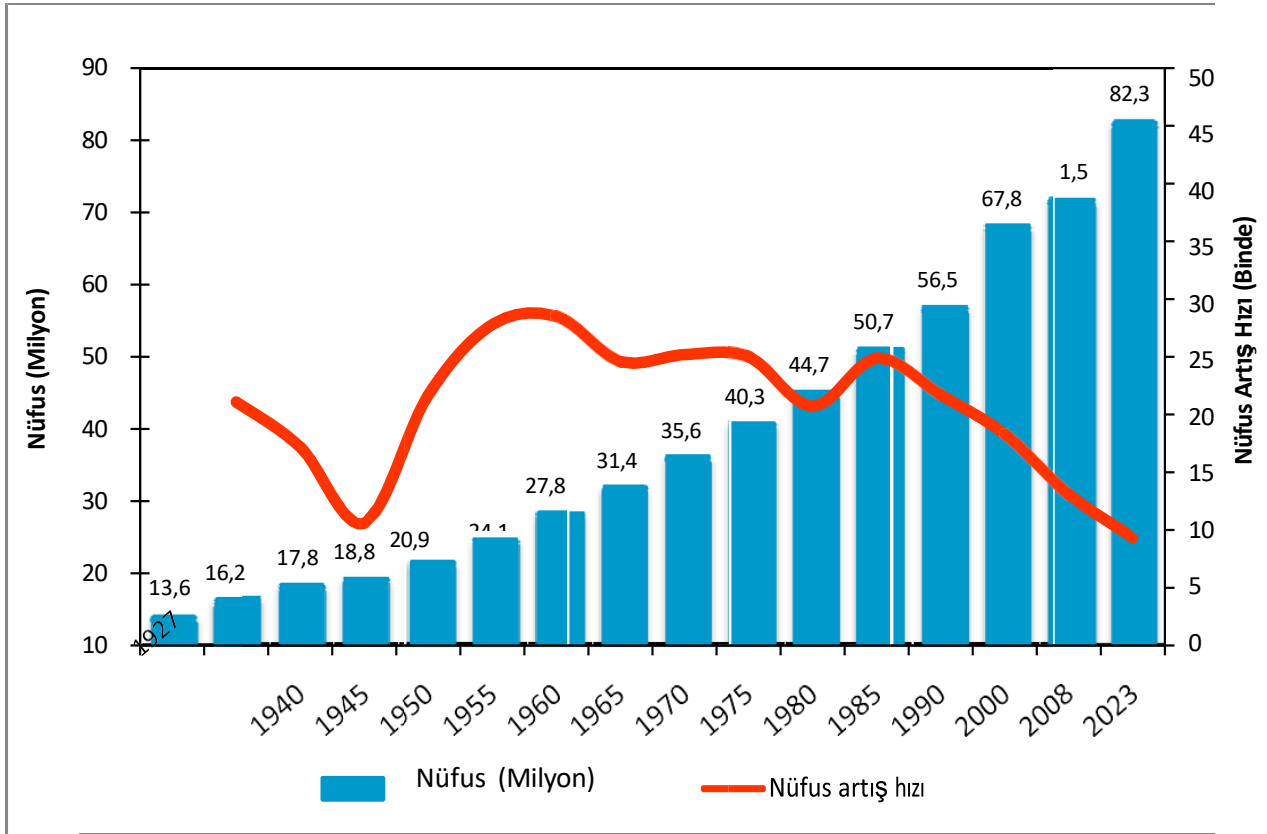
7. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Demografik araştırmaların teşvik edilmesi ve nüfus verilerinin toplanması amacıyla çeşitli yöntemler uygulanmıştır.
- Nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve politika oluşturma süreçlerinde bu verilere dayanılması sağlanmıştır.

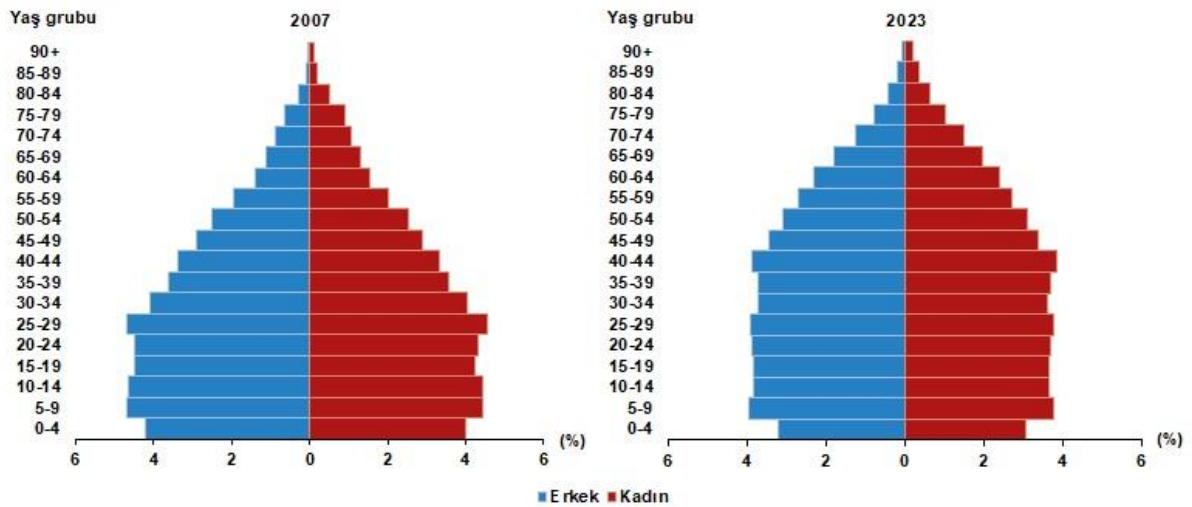
8. Göç Politikaları:

- İç ve dış göçlerin yönetimi için stratejiler geliştirilmiş, göçmenlerin sosyal entegrasyonunu destekleyen politikalar uygulanmıştır.
- Göçün ekonomik ve sosyal etkilerini yönetmek için çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus politikalarını ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri doğrultusunda ele almıştır. Plan, aile planlaması ve üreme sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesini, kadın ve çocuk haklarının korunmasını, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerini, kırsal ve kentsel nüfus dengesinin sağlanmasını, sosyal destek ve refah programlarının güçlendirilmesini ve göç politikalarının iyileştirilmesini kapsamaktadır. Bu politikalar, nüfus artışının ekonomik büyüme ile uyumlu bir şekilde yönetilmesini ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasını hedeflemiştir.

Grafik 25: Türkiye'nin 2007-2023 Yılları Arasındaki Nüfus Artış Miktarı ve Oranı

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), 2023:6'daki grafikten alınmıştır.

Grafik 26: Türkiye'nin 2007 ve 2023 Yıllarına Ait Nüfus Piramidi

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), 2023:9'daki grafikten alınmıştır.

12.4.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) Döneminde Uygulamalar:

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus politikaları belirlenmiş, doğum teşvikleri, aile destekleri, eğitim ve sağlık yatırımları gibi alanlarda önemli adımlar atılmıştır. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınma stratejilerini belirleyen kapsamlı bir plandır. Bu planda nüfus artışı ve politikaları, Türkiye'nin demografik değişimlerinin ekonomik ve sosyal gelişmelere etkisini dikkate alarak belirlenmiştir. 10. Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus artış hızının yavaşlamaya devam edeceğini öngörmüştür. 2014 yılı için Türkiye'nin nüfus artış hızı %1,3 olarak tahmin edilmiş ve 2018 yılına kadar bu oranın %1,2 seviyesine düşmesi beklenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2018 itibarıyla yıllık nüfus artış hızı %1,24 olarak gerçekleşmiştir. Planda, 2023 yılına kadar Türkiye'nin nüfusunun 84 milyon civarına ulaşması öngörülmüş ve yıllık nüfus artış oranındaki azalmaya dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin toplam doğurganlık oranı 2014 yılında kadın başına 2,1 çocuk seviyesindeyken, bu oranın 2018 yılında 2,07'ye düşeceği tahmin edilmiştir. Doğurganlık oranındaki bu düşüş, Türkiye'nin demografik yapısındaki dönüşümün ve yaşlanan nüfus eğiliminin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Plan, Türkiye'de kentsel nüfusun artmaya devam edeceğini öngörmüş ve kentsel nüfus oranının 2014'te %77,3 iken 2018'de %79,1'e çıkması beklenmiştir. Gerçekleşen verilere göre, 2018 itibarıyla Türkiye'nin kentsel nüfus oranı %80'e ulaşmıştır. 10. Kalkınma Planı'na göre, Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfus oranı 2014 yılında %8,3 iken, 2018 itibarıyla %9,2'ye çıkması beklenmiştir. Gerçekleşen verilere göre ise 2018'de yaşlı nüfus oranı %8,8 olarak kaydedilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin yaşlanma sürecine girdiğini ve yaşlı nüfusun artışının sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak planlar yapılması gerektiğini göstermektedir. Genç nüfusun (0-14 yaş arası) oranı 2014'te %24,3 iken, bu oranın 2018'de %23,6'ya düşmesi öngörülmüştür. Bu azalma, demografik dönüşüm sürecini ve eğitim, istihdam ve sosyal politikaların gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Planda, bebek ölüm hızınının 2014'te binde 10,8'den 2018'de binde 9,0'a düşmesi hedeflenmiştir. Sağlık sisteminde yapılan iyileştirmeler ve koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması sayesinde 2018'de bebek ölüm hızı binde 9,3 olarak gerçekleşmiştir. Anne ölüm oranlarınının 2014'te binde 15'ten 2018'de binde 10'a düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, doğum öncesi bakım hizmetlerinin artırılması ve sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi gibi politikalar öngörülmüştür. Kadınların iş gücüne katılım oranı 2014'te %30,3 iken, 2018 yılına kadar bu oranın %34'e çıkarılması hedeflenmiştir. 2018 yılında kadın iş gücüne katılım oranı %34,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış, kadınların eğitim ve iş gücü piyasasına katılımını teşvik eden politikaların bir sonucu olarak görülmektedir. Çalışabilir yaş grubunun (15-64 yaş

arası) dışındaki nüfusun (0-14 ve 65+ yaş grupları) toplam nüfusa oranı olarak tanımlanan bağımlılık oranının 2014'te %47 iken 2018'de %50'ye çıkması beklenmiştir. Bu artış, Türkiye'nin demografik fırsat penceresinin sonuna yaklaştığına ve yaşlanma sürecine girdiğine işaret etmektedir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf; erişim tarihi:05.04.2024). İşte bu dönemdeki ana unsurlar ve stratejiler:

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Nüfus Artışı ve Politikaları

1. Demografik Değişimlerin Yönetimi:

- Nüfus artış hızının sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yönetilmesi hedeflenmiştir.
- Yaşlanma, genç nüfusun dinamikleri ve diğer demografik değişimlerin ekonomiye etkileri göz önünde bulundurulmuştur.

2. Aile Planlaması ve Üreme Sağlığı:

- Aile planlaması hizmetlerinin daha erişilebilir hale getirilmesi ve üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesinin artırılması ön planda tutulmuştur.
- Üreme sağlığı konusunda toplumsal farkındalığı artırmak ve aile planlaması yöntemlerini teşvik etmek amacıyla çeşitli programlar geliştirilmiştir.

3. Kadın ve Aile Politikaları:

- Kadınların iş gücüne katılımını artırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak üzerine politikalar geliştirilmiştir.
- Aile içi şiddetle mücadele, kadın haklarının güçlendirilmesi ve çocuk refahının artırılması hedeflenmiştir.

4. Yaşlanma ve Emeklilik Sistemleri:

- Yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkileri yönetmek amacıyla emeklilik ve yaşlı bakım politikaları yeniden değerlendirilmiştir.
- Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal entegrasyonu için çeşitli stratejiler belirlenmiştir.

5. Eğitim ve Bilinçlendirme:

- Eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve üreme sağlığı konularında toplumsal bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması teşvik edilmiştir.
- Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir.

6. Kırsal ve Kentsel Nüfus Dengesinin Sağlanması:

- İç göçlerin ve kentsel büyümenin yönetilmesi amacıyla kırsal kalkınma projeleri ve kentsel planlama stratejileri geliştirilmiştir.
- Kırsal alanların ekonomik kalkınmasını desteklemek ve kentsel altyapıyı güçlendirmek için projeler hayata geçirilmiştir.

7. Sosyal Destek ve Refah Programları:

- Sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmetlerin artırılması hedeflenmiştir.
- Sosyal refah programlarının kapsamının genişletilmesi ve sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi sağlanmıştır.

8. Göç ve Entegrasyon Politikaları:

- İç ve dış göçlerin yönetimi için politikalar geliştirilmiş ve göçmenlerin toplumsal entegrasyonunu destekleyen stratejiler uygulanmıştır.
- Göçmenlere yönelik sosyal hizmetlerin ve entegrasyon programlarının güçlendirilmesi teşvik edilmiştir.

9. Sağlık ve Yaşam Kalitesi:

- Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak ve yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla sağlık politikaları geliştirilmiştir.
- Sağlık sisteminin güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

10. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve politika oluşturma süreçlerinde bu verilere dayanılması amacıyla demografik araştırmalar teşvik edilmiştir.
- Nüfus verilerinin toplanması ve analiz edilmesi için çeşitli yöntemler uygulanmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin nüfus artışını ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri doğrultusunda yönetmeyi amaçlamıştır. Aile planlaması ve üreme sağlığı, kadın ve aile politikaları, yaşlanma ve emeklilik sistemleri, eğitim ve bilinçlendirme, kırsal ve kentsel nüfus dengesi, sosyal destek ve refah programları, göç politikaları, sağlık ve yaşam kalitesi, demografik araştırmalar ve veri toplama gibi çeşitli alanlarda stratejiler geliştirilmiştir. Bu politikalar, demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki etkilerini yönetmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

12.4.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023) Döneminde Uygulamalar:

Demografik değişimlerin etkileri göz önünde bulundurularak, doğurganlık oranlarının artırılması, yaşlanan nüfusun yönetimi, göç politikaları ve genç nüfusun eğitimi gibi konulara ağırlık verilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerini belirlerken nüfus artışı ve demografik değişimleri de dikkate almıştır. Plan, Türkiye'nin kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfusla ilgili çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirmiştir. 11. Kalkınma Planı'na göre, Türkiye'nin nüfus artış hızının yavaşlayarak devam edeceği öngörülmüştür. 2018 yılında yıllık nüfus artış hızı %1,24 iken, 2023 yılına kadar bu oranın %1,1 seviyelerine düşmesi beklenmiştir. Planda, Türkiye'nin toplam nüfusunun 2023 yılına kadar yaklaşık 87 milyon seviyesine ulaşması öngörülmüştür. Bu öngörü, özellikle genç nüfusun azalma eğiliminde olması ve yaşlı nüfus oranının artışı dikkate alınarak yapılmıştır. Toplam doğurganlık oranının 2023 yılına kadar 2,0 seviyesinde stabil kalması hedeflenmiştir. Bu hedef, doğurganlık oranının dengelenmesi ve sürdürülebilir nüfus artışı için önem arz etmektedir. Doğurganlık oranındaki düşüşün önlenmesi amacıyla, aile ve nüfus politikalarına yönelik çeşitli teşvik ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. 11. Kalkınma Planı'na göre, Türkiye'de kentsel nüfusun artmaya devam etmesi beklenmektedir. 2018'de %80 olan kentsel nüfus oranının, 2023'e kadar %82'ye ulaşması hedeflenmiştir. Kentsel nüfusun artmasıyla birlikte altyapı, ulaşım ve sosyal hizmetler alanlarında iyileştirmeler yapılması planlanmıştır. Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının (65 yaş ve üzeri) 2023 yılına kadar %11,0'a ulaşması öngörülmüştür. Bu oran, 2018'de %8,8 iken 5 yıllık süreçte önemli bir artış göstermektedir. Yaşlı nüfusun artışı, sosyal güvenlik ve sağlık harcamaları üzerinde baskı oluşturacağından, yaşlı bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve emeklilik sisteminin sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Genç nüfusun (15-24 yaş arası) oranında ise düşüş beklenmekte olup, bu oran 2023'te %14,5 olarak öngörülmüştür. Bu durum, iş gücü piyasasında genç nüfusun azalmasına ve yaşlanma sürecine hazırlık yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Plana göre, bebek ölüm hızının 2023 yılına kadar binde 7 seviyelerine indirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve anne-çocuk sağlığına yönelik yatırımların artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Anne ölüm oranının 2023 yılına kadar binde 8'in altına düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi planlanmıştır. Kadın iş gücüne katılım oranının 2023 yılına kadar %38'e çıkarılması hedeflenmiştir. 2018 yılında %34,1 olan bu oranın artırılması için kadın istihdamını teşvik eden politikaların hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çalışabilir yaş grubunun dışındaki nüfusun (0-14 ve 65+ yaş grupları) toplam

nüfusa oranı olan bağımlılık oranının 2023'e kadar %52 seviyelerine çıkması beklenmiştir. Bu artış, iş gücü piyasasına yeni katılanların ve emeklilik yaşına ulaşanların dengelenmesi gerektiğini göstermektedir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf; erişim tarihi:05.04.2024). İşte On Birinci Kalkınma Planı'nda nüfus artışı, uygulamaları ve politikaları ile ilgili ana unsurlar:

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Nüfus Artışı ve Politikaları

1. Demografik Değişimlere Uyum Sağlama:

- Nüfus artış hızının ve demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri doğrultusunda yönetilmesi vurgulanmıştır.
- Yaşlanan nüfus, genç nüfus dinamikleri ve iç göçler gibi demografik faktörlerin etkileri ele alınmıştır.

2. Aile Destek Programları:

- Ailelerin refahını artırmak ve aile yapısını desteklemek amacıyla çeşitli sosyal destek ve teşvik programları geliştirilmiştir.
- Aile içi şiddetle mücadele, çocukların korunması ve ailelerin sosyal güvenliğinin artırılması gibi alanlarda politikalar uygulanmıştır.

3. Kadın ve Çocuk Hakları:

- Kadınların iş gücüne katılımını artırmak, cinsiyet eşitliğini sağlamak ve çocuk haklarını korumak üzere çeşitli stratejiler belirlenmiştir.
- Kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve çocukların eğitimine yönelik yatırımlar yapılması teşvik edilmiştir.

4. Yaşlı Nüfus ve Sosyal Güvenlik:

- Yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkilerini yönetmek için yaşlı bakım hizmetleri ve emeklilik sistemleri güçlendirilmiştir.
- Yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerin artırılması ve yaşlıların toplumsal hayata entegrasyonu sağlanmıştır.

5. Eğitim ve İnsan Kaynakları:

- Eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve insan kaynaklarının kalitesinin artırılması için çeşitli reformlar ve projeler gerçekleştirilmiştir.
- Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir.

6. Kırsal ve Kentsel Nüfus Politikaları:

- Kırsal alanların kalkınmasını desteklemek ve kentsel altyapıyı güçlendirmek amacıyla çeşitli projeler geliştirilmiştir.
- İç göçlerin yönetimi ve kentsel dönüşüm projeleri ile şehirleşmenin etkileri ele alınmıştır.

7. Sağlık Politikaları:

- Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak ve sağlık sisteminin güçlendirilmesi için çeşitli stratejiler belirlenmiştir.
- Sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve sağlıkta eşitlik sağlanması teşvik edilmiştir.

8. Göç ve Entegrasyon:

- İç ve dış göçlerin yönetimi için politikalar geliştirilmiş ve göçmenlerin toplumsal entegrasyonunu destekleyen stratejiler uygulanmıştır.
- Göçmenlere yönelik sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi ve entegrasyon programlarının genişletilmesi sağlanmıştır.

9. Sosyal Destek ve Refah Programları:

- Sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmetlerin artırılması hedeflenmiştir.
- Sosyal refah programlarının kapsamının genişletilmesi ve sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi teşvik edilmiştir.

10. Demografik Araştırmalar ve Veri Toplama:

- Nüfus dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve politika oluşturma süreçlerinde bu verilere dayanılması amacıyla demografik araştırmalar teşvik edilmiştir.
- Nüfus verilerinin toplanması ve analiz edilmesi için çeşitli yöntemler uygulanmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı, Türkiye'nin demografik değişimlerini ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri doğrultusunda yönetmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım benimsemiştir. Aile destek programları, kadın ve çocuk hakları, yaşlı nüfus ve sosyal güvenlik, eğitim ve insan kaynakları, kırsal ve kentsel nüfus politikaları, sağlık politikaları, göç ve entegrasyon, sosyal destek ve refah programları ve demografik araştırmalar gibi çeşitli alanlarda stratejiler ve politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin demografik dinamiklerini daha iyi yönetmeyi ve kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır.

12.4.12. On İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2024-2028) Döneminde Uygulamalar:

12. Kalkınma Planı (2024-2028), Türkiye'nin demografik yapısındaki önemli değişiklikler ışığında geliştirilmiş bir dizi politika önerisi sunmaktadır. Türkiye, nüfus artışı hızının yavaşladığı, doğurganlık oranlarının düştüğü ve yaşlanan bir nüfus yapısına doğru evrildiği bir süreç yaşamaktadır. Bu demografik değişiklikler, ekonomik büyüme, işgücü piyasası ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Planın dönemine göre Türkiye'nin toplam nüfusunun 85 milyonun üzerinde olacağı öngörülmektedir. Nüfus artış hızı ise önceki dönemlere kıyasla düşüş göstermekte olup, 12. Kalkınma Planı bu düşüşü dengeleyici ve yaşlanan nüfus sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan politikalar içermektedir. Kalkınma planı, bu değişimlere uyum sağlayacak nüfus politikalarını hedeflemektedir.

Türkiye'deki nüfus artış hızı, 20. yüzyılın ortalarına kadar yüksek seviyelerde seyretmişken, son yıllarda bu hız azalmaya başlamıştır. On İkinci Kalkınma Planı, nüfus artış hızının %1'in altına inmesi ve doğurganlık oranlarının azalması karşısında nüfusun ekonomik büyümeye katkısını sürdürebilmek için nüfus politikalarının revize edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Plan kapsamında, bebek ölüm oranının her 1000 canlı doğumda 7'nin altına düşürülmesi hedeflenmektedir. Türkiye'de 1.000 canlı doğum başına bebek ölüm oranı 2024-2028 döneminin sonunda %6'ya düşürülmesi hedeflenmektedir. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve anne-bebek sağlığı programlarının güçlendirilmesi bu hedefin temel unsurları arasında yer almaktadır. 2024-2028 döneminde nüfus artış hızının %0,7'ler seviyesinde olması beklenmektedir. Plan, bu durumu dengelemek için genç nüfusun desteklenmesi ve aktif iş gücüne katılım oranlarının artırılması gerektiğini belirtmektedir.

Doğurganlık oranları, nüfusun uzun vadeli büyüme potansiyelini belirleyen en önemli demografik göstergelerden biridir. Türkiye'de doğurganlık oranı 2,1 çocuk başına kişi sayısının altına inmiş ve bu, nüfusun uzun vadede küçülme riskiyle karşı karşıya kalabileceğini göstermiştir. 12. Kalkınma Planı'nda doğurganlık oranının 1,9-2,0 aralığında sabitlenmesi ve mümkünse 2,1'e çıkarılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, esnek çalışma modelleri ve aileyi destekleyici politikalar gündeme getirilmiştir. Türkiye'de yaşlı nüfus oranı giderek artmakta ve bu durum, sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı yaratmaktadır. Bağımlılık oranı, çalışma çağındaki nüfusun üzerindeki ekonomik yükü gösterir ve Türkiye'de yaşlı bağımlılık oranının artmasıyla birlikte bu oran yükselmektedir. 2024-2028 dönemi itibariyle Türkiye'de 65 yaş ve üstü nüfus oranının %10'u geçmesi beklenmektedir. Plan, 2024 yılı itibariyle bağımlılık oranının %47 seviyelerine

ulaşacağını öngörmektedir. Bu artışla başa çıkabilmek için emeklilik yaşının kademeli olarak artırılması, aktif işgücü politikalarının güçlendirilmesi ve yaşlı bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi tedbirler planlanmıştır. Türkiye'deki yaşlı nüfus (65 yaş ve üzeri) oranı, 2028 yılına kadar %12,5 seviyesine ulaşacaktır. Bu demografik değişim hem sağlık hem de sosyal güvenlik alanında yeni stratejiler gerektirmektedir. Bağlılık oranı, 2024-2028 döneminde %52'ye yükselerek, çalışma yaşındaki nüfusun üzerindeki yükün artacağını göstermektedir. Türkiye'de kadın işgücüne katılım oranı %34 seviyesinde olup, bu oran 2028 yılına kadar %40 seviyesine çıkarılmayı hedeflemektedir. Çalışma hayatında kadınlara yönelik daha esnek iş modelleri ve çocuk bakım hizmetlerinin artırılması planlanmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımını artırmak için eşitlik politikaları ve destek programları geliştirilmelidir. İş yerinde cinsiyet eşitliği sağlamak, kadın girişimciliği teşvik etmek önemlidir. Sağlık altyapısının güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğinin artırılması gereklidir. Kamu ve özel sektör iş birliği ile sağlık yatırımları yapılmalıdır. Yaşam kalitesini artırmak için sosyal hizmetler, çevre düzenlemeleri ve toplumsal projeler desteklenmelidir. Bu durum, toplumun genel refahını artırır.

Türkiye hem iç göç hareketleri hem de dış göç (mülteci hareketleri) açısından yoğun bir nüfus hareketliliği yaşamaktadır. 12. Kalkınma Planı, göçmen nüfusun entegrasyonu ve bu nüfusun sosyal hizmetlere erişimi konusunda daha güçlü politikalar öngörmektedir. Dış göç özellikle Suriyeli mültecilerin Türkiye'de kalıcı nüfus yapısına dahil olması sürecinde kritik rol oynamaktadır. Plan, mültecilerin sosyal entegrasyonu, eğitim, sağlık ve işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırıcı politikalar içermektedir. İç göç ise büyük şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu dengelemek için bölgesel kalkınma projeleriyle desteklenmektedir. Genç nüfusun eğitimi, iş gücüne katılımı ve ekonomik üretkenliği, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik kalkınmasında kilit rol oynamaktadır.

Bu nedenle On İkinci Kalkınma Planı, genç nüfusun istihdam olanaklarının artırılması ve eğitim düzeylerinin iyileştirilmesine özel önem vermektedir. Eğitim politikalarının güçlendirilmesi, üniversite eğitiminin niteliğinin artırılması ve genç girişimciliğin teşvik edilmesi gibi hedefler öne çıkmaktadır. 12. Kalkınma Planı (2024-2028), Türkiye'nin demografik yapısındaki değişimlere odaklanarak nüfusun ekonomik büyümeye ve sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkı sağlayacağını ele almaktadır. Bu dönemdeki politikalar, nüfus artış hızının düşmesi, doğurganlık oranlarının azalması, göç hareketleri ve yaşlanan nüfusa yönelik stratejilerle, Türkiye'nin sosyoekonomik hedeflerine ulaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Tablo 34: Türkiye'nin Demografik Verileri (1927-2024)

Yıl	Nüfus Miktarı (Milyon Kişi)	Nüfus Artış Hızı (%)	Doğum Artış Hızı (%)	Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk/Kadın)	Bebek Ölüm Oranı (Ölüm/1.000 Doğum)	Yaşam Beklentisi (Yıl)
1927	13.6	N/A	N/A	6.6	250	35
1950	20.9	2.5	4.3	6.4	200	40
1960	27.8	2.9	4.5	6.2	180	43
1970	35.6	2.5	3.8	5.5	150	49
1980	44.7	2.4	3.7	4.1	120	54
1990	56.2	2.0	2.9	3.1	60	65
2000	67.8	1.8	2.0	2.3	35	68
2010	73.7	1.2	1.3	2.0	30	72
2020	83.6	1.0	1.1	1.9	10	75
2024	93.0 (Tahmin)	0.8	1.0	1.7	8.5	78 (Tahmin)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Nüfus ve Demografi İstatistikleri, 1927-2024.*, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Beş Yıllık Kalkınma Planlarından* alınmıştır.

Türkiye'de beş yıllık kalkınma planlarından çıkartılacak genel sonuçlar ve analizler şunlardır:

Kalkınma Planları Hedeflerinin Genel Sonuçları:

1. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Hedefleri:

- Beş yıllık kalkınma planları, Türkiye'nin ekonomik büyüme hedeflerini belirler ve ekonomik kalkınmayı destekleyen stratejiler geliştirir.
- Özellikle sanayi, tarım, hizmetler sektörü ve altyapı yatırımlarına odaklanarak ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak hedeflenir.

2. Sosyal Kalkınma ve Refah:

- Sosyal kalkınma hedefleri, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yaşam standartlarını artırmayı amaçlar.
- Sosyal hizmetlerin kalitesini yükseltmek ve dezavantajlı gruplara yönelik destekleri artırmak öncelikler arasında yer alır.

3. İstihdam ve İşgücü Pazarının Gelişimi:

- İşsizlik oranlarını azaltmak ve istihdamı artırmak için çeşitli politikalar ve teşvikler sunulur.
- Eğitim ve beceri geliştirme programları, iş gücünün kalitesini artırmak için uygulanır.
- Yeni çağın getirdiği mesleklere göre, yeni mesleki eğitim sistemini belirlemek.

4. **Kalkınma Alanlarında Denge:**

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelişim dengesini sağlamak için kırsal kalkınma projeleri ve kentsel dönüşüm stratejileri geliştirilir.
- Bölgesel eşitsizliklerin azaltılması için bölgesel kalkınma programları uygulanır.

5. **Altyapı Yatırımları:**

- Ulaşım, enerji, su ve çevre altyapısına yönelik büyük ölçekli yatırımlar yapılır.
- Altyapı projeleri, ekonomik gelişimin desteklenmesi ve yaşam kalitesinin artırılması için kritik öneme sahiptir.

6. **Çevre ve Sürdürülebilirlik:**

- Çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri, çevresel etkileri minimize etmeye yönelik politikaları içerir.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım ve çevre dostu teknolojilerin teşvik edilmesi öne çıkar.

7. **Demografik Değişimler ve Nüfus Politikaları:**

- Nüfus artışı, yaşlanma ve göç gibi demografik değişimlere yanıt olarak stratejiler geliştirilir.
- Nüfus politikaları, aile yapısını desteklemek ve toplumsal dinamikleri yönetmek için uygulanır.

8. **Rekabetçilik ve Yenilikçilik:**

- Ülkenin rekabetçilik düzeyini artırmak ve yenilikçi sektörlere yatırım yapmak için stratejiler geliştirilir.
- AR-GE ve inovasyon desteklenir ve teknolojik gelişmeler teşvik edilir.

9. **Kamu Yönetimi ve Kurumsal Kapasite:**

- Kamu yönetimi reformları ve kurumsal kapasitenin artırılması hedeflenir.
- Etkili ve şeffaf kamu yönetimi, kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynar.

10. **Uluslararası İş Birliği ve Yatırımlar:**

- Uluslararası iş birlikleri ve dış yatırımların teşvik edilmesi, dış ticaretin ve ekonomik entegrasyonun artırılması sağlanır.
- Uluslararası standartlarla uyum sağlamak ve küresel ekonomik trendlerle uyumlu olmak önemlidir.

Analizler:

- 1. Planların Uygulama ve Sonuçları:**
 - Her kalkınma planının uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklar ve başarılar analiz edilir.
 - Uygulama sürecindeki eksiklikler ve güçlü yönler belirlenir.
- 2. Ekonomik Performansın İzlenmesi:**
 - Ekonomik büyüme oranları, işsizlik, enflasyon ve diğer makroekonomik göstergeler değerlendirilir.
 - Ekonomik hedeflere ulaşma derecesi analiz edilir.
- 3. Sosyal Etkiler:**
 - Sosyal refah göstergeleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi değerlendirilir.
 - Sosyal kalkınma hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığı incelenir.
- 4. Altyapı ve Çevresel Performans:**
 - Altyapı projelerinin etkileri ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin başarısı analiz edilir.
 - Çevre koruma politikalarının etkinliği değerlendirilir.
- 5. Bölgesel Gelişme ve Eşitsizlikler:**
 - Bölgesel kalkınma projelerinin başarısı ve bölgesel eşitsizliklerin azalması analiz edilir.
 - Kırsal ve kentsel alanlardaki gelişim dengesi gözlemlenir.
- 6. Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim:**
 - Nüfus artışının ve demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal etkileri incelenir.
 - Nüfus politikalarının etkinliği değerlendirilir.
- 7. Rekabetçilik ve İnovasyon:**
 - Rekabetçilik düzeyi ve yenilikçilik stratejilerinin başarısı analiz edilir.
 - AR-GE yatırımlarının ve teknolojik gelişmelerin etkisi değerlendirilir.
- 8. Kamu Yönetimi Reformları:**
 - Kamu yönetimi reformlarının etkinliği ve kurumsal kapasitenin artırılması analiz edilir.
 - Kamu hizmetlerinin kalitesi ve şeffaflık değerlendirilir.
- 9. Uluslararası İş Birliği ve Dış Yatırımlar:**
 - Uluslararası iş birliklerinin ve dış yatırımların etkisi analiz edilir.
 - Dış ticaret ve ekonomik entegrasyonun başarı düzeyi gözlemlenir.

Beş yıllık kalkınma planları, Türkiye'nin stratejik hedeflerine ulaşmak için kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşım sunar. Her plan dönemin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş ve uygulanabilir stratejiler belirlemiştir. Uygulama süreçleri ve sonuçları, gelecek planlamaları için önemli dersler ve bilgiler sağlar.

13. BÖLÜM

13. ULUSLARARASI KURUM VE ÖRGÜTLERİN NÜFUS KONUSUNDA YAPTIĞI ÇALIŞMALAR VE PROGRAMLARI

Uluslararası kurum ve örgütler, nüfus program ve politikaları geliştirme ve uygulamada önemli rolleri bulunmaktadır. Bir yerde nüfus popülasyonlarını düzenleyen ve organize eden bir süreci oluşturmaktadır. Bu kurumlar, dünya genelinde nüfus dinamiklerini izleyerek, ülkeler arasındaki iş birliğini artırarak ve çeşitli projelerle nüfus artışı, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği gibi konularda çalışmalar yürütmektedir. Uluslararası kurum ve örgütler, nüfus dinamiklerinin yönetimi ve demografik değişikliklerin etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla çeşitli program ve politikalar geliştirmektedir. Bu çabalar, sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun azaltılması, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği ve insan hakları gibi geniş bir yelpazeyi kapsar. Nüfus dinamikleri, ekonomik ve sosyal kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan, bu alanlarda yapılan çalışmalar, küresel kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik öneme sahiptir. İşte bazı önemli uluslararası kurum ve örgütlerin nüfus program ve politikaları:

1.3.1. Birleşmiş Milletlerin Nüfus Çalışmaları ve Programları

İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan büyük devletlerin liderliğinde oluşturulan bir dünya teşkilatı olan, Birleşmiş Milletler (BM), 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan savaşların ve barışa yönelik tehditlerin tekrarını önlemek ve uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur. Birleşmiş Milletler uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, devletler arasında dostane ilişkileri desteklemek, kalkınmayı ve insan haklarını geliştirmek amacıyla, 25 Nisan 1945 yılında kurulmuştur. Dünya barışını, güvenliğini korumak ve uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel bir iş birliği oluşturmaktır. Örgütün II. Dünya Savaşı sonrasında 51 olan üye sayısı, 2024 itibarıyla 193 üyeye ulaşmıştır, ayrıca 2 gözlemci devlette BM bünyesindedir. Türkiye de BM'nin kurucu üyeleri arasında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), dünya nüfus dinamiklerine yönelik programlar ve planlar geliştirmekte ve bunları çeşitli zaman dilimlerinde güncellemektedir. Bu programlar ve planlar, nüfus artışı, sağlık, göç, cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları kapsamaktadır (<https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa#:~:text=%C4%B0kinci%20D%C3%BCnya;erişim tarihi:05.04.2024>)

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA): UNFPA, cinsiyet eşitliği, üreme sağlığı, gençlik ve nüfus dinamikleri konularında küresel ve yerel düzeyde çalışmalar yürütür. Aile planlaması, anne ve çocuk sağlığı, gençlerin güçlendirilmesi gibi alanlarda programlar geliştirir.

- **Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü:** BM, nüfus verilerini toplar, analiz eder ve ülkelere danışmanlık yapar. Dünya Nüfus Görünümü raporları, demografik trendlerin izlenmesine yönelik önemli kaynaklardan biridir.
- **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler):** 2015 yılında kabul edilen SDG'lerde nüfusla ilgili hedefler yer almaktadır, özellikle 3. hedef (sağlık ve refah), 4. hedef (nitelikli eğitim) ve 5. hedef (cinsiyet eşitliği) gibi konularda nüfus politikaları geliştirilmiştir.
- **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP),** Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için yoksullukla mücadele, sağlık hizmetlerine erişim ve eğitim gibi alanlarda çalışmalar yapmak. Yoksulluğun azaltılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, eğitim fırsatlarının artırılması ve cinsiyet eşitliği gibi olgular üzerinde çalışmalar yapmaktadır.
- **Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF):** Çocukların haklarını korumak, sağlık, eğitim ve beslenme alanlarında çocuklara destek sağlamak. Anne ve çocuk sağlığı, eğitim, beslenme, çocuk hakları ve korunması gibi, bunun yanında ülkelerin ve toplumların sağlıklı bir nüfus yapısına sahip olmasını amaçlamaktadır.

İşte BM'nin nüfus programları ve planlarının yıllar içindeki gelişimi:

1950'lerdeki Uygulama ve Politikaları

- 1954: BM, dünya nüfus sorunlarını ele almak amacıyla ilk Dünya Nüfus Konferansı'nı düzenledi. Konferansta, nüfus artışı ve demografik değişiklikler üzerine tartışmalar yapıldı.

1960'lardaki Uygulama ve Politikaları

- 1965: BM Nüfus Bölümü, dünya nüfus verilerini toplayıp analiz etmeye ve ülkelerin nüfus politikalarını incelemeye başladı.
- 1969: BM Nüfus Fonu (UNFPA) kuruldu. UNFPA, aile planlaması, anne sağlığı ve cinsiyet eşitliği konularında destek sağlamak amacıyla faaliyet göstermeye başladı.

1970'lerdeki Uygulama ve Politikaları

- 1974: İkinci Dünya Nüfus Konferansı, nüfus artışı ve kalkınma arasındaki ilişkileri ele aldı ve nüfus politikalarının kalkınma stratejileriyle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurguladı.

1980'lerdeki Uygulama ve Politikaları

- 1984: Üçüncü Dünya Nüfus Konferansı, nüfus ve kalkınma konularında uluslararası iş birliğinin artırılması gerektiğini belirtti. Sağlık, eğitim ve cinsiyet eşitliği gibi sosyal konuların nüfus politikalarına entegrasyonu üzerinde duruldu.

1990'lardaki Uygulama ve Politikaları

- 1994: Kahire'de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD), nüfus politikalarının insan hakları temelli olması gerektiğini vurguladı. Konferans, bireylerin özellikle kadınların sağlık ve üreme haklarına erişimini artırmayı hedefledi.
- 1995: BM Kadın Konferansı, kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği konularını ele aldı. Bu konferans, nüfus politikalarının kadın hakları perspektifinden ele alınması gerektiğini vurguladı.

2000'lerdeki Uygulama ve Politikaları

- 2000: BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDGs) belirlendi. Bu hedefler arasında çocuk ve anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS ile mücadele ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması yer aldı.
- 2005: BM, Dünya Nüfus Durumu raporlarını yayınlamaya başladı. Bu raporlar, dünya nüfusunun mevcut durumu ve gelecekteki projeksiyonlarına ilişkin veriler sunar.

2010'lardaki Uygulama ve Politikaları

- 2015: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) kabul edildi. Bu hedefler, yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, sağlık hizmetlerine erişim, kaliteli eğitim ve cinsiyet eşitliği gibi konuları kapsamaktadır.
- 2019: ICPD+25 Nairobi Zirvesi, Kahire konferansının 25. yıl dönümünde gerçekleştirildi. Zirve, üreme sağlığı, aile planlaması ve gençlerin sağlık hizmetlerine erişimini iyileştirmeye yönelik taahhütlerin yenilenmesini sağladı.

2020'lerdeki Uygulama ve Politikaları

- 2020: BM Nüfus Fonu (UNFPA), COVID-19 pandemisinin nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini ele aldı ve kriz döneminde sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması için stratejiler geliştirdi.
- 2023: BM, Dünya Nüfus Günü'nde sürdürülebilir kalkınma ve nüfus dinamikleri arasındaki ilişkiyi vurgulayan etkinlikler ve raporlar yayınladı.

BM'nin nüfus programları ve planları, yıllar içinde giderek daha kapsamlı ve insan odaklı hale gelmiştir. Başlangıçta nüfus artışı ve demografik değişiklikler üzerinde durulurken, zamanla insan hakları, cinsiyet eşitliği, sağlık ve sürdürülebilir kalkınma gibi konular ön plana çıkmıştır. Bu programlar, küresel nüfus dinamiklerini anlamak ve yönetmek için kritik öneme sahiptir. BM, dünya genelinde nüfusla ilgili politikaların oluşturulması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

1.3.2. Dünya Bankası'nın Nüfus Çalışmaları ve Programları

Dünya Bankası (WB), az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaldıraçlı krediler veren 5 uluslararası kuruluşun bir ailesidir. Dünyanın en büyük ve en bilinen kalkınma bankasıdır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu'nda gözlemcidir. Bankanın merkezi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Washington, DC'dedir. Dünya Bankası'nın temel amacı; dünya üzerindeki yoksulluk ile mücadele etmektir. Bu amaçla Dünya Bankası maddi ve teknik yardım sağlamak suretiyle ülkelerin gelişme kapasitelerinin artırılmasını teminen gerekli çalışmalarda bulunmaktadır. 2021 mali yılında "gelişmekte olan" ve geçiş ülkelerine yaklaşık 98,83 milyar US dolar kredi ve yardım sağlamıştır. Kalkınma Politikası Finansmanı aracılığıyla son 10 yılda 2015 itibarıyla toplam kredi yaklaşık 117 milyar US dolar kaynak sağlamıştır. Dünya Bankası, 1950'lerden itibaren çeşitli kalkınma projeleri ve finansman destekleriyle dünya genelinde nüfus planlama ve programlarına katkıda bulunmuştur. Bu katkılar, ekonomik kalkınma, sağlık, eğitim, nüfus kalitesini yükseltmek, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda olmuştur (<https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/publication/recipe-for-livable-planet?cid;> erişim tarihi:05.04.2024). Dünya Bankasının beş kuruluşu şunlardır:

- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD),

- Uluslararası Kalkınma Derneği (IDA),
- Uluslararası Finans Kurumu (IFC),
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve
- Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID).

Dünya Bankası'nın nüfus planları ve programları yıllar içinde değişen demografik ihtiyaçlara ve kalkınma önceliklerine göre değişim geçirmiştir. Dünya Bankası, nüfus politikaları ve demografik değişimlerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini dikkate alarak, yıllar içinde çeşitli nüfus planları ve programları geliştirmiştir. Bu çabalar, ekonomik kalkınma, yoksulluk azaltma ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus dinamiklerini anlamak ve yönetmek üzerine yoğunlaşmıştır. İşte Dünya Bankası'nın nüfus planları ve programlarının yıllar içindeki gelişim süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

1950'ler ve 1960'lardaki Uygulama ve Politikaları: Temel Kalkınma ve Nüfus Dinamikleri

- **1950'lerdeki Uygulama ve Politikaları:** Dünya Bankası, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma ve kalkınma projelerine odaklandı. Bu dönemde nüfus dinamikleri doğrudan bir politika odağı olmasa da nüfus artışının ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri araştırılmaya başlandı.
- **1960'lardaki Uygulama ve Politikaları:** Dünya Bankası, nüfus artışının kalkınma üzerindeki etkilerini daha fazla dikkate almaya başladı. Bu dönemde nüfus artışının yoksulluk ve kalkınma üzerindeki etkileri üzerine araştırmalar yapılmaya başlandı.

1970'lerdeki Uygulama ve Politikaları: Nüfus Politikaları ve Aile Planlaması

- **1970'lerdeki Uygulama ve Politikaları:** Dünya Bankası, nüfus artışının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak amacıyla demografik araştırmalara yatırım yaptı. Bu dönemde, aile planlaması ve nüfus kontrolü konuları öne çıktı. Banka, nüfus artışını kontrol altına almak için aile planlaması programlarını desteklemeye başladı.

1980'lerdeki Uygulama ve Politikaları: Entegre Kalkınma Stratejileri

- Dünya Bankası, nüfus politikalarını daha geniş kalkınma stratejileriyle entegre etmeye başladı. Sağlık, eğitim ve kadınların güçlendirilmesi gibi alanlarda nüfus dinamiklerini

dikkate alan projeler geliştirildi. Bu dönemde, nüfus artışının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkileri vurgulandı.

1990'lardaki Uygulama ve Politikaları: Yoksulluğun Azaltılması ve Sağlık Politikaları

- Dünya Bankası, nüfus politikalarını yoksulluğun azaltılması ve sağlık politikalarıyla daha fazla entegre etmeye başladı. Anne ve çocuk sağlığı, eğitim, cinsiyet eşitliği gibi alanlarda projeler geliştirildi. Bu dönemde, nüfus artışının sosyal ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri daha fazla araştırıldı.

2000'lerdeki Uygulama ve Politikaları: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Nüfus Dinamikleri

- Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler'in Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG'ler) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler) çerçevesinde nüfus politikalarını şekillendirdi. Nüfus artışının yoksulluk, sağlık, eğitim ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkileri vurgulandı. Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus dinamiklerinin yönetimi için çeşitli projeler geliştirildi.

2010'lar ve Sonrası Uygulama ve Politikaları: Kapsayıcı Kalkınma ve Dayanıklılık

- Dünya Bankası, kapsayıcı kalkınma ve dayanıklılık temaları çerçevesinde nüfus politikalarını şekillendirmeye devam etti. İklim değişikliği, göç, şehirleşme ve demografik değişimlerin yönetimi gibi konulara odaklandı. Bu dönemde, nüfus dinamiklerinin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki uzun vadeli etkileri üzerine daha fazla araştırma ve proje geliştirildi.

Dünya Bankası'nın nüfus planları ve programları, ekonomik kalkınma, yoksulluk azaltma ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda dönüşüm geçirmiştir. Nüfus dinamikleri, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, şehirleşme ve iklim değişikliği gibi çeşitli alanlarla entegre edilerek, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri desteklenmiştir. Bu süreçte, demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki etkileri sürekli olarak araştırılmış ve politikalar bu bulgular doğrultusunda şekillendirilmiştir.

- **Nüfus ve Sağlık Programları:** Dünya Bankası, yoksulluğun azaltılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve eğitim gibi alanlarda nüfus dinamiklerini dikkate alan

projeler geliştirir. Banka, aile planlaması, anne ve çocuk sağlığı, eğitim ve cinsiyet eşitliği gibi konularda programlar yürütür.

- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Dünya Bankası, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus politikalarını destekler. İklim değişikliği, şehirleşme ve göç gibi konularda nüfus dinamiklerini dikkate alarak projeler geliştirir. Nüfus artışını kontrol etme, aile planlaması ve sağlık programları gibi alanlarda projeler finansal ve teknik destek sağlar.
- **Demografik ve Sosyal Analiz:** Dünya Bankası, demografik değişimlerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini araştırır ve ülkeleri bu konuda destekleyen projeler geliştirir. Nüfus dinamiklerini ekonomik büyüme ve yoksullukla ilişkilendirir.

1.3.3. OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) Nüfus Çalışmaları ve Programları

OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü), Amerikan Marshall Planı kapsamında, II. Dünya Savaşı'nda harap olan Avrupa'nın yeniden inşası için 1948 yılında kurulan OEEC (Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü), 1960'da Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de katılımıyla küresel çapta bir işlerlik kazanmıştır. Dünya halklarının refahını ve ekonomik kalkınmasını sağlamayı amaçlayan OEEC'nin devamı niteliğindeki OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) ise, 30 Eylül 1961'de kurulmuştur. Merkezi Fransa'nın başkenti Paris'te bulunmaktadır. 38 ülke Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü'ne üyedir.³⁵Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü veya kısaca OECD, İkinci Dünya Savaşından sonra oluşturulan Batı kuruluşları sisteminin bir parçası olarak ihdas edilmiştir. Örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı Avrupa ekonomilerinin desteklenmesi ve onarımı amacıyla, Marshall Planı çerçevesinde ABD ve Kanada'nın o dönemde yaptıkları, yaklaşık 12 Milyar Dolar civarında olan mali yardımın dağıtımına yardımcı olmuştur. OECD'nin en temel amaçları: Ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, yenilik, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refahın sağlanması ve yoksullukla mücadele konularında hükümetlere yardımcı olmak; Ekonomik ve sosyal gelişme ile çevrenin korunması arasındaki dengeyi gözetmek; Herkes için

³⁵ Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan'dır.

iş imkânı yaratılması ve sosyal eşitlik ile etkin ve sağlıklı bir yönetim gerçekleştirilmesi; Yeni gelişme ve sorunları anlamak ve bunlara çözüm üretmek konularında hükümetlere tavsiyelerde bulunmaktır (https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa; erişim tarihi:05.04.2024).

OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü), nüfus planları ve programları ile üye ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasını desteklemek amacıyla çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirmiştir. OECD'nin nüfusla ilgili çalışmaları, üye ülkelerdeki demografik değişikliklerin etkilerini analiz etmek, bu değişikliklere uyum sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek üzerine odaklanmaktadır. İşte yıllar itibariyle OECD'nin nüfus planları ve programlarının gelişimi:

1950'ler ve 1960'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Kuruluş ve İlk Çalışmalar:** 1961'de kurulan OECD, başlangıçta Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü'nün (OEEC) devamı olarak faaliyetlerine başlamıştır. İlk çalışmalar, savaş sonrası yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma üzerine yoğunlaşmıştır.
- **Nüfus ve İş Gücü:** Bu dönemde nüfus artışı, iş gücü piyasası ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler üzerine çalışmalar yapılmıştır.

1970'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Demografik Eğilimler:** 1970'lerde OECD, demografik eğilimler ve bunların ekonomik etkileri üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Özellikle yaşlanma ve iş gücü piyasası dinamikleri üzerine araştırmalar yapılmıştır.
- **Göç Politikaları:** Göç ve göçmen işçilerin entegrasyonu üzerine politikalar ve programlar geliştirilmiştir.

1980'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Nüfus Yaşlanması:** 1980'lerde OECD, nüfusun yaşlanması konusunu önemli bir araştırma alanı olarak belirlemiştir. Yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik sistemleri, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.
- **Kadınların İş Gücüne Katılımı:** Kadınların iş gücüne katılımı ve cinsiyet eşitliği üzerine çalışmalar yapılmış, politika önerileri geliştirilmiştir.

1990'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Sürdürülebilir Kalkınma:** 1990'larda OECD, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde demografik değişikliklerin yönetilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda, çevre ve demografik faktörler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.
- **Göç ve Küreselleşme:** Küreselleşme ve artan uluslararası göçün sosyal ve ekonomik etkileri üzerine çalışmalar yapılmış, üye ülkelerin göç politikaları gözden geçirilmiştir.

2000'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Nüfus ve Eğitim:** 2000'lerde OECD, nüfus değişikliklerinin eğitim sistemleri üzerindeki etkilerini incelemiş ve eğitim politikaları geliştirmiştir.
- **İstihdam ve Sosyal Politikalar:** Nüfusun yaşlanması, düşük doğum oranları ve iş gücü piyasasındaki değişiklikler üzerine çalışmalar yapılmış, istihdam ve sosyal politikalar geliştirilmiştir.

2010'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Akıllı Politikalar:** OECD, demografik değişikliklere uyum sağlamak amacıyla "akıllı" politikalar geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu politikalar, ekonomik büyümeyi teşvik ederken sosyal adaleti sağlama amacı gütmüştür.
- **Göç ve Entegrasyon:** Uluslararası göç, mülteci krizleri ve göçmenlerin entegrasyonu üzerine kapsamlı araştırmalar ve politikalar geliştirilmiştir.

2020'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Pandemi ve Demografi:** COVID-19 pandemisinin demografik etkileri üzerine araştırmalar yapılmış, nüfus sağlığı ve ekonomik toparlanma üzerine politikalar geliştirilmiştir.
- **Dijital Dönüşüm ve İş Gücü:** Dijitalleşme ve teknolojik değişimlerin iş gücü piyasası ve demografik yapılar üzerindeki etkileri incelenmiş, bu alanlarda politika önerileri geliştirilmiştir.

OECD'nin nüfus planları ve programları, yıllar içinde demografik değişikliklere uyum sağlamak ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek amacıyla sürekli olarak evrilmiştir. Bu süreçte, yaşlanan nüfus, düşük doğum oranları, uluslararası göç ve teknolojik değişim gibi konular üzerine odaklanılmıştır. OECD'nin çalışmaları, üye ülkelerin demografik

zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olmayı ve bu değişikliklerin ekonomik ve sosyal etkilerini yönetmeyi amaçlamaktadır.

1.3.4. Avrupa Birliği (AB) Nüfus Çalışmaları ve Programları

Altı üye devlet, 1957'de, işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar verdiler. Böylece, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla, 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. AET'nin **amacı**, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesiydi. 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'nde kararlaştırılan yeni bir Antlaşmanın müzakerelerine başladılar. Maastricht Antlaşması, diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girdi. Maastricht Antlaşması ile üç sütunlu Avrupa Birliği yapısı oluşturuldu. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütununu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri" oluşturuyordu. Avrupa Birliği (AB), yirmi yedi üye ülkeden oluşan ve toprakları büyük ölçüde Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. Yüzölçümü 4.324.782 km², nüfusu 498 milyon kişidir. Parası Avro (€)' dur. Avrupa Birliği, nüfus planları ve programları ile üye ülkelerin demografik değişikliklere uyum sağlamalarını desteklemek amacıyla, çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirmiştir. AB'nin nüfusla ilgili çalışmaları, demografik değişikliklerin ekonomik, sosyal ve politik etkilerini ele alarak üye ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasını teşvik etmeye odaklanmaktadır (https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, erişim tarihi.05.04.2024). İşte yıllar itibariyle AB'nin nüfus planları ve programlarının gelişimi:

1970'ler ve 1980'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Başlangıç ve İlk Çalışmalar:** Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak bilinen AB'nin ilk yıllarında nüfus politikaları daha çok ekonomik büyüme, iş gücü piyasası ve sosyal güvenlik sistemleri üzerine odaklanmıştır.
- **Göç Politikaları:** 1980'lerde, işçi göçü ve göçmen işçilerin entegrasyonu üzerine çalışmalar yapılmış, bu alanda ilk politika önerileri geliştirilmiştir.

1990'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Maastricht Anlaşması:** 1992'de Maastricht Anlaşması ile birlikte, AB'nin sosyal politika alanındaki yetkileri genişlemiş ve nüfus politikaları daha fazla önem kazanmıştır.
- **Demografik Eğilimler:** AB, yaşlanma, düşük doğum oranları ve iş gücü piyasasındaki değişiklikler gibi demografik eğilimlerin etkilerini incelemeye başlamıştır.

2000'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Lizbon Stratejisi:** 2000 yılında başlatılan Lizbon Stratejisi, AB'nin ekonomik büyüme, istihdam ve sosyal uyumu artırmayı amaçlayan bir dizi politika ve programı içermektedir. Bu strateji, demografik değişikliklerin yönetilmesine yönelik politikaları da kapsamaktadır. Lizbon Antlaşması öncesi geçerli olan düzenleme çerçevesinde, nitelikli çoğunluk yönteminde her üye devletin nüfusuna, fiziki ve ekonomik büyüklüğüne göre belirli oranda oyu bulunmakta olup, sistem ağırlıklı oy esasına dayanmaktadır.
- **Avrupa Nüfus Programı:** AB, yaşlanma, göç ve nüfus artışı gibi demografik zorluklarla başa çıkmak için Avrupa Nüfus Programı'nı başlatmıştır. Bu program, üye ülkelerin demografik değişikliklere uyum sağlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.
- **Göç ve Entegrasyon:** AB, uluslararası göçün yönetimi ve göçmenlerin entegrasyonu üzerine kapsamlı politikalar ve programlar geliştirmiştir.

2010'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Avrupa 2020 Stratejisi:** 2010 yılında başlatılan Avrupa 2020 Stratejisi, akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi hedeflemektedir. Bu strateji, demografik değişikliklere uyum sağlamak için çeşitli politika önerileri içermektedir.
- **Demografik Değişiklikler ve Sosyal Politikalar:** AB, yaşlanma, düşük doğum oranları ve göç gibi demografik değişikliklerin sosyal güvenlik sistemleri, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemleri üzerindeki etkilerini incelemeye devam etmiştir.
- **İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı (EaSI):** 2014 yılında başlatılan EaSI programı, istihdam, sosyal koruma ve sosyal içerme politikalarını desteklemektedir. Bu program, demografik değişikliklere uyum sağlamak için de önemli bir araçtır.

2020'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Pandemi ve Demografi:** COVID-19 pandemisinin demografik etkileri üzerine çalışmalar yapılmış, pandeminin nüfus sağlığı, iş gücü piyasası ve ekonomik toparlanma üzerindeki etkilerini ele alan politikalar geliştirilmiştir.
- **Avrupa Yeşil Mutabakatı:** 2019 yılında başlatılan Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlayan bir stratejidir. Bu mutabakat, demografik değişikliklerin yönetilmesi ve sosyal adaletin sağlanması açısından da önemlidir.
- **Yeni Göç ve İltica Paktı:** 2020 yılında sunulan Yeni Göç ve İltica Paktı, AB'nin göç yönetimi ve mülteci politikalarını modernize etmeyi amaçlamaktadır. Bu pakt, uluslararası göçün yönetimi ve göçmenlerin entegrasyonu üzerine odaklanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin nüfus planları ve programları, yıllar içinde demografik değişikliklere uyum sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla sürekli olarak evrilmiştir. Bu süreçte, yaşanan nüfus, düşük doğum oranları, uluslararası göç ve sosyal uyum gibi konular üzerine odaklanılmıştır. AB'nin çalışmaları, üye ülkelerin demografik zorluklarla başa çıkmasına ve bu değişikliklerin ekonomik ve sosyal etkilerini yönetmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

1.3.5. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Nüfus Çalışmaları ve Programları

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 26 üye ülke tarafından onaylanmasının ardından, 7 Nisan 1948 tarihinde resmen kurulmuştur. Dünya Sağlık Asamblesi, İcra Kurulu ve Sekreteryası'dan meydana gelen üçlü bir yönetimi vardır. Dünya Sağlık Teşkilatı'nın ana organlarını teşkil etmektedir. Dünya Sağlık Asamblesi her yıl Mayıs ayında Cenevre'de düzenlenmektedir. Dünya Sağlık Teşkilatı (World Health Organization, www.who.int) sağlık alanında faaliyet gösteren BM ihtisas kuruluşudur. Temel amacı, mümkün olan en fazla sayıda insanı fiziki, zihinsel ve sosyal anlamda olanaklar ölçüsünde sağlıklı kılmaktır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), küresel sağlığı iyileştirme misyonu çerçevesinde nüfus planları ve programlarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu programlar, halk sağlığı ile demografik değişikliklerin kesişim noktalarını ele alarak çeşitli sağlık ve nüfus konularına odaklanmaktadır (<https://cenevreofisi-dt.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/353797#:~:text=erişim tarihi:05.04.2024>). İşte WHO'nun nüfus planları ve programlarının yıllar içinde nasıl geliştiği:

1940'lar ve 1950'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Kuruluş ve İlk Yıllar:** 1948'de kurulan WHO, başlangıçta bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye odaklanmıştır. Nüfus dinamikleri bu dönemde doğrudan bir odak noktası olmasa da nüfus artışının sağlık üzerindeki etkileri incelenmiştir.

1960'lar ve 1970'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Aile Planlaması:** 1960'larda WHO, aile planlaması ve doğurganlık oranlarının düzenlenmesi konularına önem vermeye başlamıştır. Bu dönemde, nüfus artış hızının azaltılması ve üreme sağlığının iyileştirilmesi üzerine programlar geliştirilmiştir.
- **Anne ve Çocuk Sağlığı:** 1970'lerde anne ve çocuk sağlığı programları geliştirilmiş, doğum öncesi bakım ve bebek ölümlerinin azaltılması hedeflenmiştir.

1980'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar (NCDs):** WHO, 1980'lerde bulaşıcı olmayan hastalıkların (kalp hastalıkları, diyabet, kanser) artan önemini kabul ederek bu alanda politikalar geliştirmiştir. Bu hastalıkların artan nüfus ve yaşlanma ile ilişkisi incelenmiştir.
- **Aile Planlaması ve Üreme Sağlığı:** Bu dönemde aile planlaması ve üreme sağlığı konularına yönelik daha kapsamlı programlar geliştirilmiş, doğum kontrol yöntemlerine erişim artırılmıştır.

1990'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Sürdürülebilir Kalkınma ve Sağlık:** WHO, 1990'larda sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus politikalarını sağlık ile ilişkilendirmiştir. Sağlık ve nüfus dinamiklerinin entegrasyonu, kalkınma politikalarının bir parçası haline gelmiştir.
- **HIV/AIDS Salgını:** Bu dönemde HIV/AIDS salgınıyla mücadeleye yönelik programlar geliştirilmiş, bu salgının demografik etkileri ve nüfus üzerindeki sonuçları incelenmiştir.

2000'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **Millennium Kalkınma Hedefleri (MDGs):** 2000 yılında başlatılan BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDGs), WHO'nun sağlık ve nüfus programlarını yönlendirmiştir. Anne sağlığı, çocuk sağlığı ve HIV/AIDS ile mücadele gibi hedefler, nüfus sağlığına yönelik politikaların merkezinde yer almıştır.

- **Sağlık Sistemleri ve Nüfus Dinamikleri:** WHO, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi ve nüfus dinamiklerinin yönetimi üzerine çalışmalar yapmıştır. Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve sağlık eşitsizliklerinin azaltılması hedeflenmiştir.

2010'lardaki Uygulama ve Politikaları:

- **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs):** 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs), WHO'nun nüfus ve sağlık politikalarını şekillendirmeye devam etmiştir. Özellikle iyi sağlık ve refah (SDG 3) hedefi, nüfus sağlığına yönelik programların temelini oluşturmuştur.
- **Yaşlanan Nüfus:** WHO, yaşlanan nüfusun sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini incelemiş ve yaşlı bakımına yönelik politikalar geliştirmiştir.

2020'lerdeki Uygulama ve Politikaları:

- **COVID-19 Pandemisi:** COVID-19 pandemisi, WHO'nun nüfus sağlığına yönelik acil durum programlarını devreye sokmasına neden olmuştur. Pandeminin nüfus sağlığı üzerindeki etkileri, sağlık sistemlerinin dayanıklılığı ve küresel sağlık politikalarının yeniden şekillendirilmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır.
- **Küresel Sağlık ve Nüfus Dinamikleri:** WHO, nüfus dinamiklerinin sağlık üzerindeki etkilerini incelemeye ve sürdürülebilir sağlık politikaları geliştirmeye devam etmektedir. Özellikle sağlık eşitsizlikleri, göç, kentleşme ve iklim değişikliği gibi faktörler, nüfus sağlığına yönelik politikaların odak noktası olmuştur.

WHO'nun nüfus planları ve programları, halk sağlığını iyileştirme hedefi doğrultusunda gelişmiştir. Aile planlaması, üreme sağlığı, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi gibi konular, WHO'nun nüfus politikalarının temel bileşenlerini oluşturmuştur. Bu süreçte, demografik değişikliklerin sağlık üzerindeki etkileri sürekli olarak incelenmiş ve bu değişikliklere uyum sağlamak amacıyla çeşitli politikalar ve programlar geliştirilmiştir.

1.3.6. Dünya Nüfus Konseyi (Population Council) Nüfus Çalışmaları ve Programları

Dünya Nüfus Konseyi (Population Council), dünya genelinde nüfus, sağlık, kalkınma ve sosyal politikalar konularında araştırma ve bilgi üretme amacıyla faaliyet gösteren uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. 1952 yılında John D. Rockefeller III tarafından kurulmuştur. Nüfus Konseyi, 72 yıldır nüfus yapısı ve miktarı, insan refahı, toplum ve çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri anlamak için araştırmalar yapmaktadır. Nüfus Konseyi, nüfus dinamiklerini ve bu dinamiklerin toplumlar üzerindeki etkilerini incelemekte, politika önerileri geliştirmekte ve çeşitli eğitim ve sağlık projeleri yürütmektedir (<https://popcouncil.org/insight/world-population-day-2022/>; erişim tarihi: 05.04.2024).

Dünya Nüfus Konseyi'nin Temel Hedefleri ve Faaliyet Alanları:

1. Araştırma ve Bilgi Üretimi:

- Nüfus dinamikleri, üreme sağlığı, cinsel sağlık, aile planlaması, kadınların güçlendirilmesi ve gençlerin sağlık ve eğitim ihtiyaçları konularında kapsamlı araştırmalar yapar.
- Araştırma sonuçlarını hükümetler, uluslararası kuruluşlar, akademik çevreler ve sivil toplum örgütleri ile paylaşarak politika geliştirilmesine katkı sağlar.

2. Politika Geliştirme:

- Nüfus politikaları, sağlık politikaları ve kalkınma politikaları konusunda öneriler sunar.
- Politikaların etkinliğini artırmak için kanıta dayalı yaklaşımlar geliştirilmesine destek verir.

3. Eğitim ve Kapasite Geliştirme:

- Nüfus ve sağlık alanında çalışan profesyonellere, araştırmacılara ve politika yapıcılara yönelik eğitim programları düzenler.
- Yerel ve ulusal düzeyde kapasite geliştirme projeleri yürütür.

4. Sağlık ve Üreme Sağlığı Programları:

- Aile planlaması, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik programlar geliştirir ve uygular.
- Kadınların ve gençlerin sağlık hizmetlerine erişimini artırmayı hedefler.

5. Kadınların Güçlendirilmesi:

- Kadınların ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarında güçlendirilmesi için projeler geliştirir.
- Kadınların karar verme süreçlerine katılımını teşvik eder.

6. Gençlik Programları:

- Gençlerin sağlık, eğitim ve istihdam konularında desteklenmesi için programlar yürütür.
- Gençlerin kendi sağlıkları ve gelecekleri hakkında bilinçli kararlar almasını sağlar.

Dünya Nüfus Konseyi'nin Çalışmalarının Etkisi:

- **Politika ve Programların Geliştirilmesi:** Konseyin araştırmaları ve önerileri, dünya genelinde birçok ülkenin nüfus, sağlık ve kalkınma politikalarının şekillendirilmesine yardımcı olmuştur.
- **Sağlık Hizmetlerinin İyileştirilmesi:** Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır.
- **Kadın ve Gençlerin Güçlendirilmesi:** Kadınların ve gençlerin toplumsal hayata daha aktif katılımını teşvik ederek toplumsal cinsiyet eşitliği ve gençlerin güçlendirilmesi konularında ilerlemeler kaydedilmiştir.

Örnek Projeler ve Araştırma Alanları:

- **Adolesan Üreme Sağlığı:** Gençlerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda bilinçlendirilmesi ve hizmetlere erişimlerinin artırılması amacıyla projeler yürütülmektedir.
- **Aile Planlaması:** Modern doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve aile planlaması hizmetlerinin erişilebilir kılınması için çalışmalar yapılmaktadır.

- **Kadınların Ekonomik Güçlendirilmesi:** Kadınların ekonomik bağımsızlığını artırmaya yönelik eğitim ve mikro kredi projeleri geliştirilmektedir.

Dünya Nüfus Konseyi, küresel düzeyde nüfus ve sağlık konularında araştırma ve politika geliştirme alanında önemli bir rol oynamaktadır. Konseyin çalışmaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına ve dünya genelinde toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlamaktadır.

1.3.7. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi (Türk Konseyi) Nüfus Çalışmaları ve Programları

Türk Devletleri Teşkilatı, 1992 yılından beri toplanan, "**Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri**" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. 15-16 Eylül 2010'da İstanbul'da toplanan 10. Türk Dili Konuşan Devletler Zirvesi'nde "**Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi**" kurulmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi (Türk Konseyi), üye ülkeler arasında iş birliğini artırmak amacıyla çeşitli alanlarda, özellikle; kültürel, siyasi, ekonomik, askeri, sportif, toplumsal yapı ve jeostratejik konularında üye ülkeler üzerinden çalışmalar yapar. Nüfus konusundaki çalışmaları ve uygulamaları, demografik verilerin toplanması, paylaşılması, analiz edilmesi, ortak nüfus politikalarının geliştirilmesi ve eğitim programlarının düzenlenmesi gibi faaliyetleri içerir. Türk Devletleri Teşkilatı, *Türk Devletleri arasında kapsamlı iş birliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Teşkilatın kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye`dir.*

- **Üye Ülkeler:** Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan.
- **Gözlemci Ülkeler:** Macaristan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)
- **Gözlemci Kuruluşlar:**
 - **Ekonomik İş birliği Teşkilatı (EİT)**
 - **Uluslararası Türk Akademisi- twesco.org**
 - **Türk Kültür ve Miras Vakfı- itchf.org**
 - **Türk Yatırım Fonu**
 - **Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO)- turkicstates.org**
 - **TURKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi)- turkpa.org**
 - **TURKSOY (Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı)- turksoy.org**

Türk Devletler Teşkilatı, üyeleri arasındaki tarihi ve kültürel bağları kullanarak çok boyutlu bir iş birliği modeli oluşturmuştur. Ekonomik kalkınma, kültürel dayanışma ve güvenlik iş birliği hedeflerine yönelik adımlar atan TDT, bölgesel bir güç olarak Türk dünyasının küresel arenada daha etkin ve etkili bir rol üstlenmesine katkı sağlamaktadır. Türk Devletler Teşkilatı'nın (TDT) nüfus politikaları ve demografik yapıya yönelik çalışmaları, üye ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyonunu güçlendirmeye yönelik uzun vadeli bir strateji izlemektedir. TDT'nin “**Türk Dünyası 2040 Vizyonu**” ortak nüfus politikalarının belirlenmesi, eğitim ve beşerî sermaye yatırımlarının artırılması, göç yönetimi ve genç iş gücü potansiyelinin geliştirilmesi gibi konuları kapsar.

Nüfus Konusundaki Ana Çalışma Alanları ve Hedefleri:

- 1. Genç Nüfusun İstihdamı ve Eğitim:** Üye ülkelerdeki yüksek genç nüfus oranı, üretken bir iş gücüne dönüştürülmesi hedefiyle eğitim ve mesleki beceri geliştirme programlarıyla desteklenmektedir. Gençlere yönelik burs programları, mesleki eğitim projeleri ve girişimcilik destekleri, TDT'nin temel çalışma alanlarından biridir. Bu programlar, genç nüfusu iş gücüne entegre ederek ülkelerin ekonomik büyümesini desteklemeyi amaçlar.
- 2. Göç Yönetimi ve Sosyal Dayanışma:** TDT, üye ülkeler arasındaki göç hareketlerinin yönetimi, sınır ötesi istihdam fırsatları ve sosyo-kültürel uyumun sağlanması için ortak politikalar geliştirmektedir. Göçmenlerin ve ailelerinin sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesi, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu hale getirilmektedir.
- 3. Beşerî Sermayenin Güçlendirilmesi:** Eğitim ve yetenek gelişimi alanında gerçekleştirilen yatırımlar, ülkelerin rekabet gücünü artırmayı ve ekonomik dayanıklılığını sağlamayı hedefler. TDT, mesleki eğitim, teknoloji ve dijital beceriler alanında kapasite artırımı sağlamak için projeler geliştirir. Bu kapsamda, özellikle genç nüfusa yönelik istihdam programları ve eğitim fırsatları sağlanarak ekonomik kalkınmaya katkı sunulması hedeflenmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dili konuşan ülkeler arasında iş birliği ve dayanışmayı artırmak amacıyla kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Nüfus konusundaki çalışmaları ve uygulamaları da bu iş birliği ve dayanışma çerçevesinde şekillenir. Türk Devletleri Teşkilatı, nüfus konusundaki çalışmaları ve uygulamalarıyla üye ülkeler arasında demografik iş birliğini ve dayanışmayı artırmayı hedefler. Bu çalışmalar, üye ülkelerin ortak demografik sorunlarına

çözümler bulmalarına ve nüfus dinamiklerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur. İşte TDT'nin nüfus konusundaki temel çalışmaları ve uygulamaları:

1. Demografik Veri Toplama ve Paylaşımı:

- **Veri Paylaşımı:** Üye ülkeler arasında demografik verilerin düzenli olarak toplanması ve paylaşılması sağlanır. Demografik eğilimleri izler ve analiz eder. Bu veriler, nüfus büyüklüğü, doğurganlık oranları, ölüm oranları, göç hareketleri gibi demografik göstergeleri içerir. Bu araştırmaların sonuçlarını üye ülkelerle paylaşarak bilgi alışverişini sağlar.
- **Veri Analizi:** Toplanan demografik veriler analiz edilerek, üye ülkeler için ortak raporlar hazırlanır ve bu raporlar üye ülkelerle paylaşılır.

2. Nüfus Politikalarının Uyumlaştırılması:

- **Ortak Politika Geliştirme:** Üye ülkeler arasında nüfus politikalarının uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yapılır. Ortak nüfus politikaları geliştirilir ve bu politikaların uygulanması teşvik edilir.
- **Politika Danışmanlığı:** Üye ülkelere, nüfus politikaları konusunda danışmanlık hizmetleri sunulur. Bu hizmetler, doğurganlık oranlarını artırma veya azaltma, yaşlanma sorunları, göç politikaları gibi konuları kapsar.

3. Eğitim ve Kapasite Geliştirme:

- **Eğitim Programları:** Demografi ve nüfus politikaları konusunda eğitim programları düzenlenir. Bu programlar, üye ülkelerin ilgili kurumlarının kapasitelerini artırmayı hedefler.
- **Kapasite Geliştirme Projeleri:** Üye ülkelerdeki demografik araştırma ve analiz kapasitesinin artırılması için projeler yürütülür.

4. Göç Yönetimi:

- **Göç Politikaları:** Üye ülkeler arasında göç politikalarının uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yapılır. Göç hareketlerinin izlenmesi ve yönetilmesi konusunda ortak projeler geliştirilir.
- **Mülteci ve Göçmen Destek Programları:** Mülteci ve göçmenlere yönelik destek programları oluşturulur ve uygulanır.

5. Sağlık ve Sosyal Hizmetler:

- **Sağlık Hizmetleri:** Nüfus sağlığı, doğurganlık ve ölüm oranları gibi konularda üye ülkeler arasında iş birliği yapılır. Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için ortak projeler yürütülür.
- **Sosyal Hizmetler:** Sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve nüfusun sosyal refahının artırılması için çalışmalar yapılır.

6. Araştırma ve Geliştirme:

- **Araştırma Projeleri:** Üye ülkelerde demografik konularla ilgili araştırma projeleri desteklenir ve bu projelerin sonuçları üye ülkelerle paylaşılır.
- **Teknoloji ve Yenilik:** Demografik verilerin toplanması ve analiz edilmesinde kullanılan teknolojilerin geliştirilmesi ve üye ülkeler arasında paylaşılması teşvik edilir.

7. İş Birliği ve Dayanışma:

- **Ortak Projeler:** Üye ülkeler arasında demografik konularla ilgili ortak projeler geliştirilir ve bu projelerin hayata geçirilmesi için iş birliği yapılır.
- **Bilgi ve Tecrübe Paylaşımı:** Üye ülkeler arasında demografik konularda bilgi ve tecrübe paylaşımı yapılır. Bu paylaşımlar, üye ülkelerin demografik sorunlarına daha etkili çözümler bulmalarını sağlar.

Teşkilatın temel amacını, Türk Devletleri arasında kapsamlı iş birliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlamışlardır. Üye ülkeler ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Teşkilat kapsamındaki iş birliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilmektedir. Türk Devletleri Teşkilatının, Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde ortaya konulan temel amaç ve görevleri şunlardır (<https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-erisimtarihi:05.04.2024>):

-Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi; Bölge ve bölge dışında barışın korunması; Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi; Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi; Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi; Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması; **Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin**

amaçlanması; Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması; **Bilim, teknoloji, eğitim, nüfus ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;** Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi; Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

TDT'nin temel amaçları arasında Türk dünyasında ekonomik entegrasyonu güçlendirmek, dijital dönüşümü desteklemek, toplumlararası koordinasyonu sağlamak ve eğitimde iş birliğini geliştirmek gibi amaçları bulunmaktadır. Teşkilatın **Türk Dünyası 2040 Vizyonu**, bu hedefleri kapsayan uzun vadeli bir strateji sunmaktadır. Teşkilatın gelecekteki hedefleri ve vizyonu; ortak bir pazar oluşturmak, enerji güvenliği, teknoloji ve dijitalleşme gibi alanlarda bağımsızlık sağlamak, güvenlik ve savunma alanında iş birliğini artırmak, üye ülkelerle birlikte siyasi ve ekonomik güçlü bir blok oluşturmaktır. Ayrıca, TDT üyesi ülkelerin demografik yapıları göz önünde bulundurularak genç nüfusun, eğitim ve istihdam olanaklarını iyileştirmek, iş gücüne katılımını artırmak ve beşerî sermayenin nicelik ve kalitesini yükseltmek amacıyla programlar oluşturulmuştur. Böylelikle, üye ülkelerin genç nüfus oranını ortak bir ekonomik kalkınma potansiyeline dönüştürmesi amaçlanmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı, nüfus konusundaki çalışmaları ve uygulamalarıyla üye ülkeler arasında demografik iş birliğini ve dayanışmayı hedefler. Bu çalışmalar, üye ülkelerin ortak demografik sorunlarına çözümler bulmalarına ve nüfus dinamiklerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

Türk Devletler Teşkilatı'nın Nüfus Konusunda Yapılması Gereken Ortak Politika ve Çalışmalarının Analizi:

- **Veri ve Bilgi Paylaşımı:** Üye ülkeler arasında demografik veri ve bilgi paylaşımını artırarak ortak sorunların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar.
- **Politika Uyumu:** Nüfus politikalarının uyumlu hale getirilmesi sayesinde, üye ülkeler arasında koordinasyon ve iş birliği artırılır.
- **Araştırma ve Eğitim:** Demografi alanında yapılan araştırmalar ve eğitim programları, üye ülkelerin kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olur.
- **Göç Yönetimi:** Üye ülkeler arasındaki göç hareketlerinin izlenmesi ve yönetilmesi konusunda iş birliği yapılır.

Türk Devletleri Teşkilatı, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki demografik iş birliğini ve bilgi paylaşımını artırmayı hedefleyen önemli bir platformdur. Öte yandan, TDT, eğitim ve insan

kaynakları alanındaki projelerle üye ülkelerin beşerî sermayesini güçlendirmeyi de hedeflemektedir. Bu bağlamda gençler için uluslararası burs programları, iş gücü piyasasında ihtiyaç duyulan becerilere yönelik eğitimler ve dijital yetkinlikler gibi alanlarda ortak çalışmalar yürütülmektedir. TDT'nin bu stratejik yaklaşımı, genç nüfusa yatırım yaparak ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve dünya siyasetine yön vermek temel amaçlardandır.

TDT'nin çalışmaları, Türk dili konuşan ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel bağları güçlendirmiş ve bölgesel bir dayanışma ortamı yaratmıştır. Ortak projeler sayesinde üye ülkeler arasında ticaret hacmi artmış, ulaşım bağlantıları güçlenmiş ve kültürel birliktelik sağlanmıştır. TDT'nin ekonomik alanda yarattığı sinerji, üye ülkelerin küresel rekabet gücünü artırmaya yardımcı olmuştur. Ayrıca, genç nüfusa yönelik projeler, bölgedeki beşerî sermaye kalitesinin artmasını sağlamıştır.

TDT'nin nüfus ve beşerî sermaye odaklı çalışmaları, üye ülkelerin genç ve dinamik nüfus potansiyelini ekonomik kalkınmaya dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu strateji, uzun vadede Türk dünyasında hem ekonomik hem de sosyal istikrarı sağlayacak ve uluslararası rekabette avantaj sağlayacak güçlü bir beşerî sermaye altyapısı oluşturmayı amaçlar. TDT'nin bu bağlamdaki çalışmaları, Türk dünyasının ekonomik ve sosyal bütünleşmesini derinleştirerek, küresel düzeyde daha güçlü bir iş birliği platformu inşa etmesini sağlamaktadır.

Resim 1: Türk Devletler Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Yapısı

Kaynak: <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-erişimtarihi:05.04.2024>.

2040 Projeksiyonu ve Ana Hedefler:

- Ekonomik Entegrasyon:** TDT, üye ülkeler arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı ve ekonomik iş birliğini artırmayı hedeflemektedir. Özellikle lojistik, ulaştırma koridorları ve enerji alanında bağımsız altyapı projeleriyle ekonomik kalkınmayı desteklemek amaçlanmaktadır.
- Enerji ve Doğal Kaynaklar:** TDT, üye ülkelerin enerji kaynaklarını daha verimli kullanabilmesi için ortak projeler geliştirmeyi planlamaktadır. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş ve enerji güvenliği konuları ön plandadır.
- Kültürel ve Sosyal İş Birliği:** Üye ülkelerin ortak tarih, kültür ve dil bağlarını güçlendirmek, genç nesillere yönelik eğitim ve kültürel projeleri desteklemek, ortak bir dil platformu oluşturmak gibi sosyal projeler 2040 vizyonunda yer almaktadır.
- Savunma ve Güvenlik İş Birliği:** TDT, üye ülkeler arasında güvenlik iş birliğini artırarak sınır güvenliği, terörle mücadele, siber güvenlik ve ortak askeri eğitim programları gibi alanlarda iş birliğini genişletmeyi planlamaktadır.
- Dijitalleşme ve Teknolojik İş Birliği:** TDT, üye ülkeler arasında dijital altyapının geliştirilmesi ve yapay zekâ, büyük veri, siber güvenlik gibi teknolojik alanlarda iş birliği projelerini teşvik etmektedir. Bu, özellikle ekonomik bağımsızlığı güçlendirmeyi ve üye ülkelerin rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir.
- Sosyal ve Demografik Kalkınma:** Genç nüfusun eğitime, iş gücüne katılımına ve girişimciliğine yönelik projeler geliştirilmesi, üye ülkeler arasındaki demografik avantajları en iyi şekilde değerlendirmek için öncelikli alanlardandır.

14. BÖLÜM

14. DÜNYA NÜFUS ANALİZLERİ

14.1. Dünya Nüfusunun Genel Durumu

Dünya nüfus analizleri, küresel demografik eğilimlerin anlaşılması ve bu eğilimlerin ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlarının değerlendirilmesi açısından büyük önem taşır. 21. yüzyılda, dünya nüfusu yalnızca büyümekle kalmamakta; aynı zamanda nüfusun yaş yapısı, bölgesel dağılımı, göç hareketleri, gelir durumu ve şehirleşme oranları gibi birçok dinamik de değişim göstermektedir. Dünya nüfusu, 2024 yılı itibariyle yaklaşık **8,2 milyar** kişiye ulaşmıştır. Nüfus artış hızları bölgelere göre değişiklik göstermekte olup, gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı azalırken, gelişmekte olan ülkelerde nüfus hızla artmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler'in (2022) projeksiyonlarına göre, dünya nüfusu 2050 yılına kadar yaklaşık 9,7-10,2 milyara ulaşacak ve bu artışın büyük bir kısmı Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerde gerçekleşecektir (United Nations, 2022: 2-6). Nüfus artışındaki bu bölgesel farklılıklar hem yerel hem de küresel düzeyde sosyal ve ekonomik kalkınmayı etkileyecek, göç hareketlerini tetikleyebilecek ve sağlık, eğitim, altyapı gibi hizmetlerde baskıya yol açabilecektir.

Nüfusun yaşlanması, özellikle gelişmiş ülkelerde belirgin bir sorun haline gelmiştir. 2050 yılına gelindiğinde, dünya genelinde 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı, 15 yaş altı nüfusu aşacak şekilde artış gösterecektir. Bu demografik dönüşüm, sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını ve yaşlı bakımı hizmetlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (World Bank, 2023:14-18). Diğer yandan, genç nüfusun yoğun olduğu gelişmekte olan ülkeler, iş gücü piyasalarının ve eğitim sistemlerinin bu genç nüfusa uygun hale getirilmesi için politika değişikliklerine ihtiyaç duymaktadır.

Göç hareketleri de dünya nüfus trendlerinin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göç, küresel iş gücü piyasalarını şekillendirmekte, sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmakta ve nüfus dağılımını değiştirmektedir. 2020'de dünya genelinde yaklaşık 281 milyon kişi uluslararası göçmen olarak kayıt altına alınmıştır ve bu rakamın 2050'de önemli ölçüde artması beklenmektedir. Şu anda dünya çapında kadınlardan daha fazla sayıda erkek uluslararası göçmen bulunmaktadır ve büyüyen cinsiyet farkı son 20 yılda artmıştır. 2000 yılında, erkek-kadın ayrımı %50,6'ya %49,4 (veya 88 milyon erkek göçmen ve 86 milyon kadın göçmen) idi. 2020 yılında ayrım %51,9'a %48,1 oldu ve 146 milyon erkek göçmen ve 135

milyon kadın göçmen vardı. Kadın göçmenlerin payı 2000 yılından bu yana azalırken, erkek göçmenlerin payı %1,3 oranında artmıştır (IOM, 2023:35-40). Bu göç hareketleri, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş bölgelerde nüfus artışını sürdürmenin temel yollarından biri olarak kabul edilmektedir.

Şehirleşme de nüfus analizlerinde dikkate alınması gereken bir diğer önemli faktördür. Dünya nüfusunun yüzde 56'sı şu anda şehirlerde yaşamakta olup, bu oran 2050'de yüzde 68'e çıkacaktır (UN-Habitat, 2022:10-15). Bu hızlı şehirleşme, altyapı, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerde artan bir talebe yol açmakta, sürdürülebilir şehir planlaması ve yeşil alanların korunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şehirleşmenin hızla artması, özellikle Asya ve Afrika'daki mega kentlerin ortaya çıkmasına neden olacak ve bu durum, ekonomik fırsatlar kadar büyük ölçekli çevresel ve sosyal sorunları da beraberinde getirecektir.

14.2. Dünya'da Yoğun Nüfuslu Bölgeler

Yoğun nüfuslu bölgelerde, kilometrekare başına yüksek sayıda insanın yaşadığı yerlerdir. Özellikle tarımın verimli olduğu, sanayileşmiş, kentleşmenin, ticaret merkezlerinin kavşak noktalarında ve ekonomik büyümenin yoğun olduğu alanlarda nüfus yoğunluğu yüksek olmaktadır. En kalabalık nüfuslu bölge genellikle Asya, Avrupa ve Afrika'nın bazı kesimlerinde.

1. **Asya;** Hindistan: Dünyanın en kalabalık nüfuslu ülkelerinin biridir. Kilometrekare başına ortalama 464 kişi yaşamaktadır. Dünya genelinde nüfus dağılımının en yüksek olduğu bölgeden biridir. 2024 yılında Hindistan'ın 1.428 milyar kişiye ulaşmış ve bu rakamın 2050 yılına kadar 1,6 milyara ulaştığı biliniyor. Artan şehirleşme ve altyapı sorunlarıyla karşı karşıya kalınabilir. Çin: Dünyadaki en büyük nüfusa sahip ikinci ülke olan Çin'de yaşayan insan sayısı 1,5 milyarı geçmiştir. Bazı bölgelerin nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir. Örneğin, Şangay gibi büyük şehirlerde kilometrekare başına düşen kişi sayısı 3.800'e kadar çıkmaktadır. Nüfus yoğunluğu bölgelere göre değişiklik gösteriyor. Doğu bölgeleri (Şangay, Pekin gibi şehirler) son derece kalabalıkken, batı bölgeleri (Sincan, Tibet) seyrek. Çin'in yaşlanmasıyla birlikte nüfus artış hızı düşmekte ve durağan hale gelmektedir. Bangladeş: nüfus yoğunluğuna sahip bir başka Asya ülkesi olup kilometrekare başına 1.265 kişi yaşamaktadır. Küçük yüzölçümüne rağmen oldukça yüksek nüfus yoğunluğuna sahiptir. Şehirleşmenin altyapı sorunları derinleşmektedir. Bangladeş, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinde biri olmaya devam edecektir.

2. **Avrupa;** Hollanda: Avrupa'nın yoğun nüfusu ülkede biri olup kilometrekare başına ortalama 508 kişi düşmektedir. Belçika: Kilometrekare başına ortalama 380 kişi düşüyor. Monaco: Kilometrekare başına ortalama 16.429 kişi düşmektedir. Dünyanın en yoğun nüfusa sahip ülkesidir.
3. **Afrika;** Mısır: Özellikle Nil Deltası bölgesinde yoğun bir nüfus bulunmaktadır. Bu bölgede kilometrekare başına 2.000'den fazla insan düşmektedir. Ancak su genişlemesinin sınırlı olması ve altyapı sorunları, nüfus artışını zorlaştıranlardır. Nijerya: Afrika kıtasının en hızlı büyüyen ekonomisinden ve nüfuslarından birine sahiptir. Genç nüfus, ülke nüfus artış oranını yüksek tutmaktadır. 2050 yılda tahminen insan sayısı 400 milyona yaklaşması mümkündür.
4. **Güney ve Kuzey Amerika;** Brezilya: Amazon ormanlarının bulunduğu yerlerde nüfus seyrek olmakla birlikte, kıyı bölgelerde ve büyük şehirlerde (Sao Paulo, Rio de Janeiro) nüfus yoğunluğu yüksektir. ABD: Doğu ve Batı kıyılarındaki büyük metropollerde (New York, Los Angeles) nüfus yoğunluğu yüksekken, iç kesimlerde (Montana, Wyoming, Colorado) nüfus yoğunluğu seyrek. Sanayi, Teknoloji ve hizmetler sektörü, ABD'deki nüfus artışının devam etmesine neden olmaktadır. Bir yandan da Güney'den ciddi göçler almaktadır.

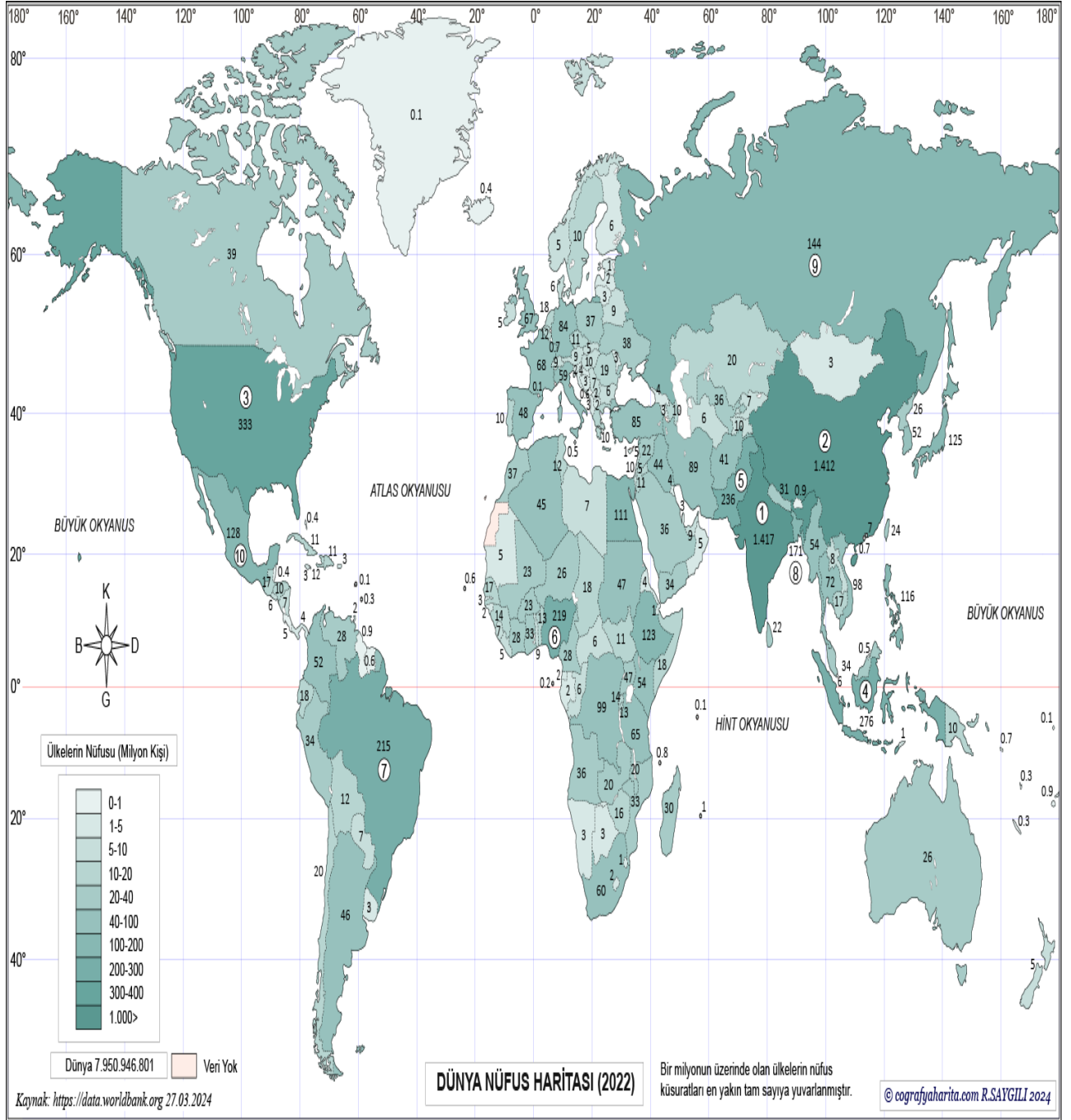
14.3. Dünya'da Seyrek Nüfuslu Bölgeler

Seyrek nüfuslu bölge genellikle birimin (çöl, dağ, orman gibi) ve olumsuz iklim koşullarının hâkim olduğu yerlerdir. Bu ekonomik yapının sınırlı olup, insanlar arasında daha geniş alanlar yayılmıştır.

1. **Avustralya;** İç Kısımlar (Outback): Avustralya'nın büyük kısmı kıyıları ve yarısı çöl olduğu için kilometrekare başına 3 kişi düşmektedir. İç kesimlerinde nüfus yoğunluğu son derece düşüktür. Kıyı bölgelerinde nüfus yoğunluğu artmakta, kırsal alanlar seyrek olarak kalmaktadır.
2. **Antarktika;** Araştırma İstasyonları: Yerleşik olmayan Antarktika'da sadece bilimsel araştırma yapan kişiler mevcuttur. Bu nedenle Antarktika'da nüfus yoğunluğu oldukça düşük kalmıştır.
3. **Kanada;** Kuzey Bölgeler: Kanada'nın kuzey bölgeleri seyrek nüfusludur ve kilometrekare başına ortalama 3 kişi düşmektedir.

4. **Rusya;** Sibirya: Bu bölge, kilometrekare başına 1 kişi ile dünyanın en seyrek nüfuslu bölgelerinden biridir. Rusya'nın doğu bölgelerinde de nüfus yoğunluğu çok düşük olup, gelecekte demografik olarak yaşamın izlerini bulmak zor olacaktır.

Harita 9: Dünya Haritası

Kaynak: <http://cografiyaharita.com/haritalarim/3adunya-2022-nufus-haritasi.png>; erişim tarihi: 05.04.2023.

Bu haritada nüfus yoğunluğunu, koyu renklerle daha kalabalık bölgeleri, açık renklerle ise daha az nüfuslu alanları temsil ediyor. Özellikle Doğu Asya, Güney Asya ve Avrupa'nın bazı

bölgeleri yoğun nüfuslu olarak öne çıkarken, Kuzey Kanada, Avustralya, Grönland, Türkistan stepleri ve Sahra Çölü gibi yerler daha seyrek nüfuslu olarak gösterilmektedir.

Kalabalık Nüfuslu Bölgeler (Koyu Renkli Yerler): Hindistan, Nijerya ve diğer Asya ile Afrika ülkeleri, genç nüfus yapısıyla hızla büyümeye devam edecek. Bu büyüme altyapı sorunları, işsizlik ve çevre sorunları gibi zorlukları beraberinde getirebilir.

Seyrek Nüfuslu Bölgeler (Açık Renkli Yerler): Kanada, Avustralya, Rusya gibi geniş topraklara sahip ülkeler, düşük nüfus artış hızıyla zorluklar yaşayabilir. Bu ülkelerde, göç politikalarının nüfus artışında rol oynayacağı düşünülmektedir.

Bu nüfus trendleri, dünya genelinde ülkelerin politika yapıcıları ve uluslararası kuruluşlar için önemli dersler sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, sosyal uyum ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için demografik eğilimlerin dikkatle izlenmesi ve yönetilmesi gerekmektedir.

Tablo 35: Dünyadaki Nüfus Yoğunluğu Tablosu

Bölge	Nüfus Yoğunluğu (km ² başına kişi sayısı)	Kalabalık veya Seyrek	Özellikler
Hindistan	464	Kalabalık	Verimli tarım arazileri, büyük metropoller
Çin (Şanghay)	3.800	Kalabalık	Endüstriyel ve ticari merkezler
Bangladeş	1.265	Kalabalık	Yüksek nüfus artış hızı, tarım
Hollanda	508	Kalabalık	Küçük yüzölçümüne karşılık yoğun yerleşim
Mısır (Nil Deltası)	2.000+	Kalabalık	Tarım ve su kaynaklarına yakınlık
Avustralya (Outback)	3	Seyrek	Çöl ve yarı çöl bölgeleri
Antarktika	0	Seyrek	İnsansız kıta, sadece araştırma istasyonları
Kanada (Kuzey Bölgeler)	3	Seyrek	Zorlu iklim ve coğrafi koşullar
Rusya (Sibirya)	1	Seyrek	Yoğun ormanlık alanlar, sert iklim koşulları

Kaynak: UN verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Dünya genelinde nüfus yoğunluğu, büyük stratejiler göstermektedir. Bazı yerlerde aşırı yoğunluklu kentleşme görülürken, bazı yerlerde ise seyrek nüfusun hâkim olduğu görülmektedir.

Tablo 36: Dünya Nüfus Dağılımı ve Gelecek Projeksiyonları

Dünya Nüfus Dağılımı ve Gelecek Projeksiyonları						
Bölge	Nüfus Miktarı (2024)	Nüfus Yoğunluğu (km ² başına kişi sayısı)	Kalabalık/Seyrek	Özellikler	Gelecekteki Durum (Projeksiyon 2050)	Nüfus Artış Hızı (2020-2024)
Hindistan	1.428 milyar	464	Kalabalık	Verimli tarım arazileri, yüksek şehirleşme oranı, yoğun ekonomik faaliyetler	1.6 milyar, şehirleşme artacak	% 1.0
Çin	1.412 milyar	153	Kalabalık	Doğu bölgeleri yoğun, iç kesimler seyrek, büyük sanayi ve ticaret merkezleri	Durağan nüfus, yaşlanan toplum	%0.2
Bangladeş	169 milyon	1.265	Kalabalık	Düz ve verimli topraklar, yüksek nüfus yoğunluğu, kırlıma altyapı sorunları	Nüfus yavaş artacak, genç nüfus	% 1.1
Hollanda	17,6 milyon	508	Kalabalık	Avrupa'da yoğun yerleşim, gelişmiş altyapı, endüstriyel ve tarım alanları	Durağan Nüfus	0,40%
Nijerya	223 milyon	229	Kalabalık	Hızla büyüyen genç nüfus, hızlı şehirleşme, ekonomik gelişmeler	400 milyon, Afrika'nın en çok satanı	2,50%
Mısır	110 milyon	104	Kalabalık	Nil Deltası çevresinde yoğunlaşma, tarım ve su kaynaklarına bağımlı	160 milyon su ve altyapı sorunları	%2.0
Avustralya	26 milyon	3	Seyrek	İç kesimler kırsal, düşük nüfus yoğunluğu, kıyı bölgeleri yoğun	Düşük büyüme, yaşlanan toplum	% 1.2
Kanada	39 milyon	4	Seyrek	Kıyı bölgeleri dağılımı, geniş ormanlık ve dağlık alanlar, kuzeyde çok seyrek	yavaş büyüme	0,90%
Rusya (Sibirya)	144 milyon	1	Seyrek	Batıda yoğun nüfus, doğuda büyük boş alanlar, soğuk iklim	Nüfus, iç göç sorunları	-0,20%
Brezilya	215 milyon	25	Kalabalık/Seyrek	Amazon bölgesi, kıyı kentleri kalabalık, sanayi ve tarım merkezi	Orta büyüme, şehirleşme devam edecek	0,70%
ABD	337 milyon	36	Kalabalık/Seyrek	Kıyı bölgeleri kalabalık, iç kesimlerde seyrek, büyük şehirler ve geniş tarım alanları	375 milyon, teknoloji ve göç etkisi	0,60%
Antarktika	Yok	0	Seyrek	Kalıcı nüfus yok, araştırma istasyonları var	Sabit	Yok

Kaynak: UN ve World bank verilerinden derlenmiştir.

Tablo 37: Kıtalara Göre Nüfus Miktarı ve Yoğunluğu

Kıta	Nüfus (milyon)	Nüfus Yoğunluğu (km ² başına kişi sayısı)	Özellikler
Asya	4,7 milyar	150	Çin, Hindistan ve Bangladeş en yoğun nüfusa sahip ülkeler arasında yer alır.
Afrika	1,4 milyar	45	Nüfus yoğunluğunun düşük, ancak hızlı büyüyen nüfus ve kentleşmeye dikkat çekiyor.
Avrupa	750 milyon	73	Gelişmiş altyapıya sahip, ancak doğurganlık oranı düşük ve yaşlı nüfus.
Amerika	1 milyar	24 (Kuzey Amerika),	ABD, Brezilya, gibi büyük alanlara sahip ülkelerde yoğun nüfuslu şehirler; geniş kırsal alanlarda nüfus yoğunluğu düşüktür.
		31 (Güney Amerika)	
Okyanusya	42 milyon	4	Avustralya ve Yeni Zelanda gibi bölgelerde çok düşük nüfus yoğunluğu.

Kaynak: UN ve WB verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Dünya nüfusu, coğrafi farklılıklar ve yaşam koşullarına bağlı olarak kıtalara göre değişiklik göstermektedir. Kıtaların nüfus miktarları ve yoğunlukları, tarihsel süreçler, sosyo-ekonomik faktörler ve doğal kaynaklar gibi etkenlere göre şekillenmiştir. Özellikle Asya, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü barındırırken, diğer kıtalarda nüfus yoğunluğu ve büyüme hızları daha farklı seyretmektedir.

Asya, yaklaşık 4,7 milyar nüfusuyla dünya nüfusunun %60'ını barındırırken, Avrupa kıtası yaklaşık 750 milyon insan ile dünya nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından ise, Asya ve Avrupa öne çıkmaktadır; örneğin, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde kilometrekare başına düşen insan sayısı oldukça yüksektir. Afrika kıtası ise hem nüfus artış hızı hem de genç nüfus ile dikkat çekmektedir. 2050 yılı projeksiyonlarına göre Afrika'nın nüfusu ciddi bir artış gösterecek ve Asya'dan sonra en kalabalık kıta haline gelecektir. Kuzey Amerika, Avustralya ve Güney Amerika kıtaları, nüfus yoğunluğu açısından daha seyrek yerleşime sahipken, bu bölgelerde ekonomik gelişmişlik ve şehirleşme oranları daha yüksek seviyelerde seyrediyor. Kıtalara göre nüfus dağılımı ve yoğunluğu, yalnızca demografik bir veri değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal politika planlamalarında önemli bir belirleyicidir. Kıtaların demografik yapısındaki farklılıklar, ülkelerin kalkınma stratejilerini etkilediği gibi, gelecekteki nüfus artışı ve kaynak yönetimi açısından küresel zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Özellikle Afrika ve Asya'da beklenen nüfus artışı, küresel dengesizlikleri ve kıtalar arası sosyo-ekonomik farkları artırma potansiyeline sahiptir.

14.4. Dünya Nüfusu ve Gelirinin Ülkelere Göre Dağılım İlişkisi Analizi

Dünya nüfus artışı ile dünya milli gelirinin ülkelere göre dağılımı arasındaki ilişki, 21. yüzyılın en önemli ekonomik ve sosyal sorunlarından birini teşkil etmektedir. Nüfus artışı, ekonomik büyümeyi ve milli gelir dağılımını doğrudan etkileyen kritik bir faktördür. Özellikle düşük gelirli ülkelerde nüfusun hızla artması, kaynakların yetersizliği ve bu ülkelerdeki ekonomik büyüme hızının düşük olması, dünya genelinde gelir eşitsizliklerinin derinleşmesine yol açmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artış hızı, kişi başına düşen milli gelir üzerinde baskı yaratmakta ve ekonomik refahın adil bir şekilde dağıtılmasını zorlaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, nüfus artışı ile gelir dağılımı arasında negatif bir ilişkinin varlığı görülmektedir. 21. yüzyılda dünya gelir ve servet dağılım politikalarının mevcut eğilimleri sürdürmesi durumunda, ülkelerin toplum tabakaları arasında çok ciddi gelir eşitsizlikleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Nüfus artışı yüksek olan düşük ve orta gelirli ülkeler, kaynaklarını daha fazla nüfus arasında bölüştürmek zorunda kalacak ve bu durum ekonomik büyümeyi sınırlayacaktır. Buna karşılık, nüfusu yavaş artan veya durma noktasına gelen gelişmiş ülkeler, teknolojik ilerlemelerle birlikte kişi başına düşen geliri artırmaya devam edeceklerdir. Bu durum, dünya genelinde ekonomik kutuplaşmayı artıracaktır.

Bugün dünyada gelir dağılımı bozukluğu ciddi bir hal almıştır. Dünyanın en zengin kesimini oluşturan 2513 kişinin serveti, dünya üzerinde yaşayan 4,6 milyar kişinin servetine eşittir. Yine dünyanın en zengin %1'lik kısmının, 6,9 milyarlık dünya nüfusundan iki kat daha zengin olduğu bilinmektedir. Dünyanın en zengin %1'lik kesimin gelir payı 1980'de %16 iken, 2000 yılında %22'ye yükselmiş, 2020 yılında ise %26,6 olmuştur. Yine bu kesim 1980-2016 döneminde dünyanın toplam büyümesinin %27'sini almıştır. Ayrıca en fakir %50'lik kesimin gelir payı %10'dan %6'ya düşmüştür. Aynı zamanda %1'lik kesim dünya para arzının %76'sını kontrol etmektedir. Küresel düzlemde kişi başına gelir ortalaması 1340 Euro'dur (Alvaredo, Chancel, Piketty, vd. 2019:41-63). Dünya nüfusunun 1/5'i (%20'si) dünya gelirinin %86'sını almaktadır (Aksu, 1998:227-242). Dünya nüfusunun yarısının bankada bir hesabı olmadığı bilinmektedir. Dünya nüfusunun %15'i mobil para sistemini kullanmaktadır. Bu konuda lider olan ülke Kenya'dır (%68 ile). Dünya para taşımayan bir toplum yapısına doğru hızla gitmektedir. Bunun nedeni teknolojik ilerlemelerdir (Conaghan ve Smith, 2014:168,246).

Günümüzde küresel ekonominin milli gelir toplamı yaklaşık 88 trilyon dolardır. Buna mukabil devletlerin toplam borç stoku 55-58 trilyon dolar civarındadır. Öte yandan küresel para piyasalarında dönen sanal para miktarı devasa bir değere sahiptir. Tam 830 trilyon dolardır. Bunun 500 trilyon doları faiz swapları/takasları işlemlerini içerirken, 300 trilyon doları da Forex-döviz piyasalarında dönmektedir. Böylesine büyük paraların döndüğü küresel piyasalarda, bu kullanılan paranın ancak %10'u reel üretim sektörlerinde kullanılırken, %90'ı Faiz-Borsa-Forex piyasalarında küresel para savaşının enstrümanı olarak kullanılmaktadır (Kurtoğlu, 2015:51-52). Yine Avrupa merkezli bir araştırmaya göre, parasal gücün ve paraya dayalı yönetim hiyerarşisini ortaya koymak gerekirse, küresel ekonominin %47'dan fazlası 43 bin çok uluslu şirketin kontrolündedir. 43 bin şirketin sahibi 1318 ulusüstü devasa şirketlerdir. Bunların sahibi ise, 147 bankacılık ve finans şirkettir. 2013 rakamlarına göre dünya küresel servet miktarı 135 trilyon dolardır. Zengin elitlerin elindeki servet miktarı 58-60 trilyon dolar civarındadır. Böylece sermaye ve gelirin sadece dünya nüfusunun binde birinin elinde toplandığı görülmektedir (Kurtoğlu, 2015:51-52).

Dünyanın mevcut ekonomik, stratejik, askeri, siyasi ve sosyal konumu ile karşılıklı etkileşim içinde bulunan demografik yapının, dünyanın ekonomik anlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ayrımına paralel olarak tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler ve dönüşümler; bu ülkelerin günümüzde sahip oldukları demografik yapı açısından birbirleri ile ne derece benzer ya da tezat oldukları da irdelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada demografik değişimlerin ekonomik yapı üzerinde oynadığı roller ortaya konmuştur. Bu anlamda demografi, ekonomi ile strateji iç içe geçen karmaşık ilişkiler bütününe sahiptir.

Dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan %20'lik bölümü dünyada yaratılan gelirin %86'sını alırken, en altta kalan %20'lik kısım gelirden %1'lik pay almaktadır. Günümüzde gelir dağılımı eşitsizliği hem ülke bazında hem de ülkeler arasında ciddi olarak bozulmaya devam etmektedir (Öztürk, 2017:58). Son 30 yılda dünya nüfusunun en zengin ve en fakir %20'si arasındaki fark 30 kattan 60 kata çıkmıştır. Dünya nüfusunun en zengin %10'luk kısmının, en yoksul %57'lik kadar gelir kazandığı tahmin edilmektedir. Amerika'da en zengin %10'luk kısmı (yaklaşık 35 milyon kişi), dünya nüfusunun en yoksul %45'lik kesiminden (yaklaşık 3 milyar insandan) daha fazla gelir elde etmektedir (Kloby, 2005:13; aktaran bkz: Öztürk, 2017:58-59).

Dünya genelinde yaşanan teknolojik gelişmeler etkisiyle ülkeler büyümeye devam ederken, diğer taraftan yoksulluk oranı hızla artmaya devam etmektedir. Geri dönüşü olmayan ciddi sıkıntılara ve boyutlara doğru gitmektedir. Dünyada günlük geliri 2 US doların altında olan ve

bununla hayatını idame ettiren insan sayısı 3 milyarı aşmaktadır. 2020 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerde evsiz olarak, çöp evlerde ve sokaklarda yaşayan insan sayısının 180-190 milyon olduğu belirtilmektedir. Ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına gelir günlük 1 US dolar kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler bölge ülkeleri için bu sınır 2 US dolardır. Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de bulunduğu kategoride kişi başına gelir günlük 4 US dolar iken, gelişmiş ülkelerde bu sınır 14.4 US dolar olarak belirtilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:63; Öztürk, 2017:59-60). Bir ülkenin ulusal servetinin kamuya ve özel sektöre ait varlıklardan oluşan bileşimini analiz etmek, fertler arasındaki servet eşitsizliğini anlamının ilk adımıdır. Kamu serveti birçok ülkede azalmıştır. 1980'den günümüze kadar İngiltere ve ABD'de net kamu serveti negatiflere kadar düşmüştür. Buna mukabil Fransa, Almanya ve Japonya'da sıfırın biraz üstünde, artıdadır. Çin'de kamu mülkiyeti büyük ölçüde azalmıştır. Yaklaşık net kamu serveti, ulusal servetin %30'u civarındadır. 2015 yılı itibariyle ulusal gelirden pay alan en zengin %1'lik kesimin milli gelir payı, Rusya'da %21-22 iken, Hindistan'da %22 civarında iken Çin'de %13-14 olarak gerçeklemiştir. En zengin %10'luk kesim baz alındığında Brezilya'da milli gelirden pay alanların oranı %55 iken, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde %63, Ortadoğu ülkelerinde %6, ABD'de %47-48 civarında, Batı Avrupa ülkelerinde ise %37 olarak gerçekleşmiştir. 1830-1985 yıllarını kapsayan Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin de dahil olduğu bir çalışmaya göre, gelir dağılımındaki bozukluk ile iktisadi büyüme arasında belirgin bir negatif ilişki saptanmıştır (DPT, 2004:15).

Bugün dünyada gelir dağılımı bozukluğu ciddi bir hal almıştır. Dünyanın en zengin kesimini oluşturan 2513 kişinin serveti, dünya üzerinde yaşayan 4,6 milyar kişinin servetine eşittir. Yine dünyanın en zengin %1'lik kısmının, 6,9 milyarlık dünya nüfusundan iki kat daha zengin olduğu bilinmektedir. Dünyanın en zengin %1'lik kesimin gelir payı 1980'de %16 iken, 2000 yılında %22'ye yükselmiş, 2020 yılında ise %26,6 olmuştur. Yine bu kesim 1980-2016 döneminde dünyanın toplam büyümesinin %27'sini almıştır. Ayrıca en fakir %50'lik kesimin gelir payı %10'dan %6'ya düşmüştür. Aynı zamanda %1'lik kesim dünya para arzının %76'sını kontrol etmektedir. Küresel düzlemde kişi başına gelir ortalaması 1340 Euro'dur (Alvaredo, Chancel, Piketty, vd. 2019:41-63). Dünya nüfusunun 1/5'i (%20'si) dünya gelirinin %86'sını almaktadır (Aksu, 1998:227-242).

Günümüzde küresel ekonominin milli gelir toplamı yaklaşık 88 trilyon dolardır. Buna mukabil devletlerin toplam borç stoku 55-58 trilyon dolar civarındadır. Öte yandan küresel para piyasalarında dönen sanal para miktarı devasa bir değere sahiptir. Tam 830 trilyon dolardır.

Bunun 500 trilyon doları faiz swapları/takasları işlemlerini içerirken, 300 trilyon doları da Forex-döviz piyasalarında dönmektedir. Yine Avrupa merkezli bir araştırmaya göre, parasal gücün ve paraya dayalı yönetim hiyerarşisini ortaya koymak gerekirse, küresel ekonominin %47'den fazlası 43.000 çok uluslu şirketin kontrolündedir. 43.000 şirketin sahibi 1318 ulusüstü devasa şirketlerdir. Bunların sahibi ise, 147 bankacılık ve finans şirkettir. 2013 rakamlarına göre dünya küresel servet miktarı 135 trilyon dolardır. Zengin elitlerin elindeki servet miktarı 58-60 trilyon dolar civarındadır. Böylece sermaye ve gelirin sadece dünya nüfusunun binde birinin elinde toplandığı görülmektedir (Kurtoğlu, 2015:51-52). Türkiye'de 2013 yılında milli gelir 950 milyar dolarken, 45 adet 1 milyar doların üzerinde serveti olan kişi bulunmaktadır. 2014 sonunda Türkiye'deki milli gelir 930 milyar US dolara inmiş ve buna mukabil 1 milyar doların üstünde servete sahip kişi sayısı 60'a yükselmiştir. Japonya'nın milli geliri 2013 ve 2014'te 4,9 trilyon dolar ve 24 adet dolar milyarder bulunmektedir. Japonya ile kıyasladığımızda gelir dağılımı bozukluğunu buradan görmek mümkündür. Mesela bu durum ABD'de şöyledir, 2013-2014 yıllarında milli geliri 17,3 trilyon dolarken 1 milyar doların üstünde serveti olan insan sayısı 326'dan 504'e yükselmiştir. Çin'de 2013-2014 yıllarındaki milli geliri 10.4-10,8 trilyon dolar iken, 2013'te milyarder zengin sayısı 104 iken, 2014 yılında 161'e yükselmiştir. 2013'te yayınlanan bir rapora göre küresel toplam servet 135 trilyon dolardır ve bunun %49'una 64-65 trilyon doları seçkin elitlerin kontrolü altındadır. Yine bu rapora göre, Türkiye'de orta sınıfın serveti erimiş, 10 bin ila 100 bin dolar arasında serveti olanların yüzdesi 2013'te %30,3 iken 2014'te bu oran %22,8'e düşmüştür. Bugün ise bu oran tahmini olarak %16'lar seviyesine düşmüştür. Yine 2000-2014 döneminde en zengin %10'luk kesimin 2000 yılında servet diliminden aldığı pay %66,7 iken, 2007'de %70,2'ye çıkmış ve 2014'te ise %77,7 seviyesine ulaşmıştır. Tahminen bugün bu oran %84-86 seviyesindedir. Yine bu rapora göre, 7,2 milyarlık dünya nüfusunun 35 milyon kişinin serveti 1 milyon doların üstündeyken, 407 milyon kişinin serveti 100 bin doların üstünde hesaplanmıştır (Kurtoğlu, 2015: 118,196-197).

Gelir eşitsizliği trendleri dünyanın büyük bir kısmında 1920-1970 dönemine kadar tarihi bir düşüş gösterirken, 1970'lerden sonra gelir eşitsizliğinde büyük bir artış olmuştur. 1980'lerden itibaren ABD, Kanada ve İngiltere gibi Anglo-Sakson devletlerde gelir eşitsizliğinde bozulma hızla artmıştır. ABD'de en üst grupların geliri hızla artarken, en alt grupların gelir payı hızla düşmüştür. Yine Çin, Hindistan ve Rusya'da gelir eşitsizliği liberalleşme ve dışa açılma politikalarıyla hızla tırmanmaya başlamıştır. Brezilya, Güney Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde gelir dağılımındaki eşitsizlik tavan yapmaya başlamıştır. Bu ülkelerdeki en zengin %10'luk

kesim gelirin %55-%65'ini almaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde en yoksul %50'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %20-22 iken ABD'de ise en yoksul %50'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %12-13'tür. Sözün özü, dünya ekonomisini elitler yönetmektedir ve gelir dağılımı üzerinde de çok etkili olmaktadır (Alvaredo, Chancel, Piketty, vd. 2019:41-63). Dünya Bankası 2000 raporuna göre, yıllık olarak kişi başına düşen GSMH fakir ülkelerde 280 pound £ iken, orta gelirli ülkelerde 1.310 pound £ seviyesinde, zengin ülkelerde ise 18.340 pound £ seviyesinde olmuştur (Begg, Fischer ve Dornbusch, 2010:620-621). Bugün zengin ülkelerdeki kişi başına düşen GSMH miktarı 28.650 pound £ olmuştur (Aksu, 2021:26).

Alvaredo ve diğerlerinin yaptığı çalışmaya göre, ABD'de milli gelir 1980'den 2014'e kadar %61 artmıştır. %1'lik kesimin gelir atışı %616 oranında meydana gelmiştir. Bu orandan en alttaki %50'lik kesim yararlanamamıştır. Gelir artışı üst kesime yaramıştır. En zengin %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay %39,1 iken (23 milyon kişi), en alttaki %50'lik kesimin aldığı pay %19,3'dür (117 milyon kişi). Aslında bu rakamlar sosyal patlamanın, yağmacılığın ve sokak gösterilerine de açıklama getirmektedir. Fransa'da en üst %1'lik kesimin (517 bin kişi) milli gelirden aldığı pay %10,8 iken, kişi başına düşen GSMH 360.600 Euro'dur. En üst %10'luk kesimin (5,1 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %32,6'dır. Kişi başına düşen GSMH 109.000 Euro'dur. En alt %50'lik kesimin (25,8 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %22,5 iken, yıllık kişi başına düşen GSMH 15.000 Euro'dur. Almanya'da ise 1913'te ve 2013'teki 100 yıllık süreç incelendiğinde, hiçbir değişme olmamıştır. En üst %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay hem 1913 yılında, hem de 2013'te %40'dır. En üst %10'luk kesimin yıllık kişi başına düşen GSMH 146.000 Euro iken, en alt %50'lik kesimin geliri yıllık kişi başına 12.000 Euro'dur. Çin'de en üst %10'luk kesimin (106,3 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %41,4 (54.500 Euro) iken, en alt %50'lik kesimin (531,8 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %14,8 (3.900 Euro)'dur. Hindistan'da en üst %10'luk kesimin (79,5 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %54,2 (33.600 Euro) iken, en alt %50'lik kesimin (397,1 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %15,3 (1.900 Euro)'tür. En alt kesimle en zengin üst kesim arasında 1871 kat fark bulunmaktadır (Alvaredo, Chancel, Piketty, vd. 2019:88-149). Hindistan'da 260 milyon kişi yoksulluğu belirleyen sınırdaki tüketim sepetine ulaşmak için gerekli geliri elde edememektedir. Yoksul grubun %75'i ise kırsal kesimde yaşamaktadır (DPT, 2007:28). Son olarak Rusya'daki gelir dağılımını incelemek gerekirse, en üst %10'luk kesimin (11,4 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %45,5 (105.500 Euro) iken, en alt %50'lik kesimin (57,4 milyon kişi) milli gelirden aldığı pay %17,0 (7.880 Euro)'dur (Alvaredo, Chancel, Piketty, vd. 2019:88-149).

Dünyanın ilk 10 ekonomisine giren ülkelerdeki gelir dağılımında bozulmalar devam etmektedir. Ülkeler iktisaden büyümesine rağmen, sosyal sınıflar arasında ciddi bir gelir uçurumu bulunmaktadır. Bu duruma bir çare üretilmezse, gelecek günler ülkelerin kendi içindeki toplum kesitleri arasında ve ülkeler arasında büyük mücadelelere, ayaklanmalara ve ciddi kaoslara sahne olacaktır. Günümüz dünyasında küreselleşme ile birlikte zengin insan sayısının en üst noktasına vardığı ve refah seviyesinin yükseldiği iddia edilen süreçte, tam tersine yoksul insan sayısının en yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir (Aksu, 1993:1; Piketty, 2014:78-96; Öztürk, 2017:7).

Ülkeler iktisadi olarak büyüdükçe gelir dağılımındaki uçurum artmaktadır. “Zenginlerin giderek daha zengin” olduğu bir gerçektir. Bunun en belirgin emareleri değişik ülkelerin resmi yayın organlarında açıklanan (bilimsel çalışmalar) gelir eşitsizliklerinin istikrarlı bir şekilde arttığını istatistiki verilerde ve ampirik çalışmalarda görmek mümkündür. Bugün dünyada 2,9 milyar insan yoksulluk sınırının (2 US dolar) altında yaşarken, 1,4 milyar insan açlık sınırının (1 US dolar) altında yaşama savaşı vermektedir. Her yıl 18-19 milyon insan açlığa bağlı olarak ölmektedir. Dünyada ortalama her dört kişiden biri (19/80) açlık ve yoksulluk nedeniyle ölmektedir (World Bank, 2005:21-22; Taş ve Özcan, 2012:423-430). Yoksulluk Afrika’da öyle bir hal almıştır ki nüfusun büyük oranı, Nijerya’da %70,2’si, Zambiya’da %63,7’si, Madagaskar’da %49,1’i ve Gana’da %44,8’i gibi çok yüksek oranlara ulaşmıştır (Şenses, 2004:17). Dünya, 2020 yılında “coronavirüs” adı verilen pandemik bir hastalık yüzünden ciddi bir ekonomik krizle ve sağlık sorunuyla karşı karşıyadır. Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde bu tarz pandemik salgınlar nedeniyle yoksulluk rakamına ciddi sayıda insan nüfusunun katılması beklenmektedir. Bu bağlamda dünya zenginleşmenin aksine, gittikçe fakirleşmektedir. Gelir dağılımı ve yoksulluk olgusu bir neden değil, uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucudur. Diğer bir bakış açısıyla, uygulanan toplumsal ve ekonomi politikalarındaki yanlış ve hatalı uygulamaların, zaman sürecinde doğrudan topluma bir yansımasıdır (Aksu, 2021:28).

Tablo 38: Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları (1987-2001)

Bölgeler	Yoksul İnsan Sayısı (Milyon Kişi) ^a			
	1987	1990	2000	2001
Doğu Asya ve Pasifik (DAP)	417,5	470	261	271
Çin Hariç DAP	114,1	110	57	60
Avrupa/Orta Asya	1,1	6	20	17
Güney Amerika/Karayipler	63,7	48	56	50
Orta Doğu/Kuzey Afrika	9,3	5	8	7
Güney Asya	474,4	467	432	431
Sahra altı Afrika	217,2	241	323	313
Toplam	1.183,20	1.237	1.100	1.089
Çin Hariç	879,8	877	896	877

Kaynak: World Bank, World Development Report, 2000/2001, Attacking Poverty, World Bank: Washington, DC, 2000, s. 23. (1987 yılı için) World Bank, *Global Economic Prospects, Trade, Regionalism and Development*, World Bank: Washington, DC, 2005, s. 21. (1990, 2000 ve 2001 yılları için). a) Günde bir dolardan az gelirle geçinen insan sayısı (milyon). Aktaran bkz: DPT, 2007:9'daki tablodan alınmıştır.

Günümüzde dünya nüfusunun büyük kısmı, özellikle Asya ve Afrika kıtalarında yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerdeki nüfus artışı, dünya genelindeki ekonomik kaynakların ve fırsatların dengesiz dağılımına neden olmaktadır. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık %85'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta olup, bu ülkeler dünya milli gelirinin yalnızca küçük bir kısmını paylaşmaktadır. Buna karşın, bu ülkeler dünya genelindeki milli gelirin yalnızca **%36'sını** paylaşmaktadır. Afrika, dünya nüfusunun yaklaşık **%17'sini** barındırmaktadır, ancak küresel milli gelirin sadece **%3'ünü** almaktadır. Latin Amerika ve Karayipler bölgesi dünya nüfusunun yaklaşık **%8'ini** oluşturmaktadır olup, ancak küresel milli gelirdeki payı **%6** civarındadır. Bu durumda, gelişmiş ülkelerin dünya nüfusunun yalnızca küçük bir kısmına sahip olmalarına rağmen dünya genelindeki milli gelirin çoğunluğunu kontrol ettiğini göstermektedir (World Bank, 2019:67). **Dünya Bankası** verilerine göre, kişi başına düşen milli gelir açısından büyük farklar bulunmaktadır:

- **Gelişmiş ülkelerde** kişi başına düşen gelir genellikle **30.000-50.000 USD** arasındadır.
- **Gelişmekte olan ülkelerde** ise bu rakam, özellikle Sahra Altı Afrika'da ve bazı Asya ülkelerinde **1.000-5.000 USD** civarında seyretmektedir.

Gelir dağılımı dengesizliği, ekonomik kaynakların toplumsal kesimler arasında adaletsiz bir şekilde paylaşılması anlamına gelir. Bu durum, ülkeler arası veya ülke içi eşitsizlikler olarak karşımıza çıkabilir. Gelir dağılımı dengesizliğinin ölçülmesinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biri **Gini katsayısıdır**. Gini katsayısı, sıfır ile bir arasında bir değer alır; sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı eşitliği, bire yaklaştıkça ise gelir dağılımı dengesizliği artar.

- **Gelişmiş ülkelerde** genellikle daha düşük bir Gini katsayısı görülürken (örneğin, İskandinav ülkeleri), gelişmekte olan ülkelerde bu katsayı daha yüksek olma eğilimindedir.
- Özellikle **Latin Amerika, Afrika** ve bazı **Asya** ülkelerinde gelir eşitsizliği oldukça yaygındır. **Brezilya, Arjantin, Meksika, Çin, Hindistan, Güney Afrika** gibi ülkeler, yüksek gelir dengesizliği ile tanınır.

Gelir dağılımı adaletsizliği ve buna bağlı yoksulluk durumu genelde ülkelerin içine düştüğü kısırlık çemberinden kaynaklanmaktadır. Kısırlık çemberi bir ülkenin neden geri kaldığını ve fakirleştiğini göstermektedir. Bu sarmalın ortaya çıkış süreci şu şekilde olmaktadır; **Düşük Gelir Düzeyi → Düşük Tasarruf Oranı → Düşük Yatırım Düzeyi → Düşük Hızlı İktisadi Büyüme** (Kotler vd., 2000:63). Bu düşük hızlı iktisadi büyüme verimsizliğin yüksek olduğu, üretim faktörlerinin âtil bırakıldığı, israfın bolca olduğu ve etkin olmayan bir üretim sürecinde meydana geldiğinden, bu sürecin sonucunda iktisadi kalkınmanın temelini oluşturan hayat seviyesindeki refah artışının çok düşük olduğu, gelir dağılımındaki bozulmaların ciddi boyutlara ulaştığını görmek mümkündür. Ülkelerin bu çemberden çıkabilmesi fakirlik döngüsünün kırılmasıyla bire bir alakalıdır (Aksu, 2018:3615).

Fakirlik, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden yoksun olduğu durumu ifade eder. Fakirlik genellikle, ülkelerin gelir dağılımındaki dengesizliklerle birlikte artış gösterir. Gelir eşitsizliği arttıkça, nüfusun alt kesiminde yer alan bireylerin ve hanelerin yoksulluk içinde yaşama olasılığı da yükselir.

- **Gelişmekte olan ülkelerde**, fakirlik oranları daha yüksektir. Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerinde, nüfusun büyük bir kısmı günlük 2 doların altında bir gelirle yaşamaktadır.
- **Fakirlik çemberi**, bireylerin ve toplumların eğitim, sağlık ve işgücü piyasalarına erişimini sınırlandırarak, gelir eşitsizliğini daha da derinleştirir. Fakirlik içinde yaşayan bireyler, daha düşük eğitim seviyelerine sahiptir ve genellikle düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalırlar.

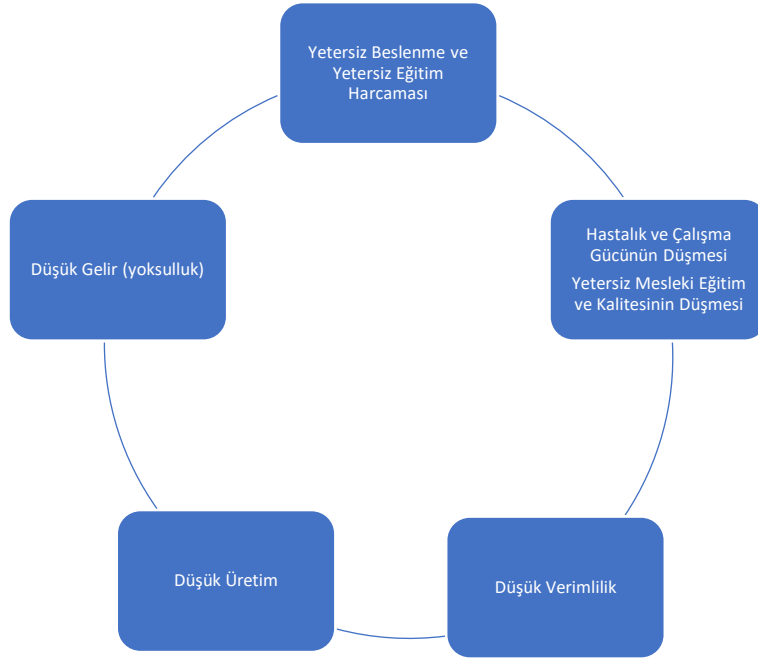
Fakirlik kısıtı, fertlerin ve hanelerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelir elde edememesi durumunu ifade eder. Bu kısıt, birçok farklı faktörden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki şekilde bu durum bir sarmal yapı olarak ifade edilmiştir:

1. **Düşük Gelir Seviyeleri:** Bireylerin iş bulamaması veya düşük ücretli işlerde çalışması, yetersiz gelir elde etmelerine neden olur.
2. **Eğitim Eksikliği:** Eğitim düzeyinin düşük olması, bireylerin daha iyi iş fırsatlarına erişimini kısıtlar. Eğitim, bireylerin yeteneklerini geliştirmelerini ve yüksek gelirli pozisyonlara geçiş yapmalarını sağlar.
3. **Sağlık Problemleri:** Sağlık sorunları, bireylerin çalışabilme yeteneklerini kısıtlayabilir. Aynı zamanda, sağlık harcamaları, hanelerin gelirlerini büyük ölçüde etkileyebilir.
4. **Altyapı Eksiklikleri:** Su, elektrik, ulaşım gibi temel altyapı eksiklikleri, özellikle kırsal alanlarda yaşayan bireylerin ekonomik fırsatlara erişimini sınırlandırabilir.
5. **Sosyal ve Ekonomik Engeller:** Ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve diğer sosyal engeller, bireylerin ekonomik hayata katılımını kısıtlar.

Fakirlik kısıtı ile gelir dağılımı bozukluğu arasındaki ilişki, birkaç önemli mekanizma aracılığıyla ortaya çıkar:

1. **Fakirlik Kısıtı Gelir Eşitsizliğini Artırır:** Fakir bireyler, genellikle eğitim, sağlık ve ekonomik fırsatlardan yoksun oldukları için, yüksek gelirli bireylere ulaşma şansları azalır. Bu, zamanla gelir eşitsizliğinin artmasına neden olur.
2. **Gelir Eşitsizliği Fakirliği Derinleştirir:** Yüksek gelir eşitsizliği, toplumsal kutuplaşmayı artırabilir. Zenginler daha fazla fırsata ve kaynaklara erişirken, yoksul bireyler daha da yoksullaşabilir. Bu durum, ekonomik hareketlilikleri kısıtlar.
3. **Sosyal Politika Gereksinimi:** Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal politika müdahalelerini zorunlu kılar. Eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan yatırımlar, fakirlik kısıtını azaltma ve gelir dağılımını dengeleme çabalarının temelini oluşturur.
4. **İktisadi Büyüme ve Fakirlik Çemberi:** İktisadi büyüme, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltabilir, ancak büyümeden elde edilen gelirin (ücret + kira + faiz ve kar) adil bir şekilde dağıtılması önemlidir. Eğer büyüme, yalnızca belirli kesimlerin faydalanacağı şekilde olursa, fakirlik durumu devam eder. Kriz ve iç çatışma kaçınılmaz olur.

Şekil 14: İktisadi Büyüme Sürecinde Görülen Fakirlik Çemberi

Kaynak: Aksu, 2018:3616'daki şekilden alınmıştır.

Sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki sinerji bir kısır döngü meydana getirir. Sömürücü kurumlar bir kez bu döngüde yerlerini aldıklarında kalıcı olma eğilimi gösterirler. Aslında yoksulluğun temelinde bu sömürü sistemi vardır. Serbest girişim yetersizliği ve mülkiyet noksanlığı, yoksulluk ve gelir adaletsizliği bu sömürü sisteminin ürünüdür. Çin'deki ekonomik yapıyı ve büyümeyi buna örnek olarak verebiliriz. ABD'deki finans-kapital sistemi bir başka örnek olarak verilebilmektedir. Ülkelerin yoksulluk döngüsünü kırmak için kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara ihtiyacı vardır (Acemoğlu ve Robinson, 2014:408-430; aktaran bkz: Aksu, 2021:28).

Gelir dağılımı, fakirlik çemberi ve nüfus artışı arasındaki ilişki, döngüsel bir etkileşim oluşturur. Yüksek gelir eşitsizliği, bireylerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayarak yoksulluğu kalıcı hale getirir. Yoksulluk, nüfus artışını teşvik ederken, bu artış mevcut kaynaklar üzerinde ek bir baskı oluşturarak gelir dağılımındaki dengesizlikleri derinleştirmektedir. Fakirlik kısıtı ve gelir dağılımı, bireylerin yaşam standartları ve ekonomik fırsatları üzerinde derin etkiler bırakır. Bu iki kavram arasındaki dinamiklerin anlaşılması, ekonomik politikaların ve sosyal stratejilerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Gelir eşitsizliğini azaltmak ve fakirliği ortadan kaldırmak, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve toplumsal refah için gereklidir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve altyapı yatırımları gibi

stratejik müdahaleler, bu sorunların çözümünde önemli bir yer tutmaktadır. Dünya genelinde gelir dağılımındaki adaletsizlikleri dengelemek için çeşitli stratejiler geliştirilmektedir:

- 1. Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları:** Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi hızlandırmak için sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanması gerekmektedir. Bu, altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve yerel sanayilerin güçlendirilmesi ile sağlanabilir.
- 2. Teknolojik Transfer ve Dijital Ekonomi:** Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere teknolojik bilgi transferini sağlayarak bu ülkelerin dijital ekonomiye uyum sağlamasına yardımcı olabilirler. Bu, küresel ekonominin daha dengeli bir şekilde büyümesine katkı sağlayacaktır.
- 3. Uluslararası Ticaret ve Yardım Programları:** Gelişmekte olan ülkelerin küresel ticaretten daha fazla pay almasını sağlamak ve uluslararası yardım programları ile bu ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek, gelir eşitsizliklerini azaltmada etkili olabilir.

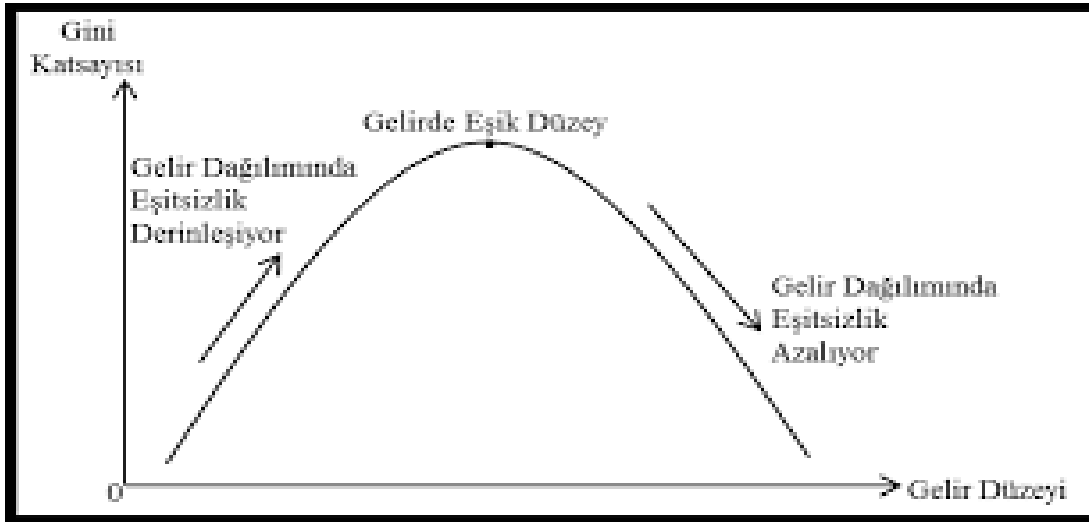
Nüfus artışı ile ekonomik gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ele alan çeşitli teoriler mevcuttur. Bu teoriler, nüfusun büyümesi ve ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki dinamikleri analiz etmeye ve yorumlamaya çalışır. Aşağıda bu ilişkiyi açıklayan başlıca teorilerin bilgileri sunulmuştur:

1. Malthuscu Teori

Thomas Malthus'un nüfus teorisi, nüfus artışının kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak gelir dağılımını olumsuz etkileyebileceğini öne sürer. Malthus'a göre, nüfusun geometrik artışı, kaynakların (özellikle de tarımsal üretimin) aritmetik artışını aşar. Bu durumda, ekonomik büyüme yavaşlar ve kaynakların kıtlaşması nedeniyle toplumdaki gelir dağılımı bozulabilir (Malthus, 1798:15-30).

2. Kuznets Eğrisi

Simon Kuznets tarafından geliştirilen Kuznets Eğrisi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ele alır. Bu teoriye göre, ekonomik büyüme sürecinde gelir dağılımı başlangıçta bozulur, ancak ekonomik gelişme devam ettikçe gelir dağılımı iyileşir. Nüfus artışı, ekonomik büyümeyi hızlandırarak başlangıçta gelir eşitsizliğini artırabilir, ancak uzun vadede bu eşitsizlik azalabilir (Kuznets, 1955:3-15).

Grafik 27: Kuznets'in Tersine U Eğrisi

Kaynak: Nişancı vd., 2017:148'deki şekilden alınmıştır. Ayrıca bkz: Aksu, 2021:34'deki şekilden alınmıştır.

3. Demografik Geçiş Teorisi

Demografik geçiş teorisi, nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi inceler. Bu teoriye göre, bir toplumun ekonomik gelişim süreci boyunca nüfus artış hızında önemli değişiklikler yaşanır. Nüfusun hızlı arttığı erken aşamalarda, gelir dağılımı genellikle eşitsizdir. Ancak, demografik geçişin ileri aşamalarında, nüfus artışı yavaşlar ve ekonomik büyüme gelir dağılımını daha dengeli hale getirir (Notestein, 1945:37-57).

4. Solow Büyüme Modeli (Solow Growth Model)

Robert Solow tarafından geliştirilen bu model, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi analiz eder. Model, uzun vadede nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve bunun gelir dağılımı üzerindeki sonuçlarını açıklar. Solow modeli, gelir eşitsizliğinin farklı ülkelerde nasıl ortaya çıkabileceğini ve nüfus artışının bu sürece nasıl etki edebileceğini ele almıştır (Solow, 1956:68-75).

5. Lewis İkili Ekonomi Modeli

W. Arthur Lewis'in ikili ekonomi modeli, nüfus artışı ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çiftlik ve şehir ekonomileri arasında analiz eder. Bu modele göre, kırsal alanlardan şehirlere doğru işgücü göçü, şehirlerdeki sanayileşme ile birleşerek ekonomik büyümeye ve gelir dağılımında değişimlere yol açar. Nüfus artışı, şehirleşmeyi hızlandırarak başlangıçta gelir dağılımını bozabilir, ancak zamanla gelir eşitsizliği azalabilir (Lewis, 1954:139-160).

6. Marxist Teori

Karl Marx, nüfus artışı ve gelir dağılımı konusunu sınıf mücadelesi bağlamında ele almıştır. Marx'a göre, nüfus artışı, işçi sınıfının sayısını artırarak, kapitalistlerin işgücü üzerindeki baskıyı artırmasına ve gelir eşitsizliğini derinleştirmesine yol açabilir. Marxist perspektif, nüfus artışının kapitalist toplumlarda gelir dağılımı üzerindeki etkilerini eleştirir (Marx, 1867:663-675).

7. Dependency Theory (Bağımlılık Teorisi)

Bağımlılık teorisi, küresel ekonomi içindeki gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerle odaklanır. Bu teori, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan ilişkileri nedeniyle ekonomik olarak bağımlı hale geldiklerini ve bu durumun gelir dağılımında büyük eşitsizliklere yol açtığını savunur. Nüfus artışı, bu eşitsizlikleri daha da derinleştirebilir, çünkü artan nüfus, kaynakların daha da sınırlı hale gelmesine ve gelir dağılımının bozulmasına neden olabilir (Frank, 1967:5-25).

8. Human Capital Theory (İnsan Sermayesi Teorisi)

Bu teori, bireylerin eğitim ve beceri kazanımlarıyla ekonomik büyümeye ve gelir dağılımına katkıda bulunduğunu savunur. Nüfus artışı, eğitim düzeyi düşük olan ülkelerde gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir, çünkü daha büyük bir nüfusa gerekli eğitim ve sağlık hizmetlerini sunmak zorlaşabilir. Bu da ülkeler arasında gelir dağılımındaki farklılıkları artırabilir (Becker, 1964:89-110).

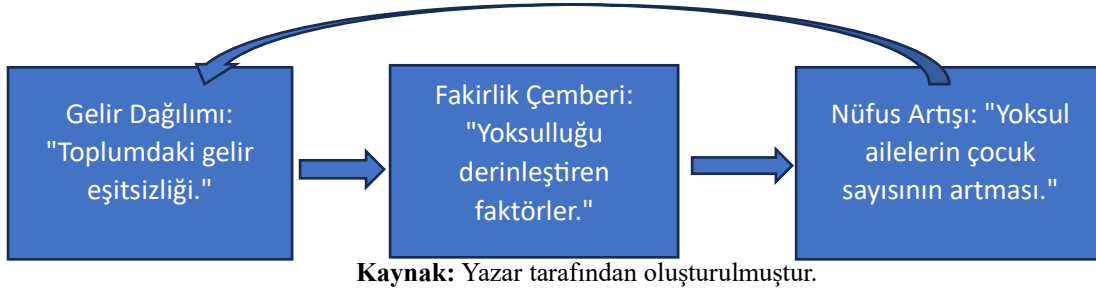
9. Gini Teorisi (Gini Coefficient)

Gini teorisi, nüfus artışının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini değerlendirmek için kullanılabilir. Nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir ve gelir eşitsizliğini artırabilir. Bu durum Gini katsayısının artmasına yol açar (Gini, 1921:124-126). Kırsal ve kentsel gelir farklılıkları, demografik değişiklikler ve eğitim/sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler bu ilişkiyi daha da karmaşık hale getirir. Gini teorisi ve ilgili analizler, bu dinamiklerin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Hızlı nüfus artışı, iş gücüne olan talebin karşılanmasında zorluklara, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yetersizliklere yol açabilir ve bu da gelir eşitsizliğini artırabilir. Hızlı nüfus artışı, özellikle düşük gelirli ülkelerde, kaynakların yetersizliği nedeniyle gelir dağılımını daha da bozulabilir. Bu durum, Gini katsayısının artmasına (gelir eşitsizliğinin derinleşmesine) neden olabilir (Deaton, 1997:136-140). Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler, hızlı nüfus artışı

ile gelir dağılımı arasındaki ilişkide kritik rol oynar. Nüfus artışı, özellikle kırsal alanlarda yaşayan insanların kentsel alanlara göç etmesine yol açabilir. Kentsel alanlarda iş fırsatları sınırlı olduğunda, bu göç, kentlerde gelir eşitsizliğini artırabilir. Bu da Gini katsayısında bir artışa neden olabilir. Kırsal bölgelerde, nüfus artışı tarımsal verimliliği zorlayabilir ve bu da gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir. Genç nüfusun yoğun olduğu ülkelerde, iş gücüne yeni girenlerin düşük ücretli işlerde çalışması, gelir eşitsizliğini artırabilir. Bu durum, Gini katsayısının yüksek olduğu ülkelerde daha belirgin hale gelir (Todaro ve Smith, 2011:212-215).

Bu teoriler, nüfus artışı ve ekonomik gelir dağılımı arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için farklı perspektifler sunar. Malthus ve Marx, nüfus artışının kaynaklar ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanırken, Kuznets ve Lewis, bu ilişkinin ekonomik gelişim sürecinde nasıl evrilebileceğini tartışır. Solow modeli uzun vadeli ekonomik büyümeyi, bağımlılık teorisi ise küresel eşitsizlikleri ele alır. Gini katsayısı, nüfus artışının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini değerlendirmek için güçlü bir araçtır. Hızlı nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini artıracakını öne sürer. İnsan sermayesi teorisi ise eğitim ve becerilerle gelir dağılımı arasındaki ilişkiye odaklanır. Demografik geçiş teorisi ise, nüfus artışının farklı aşamalarda nasıl farklı sonuçlar doğurabileceğini açıklar.

Gelecekte, gelir dağılımı dengesizliğinin küresel bir sorun olarak kalmaya devam etmesi muhtemeldir. Teknolojik gelişmeler ve dijital ekonominin büyümesi, gelir eşitsizliklerini artırabilir. Özellikle **yapay zekâ** ve **otomasyon** gibi teknolojik devrimler, düşük becerili işçilerin işlerini kaybetmelerine ve daha da yoksullaşmalarına neden olabilir. Fakirliğin azaltılması ve gelir dağılımının dengelenmesi için eğitime yatırım yapılması hayati önem taşımaktadır. Eğitim, bireylerin daha yüksek gelirli işlere erişimini sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltabilir. Sosyal güvenlik sistemleri, gelir dağılımındaki dengesizlikleri hafifletmek için etkili bir araçtır. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik politikalarının iyileştirilmesi, fakirliği azaltmada önemli bir rol oynayabilir. Fakirliğin yaygın olduğu bölgelerde altyapı yatırımları ve uluslararası yardımların artırılması, bu bölgelerdeki ekonomik büyümeyi hızlandırabilir. Gelir dağılımı dengesizliği ve fakirlik kısıtı, küresel ekonomik sistemin en temel sorunları arasında yer almaktadır. Bu iki sorun birbirini besleyerek daha büyük sosyal ve ekonomik dengesizliklere yol açmaktadır. Gelecekte, gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak için eğitim, sosyal güvenlik ve uluslararası iş birliği gibi stratejik yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir.

Şekil 15: Gelir Dağılımı, Fakirlik Çemberi ve Nüfus Artışı İlişkisi

- **Gelir Dağılımı ve Fakirlik Çemberi:** Gelir dağılımındaki eşitsizlik, fakirlik çemberini güçlendirir. Gelir düzeyi düşük olan bireyler, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişim imkanlarını kayb ettikleri için daha da yoksullaşırlar.
- **Fakirlik Çemberi ve Nüfus Artışı:** Yoksul bireyler, genellikle daha büyük aileler kurma eğilimindedir. Bu durum, mevcut kaynakların daha fazla bölünmesine neden olur ve ailelerin geçim sıkıntısını artırır.
- **Nüfus Artışı ve Gelir Dağılımı:** Nüfus artışı, ekonomik kaynaklar üzerindeki baskıyı artırır. Artan nüfus, işsizlik oranlarını yükseltir ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri derinleştirir.

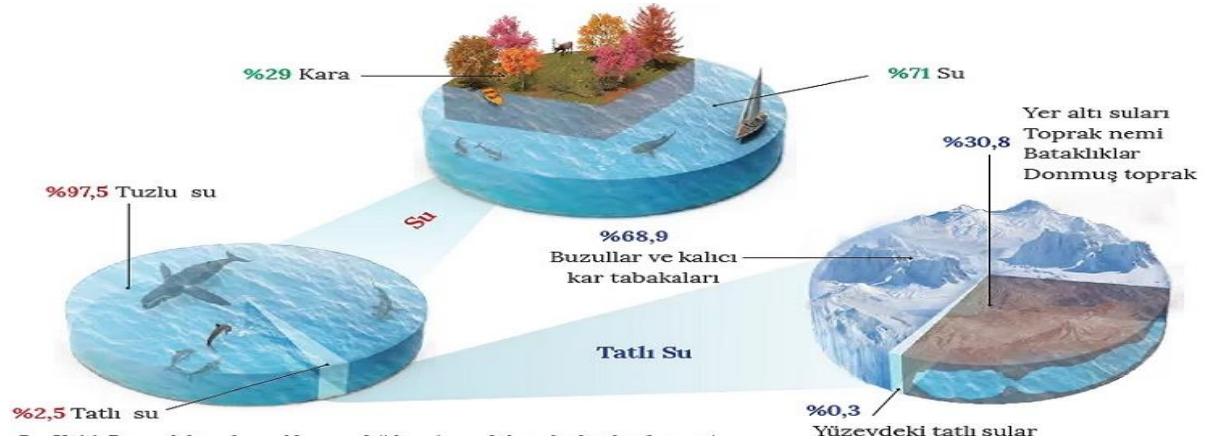
14.5. Dünya Nüfusu Su ve Beslenme İlişkisi Analizi

Dünya nüfusunun 21. yüzyılda hızla artması, su ve beslenme kaynakları üzerindeki baskıyı giderek artırarak küresel düzeyde ciddi sorunlar yaratmaktadır. 2023 itibarıyla dünya nüfusunun 8 milyarı aşması, su ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında yeni zorlukları beraberinde getirmiştir. Özellikle Orta ve Latin Amerika, Asya ve Afrika gibi gelişmekte olan bölgelerde, su kıtlığı ve gıda yetersizliği, yalnızca bireylerin sağlık ve yaşam kalitesini tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal huzursuzluk, göç ve ekonomik istikrarsızlık gibi karmaşık sorunların da tetikleyicisi haline gelmektedir.

Su olgusu, insanoğlunun yaşaması için gerekli olan iki unsurdan birisidir; biri su, diğeri havadır. Dünya'nın toplam yüzeyi 510 milyon km²'dir. Dünyadaki toplam su miktarı 1,4 milyar km³ olup, bu suyun 1,3 milyar km³ yani %97,5'i tuzlu sudan oluşmaktadır. Bu bağlamda dünyanın yaklaşık %71'i (361,3 milyon km²'si) okyanuslarla çevrili iken, %29'u (149 milyon km²'si) karalarla çevrilidir. Yeryüzünde yaklaşık olarak 1.300 milyon km² su bulunmaktadır. Bu suyun yaklaşık %97'si okyanus suları, geri kalan %3'de (37 milyon km³) tatlı su bulunmaktadır. Bu miktarda önemli bir kısmı da buzul ve buzul dağlarından meydana gelmektedir. Bu %3'lük kısmın %77,2'si kutuplarda ve yüksek dağlardaki buzullarda yer alır; %22,4'ü ise elde

edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı suyudur³⁶. Tüm canlıların ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar toplam su miktarının %0,35'ini; nehir ve dereler %0,01'ini oluşturur (Pamukçu, 2000: 36-37; aktaran bkz: Aksu, 2021:137)³⁷.

Şekil 16: Dünya Su Rezervinin Dağılımı

Kaynak: <https://www.cografyatr.com/haber/dunyada-su-kaynaklari>; erişim tarihi: 05.04.2023.

Dünya planeti 2.150×10^{18} litre su barındırdığı hesap edilmektedir. Tüm okyanuslar, denizler, göller, akarsular ve yeraltı suları da dahil olmak üzere yer küre, “su küre” niteliğini taşımaktadır. Dünya’daki suyun tamamını bir küreye koyabilseydik, 1.600 km çapında bir küre olurdu. Bunun büyüklüğünü anlayabilmek için, Plüton gezegenin çapı 2.300 km’dir (Akoğlu, 2011: 25). 23,46 kentrilyon litre su buzul ve buz tabakası olarak durmaktadır. 35 kentrilyon litre tatlı su bulunmaktadır. 10,55 kentrilyon litre su yeraltında, toprakta ve akiferlerde bulunmaktadır (Kingsolver, 2010: 92-95; aktaran bkz: Aksu, 2021:137-138).

1971’de Ramsar Sözleşmesi ile başlayan “**Sulak Alanların Korunması**” için yapılan çalışmalar, 1977’de Nairobi’de gerçekleşen “**Dünya Çölleşme Konferansı**”, 1992’de Dublin Su ve Çevre Uluslararası Konferansı, hemen arkasından 1994’de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “**Çölleşmeyle Mücadele Antlaşması**”nı 90 ülkenin imzalamasıyla önem kazanmaya başlayan su olgusu, 2001’de İstanbul’da gerçekleştirilen Dünya Su Konseyi (World Water Council) ve her yıl 22 Mart tarihi “**Dünya Su Günü**” olarak kutlanmasına karar verilmiştir. Günümüze kadar gerçekleşen irili ufaklı pek çok uluslararası sempozyum, çalışmalar ve raporlar oluşturulmuş ancak gerçek bir çözüm üretilememiştir. “**Su ile ilgili**

³⁶ Yaklaşık yer altı sularının %66’sı 750 metrenin altında bulunmaktadır.

³⁷ Ayrıca bu konuda bakınız; R. Nace (editör), (1978), World Water Balance and Water Resources of the Earth, Paris, UNESCO, 1978.

Çözüm Politikaları” hep yazılı kağıtlarda kalmış ve icraatlara dökülememiştir. Çünkü insanlar susuzluktan ölmeye hızla devam etmektedir (Aksu, 2021:138).

Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen su miktarı yıllık 8000-10.000 m³ arasında olmalıdır. Aslında kişi başına düşen yıllık 1430 m³ su miktarı ile Türkiye sanıldığı gibi su zengini bir ülke değildir. Bu miktar ile Avrupa'nın en fakir ülkesiyken, Ortadoğu'nun en zengin ülkesi konumundadır (TASAM, 2015: 1-4). 2030 yılında 90 milyona ulaşacak olan Türkiye'de kişi başına düşen miktar 1.150 m³ kullanılabilir su seviyesine düşecek olması, su sıkıntısı çeken ülke durumuna düşecektir. Kullanılabilen su kaynakları potansiyeli azalırken, Türkiye'nin su tüketim ihtiyacının önümüzdeki 25 yılda 3 kat artacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de su tüketimi kullanılabilen su kaynaklarında öngörülen azalmanın yanında, artan nüfustan ve artmakta olan nüfusun da su tüketimi üzerinde ciddi bir şekilde kullanımındaki artışı da su sıkıntılı günler olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 2000 yılında içme ve kullanma suyu harcama miktarı 5 km³ iken, 2030 yılında bu miktar 18 km³ olacağı tahmin edilmektedir. 2012 yılında belediyeler, köyler, madenler, sanayi tesisleri ve termik santraller tarafından çekilen su miktarı 14.3 km³ kadardır. Bu çekilen suyun %34'ü belediyeler tarafından kullanılırken, %44,8'i termik santraller ve %11'de sanayi tesisleri tarafından kullanılmıştır. Köylerin su kullanım miktarı %7,3'ünü oluşturmaktadır (Muslu, 2015: 25; Aksu, 2021:138).

Şekil 17: Dünya Geneline Su Dağılımı

Kaynak: <https://www.artemisaritim.com/dunya-geneline-su-kaynaklarinin-durumu;erişim tarihi: 05.04.2023>.

Su ile ilgili önemli istatistik bilgileri vermek gerekirse, bugün dünyadaki içme suyu toplam suyun %1'i kadardır. Bugün 400 milyonu çocuk olmak üzere 1,5 milyar insan yeterli ve sağlıklı içme suyuna sahip değildir. Her yıl 1 milyon 800 bin çocuk temiz suya ulaşamadığından

hastalıktan ve susuzluktan ölmektedir. Örneğin 2004'te ölen çocukların, silahlı çatışmalarda ya da mücadeleler sonucunda ölenlerden tam 6 kat fazlası susuzluktan ölmüştür. 43 ülkede yaklaşık 700 milyon kişi "su temininde zorluk" eşiğinin altında yaşamaya çalışmaktadır (TASAM, 2015: 1-4). Dünyada 20 saniyede bir çocuk su ile ilgili hastalıklar nedeniyle ölüyor. Her yıl 5 yaşın altında 1,8 milyon çocuğun su ile ilgili hastalıklar nedeni ile ölmesine sebep oluyor (TURMEPA, <http://www.turmepa.org.tr/icerik.aspx?id=249>, erişim tarihi:29.11.2015). 1850 yılında insan başına düşen su miktarı 33.000 m³ iken, 2000'li yıllarda bu rakam 7.069 m³'e düşmüştür. 2050 yılında ise 4.170 m³'olacağı kestirilmektedir (Hinrichsen, 1996: 25; Aksu, 2021:139).³⁸

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yaptığı çalışmaya göre, gecekondu semtlerinde oturan yoksulların suya, şebeke suyundan yararlananlardan 5-10 kez daha fazla ödediğini ortaya koyuyor. Kötü kaliteli suların içilmesinden ötürü dünyada her yıl çoğu çocuk 5 milyon insan ölüyor. Günde 3000 çocuk kirli sulardan ölüyor. Gelişmekte olan ülkelerde atık suların tahmini olarak %90'ı arıtılmadan nehirlerle, göllere ve okyanuslara boşaltılıyor. Dünyada yılda 2 milyon ton katı atık dünya su kaynaklarına boşaltılıyor.

Bir kişinin günlük doğrudan su tüketimi 2-3 litre ve evsel kullanımı 20-300 litre arasında değişiyor iken, tükettiği öteki besinlerin üretimi için 2000-3000 litre/gün su harcanmış olması gerekiyor. Dünya'da gıda üretimi için ulaşılabilir içme suyunun %70-90'ı harcanmakta ve bu suyun büyük bir kısmı içinde kirleticilerle doğaya geri bırakılmaktadır. Kişi başına su tüketimi her 20 yılda bir ikiye katlanıyor; nüfus artış hızının iki katı bir hızla (http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=571,15.10.2015). Örneğin 1940 ile 1980 yılları arasında su kullanımı 2 katına çıkmıştır. 2000'de ise bu durum ikiye katlanmıştır. Bir kişi için günde 100 litre suya ihtiyaç vardır. Bu 100 litre su, 35 m³ su alanına tekabül etmektedir. Bir başka hesaplama göre, 6 milyar insan için 220 km³ su anlamına gelmektedir. Yine bir insanın ortalama toplam su kullanımı 800-1000 m³ arasındadır (Aksu, 2021:139).

Kişi başına günlük ortalama su tüketim standardı Türkiye'de 111 litre iken, dünya ortalaması 150 litredir. Sağlıklı suya erişebilen nüfusun toplam nüfusa oranının dünya ortalaması %82 olurken, Türkiye'de bu oran %93'dür (DPT, 2007:7). Kuzey Amerika'da yaşayan bir insan, Gana'da yaşayan bir insandan 70 kat fazla su tüketmektedir. Bir Avrupalı kullandığı su miktarının %32'sini tuvalette harcarken, bu oran bir Hintli için sadece %1'dir (Pamukçu, 2000: 64). New York'ta günde kişi başına ortalama 607 litre su kullanılırken, İstanbul'da kişi başına

³⁸Ayrıntılı bkz: Konuralp PAMUKÇU, (2000), a.g.e., s.43.

159 litre, Berlin’de 171 litre, Londra’da 324 litre, Mumbai’de (Hindistan) 90 litre, Meksiko City’de 343 litre, Johannesburg’da (Güney Afrika) kişi başına günde ortalama 378 litre su kullanılmaktadır (Ayman, 2010: 36). Önümüzdeki 60 yıllık süreçte, hava sıcaklıkları 2.5-3 derecelik bir artış olması beklenirken, bir de buna %25 ile %35’lik bir yağış azalması ve ciddi iklim değişiklikleri kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır (Acar, 2010: 86). Bu ciddiye alınması gereken önemli bir stratejik projeksiyondur. Aslında tehlike çanlarının çalmaya başladığının ilk işaretleridir. Eğer insanlık alemi bu konuda duyarlı olmazsa, gelecek yıllar susuzluğun hüküm sürdüğü, suya ulaşmak için savaşların ve gözyaşların çokça döküleceği yıllar olacaktır (Aksu, 2021:140).

Şekil 18: Dünya Genelinde Su Kullanımı

Kaynak: <https://www.artemisaritim.com/dunya-genelinde-su-kaynaklarinin-durumu;erişim tarihi:05. 04.2023>.

Türkiye’nin en önemli tarımsal üretim merkezi Konya Ova’sının altındaki su rezervleri hızla yok olmaya başlamakta, havzadaki yeraltı su seviyesi her yıl ortalama 1,5 metre düşmektedir. Ayrıca tarımda kullanılan yanlış sulama yöntemleri nedeniyle kullanılabilir suyun %40’ı israf edilmektedir (Sönmez, 2010: 64-81). Burada sorgulanması ve üzerinde ciddi olarak durulması gereken nokta, ülkemizin insanı ilk kez suyun yağışa bağlı olarak aynı anda hem azlığı hem de fazlalığıyla nasıl başa çıkabileceğini derinden sorgulamaktadır (Sönmez, 2010: 81; Aksu, 2021:140).

Günümüzde dünya nüfusu hızla artmaktadır. Bu hızlı artış 1800’lerde 900 milyon kişi iken, 1850’lerde 1,2 milyar kişiye çıkmış, 1900’lerin başında 1,7 milyar iken, 1950’lerde dünya nüfusu 2,5 milyara yükselmiş, 1990’da 5,2 milyara ulaşmış, 2000’lerin başında 6,1 milyar olmuştur. 2010 yılında 7 milyarı geçmiştir. Dünya nüfusunun gelecekle ilgili projeksiyonlarında 2020 yılında 7,9 milyar kişi olacağı ve 2030’da ise 9,5 milyar kişi olacağı tahmini yapılmaktadır (Cipolla, 1992: 97; Passig, 2010: 83-101; Van den Berg, 2012: 383). Ulusal Nüfus Bürosuna göre, her on saniyede dünya nüfusuna 27 kişi eklenmektedir. Örneğin, 2006 yılında her gün dünyaya gelen insan sayısı 211.000’dir. Buna mukabil her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan olmak üzere 14 ila 30 bin kişi suya erişememesinden ya da suyla tedavisi edilebilecek

hastalıklardan ölmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonuna göre, dünya nüfusu 2010 yılında, 2009 yılına kıyasla, 79 milyon kişi artarak, 6 milyar 908 milyon kişiye yükselmiştir. Bu rakam 2050 yılında ise, 9 milyar 150 milyonu bulacağı hesaplanmıştır (Duyar ve Özçelebi, 2012: 10). Dünya nüfusu yıllık 80 milyon olarak arttığına göre, ilave bu artış için her yıl 64 milyar m³ suya ihtiyaç vardır (Gürseler, 2013: 1-11; aktaran bkz: Aksu, 2021:139). Kanalizasyon olmayan, içecek ve kullanabilecek temiz su sıkıntısı çeken bölgelerde çocuk ölüm oranları gelişmiş ülkelere kıyasla 10-20 kat artıyor. Mikroplu sular her gün 3 bin 900 çocuğu öldürüyor (<http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=1780>, 15.03.2015).

Dünya nüfusunun %60'ından fazlasına sahip Asya kıtası, bu kullanılabilir suyun %36'lık bir kısmına sahip. Kuzey Amerika dünya nüfusunun %8 civarında iken kullanılabilir suyun %15'ini almaktadır. Avrupa dünya nüfusunun %13'ünü alırken, suyun %8'ini almaktadır. Afrika ise nüfusu %13'e tekabül ederken, kullanılabilir suyun sadece %11'ini almaktadır. Öte yandan dünya nüfusunun %16'sına karşılık gelen Güney Amerika kıtasında kullanılabilir suyun %26'sı bulunuyor (UN (Birleşmiş Milletler), 2003: 9; aktaran bkz: Aksu, 2021:137).³⁹

Tablo 39: Su Kaynaklarının Dünya Üzerinde Kıtalara Göre Dağılımı (BM verilerine göre)

Su Kaynaklarının Yer Yüzünde Dağılımı (BM verilerine göre)		
KITALAR	NÜFUS (%)	SU KAYNAĞI (%)
Kuzey Amerika	8	15
Güney Amerika	6	26
Avrupa	13	8
Afrika	13	11
Asya	60	36
Avustralya ve Adalar	1	5

Su sıkıntısı gıda üretimi üzerinde de kısıtlayıcı bir etki yapmaktadır. Dünya Tarım ve Gıda Örgütü'ne (FAO) göre, yılda 2.700 kcal/kişi için 1.600 m³ suya ihtiyaç vardır. Dünya nüfusu 2000 yılı baz alındığında 2025'te %29 artacak ve 2050 yılına ise %47 artacaktır (Yıldız, 2010: 75).

Bugün yapılan araştırmalarda 2,6 milyar insanın tuvaleti yok ve temel gereksinimleri için su bulamıyor. Kanalizasyon olmayan, içecek ve kullanabilecek temiz su sıkıntısı çeken bölgelerde çocuk ölüm oranları gelişmiş ülkelere kıyasla 10-20 kat artıyor. Mikroplu sular her gün 3 bin 900 çocuğu öldürüyor. İshal, kirli su kaynaklı hastalık ve ölümlerin bir numaralı nedeni

³⁹ Ayrıca bkz: Sercan TEZCANOĞLU, <http://t24.com.tr/haber/su-savaslari-nerelerde-cikacak-kim-kiminle-savasacak>, 270718, **Erişim Tarihi:15.03.2015.**

olmaktadır. Dünyada her yıl 2,2 milyon insan ishalden ölmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel atıkların yüzde 70'i hiçbir işlem görmeden doğaya bırakılıyor ve su kaynaklarını kirletiyor. Her yıl 300-500 milyon ton ağır metaller, toksik maddeler suları zehirliyor. 2075 yılında dünya nüfusunun bir damla su bile bulamayacağı miktarı 3-7 milyar olacağı tahmin ediliyor (<http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=1780>, 15.12.2015).

2015 yılı itibariyle, dünya nüfusunun 1,3 milyarı gelişmiş ülkelerde yaşarken, 5,9 milyarı ise az gelişmiş ekonomilerde yaşamaktadır. Bu 5,9 milyarın, 985 milyonu da en az gelişmiş ekonomilerde yaşamaktadır. Günümüzde her yıl %1,78'lik nüfus artışıyla dünya nüfusuna ortalama 80-95 milyon arasında yeni nüfus eklenmektedir (Aksu, 1998:227-228). 2050 projeksiyonuna göre; bu gelişmiş ülkelerin nüfus artışı düşük olmasına rağmen göçmenlerden, mültecilerden kaynaklanan, yabancı evliliklerin hızla artmasından kaynaklanan veya daha önce işçi olarak o ülkelere gelip yerleşen kişilerden kaynaklanan bir nüfus artışı karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda 2050 yılında gelişmiş ülkelerde yaşayan insan sayısı 1,5 milyarı geçecektir. Az gelişmiş ülkelerde ise bu rakam 8 milyara (1,8 milyarı en az gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkacak bir artışa) dayanacaktır. Yani 9 milyarı geçecek ciddi bir nüfus miktarı karşımıza çıkacaktır.

Dünya'da su kıtlığının derecesini anlayabilmek için birtakım kriterler ortaya konmuştur. Değişik ölçütler geliştirilmiştir (Zehir, 2005: 139-158). Bunlardan en önemlisi Kıtık İndeksi olup, dört ana değişkenden meydana gelir (Tomanbay, 1998: 99-101; Zehir, 2005: 141; aktaran bkz: Aksu, 2021:140-141).

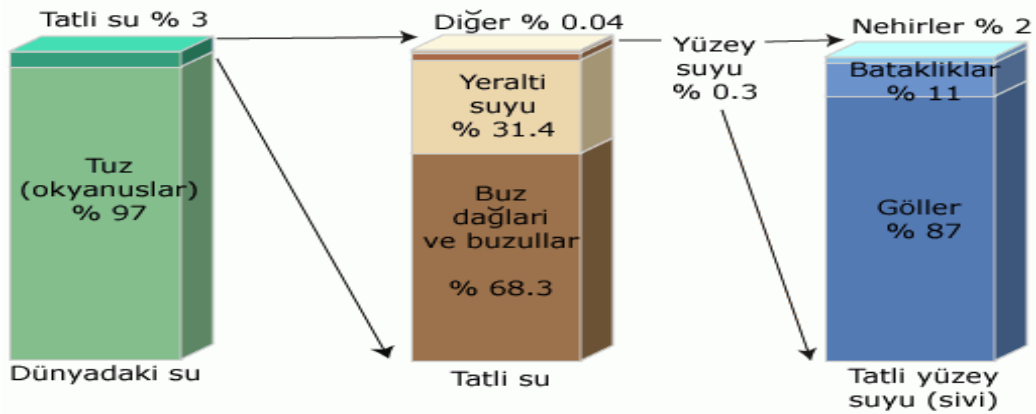
- Su talebinin su arzına olan oranı,
- Nüfus artışı ile ilişkili bir şekilde kişi başına düşen su miktarı,
- Kişi başına yılda 1000 m³'den fazla su tüketilebilir suya sahip olma,
- Ülke dışından gelen su arzının yerli su arzına oranı.

Kişi başına düşen yıllık asgari su miktarı 1.100 metreküp civarındadır. Bunun 100 metreküpü kişisel ihtiyaçlar, 1.000 metreküpü ise gıda ve ürün üretiminde gerekli su miktarıdır. İnsan bedeni katı ve sert bir yapı şeklinde görünse de %65'i sudan oluşur, beyinin ise %75'i sudur. Bu oran bedenimizdeki en yüksek suyun bulunduğu organdır. İnsan ve bitkiler yaşlandıkça bedenlerinde bulunan su oranı gittikçe azalmaktadır. Gençken %90'larda bulunan bu su oranı, yaşlanınca 2/3 oranına kadar düşmektedir (Aksu, 2021:141).

Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu'nun tespitine göre, 20. yüzyıl başlarında çeşitli ülkelerde 420 baraj varken bu rakam 20. yüzyıl sonlarında 36327'e ulaşmış ve bu sayının %90'ı

1950 yılından sonra inşa edilmiştir (Kırkıcı, 2014: 9).⁴⁰ İçinde bulunduğumuz yüzyılda barajlar en önemli su projeleri oldular (Pamukçu, 2000:65). 1950 yılında baraj setinin yüksekliği 15 metreyi aşan büyük barajların sayısı 5.000 civarında iken, günümüzde bu sayı 38.000 sayısına erişmiştir. Böylece yapay rezervuarların yüzölçümü 400.000 km²'ye ulaşmış ve taşıdıkları su hacimde 5.000 km³'ü geçmiştir (Pamukçu, 2000:65). Ancak günümüzde büyük barajların yapımında ciddi tepkiler yüzünden önemli miktarda azalma görülmektedir. Örneğin Çin'de Yangtze Nehri üzerinde bulunan Üç Derin Vadi barajı 175 metre yüksekliğinde olup, ciddi çatlaklar görülmesi ve herhangi bir tayfunda yıkılma riski altında olması, bu tarz büyük barajların yapımının maliyetli olması ve kullanımındaki sıkıntılar nedeniyle cazibesini kaybetmiştir (Aksu, 2021:141).

Şekil 19: Dünya'daki Suyun Dağılımı

Kaynak: P.H. Gleick, (1996), *Water Resources*, Editor: S.H. Schneider, *Encyclopedia of Climate and Weather*, Oxford University Press, New York, s.823'deki tablodan alınmıştır. Ayrıca bkz: Aksu, 2021:141'deki tablodan alınmıştır.

Küresel su talebi, büyük ölçüde nüfus artışı, kentleşme, gıda ve enerji güvenliği politikaları ve ticari küreselleşme, değişen beslenme biçimleri ve artan tüketim gibi makro-ekonomik süreçlerden etkilenir. 2050 yılına kadar, küresel su talebinin, başlıca artan imalat talepleri, termal elektrik üretimi ve evsel kullanım sebebiyle %55 oranında artacağı öngörülmektedir (UNESCO, 2015: 1-9). Dünyadaki toplam su kaynağına göz attığımızda toplamda yerküre üzerinde 332,500,000 metreküp su bulunduğunu görmekteyiz. Fakat bu kadar büyük su kaynağının ancak %3'lük kısmının içilebilir tatlı su olmasıdır (Aksu, 2021:141).

⁴⁰ Ayrıca bkz: J.A. VELTROP, (1991), "Water, dams and hydropower in the coming decades", *Water Power & Dam Construction*, June 1991. s.37-44.

Tablo 40: Su Kaynaklarının Km³ olarak Dünya Üzerindeki Dağılımı

SU KAYNAĞI	MİKTAR KM ³	%
Denizler	1.348.000.000	97.39
Tatlı Sular		
Kutuplardaki Buzullar	27.820.000	2.01
Yeraltı Suları	8.062.000	0.58
Göller ve Nehirler	225.000	0.02
Atmosferdeki Buhar	18.000	0.0001
TOPLAM	1.384.120.000	100

Türkiye’de yılda 501 milyar m³ yağış almaktadır. Bu yağışın %37’si yani 186 milyar m³ akışa geçerken, 95 milyar m³’ü ekonomik olarak kullanılmaktadır. Ülke yüzeyine yılda düşen ortalama 630-643 mm yağışa karşılık, ülkemizin yenilenebilir su potansiyeli 234 km³ olup, bunun 41 km³ yeraltı suları olup, 193 km³ ise akarsulardan meydana gelmektedir (DPT, 2007: 15). Türkiye, aslında su konusunda tasarruf yapabilen ülke konumundadır. 44 km³ tüketim, 68 km³ ise tasarruf edilen miktar söz konusudur. Türkiye’nin toplam yüz ölçümü 783.577 km² başka bir ifadeyle 78 milyon hektardır. Baraj ve tabii göller çıkıldığında kalan alan 769.600 km²’dir. Türkiye’de 706 adet baraj gölü bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının yüzey alanı; Atatürk Barajı 817 km², Keban Barajı 675 km², Karakaya Barajı 268 km², Hirfanlı Barajı 263 km², Altinkaya Barajı 118 km²’dir. İşlenmesi nispeten kolay olan 100.000 km²’lik engebeli ve yassı tepeli arazileriyle birlikte Türkiye’de dağlık alanların dışında 370.000 km² düzlük alanı olduğu söylenebilir. Tarım arazileri toplamı da 280.000 km² yani 28 milyon hektar civarındadır. Yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektar olarak hesaplanmıştır. Bu alan içerisinde 5,9 milyon hektarlık sulamaya açılmış olup, bu alanın 3,61 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş modern sulama şebekesine sahiptir (DSİ, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>; 15.03.2016).

Nüfus artışı ile su yetersizliği ve beslenme sorununu birlikte ele alan çeşitli teoriler ortaya konmuştur. Bu teoriler, artan nüfusun gıda üretimi, su kaynakları ve genel olarak sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini analiz eder. Aşağıda bu ilişkiyi ele alan 5 önemli teori sunulmuştur:

1. Malthuscu Nüfus Teorisi

Thomas Malthus'un nüfus teorisi, nüfus artışının sınırlı doğal kaynaklar (özellikle gıda ve su) üzerindeki baskıyı artıracağını savunur. Malthus, nüfusun geometrik olarak arttığını, ancak gıda üretiminin yalnızca aritmetik olarak artabileceğini öne sürmüştür. Bu teoriye göre, nüfus artışı

su kaynakları üzerinde de baskı oluşturur ve beslenme sorunlarına yol açar. Malthus, kıtlıkların ve kaynak savaşlarının kaçınılmaz olacağını öngörmüştür (Malthus, 1798:15-40).

2. Taşkın Paradoksu (Hydraulic Society)

Karl Wittfogel tarafından geliştirilen bu teori, nüfus artışı ile su kaynaklarının kontrolü ve yönetimi arasındaki ilişkiyi açıklar. Bu teoriye göre, nüfus arttıkça su kaynaklarının yönetimi daha karmaşık hale gelir ve bu da toplumların suya olan bağımlılığını artırır. Bu durum, merkeziyetçi su yönetimi sistemlerinin gelişmesine neden olur. Tarımsal üretim için suyun stratejik önemi arttıkça, su kaynakları üzerindeki rekabet ve baskı da artar, bu da beslenme sorunlarını derinleştirir (Wittfogel, 1957:3-25).

3. Ester Boserup Hipotezi

Ester Boserup, nüfus artışı ile tarımsal üretim yöntemleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Boserup, nüfus artışının zorlayıcı bir faktör olduğunu ve bu baskının tarımsal yenilikleri tetiklediğini savunur. Yani, artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için tarımsal üretim yöntemleri geliştirilebilir ve bu, gıda üretiminde verimliliği artırabilir. Ancak, su kaynaklarının sınırlı olması bu süreci zorlaştırabilir ve beslenme sorunlarına yol açabilir (Boserup, 1965:11-34).

4. Neo-Malthusçuluk ve Taşınma Kapasitesi Teorisi

Neo-Malthusçuluk, Malthus'un fikirlerini güncelleyerek, özellikle su ve gıda kaynakları üzerindeki baskıyı daha güncel bir perspektiften ele alır. Bu teori, dünyanın belirli bir taşınma kapasitesi (carrying capacity) olduğunu ve nüfus artışının bu kapasiteyi aşmasının su kıtlığı ve beslenme sorunlarına yol açacağını savunur. Bu perspektif, nüfus artışının su kaynaklarını tükenme noktasına getirebileceğini ve bunun da ciddi gıda güvenliği sorunlarına neden olacağını öngörür (Ehrlich, 1968:45-60).

5. Yeşil Devrim ve Su Kullanımı

Yeşil Devrim (Green Revolution), 1940'lı yıllarda başlamış ve özellikle 1960'lı yıllarda tarımsal üretimi artırmak amacıyla geliştirilen bir dizi teknolojik ve bilimsel yeniliği tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu süreç, özellikle gelişmekte olan ülkelerde açlık ve kıtlıkla mücadelede önemli rol oynamış, tarımda büyük verim artışlarına yol açmıştır. Yeşil Devrim, özellikle buğday, mısır ve pirinç gibi temel tahılların verimliliğini artırmayı amaçlayan yeni tarımsal teknikler, tohum çeşitleri ve modern tarım uygulamalarını ifade eder. Gelişmiş gübreler, sulama teknikleri, böcek ilaçları ve genetik olarak iyileştirilmiş tohumlar sayesinde,

tarımsal üretimde büyük bir artış sağlanmıştır. Bu devrim, açlık ve yetersiz beslenme gibi sorunların çözülmesinde önemli bir rol oynadı. Özellikle Asya, Latin Amerika ve Afrika'da bu yeni tarım tekniklerinin kullanılması, milyonlarca insanın açlıktan kurtulmasını sağladı. Dünya Bankası ve FAO gibi uluslararası kuruluşlar, Yeşil Devrim'in gıda güvenliğine olan katkılarını vurgulamaktadır (Evenson ve Gollin, 2003:758-762). Gıda araştırmacıları dünyadaki kronik gıda faizine karşı ürünler geliştirmek için genetik çalışmalar yapmaktadırlar. "Yeşil Devrim" sayesinde 1960 yıllarda Asya ve Güney Afrika'da ortaya çıkan ürün arttırımı projesi hektar başına daha fazla pirinç, buğday, mısır ürünleri yetiştirme fırsatı vermiştir. İsrail Weizmann Bilim Enstitüsü'nde yeni geliştirilen tohum islah çalışmalarıyla ürün verimi en az iki kat artmıştır (Aksu, 1998:241).

Yeşil Devrim, 20. yüzyılın ortalarında tarımda verimliliği artırmak için yapılan genetik modifikasyonlar ve tarımsal tekniklerdeki yeniliklerle ilişkilidir. Bu teorik yaklaşım, artan nüfusu beslemek için gıda üretiminde büyük ilerlemeler sağlarken, su kaynaklarının aşırı kullanımına da yol açmıştır. Yeşil Devrim'in bir sonucu olarak, su kaynakları üzerinde artan baskı ve bu durumun sürdürülebilirliği hakkında endişeler dile getirilmiştir (Shiva, 1991:67-85). Yeşil Devrim ile birlikte, temel gıda ürünleri olan buğday, pirinç, mısır ve patateste önemli artışlar sağlanmıştır. Yeşil Devrim uygulamalarının yoğun olduğu ülkelerin başında, Meksika, Hindistan, Pakistan ve Filipinler'dir (Şahin, 2022:64). Bu ülkelerde nüfus artış hızı yüksek olup, dışarıya yoğun göç veren ülkelerdir. Özellikle Nobel ödüllü bilim insanı Norman Borlaug'un çalışmaları, bu yeni buğday ve pirinç çeşitlerinin geliştirilmesinde kritik bir rol oynadı. Bu yüksek verimli tohumlar, Meksika, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerde kullanılarak tarımsal verimliliği büyük ölçüde artırmıştır (Borlaug, 2007:359). Geleneksel sulama tekniklerinin yerini alan damla sulama ve yağmurlama gibi sistemler, su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamıştır. Bu teknolojilerin kullanımıyla, suya bağımlı tarım sistemlerinde verim artışı yaşanmıştır (Pingali & Rosegrant, 2001, s. 383-397).

Yeşil Devrim, temel gıda maddelerinin üretiminde büyük artış sağlayarak birçok ülkede açlık sorununu hafifletmiştir. Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler, bu devrim sayesinde kendine yeterli hale gelmiş ve hatta gıda ihraç edebilir duruma gelmiştir. Tarımsal üretimdeki artış, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal bölgelerin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamıştır. Tarım sektöründe yaşanan bu büyüme, sanayi ve hizmet sektörlerini de olumlu etkilemiştir. Yeşil Devrim sırasında tarımsal üretimi artırmak için kullanılan bir diğer yöntem, tarımda makineleşmedir. Bu durum, özellikle büyük ölçekli tarım yapan ülkelerde verimlilik artışına önemli katkıda bulunmuştur.

Tarımda kullanılan kimyasal maddeler ve gübreler, ürün kaybını önleyerek daha yüksek rekolteler elde edilmesine olanak tanımakla birlikte, çevre ve toprak üzerinde yarattığı tahribat ve kirlenme durumları nedeniyle, getirisinden çok ülkeye ve insanlığa büyük zarar getirmektedir. Bu uygulamaların sağlıklı ve hijyenik beslenmenin önündeki en büyük engeldir. Kimyasal maddeler, tarımsal verimliliği artırmada etkili olurken, insan sağlığına olan zararları ve hijyenik yiyecek ve beslenme politikalarıyla önemli bir çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. **Kimyasal gübreler** ve **pestisitlerin** aşırı veya kontrolsüz kullanımı, tarım ürünlerinin besin değerini olumsuz yönde etkileyebilir, çevre kirliliğine yol açabilir ve tüketiciler için sağlık riskleri taşımaktadır. Tüketildiğinde bu kimyasal kalıntılar, insan sağlığı üzerinde uzun vadeli olumsuz etkilere yol açabilir. Özellikle çocuklar ve yaşlılar gibi hassas gruplar, bu kimyasallara karşı daha savunmasız olabilir. **Pestisitlere** maruz kalma, sinir sistemi rahatsızlıkları, kanser ve hormonal bozukluklar gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir (Horrihan, Lawrence & Walker, 2002:448). Kimyasal gübrelerde kullanılan nitratlar, bitkiler tarafından emilmediklerinde yer altı sularına karışarak su kirliliğine yol açabilir. Nitrik asit oranı yüksek suyun tüketilmesi, insan sağlığı üzerinde özellikle **methemoglobinemi** (mavi bebek sendromu) gibi ciddi etkiler yaratabilir. Bu durum, su kaynaklarının korunması ve tarım politikalarının düzenlenmesinde büyük bir sorun teşkil etmektedir (Pretty, Ball, Lang ve Morrison, 2005:1113). Kimyasal gübreler, kısa vadede tarımsal verimliliği artırsa da uzun vadede toprağın eko-sistemini ve sağlığını bozmaktadır. Topraktaki mikrobiyal yaşamı olumsuz etkileyen bu gübreler, toprağın organik madde içeriğini azaltarak zamanla toprağın erozyona ve çoraklaşmasına neden olmaktadır.

Yeşil Devrim, modern tarımın ve gıda güvenliğinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Temel tarım ürünlerinde büyük bir üretim artışı sağlanarak açlık ve kıtlık gibi sorunların azaltılmasına yardımcı olmuştur. Ancak, bu sürecin çevresel ve sosyal etkileri de göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilir tarım politikalarının önemini vurgulamaktadır. Gelecekteki tarımsal kalkınma politikalarının, bu deneyimlerden ders alarak çevreyi koruma ve sosyal adaleti gözetme konularına daha fazla odaklanması gerekmektedir. Kimyasal maddelerin tarımsal üretimi artırmadaki rolü tartışılmaz olsa da bu maddelerin insan sağlığına ve çevreye verdiği zararlar göz ardı edilemez. **Kimyasal gübre** ve **pestisitlerin** aşırı kullanımı, gıda güvenliğini ve hijyenik yiyecek üretimini tehlikeye atabilir. Bu nedenle, organik tarım ve sürdürülebilir tarım politikaları gibi çevre dostu ve insan sağlığını korumayı amaçlayan yaklaşımlar, tarımın geleceği için büyük önem taşımaktadır.

Nüfus artışı ile su ve beslenme sorunları arasındaki ilişkiyi açıklayan bu teoriler, kaynakların sınırlılığı ve artan nüfusun yarattığı baskılar üzerine odaklanır. Malthuscu teori, kaynakların kıtlığına ve bunun neden olacağı olumsuz sonuçlara vurgu yaparken, Boserup Hipotezi ve Yeşil Devrim gibi yaklaşımlar, bu baskılara karşı geliştirilen tarımsal yeniliklere dikkat çeker. Taşkın Paradoksu, suyun stratejik önemine işaret ederken, Neo-Malthusçuluk ise taşınma kapasitesi teorisi ile nüfus artışının sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini tartışır.

21. yüzyılda su sorunu, dünya çapında hızla artan nüfus, iklim değişikliği, kirlilik, su kaynaklarının kötü yönetimi ve endüstriyel tarım gibi faktörlerden dolayı büyüyen bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Su kaynaklarının sınırlı olması, mevcut su miktarının azalması ve bazı bölgelerde suyun adil ve sürdürülebilir bir şekilde dağıtılmaması hem küresel hem de bölgesel çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, su krizi yalnızca çevresel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politik bir sorun olarak da ele alınmalıdır.

İklim değişikliği, 21. yüzyılda su kaynaklarını doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Küresel ısınma, yağış düzenlerini değiştirerek suyun dağılımını etkiler ve bazı bölgelerde uzun süreli kuraklıklara neden olurken, diğer bölgelerde şiddetli su taşkınları yaşanmasına yol açar. Su kaynaklarının bu dengesiz dağılımı hem yerel topluluklar hem de ülkeler arasında gerginlikler yaratmaktadır (Gleick, 1993:80).

Bu yüzyılın en önemli sorunu su ve beslenme yetersizliği ve kıtlığı, bunların paylaşımı önem arz edecektir. Su krizi dünyanın ekolojik tahribatının en yaygın ve en çetin boyutudur. 1998 senesinde 28 ülke su kıtlığı çekerken, bu sayı 2025 yılında (dünya nüfusunun tahmini 8,3 milyar insanın) yaklaşık dünya nüfusunun yarısı içilebilir yeterli sudan yoksun ve su sıkıntısı içinde olacaktır (Falkenmark ve Rockström, 2004: 45-54).⁴¹ 56-60 ülke arasında olması beklenirken, 1990 da 131 milyon insan su konusunda ciddi sıkıntı çekerken, 2025 yılında bu rakam 817 milyona yükseleceği beklenmektedir (Shiva, 2007:20). Bu iyimser tahmin olarak kabul edilmektedir. Realist politik rakamsal analizlere göre, 1,5 milyar insan gerçek anlamda su kullanma ve suya ulaşma sıkıntısı çekeceği gerçeğidir. 2050’li yıllarda ise futurist-analistlerin kötümser senaryosuna göre; 6.5-7 milyar insan (dünya nüfusunun %85-90’ı) susuzluk sorunu

⁴¹ İsveçli hidrolojistlere (su bilimcilerine) göre bir ülkede fert başına düşen yıllık su miktarı ile o ülkedeki su durumunu açıklamaya çalışmıştır. Buna göre;

- Yılda kişi başına 10.000 m³ ve daha yukarıda rezervi olan ülkeleri “en az su sorunu olan ülkeler”,
- Yılda kişi başına 10.000 -1.670 m³ arasında rezervi olan ülkeleri “su sorunu olan ülkeler”,
- Yılda kişi başına 1.670 - 1.000 m³ arasında rezervi olan ülkeleri “şiddetli su sorunu olan ülkeler”,
- Yılda kişi başına 1.000 - 500 m³ arasında rezervi olan ülkeleri “sürekli su kıtlığı olan ülkeler”,

Yılda kişi başına 500 m³’ten daha az rezervi olan ülkeler “yaşamak için gerekli asgari su sınırının altında olan ülkeler” olarak kabul edilmektedir.

yaşayacağı tahmin edilmektedir. İyimser projeksiyonlara göre ise; 2.5-3 milyar insan (dünya nüfusunun %20-25'i) su sıkıntısı içinde olacağı gerçeğidir. Her şartta yaşamak için suya ulaşma problemi hem bu coğrafyada hem de dünyanın başka bölgelerinde bir hidropolitik sorun siyaset gündemimizde önümüze gelecektir. Bu yüzden ciddi “su savaşları” karşımıza çıkacaktır. Günümüzde su kaynakları ekonomik olarak ticarileşmiş, yönetim olarak siyasileşmiş ve stratejik olarak uluslararasılaştırılmıştır (Yıldız ve Özbay, 2012: 21-22). Su kıtlığı ve erişimi konusunda en büyük risk altında olan bölgeler, genellikle su kaynaklarının sınırlı olduğu veya sınır aşan nehirlerin bulunduğu bölgelerde yer almaktadır. Bu bölgelerde su kaynaklarına erişim konusu, uluslararası çatışmaların hatta bölgesel savaşların temel sebeplerinden biri haline gelme potansiyeline sahiptir. Bugün dünya’da su çatışmalarının yaşandığı ülkeler, bölgeler ve nehirler aşağıda belirtilmiştir (Aydoğdu ve Yenigün, 2006: 1150-1160; Duyar ve Özçelebi, 2012: 25; aktaran bkz: Aksu, 2021:143-144);

- Pakistan – Hindistan arasındaki İndus nehri konusunda,
- Meksika – A.B.D. arasındaki Colorado ve Rio Grande Nehirleri konusunda,
- A.B.D. – Kanada arasındaki pek çok nehir ve gölün paylaşımı konusunda,
- Mısır – Sudan- Etiyopya arasındaki Nil nehri konusunda⁴²,
- İsrail – Ürdün- Suriye arasındaki Yarmuk ve Ürdün nehirleri ve Tiberya gölü konusunda,
- Uruguay – Arjantin arasındaki Columbia nehri konusunda,
- Türkiye – Irak – Suriye arasındaki Dicle ve Fırat nehirleri konusunda,
- Çad – Nijer – Kamerun – Nijerya arasındaki Çad gölü ve havzası konusunda,
- İsrail – Ürdün – Filistin arasındaki Şeria nehri konusunda,
- Türkiye – Suriye – Lübnan arasındaki Asi nehri konusunda,
- İsrail – Lübnan arasındaki Litani nehri konusunda,
- Avrupa ülkeleri arasında Tuna nehri konusunda ileride çıkabilecek sınır çatışmaları (su sıkıntısı çekildiğinde),
- Amazon nehri konusunda Güney Amerika ülkeleri arasında çıkabilecek çatışmalar (su sıkıntısı çekildiğinde).

⁴² Afrika’da, **Nil Nehri**, kıtanın en büyük su kaynaklarından biridir ve **Mısır, Sudan, Etiyopya** gibi ülkeler arasında su paylaşımı konusundaki gerginlikler uzun süredir devam etmektedir. Etiyopya’nın **Büyük Rönesans Barajı** inşaatı, Mısır’ın su güvenliği açısından ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. Mısır, Nil Nehri’ne aşırı derecede bağımlı olduğundan, nehrin suyunun kontrolü bölgesel bir çatışma riski taşımaktadır (Swain, 1997:675-694; Swain, 2011:687-702). Buna ek olarak, **Afrika’nın Sahel Bölgesi**, uzun süren kuraklıklar ve aşırı su kıtlığı nedeniyle en savunmasız bölgelerden biridir. Burada su kaynaklarına erişim, tarımsal üretimi ve yaşam koşullarını doğrudan etkileyerek topluluklar arasında çatışmalara yol açmaktadır.

Görüldüğü üzere dünya’da yaşanan su sıkıntılarının ve çatışmalarının birçoğunun Ortadoğu merkezli olmasının bu bölgenin gelecekte yaşayacağı sıkıntıyı ve meselenin büyüklüğünü göz önüne sermektedir. Konumuzu teşkil eden Türkiye ve Ortadoğu ölçeğinde bu konu daha çok önem arz etmektedir. Nüfus bu bölgede ciddi bir politika belirleyicisi konumundadır. Bir bölgenin su ekonomisini ve su stratejisini arz-talep ilişkisi belirlemektedir. Yani, suya sahip olan devlet ile suya ihtiyacı olan devlet arasındaki ilişki tamamen bir iktisadi-politik ilişki içerisindeydir. Dünyada politik kararların alınması sürecinde, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin anlaşılması, öncelikli olarak ülkelerin birbiriyle olan ekonomik, askeri, siyasi, stratejik ve kültürel ilişkilerin birçok açıdan değerlendirilmesiyle (Piketty, 2014:628-630) “suyun” Ortadoğu için önemini ortaya koymak mümkün olabilecektir (Aksu, 2021:140)⁴³.

21. yüzyılda su, “ekolojik denge içinde ekonomik büyüme”nin ve “sürdürülebilir kalkınma”nın en önde gelen faktörü olma özelliğini kazanmaktadır (Kırkıcı, 2014: 9; aktaran bkz: Aksu, 2021:140)⁴⁴. Suyun ekonomik analizini yapmak gerekirse, suyun özel nitelikli (kıt ve zorunlu bir) ekonomik mal olarak kabul edilmesi, 1992 yılında Dublin’de düzenlenen, “suyun ve sürdürülebilir kalkınma açısından öneminin” vurgulandığı konferanstan sonra olmuştur. Bu konferansın sonuç bildirisinde “suya ekonomik” değer atfedilmiştir. Bu bağlamda, suya ekonomik bir mal olarak baktığımız da suyun önemsiz basit bir maldan ziyade, çok önemli ekonomik, stratejik, politik ve biyolojik nitelikli bir mal olduğunu görmekteyiz. Olmazsa olmaz denecek özel nitelikli mal türlerindedir. Diğer ekonomik malların ikame olma özelliği bir şekilde ortaya konur ama suyun ikamesi olacak mal yoktur. Kamusal bir maldır. Bu özelliğini de bu mala yüklenen değerden gelir. Şöyle ki, devlet tarafından koordinasyonu yapılan (kamu yararına yönelik gözetimi, dağıtımı ve denetimleri devlet ve organları tarafından yapılan), toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal fayda ve pozitif dışsallık yaratmak için topluma sunulmuş bulunan maddi ve manevi değerler bütünüdür. Suyun taşıdığı bu

⁴³ Orta Doğu, zaten su kıtlığı çeken bir bölgedir ve su, bölgesel çatışmaların potansiyel bir nedeni olarak öne çıkmaktadır. Dicle ve Fırat Nehirleri, Türkiye, Suriye ve Irak arasında sınır aşan su kaynaklarıdır. Türkiye'nin baraj projeleri, bu nehirler üzerindeki suyun kontrolünü artırırken, Suriye ve Irak gibi aşağı havza ülkeleri için suya erişimi daha zor hale getirmiştir. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve suyun adil paylaşımı konusundaki gerginlikler, su savaşları riskini artırmaktadır (Elhance, 1999:45). Bunun yanı sıra, Ürdün Nehri üzerindeki su paylaşımı konusu, İsrail, Ürdün ve Filistin arasındaki gerginliklerin merkezinde yer alır. Su, bu ülkeler arasında yaşanan siyasi ve askeri çatışmaların arka planında önemli bir unsur olarak bulunmaktadır.

⁴⁴ Dünyanın ekolojik tahribatı, su kaynaklarının sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. **Ormansızlaşma, toprak erozyonu, su kirliliği** gibi çevresel sorunlar, tatlı su kaynaklarının hızla tükenmesine ve bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin, kimyasal atıklar, endüstriyel tarım ve kentsel büyüme, su kirliliğini artırarak suyun içilebilirliğini ve tarımsal sulama için kullanılabilirliğini sınırlamaktadır (Postel & Richter, 2003:112). Kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan insanların suya erişimi, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle de yakından bağlantılıdır. Yoksul bölgelerde temiz suya erişim genellikle sınırlıdır ve bu durum sağlık sorunlarını, hijyen yetersizliklerini ve dolayısıyla toplumların yaşam kalitesini olumsuz etkiler. Dünya genelinde, özellikle Afrika'nın bazı bölgelerinde ve Orta Doğu'da, su krizine bağlı sosyal huzursuzlukların ve göç hareketlerinin artacağı öngörülmektedir.

ekonomik özelliklerinin yanında pek çok sektörün temel girdisi olarak kullanılması sonucunda makro ekonomik bir değere sahip olup ve iktisadi büyümenin de anahtarı olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla bu niteliği itibarıyla, iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma üzerinde birinci derecede öneme sahiptir. Tarihi incelediğimizde şunu çok iyi görmemiz gerekir; “**Suyu kullanan toplumlar her zaman kalkınmış ve medeniyette ileri gitmiş toplumlar olmuştur**” (Aksu, 2021:141). Ne yazık ki, su fakiri toplumlarda her zaman yönetilen, geri kalmış, sömürge olmuş, kalkınmamış, avuç açan, hor görülen ve ilkel kalan toplumlar haline dönüşmüştür (Aksu, 2021:145).

Hindistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkeler arasında su kaynakları paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar, Güney Asya’da su savaşlarının ortaya çıkma riskini artırmaktadır. **İndus Nehri** üzerine yapılan barajlar ve suyun adil dağılımı, Hindistan ile Pakistan arasında önemli bir çatışma potansiyeli yaratmaktadır. Ayrıca, **Ganj Nehri** suyu üzerindeki anlaşmazlıklar da bölgedeki gerilimleri artırmaktadır. İklim değişikliği ve artan nüfus baskısı, **Amazon Havzası** gibi bölgelerde de su çatışmaları potansiyelini artırabilir. Su kaynaklarının kontrolü, özellikle Brezilya ve komşu ülkeler arasında gerginlik yaratabilir. Tarım, endüstriyel genişleme ve iklim değişikliği, suyun adil paylaşımını zorlaştırabilir. **Colorado Nehri**, ABD ve Meksika arasında su paylaşımına dair önemli bir kaynak olmasına rağmen, iklim değişikliği ve artan tarımsal su talebi, bu bölgede su kıtlığı ve çatışma potansiyelini artırabilir. Nehirden alınan su miktarının kontrolü, özellikle güneybatı ABD’de ciddi bir soruna dönüşebilecektir.

2015 yılı itibarıyla, dünya nüfusunun 1,3 milyarı gelişmiş ülkelerde yaşarken, 5,9 milyarı ise az gelişmiş ekonomilerde yaşamaktadır. Bu 5.9 milyarın, 985 milyonu da en az gelişmiş ekonomilerde yaşamaktadır. Günümüzde her yıl %1,78’lik nüfus artışıyla dünya nüfusuna ortalama 80-95 milyon arasında yeni nüfus eklenmektedir (Aksu, 1998: 227-228). 2050 projeksiyonuna göre; bu gelişmiş ülkelerin nüfus artışı düşük olmasına rağmen göçmenlerden, mültecilerden kaynaklanan, yabancı evliliklerin hızla artmasından kaynaklanan veya daha önce işçi olarak o ülkelere gelip yerleşen kişilerden kaynaklanan bir nüfus artışı karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda 2050 yılında gelişmiş ülkelerde yaşayan insan sayısı 1,5 milyarı geçecektir. Az gelişmiş ülkelerde ise bu rakam 8 milyara (1,8 milyarı en az gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkacak bir artışa) dayanacaktır. Yani 9 milyarı geçecek ciddi bir nüfus miktarı karşımıza çıkacaktır (Aksu, 2021:145).

Hidropolitika’nın önemi yeni yeni ortaya çıksa da devletlerin temel ilişkilerinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olup, bu yüzyılda çok önemli sonuçlar doğuracak olan bu bilimin strateji bilimi ile birlikte analizini devletler nazarında çok iyi yapmak gerekir. Bir devletin dünya siyaset arenasında güçlü bir pozisyona sahip olabilmesi ve aktif rol alabilmesi için, yukarıda belirttiğimiz tüm bu

unsurların optimum ölçüde kullanılmasını gerektirir. Ortadoğu bölgesi dünya nüfusunun %5'ini meydana getirirken, su kaynaklarının ancak %1'ine sahip olmaktadır. Su politikasını (hidropolitikasını) ve stratejisini belirleyen 4 temel unsur vardır (Aksu, 2021:146);

- Suyun önemi ve iktisadi hayattaki kullanım miktarı,
- Din ve mezhep olgusu,
- Ülke politikaları ve bölge dışı aktörlerin etkileri,
- Ülkelerin coğrafi konumları ve yaşam koşullarıdır.

Asıl sorun önümüzdeki yıllarda ortaya çıkacak ciddi iklim değişiklikleriyle birlikte, büyük bir göç ve mülteci dalgasının suyun olduğu coğrafya'ya doğru kayacağıdır. Günümüzde 3-5 milyon mülteci den çekinen Avrupa ve Kuzey Ülkeleri bu durumda ne yapacağı, nasıl bir politika belirleyeceği noktasında hidropolitika konusunu daha da ilginç hale getirmektedir (Aksu, 2021:146).

TÜİK verilerine göre, kullanma ve içme suyu miktarı 1 yılda 4,93 milyar m³ sudur. Şebekede dağıtılan yıllık su miktarı 2,8 milyar m³ 'dür. Sudan elde edilen satış geliri yıllık 8,5 milyar TL.'dir. Şebekede kaybolan suyun yıllık ülke ekonomisine maliyeti 6,5 milyar TL.'dir (Muslu, 2015: 56; aktaran bkz: Aksu, 2021:142). Bu hesaplama göre 2,1 milyar m³ su her yıl fire veya kaçak olarak kaybedilmektedir (Aksu, 2021:142).

Ne yazık ki, su fakiri toplumlarda her zaman yönetilen, geri kalmış, sömürge olmuş, kalkınmamış, avuç açan, hor görülen ve ilkel kalan toplumlar haline dönüşmüştür. Az gelişmiş ülkelerde tarım amaçlı su kullanımı %70'ler düzeyinde iken, gelişmiş ülkelerde tarım ağırlıklı kullanım oranı %35 civarındadır. Endüstrileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde toplam su kullanımının %49'u endüstride, %37'si tarım sektöründe; Kuzey Amerika ülkelerinde su kullanımının %47'si endüstride, %3'ü tarım sektöründe ve kalanı ise diğer amaçlar için kullanılmaktadır. Ortadoğu ülkelerinde toplam su kullanımının %89'u, Latin Amerika ülkelerinde ise %76'sı tarım sektöründe kullanılmaktadır (Kırkıcı, 2014: 8; aktaran bkz: Aksu, 2021:140-141).

Az gelişmiş ülkelerde tarım amaçlı su kullanımı %70'ler düzeyinde iken, gelişmiş ülkelerde tarım ağırlıklı kullanım oranı %35 civarındadır. Endüstrileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde toplam su kullanımının %49'u endüstride, %37'si tarım sektöründe; Kuzey Amerika ülkelerinde su kullanımının %47'si endüstride, %3'ü tarım sektöründe ve kalanı ise diğer amaçlar için kullanılmaktadır. Ortadoğu ülkelerinde toplam su kullanımının %89'u, Latin Amerika

ülkelerinde ise %76'sı tarım sektöründe kullanılmaktadır (Kırkıcı, 2014: 8; aktaran bkz: Aksu, 2021:144-145).

Tablo 41: Tatlı ve Tatlı Su Kaynaklarının Sektörel Kullanımı (%)

SEKTÖR	DÜNYA	GELİŞMİŞ ÜLKELER	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER	AVRUPA	TÜRKİYE
TARIM	67-70	39	52	86	33	72-75
SANAYİ	22-23	46	38	7	51	10-12
İÇME VE KULLANMA	8-10	15	10	7	16	15-16

Kaynak: Ahmet Vehbi MUSLU, (2015), a.g.e., s. 14'deki tablodan alınmıştır.

Su kıtlığı, 21. yüzyılın en büyük küresel sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır ve su kaynaklarının paylaşımı, uluslararası ilişkilerde stratejik bir mesele haline gelecektir. Su savaşları riski, özellikle su kaynaklarının sınırlı olduğu ve suyun sınır aşan nehirler aracılığıyla paylaşıldığı bölgelerde yüksektir. Bu durum, dünya genelinde suyun daha adil ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerektiğini göstermektedir.

Uluslararası su antlaşmaları, teknolojik inovasyonlar (örneğin, suyun geri dönüşümü, tuzdan tatlı su elde etme ve arındırma teknolojileri) ve çevresel sürdürülebilirlik politikaları, gelecekteki su krizlerini önlemek için önemli çözümler arasında yer almaktadır. Ancak bu çabalar, küresel iş birliği ve suyun adil paylaşımı konusunda kararlılıkla uygulanmadığı sürece, su krizi hem ekolojik hem de politik açıdan daha büyük çatışmalara neden olabilir.

Gelecekte su savaşları, dünya çapında giderek artan su kıtlığı, iklim değişikliği ve kötü yönetilen su kaynakları nedeniyle kritik bir tehdit haline gelmektedir. Su kaynaklarına olan talep hızla artarken, bu kaynakların azalan miktarı ve düzensiz dağılımı ülkeler arasında gerginlikleri artıracak, sınır aşan nehirlerin paylaşıldığı bölgelerdeki anlaşmazlıklar şiddetlenecektir. Su savaşları riski özellikle Orta Doğu'nun birçok coğrafyasında, Afrika'da (Nil Havzası ve Sahel bölgesinde), ABD-Meksika sınırında, Avrupa'da (Su kıtlığı özellikle güney Avrupa'da (İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinde ve Doğu Avrupa'nın bazı bölgelerinde daha belirgin hale gelecektir. **Ren, Tuna, Po** ve **Rhone** gibi nehirlerin su kaynakları üzerindeki anlaşmazlıkların gelecekte su sorunlarının ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir) ve Güney Asya gibi su kıtlığının en yoğun yaşandığı bölgelerde yoğunlaşacak ve bu durum, bölgesel istikrarı tehdit edecektir.

Aynı zamanda, nüfus arttıkça, suyun sınırlı kaynak olması, küresel güç dengelerini yeniden şekillendirecektir. Zengin su kaynaklarına sahip ülkeler stratejik avantaj kazanacaktır. Su krizine karşı uluslararası iş birliği, yenilikçi su yönetimi ve sürdürülebilir çevresel politikalar, gelecekte olası çatışmaların önlenmesi için hayati önem taşımaktadır. Aksi takdirde, su savaşları, insanlık için yıkıcı sonuçlar doğuracak ve toplumsal, ekonomik ve ekolojik sistemler üzerinde derin yaralar açacaktır. İklim değişikliği, sınır aşan su kaynaklarının paylaşımı ve artan su talebi gibi faktörler, gelecekte bölgesel su krizlerine yol açma potansiyeline sahiptir. Ancak AB düzeyinde stratejik su yönetimi, diplomatik iş birliği, teknolojik yenilikler ve su tasarrufu politikaları ile bu krizlerin önüne geçmek mümkündür. Avrupa, su kaynaklarını koruma konusunda proaktif adımlar atmalı ve uluslararası iş birliği çerçevesinde bu kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamalıdır. Su savaşları riski, su kaynaklarının adil paylaşımı, yönetimi ve sürdürülebilir kullanımı sağlanmadığında “**dünya çapında**” bir savaş kaçınılmaz olarak insanlığın önünde durmaktadır.

14.6. Dünya Nüfusu ve Enerji Tüketim İlişkisi Analizi

Dünyada herşey bir enerji ile sağlanmakta olup, insanoğlunun yeryüzünde var olduğu ilk günden bu yana hayatını korumak, idame ettirmek ve hayat standardını yükseltmek için olmazsa olmaz olan temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların giderilmesi için en önemli kaynakların başında enerji ve bunun kullanımı gelmektedir. Bu bağlamda enerjisiz bir hayat düşünülemez. Ülkelerin iktisaden kalkınmasında ve büyümenin artmasında sanayileşmenin çok önemli stratejik rolü bulunmaktadır. Sanayileşmenin gerçekleşebilmesinde de ülkelerin enerjiye, madenlere ve hammaddelere çok büyük ihtiyacı vardır. Günümüzde sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte yeni tarz üretim modellerinin yanı sıra, yeni tip ürünler ve ileri teknolojik araçların üretim sürecinde kullanımı görülmektedir (Aksu, 2021:255-256).

Dünya nüfusu arttıkça enerji tüketimi de kaçınılmaz olarak artar, ancak bu artışın çevresel etkilerini minimize etmek ve sürdürülebilir bir gelecek sağlamak için enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve bilinçli politikaların uygulanması gereklidir. Bu unsurlar, enerji tüketiminin nüfus artışı ile uyumlu hale getirilmesini ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlayabilir. Dünya nüfusu arttıkça, enerjiye olan talep de artar. Daha fazla insan, daha fazla enerji tüketimine yol açar. Enerji, ulaşım, sanayi, konut ısıtma-soğutma, aydınlatma ve gıda üretimi gibi günlük yaşamın her alanında gereklidir. Ancak, nüfus artışının enerji tüketimine etkisi, ülkelerin enerji yoğunluğu ve teknolojik gelişmişlik seviyesine

bağlıdır. Gelişmiş ülkelerde, enerji verimliliği uygulamaları daha yaygın olduğu için, enerji tüketimindeki artış nüfus artışına göre daha yavaş olabilir.

Dünya nüfusu ile enerji tüketimi arasındaki ilişkinin analizi hem ekonomik hem de stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu analiz, gelecekteki enerji talebini tahmin etmek, sürdürülebilir kalkınma politikaları geliştirmek ve uluslararası stratejik dengeleri anlamak için kritik bir araçtır. Nüfus artışı, enerji tüketiminde kaçınılmaz bir artışa yol açar. Bu nedenle, enerji kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve çevresel etkilerin minimize edilmesi hayati önem taşır. Enerji tüketimi, karbon emisyonları ve iklim değişikliği üzerindeki etkilerinin anlaşılması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada temel bir unsurdur. Artan nüfus, enerji talebini artırır ve bu da enerji kaynaklarına erişim ve enerji arz güvenliği sorunlarını gündeme getirir. Enerji güvenliği hem ulusal hem de uluslararası düzeyde stratejik bir öncelik haline gelir. Bu analizin yapılması, enerji bağımlılığının azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve enerji arzı üzerindeki baskının hafifletilmesi açısından önemlidir. Enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve refah düzeyi ile yakından ilişkilidir. Nüfus artışı, ekonominin çeşitli sektörlerindeki enerji talebini etkiler. Bu nedenle, enerji talebinin doğru bir şekilde tahmin edilmesi, uzun vadeli ekonomik planlamada kritik bir rol oynar. Enerji arz ve talebinin dengelenmesi, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve enerji fiyatlarının kontrol edilmesinde önemlidir. Nüfus artışı ve enerji tüketim ilişkisi analizi üzerinden konuyu detaylandırmak gerekirse, gelecekteki enerji talebini tahmin etmek, sürdürülebilir kalkınma politikaları geliştirmek ve uluslararası stratejik dengeleri anlamak için optimum nüfus ile optimal enerji tüketimi arasındaki ideal ilişkiyi sağlayan 14 temel argüman söz konusudur. Nüfus artışı, enerji talebini artırarak enerji arz güvenliği ihtiyacını doğurur. Bu durum, ülkelerin enerji kaynaklarına erişimlerini güvence altına alacak politikalar geliştirmelerine yol açar. Enerji arz güvenliği, genellikle enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, yerel enerji üretiminin artırılması ve enerji ithalatının güvence altına alınması gibi stratejilerle sağlanır. Optimal enerji tüketimi ve optimum nüfus arasındaki ilişki, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, stratejik ve demografik faktörlerin dikkate alındığı çok yönlü bir analiz gerektirir. Bu analiz, enerji politikalarının belirlenmesinde ve uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir rehberdir:

- **Enerji Talep Tahminleri:** Nüfus artışı ve ekonomik büyüme projeksiyonlarına dayalı olarak enerji talep tahminleri yapılabilir. Bu tahminler, enerji üretim kapasitelerinin planlanması, altyapı yatırımları ve enerji fiyatlandırma politikaları açısından kritiktir.

- **Enerji Verimliliği:** Optimal enerji tüketimi, enerji verimliliği ile doğrudan ilişkilidir. Ekonomik büyüme, enerji tüketiminde büyük bir artışa neden olmadan da sürdürülebilir olabilir. Bu, teknolojik yenilikler ve verimli enerji kullanımı ile sağlanabilir.
- **Enerji Fiyatları:** Enerji talebindeki artış, enerji fiyatlarını doğrudan etkiler. Bu nedenle, enerji piyasalarının dinamikleri ve arz-talep dengesi, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.
- **Enerji Yatırım Planlaması:** Enerji altyapısına yapılacak yatırımlar, ekonomik büyümeyi destekleyici nitelikte olmalıdır. Bu yatırımlar, enerji arz güvenliğini artırırken, aynı zamanda çevresel etkileri de minimize etmelidir.
- **Enerji Bağımlılığı:** Nüfus artışıyla birlikte enerji bağımlılığı artabilir. Stratejik analiz, ülkelerin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi, enerji tasarrufu politikalarını teşvik etmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapması gerektiğini vurgular.
- **Enerji Güvenliği:** Artan nüfus, enerji talebini artırır ve bu da enerji kaynaklarına erişim ve enerji arz güvenliği sorunlarını gündeme getirir. Enerji güvenliği hem ulusal hem de uluslararası düzeyde stratejik bir öncelik haline gelir. Bu analizin yapılması, enerji bağımlılığının azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve enerji arzı üzerindeki baskının hafifletilmesi açısından önemlidir.
- **Ekonomik Planlama:** Enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve refah düzeyi ile yakından ilişkilidir. Nüfus artışı, ekonominin çeşitli sektörlerindeki enerji talebini etkiler. Bu nedenle, enerji talebinin doğru bir şekilde tahmin edilmesi, uzun vadeli ekonomik planlamada kritik bir rol oynar. Enerji arz ve talebinin dengelenmesi, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve enerji fiyatlarının kontrol edilmesinde önemlidir.
- **Maliyet ve Fiyatlandırma:** Enerji talebindeki artış, enerji fiyatlarını yükseltebilir. Ancak optimal nüfus seviyesinde, enerji talebi ve arzı arasında bir denge kurulabilir ve bu denge, enerji maliyetlerini kontrol altında tutarak ekonomik istikrarı sağlar.
- **Yaşam Kalitesi:** Optimal enerji tüketimi, toplumun yaşam kalitesini artırmak için gereklidir. Yeterli enerji arzı, sağlık, eğitim, ulaşım ve diğer temel hizmetlerin sunulmasında kritik rol oynar. Ancak enerji tüketiminin aşırı artışı, çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi sorunlara yol açarak sosyal refahı olumsuz etkileyebilir.
- **Yaş Dağılımı ve Enerji Tüketimi:** Farklı yaş gruplarının enerji tüketimi farklıdır. Örneğin, genç nüfus daha fazla enerji tüketen yaşam tarzlarına sahip olabilirken, yaşlı nüfus enerji tüketimi konusunda daha sabit ve düşük talep gösterebilir. Bu nedenle, demografik yapı, optimal enerji tüketimi açısından önemli bir faktördür.

- **Eşitsizlik:** Enerjiye erişimdeki eşitsizlikler, toplumda farklı gruplar arasında sosyal adaletsizliklere yol açabilir. Bu nedenle, optimum nüfus ve enerji tüketimi, enerji kaynaklarına adil erişimi teşvik etmelidir.
- **Göç ve Kentsel Yoğunluk:** Nüfusun yoğun olduğu kentsel bölgelerde enerji talebi daha yüksektir. Göç hareketleri ve şehirleşme, enerji altyapısının planlanmasını etkiler. Optimal enerji tüketimi, bu demografik dinamiklerin dikkatlice yönetilmesini gerektirir.
- **Uluslararası İlişkiler:** Enerji kaynaklarına erişim, uluslararası ilişkilerde stratejik bir faktördür. Enerji kaynaklarına erişim rekabeti, jeopolitik riskleri artırabilir. Bu nedenle, enerji güvenliği, ulusal güvenlik politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır.
- **Jeopolitik Riskler:** Enerji kaynaklarına erişim konusunda uluslararası rekabet, jeopolitik riskleri artırabilir. Optimal nüfus ve enerji tüketimi, bu risklerin azaltılması ve enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir.

Nüfus artışı ile enerji tüketimi arasında güçlü ve doğrudan bir ilişki vardır. Daha fazla insanın yaşadığı bir dünyada, konut, ulaşım, sanayi ve diğer hizmetler için enerji talebi artar. Bu artış, ekonomik faaliyetlerin yoğunluğunu artırarak enerji tüketiminde bir büyümeye neden olur. Ancak, bu ilişki **lineer** olmayabilir; yani nüfusun her %1'lik artışı, enerji tüketiminde aynı oranda bir artışa neden olmayabilir. Bunun nedeni, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, enerji verimliliği teknolojilerine ve enerji politikalarına bağlı olarak değişen enerji yoğunluklarıdır.

Bu ilişki, temelde rasyoneldir çünkü nüfus arttıkça, enerji talebi de mantıksal olarak artar. Ancak, enerji tüketiminin nüfus artışına paralel olarak artması, her zaman **optimal** bir sonuç doğurmaz. Enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, teknolojik ilerlemeler ve sürdürülebilir enerji politikaları gibi faktörler, enerji tüketiminin kontrol altında tutulmasına yardımcı olabilir. Optimal enerji tüketimi, enerji verimliliği ile doğrudan ilişkilidir. Ekonomik büyüme, enerji tüketiminde büyük bir artışa neden olmadan da sürdürülebilir olabilir. Bu, teknolojik yenilikler ve verimli enerji kullanımı ile sağlanabilir. Enerji talebindeki artış, enerji fiyatlarını yükseltebilir. Ancak optimal nüfus seviyesinde, enerji talebi ve arzı arasında bir denge kurulabilir ve bu denge, enerji maliyetlerini kontrol altında tutarak ekonomik istikrarı sağlar (Smil, 2008:122-134).

Optimal enerji tüketimi, toplumun yaşam kalitesini artırmak için gereklidir. Yeterli enerji arzı, sağlık, eğitim, ulaşım ve diğer temel hizmetlerin sunulmasında kritik rol oynar. Ancak enerji tüketiminin aşırı artışı, çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi sorunlara yol açarak sosyal refahı olumsuz etkileyebilir. Enerjiye erişimdeki eşitsizlikler, toplumda farklı gruplar arasında

sosyal adaletsizliklere yol açabilir. Bu nedenle, optimum nüfus ve enerji tüketimi, enerji kaynaklarına adil erişimi teşvik etmelidir (Goldemberg, 2000:75-89).

Farklı yaş gruplarının enerji tüketimi farklıdır. Örneğin, genç nüfus daha fazla enerji tüketen yaşam tarzlarına sahip olabilirken, yaşlı nüfus enerji tüketimi konusunda daha sabit ve düşük talep gösterebilir. Bu nedenle, demografik yapı, optimal enerji tüketimi açısından önemli bir faktördür.

Nüfus artışı ile enerji tüketim ilişkilerini ele alan ekonomik ve sosyal teorilere göre; üç önemli teori dikkate alınmalıdır. Bunlardan ilki, **Thomas Malthus'un nüfus teorisi**, nüfus artışının kaynaklar üzerindeki baskıyı artırdığını savunur. Bu teoriye göre, nüfus artışı sürdürülebilir enerji kaynaklarının kapasitesini aşarsa, enerji kıtlığı ve buna bağlı ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkabilir. Malthuscu perspektif, enerji politikalarının nüfus artışına paralel olarak sıkı bir şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgular (Malthus, 1798:15-30). İkinci teori ise, **Jevons Paradoksu**, **William Stanley Jevons** tarafından öne sürülen bu teoriye göre, enerji verimliliğinin artmasının, uzun vadede toplam enerji tüketimini azaltmak yerine artırabileceğini savunur. Nüfus artışı, enerji verimliliğindeki gelişmelerle birleştiğinde, bu teorinin öngördüğü şekilde enerji talebinde daha da büyük artışlara yol açabilir. Verimli enerji kullanımının maliyetleri düşürmesi, daha geniş kitlelerin enerjiye erişimini kolaylaştırabilir ve bu da toplam enerji tüketimini artırabilir (Jevons, 1865:140-142)⁴⁵. **Üçüncü önemli teori ise, Ekonomik Büyüme-Enerji Tüketimini ele alan Kuznets (eğrisi) teorisidir**, ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi açıklar. Bu teoriye göre, Kuznets eğrisi, ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu öne sürer. Nüfus artışı, ekonomik büyüme ile birlikte enerji tüketiminde de artışa neden olabilir. Ancak belirli bir gelir seviyesine ulaşıldığında, enerji verimliliği ve teknolojik gelişmeler sayesinde enerji tüketimi stabilize olabilir veya azalabilir. Düşük gelir seviyelerinde ekonomik büyüme, enerji tüketimini ve çevresel bozulmayı artırabilir. Ancak, belirli bir gelir seviyesinin üzerine çıkıldığında, enerji verimliliği ve çevre bilincinin artmasıyla birlikte enerji tüketimi stabilize olabilir veya azalabilir. Bu bağlamda, nüfus artışı ve ekonomik gelişme, enerji tüketimindeki değişimlerle ilişkilidir ve enerji politikalarının bu eğri doğrultusunda şekillendirilmesi gereklidir (Kuznets,

⁴⁵ **Jevons Paradoksu**, William Stanley Jevons'un *The Coal Question* adlı eserinde 1865'te ortaya koyduğu bir teoridir. Jevons, "enerji verimliliğinin artmasının, paradoksal bir şekilde, toplam enerji tüketimini azaltmak yerine artırabileceğini savunmuştur. Bu teori, özellikle kömür kullanımı örneği üzerinden açıklanmıştır. Jevons, daha verimli buhar makinelerinin geliştirilmesinin kömür talebini azaltmak yerine artırdığını gözlemlemiştir. Verimlilik artışı, enerji maliyetlerini düşürerek enerji tüketimini teşvik eder, bu da talebi artırır. Sonuç olarak, enerji verimliliği başlangıçta enerji tasarrufu sağlasa da uzun vadede enerji tüketiminde bir artışa yol açabilir." (Jevons, 1865: 140-142).

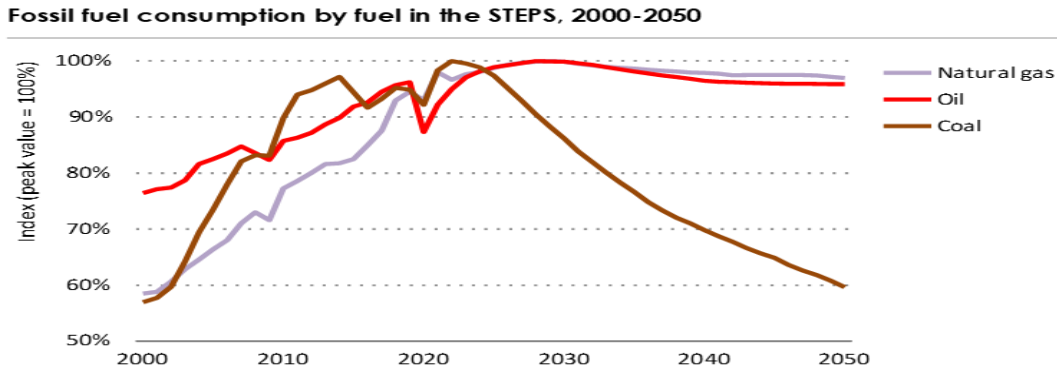
1955:1-28). Dördüncü ilişkiyi ele alan teori, **Yeşil Ekonomi** teorisi, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden politikaların geliştirilmesini savunur. Nüfus artışı ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi sürdürülebilirlik perspektifinden ele alır. Bu teori, nüfus artışının kaçınılmaz olarak enerji talebini artıracığını, ancak bu artışın yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki, enerji verimliliği ve çevresel düzenlemeler ile dengelenebileceğini öne sürer. Yeşil ekonomi politikaları, nüfus artışıyla birlikte enerji tüketiminin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini hedefler (Barbier, 2011:45-60). Beşinci önemli teori ise, **Ekolojik Ayak İzi ve Enerji Tüketimi teorisi**, Ekolojik ayak izi teorisi, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki baskısını ölçer ve bu baskının büyük bir kısmının enerji tüketiminden kaynaklandığını gösterir. Nüfus artışı, ekolojik ayak izini genişleterek enerji tüketiminin çevresel etkilerini artırır. Bu teori, enerji tüketiminin nüfus artışına orantılı olarak arttığını ve bunun sürdürülemez bir çevresel yük oluşturduğunu öne sürer (Wackernagel ve Rees, 1996:101-115). Nüfus artışı ile enerji tüketimi arasındaki ilişki, farklı teorik çerçevelerle açıklanabilir. Malthuscu teori, enerji kaynaklarının sınırlı olduğunu vurgularken, Jevons Paradoksu enerji verimliliğinin paradoksal etkilerini tartışır. Kuznets eğrisi, ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki karmaşık ilişkiyi açıklar, yeşil ekonomi ise sürdürülebilir enerji politikalarının önemini vurgular. Son olarak, ekolojik ayak izi teorisi, nüfus artışının çevresel etkilerini ve enerji tüketiminin bu bağlamdaki rolünü ortaya koyar.

21. yüzyılda dünyada büyük bir dönüşümün bir diğer önemli vechesi ise, enerji jeopolitiği ile ilgilidir. Enerji sektörü bütün dünyada hızlı bir dönüşüm içerisinde. Atlantik merkezli bir enerji dünyasından, Asya-Pasifik merkezli bir enerji dünyasına doğru gidilmektedir. Jeostratejik konsept bu bölgeye doğru kaymaktadır. Sıklet merkezi artık 20. yüzyıldaki gibi Atlantik eksenli olmayacaktır. Türkiye bu noktada iyi bir rol sahibi ve üst ligde söz sahibi olacak ülkeler arasına girebilecektir. Diğer taraftan, konvansiyonel olmayan petrol ve gaz keşif ve üretimleri, enerji ithalatçısı önemli ülkelerin enerji ihracatçısı haline gelmesine yol açmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 11. Kalkınma Planı, 2018:1-2).

21. yüzyıldan itibaren enerji politikalarında yaşanan değişim ve dönüşümler enerji yoğunluğunda geçmiş yıllara göre daha önemli gelişmeler izlenmektedir. 2010'dan beri dünya ekonomisindeki enerji yoğunluğu yılda ortalama %2,1 oranında düşmüştür. Bu değer, 1970 ve 2010 arasındaki ortalama %1,3 olan enerji yoğunluğu iyileşmelerinden daha iyi bir seviyeyi temsil etmektedir. Küresel enerji sistemi; kaya gazı ve petrol üretiminin ulaştığı şaşırtıcı aşama, OECD harici ülkelerdeki ekonomik büyüme ve enerji talebi artışı, kadim enerji güzergâhları üzerindeki fay hatlarının kırılabilirliği gibi faktörlere bağlı olarak bir taraftan coğrafik bir

kaymaya maruz kalmakta, diğer yandan jeopolitik dengeleri etkilemektedir. Bugün Doğu-Akdeniz’de, Ege’de, Karadeniz’de yapılan petrol, doğal gaz ve likit gaz sistemlerine ait sismik araştırmalar ve çıkartmalar bu bağlamda çok önemli stratejik adımlardır. Türkiye’nin de bu bağlamda küresel oyuncu olma yolunda ilerlediğini göstermektedir. Önemli küresel oyuncular açısından enerji üretimi ve sahip olunması, dış politika yaklaşımlarında sadece bir “alt başlık” olarak değil, doğrudan doğruya bir “dış politika eksenini ve büyük ekonomi aktörü” olma yolunda ciddi adımlar atıldığını göstermekte ve stratejik öncelik olarak ele alınmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 11. Kalkınma Planı, 2018:7- 8).

Grafik 28: Dünyada Fosil Yakıt Tüketimi (2000-2050)

Kaynak: IEA 2023, World Energy Outlook 2023, s.26’deki şekilden alınmıştır.

Dünya planetinde çok değerli ve jeostratejik bir yerde bulunan Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan Türk milleti bulunduğu konum itibariyle çok önemli ve çok değerli mineral ve madenlere sahip durumundadır. 21. yüzyılda on önemli stratejik maden, ekonomik yapı ve faaliyetlerde etkisini hissettirecektir. Bunlara sahip olan ülkeler büyük ekonomik güç olarak karşımıza çıkacaktır. Bu on önemli ve değerli maden; “altın”, “gümüş”, “bor”, “toryum”, “osmiyum”, “titanyum”, “yeda”, “platinyum” ve “petrol ve bileşenleri”dir. Burada “yeda” bilinmeyen bir güçtür. Bu on madenden altın ve gümüş ekonomik hayatta vazgeçilmez olarak önemini artıracaktır. Merkantilist dönemin iki stratejik ürünü (altın ve gümüş) bu yüzyılın vazgeçilmezi olacaktır (Aksu, 2020:120).

21. yüzyılda en önemli ve stratejik madenlerinden ilki, “Bor madenleri”dir. Türkiye sahip olduğu bor rezervleri ve cevherlerinin kalitesi ile dünyanın en önde gelen ülkesidir. Bor mineralleri bazı alanlarda ham bor olarak kullanılmakta ise de genel olarak rafine bor bileşiklerine ve özel bor ürünlerine dönüştürüldükten sonra geniş alanda kullanılmaktadır. Bor mineralleri günümüzde cam sanayinden, deterjan sanayine, metalurji sektöründen tarım sektörüne, bilişim sektöründen yapay zekâ formlarının alt yapısını oluşturan sinir ağlarına, uzay sektöründen ve nükleer uygulamalara kadar yaygın ve gün geçtikçe artan uygulamalara sahiptir.

Bu stratejik özelliklerinden dolayı bor madeni Türkiye için büyük bir öneme sahiptir (Aksu, 2021:255).

21. yüzyılda stratekon (stratejik-ekonomik) bir mal olan bor minerallerinin Türkiye'nin geleceğinde oynayacağı rol tartışılmaz boyuttadır. Dünyada borun stratejik, teknolojik ve ekonomik önemi gün geçtikçe artmaktadır. Dünya bor rezervinin %72,3'üne sahip olan en önemli bor rezervleri Türkiye'nin batı bölgesindeki 6 ilinde (Balıkesir, Eskişehir, Bilecik, Manisa, Kütahya, Bursa'da) bulunmaktadır. Diğer önemli rezervler ise ABD, Rusya, Çin, Şili, Peru, Kazakistan, Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde bor rezervleri bulunmaktadır. Dünya bor rezervleri B₂O₃ bazında 369 milyon ton görünür, 807 milyon ton muhtemel ve mümkün olmak üzere toplam 1.176 milyar tondur. Bu rezervlerde Türkiye'nin payı %72,3, ABD'de %6,8 ve Rusya'da ise %8,5'tir. Türkiye'deki bor rezervlerinin ömrü 567 yıl iken, dünyanın ikinci büyük rezerv ülkesi Rusya'da bor rezervleri 67 yıllık bir ömre sahiptir (Yenmez, 2009:59-60; aktaran bkz: Aksu, 2021:255).

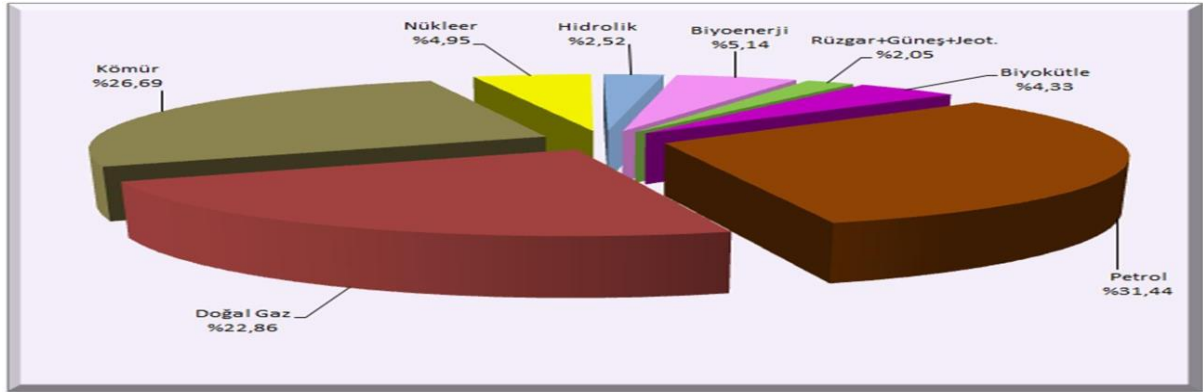
Türkiye gelişen ekonomisi ile dünyanın önemli enerji tüketicileri arasında yer almaktadır. 2016 yılında, Türkiye'nin 136,2 MTEP olan birincil enerji arzında petrol %31 (2007 yılında %30,9 ve 2011 yılında %26,6), kömür %28,2 (2007 yılında %28,7 ve 2011 yılında %31,3) ve doğal gaz %28,1 (2007 yılında %31,5 ve 2011 yılında %32,2) paya sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının payı ise %12,7 (2007 yılında %8,9 ve 2011 yılında %9,7) olarak gerçekleşmiştir. Türkiye birincil enerji talebinin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; birincil enerji arzının %23,3'ünün dönüşüm ve çevrim sektöründe (elektrik ve kok üretimi ile rafinaj) kullanıldığı görülmektedir. Enerji tüketimindeki en yüksek pay %24,5 ile sanayiye aittir. Diğer önemli bileşenler ise %19,7 ile ulaştırma, %14,4 ile konutlar ve %10 ile hizmetler sektörüdür. Birincil enerji arzının yaklaşık %8,1'i ise diğer alanlarda kullanılmıştır. Türkiye'nin kişi başına enerji tüketimi OECD ortalamasının %40'ı düzeyindedir. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı, %74 seviyesindedir. Dışa bağımlılık oranı, özellikle 1990'ların başından itibaren doğal gaz tüketimindeki büyük yükselişe bağlı olarak önemli bir artış göstermiş ve 2000'li yılların başından itibaren %70'ler civarında seyretmeye başlamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 11. Kalkınma Planı, 2018:11-12).

Nüfus arttıkça, bireysel enerji tüketimi de artar. Daha fazla insanın elektriğe, ısınmaya, ulaşım araçlarına, sanayi ürünlerine ve teknolojiye erişimi enerji tüketimini doğrudan artırır. Dünya nüfusu 1950'den bu yana yaklaşık üç kat artarken, enerji tüketimi aynı dönemde 5-6 katına çıkmıştır. Örneğin, IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) verilerine göre dünya genelindeki enerji talebi, nüfusun büyük ölçüde arttığı Asya ve Afrika gibi bölgelerde özellikle hızla artmıştır.

Tablo 42: Dünya Enerji Kaynakları (2024)

Enerji Kaynağı	Dünya Tüketimi (%)	Kaynakların Dağılımı	Özellikler
Benzin vb.	33%	Orta Doğu, Rusya, ABD	Dünyanın en fazla kullanılan enerji kaynağı. Ulaşım ve sanayi için hayati öneme sahiptir.
Kömür	27%	ABD, Çin, Hindistan, Avustralya	Sanayi devriminin ardından hala büyük oranda kullanılan bir enerji miktarı.
Doğalgaz	24%	Rusya, ABD, Orta Doğu	Elektrik üretimi ve sanayide yaygın kullanımı bulunmaktadır.
Hidroelektrik Enerji	7%	Çin, Kanada, Brezilya	Yenilenebilir enerji kaynakları içinde en yaygın olanıdır.
Nükleer Enerji	4%	ABD, Fransa, Çin	Nükleer santrallerde enerji üretimi. Düşük karbon emisyonuna sahiptir.
Yenilenebilir Enerji (Güneş, Rüzgâr, Biyoenerji)	5%	Çin, ABD, Avrupa Birliği	Giderek artan bir pazar, ancak hala dünya çapında düşük seviyede kullanım.

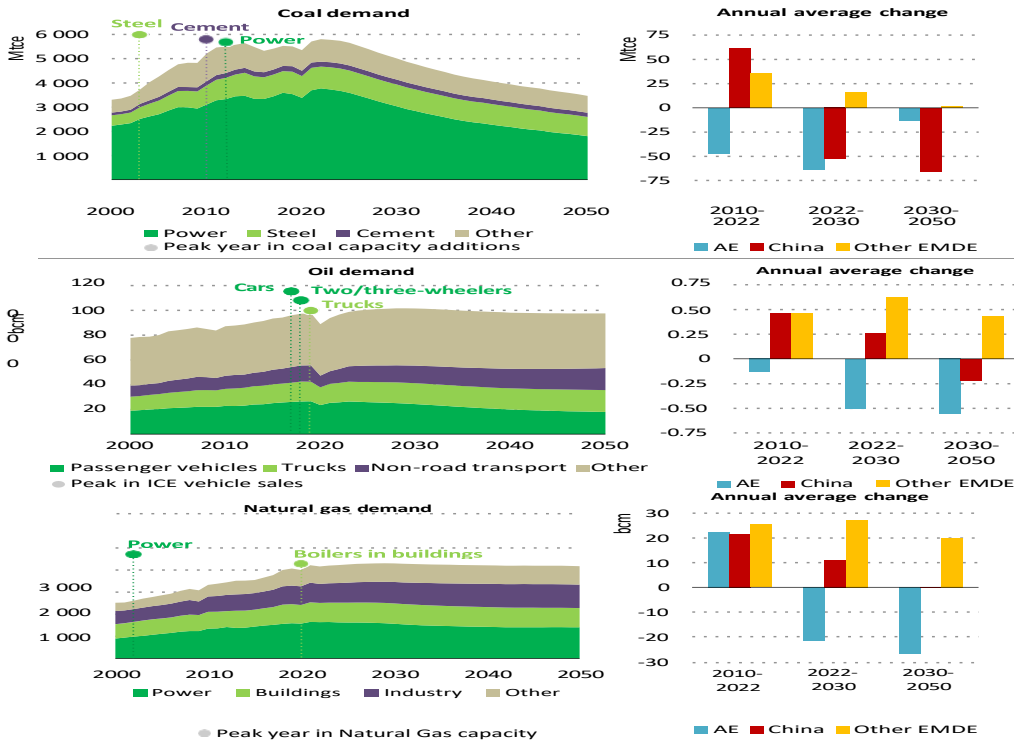
Kaynak: IEA, UN ve World bank verilerinden derlenmiştir.

Şekil 20: Dünyada Birincil Enerji Arzı

Kaynak: IEA ve TC. Enerji Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

Dünyanın 2018 yılındaki toplam enerji arzı 14.314 milyon TEP'dir. Bu arzın kaynaklara dağılımında yukarıdaki şekilde ilk sırayı 4.501 milyon TEP ve toplam arzın %31'i ile petrol almıştır. Petrolü, 3.821 milyon TEP ve %27 pay ile kömür, 3.273 milyon TEP ve %23 pay ile doğal gaz takip etmiştir. Dünya enerji arzında 2000-2018 yılları arasındaki %42,6 artışın yaklaşık %70'i Asya Kıtası'ndan kaynaklanmıştır. 2000 yılında %30 olan Asya Kıtası'nın payı 2018 yılında %42'ye kadar yükselmiştir. Son 18 yılda, birincil enerji arzı Çin'de %179 ve Hindistan'da ise %108 oranında büyümüş, buna karşılık Avrupa Birliği'nde (AB) %4,9 ve ABD'de ise %1,8 oranında azalmıştır.

Grafik 29: 2000-2050 Yılları Arasında Dünyada Kömür, Petrol ve Doğal Gaz Talebi

Kaynak: International Energy Agency, World Energy Outlook 2023: 27-30'daki şekillerden alınmıştır. “Enerji her arttığında nüfus da artar mı? Bu kesin olarak bilinemez ama nüfus artarsa enerji ihtiyacının artacağı kesindir. O halde nüfus artarsa enerji artar da diyebilir miyiz? Bu da kesin değildir çünkü nüfus her arttığında enerji kaynağı artacak ya da kullanılan kaynaklar arttırılacak diye bir kaide yoktur. Yine de nüfusun enerji üzerinde bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. O halde şimdi de nüfusun enerjiyi arttırdığı aşıkardır. Nüfus sürekli bir artış içindedir bununla birlikte geçmişten günümüze anlık üretilen enerji de artış içerisindedir ama bu her zaman böyle olacağı anlamına gelmez bir an enerji artmaya başlayabilir ve nüfus düşebilir ya da tam tersi olabilir ama şu an asıl meselemiz nüfusun enerjinin artışı üzerindeki etkisi. Nüfus arttıkça ihtiyaç artacaktır ve bu ihtiyacı karşılamak için enerji üretimi de artabilir. Buna nüfusun mu yoksa kaynakların mı artışı sebep olur bilinmez ama nüfus artışının bir etkisi olduğu gayet açıktır” (<https://www.kozbilge.com/2014/10/nufus-ve-enerji-iliskisi.html>; erişim tarihi:05.04.2023).

2024 yılı itibarıyla, dünya genelinde toplam enerji arzı **15.150 milyon TEP** civarında olacaktır. Bu toplam arzın içinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payı giderek artarken, fosil yakıtların da hâlâ önemli bir yer tutması beklenmektedir. Özellikle Asya ülkeleri, enerji talebindeki artışın en büyük kaynağı olmaya devam edecek, bu durum küresel enerji piyasaları üzerinde önemli

etkiler yaratacaktır. Dünya enerji arzını oluşturan farklı enerji kaynaklarının paylarını % olarak belirtmek gerekirse (IEA, 2023:26-51):

- **Yenilenebilir Enerji:** %30
- **Fosil Yakıtlar:** %60
- **Nükleer Enerji:** %10

Dünya birincil enerji talebi (MTEP) ve arzı arasındaki ilişki hem fosil yakıtların hem de yenilenebilir enerji kaynaklarının payındaki değişimlerle birlikte gelecekte önemli bir dönüşüm geçirecektir. Bölgesel farklılıklar, enerji kaynaklarına erişim ve teknolojiye dayalı yenilikler, enerji talebi ve arzındaki dengeleri doğrudan etkileyecek ana faktörler arasında yer almaktadır. Aşağıda, bölgelere ve yakıtlara göre dünya birincil enerji talebi ve arzı projeksiyonlarının nasıl şekilleneceğine dair detaylı analizler sunulmuştur.

a. Fosil Yakıtlar: Petrol, Doğal Gaz ve Kömür

Fosil yakıtlar, dünya enerji talebinde uzun yıllar boyunca baskın rol oynamıştır. Ancak, iklim değişikliği ile mücadele çabaları, karbon emisyonlarını azaltma hedefleri ve yenilenebilir enerjiye geçiş politikaları nedeniyle bu yakıtların payında gelecekte önemli değişiklikler öngörülmektedir.

- **Petrol:** Petrol, önümüzdeki birkaç on yıl boyunca küresel enerji sisteminde önemli bir yer tutmaya devam edecek olsa da 2030'lu yıllardan sonra petrol talebinin zirveye ulaşması ve ardından düşüşe geçmesi beklenmektedir. Elektrikli araçların yaygınlaşması, ulaşım sektöründeki petrol talebini önemli ölçüde azaltacaktır. Bununla birlikte, petro-kimya endüstrisi, petrol talebini belirli bir seviyede tutmaya devam edecektir.
 - Talep Azalışı: 2050'ye kadar petrol talebinde %30'a varan bir azalma öngörülmektedir, özellikle gelişmiş ülkelerdeki fosil yakıt kullanımının sınırlandırılması bu düşüşü hızlandıracaktır.
 - Arz ve Üretim: Petrol üreticisi ülkeler, fosil yakıt talebinin azalmasıyla birlikte enerji arzını dengelemek ve ekonomilerini çeşitlendirmek için stratejik adımlar atacaktır. Orta Doğu, Rusya ve Amerika kıtası, küresel petrol arzında baskın kalmaya devam edecek ancak üretim kapasitelerini ayarlamak zorunda kalacaklardır.

- **Doğal Gaz:** Doğal gaz, fosil yakıtlar içinde en temiz yakıt olarak kabul edilir ve enerji geçişi döneminde kömür ve petrol yerine tercih edilmeye devam edecektir. Ancak uzun vadede doğal gazın da payında azalma beklenmektedir.
 - Geçiş Yakıtı Olarak Rolü: Yenilenebilir enerjiye geçiş sürecinde doğal gazın geçiş yakıtı olarak önemi artacaktır. 2030'a kadar doğal gaz talebinde artış, ardından yavaş bir azalma öngörülmektedir. LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) teknolojilerinin yaygınlaşması, doğal gaz ticaretinde esnekliği artıracak ve özellikle Asya-Pasifik bölgesinde talep yükselmeye devam edecektir.
 - Arz ve Üretim: Rusya, Orta Doğu ve Amerika kıtası doğal gaz arzında baskın kalmaya devam edeceklerdir. Ancak, doğal gaz üreticisi ülkeler, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş nedeniyle orta ve uzun vadede arz fazlası ile karşılaşabilir.
- **Kömür:** Enerji politikalarındaki çevresel kaygılar nedeniyle kömür talebinde önemli bir azalma beklenmektedir. Kömür, özellikle elektrik üretiminde baskın olan bir yakıt iken, bu alanın giderek yenilenebilir enerji kaynaklarına kaymasıyla birlikte kömür talebi azalmaya devam edecektir.
 - Hızlı Düşüş: 2050 yılına kadar kömür talebinde %50'ye varan bir düşüş öngörülmektedir. Kömür üreticisi ülkeler, bu dönüşüme ayak uydurmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak zorunda kalacaktır.
 - Arz ve Üretim: Çin ve Hindistan gibi ülkeler, kömüre dayalı enerji üretimini azaltma hedeflerine odaklanırken, gelişmekte olan ülkelerde kömür kullanımının sürmesi beklenmektedir. Ancak bu ülkelerde de yenilenebilir enerjiye geçiş hızlanacaktır.

b. Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Güneş, Rüzgâr ve Hidroelektrik

Yenilenebilir enerji kaynaklarının dünya enerji talebindeki payı hızla artacaktır. Teknolojik ilerlemeler ve maliyetlerin düşmesi, yenilenebilir enerji üretimini fosil yakıtlarla rekabet edebilir hale getirmiştir.

- **Güneş Enerjisi:** Güneş enerjisi, 2050'ye kadar enerji talebinin karşılanmasında en hızlı büyüme gösteren kaynaklardan biri olacaktır. Özellikle Asya, Afrika ve Orta Doğu gibi güneş potansiyeli yüksek bölgelerde güneş enerjisi üretiminin hızla artması

beklenmektedir. Güneş enerjisi maliyetlerinin azalması, bu kaynağı daha cazip hale getirecektir.

- Talep Artışı: 2050'ye kadar dünya enerji talebinin %30'unun güneş enerjisinden karşılanması öngörülmektedir.
- Arz ve Üretim: Çin, ABD, Hindistan ve Avrupa Birliği, güneş enerjisi üretiminde lider ülkeler olacaktır. Güneş enerjisine dayalı enerji depolama teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte arz güvenliği de artacaktır.
- **Rüzgâr Enerjisi:** Özellikle Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgelerinde hızla büyüyen bir başka yenilenebilir enerji kaynağıdır. Kıyı ve açık deniz rüzgâr santralleri, enerji üretiminde daha önemli bir rol oynayacaktır.
 - Talep Artışı: Rüzgâr enerjisi, 2050'ye kadar dünya enerji talebinin %20'sini karşılayacak seviyeye gelebilir.
 - Arz ve Üretim: Avrupa, özellikle Kuzey Denizi'ndeki offshore (açık deniz) rüzgâr santralleri ile rüzgâr enerjisi üretiminde lider olacaktır. ABD ve Çin de rüzgâr enerjisi yatırımlarını artırarak bu alandaki üretim kapasitesini genişletecektir.
- **Hidroelektrik Enerji:** Hidroelektrik, enerji üretiminde büyük bir kaynak olmaya devam edecektir. Ancak sınırlı su kaynakları ve çevresel etkiler nedeniyle hidroelektrik enerji kapasitesinde büyük artışlar beklenmemektedir. Mevcut hidroelektrik altyapısının modernizasyonu, hidroelektrik enerji arzını sürdürülebilir kılacaktır.
 - Arz ve Üretim: Özellikle Türkiye, Brezilya, Çin ve Kanada, hidroelektrik enerji üretiminde önemli oyuncular olarak kalacaklardır.

Tablo 43: Yakıtlara ve Bölgelere Göre Dünya Birincil Enerji Talebi (MTEP)

Yakıt Türü / YILLAR	2000	2018	2030	2040
Kömür	2.317	3.821	3.848	3.779
Petrol	3.665	4.501	4.872	4.921
Doğal Gaz	2.083	3.273	3.889	4.445
Nükleer	675	709	801	906
Hidrolik	225	361	452	524
Biyoenerji	374	737	1.058	1.282
Rüzgar + Güneş + Jeotertermal	60	293	777	1.320
Biyokütle	638	620	613	546
TOPLAM	10.037	14.314	16.311	17.723
Fosil Yakıt Oranı	80%	81%	77%	74%
Kıtalar ve Bölgeler	2000	2018	2040	Değişim 2040-2018
Kuzey Amerika	2678	2714	2686	-28
ABD	2271	2230	2142	-88
Orta + Güney Amerika	449	660	913	253
Avrupa	2027	2000	1723	- 277
AB	1692	1613	1254	- 359
Afrika	489	836	1318	480
Orta Doğu	365	763	1206	443
Avrasya	742	934	1031	97
Asya Pasifik	3012	5989	8208	2218
(Çin)	1143	3187	3972	785
(Hindistan)	441	916	1841	925
TOPLAM	10.037	14.314	17.723	3.409

Kaynak: IEA (International Energy Agency) World Energy Outlook 2019, s. 38 ve 40'dan alınmıştır.

Bölgelere Göre Dünya Birincil Enerji Talebi ve Arzı Projeksiyonları

a. Asya-Pasifik Bölgesi:

Asya-Pasifik bölgesi, dünya enerji talebindeki büyümenin önemli bir bölümünü oluşturacaktır. Nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme bu bölgede enerji talebini artıran temel faktörlerdir.

- **Çin:** 2030 yılına kadar enerji talebinin zirveye ulaşması ve ardından enerji verimliliği önlemleri ile sabit kalması beklenmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımları hızla artacak ve özellikle güneş ve rüzgâr enerjisi üretiminde küresel lider konumda kalacaktır.
- **Hindistan:** Hindistan'da enerji talebi 2050'ye kadar güçlü bir şekilde artmaya devam edecektir. Güneş enerjisi yatırımları, Hindistan'ın enerji stratejisinde önemli bir yer tutacaktır.

b. Kuzey Amerika Bölgesi:

Kuzey Amerika, yenilenebilir enerjiye geçişte öncü bir rol üstlenecektir. ABD, doğal gaz üretiminde lider olmaya devam ederken, güneş ve rüzgâr enerjisi yatırımları da hızlanacaktır. Kanada ve Meksika da enerji üretimlerinde yenilenebilir kaynakların payını artıracaktır.

c. Avrupa Bölgesi:

Avrupa, yenilenebilir enerji üretiminde ve enerji verimliliği politikalarında küresel lider olmaya devam edecektir. AB'nin iklim hedefleri doğrultusunda kömürden tamamen çıkılması ve 2050'ye kadar karbon nötr enerji sistemlerinin kurulması beklenmektedir. Rüzgâr ve güneş enerjisi, enerji arzında baskın hale gelecektir.

d. Orta Doğu ve Afrika Bölgeleri:

Orta Doğu, enerji arzında fosil yakıtların (petrol ve doğal gaz) baskın olduğu bir bölge olmaya devam edecektir. Ancak, yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar, özellikle güneş enerjisi, bölgede önemli bir büyüme alanı olacaktır. Afrika'da ise yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik üretimi hızla artacaktır. Elektrifikasyon oranlarının düşük olduğu Afrika'da, enerji talebi hızla büyüyecektir.

e. Latin Amerika Bölgesi:

Latin Amerika, yenilenebilir enerji kaynakları bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Özellikle hidroelektrik ve biyokütle enerjisi, bölgedeki enerji arzının büyük bölümünü karşılayacaktır. Brezilya, bölgedeki en büyük enerji tüketicisi olarak yenilenebilir enerji projelerine yatırım yapmaya devam edecektir.

Nüfus artışı ve enerji tüketimi arasındaki ilişki oldukça karmaşık ve dinamik bir şekilde sunulmaktadır. Temel olarak, nüfus artışıyla birlikte enerji talebi de artar. Ancak bu ilişki sadece nüfus artışına değil, ekonomik büyümeye, teknolojik gelişmelere, enerji verimliliğine ve politik tercihler gibi faktörlere bağlıdır. Aşağıda bu ilişkinin teorik analizlerini ve 1980-2024 dönemini kapsayan tablosal bir değerlendirmeyi bulabilirsiniz.

Tablo 44: 1980-2024 Yılları Arasında Nüfus ve Enerji Tüketimi İlişkisi

Yıl	Dünya Nüfusu (milyar)	Toplam Enerji Tüketimi (Mtoe)	Kişi Başına Enerji Tüketimi (toe)	Yenilenebilir Enerji (%)	Fosil Yakıt Kullanımı (%)
1980	4,43	6200	1,40	5%	95%
1990	5,32	8200	1,50	6%	94%
2000	6,12	10300	1,70	8%	92%
2010	6,92	12300	1,80	13%	87%
2020	7,79	14200	1,82	15%	85%
2024 (Tahmin)	8,20	15100	1,87	18%	82%

Kaynak: IEA (International Energy Agency) World Energy Outlook 2023 verilerinden derlenmiştir.

- **Dünya Nüfusu:** 1980'den 2024'e kadar dünya nüfusunda önemli bir artış görüldü. 1980'de 4,43 milyar olan nüfus, 2024'te yaklaşık 8,2 milyara ulaştı.
- **Toplam Enerji Tüketimi:** Toplam enerji tüketimi nüfusla paralel bir artış görüldü. 1980'de 6.200 Mtoe (Milyon Ton Eşdeğer Petrol) olan enerji tüketimi, 2024'te tahmin olarak 15.100 Mtoe'ye ulaştı. Bu artış, sanayileşme, kentleşme ve teknolojik gelişmelere paralel olarak nüfus artışından kaynaklanmaktadır.
- **Kişi Başına Enerji Tüketimi:** Kişi başına düşen enerji tüketimi 1980'den itibaren hafif bir artış göstermektedir. Bu artış, ekonomik büyüme ve sanayileşme ile birlikte kişi başına düşen enerji tüketiminin arttığını gösteriyor. 2024'te kişi başına enerji tüketimi 1,87 toe'ye ulaştı.
- **Yenilenebilir Enerji Kullanımı:** 1980'lerde oldukça düşük olan kesinti enerji kullanımı, 2024'e kadar artış görülmüştür. 2024 yılı genelinde dünya genelinde kullanılan enerjinin yaklaşık %18'i bölüştürülmesi sağlanmaktadır.
- **Fosil Yakıt Kullanımı:** Fosil yakıtların enerjisinin azalmasıyla birlikte 2024'te mevcut enerji tüketiminin büyük kısmı oluşur. 1980'de %95 olan fosil yakıt kullanımı 2024'te %82'ye düşmüştür. Bu azalma, negatif enerji artışının daha fazla kullanılmasıyla sağlanır.

Enerji Kaynaklarına Sahip Olmanın Stratejik Avantajları

Enerji, modern toplumların temel yapı taşlarından biridir ve ulusal güç dinamiklerinde kritik bir rol oynamaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olmanın stratejik avantajları hem ekonomik hem de politik alanlarda derin etkiler yaratmaktadır. Bu avantajlar, bir ülkenin ekonomik büyümesini, ulusal güvenliğini ve uluslararası ilişkilerini şekillendirmektedir. Ülkelerin enerji kaynaklarına erişim sağlaması, kendi enerji güvenliklerini artırmalarının yanı sıra, küresel

enerji piyasalarında da daha etkili bir rol oynamalarına olanak tanır. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayarak maliyetlerini azaltabilir ve bu sayede ekonomik büyümelerini destekleyebilirler. Örneğin, petrol ve doğalgaz kaynakları olan ülkeler, bu kaynakları ihracata dönüştürerek döviz gelirlerini artırmakta ve ekonomik kalkınmalarını hızlandırmaktadır.

- 1. Enerji Güvenliği:** Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, enerji güvenliği açısından diğerlerine göre daha iyidir. Enerji ithalatına bağımlı olmayan ülkeler, ekonomik ve politik istikrarlarını daha iyi yaparlar ve düzenler. Enerji bağımsızlığı, ulusal güvenliğin bir parçasıdır. Enerji kaynaklarına sahip olmak, ülkelerin dışa bağımlılığını azaltır ve potansiyel krizlere karşı daha dayanıklı hale getirir. Bu durum, uluslararası ilişkilerdeki belirsizlikleri azaltır ve ülkenin stratejik duruşunu güçlendirir
- 2. Ekonomik Büyüme:** Enerji, sanayileşmenin ve ekonomik büyümenin temel unsurlarından biridir. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerde, daha düşük oranlarda enerjiye erişim sağlayarak sanayi üretimini artırabilirler. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayarak maliyetlerini azaltabilir ve bu sayede ekonomik büyümelerini destekleyebilirler. Örneğin, petrol ve doğalgaz kaynakları olan ülkeler, bu kaynakları ihracata dönüştürerek döviz gelirlerini artırmakta ve ekonomik kalkınmalarını hızlandırmaktadır
- 3. Dış Politika ve Jeopolitik Güç:** Enerji kaynaklarına sahip ülkeler, enerji arzının kontrolü sayesinde uluslararası pazarlarda daha güçlü bir konumda olurlar. Enerji ihraç eden ülkeler, enerji tüketen ülkelere karşı stratejik bir pazarlık gücüne sahiptir. Bu durum, ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki etkilerini artırır. Enerji kaynaklarına sahip ülkelere, diğer yollarla enerji ihraç ederek jeopolitik güçler kazanabilirler. Örneğin, Rusya'nın ekonomik üretimi Avrupa üzerinde politik bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır.
- 4. Enerji İhraç Gelirleri:** Özellikle petrol ve doğal kaynaklara sahip ülkelerde, bu kaynaklar ihraç edilerek önemli ekonomik gelirler elde ederler.

Enerji kaynaklarına sahip olmak, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve politik dinamiklerini etkileyen kritik bir unsurdur. Bu kaynaklar, ekonomik büyümeyi desteklerken, enerji güvenliğini artırmakta ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmektedir. Ayrıca, enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği jeopolitik avantajlar, ülkelerin uluslararası arenada daha

etkin olmalarını sağlamaktadır. Sonuç olarak, enerji stratejileri geliştiren ülkeler, küresel enerji pazarında daha güçlü bir konum elde etme fırsatına sahip olmaktadır.

14.6.1. Türkiye'nin Enerji Kullanımı ve Enerji Kaynakları Arasındaki İlişkisi

Enerji, modern ekonomilerin temel yapı taşlarından biridir ve Türkiye gibi gelişen ülkelerde ekonomik büyüme ile enerji talebi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye, enerji tüketimi hızla artan ve ekonomik büyüme potansiyelini artırmak için enerji arzını çeşitlendirmeye çalışan bir ülkedir. Gelişen sanayi, artan nüfus ve kentleşme oranları, Türkiye'nin enerji talebini sürekli olarak yükseltmiştir. Ancak, Türkiye'nin enerji kaynakları sınırlı olduğu için bu talebin büyük bir kısmı ithal kaynaklarla karşılanmaktadır. Bu da Türkiye'nin enerji güvenliği ve dışa bağımlılık sorunlarını gündeme getirmektedir. Türkiye, hızla artan ve büyüyen sanayisi ile enerji talebi hızla artan bir ülkedir. Enerji kaynaklarına sınırlı düzeyde sahip olan Türkiye, büyük oranda enerji ithalatına bağımlıdır. Türkiye'nin enerji talebi genellikle doğal ve petrol gibi fosil yakıtlara dayanabilirken, değiştirilebilen enerji kaynaklarına (rüzgâr, güneş enerjisi) son yıllardaki değişimler önem arz etmektedir. Türkiye'nin enerji kaynakları, fosil yakıtlar, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılabilir. Ancak, Türkiye'nin yerli fosil yakıt kaynakları sınırlıdır. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi kaynaklarda dışa bağımlılık oldukça yüksektir. 2020 verilerine göre, Türkiye, enerji ihtiyacının %70'inden fazlasını ithal etmektedir.

- **Doğal Gaz:** Türkiye'nin enerji tüketiminde doğal gaz önemli bir paya sahiptir. 2020'de toplam enerji tüketiminin yaklaşık %30'u doğal gaz kaynaklıydı. Türkiye, doğal gazda büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. Özellikle Rusya, İran ve Azerbaycan'dan ithal edilen doğal gaz, enerji güvenliği açısından riskler yaratmaktadır. Bu nedenle Türkiye, enerji ithalatını azaltmak için doğal gaz depolama tesislerini ve LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) terminallerini geliştirmektedir.
- **Petrol:** Türkiye'nin petrol kaynakları yetersizdir ve petrol ihtiyacının %90'ından fazlasını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, Türkiye'nin dış ticaret açığına ve ekonomik istikrarına doğrudan etki eder. Petrol ithalatı büyük oranda Orta Doğu'dan ve Türk Cumhuriyetlerinden sağlanmaktadır.

Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmak için geliştirdiği stratejik hedeflerden biri de nükleer enerji yatırımlarıdır. Türkiye, enerji arz güvenliğini sağlamak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla Akkuyu Nükleer Santrali projesini hayata geçirmiştir. Akkuyu Nükleer Santrali'nin tamamlanmasıyla Türkiye'nin elektrik üretiminde nükleer enerjinin payı artacaktır. Türkiye,

enerji verimliliğini artırmak ve enerji tasarrufunu sağlamak için çeşitli düzenlemeler ve politikalar geliştirmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023 Enerji Verimliliği Strateji Belgesi ile enerji tüketiminde verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi desteklemeyi hedeflemektedir. Sanayi, ulaşım, binalar ve tarım sektörlerinde enerji verimliliği yatırımları teşvik edilmektedir.

Tablo 45: Türkiye'nin Enerji Arzı ve Talebi (2024)

Enerji Kaynağı	Arz (Mtoe)	Talep (Mtoe)	Kullanım Alanları	Özellikler
Doğalgaz	50	70	Konut ısıtma, elektrik üretimi	Türkiye'nin en büyük ithal enerji kaynağı, Rusya ve Azerbaycan'dan ithal edildi
Benzin vb.	40	65	Ulaşım, sanayi	Türkiye'nin petrol tüketimi büyük ithalat ölçüsünde sürdürülebilir
Yenilenebilir Enerji	25	25	Elektrik üretimi	Rüzgâr ve güneş enerjisi hızla büyüyen alanlar, azalan kaynaklara yatırım artıyor
Kömür	35	50	Sanayi, elektrik üretimi	Türkiye'de kömürün çoğalması nedeniyle kaygıların artması bekleniyor

Kaynak: T.C. Enerji Bakanlığı ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Dünya Enerji Görünümü 2024.

Enerjide Stratejik Avantajlar

1. Enerji Güvenliği:

- Kendi enerji kaynaklarına sahip olmak, enerji arzındaki para birimlerine karşı koruma sağlar.
- Enerji bağımsızlığı, ekonomik ve politik istikrar için kritik bir şekilde kabul edilir.

2. Ekonomik Güç:

- Enerji kaynakları ihraç eden küresel ülkeler, enerji piyasalarında mevcut bir genişliğe sahiptir.
- Enerji gelirleri, ülkelerin ekonomik büyümesine ve altyapı yatırımlarına katkı sağlıyor.

3. Politik Güç ve İtibar:

- Enerji açısından zengin ülkelerde, küresel ve politik ilişkilerde daha güçlü bir bireylere sahip olurlar.
- Enerji ticareti yapan ülkeler, enerji bağımlıları ülkeleriyle pazarlarda önemli bir açıklık gücüne sahiptirler.

Türkiye, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük yatırım yapmıştır. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve jeotermal enerji, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmak ve karbon emisyonlarını azaltmak için stratejik bir öncelik haline gelmiştir.

- **Hidroelektrik:** Türkiye, hidroelektrik enerji potansiyeli açısından oldukça zengin bir ülkedir. Türkiye'nin elektrik üretiminin yaklaşık %30'u hidroelektrik santrallerinden elde edilmektedir.
- **Rüzgâr ve Güneş Enerjisi:** Türkiye, 2020 itibarıyla rüzgâr enerjisi kapasitesini 8.000 MW'ın üzerine çıkarmıştır. Güneş enerjisinde ise özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri yüksek potansiyele sahiptir. Türkiye'nin güneş enerjisi potansiyeli, güneşli gün sayısı bakımından oldukça yüksektir ve güneş enerjisine yapılan yatırımlar artış göstermektedir.

Dünya enerji arzı ve talebi arasındaki ilişki, günümüzün en önemli stratejik konularından birini oluşturmaktadır. Artan dünya nüfusu ve ekonomik büyüme, enerji talebini sürekli olarak artırmakta; bu durum ise enerji kaynaklarının etkin yönetimini zorunlu kılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı sanayileşme, enerji talebini önemli ölçüde yükseltmektedir. Bununla birlikte, mevcut enerji kaynaklarının büyük bir kısmının fosil yakıtlardan oluşması, iklim değişikliği ve çevresel bozulma gibi ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, enerji arzının çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme gerekliliği, uluslararası politikaların merkezine yerleşmektedir. Dünya enerji arzı ve talebi, ekonomik büyüme, teknolojik gelişmeler ve çevresel faktörler gibi çeşitli etmenlerle şekillenen dinamik bir ilişki içindedir. Enerji arzı, fosil yakıtlar, yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerji gibi farklı enerji türlerinin mevcut miktarını ifade ederken; enerji talebi, sanayi, ulaşım ve hanehalkı gibi çeşitli sektörlerdeki enerji tüketim ihtiyaçlarını yansıtır. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 2021 yılı verilerine göre, dünya enerji talebinin %80'ini fosil yakıtlar oluşturmaktadır. Ancak, bu fosil yakıt bağımlılığı, iklim değişikliği, hava kirliliği ve enerji güvenliği gibi kritik sorunları beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, enerji arzı da sürekli bir dönüşüm içindedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgâr, hidroelektrik) artışı, fosil yakıtların sınırlı rezervleri ve enerji geçişi politikaları ile birlikte enerji arzında önemli değişimlere yol açmaktadır. 2020 itibarıyla, dünya genelinde yenilenebilir enerji yatırımları, toplam enerji yatırımının %80'ini oluşturmuştur. Bu durum,

enerji arzını daha sürdürülebilir hale getirme hedefi doğrultusunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Ancak, bu dönüşüm beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının doğası gereği değişkenliği, arz ve talep dengesizliğine yol açmakta ve enerji fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Örneğin, 2022'de enerji fiyatlarında görülen artış hem arz sıkıntıları hem de talep artışı ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, bu dinamikler arasında bir dengenin sağlanması gerekmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının, özellikle güneş, rüzgâr ve hidroelektrik gibi alternatiflerin, enerji talebini karşılamak için stratejik bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaklar hem çevresel sürdürülebilirliği desteklemekte hem de enerji güvenliğini artırmaktadır. Ancak, bu dönüşüm süreci, gerekli yatırımların ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra uluslararası iş birliğini de gerektirmektedir. Enerji talebi ile arzı arasındaki bu dengeyi sağlamak, yalnızca ekonomik kalkınma değil, aynı zamanda sosyal adalet ve çevresel koruma için de hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, ülkelerin enerji politikalarını yeniden gözden geçirmeleri ve enerji verimliliği ile yenilenebilir kaynakların entegrasyonunu teşvik eden stratejiler geliştirmeleri kritik bir öncelik haline gelmiştir.

Tablo 46: Dünya Enerji Arzı ve Talebi (2024)

Enerji Kaynağı	Arz (Mtoe)	Talep (Mtoe)	Bölge Kullanımları	Özellikler
Benzin	4.421	4.304	Orta Doğu, ABD, Çin	En büyük enerji kaynağı, ulaşım ve sanayi için kritik
Doğal Gaz	3.900	3.800	Rusya, ABD, Avrupa Birliği	Temiz yakıt olarak görülmekte, konut ısıtma ve elektrik yoğunlaşmaktadır
Kömür	3.420	3.380	Çin, Hindistan	Yoğun kullanım, yoğunluk oranlarının azalması
Yenilenebilir Enerji	2.010	1.900	Avrupa, Çin, ABD	Hızla büyüyen sektör, sürdürülebilirlik için kritik
Nükleer Enerji	2.100	1.600	Fransa, ABD, Çin	Düşük karbon emisyonlu dayanıklılık artışı

Not: Mtoe (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri), enerji miktarlarını belirlemek için kullanılan bir ölçüm birimidir.

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Dünya Enerji Görünümü 2024.

Son yıllarda, dünya genelinde enerji talebinde önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte ortaya çıkan enerji ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, enerji arzı, yenilenebilir enerji kaynaklarının artışı ve fosil yakıtların sınırlı rezervleri nedeniyle giderek çeşitlenmektedir. Yenilenebilir enerji, iklim değişikliği ile mücadele ve enerji güvenliği konularında önemli bir rol oynamakta; bu da enerji arzını daha sürdürülebilir hale getirmeyi hedefleyen politikaların gelişmesini sağlamaktadır. Ancak, enerji arzındaki bu çeşitlilik, talepteki artışı karşılamada bazı zorluklar

yaratmakta ve enerji fiyatları üzerinde dalgalanmalara yol açmaktadır. Dünya enerji kaynaklarının arzı ve talebi dengesi, enerji fiyatlarını, jeopolitik stratejileri ve küresel ekonomiyi doğrudan etkileyen kritik bir unsurdur. Aşağıdaki tablo, dünya enerji arz ve talebi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Gelecek yıllarda, enerji arzını artırmak ve talebi karşılamak için yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması, enerji verimliliğinin sağlanması ve uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi gerekecektir. Bu bağlamda, sürdürülebilir enerji politikaları hem ekonomik istikrarı sağlamak hem de iklim hedeflerine ulaşmak için temel bir araç olacaktır. Sonuç olarak, enerji arzı ve talebi arasındaki dengeyi sağlamak hem ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği hem de geleceğin enerji ihtiyaçlarının karşılanması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Tablo 47: Dünya Enerji Kaynaklarının Arz ve Talebi Arasındaki İlişki

Yıl	Dünya Nüfusu (Milyar)	Toplam Enerji Tüketimi (Mtoe)	Fosil Yakıt Arzı (%)	Yenilenebilir Enerji Arzı (%)	Toplam Enerji Talebi (Mtoe)	Talep Arz Farkı (Mtoe)
1980	4,40	6500	80	2	6,30	200
1990	5,30	8000	79	3	7,80	200
2000	6,10	10500	78	5	10,30	200
2010	6,90	12000	76	7	11,90	100
2020	7,80	14000	75	9	13,90	100
2024	8,20	15000	73	12	14,90	100

Not: Mtoe (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri), enerji miktarlarını belirlemek için kullanılan bir ölçüm birimidir.

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Dünya Enerji Görünümü 2024.

- **Fosil Yakıt Arzı:** Kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlardan sağlanan enerji arzıdır.
- **Yenilenebilir Enerji Arzı:** Güneş, rüzgâr, hidroelektrik gibi yenilenebilir kaynaklardan sağlanan enerji arzıdır.

Nüfus artışı ile enerji kullanımı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Nüfus bilgileri, enerjiye olan talep de artar. Bu talep, konut, sanayi, ulaşım ve hizmet sektörlerindeki enerji patlamaları nedeniyle ortaya çıkıyor. Özellikle şehirleşme, sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler enerji tüketimini daha da artırmaktadır. Ancak bu ilişkilerin doğrusal olmaması önemlidir; yani, her nüfus artışı, enerji tüketiminde aynı oranda bir artışa yol açabilir. Nüfus artışları ile enerji tüketimindeki artışı arasındaki döngü birbirini hızla tetikleyebilir. Artan nüfus, daha fazla konut yapımına, gıda üretimine, altyapıların yapımına ve geliştirilmesine, su ve ulaşım ihtiyacına olan önemini artırmaktadır. Sanayileşmiş bölgelerde, enerji tüketimi artırılırsa teknoloji ve enerji verimliliği çözümleri talep artışını azaltabilir. Ekonominin büyümesi, özellikle enerji-yoğun sektörlerde (sanayi, ulaşım, hizmetler, inşaat) enerji talebini artırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde enerji verimliliği çözümleri ve alternatif enerji kaynaklarına geçiş, nüfus artışının getirdiği

enerji ihtiyacına optimal yaklaşımlar sunabilmektedir. Teknolojik ilerlemeler enerji kullanımını artırabilir, enerji tüketimindeki artışı yeni enerji kaynaklarının kullanıma sokulmasını gerektirir. Enerji arzı ve talebi arasındaki ilişki, dünya ekonomisi ve çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahiptir. Enerji kaynaklarının etkin kullanımı ve dönüşümü hem ekonomik büyüme hem de çevresel hedeflere ulaşmak için elzemdir. Gelecek yıllarda enerji arzını artırmak ve talebi karşılamak için yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması, enerji verimliliğinin sağlanması ve uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi gerekecektir. Bu bağlamda, sürdürülebilir enerji politikaları hem ekonomik istikrarı sağlamak hem de iklim hedeflerine ulaşmak için temel bir araç olacaktır.

14.6.2. Nüfus Artışı ve Enerji Tüketimi Arasındaki Teorik İlişki

Nüfus artışı ve enerji tüketimi arasındaki ilişki, modern ekonomilerdeki büyüme dinamiklerini ve sürdürülebilir kalkınmayı doğrudan etkileyen kritik bir unsurdur. Artan nüfus, yalnızca enerji talebini artırmakla kalmaz, aynı zamanda doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak çevresel sürdürülebilirlik ve enerji güvenliği konularını da gündeme getirir. Bu bağlamda, nüfus artışı ile enerji tüketimi arasındaki teorik ilişki, ekonomik büyüme modelleri, enerji arzı, tüketim eğilimleri ve çevresel etkiler çerçevesinde incelenmelidir. Nüfus arttıkça, bireysel enerji tüketimi de artar; bu da toplam enerji talebinde sürekli bir büyüme yaratır. Özellikle sanayileşme ve kentleşmenin hızlandığı bölgelerde, artan nüfus, daha fazla enerji gerektiren üretim, ulaşım, konut ve altyapı projelerine ihtiyaç duyar. Nüfus artış hızının yüksek olduğu ülkelerde bu talep, genellikle enerji kaynaklarına olan bağımlılığı artırarak ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında güçlü bir pozitif korelasyon oluşturur. Ancak, bu artış aynı zamanda enerji verimliliği ve çevresel sürdürülebilirlik açısından da zorluklar yaratır.

1. **Doğrudan İlişki:** Nüfus artışı, enerji tüketimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Daha fazla insan, daha fazla enerji gerektirir; bu, elektrik, ulaşım, ısınma ve sanayi için enerji talebini artırır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı ile enerji tüketimi arasında güçlü bir ilişki vardır.
2. **Ekonomik Kalkınma:** Nüfus artışı, ekonomik kalkınmayı tetikleyebilir, bu da enerjiye olan talebi artırır. Sanayileşme, tarımda modernleşme, ticaret ve hizmet sektörlerinin büyümesi enerji tüketimini hızlandırır. Özellikle büyük şehirlerde enerji tüketimi çok daha yüksektir.
3. **Enerji Verimliliği:** Teknolojik gelişmeler ve enerji verimliliği ile enerji tüketimi nüfus artışına rağmen azalabilir. Bazı gelişmiş ülkelerde, nüfus artarken enerji tüketimindeki

artış daha sınırlı olabilir çünkü bu ülkelerde daha enerji verimli teknolojiler kullanılmaktadır.

4. **Küresel Isınma ve Sürdürülebilirlik:** Nüfus artışı ve enerji talebi, özellikle fosil yakıt tüketimi üzerinden çevreyi olumsuz etkiler. Fosil yakıt kullanımının artması, sera gazı emisyonlarını artırarak küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine katkıda bulunur. Bu nedenle, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, enerji tüketiminin çevresel etkilerini azaltmak için kritik öneme sahiptir.

Nüfus artışı ve enerji tüketimi arasındaki ilişki hem teorik hem de pratik düzeyde derin bir analiz gerektiren bir konudur. Artan nüfus, genellikle enerji talebinin artışına yol açmaktadır; bu durum, ekonomik büyüme, sanayileşme ve yaşam standartlarının yükselmesi gibi faktörlerle desteklenmektedir. Ancak, bu ilişki yalnızca niceliksel bir boyut taşımamaktadır. Nüfus artışının enerji tüketimine etkisi, aynı zamanda tüketim alışkanlıkları, teknolojik gelişmeler ve enerji verimliliği ile de şekillenmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı, enerji altyapısına olan baskıyı artırmakta ve enerji güvenliği konularında yeni zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, bu zorlukları aşmak için stratejik bir çözüm sunmaktadır. Ancak, bu dönüşüm, yalnızca enerji üretiminde değil, aynı zamanda tüketim davranışlarında da köklü değişiklikler gerektirmektedir. Bu bağlamda, enerji verimliliği politikaları ve sürdürülebilir yaşam tarzlarının benimsenmesi, hem nüfus artışının olumsuz etkilerini azaltmakta hem de çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Sonuç olarak, nüfus artışı ve enerji tüketimi arasındaki ilişki, sadece enerji talebini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda enerji politikalarının sürdürülebilirlik, enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklara geçiş stratejileriyle uyumlu olmasını gerektirir.

15. BÖLÜM

15. İÇ VE DIŞ GÖÇLER

15.1. Nüfus Üzerinde Artırıcı Etkisi olan Dış Göçler

Dış göç, bir ülke sınırları dışına yapılan, bireylerin ve toplulukların çeşitli nedenlerle başka bir ülkeye göç etmesini ifade eden dinamik bir süreçtir. Göç hareketleri, tarih boyunca ulusların demografik yapısını, ekonomik gelişmelerini ve toplumsal düzenlerini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Özellikle dış göçler, nüfus üzerinde hem niceliksel artışlara hem de niteliksel değişimlere yol açarak, bir ülkenin demografik yapısında kalıcı etkiler bırakabilir. Dış göçlerin nüfus üzerindeki artırıcı etkisi, bir ülkeye gelen göçmenlerin sayısının yerli nüfusla birleşerek toplam nüfusun artmasına neden olduğu bir olgudur. Ancak bu süreç sadece sayısal artışla sınırlı kalmaz; aynı zamanda kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda da önemli dönüşümleri beraberinde getirir.

Dış göç olgusu, göçmenlerin kaynak ülkelerden hedef ülkelere olan hareketliliği ile karmaşık bir toplumsal, ekonomik ve siyasi süreç ortaya çıkarır. Tarihsel olarak bakıldığında, büyük dış göç dalgaları genellikle ekonomik fırsatlar, savaşlar ve siyasi baskılar gibi makro düzeydeki itici faktörlerle tetiklenmiştir. **İtici faktörler**, bireylerin yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları ekonomik sıkıntılar, güvenlik tehditleri veya toplumsal dışlanma gibi olumsuz koşullar olup, bireyleri daha iyi yaşam şartlarına sahip olabilecekleri ülkelere göç etmeye zorlar. Buna karşılık, **çekici faktörler** ise hedef ülkelerde daha yüksek ücretler, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri, siyasi özgürlükler ve daha güvenli yaşam koşulları sunarak bireyleri kendine çeker. **Göç olayına neden olan itme ve çekme kuramları**, göçmenlerin neden başka bir bölgeye veya ülkeye taşındıklarını açıklamaya yönelik iki temel teorik yaklaşımdır. Bu kuramlar, göçmenleri hareket etmeye zorlayan veya teşvik eden faktörleri anlamak için kullanılır. İşte bu iki kuramın detaylı bir analizini şu şekilde açıklamak mümkündür (Bağırkan, 2003:31-32):

15.1.1. İtme Kuramı (Push Factors)

İtme faktörleri, bireyleri mevcut yaşadıkları yerlerden ayrılmaya zorlayan olumsuz koşullardır. Bu faktörler, bireylerin kendi ülkelerinde veya bölgelerinde karşılaştıkları yaşam koşullarının kötüleşmesiyle ilişkili olabilir. Başlıca itme faktörleri şunlardır:

- **Ekonomik Zorluklar:** İşsizlik, düşük maaşlar ve yetersiz ekonomik fırsatlar, bireylerin yaşadıkları bölgeyi terk etmelerine neden olur. Örneğin, tarıma dayalı ekonomilerde kıtlık

veya verim kaybı yaşayan çiftçiler, daha iyi iş bulma umuduyla kentsel alanlara veya başka ülkelere göç edebilirler. İşten çıkarılma durumunda, belli bir işe gereksinimin azalması veya aynı işte yeterince verimli olamayan ve yetersiz kalanların işten çıkarılması. Örneğin, emek-yoğun üretimden sanayi yoğun (otomasyon-robotlaşma) sistemine geçilmesi sonucu işsizlik ciddi oranlarda artması.

- **Siyasi Baskı ve Savaşlar:** Totaliter rejimler, iç savaşlar, etnik veya dini çatışmalar gibi siyasi baskılar, insanların güvenli bir yaşam arayışı içinde başka yerlere göç etmelerine neden olabilir. Örneğin, Suriye'deki iç savaş, milyonlarca insanı ülkelerinden kaçarak Türkiye, Avrupa ve diğer bölgelere göç etmeye zorlamıştır.
- **Doğal Afetler:** Depremler, sel, kuraklık, salgın-pandemik hastalıklar, kasırgalar gibi doğal afetler, insanların yaşamlarını sürdüremeyecek hale geldikleri bölgeleri terk etmelerine neden olabilir. Bangladeş'teki sık sık yaşanan sel felaketleri, kırsal nüfusun kentlere göç etmesine yol açmıştır. Yine Karadeniz bölgesindeki sel felaketleri, deprem bölgelerinden kaçışın gözlemlenmesi buna örnek verilebilir.
- **Sosyal Problemler:** Suç oranlarının yüksek olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi sosyal sorunlar da bireylerin göç etmesine sebep olabilir. Kişisel gelişme, evlenme veya çalışma olanaklarının bulunmamasıdır.
- **Yabancılaşma:** Kişinin gerek kendi ailesi gerekse toplumun içindeki yaygın inanç, adet, yaşam tarzı ve davranış şekillerini onaylamaması veya toplumun geleneklerine-göreneklerine uzaklaşmasıdır.

Örneğin, Orta Amerika'dan ABD'ye yapılan göçler büyük ölçüde itme faktörleriyle açıklanabilir. Ekonomik yetersizlikler, şiddet olayları ve yolsuzluk gibi unsurlar, Guatemala, Honduras gibi ülkelerden insanların ABD'ye göç etmesine yol açmaktadır.

15.1.2. Çekme Kuramı (Pull Factors)

Çekme faktörleri, göçmenleri başka bir ülkeye veya bölgeye çekici kılan olumlu koşullardır. Bu faktörler genellikle göç etmek istenen bölgenin sunduğu fırsatlarla ilgilidir. Başlıca çekme faktörleri şunlardır:

- **Ekonomik Fırsatlar:** Daha yüksek maaşlar, daha fazla iş fırsatları, kişinin tercih ettiği mesleğe girme olanağını bulunduğu yerler ve yaşam standartlarının daha yüksek olduğu bölgeler, insanların bu bölgelere göç etmesini teşvik eder. Örneğin, ABD, Kanada ve

Almanya gibi ülkeler, ekonomik kalkınma ve iş olanakları nedeniyle çok sayıda göçmeni çeker.

- **Siyasi Özgürlükler:** Siyasi istikrar, bireysel özgürlüklerin korunması ve daha demokratik toplumlar, bireyler için çekici birer yaşam alanı yaratır. Örneğin, Batı Avrupa ülkeleri, siyasi özgürlükler ve insan haklarına verdiği önem nedeniyle pek çok göçmeni cezbetmektedir.
- **Eğitim ve Sağlık Olanakları:** Daha kaliteli eğitim sistemleri ve daha iyi sağlık hizmetleri, bireylerin yaşam kalitesini yükselteceği için çekici faktörlerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere birçok öğrenci, gelişmiş ülkelerde daha iyi bir eğitim almak amacıyla göç eder.
- **Aile Bağlantıları:** Aile birleşimi politikaları da bir çekme faktörü olarak göçü teşvik edebilir. Göçmenlerin halihazırda yaşadığı bölgede aile üyelerinin bulunması, bu bölgeye göç etmeyi daha cazip hale getirir. Evlilik veya nişanlanma yoluyla bağımlılıktan kaynaklanan göçe uğrama söz konusudur.

Örneğin, 20. yüzyılın başlarında Avrupa'dan ABD'ye yapılan göçler, ekonomik fırsatlar ve özgürlük arayışı gibi çekme faktörleriyle açıklanabilir. ABD'nin gelişen sanayi sektörü, iş gücüne olan talebi artırmış ve Avrupa'daki pek çok insan daha iyi bir yaşam umuduyla ABD'ye göç etmiştir.

15.1.3. İtme ve Çekme Kuramlarının Birleşimi

Bütün göçler, iki değişik sosyo-ekonomik çevrenin öznel olarak algılanması ve yorumlanması sonucu ortaya çıkar bu iki sosyo-ekonomik çevre kişinin bugün yaşadığı yerle ileride yaşayacağı yerdir (Bağırkan, 2003: 32). Gerçek dünya göç olayları genellikle hem itme hem de çekme faktörlerinin birleşimi ile açıklanabilir. Göçmenler, mevcut yaşam koşullarının kötüleşmesi nedeniyle göç ederken, aynı zamanda daha iyi fırsatlar sunduğuna inandıkları başka bir bölgeye gitmeyi tercih ederler. Bunun yanında göçmenlerin ileri sürdükleri nedenler, kendilerinin de tam olarak anlayamadıkları ve doğru olarak yorumlayamadıkları, çevrelerinde olabilecek köklü değişikliklere karşı tepkileridir. Belli bir dengesizlik var olduğu sürece göçün belirli bir yöne doğru devam edeceği ve bu dengesizlik kaybolunca da göçün biteceği ve son bulacağını düşünebiliriz (Bağırkan, 2003:32).

Örneğin, 2000'li yıllarda Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yapılan göç, ekonomik itme ve sosyal çekme faktörlerinin bir birleşimi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'deki ekonomik

durgunluk, düşük ücretler ve işsizlik itme faktörü olurken, Almanya gibi ülkelerdeki iş olanakları, eğitim ve sosyal haklar çekme faktörü olmuştur.

Göç olayları, çok yönlü dinamiklere sahip karmaşık süreçlerdir ve itme ile çekme kuramları, bu sürecin temel motivasyonlarını açıklamada önemli rol oynar. Bireyler ve aileler, buldukları bölgedeki olumsuz koşullardan kaçarken, yeni yaşam fırsatları sunan bölgelere göç etmeyi tercih ederler. Bu iki faktörün birlikte ele alınması, göçmen hareketlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. İtme ve çekme kuramları, göç hareketlerinin anlaşılmasında geniş bir teorik temele sahiptir. Göçmenlerin neden belirli bölgelere göç ettiklerini açıklayan bu kuramlar, bir dizi önemli teoriye dayanmaktadır. İşte itme ve çekme kuramının en önemli teorileri:

1. Ravenstein'in Göç Kanunları (Laws of Migration)

Ernest Ravenstein, 19. yüzyılda göç davranışlarını anlamak için bir dizi göç kanunu geliştirdi. Bu kanunlar, göçün coğrafi ve sosyal dinamiklerini anlamada temel bir yapı sunmaktadır. İtme ve çekme faktörlerine dayanan bu teorinin bazı temel unsurları şunlardır (Ravenstein, 1885:167-235):

- Göçmenler genellikle kısa mesafelerde göç ederler, ancak daha uzak mesafelerdeki büyük şehirler güçlü çekme faktörleri sunar.
- Ekonomik nedenler, göçün başlıca itici gücüdür.
- Her göç hareketi, karşıt bir geri dönüş akışı yaratır (örneğin, şehirden kırsala dönen insanlar).

Ravenstein'in Göç Kanunları ile, göçün ekonomik ve mesafe temelli doğasını vurgularken, itme-çekme dinamiklerinin ilk sistematik incelemesini yapmıştır.

2. Lee'nin Göç Teorisi (Lee's Push-Pull Theory)

Everett S. Lee, 1966'da itme ve çekme kuramına katkı sağlayan önemli bir teori geliştirdi. Lee'ye göre, göç kararları dört temel faktöre dayanır (Lee, 1966:47-57):

1. Göçmenin mevcut yaşadığı bölgedeki olumsuz koşullar (itme faktörleri).
2. Göç etmek istediği bölgedeki olumlu koşullar (çekme faktörleri).
3. Göç yolculuğundaki zorluklar ve engeller.
4. Kişisel faktörler (göçmenin bireysel kararları, aile bağları vb.).

Lee'nin Göç Teorisi, kişisel tercihler ve sosyal bağları da dikkate alarak itme-çekme faktörlerini daha esnek ve dinamik bir yaklaşımla ele almıştır. Örneğin, bir birey ekonomik fırsatlar nedeniyle göç etmeye karar verirken, ailevi bağları bu kararı etkileyebilir.

3. Neoklasik Ekonomi Teorisi

Neoklasik ekonomi yaklaşımı, göçün temel ekonomik güçler tarafından yönlendirildiğini savunur. Bu teoriye göre, iş gücü piyasası farklılıkları ve gelir dengesizlikleri, göçmenlerin bir bölgeden diğerine hareket etmelerine neden olur. İtme faktörleri (düşük ücretler ve işsizlik), iş gücü arzını bir ülkeden dışarı iterken, çekme faktörleri (yüksek maaşlar, iş fırsatları), başka bir ülkeye iş gücünü çeker. Örneğin, Meksika'dan ABD'ye göç, ABD'deki yüksek ücretler ve iş fırsatlarının bir çekme faktörü, Meksika'daki ekonomik durgunluk ve işsizliğin ise itme faktörü olduğu bir durumdur (Todaro, 1976:25-30).

4. Dünya Sistemleri Teorisi (World Systems Theory)

Immanuel Wallerstein'in öncülüğünü yaptığı bu teori, göç hareketlerini küresel kapitalist sistemin bir sonucu olarak ele alır. Bu teoriye göre, daha zengin ve sanayileşmiş ülkeler (merkez ülkeler) ve daha az gelişmiş ülkeler (çevre ülkeler) arasındaki ekonomik dengesizlikler göçü teşvik eder. Merkez ülkeler, çevre ülkelerden iş gücünü çekerken, çevre ülkelerdeki zayıf ekonomik yapılar insanları göç etmeye zorlar. **Dünya Sistemleri Teorisi**, küresel göç hareketlerini kapitalist üretim ilişkileri ve ekonomik bağımlılık bağlamında anlamlandırır. Örneğin, Afrika'dan Avrupa'ya göç, Avrupa'nın küresel kapitalist sistemdeki merkezi rolü ve Afrika'daki ekonomik istikrarsızlıkla açıklanabilir. Wallerstein'in dünya sistemleri teorisi, küresel kapitalist sistemin çevre ülkeleri üzerinde yarattığı baskının göç hareketlerini nasıl etkilediğini açıklar. Merkez ülkeler, çevre ülkelerden iş gücü çekmekte ve bu dengesizlik göç hareketlerine yol açmaktadır (Wallerstein, 1974: 54-65).

5. Dual İşgücü Teorisi (Dual Labor Market Theory)

Michael Piore'un geliştirdiği bu teori, göçü gelişmiş ülkelerdeki iş gücü piyasalarının yapısal ihtiyaçlarına dayandırır. Gelişmiş ülkelerde düşük ücretli ve vasıfsız işlere talep yüksekken, yerel nüfus bu işleri genellikle kabul etmez. Bu nedenle, göçmen işçiler bu boşlukları doldurur. **Dual İşgücü Teorisi**, özellikle tarım, inşaat ve hizmet sektörleri gibi alanlarda göçmen işçilerin kritik rol oynadığını savunur. Michael Piore'un teorisi, gelişmiş ülkelerde düşük ücretli işlerin yerli iş gücü tarafından kabul edilmediğini ve bu nedenle göçmen işçilerin bu boşlukları doldurduğunu

savunur (Piore, 1979:33-42). Örneğin, ABD'deki tarım işçileri büyük ölçüde Latin Amerika'dan gelen göçmenlerdir, çünkü yerli iş gücü bu işleri kabul etmemektedir.

Bu teoriler, göçün çok boyutlu doğasını açıklamak için geniş bir çerçeve sunar. İtme ve çekme kuramlarının bu temel teorileri, göçün ekonomik, sosyal, politik ve küresel dinamiklerini farklı açılardan ele alır. Her teori, göç hareketlerinin belirli bir yönüne odaklanırken, birçoğu birbiriyle örtüşerek göçün çok boyutlu doğasını açıklar. Göç olaylarının karmaşıklığı, bu teorilerin farklı koşullarda birlikte ele alınmasını gerektirir, bu da göçmen hareketlerinin daha kapsamlı anlaşılmasına olanak tanır. Göçmenlerin bireysel kararları, ekonomik koşullar, ülkeler arası sosyal yapı farklılıkları, küresel sistemler ve iş gücü dinamikleri bu teorilerde ele alınan temel faktörlerdir.

15.1.4. İtme ve Çekme Kuramların İşlemesinde Karşılaşılan Sorunlar

İtme ve çekme kuramları, göç hareketlerini anlamak için temel bir çerçeve sunar. Ancak, göçün dinamiklerini anlamak için daha kapsamlı ve karmaşık analizler gereklidir. Ekonomik faktörler, göçün önemli bir nedeni olsa da sosyal, politik, hukuki ve çevresel faktörler de dikkate alınmalıdır. Ayrıca, göçmenlerin bireysel deneyimleri ve toplumsal tepkiler de göç sürecinin başarıya ulaşip ulaşmadığını belirler. İtme ve çekme kuramlarının işlemesi sırasında ortaya çıkan sorunlar, göç olgusunun karmaşıklığını yansıtan çok boyutlu yapılar içerir. Bu kuramların ortaya koyduğu göç nedenleri, her ne kadar temel bir mantığa dayansa da gerçek dünya koşullarında bu basit modellerin ötesinde karmaşık sorunlar ortaya çıkmaktadır. İşte bu kuramların işlemesinde karşılaşılan başlıca sorunlar şunlardır:

1. Faktörlerin Karşılıklı Etkisi ve Karmaşıklık

İtme ve çekme kuramları, göçün nedenlerini genellikle ekonomik ve sosyal koşullara dayandırır. Ancak, bu faktörler birbirleriyle doğrudan ilişkili ve iç içe geçmiştir. Örneğin, bir ülkenin ekonomik zayıflığı (itme faktörü) sadece o ülkenin iç dinamiklerinden değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistemlerden kaynaklanabilir. Bu nedenle, ekonomik krizler ya da sosyal çatışmaların neden olduğu göç, basit bir çekme-itme modeliyle açıklanamaz. Bu tür çok yönlü faktörler göç hareketlerinin karmaşıklığını artırır.

2. Göç Sürecindeki Belirsizlikler

Göçmenler, gitmeyi düşündükleri ülkenin ya da bölgenin koşulları hakkında tam bilgiye sahip olmayabilirler. Çekme faktörleri olarak sunulan fırsatlar bazen hayal kırıklığı yaratabilir. Örneğin, göçmenler bir ülkeye ekonomik fırsatlar için gittiklerinde, iş bulmanın zorlukları veya yerel

halkın göçmenlere karşı tavrı gibi beklenmedik engellerle karşılaşabilirler. Bu belirsizlikler, çekme faktörünün beklendiği kadar etkili olmamasına yol açar.

3. Politik ve Hukuki Engeller

Göçmenlerin hareketini sınırlayan en önemli sorunlardan biri, politik ve hukuki engellerdir. Bir ülkenin göç politikaları, göç hareketlerini ciddi anlamda etkileyebilir. İtme ve çekme kuramları, bu tür engelleri hesaba katmadan sadece ekonomik ve sosyal dinamikleri dikkate alır. Oysa vize politikaları, göçmen yasaları ve sınır kontrolleri gibi faktörler göç süreçlerini ciddi şekilde sınırlayabilir ve göçmenlerin hedef ülkedeki fırsatlara ulaşmasını engelleyebilir.

4. Kültürel ve Sosyal Uyum Zorlukları

Göçmenler, geldikleri ülkede kültürel ve sosyal uyum zorluklarıyla karşılaşabilirler. İtme ve çekme teorisi, bireylerin ekonomik fırsatlar doğrultusunda hareket ettiğini varsayar, ancak sosyal ve kültürel dinamikleri göz ardı eder. Göçmenler, geldikleri toplumlarda ayrımcılık, ırkçılık veya kültürel çatışmalarla karşılaştıklarında, bu uyum zorlukları göç deneyimini olumsuz yönde etkiler ve çekici gibi görünen hedef ülkelerin cazibesini azaltabilir.

5. Ekonomik Faktörlerin Yeterince Kapsamlı Olmaması

Kuramlar, özellikle ekonomik nedenleri merkeze alır, ancak göç nedenleri sadece ekonomik değildir. Çatışma, siyasi baskı, çevresel felaketler gibi nedenler de göçün itme unsurları arasında yer alır. Örneğin, Suriye'deki iç savaş nedeniyle göç eden insanlar, sadece ekonomik sebeplerle değil, hayatlarını kurtarma amacıyla da göç etmektedirler. Çekme faktörleri açısından bakıldığında, göç edilen ülkelerde sadece ekonomik fırsatlar değil, siyasi istikrar, güvenlik ve sosyal hizmetlerin kalitesi gibi faktörler de göç kararlarını etkiler.

6. Çevresel Faktörlerin Göz Ardı Edilmesi

İklim değişikliği ve çevresel felaketler de göçün önemli itme faktörleri arasındadır. Ancak, itme ve çekme kuramları bu faktörleri genellikle dışarıda bırakır. Örneğin, sahil bölgelerinde yaşayan insanlar, yükselen deniz seviyeleri veya artan kuraklık nedeniyle tarım yapamaz hale geldiklerinde zorunlu göçe maruz kalabilirler. Bu tür çevresel faktörlerin dikkate alınmaması, kuramların eksik kalmasına neden olur.

7. Göçmenlerin Hedef Ülkelerdeki Karşılaştığı Zorluklar

Çekme faktörleri arasında sayılan ekonomik fırsatlar ve daha iyi yaşam koşulları her zaman beklenen sonucu vermez. Göçmenler, hedef ülkede iş bulma zorlukları, düşük ücretler ve

toplumsal ayrımcılık gibi durumlarla karşılaşabilirler. Bu durum, çekme faktörlerinin pratikte o kadar güçlü olmayabileceğini ve göçün sürdürülebilirliği konusunda sorunlar yaratabileceğini gösterir.

İtme ve çekme kuramları, göç dinamiklerini anlamak için kullanılan temel teorik yaklaşımlar olsa da bu teorilerin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar, göç hareketlerinin çok yönlü ve karmaşık yapısını ortaya koyar. İtme faktörleri, göçmenlerin ayrıldıkları bölgelerdeki ekonomik, sosyal ve çevresel zorlukları ele alırken, çekme faktörleri hedef ülkenin sunduğu fırsatlar üzerine odaklanır. Ancak bu iki faktörün birbirine doğrudan bağlanması, her zaman net sonuçlar vermez. Özellikle ekonomik ve politik belirsizlikler, göç politikaları, kültürel uyum zorlukları ve çevresel etkiler, bu teorilerin pratikte daha kapsamlı analizlerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Göç süreçlerinde politik engeller, göçmenlerin bekledikleri fırsatlara ulaşmasını zorlaştırabilirken, ekonomik krizler veya çevresel değişimler de göçü tetikleyen faktörler arasında yer alır. Ayrıca, göçmenlerin gittikleri ülkelerde sosyal uyum problemleri yaşamaları, göç hareketlerinin beklentilerden farklı sonuçlar doğurmasına yol açabilir. İtme ve çekme teorilerinin sunduğu basit mekanizmalar, göçmenlerin gerçek deneyimleriyle karşılaştırıldığında yetersiz kalabilir.

Sonuç olarak, itme ve çekme kuramları, göç hareketlerini anlamak için faydalı bir başlangıç noktası sunar; ancak, bu teorilerin daha derinlemesine ve bütüncül yaklaşımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Göç, sadece ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda sosyal, politik ve çevresel dinamikleri de barındıran karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, göç politikalarının tasarlanmasında ve göç hareketlerinin anlaşılmasında bu çok yönlü yapının dikkate alınması önemlidir.

Dış göç hareketleri, tarih boyunca milletlerin toplumsal dokusunu ve ekonomik dinamiklerini şekillendirmiştir. Göçmenlerin ülkeler arası hareketliliği, iş gücü piyasaları, kültürel alışverişler, sosyal politikalar ve uluslararası ilişkiler üzerinde derin etkiler bırakır. Göçün nedenleri ekonomik fırsatlar, siyasi baskılar, savaşlar, eğitim imkanları ya da doğal afetler olabilir ve her bir göç dalgası, göç alan ve veren ülkelerde farklı toplumsal sonuçlara yol açar. Bu nedenle, dış göçün nedenleri ve sonuçları üzerine geniş perspektifli bir analiz hem tarihsel hem de günümüzde göç dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynar.

Dış göçün çevresel boyutları da günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. **İklim değişikliği** ve **doğal afetler**, dış göç hareketlerini tetikleyen yeni bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki iklim değişikliği etkileri, tarım üretiminin azalmasına, kuraklık, sel ve diğer doğal afetlere neden olarak milyonlarca insanı zorunlu göçe

itmektedir. Bu durum, gelecekte dış göçün daha karmaşık bir olgu haline geleceğini ve uluslararası toplumun göç politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir.

Dış göçün sosyal ve kültürel boyutlarına bakıldığında, göç alan ülkelerde çok kültürlü yapılar oluşmaya başlar. Göçmenler, geldikleri ülkelerde sadece iş gücüne katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel çeşitliliği de artırır. Ancak bu süreç her zaman sorunsuz ilerlemez. Göçmenler, göç alan ülkelerde entegrasyon sorunlarıyla karşılaşabilir ve bu durum toplumsal gerilimlere yol açabilir. **Entegrasyon** süreci, göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak yeni topluma uyum sağlamalarını gerektirir, ancak bu süreçte asimilasyon baskısı ya da ayrımcılık gibi sorunlar yaşanabilir. Göç alan ülkelerin sosyal politikaları, bu entegrasyon sürecini kolaylaştırmada kritik bir rol oynar.

15.2. Diaspora ve Gettolaşma Kavramı

Dış göçün nüfus üzerindeki artırıcı etkisi, özellikle göç alan ülkeler açısından stratejik önem taşır. Göçmenler, hem nüfusun yaşlanmasını dengeleyici bir rol oynayabilir hem de işgücü piyasasına yeni katılımlar sağlayarak ekonomik üretkenliği artırabilirler. Öte yandan, dış göç süreçleri her zaman tek yönlü etkilerle sınırlı değildir; göçmenlerin geldikleri ülkenin demografik yapısını sadece sayı olarak değil, toplumsal yapıya getirdikleri farklı kimlikler ve kültürel zenginliklerle de çeşitlendirdikleri gözlemlenir. Bu süreçte “**diaspora**” ve “**gettolaşma**” gibi etkiler de ortaya çıkabilmektedir (Gamlen, 2022:203-219)⁴⁶. Sadece göç alan ülkelerde değil, göç veren ülkelerde de nüfus hareketliliği ve toplumsal yapıyı şekillendiren bir unsur olarak dikkat çeker. Bu bağlamda diaspora kavramı; “*Göçmenlerden farklıdır. Göçmenler genellikle tekil bireyler olarak farklı ülkelere yerleşirken, diaspora toplulukları tarihsel ve kolektif bir niteliğe sahiptir. Diasporadaki bireyler, buldukları yerle geldikleri yer arasında sosyal, ekonomik ve kültürel köprüler oluştururlar.*” (Cohen, 1997:14-23). Diaspora toplulukları, geldikleri yer ile bağlarını sürdürme eğilimindedir. Bu bağlar, kültürel değerlerin korunması, dil, din ve geleneklerin yaşatılması şeklinde kendini gösterir. Diaspora toplulukları, buldukları toplumdaki ayrı bir kimlik ve kültürel özellikler sergileyebilirler. Diaspora, buldukları ülkede ekonomik faaliyetlerde bulunarak hem yerel ekonomiye katkıda bulunabilir hem de anavatanlarına maddi destek sağlayabilir (Gamlen, 2022:33-54).

⁴⁶ 2000 yılında dünya çapında 41 ülkenin diaspora kurumları bulunmaktaydı. 2015 yılına gelindiğinde 118 devlette diaspora kurumları bulunmaktayken, 31 ülkede diaspora bakanlığı kurulmuştu. 2020 yılında tahminen ülke sayısı 130’lar civarındadır.

Gettolaşma kavramı, belirli bir etnik, dini veya sosyal grubun, bir şehir ya da bölgenin belli bir kesiminde izole bir şekilde yaşamak zorunda kalmasını ifade eder. Tarihsel olarak, **getto** kavramı, özellikle **Yahudi topluluklarının** Orta Çağ Avrupa'sında belirli mahallelerde yaşamaya zorlanmalarıyla ilişkilidir. Gettolaşma, bu anlamda zorunlu bir mekânsal ayrışmayı ve izole yaşam koşullarını temsil eder. Modern çağda ise **gettolaşma**, genellikle etnik veya sosyoekonomik azınlıkların, ekonomik veya sosyal dışlanma nedeniyle kendi içlerine kapanarak belirli bölgelerde yoğunlaşmasını ifade eder. Bu süreç, ekonomik eşitsizlik, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve entegrasyon sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir (Wacquant, 2008:65-78).

Gettolaşmanın Özellikleri:

1. **Mekânsal İzolasyon:** Gettolar, çoğunlukla şehirlerin fakir ve marjinal bölgelerinde yer alır ve sosyal, ekonomik, hatta bazen fiziksel olarak ana toplumdaki izole olmuşlardır.
2. **Sosyoekonomik Sorunlar:** Getto bölgelerinde yaşayanlar genellikle daha düşük eğitim seviyelerine, daha az ekonomik fırsata ve sosyal olanaklara sahip olabilirler.
3. **Kültürel ve Sosyal Birliktelik:** Gettolaşma, bazen göçmenlerin veya etnik azınlıkların kendi topluluklarını korumaya çalışmalarıyla da ortaya çıkar. Kendi kimliklerini ve kültürlerini yaşatmak amacıyla bir araya gelirler, ancak bu durum genellikle ekonomik eşitsizlik ve ayrımcılık nedeniyle zorunlu hale gelir.

Dış göç, çeşitli sebeplerle ülke sınırları dışına yapılan bireysel veya toplu yer değiştirme hareketlerini kapsar. Göç hareketleri, insanların doğup büyüdüğü ülkeden ekonomik, siyasi, sosyal veya çevresel nedenlerle ayrılarak başka bir ülkeye yerleşmesini içerir. Kavramsal olarak dış göçler, zorunlu (siyasi mültecilik, savaş, doğal afetler) ve gönüllü (ekonomik fırsatlar, eğitim, daha iyi yaşam koşulları) göçler olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. Her iki durumda da dış göçler hem göç alan hem de göç veren ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısını etkiler (Fichter, 1994:154-157). Göç alan ülkelerde nüfusun artmasına neden olurken, göç veren ülkelerde işgücü kaybı, beyin göçü ve demografik yapıda zayıflamalar görülebilir. Dış göçlerin kavramsal analizinde dikkate alınması gereken diğer unsurlar arasında şunlar öne çıkar:

1. **Ekonomik Unsurlar:** Dış göç genellikle daha iyi iş imkanları, yüksek ücretler ve daha iyi yaşam koşulları arayışıyla tetiklenir. Ekonomik kalkınma ve işgücü piyasası, dış göç kararlarında merkezi bir rol oynar.

2. **Sosyal Unsurlar:** Göç eden bireyler, yalnızca ekonomik motivasyonlarla değil, aynı zamanda daha güvenli bir yaşam, eğitim imkanları veya sosyal haklardan yararlanma gibi sosyal faktörlerle de dış göçe yönelirler.
3. **Siyasi Unsurlar:** Siyasi baskılar, savaşlar, insan hakları ihlalleri veya otoriter rejimlerin etkisi altında, bireyler ülkelerinden ayrılmak zorunda kalabilir. Bu tip dış göç, mülteci hareketleri şeklinde ortaya çıkar ve zorunlu göç kategorisinde değerlendirilir.
4. **Kültürel Unsurlar:** Dış göç, farklı kültürel kimliklerin bir araya gelmesine neden olabilir ve bu süreç göçmenlerin hem geldikleri ülkede hem de gittikleri ülkede kültürel değişimlere yol açar. Göçmenler, geldikleri ülkenin kültürel yapısına katkıda bulunur ve kendi kültürlerini de bu yeni toplumla paylaşırlar.
5. **Demografik Unsurlar:** Dış göç, göç alan ülkelerde nüfus artışını sağlarken, aynı zamanda işgücü arzını artırarak ekonomiye katkıda bulunur. Genç ve üretken nüfusun göç etmesi, göç alan ülkeler için demografik dinamizmi artırıcı bir etkiye sahip olabilir.

Dış göçler, göç alan ülkelerin nüfusunu artırıcı bir etkiye sahip olmanın yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikleri de önemli ölçüde dönüştürmektedir. Göç hareketlerinin yönetimi hem göç veren hem de göç alan ülkelerin ekonomik kalkınma stratejilerinde merkezi bir rol oynar. Dış göçlerin içerdiği unsurlar ve özellikler dikkate alındığında, bu sürecin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiği görülmektedir.

Dış göçün bir diğer önemli boyutu da siyasi etkileridir. Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde vatandaşlık hakkı elde ettiklerinde siyasi katılımında bulunma ve yeni ülkelerinde oy kullanma haklarına sahip olabilirler. Bu durum, göç alan ülkelerdeki siyasi dengeleri etkileyebilir. Özellikle Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde göçmenlerin seçimlerdeki etkisi giderek artmaktadır. Buna ek olarak, göçmenler, geldikleri ülkelerle olan sosyal, ekonomik ve siyasi bağlarını sürdürerek iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirebilirler. Ancak göçmenlerin yaşadığı entegrasyon sorunları ve artan göçmen karşıtlığı, bazı ülkelerde siyasi kutuplaşmalara ve göçmen hakları konusunda tartışmalara yol açmaktadır.

15.3. Dünya Üzerinde Gerçekleşen Dış Göçler

Dünya genelinde 1800'lerden günümüze kadar dış göç hareketleri, çeşitli tarihsel, ekonomik, politik ve sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. Göç dalgaları, büyük ölçüde savaşlar, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, doğal afetler ve iş fırsatları gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu göç hareketlerinin etkilerini anlamak için, her dönemi daha ayrıntılı bir

şekilde analiz etmek gereklidir. Ancak, dönemsel olarak genel eğilimleri ve büyük göç dalgalarını kapsayan bir tablo sunmak mümkündür. Aşağıda, dünya genelinde dış göç hareketlerinin belirli dönemlerdeki eğilimleri ve sayısal tahminleri verilmiştir:

Tablo 48: Dünya Genelinde Dış Göç Hareketleri: 1800'lerden Günümüze (Milyon Kişi Olarak)

Dönem	Tahmini Göçmen Sayısı (Milyon)	Ana Göç Dalgaları ve Nedenler	En Fazla Göç Veren Bölgeler	En Fazla Göç Alan Bölgeler
1800-1850	10-15	Avrupa'dan Amerika'ya göç, köle ticareti, tarımsal dönüşüm	Avrupa (İrlanda, Almanya), Afrika	Kuzey Amerika, Güney Amerika, Karayipler
1850-1900	30-35	Sanayi devrimi, altına hücum, tarımsal kıtlık, siyasi baskılar	Avrupa (İtalya, İrlanda, Almanya), Çin	ABD, Kanada, Avustralya, Latin Amerika
1900-1950	50-60	I. ve II. Dünya Savaşları, Rus Devrimi, Yahudi göçü, büyük buhran	Avrupa (Rusya, Almanya, Polonya), Asya	ABD, Kanada, Avustralya, Latin Amerika
1950-1975	70-80	Dekolonizasyon, Soğuk Savaş, ekonomik fırsatlar, siyasi sığınma	Avrupa (İtalya, İspanya), Asya, Afrika	ABD, Kanada, Batı Avrupa, Avustralya
1975-2000	90-100	Orta Doğu krizleri, Sovyetlerin çöküşü, küreselleşme, iş gücü göçü	Orta Doğu, Latin Amerika, Asya	ABD, Avrupa, Avustralya, Körfez Ülkeleri
2000-2010	200-220	Afganistan ve Irak savaşları, ekonomik krizler, AB genişlemesi	Orta Doğu, Doğu Avrupa, Latin Amerika	ABD, Avrupa, Körfez Ülkeleri
2010-2020	240-260	Suriye iç savaşı, ekonomik krizler, göçmen krizi, küresel eşitsizlik	Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika	Avrupa, ABD, Kanada, Körfez Ülkeleri
2020-Günümüz	280-295	Pandemi sonrası göç, Ukrayna-Rusya savaşı, iklim göçü, ekonomik fırsatlar	Orta Doğu, Afrika, Doğu Avrupa	Avrupa, ABD, Kanada, Körfez Ülkeleri

Kaynak: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dönemsel Açıklamalar:

1. 1800-1850 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da, özellikle İngiltere, İrlanda ve Almanya'da yaşanan ekonomik sıkıntılar, patates kıtlığı (özellikle İrlanda'da) ve sanayileşme sürecindeki hızlı değişimler, Avrupa'dan Amerika'ya büyük göç dalgalarını tetikledi. İrlanda kıtlığı nedeniyle milyonlarca insan ABD'ye göç etti. Avrupa'dan Amerika kıtasına kitlesel göç

hareketleri, özellikle Alman göçleri bu dönemde öne çıkmıştır. Aynı zamanda, 19. yüzyılın ilk yarısında Atlantik köle ticareti hala devam ediyordu. Afrika'dan zorunlu olarak Avrupa, ABD ve Karayip adalarına köle olarak gönderilen milyonlarca insan, bu dönemde göç rakamlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde Osmanlı'dan ABD ve Avrupa'ya göç hareketi olmuştur. Osmanlı'nın toprak kayıpları, savaşlar, hastalık ve ekonomik şartlar bunda başlıca etkenlerdir.

Ana Göç Bölgeleri: Avrupa'dan (İrlanda, Almanya) ve Afrika'dan (köle ticareti) göçler; ABD, Kanada ve Güney Amerika kıtalarına yoğun göç olmuştur. **Göç Veren Bölgeler:** İrlanda, Almanya, İngiltere, İtalya, Çin (California Altına Hücumu ve demiryolu işçileri için). **Göç Alan Bölgeler:** ABD, Kanada, Güney Amerika (özellikle Brezilya ve Arjantin), Avustralya gibi ülkeler.

2. 1850-1900 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: Sanayi devrimi, Avrupa'daki kırsal alanlardan şehir merkezlerine ve Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç dalgalarını hızlandırdı. Aynı zamanda, ABD'deki Kaliforniya Altına Hücumu (1848-1855) ve Avustralya Altına Hücumu (1851) gibi olaylar büyük sayıda göçmeni çekmiştir. Çinli işçilerin Batı Kıyısına göçü, altın arayışı ve demiryolu yapımında yoğunlaşmıştır. Bunun yanında, Çinli işçilerin ABD, Kanada, Avustralya ve Güneydoğu Asya'ya göçü, bu dönemde hız kazanmıştır. Bu göçlerin büyük bir kısmı demiryolu inşaatları ve tarım işçiliği için yapılmıştır. Osmanlı (Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Anadolu) coğrafyasından Amerika kıtasına göçler yaşanmıştır.

Ana Göç Bölgeleri: Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden ve Çin'den Kuzey Amerika'ya, Latin Amerika'ya ve Avustralya'ya göçler gerçekleşmiştir. Daha önce başlayan Osmanlı'dan ABD ve Avrupa'ya göç hareketi bu dönem zarfında da gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın toprak kayıpları, uzun süren savaşlar, hastalıklar, hayatta kalma mücadelesi ve ekonomik şartlar bunda başlıca etkenlerdir. **Göç Veren Bölgeler:** İrlanda, Almanya, İtalya, Çin, Hindistan, **Göç Alan Bölgeler:** ABD, Kanada, Avustralya, Brezilya, Arjantin gibi ülkeler örnek verilebilir.

3. 1900-1950 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: I. Dünya Savaşı (1914-1918), Rus Devrimi (1917) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945) gibi olaylar, büyük mülteci göçlerini meydana getirmiştir. Avrupa'da yaşayan azınlıklara yönelik her türlü etnik soykırımlar gibi olaylar, büyük göç dalgalarını tetiklemiştir. Bu dönem, aynı zamanda büyük bir Yahudi göçüne de sahne olmuştur. Buhran

döneminde (1929-1930), ekonomik fırsat arayışıyla ABD'ye ve diğer sanayileşmiş ülkelere yoğun bir göç dalgası yaşandı.

Ana Göç Bölgeleri: Avrupa (özellikle Rusya, Almanya, Polonya, İtalya) ve Asya'dan (Hindistan, Çin) ABD, Kanada ve Avustralya'ya göçler yaşanmıştır. **Göç Veren Bölgeler:** Almanya, Polonya, Rusya, İtalya, Japonya. **Göç Alan Bölgeler:** ABD, Kanada, Avustralya, Latin Amerika (özellikle Brezilya ve Arjantin) ülkeleri.

4. 1950-1975 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Asya ve Afrika'dan büyük göç hareketlerini tetikledi. Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşası, işçi göçlerine neden oldu. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler, özellikle Türkiye, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'den büyük sayıda işçi kabul edilmiştir.

Ana Göç Bölgeleri: Afrika ve Asya'dan (özellikle Hindistan, Pakistan) Batı Avrupa'ya, ABD ve Kanada'ya göçler yaşanmıştır. **Göç Veren Bölgeler:** Türkiye, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Hindistan, Pakistan. **Göç Alan Bölgeler:** Batı Avrupa (Almanya, Fransa, İngiltere), ABD, Kanada, Avustralya.

5. 1975-2000 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: 1979 İran Devrimi, İran-İrak Savaşı (1980-1988), Körfez Savaşı (1990-1991) gibi olaylar, milyonlarca insanın Orta Doğu'dan Avrupa ve ABD'ye göç etmesine neden oldu. Sovyetler Birliği'nin dağılması (1991), eski Sovyet ülkelerinden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya kitlesel göçler başlattı. Latin Amerika'daki siyasi kargaşaların baş göstermesi, özellikle Orta Amerika'daki (El Salvador, Guatemala, Nikaragua) iç savaşlar ve siyasi kargaşalar büyük göç hareketlerini tetikledi.

Ana Göç Bölgeleri: Orta Doğu, Doğu Avrupa ve Latin Amerika'dan ABD, Avrupa ve Körfez ülkelerine göçler yoğunlaşmıştır. **Göç Veren Bölgeler:** Orta Doğu (İran, Irak), Sovyetler Birliği ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri, Orta Amerika ülkeleri, **Göç Alan Bölgeler:** ABD, Kanada, Batı Avrupa, Körfez Ülkeleri.

6. 2000-2010 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: Afganistan ve Irak Savaşlarının yaşanması ile birlikte, ABD'nin Afganistan'ı (2001) ve Irak'ı (2003) işgalleri, büyük göç dalgalarına neden oldu. Mülteciler genellikle komşu ülkeler (başlıca Türkiye ve İran'a) ve Avrupa'ya yöneldi. AB'nin Genişlemesi

ile birlikte, 2004 ve 2007'de AB'ye katılan yeni üye ülkelerden Batı Avrupa'ya iş gücü göçü yoğunlaştı. 2008 Küresel Ekonomik Krizi, göç hareketlerinde belirleyici bir rol oynadı. Özellikle Güney Avrupa'dan Kuzey Avrupa'ya ve ABD'ye göçler arttı. Türkiye'de göçmen ve mülteci krizleri artmaya başlaması.

Ana Göç Bölgeleri: Afganistan, Pakistan ve Bangladeş bölgesi, Orta Doğu ve Doğu Avrupa'dan Türkiye, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göçler artmıştır.

7. 2010-2020 Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı, milyonlarca Suriyelinin Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Avrupa'ya göç etmesine yol açtı. Afrika ve Orta Doğu'daki karışıklıkların artmaya başlamasıyla, Yemen, Libya ve diğer ülkelerdeki siyasi ve askeri çatışmalar, büyük göç dalgalarını tetikledi. 2012'den itibaren başlayan Türkiye ve Avrupa'da yaşanan göçmen krizi, göç politikalarının yeniden şekillenmesine ve AB-Türkiye Göç Anlaşması gibi düzenlemelere yol açtı.

Ana Göç Bölgeleri: Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'dan Türkiye, Avrupa, ABD ve Kanada'ya göçler yoğunlaşmıştır.

8. 2020-Günümüz Dönemi:

Göç Dalgaları ve Nedenler: COVID-19 pandemisi sonrası ekonomik ve sağlık nedenleriyle göç dinamikleri değişmiştir. Göç hareketleri, daha güvenli ve ekonomik fırsatların olduğu ülkelere yönelmektedir. **Ukrayna-Rusya Savaşı:** 2022'de başlayan savaş, büyük bir mülteci krizine yol açmış ve milyonlarca Ukraynalı'nın Avrupa ülkelerine göç etmesine neden olmuştur. **İklim Göçü:** Artan iklim değişikliği etkisiyle Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Pasifik Adaları'ndan göçler artmıştır. Göç dalgaları, büyük ölçüde savaşlar, yaşam ve soykırım mücadelesi, gelir dağılımı adaletsizliği, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, doğal afetler ve iş fırsatları gibi nedenlerden kaynaklanmıştır.

Ana Göç Bölgeleri: Afganistan, Pakistan ve Bangladeş bölgesi, Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'dan Türkiye, Avrupa, ABD, Kanada ve Körfez ülkelerine göçler devam etmektedir.

Göçmenler, bir ülkenin yaş yapısını ve nüfus dinamiklerini değiştirebilir. Özellikle yaşanan nüfusları gençleştirme, doğum oranlarını artırma ve iş gücü açığını kapama gibi etkileri olabilir. Göç, kültürel çeşitliliği artırabilir ve toplumların daha kozmopolit hale gelmesine yol açabilir. Bu durum, çeşitli kültürel etkinliklerin, mutfakların ve geleneklerin entegre olmasına neden olabilir. Göç, yerel halk ile göçmenler arasında kültürel ve sosyal farklardan kaynaklanan

gerilimlere neden olabilir. Bu durum, toplumda ayrımcılık, önyargı ve sosyal uyumsuzluk yaratabilir. Toplumda farklı gruplar arasında görüş ayrılıklarına ve toplumsal kutuplaşmaya yol açabilir. Aslında çok tehlikeli bir durumu da meydana getirebilir. İç savaşlara yol açabilir. Ülkelerin bölünmesine neden olabilir. Göç hareketleri, sınır güvenliği ve iç güvenlik ile ilgili sorunlara yol açabilir. Özellikle büyük göç akışları, sınır kontrolü ve ülkenin güvenliği ve asayişi ile ilgili önlemleri gerektirebilir. Göçmen akınları, askeri stratejileri ve savunma politikalarını etkileyebilir. Ülkeler, göçmen akışlarını yönetmek için askeri kaynakları kullanabilir veya askeri stratejilerini bu akışlara göre uyarlayabilir. Bu durum kamu maliyetlerinin artması anlamına gelir. Göçmenlerin entegrasyon süreçleri ve sosyal hizmetlere erişimleri, kamu harcamaları üzerinde büyük baskı oluşturabilir. Bu durum, bütçe planlaması ve sosyal harcamalar üzerinde etkili olabilir. Yerel hak üzerinde ilave vergi yükü demektir. Göçmenler, iş gücü piyasasında önemli bir rol oynar. Yerel halkın işsizlik sorunuyla karşılaşmasına neden olur. Bir yandan da göçmenler, genellikle iş gücü açığını kapatma, düşük ücretli işler yaparak, bu durumu fırsata dönüştürebilir. Tüketim, konut talebi ve hizmet sektörü gibi alanlarda artış kaçınılmazdır.

Dış göç hareketlerinin ekonomik boyutuna bakıldığında, özellikle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olan iş gücü göçleri dikkat çekicidir. Bu tür göçler hem bireylerin hem de ailelerinin ekonomik refahını artırma amacı taşır. Göçmenler, genellikle hedef ülkelerde daha yüksek ücretlerle çalışarak ailelerine maddi destek sağlarlar. Aynı zamanda, göçmenlerin ülkelerine gönderdikleri para havaleleri, göç veren ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olabilir. Bu tür finansal akışlar, birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomisi için kritik bir unsur haline gelmiştir. Dünya Bankası'nın 2020 verilerine göre, gelişmekte olan ülkelere yapılan para havaleleri, toplamda 540 milyar doları aşarak, birçok ülkede doğrudan yabancı yatırımları bile geride bırakmıştır. Dış göç kavramının temel özelliklerini 5 maddede özetlemek mümkündür:

- İşgücü ve Beşerî Sermaye:** Dış göçlerin en önemli unsurlarından biri, göçmenlerin getirdiği işgücü ve bilgi birikimidir. Özellikle eğitilmiş ve nitelikli işgücü göçleri, göç alan ülkelerde işgücü piyasasında olumlu etkiler yaratabilir. "Beyin göçü" olarak adlandırılan bu süreç, yüksek vasıflı işgücünün gelişmiş ülkelere akışını ifade eder.
- Ekonomik Kalkınmaya Katkı:** Göçmenlerin ekonomik faaliyetlere katılımı, göç alan ülkelerde üretkenliği ve tüketimi artırabilir. Göçmenler, özellikle düşük gelirli işlerde çalışarak ülkelerin temel hizmet sektörlerine katkıda bulunurlar.

3. **Nüfusun Yenilenmesi ve Yaşlanma Sorununun Giderilmesi:** Dış göç, yaşlanmakta olan nüfusa sahip ülkelerde genç işgücü arzını sağlayarak nüfusun yaşlanma oranını dengeleyebilir. Bu, göç alan ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri için önemli bir katkıdır.
4. **Sosyal Entegrasyon ve Kültürel Çeşitlilik:** Göçmenler, geldikleri ülkelerde sosyal entegrasyon süreçlerine katılarak toplumun bir parçası haline gelirler. Bu süreç, kültürel çeşitliliği artırır ve göç alan ülkelerde toplumsal yapının zenginleşmesine yol açar. Ancak bu süreç, başarılı bir entegrasyon politikası gerektirir.
5. **Göçmenlerin Göçmen Toplulukları Üzerindeki Etkisi:** Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde kendi topluluklarını kurarak yeni sosyal ağlar oluştururlar. Bu ağlar, göç eden diğer bireylerin entegrasyon sürecini kolaylaştırabilir ve göçmen topluluklarının dayanışmasını güçlendirebilir.

Dünya genelinde dış göç hareketleri, yıllara göre farklılık gösteren, demografik, ekonomik, politik ve sosyal faktörlere dayalı karmaşık bir olgudur. Dış göçler, hem göç veren ülkeler (kaynak ülkeler) hem de göç alan ülkeler (hedef ülkeler) üzerinde önemli etkiler yaratır. Dış göç hareketlerini daha detaylı incelemek, bu süreçlerin dünya demografisi üzerindeki etkilerini anlamak için önemlidir. Göçmenlerin entegrasyonu, göç alan ülkeler için ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması açısından kritik bir süreçtir. Entegrasyon politikaları, göçmenlerin iş gücüne katılımını, eğitim imkanlarına erişimini, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını ve sosyal uyumunu hedefler.

- **Kapsamlı Entegrasyon Politikaları:** Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, göçmenlerin topluma entegrasyonu için kapsamlı eğitim ve iş gücü piyasası politikaları geliştirmiştir. Kanada ise çok kültürlülük politikası çerçevesinde göçmenlerin sosyal ve kültürel hayata entegrasyonunu teşvik eden politikalar uygulamaktadır.
- **Göçmen Hakları ve Sosyal Hizmetler:** Göçmenlerin haklarının korunması, sosyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi gibi konular, göç politikalarının önemli bir parçasıdır. Özellikle İskandinav ülkeleri, sosyal politikalar ve insan hakları açısından örnek teşkil eden politikalar geliştirmiştir.

Dünya genelinde göçmenlerin haklarını korumak ve uluslararası iş birliğini artırmak amacıyla birçok bölgesel ve küresel göç anlaşması yapılmaktadır. Bunlar arasında:

- **Birleşmiş Milletler Küresel Göç Sözleşmesi (Global Compact for Migration):** Güvenli, düzenli ve kontrollü göçün sağlanması amacıyla 2018 yılında kabul edilen bu

sözleşme, dünya genelinde göç politikalarının koordinasyonunu ve göçmenlerin haklarının korunmasını hedeflemektedir.

- **Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Anlaşması (2016):** Bu anlaşma, Türkiye'nin Avrupa'ya yönelen göçmen akışını kontrol altına almasını ve karşılığında AB'nin finansal ve teknik destek sağlamasını öngörmektedir.

15.3.1. Uluslararası Göçmen Sayıları ve Bölgesel Dağılımının Analizleri

Uluslararası göç, küresel düzeyde demografik, ekonomik, sosyal ve politik süreçleri derinden etkileyen önemli bir olgudur. Son yıllarda dünya genelinde göçmen sayısında kayda değer bir artış yaşanmış, bu süreç hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için kritik bir hale gelmiştir. Özellikle savaşlar, çatışmalar, iklim değişikliği, ekonomik fırsat eşitsizliği ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenler, göç hareketlerini tetikleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler'in verilerine göre, 2000 yılında yaklaşık 173 milyon olan uluslararası göçmen sayısı, 2020'ye gelindiğinde 281 milyona ulaşmıştır. Bu durum, dünya nüfusunun %3,6'sını oluşturan göçmenlerin sayısındaki hızlı artışı göstermektedir. Göçmenlerin bölgesel dağılımı ise, özellikle Avrupa, Kuzey Amerika ve Orta Doğu gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Bölgesel dağılım analizine baktığımızda, göçmenlerin büyük bir kısmı yüksek gelirli ülkelerde yaşamayı tercih etmektedir. Kuzey Amerika, Avrupa ve Körfez ülkeleri, uluslararası göçmenlerin en yoğun bulunduğu bölgelerdir. Özellikle Kuzey Amerika, 2020'de yaklaşık 59 milyon göçmene ev sahipliği yaparak en büyük göçmen nüfusa sahip bölge olarak öne çıkmaktadır. Avrupa ise 87 milyon göçmenle bu konuda önde gelen diğer bir bölgedir. Bunun yanı sıra, Sahra Altı Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya gibi göç veren bölgelerdeki artan nüfus ve ekonomik zorluklar, göç hareketlerini hızlandıran temel faktörler arasında yer almaktadır. Göçmenlerin dağılımı hem göçmen gönderen hem de göç alan ülkelerin demografik, ekonomik ve politik yapılarında ciddi değişimlere yol açmaktadır.

Bu bağlamda, göç hareketlerinin dinamiklerini anlamak ve yıllar içindeki değişimlerini incelemek, ülkelerin demografik yapıları, ekonomileri ve sosyal politikaları üzerinde derin etkiler yaratan bu olguyu anlamamızı sağlamaktadır. Dünya genelinde, uluslararası göçmen sayıları ve bunların yıllara göre değişimi, belirli dönemlerdeki politik, ekonomik ve sosyal olaylara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu durum, özellikle savaşlar, ekonomik krizler, doğal afetler ve diğer büyük olayların göçmen sayıları üzerindeki etkisini vurgular. Aşağıda, 2015-2022 yılları arasındaki dış göç verileri, bölgesel dağılımlarıyla birlikte sunulmuştur:

Tablo 49: Dünyada Gerçekleşen Göç Hareketleri (2015-2022)

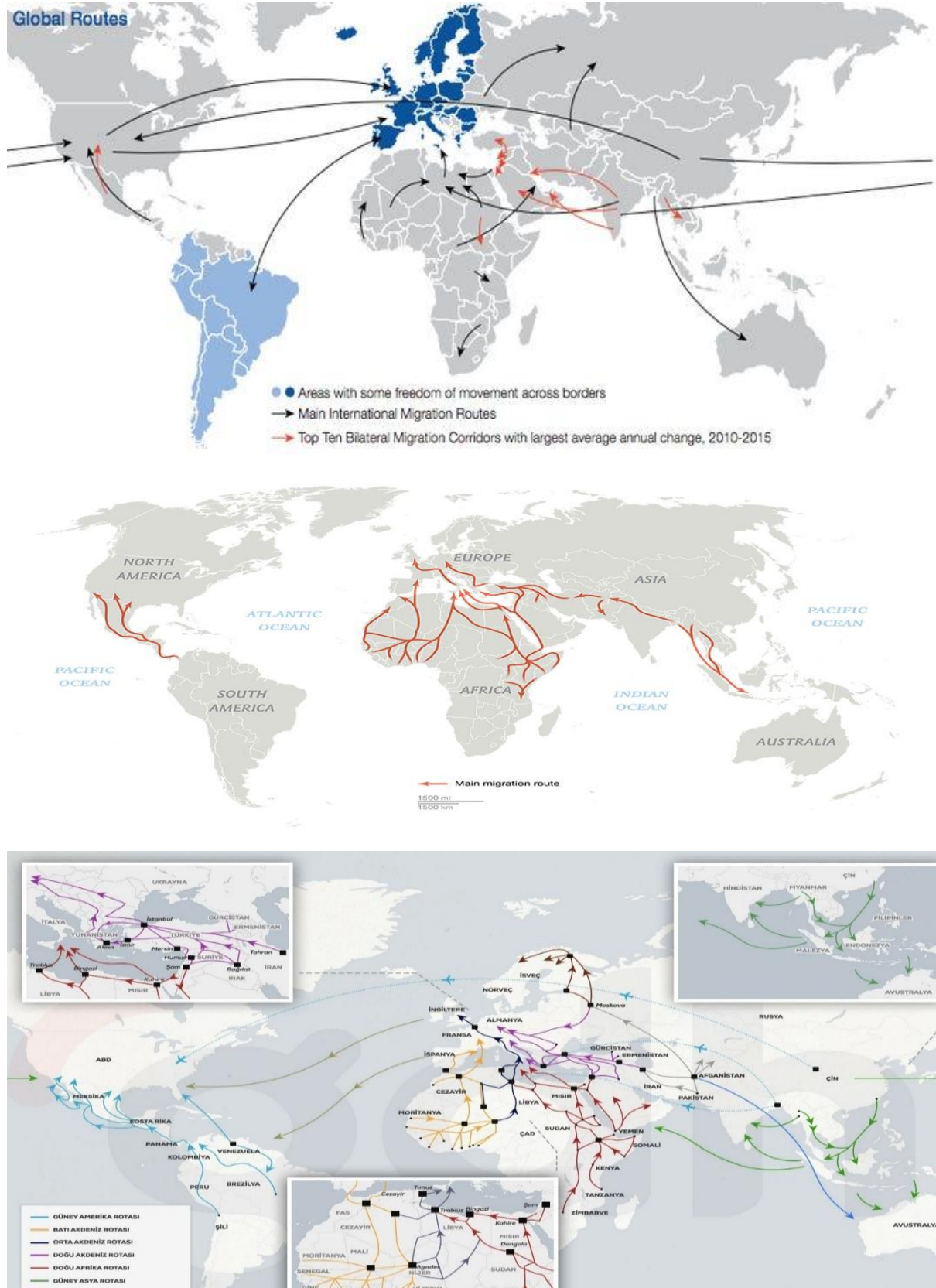
Yıl	Toplam Göçmen Sayısı (Milyon)	Afrika	Asya	Avrupa	Latin Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika	Okyanusya
2015	244	24	75	76	9	54	6
2016	247,2	24,5	76	77,5	9,2	54,5	6,5
2017	257,7	25	78	79,5	9,5	56	6,7
2018	266	26	80	81	9,8	57	7,2
2019	272	26,5	82	82	10	58	7,5
2020	281	27	84	84	10,5	60	8
2021	281,6	27,5	85	85	11	61	8,1
2022	295	28	87	87	11,5	62	8,5

Kaynak: UN ve WORLDBANK verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Açıklamalar:

- **Afrika:** Afrika kıtası, uluslararası göçmenlerin nispeten daha azını barındırır da son yıllarda hem göç alan hem de göç veren bir bölge haline gelmiştir. Afrika'daki göç hareketleri, büyük ölçüde bölgesel çatışmalar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar gibi faktörlere bağlıdır.
- **Asya:** Asya hem göçmen gönderen hem de göçmen alan ülkeler açısından büyük bir göç merkezi haline gelmiştir. Özellikle Körfez ülkelerine yönelen işçi göçü, Hindistan, Bangladeş ve Pakistan gibi ülkelere yoğun göç hareketlerine yol açmaktadır.
- **Avrupa:** Avrupa, özellikle 2015-2016 yıllarında Suriye, Afganistan ve Irak gibi ülkelere yoğun göç almıştır. Bu dönemdeki göçmen krizi, Avrupa Birliği'nin göç ve iltica politikalarını yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır.
- **Latin Amerika ve Karayipler:** Venezuela'daki siyasi ve ekonomik kriz, bölgedeki göç hareketlerinin en büyük itici gücü olmuştur. Milyonlarca Venezuelalı, Kolombiya, Brezilya ve Peru gibi komşu ülkelere göç etmiştir.
- **Kuzey Amerika:** ABD ve Kanada, göçmenler için en cazip bölgelerden biri olmaya devam etmektedir. Özellikle ABD hem beyin göçü hem de düşük nitelikli iş gücü göçü açısından önemli bir çekim merkezi olmuştur.
- **Okyanusya:** Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler, nitelikli göçmen politikaları ile yüksek eğitimli ve kalifiye iş gücünü çekmeye devam etmektedir.

Harita 10: Göç Hareketleri ve Ana Göç Yolları

Kaynak: Global Immigration Routes and Roads; <https://weblog.iom.int/worlds-congested-human-migration-routes-5-maps>; erişim tarihi:05.04.2024.

15.3.2. Göçmen Profilleri: Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

Göçmenlerin demografik profilleri, göç hareketlerinin etkilerini anlamak için önemlidir. Cinsiyet ve yaş gruplarına göre göçmen dağılımı, göç politikalarının ve entegrasyon stratejilerinin geliştirilmesinde kilit rol oynar. 2022 yılı için göçmen profilleri:

Göçmen Grubu	Sayı (Milyon)	Yüzde (%)
Erkek (Toplam)	146,0	%49,5
Kadın (Toplam)	149,0	%50,5
0-14 Yaş Arası Çocuklar	40,0	%13,6
15-64 Yaş Arası Çalışan Nüfus	205,0	%69,5
65+ Yaş Üstü Yaşlılar	50,0	%16,9

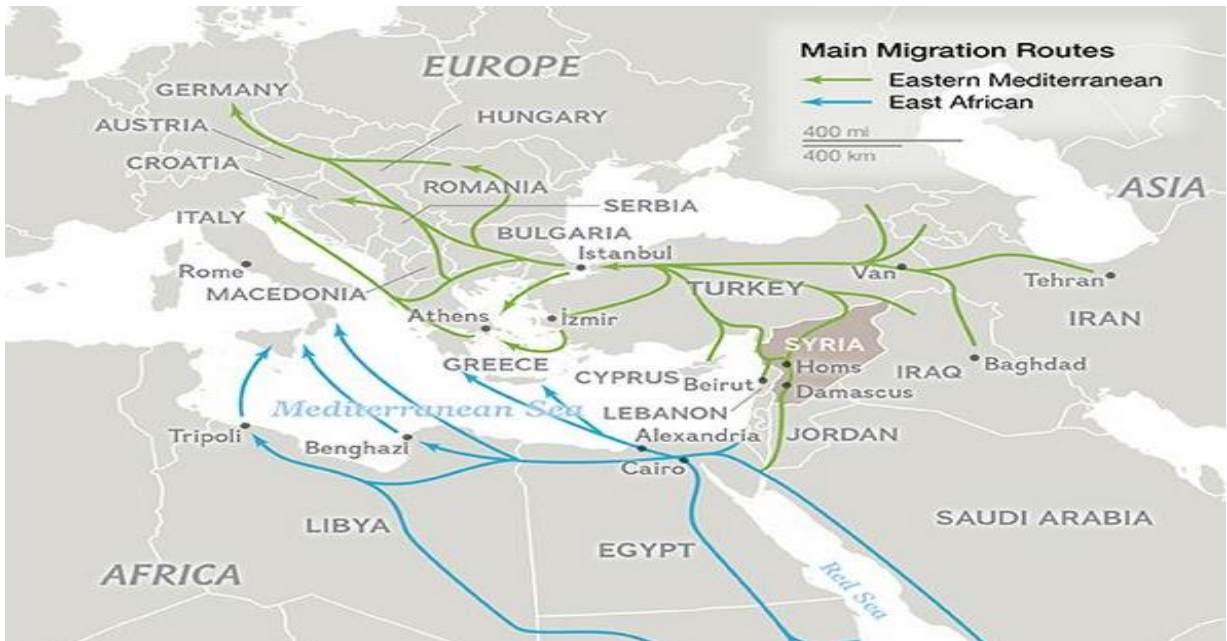
- **Erkek ve Kadın Göçmenler:** Genellikle erkek göçmenler, iş gücü piyasasında çalışmak için göç eden gruplar arasında daha fazla temsil edilmektedir. Kadın göçmenler ise hem iş gücü piyasasında hem de aile birleşimi yoluyla göç eden gruplar arasında önemli bir yer tutar.
- **Yaş Dağılımı:** Çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş) göçmenlerin büyük bir kısmını oluşturur. Bu, göçmenlerin çoğunlukla ekonomik nedenlerle göç ettiğini ve iş gücü piyasalarına katılımının yüksek olduğunu gösterir. Aynı zamanda, 0-14 yaş arası çocukların da önemli bir oranı temsil etmesi, göçmen ailelerin çocuklarıyla birlikte göç ettiğine işaret eder.

15.3.3. Göçmenlerin Ekonomik Etkileri

Göçmenlerin bölgesel dağılımında **Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya** öne çıkan bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Avrupa hem iç göç hem de dış göç açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. **Avrupa'daki göçmen nüfusu**, 2000'li yıllardan itibaren sürekli artış göstermiş ve bölgedeki nüfusun %10'una yaklaşmıştır. Kuzey Amerika ise, özellikle Latin Amerika ve Karayipler'den gelen göçmenler için cazip bir bölge olmuştur. Bununla birlikte, Asya ülkeleri de hem kaynak hem de hedef göçmen akışları açısından büyük bir dinamizm sergilemektedir. Özellikle Güneydoğu Asya ülkeleri, ekonomik nedenlerle işçi göçüne ev sahipliği yapmaktadır. Yıllara göre uluslararası göçmen sayılarında yaşanan artışlar, dünya

genelindeki ekonomik dengesizlikler, savaş ve çatışma ortamları, su ve iklim krizi gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir. **20. yüzyılın sonlarından itibaren** dünya genelinde özellikle ekonomik ve siyasi istikrar arayışıyla göç hareketleri hız kazanmıştır. Örneğin, **1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması** sonrasında Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan Batı Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya yönelen büyük göç dalgaları yaşanmıştır. **2000'li yıllarda ise Ortadoğu'daki çatışmalar, özellikle Irak Savaşı ve Arap Baharı**, milyonlarca insanın yaşadığı ülkeleri terk etmesine neden olmuştur. Bu dönemde göçmenlerin büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine, özellikle Kanada, Avustralya, ABD, İsveç, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Göçmenlerin ekonomik etkileri hem göç alan hem de göç veren ülkelerde hissedilir. Göçmenlerin iş gücüne katılımı, vergi katkıları, sosyal güvenlik sistemlerine etkileri ve beyin göçü gibi faktörler, göçün ekonomik yönünü belirler.

Harita 11: Ortadoğu Göç Yolları

Kaynak: Global Immigration Routes and Roads; <https://weblog.iom.int/worlds-congested-human-migration-routes-5-maps>; erişim tarihi:05.04.2024.

15.4. Beyin Göçü (Brain Drain) Kavramı ve Olgusu

Beyin göçü; *“bir ülkeden diğerine eğitilmiş, yüksek nitelikli işgücününün göç etmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, gelişmiş ülkelere yönelen vasıflı bireyler, bilim insanları, mühendisler ve doktorlar gibi profesyonellerin daha iyi yaşam şartları, yüksek maaşlar, güvenli çalışma ortamları gibi unsurları arayarak ülkelerinden ayrılmalarını içerir”*. Diğer bir açıdan beyin göçü; nitelikli insan gücünün ülkesinin sosyal ve ekonomik kalkınma gayretleri ve menfaatleri karşısında pasifleştirilmesi sürecidir (Erkal, Baloğlu ve Baloğlu, 1997:56-57). Diğer bir tanım

ise; “*Beyin göçü, fakir ülkelerin yetenekli ve eğitilmiş insanları, daha fazla para kazanmak amacıyla dünyanın farklı ve kaynağı bol olan zengin ülkelere göç etmesi olup, bu süreçte nitelikli ve eğitilmiş iş gücünün, özellikle bilim insanları, mühendisler, doktorlar gibi yüksek vasıflı bireylerin, daha iyi yaşam koşulları ve iş olanakları için ülkelerinden ayrılarak başka ülkelere göç etmesi olarak tanımlanır.*” (Aksu, 1998:233-234), Beyin göçü kavramı; “insan sermayesi biçimindeki kaynakların uluslararası transferi anlamına gelmekte, daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek eğitilmiş ve zeki bireylerin gelişmiş ülkelere doğru göç akışını ifade etmektedir (Docquier ve Rapoport, 2006:2; aktaran bkz: Yılmaz, 2019:224). Göç eden nitelikli iş gücü, daha iyi ücretler ve yaşam standartları sunan ülkelere yönelir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çalışanların ücretleri, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında genellikle daha düşük kalır. Nitelikli bireylerin, bilgi ve yeteneklerine uygun iş bulamaması ya da kariyerlerinde ilerleyememesi de önemli bir faktördür. Diğer bir durum ise, Özellikle yüksek lisans ve doktora düzeyinde, gelişmiş ülkelerdeki eğitim kurumları daha fazla kaynak, donanım ve öğretim üyesi sunarken, gelişmiş ülkelerde sunulan yüksek bütçeli araştırma fonları, modern laboratuvarlar ve daha ileri teknolojik altyapı, bilim insanlarının bu ülkelere göç etmesini teşvik eder. Daha yüksek yaşam standartları, sosyal güvenlik hizmetleri ve genel refah, kişilerin göç etmesinde önemli bir rol oynar. Gelişmiş ülkeler, nitelikli göçmenleri çekmek için göç politikalarını sürekli olarak güncellerken, gelişmekte olan ülkeler ise nitelikli iş gücü kaybı yaşamaktadır. Bu durum, gelişmiş ülkelerde yenilikçilik ve ekonomik büyüme sağlarken, gelişmekte olan ülkelerde beyin göçü nedeniyle ekonomik kayıp ve sosyal maliyetlere yol açabilir. Beyin göçünü 4 ayrı gruba ayırmak mümkündür (Kapur & McHale, 2005:76-86; Salt, 1997:5-45; Şimşek, 2006:82-83):

- **Beyin Bolluğu:** Bu kavram, bir ülkenin ya da bölgenin, nitelikli iş gücü açısından fazlalık yaşamasını ifade eder. Beyin bolluğu, iş imkanlarının sınırlı olduğu, ancak eğitilmiş bireylerin fazlalıkta olduğu durumları temsil eder. Bu tür ülkelerde yetişen kalifiye iş gücü, ülkede yeterli fırsat bulamadığında başka ülkelere göç etmeye daha yatkın olur. Bu kavram, yüksek nitelikli iş gücünün bir ülkeye göç etmesi sonucunda, o ülkenin ekonomik ve bilimsel kapasitesinin artmasını ifade eder. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, yüksek eğitilmiş bireylerin geri dönüşüyle veya gelişmiş ülkelere uzmanların gelmesiyle bilgi ve yetenek kazanabilir. Bu, genellikle teknoloji transferi ve inovasyon artışı ile ilişkilendirilir.
- **Beyin İhracı:** Bu kategori, nitelikli ve eğitilmiş bireylerin iş olanaklarının daha cazip olduğu başka ülkelere göç etmelerini ifade eder. Beyin ihracı, gelişmekte olan

ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yoğun bir şekilde gerçekleşir. Bu durum, genellikle kalifiye bireylerin kendi ülkelerinde iş bulamaması ya da iş koşullarının tatmin edici olmamasıyla ilişkilidir. Beyin ihracı, gelişmekte olan ülkelerin eğitilmiş ve yetenekli bireylerini daha iyi iş ve yaşam fırsatları sunan gelişmiş ülkelere kaptırmasıyla oluşur. Bu süreç, uzun vadede kaynak ülke için ekonomik ve sosyal zorluklara yol açabilir çünkü ülkeler, eğitim sistemine yatırım yaparak yetiştirdiği iş gücünü kaybeder.

- **Beyin Değişimi:** Beyin değişimi, ülkeler arasındaki iş gücü hareketliliğini ve karşılıklı fayda sağlayan geçici göç süreçlerini ifade eder. Bu tür bir beyin göçü hem göç veren hem de göç alan ülkenin ekonomik ve bilimsel gelişimine katkı sağlayan daha dengeli bir iş gücü hareketidir. Yani, nitelikli işgücü bir ülkeden başka bir ülkeye gidip dönebilir ya da karşılıklı değişimlerle bilgi ve deneyim aktarımı sağlanır. Bu kavram, beyin göçü dinamiklerinin karşılıklı ve çift yönlü olduğu durumlarda kullanılır. Beyin değişimi, eğitilmiş bireylerin bir ülkeden diğerine gidip dönmelerini ve bu süreçte bilgi, teknoloji ve deneyim transferini ifade eder. Günümüzde dijitalleşmenin artması ve uluslararası iş birlikleri ile bu tür beyin dolaşımı daha yaygın hale gelmiştir.
- **Beyin Kurutma (Beyin Küşmesi):** Bu kavram, bir ülkenin nitelikli iş gücünü kaybetmeye başlaması ve bu bireylerin geri dönmeyi düşünmemesi durumunu ifade eder. Bu, ülkede yaşam koşullarının kötüleşmesi, siyasi istikrarsızlık ya da iş imkanlarının yetersizliği gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Beyin kurutma, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyen en kritik beyin göçü türlerinden biridir, çünkü nitelikli bireylerin kalıcı kaybı söz konusudur. Beyin kurutma veya beyin küsmesi, eğitilmiş bireylerin memnuniyetsizliklerinden dolayı ülke içindeki potansiyellerini tam olarak kullanamamaları, verimli işlerde istihdam edilememeleri veya yeteneklerinin körelmesine neden olacak işlerde çalışmalarını ifade eder. Bu kavram, beyin göçü kadar zarar verici olabilir çünkü ülke, iç kaynaklarını verimli kullanamaz hale gelir ve eğitilmiş iş gücünün motivasyonu düşer.

Beyin göçü türü olarak 4'lü ayrıma tabi tutulur. Beyin göçü, eğitilmiş, nitelikli veya uzmanlaşmış kişilerin bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmesi olarak tanımlanır ve dört temel kategoriye ayrılır:

1. **İç Beyin Göçü:** Ülke içindeki nitelikli bireylerin, genellikle daha fazla fırsat, daha iyi çalışma koşulları veya daha yüksek yaşam standartları arayışıyla bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmesi anlamına gelir. Örneğin, Türkiye'de kırsal alanlardan büyük şehirlere nitelikli iş gücünün göç etmesi bu duruma örnek olabilir.

2. **Dış Beyin Göçü:** Eğitimli veya yetenekli bireylerin, kendi ülkelerinden başka ülkelere göç ederek orada çalışma ve yaşama kararı almasıdır. Bu tür beyin göçü, genellikle daha yüksek maaş, kariyer fırsatları, daha iyi yaşam koşulları ve eğitim olanakları gibi nedenlerle gerçekleşir. Türkiye'den Avrupa ve ABD gibi ülkelere yapılan nitelikli göç bu kategoriye girer.
3. **Tersine Beyin Göçü:** Eğitim veya çalışma amacıyla yurt dışına giden nitelikli bireylerin, deneyim kazandıktan sonra ülkelerine geri dönmeleridir. Tersine beyin göçü, genellikle ülkede sağlanan iş fırsatlarının iyileşmesi, ekonomik büyüme veya çeşitli teşviklerle gerçekleşir ve ülkenin kalkınmasına katkı sağlar.
4. **Beyin Sirkülasyonu:** Nitelikli bireylerin, kariyer veya eğitim amaçlı olarak çeşitli ülkelere gidip tekrar geri dönmeleri ya da başka bir ülkeye geçmeleri sürecidir. Beyin sirkülasyonu, göç eden bireylerin bilgi ve becerilerini farklı ülkelerde kullanarak, zenginleşmesine ve daha geniş bir deneyim kazanmalarına olanak tanır. Bu tür göç, küresel ekonomiye entegre olmuş bireylerin çeşitli ülkelerde bilgi paylaşımı ve iş birliğine katkıda bulunmasını sağlar.

Bu dört farklı beyin göçü türü, nitelikli iş gücünün farklı şekillerde yer değiştirmesine yol açar ve her biri ülkeler üzerinde farklı ekonomik (maliyet-fayda durumu) ve sosyal etkiler yaratır.

15.4.1. Beyin Göçünün Önemi

Beyin göçü, yüksek eğitimli ve yetenekli bireylerin daha iyi iş ve yaşam fırsatları bulmak amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmesi anlamına gelir ve bu süreç hem göç eden bireyler hem de göç alan ve veren ülkeler üzerinde derin ekonomik, bilimsel ve sosyal etkiler yaratır. Beyin göçüne etki eden ekonomik ve sosyal nedenler önem arz etmektedir. Özellikle göçe uğrayan fertler, düşük maaş politikasından, yüksek vergi oranlarından, ekonomik istikrarsızlıktan ve krizlerden, işte gelecek kaygısından, uygun olmayan çalışma koşullarından, sosyal güvenlik sisteminin eksikliklerinden ve zayıflıklarından kentsel yaşam standardının çok düşük ve aşırı yıpratıcı olmasından ve statü, liyakat ve kariyer yapma zorlukları, eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması, eğitim sektörüne yeterince yatırım ve harcamanın yapılmaması, Ar-Ge faaliyetlerine gereken önemin verilmemesi, Ar-Ge teşviklerinin yetersiz kalması ve Ar-Ge'ye yapılan harcamaların ve yatırımların yetersiz kalması, ülkedeki beşeri sermaye yetiştirme politikalarındaki eksiklik ve çalışma motivasyon eksikliğinin bulunmasıdır.

1. **Bireysel Düzeyde:** Göç eden bireyler, daha yüksek gelir, kariyer fırsatları ve yaşam kalitesi elde ederler. Bu, bireylerin yaşam standartlarını artıran bir süreçtir.
2. **Gelişmiş Ülkeler İçin:** Beyin göçü, gelişmiş ülkelerde inovasyonun ve bilimsel araştırmaların hızlanmasına katkı sağlar. Ayrıca, bu ülkeler göç eden nitelikli iş gücünden ekonomik ve sosyal açıdan büyük kazançlar elde ederler.
3. **Gelişmekte Olan Ülkeler İçin:** Beyin göçü, bu ülkelerde insan sermayesinin azalmasına ve ekonomik gelişmenin yavaşlamasına neden olabilir. Uzun vadede, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme ve bilimsel ilerlemenin engellenmesi gibi olumsuz etkiler yaratabilir.
4. **Global İnovasyon ve Teknoloji Gelişimi:** Beyin göçü, küresel inovasyonu hızlandırır. Nitelikli bireylerin gelişmiş ülkelere göç etmeleri, bu ülkelerde teknoloji ve bilimsel araştırmaların ilerlemesine katkıda bulunur. Bu süreç, global bilgi ekonomisine katkı sağlar.

Gelişmiş ülkeler beyin göçünden faydalanarak nitelikli iş gücünü kazanırken, gelişmekte olan ülkeler, en parlak zihinlerini kaybetmeleri sonucu bilgi, teknoloji ve inovasyon alanında ciddi kayıplarla karşı karşıya kalır. Ancak bu durum her zaman tek yönlü bir zarar doğurmaz; beyin dolaşımı yoluyla, göç eden bireyler edindikleri bilgi ve deneyimleri geri getirerek ülkelerinin gelişimine katkıda bulunabilirler. Bununla birlikte, beyin göçü kontrol edilmediğinde, kaynak ülkelerde sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirir ve bölgesel kalkınmayı sekteye uğratabilir.

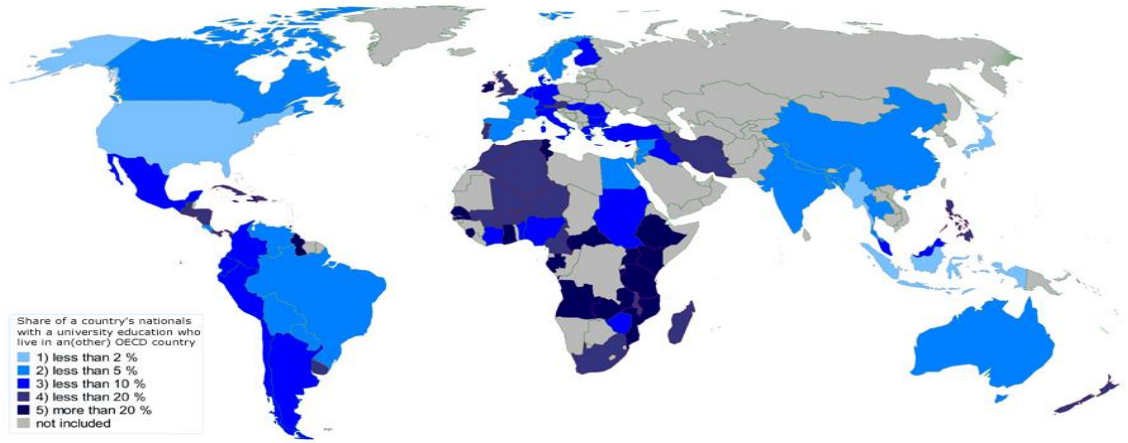
15.4.2. Beyin Göçü Teorileri

Beyin göçü üzerinde etkili olan teorileri kısaca belirtmek gerekirse;

- **Push-Pull Teorisi; Everett Lee'nin Push-Pull Teorisi** (1966), beyin göçü hareketlerini itici (push) ve çekici (pull) faktörler olarak iki temel grupta ele alır. Push faktörleri, bireylerin mevcut ülkelerinde kalmalarını zorlaştıran nedenlerdir: düşük ücretler, işsizlik, politik baskı, yetersiz araştırma olanakları gibi. Pull faktörleri ise gelişmiş ülkelerin sunduğu cazip fırsatlardır: daha yüksek ücretler, daha iyi yaşam koşulları, politik istikrar, gelişmiş bilimsel araştırma ve inovasyon imkânları. Push-pull teorisine göre, bu iki grup faktör beyin göçünü teşvik eder ve şekillendirir (Lee, 1966:45-47).
- **İnsan Sermayesi-Beyin göçü teorisi**, insan sermayesi teorisi çerçevesinde ele alınır. **Gary Becker**'in (1964) insan sermayesi teorisine göre, eğitilmiş bireylerin bilgi, beceri ve uzmanlıkları bir sermaye türüdür. Bu sermaye, kişilerin daha fazla gelir elde

etmelerini sağlar. İnsanlar, bu sermayelerini en iyi değerlendirebilecekleri ülkelere göç etmeyi tercih ederler. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler daha yüksek ücretler, kariyer fırsatları ve yaşam kalitesi sunduğu için beyin göçünün cazibe merkezleridir. Beyin göçü, bu ülkelerde nitelikli iş gücünün artmasını, gelişmekte olan ülkelere ise bu tür iş gücünün azalmasını sağlar. Bu, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik ve bilimsel gelişimi olumsuz etkileyebilir (Becker, 1964:25-40).

Harita 12: Dünya’da Beyin Göçü Haritası

Kaynak: OECD verilerinden alınmıştır.

Yüksek nitelikli iş gücünün (örneğin bilim insanları, mühendisler, doktorlar) bir ülkeden başka bir ülkeye göç etme süreçlerini ve bu göçün etkilerini analiz eden bir yaklaşımdır. Bu teori, bireysel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin etkisiyle şekillenir ve beyin göçünün nedenlerini, dinamiklerini ve sonuçlarını inceler. Beyin göçü, arz-talep dengesi üzerinden ele alınır. Daha gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha fazla sermaye birikimine ve teknolojik gelişime sahiptir. Bu nedenle, beyin göçü, eğitilmiş bireylerin emeklerinin yüksek talep gördüğü ve daha iyi ödüllendirildiği ülkelere yönelmesinin doğal bir sonucu olarak görülür (Todaro ve Smith, 2012:380-395).

Beyin göçü, bir ülkeden diğerine eğitilmiş, yüksek nitelikli işgücünün göç etmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, gelişmiş ülkelere yönelen vasıflı bireyler, bilim insanları, mühendisler ve doktorlar gibi profesyonellerin daha iyi yaşam şartları, yüksek maaşlar, güvenli çalışma ortamları gibi unsurları arayarak ülkelerinden ayrılmalarını içerir. **Beyin göçü**; hem kaynak hem de hedef ülkelerde çeşitli ekonomik, sosyal ve politik sonuçlar doğurur. Kaynak ülkelerde düşük maaşlar, sınırlı iş fırsatları ve ekonomik istikrarsızlık, nitelikli işgücünün gelişmiş ülkelere yönelmesine yol açar. Ekonomik nedenler beyin göçünün en temel sebeplerindedir.

Örneğin, Afrika ülkelerinde ekonomik krizler, sağlık ve mühendislik gibi kritik alanlardaki profesyonellerin göç etmesine neden olmaktadır (Bhargava, 2005:116).

Globalleşme süreci, bilgi ve teknolojinin küresel düzeyde daha hızlı yayılmasını sağladığından beyin göçünü artırmıştır. Özellikle teknoloji ve bilimde gelişmiş ülkeler, nitelikli bireyleri kendilerine çekmekte ve bu da beyin göçünü hızlandırmaktadır. Globalleşme sayesinde bilgi ekonomisi büyürken, beyin göçü nedeni ile gelişmekte olan ülkeler inovasyon ve bilimsel ilerlemelerde geride kalma riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Beyin göçü, ülkeler arası bilgi ve teknoloji dengesizliğini de artırabilmektedir (Castells, 1996:102-108).

Gelişmiş ülkelerdeki kaliteli üniversiteler ve araştırma imkanları, öğrencileri bu ülkelere çekmektedir. Özellikle yükseköğrenim alanındaki fırsatlar, genç ve yetenekli bireylerin kaynak ülkelerden gelişmiş ülkelere göç etmesine neden olur. Hindistan ve Çin, son yıllarda önemli sayıda öğrenci ve akademisyenini ABD ve Avrupa ülkelerine kaybetmektedir (Kapur & McHale, 2005:102). Siyasal istikrarsızlık, savaşlar, insan hakları ihlalleri, kaynak ülkelerdeki bireyleri güvenli ve istikrarlı bölgelere göç etmeye zorlamaktadır. Suriyeli ve Afgan göçmenler, beyin göçünün bu tür politik sebeplerine örnek teşkil eder (Fargues, 2015:210). Beyin göçü, kaynak ülkelerde yetenekli işgücünün kaybı anlamına gelir ve bu ülkeler, yatırım yaptıkları insan sermayesini başka ülkelere kaptırır. Özellikle sağlık ve mühendislik gibi kilit sektörlerdeki kayıplar, ülkelerde önemli ekonomik ve sosyal boşluklar yaratır. Örneğin, Afrika ülkeleri her yıl beyin göçü nedeniyle **4 milyar dolarlık** ekonomik kayıp yaşamaktadır (UNDP, 2006:52). Bugün ekonomik kayıp ve maliyet miktarı, **20 milyar dolar** mertebesindedir.

Nitelikli bireylerin ülkelerini terk etmesi, kaynak ülkelerde bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yavaşlatır. Eğitimli bireylerin ayrılması, inovasyonun gerilemesine ve toplumun uzun vadeli kalkınma hedeflerinden sapmasına neden olabilir. Gelişmiş ülkeler, beyin göçünden büyük ölçüde faydalanır. Bu ülkeler, yüksek nitelikli işgücünü çekerek bilimsel ve teknolojik yeniliklerde hızla ilerleyebilirler. ABD'de, Silikon Vadisi'nde çalışan göçmen mühendisler ve bilim insanları, ülkenin teknoloji alanındaki öncülüğünde önemli bir rol oynamaktadır (Saxenian, 2006:102). Kaynak ülkeler, en yetenekli ve eğitimli bireylerini kaybettiklerinde ekonomik kayıplar yaşamaktadır. Örneğin, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler, yurtdışına göç eden mühendisler ve doktorlar nedeniyle büyük sermaye kaybı yaşamaktadır. Kaynak ülkelerde işsizlik oranının yüksek olması, düşük maaşlar ve sınırlı kariyer fırsatları, bireyleri gelişmiş ülkelere çekmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki yüksek maaşlar, iyi iş güvenliği ve kariyer gelişim olanakları, beyin göçünü hızlandıran başlıca faktörlerdir. Örneğin, Hindistan'dan ABD'ye göç eden yazılım mühendisleri hem daha yüksek maaşlar hem de daha iyi yaşam standartları elde

etmektedir (Kaplan, 2001:48). Suriye'deki iç savaş sonucu, eğitilmiş bireylerin büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır.

Beyin göçü, hedef ülkelerde kültürel çeşitliliği artırır. Bu durum, farklı ülkelere gelen bireylerin bir araya gelerek iş birliği yapmasına ve farklı bakış açılarının inovasyon süreçlerine dahil edilmesine katkı sağlar. **Beyin göçü**, 21. yüzyılda teknolojik gelişmeler ve küresel bağlantıların artmasıyla daha karmaşık bir hale gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, göçmenlerin katkıları sayesinde daha hızlı bir büyüme kaydederken, gelişmekte olan ülkeler nitelikli işgücünü kaybetmeye devam etmektedir. Ancak son yıllarda Çin ve Hindistan gibi ülkeler, beyin göçünü tersine çeviren politikalar uygulayarak beyin dönüşünü teşvik etmektedir (Ravenstein, 2020:134). Ülkeler, diaspora politikaları ve teşvikler aracılığıyla yurtdışına göç eden eğitilmiş bireylerin geri dönmesini sağlayabilir. Hindistan'ın Silikon Vadisi'ndeki diaspora ile kurduğu güçlü bağlar, beyin göçünü tersine çevirmede başarılı olmuştur (Kapur, 2010:68). Kaynak ülkelerde kaliteli eğitim imkanlarının sunulması ve iş fırsatlarının artırılması, beyin göçünü azaltmada etkili olabilir. Çin, bu alanda yaptığı reformlarla birçok yetenekli öğrencisini geri çekmeyi başarmıştır (Sharma, 2018:112). Beyin göçü son yıllarda tersine çevirmeye başlamıştır. Çin, Hindistan ve Güney Kore gibi gelişmekte olan ülkeler, yurtdışında eğitim almış nitelikli bireyleri geri çekmek için çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Bu durum, kaynak ülkelerin beyin göçünü azaltarak yerel gelişmeleri hızlandırmasını sağlayabilir. Beyin göçünün etkileri ise iki yönlüdür. Göç veren ülkeler için nitelikli iş gücü kaybına, ekonomik büyüme ve gelişim sürecinde yavaşlamaya yol açabilirken, göç alan ülkeler için bu durum daha ileri teknolojiler ve bilimsel gelişmeler anlamına gelir. Gelecekte, globalleşmenin etkisiyle beyin göçünün daha da hızlanacağı öngörülmektedir. Eğitilmiş bireyler, özellikle teknoloji, sağlık ve bilim alanlarında gelişmiş ülkelerdeki fırsatlara daha fazla yönelmeye devam edecektir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler, insan sermayesini kaybetmemek için daha rekabetçi politikalar geliştirebilir.

15.4.3. Türkiye'de Beyin Göçünün Yıllara Göre Gelişimi

Türkiye'de beyin göçü, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkat çeken bir olgu haline gelmiştir. Beyin göçü, yüksek nitelikli iş gücünün, yani eğitilmiş ve yetenekli bireylerin başka ülkelere göç etmesi anlamına gelir. Türkiye'den beyin göçünün gelişim süreci, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. 1960'larda Avrupa ülkelerine işçi göçü ile başlayan süreç, 1980'lerden sonra daha çok akademisyenler, mühendisler ve bilim insanlarının göçüyle farklı bir boyuta ulaşmıştır. 2000'li yıllarda artan siyasi ve ekonomik

istikrarsızlıklar, beyin göçünü hızlandırmış ve özellikle teknoloji, inovasyon, kod yazılım, tıp ve mühendislik alanlarında çalışan birçok nitelikli bireyin yurtdışına yerleşmesine neden olmuştur. Özellikle 2010'lu yıllarda artan ekonomik kriz, işsizlik oranlarının yükselmesi ve siyasi istikrarsızlık, genç yeteneklerin ve profesyonellerin yurtdışına göç etmesini hızlandırmış, Türkiye'nin nitelikli insan gücünde ciddi kayıplar yaşanmasına yol açmıştır. Bu süreç, ekonomik fırsatlar, siyasi istikrarsızlık, işsizlik, eğitim ve kariyer imkanları gibi bir dizi faktörle şekillenmiştir.

Tablo 50: Türkiye'de Beyin Göçü Yıllara Göre Gelişimi

Yıl	Beyin Göçü Eğilimi	Ana Nedenler	Göç Eden Kişi Sayısı (Tahmini)	Önemli Olaylar
1960'lar	İlk beyin göçü hareketi	Yurtdışında çalışma olanakları	5.000 - 19.000	Türk işçileri, Batı Avrupa'ya göç etmeye başlar.
1980'ler	Artan beyin göçü	Politik istikrarsızlık, askeri darbe	20.000- 30.000	1980 askeri darbesi sonrası eğitilmiş bireyler ülkeden göç etmeye başlar.
1990'lar	Yoğun beyin göçü	Ekonomik krizler, yüksek enflasyon	50.000- 100.000	1994 ve 1999 ekonomik krizleri sonrası beyin göçü hızlanır.
2000'ler	Küreselleşme ile hızlanma	İşsizlik, fırsat eksikliği	150.000- 200.000	Türkiye'deki yüksek lisans ve doktoralı bireyler Avrupa ve ABD'ye yönelir.
2010-2015	Durağan dönem	Ekonomik iyileşme, yeni üniversiteler	100.000- 150.000	Ekonomideki iyileşme ile beyin göçü geçici olarak yavaşlar.
2016-2020	Yeniden artış	Ekonomik belirsizlik, işsizlik, politik nedenler	200.000- 250.000	2016 darbe girişimi sonrası beyin göçü hızlanır.
2021-2023	Yüksek seviyede devam	Enflasyon, düşük yaşam standartları	300.000 üzeri	Ekonomik kriz ve işsizlik nedeniyle beyin göçü zirveye ulaşır.

Kaynak: TÜİK ve DPT verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye'den beyin göçü eden kişilerin kesin sayıları her zaman resmi verilere dayanmasa da tahminlere göre şunlar belirtilmiştir:

- **1960'lar:** 5.000- 19.578 kişi (ilk göç dalgası, genellikle Avrupa'ya işçi olarak).
- **1980'ler:** 20.000- 30.000 kişi (askeri darbe sonrası politik göç).
- **1990'lar:** 50.000- 100.000 kişi (ekonomik krizler, yüksek işsizlik).
- **2000'ler:** 150.000- 200.000 kişi (küreselleşme ve teknolojinin yayılması).
- **2010-2015:** 100.000- 150.000 kişi (ekonomik iyileşme dönemi).
- **2016-2020:** 200.000- 250.000 kişi (politik belirsizlik, darbe girişimi sonrası).

- **2021-2024:** 300.000 üzeri kişi (yüksek işsizlik, enflasyon, yaşam standartlarının düşmesi).

15.4.4. Türkiye'de Beyin Göçünde Etkili Olan Faktörler

Türkiye'de beyin göçünü tetikleyen faktörler birkaç başlık altında toplanabilir:

A. Ekonomik Faktörler

Düşük maaşlar, işsizlik oranlarının yüksekliği ve kariyer fırsatlarının sınırlılığı, Türkiye'den yurtdışına göçü teşvik eden başlıca ekonomik nedenlerdir. Özellikle nitelikli iş gücünün kendi alanlarında yeterince gelişim sağlayamaması, başka ülkelere göç etmeyi cazip hale getirmektedir. **Bu faktörleri maddeler halinde özetlemek mümkündür:**

- Yüksek işsizlik oranları.
- Düşük ücretler ve gelir dağılımındaki adaletsizlik.
- Yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlıklar.
- Ülkedeki maaşların düşük olması, maaşlardaki adaletsizlik. Türkiye'de bilim insanları, mühendisler ve doktorlar gelişmiş ülkelere göre daha düşük maaşlarla çalışmaktadır.
- Yaşam standardının kalkınmış ülkelere göre düşük olması.
- Ülkede kariyer olanaklarının sınırlı olması.

B. Sosyal Faktörler

Daha iyi yaşam standartları, sosyal güvenlik imkanları ve çocuklar için daha iyi eğitim fırsatları, Türkiye'deki nitelikli iş gücünü yurtdışına gitmeye teşvik eden sosyal nedenler arasındadır. Özellikle büyük şehirlerde artan yaşam maliyetleri ve kalabalık nüfus, göç kararını hızlandırmıştır. Ayrıca, eğitilmiş ve nitelikli bireylerin göç etme motivasyonları sadece ekonomik ve politik nedenlerle değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel etmenlerle de şekillenmektedir. Bu faktörleri özetle belirtmek gerekirse;

- **Yaşam Kalitesi:** Bireylerin yaşam kalitesine dair beklentileri, beyin göçünde en önemli sosyal faktörlerden biridir. Yaşam kalitesi, sağlık hizmetlerine erişim, güvenlik, çevre kalitesi, konut imkanları, ulaşım, sosyal hizmetler gibi unsurları içerir. Bir ülkede yaşam kalitesi düşükse, yüksek eğitilmiş bireyler, kendileri ve aileleri için daha güvenli, sağlıklı ve refah içinde bir yaşam sürme arayışına girerek göç etmeyi tercih edebilirler. Özellikle gelişmiş Batı ülkeleri, bu tür imkanları daha fazla sunduklarından dolayı beyin göçü açısından cazip hale gelirler.

- **Eğitim Olanakları:** Eğitim olanaklarının kalitesi ve erişilebilirliği hem bireylerin kariyer gelişimi hem de çocuklarının eğitimi için önemli bir faktördür. Birçok birey, yüksek kaliteli eğitim almak için yurtdışına gitmeyi tercih eder. Aynı zamanda kendi çocuklarına daha iyi eğitim imkanları sunmak isteyen bireyler de beyin göçüne katılan gruplar arasında yer alır. Özellikle üniversite eğitimi ve araştırma olanaklarının sınırlı olduğu ülkelerde, nitelikli bireyler yurtdışındaki daha gelişmiş akademik imkanlara ulaşmayı tercih ederler.
- **Sosyal Güvenlik ve Sağlık Sistemleri:** Gelişmiş sosyal güvenlik sistemleri ve kapsamlı sağlık hizmetleri, bireylerin yurtdışında göç etmeye karar vermelerinde etkili olan diğer önemli sosyal faktörlerdir. Sosyal güvenlik ağı güçlü olan ülkelerde, bireyler işsiz kaldıklarında ya da hastalandıklarında daha fazla devlet desteği alabilirler. Ayrıca, sağlık sistemlerinin kaliteli ve erişilebilir olduğu ülkeler, yüksek nitelikli bireyler için daha cazip bir yer haline gelir. Türkiye gibi ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin zayıflıkları ya da sağlık hizmetlerine erişimdeki sorunlar, beyin göçünü hızlandıran unsurlardan biri olabilir.
- **Toplumsal İstikrar ve Güvenlik:** Sosyal istikrar ve güvenlik, beyin göçünde önemli rol oynayan faktörlerdendir. Sosyal huzursuzluk, toplumsal çatışmalar, terör olayları ve siyasi baskılar, eğitilmiş bireylerin yurtdışına göç etme nedenleri arasında yer alır. Bireyler, kendileri ve aileleri için daha güvenli ve barışçıl bir ortamda yaşamayı arzuladıkları için, daha istikrarlı ülkelere göç etmeye eğilim gösterirler. Türkiye'deki toplumsal kutuplaşma, siyasi istikrarsızlık ve terör tehdidi, bu anlamda beyin göçünü tetikleyen önemli sosyal faktörler arasında değerlendirilebilir.
- **Aile Yapısı ve Kültürel Uyum:** Aile bireylerinin refahı, güvenliği ve geleceği, beyin göçünü etkileyen önemli sosyal etmenler arasındadır. Birçok birey, çocuklarına daha iyi eğitim ve yaşam standartları sunmak amacıyla göç eder. Aynı zamanda, sosyal refahın yüksek olduğu ülkelerde aile yapısının güçlenmesi ve kültürel uyum süreçleri, göç kararını kolaylaştırır. Özellikle yurtdışında yaşayan akrabaları ya da tanıdıkları olan bireyler, sosyal uyum süreçlerinin daha kolay olacağını düşünerek göç etmeye daha eğilimli olabilirler.
- **Kariyer ve Sosyal Statü:** Kariyer olanaklarının sınırlı olduğu ülkelerde, bireyler yurtdışındaki daha fazla kariyer fırsatına erişebilmek için göç etmeyi tercih ederler. Sosyal statü ve kişisel gelişim açısından kendilerini geliştirmek isteyen bireyler, yurtdışındaki gelişmiş iş ve eğitim olanaklarını değerlendirirler. Türkiye'de yüksek

öğrenim görmüş bireylerin kendi alanlarında yeterince kariyer yapamamaları, özellikle bilim ve teknoloji alanındaki gençlerin yurtdışına göç etmesine yol açmaktadır.

- **Kültürel Çeşitlilik ve Hoşgörü:** Kültürel çeşitliliğin ve hoşgörünün güçlü olduğu toplumlar, bireyler için daha cazip olabilir. Özellikle farklı etnik ya da dini gruplara mensup bireyler, kendi kimliklerini özgürce ifade edebildikleri ülkeleri tercih ederler.

C. Politik Faktörler

Politik İstikrarsızlık: Türkiye’de özellikle 1960, 1971, 1980 askeri darbesi ve 2016’daki darbe nitelikli politik olaylar, birçok eğitimli insanın yurtdışına gitmesine (veya kaçmasına) neden olmuştur. Bu maddeleri özetle belirtmek gerekirse;

- Siyasi istikrarsızlık ve kutuplaşmanın artması.
- Demokraside gerileme ve ifade özgürlüğü sınırlamaları.
- İnsan hakları ihlalleri ve hukukun üstünlüğü konusundaki sorunlar.
- Toplumda ve bürokrasi yönetiminde liyakat sorunu olması.

D. Akademik ve Bilimsel Yetersizlikler

Araştırma Fırsatlarının Sınırlılığı: Türkiye’de özellikle bilimsel araştırma olanaklarının ve üniversitelerin altyapısının sınırlı olması, genç bilim insanlarını yurtdışına yöneltmektedir. Türkiye’de akademik altyapı, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında yetersiz kalmakta, bilim insanları ve araştırmacılar daha donanımlı araştırma merkezlerine gitmektedir. Bu arada akademik ücretlerin çok düşük kalması. Bu maddeleri özetle belirtmek gerekirse;

- Yurt dışındaki daha iyi eğitim ve araştırma imkanları.
- Türkiye’deki üniversitelerde akademik özgürlük eksikliği ve kaynak yetersizliği.
- Bilimsel araştırma fonlarının sınırlı olması.
- Yurt dışında daha hızlı kariyer ilerleme ve gelişim fırsatlarının bulunması.
- Türkiye’deki iş yerlerinde liyakate dayalı yükselme imkanlarının kısıtlı olması.
- Yurt dışındaki daha geniş iş ağı ve küresel bağlantılar.

E. Gelecek Projeksiyonu

2020’lerden itibaren, Türkiye’den beyin göçünün artarak devam etmesi beklenmektedir. Özellikle bilim, teknoloji ve sağlık alanlarında daha fazla nitelikli insanın yurtdışına göç etmesi öngörülmektedir. Türkiye’de ekonomik reformlar ve bilimsel yatırımlar yapılmadığı sürece bu göç devam edebilir.

15.4.5. Türkiye'nin Beyin Göçü Verdiği Ülkeler

Türkiye'den beyin göçü genellikle yüksek ekonomik refah, daha iyi eğitim ve iş fırsatları sunan gelişmiş ülkelere doğru olmuştur. Bu ülkeler şunlardır:

- **ABD:** Türkiye'den beyin göçü için ilk sıralarda yer alan ülke. Özellikle teknoloji, mühendislik, tıp ve akademik alanlarda önemli fırsatlar sunmaktadır.
- **Almanya:** Özellikle mühendislik, otomotiv ve bilimsel araştırmalar gibi alanlarda cazibe merkezi olan Almanya, Türkiye'den beyin göçünde ilk sıralarda yer almaktadır.
- **İngiltere:** Finans, akademi ve teknoloji gibi alanlarda çalışma fırsatları sunması nedeniyle Türkiye'den beyin göçü çeken ülkeler arasındadır.
- **Kanada:** Göç politikaları ve yaşam kalitesi ile dikkat çeken Kanada, birçok eğitimli Türk profesyonel ve akademisyeni çekmektedir.
- **Hollanda, İsviçre, Fransa, Avustralya** da Türkiye'den eğitimli ve kalifiye iş gücü alan diğer ülkeler arasında yer almaktadır.

15.4.6. Türkiye'ye Gelen Beyin Göçünün Analizi

Türkiye, beyin göçü alan bir ülke olma konusunda fazla aktif değildir. Ancak özellikle son yıllarda komşu ülkelerden (Suriye, Irak) ve Orta Doğu'daki ülkelere bazı yetenekli bireyler Türkiye'ye göç etmektedir. Özellikle İstanbul, yüksek lisans ve doktora eğitimi için cazip hale gelen bir şehir olmuştur. Türkiye'ye gelen beyinlerin gelmesinde etkili olan başlıca faktörler:

- **Jeopolitik ve Coğrafi Konum:** Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında stratejik bir köprü görevi görmektedir. Bu nedenle bölgedeki kriz bölgelerinden nitelikli iş gücü Türkiye'ye akmaktadır. Avrupa ve Asya arasında stratejik konum önem arz etmektedir.
- **Üniversiteler:** Türkiye'deki üniversiteler, araştırma merkezleri ve burs programları, gelişmekte olan ülkelerdeki genç profesyoneller için çekici hale gelmiştir. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerdeki üniversiteler, yabancı öğrencilere yüksek lisans ve doktora fırsatları sunar.
- **Ekonomik fırsatlar:** Türkiye, ekonomik büyümesi ve gelişen sektörleri ile göçmenler için yeni fırsatlar sunmaktadır. Özellikle teknoloji, sağlık, inşaat ve

mühendislik gibi alanlarda iş fırsatları artmıştır. Özellikle teknoloji alanında bazı uluslararası şirketlerin Türkiye'ye yatırım yapması.

- **Yaşam standardı:** Geldikleri ülkelere (Afrika ve Asya'ya) göre daha bir üst gelir yapısına sahip olunması.
- **Kültürel ve Dini Yakınlık:** Özellikle Orta Doğu ve Türk Cumhuriyetleri'nden gelen nitelikli iş gücü, kültürel ve dini yakınlık nedeniyle Türkiye'yi tercih etmektedir.

Ancak, Türkiye'de beyin göçü genellikle geleneksel anlamda nitelikli iş gücünden çok savaş ve krizlerden kaçan göçmenlerle ilişkilidir. Dolayısıyla Türkiye, beyin göçü veren bir ülke olma rolünü daha baskın bir şekilde sürdürmektedir. Aşağıdaki tablo, Türkiye'den yurt dışına giden beyin göçü ile Türkiye'ye gelen beyin göçü arasındaki ilişkiyi ve her iki süreci etkileyen başlıca nedenleri yıllara göre göstermektedir. Tablo hem Türkiye'den beyin göçü verenler hem de Türkiye'ye gelen nitelikli göçmenlerin tahmini sayılarına dayanmaktadır.

Türkiye, çevresindeki kriz bölgelerinden beyin göçü alırken, kendisi de nitelikli iş gücü göçü vermeye devam etmektedir. Beyin göçünü engellemek ve geriye dönüşü sağlamak için Türkiye'nin eğitim, araştırma, ekonomik fırsatlar ve sosyal istikrar alanlarında kapsamlı reformlar yapması gerekmektedir. Bu stratejiler sayesinde hem beyin göçünün geri çevrilmesi hem de dışarıdan nitelikli iş gücünün çekilmesi mümkün olabilecektir. Türkiye'nin bir taşla iki kuş vurma şansı bulunmaktadır. Türkiye'deki beyin göçü, ülkenin uzun vadeli kalkınması açısından olumsuz etkiler yaratabilecek bir süreçtir. Nitelikli iş gücünün yurtdışına gitmesi, ülkedeki inovasyon kapasitesini ve ekonomik büyüme potansiyelini azaltmaktadır.

Tablo 51: Türkiye'nin Beyin Göçüne Ait Bilgiler (2000-2023)

Yıl	Türkiye'den Giden Beyin Göçü (Kişi Sayısı)	Türkiye'ye Gelen Beyin Göçü (Kişi Sayısı)	Ana Nedenler (Gidenler)	Ana Nedenler (Gelenler)
2000	150.000-200.000	10.000-15.000	İşsizlik, düşük ücretler, ekonomik krizler	Siyasi sığınma, eğitim fırsatları, komşu ülkelerdeki çatışmalar
2005	170.000-220.000	12.000-18.000	Ekonomik ve politik belirsizlikler, yurt dışı fırsatlar	Bölgesel istikrarsızlık, eğitim ve araştırma için Türkiye tercihi
2010	180.000-250.000	15.000-20.000	İşsizlik, kariyer gelişimi için yurtdışı seçenekleri	Orta Doğu'daki siyasi krizler, eğitim fırsatları
2015	200.000-300.000	20.000-30.000	Artan politik kutuplaşma, iş fırsatlarının kısıtlılığı	Suriye krizi, akademik ve iş fırsatları
2020	250.000-350.000	25.000-40.000	Ekonomik kriz, yüksek enflasyon, düşük iş imkanları	Mülteci krizi, artan ekonomik fırsatlar
2023	300.000-400.000	30.000-50.000	Yüksek işsizlik, siyasi belirsizlikler, düşük yaşam kalitesi	Bölgesel çatışmalar, eğitim ve araştırma fonları

Kaynak: TÜİK ve UN verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye'nin beyin göçünü durdurabilmesi için şu adımlar atılmalıdır:

- Eğitim ve araştırma alanlarına daha fazla yatırım yapılmalı, akademik özgürlükler ve ücretler artırılmalıdır. Akademik camianın refahının ve yaşam standardının yükselmesi, bilimsel çalışmalarda ve Ar-Ge faaliyetlerinde daha yüksek randıman alma şansını yükseltir. Gelir artırıcı ödül sistemi getirilmelidir.
- Ekonomik fırsatlar genişletilmeli, özellikle teknoloji ve bilim alanlarında kariyer yapacak bireylere yönelik teşvikler artırılmalıdır.
- Eğitim ve iş dünyasında başarılı olan bireylerin Türkiye'ye dönüş yapmaları için geri dönüş teşvikleri ve burs programları geliştirilebilir.
- Türkiye'nin araştırma ve geliştirme alanındaki yatırımları artırarak akademisyenlerin ve bilim insanlarının geri dönüşünü teşvik edebilir. Yurt dışındaki üniversiteler ve araştırma merkezleri ile iş birliği yaparak, akademisyenlerin kazandıkları deneyimi Türkiye'ye transfer etmeleri sağlanabilir.
- Beyin göçü yaşayan bireylerin Türkiye'ye döndüklerinde kendi işlerini kurmalarını sağlayacak girişimcilik destekleri ve projeleri sunulabilir. Bu, inovatif fikirlerin Türkiye'de geliştirilmesine imkân sağlamak gerekir.
- Türkiye'ye dönen profesyonellere yönelik vergi teşvikleri ve istihdam destekleri sunulabilir. Ayrıca, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik teşvik programları geri dönüş sürecini kolaylaştırabilir.
- Geriye dönüşü teşvik etmenin en önemli yollarından biri, Türkiye'deki eğitim ve araştırma olanaklarının artırılmasıdır. Özellikle STEMM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Tıp ve Matematik) alanlarındaki bilim insanları ve araştırmacılar için cazip fırsatlar sunulmalıdır. Ekonomi, bilişim, insan kaynakları uzmanlarına çok gereksinim vardır.
- Siyasi istikrar sağlanmalı ve hukukun üstünlüğü korunmalıdır.
- Uzaktan çalışma fırsatları teşvik edilmeli ve Türkiye'deki şirketler, küresel yetenekleri çekebilmek için daha cazip çalışma şartları sunmalıdır.

Düşük Nitelikli İş Gücü: Düşük ücretli işlerde çalışan göçmenler, genellikle hizmet sektörü, inşaat ve tarım gibi alanlarda çalışarak ekonomiye katkı sağlar. Örneğin, ABD'de tarım işçilerinin büyük bir kısmı Latin Amerika kökenli göçmenlerden oluşmaktadır.

15.5. Türkiye’de İç Göç Hareketleri

Türkiye’de iç göç hareketleri, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin etkisiyle 20. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanmış, kentleşme ve sanayileşmenin etkisiyle özellikle kırsal alanlardan büyük şehirlere doğru yoğun bir nüfus hareketi gerçekleşmiştir. Göçün temel nedenleri arasında tarımsal alandaki verimsizlik, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi unsurlar öne çıkmaktadır. İç göç hareketleri Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. 1950’lerde başlayan sanayileşme hamleleri ile birlikte, kırsal kesimlerde yaşayan nüfus, büyük şehirlerde daha iyi yaşam koşulları arayışıyla göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere büyük şehirlere olan göç artmış, köyden kente göç, kırsal alanların nüfusunun azalmasına ve kentlerin hızla büyümesine yol açmıştır. Göçün yoğun olduğu bölgeler genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi iken, göç alan bölgeler ise Marmara ve Ege Bölgesi olmuştur. Bu süreç, kentlerde işsizliğin artmasına, konut ve altyapı sorunlarının büyümesine yol açmış, toplumsal yapıda önemli kırılmalar meydana getirmiştir. İç göç hareketleri iki şekilde olmaktadır. İlki, kentten kırsal kesime doğru olurken, ikincisi de kırsal kesimden kent merkezlerine doğru olmaktadır.

15.5.1. Kentten Kırsal Kesime Göçün Nedenleri: Kentten kırsal kesime göçü etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu göç hareketleri, ekonomik, sosyal, çevresel ve kişisel nedenlerden kaynaklanabilir. Aşağıda kentten kırsal kesime göçü etkileyen başlıca nedenler detaylı olarak açıklanmıştır:

A- Ekonomik Nedenler

- **Yüksek Yaşam Maliyetleri:** Şehirlerdeki yüksek yaşam maliyetleri, kiralar, hizmet ücretleri ve genel yaşam giderleri, bireyleri daha düşük maliyetli yaşam alanlarına yönlendirebilir. Kırsal bölgelerde yaşam maliyetleri genellikle daha düşüktür.
- **İş ve İş Gücü Fırsatları:** Şehirlerdeki yüksek işsizlik oranları veya tatmin edici iş fırsatlarının bulunmaması, kişileri kırsal alanlarda iş bulma ümidiyle göç etmeye zorlayabilir. Özellikle tarım, küçük ölçekli üretim ve zanaat işlerinde fırsatlar kırsal kesimde bulunabilir.
- **Kırsal Ekonominin Canlanması:** Bazı kırsal bölgelerde tarım, hayvancılık veya ekoturizm gibi alanlarda gelişen ekonomik fırsatlar, şehirlerden gelen bireyler için cazip hale gelebilir.

B- Sosyal ve Demografik Nedenler

- **Güvenlik ve Yaşam Kalitesi:** Şehirlerdeki suç oranları ve genel güvenlik sorunları, kırsal kesimlerde daha huzurlu ve güvenli bir yaşam arayışını tetikleyebilir. Kırsal bölgelerde suç oranları genellikle daha düşüktür ve yaşam kalitesi daha yüksek olabilir.
- **Ailevi ve Kişisel Tercihler:** Ailevi nedenler, emeklilik planları veya kişisel yaşam tercihleri, bireyleri kırsal bölgelere göç etmeye yönlendirebilir. Aile bağlarını güçlendirmek veya doğa ile daha yakın bir yaşam sürmek isteyenler kırsal alanlara yönelir.

C- Çevresel ve Sağlık Nedenleri

- **Çevresel Kirlilik ve Sağlık:** Şehirlerdeki hava kirliliği, gürültü ve diğer çevresel sorunlar, sağlık problemlerine yol açabilir. Bu durumdan kaçınmak isteyen bireyler kırsal bölgelere göç edebilirler, çünkü kırsal alanlarda hava kalitesi genellikle daha iyidir.
- **Doğayla İç İçte Yaşam:** Kırsal bölgelerde doğayla daha iç içe olma fırsatı, temiz hava ve doğal yaşam alanlarına yakınlık gibi nedenler, şehirlerden göçü teşvik edebilir.

D- Eğitim ve Yaşam Tarzı

- **Çocukların Eğitimi:** Bazı aileler, çocuklarının daha huzurlu ve sağlıklı bir ortamda eğitim almasını tercih edebilir. Kırsal bölgelerde daha küçük, daha bireysel odaklı eğitim kurumları bulunabilir.
- **Yaşam Tarzı:** Şehirlerin hızlı tempolu ve stresli yaşam tarzından kaçmak isteyenler, kırsal bölgelerde daha sakin bir yaşam tarzı arayışında olabilirler.

E- Tarım ve Kırsal Kalkınma Projeleri

- **Tarım ve Üretim:** Tarım ve kırsal kalkınma projeleri, şehirlerden gelen bireyler için cazip fırsatlar sunabilir. Tarım arazisi satın almak veya tarım projelerine katılmak isteyenler kırsal alanlara göç edebilirler.
- **Devlet Destekli Projeler:** Devlet destekli kırsal kalkınma projeleri ve teşvikler, kırsal bölgelerde iş kurmak veya yerleşmek isteyen bireyler için teşvik edici olabilir.

F- Kültürel ve Toplumsal Etkenler

- **Kültürel Bağlar:** Bazı bireyler, aile kökenleri veya kültürel bağlar nedeniyle kırsal bölgelere dönmeyi tercih edebilir. Kırsal bölgelerde, geleneksel yaşam biçimlerini ve kültürel değerleri yaşama arzusu olabilir.
- **Toplumsal Bağlar:** Kırsal topluluklar genellikle daha güçlü sosyal bağlara ve toplumsal dayanışmaya sahip olabilir. Bu durum, bireylerin kırsal kesimlere göç etmelerini teşvik edebilir.

Kentten kırsal kesime göç, bireylerin çeşitli nedenlerle daha uygun yaşam koşulları arayışının bir sonucudur. Ekonomik fırsatlar, güvenlik, çevresel faktörler, kişisel tercihler ve tarım gibi etkenler bu göç hareketlerini yönlendirebilir. Kırsal alanlarda yaşamın avantajları ve şehirlerin dezavantajları, bu göç hareketlerinin temel nedenlerindedir. Bu süreçler hem kırsal hem de kentsel bölgelerdeki toplumsal yapılar üzerinde önemli etkilere yol açabilir.

15.5.2. Kırsal Kesimden Kente Göçün Nedenleri: Kentleşmeyi yaratan sebeplerin içinde köyün itici fonksiyonları yanında, kentin çekici özellikleri söz konusudur. Kırsal kesimden kente göçü etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında iş bulma imkanlarının kentte daha fazla olması (sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdamın geniş olması) çekici faktörlerdendir. İkinci bir faktör olarak kentlerdeki eğitim, sağlık hizmetleri, sosyo-kültürel faaliyetler köylere nazaran, kıyaslanmayacak ölçüde geniş ve yaygın olması, üçüncü olarak demografik yatırımların fazlalığıdır. Bu faktörler, bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek, ekonomik fırsatları artırmak ve sosyal olanaklardan yararlanmak amacıyla kentlere yönelmesine neden olur. Aşağıda, kırsal kesimden kente göçü çeken başlıca faktörler şunlardır (Aksu, 1998:271-275):

A- Ekonomik Fırsatlar

- **İş ve Kariyer Olanakları:** Kentlerde, genellikle daha çeşitli ve kaliteli iş fırsatları bulunmaktadır. Sanayi, hizmet sektörü, teknoloji ve diğer sektörlerde kariyer fırsatları, kırsal kesimden kente göçü teşvik eden önemli bir faktördür. Kentlerdeki iş piyasası daha dinamik ve geniş bir yelpazede fırsatlar sunar. Ülkemizin nüfusunun yarıya yakını kırsal kesimde tarım ağırlıklı ve kısmende hayvancılığın baz alındığı ekonomik faaliyet içerisindeyler. Dolayısıyla ziraate bağlı yaşamlarını sürdüren ve tek gelirleri tarımsal üretim sonucu elde ettikleri ürünleri satmalarıyla karşılamaktadırlar. Bazı dönemler rekolte yüksek olurken bazı dönemler iklimin ve toprağın elverişsizliği, rekolteyi düşük

tutmaktadır. İşte bu yüzden düzenli gelirleri olmayan kırsal kesim insanı şehire düzenli bir etmek amacıyla göç ederler.

- **Yüksek Gelir Potansiyeli:** Şehirlerde genellikle daha yüksek maaşlı işlerin bulunması, kırsal kesimden gelen bireyler için cazip bir neden olabilir. Bu, yaşam standartlarını artırma ve ekonomik güvence sağlama fırsatı sunar. Şehirlerde yükseköğrenim ve mesleki eğitim imkanları daha fazla olabilir. Kırsal bölgelerde genellikle eğitim imkanları sınırlıdır, bu da bireylerin eğitim fırsatlarını artırmak için şehir merkezlerine göç etmesine neden olabilir.

B- Eğitim ve Bilgi Erişim

- **Eğitim Kurumları:** Kentlerde, genellikle daha iyi eğitim imkanları ve daha fazla eğitim kurumu bulunmaktadır. Üniversiteler, yüksekokullar ve özel eğitim kurumları gibi eğitim olanakları, kırsal kesimden gelen bireyler için önemli bir çekim merkezidir. Kentler, kariyer gelişimi ve ilerleme fırsatları sunar. Bireyler, profesyonel becerilerini geliştirmek ve kariyerlerini ilerletmek için şehirlerdeki iş olanaklarını tercih edebilirler.
- **Bilgi ve Teknoloji Erişimi:** Şehirler, bilgi ve teknolojiye daha hızlı erişim sağlar. İnternet erişimi, bilgiye ulaşım ve teknoloji kullanımı, eğitim ve iş olanaklarını artırabilir.

C- Sağlık ve Sosyal Hizmetler

- **Gelişmiş Sağlık Hizmetleri:** Kentlerde genellikle daha gelişmiş sağlık hizmetleri, hastaneler ve klinikler bulunmaktadır. Bu, sağlık sorunları için daha iyi tedavi ve sağlık hizmetlerine erişim anlamına gelir. Kentlerde genellikle daha iyi sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve altyapı mevcut olabilir. Kırsal bölgelerde sınırlı sağlık hizmetleri ve sosyal altyapı, bireylerin şehir merkezlerine göç etme isteğini artırabilir.
- **Sosyal Hizmetler:** Şehirlerde çeşitli sosyal hizmetler ve destek programları (örneğin, çocuk bakımı, yaşlı bakımı) mevcuttur. Bu hizmetler, bireylerin yaşam kalitesini artırabilir. Kırsal kesimden kente göçün temel sebeplerinden bir diğeri de, kırdaki yaşam standardının düşük olması ve buna bağlı olarak ailenin gelecek ile ilgili güvencesinin olmayışı önemli bir göç faktörüdür. Özellikle, köy kesiminde sosyal güvenlik kapsamına girememiştir. Buna karşılık kentlerde kişi düzenli bir gelire kavuşmakla birlikte, sağlık hizmetlerinden ve sosyal güvenceden yararlanmaktadır. Kentin bu cazibesi kırsal kesimdeki insanları şehire çekmektedir. Kentte çalışma süresini dolduran insanlar emeklilik hakkını kazanarak aylık bağlanması, sosyal hizmetlerden

yararlanması gibi nedenler kentlere akın etmeyi sağlayan faktörlerden-bir' kaçıdır. Sosyal hizmetlerin gerek nitelik olarak gerek nicelik olarak dağılımında bir dengesizlik mevcuttur. Genelde bu hizmetler kentlerde toplanmıştır. Kırsal kesimde ise hizmetler verilmekle birlikte kalite açısından çok düşüktür. Kentle kırsal kesim arasındaki diğer bir farkta, kentin fertlere sunmuş olduğu kültürel ve sosyal etkinliklerin yoğun olması, eğitimdeki kalitenin kırsal kesime nazaran yüksek olması önemli bir göç nedenidir (Aksu, 1998:274).

D- Sosyal ve Kültürel İmkanlar

- **Kültürel Etkinlikler:** Kentler, tiyatrolar, konserler, sergiler, sinemalar ve diğer kültürel etkinlikler açısından daha zengindir. Sosyal ve kültürel yaşamın zenginliği, kentlerin cazibesini artıran bir faktördür.
- **Toplumsal Bağlantılar:** Şehirlerde sosyal ağlar ve toplumsal bağlantılar daha geniş olabilir. Çeşitli topluluklar, sosyal gruplar ve etkinlikler, bireylerin sosyal yaşamını canlandırabilir. Kentlerde ulaşım altyapısı genellikle daha gelişmiştir. Kırsal bölgelerdeki sınırlı ulaşım imkanları, bireylerin şehir merkezlerinde daha iyi ulaşım olanaklarına yönelmesine neden olabilir.

E- Altyapı ve Konfor

- **Ulaşım ve Altyapı:** Kentler genellikle daha gelişmiş ulaşım altyapısına sahiptir. Toplu taşıma sistemleri, yollar ve diğer altyapı hizmetleri, şehir yaşamını daha rahat ve erişilebilir kılabılır. Kentlerde ulaşım altyapısı genellikle daha gelişmiştir. Kırsal bölgelerdeki sınırlı ulaşım imkanları, bireylerin şehir merkezlerinde daha iyi ulaşım olanaklarına yönelmesine neden olabilir.
- **Konfor ve Hizmetler:** Şehirlerdeki yaşam, genellikle çeşitli konfor hizmetleri (restoranlar, alışveriş merkezleri, eğlence mekanları) ile daha cazip olabilir. Alışveriş ve eğlence imkanları, şehir hayatının bir parçasıdır.

F- Gelişmiş İş Olanakları ve Girişimcilik

- **İş Kurma ve Girişimcilik:** Şehirlerde iş kurma ve girişimcilik fırsatları daha geniş olabilir. Kentsel ortam, girişimciler için daha fazla destek ve iş ağı sağlar.
- **Networking ve Profesyonel Gelişim:** Kentlerde profesyonel ağlar ve networking fırsatları daha fazladır. Bu durum, kariyer gelişimi ve iş fırsatlarını artırabilir.

G- Güvenlik ve Yaşam Kalitesi

- **Güvenlik:** Şehirlerdeki güvenlik hizmetleri ve polis teşkilatları, kırsal alanlara göre daha gelişmiş olabilir. Bu, şehirlerde yaşamı daha güvenli kılabilir.
- **Yaşam Kalitesi:** Kentler, genel yaşam kalitesini artıran çeşitli hizmetler ve olanaklar sunar. Bu, bireylerin yaşam standartlarını yükseltebilir.

H- Modern Yaşam ve Yenilikler

- **Modern Yaşam Tarzı:** Şehirler genellikle daha modern yaşam tarzlarını destekler. Bu, bireylerin yaşam biçimini ve kültürel tercihlerini şekillendirebilir. Kırsal bölgelerde doğal afetler, kötü hava koşulları veya çevresel sorunlar, bireylerin şehirlerdeki daha iyi yaşam koşullarına yönelmesine neden olabilir.
- **Yenilikler ve Trendler:** Kentler, moda, teknoloji ve diğer yeniliklerin merkezleri olabilir. Bu trendler ve yenilikler, bireyler için cazip olabilir.

I- Ailevi Nedenler

- **Ailevi Bağlar:** Şehirlerde aile üyeleri, akrabalar veya arkadaşlar bulunabilir. Ailevi bağlar ve topluluk desteği, kişileri kente çekebilir.

J- Tarım Sektörünün Durumu

- **Tarım Sektöründe Düşük Ekonomik Getiri, Arazi Sınırlılığı ve Verimsizlik:** Türkiye'de tarımsal getiri düşüklüğü ve verimsizlik iklim (hava) koşullarına sadece bağlı değildir. Bunun yanında tarımda modern teknolojinin kullanılmaması, gübreleme konusunda bilinçsizce davranılması, ürün rotasyonu hakkında yeterince bilgi sahibi olamamaları, tarımsal verimliliği düşürdüğü gibi buna bağlı olarak tarımsal geliri düşmektedir. Ayrıca, bir önemli nokta vardır; tarımda verim düşüklüğünde rol oynayan tarımsal arazi mülkiyetinin dağılımındaki dengesizlik ve veraset sistemimizin bozukluğundan ileri gelmektedir. Köy nüfusunun özellikle geniş ailelerden oluşması ve bir arazinin 8-10 ve hafta daha fazla kişiye taksim edilmesi tarımsal arazinin küçülmesine sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak, araziden yeterince verim alınmadığı saptanmıştır. Aile başına düşen ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün çiftçi ailelerinin geçimini sağlamaya yetmeyecek kadar küçük olması tarımda hem verim düşüklüğüne hem de gelir azlığına sebep olmaktadır. Türkiye tarım arazisi bakımından sınıra gelmiş olduğu belirtilmektedir. Bir ülkede tarımsal üretimi etkileyen faktörlerin başında ülke topraklarının kullanım şekli önem kazanmaktadır. Buna göre, 77,9 milyon

hektar olan Türkiye topraklarının 28,5 milyonu işlenebilir topraklardan oluşmaktadır. Ülke topraklarının geri kalan kısmını 21,7 milyon hektarını çayır ve mera, 20,1 milyon hektarı orman ve fundalık, 7,5 milyon hektarı da kum ve kayalık ve bataklık gibi alanlardan oluşmaktadır." Kırsal kesimde insanlarımızın yeni tarım arazisi açmak niyetiyle çayır ve meralarda ormanlık ve fundalık arazilerde tahribat yaparak ülkemizin sahip olduğu milli servetin yok edildiği görülmektedir. 1938'de çayır ve meralar toplam arazinin %53,8'ini oluştururken, 1978'de %35,3'e düşmüş, 1991'de %18,7'ye inmiştir. 1991 Tarım Sayımına göre toplam çayır ve mera alanları 12,4 milyon hektara gerilemiştir. Çayırların ve meraların azalması sonucunda hayvancılık ve mandıracılık açısından son derece olumsuz neticeler meydana gelmiştir. Çayırların tarıma ayrılması arazi sınırlarını genişletmiştir. Buna karşın bu topraklardan istenilen düzeyde verim alınamamıştır. Buna ilaveten ormanlık ve fundalık araziler tarım arazisi yapılmak amacıyla tahrip edilmiştir. Özellikle, çam, köknar, sedir ve ceviz ağaçları yok denecek kadar azalmaya başlamıştır. Tarım arazisindeki sınırlılık bir ülke için sorun olabilir. Ancak üretimde geri teknoloji, gübreleme yöntemi, yeşil devrim adını verdiğimiz bir rekoltede 2-3 kat fazla veren ürün yetiştirme ve geliştirme metotlarını kullanmamız üretim miktarını düşürmektedir. Biz ne kadar alanı tarımsal araziye açarsak açalım modern yöntemleri kullanmadığımız müddetçe üretim düşüklüğüne çare bulmamız mümkün değildir. Tarım arazisinin sınırlılık arz etmesi köyde yaşayan nüfusu geçindirememekte ve dolayısıyla şehire göçü hızlandırmaktadır. Bunun yanında, tarımda birim maliyetlerinin artması, girdilerin fiyatlarının yükselmesi, teşvik ve desteklerin azalması, taban fiyat politikalarında uygulanan yanlışlıklar, bilinçsiz tarım uygulamaları ve yöntemlerinin kullanılması, toprakların kalabalık geniş aile yapısını geçindirememesi ve insanların aç-yoksul kalması, ürün artışını sağlayabilmek için modern üretim teknolojilerinden yararlanılamaması, tarımsal kesimde makineleşmeye geçilmesi yani traktör ve benzeri araçlardan yararlanılmaya başlanması bu kesimde bulunan işgücünün yapabileceği işleri bir tek traktör gerçekleştirebilmektedir (Aksu, 1998:271-273).

Aşağıda, Türkiye'deki traktör artışlarına göre yıllara göre kalkınma ve tarım alanlarının (çayır, mera, tarım arazisi) miktarları verilmiştir.

Tablo 52: Türkiye'de Traktör Sayısı ve Tarım Arazilerinin Gelişim Durumu

Yıl	Traktör Sayısı (Adet)	Tarım Arazisi (Milyon Hektar)	Çayır ve Mera (Milyon Hektar)	Tarımsal Alan (Milyon Hektar) Toplamı
1927	395	6.0	28.0	34.0
1950	16.585	9,20	29.0	37.2
1960	42.136	14.0	28,20	42.2
1970	105.000	18,50	27,80	46.3
1980	438.000	21.0	27.0	48.0
1990	692.000	23.0	26,70	49.7
2000	941.000	24,50	19.0	43.5
2010	1.420.000	23.0	14,60	37.6
2020	1.950.000	22,80	14,30	37.1
2024	2.250.000	22.0	14,10	36.1

Kaynak: TÜİK ve DPT, DIE verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo Açıklamaları

- Traktör Sayısı (Adet):** 1927'de sadece 1.000 traktör varken, bu sayı 1950'lerde 15.000'e, 1970'lerde ise 100.000'e ulaşmıştır. Tarımsal mekanizasyonun yaygınlaşmasıyla birlikte 1980'lerde 250.000'e ve 2000'lerde 685.000'e yükselmiştir. Son yıllarda, anlaşmanın modernizasyonunun artmasıyla birlikte traktör sayısı 1,5 milyona kadar çıktı.
- Tarım Arazisi (Milyon Hektar):** Tarım alanları, 1927'de 6 milyon hektarken, 1970'lerde 18,5 milyon hektara kadar genişlemiştir. 2000'lerden itibaren bir miktarda değişiklik görülmüş ve 2024'te 22 milyon hektara kadar gerilemiştir.
- Çayır ve Mera (Milyon Hektar):** Türkiye'de çayır ve mera alanları, 1927'de 28 milyon hektar civarındayken, giderek bir azalma görülüyor. 2000'li yıllardan itibaren daha belirgin bir düşüş yaşanmış ve 2024'te 14,1 milyon hektara kadar düşmüştür.
- Toplam Tarımsal Alan (Milyon Hektar):** Toplam anlaşma sahipleri, 1927'de 34 milyon hektarken, 1980'lerde 48 milyon hektar ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak son yıllarda çayır ve mera alanlarındaki düşüş nedeniyle toplam yönetim alanı da azalmıştır.

Milli gelirinin %43,1'lik oranı ile Türkiye tam bir tarım ülkesi özelliğini taşımaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dış ticaret kapsamında en büyük pay tarıma aittir. 1927 yılı tarım sayımının verilerine dayanılarak yapılan tahminlere göre ülke topraklarının %32'si ekilebilir olmasına karşın, ekilmiş alan miktarı 43.637.727 dönümlerle ülke yüzölçümünün %4,86'sına

karşılık gelmektedir. Bu oran 1934 yılında %17,9'a çıkmış, 1944'de ise %21,9'a ulaştırılabilmektedir. 1950'de ise %25'e yükselmiştir. Yapılan ekimin %89,5'ini tahıl, %6,6'sını sanayi bitkileri ve %3,9'unu da bakliyat temsil etmektedir. Tahılda ortalama verim 668 kg'dır. Tarımda makineleşmeyi yaygınlaştırmak için, Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra Ziraat Bankası 70 traktör almış ve bunların 40 tanesini çiftçilere dağıtmış; 30 adedini de banka kendisi işletmeye koymuştur. 1923-1924 yıllarında 486'sı devlet malı olmak üzere 501 traktörün bulunduğu belirtilmektedir. 1936 yılında traktör sayısı 961 adettir. Traktör çok az sayıda ve sadece birkaç büyük kentte kullanılmaktadır. 1940 yılına gelindiğinde traktör sayısı 1065'e ulaşmıştır. 1948'de 1756'ya artmış, 1950'de ise, 16.585 adet traktör sayısına ulaşılmıştır (Silier, 1981:20; aktaran bkz: Aksu, 2023:146).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin diğer kesimleri gibi tarım kesiminin de önemli sorunları bulunmaktaydı. Bu sorunların başında, ülke büyük bir savaştan çıkmış olması münasebetiyle, ülkede genç ve üretken erkek nüfusta ciddi azalmalar görülürken, tarımsal araç ve makinelerin önemli ölçüde yitirilmiş olması sonucu, tarımsal üretimde çok düşük verimlilikle çalışılıyordu. Bir yanda büyük toprak mülkiyeti, diğer yanda pazarlarla çok sınırlı ilişki içinde bulunan küçük aile işletmeleri, Doğu, Güney ve Güney-Doğu Anadolu'da görülen yarı-feodal üretim ilişkileri, tarımsal kredilerin ve teşviklerin yetersizliği, kooperatifleşmenin yetersizliği, tarımsal kurumların, odaların ve meslek birliklerinin çağdaş hale getirilememesi, tarım üzerinden alınan vergi sistemleri tarımın gerilemesinde veya ilerleyememesinde rol oynayan başlıca faktörlerdi (Parasız, 1998:22-23; aktaran bkz: Aksu, 2023:147).

15.5.3. Türkiye Coğrafyasında Tarihsel Süreçte Gerçekleşen Göç Hareketleri

Türkiye'ye yönelen göçleri “**eski göç**” ve “**yeni göç**” ayrımı şeklinde ayırmak faydalı olacaktır (Kirişçi, 2008:157-198; Tolay 2012:57-73; ayrıca bkz: Berker, 2023:12). Eski göç Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde gerçekleşen göç hareketleridir (Berker, 2023:12). 1980'li yıllardan itibaren farklı ülkelerden farklı coğrafyalardan farklı kültürlerden gelen çeşitli etnik ve dini kimlik gruplarından farklı amaçlarla Türkiye'ye gelenler yeni göçü meydana getirmektedir (İçduygu & Aksel, 2013:174-180; Berker, 2023:12). Türkiye'nin coğrafyasında tarihsel süreçte gerçekleşen göç hareketleri, ülkenin demografik yapısını ve toplumsal yapısını derinden etkilemiştir. Bu göç hareketleri, tarihi, ekonomik, politik ve sosyal faktörlerden kaynaklanmıştır.

19. ve 20. yüzyıl Rumeli, Kırım, Kafkas Müslümanlarının elde kalan Osmanlı topraklarına göçlerinin, yeni Türk toplumunun oluşumu üzerinde ciddi etkisi olmuştur (Karpas, 2010:11).

19. yüzyıl boyunca, ülke nüfusu kendi iç dinamikleriyle ve dışarıdan gelen göçlerle nüfus artarken, nüfusu 10 binin üzerinde olan yerleşim birimlerinde (kentleşmede) önemli bir artış görülmektedir. Kentleşme oranı 1840 yılında %15 iken, 1914'te %23'e yükselmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, Ermeni, Rum ve diğer Gayrimüslim yabancıların azalmasıyla birlikte, kentleşme oranı %18'e düşmüştür (1927 Nüfus Tahriri, 2023:9). Türkiye'de nüfus artışına etkisi olan bir diğer durumda, dışarıdan gelen göç hareketleridir. Belli başlı göç hareketleri Kırım'dan, Kuzey Kafkasya'dan, Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Ege Adaları'ndan, Doğu Türkistan'dan, Romanya'dan, Kıbrıs'tan gelerek Anadolu üzerinde toplandı.⁴⁷ Osmanlı'nın toprak kaybı ile birlikte göç miktarı da o nispette artış göstermiştir. Osmanlı'nın serhat bölgelerinde yaşayan Türklerin can ve mal güvenliğinin olmaması nedeniyle, güven duydukları Anadolu'ya göç ederek burada nüfus artışını da sağlamışlardır (Aksu, 1998:252-258; Aksu, 2005:170-171). Savaşlar, toprak kayıpları ve soykırımlar nedeniyle, Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalan Türk ve Müslüman toplumların büyük bir kısmı İstanbul'a ve Anadolu'ya, diğer bir kısmı da Batı Trakya'ya yerleşmiştir. Osmanlı döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde dışarıdan gelen göç hareketlerini 3 ana kısımda ele almak mümkündür (Karpat, 2010:11-15).

- 1) 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si'ne yapılan göçler,
- 2) 19. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si'nden dışarı verilen göçler,
- 3) Osmanlı nüfus ve iskân politikalarıdır.

Tablo 53: 1923-1940 Türkiye'de Nüfus Artışı ve Göç Hareketleri

Yıllar	Nüfus	İki Sayım		Göç Hareketleri		Nüfus Artış	
		Farkı (A)	Gelen	Giden	Fark (B)	Payı B/A %	
1923	12.339.093	-	-	-	-	-	-
1927	13.648.270	1.559.177	504.964	149.851	355.113	22.8	
1935	16.158.018	2.509.748	207.080	-	207.080	8.2	
1940	17.820.950	1.662.932	124.280	-	124.280	7.5	

Kaynak: "Göç" maddesi Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi, Meydan Yay., İstanbul, 1990, Cilt 8, s. 58'den alınmıştır.

Osmanlılar mültecilere ve göçmenlere kucak açan bir siyaseti benimsemişti. Mesela, İspanya, Portekiz ve İtalya'dan sürülen on binlerce Yahudi ve Endülüs'ten atılan Müslüman Moriskolar, Hıristiyanlar için marjinal olan diğer gruplar, 1492'den başlayarak 17. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı padişahlarının himayesinde olan önemli ve ticaret merkezlerine yerleştirildiler. İstanbul, İzmir, Selanik, Bursa, Edirne, Beyrut bu kent merkezlerinden birkaçıydı. Özellikle

⁴⁷ "Göç" maddesi, Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Meydan Yay., İstanbul, 1990, Cilt 8, s. 55-58.

Yahudiler ve Moriskolar İstanbul'da Galata'nın göbeğine yerleştirildiler (İnalçık, 2020:29). II. Mehmed, İstanbul'un ekonomik hayatını canlandırmak için Balkan kentlerindeki bütün Yahudi cemaatlerini İstanbul'a kaydırıldı. Sonraki süreçte, Mora, Ege Adaları, Trabzon ile Konya gibi Orta Anadolu kentlerinin Rum nüfuslarını İstanbul'a kaydırılmıştır. 1520-1580 döneminde Batı Anadolu'daki nüfus artış hızı %42 iken, aynı dönemde göçer Türkmenlerde nüfus artış hızı %52'yi bulmuştur. Balkanlar'daki Müslüman göçer hanehalkı sayısı toplam 49.540'dir. Balkanların vatanlaşmasında Yörükler ve Müsellemler (Yörük kökenli) önemli rol oynamıştır (İnalçık, 2020:29-37).

Göç ve Nüfus Hareketleri: Ülkeler arası ve içindeki göç hareketleri, mülteci durumları ve bunların nedenleri üzerine analizler. Göç ve nüfus hareketleri, insanların bir yerden diğerine taşınmasını ifade eder ve bir bölgedeki nüfus yapısını etkileyen önemli bir faktördür. Göç, genellikle ekonomik, sosyal, politik veya çevresel nedenlere dayanabilir. İşte göç ve nüfus hareketlerinin temel özellikleri:

- **Göç Tipleri:**

- İç Göç: Bir ülke içindeki nüfusun bir bölgeden diğerine taşınmasıdır. Örneğin, kırsal bölgelerden şehirlere yapılan göçler iç göçe örnektir.
- Dış Göç: Bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan nüfus hareketlerini ifade eder. Bu tür göçler genellikle ekonomik, politik veya çevresel nedenlere dayanabilir.

- **Nedenler:**

- Ekonomik Göç: İş bulma, daha iyi maaş ve yaşam koşulları gibi ekonomik nedenlerle yapılan göçler.
- Politik Göç: Siyasi nedenlerle yapılan göçler, örneğin, savaş, zulüm veya siyasi baskı nedeniyle gerçekleşen göçler.
- Çevresel Göç: Doğal afetler, iklim değişikliği veya çevresel faktörlerden kaynaklanan göçler.

- **Sonuçları:**

- Göç hem göç edenlerin hem de göç alan bölgelerin nüfus yapısını etkiler. Göç edenlerin gittiği yerde yeni bir topluluk oluşturması, kültürel etkileşimleri tetikleyebilir.
- Göç edenlerin kaynak bölgelerinde nüfus azalabilirken, hedef bölgelerde nüfus artabilir.
- Ekonomik büyüme ve işgücü piyasasındaki değişiklikler göçün ekonomik etkilerindedir.

- **Ülkeler Arası Göç Hareketleri:**
 - Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere veya tam tersi yapılan göç hareketleri vardır.
 - Çalışma fırsatları, refah düzeyi, eğitim imkanları gibi faktörler ülkeler arası göçleri etkiler.
- **Mülteci Hareketleri:**
 - Mülteciler, zorla yerlerinden edilmiş kişilerdir ve sıklıkla savaş, zulüm veya doğal afetler nedeniyle ülkelerini terk ederler.
 - Mülteci hareketleri genellikle acil yardım ve sığınma ihtiyacı yaratır.
- **Göç Politikaları:**
 - Birçok ülke, göçü düzenlemek veya kontrol altına almak için göç politikaları oluşturur. Vize düzenlemeleri, sığınma politikaları, çalışma izinleri gibi düzenlemeler bu politikalara örnektir.
 - Göç ve nüfus hareketleri, küresel düzeyde demografik, ekonomik ve sosyal dinamikleri etkileyen karmaşık bir süreçtir. Bu hareketler, dünya genelinde farklı bölgeler arasında nüfus yapısında değişikliklere neden olabilir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, iç ve dış göçler önemli demografik olaylardı ve toplumsal yapıyı etkileyen dinamikler arasında yer alıyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nda iç ve dış göçlere dair bazı ana hatlar (Aksu, 1998:254-258):

1- **İç Göçler:** Ülke içerisinde nüfusun hareketlenmesidir.

- **Toprak Almaları ve İstila Sonrası Göçler:** Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi sırasında, yeni toprakların fethedilmesi ve alınmasıyla beraber, bazı bölgelerde yerel halkın göç ettiği görülmüştür. İslam'ın yayılması ve Osmanlı yönetimi altında yaşama tercihi, bazı toplulukların göç etmelerine sebep olmuştur.
- **Yerleşim Politikaları:** Osmanlılar, bazı bölgelerdeki nüfus dengesini düzenlemek ve yerleşimi artırmak amacıyla yerleşim politikalarını uygulamışlardır. Örneğin, Boşnakların Bosna'ya yerleştirilmesi gibi politikalar izlenmiştir.
- **Sürgünler ve Göçebe Topluluklar:** İmparatorluk içinde, bazı topluluklar sürgün edilmiş veya kendi istekleriyle göçebe yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. Bu durum, göçebe hayatı yaşayan toplulukların özellikle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde etkili olmuştur.
- **Tarıma Dayalı Göçler:** Tarıma dayalı göçler, mevsimlik tarım işçiliği veya su kaynaklarına bağlı olarak yapılan göçler şeklinde görülmüştür. Özellikle kışın sıcak ve

yazın serin bölgelere olan göçler, tarım faaliyetlerini desteklemek amacıyla gerçekleşmiştir.

2- **Dış Göçler:** Ülke dışından ülkeye gelen nüfus hareketlerini kapsamaktadır.

- **Zorunlu Göçler ve Sürgünler:** Osmanlı İmparatorluğu, birçok dönemde çeşitli siyasi ve dini sebeplerle zorunlu göçlere ve sürgünlere sahne olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında, mübadele (yer değiştirme) politikası çerçevesinde, Türkler ve Yunanlar arasında nüfus mübadelesi gerçekleşmiştir.
- **Dinî Nedenli Göçler:** Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerinde, farklı dini gruplar arasında yaşanan çatışmalar veya hoşgörü politikaları sonucunda dinî nedenli göçler meydana gelmiştir. Örneğin, Sefarad Yahudileri'nin İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç etmeleri gibi.
- **Ekonomik Nedenli Göçler:** İmparatorluğun çeşitli bölgelerindeki ekonomik fırsatlar, ticaret yolları ve limanlar, fertleri ve toplulukları Osmanlı topraklarına çekmiştir. Bu durum, özellikle Osmanlı'nın kara ve deniz ticaret yollarının kesişim noktalarında göçleri teşvik etmiştir. Bu nedenle, ekonomik fırsatların daha iyi olduğu bölgelere göçler yaşanmıştır. Özellikle büyük şehirler ve ticaret yollarının bulunduğu bölgeler bu anlamda göç almıştır.
- **Savaş ve Göç:** Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarının ve çatışmalarının etkisiyle, bazı bölgelerdeki halklar savaşın etkilerinden kaçarak güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyası, farklı kültürleri bir araya getirmesi nedeniyle göçlerin ve yer değiştirmelerin sıkça yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu göçler, Osmanlı toplumunun demografik yapısını şekillendirmiştir.
- **Güvenlik ve İstikrar Sorunları:** Güvenlik ve istikrar sorunları, dış göç hareketlerini etkileyen temel faktörlerden başında gelmektedir. Bu sorunlar, insanların yaşadıkları yerleri terk etmelerine, daha güvenli ve daha istikrarlı bölgelere yönelmelerine neden olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sınır bölgelerinde yaşanan savaş, ayaklanma, siyasi ve sosyal istikrarsızlıklar göç hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum, halkın güvenlik endişeleriyle başka yerlere göç etmelerine sebep olmuştur. Özellikle, Osmanlı toprakları dışında kalan Müslüman ve Türk halklarının bulunduğu coğrafyalarda, yaşadıkları olumsuz durumlar, soykırım süreçleri, asimilasyon politikaları, iç savaşlar veya sosyal çatışmalar gibi birçok faktörler, dışarıdan ülkeye doğru göç hareketlerine neden olmuştur.

19. yüzyıl göçlerinin ilki olarak 1783'te Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında başlayan ve 1856'dan sonra kitlesellik kazanan "Kırım Göçleri" önemli yer tutar. Kırım'dan gelen Türklerin Anadolu'ya göç etmesinin sebeplerinden başlıca geleni; 1771 yılında Rusların 35.000 Kırımlı Türk'ü kılıçtan geçirmesi, bu tür vahşet niteliği taşıyan katledilmeler üzerine 1785 ile 1800 yılları arasında 500.000 kişi Balkanlara ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. 1815 ile 1864 yılları arasında Nogaylar da dahil olmak üzere 700.000'den fazla insan Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Buradan göç edenler daha çok Eskişehir ve çevresine yerleşmişlerdi. Özellikle bu bölgede yapılan Türklere yönelik nüfus kıyımı ve katledilmeler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla daha da artmış, her yıl ortalama 3 ila 5 bin civarında insan yurdundan koparılmakla karşı karşıya kalmışlardır (Aksu, 2005:171; Karpat, 2010:15).

Kırım göçlerini, 1864'te başlayan Kafkasya göçleri izlemiştir. Şeyh Şamil'in 25 yıllık direnişini bastıran Rusya, batı ve orta Kafkaslar'da yaşayan yaklaşık iki buçuk milyon Türk-Müslümanı Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır (Karpat, 2010:11-15). Kuzey Kafkasya, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bir Türk yurduydur. İlk Rus akımının 1768'de olmasından sonra Güney Kafkasya ve Anadolu'ya göçler yaşanmış, yaklaşık olarak 10.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. 1780-1800 yılları arasında bu sayı 30.000'i bulmuş, 1812-1815 yıllarında 15.000, 1829'da 12.000 Kuzey Kafkasyalı Türk, Anadolu'ya canlarını korumak ve soykırıma uğramamak için kaçmışlardır. 1855-1863 yılları arasında 295.000 kişi Türkiye'ye göç etti. 1864'te Batı Kafkasya ve Kuban havalisindeki Türkler bir ay içinde yurtlarını terk etmek zorunda bırakıldılar. 1 milyondan fazla Türk göçmeninin büyük bir kısmı yollarda öldü. 1877-78 Savaşı'nda 500.000 kişi Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmek durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Kafkasya'dan gelen göçmenler, Balkanlara özellikle Tuna ellerine yerleşmiş, yine bir kısmı Halep, Şam, Kıbrıs, Amman ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılmıştır (Aksu, 2005:171; Karpat, 2010:11-15; Mansur, 1995:90-93).

Azerbaycan'dan yapılan göçlerde 1800'li yılların başında başladı. 1812'den 1920'ye kadar ki çeşitli dönemlerde, 50.000 yakın kişi gelmiştir. Daha çok Kars, Iğdır ve Ardahan bölgelerine yerleşmişlerdir (Aksu, 2005:171).

Osmanlı'ya gelen üçüncü göç dalgası ise 1877'den sonra Balkanlar'da yaşayan Müslümanların ve kısmen Yahudilerin göçleridir. Balkan göçlerinin temel sebebi, 19. yüzyıldan itibaren yükselen ve Batı milliyetçiliğinden Ortodoks Hristiyanlığın yükselişi düşüncesine dayanması hasebiyle ayrılan Balkan milliyetçiliğidir (Karpat, 2010:17). Karpat'a göre, Balkanlar'daki milliyetçi akımların çıkış noktası ilk planda din ve ancak ikinci planda ırktır, yani Türklüktür

(Karpas, 2010:17). Bu yüzden yeni kurulan Balkan devletleri, kendi uluslarına yabancı olarak gördükleri Müslümanları göçe zorlamışlardır. Bu durum, ‘‘Balkanlar’da ‘Türk’ sözcüğü ile ‘Müslüman’ sözcüğünün eş anlamlı olduğu’’ iddiasını destekler niteliktedir (Metel, 2001:42-59; Karpas, 2010:17). Bugünkü Yunanistan sınırları içinde kalan çeşitle bölgelerde Türklere karşı girişilen soykırım ve yok etmeye yönelik politikalar sonucunda birçok Türk ya öldürölmüş ya da canını kurtarabilmek için yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştır. 1820’de Teselya, Girit ve Mora’da yaşayan 32.000 Müslüman-Türk’ü öldürdüler. 1864 yılında Girit’te Rum katliamı şiddetlenince burada yaşayan Türk nüfus çaresizlik içerisinde kalmış ve adanın %90’ını oluşturan Müslüman-Türk halkından 60.000 kişi adadan kaçmak zorunda bırakılmıştır. Bu vahşet, soykırım, tecavüzler halkı yıldırılmış, özellikle, Batı Trakya’da, Epir’de, Teselya, Mora’da şiddetlenerek artmıştır (Metel, 2001:42-59; aktaran bkz: Aksu, 2005:171).

Kıbrıs 1571’de fethedilmesiyle Türk vatani oldu. Anadolu’nun güney vilayetlerinden 50-60 bin Türk yerleştirildi. Böylece adanın nüfusu 200 bine çıkmıştır. Ada, İngilizlere kiralanınca 1878 yılında buradaki Türk halkı Anadolu’ya göç etmeğe başladı. Lozan antlaşmasıyla ada İngilizlere bırakılınca göçlerin sayısında artış oldu. 1878’den sonra Türkiye’ye göç eden insan sayısı 70.000’i buldu. 1554-1966 yılları arasında Kıbrıs’tan Türkiye’ye toplam olarak 6.284.600 kişi göç etti (Uzunçarşılı, 1951:9-10; Sönmezoğlu, 1991:7-13; Metel, 2001:21-28).

Türkiye’ye gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu Balkan ölkelerinden gelmiştir. 1923- 1960 yılları arasında Türkiye’ye göçmen, sığınan ve mübadele ile gelenlerin %33,9’u Yunanistan’dan, %31,1’i Bulgaristan’dan, %22,4’ü Yugoslavya’dan, %10’u Romanya’dan gelmiştir (Yalçıntaş, 1972:34-37; aktaran bkz: Aksu, 2005:172). Bu dönemde gelen göçmen Türk sayısı 1.247.683 kişiye ulaşmıştır (Yalçıntaş, 1972:34-37; Serter, 1994:19-20; aktaran bkz: Aksu, 2005:172).

Bulgaristan’dan gelen göçlerin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Bulgar devletinin kurulmasıyla daha da artış göstermiş, bu durum Türkler için çok kötü koşullarla karşılaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu savaşta 200.000 Türk Edirne ve havalisine yerleşmişti. 1879-1880 yılları arasında sadece Varna limanında 18 bine yakın Türk Anadolu’ya ilhak etmiştir (Konukman, 1990:18; aktaran bkz: Aksu, 2005:172).

Osmanlı’ya gelen göçlerin hepsi, Müslüman göçleri değildi elbette. Kitapta ilki 1864- 1912 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen Yahudi nüfus hareketlerini, ikincisi ise daha özel olarak Yahudilerin Filistin’e göçünü ele alan iki ayrı makale de bulunuyor. 1862-1914 yılları arasında imparatorluk topraklarına göç eden toplam Yahudi nüfusu 120 bine varmış,

özellikle Filistin'de Yahudiler lehine bir nüfus değişimini engellemek amacıyla 1897'de Filistin'e toplu Yahudi göçleri yasaklanmıştır (Karpas, 2010:11-26).

Tablo 54: Osmanlı Döneminde Anadolu'ya Gelen Göçler (1856-1913)

Yıllar	Kırım'dan	Çerkes	Yahudi	Balkanlar'dan ¹	Göç Edilen Yer	Yıllar	Sayılar
1856-58	30.000				Kırım	1783-1856	1.000.000
1859-60	30.000	30.000			Kırım ve Kuban	1856-1862	450.000
1861-63	50.000	30.000			Kırım ve Kuban	1867-1914	350.000
1864	75.000	450.000			Kafkaslar	1862-1865	1.500.000
1865-66	20.000	150.000			Kafkaslar	1865-1900	1.000.000
1867-76	4.000	10.000			Kafkaslar	1874-1877	125.000
1877-79	4.000	35.000		320.000	Balkanlar	1877-1878	800.000
1880-89	4.000	10.000	1.000	25.000	Balkanlar	1878-1914	2.200.000
1890-99	4.000	10.000	1.500				
1900-09	4.000	10.000	2.250				
1910-12	4.000	10.000	3.000				
1913	4.000	10.000	3.000	120.000			
						Toplam	7.425.000

Kaynak: Şevket Pamuk, 2023:186'daki tablodan alınmıştır. Ayrıca bkz: <https://www.bilgial.com/wp-content/uploads/2019/10/1783-1914-Y%C4%B1llar%C4%B1-Aras%C4%B1nda-Osmanl%C4%B1-Devleti%E2%80%99ne-Y%C3%B6nelik-G%C3%B6%C3%A7ler-Karpas-2002-s.130.png>; erişim tarihi: 05. 04.2021.

Bulgar prensliği kuruluşundan Balkan Savaşına kadar geçen sürede 1.270.000, 1912-1913 Balkan Savaşı döneminde de 430.000 **Türkün** Anadolu'ya göç ettiği tahmin edilmektedir. İki ülke (Türkiye-Bulgaristan) arasında 1925 yılında imzalanan ikamet sözleşmesi ile ilişkilerde yumuşama görülmüş ve göçler belli bir düzene bağlanmıştır. Bu sözleşmeye göre, Türkler istedikleri zaman mallarını satabilecek ve bedellerini yanına alarak Türkiye'ye göç edebileceklerdir. Atatürk döneminde 1923-1939 yılları arasında 200.000 yakın Türk Anadolu'ya göç etmiştir (Serter, 1994:21-22; Pekdemir, 1992:20; aktaran bkz: Aksu, 2005:172).

Romanya'dan da çok büyük göç dalgası Anadolu'ya gelmiştir. Temel sebebi olarak, Rusların Balkan politikaları sonucu ve sıcak denizlere inme isteği, Romanya ve Tuna bölgesi etrafında yaşayan Türklere uyguladıkları soykırım ve tecavüzler sonucu yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 200.000 kişi aşağı bölgelere göç etmek zorunda kalmış, Besarabya'da yaşayan Türkler, 1877-78 Savaşı'ndan sonra Rusların eline geçmesinden sonra, 80-90 bin Türk göç etmiş, 1923-1933 yılları arasında 33.852 kişi Anadolu'ya göç etti; 1934 yılında 15.321 kişi göç etti. Romen hükümeti ile yapılan anlaşmalarla göç işleri düzene sokuldu. 1935-1939 yılları arasında toplam 64.570 Türk Anadolu'ya göç etti (Aksu, 2005:172).

Göçler içerisinde en önemlisi Yunanistan'dan mübadele sonucu gelen Türkler oluşturmaktaydı. Lozan Konferansı'nda, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunan topraklarında kalan Türklerin yer değiştirme meselesi gündeme gelmişti. 30 Ocak 1923'de bu meselenin çözümü için bir

sözleşme ve protokol imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Türkiye'deki Rumlarla, Yunanistan'daki Türklerin değişimi öngörülmüştü. 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş Rumlarla, Batı Trakya'da yaşayan Türkler nüfus mübadelesinin dışında tutulmuştu (Gencer ve Özel, 1998:282; Serter, 1994:20-21; Armaoğlu, 1973:643-645; aktaran bkz: Aksu, 2005:172-173). Ancak Yunanlılar ayak oyunları ile daha fazla Rum'u İstanbul'da tutmak istemiş, Anadolu'dan gelen Rumların İstanbul'a yerleşimini imkân sağlayacak bir oldu bittiye getirmek istemişti. İki ülke arasındaki siyasi durumun gerginleşmesi üzerine, 1 Aralık 1926'da Atina'da imzalanan bir antlaşma ile siyasi çözüme kavuşturuldu (Gencer ve Özel, 1998:282; Armaoğlu, 1973:643-645; aktaran bkz: Aksu, 2005:172-173). Yunanlılar Batı Trakya'daki Türklerin mallarına el koyması ve Anadolu'dan gelen Rumları burada iskân etmesi planı bozuldu. Yapılan 10 Haziran 1930'da yeni bir anlaşma ile çözüme kavuşturuldu. Bu anlaşmaya göre, yerleşme tarihleri ve doğum yerlerine bakılmaksızın İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi "yerleşmiş" kapsamına alınmış ve mübadele dışı bırakılmıştır (Gencer ve Özel, 1998:282; Serter, 1994:20-21; Armaoğlu, 1973:643-645; aktaran bkz: Aksu, 2005:172-173).

Lozan antlaşması hükümlerine göre, 1923-1933 yılları arasında 384.000 Türk, Anadolu'ya (Türkiye'ye) göç etti. Yine nüfus mübadelesine göre 149.851 Rum, Yunanistan'a göçe mecbur olmuştur (Serter, 1994:20; aktaran bkz: Aksu, 2005:173). Karpat'a göre (2010:241-269), 1860'lardan başlayıp I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden süreçte, Yeni Dünya'ya (A.B.D.'ye) yapılan ve büyük kısmını Suriye ve çevre bölgelerinden olan Osmanlı'dan dışarıya giden göçlerin 1860-1914 yılları arasında Osmanlı topraklarından Amerika kıtasına göç eden insanların toplam sayısının bir milyonu aştığını ve bunların içinde Müslümanların sayısının 150 bine vardığını hesap etmiştir.

Göç hareketlerinin Türkiye'de nüfus artışı üzerindeki etkileri, Türkiye nüfusunun az, göçmen sayısının yüksek olduğu yıllarda büyük olmuştur. 1927 yılında göçlerin Türkiye'nin nüfus artışındaki payı %22,8, 1935'de %8,2 ve 1940'da %7,5'tir. Ancak Türkiye nüfusunun büyümesi ve göçmen sayısının azalması ile bu etki sonraki yıllarda azalmıştır (Serter, 1994:20; Aksu, 2005:173).

M. Kemal Atatürk, Türklerin Balkanlardan çekilmesi durumunu şöyle arz eder: "*Biz Balkanları niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun tek bir sebebi vardır. Bu da İslâm araştırma cemiyetlerinin kurduğu dil kurumlarıdır. Bizim içimizdeki insanların millî tarihlerini yazıp, millî bilinçlerini uyandırdığı zaman, biz Balkanlardan Trakya sınırlarına çekildik.*" (Şapolyo, 1954:54).

Bu gelen göçmenlerin bölgelere göre iskân oranlarını belirtmek gerekirse; Trakya'ya gelen göçmenlerin oranı %25,7, İstanbul ve Kocaeli tarafına %14,3, Marmara Bölgesi'ne %10,1, Ege Bölgesi'ne %20,9, Karadeniz Bölgesi'ne %6,2, sair bölgelere yerleşen göçmen oranı ise, %22,8'dir (Eldem, 1994:215; Aksu, 2005:174).

1921-1929 yıllarında gelen göçmenlerin cinsiyet bakımından yıllara göre kadın ve erkek lehine veya aleyhine değişme göstermiştir. 9 yıllık devre sonunda geçen göçmenlerin %50,7'sini erkek, %49,3'ünü kadınlar teşkil etmektedir. Buna göre aynı devre içinde her 100 kadına 102,5 erkek göçmen gelmiştir. 1923-1933 yıllarında toplam olarak 103.586 aileyi devlet tarafından barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ev ve konut imkânı sağlamıştır (Aksu, 2005:174).

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, mübadele döneminde Trakya'dan giden nüfus sayısı 257 bin civarındadır. İstanbul kapsam dışında bırakıldığı için ilk sırada ise, İzmir ve sonra Trabzon bölgesinden olmak üzere 1 milyon 351 bin insan Türkiye'yi terk ederek, dışarıya göç etmiştir. Türkiye'ye gelenler ise mübadele anlaşması gereği, 501 bin civarındadır. Dışarıdan gelen göçler ise en yoğun olarak, 1923-1924 döneminde gerçekleşmiştir. 1921-1925 döneminde 118 bin aile, 466 bin nüfus gelmiştir. Bu gelenlere 15 milyon 097 bin lira civarında harcama yapılmıştır.

Tablo 55: Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan Arasında Vuku Bulan Nüfus (Ahali) Mübadeleleri ve Toptan Göçler (1000 Olarak)

Yunan Bozgunundan			
<u>Türkiye'yi Terk Edenler</u>	<u>Evvel</u>	<u>Sonra</u>	<u>Toplam</u>
Trakya'dan	27	230	257
İstanbul'dan	3	34	37
Marmara Bölgesi'nden	17	195	212
İzmir Bölgesi'nden	21	487	508
Trabzon Bölgesi'nden	18	164	182
“ “ (Batum Yolu İle)	32	16	48
Sair Bölgelerden	1	106	107
Genel Olarak	119	1.232	1.351

<u>Türkiye'ye Gelenler</u>	<u>Evvel</u>	<u>Sonra</u>	<u>Toplam</u>
Yunanistan'dan			
Mübadeleye Tabi Olanlar	--	380	380
Mübadeleye Tabi Olmayanlar	28	44	72
Bulgaristan'dan			
	49	--	49
Genel Olarak	77	424	501

Kaynak: Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 214'ten alınmıştır.

**Tablo 56: Memlekete Gelen Göçmen, Mübadil ve Mülteci Miktarıyla (1000 Kişi)
Bunların İskanı İçin Yapılan Masraflar**

<u>Tarih</u>	<u>Aile</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Sarfıyat (1000 Lira)</u>
1921	3	11	798
1922	3	10	312
1923	50	196	6.095
1924	52	209	5.286
1925	10	40	2.606
Toplam	118	466	15.097

Kaynak: Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 215'ten alınmıştır.

16. BÖLÜM

16. KENTLEŞME SÜRECİ VE POLİTİKALARI

16.1. Kentleşme Kavramı

Günümüzde birçok konu uzmanı “**kentleşme**” tanımı yapmışlardır. Bu konu ile alakalı birkaç kentleşme tanımını vermek gerekirse (Aksu, 1998:266):

1. **Kentleşme (urbanisation)**, nüfusun belli bir yerde sürekli olarak artması, dinamik bir yapı göstermesi, kapladığı alan itibariyle belirli bir büyüklüğü aşan, ekonomik, kültürel, teknik ve bürokratik organizasyonları içeren, eski ile yeniyi harmonize eden yeni bir nüfus büyüklüğü oluşturan merkezlerdir. Bir başka tanımlamayla, kırsal alanlardan kentsel alanlara nüfusun hareketlenmesi sürecidir. Kentleşme, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru nüfusun yer değiştirmesi ve merkezlerde yaşayan insanların oranının yükselmesi sürecidir. Bu süreç genellikle sanayileşme, ekonomik kalkınma ve modernleşme ile ilişkilidir. Kentleşme, şehirlerin fiziki yapısını, sosyal yapısını ve ekonomik işleyişini değiştirir ve şekillendirir. Genellikle ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerle şekillenir. *Kentleşme, nüfusun kırsal alanlardan şehir merkezlerine taşınması ile birlikte şehirlerin büyümesi ve genişlemesi sürecini kapsar. Kentleşme süreci, sanayi devrimiyle hız kazanmış ve modern toplumların önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu süreç, ekonomik büyüme, teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve toplumsal dönüşümle yakından ilişkilidir* (United Nations, 2018:12).

2. Kentleşme, bir yerleşme ve kalkınma planı içerisinde, bilimsel yöntemlere göre hazırlanan plan, program ve projelerin hazırlanmasını kapsayan bir sanat ve çalışma alanıdır. Dünyadaki kentleşme oranı 1950'lerde %30 civarındayken, 2018 itibarıyla %55'e yükselmiş ve 2050'de %68'e ulaşması beklenmektedir. Kentleşme oranlarının artması, genellikle daha küçük hanelerin artışına neden olur. Bunun arkasındaki nedenlerden biri, kentlerdeki konut maliyetlerinin yüksek olması ve bireylerin daha küçük hanelerde yaşama eğiliminde olmalarıdır. Kentleşme, daha küçük hanehalkı boyutlarını teşvik eder, çünkü kentlerde yaşayan bireyler genellikle tek başına veya çekirdek aile yapısında yaşama eğilimindedirler. Gelişmiş ülkelerde tek kişilik ve iki kişilik haneler artış göstermektedir. Örneğin, Japonya'da hanelerin %40'ı tek kişilik hanelerden oluşmaktadır. Yine, Avrupa'da özellikle tek kişilik hanelerde bir artış gözlenmektedir. Yine, İsveç'teki hanelerin %40'ı tek kişilik hanelerden oluşmaktadır.

3. Kentleşme, nüfus artışı ve bu artışın doğurduğu sorunları, yeni yerleşim birimleri ile yapılaşmanın oluşturulduğu, yeni ekonomik ilişkilerin kurulduğu ve ihdas edildiği; nitel

değişmeler bütünüdür. Kentleşmenin nedenlerinden en önemlisi sanayileşme ve buna bağlı olarak ekonomik yatırımların ve üretimin yapıldığı, geleneksel sektörlerin (tarım ve hayvancılık) yerine, modern sektörlerin ekonomik yapıda önem kazanması sanayileşme ile birlikte kentleşmeyi de doğurmuştur.

4. Kentleşme oranının artmasıyla birlikte, gelecekte daha küçük hanehalkı boyutları yaygınlaşacaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çekirdek aile yapısı baskın hale gelirken, tek kişilik hane oranları da artacaktır. Bununla birlikte, büyük şehirlerde konut maliyetlerinin yükselmesi, gençlerin ailelerinden daha geç ayrılmasına ve ev arkadaşlığı gibi alternatif konut düzenlemelerinin yaygınlaşmasına neden olabilir.

5. Dünyanın birçok bölgesinde doğurganlık oranları düşmektedir. Örneğin, Avrupa'da doğurganlık oranı 1,6 civarındayken, Afrika kıtasında bu oran 4,6'dır. Bu durum, genç nüfusun azaldığı ve yaşlı nüfusun arttığı anlamına gelir. Yaşlı nüfusun artması, yaşlı bireylerin kendi başlarına yaşama olasılığını da artırmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı bireyler için bakım evleri ve destekli yaşam alanları yaygınlaşmaktadır. Yaşlanan nüfusun artması, tek kişilik hane sayısının artmasına neden olacaktır. Aynı zamanda, genç kuşaklar arasındaki çocuk sahibi olma eğilimlerinin azalması, ortalama hanehalkı büyüklüğünü düşürecektir. Bazı geleneksel toplumlarda, yaşlı fertlerin (büyüklerin) aile içinde (evde) bakılmasına yönelik sosyal koşullar devam ederken, bunun yanında, yaşlı nüfusundaki artışa bağlı olarak çoğu gelişmiş ülkede yaşlı bakım hizmetleri (rehabilitasyon merkezleri) artacaktır.

16.2. Kentleşme Süreci ve Aşamaları (Phases of Urbanization)

Kentleşme süreci, toplumsal, ekonomik ve politik faktörlerin bir bileşimi olarak gelişir ve her bir aşama farklı dinamikler ve stratejiler gerektirir. Kentleşme genellikle dört ana aşamada ele alınır:

- **Kentsel Yoğunlaşma (Urban Concentration):** Bu aşamada, nüfus yoğunluğu merkez şehirlerde yoğunlaşır. Sanayi devrimi sonrasında, özellikle sanayi merkezlerinin ve şehirlerin iş ve yaşam için çekici hale geldiği dönemi kapsar. İnsanlar, daha iyi iş fırsatları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi nedenlerle kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eder. Bu süreçte şehirler nüfus yoğunluğu açısından büyümeye başlar. 1800'lerin sonları ve 1900'lerin başları, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika şehirlerinin yoğun bir göç aldığı dönemlerdir. Özellikle İngiltere'deki şehirler, bu dönemde büyük bir demografik değişim yaşamıştır (Satterthwaite, 2007:6).

- **Büyüme ve Yayılma (Urban Growth and Expansion):** Bu aşamada, şehir merkezlerindeki büyüme ile birlikte çevre ilçelerde banliyöleşme süreçleri başlar. Şehirlerin yayılması, altyapı ve konut gelişimi ile desteklenir ve bu da yeni yerleşim alanlarının gelişmesine neden olur. 20. yüzyılın ortalarında ABD'de görülen hızlı kentleşme ve banliyöleşme süreçleri, bu aşamayı iyi bir şekilde açıklar. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik büyüme, sanayileşme ve ulaşımın yaygınlaşması, şehirlerin çevreye doğru genişlemesine katkıda bulunmuştur (Burdett ve Sudjic, 2008:45).
- **Metropolitenleşme (Metropolitanization):** Kentleşmenin bu aşamasında, şehirlerarası etkileşimler artar ve büyük metropol alanlar oluşur. Birden fazla şehir merkezi etrafında gelişen kentsel ağlar, bölgesel kalkınma ve entegrasyon süreçlerini hızlandırır. Bu süreç, özellikle küreselleşmenin etkisiyle şehirlerin ekonomik ve kültürel bağlantılarını güçlendirir. Tokyo, New York, Londra, Paris gibi dünya şehirleri bu Metropolitenleşme sürecinin önde gelen örnekleridir. Bu şehirler, sadece kendi ülkeleri içinde değil, küresel ölçekte ekonomik ve kültürel merkezler haline gelmiştir (Clark, 2003:22).
- **Doğunluk ve Yeniden Canlanma (Saturation and Rejuvenation):** Kentleşmenin son aşamasında, büyük kentler ve metropoller belirli bir doğunluk seviyesine ulaşır. Bu durum, şehir içi yoğunluğun azalmasına ve bazı bölgelerin ekonomik ve sosyal olarak geri kalmasına neden olabilir. Ancak, yenilikçi kentsel politikalar ve yeniden canlandırma çabaları ile bu bölgeler tekrar çekici hale getirilebilir. New York'un 1970'lerde yaşadığı ekonomik kriz ve sonrasında geçirdiği yeniden canlanma süreci, bu aşamaya iyi bir örnektir. Şehir, vergi indirimleri, altyapı yatırımları ve kamusal alanların iyileştirilmesi gibi stratejilerle ekonomik canlanmayı başarmıştır (Harvey, 1989:34).

16.3. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmenin nedenlerini ele almak gerekirse, ekonomik, sosyal, teknolojik, politik ve çevresel faktörler gibi çeşitli dinamiklerden oluşur. Kentleşme olgusu toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimlerden doğar. Kentleşmenin nedenleri (Aksu, 1998:266):

1. Ekonomik nedenler,
2. Toplumsal nedenler,
3. Teknolojik nedenler,
4. Devlet politikaları ve siyasal nedenler,

5. Sosyo-psikolojik nedenler,

6. Askeri-politik nedenler olmak üzere 6 neden bulunmaktadır.

1. Ekonomik nedenler: Kentleşme sürecinin ekonomik nedenleri, genellikle sanayileşme, hizmet sektörünün gelişimi, altyapı yatırımları ve kentsel ekonominin çekiciliği gibi dinamiklerle ilişkilidir. Bu süreçler, şehirlerin ekonomik ve sosyal yapısını şekillendirir ve kentleşme oranını doğrudan etkiler.

A- Sanayileşme ve İş Gücü Talebi: Sanayileşme, kentleşmenin en temel ekonomik nedenlerinden biridir. Sanayi devrimi ile birlikte, fabrikaların ve işyerlerinin kent merkezlerinde yoğunlaşması, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru büyük bir iş gücü göçüne yol açmıştır. Bu durum, şehirlerin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sanayi merkezleri, iş fırsatları sunarak kırsal bölgelerde yaşayanları kendine çekmiştir. Örneğin, İngiltere'de 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan sanayi devrimi, kırsal alanlardan kentlere büyük göçlere yol açmış ve bu süreçte Londra, Manchester gibi şehirler hızla büyümüştür (Hall, 1998:39). Kırsal alanlarda genellikle tarıma dayalı bir ekonomi söz konusudur ve tarım sektörü sınırlı iş olanakları sunar. Buna karşın, şehirlerde sanayi, hizmetler, ticaret ve bilgi teknolojileri gibi sektörlerin gelişmiş olması, daha fazla ve çeşitli istihdam olanakları sunar. Özellikle sanayileşme sürecinde, şehirlerde fabrika ve üretim tesislerinin kurulması, kırsal kesimde yaşayan insanların daha iyi maaşlar ve çalışma koşulları için şehirlere göç etmesine neden olmuştur (Davis, 1965:40-53).

B- Ticaret ve Hizmet Sektörlerinin Gelişimi: Ticaretin ve hizmet sektörünün gelişimi, kentlerin büyümesini hızlandıran bir diğer önemli faktördür. Ticaretin yoğunlaştığı şehirler, ekonomik merkezler haline gelmiş ve bu da kentleşmeyi hızlandırmıştır. Hizmet sektörü, özellikle finans, eğitim, sağlık ve turizm gibi alanlarda istihdam yaratmakta ve insanları kente çekmektedir. New York ve Londra gibi şehirler, özellikle finansal hizmet sektörlerinin küresel merkezleri olarak büyümelerini sürdürmüştür. Bu şehirler hem yerel hem de uluslararası iş gücü için büyük bir çekim merkezi haline gelmiştir (Sassen, 2001:27-207).

C- Altyapı ve Teknoloji Yatırımları: Kentleşmenin bir diğer ekonomik nedeni, altyapı ve teknoloji yatırımlarıdır. Modern ulaşım ve iletişim altyapısı, şehirleri daha yaşanabilir ve iş yapılabilir hale getirir. Özellikle metro, otoban, havaalanı gibi ulaşım altyapılarının geliştirilmesi, şehirlerin büyümesini destekler ve daha fazla insanı kentsel

alanlara çeker. Şanghay ve Pekin gibi Çin şehirlerinde, son 30 yılda yapılan büyük altyapı yatırımları, bu şehirlerin dünya çapında finans ve ticaret merkezleri olarak yükselmesine katkı sağlamıştır (Fang & Yu, 2017:112). Kentsel alanlarda devlet ve özel sektör tarafından yapılan altyapı yatırımları, ekonomik aktivitelerin artmasına yol açmıştır. İyi gelişmiş ulaşım, enerji, eğitim ve sağlık altyapıları, şehirlere hem iç hem de dış yatırım çekerek ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu durum, kırsal kesimde yeterli altyapı eksikliği nedeniyle ekonomik fırsat bulamayan insanların şehirlere göç etmesine yol açmaktadır (Satterthwaite, 2007:93). Tarımsal üretimde makineleşmenin artması, daha az iş gücü ile daha fazla üretim yapılmasını sağlamıştır. Bu durum, kırsal bölgelerde tarımsal işlerin azalmasına ve kırsal kesimde yaşayanların iş bulma amacıyla şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründeki bu dönüşüm, kentleşme hızını artıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Bryceson, 2002:725-739).

D- Kentsel Ekonominin Çekiciliği: Şehirler, daha yüksek maaş, daha çeşitli iş fırsatları ve kariyer olanakları gibi ekonomik avantajlar sunar. Şehirlerin ekonomik yapısı genellikle kırsal alanlara göre daha karmaşık ve çeşitlidir, bu da ekonomik kalkınmanın daha hızlı olmasına yol açar. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirginleşir. Hindistan'da Mumbai ve Delhi gibi şehirler, çeşitli ekonomik fırsatlar ve yüksek gelir potansiyeli nedeniyle kırsal bölgelerden büyük bir göç almaktadır. Şehirlerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ve gelişmişliği, bireylerin kırsal bölgelere göre daha yüksek gelir elde etme şansını artırmaktadır. Sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışanlar, tarıma dayalı ekonomilere kıyasla genellikle daha yüksek maaşlar almaktadır. Bu durum, kırsal alanlarda yaşayan insanların daha yüksek yaşam standardına ulaşma umuduyla şehirlere göç etmelerini teşvik etmektedir (Henderson, 2003:47-71).

E- Ekonomik Krizler ve İstihdam Sorunları: Kırsal alanlarda yaşanan ekonomik krizler, tarım sektörünün daralması ve doğal afetler gibi nedenlerle, insanlar iş bulmak ve daha iyi yaşam koşulları sağlamak için şehirlere göç eder. Kentler, kırsal alanlardan farklı olarak çeşitlendirilmiş ekonomik yapıları nedeniyle iş ve gelir fırsatları sunar. 20. yüzyılın ortalarında Latin Amerika ülkelerinde tarımın gerilemesi ve ekonomik krizler, büyük kentlere göçü tetiklemiştir (Portes ve Roberts, 2005:67). Kırsal alanlarda ekonomik fırsatların azlığı, düşük gelir düzeyi ve yoksulluk gibi nedenler de insanları şehirlere göçe zorlar. Şehirlerdeki iş imkanları, sosyal hizmetler ve daha iyi yaşam

koşulları, kırsal fakirlikten kaçışın başlıca nedenleridir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğun olarak gözlemlenmektedir (Todaro, 1976:121).

2. Toplumsal nedenler: Kentleşmenin toplumsal nedenleri, ekonomik nedenlerden bağımsız değildir ve genellikle birbirleriyle iç içe geçmiştir. Eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişim, sosyal güvenlik, kadınların işgücüne katılımı ve sosyal ağların etkisi, kentleşmeyi teşvik eden başlıca toplumsal faktörlerdir. Bu faktörler, kentleşme sürecinin toplumsal boyutunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Genellikle sosyal, kültürel, demografik ve politik faktörlerin bir birleşimini içermektedir. Toplumsal nedenler, insanların yaşam koşullarını iyileştirme arzusuyla kentsel alanlara göç etmelerini ve şehirlerin büyümesine katkıda bulunmalarını açıklar. Bu nedenler, kırsal alanlardaki yaşam standartlarının düşüklüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, sosyal güvenlik ve kadınların iş gücüne katılımı gibi birçok faktörü kapsar. Kentleşmenin toplumsal nedenlerini ve bu süreci etkileyen faktörleri detaylandırarak açıklayalım.

A- Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Erişim: Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, bireylerin kentsel alanlara göç etmesinin önemli toplumsal nedenlerinden biridir. Şehirlerde daha kaliteli eğitim kurumları, üniversiteler ve uzman sağlık hizmetleri bulunmaktadır. Bu durum, kırsal kesimde yaşayan bireyleri ve aileleri çocuklarının eğitimi ve sağlığı için şehirlere göç etmeye teşvik eder. Örneğin, Hindistan'da eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin yüksek olduğu büyük şehirler (Delhi, Mumbai gibi), kırsal alanlardan büyük göçler almaktadır. Kırsal kesimdeki aileler, çocuklarının daha iyi eğitim alması ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için kentlere göç etmektedir. Bhagat, Hindistan'da kentleşmenin ana itici gücünün eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olduğunu belirtmiştir (Bhagat, 2011:1-14).

B- Sosyal Güvenlik ve Yaşam Kalitesi: Kentsel alanlarda yaşayan bireyler, kırsal alanlara kıyasla daha yüksek sosyal güvenlik ve yaşam kalitesine sahiptir. Şehirler, sosyal yardım programları, altyapı hizmetleri (su, elektrik, ulaşım) ve diğer sosyal hizmetler gibi çeşitli olanaklar sunar. Bu hizmetlere olan erişim, kentlere göçü teşvik eden toplumsal faktörlerden biridir. Latin Amerika'da, özellikle Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, sosyal hizmetlerin ve güvenliğin daha iyi olduğu kent merkezleri, kırsal kesimlerden gelen göçmenlerin temel tercih noktaları olmuştur (Roberts, 2005:110).

C- Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini: Kentleşme, kadınların iş gücüne katılımını artıran önemli bir toplumsal süreçtir. Kırsal alanlarda

tarıma dayalı işlerde çalışan kadınlar, kentsel alanlarda çeşitli hizmet ve sanayi sektörlerinde iş bulma olanaklarına sahiptir. Kentlerdeki daha yüksek gelir ve kariyer fırsatları, kadınların ekonomik olarak bağımsız olmalarını ve ailelerinin gelirini artırmalarını sağlar. Türkiye'de son yıllarda, büyük şehirlerdeki hizmet sektörü işlerinin artması, kadınların iş gücüne katılımını teşvik eden önemli bir faktör olmuştur. Bu durum, kırsal kesimden şehirlere olan göçü de artırmıştır (Kandiyoti, 2013:85).

D- Aile ve Sosyal Ağların Gücü: Aile ve sosyal ağlar, bireylerin kentsel alanlara göç etme kararında önemli bir rol oynar. Kentsel alanlarda yaşayan akrabalar veya tanıdıklar, göç eden bireylere iş bulma, barınma ve sosyal adaptasyon konusunda destek olabilir. Bu sosyal bağlar, kentsel alanlara göçü daha cazip hale getirir. Özellikle Afrika'da, sosyal ağların ve geniş aile yapılarının kentsel göç üzerindeki etkisi çok büyüktür. Aile bağları ve akraba ilişkileri, göç eden bireylerin şehirlerde karşılaştığı zorlukları aşmalarında önemli bir rol oynamaktadır (Adepoju, 2005:67).

E- Kültürel ve Sosyal Çeşitlilik: Kentler, farklı kültürel ve sosyal grupların bir araya geldiği ve etkileşimde bulunduğu yerlerdir. Bu çeşitlilik, özellikle genç nüfus için sosyal mobilite ve kültürel değişim fırsatları sunar. Kentlerdeki bu çeşitlilik ve dinamizm, sosyal anlamda daha fazla özgürlük ve ifade imkânı sağlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde New York, Chicago, Los Angeles gibi şehirler, kültürel çeşitliliği ve sosyal dinamizmi ile bilinmektedir. Göçmenlerin yerleşim yeri olarak kültürel ve sosyal yönden çeşitlilik ve gelişmişlik arz etmesi, yerleşim yerini belirleme noktasında öncelikli tercihlerinin başında gelmektedir (Waldinger, 2001:45).

Bunun yanında, kentleşmenin toplumsal nedenleri, fertlerin yaşam kalitesini iyileştirmek için kentsel alanlara göç etmesini teşvik eden çok boyutlu, karmaşık ve dinamik faktörlerdir. Bu faktörler, genellikle ekonomik nedenlerle iç içe geçmiştir ve birbirlerini destekler. Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal ağlar gibi toplumsal unsurlar, kentleşmenin temel itici güçleri arasında yer alır. Literatürde yer alan çalışmalar, bu dinamikleri farklı ülkeler ve bölgeler üzerinden derinlemesine analiz ederek, kentleşme süreçlerinin toplumsal boyutunu anlamamıza katkı sağlamaktadır.

3. Teknolojik nedenler: Kentleşmenin teknolojik nedenleri, şehirleşme sürecini hızlandıran ve kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü teşvik eden çeşitli teknolojik gelişmeleri kapsar. Bu nedenler, sanayi devrimiyle başlayan endüstriyel ve teknolojik yenilikler, ulaşım ve iletişim altyapısındaki ilerlemeler, tarımda makineleşmenin artması ve dijital teknolojilerin gündelik

hayat içerisinde yaygınlaşması gibi faktörleri kapsamaktadır. Teknolojinin gelişimi, üretim ve yaşam standartlarını etkileyerek kentleşmenin hız kazanmasına yol açmıştır.

A- Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Teknolojiler: Sanayi devrimi ile birlikte, buhar gücü, mekanik üretim sistemleri ve fabrika düzeninin ortaya çıkması, büyük şehirlerde işgücü talebini artırmıştır. Tarımdan endüstriye doğru bir kayma yaşanmış ve kırsal kesimden kentsel merkezlere doğru yoğun bir göç başlamıştır. Clark (2009), sanayi devriminin kentleşme üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde analiz ederek, şehirleşmenin endüstriyel ve nitelikli işgücüne olan talep tarafından tetiklendiğini belirtmektedir. Sanayi devrimi, kırsal alanlarda iş imkanlarını sınırlamış ve bu durum büyük şehirlerdeki iş gücü piyasasını genişletmiştir (Clark, 2009:102).

B- Ulaşım ve Altyapı Teknolojilerindeki İlerlemeler: Demiryolları, karayolları ve deniz taşımacılığı gibi ulaşım altyapısındaki gelişmeler, insanların ve malların hareketliliğini artırmıştır. Böylece kent merkezlerine taşınması kolaylaşmıştır. Özellikle demiryolu sistemlerinin kurulması, kırsal bölgelerden kent merkezlerine daha hızlı ve ucuz ulaşımı mümkün kılarak, kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Cronon (1991), Chicago'nun bir demiryolu merkezi olarak nasıl geliştiğini ve bu gelişmenin çevresindeki kırsal bölgeleri nasıl etkilediğini incelemektedir. Demiryolu teknolojisi, şehirleri ekonomik merkezler haline getirerek kentleşmeyi teşvik etmiştir (Cronon, 1991:73).

C- Tarımda Makineleşme ve Verimlilik Artışı: Tarımda makineleşme ve yeni teknolojilerin kullanımı, tarımsal üretim süreçlerini hızlandırarak verimliliği artırmış; ancak, aynı zamanda kırsal alanda iş gücü ihtiyacını azaltmıştır. Bu durum, fazla tarım iş gücünün kentlere göç etmesine yol açmıştır. Hayami ve Ruttan (1985), tarımsal mekanizasyonun iş gücüne olan ihtiyacı nasıl azalttığını ve bunun kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü nasıl teşvik ettiğini analiz etmektedirler. Tarımsal üretimde teknolojik yenilikler, işgücünü daha az gerekli hale getirmiştir. Kırsal kesimin teknolojiye yenilmesidir (Hayami & Ruttan, 1985:132).

D- Dijital Teknolojiler ve İletişim Devrimi: 20. yüzyılın sonlarından itibaren dijital teknolojilerdeki hızlı gelişmeler, özellikle büyük şehirlerde bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, kırsal alanlardan gelen genç ve eğitimli iş gücünü cezbetmiştir. Sassen (2001), bilgi ve iletişim teknolojilerinin küresel şehirlerde nasıl yoğunlaştığını ve bu teknolojik

yoğunlaşmanın göç dinamiklerini nasıl etkilediğini incelemiştir. Dijital ekonominin gelişimi ve yaygınlaşması, kentleşme sürecinin yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır (Sassen, 2001:227).

E- Kent İçi Altyapı ve Şehir Planlaması: Elektrik, su, kanalizasyon sistemleri, telekomünikasyon gibi kent içi altyapı teknolojilerinin geliştirilmesi, kentlerin yaşam kalitesini artırmış ve kırsal nüfusu kentlere çekmiştir. Modern şehir planlaması, güvenli ve sürdürülebilir şehirler inşa ederek kentleşmeyi teşvik etmiştir. Hall (2002), 20. yüzyıl şehir planlamasının modern altyapı sistemleri ile nasıl dönüştüğünü ve bunun kentsel gelişim üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Altyapı teknolojilerinin gelişimi, kentlerin çekim gücünü artırmıştır (Hall, 2002:190).

4. Devlet Politikaları ve Siyasal Politikalar: Kentleşmenin devlet politikaları ve siyasal nedenleri, hükümetlerin, rejimlerin ve yerel yönetimlerin ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için benimsedikleri politikalar ve stratejiler doğrultusunda şekillenir. Devletin kentleşmeyi kontrol etme veya yönlendirme girişimleri, altyapı yatırımları, konut projeleri, sanayi bölgelerinin oluşturulması ve kırsal kesimlerde kalkınma projelerinin planlanması gibi çeşitli mekanizmalarla yapılır. Siyasal nedenler ise kentleşmenin, iktidar mücadelesi, politik gücün yeniden dağıtımı, sosyal kontrol ve kamu düzeninin sağlanması gibi faktörlerden etkilenmektedir.

A- Konut ve Altyapı Politikaları: Devletlerin, şehirlerin planlı bir şekilde büyümesini sağlamak amacıyla konut politikaları ve altyapı yatırımları yapması, kentleşme sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Devletler, özellikle yoğun göç alan büyük şehirlerde konut sorununu çözmek için sosyal konut projeleri geliştirmekte ve kentsel dönüşüm politikaları uygulamaktadır. Harvey (2006), devletlerin kentsel kalkınma ve konut politikalarını ele alarak, bu politikaların nasıl sosyal dengeyi ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla planlandığını ve uygulandığını incelemiştir (Harvey, 2006:68).

B- Sanayi ve Ekonomik Kalkınma Politikaları: Devletlerin sanayi ve ekonomik kalkınma politikaları, genellikle belirli bölgelere yoğun yatırımlar yapılmasını ve sanayi merkezlerinin kurulmasını teşvik eder. Bu, kırsal alanlardan bu merkezlere doğru iş ve yaşam koşulları arayışıyla göçü teşvik eder ve kentleşmeyi hızlandırır. John Friedmann (1986), devletlerin ekonomik kalkınma politikaları çerçevesinde şehirlerin nasıl sanayi merkezleri haline getirildiğini ve bu sürecin kentleşme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir (Friedmann, 1986:72).

C- Şehir Planlama ve Toprak Kullanım Politikaları: Kentleşmeyi düzenlemek ve kontrol altında tutmak için devletler, kapsamlı şehir planlama ve toprak kullanım politikaları uygular. Bu politikalar, şehirlerin büyümesini, genişlemesini ve yeniden yapılanmasını belirleyen yasal düzenlemeler ve stratejiler içerir. Hall (2002), modern şehir planlama politikalarının devlet müdahalesi ile nasıl şekillendiğini ve bunun kentleşme dinamiklerine nasıl yön verdiğini tartışmaktadır (Hall, 2002:123).

D- Göç ve Nüfus Politikaları: Devletler, nüfus hareketlerini kontrol etmek ve göçmenlerin kentsel alanlarda entegrasyonunu sağlamak için çeşitli göç ve nüfus politikaları geliştirir. Örneğin, kırsal kesimlerde ekonomik kalkınmayı teşvik ederek kente göçü yavaşlatmaya çalışabilir veya belirli bölgelerin nüfusunu artırmak için göç politikalarını teşvik edebilir. Castles ve Miller (2009), göç politikalarının kentleşme üzerindeki etkilerini değerlendirerek, devletlerin göç ve nüfus dinamiklerini nasıl yönlendirdiğini açıklamaktadır (Castles & Miller, 2009:84).

E- İktidar ve Sosyal Kontrol Politikaları: Devletler, kentleşmeyi iktidarın konsolidasyonu ve sosyal kontrol aracı olarak da kullanabilirler. Şehirlerde, özellikle büyük metropollerde, devletin otoritesi ve kamu düzeni kontrolü daha güçlü olabilir. Bu nedenle, siyasi istikrarı sağlamak amacıyla kentleşme teşvik edilebilmektedir. Foucault (2007), kentleşmenin sosyal kontrol mekanizması olarak nasıl kullanıldığını ve devletin otoritesinin kentlerde nasıl daha etkin bir şekilde uygulanabildiğini tartışmaktadır (Foucault, 2007:95).

F- Kentsel Yenileme ve Dönüşüm Projeleri ve Politikaları: Devletler, şehirlerin cazibesini artırmak ve ekonomik dinamizmi teşvik etmek için kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri uygular. Bu projeler, genellikle eski şehir merkezlerinin yeniden yapılandırılması, gecekonduların dönüşümü ve modern kentsel alanların oluşturulması gibi müdahaleleri içerir. Jacobs (1961), devletin kentsel yenileme politikalarının şehirlerin gelişimi üzerindeki etkilerini ele alır ve bu politikaların bazen sosyal ayrışma ve ekonomik eşitsizlik gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dikkat çeker (Jacobs, 1961:210).

G- Desantralizasyon ve Merkeziyetçi Yönetim Politikaları: Merkeziyetçi yönetim anlayışıyla yönetilen ülkelerde, hükümetler genellikle büyük şehirlerin kontrolünü ellerinde tutmayı tercih ederler. Bu, büyük şehirlerin ekonomik ve sosyal anlamda daha cazip hale gelmesine yol açarak kırsal alanlardan bu şehirlere göçü teşvik eder. Diğer

yandan, desantralizasyon politikaları, şehirlerin ve yerel yönetimlerin kendi kalkınma stratejilerini belirlemelerine ve uygulamalarına olanak tanır. Bu durumda, yerel yönetimlerin yetkileri arttıkça, küçük ve orta ölçekli şehirlerin büyümesi ve gelişmesi de hızlanabilir. Merkeziyetçilik ve desantralizasyon arasındaki bu dinamik, kentleşme sürecinde kritik bir rol oynar. Örneğin, Türkiye'nin geçmişte uyguladığı merkeziyetçi yönetim modeli, büyük şehirlerde aşırı yoğunlaşmaya neden olmuştur (Keyder, 1987, s. 45). Desantralizasyon politikaları ise Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerde daha dengeli bir kentleşme süreci yaratmıştır.

H- Sosyal Refah Politikaları ve Kentsel Sosyal Hizmetlerin Dağılımı: Devletlerin sosyal refah politikaları ve kentsel sosyal hizmetleri nasıl dağıttığı, kentleşme sürecini doğrudan etkiler. Eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlik hizmetleri gibi sosyal hizmetlerin büyük şehirlerde yoğunlaşması, kırsal alanlardan bu şehirlere olan göçü teşvik eder. Devletlerin, bu hizmetlerin ülke genelinde dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak yerine, büyük şehirlerde yoğunlaştırması da kentleşmeyi hızlandırır. Devletin sosyal hizmetleri büyük şehirlerde yoğunlaştırması, ekonomik fırsatlar kadar sosyal hizmetlere erişim ihtiyacının da insanları kentlere çekmesine neden olur. Avrupa'da, özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelerde sosyal refah politikalarının dengeli dağılımı, kentleşme sürecinin kontrol altında tutulmasını sağlamıştır (Esping-Andersen, 1990:82).

I- Toplumsal Kontrol ve Güvenlik Politikaları: Devletler, kentleşme sürecini toplumsal kontrol ve güvenlik politikaları çerçevesinde de şekillendirebilir. Büyük şehirlerde güvenlik, kamu düzeni ve denetim mekanizmalarının daha etkin olması, devletlerin bu alanlarda kontrolü sağlama isteğini artırır. Özellikle otoriter rejimlerde, kentleşme, rejimin devamlılığını sağlamak için bir araç olarak kullanılabilir. Kentleşme, toplumsal kontrol ve güvenlik açısından avantajlar sağlasa da aynı zamanda sosyal ayrışma ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirebilir. Bu durum, Çin gibi otoriter yönetimlerde görülebileceği gibi, demokratik ülkelerde de gözlemlenebilir (Foucault, 2007:119). Örneğin, Çin'in büyük şehirlerinde uygulanan güvenlik politikaları, kentleşme sürecini doğrudan etkileyen unsurlardan biridir.

J- İdeolojik ve Siyasi Güç Dengesi Stratejileri: Kentleşme, devletin ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı bir araç olabilir. Örneğin, sosyalist rejimlerde kentleşme, sanayi temelli kalkınmanın bir parçası olarak teşvik edilirken, liberal demokrasilerde ekonomik özgürlüğü ve bireysel hakları öne çıkaran bir

perspektifle ele alınır. Sovyetler Birliği döneminde, kentleşme süreci ideolojik amaçlarla yönlendirilmiş ve sanayileşme odaklı politikalar çerçevesinde gelişmiştir. Benzer şekilde, Mao dönemindeki Çin, kentleşmeyi devlet kontrolünü güçlendiren bir araç olarak kullanmıştır (Scott, 1998:101).

K- Siyasi Mobilizasyon: Kentleşme sürecinde önemli bir rol oynar ve kentleşme süreçlerini etkileyen kritik bir faktör olarak karşımıza çıkar. Siyasi mobilizasyonun kentleşmedeki rolü, toplumsal hareketlerin örgütlenmesi, kamu politikalarının oluşturulması, vatandaş katılımının artırılması ve şehirlerdeki demokratik süreçlerin güçlendirilmesi gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Bu süreçler, kentleşmenin hem dinamizmini hem de yönünü etkileyebilir. Kentleşme, siyasi mobilizasyon ve örgütlenme için uygun bir ortam sunar. Bu nedenle, siyasi hareketler ve partiler, kentleşme politikalarını toplumsal mobilizasyon ve destek tabanı oluşturmak için kullanabilirler. Örneğin, kırsal kesimlerden göç eden işçi sınıfı gruplarını şehirlerde örgütlemek, siyasi partilerin stratejik hedeflerinden biri olabilir. Latin Amerika’da, özellikle Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, kentleşme süreçleri sırasında ortaya çıkan toplumsal hareketler ve sendikalar, siyasi partilerin şehir merkezlerinde destek tabanı oluşturmasına olanak sağlamıştır (Portes, 1976:55-80). Kentleşmenin hızlı ve plansız şekilde gerçekleştiği ülkelerde, altyapı eksiklikleri, yetersiz kamu hizmetleri ve artan kent yoksulluğu gibi sorunlar yaşanabilir. Bu tür durumlar, kent sakinlerini daha iyi yaşam koşulları ve haklar talep etmek üzere siyasi mobilizasyona yönlendirebilir. Özellikle gecekonduarda yaşayan ve hizmetlerden yeterince yararlanamayan kent sakinleri, toplumsal örgütlenmeler veya protesto hareketleri aracılığıyla yerel ve ulusal hükümetlere baskı yapabilir. Siyasi mobilizasyon, kentleşme süreçlerinde yerel yönetimler ve merkezi hükümetler tarafından alınacak politikaların şekillenmesine doğrudan etki eder. Kent sakinlerinin talepleri ve siyasi baskıları, kentsel planlama, altyapı geliştirme ve sosyal hizmetlerin sunumu gibi konularda karar alıcıların hareket tarzını belirler. Bu süreç, demokratik ülkelerde özellikle seçim dönemlerinde daha belirgin hale gelir. Hindistan’da büyük şehirlerdeki siyasi mobilizasyon, yerel yönetimlerin su ve kanalizasyon hizmetleri, barınma, ulaşım gibi konularda politikalarını gözden geçirmesine neden olmuştur (Harvey, 2008:23-25). Kentleşme, yerel yönetimlerin demokratikleşmesine ve halkın karar alma süreçlerine katılımının artmasına yol açar. Yerel yönetimler, kent sakinlerinin sorunlarını daha iyi anlamak ve çözmek için katılımcı demokrasiyi teşvik eder. Bu, yerel siyasetle ilgilenen bireylerin ve grupların

mobilizasyonunu artırır ve kentlerde daha fazla siyasi katılımın önünü açar (Dahl, 1961:56-58). Kentleşme ile birlikte artan nüfus, aynı zamanda daha geniş katılım ve temsil ihtiyacını da beraberinde getirir. Siyasi mobilizasyon, kentsel alanlarda yaşayan insanların siyasi süreçlere daha aktif katılmasını sağlar. Bu süreç, daha kapsayıcı bir demokrasi kültürünün gelişmesine katkıda bulunur. Brezilya'nın Porto Alegre kentinde uygulanan "**Katılımcı Bütçeleme**" (**Participatory Budgeting**) modeli, vatandaşların yerel yönetim bütçesi üzerinde doğrudan söz sahibi olmalarını sağlayarak kentsel yönetimde demokratik katılımı artırmıştır (Abers, 2000:45-47). Kentleşme ile birlikte şehirlerdeki nüfus yoğunluğu artar ve bu, bireylerin siyasi, ekonomik ve sosyal hak taleplerini organize etmesi için bir ortam hazırlar. Siyasi mobilizasyon, kentsel alanlarda yaşayan bireylerin haklarını savunmak ve daha iyi yaşam koşulları talep etmek için bir araya gelmesine olanak tanır. Bu tür hareketler, işçi hakları, barınma hakkı, çevre koruma ve toplu taşıma gibi çeşitli konular üzerinde odaklanabilir. 1970'lerde ABD'deki büyük şehirlerde toplumsal hareketlerin artması, sivil haklar hareketinin yükselmesi ve sosyal adalet taleplerinin siyasi ajandaya taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Latin Amerika'da da "**Şehir Hakkı**" hareketi, yoksul mahallelerdeki halkın daha iyi barınma ve altyapı hizmetleri taleplerini dile getirdiği örneklerden biridir. Sosyal heterojenlik ve siyasi katılım durumu, kentleşme, farklı etnik, dini ve sosyal grupların bir araya geldiği şehirlerde sosyal heterojenliği artırır. Bu çeşitlilik, kent sakinlerinin ortak çıkarlarını savunmak ve haklarını talep etmek için örgütlenmesine yol açabilir. Bu durum, siyasi mobilizasyonun temel unsurlarından biridir. Kentlerde yaşayan insanlar, daha yüksek eğitim seviyeleri, daha fazla medya ve bilgiye erişim imkânları ve daha yüksek farkındalık düzeyleri sayesinde siyasi süreçlere daha aktif katılırlar. Bu da kentleşmenin siyasi mobilizasyon üzerindeki doğrudan etkilerinden biridir (Lipset, 1959:80-82). İç ve dış göçler sonucu kentleşen şehirlerde yeni kentsel kimlikler oluşur ve bu kimlikler de siyasi mobilizasyona etkide bulunabilir. Yeni gelen göçmen grupları, kentlerde kendilerini ifade edebilmek ve haklarını savunabilmek için örgütlenebilirler. Örneğin, bir bölgede yoğunlaşan etnik veya dini bir grup, kendisini tanıtmak ve temsil edilmek için siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla mobilize olabilir (Portes & Rumbaut, 2006:205-207).

L- Uluslararası Finans ve Kalkınma Ajanslarının Rolü: Uluslararası finans ve kalkınma ajansları, kentleşme süreçlerini desteklemek, düzenlemek ve yönetmek için önemli roller üstlenirler. Bu ajanslar, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir

kentleşmeyi teşvik etmek ve şehirlerin karşı karşıya olduğu ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli projeler ve programlar yürütürler. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası kalkınma ajansları, kentleşme politikaları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu kurumlar, gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme sürecini, kredi ve fon politikaları aracılığıyla etkiler. Bu ajansların önerdiği neoliberal politikalar, genellikle altyapı projelerine büyük yatırım yapılmasını ve büyük şehirlerin ekonomik merkezler olarak geliştirilmesini teşvik eder (Sassen, 2001:42). Bu durum, kentleşmenin hızlanmasına ve bölgesel dengesizliklerin artmasına yol açabilir. Uluslararası finans kuruluşları ve kalkınma ajansları, kentleşme projelerine finansman sağlamak için krediler, hibeler ve yatırımlar sunar. Bu kuruluşlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı projeleri için kritik finansman kaynaklarıdır. **Dünya Bankası (World Bank):** Dünya Bankası, kentsel altyapı geliştirme, ulaşım, su ve kanalizasyon sistemleri gibi projeler için önemli bir finansman kaynağıdır. Örneğin, 2020 yılında Dünya Bankası, Nairobi, Kenya için kentsel ulaşım altyapısını geliştirmek amacıyla 300 milyon dolarlık bir kredi sağladı. **Asya Kalkınma Bankası (ADB):** Asya Kalkınma Bankası, Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerde kentsel gelişimi desteklemek için çeşitli projelere fon sağlamaktadır. Özellikle su yönetimi ve toplu taşıma projeleri gibi alanlarda aktif rol oynar. Uluslararası ajanslar, kent yönetimleri ve yerel otoriteler için teknik yardım ve kapasite geliştirme programları sağlar. Bu programlar, belediyelerin ve yerel yönetimlerin planlama, yönetim ve uygulama kapasitelerini artırmayı hedefler. **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP):** UNDP, yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadele etme kapasitelerini artırmak amacıyla teknik eğitimler ve danışmanlık hizmetleri sunar. Özellikle sürdürülebilir şehir planlaması ve risk yönetimi konularında kapasite geliştirme programları yürütür. **Uluslararası Para Fonu (IMF):** IMF, kentsel altyapı projelerinin finansal sürdürülebilirliği ve mali yönetim kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik teknik destek sağlar (United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT). (2010). State of the World's Cities 2010/2011: Bridging the Urban Divide. UN-HABITAT, s. 35-36). Uluslararası ajanslar, kentleşme politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında hükümetlere ve yerel yönetimlere danışmanlık hizmetleri sunar. Bu danışmanlıklar, genellikle kentsel planlama, arazi yönetimi, toplu taşıma, atık yönetimi ve sürdürülebilir enerji kullanımı gibi alanlarda yoğunlaşır. **OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü):** OECD, şehirlerin sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturmasına yardımcı olmak için kentsel politika değerlendirmeleri ve tavsiyeler

sunar. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kentsel yenileme ve entegrasyon stratejileri önerir. **Avrupa Kalkınma ve Yeniden Yapılandırma Bankası (EBRD)**: EBRD, şehirlerin yeşil enerji ve düşük karbonlu ekonomi geçişlerini desteklemek amacıyla politikalar ve stratejiler geliştirir (OECD. (2012). *Compact City Policies: A Comparative Assessment*. OECD Publishing, s. 89-91). Uluslararası ajanslar, kentleşme politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında hükümetlere ve yerel yönetimlere danışmanlık hizmetleri sunar. Bu danışmanlıklar, genellikle kentsel planlama, arazi yönetimi, toplu taşıma, atık yönetimi ve sürdürülebilir enerji kullanımı gibi alanlarda yoğunlaşır. **OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü)**: OECD, şehirlerin sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturmasına yardımcı olmak için kentsel politika değerlendirmeleri ve tavsiyeler sunar. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kentsel yenileme ve entegrasyon stratejileri önerir. **Avrupa Kalkınma ve Yeniden Yapılandırma Bankası (EBRD)**: EBRD, şehirlerin yeşil enerji ve düşük karbonlu ekonomi geçişlerini desteklemek amacıyla politikalar ve stratejiler geliştirir (OECD, 2012: s.89-91). Uluslararası finans ve kalkınma ajansları, kentleşmenin yönetimi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşviki konularında hayati bir rol oynamaktadır. Sağladıkları finansman, teknik yardım, politika geliştirme, küresel ağ oluşturma ve çevresel ve sosyal dönüşüm projeleri ile kentleşmenin olumlu etkilerini maksimize ederken, olumsuz etkilerini minimize etmeye çalışırlar. Bu ajanslar, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerin modernleşme ve kalkınma süreçlerini destekleyerek, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir olmasını imkân sağlayan politikaları ve projeleri desteklerken, altyapının yaşanabilir ve yönetilebilir olmasını, kentlerin ve çevresinin bilinçli olarak akılcı ve verimli kullanımını teşvik eden, sosyal eşitsizliği azaltan, korumacı ve kapsayıcı kentlerin oluşumuna katkıda bulunurlar.

5. Sosyo-Psikolojik nedenler: Kentleşme sürecinde sosyo-psikolojik nedenler, bireylerin ve grupların şehirleşme dinamiklerine verdiği tepkiler ve bu tepkilerin sosyal ve psikolojik sonuçları açısından önemli bir rol oynar. Sosyo-psikolojik etkenler, kentleşmenin insan davranışları üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur ve kentleşme sürecinin toplumsal uyum, sosyal ilişkiler ve bireysel kimlik üzerindeki etkilerini inceler. Kentleşme, bireylerin sosyal statülerinde ve kimlik algılarında önemli değişimlere yol açar. Kırsal alanlarda yaşayan bireyler, kentlere göç ettiklerinde yeni bir sosyal çevre ve kültürel yapı ile karşılaşır. Bu süreçte, bireyler hem eski kimliklerini koruma hem de yeni kentsel ortama uyum sağlama ihtiyacı hissederler. Yeni kent ortamı, bireylerin sosyal statülerini yeniden değerlendirmelerine

ve kimliklerini yeniden tanımlamalarına neden olabilir. Örneğin, kırsal alanlarda daha geleneksel roller üstlenen bireyler, kentlerde daha modern ve özgür bir kimlik arayışına girebilir (Giddens, 1991:34-36). Kentleşme süreci, bireyler arasında yabancılaşmaya ve sosyal bağların zayıflamasına yol açabilir. Özellikle hızlı kentleşme ile birlikte sosyal yapılar ve değer sistemleri değiştiğinde, bireyler kendilerini çevrelerinden kopmuş hissedebilirler. Emile Durkheim'in "**anomi**" kavramı, kentleşmenin neden olduğu sosyal düzensizlik ve norm kaybını tanımlar. Hızla büyüyen şehirlerde, bireyler yeni sosyal normlara uyum sağlamakta zorlanabilir ve bu da toplumsal uyumsuzluklara yol açabilir (Durkheim, 1897:189-191). Kentlerde yoğunlaşan nüfus, farklı kültürel ve etnik grupların bir arada yaşamasını zorunlu kılar. Bu durum, bireyler ve gruplar arasında sosyal çatışmalara ve uyumsuzluklara neden olabilir. Bu tür uyumsuzluklar, topluluklar arasında önyargıların ve ayrımcılığın artmasına yol açabilir. Sosyopsikolojik açıdan bakıldığında, bu tür sosyal çatışmaların ve baskıların bireyler üzerinde stres ve kaygı yaratabileceği ve bunun da bireysel ve toplumsal sağlığı olumsuz etkileyebileceği gözlemlenmiştir (Allport, 1954:49-51). Kentleşme sürecinde bireyler, yeni sosyal gruplar ve topluluklarla etkileşim kurma ve yeni aidiyet alanları bulma eğilimindedir. Kentlerdeki göçmen toplulukları, işçi sendikaları, öğrenci grupları veya farklı kimlik grupları, bireyler için yeni sosyal bağlar ve topluluklar oluşturur. Bu tür yeni sosyal gruplar ve aidiyetler, bireylerin sosyopsikolojik olarak kent ortamına uyum sağlamasına ve kent yaşamının karmaşıklıklarıyla başa çıkmasına yardımcı olabilir (Sennett, 1977:88-90). Kentleşme, kırsal alanlardaki güçlü sosyal bağların ve destek ağlarının kaybına yol açabilir. Geleneksel (kırsal) toplumlarda aile, komşuluk ve topluluk desteği önemli bir sosyal güvenlik ağı sunar. Ancak kentleşme ile birlikte bireyler, bu destek ağlarından uzaklaşarak daha izole bir yaşam sürmeye başlar. Sosyal destek ağlarının zayıflaması, bireylerin yalnızlık, depresyon ve diğer ruh sağlığı sorunları yaşamasına yol açabilir (Putnam, 2000:204-206). Kentleşme, bireylerin toplumsal ve ekonomik hareketliliğini artırarak, sosyal statü ve fırsat eşitliğinde önemli değişimlere yol açar. Kırsaldan kente göç eden bireyler, kent ortamında eğitim, iş ve sosyal hizmetlere daha fazla erişim sağlama fırsatı bulabilir. Bu süreç, bireylerin sosyal mobilizasyonunu teşvik eder ve toplumsal tabakaların yeniden şekillenmesine neden olabilir (Smelser, 1962:145-148). Kentleşme süreci, bireylerin davranış kalıplarında ve sosyal normlara uyum sağlamalarında önemli değişikliklere yol açabilir. Kent ortamında daha anonim ve bireyci bir yaşam tarzı gelişebilir. Bu durum, bireylerin sosyal etkileşimlerinde ve iletişim biçimlerinde değişikliklere yol açar. Kentlerde, bireyler sosyal kontrol mekanizmalarından daha az etkilenebilir ve bu da yeni sosyal normların ve davranış kalıplarının gelişmesine neden olabilir (Wirth, 1938:17-18). Sosyopsikolojik nedenler, kentleşme sürecinin toplumsal yapılar ve bireysel davranışlar üzerindeki etkilerini

anlamada kritik bir rol oynar. Kentleşme, bireylerin kimlik algılarında, sosyal ilişkilerinde ve psikolojik durumlarında önemli değişikliklere yol açabilir. Bu değişimlerin anlaşılması, kent planlaması ve sosyal politikalar açısından önemlidir ve kentleşme sürecinin yönetiminde dikkate alınması gereken temel faktörlerden biridir.

6. Askeri-Politik nedenler: Kentleşmede askeri-politik faktörler, kentleşme sürecini etkileyen çeşitli dinamikleri içerir. Askeri faktörlerin kentleşme üzerindeki etkilerini anlamak için, bu faktörlerin tarihsel, stratejik, ekonomik ve sosyal bağlamlarda nasıl rol oynadıklarına bakmak gerekir. Kentleşmenin askeri, politik ve stratejik nedenleri, şehirlerin askeri amaçlarla, güvenlik kaygılarıyla veya politik stratejiler çerçevesinde büyümesini ve gelişmesini ele alır. Kentleşmede askeri nedenlerin getirdiği sonuçlar, askeri stratejiler, savunma politikaları ve güvenlik kaygıları doğrultusunda şehirlerin yapılarını, büyüme dinamiklerini ve gelişme süreçlerini derinden etkilemiştir. Bu sonuçlar, kentleşme üzerinde çeşitli etkiler doğurarak sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapıları biçimlendirmiştir. Bu nedenler, ülkelerin savunma stratejileri, askeri varlıkları, jeopolitik konumları ve ulusal güvenlik politikalarıyla yakından ilişkilidir. İşte bu faktörler şunlardır:

A- Stratejik Askeri Faktörler

- **Savunma ve Güvenlik Stratejileri:** Tarih boyunca, birçok şehir ve kasaba, askeri savunma stratejileri nedeniyle kurulmuştur. Örneğin, doğal savunma avantajlarına sahip bölgelerde (dağlar, nehirler, sahil) kurulan şehirler, askerî açıdan stratejik noktalarda yer almıştır. Savaş sonrası kentlerin yeniden yapılanması, kentlerin yeniden planlanmasına, altyapı ve konut ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik büyük yatırımlara yol açmıştır. Bu süreç, genellikle daha modern ve dayanıklı şehirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kentlerin güvenlik risklerini minimize etmek amacıyla yapılan kent planlaması, şehirlerin fiziksel yapısını ve büyüme dinamiklerini şekillendirmiştir. Güvenliğin sağlanması amacıyla belirli bölgelerdeki yoğunluk azaltılırken, diğer bölgeler güçlendirilmiştir.
- **Sınır Bölgelerinin Güçlendirilmesi:** Askerî açıdan hassas olan sınır bölgelerinde kentleşme, sınır güvenliğini ve askeri varlığı güçlendirmek için bir strateji olarak kullanılmıştır. Bu durum, askeri üslerin, garnizonların ve sınır kasabalarının kurulmasını teşvik etmiştir.

B- Ekonomik ve Askeri Kalkınma

- **Askeri Harcamaların Etkisi:** Askeri harcamalar, özellikle savunma sanayisine bağlı şehirlerde önemli bir ekonomik büyüme faktörüdür. Bu tür yatırımlar, altyapı gelişimini teşvik eder ve kentleşme sürecini hızlandırabilir. Askeri harcamalar, bazı şehirlerin ekonomik kalkınmasını tetikleyebilir. Örneğin, savunma sanayisi fabrikalarının veya askeri mühimmat depolarının bulunduğu şehirler, iş gücü çekebilir ve çevresinde hizmet sektörünü ve diğer ekonomik faaliyetleri canlandırabilir. Askeri sanayi bölgelerinin kurulması ve gelişmesi, yerel ekonomilerin canlanmasına yol açmış ve iş gücü çekerek kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Örneğin, savunma sanayi fabrikalarının ve lojistik merkezlerin bulunduğu şehirler hem sanayi sektörü hem de hizmet sektörlerinde büyüme sağlamıştır. Bu da şehirlerin altyapılarının gelişmesine ve daha fazla göç almasına neden olmuştur.
- **Mühimmat Üretimi ve Askeri Sanayi Bölgeleri:** Kentleşmenin yoğun olduğu bölgeler, bazen mühimmat üretimi ve diğer askeri teçhizatların üretimi için ekonomik merkezler haline gelmiştir. Bu durum, bölgedeki nüfus yoğunluğunu artırabilir. Özellikle savaş dönemlerinde veya çatışma bölgelerine yakın yerlerde, mühimmat ve diğer askeri ekipmanların üretimi için endüstriyel merkezler oluşturulması, bölgenin kentleşme sürecine katkıda bulunabilmektedir.

C- Toplumsal ve Demografik Etkiler

- **Askeri Görev Yerleşimleri:** Askeri birliklerin veya üslerin varlığı, yakın çevresinde askeri personel ve aileleri için yerleşim alanlarının oluşmasına neden olabilir. Bu da bölgede sosyal yapının ve hizmet sektörünün gelişmesine katkı sağlayarak kentleşmeyi teşvik eder. Askeri üslerin, garnizonların veya lojistik merkezlerin varlığı, çevresinde sivil yerleşim alanlarının oluşmasına ve genişlemesine neden olabilir. Bu durum, yerel ekonomiyi canlandırabilir ve nüfusun bölgeye göçünü teşvik edebilir. Askeri yönetimlerin veya hükümetlerin kentleşme üzerindeki doğrudan etkisi, kentlerin büyüme ve gelişme hızlarını etkilemiştir. Özellikle askeri hükümetler döneminde, stratejik olarak önemli bölgelerdeki kentleşme faaliyetleri artmış ve altyapı yatırımları yoğunlaşmıştır.
- **Göç ve Yeniden Yerleşim:** Askeri operasyonlar veya stratejik kararlar, büyük ölçekli göç hareketlerine ve dolayısıyla kentleşme süreçlerine yol açabilir. Örneğin, savaş veya iç karışıklıklar nedeniyle kırsal alanlardan şehir merkezlerine doğru göçlerin artması,

kentleşme oranlarını etkileyebilir. Askeri operasyonlar veya savaşlar nedeniyle oluşan göç hareketleri, kentleşme üzerinde doğrudan etkili olabilir. Savaş bölgelerinden kaçan nüfus, daha güvenli olan şehir merkezlerine veya büyük yerleşim bölgelerine yerleşebilir. Savaş bölgelerinden kaçan veya askeri birliklerin bulunduğu alanlara yerleşen nüfus, kentlerin demografik yapısını değiştirmiştir. Bu göç dalgaları, kentlerin hızlı büyümesine, altyapı ve konut talebinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, göç eden nüfusun kültürel ve sosyal etkileri, şehirlerin toplumsal dokusunu da etkilemiştir.

D- Sosyo-Politik ve Jeopolitik Faktörler

- **Askeri Yönetim ve Kentleşme Politikaları:** Özellikle askeri darbeler veya askeri yönetimler altında, belirli şehirlerin veya bölgelerin stratejik önemleri artırılabilir ve bu da hedeflenen bir kentleşme politikasını doğurabilir. Kentleşme politikaları, askeri ve jeopolitik stratejilere uygun olarak belirlenebilir. Örneğin, belirli bir bölgenin jeopolitik kontrolünü artırmak ve etki alanını genişletmek amacıyla o bölgede yoğun kentleşme politikaları uygulanabilmektedir.
- **Jeopolitik Konumlandırma:** Askeri olarak stratejik konumlara sahip olan şehirler, aynı zamanda jeopolitik önem taşıyan yerleşim yerleri olabilir. Bu tür bölgelerde askeri güçlerin ve yapıların varlığı, kentleşme politikalarını etkileyebilir. Deniz limanları, boğazlar, dağ geçitleri gibi stratejik noktaların askeri savunma ve kontrolünü sağlamak amacıyla bu bölgelerde kentleşme teşvik edilebilir. Bu durum, ticaret yollarının güvenliği ve askeri hareketlilik açısından kritik olabilir. Bu tür kentleşme politikaları, şehirlerin güvenliğini artırırken, aynı zamanda yerel halkın ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemiştir. Jeopolitik açıdan önemli bölgelerdeki kentleşme, bu bölgelerin kontrolünün ve yönetiminin kolaylaşmasını sağlamıştır.

E- Savunma ve Güvenlik Stratejileri

- **Stratejik Şehirlerin Kurulması:** Kentleşme, askerî açıdan stratejik olan bölgelerde bilinçli bir şekilde teşvik edilebilir. Bu bölgeler, savunma avantajlarına sahip yerlerde kurulur ve askeri amaçlar doğrultusunda geliştirilebilir. Örneğin, dağ eteklerinde veya deniz kenarlarında bulunan şehirler, savunma açısından önemli pozisyonlar olarak seçilebilir. Bu tür yerleşim bölgeleri genellikle savunma açısından avantajlı olan dağ etekleri, deniz kenarları veya sınır bölgelerinde kurulur. Bu durum, bu şehirlerin daha fazla nüfus çekmesine ve hızlı bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Askeri varlık ve tesislerin bulunması, bu şehirlerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı da teşvik etmiştir.

- **Sınır Güvenliği ve Üsler:** Sınır bölgelerine yakın yerleşim yerlerinin kurulması ve geliştirilmesi, askeri birliklerin lojistiğini ve operasyonel etkinliğini artırmak için önemli bir strateji olabilir. Sınır bölgelerindeki şehirler ve kasabalar, askeri üsler ve garnizonların varlığı ile kentleşme sürecini hızlandırabilmektedir.

F- Politik ve İdari Kontrol

- **Askeri ve Sivil Yönetim Arasındaki İlişkiler:** Özellikle askeri yönetimler veya askeri hükümetler döneminde, belirli şehirler ve bölgeler, stratejik bir kontrol amacıyla daha fazla kaynak ve yatırımla desteklenebilir. Bu da kentleşmeyi doğrudan etkileyen bir faktör olabilir.
- **Politik ve Sosyal Mobilizasyon:** Askeri hükümetler veya otoriter rejimler, stratejik önem taşıyan bölgelerde kentleşme politikalarını kullanarak politik ve sosyal mobilizasyonu artırabilir. Nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaştırılması, sosyal denetim ve kontrol mekanizmalarını kolaylaştırabilmektedir.

G- Ulusal Güvenlik Politikaları

- **Askeri Planlama ve Şehirleşme:** Ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde askeri planlama, belirli bölgelerin şehirleşme düzeyini ve altyapı yatırımlarını etkileyebilir. Bu tür politikalar, güvenlik risklerini azaltmayı ve askeri etkinliği artırmayı amaçlar. Askeri altyapı projeleri, şehirlerin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Askeri yollar ve demiryolu hatları, şehirlerarası ulaşımı kolaylaştırarak ticaret ve sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, bu tür altyapı projeleri, şehirlerin daha güvenli ve ulaşılabilir hale gelmesini sağlamıştır.
- **Kent Güvenlik Stratejileri:** Özellikle kritik altyapıların korunması ve güvenliğinin sağlanması amacıyla kentleşme stratejileri belirlenebilir. Şehirlerin savunula birliği, yolların ve ulaşım ağlarının askeri operasyonlara uygunluğu gibi faktörler dikkate alınarak planlama yapılabilir.

Askeri, politik ve stratejik nedenler, kentleşme süreçlerini derinlemesine etkileyebilmektedir. Bu faktörler, askeri ve siyasi stratejilerle iç içe geçmiş olup, ülkelerin savunma, güvenlik ve ekonomik politikalarını şekillendirebilmektedir.

16.4. Kentleşmenin Maliyetleri

Kentleşme süreci, çeşitli ekonomik, sosyal ve çevresel maliyetleri de beraberinde getirir. Bu maliyetler, şehirlerin büyümesi ve yoğunlaşması ile birlikte artar ve çeşitli alanlarda toplumun karşısına çıkabilir. Kentleşmenin maliyetleri genellikle dört ana başlık altında incelenebilir: altyapı maliyetleri, çevresel maliyetler, sosyal maliyetler, ekonomik maliyetler, sağlık maliyetleri ve yönetsel maliyetler.

1. Altyapı ve Çevresel Maliyetleri

Kentleşme sürecinin getirdiği en büyük maliyetlerden biri altyapı yatırımlarıdır. Artan nüfus ve yoğunluk, yollar, köprüler, toplu taşıma, su ve kanalizasyon sistemleri gibi altyapı ihtiyaçlarının hızla artmasına neden olur. Kentleşme, altyapı ihtiyaçlarını artırır. Yeni yollar, köprüler, su ve kanalizasyon sistemleri, elektrik ve doğalgaz hatları gibi temel altyapıların inşası ve bakımı yüksek maliyetlidir. Kentleşmeyle birlikte, mevcut altyapının yenilenmesi veya genişletilmesi gerekebilir. Bu süreç, büyük sermaye yatırımları ve uzun süreli planlamalar gerektirir. Ayrıca, aşırı yoğunlaşma nedeniyle trafik sıkışıklığı ve ulaşım sorunları gibi ek maliyetler de ortaya çıkabilir. İstanbul gibi mega kentlerde, yeni metro hatları, otoyol projeleri ve tünel yapımları için milyarlarca dolarlık yatırımlar yapılmaktadır. Bu maliyetler hem yerel yönetimler hem de merkezi hükümet bütçeleri üzerinde büyük bir yük oluşturur (Bertaud, 2003:379-400). Kamu maliyetleri ise, devletin veya belediyelerin halka hizmet arz etmesinden dolayı gereken finansal harcamalardır. Bunlardan birkaçı, eğitim, sağlık, temizlik, yol, su, elektrik, ulaşım, konut, kanalizasyon yapımı gibi demografik yatırımları içeren, harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Nüfus artışı, kentlerin daha çok yatırımlara muhtaç hale getirmektedir. Georg Simmel (1858-1918), "**metropol ve zihinsel yaşam**" (1903), adlı makalesinde kentleri para ekonomisinin beşiği olarak değerlendirmektedir. Georg Simmel, sosyolojinin klasikleri arasında yer alan ve klasik sosyolojinin toplumu holistik/bütüncül açıklama denemelerini dışarıda tutarak, toplumsal yaşamı anlayabilmek ve açıklayabilmek için gündelik yaşamın kesitlerine odaklanan öncü sosyologlardandır. Simmel'e göre, metropol ticari etkinliğin kentte çok yönlülüğü ve yoğunluğunu sağlarken, her zaman para ekonomisinin merkezi olmuştur. Ekonomik değişimin çokluğu üzerine yoğunlaşmakta; ekonomik bileşenler arasındaki durumun, sosyal mesafeyi artırdığını ve kişisel ilişkilerin yüzeysel hale geldiğini öne çıkarmıştır (Aksu, 1998:266-267). Kentleşme, doğrudan ve dolaylı çevresel maliyetlere yol açar. Şehirlerin büyümesiyle birlikte ormanlar, tarım arazileri ve doğal yaşam alanları tahrip olur. Şehirlerde artan sanayi faaliyetleri, araç kullanımı ve enerji tüketimi, hava ve su kirliliğine yol açar. Ayrıca, katı atık yönetimi, su

kaynaklarının azalması ve iklim değişikliği gibi sorunlar da kentleşmenin çevresel maliyetleri arasında yer alır. Meksiko Şehri gibi yoğun kentlerde, hava kirliliği önemli bir sağlık ve çevre sorunudur. Bu durum, solunum yolu hastalıklarının artmasına ve çevre sağlığının bozulmasına neden olur (Davis, 2006:121-123). Kentleşme nüfus yoğunluğunun artmasına paralel olarak kirliliğin (hava, su, çevre kirliliğinin) artması, gürültü kirliliği, çarpık sanayileşmenin getirmiş olduğu alt yapısız ve plansız uygulamaların neticesinde fabrikalar ile yaşamsal konutlar iç içedir. Sanayi sektörünün çevreye bıraktığı katı atıklar, ağır gazlar, karbon bileşimi partiküler maddelerin havaya verilmesi, trafik, otopark, yeşil sahaların darlığı, sosyo-psikolojik bozuklukların yol açtığı ve insan üzerinde yıpratıcı etkileri yoğun olan maliyetlerdir. Az gelişmiş ülkelerde büyük şehir yapısı çok merkezli bir bünye arzeden durum taşımaktadır. Karmaşık ve sağlıksız bir görünüme sahiptir. Plan ve programsız yapılaşmanın hâkim olduğu bir yapıya sahiptir. Örneğin Brezilya'da Rio şehri, Hindistan'da Bombay, Pakistan'da Karaci, Meksika'da Mexico City bunlara örnek olarak verilebilir. Büyük şehirlere yönelik göçlerin yarattığı baskı sıhatsız şehirleşme yapıların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle göçler yolu ile gelen fakir ve işsiz insanların daha çok şehir merkezinden uzak **varoşlarda (banliyö)** yaşamak zorunda kalmışlardır. Buralar yol, su, elektrik, kanalizasyon, sağlık ve eğitim donatımı, arazi kullanımına ilişkin düzenleme ve imar planları olmadığından "**gecekondular**" tipi bir yerleşme birimleri oluşmaktadır. Dolayısıyla göç yolu ile gelen geliri düşük kesimin şehirleşme süreci içerisinde oluşan sosyo-kültürel yapının dışında kalmaları bu kesimin sosyal bütünleşmenin dışında kalmalarına neden olmuştur (Aksu, 1998:266-267).

Bir şehrin oluşmasında ve kuruluş yeri seçiminde iki nokta önem kazanır. Birincisi, şehrin hangi nitelikleri ve özellikleri bünyesinde barındırdığı ve ikinci olarak da şehrin yatay ve dikey bütünleşme, yayılma ve yoğunlaşma durumu temel alınarak oluşmaktadır. Mevcut alt ve üst yapının karmaşıklaşan ağlar ile birbirine etkileri olan, dinamik bir yapı arzeden, ekonomik süreç doğrultusunda gelişme gösteren, cemiyet kültürünün hâkim olduğu, ilişkilerin resmileştiği bir sosyal yapı günümüzde kentlerde görülen önemli hususlardandır. Nüfus ve ekonomik faaliyetlerle birlikte şehrin dinamik bir yapı arz ederek çevreye yayılması ve büyümesi, şehir içi farklılaşma ve merkeze bağlı alt merkezlerin olunması sonucunda metropol dediğimiz kapsamlı ve kompleks bir yapı ortaya çıkmaktadır. Burada çekirdek şehir ve buna bağlı olarak çok miktarda alt merkezlerden oluşan bir yapı söz konusudur. Genelde bürokrat ve zengin kesim şehir çekirdeğine yakın olarak yaşarken düşük gelirli kesim ise alt merkezlere doğru kaymaktadır. Ancak, yerleşim kaliteleri bakımından, kentin ana çekirdeği ile kentin dışı doğru

yayılması sonucunda oluşan alt merkezli yerlerde yaşam ve yerleşim kaliteleri farklıdır. Şehirden uzaklaştıkça yaşam standardı düşmektedir (Aksu, 1998:267).

Bugün ülkemizde merkezden çevreye yayılma, iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi şehir içindeki arazi rantlarının yüksek olması şehrin merkezden uzaklaşma ve çevreye yayılma zorunlu kılmaktadır. Örneğin, İstanbul-İzmit, İzmir-Manisa, Bursa-Yalova, Zonguldak-Karabük, Adana-Mersin gibi örnekler verilebilir. İkinci olarak merkezden alt merkezlere doğru bir hareketliliğin oluşmasıdır. Bu çevreye yayılmada alt merkez içerisindeki arazi rantının yüksekliği, şehir yapısı ile alt ve üst yapı donanımları, ulaşım masraflarının yüksekliği, konut giderlerinin 1/4 nispetinde olması gibi faktörler etkili olmaktadır. Meselâ, İstanbul'dan doğu-batı ekseninde Çorlu ve Gebze'ye doğru, Ankara'dan Kırıkkale'ye doğru, İzmir'den Manisa'ya doğru yayılmalar buna örnek verilebilir (Aksu, 1998:267).

2. Sosyal ve Ekonomik Maliyetler

Kentleşme, toplumsal dengesizliklerin artmasına ve sosyal maliyetlerin yükselmesine neden olabilir. Bu maliyetler, yoksulluk, suç oranlarının artışı, sosyal uyum sorunları ve toplumsal çatışmalar şeklinde ortaya çıkabilir. Kentlerdeki hızlı nüfus artışı, konut yetersizliği ve düşük yaşam standartları gibi sorunları beraberinde getirir. Ayrıca, göç eden bireylerin entegrasyon sorunları ve sosyal hizmetlere erişimde yaşanan zorluklar, sosyal maliyetleri artırır. Mumbai, Hindistan'da gecekondu mahallelerinin artışı, yoksulluk ve gelir eşitsizliğini artırırken, aynı zamanda suç oranlarının yükselmesine ve sosyal çatışmaların doğmasına neden olmuştur (Jacobs, 1961:184-186). Kentleşme, ekonomik maliyetler doğurabilir. Özellikle, büyük şehirlerde yaşanan aşırı yoğunlaşma, işgücü piyasasında dengesizliklere ve yaşam maliyetlerinin yükselmesine neden olabilir. Kentleşme süreci, gelir dağılımı eşitsizliğini artırabilir ve yoksulluk döngüsünü güçlendirebilir. Bu durum, sosyal yardımlar ve diğer kamu harcamalarının artmasına neden olur. Ayrıca, kentlerde artan yaşam maliyetleri, düşük gelirli kesimlerin yaşam standartlarını olumsuz etkiler. San Francisco gibi şehirlerde, konut fiyatlarının hızla artması, birçok orta ve düşük gelirli ailenin şehirden taşınmasına yol açmıştır. Bu da ekonomik çeşitliliğin azalmasına ve gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur (Florida, 2017:45-48).

3. Sağlık Maliyetleri

Kentleşme, şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu artırır, bu da sağlık hizmetlerine olan talebi yükseltir. Artan nüfus, hastaneler, klinikler ve diğer sağlık tesislerine daha fazla yük bindirir. Kentleşme, şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu artırır, bu da sağlık hizmetlerine olan talebi

yükseltir. Sağlık hizmetlerine erişimin zorlaşması, bekleme sürelerinin uzaması ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşmesi gibi sorunlara yol açar. Bu durum, sağlık harcamalarını artırabilir ve hastaların sağlık sorunlarının kötüleşmesine neden olabilir. Kentleşme, sağlık maliyetlerini de önemli ölçüde etkiler. Kentlerde yoğun trafik, hava kirliliği ve stres, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarının artmasına neden olabilir. Hızla kentleşen alanlarda, sağlık hizmetlerine erişim sorunları ve bulaşıcı hastalıkların yayılması riski artar. Ayrıca, gürültü kirliliği, hava kirliliği ve stres gibi unsurlar, şehir sakinlerinin sağlık maliyetlerini artırır. Londra gibi şehirlerde, hava kirliliği ve trafik kazaları gibi kentleşmeye bağlı sağlık sorunları, yıllık sağlık bütçesi üzerinde büyük bir yük oluşturur (Ewing ve Cervero, 2010:267-268). Ayrıca, hızlı kentleşme, genellikle sağlık altyapısının yeterince gelişmemesine veya mevcut altyapının aşırı yüklenmesine neden olur. Özellikle, temiz su ve sanitasyon sistemleri gibi temel altyapı eksiklikleri sağlık risklerini artırır. Su kaynaklı hastalıklar (örneğin; ishal, tifo), vektör kaynaklı hastalıklar (örneğin; sıtma, dang humması-kırık kemik humması) ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılması sağlık maliyetlerini yükseltir. Bu alanlarda hijyenik olmayan koşullar, kalabalık yaşam alanları ve güvenli su ve gıda eksikliği yaygındır. Bulaşıcı hastalıkların yayılma riski artar ve bu durum toplum sağlığı üzerinde ciddi bir yük oluşturur. Bu hastalıkların tedavi maliyetleri ve önleme çalışmaları, sağlık bütçelerini zorlayabilir. Kentleşme ile birlikte, özellikle düşük gelirli veya marjinalize olmuş gruplar arasında sağlık eğitimi ve farkındalığı düşük kalabilir. Düşük gelirli bölgelerde yaşayan bireyler, kaliteli sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaşayabilir. Bu gruplar, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve sağlıklı yaşam tarzı konularında yeterince bilgiye sahip olmayabilir. Kentleşme süreci, yerel yönetimlerin halk sağlığı politikalarını etkin bir şekilde uygulamasını zorlaştırabilir. Özellikle hızlı büyüyen şehirlerde, sağlık hizmetlerinin koordinasyonu ve denetimi karmaşık bir hal alabilir. Sağlık hizmetlerinin etkinliği azalabilir, önleyici sağlık hizmetleri yetersiz kalabilir ve bu durum hastalıkların yayılmasını ve tedavi maliyetlerini artırabilir.

4. Yönetimsel Maliyetler

Kentleşme sürecinde, yönetimsel maliyetler birçok faktör nedeniyle artabilir. Kentleşmenin yönetimsel maliyetleri, belediyeler, yerel yönetimler ve devlet kurumları tarafından karşılanması gereken harcamaları kapsar ve bu maliyetler, şehirlerin büyüklüğü, altyapı ihtiyacı, hizmet talepleri ve demografik özelliklerine göre değişir. Kentleşme süreci, yerel yönetimlerin üzerindeki yükü artırır. Artan nüfus ve ihtiyaçlar, belediyelerin hizmet sunma kapasitesini zorlar. Kentleşme, yerel yönetimlerin daha karmaşık sorunlarla başa çıkmasını gerektirir. Bu durum, yönetim maliyetlerinin artmasına ve yönetim kapasitesinin zorlanmasına

neden olabilir. Belediye hizmetleri, sosyal hizmetler ve güvenlik gibi alanlarda artan talepler, yerel yönetimlerin mali yapısını olumsuz etkiler. Lagos, Nijerya gibi şehirlerde, hızlı nüfus artışı ve kentleşme, belediye hizmetlerinin yetersiz kalmasına ve kamu hizmetlerinin etkinliğinin azalmasına yol açmıştır (UN-HABITAT (2010). *The State of African Cities 2010: Governance, Inequality and Urban Land Markets*, s. 49-51). Kentleşme ile birlikte nüfus yoğunluğu artar, bu da sağlık, eğitim, güvenlik, temizlik ve ulaşım gibi kamu hizmetlerine olan talebi artırır. Belediyeler ve yerel yönetimler, artan talebi karşılamak için daha fazla sağlık merkezi, okul, polis ve itfaiye istasyonu inşa etmek zorunda kalır. Bu durum, yönetsel maliyetlerin yükselmesine neden olur. Kentleşme ile birlikte suç oranları artabilir ve toplumsal düzeni sağlamak daha zor hale gelebilir. Güvenlik önlemleri, polis gücü ve güvenlik altyapısının güçlendirilmesi için harcamalar yapılması gereklidir. Kentleşme, çevre sorunlarını artırır. Hava, su ve toprak kirliliği ile mücadele, yeşil alanların korunması ve atık yönetimi için yapılan harcamalar yönetsel maliyetleri yükseltir. Atık yönetimi sistemlerinin kurulması, su arıtma tesislerinin işletilmesi, geri dönüşüm programlarının uygulanması gibi faaliyetler büyük maliyet gerektirir. Kentleşme sürecinde, özellikle düşük gelirli bölgelerde, sosyal yardım programlarına olan ihtiyaç artar. Sosyal konut projeleri, işsizlik yardımları ve sağlık sigortası destekleri gibi programlar önem kazanır. Kentleşme, trafik yoğunluğunu ve ulaşım altyapısına olan talebi artırır. Toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi, trafik yönetim sistemlerinin kurulması ve yeni yol inşaatları maliyetli olabilir. Kentleşme, doğal afetler ve acil durumlar karşısında riskleri artırabilir. Deprem, sel, yangın gibi olaylara hazırlıklı olmak için acil durum planlaması ve altyapı yatırımları gereklidir. Afet yönetimi merkezleri kurulması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve kurtarma ekiplerinin eğitimi için kaynak ayrılması zorunludur. Kentleşme sürecinde, yeni yasal düzenlemelere ve politikaların uygulanmasına ihtiyaç duyulabilir. Bu, idari ve hukuki süreçlerin maliyetini artırır. Artan nüfus ve karmaşıklaşan kentsel yapı, daha fazla kamu personeli ihtiyacı doğurur. Özellikle belediye hizmetleri, imar ve çevre düzenlemesi gibi alanlarda personel sayısının artırılması gerekebilir. Bu bağlamda yönetim maliyetleri geniş bir alanda tezahür eder. Yüksek rakamlı maliyetlerdir.

Kentleşmenin maliyetleri, toplumun farklı kesimlerini ve alanlarını etkileyen geniş kapsamlı sorunlar yaratır. Bu maliyetlerin yönetilmesi, etkin planlama ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasını gerektirir. Kentleşmenin maliyetlerini minimize etmek ve kentlerin sürdürülebilir bir şekilde büyümesini sağlamak hem yerel yönetimlerin hem de merkezi hükümetlerin uzun vadeli stratejik planlamalarını zorunlu kılar.

Köyden kentte göç ile birlikte büyük kentler ırkların, kültürlerin, dinlerin bir araya gelip kaynaştığı merkezler olmuştur. Kent kültürü karmaşık ve çok çeşitli bir durum oluşturmuştur. Tek bir kültüre bağlı olarak yaşamamakta, bunun yanında birçok kültürün ortaya çıktığı yaşama tarzlarına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Büyük kent yapısı itibariyle insan ilişkilerinin resmiyet kazandığı, zayıfladığı ve menfaatleştigi bir durum meydana getirmiştir. Kırsal kesimde çok daha samimi ve içten olan insanlık bağları, akrabalık ve geniş aile yapıları, kentte ister istemez parçalanır. Bu parçalanma çekirdek aile şeklinde zuhur eder. Zaten büyük kentlerde üretim biçimleri geniş aile yapısına imkân verememektedir. Tarih boyunca büyük kentlerdeki insanları birbirine yaklaştırmış ve bir o kadarda uzaklaştırmıştır. Bu durum toplumdaki yabancılaşmanın bir sonucudur. Günümüzün kentlerinde yığılma ekonomisinin ve bunun getirmiş olduğu kapitalist ekonomik zihniyetinin en yüksek düzeye çıktığı yerler olarak belirtebiliriz. Bir şehrin metropol olmasında büyük kent olma özelliği yanında şehir ekonomisinin kültürel, sosyal, politik yapıları üzerinde ne derece etkilediğiyle de alakalıdır. Metropolde yaşayan insan kimliği; değişken, pragmatik, çatışmacı, fırsatçı, menfaatçi gibi çeşitli şekillerde olduğu görülmektedir (Aksu, 1998:269).

Dünya genelinde şehirlerin nüfusları hızla arttığı için belirli nüfus büyüklüklerine sahip şehirlerin sayısı da sürekli değişmektedir. 100 binden 10 milyona kadar olan şehirlerin sayılarını anlamak için güncel istatistiklere ve demografik verilere bakmak gerekir. Bu tür şehirler, şehirleşme sürecinin ve nüfusun yoğun olarak kentlere kaymasının bir sonucudur. Bu tahminler ve sayılar, 2023 yılı itibarıyla en güncel verilere dayanmaktadır ve şehirleşme dinamikleri hızla değişebileceği için zaman içinde farklılık gösterebilir. Aşağıda, dünya genelinde farklı nüfus büyüklüklerine sahip şehirlerin tahmini olarak değerlerini vermek gerekirse;

2023 yılı itibarıyla, nüfusu 100 Bin üzerinde olan şehirlerin sayısı yaklaşık olarak 4,500-5,000 şehir civarındadır. Dünyada nüfusu 100 binden fazla olan şehirlerin sayısı, birçok kıtada, özellikle Asya ve Afrika'da hızla artmaktadır. Bu tür şehirler genellikle küçük ve orta ölçekli şehirler kategorisindedir ve hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde yoğun olarak bulunur. Nüfusu 500 Bin üzerinde olan şehirlerin sayısı yaklaşık olarak 600-700 şehirdir. 500 binin üzerinde nüfusu olan şehirler genellikle büyükşehir kategorisine girer ve sanayi, ticaret, hizmet sektörü gibi çeşitli alanlarda merkez konumundadır. Hindistan, Çin, ABD, Brezilya ve Endonezya gibi ülkelerde bu tür şehirler oldukça yaygındır. Nüfusu 1 Milyon üzerinde olan şehirlerin sayısı yaklaşık olarak 500 civarındadır. 1 milyonun üzerinde nüfusu olan şehirler "**Megakent**" olarak sınıflandırılır ve bu şehirler büyük ekonomik, sosyal ve politik merkezlerdir. Dünyada hızla büyüyen şehirleşme oranı ile birlikte 10 milyonluk nüfusu aşan

şehirlerin sayısı artmaktadır. Bu kategori, New York, Londra, Şanghay, İstanbul, Sao Paulo gibi birçok küresel şehri içermektedir. Nüfusu 10 Milyon üzerinde olan şehirler “**Ultrakent**” sayısı yaklaşık olarak, 30-35 şehirdir. “**Ultrakent**” olarak adlandırılan bu şehirler, dünya ekonomisi, kültürü ve siyaseti üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Tokyo (37 milyon kişi), Delhi (32 milyon kişi), Şanghay (28 milyon kişi), Sao Paulo (22 milyon kişi), Mexico City (22 milyon kişi), İstanbul (18 milyon kişi) gibi şehirler bu kategoriye dahildir. Ancak İstanbul metropoliten bölgesinin nüfusu ise yaklaşık 20-25 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu şehirler, hızla büyüyen nüfuslarıyla birlikte altyapı, ulaşım ve konut gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Modern şehirlerde, eskiden olduğu gibi savunma amaçlı surlar yoktur ve şehirlerin idari sınırları genellikle kentin fiili olarak yayıldığı alanları kapsamaz. Bu, kentsel yayılmanın bir sonucudur ve metropol alanlarının genişlemesi, banliyölerin ve uydu şehirlerin artışıyla ilişkilidir.

Tokyo, dünyanın en büyük metropol alanıdır ve güncel nüfusu yaklaşık 37 milyon civarındadır. Tokyo, Japonya'nın başkenti ve aynı zamanda büyük bir ekonomik, kültürel ve politik merkezdir. Şehir, dünyanın en büyük finans merkezlerinden biri olmasının yanı sıra, dünyanın en yoğun ve en kalabalık metro sistemlerinden birine sahiptir. Tokyo, ileri teknoloji, kültür, eğitim ve ticaretin merkezi olarak bilinir. Şehirde yoğun bir altyapı ve geniş bir ulaşım ağı vardır. Küresel şehirler arasında yüksek yaşam standartları, düşük suç oranları ve mükemmel sağlık hizmetleri ile tanınır. Tokyo'nun metropol alanı, Japonya'nın Kanto bölgesinin büyük bir kısmını kaplar ve çeşitli uydu şehirler ve sanayi bölgeleriyle entegre haldedir. Tokyo-Yokohama metropolü olarak bilinen alan, şehirleşmenin en ileri düzeyde yaşandığı yerlerden biridir (Aksu, 1998:267).

Dünya'nın en büyük metropollerinden biri olan İstanbul'un Batı'da Tekirdağ'a (Çorlu'ya) doğru, Doğu'da İzmit-Sakarya'ya doğru ve Güneyde ise Yalova-Bursa'ya doğru yayılması İstanbul metropolünün genişliği ve içinde barındırdığı nüfusun miktarını ve yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Şehrin nüfus yoğunluğunu ve ekonomik faaliyet alanını genişleterek, Marmara Bölgesi'ni etkileyen büyük bir metropoliten bölge oluşturmuştur. İstanbul'un Avrupa Yakası, özellikle son yıllarda hızlı bir şekilde büyüyerek Tekirdağ'a kadar uzanmıştır. Bu bölgedeki sanayi, konut projeleri ve altyapı yatırımları, İstanbul'un sınırlarını daha da genişletmiştir. Tekirdağ ve özellikle Silivri, Çatalca ve Çorlu gibi ilçeler, İstanbul'un genişleyen metropol alanı içerisinde önemli sanayi ve lojistik merkezleri olarak öne çıkmıştır. İstanbul'un Asya Yakası ise, İzmit ve Sakarya'ya doğru uzanan bir büyüme göstermektedir. Gebze, Dilovası, Darıca, İzmit ve Adapazarı gibi bölgeler, sanayi ve ticaretin yoğunlaştığı alanlar

olarak gelişmiş ve İstanbul'un doğuya doğru büyümesini desteklemiştir. Bu bölgeler, İstanbul'un metropol alanının bir parçası olarak kabul edilmektedir. İstanbul'un Güney yönündeki genişlemesi, özellikle Marmara Denizi kıyı şeridi boyunca uzanarak hem konut alanlarının genişlemesini hem de lojistik ve ticaret merkezlerinin büyümesini içermektedir. Bu bölgedeki kentleşme ve ekonomik faaliyetler, İstanbul'un bütünsel metropol dinamiklerinin bir parçasıdır. İstanbul'un güney yönünde, özellikle Marmara Denizi kıyısında Pendik, Kartal, Tuzla gibi ilçeler ve bu ilçelerin etrafındaki sahil şeridi boyunca konut ve turizm yatırımları yoğunlaşmıştır. Tuzla ve Pendik bölgelerinde yoğunlaşan sanayi faaliyetleri, İstanbul'un ekonomik büyümesine katkı sağlamaktadır. Bu bölgeler, gemi yapım ve deniz taşımacılığı endüstrisi için önemli merkezlerdir. İstanbul ve Yalova arasındaki ulaşım süresini önemli ölçüde kısaltan Osmangazi Köprüsü, Yalova'ya olan erişimi kolaylaştırmış ve bölgenin cazibesini artırmıştır. Bu köprü sayesinde İstanbul'da çalışan ancak daha sakin bir yaşam alanı arayan kişiler, Yalova'da yaşamayı tercih edebilmektedir. İstanbul-Bursa-İzmir Otoyolu, İstanbul'dan Yalova'ya ulaşımı hızlandırmış ve bölgeyi yatırım ve yerleşim için daha cazip hale getirmiştir. İstanbul'un sanayi ve ticaret merkezlerinin yoğunluğu, Yalova ve çevresindeki daha uygun maliyetli ve geniş alanlara doğru genişlemesine neden olmuştur. Yalova'da gelişen organize sanayi bölgeleri hem İstanbul'a yakınlığı hem de uygun yatırım koşulları nedeniyle tercih edilmektedir. Yalova, Marmara Denizi kıyısındaki stratejik konumu sayesinde bir lojistik merkezi haline gelmektedir. Deniz yolu taşımacılığı; Haydarpaşa Limanı, Ambarlı Limanı, Tuzla Limanı, Yenikapı Limanı, İzmit-Darıca Limanı ve Yalova (Gölcük) Limanı bölgenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. İstanbul'dan göç eden nüfusun etkisiyle Yalova'nın demografik yapısında değişimler meydana gelmiştir. Genç nüfusun artması, yeni iş fırsatlarının doğmasına ve bölgede hizmet sektörü başta olmak üzere çeşitli sektörlerin gelişmesine neden olmuştur. İstanbul'dan Yalova'ya doğru olan kentleşme artışı, konut talebinin artması, sanayi ve ticaret alanlarının genişlemesi, ulaşım altyapısının gelişmesi ve sosyo-ekonomik değişimler gibi faktörler tarafından şekillenmiştir. Kentleşmenin artması, bölgede hizmet, konut ve ticaret sektörlerinde ekonomik canlanmaya yol açmıştır. Yeni iş alanları, alışveriş merkezleri ve ticaret bölgeleri gelişmiştir. Bu metropolleşme, Bursa'ya doğru yayılmakta, Yalova'da bu yayılmadan nasibini alırken, kentler üstü bir yapının meydana gelmesine neden olmuştur. Böylece bölgenin hem ekonomik anlamda büyümesine hem de çevresel ve sosyo-kültürel yapısında değişimlere yol açmıştır. Bu büyüme ve değişimlerin yönetilmesi, bölgenin sürdürülebilir kalkınması için kritik öneme sahiptir.

Kentleşmenin artması, aynı zamanda bölgenin doğal alanlarını ve ekosistemini tehdit etmektedir. Ormanlık alanların azalması, su kaynaklarının kirlenmesi ve çevresel bozulmalar gibi sorunlara yol açabilmektedir. Bölge, Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yer aldığından, deprem riski yüksektir. Ülkemizde fay hatları üzerindedir. Bunun için gerekli tedbirleri ve önlemleri almak kent planlamacılarının, mahalli idarelerin ve merkezi yönetimin asli ve öncelikli görevidir. Deprem dışında sel, heyelan gibi doğal afetler de ülkemizi tehdit eden önemli riskler arasında yer alır. Hatalı yapılaşma ve yetersiz altyapı planlaması durumunda bu riskler daha da artar. Ülkemizde yaşanan hızlı ve kontrolsüz kentleşme, plansız yapılaşmaya ve altyapı yetersizliklerine neden olmaktadır. Bu durum, bölgede çarpık kentleşme sorununu ve sosyal uyumsuzlukları artırmaktadır. Hızlı ve kontrolsüz kentleşme, bu riskin etkilerini artırabilir ve olası bir depremde can ve mal kaybını çoğaltabilir. Sanayi tesislerinin artması ve yoğun araç trafiği, hava kirliliğini artırmaktadır. Bu durum, insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilere (örneğin solunum yolu hastalıkları) yol açabilmektedir. Sanayileşme ve kentleşme baskısı altında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin azalması, yerel ekonomide çeşitlilik kaybına ve dışa bağımlılığın artmasına neden olabilecektir. Ülkemizin ekonomik gelişimi, sürdürülebilir yatırımlar ve doğru planlamalar gerektirir. Ancak, plansız kentleşme ve hızlı göç, uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği tehdit edebilecektir. İklim değişikliği, bölgedeki hava sıcaklıklarını ve yağış düzenini etkileyebilir. Bu durum, tarım verimliliğinin düşmesine ve su kaynaklarının daha da azalmasına neden olabilir. Bu tehditlerin yönetilmesi ve planlanması, ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması için alınması gerekli tedbirler şunlardır:

- **Planlı ve Kontrollü Kentleşme:** Bölgesel planlamaların yapılarak kontrollü kentleşme süreçlerinin uygulanması.
- **Çevresel Koruma Politikaları:** Doğal alanların korunması ve çevre dostu projelerin teşvik edilmesi.
- **Altyapı ve Ulaşım Yatırımları:** Altyapı ve ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi.
- **Toplumsal Uyum ve Eğitim Programları:** Göç eden nüfusun toplumsal uyumunu artıracak sosyal programların ve eğitimlerin yapılması.
- **Afet Yönetimi ve Risk Azaltma Stratejileri:** Deprem ve diğer doğal afetlere karşı dirençli yapılaşma ve afet yönetimi planlarının geliştirilmesi.

Bu stratejiler, ülkemizin karşı karşıya olduğu tehditleri azaltmaya, tedbirleri almaya, planlama ve projeksiyonlarla sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaya yönelik önemli adımlardır. Burada, potansiyel risklere karşı proaktif bir yaklaşım benimsenmelidir. Genel olarak, bu sorunların mevcut olduğunu açıkça tespit etmek; bu sorunların yaratacağı tüm olumsuz etkileri hafifletmek veya ortadan kaldırmak için acil eylem planlarına ihtiyaç vardır.

16.5. Kentleşmenin Avantajları ve Dezavantajları

Kentleşme, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişikliklere yol açar ve bu süreç birçok avantajı ve dezavantajları beraberinde getirmektedir. Kentleşme, bireylere daha iyi ekonomik ve sosyal fırsatlar sunarken, çevresel bozulma, sosyal eşitsizlik ve psikolojik sorunlar gibi çeşitli dezavantajları da beraberinde getiren karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, kentleşme sürecinin yönetilmesinde çevre dostu politikaların geliştirilmesi, sosyal eşitliğin sağlanması ve altyapı hizmetlerinin sürdürülebilir şekilde planlanması büyük önem taşır.

1. Kentleşmenin Avantajları

Kentleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda pek çok avantaj sunar. Öncelikle, kentleşme süreci iş olanaklarını artırarak bireylerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunur. Şehirleşme, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi temel hizmetlere erişimi kolaylaştırarak yaşam kalitesini yükseltir. Ayrıca, kentleşme, kültürel çeşitliliği teşvik eder ve bireyler arası etkileşimi artırarak sosyal dayanışma ve hoşgörünün gelişmesine olanak tanır. Teknolojik gelişmelerin ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyen kentleşme, aynı zamanda ekonomik büyümeye ve kalkınmaya zemin hazırlar. Kentleşmenin avantajları, ekonomik büyüme, sosyal gelişim, altyapı ve hizmetlerin iyileştirilmesi gibi çeşitli alanlarda gözlemlenebilir. Aşağıda kentleşmenin avantajlarını maddeler halinde belirtmek mümkündür:

A- Ekonomik Gelişim ve Fırsatlar

Kentleşme, genellikle ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak kabul edilir. Şehirler, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezler olarak, iş ve yatırım fırsatlarını artırır.

- **İş Olanaklarının Artışı:** Kentler, çeşitli endüstriler ve hizmet sektörleri için iş imkanları sunar. İmalat, ticaret, finans, teknoloji ve hizmet sektörlerinin büyümesiyle istihdam olanakları genişler. Kentlerde altyapı ve lojistik olanaklarının gelişmiş olması, yerli ve yabancı yatırımcıları çeker. Bu yatırımlar, şehirdeki ekonomik canlılığı artırarak, yeni iş alanları açar ve ekonomiye katkı sağlar.

- **Girişimcilik ve İnovasyon:** Şehirlerde bulunan geniş iş ağı, girişimciliği ve inovasyonu teşvik eder. Şirketler ve yenilikçi fikirler için gerekli sermaye, altyapı ve insan kaynağı şehirlerde daha kolay bulunabilir.
- **Verimlilik ve Ekonomik Ölçek:** Kentler, aynı alanda farklı sektörlerin yoğunlaşmasına olanak tanır. Kentlerde işgücü ve kaynaklar daha yoğun ve etkili kullanılır. Bu, ölçek ekonomileri sayesinde üretim ve hizmet sunumunda maliyetlerin düşmesine neden olur. Kent merkezlerindeki firmalar arasında sinerji oluşturarak verimliliği ve etkileşimi artırır. Örneğin, büyük şehirlerdeki sanayi bölgeleri, üretim maliyetlerini azaltırken daha fazla üretim sağlar.

B- Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin İyileşmesi

Kentleşme, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinde ve erişilebilirliğinde önemli bir artış sağlar. Kentleşme, eğitim kurumlarının sayısını ve çeşitliliğini artırır. Üniversiteler, meslek okulları, teknik eğitim merkezleri gibi farklı eğitim kurumlarının bulunması, bireylerin eğitimde çeşitli alanlarda uzmanlaşmasını kolaylaştırır. Kentlerde, hastaneler, poliklinikler ve özel sağlık merkezleri gibi sağlık hizmetleri daha yaygındır ve ileri tıbbi teknolojiye daha kolay erişim sağlanır.

- **Eğitim Olanakları:** Şehirler, eğitim kurumlarının ve okulların yoğun olduğu alanlardır. Yükseköğretim ve mesleki eğitim olanakları, kırsal bölgelere kıyasla daha fazladır. Eğitim seviyesindeki artış, ekonomik kalkınmaya ve toplumsal gelişime katkı sağlar. Eğitim kurumlarının gelişmiş olması, nitelikli bir iş gücü yaratılmasına katkıda bulunur.
- **Sağlık Hizmetlerine Erişim:** Kentlerdeki hastaneler, klinikler ve uzman doktor sayısı daha fazladır. Bu durum, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırır ve sağlık göstergelerinin iyileşmesine neden olur. Bu durum, bireylerin sağlık ihtiyaçlarını daha hızlı ve etkin bir şekilde karşılamasına imkân verir, böylece genel yaşam kalitesi yükselir.

C- Altyapı ve Ulaşım Gelişimi

Şehirler, gelişmiş altyapı ve ulaşım sistemleriyle karakterize edilir. Şehirlerdeki gelişmiş teknoloji ve altyapı sayesinde “akıllı şehir” uygulamaları mümkün hale gelir. Örneğin, enerji tasarruflu binalar, akıllı ulaşım sistemleri, çevre dostu uygulamalar gibi teknolojiler, kentlerde sürdürülebilir bir yaşam oluşturur ve çevresel etkileri azaltır.

- **Gelişmiş Ulaşım Ağları:** Kentleşme, kara, hava ve deniz yolu ulaşım altyapısının geliştirilmesini sağlar. Toplu taşıma sistemleri (metro, otobüs, tramvay), şehir içi ve şehirler arası ulaşımı kolaylaştırır.
- **Dijital Erişim ve Altyapı Yatırımları:** Elektrik, su, kanalizasyon ve telekomünikasyon gibi altyapı hizmetleri, kentlerde daha gelişmiştir. Bu durum, yaşam kalitesini artırırken, ekonomik faaliyetleri de destekler. Kentleşmenin sağladığı geniş internet ağı ve dijital platformlara erişim, bilgiye ulaşımı kolaylaştırır ve iş yapma biçimlerini dönüştürür. Bu durumda, bireylerin eğitimden sağlığa, sosyal yaşamdan kariyere kadar pek çok alanda daha hızlı ve etkili hizmet almasını sağlar.

D- Sosyal ve Kültürel Etkileşim

Kentleşme, çeşitli kültürlerin bir araya gelmesine ve sosyal etkileşime olanak tanır. Kentlerde farklı etnik kökenlerden, dinlerden ve kültürel yapılardan gelen insanlar bir arada yaşar. Bu durum, toplumda kültürel çeşitliliğin artmasına ve kültürel zenginliklerin yaşanmasına olanak tanır. Farklı bakış açıları ve değerlerin buluşması, toplumsal anlayışı ve hoşgörüyü artırır.

- **Çeşitlilik ve Kültürel Zenginlik:** Kentler, farklı etnik, dini ve kültürel grupların bir arada yaşadığı yerlerdir. Bu, toplumsal hoşgörü ve kültürel zenginlik açısından fayda sağlar. Büyük şehirler, tiyatro, müzik, müze, sergi, bienal ve festivaller gibi sanatsal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu çeşitlilik, bireylerin kendilerini geliştirmelerine ve sosyalleşmelerine katkıda bulunur. Aynı zamanda, şehirlerdeki kültür-sanat faaliyetleri, bireylerin sosyal yaşamını zenginleştirir ve şehirlerin cazibesini artırmaktadır.
- **Ağlar ve Sosyal Sermaye:** Şehirlerde, bireylerin daha geniş bir sosyal ağa sahip olması mümkündür. Şehirlerdeki sosyal ağlar ve ilişkiler, topluluklar ve bireyler arasında güçlü bağların kurulmasına yardımcı olur. Bu sosyal sermaye, toplumsal dayanışmayı ve birlikte yaşama kültürünü destekler. Bu durum hem profesyonel anlamda hem de kişisel anlamda bireylerin yaşam kalitesini artırır. Farklı sektörlerden insanlarla tanışmak ve güçlü sosyal bağlar kurmak, kent yaşamının sunduğu avantajlardan biridir.

E- Çevresel Sürdürülebilirlik ve Yeşil Teknolojiler

Modern kentleşme süreçleri, çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden teknolojilerin ve yenilikçi çözümlerin uygulanmasına olanak tanır.

- **Yeşil Alanlar ve Sürdürülebilir Şehir Planlaması:** Şehirlerde parklar, yeşil alanlar ve sürdürülebilir mimari çözümler, çevresel dengeyi destekler ve kentsel yaşam kalitesini artırır.
- **Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji:** Kentleşme, enerji verimliliğini artıran teknolojilerin uygulanmasını kolaylaştırır. Güneş panelleri, rüzgâr enerjisi, toplu taşıma ve sürdürülebilir binalar, şehirlerin karbon ayak izini azaltmasına yardımcı olur.

F- Teknolojik Gelişim ve Dijital Dönüşüm

Kentleşme, teknolojik yeniliklerin ve dijital dönüşümün merkezidir. Şehirlerde teknolojiye erişim, altyapı yatırımları ve bilgi yoğunluğu daha yüksektir.

- **Akıllı Şehirler ve Teknolojik Uygulamalar:** Dijital altyapıların geliştirilmesiyle birlikte "akıllı şehir" çözümleri uygulanmaktadır. Bu çözümler, ulaşım, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi birçok alanda verimliliği artırır.
- **Dijital Bağlantılılık ve İnovasyon Merkezleri:** Şehirlerde teknoloji ve inovasyon merkezlerinin kurulması, dijital ekonominin büyümesine katkı sağlar. Teknoloji şirketleri ve start-up'lar için cazip merkezler olan kentler, ekonomik büyümeyi hızlandırır.

G- Kentsel Yönetim ve Demokratik Katılım

Kentleşme, daha etkin ve katılımcı yönetim süreçlerine zemin hazırlar. Toplumsal katılımı eşitlik ilkesi ve yönetimin demokratik ölçülerde olunması, sorunların giderilmesinde önemlidir.

- **Yerel Yönetimlerin Güçlenmesi:** Kentleşme ile birlikte, yerel yönetimlerin sorumlulukları ve yetkileri artar. Bu, yerel düzeyde daha etkili hizmet sunumunu ve katılımcı yönetim anlayışını destekler.
- **Toplum Katılımı ve Sivil Toplum Kuruluşları:** Şehirlerde yaşayan bireylerin, yerel yönetim süreçlerine daha aktif katılmaları mümkündür. Sivil toplum kuruluşları ve topluluk temelli örgütlenmeler, demokratik katılımı teşvik eder.
- **Güçlü Yönetim ve Kamu Hizmetleri:** Kentlerde, kamu hizmetlerine erişim daha yaygındır. Emniyet, itfaiye, temizlik gibi kamu hizmetleri daha organize ve etkili bir şekilde sunulur, bu da bireylerin güvenlik ve yaşam kalitesini artırır. Belediye ve yerel yönetimlerin sunduğu altyapı, sosyal destek ve diğer hizmetler, kent yaşamını daha

cazip hale getirir. Örneğin, kentlerdeki sosyal yardım ve destek hizmetleri, yardıma ihtiyaç duyan bireylerin yaşamlarını kolaylaştırır.

H- Gelişmiş Ticaret ve Yatırım Fırsatları

Şehirler, ticaretin, sanayinin ve hizmet sektörlerinin merkezi olarak, ekonomik büyüme, sosyal refaha ve toplumsal gelişmeye ve değişmeye katkı sağlamaktadır.

- **Küresel Ticaret Merkezleri:** Kentler, ulusal ve uluslararası ticaretin ve finansın merkezleridir. Bu durum, küresel ekonomik entegrasyonu ve ticaret fırsatlarını artırır.
- **Yatırım ve Girişim Sermayesi:** Kentlerde yatırım fırsatları ve girişim sermayesi daha kolay bulunur. Bu, ekonomik faaliyetlerin ve iş yaratma süreçlerinin hızlanmasına yardımcı olur.

2. Kentleşmenin Dezavantajları

Kentleşme, sunduğu birçok fırsatın yanında çeşitli dezavantajları da beraberinde getirir. Hızlı ve plansız kentleşme, altyapı sorunlarına, trafik yoğunluğuna ve çevre kirliliğine yol açarak yaşam kalitesini düşürebilir. Büyük şehirlerde nüfusun artması, konut sıkıntısı ve yüksek yaşam maliyetleri gibi sorunları da beraberinde getirir. Ayrıca, kentleşme, sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine ve kentsel alanlarda gelir dağılımındaki dengesizliklere neden olabilir. Yoğun kent yaşamı, bireyler üzerinde stres ve psikolojik baskı yaratabilirken, yeşil alanların azalması ve doğal habitatların tahrip edilmesi ekolojik dengeyi bozarak, çevresel sürdürülebilirliği tehdit edebilmektedir. Kentleşmenin dezavantajları, hızlı nüfus artışıyla birlikte artan kaynak kullanımı, çevresel sorunlar, toplumsal değişimler, sosyal eşitsizlikler, sağlık sorunları ve altyapı bozuklukları gibi çeşitli sorunları içermektedir. Bu dezavantajlar, şehirlerde yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir ve toplum sağlığı ile çevre açısından ciddi sonuçlara yol açabilir. Kentleşmenin dezavantajlarını aşağıda maddeler halinde belirtmek mümkündür:

A- Aşırı Nüfus Yoğunluğu ve Altyapı Sorunları

Kentleşme, şehirlerin aşırı nüfus yoğunluğuna maruz kalmasına neden olabilir, bu da altyapı üzerinde büyük bir baskı yaratır.

- **Altyapı Yetersizlikleri:** Hızlı kentleşme, şehir altyapısının (yollar, köprüler, su ve kanalizasyon sistemleri, elektrik ve internet şebekeleri) yetersiz kalmasına neden olabilir. Özellikle düşük gelirli ülkelerde, hızlı kentleşme altyapı hizmetlerinde ciddi aksaklıklara yol açar.

- **Trafik Sıkışıklığı ve Ulaşım Sorunları:** Aşırı nüfus artışı, trafik sıkışıklığına ve toplu taşıma sistemlerinde aşırı yoğunluğa neden olabilir. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal zaman ve enerji kaybına yol açar.
- **Hızlı ve Plansız Büyüme:** Kentleşme sürecinde plansız büyüme, uzun vadeli şehir planlamasını ve sürdürülebilirliği olumsuz etkiler. Bunun sonucunda, şehirler düzensiz ve kaotik bir hale gelebilir.

B- Çevresel Bozulma ve Kirlilik

Kentleşme, genellikle çevresel bozulmaya ve çeşitli kirlilik sorunlarına yol açar.

- **Hava ve Su Kirliliği:** Sanayi faaliyetlerinin ve motorlu taşıtların artışı, hava kirliliğini artırır. Ayrıca, yetersiz kanalizasyon sistemleri ve atık yönetimi, su kirliliğine neden olabilir. Şehirlerde artan sanayi faaliyetleri ve atık sular, temiz su kaynaklarını kirletebilmektedir. Su kirliliği hem insan sağlığını hem de ekosistemleri tehdit eder. Kirli su kaynakları, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açabilir. Sanayi tesisleri, araçlar ve kalabalık nüfus nedeniyle büyük kentlerde hava kirliliği önemli bir sorun haline gelmektedir. Yüksek seviyedeki karbon emisyonları, solunum yolu hastalıkları ve kanser gibi sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Bu kirlilik aynı zamanda iklim olumsuz anlamda değişikliğine de katkıda bulunur.
- **Yeşil Alanların Azalması ve Enerji Tüketimi:** Kentleşme sürecinde, yeşil alanların konut, sanayi ve ticaret alanlarına dönüştürülmesi, ekosistemleri ve biyoçeşitliliği olumsuz etkiler. Bu da şehirlerde “ısınma adası” etkisi yaratır ve iklim değişikliği sorunlarını ağırlaştırır. Kentleşme, enerji, su ve arazi gibi doğal kaynakların hızla tükenmesine neden olur. Şehirlerde enerji tüketimi yüksek olduğundan, fosil yakıt kullanımını artırır ve bu da karbon ayak izini büyütür. Artan arazi kullanımını ise, doğal yaşam alanlarının azalmasına sebep olur.
- **Gürültü Kirliliği:** Şehirlerdeki yoğun trafik, inşaat faaliyetleri, sanayi tesisleri ve kalabalık insan gruplarından kaynaklanan gürültü, kent yaşamını olumsuz etkileyebilir ve çeşitli sağlık sorunlarına neden olabilir. Gürültü kirliliği, bireylerin yaşam kalitesini düşürürken, stres, uyku sorunları ve işitme kaybı gibi sağlık sorunlarına da yol açabilir.

C- Sosyal Eşitsizlik ve Yoksulluk

Kentleşme, sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilir ve yoksulluk sorunlarını artırabilir.

- **Gecekondu ve Yoksul Mahalleler:** Konut yetersizliği nedeniyle şehirlerde gecekondu bölgeleri ve yoksul mahalleler oluşur. Hızlı kentleşme, düşük gelirli grupların yeterli konut ve altyapıya erişimini zorlaştırabilir. Sonuç olarak, yetersiz yaşam koşullarına sahip gecekondu mahalleleri ve varoşlar ortaya çıkabilmektedir. Bu bölgelerde yaşayan insanlar, sağlıklı yaşam koşullarına ve temel altyapı hizmetlerine erişim konusunda sıkıntı büyük sıkıntı ve sorunlar yaşar.
- **Gelir Eşitsizliği:** Şehirlerde farklı gelir gruplarının bir arada yaşaması, ekonomik eşitsizliği belirgin hale getirir. Bu durum, sosyal çatışmalara ve toplumsal huzursuzluğa yol açabilir. Gelir dağılımındaki dengesizlik, toplumsal gerilimi artırabilir ve düşük gelirli kesimlerin yaşam kalitesini düşürebilmektedir. Kentleşmenin getirdiği iş fırsatları her birey için eşit şekilde sağlanamaz. Kentleşme sürecinde, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişim farklılıkları, gelir eşitsizliklerini artırır. Yeterli eğitim veya yeteneğe sahip olmayan bireyler iş bulmakta zorlanabilir ve yoksulluk riski ile karşı karşıya kalabilir.
- **Güvenlik Sorunları:** Kentleşmenin getirdiği ekonomik ve sosyal gerilimler, suç oranlarında artışa ve güvenlik sorunlarının yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. Bu da sosyal dışlanma ve suç oranlarının artmasına yol açabilir. Şehirlerde sosyal eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlik gibi faktörler, suç oranlarının artmasına neden olabilir. Güvensiz mahalleler, bireylerin kendilerini tehdit altında hissetmelerine yol açar ve bu durum toplumsal güvenliği olumsuz etkiler.

D- Sağlık Problemleri ve Yaşam Kalitesinin Düşmesi

Kentleşme, sağlık sorunlarının artmasına ve yaşam kalitesinin düşmesine neden olabilir.

- **Bulaşıcı Hastalıkların Yayılması:** Yoğun nüfuslu şehirler, salgın hastalıkların hızla yayılmasına uygun ortam oluşturur. Hijyen ve temizlik eksiklikleri, halk sağlığı açısından ciddi riskler yaratır.
- **Stres ve Ruh Sağlığı Sorunları:** Kentlerdeki yoğun yaşam tarzı, trafik, kalabalık ve gürültü, bireylerde stres, depresyon ve anksiyete gibi ruh sağlığı sorunlarına yol açabilir.
- **Beslenme ve Obezite Sorunları:** Kentlerdeki yaşam tarzı, sağlıksız beslenme alışkanlıklarına ve fiziksel aktivite eksikliğine yol açarak obezite gibi kronik sağlık sorunlarının artmasına neden olabilir.

E- Barınma Sorunları ve Konut Maliyetlerinin Artması

Kentleşme, konut talebinin artmasına ve konut maliyetlerinin yükselmesine neden olabilir.

- **Konut Fiyatlarının Artışı:** Hızla büyüyen kent nüfusu, konut talebini artırır ancak bu talep her zaman karşılanamaz. Yoğun kentleşme, arsa ve konut fiyatlarının yükselmesine neden olur. Bu durum, düşük gelirli ailelerin uygun fiyatlı konut bulmasını zorlaştırır. Düşük gelirli aileler için barınma ciddi bir sorun haline gelir ve bu durum, kentlerde gecekondü bölgelerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.
- **Konut Yetersizliği ve Kalitesiz Barınma:** Yetersiz konut arzı, ev kiralalarının ve konut fiyatlarının yükselmesine yol açar. Konut talebindeki artış, kalitesiz ve sağlıksız konutların artmasına yol açabilir. Ayrıca, yetersiz barınma, insanların sağlığı ve yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratır.

F- Kültürel ve Sosyal Erozyon

Kentleşme, geleneksel kültürel ve sosyal yapıları olumsuz etkileyebilir.

- **Kültürel Kimlik Kaybı:** Hızlı kentleşme ve küreselleşme süreçleri, yerel kültürel değerlerin ve kimliklerin kaybolmasına yol açabilir. Geleneksel yaşam biçimleri yerini modern ve tüketim odaklı yaşam biçimlerine bırakabilir.
- **Toplumsal Bağların Zayıflaması:** Kentlerde bireyselleşme eğilimi artar, bu da aile ve topluluk bağlarının zayıflamasına neden olabilir. Toplumdaki dayanışma ve güven duygusu azalabilir.

G- Doğal Afet Risklerinin Artması

Kentleşme, doğal afetlerin etkilerini artırabilir.

- **Altyapı ve Planlama Sorunları:** Plansız ve hızlı kentleşme, sel, deprem, yangın gibi doğal afetler karşısında kırılganlığı artırır. Yetersiz altyapı ve düşük kaliteli yapılaşma, afetlerin etkilerini daha da ağırlaştırabilir.
- **Risk Yönetimi Eksiklikleri:** Yoğun nüfuslu bölgelerde, doğal afetler için gerekli olan hazırlık ve müdahale kapasiteleri yetersiz kalabilir. Bu durum, afet sonrası toparlanma sürecini zorlaştırabilir.

H- Sürdürülebilirlik Sorunları

Kentleşme, çevresel sürdürülebilirlik açısından da çeşitli sorunlar doğurur.

- **Enerji ve Su Tüketimi:** Şehirler, yoğun enerji ve su tüketimi nedeniyle çevresel sürdürülebilirlik için büyük bir tehdit oluşturur. Sınırlı kaynakların hızlı tükenmesi, kentlerin uzun vadede sürdürülebilirliğini tehdit eder.
- **Atık Yönetimi Sorunları:** Kentlerde oluşan büyük miktarda atık, etkin bir şekilde yönetilemezse çevresel kirliliğe ve sağlık sorunlarına neden olabilir.

17. BÖLÜM

17. HANEHALKI VE GELİŞİM SÜRECİ

17.1. Hanehalkı Kavramı

Hanehalkı (household) kavramı, sosyoloji, ekonomi, demografi ve diğer sosyal bilimlerde kritik bir öneme sahiptir. Hanehalkı, genellikle aynı çatı altında yaşayan ve gelir, harcama ve tüketim gibi ekonomik faaliyetleri birlikte yürüten bireyler topluluğu olarak tanımlanır. Hanehalkı, toplumun en küçük ekonomik ve sosyal birimidir ve bu nedenle ekonomik davranışları ve sosyal dinamikleri anlamak için temel bir analiz birimi olarak kabul edilir. Hanehalkı, ekonomik ve sosyal literatürde önemli bir kavram olarak, aynı çatı altında yaşayan ve genellikle ortak bir ekonomik bütçe ve tüketim kararları alan bireylerden oluşan bir birim olarak tanımlanır. Hanehalkı üyeleri, aile bağları, evlilik veya kan bağı gibi ilişkilerle birbirine bağlı olabileceği gibi, bir grup insanın ortak yaşam ve harcama kararları olarak oluşturduğu bir birim de olabilir. Hanehalkı, sadece aile üyelerinden oluşmaz; aynı zamanda öğrenci evleri, ortak evler veya çeşitli nedenlerle birlikte yaşayan kişilerden de oluşabilir. Bu bağlamda, hanehalkı, bir konut içinde birlikte yaşayan ve ortak ekonomik kaynakları paylaşan bireyler grubudur. Bu kavram, sosyal ve ekonomik analizlerde temel bir birim olarak kullanılır ve hanehalkı araştırmaları, toplumların ekonomik durumlarını ve yaşam standartlarını anlamak için kritik öneme sahiptir.

Hanehalkı kavramı genellikle **altı** ana işlevi ifade eder:

1. **Ekonomik İşlev:** Hanehalkı, ekonominin mikro düzeydeki temel birimi olarak kabul edilir. Hanehalkı üyeleri birlikte ekonomik kararlar alarak bütçelerini yönetir, gelirlerini kullanır ve tüketimlerini belirler. Gelir kaynakları, hanehalkının sosyoekonomik durumunu belirleyen ana faktörlerden biridir. Hanehalkı, Tüketim ve tasarruf eğilimleri, işgücü piyasasına katılım, gelir dağılımı ve yoksulluk analizi gibi birçok ekonomik konunun anlaşılmasında kilit rol oynar. Özellikle gelir ve harcama anketleri aracılığıyla, hanehalkı ekonomilerdeki tüketim kalıplarını ve gelir dağılımını analiz etmeye olanak sağlar. Hanehalkı hem ekonomik faaliyetlerin hem de sosyal ilişkilerin incelendiği birim olarak tanımlanır.
2. **Sosyal İşlev:** Hanehalkı, sosyal ilişkiler ve yaşam pratikleri çerçevesinde oluşur. Aile, kültürel değerler, sosyal normlar ve yaşam tarzları gibi faktörler, hanehalkının yapısını ve dinamiklerini belirler.

3. **Sosyal Politikalar ve Refah Devleti Uygulamaları İşlevi:** Hanehalkı verileri, sosyal politika ve refah devleti uygulamalarının planlanmasında ve değerlendirilmesinde önemlidir. Sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri, eğitim ve konut politikaları gibi birçok kamu politikası, hanehalkı düzeyindeki verilere dayandırılarak tasarlanır ve uygulanır.
4. **Demografik Çalışmalar ve Nüfus Bilimi İşlevi:** Hanehalkı yapıları, demografik çalışmaların temel taşlarından biridir. Doğurganlık oranları, aile yapısının değişimi, yaşlanma gibi konular hanehalkı verileri ile analiz edilir ve demografik politikaların oluşturulmasında önemli bir veri kaynağıdır.
5. **Kentsel ve Bölgesel Kalkınma İşlevi:** Kentleşme ve kentsel kalkınma çalışmalarında hanehalkı verileri, kentsel nüfus dinamiklerini, göç eğilimlerini ve kentsel altyapı gereksinimlerini anlamada kritik rol oynar.
6. **Toplumsal Yapı ve Kültürel Değişim İşlevi:** Hanehalkı yapısının değişimi, toplumsal yapının ve kültürel normların da dönüşümünü yansıtır. Özellikle, çekirdek aileden geniş aileye veya tek ebeveynli aileye doğru olan değişimler, toplumsal normlardaki ve değerlerdeki değişimi gösterir.

17.2. Hanehalkının Özellikleri ve Yapısı

- **Hanehalkı Tipleri:** Hanehalkı; çekirdek aile (anne, baba ve çocuklar), geniş aile (anne, baba, çocuklar, büyükanne ve büyükbaba gibi), tek kişilik hanehalkı (yalnız yaşayan bireyler), tek ebeveynli hanehalkı (boşanmış ya da eşi vefat etmiş ebeveynler ve çocukları) gibi çeşitli türlere ayrılabilir.
- **Gelir Kaynakları:** Hanehalkının gelir kaynakları arasında maaş, emekli maaşı, kira geliri, sosyal yardımlar ve serbest meslek gelirleri bulunur. Gelir kaynakları, hanehalkının refah seviyesini ve tüketim alışkanlıklarını belirler.
- **Hanehalkı Büyüklüğü:** Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü zaman içinde değişmiştir. Hanehalkı büyüklüğü; ekonomik kalkınma, şehirleşme, eğitim düzeyi ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörlerden etkilenir. Zamanla daha küçük ve çekirdek aile tipine dönüşüm gözlenmiştir.
- **Eğitim ve Sağlık Durumu:** Hanehalkının eğitim ve sağlık durumu, yaşam kalitesini belirleyen önemli faktörlerdir. Türkiye'de hanehalkı üyelerinin eğitim seviyesinin

artması, gelir artışı ve sağlık hizmetlerine erişimde iyileşmeler, refah artışına katkıda bulunmuştur.

- **Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri:** Hanehalkı, gelirlerine göre tüketim ve tasarruf eğilimlerine sahiptir. Tüketim eğilimleri, ekonomi politikaları ve makroekonomik faktörlerden etkilenir.

17.3. Dünyada ve Türkiye'de Hanehalkı Yapısı

17.3.1. Dünyada Hanehalkı Yapısı

Dünyada hanehalkı yapıları, ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine, kültürel normlarına ve demografik dinamiklerine göre büyük çeşitlilik gösterir. Dünyadaki hanehalkı yapısının, çekirdek aile oranı, geniş aile oranı, kentleşme oranı, tek kişilik hane oranı, doğurganlık hızı ve nüfus miktarı gibi değişkenlere göre kıtalara ve yıllara göre bir dağılımını içeren tabloyu Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası verilerinden derlenerek, aşağıda kıtalara ve yıllara göre oluşturulmuştur. Genel olarak, gelişmiş ülkelerde tek kişilik ve çekirdek aile hanehalklarının oranı daha yüksekken, gelişmekte olan ülkelerde geniş aile ve çok kuşaklı hanehalkları daha yaygındır. Örneğin:

- **Batı Avrupa ve Kuzey Amerika:** Hanehalkı yapısı büyük oranda çekirdek ailelerden ve tek kişilik hanelerden oluşur. Yüksek yaşam standartları, bireycilik, artan boşanma oranları ve düşük doğurganlık oranları bu eğilimleri destekler. Düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan nüfus, hanehalkı büyüklüğünün küçülmesine neden olmuştur.
- **Asya ve Afrika:** Bu bölgelerde geniş aile yapısı ve çok kuşaklı haneler yaygındır. Geleneksel değerler, ekonomik gereklilikler ve kırsal yaşam tarzı bu tür hanehalkı yapılarını destekler. Hanehalkı yapısı geniş ailelerden oluşur ve çok kuşaklı haneler yaygındır. Ancak, 2000'lerden itibaren kentleşme ile birlikte hanehalkı büyüklüğünde bir azalma gözlemlenmiştir. Aile yapısı geleneksel olarak geniş olmasına rağmen, kentleşme, ekonomik büyüme ve modernleşme süreçleriyle hanehalkı büyüklüğü giderek azalmıştır.
- **Latin Amerika:** Hanehalkı yapısı, çekirdek ve geniş ailelerin karışımını gösterir. Ayrıca, göç, ekonomik krizler ve kültürel normlar hanehalkı yapısını etkiler. Kentleşme ve ekonomik kalkınma süreçleri hanehalkı yapısını etkilemiştir.
- **Kuzey Amerika:** Ekonomik ve sosyal faktörler (boşanma oranları, bireysel yaşam tercihleri) nedeniyle hanehalkı büyüklüğü düşüktür.

- **Okyanusya:** Göç ve ekonomik değişimler, hanehalkı yapısında önemli değişimlere neden olmuştur.

Tablo 57: Kıtalara Göre Hanehalkı Yapısının ve Demografik Göstergelerin Dağılımı (1980-2020)

Kıta/Yıl	Hanehalkı Sayısı (Milyon)	Çekirdek Aile Oranı (%)	Geniş Aile Oranı (%)	Kentleşme Oranı (%)	Tek Kişilik Hane Oranı (%)	Doğurganlık Hızı (Çocuk/Kadın)	Nüfus Miktarı (Milyon)
Afrika							
1980	150	40	55	27	5	6.4	477
1990	180	45	50	32	8	5.8	630
2000	220	50	45	37	10	5.2	811
2010	280	55	40	40	12	4.7	1,050
2020	350	60	35	43	15	4.1	1,340
Asya							
1980	500	50	45	30	5	4.8	2,500
1990	600	55	40	35	7	3.9	3,200
2000	750	60	35	40	10	3.0	3,900
2010	900	65	30	45	15	2.5	4,300
2020	1,050	70	25	50	20	2.1	4,640
Avrupa							
1980	250	60	30	65	10	2.1	692
1990	270	65	25	70	12	1.8	727
2000	280	70	20	73	15	1.5	728
2010	290	75	15	75	20	1.6	741
2020	300	80	10	78	22	1.5	747
Kuzey Amerika							
1980	80	70	20	75	10	1.9	310
1990	90	72	18	78	10	1.8	350
2000	95	75	15	80	12	2.0	368
2010	100	78	12	82	15	2.1	398
2020	110	80	10	85	18	1.7	431
Latin Amerika							
1980	100	55	40	60	5	4.0	362
1990	120	60	35	65	5	3.3	441
2000	140	65	30	70	5	2.7	512
2010	170	70	25	75	5	2.3	590
2020	200	75	20	78	7	2.0	652
Okyanusya							
1980	10	65	25	80	10	2.3	21
1990	12	68	22	82	10	2.1	25
2000	15	70	20	85	10	2.0	30
2010	18	75	15	87	10	1.9	38
2020	20	80	10	90	10	1.8	42

Kaynak: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Açıklamalar ve Analizler:

1. **Hanehalkı Sayısı (Milyon):** Kıtalara göre toplam hane sayısı. Kentleşme, nüfus artışı ve ekonomik gelişmeler bu sayının değişmesinde önemli rol oynar.
2. **Çekirdek Aile Oranı (%):** Nüfusun büyük bir kısmı çekirdek aile yapısına sahiptir. Bu oran, kentleşme ve ekonomik kalkınma ile artış göstermektedir.
3. **Geniş Aile Oranı (%):** Özellikle Afrika ve Asya gibi kıtalarda, kırsal alanlarda geniş aile yapıları hala önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, bu oran kentsel göç ve ekonomik değişimlerle azalmaktadır.
4. **Kentleşme Oranı (%):** Kentleşme, ekonomik gelişim, sanayileşme ve eğitim düzeyindeki artışla ilişkilidir. Avrupa ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş bölgelerde kentleşme oranı oldukça yüksektir.
5. **Tek Kişilik Hane Oranı (%):** Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da tek kişilik haneler artış göstermektedir. Bu durum, bireysel yaşam tercihleri, demografik değişiklikler ve boşanma oranlarındaki artışla ilişkilidir.
6. **Doğurganlık Hızı (Çocuk/Kadın):** Doğurganlık hızı, aile yapısı ve demografik geçiş süreci üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Afrika'da doğurganlık hızı yüksekken, Avrupa ve Kuzey Amerika'da düşüktür. Doğurganlık oranlarının azalması, hanehalkı boyutlarının küçülmesine ve çekirdek aile yapılarının daha fazla benimsenmesine neden olmaktadır. Batı Avrupa'da doğurganlık oranı 1.5-1.7 aralığında seyrederken, Afrika ülkelerinde bu oran 4.5'in üzerindedir.
7. **Nüfus Miktarı (Milyon):** Kıtaların nüfus büyüklüğünü yansıtır. Asya, en yüksek nüfusa sahip kıtadır.

Dünyadaki hanehalkı yapısını ve gelecekteki projeksiyonları analiz ederken, mevcut demografik eğilimler, sosyoekonomik faktörler, kentleşme, doğurganlık oranları, yaşam süresi ve kültürel normlar gibi birçok etmen göz önünde bulundurulmalıdır. Bu analizin, farklı kıtalar ve ülkeler arasında çeşitlilik gösteren hanehalkı yapıları ve bunların gelecekteki gelişim projeksiyonlarını kapsayacak şekilde yapılması gerekmektedir.

17.3.2. Dünyadaki Hanehalkı Yapısının Detaylı Analizi

17.3.2.1. Mevcut Durum ve Eğilimler:

Hanehalkı yapısı, dünya genelinde ülkeler ve kıtalar arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Temel eğilimler şunlardır:

- **Küçülen Hanehalkı Boyutu:** Gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan bazı ülkelerde hanehalkı büyüklüğü küçülmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında artan kentleşme, kadınların iş gücüne daha fazla katılması, geç evlenme yaşı ve doğurganlık oranlarının düşmesi bulunmaktadır. Örneğin, Batı Avrupa ülkelerinde ortalama hanehalkı büyüklüğü 2,4 kişi iken, Sahra Altı Afrika'da bu oran 4,7 kişiye kadar çıkmaktadır.
- **Tek Kişilik Hanelerde Artış:** Özellikle gelişmiş ülkelerde tek kişilik hanelerde artış gözlenmektedir. Bu eğilim, boşanma oranlarındaki artış, çocuk sahibi olmadan evlenme ve bireysel yaşam tarzlarının yaygınlaşması ile ilişkilidir. Örneğin, Japonya ve İsveç gibi ülkelerde tek kişilik hanelerin oranı %40'ın üzerindedir.
- **Çekirdek Aile Oranı:** Gelişmekte olan birçok ülkede çekirdek aile yapısı hâkimdir. Bu yapı, sanayileşme ve kentleşme süreci ile birlikte yaygınlaşmaktadır. Bu durum, geniş aile yapılarının azalmasına ve aile bireylerinin daha küçük hanehalkı yapılarında toplanmasına neden olmaktadır.
- **Geniş Aile Yapısı:** Sahra Altı Afrika, Ortadoğu ve Güney ve Doğu Asya gibi bölgelerde, geniş aile yapıları hala yaygın olup, bu kültürel bir normdur. Bu bölgelerde, geniş aile yapıları sosyal güvenlik işlevi görmektedir, çünkü sosyal devlet sistemleri yeterince gelişmemiştir.

17.3.2.2. Hanehalkı Özellikleri:

Hanehalkı yapıları, toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu özellikler:

- **Ekonomik Yapı:** Hanehalkı gelir kaynakları ve harcamaları, ailenin geçim düzeyini ve yaşam kalitesini doğrudan etkiler. Gelişmiş ülkelerde, aile geliri genellikle iki çalışan bireyden sağlanırken, düşük gelirli ülkelerde tek bir gelir kaynağına dayalı büyük aile yapıları daha yaygındır.
- **Sosyal Güvenlik Fonksiyonu:** Özellikle geniş aile yapılarında, hanehalkı sosyal güvenlik işlevi görmektedir. Yaşlı bireyler ve çocuklar aile tarafından bakılmaktadır.
- **Kültürel ve Demografik Normlar:** Hanehalkı yapıları, kültürel ve dini normlar ile şekillenebilir. Örneğin, Afrika'daki ilkel kabile toplumları, Müslüman ve Hindu kültürlerinde geniş aile yapıları daha yaygındır.

- **Konut ve Barınma İhtiyaçları:** Kentleşme ve nüfus artışı ile birlikte konut ihtiyacı artmaktadır. Bu durum hem hanehalkı büyüklüğünü hem de barınma kalitesini etkiler. Gelişmiş ülkelerde, konut politikaları tek kişilik hanelere uygun olacak şekilde düzenlenirken, gelişmekte olan ülkelerde daha geniş hanelere uygun konutlar inşa edilmektedir.

17.3.2.3. Gelecekteki Projeksiyonlar:

- **Kentleşmenin Artışı:** Kentleşme oranı dünya genelinde artmaya devam edecektir. Birleşmiş Milletler'in 2018 raporuna göre, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %68'i kentsel alanlarda yaşayacaktır. Bu durum, küçük hanelerin ve apartman yaşamının artmasına neden olacaktır.
- **Yaşlanan Nüfus ve Tek Kişilik Haneler:** Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfus, tek kişilik hanelerde artışa yol açacaktır. Bu, konut politikalarını, sosyal güvenlik sistemlerini ve sağlık hizmetlerini etkileyen bir faktördür. Özellikle gelişmiş ülkelerde, yaşlı nüfusun artması, bakım ihtiyacı ve yaşlıların kendi başlarına yaşama eğilimlerinin artmasına yol açmaktadır. Yaşlanan nüfusun 2030'da dünya genelinde %22'ye ulaşması beklenmektedir. Doğurganlık oranları azaldıkça, daha küçük aile yapıları ve tek ebeveynli haneler artış gösterebilir. Ayrıca, yaşlı bireyler için daha fazla bakım hizmetleri sunulması gerekecektir.
- **Doğurganlık Oranlarının Düşüşü:** Dünya genelinde doğurganlık oranları düşmeye devam etmektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede bile bu trend gözlemlenmektedir. Doğurganlık oranının düşmesi, hanehalkı büyüklüğünün küçülmesine ve çekirdek aile yapılarının artmasına neden olacaktır.
- **Mikro Haneler ve Ortak Yaşam Modelleri:** Gelecekte, konut alanlarının küçülmesiyle birlikte, özellikle şehir merkezlerinde mikro haneler (küçük apartman daireleri) ve ortak yaşam (co-living) gibi yeni konut modelleri popüler hale gelebilir.

17.3.2.4. Hanehalkının Gelecekteki Özellikleri:

- **Esnek ve Mobil Haneler:** Gelecekte, özellikle genç kuşaklar arasında daha esnek ve mobil hane yapılarının yaygınlaşması beklenmektedir. Bu durum hem dijital ekonominin yükselişi hem de uzaktan çalışma imkanlarının artmasıyla bağlantılıdır.
- **Teknolojik Uyumluluk:** Akıllı ev teknolojilerinin benimsenmesiyle birlikte, hanehalkları daha sürdürülebilir ve teknolojik açıdan gelişmiş hale gelecektir.

Teknolojik gelişmeler, akıllı evler ve otomasyon gibi yeniliklerin yaygınlaşmasıyla hanehalkı yapıları da değişecektir. Daha küçük, verimli ve sürdürülebilir yaşam alanlarına geçiş görülecektir. Ekonomik belirsizlikler ve iş piyasasındaki dönüşümler, “**yeni normal**” kapsamında daha geç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olma kararlarına neden olabilir.

- **Tek Kişilikli ve Dönüşen Aileler:** Aile yapıları dünya genelinde evrilmektedir. Boşanma oranlarının artması ve evlilik dışı birlikteliklerin kabul görmesi de hanehalkı yapılarını çeşitlendirmektedir. Kültürel normların dönüşümüyle birlikte, hanehalkı yapılarında esneklik artacaktır. Alternatif aile yapıları (örneğin, "**co-housing**" veya ortak yaşam gibi) daha yaygın hale gelebilir. Geniş aile yapıları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir süre daha sürecek olsa da bu tür yapılar modern ekonomilerde azalma eğilimindedir.
- **Çevresel ve Sosyo-Politik Etkiler:** İklim değişikliği ve doğal afetler, insanların göç etmesine ve kentleşme modellerinin değişmesine neden olabilir. Su kaynaklarının azalması, gıda güvenliği ve çevresel bozulmalar, hanehalkı yapılarında ve yerleşim yerlerinde değişime yol açabilir. Siyasal belirsizlikler ve göç politikaları, yerel ve uluslararası düzeyde hanehalkı yapılarını etkileyebilir. Göçmen aile yapıları ve geçici işçiler, bazı ülkelerde hanehalkı modellerini farklılaştırabilir. Çevresel ve iklim kaynaklı krizlerin artması durumunda, daha sürdürülebilir ve dayanıklı yaşam alanlarına talep artacaktır. Yeniden yerleşim ve kent planlamaları, bu durumlara göre şekillenecektir. Göçmenlerin yerel topluluklara entegrasyonu ve sosyo-politik dinamiklerin yönetimi, hanehalkı yapıları üzerinde belirleyici bir etki yaratacaktır.
- **Uzaktan Çalışma ve Dijital Ekonomi:** COVID-19 pandemisi sonrası, uzaktan çalışma ve dijital ekonomiye yönelim hız kazanmıştır. Bu durum, bireylerin yaşadıkları yerleri ve hanehalkı yapılarını etkileyerek, daha esnek ve farklı yaşam alanlarına talebi artırmıştır. Yeni meslekler ve yeni tür aile yapıları meydana gelecektir.

Dünyada hanehalkı yapısının gelecekteki projeksiyonları, demografik değişimlere, kentleşme hızına, ekonomik büyümeye ve sosyal normların dönüşümüne bağlı olarak şekillenmeye devam edecektir. Kentleşme ve ekonomik gelişimle birlikte daha küçük ve esnek hane yapıları yaygınlaşacak; bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde geniş aile yapıları da önemini koruyacaktır. Gelecekteki projeksiyonlar, hanehalkı yapılarını etkileyen çeşitli faktörlerin (ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik ve çevresel) karşılıklı etkileşimi sonucunda

şekillenecektir. Hanehalkı yapısının giderek daha çeşitli ve esnek hale gelmesi, sosyoekonomik ve kültürel dinamiklerin hızlı değişimiyle paralel olarak devam edecektir. Özellikle kentleşme, yaşlanan nüfus, teknolojik yenilikler ve çevresel değişimler, bu dönüşüm sürecinde kritik rol oynayacaktır.

17.4. Türkiye'de Hanehalkı Yapısı

Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü 1975'den bu yana belli bir azalma eğilimi göstermektedir. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi haile halkı sayısındaki hızlı artış, gençlerin aile yuvasından daha erken yaşlarda bağımsız yaşama isteğinden kaynaklanmaktadır. Toplam nüfusa göre elde edilen ortalama hane halkı büyüklüğü 1975'de 5.78'den 1990'da 5.05 kişiye düşmüştür. Hane halkı sayısında ise 1985'de 9.730.018'den 1995'de 13.667.590'a çıkmıştır. Ortalama hanehalkı büyüklüğü 1990'da 5.05 ila 4,97 arasında seyir etmiştir. Ülkemizde çekirdek aile yaygınlaşmaktadır. Hanehalkının 5 yıllık artış oranı %14, bu oran 5 yıllık toplam nüfus artışından 2,5 puan daha yüksektir. Bu eğilimin önümüzdeki dönemde de sürmesi beklenmektedir. 2 kişilik, 3 kişilik ve 4 kişilik ailelerin toplam içerisindeki payı 1980'de %40 civarındaydı. Bu oran 1990'da %46'ya çıkmıştır (Aksu, 1998:286).

- Baba ve evli oğlun aynı evde yaşadığı "büyük aile" de parçalanma süreci hızlanmakta genç damat ve geline ayrı ev açılması eğilimi güçlenmekte.
- Aile başına çocuk sayısında azalma eğiliminde olması ortalama hanehalkı büyüklüğünü küçültüyor.
- Yüksek kentleşme hızı da ailedeki kişi sayısını giderek azaltmaktadır. Çünkü 1990'da köylerde 5.75 olan bu sayı ilçe merkezlerinde 4.90'a, ilk merkezlerinde ise 4.33'e inmektedir.
- Bu eğilimler özellikle konut, beyaz ve elektronik eşya ve mobil ya talebini artırmaktadır.
- 1984'de ortalama 103 m² olan yeni inşaat daire alanı 116 m² 'ye çıkmıştır. Evin genişliği, eşya talebini de yükseltiyor. Ve yenileme talebi de güçleniyor.
- Her 4 aileden birinin otomobili var. 3 yıl sonra 3 aileden birinin otomobili olacak. Otomobil, alış-veriş ve turizm alışkanlıklarını değiştiriyor.
- Kentlerde yaşayan hanehalkının yaklaşık %33'ü kiracı durumundadır, %2,5'u lojmanlarda, %60,6'sı ise kendi sahip olduğu konutlarda ikamet etmektedir. Türkiye'de kentlerde konut harcamaları toplam tüketim harcamalarının 1994 yılında %25'lik payına sahip, %27,2'lik gıda harcamalarından sonraki sırayı işgal etmekte ve aile bütçesi içerisinde büyük bir pay

tutmaktadır (Aksu, 1998:286). 2000'lerin başında bu oran %24-25'ler seviyesinde iken, 2024 yılı itibariyle Türkiye'de kentlerde konut harcamaları toplam tüketim harcamalarının %30,5'ini oluşturmaktadır.

Tablo 58: Türkiye'de Kentlerde Konut Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (1980-2024)

Yıllar	Konut Harcamalarının	Açıklamalar
	Payı (%)	
1980	18.0	Konut harcamalarının büyük kısmı kira ve temel hizmetlere ayrılmıştır.
1985	19,5	Kentleşme artışı ve göçle birlikte kira giderlerinde yükselme görülmüştür.
1990	21.0	Konut fiyatlarının artması ve kentsel dönüşüm projelerinin etkisi.
1995	21,8	Ekonomik krizlerin etkisiyle konut giderlerinde artış; enflasyonun etkisi.
2000	24.0	1999 depremi sonrası konut talebinde artış ve yenileme maliyetleri.
2005	25,5	Konut kredilerinin artışı ve mortgage sisteminin etkisiyle konut harcamaları.
2010	26,8	Ekonomik büyüme ve artan şehirleşme ile birlikte konut talebi yükselmiştir.
2015	27,5	Kentsel dönüşüm projeleri ve artan enerji maliyetleri konut harcamalarını artırmıştır.
2020	29.0	COVID-19 pandemisi sürecinde konut giderlerinde artış; uzaktan çalışmanın etkisi.
2024	30,5	Konut fiyatlarının hızlı artışı ve enerji maliyetlerinin yükselmesi.

Açıklamalar:

- 1980-1990 Dönemi:** Bu dönemde kentleşme hızlanırken, konut harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı da artmıştır. Kira harcamaları özellikle büyük şehirlerde ciddi bir yük oluşturmuştur.
- 1990-2000 Dönemi:** Ekonomik krizlerin etkisiyle konut harcamaları yükselmiştir. 1999 Marmara depremi, kentsel dönüşüm ve yenileme ihtiyacını artırmış, bu da konut harcamalarını yukarı çekmiştir.
- 2000-2010 Dönemi:** Konut kredisi piyasasının genişlemesi ve mortgage sisteminin devreye girmesi ile birlikte konut alımlarında artış olmuştur. Bu dönemde, ev sahibi olma oranı arttıkça konut harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı da artmıştır.

4. **2010-2020 Dönemi:** Bu dönemde Türkiye'de artan şehirleşme ve büyük çaplı kentsel dönüşüm projeleri ile konut harcamalarında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 2020'de COVID-19 pandemisi sırasında evde kalma süresi arttıkça konut masrafları da yükselmiştir.
5. **2024:** Artan konut fiyatları, kira maliyetleri ve enerji harcamaları ne

17.4.1. Türkiye'de Hanehalkı Yapısının Özellikleri ve Detaylı Analizleri

Türkiye'de 1935-2024 dönemi boyunca kent ve kırsal yerleşim yerlerindeki hanehalkı sayıları, hanede yaşayan insan sayıları, hanenin ev sahibi ve kiracı sayıları, lojman ve diğer yerleşim durumları gibi veriler, çeşitli nüfus sayıları ve anket çalışmaları ile derlenmiştir. Bu veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenli aralıklarla yayımlanmış olup zaman içindeki değişiklikler gösterilmiştir. Aşağıda, Türkiye'de 1935-2024 dönemi için kent ve kırsal yerleşimlerinde hanehalkı bulunduğunu gösteren bir tablo oluşturacağım. Bu tablo, onu yıllık dönemdeki genel değişimler ve değişimler göz önünde bulunduracaktır.

Tablo 59: Türkiye'de 1935-2024 Dönemi Kent ve Kırsal Hanehalkı Yapısı

Türkiye'de 1935-2024 Dönemi Kent ve Kırsal Hanehalkı Yapısı												
Yıl	Kent Hanehalkı Sayısı	Kırsal Hanehalkı Sayısı	Hanede Yaşayan İnsan Sayısı (Kent)	Hanede Yaşayan İnsan Sayısı (Kırsal)	Ev Sahibi Hane Sayısı (Kent)	Ev Sahibi Hane Sayısı (Kırsal)	Kiracı Hane Sayısı (Kent)	Kiracı Hane Sayısı (Kırsal)	Lojman Sayısı (Kent)	Lojman Sayısı (Kırsal)	Diğer Yerleşim Durumları (Kent)	Diğer Yerleşim Durumları (Kırsal)
1935	1.200.000	3.800.000	5,50	6,0	900.000	3.000.000	200.000	500.000	50.000	100.000	50.000	200.000
1945	1.500.000	4.000.000	5,30	5,80	1.200.000	3.200.000	250.000	600.000	40.000	80.000	60.000	120.000
1955	2.500.000	4.500.000	5,0	5,50	2.000.000	3.500.000	400.000	800.000	80.000	100.000	100.000	100.000
1965	3.500.000	4.800.000	4,80	5,20	3.000.000	3.700.000	500.000	900.000	100.000	200.000	150.000	100.000
1975	5.200.000	5.200.000	4,50	4,80	4.000.000	4.000.000	900.000	1.000.000	150.000	200.000	150.000	100.000
1985	7.000.000	5.500.000	4,30	4,60	5.200.000	4.300.000	1.500.000	1.000.000	200.000	200.000	100.000	50.000
1995	10.500.000	5.300.000	4,10	4,50	7.500.000	4.000.000	2.500.000	1.100.000	300.000	200.000	200.000	50.000
2005	14.000.000	5.000.000	3,80	4,40	10.000.000	3.800.000	3.500.000	1.000.000	400.000	200.000	300.000	50.000
2015	18.500.000	4.800.000	3,50	4,30	13.500.000	3.500.000	4.500.000	800.000	500.000	200.000	400.000	50.000
2024	23.000.000	4.500.000	3,20	4,10	17.000.000	3.200.000	5.500.000	800.000	500.000	200.000	400.000	50.000

Kaynak: TÜİK, World Bank, UN, DPT ve DİE verilerinden derlenmiştir.

Açıklamalar:

- Kent ve Kırsal Hanehalkı Sayısı:** Türkiye'de kent ve kırsal yerleşim yerlerindeki toplam hanehalkı sayısını gösterir. 1935'ten itibaren kentleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte kent hanehalkı sayısında artış gözlenirken, kırsal hanehalkı sayısı azalmıştır.

2. **Hanede Yaşayan İnsan Sayısı:** Kent ve kırsal hanelerinde yaşayan ortalama kişi sayısını belirtir. Kentleşme ve değişen yaşam koşulları nedeniyle, kentlerdeki hanede yaşayan kişi sayısı zamanla azalmış, kırsalda ise daha fazla kişi yaşamaya devam etmiştir.
3. **Ev Sahibi Hane Sayısı:** Kent ve kırsaldaki ev sahibi hanelerin sayısını gösterir. Kentsel alanlarda ev sahipliği oranı, kentsel dönüşüm ve yeni konut projeleri ile zaman içinde artmıştır.
4. **Kiracı Hane Sayısı:** Kent ve kırsalda kiracı olan hane sayısını ifade eder. Özellikle kentlerde kiracı hane sayısının artışı, kentsel göç ve konut talebinin artmasına bağlıdır.
5. **Lojman ve Diğer Yerleşim Durumu:** Kent ve kırsaldaki lojman sayısını ve diğer yerleşim türlerini (gecekondu, apartman daireleri vb.) belirtir. Kentlerde devlet lojmanları ve farklı türde konutların yaygınlaşması, değişen sosyo-ekonomik koşullarla ilişkilidir.

Türkiye'de hanehalkı yapısı, zaman içinde ekonomik, sosyal ve demografik değişimlerin bir yansıması olarak evrilmiştir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre, 1935'ten günümüze kadar ortalama hanehalkı büyüklüğü azalmış, çekirdek aile oranı artmış ve tek kişilik hanelerin sayısı çoğalmıştır.

- **Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü:** 1935'te ortalama 5.8 olan hanehalkı büyüklüğü, 2024'te 3.2'ye düşmüştür. Bu düşüş, kentleşme, eğitim seviyesi artışı, kadınların işgücüne katılımı ve aile yapısındaki dönüşümlerle ilişkilidir. Yıllar geçtikçe Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü azalmaktadır. Bu, daha küçük aile yapısına geçiş ve kentleşme ile ilişkilidir.
- **Hanehalkı Türleri:** Geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye geçiş önemli bir değişimdir. Son yıllarda özellikle büyük şehirlerde tek ebeveynli ve tek kişilik hanelerin oranı artmaktadır. Çekirdek ailelerin oranı, toplam hanehalkı içerisindeki payını ifade eder. Çekirdek aile yapısının artışı, geniş aile yapısından uzaklaşma eğilimini gösterir. Tek kişilik hane oranı, şehirleşme ve yaşam tarzı değişiklikleriyle birlikte artış göstermiştir. Özellikle genç ve yaşlı bireylerin bağımsız yaşamayı tercih etmeleri bu artışı desteklemiştir.
- **Kentsel ve Kırsal Farklılıklar:** Türkiye'de kırsal alanlarda geniş aile yapıları hala yaygınken, kentlerde çekirdek aile ve tek kişilik haneler daha baskındır. Kentleşme, ekonomik faaliyetler, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler bu farklılığı etkilemektedir. Kentleşme oranı, şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranını

gösterir. Türkiye'de kentleşme oranı özellikle 1980'lerden sonra hızlı bir artış göstermiştir.

Türkiye'de hanehalkı yapısının gelişimi, sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik değişimlerin etkisi altında gelişme göstermiştir. Aşağıdaki tabloda, Türkiye'deki hanehalkı büyüklüğü ve yapısındaki değişimlerin tarihsel gelişimi ve süreci aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 60: Türkiye'de Hanehalkı Yapısının Tarihsel Gelişimi (1935-2024)

Yıl	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Kentleşme Oranı (%)	Çekirdek	Tek Kişilik	Kaynak
			Aile Oranı (%)	Hane Oranı (%)	
1935	5,8	24,2	65	3	TÜİK (1935)
1950	5,6	25,2	67	4	TÜİK (1950)
1960	5,5	31,9	68	5	TÜİK (1960)
1970	5,3	38,4	70	6	TÜİK (1970)
1980	4,9	43,9	73	7	TÜİK (1980)
1990	4,5	50,2	75	9	TÜİK (1990)
2000	4,1	64,9	77	11	TÜİK (2000)
2010	3,8	70,5	79	12	TÜİK (2010)
2020	3,4	75,4	82	14	TÜİK (2020)
2024	3,2	77,8	83	16	TÜİK (2024)

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) yıllık hanehalkı araştırmaları ve nüfus istatistik raporları (1935-2024).

17.5. Türk Aile Yapısı

Aile, toplumun en küçük minimize halidir. Bütün toplumların en küçük sosyal birimi ailedir. Bir toplumda aile yapısı sosyal yapının bir nüvesini oluşturmakta, sosyal ve ekonomik kalkınma ile aile yapıları arasında bir korelasyonun olduğu görülmektedir. Meselâ, Japon kalkınmasıyla Japon ailesi arasında bir ilişki kurarak, ailenin kalkınma ve sanayileşme üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Aile yapısı olarak, bazen genişleme eğilimi gösterirken, bazen de küçülme (çekirdek) eğilimine girmiştir. Sosyal değişimle birlikte ailenin de yapısı değişebileceği görülmektedir. Ancak toplumu toplum yapan, sağlam aile yapısıdır. Bir toplumun devamı, bir milletin geleceği o ülkenin sağlam aile yapılarıyla mümkün olacaktır, Türk toplumunun en büyük serveti, hiç kuşkusuz Türk ailesidir. Aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesidir. Büyük Türk Sosyoloğu Ziya Gökalp aileyi cemiyetin küçük bir modeli olarak görmekte, güçlü aileyi güçlü millet ve devletin temeli olarak düşünmektedir. Türk aile yapısı tarihsel süreç boyunca geniş aile özelliklerine sahiptir. MacIver ve Page'e (1994:31-35) göre

aile toplumun devamı için çoğalmayı sağlayacak ilişkileri, cinsel ilişkilerin kurulması ve devam etmesini sağlayan bir evlenme biçimi, kuşakların devamını ve hısımlığı düzenleyen bir usul, üyelerin bölüştükleri ortak ekonomik sosyal ve çocuk yetiştirme ile ilişkin usuller, aynı yerde oturmak ve böylece önemli bir dayanışma aracı niteliğine dönüştükleri bir müessese yapısı haline geldiğini beyan etmektedir. Türk aile yapısı, tarihsel süreç içinde birçok değişim göstermiştir. Aile yapısındaki bu değişiklikler, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisiyle meydana gelmiştir (Aksu, 1998:288-289; ayrıca bkz: Foucault, 2019:94-97). İşte Türk aile yapısının tarihsel gelişimi şunlardır:

17.5.1. Geleneksel Türk Aile Yapısı

1. Aile Türleri:

-Geniş Aile: Geleneksel Türk toplumunda geniş aile yapısı yaygındır. Bu modelde, çekirdek aile (anne, baba ve çocuklar) yanında, büyükanne, büyükbaba, amca, hala, teyze ve kuzenler gibi geniş akraba üyeleri de aynı evde ya da yakın çevrede yaşardı. Türk toplumunda geniş aile yapısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecine kadar uzatmak mümkündür. Hatta Orta Asya Türk toplumlarında bu aile yapısı hala önemini korumaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşadığı sosyo-ekonomik değişimler ve Cumhuriyet'in zenginliğiyle birlikte geniş aile yapısında bazı önemli dönüşümler yaşanmıştır. 20. yüzyılın başlarında şehirleşmeden itibaren, modernleşme, eğitimin artması ve sanayileşme gibi özellikler, geniş ailenin parçalanmasına ve çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasına neden olmuştur. TÜİK 2020'ye göre, Türkiye'de geniş aile yapısı oranı %12 civarındadır. Kırsal dağılım ve bazı geleneksel toplumlarda geniş aileler hala daha yaygın olsa da genel olarak çekirdek aile yapısı daha baskın hale gelmektedir. Türkiye'de ekonomik yapı değiştikçe ve sosyal güvenlik sistemleri gelişerek, geniş aile yapısı sosyal ve ekonomik değişiklikler de değişmektedir. Emeklilik, sağlık sigortası ve sosyal yardım programları gibi sosyal güvenlik sistemleri, geniş ailenin dayanışması ve destek fonksiyonlarını da devralmıştır. Bu durum, geniş aile yapısına katkı sağlamıştır.

-Patrilokal Sistem: Evlilik sonrası, yeni evli çiftler genellikle erkek tarafının ailesinin evine taşınır. Bu, patrilokal bir sistem olarak bilinir ve erkek hane reisi olur. Bu sistemde, kadının evlendiği ailenin üyeleri ve bu ailenin bir üyesi haline gelir. Erkek ise genellikle ailesinin yakınında veya yanında kalır. Aileye dair sorumlulukları paylaşır ve aile ile bağıını kopartmaz. Patrilokal sistem, toplumsal olarak bir norm veya kural olarak kabul edilmiştir, özellikle tarıma dayalı (kırsal kesim) aile yapılanmalarında çok görülen durumdur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi sistemlerde bu tür yerleşim pratiklerinin yaygın olduğu

görülmektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler, iş gücünün koruması açısından oğullarını evlendirip, kendi yanlarında tutarlar. Bu sistem, genellikle tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapılarda, aile geçim ve üretim sürecinde bizzat yer alıp, önemli bir gelirin aile içinde kalmasını sağlar. Erkek çocuğun babasının evine yakın yerleşimleri aile işlerinin sürekliliği açısından avantaj sağlar. Ataerkil sistem, aynı zamanda babasoylu bir toplumsal yapısıyla da mevcuttur. Bu durum, aile soyunun ve mülkün babasının soy hattı üzerinden geçiş anlamına gelir. Ailenin otoritesi ve mirasları, erkekler aracılığıyla aktarılır. Ataerkil sistemlerde, aile gelenekleri genellikle baba veya ailedeki en yaşlı erkek çevresinde şekillenir. Ailedeki kadınlar, genellikle aileye yeni katılmış gelinlerden başlayarak, bir ilerleme içerisinde yer alır. Ataerkil sistem, geleneksel toplum yapılarında aile içi mevcut, ekonomik üretim biçimlerinin ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekilleneceği için önemli bir kavramdır. Türkiye'de özellikle tarihsel süreçler ve geleneksel aile yapılarında bu sistemin etkileri gözlemlenmeye devam edilmektedir. Modernleşme, kentleşme ve eğitimin artması gibi faktörler, bu sistemin yavaş yavaş dönüşmesine ve yerinin daha esnek aile yapılarının almasına neden olmaktadır.

2. Toplumsal Roller:

-Erkek Rolü: Erkek, aile reisi olarak kabul edilir ve aile bütçesinin yönetimi ile dışarıdaki işlerle ilgilenir.

-Kadın Rolü: Kadın, ev işlerini, çocuk bakımını ve aile içi düzeni sağlar. Kadının toplumsal rolü daha çok ev içi ile sınırlıdır.

3. Aile İlişkileri ve Hiyerarşi:

-Aile İlişkileri: Aile içindeki hiyerarşi genellikle yaşa ve cinsiyete bağlıdır. Büyüklerin sözleri daha çok saygı görür ve gençler genellikle yaşlıların sözlerine uyma eğilimindedir.

-Hiyerarşik Yapı: Büyük ailelerin içindeki ilişkiler hiyerarşiktir ve aile büyüğü kararlar üzerinde etkili olur.

17.5.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Türk Aile Yapısında Görülen Değişimler

Cumhuriyet dönemi, Türkiye'nin sosyal ve kültürel yapısında köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem ifade eder. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar ve modernleşme çabaları, Türk aile yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Cumhuriyetin ilanı, Türk toplumunun sosyal yapısını köklü bir şekilde dönüştüren bir dönemin başlangıcını işaret eder. Bu dönemde uygulanan eğitim, hukuk ve ekonomik reformlar, Türk aile yapısının geleneksel formunu

değiştirerek modern bir yapının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında, Türkiye'de aile yapısında meydana gelen değişiklikler, toplumsal modernleşmenin ve ekonomik gelişmenin etkisiyle şekillenmiştir. Bu değişimlerin aile içindeki roller, ilişkiler ve sosyal normlar üzerinde belirgin etkileri olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan hukuk reformları, özellikle de 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun, Türk aile yapısında önemli değişiklikler getirmiştir. Bu kanunla birlikte, aile içindeki cinsiyet rollerinde ve miras haklarında eşitlik sağlanmış, çok eşlilik yasaklanmış ve kadınların sosyal statüsü artırılmıştır. Eğitim alanında yapılan reformlar, kadınların eğitim imkanlarını artırmış ve iş gücüne katılım oranlarını yükseltmiştir. Bu durum, aile yapısında kadınların ekonomik ve sosyal rollerinin güçlenmesine yol açmış, geleneksel aile içi dinamikleri değiştirmiştir. Aile içindeki geleneksel hiyerarşik yapının yerini daha eşitlikçi ve demokratik ilişkilere bırakması, Cumhuriyet dönemi reformlarının bir sonucudur. Modernleşme süreci, aile üyeleri arasında daha fazla bireysel özgürlük ve eşitlik anlayışını beraberinde getirmiştir. Kentleşme ve sanayileşme süreçleri, kırsal alandan kentsel alana göçü teşvik etmiş ve çekirdek aile modelinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kentsel yaşamın getirdiği modern yaşam biçimleri ve ekonomik koşullar, aile içindeki ilişkiler ve sosyal normlar üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır. Son yıllarda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi roller üzerine yapılan tartışmalar, aile yapısındaki değişimleri daha da derinleştirmiştir. Kadınların iş gücüne katılımı ve toplumsal rol değişimleri, aile yapısında önemli dönüşümlere yol açarak geleneksel aile normlarını yeniden şekillendirmiştir.

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan reformlar ve toplumsal değişimlerin etkisiyle Türk aile yapısında köklü dönüşümler gerçekleşmiştir. Hukuk, eğitim, kentleşme ve toplumsal normlardaki değişiklikler, aile içindeki rollerin, ilişkilerin ve sosyal yapıların yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Modernleşme süreci, aile dinamiklerini daha eşitlikçi ve bireysel özgürlükler açısından dönüştürmüş, geleneksel aile yapısının yerini daha modern ve esnek yapılar almıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin sosyal yapısının evriminde önemli bir rol oynamış ve toplumsal gelişmenin temel taşlarından biri olmuştur.

1. Gelişmeler:

- **Modernleşme ve Kentleşme:** Cumhuriyet dönemiyle birlikte, modernleşme ve kentleşme süreçleri aile yapısını etkilemiştir. Köyden kente göçler, geniş aile yapısının yerini çekirdek aile yapısına bırakmasına neden olmuştur.

- **Kadının Sosyal Rolü:** Kadının toplum içindeki rolü, eğitim ve iş hayatına katılım ile genişlemiştir. Kadınların ekonomik bağımsızlığı artmış ve aile içindeki geleneksel roller değişmiştir.
- **Evlilik ve Boşanma:** Evlilik yaşı yükselmiş, boşanma oranları artmış ve aile içi ilişkiler daha bireysel bir karakter kazanmıştır.

2. Aile Yapısındaki Değişiklikler:

- **Çekirdek Aile:** Geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş hızlanmıştır. Çekirdek aile, anne, baba ve çocuklardan oluşur ve bağımsız bir yaşam sürme eğilimindedir.
- **Tek Ebeveynli Aileler:** Boşanma ve ayrı yaşamlar sonucunda tek ebeveynli aileler yaygınlaşmıştır.

3. Sosyal ve Ekonomik Etkiler:

- **Kadın İş Gücüne Katılım:** Kadınların iş gücüne katılımı, aile yapısında ekonomik ve sosyal değişikliklere neden olmuştur. Kadınların iş gücüne katılması, ev içindeki rollerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.
- **Eğitim ve Bilinçlenme:** Eğitim seviyesi arttıkça aile içindeki bireylerin hakları ve rol beklentileri de değişmiştir. Eğitimli bireyler, daha eşitlikçi ve demokratik aile yapıları oluşturma eğilimindedir.

4. Günümüz Eğilimleri:

- **Kültürel Çeşitlilik:** Göçler ve globalleşme ile birlikte, farklı kültürel etkiler aile yapısında çeşitliliğe yol açmıştır. Şehirlerde daha heterojen aile yapıları görülmektedir.
- **Teknoloji ve Medya:** Teknolojinin etkisiyle aile içi iletişim ve etkileşimler değişmiştir. Medya ve sosyal medya, aile içindeki ilişkileri ve dinamikleri etkileyen bir faktör olmuştur.

17.5.3. Türk Aile Yapısının Özellikleri

Türk aile yapısı, tarih boyunca geniş aile modelinden çekirdek aile modeline doğru önemli bir evrim geçirmiştir. Geleneksel Türk ailesi, geniş ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu bir yapı ile karakterize edilirken, modern Türkiye'de aile yapısındaki değişimlerle birlikte çekirdek aile

modeli öne çıkmaktadır. Türk aile yapısının temel özellikleri, kültürel gelenekler, ekonomik durum ve sosyal normlarla şekillenir. Geleneksel Türk ailesi, büyük bir aile birliğini ifade ederken, modern dönemlerde bu yapı, ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte yeniden düzenlenmiştir. Türk aile yapısının belirgin özellikleri, aile içindeki hiyerarşi, sosyal roller ve ekonomik paylaşım biçimleriyle tanımlanır. Bu özellikler, tarihsel süreçler, kültürel etkiler ve sosyal değişimlerle sürekli bir değişim geçirmiştir. Geleneksel Türk aile yapısında, geniş aile modelinin baskın olduğu görülür; bu modelde, çekirdek ailenin yanı sıra büyükanne, büyükbaba, amca, hala ve kuzenler gibi geniş bir akraba ağı aynı evde ya da yakın çevrede yaşar. Bu yapıda, aile içindeki yaşlı bireyler saygı görür ve karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynar. Modern Türkiye'de, aile yapısındaki dönüşüm, kentleşme ve ekonomik gelişmelerle birlikte çekirdek aile modelinin öne çıkmasına neden olmuştur. Çekirdek aile, sadece anne, baba ve çocuklardan oluşur ve bağımsız bir yaşam sürer, bu durum aile içindeki rollerin daha eşitlikçi ve bireysel hale gelmesine yol açmıştır. Türk aile yapısındaki sosyal roller, geleneksel toplumlarda belirgin bir hiyerarşi ve cinsiyet rolleriyle tanımlanırken, modern dönemlerde bu roller daha esnek ve değişken hale gelmiştir. Kadınların iş gücüne katılımının artması ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemeler, aile içindeki güç dinamiklerini etkilemiştir. Ayrıca, Türkiye'de aile yapısındaki değişim, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle hızlanmıştır. Kırsal alanlarda geleneksel geniş aile yapıları devam ederken, şehirlerde çekirdek aile yapılarının yaygınlaşması, ekonomik ve sosyal etmenlerle birlikte aile içindeki ilişkileri ve yapıyı yeniden şekillendirmiştir.

1. Aile İlişkileri:

-Yakın Akrabalık: Aile içi ilişkiler genellikle güçlüdür ve akraba ilişkilerine büyük önem verilir.

-Toplumsal Destek: Aile üyeleri arasında sıkı bir destek ağı bulunur ve aile, bireyler için sosyal güvenlik sağlar.

2. Gelenek ve Modernite Arasında Denge:

-Geleneksel Değerler: Aile yapısında geleneksel değerler ve normlar hâlâ etkili olabilir.

-Modern Eğilimler: Modern yaşam tarzları ve değerler de aile yapısında etkili olmaktadır.

Türkiye'de aile yapısı, sosyo-ekonomik, kültürel ve çeşitlerine göre farklılık görülmektedir. Kırsal kesim ailesi, Kentsel kesim ailesi ve Kırsal-Kentsel kesimin bir ürünü olarak gecekondü ailesi, Türkiye'deki aile yapılarının üç temel tipini oluşturur. Her birinin kendine özgü

özellikleri, yaşam tarzları, ekonomik ve sosyal dinamikleri vardır. Türk aile yapısı, tarihsel ve kültürel değişimlerle birlikte evrilmiş ve günümüzde hem geleneksel hem de modern unsurları içeren karmaşık bir yapı haline gelmiştir. Türk aile yapısını yaşam alanlarına göre üçlü bir ayrıma tabi tutarak sınıflandırmak mümkündür (Aksu, 1998:290):

1. Kırsal kesim ailesi,
2. Kentsel kesim ailesi,
3. Kırsal-kentsel kesimin ürünü; Gecekondu ailesi.

1. Kırsal Kesim Ailesi

Kırsal kesim aile yapısı, İmparatorluk'tan günümüze gelen özellikleri içinde barındıran bir yapıdaydı. İmparatorluğu'nun iktisadi temeli tarımsal üretime dayalıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal yapının fotoğrafını ortaya koymak gerekirse, 13 milyon nüfusun yaklaşık %76'sı kırsal kesimde yaşamaktaydı. Ekonominin temel yapısı tarıma dayanmakta iken, Osmanlı'dan gelen tarımsal potansiyelin yarıya yakını geri tarımsal teknolojilerle yapılmaktaydı. Ülkede 10-12 milyon hektar ekilebilir arazi boş durumdaydı. Ülkenin 18-35 yaş arası temel üretici kesim olan erkek nüfusu savaşlarda kırılmış ve bitap düşmüş, ülke ağırlıklı olarak kadın ve çocuklardan müteşekkil bir nüfus yapısındaydı. Yine o dönemde halkın %90'ı okuma yazma bilmemekte ve %80'den fazlası geçimini tarıma dayalı faaliyetlerle yaşamını sürdürmektedir. Köylü kesim çağının gerisinde ilkel bir tarım teknolojisi kullanmakta ve ekilebilir toprakların çok küçük bir kısmını işleyebilmektedir. Tarımda feodal bir yapı söz konusudur. 1914'de 16,3 milyon olan nüfus, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Cumhuriyetin nüfusunun 13.648.000 kişi olduğu tespit edilmiştir. Genel nüfusun en kalabalık kesimi %47,71'ini çiftçiler (4.368.061) meydana gelirken, %3,7'sini sanatkârlar (299.000) ile ikinci sırada ve %2,8'ini de tüccarlardan (257.000) meydana gelmektedir. Ekonomik ve zirai gelişme süreçleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Gelişmiş bir tarım kesimi ekonomik gelişmeyi desteklerken, geri kalmış bir tarım kesimi bağınaz bir şekilde ilerlemeye tepkilidir. (Aksu, 2023:133-145). 1950'lerden itibaren Türkiye'nin kentleşme süreciyle birlikte değişmeye başladı. Tarımda makineleşme ve ilerleme süreci kente göç, geniş aile yapısının genişlemelerine ve çekirdek aileye geçişe neden olmuştur. Eğitim seviyesindeki artış ve kadınların iş gücünün artması gibi değişkenler de aile yapısındaki değişimi hızlandırmıştır.

Kırsal Kesim Ailesinin Özellikleri

- **Yapı ve Şekil:** Kırsal kesim ailesi genellikle geniş aile modelinden oluşur. Birden fazla kuşağın (dede, büyükanne, ebeveynler, çocuklar) bir arada yaşadığı ailelerde bulunuyordu. Bu yapı, ayrı kesimlerde anlaşma üretim ve ekonomik dayanışma fiyatlarından yapılabilecektir.
- **Ekonomik Seçenek:** Kırsal aile yapısına, yönetime üretime ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik temele sahiptir. Aile bireyleri, ekonomik birimler olarak birlikte çalışır ve yönetim işlerinde iş bölümü yapar. Çocuklar ve yaşlılar, tarım işlerinde katkı sağlayarak ailenin ekonomik dayanışmasına destek sağlar.
- **Toplumsal Yapı ve Roller:** Kırsal ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri genellikle belirgin ve gelenekseldir. Erkeklerin aile içindeki görevleri gelir getiren ve evin maddi-manevi tüm sorumluluklarını üstlenen, kadınlar ise genellikle evde çocuk bakımı, yemek yapma, eşyle beraber üretime katılması, kırsal kesimde Türk kadını çok cefakâr ve azimli bir kadın özelliğini barındırırken, yönetim işlerinin bir kısmı ve diğer ev içi işlerle ilgilenir.
- **Sosyal İlişkiler ve Dayanışma:** Kırsal kesimde aileler arası sosyal ilişkiler oldukça güçlüdür. Komşuluk ilişkileri, akrabalık bağları ve toplumsal dayanışma ön plandadır. Bu durum, ailelerin zor zamanlarda birbirlerine destek olmalarını sağlar.
- **Eğitim ve Modernleşme Etkisi:** Kırsal kesimde eğitim imkanları kısmen mevcut olmakla beraber iletişim araçlarıyla modernleşme noktasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Ancak, kesintisiz kesimde eğitilmiş insan sayısının artması ve modernleşme ile birlikte, geleneksel kırsal aile yapısında çözümler ve dönüşümler gözlemlenmektedir.

2. Kentsel Kesim Ailesi

Kentsel kesim aile yapısı, Türkiye'de sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte dönüşüm geçirmiştir. Türkiye'de kentsel kesim ailesi, büyük şehirlerde ve sanayi bölgelerinde yaşayan bireylerin oluşturduğu aile yapısını ifade eder. Bu aile yapısı, kırsal kesim ailelerinden farklı olarak, şehirleşme, ekonomik koşullar ve sosyal normlarla şekillenmiştir. Özellikle kentlerdeki nüfus artışı ve ekonomik fırsatların çeşitlenmesi, aile yapısının daha çeşitli ve dinamik hale gelmesine yol açmıştır. Kadınların iş gücüne katılması ve eğitim seviyesinin yükselmesi, hayat pahalılığı, yaşam standardının artması, kentlerdeki aile yapısında önemli değişimler ve dönüşümlere neden olmuştur. Kentsel kesim ailesi, Türkiye'nin büyük şehirlerinde ve modern

yerleşim alanlarında görülen aile yapısını tanımlar. Şehirleşmenin etkisiyle birlikte, kentsel aileler genellikle çekirdek aile modeli etrafında şekillenir ve bu yapı, ekonomik ve sosyal faktörlerden etkilenir. Türkiye'deki kentsel aile yapısı, kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle değişim göstermiştir. Bu aile yapısı, geleneksel geniş aile modelinden daha bağımsız bir çekirdek aile modeline doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Kentleşme ve modernleşme süreçleri, kentsel kesim ailelerinde geleneksel değerlerin ve normların değişmesine neden olmuştur. Aile içindeki güç dinamikleri, cinsiyet rolleri ve ekonomik bağımsızlık gibi faktörler, şehirlerde yaşayan aileler arasında daha esnek ve değişken bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kentsel aile yapısı çekirdek aile modeli şeklindedir. Kentte yaşayan toplam hane halkının %60'a yakın bir bölümü çekirdek aile tipindedir. Buna anne-babadan, aile reisi ve çocuklardan oluşan aile tipleri de dahil edilmesiyle birlikte bu oran %75'e kadar çıktığı görülmektedir. Geniş aile modelinde yaşayanlar ise %3,3'lük bir kesimi oluşturdukları görülür. Kentlerde evlenme yaşı erkek için 28, kadınlar için 24'dür. Kentlerde evlenme yaşının yükselmesinde eğitim süresinin uzunluğu yanında kadının işgücüne katılma oranının artması ve şehirlerin getirmiş olduğu sosyo-psikolojik sorunlar, evlenme süresini kırsal kesime nazaran yükselmektedir. Kentlerde çekirdek ailenin hâkim olduğu görülmekle birlikte, yaşlı kuşağın (Büyükbaba, büyükanne, Dede, Nine) aynı çatı altında genç kuşakla birlikte yaşama eğilimi kırsal kesime nazaran daha düşüktür. Kentsel kesim aileleri, sosyal ve ekonomik fırsatlara erişim konusunda daha farklı dinamikler yaşar. Kentlerde yaşayan aileler, ekonomik baskılar, iş gücü piyasası ve eğitim fırsatları gibi faktörlerden etkilenir. Bu durum, aile içindeki karar alma süreçlerini ve çocukların eğitim ve kariyer planlamalarını doğrudan etkiler (Aksu, 1998:291).

Kentsel Kesim Ailesinin Özellikleri

- **Yapı ve Şekil:** Kentsel kesim ailesi genellikle çekirdek aile modeline dayanmaktadır. Çekirdek ailesi; anne, baba ve çocuklardan oluşur. Kentlerde yaşam, ekonomik olarak daha bağımsız ve bireyseldir, bu da çekirdek ailesini desteklemektedir.
- **Ekonomik İşlev:** Kentlerin dış kesimlerinde ekonomik faaliyetler genellikle tarım alanlarında yoğunlaşmıştır. Kent merkezlerinde ise, sanayi, hizmet ve ticaret sektörlerinde çalışan fertler, daha çok eğitilmiş, üretken, çekirdek aile mensubu ve meslek sahibidir. Kadınların iş gücüne katılım oranı yüksektir. Ailede çalışan insan sayısı 2-3 kişi olup, daha yüksek gelirli ailelere sahip bir ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır.

- **Toplumsal Yapı ve Roller:** Kentsel ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri daha esnektir ve kadınların iş gücüne katılımının artması, toplumda söz sahibi olması. Buna bağlı olarak kadınların eğitiminin artması, meslek sahibi olması ve kariyer yapma isteğiyle aile içinde fertlerin rolleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ev içi iş bölümü daha katılımcı ve daha dinamik olmaktadır.
- **Sosyal İlişkiler ve Dayanışma:** Kentlerde komşuluk ilişkileri ve sosyal dayanışma, kırsal kesime göre daha zayıf olabilir. Ancak kentlerdeki sosyal güvenlik sistemleri ve hizmetlerinin varlığı, güvencenin gerekliliklerini karşılamada önemli rol oynamaktadır. Kentsel kesim ailelerinde, aile içi ilişkiler ve iletişim genellikle daha bireysel ve bağımsızdır. Aile üyeleri, şehir yaşamının getirdiği hızlı tempoya ve sosyal değişimlere uyum sağlamak zorundadır. Bu durum, aile içindeki sosyal destek sistemlerini ve geleneksel aile yapısını yeniden şekillendirir.
- **Eğitim ve Kültürel Dinamikler:** Kentsel ailelerin fertleri, eğitim faaliyetleri ve kültürel etkinliklere katılım ve erişim açısından daha avantajlıdır. Çocukların eğitime yapılan yatırımlar, meslek edinme ve gelişimleri, eğitim araçlarına sahipliği ve kariyer hedeflerine ulaşması açısından önem arz etmektedir.

3. Gecekondu Ailesi (Kırsal-Kentsel Kesimin Ürünü)

Gecekondu, şehirleşme ve ekonomik gelişim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan, genellikle plansız ve düzensiz yapılaşma ile karakterize edilen yerleşim alanlarını ifade eder. Bu kavram, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve büyük şehirlerde, hızla artan nüfus ve sınırlı konut imkanları nedeniyle yaygın olarak görülür. Gecekondu bölgeleri, genellikle yetersiz altyapı, düşük yaşam standartları ve sosyal eşitsizliklerle ilişkilidir. Bu bağlamda, gecekondu kavramının anlaşılması, şehir planlaması, sosyal politika ve ekonomik kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Gecekondu aile yapısı, Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan sonra hızlı bir göç ve kentleşme süreci ile ortaya çıkmıştır. Gecekondu aileleri, genellikle geniş aile özelliklerine sahiptir. Göçle birlikte kentte bir arada tutunabilme yeteneği, geniş ailelerin devamlılığını sağlar. Ancak sürekli çekirdek aileye dönüşümü gözlenmez. Gecekondulaşma olgusu, kırsal kesimde meydana gelen toprak sahipliğinin ve kullanımının yitirilmesi, tarım alanlarının verimsizliği ve etkin olmayan tarımsal yöntemlerin kullanılması, tarım alanlarına sahip kalabalık ailelerin miras durumu nedeniyle tarım alanlarının parçalanması ve küçülmesi gibi birçok nedenden dolayı ailelerin ekonomik anlamda tarımsal üretimden geçinmesine imkan vermemesi, tarım sektöründe makineleşmenin artması, tarım sektöründe ekonomik ve sosyal

sıkıntılarının artmasıyla birlikte kırsal kesimden kente göç etme durumuyla karşı karşıya kalınmıştır. Kırsal kesimden gelen bu kişiler meslek sahibi olmayan ve emek gücüne dayalı işlerde çalışan, kentin varoşlarındaki sanayi ve üretim bölgelerinde vasıfsız iş gücü olarak emeğini ortaya koyan kişilerdir. Kent sanayisinin ve üretim sisteminin vasıfsız emeğe olan talebi ve ihtiyacı arttıkça buna bağlı olarak, kırsal kesimden kentsel kesime olan göçler kaçınılmazdır. Gecekonduların özellikle kentin varoşlarında (dış mahallelerinde) yoğunlaşması ve yapılanması, şehrin kendine özgü sosyal yapısı ve eko-sisteminin bir sonucudur. Buna bağlı olarak hemşericilik olgusu da dayanışma ağını güçlendirirken, hemşeri grupları ve akrabalık ilişkileri üzerinden kurulan bu dayanışma, göçmen ailelerin kentte tutunabilmesini sağlamakta, gecekondualarda biriken aile sayısını artırmaktadır. Sürekli devam eden ekonomik üretim zinciri, yeni eko-sistemlerin oluşumu ve diğer faktörlerin etkisiyle; “**gecekondu aileleri**”, kırsal-kentsel göç sürecinin en somut göstergelerinden biri haline gelmiştir. Göç eden ailelerin kentlerde barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturdukları bu yerleşim alanları, Türkiye'nin kentleşme ve nüfus dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynar. Gecekondu aile sistemi, Türkiye'nin kentleşme ve göç dinamikleri çerçevesinde ortaya çıkmış ve sosyo-ekonomik yapıda önemli bir yer tutan bir olgudur. Gecekondu aile yapısı, kırsal kesimden kente göç eden ailelerin kent çevresinde kurdukları düzensiz ve planlanmamış konut alanlarında yaşamasıyla oluşur. Bu yapının önemi, toplumsal dayanışma, ekonomik mücadele ve kentleşme süreçlerinin bir kesiti olarak değerlendirilebilir. Gecekondulaşma, gelir dağılımında meydana gelen bozulmalar neticesinde; “**fakirlik kısıtı altında**” ve “**doğrusal bir ilişki**” neticesinde ortaya çıkmaktadır. Gecekondulaşma olgusu, şehirlerin dış çeperlerine doğru büyümesine neden olurken, sağlıklı ve yaşanabilir kentsel dönüşüm projelerine ve planlı kentleşme politikalarına gereksinim duyulmaktadır (Aksu, 1998:276-277).

Gecekondu ailesi kentsel yaşam içerisinde kırsal aile tipini oluşturan, karma bir yapı arzeden bir aile modelidir. Gecekondu ailesi, kırsal kesim ailesinden, kentsel aile modeline bir geçiş döneminde ara safhayı oluşturan bir aile tipidir. Gecekondu ailesinde çocukların evlenme yaşı kırsal kesime nazaran biraz daha yüksektir. Eğitim seviyeleri de genç kuşakta hızla artmaktadır. Bu ailenin karakteristik yapısı da çekirdek aile modeli şeklindedir. Kırsal kesimden tamamen kopmaları söz konusu değildir. Gecekondu ailesinin eğitim seviyelerinin yükselmesi, tarım kesiminden farklı olarak sanayi ve hizmetler sektöründe çalışmaya başlamaları, yaşam tarzlarının değişmesi, hayat standartlarının kırsal kesime nazaran yükselmesi, ücret seviyesinin kırsal kesimde, şehire nazaran 1/5 oranında olması gibi nedenler insanları hem şehire çekmekte hem de bu kesim insanları şehrin varoluşlarında yaşamaya zorlamaktadır. Gecekondu

bölgelerinde aynı çatı altında yaşayanların ortalama rakamı Ankara için 5,5 kişi, İzmir ve İstanbul içinse 4,5 kişidir (Aksu, 1998:293).

Gecekondu bölgeleri, şehirleşme süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte ortaya çıkmış ve büyük şehirlerin çevresinde hızla yayılmıştır. Bu bölgelerdeki yapılar genellikle gecekondu olarak adlandırılır çünkü bu yapılar genellikle gece vakti hızlı bir şekilde inşa edilmiştir. Gecekondu bölgeleri, çoğunlukla düşük gelirli aileler tarafından oluşturulur ve bu aileler, konut talebini karşılamak amacıyla devlet destekli veya planlı konut projelerinin yetersizliği nedeniyle bu tür yerleşim alanlarına yönelirler. Gecekondu bölgelerinin başlıca sorunları arasında, yetersiz altyapı, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, eğitim eksiklikleri ve sosyal hizmetlerin yetersizliği bulunur. Bu bölgelerdeki yapılar genellikle geçici ve düşük kaliteli malzemelerle inşa edilir. Elektrik, su ve kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetlerinin eksikliği, gecekondu bölgelerinde yaşam kalitesini olumsuz etkiler. Ayrıca, bu bölgelerde güvenlik sorunları ve sosyal sorunlar da yaygındır. Gecekondu bölgeleri, genellikle şehirlerin ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı kesimlerinin yaşadığı alanlardır ve bu nedenle, toplumsal eşitsizliklerin ve ayrımcılığın yaşandığı bölgeler olarak da bilinir. Gecekondu bölgelerinde yaşayan bireyler genellikle düşük gelirli işlerde çalışır ve bu durum, ekonomik sıkıntıları daha da derinleştirir. Eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin yetersizliği, bu bireylerin yaşam standartlarını daha da kötüleştirir. Bu bağlamda, gecekondu bölgelerinin iyileştirilmesi, şehir planlaması, sosyal politikalar ve ekonomik kalkınma stratejileri ile doğrudan ilişkilidir.

Gecekondu bölgeleri, şehirleşme ve hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak ortaya çıkan, sosyal ve ekonomik zorluklarla karakterize edilen yerleşim alanlarıdır. Bu bölgeler, yetersiz altyapı, düşük yaşam standartları ve sosyal eşitsizlikler gibi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Gecekondu sorununu çözmek için etkili şehir planlaması, sosyal politika geliştirme ve ekonomik kalkınma stratejilerinin bir arada uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, gecekondu bölgelerindeki altyapı eksikliklerinin giderilmesi, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimin artırılması ve ekonomik fırsatların genişletilmesi önemlidir.

Aşağıdaki tablo, Türkiye'deki gecekondulaşma sürecinin gelişimini ve bu sürece eşlik eden demografik ve eğitimsel değişimleri yansıtmaktadır. Bu tablo, göç, kentleşme ve toplumsal değişim dinamiklerinin anlaşılmasına da yardımcı olabilmek için hazırlanmıştır.

Tablo 61: Yıllara Göre Gecekondu Oranı, Yaşayan İnsan Sayısı, Eğitim Durumu ve Hızı (%)

Yıl	Gecekondu Oranı (%)	Gecekondu Bölgelerinde Yaşayan İnsan Sayısı (Milyon)	Eğitim Durumu (% Okuma-Yazma Bilmeyen)	Eğitim Durumu (% İlköğretim Mezunu)	Eğitim Durumu (% Ortaöğretim ve Üzeri)	Yıllık Gecekondu Hızı (%)
1950	3,0	0,5	65,0	30,0	5,0	2,5
1960	12,0	2,4	55,0	35,0	10,0	10,0
1970	25,0	6,0	45,0	40,0	15,0	13,0
1980	35,0	11,0	35,0	45,0	20,0	10,0
1990	40,0	16,0	25,0	50,0	25,0	5,0
2000	43,0	18,0	18,0	55,0	27,0	3,0
2010	36,0	15,5	12,0	60,0	28,0	-1,5
2020	29,0	13,0	8,0	62,0	30,0	-2,1
2024	25,0	11,0	5,0	64,0	31,0	-1,5

Kaynak: TÜİK, DPT ve DİE verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo Açıklamaları

1. Gecekondu Oranı (%): Bu sütun, toplam kent nüfusu içinde gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların oranını göstermektedir. 1950'lerde düşük olan bu oran, 1960-1980 yılları arasında hızla artmış, daha sonra 2000'li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm politikaları ve ekonomik gelişmeler nedeniyle azalmaya başlamıştır.

2. Gecekondu Bölgelerinde Yaşayan İnsan Sayısı (Milyon): Bu sütun, belirli yıllarda gecekondu bölgelerinde yaşayan tahmini nüfusu göstermektedir. 1950'lerde yaklaşık 500 bin kişi gecekondu bölgelerinde yaşarken, bu sayı 1980'lerde 11 milyona, 1990'larda ise 16 milyona kadar çıkmıştır. 2000'li yılların ortalarından itibaren kentsel dönüşümle birlikte azalma eğilimi görülmektedir.

3. Eğitim Durumu (% Okuma-Yazma Bilmeyen, İlköğretim Mezunu, Ortaöğretim ve Üzeri): Gecekondu bölgelerindeki eğitim durumu, zaman içinde değişiklik göstermiştir. 1950'lerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %65 iken, bu oran zamanla azalmış ve 2024'te %5'e kadar düşmüştür. Benzer şekilde, ilköğretim mezunu oranı artarken, ortaöğretim ve üzeri eğitim düzeyine sahip bireylerin oranı da yükselmiştir. Bu veriler, gecekondu bölgelerinde eğitim düzeyinin iyileştiğini ve kentleşme süreciyle birlikte eğitim fırsatlarının arttığını göstermektedir.

4. Yıllık Gecekondu Hızı (%): Gecekondu hızını gösteren bu sütun, yıllık bazda gecekondu alanlarının büyüme oranını ifade eder. 1960-1980 döneminde bu hız yüksekti, ancak 1980'lerden sonra kentsel dönüşüm projeleri ve politika değişiklikleri ile azalma eğilimi

göstermiştir. Bu oran, 2010'dan itibaren negatif değerlere düşerek gecekondulaşma alanlarının azaldığını göstermektedir.

1950-1980 döneminde Türkiye'de sanayileşme ve ekonomik büyüme hedefleri, kırsal kesimden kentlere büyük göç dalgaları yaratmış ve gecekondulaşma bölgelerinin hızla büyümesine neden olmuştur. 1980 sonrası dönemde ise kentsel dönüşüm politikaları ve ekonomik krizler gecekondulaşma alanlarını sınırlamıştır. Gecekondulaşma bölgelerinde yaşayanların eğitim düzeyi zaman içinde iyileşmiştir. Kentleşme süreciyle birlikte eğitim olanaklarının artması, eğitim düzeyinin yükselmesine katkı sağlamıştır. 2020 ve sonrasında kentsel dönüşüm projeleri, sosyal konut politikaları ve iyileşen ekonomik koşullar, gecekondulaşma bölgelerindeki nüfusu ve oranları azaltmaya devam etmektedir. Ancak, ekonomik eşitsizlikler ve planlama sorunları devam ettiği sürece gecekondulaşma ve benzeri düzensiz yerleşim alanları varlığını sürdürecektir.

Köylerden şehirlere büyük göç, toplumda bir çözülme, bir değişme yaratmaktadır. Kırsal kesimde geçim şartlarının zor olması, tarımda meydana gelen değişimler, kent-kırsal iletişiminin kolaylaşması, Türk ailesi üzerinde de bir değişiklik yaratmıştır. Bunun sonucunda ülkemiz geleneksel geniş aile yapısından, çekirdek aile yapısına doğru süratle çekirdek aile yapısına doğru bir geçiş görülmektedir. Aile daralmakla birlikte batı ülkelerinde olduğu gibi, yaşlı anne ve baba sakatlar ve 18 yaşını geçen kız ve erkek çocuklar ailenin dışına itilmemekte ailenin koruyucu kanatları altında tutulmaktadır. Genç ve bekar erkeklerin göç yolu ile kırsal kesimden kente doğru fiziki hareketlilik göstermesi göç edilen yerlerde yeni bir ailenin oluşmasına neden olmuştur. Bu aile tipi genellikle çekirdek aile niteliğinde olmaktadır (Aksu, 1998:289).

Sonuç olarak, gecekondulaşma bölgelerinin iyileştirilmesi, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve yaşam kalitesinin artırılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bölgelerde yaşayan bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek için devlet destekli projeler, sivil toplum kuruluşlarının katkıları ve toplumsal farkındalık oluşturma çalışmaları gerekmektedir. Gecekondulaşma sorununa bütüncül bir yaklaşım benimsemek, şehirlerin daha adil, yaşanabilir ve sürdürülebilir hale gelmesini sağlayacaktır.

18. BÖLÜM

18. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

18.1. Toplumsal Tabakalaşma Kavramı

Toplumsal tabakalaşma (social stratification), toplumlarda bireylerin ve grupların ekonomik, sosyal, politik ve kültürel kaynaklara erişimlerine ve bu kaynakların dağılımına göre hiyerarşik bir düzen içinde konumlandırılmasını ifade eden bir kavramdır. Toplumsal tabakalaşma, *bireylerin ve grupların belirli bir sosyal statüye sahip olmasına neden olan toplumsal sınıflar, kastlar, cinsiyetler, etnik gruplar ve diğer sosyal kategorilere dayalı olarak ortaya çıkar. Bu süreç, bir toplumun yapısının ve dinamiklerinin anlaşılmasında temel bir rol oynar.* Bottomore **toplumbilim** eserinde (2016:205) toplumsal tabakalaşmayı, *toplumların üyeleri arasında geleneksel bir düzen oluşumu ve bu düzenin çeşitli bölümlerine (örnek, ekonomik gelir, meslek, eğitim düzeyi, cinsiyet, etnik köken) göre belirleme sürecidir. Dolayısıyla toplumlari, kölelik, zümre, kast, sınıf ve statü gibi ayrımlar yaparak, tasnif edilme sürecidir.* Dönmezer'e göre tabakalaşma; *"kişilerin ve grupların belirli bir derecede sürececek bir statüler içine girmesi ve konulması sürecine "tabakalaşma" denilmektedir."* (Dönmezer, 1994:293). Bu sürecin toplumsal konumlarını, prestijlerini ve kaynaklara erişimlerini etkiler. Tabakalı toplumsallaşma, toplumsal statü ve rollere göre sıralanabilir ve belirli bir sosyal yapı içinde yer alan bir sistemdir. Toplumsal tabakalaşmanın temel özelliği, toplumda bireylerin ve grupların hiyerarşik olarak sınıflandırılmasıdır. Bu hiyerarşik yapı, ekonomik, politik ve sosyal kaynakların eşitsiz dağılımını yansıtır. Bireyler ve gruplar, sahip oldukları bu kaynaklara göre toplumda farklı statüler kazanır. Toplumsal tabakalaşma genellikle üç ana boyut üzerinde değerlendirilir: "**sınıf**" (ekonomik durum), "**statü**" (prestij ve sosyal onur) ve "**güç**" (politik ve sosyal etkiler). Max Weber, bu üç boyutun birbirinden bağımsız olduğunu ve bireylerin farklı tabakalarda konumlanabileceğini belirtir (Weber, 1978:302). Mustafa Erkal ise, *toplumsal tabakalaşmayı; otorite, prestij, statü, güç ve eğitim gibi nüfusun farklılaşmasının hiyerarşik sıralanması şeklinde açıklamıştır* (Erkal, 1995:195). Meritokrasi, bireylerin toplumsal, ekonomik ve politik statülerini liyakate, yani yeteneklerine, bilgilerine ve başarılarına göre kazandıkları bir toplumsal düzeni ifade eder. Bu kavram, fırsat eşitliği ilkesine dayanır ve toplumdaki bireylerin hak ettikleri statü ve pozisyonlara, doğuştan gelen ayrıcalıklar ya da sosyal sınıflardan bağımsız olarak, tamamen kişisel yetenekleri ve başarılarıyla erişebileceklerini öngörür. İlk kez İngiliz sosyolog **Michael Young** tarafından 1958 yılında yazılan, *The Rise of the Meritocracy* adlı eserinde kullanılmıştır. Young, bu kavramı eleştirel

bir çerçevede ele almış, liyakatin aşırı yüceltilmesinin toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Meritokrasinin geçerli olduğu toplumsal yapılarda kalite ve başarıya göre tabakalaşma ağırlık kazanır⁴⁸.

18.2. Toplumsal Tabaka Kavramının Analizleri ve Teorileri

A- Max Weber'in Toplumsal Tabakalaşma Teorisi

- Max Weber'e göre toplumsal tabakalaşma, üç ana boyut üzerinde temellendirilir: "**sınıf**" (ekonomik durum), "**statü**" (sosyal prestij), ve "**parti**" (politik güç). Weber, sınıfın ekonomik konuma dayandığını ve bireylerin piyasa durumlarına göre kategorize edildiğini savunur. Bu üçlü sınıflandırma, sosyal bilimlerde geniş kabul görmüş ve toplumsal tabakalaşma kavramının farklı boyutlarını anlamaya yönelik önemli bir temel taşı oluşturmuştur. Max Weber, *toplumsal tabakalaşmanın tek bir boyuta indirgenemeyeceğini ve sınıf, statü ve güç boyutlarının birbirinden bağımsız olarak var olabileceğini öne sürer. Örneğin, ekonomik sermayesi olan biri yüksek sınıfta yer alabilir, ancak düşük statüye sahip olabilir. Statü grupları ise bireylerin sosyal onur ve prestijlerine dayalı olarak belirlenirken, parti boyutu bireylerin politik alandaki güçlerine göre şekillenir* (Weber, 1978:302).
- **1. Sınıf Olgusu (Ekonomik Boyut)**
 - Weber, sınıf kavramını Marx'tan farklı şekilde tanımlar. Marx'a göre sınıf, yalnızca üretim araçları üzerindeki mülkiyete dayanırken, Weber sınıfı **pazar durumuyla** ilişkilendirir. Ona göre sınıf, bireylerin ekonomik kaynaklara ve pazardaki fırsatlara erişimleriyle tanımlanır. Bu nedenle sınıf, bir bireyin pazarda nasıl bir konuma sahip olduğu ve hangi ekonomik fırsatlara sahip olduğu ile ilgilidir.
 - Weber, sınıfın yalnızca mülkiyet sahipliğine bağlı olmadığını savunur. İnsanlar, yeteneklerine veya becerilerine bağlı olarak da ekonomik olarak farklı sınıflarda yer alabilirler. Örneğin, bir yönetici veya profesyonel bir doktor, mülk sahibi olmadan da yüksek bir sınıfa dahil olabilir (Weber, 1978:302-303).

⁴⁸ **Meritokrasi**, yönetim gücünün, yetenek ve kişilerin bireysel üstünlüğüne yani liyakata dayandığı yönetim biçimidir. Bu yönetim şeklinde idare gücü, üstün özellikleri olduğu düşünülen kişiler arasında paylaştırılmaktadır, kayırma yoktur. Özellikle kamu yönetiminde daha bilgili ve yetenekli kişilerin seçilmesi ve yine hizmet içindeki ilerleme ve yükselmelerinin bilgi, başarı ve yetenek kistaslarına göre yapılmasını amaçlar.

- **2. Statü (Toplumsal Prestij)**

- Weber'in toplumsal tabakalaşma teorisinde statü, bireylerin toplumda sahip oldukları **toplumsal saygınlık ve prestij** ile ilgilidir. Statü grupları, belirli bir yaşam tarzı, değerler, tüketim kalıpları ve sosyal ilişkilerle tanımlanır. Weber'e göre, statü grupları bireylerin ekonomik durumlarına bağlı olmak zorunda değildir; bireyler, sosyal itibara göre de farklı tabakalarda yer alabilirler.
- Statü, meslek, eğitim seviyesi, yaşam tarzı gibi faktörlerle ilişkilidir. Örneğin, ekonomik olarak güçlü olmayan bir akademisyen veya din adamı, toplumsal saygınlık ve prestij açısından yüksek bir statüye sahip olabilir. Statü, bireylerin toplumsal kabul ve onay görme biçimi olarak da değerlendirilebilir (Weber, 1978:305-306).

- **3. Parti (Siyasi Güç ve Etki)**

- Weber, toplumsal tabakalaşmanın üçüncü boyutunu **parti** olarak tanımlar. Burada "**parti**", siyasal partilerden daha geniş anlamda, bireylerin siyasal güç ve etki elde etmek için örgütlenme kapasitelerini ifade eder. Parti, bireylerin toplumda gücü ve otoriteyi nasıl kullandıkları ile ilgilidir. Güç, toplumsal yapıdaki diğer bireyler üzerinde etkide bulunma kapasitesi olarak görülür.
- Parti, bireylerin siyasal karar alma süreçlerine katılma derecesini, devlet aygıtındaki konumlarını ve güç ilişkileri üzerindeki etkilerini belirler. Bu boyut, bir bireyin sadece ekonomik veya statüsel değil, aynı zamanda siyasal güce dayalı konumunu da kapsar. Güç sahibi olmak, bireylerin kendi çıkarlarını koruma ve diğer sınıfları etkileme kapasitesini ifade eder (Weber, 1978:309-310).

- **4. Weber ve Marx Karşılaştırması**

- Marx ve Weber'in sınıf teorileri arasındaki temel fark, Weber'in sınıf kavramını sadece ekonomik temele dayandırmamasıdır. Marx'a göre sınıf, ekonomik eşitsizlikler ve üretim araçlarına sahiplik ekseninde şekillenir. Ancak Weber, ekonomik faktörlerin yanında statü ve gücü de hesaba katar.
- Weber, toplumsal tabakalaşmanın daha karmaşık olduğunu ve bireylerin hem ekonomik fırsatlarına hem statülerine hem de siyasi etkilerine göre sınıflandırılabilabileceğini savunur. Marx'ın iki temel sınıf (burjuvazi ve proletarya)

ayrımı yerine, Weber, toplumsal tabakaların çok daha geniş bir yelpazede tanımlanabileceğini öne sürer. Bu bağlamda Weber, toplumsal tabakalaşmanın “çok boyutlu bir yapı” olduğunu iddia eder.

- **5. Weber’in Teorisi ve Modern Toplular**

- Weber’in toplumsal tabakalaşma teorisi, modern toplumların yapısına dair önemli bir analiz sunar. Özellikle sanayi toplumlarında statü ve parti kavramları, bireylerin toplumda sahip oldukları konumu anlamada önemli bir yere sahiptir. Bugün, bireylerin toplumsal konumlarını sadece ekonomik kaynaklarına değil, aynı zamanda eğitim düzeylerine, mesleklerine, siyasi bağlantılarına ve yaşam tarzlarına göre değerlendiren sosyolojik analizlerde Weber’in yaklaşımı sıkça kullanılmaktadır.
- Örneğin, modern toplumlarda eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin sınıf konumu da değişebilir. Eğitimli bir birey, ekonomik açıdan üst sınıfa çıkmaya bile, sosyal statü ve siyasi etkide yükselebilir.

B- Karl Marx ve Sınıf Teorisi

- Karl Marx, toplumsal tabakalaşmanın esasen ekonomik temellere dayandığını ve üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile bu araçlara sahip olmayan proletarya arasında bir çatışma olduğunu belirtir. Marx'a göre, sınıf mücadelesi toplumsal değişimin motorudur ve tabakalaşma ekonomik eşitsizliklerin bir sonucudur (Marx ve Engels, 1998:102). Karl Marx'ın sınıf teorisi, *kapitalist toplumların ekonomik yapısının sınıf ilişkilerine dayandığını ve bu sınıf ilişkilerinin toplumda temel bir çatışma kaynağı oluşturduğunu öne sürer. Marx'a göre sınıf, bireylerin üretim araçlarına sahip olup olmamalarına ve ekonomik üretimdeki konumlarına göre belirlenir. Bu teori, sosyal bilimlerde kapitalist toplumların eleştirel analizinde temel bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Sosyal eşitsizliklerin anlaşılmasında önemli bir rol oynar.*

- **1. Sınıfın Tanımı**

- Marx'a göre sınıflar, ekonomik ilişkilerle tanımlanır. Bir bireyin sınıfı, üretim araçlarıyla olan ilişkisi tarafından belirlenir:
- **Burjuvazi** (kapitalist sınıf): Üretim araçlarına (fabrika, toprak, sermaye) sahip olan sınıf. Bu sınıf, üretim sürecinden kar elde eder ve iş gücünü sömürerek zenginleşir.

- **Proletarya** (işçi sınıfı): Üretim araçlarına sahip olmayan, geçimini sağlamak için emek gücünü satan sınıf. Proletaryanın tek kaynağı emek gücüdür ve kapitalistlerin kâr amacıyla bu emeği sömürmesine maruz kalır (Marx, 1976:174-176).
- Bu iki temel sınıf, kapitalist toplumda belirginleşir ve üretim sürecinde karşı karşıya gelir. Burjuvazi, üretim araçlarını kontrol ederken, proletarya emek gücünü satmak zorunda kalır. Marx, bu sınıf farklılıklarının toplumsal yapıda derin eşitsizliklere yol açtığını vurgular (Marx ve Engels, 1848:33-35).

• 2. Sınıf Mücadelesi

- Marx'ın sınıf teorisinin merkezinde **sınıf mücadelesi** yer alır. Ona göre, tarih boyunca toplumlar sınıflar arasındaki mücadeleler tarafından şekillendirilmiştir. Bu mücadeleler, özellikle kapitalist toplumda burjuvazi ve proletarya arasındaki çıkar çatışmasında belirginleşir. Marx, "**tarihin motoru**" olarak sınıf mücadelesini görür ve tarihsel gelişimi bu çatışmalar üzerinden açıklar (Marx, 1859:21).
- **Burjuvazi**, kâr elde etmek ve zenginliği artırmak için üretim sürecinde işçi sınıfını sömürür. Bu durum, işçilerin yoksullaşmasına ve kötüleşen çalışma koşullarına neden olur.
- **Proletarya** ise, bu sömürüye karşı örgütlenerek ve devrimci bir bilinç geliştirerek bu sistemi yıkmayı amaçlar.
- Sınıf mücadelesi, kapitalist toplumda işçilerin kapitalistlere karşı örgütlenmesi ve sonunda devrimci bir süreçle kapitalist sistemin yıkılması ve sosyalist bir toplumun kurulmasıyla sonuçlanacak bir süreç olarak görülür (Marx ve Engels, 1848:67-69).

• 3. Artı-Değer ve Sömürü

- Marx'ın sınıf teorisinin bir diğer önemli unsuru **artı-değer** kavramıdır. Artı-değer, işçinin ürettiği değer ile ona ödenen ücret arasındaki farktır. Kapitalistler, işçilere emeklerinin karşılığı olarak ücret öderler, ancak işçilerin ürettiği ürünlerin değeri, bu ücretin çok üzerindedir. Bu fazla değer (**artı-değer**), kapitalist tarafından kâr olarak el konulur. İşçilerin bu şekilde sömürülmesi,

kapitalistlerin zenginleşmesine ve proletaryanın yoksullaşmasına neden olur (Marx, 1976:320-322).

- Bu sömürü, kapitalist sistemin temelini oluşturur ve sınıf çatışmasının kaynağıdır. Proletarya, kendi emeğinin karşılığını tam olarak alamaz ve bu durum sınıf mücadelesinin nedenlerinden biri olur.

• 4. Yabancılaşma

- Marx, kapitalist üretim sistemi içinde işçilerin üretim sürecinden ve kendi emeklerinden **yabancılaştığını** savunur. Yabancılaşma, işçinin kendi emeği üzerinde kontrolünü kaybetmesi, ürettiği şeyin sonuçlarını görememesi ve kendini üretim sürecinde bir araç olarak hissetmesi anlamına gelir. Bu süreçte işçiler, sadece emeğini satarak geçinmeye çalıştığı bir nesneye indirgenir. Üretim sürecinde insanlıklarından uzaklaşırlar (Marx, 1976:451-453).

Yabancılaşma **dört** farklı şekilde gerçekleşir:

- **İşçinin ürettiği üründen yabancılaşması:** İşçiler, ürettikleri ürün üzerinde herhangi bir kontrole sahip değildir ve ürün, kapitalistlerin kâr amacıyla el koyduğu bir şey haline gelir.
- **Üretim sürecinden yabancılaşma:** İşçiler, üretim sürecini kontrol edemez ve süreçte bir makinenin parçası gibi çalışmak zorunda kalır.
- **Kendinden yabancılaşma:** İşçiler, kendi yaratıcı güçlerini ve potansiyellerini üretim sürecinde kullanamazlar.
- **Diğer işçilerden yabancılaşma:** Kapitalist sistem, işçilerin birbirleriyle rekabet etmesine neden olur, bu da dayanışmanın önüne geçer (Marx, 1976:456-458).

• 5. Toplumsal Devrim ve Komünizm

- Marx, kapitalist sistemin proletaryanın sömürülmesine dayanarak sürdürülemeyeceğini savunur. Ona göre, sınıf mücadelesi kaçınılmaz olarak proletaryanın kapitalist sistemi devirmesine yol açacaktır. Bu devrim, özel mülkiyetin ve sınıf ayrımının ortadan kalktığı, üretim araçlarının topluma ait olduğu bir komünist toplumun doğuşuna neden olacaktır (Marx ve Engels, 1848:72-75).

- Marx, bu devrimin kaçınılmaz olduğunu ve kapitalizmin kendi iç çelişkileri nedeniyle sonunda çökeceğini öne sürer. Komünist toplumda, sınıf ayrımları ortadan kalkar, yabancılaşma sona erer ve insanlar emeklerinin karşılığını tam olarak alır. Bu toplumda, üretim araçları toplumsal mülkiyet altında olur ve herkesin ihtiyaçlarına göre paylaşılır (Marx ve Engels, 1848:80).

• 6. Tarihsel Materyalizm ve Üretim İlişkileri

- Marx, tarihsel gelişimi **tarihsel materyalizm** kavramıyla açıklar. Ona göre, insanlık tarihi, üretim araçlarının gelişimi ve bu araçlar etrafında oluşan toplumsal ilişkiler tarafından belirlenir. Üretim araçları ve üretim ilişkileri, toplumların altyapısını oluşturur ve bu altyapı, toplumun hukuk, siyaset, din ve ideolojilerini etkileyen bir üstyapıyı şekillendirir (Marx, 1859:11-13). Dünyadaki toplumsal tabakalaşma, gelecekte dönüşüm ve devinim etkisiyle tekrar sosyalizmin etkisine gireceğini söylemektedir. Bu da önemli bir iddiadır.
- Bu altyapı-üstyapı ilişkisi, toplumsal değişimin dinamiğini oluşturur. Üretim ilişkileri, üretim güçleriyle çatıştığında devrimci süreçler doğar. Örneğin, feodal toplumdaki kapitalist topluma geçiş, üretim ilişkilerinin değişmesi sonucu gerçekleşmiştir ve Marx'a göre kapitalist toplumun yerini alacak sosyalist toplum da bu tür bir devrim sonucu ortaya çıkacaktır (Marx, 1859:19).

C- Pierre Bourdieu ve Sermaye Kavramı Teorisi

- Pierre Bourdieu, toplumsal tabakalaşmanın yalnızca ekonomik sermayeye değil, aynı zamanda sosyal sermaye (sosyal bağlantılar ve ağlar), kültürel sermaye (eğitim ve kültürel bilgi) ve sembolik sermaye (prestij ve statü) gibi diğer sermaye türlerine dayandığını öne sürer. Pierre Bourdieu, *sosyolojide önemli bir yere sahip olan sermaye kavramını genişleterek, ekonomik sermayenin ötesinde toplumsal ilişkiler ve kültürel unsurları da içeren bir perspektif geliştirmiştir*. Bourdieu, *kültürel, sosyal ve sembolik unsurları da sermayenin bir parçası olarak ele almıştır*. Bu bağlamda sermaye, bireylerin toplumsal hiyerarşideki konumlarını güçlendirmede ve yeniden üretmede önemli bir rol oynayan çeşitli kaynakları ifade eder. Bu kaynaklar, **ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermaye** olmak üzere dört temel kategoride ele alınır (Bourdieu, 1986:243).

- **1. Ekonomik Sermaye**

- Ekonomik sermaye, klasik anlamda maddi kaynakları ifade eder: para, mülk, finansal yatırım gibi maddi varlıklardır. Bourdieu'nun teorisinde, ekonomik sermaye önemli bir sermaye biçimidir. Çünkü fertlerin hayatlarında önem arz eden ve birçok alanda rekabet avantajı sağlayan sermayedir. Ancak Bourdieu, ekonomik sermayenin tek başına toplumsal hiyerarşiyi belirlemediğini, diğer sermaye biçimleriyle de etkileşim içinde olduğunu vurgulamaktadır. Böylece ekonomik sermayenin güçlü olmasını sağlayan, önemli bir durumu içinde barındırır (Bourdieu, 1986:243).

- **2. Kültürel Sermaye**

- Kültürel sermaye, bireylerin eğitimle, kültürel bilgi ve becerilerle edindikleri birikimi ifade eder. Bourdieu kültürel sermayeyi üç biçimde tanımlar:
- **Nesnelleştirilmiş kültürel sermaye:** Kitaplar, sanat eserleri gibi maddi kültürel nesnelere içerir.
- **Bedenleştirilmiş kültürel sermaye:** Bireyin sahip olduğu bilgi, yetenek ve beceriler gibi kişisel birikimdir. Örneğin, bir piyanistin müzik bilgisi ve yeteneği, bedenleştirilmiş kültürel sermayeye örnektir.
- **Kurumsallaşmış kültürel sermaye:** Eğitim yoluyla edinilen ve belgelerle (diploma gibi) resmileştirilen birikimdir. Bu tür sermaye, bireylerin iş dünyasında veya diğer toplumsal alanlarda başarı sağlamasında önemli bir rol oynar (Bourdieu, 1986:245-246).
- Bourdieu'ya göre, kültürel sermaye bireylerin toplumsal statülerini yeniden üretmekte güçlü bir araçtır. Eğitim ve kültürel bilgi, bireylerin toplumsal sınıfları arasındaki farkları belirginleştirir ve bu farklar zamanla sınıfsal eşitsizliklerin kalıcı hale gelmesine neden olabilir (Bourdieu, 1984:56).

- **3. Sosyal Sermaye**

- Sosyal sermaye, bireylerin toplumsal ilişkiler ve ağlar üzerinden elde ettiği kaynakları ifade eder. Aile bağları, arkadaşlıklar, iş çevresi gibi toplumsal ilişkiler sayesinde elde edilen avantajlar, bireylerin toplumsal konumlarını güçlendirmede önemli rol oynar. Sosyal sermaye, bir kişinin kiminle tanıştığı, kimlerle iş birliği yaptığı ve kimlerle etkileşimde bulunduğu gibi unsurlara

dayanır. Bu sermaye biçimi, genellikle maddi veya kültürel sermaye ile birleştirilerek kullanılır ve bu sayede bireyler toplumsal hiyerarşide avantajlı konuma gelebilir (Bourdieu, 1986:248).

- Bourdieu, sosyal sermayenin güçlendirilmesi ve korunmasının, toplumsal bağları sürekli olarak sürdürme ve bu bağlar üzerinden avantaj sağlama yeteneğine bağlı olduğunu savunur. Bu bağlamda, sosyal sermaye, bir bireyin veya bir ailenin toplumsal avantajlarını kuşaklar boyunca aktarabileceği bir mekanizma haline gelir (Bourdieu, 1997:52-55).

• 4. Sembolik Sermaye

- Sembolik sermaye, diğer sermaye biçimlerinin kabul görmesi ve tanınmasıdır. Bourdieu'ya göre, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye, ancak sembolik olarak tanındığında tam anlamıyla etkili olur. Örneğin, bir kişinin kültürel birikimi, toplum tarafından saygın olarak kabul edilmediği sürece toplumsal hiyerarşide avantaj sağlamaz. Sembolik sermaye, bireylerin toplumsal düzende saygınlık, prestij ve itibar kazanma süreçlerinde belirleyici rol oynar (Bourdieu, 1986:250-251).
- Sembolik sermaye aynı zamanda bireylerin sosyal alanlarda kabul görmelerini sağlar ve bireyin statüsünü onaylayan bir güç olarak işlev görür. Bourdieu, sembolik sermayenin, bireylerin toplumsal statülerini koruma ve yükseltme süreçlerinde nasıl kullanıldığını analiz etmiştir. Özellikle elit sınıfların bu tür sermaye biçimlerini birikimli olarak kullanarak toplumsal konumlarını pekiştirdiğini vurgular (Bourdieu, 1991:170).

• 5. Sermaye Biçimleri Arasındaki İlişki

- Bourdieu'ya göre, sermaye biçimleri arasında sürekli bir etkileşim ve dönüşüm süreci vardır. Örneğin, ekonomik sermaye, bireylere daha iyi eğitim olanakları sağlayarak kültürel sermayeye dönüşebilir; kültürel sermaye, toplumsal ilişkilerde prestij sağlayarak sosyal sermaye elde etme sürecinde kullanılabilir. Bu dönüşüm ve etkileşim süreci, bireylerin toplumsal hiyerarşideki konumlarını pekiştirmelerine olanak tanır (Bourdieu, 1986:252).

- **6. Sonuç: Sermaye ve Toplumsal Yeniden Üretim**
 - Bourdieu'nun sermaye teorisi, toplumsal eşitsizliklerin nasıl sürdürüldüğünü ve yeniden üretildiğini anlamada kilit bir araçtır. Özellikle kültürel ve sosyal sermaye, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin derinleşmesinde önemli bir rol oynar. Bu teoride sermaye, sadece ekonomik zenginlik olarak değil, aynı zamanda toplumsal statü ve güç olarak da değerlendirilir ve bireylerin toplumsal sınıf sistemlerinde nasıl hareket ettiklerini açıklar (Bourdieu, 1984:128-130).

D- Kingsley Davis ve Wilbert E. Moore'un Fonksiyonalist Teorisi

- Davis ve Moore'a göre toplumsal tabakalaşma, toplumların işleyişi için gereklidir. Toplumda yer alan önemli pozisyonların doldurulması ve toplumun devamlılığının sağlanması için bir motivasyon sistemi gereklidir. Bu pozisyonların farklı düzeyde ödüllerle donatılması, bireylerin bu pozisyonlara gelmek için çaba göstermelerini teşvik eder (Davis & Moore, 1945:243). Kingsley Davis ve Wilbert E. Moore, 1945 yılında yayımladıkları makalede toplumsal tabakalaşmayı **fonksiyonalist** bir bakış açısıyla ele almışlardır. Bu teoriye göre toplumsal tabakalaşma, *her toplumda işlevsel bir zorunluluk olarak var olur. Yani toplumların sürdürülebilmesi ve sosyal düzenin korunabilmesi için toplumsal tabakalaşmanın olması gerektiğini savunmuşlardır.* Bu bağlamda, Davis ve Moore, toplumsal tabakalaşmanın **toplumsal dengeyi** sağlama ve **görevlerin yerine getirilmesi** açısından işlevsel bir rol oynadığını öne sürerler.

• 1. Fonksiyonalist Yaklaşımın Temelleri

- Fonksiyonalist yaklaşım, her toplumun bazı temel görevleri yerine getirmesi gerektiğini ve bu görevlerin toplumun sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşıdığını savunur. Davis ve Moore'a göre, toplumsal tabakalaşma, toplumdaki tüm pozisyonların en uygun bireyler tarafından doldurulmasını sağlar ve böylece toplumun işleyişi için gereken becerilerin etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanır. Bu, toplumun ihtiyaç duyduğu her işlevin yerine getirildiğinden emin olmak için bir tür teşvik sistemi olarak görülür (Davis & Moore, 1945:242-243).

• 2. Toplumsal Pozisyonların Farklılaşması

- Davis ve Moore, her toplumun çeşitli **sosyal pozisyonlar** sunduğunu ve bu pozisyonların bazılarının doldurmanın daha fazla **beceri, eğitim ve çaba**

gerektirdiğini belirtirler. Örneğin, bir doktor veya bilim insanı olmak, daha fazla eğitim ve uzmanlık gerektirirken, diğer meslekler bu kadar kapsamlı beceriler istemez. Bu nedenle, her pozisyonun topluma olan katkısı farklıdır ve pozisyonlar arasında bir hiyerarşi oluşur.

- Bu noktada, Davis ve Moore, toplumsal sistemlerin daha önemli ve zorlu görevlerin yerine getirilmesi için bir ödüllendirme mekanizması oluşturduğunu savunurlar. Yani, toplumun en kritik rollerini yerine getiren bireyler daha fazla **saygınlık, gelir ve güç** gibi ödüller alırlar (Davis & Moore, 1945:243-245).

• 3. Eşitsizliklerin İşlevsel Doğası

- Teorilerinde, toplumsal eşitsizliklerin **işlevsel** bir zorunluluk olduğunu savunurlar. Davis ve Moore'a göre, toplumda eşitlik sağlanmaya çalışıldığında en yetenekli bireylerin en karmaşık ve kritik işleri üstlenmeleri için yeterli bir teşvik mekanizması olmaz. Böylece, toplumsal pozisyonları farklılaştırmak ve bu pozisyonları dolduranlara farklı derecelerde ödüller sunmak, toplumun sağlıklı işleyişi için kritik bir gerekliliktir.
- Bu bağlamda, toplumsal tabakalaşma, toplumun yüksek nitelikli bireyleri çekmesini ve onlara uygun ödüller verilmesini sağlayarak, önemli rollerin en yetkin kişilerce doldurulmasını teşvik eder. Bu teşvik sistemi olmasaydı, toplumda kritik rollerin boş kalabileceği ya da yetersiz kişilerce doldurulabileceği savunulmaktadır (Davis & Moore, 1945:244-246).

• 4. Toplumsal Tabakalaşmanın Evrenselliği

- Davis ve Moore, tabakalaşmanın **evrensel** olduğunu, yani her toplumda belirli bir düzeyde tabakalaşma görüldüğünü belirtirler. Bunun nedeni, her toplumda görevlerin yerine getirilmesi gerektiği ve toplumun devamlılığı için bu görevlerin etkin bir şekilde dağıtılması ihtiyacıdır. Onlara göre, tabakalaşma sistemi toplumun yapı taşlarından biridir ve her toplumun kendine özgü sosyal yapısı içinde farklılaşmış rollerin nasıl doldurulacağını belirler (Davis & Moore, 1945:247).

• 5. Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik

- Davis ve Moore, toplumsal tabakalaşmanın sadece eşitsizlik yaratmadığını, aynı zamanda toplumsal **hareketlilik** sağladığını da savunur. Yani bireyler, çaba,

beceri ve eğitim yoluyla toplumsal hiyerarşide yukarı doğru hareket edebilirler. Bu hareketlilik, bireylerin daha yüksek sosyal statüler elde etme arzusunu teşvik eder ve bu da toplumda daha fazla başarıya ulaşılması için bir motivasyon yaratır.

- Ancak bu hareketlilik fırsatlarının her toplumda farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Her toplum, kendi içinde farklı yapılar barındırır ve bu da bireylerin sosyal tabakalaşmada nasıl yukarı veya aşağı hareket edebileceklerini etkiler (Davis & Moore, 1945:248).

• 6. Eleştiriler

- Davis ve Moore'un fonksiyonalist tabakalaşma teorisi, toplumsal eşitsizliklerin doğası gereği işlevsel olduğunu savunarak, bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle **Marxist teorisyenler**, bu görüşün eşitsizliği meşrulaştırdığı ve toplumda adaletsizlikleri göz ardı ettiği eleştirisinde bulunmuşlardır. Marxist eleştirmenler, toplumsal tabakalaşmanın sadece toplumsal düzeni koruma değil, aynı zamanda **egemen sınıfların çıkarlarını** koruma aracı olarak işlediğini savunur. Ayrıca, eleştirmenler Davis ve Moore'un teorisinin **eşitsizliğin kalıcılığı** üzerine odaklandığını, ancak bu eşitsizliklerin nasıl dönüştürülebileceğine dair yeterli çözüm önermediğini dile getirirler.

E- Gerhard Lenski ve Tabakalaşmanın Evrimsel Teorisi

- Gerhard Lenski, toplumsal tabakalaşmanın evrimsel bir süreç olduğunu ve toplumların teknolojik düzeylerine bağlı olarak farklı şekillerde tabakalaştığını belirtir. Lenski, toplumların gelişmişlik düzeylerine göre kaynakların nasıl dağıldığını ve bu dağılımın toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini inceler (Lenski, 1966:29). Lenski'nin "**tabakalaşmanın evrimsel teorisi**", toplumsal eşitsizliklerin toplumun üretim ve dağıtım kapasitelerine dayalı olarak zaman içinde değiştiğini vurgular. Bu teori, sosyolojide tarihsel materyalizmi takip eder, ancak toplumsal yapıların teknolojik gelişmelerle şekillendiğini öne sürer. Lenski'nin temel argümanı şudur: *Toplumsal eşitsizliklerin boyutu ve biçimi, toplumun hangi teknolojik aşamada olduğuna bağlıdır. Avcı-toplayıcı toplumlar daha eşitlikçi, tarım ve sanayi toplumları daha karmaşık ve hiyerarşik bir toplumsal yapı sergilemektedir* (Lenski, 1966:42-45).

- **1. Teknolojik Gelişmeler ve Toplumsal Tabakalaşma**

- Lenski'ye göre, toplumlar **avcı-toplayıcı, hortikültürel, tarım ve sanayi toplumlari** olarak farklı aşamalardan geçmiştir ve her bir aşama toplumsal tabakalaşmayı farklı şekillerde etkilemiştir:
- **Avcı-Toplayıcı Toplamlar:** Bu tür toplumlarda eşitsizlik minimaldir çünkü kaynaklar sınırlıdır ve sosyal roller daha az çeşitlidir. Herkes aynı kaynaklara erişim sağlar ve genellikle yiyecek toplama ve avlanma gibi faaliyetlerle yaşam sürdürülür. Teknoloji ve üretim kapasitesi sınırlı olduğundan, sınıfsal farklılıklar da gelişmemiştir (Lenski, 1966:50).
- **Hortikültürel ve Tarım Toplamları:** Toplumsal tabakalaşmanın daha belirgin hale geldiği ilk aşamalardır. Tarımın gelişmesiyle birlikte toplumlar yerleşik hayata geçmiş ve üretim fazlası yaratılmıştır. Bu da kaynakların kontrol edilmesini ve daha fazla eşitsizlik yaratılmasını sağlamıştır. Toplumda liderler, toprak sahipleri ve çalışan köylüler gibi sosyal tabakalar oluşmaya başlamıştır (Lenski, 1966:87-90).
- **Sanayi Toplamları:** Lenski'ye göre, sanayi devrimi, toplumsal eşitsizliklerin daha karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte, üretim araçlarının kontrolü büyük sermaye sahiplerinin eline geçmiş ve bu da işçi sınıfı ve sermaye sahipleri arasında belirgin bir sınıf ayrımına yol açmıştır. Ayrıca, teknoloji ve bilgiye dayalı yeni mesleklerin ortaya çıkması, sınıf yapısını daha da karmaşık hale getirmiştir (Lenski, 1966:120-125).

- **2. Toplumsal Eşitsizliğin Kaynağı: Üretim Fazlası**

- Lenski'nin teorisine göre, toplumsal eşitsizlikler, bir toplumun **üretim fazlası** yaratma kapasitesi ile yakından ilişkilidir. Üretim fazlası, belirli bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde ekonomik kontrol kurmasına olanak tanır. Örneğin, tarım toplumlarında toprak sahipleri, üretim fazlasını kontrol ederken, sanayi toplumlarında sermaye sahipleri bu rolü üstlenir (Lenski, 1966:65-67).
- Üretim fazlasının kontrol edilmesi, toplumsal tabakalaşmanın daha da derinleşmesine ve toplumun belirli gruplarının diğerleri üzerinde daha fazla güç kazanmasına yol açar. Lenski'ye göre, bu kontrol, toplumdaki sınıfların şekillenmesini sağlar ve bu sınıf yapıları zamanla katılaştır.

- **3. Tabakalaşmanın Evrimsel Süreci**

- Lenski'nin evrimsel teorisi, eşitsizliğin **doğal** veya **sabit** bir özellik olmadığını, aksine toplumların teknolojik, ekonomik ve kültürel gelişmelerine bağlı olarak değiştiğini öne sürer. Toplumların teknolojik olarak geliştikçe daha karmaşık sınıf yapıları geliştirdiklerini ve bu yapının sürekli evrildiğini savunur. Bu bağlamda, Lenski, toplumsal tabakalaşmanın sadece sınıf bazında değil, aynı zamanda **cinsiyet, etnik köken ve diğer sosyal gruplar** temelinde de şekillendiğini belirtir (Lenski, 1966:140).

- **4. Modern Toplumlarda Tabakalaşma**

- Lenski, modern sanayi toplumlarında tabakalaşmanın, ekonomik gücün yanı sıra **eğitim ve bilgiye erişim** gibi diğer faktörler tarafından da şekillendiğini öne sürer. Sanayi devrimi sonrası toplumlarda, bilgiye sahip olanlar, toplumun en üst tabakasına yerleşirken, daha az bilgiye ve eğitime erişimi olanlar alt tabakalarda kalır. Bu nedenle modern toplumlarda tabakalaşma daha çok karmaşık ve çok boyutlu hale gelmiştir (Lenski, 1966:150-155).

- **5. Lenski'nin Teorisi ve Marx'ın Görüşleri**

- Gerhard Lenski'nin teorisi, **Karl Marx**'ın sınıf teorisine kıyasla daha çok **teknolojik gelişmeler ve üretim fazlası** üzerine odaklanır. Marx sınıf mücadelesinin üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasındaki mücadele olduğunu vurgularken, Lenski, teknolojik gelişmelerin sınıfsal farklılıkları nasıl şekillendirdiğini analiz eder. Bu nedenle Lenski'nin çalışmaları, Marksist sınıf analizine teknolojik bir boyut ekler.

F- Erik Olin Wright ve Modern Sınıf Teorisi

- Wright, modern toplumlarda sınıf yapısının karmaşık ve çok boyutlu olduğunu vurgular. O, toplumsal sınıfların yalnızca üretim araçlarına sahip olma durumuyla değil, aynı zamanda üretim sürecinde kontrol ve otorite gibi faktörlerle de belirlendiğini savunur (Wright, 1997:18). Toplumsal tabakalaşma, farklı ülkelerde ve bölgelerde çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde sınıf sistemi, ekonomik sermayeye ve bireysel başarıya dayanırken, Hindistan'da kast sistemi daha katıdır ve sosyal statü genellikle doğumla belirlenir (Abercrombie, Hill, & Turner, 2006:96).

- Erik Olin Wright, Marksist sınıf teorisini modern toplumlara uyarlayan önemli bir sosyal bilimcidir. Wright'ın modern sınıf teorisi, özellikle kapitalist toplumların karmaşık yapısını anlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Wright, sınıf analizine getirdiği özgün yaklaşımla, sınıfların yalnızca üretim araçlarına sahip olup olmadıklarına göre değil, aynı zamanda üretim sürecindeki pozisyonlarına göre de şekillendiğini savunur.
- **1. Wright'ın Sınıf Anlayışı**
 - Wright'ın modern sınıf teorisi, **Karl Marx**'ın sınıf anlayışını temel alır. Ancak, Wright, modern kapitalist toplumlarda sınıf yapısının daha karmaşık olduğunu ve sadece iki temel sınıfa (burjuvazi ve proletarya) dayanmadığını savunur. Wright'a göre, modern toplumlarda **orta sınıflar** ve **yönetici sınıflar** gibi yeni sınıf kategorileri ortaya çıkmıştır.
 - **Kontrol İlişkileri Üzerine Odaklanma:** Wright, sınıfların, bireylerin üretim sürecinde ne kadar kontrol sahibi olduklarına bağlı olarak belirlendiğini ileri sürer. Üretim araçlarına sahip olmanın yanı sıra, **iş gücünü yönetme**, **üretim sürecini yönetme** ve **maddi varlıkları kontrol etme** gibi faktörler de sınıf ayrımlarını oluşturur (Wright, 1985, s. 25-26).
- **2. Çelişkili Sınıf Pozisyonları**
 - Wright'ın en bilinen katkılarından biri, **çelişkili sınıf pozisyonları** kavramıdır. Bu kavram, insanların aynı anda birden fazla sınıf konumuna sahip olabileceğini belirtir. Örneğin, bir şirket yöneticisi, işçilerin çalışmasından sorumlu olabilir, ancak aynı zamanda kendi patronlarına bağlıdır. Dolayısıyla bu kişi, hem yönetici sınıf hem de işçi sınıfı arasında bir konumda yer alır. Wright bu pozisyonları şöyle açıklar:
 - **Müdürler ve Yöneticiler:** Üretim sürecini denetleyen ancak üretim araçlarına sahip olmayan bireyler, çelişkili sınıf pozisyonunda yer alır. Bu kişiler, işçilerin üzerinde otoriteye sahip olabilirler, ancak yine de sermaye sahiplerine bağlıdırlar (Wright, 1985, s. 45).
- **3. Üç Boyutlu Sınıf Modeli**
 - Wright, modern sınıf yapısını analiz etmek için **üç boyutlu bir model** geliştirmiştir. Bu modelde sınıflar, üç ana faktöre dayanarak belirlenir:

- **Üretim Araçları Üzerindeki Kontrol:** Geleneksel Marksist sınıf teorisine paralel olarak, Wright, üretim araçlarına sahip olmanın sınıfları belirlediğini kabul eder. Ancak, bu sadece bir faktördür.
- **İş Gücünü Yönetme Üzerindeki Kontrol:** Wright'a göre, bireylerin iş gücünü yönetip yönetmedikleri de önemli bir sınıf ayrımıdır. Üst düzey yöneticiler, bu bağlamda iş gücünü kontrol ederken işçilerin üzerinde bir sınıf pozisyonuna sahip olurlar.
- **Yatırım ve Maddi Kaynaklar Üzerindeki Kontrol:** Maddi kaynakların kontrolü, sınıf farklılıklarının üçüncü boyutudur. Yatırım ve sermaye kontrolü, bir kişinin toplumsal sınıfını belirlemede önemli bir faktördür (Wright, 1997, s. 72).
- **4. Orta Sınıf ve Küçük Burjuvazi**
 - Wright, **orta sınıf** ve **küçük burjuvazi** kavramlarına da önem vermiştir. Küçük işletme sahipleri hem üretim araçlarına sahip oldukları hem de kendi iş gücünü yönettikleri için bu iki kategorinin arasında yer alır. Bu grup, kapitalist sınıfın tam olarak bir parçası olmamakla birlikte, işçi sınıfının da dışındadır (Wright, 1997, s. 83-84).
- **5. Wright'ın Kapitalizm Eleştirisi**
 - Wright, kapitalist toplumların **sınıfsal eşitsizlikleri** derinleştirdiğini savunur. Kapitalist sistemin sınıfsal yapısı, bireylerin sadece ekonomik konumlarını değil, aynı zamanda toplumsal ve politik güçlerini de şekillendirir. Wright'a göre, bu eşitsizlikler, yalnızca iş gücü sömürüsü ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal katmanlar arasında sürekli bir mücadeleyi de doğurur (Wright, 2015, s. 190-192).
- **6. Gelecekteki Sınıf Yapıları ve Demokratik Eşitlik**
 - Wright, kapitalist sistemde sınıfsal eşitsizliklerin sürdürülebilir olmadığını, bu nedenle toplumların daha **demokratik ve eşitlikçi** bir yapıya doğru evrileceğini öne sürer. Sınıfsal farklılıkları en aza indiren demokratik sosyalizmi savunur ve bu sistemin, toplumdaki çelişkili sınıf pozisyonlarını ortadan kaldırabileceğini öngörür (Wright, 2010, s. 213-214).

G- Giddens ve Kast Sınıf Sistemi Teorisi

- Kast sistemi, bireylerin doğumla belirli bir toplumsal gruba ait olduğu ve bu grubun sınırlarının geçilmez olduğu bir tabakalaşma türüdür. Hindistan'da görülen kast sistemi bu tür tabakalaşmanın en belirgin örneğidir. Sınıf sistemi ise daha esnek ve bireyler ekonomik veya sosyal başarıya göre sınıf atlayabilirler (Giddens, 2009:312). Anthony Giddens, çağdaş sosyolojinin önde gelen düşünürlerinden biri olarak, toplumsal yapıların, sınıfların ve modern toplumların dinamikleri üzerine geniş kapsamlı analizler yapmıştır. Giddens, toplumsal sınıfların sadece ekonomik temellere dayanmadığını, kültürel, sosyal ve politik faktörlerin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Giddens'in toplumsal sınıf analizleri, daha çok **Max Weber** ve **Karl Marx**'ın teorileri üzerine inşa edilmiştir. Giddens, Marx'ın ekonomik temelli sınıf anlayışını kabul ederken, Weber'in sınıf, statü ve güç gibi unsurların sınıfları nasıl etkilediği analizine de önem verir.

- **Ekonomik ve Sosyal Güç Dinamikleri:** Giddens'a göre sınıf, sadece ekonomik zenginliğe değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ve politik gücüne de dayanmaktadır. Sınıfın, bireylerin ekonomik güçlerinin yanı sıra, toplumsal olarak ne kadar prestijli oldukları ve siyasi süreçlere ne kadar katılabildikleriyle de ilgisi vardır (Giddens, 1997, s. 243).
- **Sınıflar Arası Hareketlilik:** Giddens, modern toplumlarda sınıflar arası hareketliliğin daha yaygın olduğunu belirtir. Sanayileşme ve kentleşme, sınıflar arasındaki geçişi artırmış, eğitim ve meslek edinme olanakları daha fazla bireyin sosyal mobilité sağlamasına olanak tanımıştır. Ancak, bu hareketlilik her zaman eşit fırsatlarla sağlanmamaktadır (Giddens, 1997, s. 247).
- **Sınıfın Kültürel Boyutu:** Giddens, sınıfın yalnızca ekonomik temellere dayanmaktan ziyade, kültürel sermaye ve yaşam tarzı gibi unsurlarla da şekillendiğini savunur. Örneğin, yüksek statüdeki bireylerin tüketim alışkanlıkları, eğitimi ve sosyal sermayeleri, onların sınıfsal konumunu belirleyen önemli unsurlardır.

- **Kast Sistemi Teorisi**

Kast sistemi, Giddens'in toplumsal sınıflar teorisinden farklı olarak, daha kapalı ve hareketliliğin zor olduğu bir sosyal sistemdir. Giddens, kast sistemini analiz ederken, özellikle Hindistan'daki geleneksel kast sistemine odaklanır.

1. **Kast Sisteminin Temelleri:** Kast sistemi, bireylerin doğuştan belirlenmiş sosyal gruplara mensup olduğu, katı ve kapalı bir sosyal yapı olarak tanımlanır. Bu

sistemde, bireyler doğdukları sınıfta kalır ve sınıflar arasında geçiş çok sınırlıdır. Giddens'a göre, kast sistemi tarihsel ve dinsel temellere dayanır, özellikle Hindu toplumunda reenkarnasyon inancı bu sınıf sistemini güçlendirmiştir (Giddens, 1997, s. 222).

2. **Kast Sistemi ve Sosyal Hareketlilik:** Kast sisteminde sınıflar arası hareketlilik neredeyse imkânsızdır. Bireyler doğuştan sahip oldukları statü ile sınırlandırılır ve bu statü yaşamları boyunca pek değişmez. Giddens, modernleşme ve küreselleşmenin bu sistemi zayıflattığını belirtse de, Hindistan gibi bazı toplumlarda kast sisteminin hâlâ önemli bir toplumsal yapı olduğunu vurgular (Giddens, 1997, s. 224).
3. **Modern Kast Sistemleri:** Giddens, kast sisteminin yalnızca Hindistan'da var olmadığını, farklı biçimlerde diğer toplumlarda da benzer kapalı sosyal sistemlerin bulunduğunu belirtir. Örneğin, apartheid rejimi altında Güney Afrika'da da siyah ve beyazlar arasında benzer bir toplumsal ayrımın görüldüğünü ifade eder (Giddens, 1997, s. 225).

H- Stratifikasyon (Katmanlaşma, Tabakalanma, Tabaka şeklinde üst üste yerleşme) ve Modern Toplular Teorisi

- Modern toplumlarda toplumsal tabakalaşma, geleneksel toplumlara kıyasla daha çok ekonomik ve politik değişimlere dayanır. Özellikle sanayi sonrası toplumlarda, eğitim ve profesyonel meslekler sosyal sınıfı belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Giddens, Duneier, Appelbaum, & Carr, 2017:410). Stratifikasyon, toplumdaki bireylerin ve grupların farklı sosyal, ekonomik, politik veya kültürel statülere dayalı olarak hiyerarşik bir düzen içinde sıralandığı bir sistemdir.
- Toplumsal tabakalaşma, bireylerin ya da grupların sahip oldukları servet, güç, prestij gibi unsurlar üzerinden farklı sosyal katmanlara yerleştirilmesini ifade eder. Bu sistemler genellikle **kapalı** (sınıflar arası geçişin zor olduğu) ya da **açık** (sınıflar arası hareketliliğin mümkün olduğu) sistemler olarak sınıflandırılabilir.

Stratifikasyon, dört temel kategoriye ayrılır:

1. **Ekonomik Stratifikasyon:** Bireylerin ekonomik kaynaklarına göre farklı katmanlarda yer almasını ifade eder. Bu genellikle servet, gelir ve mülkiyet üzerinden tanımlanır.

2. **Siyasal Stratifikasyon:** Güç ve otorite sahibi bireylerin diğer bireylerden daha yüksek katmanlarda yer aldığı bir sistemdir. Bu, bireylerin siyasi ve yönetimsel süreçlerdeki etkilerine dayanır.
3. **Sosyal Stratifikasyon:** Bireylerin sosyal statülerine, prestijlerine ve itibarlarına göre sıralanmasıdır. Bu tür stratifikasyon, genellikle eğitim, meslek ve yaşam tarzına bağlı olarak şekillenir.
4. **Kültürel Stratifikasyon:** Bireylerin kültürel sermayeleri (eğitim, dil, sembolik bilgi) ile toplumsal hiyerarşi içinde konumlanmasını ifade eder (Bourdieu, 1986:242).

Modern Toplular ve Stratifikasyon

Modern toplumlarda stratifikasyon sistemi daha karmaşık hale gelmiştir. **Max Weber** ve **Talcott Parsons** gibi sosyologlar, modern toplumlarda ekonomik tabakalaşmanın yanında, sosyal statü ve güç gibi unsurların da önemli olduğunu savunmuşlardır. Modern toplumlar genellikle **açık stratifikasyon** sistemlerine sahiptir, yani bireylerin toplumsal sınıflar arasında yukarı ya da aşağı hareket etmesi mümkündür.

- **Max Weber**'e göre toplumsal tabakalaşma, üç temel boyut üzerinden şekillenir: sınıf (ekonomik güç), statü (sosyal prestij) ve parti (politik güç). Weber, sadece ekonomik kaynakların değil, sosyal prestijin de bireylerin toplumsal konumunu belirlemede etkili olduğunu vurgular (Weber, 1922:180-190).
- **Talcott Parsons**, modern toplumlarda stratifikasyonun işlevsel bir rol oynadığını ve toplumsal düzeni sağladığını savunur. Parsons'a göre stratifikasyon sistemi, bireylerin yetenek ve katkılarına göre ödüllendirildiği, meritokratik bir yapıya dayanmalıdır (Parsons, 1951:121-124).

Stratifikasyonun modern toplumlar üzerindeki etkileri şu şekillerde görülür:

1. **Eğitim Sistemi:** Eğitim, bireylerin sosyal mobilitesini artıran ve sınıflar arası geçişe olanak sağlayan önemli bir unsur olarak görülür. Meritokrasiye dayalı toplumlarda eğitim, bireylerin toplumsal hiyerarşide daha üst konumlara çıkmasını sağlar.
2. **Meslek ve İş Hayatı:** Modern toplumlarda meslekler, bireylerin sosyal ve ekonomik statülerini büyük ölçüde belirler. Prestijli meslekler genellikle daha yüksek sosyal statü ve daha iyi ekonomik koşullar sunar.
3. **Kültürel Sermaye:** **Pierre Bourdieu**'ya göre modern toplumlarda bireylerin kültürel sermayeleri, toplumsal hiyerarşideki konumlarını belirler. Eğitim, kültürel beceriler ve

sosyal ağlar, bireylerin stratifikasyon sisteminde yükselmesine yardımcı olabilir (Bourdieu, 1986:243).

I- Michael Young ve Meritokrasi (Liyakata Dayalı) Sınıf Teorisi

- Meritokrasi sözcüğü ilk kez Britanyalı sosyolog Michael Young'ın hiciv tarzındaki eseri “Rise of the Meritocracy” (Meritokrasinin Yükselişi)'nde geçmektedir. Young’a göre, **Meritokrasi**, yönetim gücünün, yetenek ve kişilerin bireysel üstünlüğüne yani liyakata dayandığı yönetim biçimidir. Bu yönetim şeklinde idare gücü, üstün özellikleri olduğu düşünülen kişiler arasında paylaştırılmaktadır, kayırma yoktur. Özellikle kamu yönetiminde daha bilgili ve yetenekli kişilerin seçilmesi ve yine hizmet içindeki ilerleme ve yükselmelerinin bilgi, başarı ve yetenek kıstaslarına göre yapılmasını amaçlar. Toplumsal tabakalaşma liyakat sistemine göre şekillenir. Siyasi kayırmacılık sisteminin uygulamada olumsuz sonuçlar vermesi neticesinde ortaya çıkan bir sistemdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Meritokrasi>; erişim tarihi:05.04.2024). Meritokrasi, modern toplumlarda eğitim ve kariyer alanlarında yaygın olarak kabul gören bir ilkedir. Fakat uygulamada tam bir meritokrasiye ulaşmak zordur çünkü toplumsal, ekonomik ve kültürel avantajlar, liyakat temelli değerlendirmenin önünde engeller oluşturabilir (Young, 1958, s. 47-50).

18.3. Toplumsal Tabakalaşmanın Özellikleri

- **Hiyerarşik Düzen:** Toplamların çoğu, sosyal grupların belli bir hiyerarşi içinde sıralandığı bir tabakalaşma sistemine sahiptir.
- **Sosyal Mobilité:** Bireyler ve gruplar arasındaki sosyal konum değişikliği olasılığı, toplumsal tabakalaşmanın önemli bir özelliğidir. Mobilité yatay (aynı sosyal sınıf içinde) veya dikey (daha yüksek veya daha düşük sınıflara geçiş) olabilir.
- **Kalıtımsal ve Çevresel Faktörler:** Toplumsal statü ve sınıf, genellikle bireylerin doğumda sahip olduğu sosyal ve ekonomik kaynaklara bağlıdır. Ancak, eğitim, evlilik ve mesleki başarı gibi faktörler de sosyal mobilitéyi etkileyebilir.

Toplumsal tabakalaşmanın özellikleri ve yapılanması konusundaki farklı teorik yaklaşımları ve global varyasyonları anlamaya yardımcı olur. Her toplumun, kendine has kültürel yapısı, ekonomik sistemi, tarihsel süreci ve politik yapısına göre değişen benzersiz bir toplumsal tabakalaşma sistemi bulunmaktadır. Toplumsal tabakalaşma, bireylerin ve grupların hiyerarşik bir şekilde sıralandığı sosyal bir yapıdır. Bu yapı, farklı grupların farklı kaynaklara, statülere ve

güce sahip olmasını sağlar. Hiyerarşi, toplumda kimlerin hangi tür kaynaklara erişebileceğini belirler (Haralambos ve Holborn, 2008:36). Toplumsal tabakalaşma, karmaşık bir sosyal olgudur ve toplumların ekonomik, politik ve kültürel yapısını derinlemesine etkiler. Yukarıda belirtilen farklı teorik yaklaşımlar, toplumsal tabakalaşmanın çok boyutlu yapısını ve toplumdaki eşitsizliklerin nasıl şekillendiğini anlamada önemli katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda, toplumsal tabakalaşma hem bireyler hem de gruplar arasındaki ilişkileri ve toplumsal yapıyı belirleyen temel bir unsurdur.

18.4. Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma

18.4.1. Dünyada Toplumsal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşma, dünya genelinde farklı toplumlarda çeşitli şekillerde kendini gösterir ve her toplumun ekonomik, politik, kültürel ve tarihsel bağlamlarına bağlı olarak değişiklik gösterir. Genel olarak, toplumsal tabakalaşma, farklı ülkelerde ve bölgelerde ekonomik eşitsizlik, eğitim seviyeleri, sosyal statü ve güç dağılımı gibi faktörlerle belirlenir. Dünyada toplumsal tabakalaşma, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve toplumları ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olarak farklı seviyelerde sınıflandıran bir yapı olarak tanımlanabilir. Toplumsal tabakalaşmanın özellikleri ve yapılanması, toplumdaki kaynakların, fırsatların ve ayrıcalıkların nasıl dağıtıldığını anlamamıza yardımcı olur. Bu yapılar, tarihsel, ekonomik ve kültürel faktörlere bağlı olarak dünya genelinde farklılık gösterir. Aşağıda, dünyada toplumsal tabakalaşmanın bazı özellikleri ve örnekleri verilmiştir:

1. Batı Ülkeleri (ABD, Avrupa Ülkeleri):

- Batı toplumlarında toplumsal tabakalaşma genellikle ekonomik temellere dayanır. Özellikle ABD gibi kapitalist sistemlerin hâkim olduğu ülkelerde sınıflar, ekonomik güç, eğitim ve meslek prestijine göre belirlenir.
- ABD’de, gelir ve servet eşitsizliği büyük bir toplumsal tabakalaşma kaynağıdır. Üst sınıf, genellikle yüksek gelir, eğitim ve iş olanaklarına sahipken, alt sınıf daha düşük gelir seviyelerine ve sosyal olanaklara sahiptir.
- Avrupa’da ise daha sosyal demokratik politikalar uygulanmakta olup, toplumsal refah devletleri aracılığıyla sınıfsal eşitsizlikler azaltılmaya çalışılır. Ancak yine de ekonomik ve eğitim farklılıkları nedeniyle sınıfsal tabakalaşma mevcuttur.

2. Asya Ülkeleri (Hindistan, Çin, Japonya):

- Hindistan'da kast sistemi, tarihsel olarak katı bir toplumsal tabakalaşma örneğidir. İnsanların doğuştan gelen bir kast sınıfına ait olduğu ve bu sınıfın yaşam boyunca değiştirilemeyeceği bir yapıdır. Modern dönemde yasal olarak kast ayrımcılığı yasaklanmış olsa da etkileri halen sürmektedir.
- Çin'de, sosyalist ekonomi politikaları ile sınıfsal eşitsizlikler azaltılmaya çalışılsa da kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ekonomik farklılıklar toplumsal tabakalaşmayı etkilemiştir. Özellikle hızlı ekonomik büyüme ve şehirleşme süreçleriyle gelir eşitsizliği artmıştır.
- Japonya'da toplumsal tabakalaşma, genellikle şirket hiyerarşisi ve meslek prestiji üzerine kuruludur. Eğitim ve iş ahlakı, toplumsal tabakalaşmada önemli faktörlerdir. Ancak, genel olarak toplumun gelir dağılımında görece eşitlik olduğu söylenebilir.

3. Afrika Ülkeleri:

- Afrika'da toplumsal tabakalaşma, büyük ölçüde kolonyal geçmişin ve mevcut ekonomik eşitsizliklerin bir sonucudur. Gelir ve eğitim farkları, özellikle kırsal ve kentsel alanlar arasında belirginleşmiştir.
- Bazı ülkelerde, etnik ve kabile bağları da toplumsal tabakalaşmayı etkiler. Örneğin, Güney Afrika'da, apartheid rejiminin mirası nedeniyle sınıfsal ve ırksal eşitsizlikler hala belirgindir.

4. Orta Doğu Ülkeleri:

- Orta Doğu'da toplumsal tabakalaşma genellikle ekonomik güç, aşiret ve aile bağları, etnik ve mezhepsel kimlikler gibi faktörlerle şekillenir. Özellikle petrol zengini ülkelerde, servet ve ekonomik güçle belirginleşen sınıflar vardır.
- Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde, yerli nüfus ve göçmen işçiler arasındaki sosyal sınıf ayrımı dikkat çekicidir.

18.4.1.1. Dünyada Toplumsal Tabakalaşmanın Türleri

1. Ekonomik Temelli Tabakalaşma

- Ekonomik faktörler, toplumsal tabakalaşmanın en önemli belirleyicilerindedir. Servet, gelir, mülkiyet gibi ekonomik göstergeler bireylerin veya grupların sosyal hiyerarşideki

konumunu belirler. Kapitalist ekonomilerde tabakalaşma, gelir ve servet eşitsizliklerine dayalıdır ve bu eşitsizlikler sınıf farklılıkları yaratır. Ekonomik temelli tabakalaşma, toplumların sınıflara ayrılmasında en belirleyici faktörlerden biridir. Kapitalist ekonomilerde, toplumsal sınıflar genellikle bireylerin ve grupların sahip oldukları servet ve gelir düzeyine göre şekillenir.

- **Karl Marx'ın Sınıf Teorisi:** Marx'a göre, kapitalist toplumlarda sınıflar, üretim araçlarına sahip olup olmamalarına göre belirlenir. Burjuvazi üretim araçlarına sahipken, proletarya iş gücünden başka bir şeye sahip değildir. Marx, bu sınıf çatışmasının, sosyal değişim ve devrimin ana itici gücü olduğunu savunur (Marx ve Engels, 1998:58).
- **Max Weber'in Tabakalaşma Teorisi:** Weber, Marx'ın ekonomik temelli sınıf analizini genişleterek, statü ve parti (siyasi güç) gibi diğer boyutların da toplumsal tabakalaşmayı etkilediğini öne sürmüştür (Weber, 1978:302).

2. Sosyal ve Kültürel Tabakalaşma

- Toplumsal tabakalaşmanın sadece ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel faktörlerle de belirlendiği savunulur. Eğitim seviyesi, kültürel sermaye, sosyal bağlantılar ve prestij gibi faktörler de sosyal hiyerarşide önemli yer tutar. Pierre Bourdieu'nun "**kültürel sermaye**" kavramı, sosyal tabakalaşmayı anlamada önemli bir bakış açısı sunar. Toplumsal tabakalaşmada, bireylerin sahip olduğu kültürel sermaye, eğitim düzeyi, sosyal bağlantılar ve prestij de belirleyici faktörlerdir. Pierre Bourdieu'ya göre kültürel sermaye kavramı; sosyal hiyerarşideki pozisyonları ve sosyal hareketliliği önemli ölçüde etkiler. Kültürel sermaye, bireylerin eğitim, bilgi, beceri ve kültürel deneyimler gibi kazanımlarıyla ifade edilir ve bu kazanımlar, sosyal sınıfın yeniden üretilmesinde kritik bir rol oynar (Bourdieu, 1986, p. 241).

3. Etnik ve Irksal Tabakalaşma

- Irksal ve etnik kimlikler, birçok toplumda toplumsal tabakalaşmanın temel faktörlerinden biridir. Irksal ve etnik azınlıkların karşılaştığı sosyal ve ekonomik dışlanma, bu grupların toplumsal hiyerarşide alt sıralarda yer almasına neden olabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Afrikalı Amerikalılar ve Latin Amerika kökenli bireyler gibi etnik gruplar arasındaki eşitsizlikler, bu tür tabakalaşmanın klasik örneklerindedir. ABD'de, siyahilerin ve diğer etnik azınlık gruplarının karşılaştığı ekonomik ve sosyal

dışlanma, toplumsal tabakalaşmanın ırksal temellere dayalı olduğunu gösterir (Massey ve Denton, 1993:125).

4. Toplumsal Cinsiyet ve Tabakalaşma

- Toplumsal cinsiyet, tabakalaşmanın önemli bir boyutudur. Kadınlar ve erkekler arasında iş piyasasındaki, eğitimdeki ve diğer sosyal alanlardaki eşitsizlikler, toplumsal cinsiyete dayalı tabakalaşmaya neden olur. Patriarka ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusunda, Sylvia Walby'nin patriarka teorisi, cinsiyet eşitsizliklerinin toplumsal yapılar içinde nasıl sürdürüldüğünü açıklar. Bu teoriye göre, patriarkal yapılar kadınların toplumsal konumlarını kısıtlar ve cinsiyete dayalı tabakalaşmaya neden olur (Walby, 1990:64). Cinsiyet eşitsizliğinin nasıl kurumsallaştığını ve toplumsal hiyerarşi içinde nasıl yer aldığını analiz etmişlerdir.

5. Din ve Tabakalaşma

- Din de bazı toplumlarda tabakalaşma yapısını etkileyen faktörlerden biridir. Dinî gruplar arasındaki farklılıklar, sosyal statü ve ekonomik fırsatlar açısından eşitsizliklere yol açabilir. Hindistan'daki kast sistemi bu bağlamda en bilinen örneklerden biridir. Dinî kurallar ve toplumsal normlar, bireylerin toplumsal statülerini belirler. Bazı toplumlarda, din ve mezhep farklılıkları, toplumsal tabakalaşmanın belirleyici faktörlerinden biridir. Bu sistem, bireylerin toplumsal statüsünü doğuştan belirler ve sosyal hareketliliği sınırlar (Dumont, 1980:150).

6. Küreselleşme ve Tabakalaşma

- Küreselleşme, dünyadaki ekonomik ve kültürel entegrasyonun artmasına ve toplumsal tabakalaşma yapılarını yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Küreselleşme, dünya çapında ekonomik ve kültürel entegrasyonu artırarak toplumsal tabakalaşmayı yeniden şekillendirmiştir. Küreselleşme, ulusal sınırlar ötesinde sermaye ve emek akışlarını hızlandırarak yeni sosyal sınıflar ve tabakalaşma biçimlerini meydana getirmiştir. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans kurumlarının uygulamaları, küresel eşitsizlikleri ve sosyal tabakalaşmayı derinleştirmiştir. Saskia Sassen, küresel şehirlerin (New York, Londra, Tokyo) ekonomik güç merkezleri olarak toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden yapılandırıldığını tartışır. Küresel şehirlerde, zenginler ve fakirler arasındaki farklar giderek derinleşmiştir (Sassen, 2001, p. 19).

7. Toplumsal Tabakalaşmanın Sonuçları ve Etkileri

- Toplumsal tabakalaşma, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimi etkileyebilir ve sosyal hareketlilik üzerinde belirleyici bir rol oynar. Tabakalaşmanın doğrudan etkileri arasında yoksulluk, sosyal dışlanma, düşük yaşam standartları, sosyal patlamalar, iç çatışmalar ve toplumsal huzursuzluk gibi sonuçları bulunmaktadır (Wilkinson ve Pickett, 2010).

18.4.2. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma

Türkiye'de toplumsal tabakalaşma, sosyal ve ekonomik faktörler temelinde bireylerin ve grupların farklı katmanlara ayrılmasını ifade eder; bu yapı, gelir dağılımı, eğitim seviyeleri ve meslek gruplarına göre belirlenen sosyal hiyerarşiyi yansıtır. Türkiye'deki toplumsal tabakalaşma, tarihsel süreçler, ekonomik gelişmeler ve kültürel normların etkisiyle meydana gelmiştir. Bu tabakalaşma, sosyal eşitsizlikleri, fırsat farklılıklarını ve bireylerin toplumsal konumlarını belirleyen önemli bir faktördür. Türkiye'de toplumsal tabakalaşma, Batı'daki sınıf yapıları, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı ve Cumhuriyet dönemi reformları gibi çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Toplumsal tabakalaşma hem kırsal hem de kentsel alanlarda farklılık gösterir. Kırsal alanlarda geleneksel toplumsal yapılar ve ailevi ilişkiler hâlâ etkili olurken, kentsel bölgelerde ekonomik faktörler ve eğitim düzeyleri daha belirleyici hale gelmiştir. Bu durum, tabakalaşmanın dinamik ve çok boyutlu olduğunu gösterir. Türkiye'de toplumsal tabakalaşma hem geleneksel yapılar hem de modern sosyal değişimlerle etkileşim içindedir. Geleneksel sınıflardan modern sınıflara geçiş, sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine ve toplumsal yapıdaki değişimlere yol açmıştır. Bu tabakalaşma, farklı sosyoekonomik grupların toplumsal yerlerini ve yaşam standartlarını belirleyen bir çerçeve sağlamaktadır. Türkiye'de tabakalaşmanın belirleyici faktörleri ekonomik, sosyal, kültürel ve politik faktörlerdir.

18.4.2.1. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmanın Özellikleri:

1. Ekonomik Eşitsizlikler:

- Türkiye'de toplumsal tabakalaşma, büyük ölçüde ekonomik faktörlere dayalıdır. Gelir dağılımında belirgin eşitsizlikler bulunmaktadır ve büyük şehirlerdeki üst ve orta sınıflar ile kırsal alanlardaki alt sınıflar arasında önemli farklar vardır.
- Ekonomik krizler ve enflasyon, gelir adaletsizliğini artırmış ve orta sınıfın erimesine sebep olmuştur. Bu durum, toplumsal hareketliliği ve sınıf geçişlerini olumsuz etkilemektedir.

2. Eğitim ve Meslek Faktörleri:

- Eğitim düzeyi, Türkiye’de toplumsal tabakalaşmayı belirleyen önemli bir faktördür. Eğitim seviyesinin artması, bireylerin daha iyi işlere sahip olmasını ve üst sınıflara yükselmesini sağlayabilir.
- Ancak, eğitimdeki bölgesel farklılıklar ve fırsat eşitsizlikleri, toplumsal tabakalaşmayı sürdürmektedir. Kırsal kesimlerde eğitim olanaklarının sınırlı olması, ekonomik ve sosyal hareketliliği kısıtlamaktadır.

3. Kentsel ve Kırsal Farklılıklar:

- Türkiye’de kırsal kesimlerden kentlere göç, toplumsal tabakalaşmayı önemli ölçüde etkilemiştir. 1950’lerden itibaren hızla artan şehirleşme, kırsal alanlardan kente göç edenlerin alt sınıf olarak kalmasına sebep olmuştur.
- Kentlerde ise, yeni göç edenlerle yerleşik kent sakinleri arasında sınıfsal bir ayrım oluşmuştur. Özellikle gecekondulaşma süreci, bu ayrımı daha da belirginleştirmiştir.

4. Kültürel ve Etnik Farklılıklar:

- Türkiye’de etnik köken, din, mezhep gibi faktörler de toplumsal tabakalaşmayı etkileyen unsurlar arasındadır. Özellikle Kürt sorunu, Alevi-Sünni çatışmaları gibi konular, toplumdaki sınıfsal ve sosyal farklılıkların altını çizen konulardır.
- Etnik ve kültürel farklılıklar, eğitim, istihdam ve sosyal kabul süreçlerinde dezavantaj yaratabilir.

5. Cinsiyet Faktörü:

- Cinsiyet de Türkiye’de toplumsal tabakalaşmayı etkileyen önemli bir faktördür. Kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük olması ve ücret eşitsizliği gibi sorunlar, kadınları toplumsal yapıda dezavantajlı bir konuma sokmaktadır.

6. Sosyal Politikalar ve Devletin Rolü:

- Türkiye’de devletin sosyal politikaları, toplumsal tabakalaşmayı azaltma veya artırma yönünde etkili olmuştur. Özellikle sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi alanlarda yapılan reformlar, sınıfsal farklılıkları etkileyen önemli faktörlerdir.

Türkiye'deki toplumsal tabakalaşmayı görsel olarak piramit veya katmanlı bir şekilde gösterebiliriz. Bu tabakalaşma, genellikle ekonomik gelir, eğitim düzeyi, meslek grupları ve sosyo-kültürel faktörlere dayalı olarak sınıflandırılır.

18.4.2.2. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma Piramidi

1. Toplumsal Tabakalaşma Piramidi

Türkiye'de toplumsal tabakalaşmayı piramit şeklinde gösterirsek, üstte küçük bir grup olan "elitler" ve "üst sınıf" bulunurken, piramidin orta ve alt kısmında "orta sınıf," "alt-orta sınıf," ve "alt sınıf" yer alır. Bu sınıflar arasında belirgin ekonomik, eğitimsel ve kültürel farklar bulunur.

Piramit Yapısı:

1. Üst Sınıf ve Elitler (%1-3):

- Büyük sermaye sahipleri, büyük şirket sahipleri, üst düzey yöneticiler, politik ve kültürel elitler.
- Nüfusun çok küçük bir yüzdesini oluşturur, fakat büyük ekonomik güce ve politik etkiye sahiptirler.

2. Üst-Orta Sınıf (%10-15):

- Profesyonel meslekler (doktorlar, avukatlar, akademisyenler), başarılı iş insanları ve orta-üst düzey yöneticiler.
- Yüksek eğitim seviyesine sahip ve ekonomik olarak güvence altında olan bireylerdir.

3. Orta Sınıf (%20-25):

- Beyaz yakalı çalışanlar, küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri, orta düzey kamu ve özel sektör çalışanları.
- Ekonomik olarak nispeten stabil, fakat yaşam standartlarını sürdürürebilmek için çalışmaya bağımlı olan bireylerden oluşur.

4. Alt-Orta Sınıf (%30-35):

- Mavi yakalı işçiler, küçük ölçekli esnaf ve çiftçiler, düşük ve orta gelirli kamu ve özel sektör çalışanları.
- Ekonomik belirsizliklerle karşı karşıya kalan ve genellikle yüksek borç yükü taşıyan kesimdir. Orta sınıf ile arasında yoksulluk sınırı bulunmaktadır.

5. Alt Sınıf (%25-30):

- Düşük gelirli çalışanlar, kayıt dışı ekonomi çalışanları, işsizler, geçici işçiler.

- o Eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim, ekonomik ve sosyal güvence eksikliği olan bireylerdir. Alt-Orta sınıf ile arasında açlık sınırı bulunmaktadır.

18.4.2.3. Türkiye’de Gelir dağılımı ile Toplumsal Tabakalaşma Arasındaki İlişki

Türkiye'deki gelir dağılımı, birçok faktörden etkilenmiş karmaşık bir yapıya sahiptir. Gelir eşitsizliği, özellikle son yıllarda artan ekonomik dalgalanmalar, enflasyon, işsizlik oranları ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları nedeniyle gündemde olan önemli bir sorundur. Türkiye'nin gelir dağılımındaki sorunlar, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik sonuçlar doğurabilen bir nitelik taşır. Gelir dağılımı ile toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişki, makro ekonomi ve sosyal bilimlerde önemli bir analiz alanıdır. Gelir dağılımı, bir ülkedeki kaynakların ve gelirlerin farklı toplumsal kesimler arasında nasıl paylaşıldığını gösterirken, toplumsal tabakalaşma, toplumun çeşitli sosyal sınıflara ayrılması ve bu sınıfların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda farklılaşması anlamına gelir. Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumsal tabakalaşma mesafesini artıran ve belirginleştiren temel faktörlerden biridir.

Türkiye’de gelir dağılımı genellikle **Gini katsayısı**⁴⁹ ile ölçülmektedir. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer alır; 0, tam gelir eşitliğini; 1 ise tam gelir eşitsizliğini ifade eder. Türkiye'nin Gini katsayısı uzun süredir 0.4 civarındadır. Bu, orta düzeyde bir eşitsizlik olduğunu gösterir, ancak son yıllarda ekonomik krizler, enflasyon ve kur dalgalanmaları gibi faktörler eşitsizliği artırma eğilimindedir. Gelir dağılımı bozukluğu ile sosyal adalet kavramı arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Gelir dağılımı eşitsizliğinin yaygın olduğu ve yoksulluğun derinleştiği bir toplumda sosyal adalet sağlanamazken, sosyal adaletin yok olduğu bir toplumda gelir dağılımı eşitsizliği daha da bozulmaktadır (Öz, 2018:26).

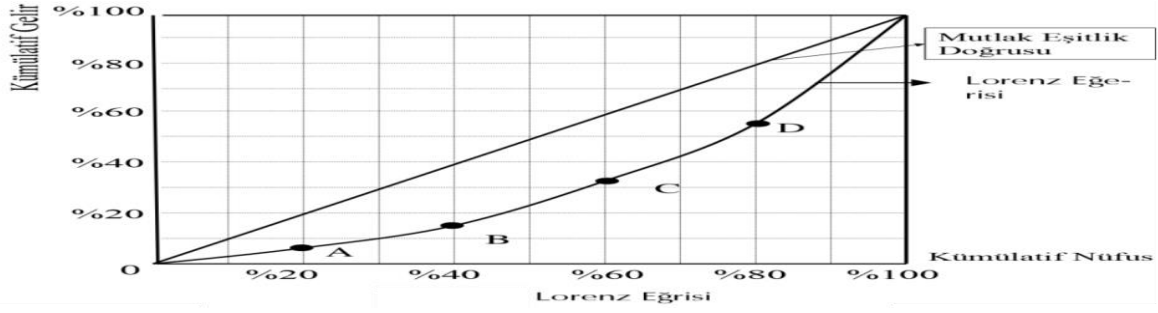
⁴⁹ **Gini Katsayısı:** Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek için kullanılan bir katsayıdır. Katsayı “0” ile “1” arasında bir değer alır. Gini katsayısı yükseldikçe gelirin daha eşitsiz dağıldığı kabul edilir. Örneğin herkesin aynı gelir seviyesine sahip olduğu bir toplumun Gini katsayısı 0 iken tüm gelirin bir kişide toplandığı toplumun Gini katsayısı 1'e eşittir. Gini Katsayısını hesaplamak için şu şekilde formüle edilebilir;

$$G = 1 - 2 \int_0^1 L(X)dX \quad \rightarrow \quad G = \frac{1}{n} \left(n + 1 - 2 \frac{\sum_{i=1}^n (n + 1 - i)y_i}{\sum_{i=1}^n y_i} \right)$$

Gini Katsayı formülü;

$$G = A \text{ Alanı} / (A+B) \text{ Alanı}$$

- Gini katsayısı sıfır ile bir arasında değer almaktadır.
- Katsayının bire yaklaşması “*gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını*” gösterir.
- Katsayının sıfıra yaklaşması “*gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığını*” gösterir.
- G=1 ise mutlak eşitlik söz konusudur (45° derecelik doğruya paralel bir hal alması).
- G=0 ise mutlak eşitlik söz konusudur (eğri yatay eksene yaklaştıkça).

Grafik 30: Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

Kaynak: Ünlüöner ve Tayfun, 2015:215'deki şekilden alınmıştır.

Lorenz eğrisinin altında kalan alanın toplamına (A+B) oranına, “**Gini katsayısı**” (G) denir. Gelir dağılımı adaletten ne kadar uzaklaştığını anlamak için, Mutlak Eşitlik Doğrusu ile Lorenz eğrisi arasındaki mesafe ne kadar açılırsa, o kadar adaletsizlik var demektir. C noktası eşitsizliğin en yüksek olduğu nokta durumundadır. Gini katsayısı 0,40'a kadar ise yeterli olarak görülmekte, 0.50 ve üzerindeyse kötü bir durumun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye 0.40 bandında yer almaktadır. Uzun süreden beri 0,40 oranında sabitleşmesi, bu durumun düzelme eğiliminde olmadığını göstermektedir (Eğilmez, 2020:116-118,256).

Tablo 62: Türkiye Ekonomisinde Gelir Dağılımı (2006-2022)

Yıllar	Gini Katsayısı	P80/P20
2006	0.428	9,6
2007	0.406	8,1
2008	0.405	8,1
2009	0.415	8,5
2010	0.402	7,9
2011	0.404	8
2012	0.402	8
2013	0.400	7,7
2014	0.391	7,4
2015	0.404	7,6
2016	0.404	7,7
2017	0.405	7,5
2018	0.408	7,8
2019	0.410	8,0
2020	0.410	7,4
2021	0.418	7,6
2022	0.406	8,0

Kaynak: Eğilmez, 2020:118'deki tablodan alınmıştır. Not. 2018-2022 yılları yazar tarafından hesaplanmıştır.

Bilinçsizce artan nüfus artışı, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da körüklemektedir. Bu bağlamda bilinçsizce artan nüfus artışı kavramı yerine, optimum nüfus kavramını anlamak ve bununla ilgili politikalar oluşturmak önem arz etmektedir. Bu kavrama

göre, dünyanın insanları belirli bir hayat standardında yaşamını idame ettirebilecek, gelir dağılımdan adil olarak faydalanabilecek, açlık ve sefaletle yüz yüze getirmeyecek en uygun hayat (standart) sınırına sahip nüfus miktarı olarak tarif edilmektedir (Aksu, 1998:221). Bilinçsiz nüfus artışı, göçe neden olan sebeplerdeki artışı hızlandırmakta (Yamak ve Yamak, 1999:25), toplulukları ülkelerinden koparıırken, insanları doğudan batıya, güneyden kuzey eksenine doğru hızla göç etmelerine sebep olmaktadır. Bu durum göç alan ülkelerin iç dinamiklerini bozmaktadır. Mücadele, iç çatışma, sosyal patlama, sınıfsal dengesizlikler, kaos ve terörizm sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimsiz kişilerin, fiziki becerileri yetersiz ve cahil kesimin açlık sınırının (1US dolar) ve yoksulluk sınırının (2 US dolar) altında yaşamaya mecbur oldukları görülmektedir (Aksu, 1998:234-274).

P80/P20 oranı, Gini katsayısı gibi göstergelerle birlikte kullanılarak, gelir eşitsizliğinin düzeyi hakkında daha kapsamlı bir fikir verir. Gelir eşitsizliği yüksek olan ülkelerde bu oran genellikle daha yüksektir. Eşitsizliklerin sosyal ve ekonomik sonuçları göz önüne alındığında, P80/P20 oranı, sosyal politika geliştiriciler için önemli bir veridir. Türkiye'de gelir dağılımı analizi için kullanılan önemli göstergelerden biri olan **P80/P20 oranı**⁵⁰, yıllar içinde TÜİK tarafından açıklanmaktadır. Son yıllarda bu oran, 7 ile 8 arasında seyretmektedir, bu da gelir eşitsizliğinin Türkiye'de belirgin olduğunu göstermektedir. **P80/P20 oranı**, gelir dağılımını ölçmek için kullanılan bir göstergedir. Bu oran, en yüksek gelirli %20'lik dilimde (P80) yer alan hanelerin ortalama geliri ile en düşük gelirli %20'lik dilimde (P20) yer alan hanelerin ortalama geliri arasındaki farkı gösterir. **P80/P20 oranı**, 2006-2022 yılları arasında Türkiye'de **P80/P20 oranı** genelde 7,4 ile 8,1 arasında değişmiştir. Bu oran 2009 ve 2019 yıllarında yüksek bir seviyeye ulaşmış ve bu da gelir eşitsizliğinin arttığını göstermiştir.

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği, toplumun farklı kesimleri arasındaki ekonomik uçurumun derinleşmesine yol açarak toplumsal tabakalar arasındaki mesafeleri artırır. Gelir düzeyi yüksek kesimler, kaliteli eğitim, sağlık hizmetleri ve daha geniş sosyal imkânlarla erişebilirken, düşük gelirli gruplar bu olanaklardan mahrum kalmakta, bu da sınıflar arası hareketliliği

⁵⁰ $P80/P20 \text{ oranı} = \frac{\text{En yüksek gelirli \%20'nin ortalama geliri}(P80)}{\text{En düşük gelirli \%20'nin ortalama geliri}(P20)}$

Bu oran, gelir dağılımındaki eşitsizliği gösterir:

- **Yüksek bir P80/P20 oranı**, toplumdaki gelir eşitsizliğinin fazla olduğunu gösterir, çünkü yüksek gelirli kesim ile düşük gelirli kesim arasındaki fark büyüktür.
- **Düşük bir P80/P20 oranı** ise gelir eşitsizliğinin daha düşük olduğunu, yani gelir dağılımının daha adil olduğunu gösterir.

Örnek:

Eğer bir ülkede en yüksek gelirli %20'lik dilimin (P80) ortalama geliri 100.000 birim, en düşük gelirli %20'lik dilimin (P20) ortalama geliri 10.000 birim ise, P80/P20 oranı şu şekilde olur:

$$100.000 / 10.000 = 10$$

Bu, en yüksek gelirli kesimin en düşük gelirli kesimden 10 kat fazla gelir elde ettiğini gösterir.

sınırlamaktadır. Bu eşitsizlik, sosyal ve ekonomik fırsatlara erişimi kısıtladığı için toplumda farklı sınıfların oluşmasına zemin hazırlar ve toplumsal tabakalaşmayı daha belirgin hale getirir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumsal tabakalaşmayı derinleştirir; yüksek gelir grupları ve düşük gelir grupları arasında sosyoekonomik farkların artmasına yol açar, bu da sınıflar arası hareketliliği zorlaştırır. Türkiye'deki gelir uçurumu, sosyal hizmetlere, eğitime ve sağlığa erişimde farklılıklar yaratır, düşük gelirli kesimlerin fırsat eşitliği açısından dezavantajlı hale gelmesine neden olur. Toplumsal tabakalaşma, gelir dağılımındaki eşitsizlikle paralel olarak kültürel ve sosyal farklılaşmayı da artırır; bu durum, toplumda sosyal ayrışmayı ve gruplar arası gerilimleri güçlendirir. Ekonomik refaktan eşit pay alınmaması, toplumsal tabakalaşmayı daha da katılaştırır, bu da hem sosyal dayanışmayı zayıflatır hem de politik istikrarsızlık riskini artırır.

Türkiye'de gelir dağılımındaki dengesizlik, düşük gelirli ve yüksek gelirli gruplar arasındaki uçurumu artırarak sosyal tabakalar arasındaki farkları derinleştirmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve iş imkanlarına erişimde gelir grupları arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Yüksek gelirli kesim, eğitimde daha avantajlı fırsatlara sahipken, düşük gelirli kesim bu olanaklardan yoksun kalmakta, bu da nesiller boyu süren bir toplumsal tabakalaşma yaratmaktadır. Ekonomik refahın adil dağıtılmaması, sosyal hareketliliği kısıtlayarak bireylerin gelir grupları arasında yükselme şansını zorlaştırmakta ve bu durum toplumsal yapıyı daha hiyerarşik bir hale getirmektedir. Türkiye'de özellikle son yıllarda gelir dağılımındaki eşitsizlikler, bölgesel farklar ve eğitim seviyeleri gibi dinamiklerle birlikte artış göstermiştir. Gelir adaletsizliği, sosyal adalet anlayışını zayıflatmakta ve sosyal statülerin katılmasına neden olmaktadır. Özellikle büyük kentlerde yoğunlaşan gelir farkları, kırsal ve kent arasında da önemli bir sosyo-ekonomik bölünme yaratmaktadır. Bu bölünme, toplumsal grupların kendi içinde kapalı sosyal ağlar oluşturmalarına ve sınıflar arası geçişlerin zorlaşmasına neden olmaktadır (Aksu, 2020:41-43).

Tablo 63: Türkiye'de Nüfusa Göre Toplumsal Tabakalaşma Tablosu

Toplumsal Sınıf	Nüfus Yüzdesi (%)	Genel Özellikler	Meslek Grupları ve Eğitim Düzeyi
Üst Sınıf ve Elitler	1.Mar	Ekonomik ve politik güç sahipleri, sermaye sahipleri, kültürel elitler	Büyük şirket sahipleri, üst düzey yöneticiler, politikacılar
Üst-Orta Sınıf	Eki.15	Yüksek gelirli, eğitilmiş ve meslek sahibi bireyler	Profesyonel meslekler, başarılı iş insanları, akademisyenler
Orta Sınıf	20-25	Orta düzey gelirli, ekonomik güvenceye sahip bireyler	Beyaz yakalı çalışanlar, küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri
Alt-Orta Sınıf	30-35	Ekonomik belirsizliklerle karşılaşan, genellikle borç yükü altında olan kesim	Mavi yakalı işçiler, düşük ve orta gelirli kamu ve özel sektör
Alt Sınıf	25-30	Düşük gelirli, kayıt dışı çalışanlar, işsizler	Geçici işçiler, düşük ücretli işçiler, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, gelir dağılımındaki eşitsizlik toplumsal tabakalaşmayı güçlendiren en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki ekonomik adaletsizlik, sınıflar arası sosyal hareketliliği sınırlarken, gelir düzeyleri arasındaki farkların derinleşmesiyle toplumsal yapıyı daha katı ve hiyerarşik hale getirmektedir. Gelir dağılımı ile toplumsal tabakalaşma arasındaki bu güçlü ilişki, ekonomik fırsatlara erişimi kısıtlayarak toplumsal dayanışmayı zayıflatmakta ve sosyal barışın korunmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, gelir adaletsizliğini azaltacak sosyal politikaların uygulanması, toplumsal tabakalaşmanın etkilerini hafifletmek ve daha kapsayıcı bir toplumsal yapıyı tesis etmek için kritik öneme sahiptir. Gelir dağılımındaki iyileştirmeler, sadece ekonomik adaletin değil, aynı zamanda sosyal uyumun ve toplumsal barışın da sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Ekonomik eşitsizliklerin azalması, toplumsal sınıflar arasındaki geçişkenliği artırarak fırsat eşitliğini sağlayacak ve sosyal adaleti güçlendirecektir. Bu nedenle, Türkiye'nin gelir dağılımını düzeltmeye yönelik sosyal politikalar geliştirmesi, toplumsal tabakalaşmanın olumsuz etkilerini hafifletecek ve daha sürdürülebilir bir kalkınma modeli yaratacaktır (Aksu, 2020:42-43).

Gelir dağılımı bozukluğu ile kamusal mal ve hizmetlerden yararlanma adına "fırsat eşitliği" (eğitim, sağlık, ulaşım, adalet, altyapı hizmetleri, sınıfsal mobilite, vb.) arasında ne yazık ki bire bir ilişki mevcuttur. Gelir dağılımı bozukluğu fırsat eşitliğini de bozmaktadır (Öztürk, 2017:39; aktaran bkz: Aksu, 2021:41). Bununla birlikte, gelir dağılımı bozukluğu ekonomik yapıda ve toplum içerisinde israfın ve savurganlığın önünü açmıştır. İsrafın olduğu bir ekonomide üretimde verimliliği ve etkinliği ayağa kaldırmak mümkün değildir. Kaynakların

kötü kullanımı ve atalet içerisinde kalması engellenemez. Zengin üst sınıf “akıllara zarar” aşırı tüketim harcaması yaparken, alt sınıfın ekmek alacak parasının olmaması sorunun boyutunu göstermektedir. Açlık ve yoksulluk sorununun arka planında savurganlık ekonomisinin doğurduğu adaletsiz gelir dağılımı vardır (Öztürk, 2017:45; aktaran bkz: Aksu, 2021:41). Özellikle alt sosyal grupların sosyal güvenlik kayıtlarının olmaması veya sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmaması toplumdaki eşitlik ve adalet duygusunu bozmaktadır. Bu sosyal güvenlik sisteminin etkin ve her kesimi kucaklayacak şekilde işletilmesi, toplumda yaşayan insanların yarına daha bir güvenle bakması anlamına gelmektedir. Bir toplumda sosyal güvenlik sistemi ile gelir dağılımı bozukluğu arasında yakından bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi çökmüş veya işletilemiyorsa, gelir dağılımında adaletsizlik ihtimali artmaktadır (Aksu, 2021:41).

Ekonomik refahın belirli gruplar arasında yoğunlaşmasıyla sonuçlanarak, toplumsal sınıflar arasındaki ayrışmayı derinleştirir ve sosyal adaletin sağlanmasını zorlaştırır. Gelir grupları arasındaki farklar nedeniyle eğitim, sağlık ve konut gibi temel hizmetlere erişimde büyük uçurumlar yaratır ve bu da sınıfsal geçişlerin önündeki en büyük engellerden biridir. Özellikle genç nüfusun sosyal hareketliliğini kısıtlamakta ve toplumsal hayal kırıklıklarına neden olmaktadır, bu da uzun vadede ekonomik gelişme ve toplumsal istikrar için bir tehdit oluşturmaktadır.

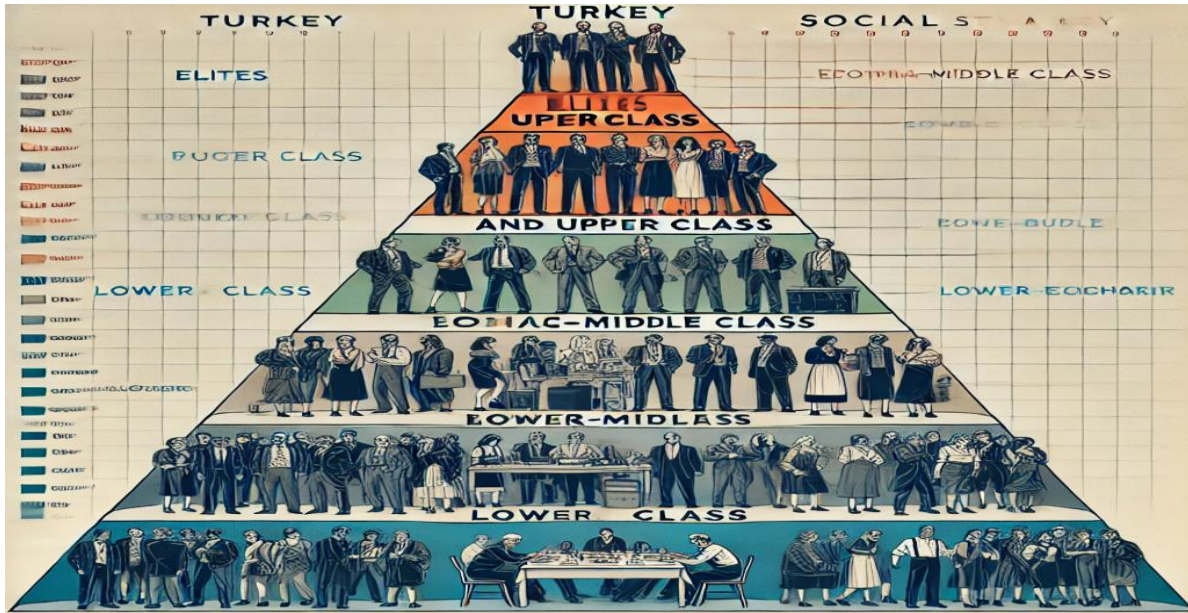
18.4.2.4. Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmanın Genel Özellikleri ve Dinamikleri

- **Ekonomik Eşitsizlikler:** Türkiye'de toplumsal tabakalaşma büyük ölçüde ekonomik eşitsizliklere dayanır. Üst sınıfın gelir ve servet düzeyi ile alt sınıflar arasındaki uçurum, toplumsal adaletsizlikleri artırmaktadır.
- **Eğitim ve Meslek Faktörleri:** Eğitim seviyesi ve meslek prestiji, toplumsal tabakalaşmanın en önemli belirleyicilerindedir. Yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar genellikle orta ve üst sınıflarda yer alırken, düşük eğitim seviyesine sahip olanlar alt sınıflara düşmektedir.
- **Kent ve Kırsal Arası Farklılıklar:** Kentleşme süreciyle birlikte, kırsal alanlardan kente göç edenler genellikle alt sınıflarda yer alırken, kentlerde yaşayan yerleşik ve eğitilmiş nüfus orta ve üst sınıflarda konumlanmaktadır.
- **Cinsiyet ve Etnik Faktörler:** Türkiye'de cinsiyet ve etnik köken de toplumsal tabakalaşmayı etkileyen önemli faktörlerdir. Kadınların iş gücüne katılım oranlarının

düşük olması ve etnik grupların maruz kaldığı ayrımcılık, sınıfsal hareketliliği kısıtlamaktadır.

Bu yapısal dinamikler, Türkiye'deki toplumsal tabakalaşmayı şekillendiren temel faktörleri ve sınıflar arasındaki hareketliliği belirlemektedir. Toplumsal politikaların, ekonomik reformların ve eğitim sisteminin bu dinamikler üzerindeki etkisi büyük olmaya devam etmektedir. İşte Türkiye'deki toplumsal tabakalaşmanın oluşumunu gösteren şekil aşağıda sunulmuştur. Bu piramit diyagramı, Türkiye'deki sosyal sınıfları ve bunların özelliklerini katmanlara ayırarak görselleştirilmektedir. Her bir katman, toplumun farklı ekonomik ve eğitim seviyelerine sahip gruplarını temsil etmektedir.

Resim 2: Türkiye'nin Sosyal Sınıfların Piramit Olarak Yapılanması

Türkiye'de toplumsal tabakalaşmanın şekli, genellikle bir piramit veya katmanlı bir model ile temsil edilir. Bu yapı, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlere dayalı olarak farklı grupların dağılımını gösterir. Piramit yapısında sınıfların ekonomik güç, eğitim düzeyi, meslek prestiji ve diğer sosyo-ekonomik göstergeler açısından konumları gösterilir:

- **En Üstte:** Elitler ve Üst Sınıf (ekonomik ve politik güç sahipleri, sermaye sahipleri)
- **Orta Katmanlar:** Üst-Orta Sınıf ve Orta Sınıf (profesyoneller, beyaz yakalılar)
- **Alt Katmanlar:** Alt-Orta Sınıf ve Alt Sınıf (mavi yakalı işçiler, düşük gelir grupları, kayıt dışı çalışanlar)

Toplumsal tabakalaşmayı gelir yapısına, tüketim kalıplarına ve nüfus yoğunluğuna göre beş katlı bir apartman yapısı şeklinde modellemek oldukça açıklayıcı olabilir. Apartmanın dış görünüşü, sosyal mobilitiyi temsil eder. Zemin kat ve birinci kat arasında geçiş yapmak

mümkün olabilir, ancak daha üst katlara çıkmak zorlaşır. Eğitim, ekonomik fırsatlar ve kişisel bağlantılar bu geçişleri kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir. Her katta yükseldikçe, daha fazla ayrıcalık, imkân ve lüks ortaya çıkar. Alt katlar, sosyal hizmetlere erişimde kısıtlı, ekonomik baskılar altında yaşam sürerken, üst katlarda ekonomik özgürlük, kültürel zenginlik ve sağlık gibi imkanlar artar. Aşağıdaki modelde her katın temsil ettiği gelir grubunu, tüketim kalıplarını ve bu grupta kaç kişi bulunduğunu ayrıntılı olarak inceleyelim:

1. Kat: Alt Gelir Grubu (Fakir Kesim- Açlık Sınırı Altında Olanlar)

- **Nüfus Yoğunluğu:** Çok kalabalık (En fazla kişi burada yaşıyor)
- **Gelir:** En düşük gelir seviyesine sahipler. Gelir düzeyi en düşük olan kesim. Genellikle asgari ücretle çalışanlar, geçici işçiler veya işsizlerden oluşur.
- **Tüketim Yapısı:** Temel ihtiyaçları zor karşılarlar, gıda ve barınma gibi zorunlu tüketim alanlarında sıkıntı çekerler. Lüks harcamalar yapamazlar.
- **Özellikleri:** Çalışanlar genellikle vasıfsız işlerde veya düşük ücretli işlerde çalışırlar. Eğitim seviyesi düşük olabilir, çocuk sayısı yüksek olabilmektedir.
- **Kişi Sayısı:** 10 kişi bir dairede veya daha fazla kalabalık yaşam olabilir. Aileler geniş, yaşam alanı sınırlı.
- **Eğitim seviyesi:** Eğitim seviyeleri düşük, fırsatlara erişimleri sınırlıdır.
- **Yaşam Standartları:** Barınma, sağlık hizmetlerine erişim gibi temel ihtiyaçlarda zorluk yaşanır.
- **Kültürel Yapısı:** Kültürel aktivitelere ve sosyal etkinliklere katılım neredeyse yoktur.

2. Kat: Düşük Orta Gelir Grubu (Yoksulluk Sınırı Altında Olanlar)

- **Nüfus Yoğunluğu:** Orta yoğunluk (Alt sınıfa göre biraz daha az kalabalık)
- **Gelir:** Asgari ücret ya da biraz üzeri, temel ihtiyaçlarını zorlanarak karşılayabilirler. Gelir düzeyi biraz daha iyi, ancak finansal olarak yine de savunmasızdır. Genellikle vasıfsız işlerde çalışanlar veya küçük işletme sahipleri.
- **Tüketim Yapısı:** Gıda, barınma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçları karşılayabilseler de, tasarruf yapamazlar. Genellikle borçlanarak ya da kredi ile tüketim yaparlar.

- **Özellikleri:** Eğitim seviyeleri alt kesimlere göre daha yüksektir. Kamu hizmetlerinden ve devlet yardımlarından faydalanan bir kitle olabilir.
- **Kişi Sayısı:** 6-8 kişi bir dairede.
- **Eğitim Seviyesi:** Orta öğretim düzeyinde eğitim almış bireyler.
- **Yaşam Standartları:** Kira ödeyenler, tasarruf imkânı sınırlı, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim azdır.
- **Kültürel Yapısı:** Kültürel faaliyetlere katılım düşük düzeydedir.

3. Kat: Orta Gelir Grubu (Orta Tabaka)

- **Nüfus Yoğunluğu:** Orta yoğunluk (En dengeli kat)
- **Gelir:** Ortalama veya ortalamanın biraz üstünde gelir. Gelir düzeyi orta, genellikle maaşlı çalışanlar, memurlar, küçük işletme sahipleri.
- **Tüketim Yapısı:** Gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Belli bir tasarruf yapabilirler ve ara sıra lüks harcamalar yapabilirler.
- **Özellikleri:** Eğitim seviyesi yüksek, çoğunlukla beyaz yakalı çalışanlardan oluşan bir gruptur. Hem kamu hem de özel sektör çalışanları yer alır.
- **Kişi Sayısı:** 4-5 kişi bir dairede.
- **Eğitim Seviyesi:** Üniversite eğitimi yaygın.
- **Yaşam Standartları:** Kendi evine sahip olma, sağlık ve eğitim hizmetlerine daha rahat erişim.
- **Kültürel Yapısı:** Kültürel aktivitelere daha fazla katılım, sinema, tiyatro gibi etkinliklere katılabilirler.

4. Kat: Üst Orta Gelir Grubu (Zengin Kesim)

- **Nüfus Yoğunluğu:** Daha az kişi (Daha geniş daireler, daha ferah yaşam alanları)
- **Gelir:** Yüksek gelir seviyesi, iyi maaşlı işler, yatırım yapma kapasitesi var. Yüksek gelir düzeyine sahip profesyoneller, yöneticiler, büyük işletme sahipleri.

- **Tüketim Yapısı:** Temel ihtiyaçların dışında, lüks tüketim yapabilirler. Tasarruf yapabilir ve mülk edinebilirler. Özel okullarda eğitim, tatil, teknoloji ürünlerine ulaşım mümkün.
- **Özellikleri:** Genellikle iş sahipleri, yöneticiler, profesyonel meslek gruplarından insanlar.
- **Kişi Sayısı:** 3-4 kişi bir dairede.
- **Eğitim Seviyesi:** Yüksek eğitim seviyesine sahip (master, doktora).
- **Yaşam Standartları:** Lüks konutlar, yurtdışı seyahatleri, özel sağlık sigortası.
- **Kültürel Yapısı:** Yüksek kültür aktivitelerine katılım (sanat galerileri, özel tiyatrolar).

5. Kat: Üst Gelir Grubu (En Zengin Kesim- Krema Tabakası)

- **Nüfus Yoğunluğu:** Çok az kişi (En ferah ve lüks daireler, özel alanlar)
- **Gelir:** Çok yüksek gelir, zenginler. Krema tabakası. En üst gelir düzeyinde olan iş insanları, politikacılar, yatırımcılar.
- **Tüketim Yapısı:** Lüks tüketim, gayrimenkul, araçlar, tatil, yatırım araçlarına yoğun bir şekilde harcama yaparlar. En yüksek harcama kapasitesine sahipler.
- **Özellikleri:** Şirket sahipleri, üst düzey yöneticiler, büyük yatırımcılar. Eğitim seviyeleri yüksek, prestijli okullara gitmişlerdir. Finansal olarak en güvenli kesimdir.
- **Kişi Sayısı:** 1-2 kişi bir dairede (geniş aileler bile olsa yaşam alanları geniştir).
- **Eğitim Seviyesi:** Dünyanın en prestijli üniversitelerinde eğitim almış bireyler.
- **Yaşam Standartları:** Lüks yaşam koşulları, özel mülkler, en yüksek seviyede sağlık ve eğitim hizmetleri.
- **Kültürel Yapısı:** Sanat koleksiyonculuğu, uluslararası sosyal bağlantılar, prestijli etkinlikler.

Resim 3: Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşmanın Apartman Şeklinde Yapılanması

Yukarıdaki görsel, toplumsal tabakalaşmayı bir apartman binası şeklinde göstermektedir. En alt kat, dar ve kötü yaşam koşullarını, yani fakirliği simgeliyor. Üst katlara çıkıldıkça, her bir kat daha iyi yaşam koşullarını temsil ediyor. Orta katlar, orta sınıfı gösteren standart yaşam alanlarına sahipken, en üst kat en zengin sınıfı, lüks bir penthouse ve geniş pencerelerle ifade ediyor. Böylece her kat, toplumsal sınıflar arasındaki yaşam koşullarındaki farkları yansıtmaktadır.

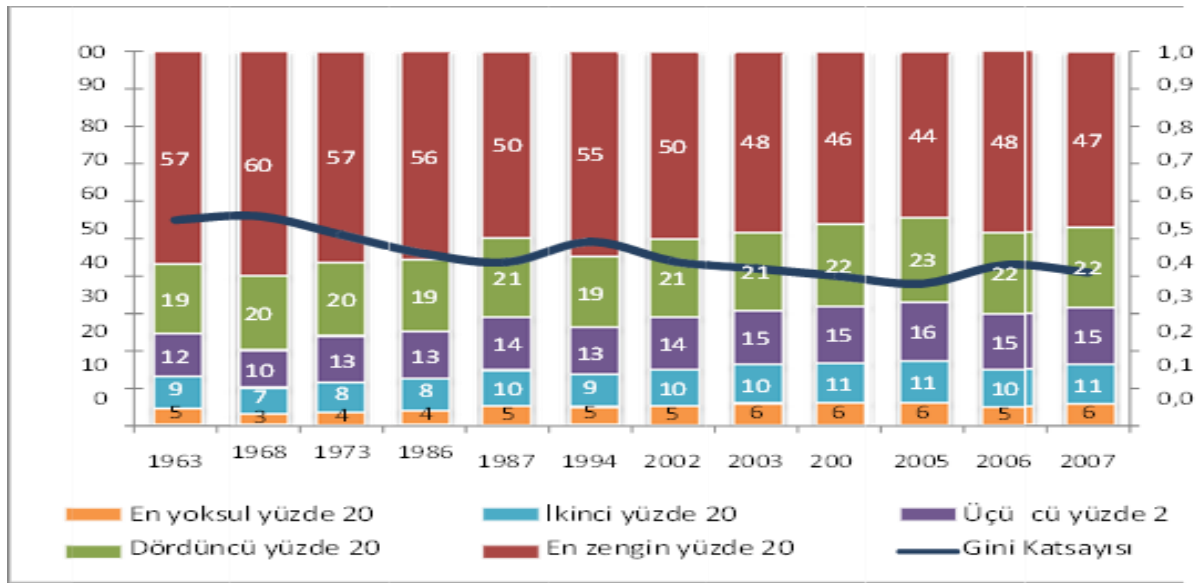
Genel Özellikler:

- **Alt Katlar:** Kalabalık, temel ihtiyaçlarını zar zor karşılayabilen, düşük yaşam kalitesi olan kişiler.
- **Orta Katlar:** En dengeli yaşam standardına sahip grup. Orta gelirli bireyler burada yer alır.
- **Üst Katlar:** Daha ferah, lüks dairelerde daha az kişi yaşar. Lüks tüketime ve yatırım fırsatlarına sahip olanlar burada bulunur.

Bu yapıyla toplumsal tabakalaşmayı apartman modeliyle açıklayabiliriz. Toplumsal tabakalaşmayı, toplumdaki gelir, yaşam standardı, tüketim alışkanlıkları ve sosyal statü farklarını somut bir yapı içinde göstermek anlamına gelir. Her kat, sosyo-ekonomik durumu ve gelir gruplarını simgeliyor. Bu sınıflandırma, Türkiye'deki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ve gruplar arasındaki ayrışmayı görsel olarak temsil eder. Tabakalaşmanın detayları, ekonomik ve sosyal politikalar, kentleşme ve diğer toplumsal dinamikler gibi faktörlerden etkilenir. Bu apartman modeli, her sınıfın sosyal, ekonomik ve kültürel farklarının toplumsal yapının dengesini nasıl etkilediğini açıkça ortaya koyar. Toplumsal tabakalaşmayı apartman modeliyle

temsil etmek, sınıflar arasındaki derin ayrımları somutlaştırır ve toplumda gelir dağılımının dengesizliğini gözler önüne serer. Alt katlarda yaşayanlar, düşük gelir düzeyleri nedeniyle sınırlı imkânlarla hayatta kalmaya çalışırken, orta katlardaki bireyler ise sabit ancak kırılgan bir ekonomik denge içinde varlıklarını sürdürmektedir. Üst katlarda ise, zengin kesimler refahın sunduğu tüm olanaklardan faydalanarak lüks bir yaşam sürer. Bu yapısal ayrışma, toplumun farklı kesimlerinin yaşam kaliteleri, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimleri, sosyo-kültürel olanakları ve geleceğe dair beklentileri üzerinde doğrudan etkili olmakta; bu eşitsizlikler, toplumsal uyumun zedelenmesine ve ekonomik fırsatların belirli kesimler arasında yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, bu model, sürdürülebilir ve adil bir toplum yapısının, tüm katmanların ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatlara erişimlerinin dengelenmesiyle mümkün olabileceğini göstermektedir.

Grafik 31: Türkiye’de Yüzde 20’lik Dilimlerin Toplam Gelirden Aldıkları Pay ve Gini Katsayısı (1963-2007)

Kaynak: Sebahat Tezcan, İsmet Koç, M. Ali Eryurt, vd., (2023), “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü”, Hacettepe üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), s.25’deki tablodan alınmıştır.

Grafik 32: Yıllara Göre Türkiye Nüfusu ve Artış Hızı (1884-2015)

Kaynak: Soyudoğan, 2016:278’deki grafikten alınmıştır.

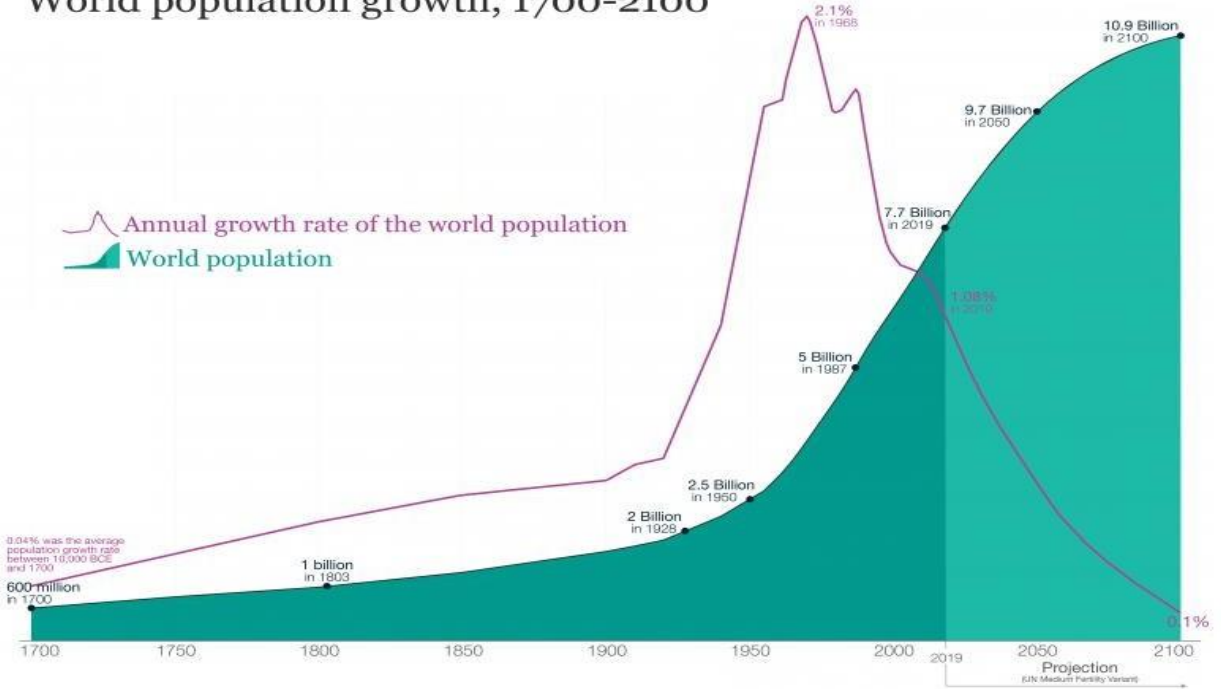
Tablo 64: Dünya ve Kıtaların Nüfus Miktarı ve Gelecekteki Projeksiyonu (milyon-%)

Bölge	2022 (yüzde)	2030 (yüzde)	2050 (yüzde)
Sahra Altı Afrika	1.152 (%14,51)	1.401 (%16,46)	2.094 (21,62%)
Kuzey Afrika ve Batı Asya	549 (6,91%)	617 (7,25%)	771 (7,96%)
Güney ve Orta Asya	2.065 (26,13%)	2.248 (%26,41)	2.575 (%26,58)
Doğu Asya	1.642 (%20,71)	1.647 (%19,32)	1.522 (%15,71)
Güneydoğu Asya	675 (8,49%)	721 (8,47%)	771 (7,95%)
Avrupa ve Kuzey Amerika	1120 (14,10%)	1129 (13,26%)	1125 (11,61%)
Latin Amerika ve Karayipler	658 (%8,29)	695 (8,17%)	749 (7,73%)
Avustralya / Yeni Zelanda	31 (0,39%)	34 (0,40%)	38 (0,39%)
Diğer Okyanusya	14 (0,18%)	15 (0,18%)	20 (0,21%)
Dünya	7.942	8.512	9.687

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_the_world; erişim tarihi:05.04.2024.

Grafik 33: Dünya Nüfusunun Büyümesi (1700-2100)

World population growth, 1700-2100

Kaynak: <https://ourworldindata.org/future-population-growth>; erişim tarihi:05.04.2024. Ayrıca bkz: **Murat Özgür, 2011:41'deki grafikten alınmıştır.**

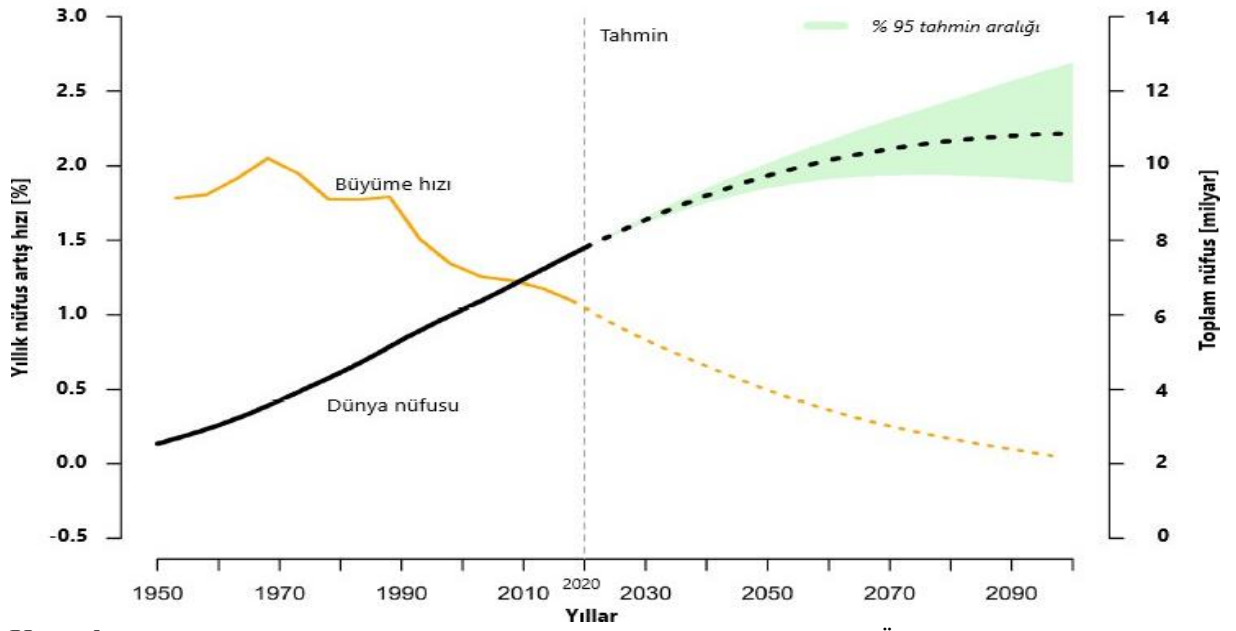
(https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf; erişim tarihi:05.04.2023).

Tablo 65: Dünyadaki En Kalabalık 25 Ülkenin Nüfus ve Ekonomik Göstergeleri (2023)

Ülke	Nüfus (milyon)	Km ² 'ye Düşen İnsan Sayısı	Nüfus Artış Hızı (%)	Doğurganlık Hızı (çocuk/kadın)	Kişi Başına Milli Gelir (USD)	Ortalama Yaşam Süresi (yıl)	Şehirleşme Oranı (%)
Çin	1.412	151	0,03	1,7	12.000	77	61
Hindistan	1.408	478	0,8	2,2	2.300	70	35
ABD	340	36	0,5	1,7	75.000	79	83
Endonezya	277	151	1,1	2,3	4.300	72	57
Pakistan	231	287	2,0	3,5	1.500	67	38
Brezilya	216	25	0,7	1,6	8.600	76	88
Nijerya	223	231	2,5	5,3	2.000	54	52
Bangladeş	169	1.265	1,0	2,0	2.100	73	39
Rusya	146	9	-0,3	1,5	14.000	73	74
Meksika	132	67	1,0	2,1	10.000	77	81
Japonya	124	336	-0,3	1,4	42.000	84	92
Etiyopya	126	115	2,6	4,6	900	67	21
Filipinler	113	368	1,5	2,5	3.500	72	47
Mısır	112	115	2,1	3,3	4.000	73	43
Vietnam	100	313	0,9	2,0	3.800	76	37
Kongo Demokrat. Cum.	99	41	3,2	6,0	600	61	43
İran	88	52	1,0	2,1	7.000	76	76
Türkiye	85	109	0,9	2,1	9.500	78	76
Almanya	83	234	0,2	1,5	48.000	81	77
Tayland	71	137	0,2	1,5	7.800	77	51
Birleşik Krallık	69	279	0,5	1,8	46.000	80	84
Fransa	65	123	0,4	1,9	42.000	82	81
Tanzanya	63	71	2,9	5,0	1.100	65	35
Güney Afrika	61	50	1,3	2,5	6.000	64	67
İtalya	59	202	-0,1	1,3	36.000	83	7

Kaynak: UN verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 34: Dünya Nüfus Büyüklüğü, Yıllık Büyüme Hızları ve Ortalama Projeksiyonları (2017-2100)

Kaynak: UN (2017) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıca bkz: Murat Özgür, 2017:6'daki grafikten alınmıştır.

(https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf; erişim tarihi:05.04.2023).

Tablo 66: Dünya Nüfusunun 2016 Yılında Saat ve Dakika Olarak Artışı

		WORLD	MORE DEVELOPED COUNTRIES	LESS DEVELOPED COUNTRIES
Population		7,418,151,841	1,254,309,821	6,163,842,020
Births per	Year	147,183,065	13,714,857	133,468,215
	Day	403,241	37,575	365,666
	Minute	280	26	254
Deaths per	Year	57,387,752	12,580,616	44,807,108
	Day	157,227	34,467	122,759
	Minute	109	24	85
Natural increase per	Year	89,795,313	1,134,242	88,661,107
	Day	246,015	3,108	242,907
	Minute	171	2	169
Infant deaths per	Year	5,226,233	65,229	5,160,998
	Day	14,318	179	14,140
	Minute	10	0.1	10

Kaynak: <http://www.prb.org/pdf16/prb-wpds2016-web-2016.pdf>. Ayrıca bkz: Murat Özgür, 2011:36'daki tablodan alınmıştır.

(https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf; erişim tarihi:05.04.2023).

SON SÖZ

Son söz olarak; şunu belirtmek istiyorum. Bu kitabımın yazımında sevgili aileme ve ebediyete intikal etmiş büyüklerime minnetle şükranlarımı sunuyorum. Ruhları şad olsun. Bu kitabımı akademik camiaya ve üniversite öğrencilerine faydalı bir başucu eseri olarak bırakmanın mutluluğu ve gururu içerisindeyim. Bu kitabımın yazılmasında maddi ve manevi destekleri olan başta eşime ve sonra dostlarıma teşekkürlerimi belirtmek istiyorum. 21. yüzyılın ilk çeyreğini bitirirken, Türk milleti ve devleti ekonomik, mali, sosyal, askeri, politik, kültürel, bilimsel, stratejik olarak dimdik ayaktadır. Tekâmül kaçınılmaz olarak önümüzdedir. Hedefimiz büyük ve yolumuz uzundur. Bu uzun ve “kızıl elma” yolunda her bir Türk ferdine düşen önemli görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bu kutsal devletin bir ferdi olarak, geleceğe güzel bir şekilde bakmanın şerefini ve onurunu yaşıyorum. Cumhuriyetimizin 101. Yılında, bu kitabı yazmamın mutluluğunu ve gururunu siz değerli okurlarımla paylaşmak, anlatılmaz duygular içerisinde derin bir huzur vermektedir. Bu akademik çalışmam yüce Türk milletine armağan olsun. Yüce Allah bu mübarek milletin ve kutsal kadim Türk devletinin her daim yar ve yardımcısı olsun. Türkiye Cumhuriyeti; akıl, bilim, ahlak, hukuk, demokrasi ve refah içerisinde ebediyete kadar yaşayacaktır. Güzel vatanımızı bizlere emanet eden, Cumhuriyetimizin temellerini atan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere tüm silah arkadaşlarını ve devletimizin kurucu kadrosunu, kahraman ecdadımızı saygı, sevgi, rahmet ve minnetle anıyorum. Ruhları şad olsun. Büyük Türkiye Devletinin önderi ve banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün buyurmuş oldukları gibi; “Ne Mutlu Türküm Diyene”. Saygılarımla.

Doç. Dr. LEVENT AKSU

Burhaniye 2024

KAYNAKÇA

- ABERCROMBIE, Nicholas, HILL, Stephen, & TURNER, Bryan, S. (2006). *The Penguin Dictionary of Sociology* (5th ed., p. 96). Penguin Books.
- ABERS, Rebecca Neaera, (2000). *Inventing Local Democracy: Grassroots Politics in Brazil*. Lynne Rienner Publishers, 274 pages, pp.45-47.
- ACAR, Alper, (2010). “İklim Değişikliğine Hazırlık”, National Geographic, Nisan 2010, s.86.
- ACAR, Yalçın, (2002). İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, Vipaş Yayınları, Bursa.
- ACAR, Durmuş, & DALĞAR, Hüseyin, (2005). “Entelektüel Sermayenin Ölçülmesinde Muhasebe Bilgi Sisteminin Katkısı”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Ocak 2005 sayısı, s.23-40.
- ACEMOĞLU, Daron & ROBINSON, James A. (2013). *ULUSLARIN ÇÖKÜŞÜ: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, Çev: Faruk Rasim VELİOĞLU, Doğan Kitap, 7.Baskı, İstanbul.
- ADEPOJU, Aderanti, (2005). *Migration in West Africa: Implications for Economic Growth and Development*. UN Economic Commission for Africa, 24 pages, p. 1-24.
- AFETİNAN, Ayşe, (1972). Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara 1972, Raporlar 10. Sayı: Ekim 1972, Cilt:36, Sayı:144, s.545-560.
- AFETİNAN, Ayşe, (1989). I. İzmir İktisat Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 46a, Ankara.
- AGNEW, John, (2004). *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Second Edition, Routledge Publisher, London, England.
- AKBABA, Gülgün, (2001), “Suyun İnce Siyaseti”, Prof. Dr. Ali İhsan Bağış ile yapılan bir röportaj, Bilim ve Teknik Dergisi, Nisan 2001, İstanbul, s.37.
- AKDAĞ, Mustafa, (2017). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- AKERLOF, George A., & SHILLER, Robert J. (2015). *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception*. Princeton University Press, 288 pages.
- AKOĞLU, Alp, (2011). “Suyun Kozmik Kaynağı”, Bilim Teknik Dergisi, Mayıs 2011, Sayı:522, s.25.
- AKSU, Levent, (1998). “Dünyada ve Türkiye’de Nüfus Analizleri”, Sosyoloji Konferansları, 25. Kitap, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Sosyoloji Metodoloji Araştırmalar Merkezi Yayınları, Çantay Kitabevi, s.219-309, İstanbul, 1998.
- AKSU, Levent, (2004). “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Önemi”, 2023 DERGİSİ, Sayı:52, Ağustos 2004, Ankara, s.72-75.
- AKSU, Levent, (2005). Mustafa Kemal Atatürk’ün Devletçilik İlkesi ve İktisadi Devletçilik Politikası, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:158, Eylül-Ekim 2005, İstanbul, s.61-94.
- AKSU, Levent, (2013). “Türkiye’de İktisadi Büyümenin Kaynakları”, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kasım 2013, Balıkesir.
- AKSU, Levent, (2013). “Kıbrıs'ın Tarihi ve Jeostratejik Önemi Üzerine Analizler”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı:321, s.50-58.
- AKSU, Levent, (2014). “İktisat Ekollerinin İktisadi Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerinin Analizi”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:208, Ocak-Şubat 2014, s.351-392.
- AKSU, Levent, (2016). “Türkiye’de Beşerî Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, (Journal of Economic Policy Researches) Cilt/Volume:3, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2016, s.68-129.
- AKSU, Levent, (2016). “Türkiye’de ve Ortadoğu’da Hidro Politikanın Önemi: Ekonomik, Sosyal ve Stratejik Analizleri”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:55, Mayıs- Haziran 2016, s.727-760.
- AKSU, Levent, (2017). “Türk Ekonomisinde Yurt içi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme Etkisinin; Ekonomik, Sosyal ve Stratejik Analizleri”, İktisat

Politikası Araştırmaları Dergisi, (Journal of Economic Policy Researches), Cilt/Volume:4, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2017, s.83-134

- AKSU, Levent, (2017). “Türkiye’de İstihdam, Verimlilik ve İktisadi Büyüme İlişkilerinin Analizi”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, (Journal of Economic Policy Researches), Cilt/Volume:4, Sayı/Issue:1, Yıl/Year: 2017, s.39-94.
- AKSU, Levent, (2018). İktisadi Büyüme, İktisat Okullarının Bakış Açısı ve Türkiye, İKSAD Publishing House, I. Baskı, Ankara. Türkiye-USA. s.1-194.
- AKSU, Levent, (2018). “Türkiye’de Bilim ve Teknoloji ile İktisadi Büyüme İlişkilerinin; Sosyal, Ekonomik ve Stratejik Analizi”, Social Sciences Studies Journal, Volume:4, Issue:20, pp. 2635-2670.
- AKSU, Levent, (2018). “İşsizlik, Suç, Boşanma, İntihar Oranları ile İktisadi Büyüme İlişkisinin; Nedensellik Testleri ile Analizi: Türkiye Örneği”, Journal of Economic Policy Researches, Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2018, s.58-100.
- AKSU, Levent, (2018). “Türkiye’de Eğitim ve Sağlık ile İktisadi Büyüme İlişkilerinin Nedensellik Testleri ile Analizleri; Sosyal, Ekonomik ve Stratejik Perspektif Analizleri”, Social Sciences Studies Journal, Volume:4, Issue:21, s.3611-3641.
- AKSU, Levent, (2019). “Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti’ne Makro Ekonomi Politikaları”, (içinde) Academic Studies on Social and Education Sciences, (editör: Mehmet Dalkılıç), Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara-New York, Türkiye.
- AKSU, Levent, (2019). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: “Türkkart” Sisteminin Uygulanması; Ekonometrik ve Stratejik Analizleri”, Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz 2019, Sayı:21, s.67-112.
- AKSU, Levent, (2020). Ekonomik Krizler ve Açıklar, İKSAD Publishing House, I. Baskı, Ankara. Türkiye USA. s.1-228.
- AKSU, Levent, (2020). “Para Arzı, Enflasyon ve Faiz Oranları ile İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, (içinde), Sürdürülebilir Kalkınma İşletme, Finans ve Ekonomi: Teorik ve Ampirik Katkılar, (editör: Salih Öztürk), İKSAD Publishing House, s.115-218.
- AKSU, Levent, (2020). Gelir Dağılımı ile Yoksulluğun İktisadi Büyüme ile İlişkisi; Türkiye Örneği, (Bölüm 2), Güncel İktisat Çalışmaları II (içinde), (editör: Mehmet Özmen), Akademisyen Kitabevi, Ankara, s.11-76.
- AKSU, Levent, (2021). 21. Yüzyılda Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Stratejik Analizleri, İKSAD Publishing House, I. Baskı, Ankara. Türkiye-USA. s.1-345.
- AKSU, Levent, (2022). Para ve Banka, İKSAD Publishing House, I. Baskı, Ankara. Türkiye-USA. s.1-625.
- AKSU, Levent, (2023). İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Makro Ekonomi Politikaları- I, İKSAD Publishing House, I. Baskı, Ankara. Türkiye-USA. s.1-495.
- AKŞİN, Sina, (1977). “Osmanlı Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 2, Yaz 1977, s.31-46.
- AKŞİN, Sina, (2000). Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınları, 6. Baskı, Nisan 2000, s.27- 122.
- AKTAN, Coşkun Can, (2004). Yeni İktisat Okulları, Seçkin Yayınları, Birinci Basım, Ankara.
- ALKİN, Erdoğan, (1987). Gelir ve Büyüme Teorisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, No:517, İstanbul.
- ALLPORT, Gordon W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley Publishing Comp., 25 Anniversary Edition, Cambridge, Massachusetts, 537 pages.
- ALTHUSSER, Louise, (1969). *For Marx*. Verso Books, 271 pages.
- ALVAREDO, Facundo; CHANCEL, Lucas, PIKETTY, Thomas, SAEZ, Emmanuel, & ZUCMAN, Gabriel, (2019). Dünya Eşitsizlik Raporu 2018 (World Inequality Report 2018), Çevirmen: Hande Koçak Cimitoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, No:4385, İstanbul, s.1-364.
- ANDERSON, Benedict Richard, (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso Books, 224 pages, p.149-151.

- APAYDIN, Şükrü (2022). “Yenilenebilir Enerji Üretimine Çevre Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, Enerji Ekonomisi Araştırmaları (içinde) Efe Can Kılınç ve Özgür Engeloğlu (edi.), Nobel Bilimsel Yayınları, Yayın no:1409, 1. Baskı, Ankara, s.49-64.
- APERGIS, Nicholas, & PAYNE, James E., (2009). “Energy Consumption and Economic Growth in Central America: Evidence from a Panel Cointegration and Error Correction”. *Energy Economics*, 31(2), pp.656.
- ARIKBOĞA, Şebnem, (2003). Entelektüel Sermaye, Derin Yayınları, No:30, İstanbul.
- ARISTOTLE, (1998). *Politics*. Oxford University Press, s. 125-127. (Türkçe baskı için: Aristo. *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, s. 160-162.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1973). Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 2. Baskı, Ankara.
- ARPACIOĞLU, Özge, & YILDIRIM, Metin, (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), s.60-76.
- ASCHAUER, David Alan, (1989). “Is public expenditure productive?”. *Journal of Monetary Economics*, Volume:23, Issue:2, March 1989, pp.177-200.
- AUTOR, David H. (2014). "Skills, Education, and the Rise of Earnings Inequality Among the 'Other 99 Percent'," *Science*, 344(6186), pp.843-851.
- AUTOR, David H., LEVY, Frank, & MURNANE, Richard, J. (2003). "The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration." *The Quarterly Journal of Economics*, 118(4), pp.1279-1333.
- AY, Ahmet, & YARDIMCI, Pınar, (2008). “Türkiye’de Beşerî Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İşel Ekonomik Büyümenin Var Modeli ile Analizi (1950-2000)”, Maliye Dergisi, Sayı:155, Temmuz-Aralık 2008, Ankara, s.39-54.
- AY, Ahmet; KIZILKAYA, Oktay, & KOÇAK, Emrah, (2013). “Sağlık Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt: 6, Sayı: 1, s.163-172.
- AYBARS, Ergün, (2000). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I., Ercan Kitabevi, İzmir.
- AYDOĞDU, Mustafa Hakkı, & YENİGÜN, Kasım, (2006). “Sınır Aşan Sularda Su Politikalarının Değerlendirilmesi ve Türkiye’de Durum: GAP Bölgesi Örnekleme”, GAP V. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı, 26-28 Nisan 2006, Şanlıurfa, s.1150-1160.
- AYMAN, Oya, (2010). “Hangi Kente Ne Kadar Su Kullanılıyor?”, *National Geographic*, Nisan 2010, s.36.
- AYSU, Abdullah, (2015). Gıda Krizi; Tarım, Ekoloji ve Egemenlik, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- BABÜROĞLU, Naim, (2016). Bir Devletin Çöküşü, Stratejik Derinlikten Bozguna, Asi Kitap, Mayıs 2016, İstanbul.
- BAĞIRKAN, Şemsettin, (2003). Demografinin Temelleri, Türkiye’nin Demografik Yapısı Uluslararası Demografi, Set Yayınları, İstanbul.
- BAL, Hüseyin, (2019). Demografi, Sentez Yayıncılık, 1. Baskı, Yayın No:21, Bursa.
- BALTAGI, Badi, H. & MOSCONE, Francesco, (2010). “Health Care Expenditures And Income in The OECD Reconsidered: Evidence From Panel Data”, IZA Discussion Paper Series, No:4851, s.1-22.
- BARAN, Paul A., & SWEEZY, Paul M. (1966). *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*. Monthly Review Press.
- BARBIER, Edward, B. (2011). *Capitalizing on Nature: Ecosystems as Natural Assets*. Jan. 2011, Cambridge University Press, p.45-60.
- BARDI, Ugo, (2011). *The Limits to Growth Revisited*. Charles A.S. Hall (edi.) Springer Briefs in Energy, 134 pages.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1949). “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan’a Mahsus İstatistik Defterler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt II, 1949, No: 1-2, İstanbul.

- BARKAN, Ömer Lütfi, (1978). "Research on the Ottoman Fiscal Survey", Editor: Michael A. Cook, Studies in the Economic History of the Middle East, Oxford University Press, London, p.163-171.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1980). Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu eserler 1, Gözlem Yayınevi, 1. Baskı, Kasım 1980, İstanbul.
- BARRO, Robert J., (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries". Quarterly Journal of Economics, 106(2), pp.407-443.
- BARRO, Robert J., (1996). "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", NBER Working Paper Series, No:5698, Cambridge, MA, (August 1996), s.1-118.
- BARRO, Robert J., & SALA-i-MARTIN, Xavier, (2004). *Economic Growth*, Second Edition, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA, 672 pages.
- BARRO, Robert, J. & LEE, Jong-Wha, (2013). *A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010*, *Journal of Development Economics*, 104, pp.184-198.
- BASSANINI, Andrea ve SCARPETTA, Stefano, (2001). "Does Human Capital Matter For Growth in OECD Countries? Evidence From Pooled Mean-Group Estimates", OECD, Economic Department Working Papers, No:282, s.1-30.
- BAŞ, Ramazan, (2023). Türkiye'nin Nüfus Politikası (1923-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- BAŞAR, Emel, (2013). Demografiye Giriş, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- BECKER, Gary Stanley, (1960). "An Economic Analysis of Fertility," *Demographic and Economic Change in Developed Countries*. Columbia University Press, pp.209-240.
- BECKER, Gary Stanley, (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. University of Chicago Press, Chicago, USA.
- BECKER, Gary S. & TOMES, Nigel (1979). "An Equilibrium Theory of the Distribution of Income and Intergenerational Mobility." *Journal of Political Economy*, 87(6), 1153-1189.
- BECKER, Gary Stanley, (1981). *A Treatise on the Family*. Nobel 1992 Prize in Economics, Enlarged Edition, Harvard University Press, Cambridge, MA, 304 pages.
- BECKER, Gary S., MURPHY, Kevin M., & TAMURA, Robert, (1990). *Human Capital, Fertility, and Economic Growth*. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), pp.12-37.
- BECKER, Gary Stanley, (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. The University of Chicago Press.
- BEGG, David, FISCHER, Stanley & DORNBUSCH, Rudiger (2010). İktisat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- BEHAR, Cem, (2003). Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2003.
- BENHABIB, Jess, & SPIEGEL, Mark, M. (1994). "The Role of Human Capital in Economic Development Evidence from Aggregate Cross-Country and Regional U.S. Data", Economic Research Reports, C.V. STARR Center For Applied Economics, New York University, Vol:46, pp.1-41.
- BERBER, Metin, (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, Üçüncü Basım, Trabzon.
- BERBER, Metin, YILDIZ, Ezgi B. & DİNDAROĞLU, Yeşim A., (2013). "Bölgesel Beşerî Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesi: Piramit Model", Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, Kocaeli, s.1-18.
- BERKER, Ali, (2023). Türkiye'de Uluslararası Göçe Yönelik Tutumlar ve Ekonomik Kriz: Kamuoyu Araştırmalarının İleri Analizi, Nobel Yayınları, Yayın No:1376, 1. Baskı, Ocak 2023, Ankara.
- BERTAUD, Alain, (2003). *Clearing the Air in Atlanta: Transit and Smart Growth or Conventional Economics?* *Journal of Urban Economics*, Volume 54, Issue 3, November 2003, pp.379-400.
- BHAGAT, Ram, B. (2011). *Urbanization and Access to Basic Amenities in India: Key Issues and Challenges*. *Urban India*, Volume:31 No.1, January-June 2011, (Population and Development Review), p. 1-14.

- BHARGAVA, Alok, (2005). *The Brain Drain: Socioeconomic Impact*. Cambridge University Press. s. 116.
- BISSON, Thomas N. (2009). *The Crisis of the Twelfth Century: Power, Lordship, and the Origins of European Government*, Princeton University Press, NJ.
- BLACKER, Charles Paton, (1947). *Stages in population growth*. Eugenics Review, October 1947, (London), Volume:39, No:3, pp.88-102.
- BLANCHARD, Olivier, & FISCHER, Stanley. (1989). *Lectures on Macroeconomics*. MIT Press, USA, 664 pages.
- BLAUG, Mark, (1962). *Economic Theory in Retrospect*. Cambridge University Press.
- BLINDER, Alan S. (1988). "Fall and Rise of Keynesian Economics". *Economic Record*, Dec. 1988, Oxford University Press, pp.63-89.
- BLINDER, Alan, S. (2008). "Keynesian Economics". in D. Henderson (editor), *The Concise Encyclopedia of Economics*, The Liberty Fund, 2008, Princeton University Press, pp.316-319.
- BLOOM, David E., & CANNING, David, (2000). "The Health and Wealth of Nations." *Science*, 287(5456), pp.1207-1209.
- BLOOM, David E., & CANNING, David (2003). *Population, Poverty, and Economic Development*. Oxford University Press.
- BLOOM, David E., & CANNING, David, (2004). Global Demographic Change: Dimensions and Economic Significance. *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*, No:10817, pp.1-45.
- BLOOM, David E., & WILLIAMSON, Jeffrey G. (1998). *Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia*. The World Bank Economic Review, Washington D.C., Volume:12, No:3, pp. 419-455.
- BLOOM, David E., CANNING, David, & SEVILLA, Jaypee, (2003). *The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*. RAND Corporation, Arlington, Virginia, USA, 125 pages.
- BLOOM, David, E., CANNING, David, & SEVILLA, Jaypee, (2004). "The effect of health on economic growth: A production function approach", *World Development*, Vol:32, No:1, pp.1-13.
- BOCUTOĞLU, Ersan, (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Murathan Yayınevi, Birinci Basım, Trabzon.
- BOLTVINIK, Julio, (1999). "Population and Economic Growth: Does Population Control Have a Scientific Basis?" *DEMOS*, 12, s. 4-5.
- BONGAARTS, John, (1994). "Population Policy Options in the Developing World," *Science*, 263(5148), pp.771-776.
- BONGAARTS, John, (2006). *How Long Will We Live? Demographic and Social Perspectives on Longevity*. *Population and Development Review*, 32(3), pp.537-553.
- BONTIS, Nick, (1998). "Intellectual Capital: An Exploratory Study that Develops Measures and Models." *Management Decision*, 36(2), pp.63-76.
- BONTIS, Nick, (1999). "Managing Organizational Knowledge By Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State on the Field", *International Technology Management*, Volume:18, No: 5/6/7/8, pp.433-463.
- BORATAV, Korkut, (2003). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*. İmge Kitabevi, İstanbul.
- BORATAV, Korkut, (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, 13. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BORLAUG, Norman, E. (2007). *Feeding a Hungry World*. *Science*, Oct. 2007, Volume:318, No:5849, Nobel Prize Lectures, Stockholm, pp.359.
- BOSERUP, Ester, (1965). *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. Chicago: Aldine Publishing Company, p. 11-34.
- BOSERUP, Ester, (1981). *Population and Technological Change: A Study of Long-Term Trends*. Chicago: University of Chicago Press.
- BOSTROM, Nick, (2018). *Süper Zekâ, Yapay Zekâ Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- BOTTOMORE, Thomas Burton, (2016). *Toplumbilim; Sorunlarına ve yazınına ilişkin bir kılavuz*, Çeviren: Ünsal Oskay, 3. Baskı, Der Yayınları, Yayın No:135, İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre, (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- BOURDIEU, Pierre, (1986). "The Forms of Capital." In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- BOURDIEU, Pierre, (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- BOURDIEU, Pierre, (1997). *Practical Reason: On the Theory of Action*. Stanford University Press.
- BOZKURT, Veysel, (1996). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- BRANDER, James A., & DOWRICK, Steve, (1990). "The Role of Fertility and Population in Economic Growth: New Results from Aggregate Cross-National Data," Centre for Economic Policy Research Discussion Paper, No. 230: 43.
- BRANDER, James, A., & DOWRICK, Steve, (1994). "The Role of Fertility and Population in Economic Growth: Empirical Results from Aggregate Cross-National Data," *Journal of Population Economics*, Springer-Verlag, Vol: 7, No:1, s. 1-25.
- BROOKING, Annie (1996). *Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise*. London: International Thomson Business Press, UK, 204 pages, p.3-17.
- BROWN, Lester, R. (2009). *Plan B 4.0: Mobilizing to Save Civilization*. First edition, W.W. Norton & Company, 384 pages.
- BRYCESON, Deborah Fahy, (2002). *The Scramble in Africa: Reorienting Rural Livelihoods*. *World Development*, Volume:30, Issue:5, May 2002, pp.725-739.
- BRYNJOLFSSON, Erik, & MCAFEE, Andrew, (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, W.W. Norton & Company, 336 pages.
- BULGURCU, Esra B. (2011). "Entelektüel Sermaye ve Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi", *Ankara SMMM Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2011-3, Ankara, s.1-14.
- BULUŞ, Abdülkadir, (2022). *Türk-Osmanlı İktisat Tarihi*, Nobel Yayınları, 1. Baskı, Yayın No:4270, Ankara.
- BUZAN, Barry, (1991). *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). Harvester Press Group, Wheatsheaf Books, 393 pages, pp. 88-95.
- CALDWELL, John C. (2006). "Demographic Transition Theory". *International Handbook of Population Studies*, pp. 75-85.
- CALDWELL, John C., & CALDWELL, Pat, (2003). *Demographic Transition Theory in The International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Elsevier, s. 3245-3250.
- CAMPBELL, John, (1987). "Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of the Permanent Income Hypothesis," *Econometrica*, Sayı:55, s. 1249-1274.
- CAN, Caner H. & YILMAZ, Levent M. (2022). "Türkiye'de Enerji Güvenliği", (iç.) *Türkiye'nin Enerjisi Politikalar ve Stratejiler*, İsmail Kavaz (edi.), Seta Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, s.99-126.
- CAN, Burhan, (2023). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikaları: Yeni Bir Kronolojik Sınıflandırma", *Troy Academy International Journal of Social Sciences*, 8(1), s.1-37.
- CANPOLAT, Şebnem Beşe, (2019). *Türkiye'de Nüfus*, Türkiye İktisadi Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları, (TİAV), 1. Baskı, Yayın No:2, Ankara.
- CAPORAL, Bernard, (1982). "Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını", *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Çev: Ercan Eyüboğlu, Ankara 1982.
- CARLUCCI, Daniela, & SCHIUMA, Giovanni, (2007). "Exploring intellectual capital concept in strategic management research", in JOIA L. (Editor), *Strategies for Information Technology and Intellectual Capital: Challenges and Opportunities*, Idea Group Inc., London.pp.10-28.
- CASTELLS, Manuel, (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing, Malden, MASS, 556 pages.

- CASTELLS, Manuel, (1977). *The Urban Question: A Marxist Approach*. MIT Press, Cambridge, Mass, 1977, 502 pages, pp.34-36.
- CASTLES, Stephan & MILLER, Mark, J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Second edition, London: Palgrave Macmillan, 352 pages, p.84-115.
- CASTLES, Stephan & MILLER, Mark, J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th. Edit.), New York: Guilford Press, 2009, 420 pages.
- CASTLES, Stephen, De HAAS, Hein, & MILLER, Mark J. (2020). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. (6th Edition). Jan. 2020, Publisher: The Guilford Press, Macmillan International, 443 pages.
- CHILDE, V. Gordon, (1936). *Man Makes Himself*, Oxford: Oxford University Press, UK.
- CHRISTIANSON, Henrik, & ROSENGREN, Karolin, (2004). "Efforts to Map the Intellectual Capital in Skane", Lunds: Lund University Press, Master Thesis, June 2004, 90 pages, Sweden.
- CIPOLLA, Carlo, M. (1992). *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*. Çev: Mehmet Sırrı Gezgin, Ötüken Yayınları, 1. Baskı, 1992, İstanbul, s.92-97. Orijinal Baskısı; "The Economic History of World Population, New York, 1978.
- CIPOLLA, Carlo, M. (1980). *Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus*. Çev. M.S. Gezgin, Tur Yayınları, No:38, İstanbul.
- CİLLOV, Haluk, (1965). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- CİLLOV, Haluk, (1972). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- CİLLOV, Haluk, (1974). "The Structure of the Turkish Population", *The Population in Turkey*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara.s.59.
- CLARK, David, (2003). *Urban World/Global City*. Second edition, Routledge, 256 pages, p. 22.
- CLARK, Gregory, (2009). *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World*. Princeton University Press, NJ, 432 pages, p. 102.
- COALE, Ansley J., & HOOVER, Edgar M. (1958). *Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries: A Case Study of India's Prospects*. First Edition, Princeton University Press, NJ, 389 pages.
- COBB, Charles W., & DOUGLAS, Paul H. (1928). *A Theory of Production*. American Economic Review, Mar. 1928, Volume:18, No:1, pp.139-165.
- COHEN, Saul Bernard, (2003). *Geopolitics of the World System*, First edition, Rowman & Littlefield, 435 pages.
- COHEN, Robin, (1997). *Global Diasporas: An Introduction*. University of Washington Press, Seattle, WA, 240 pages.
- COLEMAN, David, (2006). "Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition". *Population and Development Review*, Vol. 32(3), pp. 401-446.
- COLEMAN, James S. (1988). Social capital in the Creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94 (Supplement), pp.95-120.
- CONAGHAN, Daniel & SMITH, Dan, (2014). *Para Kitabı*, Çeviren: Cem DURAN, NTV Yayınları, Şubat 2014, İstanbul.
- COSTANZA, Robert, CUMBERLAND, J. H., DALY, Herman E., GOODLAND, Robert, & NORGAARD, Richard B. (1997). *An Introduction to Ecological Economics*. CRC Press, LLC, Florida, 275 pages.
- COUPLAND, Douglas, (1991). *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. First edition, New York: St. Martin's Press. p.12-28.
- CRONON, William, (1991). *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West*, W. W. Norton & Company, Revized Edit. (1992), NY, USA, 530 pages.
- CSIS (Center for Strategic and International Studies), (2006). "Global Water Challenges and USA Foreign Policy: Taking Stock", Washington D.C., Global Strategy Institute, USA, s.1-3.

- CUMHURİYETİN İLK SAYIMI, (2023). 1927 Nüfus Tahrirleri, Hazırlıklar, Sayım Günü, Sonuçlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 2023, Yayın No: 5896, İstanbul.
- ÇADIRCI, Musa, (1991)."Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları", Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizisi, Sayı:124. Ankara 1991.
- ÇAĞLAR, Esen, & ACAR, Ozan, (2013). "Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, TEPAV, Ağustos 2013, (www.tepav.org.tr. Erişim tarihi:01.02.2015)
- ÇAĞLAYANDERELİ, Mustafa, (2019). Nüfus Sosyolojisi, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- ÇAKIR, Rana A.; HATİPOĞLU, Evren, & VARDARLIER, Pelin. (2014). http://www.ikatolyesi.com/turkiye%E2%80%99nin-surdurulebilir-yenilik-profilii-uzerine_7068.html#. VPNCC_msVqU; erişim tarihi: 01.03.2015).
- ÇAKMAK, Erol & GÜMÜŞ, Sevda, (2005). "Türkiye'de Beşerî Sermaye ve İktisadi büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sayı:60, s.59-72.
- ÇAMURCU, Hayri, (2005). "Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar". Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2005, Cilt:8, Sayı:13, s.87-105.
- ÇETİN, Murat, & ECEVİT, Eyyup, (2010). "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (2) 2010, İstanbul, s.166-182.
- ÇIKRIKÇI, Mustafa, & DAŞTAN, Abdülkerim, (2002). "Entelektüel Sermayenin Temel Finansal Tablolar Aracılığıyla Sunulması". Bankacılar Dergisi, 2002, Sayı: 43, s.19-29.
- ÇİÇEK, İhsan ve ATAOL, Murat, (2009). "Türkiye'nin Su Potansiyelinin Belirlenmesinde Yeni Bir Yaklaşım", Coğrafi Bilimler Dergisi, cilt:7, Sayı:1, s.51-64.
- ÇOLAK, Ömer Faruk ve İbrahim TOKATLIOĞLU (editör) ve diğ., (2007). İktisada Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara.
- DAĞDEMİR, Özcan, (2009). "Sağlık ve Ekonomik Büyüme: 1960-2005 Döneminde Gelişmekte Olan Ülkelerde Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 64-2,s.76-96.
- DAHL, Robert, A. (1961). *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. First edition, Yale University Press, 384 pages, s. 56-58.
- DALY, Herman, E. (1991). *Steady-State Economics: Second Edition with New Essays*. Island Press.
- DALY, Herman, E., & COBB, John, B. (1994). *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. 2nd Edition, Beacon Press, Boston.
- DALY, Herman, E. (1996). *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*. Beacon Press.
- DALY, Herman E., & FARLEY, Joshua C. (2011). *Ecological Economics: Principles and Applications*. Second Edition, Island Press, Washington DC, 454 pages.
- DAVENPORT, Thomas H., & PRUSAK, Laurence, (1998). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business School Press, pp. 47-53.
- DAVIS, Kingsley, (1951). *The Population of India and Pakistan*. Princeton University Press.
- DAVIS, Kingsley, (1965). The Urbanization of the Human Population. *Scientific American*, 213(3), pp. 40-53.
- DAVIS, Kingsley, & MOORE, Wilbert E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, Volume:10, Issue:2, pp.242-249.
- DAVIS, Mike, (2006). *Planet of Slums*. First edition, London: Verso Books, 228 pages, p. 121-123.
- DEATON, Angus, S. (1997). *The Analysis of Household Surveys: A Microeconomic Approach to Development Policy*. The World Bank, 1997/07/31, Report No:17140, Volume:1, pp.136-140, Washington, DC,497 pages.

- DEATON, Angus, S. & PAXSON, Christina, (1998). *Saving and Growth: Another Look at the Cohort Evidence*, Review of Economics and Statistics, Working Papers 182, Princeton University, NJ, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Research Program in Development Studies, pp.1-32.
- DEEVEY, Edward, S., Jr. (1960). "The Human Population", Scientific American, Volume:203, No:3, pp.194-204.
- DENISON, Edward F., (1962). "Education, Economic Growth and Gaps in Information", The Journal of Political Economy, Vol: LXX, No:5, Part:2, pp.124-128.
- De MEULEMEESTER, Jean-Luc, & ROCHAT, Denis, (1995). "A Causality Analysis of the Link Between Higher Education and Economic Development", Economics of Education Review, Vol:14(4), s.351-361.
- DEVELOPMENT INITIATIVES, Global Nutrition Report. (2019). "2020 Global Nutrition Report: Action on equity to end malnutrition.", Bristol, UK, 168 pages. (https://media.globalnutritionreport.org/documents/2020_Global_Nutrition_Report_2hrssKo.pdf).
- DIAMOND, Jared (2005). *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. Viking Press, Penguin Group, NY, USA, 571 pages.
- DIAMOND, Jared (1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, NY, USA, 528 pages.
- DİE (DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ), (2001). İstatistik Göstergeler 1923-1998 DİE Matbaası, Ankara.
- DİE (DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ), (2003). Cumhuriyet İstatistikleri 1923-2003, Ankara: DİE Matbaası.
- DİE (DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ), (2005). Türkiye İstatistik Yıllığı 2004, Ankara: DİE Matbaası.
- DİE (DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ-TÜİK), (2008). İstatistiklerle Türkiye 2008, Ankara: DİE Matbaası (CAPİTAL Dergisi Eki Olarak Verilmiştir).
- DİLER, Ömer, (2008). "Suyun Fiyatlandırma Politikası Çerçevesinde Sanal Su Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- DOCQUIER, Frederic, & RAPOPORT, Hillel, (2006). "The Brain Drain", New Palgrave Dictionary of Economic, pp.1-8.
- DOĞAN, Cem, & ÖCAL, Nilay, (2007). Yeni İktisat Politikaları ve Yenilik İktisadına Eleştirel Yaklaşım, Birinci Basım, Detay Yayınları, Ankara.
- DÖNMEZER, Sulhi, (1994). Toplum Bilim, Beta Basım Yayın, 11. Baskı, İstanbul.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005), İlaç Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No:2540, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005), Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No:2540, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, s.1-105.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), İlaç Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No:2747, Ankara. s.1-238.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2014). Onuncu Kalkınma Planı (20014-2018), İlaç Çalışma Grubu Raporu, No:2894, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Gıda Ürünleri ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No: 2867, Ankara, s.1-119.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Sağlık Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması ve Mali Sürdürülebilirlik, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu No:2904, Ankara, s.1-137.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1997). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.

- DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). *Beşerî Sermaye ve Eğitim: Türkiye'nin Geleceği*, s.102-105.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2004). Türkiye İktisat Kongresi 2004, Çalışma Grubu Raporları– I, Cilt: 1-15, İzmir, 49 sayfa. (Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu) (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>). s.1-49.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007). “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT: 2742-ÖİK: 691, 9.Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007). Toprak Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2718, Ankara.
- DSİ (Devlet Su İşleri), (2016). <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>; Erişim Tarihi: 15.03.2016.
- DUBEN, Alan, (1993). Geçmişte Türk Ailesi; Mitos ve Gerçekler, İstanbul Üniversitesi, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, İstanbul. s.35-38.
- DUMONT, Louis, (1980). *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*. Second edition, University of Chicago Press, Il, 540 pages.
- DURAND, John Dana, (1958). World Population: Trends and Prospects, Glencoe, III.s.29
- DURKHEIM, Emile, (2013). İntihar, Pozitif Yayıncılık, İstanbul.
- DURKHEIM, Emile, (1992). İntihar, (Çev. Özer Ozankaya), 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- DUYAR, Metin, & ÖZÇELEBİ, Oğuzhan, (2012). Ortadoğu’da Su Sorunu; İsrail’in Su İhtiyacının Temel Dinamikleri, Derin Yayınları, No:208, İstanbul.
- DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ (WHO). (2017). "Glass 2017 Report; UN-Water Global Analysis and Assessment of Sanitation and Drinking-Water ", World Health Organization 2017, 96 pages. (<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/254999/9789241512190-eng.pdf?sequence=1>).
- EASTERLIN, Richard A. (1968). *Population, Labor Force, and Long Swings in Economic Growth: The American Experience*. Columbia University Press, NY.
- EBERSTADT, Nicholas, (1998). “What If It’s a World Population Implosion? Speculations About Global De-Population,” Cambridge, Mass.: Harvard Center for Population and Development Studies, Working Paper 98.04, March 1998, pp.239-265.
- EBERSTADT, Nicholas, & GROTH, Hans, (2007). *Healthy Old Europe, Foreign Affairs*, 86(3) May-June 2007, pp.55-68.
- EDVINSON, Leif, (1997). “Developing Intellectual Capital at Skandia”, Long Range Planning, Volume:30, Issue 3, June 1997, pp. 320-321, 366-373.
- EDVINSSON, Leif, & MALONE, Michael S. (1997). *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*. First Edition, Harper Collins Publishers Business, New York, pp. 3, 56-60.
- EHRlich, Paul, R. (1968). *The Population Bomb*. First edition, May 1968, No:33834, Ballantine Books, Canada, 242 pages, p.45-70, 123-145.
- EHRlich, Paul R., & EHRlich, Anne H. (2009). *The Population Bomb Revisited in The Electronic Journal of Sustainable Development*, 1(3), s. 68-69.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2019). Ekonominin Temelleri, Kavramlar ve Kurumlar, Remzi Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2020). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul.
- EKELUND, Robert B. & TOLLISON, Robert D. (1981). *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*. Texas A&M University Press.
- EKİNCİ, Neval, (2013). “Ortadoğu’nun Su Problemi”, Akademik Perspektif, 31 Aralık 2013, s.1-4.; Erişim Tarihi:15.01.2015.

- EKİNCİ, Aykut ve GÜL, Ekrem, (2007). “Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflar ve iktisadi büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Aralık 2007), Sayı:19, s.167-184.
- ELDEM, Vedat, (1970). Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ELDEM, Vedat, (1975). Cihan Harbinin ve İstiklâl Savaşı'nın Ekonomik Sorunları, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.373-406.
- ELDEM, Vedat, (1994). Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 98, Ankara.
- ELDEM, Vedat, (1994a). Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.
- ELHANCE, Arun, P. (1999). *Hydropolitics in the Third World: Conflict and Cooperation in International River Basins*. Aug. 1999, United States Institute of Peace Press, Washington D.C., pp.53-88.
- ENGELS, Friedrich, (1845). *The Condition of the Working Class in England*. Progress Publishers.206 pages.
- ENGELS, Friedrich, (1884). *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Penguin Classics.99 pages.
- ERCAN, Metin Kâmil, ÖZTÜRK, Mutlu Başaran, & DEMİRGÜNEŞ, Kartal, (2003). Değere Dayalı Yönetim ve Entelektüel Sermaye. 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ERDENTUĞ, Nermin, (1972). “Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler”, Ankara Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- ERGEN, Hüseyin, (1999). “Türkiye’de Eğitimin Ekonomik Büyümeye Katkısı”, Ekonomik Yaklaşım, 35(10), s.21-56.
- ERİKAN, Celal, (2001). Komutan Atatürk Cilt:1-2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ağustos 2001, Yayın No:11, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E. (1990). Bölge Açısından Az Gelişmişlik, Der Yayınları, No:68, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E., (1995). Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E., (1990). “İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri”, Semih Ofset, Ankara, 1990.
- ERKAL, Mustafa E., Baloğlu, Burhan & Baloğlu, Filiz, (1997). Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, Yayın No:228, İstanbul.
- ERKAN, Hüsnü, (1998). Bilgi Toplumunu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yayınları, No:326, 2.Baskı, İstanbul.
- ERÖZ, Mehmet, (1987). Atatürkçülük, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, No: 24, İstanbul 1987.
- ESLEN, Nejat, (2005). “AB, GAP Bölgesi ve Su Savaşları”, Akşam Gazetesi, 9 Mart 2005, s.17.
- ESPING-ANDERSEN, Gosta, (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, NJ, s. 82.
- EVENSON, Robert E., & GOLLIN, David, (2003). *Assessing the Impact of the Green Revolution, 1960 to 2000*. Science, May 2003, Volume:300, No:5620, pp.758-762.
- EWING, Reid, & CERVERO, Robert, (2010). *Travel and the Built Environment: A Meta-Analysis*. May 2010, Journal of the American Planning Association, Volume:76, Issue:3, pp.265-294.
- EYLER, John, M. (1979). *Victorian Social Medicine: The Ideas and Methods of William Farr*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, Maryland, USA.
- FANG, Chuanglin, & YU, Danlin, (2017). *Urban Agglomeration: Development and Governance*. Montclair State University, MSU Digital Commons Citation, Landscape and Urban Planning, Volume 162, June 2017, Springer, p. 126-136.
- FALKENMARK, Malin, & ROCKSTRÖM, Johan, (2004). Balancing Water for Human and Nature: The New Approach in Ecohydrology, Earthscan Publishing, UK, pp.45-54.
- FARGUES, Philippe, (2015). *International Migration and the Arab World*. Oxford University Press. s. 210.

- FICHTER, Joseph, (1994). *Sosyoloji Nedir?* Çeviren: Nilgün Çelebi, Attila Kitapevi, 2. Baskı, Ankara.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, (1940). *Tanzimatta İctimai Hayat*, Tanzimat I, Maarif Matbaası, 1940, İstanbul.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, (1971). “Türk Aile Sosyolojisi”, Refii Şükrü Suvla'ya Armağan Kitabı, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., İstanbul, 1971, s. 12-13.
- FLORIDA, Richard, (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. First edition, Basic Books, 416 pages, pp.271-274.
- FLORIDA, Richard, (2017). *The New Urban Crisis*. First edition, Basic Books, 336 pages, s. 45-48.
- FOOD and AGRICULTURE ORGANIZATION, (FAO). (2019). *The State of Food and Agriculture: Moving Forward on Food Loss and Waste Reduction*. FAO. s. 45-67.
- FOOD and AGRICULTURE ORGANIZATION, (FAO). (2011). “*Climate Change, Water and Food Security*”, Rome, Italy, 200 pages. (<https://www.fao.org/4/i2096e/i2096e.pdf>).
- FOOD and AGRICULTURE ORGANIZATION, (FAO). (2020). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2020*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- FOSTER, John Bellamy, (2000). *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. Monthly Review Press.
- FOUCAULT, Michel, (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78* Edited by Michel Senellart. Translated by Graham Burchell. (London: Palgrave Macmillan.
- FOUCAULT, Michel, (2019). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. 3. Baskı, Çeviren: Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No:451, Mayıs 2019, İstanbul.
- FRANK, Andre Gunder, (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*, Monthly Review Press, pp.5-25,54.
- FREEMAN, Chris, & SOETE, Luc, (2003). *Yenilik İktisadı*, Çev.: E. Türkcan, TÜBİTAK Yayınları, Birinci Basım, Ankara.
- FRIEDMAN, Milton, (1957). *A Theory of the Consumption Function*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 296 pages.
- FRIEDMANN, John, (1986). “The World City Hypothesis”, *Development and Change*, Volume:17, Issue: 1, New York: Routledge, 1986, pp. 69-83.
- FUKUYAMA, Francis, (2014). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çeviren: N. U. Acar), Profil Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
- GALBRAITH, John Kenneth. (1994). *The Culture of Contentment*. First edition, Houghton Mifflin Harcourt, 195 pages.
- GAMLEN, Alan, (2022). *Beşerî Jeopolitik; Devletler, Göçmenler, Diaspora Kurumlarının Yükselişi*, GAV Perspektif Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- GENCER Ali İhsan, & ÖZEL, Sabahattin (1998). “Türk İnkilâp Tarihi”, Der Yayınları, 5.Basım, Yayın No:87 İstanbul.
- GERSHUNY, Jonathan, I. (1977). *After Industrial Society? The Emerging Self-service Economy*. Macmillan.181 pages.
- GIDDENS, Anthony, (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. First edition, Stanford University Press, 256 pages, s. 34-36.
- GIDDENS, Anthony, (1997). *Sosyoloji*. (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi. Orijinal kitap; GIDDENS, Anthony, (2009). *Sociology* (6th ed., p. 312). Polity Press.
- GIDDENS, Anthony, DUNEIER, Mitchell, APPELBAUM, Richard P., & CARR, Deborah, (2017). *Introduction to Sociology* (10th ed., p. 410). W.W. Norton & Company.
- GINI, Corrado, (1921). "Measurement of Inequality of Incomes," *The Economic Journal*, Cilt 31, No. 121 (Mart, 1921), pp. 124-126.
- GLAESER, Edward, L. (2011). *Triumph of the City: How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. Reprint edition, Penguin Press, London, UK, 368 pages, p.198-215.

- GLAESER, Edward L., & MARE, David C. (2001). Cities and skills. *Journal of Labor Economics*, 19(2), pp.316-342.
- GLEICK, Peter H. (1996). Water Resources, Editor: S.H. Schneider, *Encyclopedia of Climate and Weather*, Volume:2, Oxford University Press, New York, pp.817-823.
- GLOMM, Gerhard, & RAVIKUMAR, Balasubrahmanian, (1997). "Productive Government Expenditures and Long-run Growth," *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol:21, pp.183-204.
- GOLDEMBERG, José, (2000). *World Energy Assessment: Energy and the Challenge of Sustainability*. United Nations Development Programme, New York, USA.
- GOLDSTONE, Jack, A. (2002). *Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Conflict*, International Security Program, Woodrow Wilson International Center for Scholars, *Journal of International Affairs*, Fall 2002, Vol. 56, No. 1, Face of the State: Population, Politics and Stability (Fall 2002), pp. 3-21.
- GOULD, David M., & RUFFIN, Roy J. (1995). *Human Capital, Trade, and Economic Growth*. *Review of World Economics*, Springer, Sept. 1995, Volume:128, Issue:4, pp.425-445.
- GORDON, Robert J. (2016). *The Rise and Fall of American Growth: The U.S. Standard of Living since the Civil War. First edition*, Princeton University Press, New Jersey, USA, 784 pages, pp.45-68.
- GRAUNT, John, (1662). "Natural and Political Observations Made upon the Bills of Mortality". London: Tho. Roycroft.
- GROSSMAN, Michael, (1972). "On the Concept of Health Capital and the Demand for Health," *Journal of Political Economy*.
- GROSSMAN, Michael, (2000). "Chapter 7- The Human Capital Model in *Handbook of Health Economics*, Elsevier, Vol:1, Part: A pp.347-408.
- GÜMÜŞ, Erdal & ŞİŞMAN Mehmet, (2014). Eğitim Ekonomisi ve Planlaması, Pegem Akademi, 2. Baskı, Eylül 2014, Ankara.
- GÜNAL, Mehmet, (2005). "Su Sorunu ya da "Su"dan Savaş Senaryoları", 2023 Dergisi, Ankara, Aralık 2005.
- GÜNEŞ, Şahabettin, (2005). "Türkiye'de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Volume:60, Issue:3, s.123-136.
- GÜNGÖR, Nevin D. (1997). "Education and Economic Growth in Turkey 1980-1990: A Panel Study", *METU Studies in Development*, 24(2), pp.185-214.
- GÜRAK, Hasan, (2006). İktisadi Büyüme ve Küresel Ekonomi, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÜRDALLI, Fehmi, (2004). "Kıbrıs'ta Jeoloji Dersleri", *Atlas Dergisi*, doğan Yay., Sayı: 130, Ocak 2004, s. 64.
- GÜRDENİZ, Cem, (2021). Anavatandan Mavi Vatan'a, KırmızıKedi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- GÜRSELER, Güneş, (2013). "Orta Doğu Su Barışı", *Çevre*, T24, s.1-11. <http://t24.com.tr/haber/orta-dogu-su-barisi,230354>. Erişim tarihi:29.04.2015.
- GÜRSOY, Cevat R. (1964). "Kıbrıs'ın Coğrafi Durumu", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964, s.7.
- GÜRSOY, Cevat R. (1971). *Kıbrıs Seferi (1570-1571)*, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Cilt: III, 3.Kısım eki, Ankara, 1971, s.32.
- GÜRTAN, Kenan, (1969). *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 260, Sermet Matbaası, İstanbul.
- HALLEY, Edmond, (1693). *An Estimate of the Degrees of the Mortality of Mankind, Drawn from Curious Tables of the Births and Funerals at the City of Breslau*. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 17(196-206), pp.596-610.
- HALL, Peter, (1998). *Cities in Civilization: Culture, Innovation, and Urban Order*. First edition, Weidenfeld & Nicolson, Phoenix, 1169 pages, p. 39.
- HALL, Peter, (2002). *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. 3. Edition, Wiley-Blackwell Publishers, 576 pages, p. 190.

- HAMERMESH, Daniel S., & SOSS, Neal M. (1974). "An Economic Theory of Suicide", *Journal of Political Economy*, Ocak – Şubat 1974, cilt. 82, sayı 1, pp. 83-98.
- HAN, Ergül, (2006). *İktisada Giriş 1*, Nobel Yayınları, 6.Basım, Ankara.
- HAN, Ergül, & KAYA, Ayşe, A., (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Nobel Yayınları, Beşinci Basım, Ankara.
- HANSEN, Alvin Harvey, (1938). *Full Recovery or Stagnation?* W.W. Norton & Company, 350 pages, NY.
- HANSON, Robin, (2012). *The Age of Em: Work, Love, and Life when Robots Rule the Earth*. Oxford University Press.
- HARBISON, H. Frederick, (1964). *Education, Manpower and Economic Growth*, Princeton University Press, USA.
- HARDIN, Garrett, (1968). *The Tragedy of the Commons*. *Science*, American Association for the Advancement of Science, Volume:162, No:3859, Dec.1968, pp.1243-1248.
- HARDOY, Jorge E. & SATTERTHWAITTE, David (1986). "Urban change in the Third World; are recent trends a useful pointer to the urban future?", *Habitat International*, Vol. 10, No. 3, pp.33–52.
- HARALAMBOS, Michael, & HOLBORN, Martin, (2008). *Sociology: Themes and Perspectives* (7th ed., p. 36). Harper Collins.
- HARVEY, David, (1989). *The Condition of Postmodernity*. First Edition, Blackwell Publishers, Cambridge, MASS, USA, 379 pages. pp.121-139.
- HARVEY, David, (2006). *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. First edition, May 2006, Verso Books, 154 pages, p.68-70.
- HARVEY, David, (2008). "The Right to the City." *New Left Review* No:53, pp.23-40.
- HATTON, Timothy J. & WILLIAMSON, Jeffrey G. (1998). *The Age of Mass Migration: Causes and Economic Impact (with J. G. Williamson)*, Oxford: Oxford University Press. 320 pages, p.67-85.
- HATTON, Timothy J. & WILLIAMSON, Jeffrey G., (2011). *The Age of Migration: A Historical Review*. Routledge.
- HAYAMÍ, Yūjirō, & RUTTAN, Vernon, W. (1985). *Agricultural Development: An International Perspective*. 2. Edition, Baltimore: Johns Hopkins University Press, Maryland, USA, 506 pages, p. 132.
- HECKSCHER, Eli Filip, (1935). *Mercantilism*. Allen & Unwin, Hassell Street Press.
- HENDERSON, J. Vernon, (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. *Journal of Economic Growth*, Volume:8, Issue:3, p.47-71.
- HIGGINS, Matthew (1998). *Demography, National Savings, and International Capital Flows*, May 1998, *International Economic Review*, Volume:39, No:2, pp.343-369.
- HINDE, Andrew, (1998). *Demographic Methods*, First edition, Dec. 1998, Oxford University Press, London, Routledge, 320 pages, p.15-18.
- HINRICHSEN, Don, (1996). "The World Water Woes", *International Wildlife*, Volume:26, No:4, July/August 1996, s.25.
- HİÇ, Süreyya, (1990). *Türkiye Ekonomisi 2*, Mentş Kitabevi, İstanbul 1990, s. 67-68.
- HİÇ, Süreyya, (1988). *Türkiye Ekonomisi 1*, Mentş Kitabevi, İstanbul 1991.
- HOBİKOĞLU, ELİF H., (2011). "Entelektüel Sermayenin Önemi, Sınıflandırılması ve Ölçme Yöntemleri: Kuramsal Bir Çerçeve", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, s.86-99.
- HOBSBAWM, Eric, J. (1962). *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*. First Edition, (Vintage Books a Division of Random House, Inc. NY), Weidenfeld & Nicolson.361 pages, pp.80-97.
- HOBSBAWM, Eric J. (1994). *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*. First published in Great Britain Michael Joseph, Abacus Books, London, A Division of Little, Brown and Company, UK, 336 pages.
- HOMER-DIXON, Thomas, F. (1999). *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton University Press. NJ, USA, 272 pages. (Sayfa 73-92).

- HOLZMANN, Robert & HINZ, Richard Paul, (2005). *Old-Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*. Jan. 2005, No:32672, World Bank, 246 pages, Washington D.C., pp.154-172.
- HERRIGAN, Leo, LAWRENCE, Robert S., & WALKER, Polly, (2002). How Sustainable Agriculture Can Address the Environmental and Human Health Harms of Industrial Agriculture. *Environmental Health Perspectives*, May 2002, Volume:110, Issue:5, pp. 445-456.
- HORSLEY, Richard A. (2004). *Paul and Empire: Religion and Power in Roman Imperial Society*, Trinity Press International.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 368 pages.
- HYNDMAN, R. J., & BOOTH, H. (2008). *Stochastic Population Forecasting using Functional Time Series Models*. Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics), 57(3), pp.429-444.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (IEA). (2018). "Water for Energy: Is There Enough?", World Energy Outlook 2018, France, 661 pages. (https://iea.blob.core.windows.net/assets/77ecf96c-5f4b-4d0d-9d93-d81b938217cb/World_Energy_Outlook_2018.pdf).
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (IEA), (2023). World Energy Outlook 2023, Paris, France, 355 pages.
- INTERGOVERNMENTAL PANEL on CLIMATE CHANGE, (IPCC). (2021). Climate Change 2021: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press, UK, pp.110-113.
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM), (2022). *World Migration Report 2022.*, Geneva, 2022, Switzerland.
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM), (2023). *World Migration Report 2023.*, Geneva, 2023, Switzerland. (<https://www.iom.int/msite/annual-report-2023/erişim tarihi: 05.05.2023>).
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM), (2024). *World Migration Report 2024.* 384 pages. (<https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>).
- İBN HALDUN, (2013). Mukaddime: Tarihe Giriş, İlgi Kültür Sanat yayınları, Hazırlayan: Arslan Tekin, İstanbul.
- İÇDUYGU, Ahmet, & SİRKECİ, İbrahim, (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri. O. Baydar (Edi.), 75 Yılda köylerden kentlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.249-268.
- İÇDUYGU, Ahmet, & AKSEL, Damla B. (2013). "Turkish migration policies: A critical historical retrospective", Perspectives, 18(3), pp.167-190.
- İLHAN, Suat, (1993). Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Yayın No: 134, Seri: VIII, Ankara.
- İLHAN, Suat, (2005). Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Haziran 2005, Ankara.
- İNAN, Nimet, (1959). "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II", Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1959.
- İNALCIK, Halil, (2020). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi- I (1300-1600), Çeviren: Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Yayın No: 4008, Ekim 2020, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (2012). Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (1302-1606), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 50. Baskı, No:1718, Ocak 2012, İstanbul.
- JACKSON, Tim, (2009). *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. Routledge Publishing.
- JACOBS, Jean, (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. First edition, Vintage Books, A Division of Random House, INC. New York, Random House, 474 pages, pp.184-186.
- JEVONS, William Stanley, (1865). *The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of Our Coal-Mines*. Macmillan and Co, London, UK, 172 pages, p.132-140.

- JONES, Landon Y. (1980). "Great Expectations: America and the Baby Boom Generation." New York: Coward, McCann & Geoghegan, 453 pages, pp. 31-45.
- JONES, Charles I., (1995). "R&D-based Models of Economic Growth." Journal of Political Economy, Volume:103, No. 4 (August 1995), pp.759-784.
- JONES, Charles I., (1999). "Was an Industrial Revolution Inevitable? Economic Growth Over the Very Long Run", NBER Working Papers, No:7375, National Bureau of Economic Research, USA, pp.139- 141.
- JONES, Charles I., (2001). İktisadi Büyümeye Giriş, Çeviri: Sanlı ATEŞ ve İsmail TUNCER, Literatür Yayınları, İstanbul.
- KANDİYOTİ, Deniz, (2013). *Gendering the Middle East: Emerging Perspectives*. Syracuse University Press, p. 85.
- KAPLAN, Robert S., & NORTON, David P. (2004). *Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes*. Harvard Business School Press, pp. 118-123.
- KAPLAN, Robert D. (2012). *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Random House, NY, USA, 448 pages.
- KAPUR, Devesh, & MCHALE, John, (2005). *Give Us Your Best and Brightest: The Global Hunt for Talent and Its Impact on the Developing World*. Center for Global Development, Brookings Institution Press Washington, D.C., pp. 76-84,102.
- KAR, Muhsin, & AĞIR, Hüseyin, (2003). "Türkiye'de Beşerî Sermaye ve iktisadi büyüme: Nedensellik Testi", II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli-Derbent, s.181-190. (<http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/mkl-gos.php?nt=234>).
- KAR, Muhsin, & TABAN, Sami, (2005). "İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları", İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü, Ekin Kitabevi, Edi: Muhsin Kar ve Sami Taban, Bursa, s.7-51.
- KARADENİZ, Oğuz, DURUSOY, Serap, & KÖSE, Seyit, (2007). Türkiye'de Eğitim ve Beşerî Sermaye, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KARAGÖZ, Kadir, (2007). "Türkiye'de Dış Borçlanmanın Nedenleri", Sayıştay Dergisi, Sayı: 66-67, Ankara, s.99-111.
- KARAGÜL, Mehmet, (2002). "Beşerî Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye'deki Önemi", Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 37. Afyon.
- KARATAŞ, Muhammed & ÇANKAYA, Eda, (2011). "Türkiye'de Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Cilt:18, Sayı:1, s.105-124, Manisa.
- KARLUK, S. Rıdvan, (2007). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınları, Onbirinci Basım, İstanbul.
- KARPAT, Kemal, H. (1996). Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, AFA Yayıncılık, No.348, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2010). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, Çeviren: Bahar Tırnakçı, 2010, 480 s, İstanbul.
- KARTAL, Filiz, (2009). "Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, TMH 454- 2-2009., s.1-5.; Ayrıca bknz: TMMOB Su Politikaları Kongresi'nde Bildiri olarak sunulmuştur.
- KAYNAK, Muhteşem, (2005). Kalkınma İktisadı, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KAZGAN, Gülten, (1991). İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, Beşinci Basım, İstanbul.
- KELLER, R.I. Katarina, (2006). "Investment in Primary, Secondary and Higher Education and The Effects on Economic Growth", Contemporary Economic Policy, Vol.24, No.1, January, pp.18-34.
- KELLEY, Allen C., & SCHMIDT, Robert M. (1995). "Aggregate Population and Economic Growth Correlations: The Role of the Components of Demographic Change." Demography, No:32, pp.543-555.
- KELLEY, Allen C., & SCHMIDT, Robert M. (1996). *Saving, Dependency, and Development*, Journal of Population Economics, Volume:9, December 1996, pp.365-386.

- KELLY, Trish, (1997). “Public Expenditures and Growth”, *Journal of Development Studies*, Vol:34/1, pp. 60-84.
- KENNEDY, Paul M. (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. First edition, Unwin Hyman Press, Random House, London, Great Britain, 704 pages, pp. 439-455.
- KENNEDY, Paul, (1996). Büyük Güçlerin yükseliş ve Çöküşleri, Çev: Birtane Kaymakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 306, 6. Baskı, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup, (2019). Cumhuriyet Çağdaşlaşmasından Günümüze Türkiye'nin Değişimi, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2019, İzmir.
- KEVÜK, Süleyman, (2006). “Bilgi Ekonomisi”, *Journal of Yaşar University*, 1/ 4, Ekim 2006, s.319-350.
- KEYDER, Çağlar, (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. Verso Books. s.45.
- KEYDER, Çağlar, (2009). “İstanbul in a Global Context”, Ricky Burdett (editor), İstanbul: City of Intersections (içinde), London: London School of Economics and Political Science, London 2009, pp.1-3.
- KEYFITZ, Nathan, (1985). *Applied Mathematical Demography*. Springer, pp. 123-128.
- KEYFITZ, Nathan, & CASWELL, Hal, (2005). *Applied Mathematical Demography*. 3. Edition, Springer Science & Business Media, pp. 205-210.
- KEYNES, John Maynard, (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Palgrave Macmillan, UK, 418 pages.
- KIRAN, Abdullah, (2005). Ortadoğu'da Su, Kitap Yayınevi, No:93, 1.Basım, İstanbul.
- KILIÇBEYLİ, Elif HATUN, (2004). “Kıbrıs'ın Jeopolitikası: Avrupa ve Avrasya İçin Önemi” 2023 dergisi, Sayı: 36, 15 Nisan 2004, s. 26.
- KILINÇ, Efe Can & KILINÇ, Nazan Ş. (2022). “Finansal Gelişmenin Yenilebilir Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisi: Bir Dinamik Panel Veri Analizi”. *Enerji Ekonomisi Araştırmaları* (içinde) Efe Can Kılınç ve Özgür Engeloğlu (edi.), Nobel Bilimsel Yayınları, Yayın no:1409, 1. Baskı, Ankara, s.1-25.
- KINGSOLVER, Barbara, (2010). “Tatlı Sular”, *National Geographic*, Nisan 2010, s.92-95.
- KIZIL, Cevdet, (2010). Entelektüel Sermaye Analizleri, Derin Yayınları, No:41, İstanbul.
- KIRK, Dudley, (1996). *Demographic Transition Theory*. Cambridge University Press, Population Studies, Volume:50, No:3 (November 1996), pp.361-387.
- KIRKICI, Duygu Doğu, (2014). “Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri”, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (1998). “İktisadi büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri”, *Ank. Ü. SBF Dergisi*, Cilt:53, No:1-4, s.207-230.
- KİRİŞÇİ, K. (2008). “Migration and Turkey: The Dynamics of State, Society and Politics”, in R. Kasaba (editor). *The Cambridge History of Turkey*. Volume:4, Turkey in The Modern World, Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp.157-198.
- KLOBY, Jerry, (2005). Küreselleşmenin Sefaleti Eşitsizlik Güç ve Kalkınma, (çeviri: Orhan Düz), Güncel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- KOÇ, İsmet, TEZCAN, Sabahat, ERYURT, M. Ali, ADALI, Tuğba, & SEÇKİNER, Pelin, (2023). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları (HÜNEE), Ankara.
- KOÇ, Yunus, (2010). Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s.171-199.
- KOÇAK, Cemil, (2000). “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi* 4. Cilt, Cem Yay., İstanbul, 2000.
- KOLUMAN, Aziz ve ŞEN, Alper, (2003). “Dünyada Su Kaynaklarının Paylaşımı Konusunda Yaşanan Başlıca Sorunlar”, içinde “Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri”, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, Ankara, 2003, s.111.
- KONFÜÇYUS (2018). *Analects (Lunyu) Konuşmalar*, çev. Murat Karlıdağ, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- KONGAR, Emre, (1993). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cilt:1-2, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, Eylül 1993, İstanbul.
- KONGAR, Emre, (1998). 21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, Mart 1998, İstanbul.
- KONGAR, Emre, (2015). 21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 47. Basım, Ağustos 2015, İstanbul.
- KONGAR, Emre, (2006). Tarihimize Yüzleşmek, Remzi Kitabevi,5. Basım, İstanbul.
- KONUKMAN, Ercüment, (1990). "Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan", Türk Basın Birliği, Ankara.
- KOSGEB, (2005). Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü, Ekonomik Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü, Mart 2005, Ankara.
- KOTLER, Philip, JATUSRIPITAK, Somkid & MAESINCEE, Suvit, (2000). Ulusların Pazarlanması, Çeviren: Ahmet BUĞDAYCI, Türkiye İş Bankası Yayınları, No:489, İstanbul.
- KREMER, Michael, (1993). Population growth and technological change: One million B.C. to 1990. *The Quarterly Journal of Economics*, Volume:108, No:3, August 1993, pp.681-716.
- KRUGMAN, Paul & WELLS, Robin, (2018). *Macroeconomics*. Fifth edition, Worth Publishers, 1168 pages.
- KRUGMAN, Paul R., MELITZ, Marc J., & OBSTFELD, Maurice, (2009). *International Economics: Theory and Policy*. Ninth Edition, Addison-Wesley, Pearson.
- KUMCU, Ercan, & EĞİLMEZ, Mahfi, (2005). Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, 8.Basım, İstanbul.
- KURT, Abdurrahman, (2012). Osmanlı Aile Yapısı, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl:8, Sayı:31, Ocak Şubat 2012. Kırıkkale, s.119-136.
- KURTOĞLU, Ramazan (2015). Psiko-Siber Savaş Para Oyunları, Asikitap Yayınları, 1.baskı, İstanbul.
- KURZWEIL, Ray, (2017). İnsanlık 2.0, Çeviren: Mine ŞENGEL, Alfa-Bilim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- KUZNETS, Simon, (1955). "Economic Growth and Income Inequality," *American Economic Review*, Volume:45, Number:1, pp.1-28.
- KUZNETS, Simon, (1971). *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. First edition, Belknap Press of Harvard University Press, 363 pages.
- KÜÇÜKKALAY, A. Mesut & TÜRKCAN, Kemal, (2005). "Nüfus ve Kalkınma" içinde Taban, S. ve Kar M. (Ed.), Kalkınma Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa, s.71-110.
- LANDES, David, (1998). *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*. W.W. Norton & Company, NY, USA, p.245-267.
- LEE, Everett S. (1966). *A Theory of Migration*. Demography. Vol. 3, No. 1. (1966), pp. 47-57.
- LEE, Ronald, (1986). "Malthus and Neo-Malthusian Theories". *Population and Development Review*, Vol. 12(1), pp. 45-60.
- LEE, Ronald, (1986). "Malthus and Boserup: A Dynamic Synthesis," in "The State of Population Theory: Forward from Malthus", editors: David Coleman and Roger Schofield. Oxford: Basil Blackwell, pp. 96-120.
- LEE, Ronald, (1994). "Population Aging and the Social Contract," *American Economic Review*, 1994, pp. 98-103.
- LEE, Ronald, (2003). "The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change". *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 17(4), pp.167-190.
- LEIBENSTEIN, Harvey. (1957). *Economic Backwardness and Economic Growth: Studies in the Theory of Economic Development*. New York: John Wiley & Sons.
- LEIBENSTEIN, Harvey, (1974). "The Theory of Economic-Demographic Development." *Princeton University Press*.
- LENIN, V. I. (1917). *State and Revolution*. International Publishers, August- September, 1917.
- LENSKI, Gerhard, (1966). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. New York: McGraw-Hill.

- LEWIS, W. Arthur, (1954). *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*. The Manchester School, 22(2), pp.139-191.
- LEWIS, Bernard, (1951). "Recent Developments in Turkey", Royal Institute of International Affairs, Volume: 27, No. 3, Jul. 1951, pp. 324-327.
- LEWIS, Bernard, (2010). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, 4. Baskı, Yayın No:12382, Ankara.
- LEV, Baruch, (2001). *Intangibles: Management, Measurement, and Reporting*. Brookings Institution Press, s. 89-93.
- LIPSET, Seymour Martin, (1959). *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*. The American Political Science Review, Volume:53, No:1, (Mar., 1959), pp. 69-105.
- LIVI-BACCI, Massimo (2017). *A Concise History of World Population*, Sixth edition, Feb. 2017, Wiley-Blackwell, 320 pages, p.100-105.
- LOPEZ- Casanovas Guillem, RIVERA, Berta, & CURRAIS, Luis, (2005). "Introduction: The role health plays in economic growth", in G. Lopez- Casanovas, B. Rivera, L. Currais edition, *Health and Economic Growth*, Cambridge: MIT Press, pp. 1-16.
- LOVINS, Amory B. (2011). *Reinventing Fire: Bold Business Solutions for the New Energy Era*. Chelsea Green Publishing, VT, USA, 334 pages.
- LUCAS, Robert E. (1972). "Expectations and the Neutrality of Money," *Journal of Economic Theory*, Volume 4, Issue 2, April 1972, pp.103-124.
- LUCAS, Robert E. (1973). Some international evidence on output-inflation Trade off. The American Economic Review, Volume:63 (3), pp.326-334.
- LUCAS, Robert E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development." *Journal of Monetary Economics*, Volume:22, Issue:1, July 1988, North-Holland, pp.3-42.
- LUCAS, Robert E. (1997). *Chapter 13 Internal migration in developing countries. Handbook of Population and Family Economics, Volume 1, Part B, 1997, pp.721-798.*
- LUTZ, Wolfgang, & SAMIR, K. C. (2011). *The Demography of the Future: Population Dynamics and Policy Implications*. Routledge, p.23-25.
- LUTZ, Wolfgang, & SAMIR, KC. (2011). Global human capital: Integrating education and Population. *Science*, Volume:333, p.587- 592.
- LUTZ, Wolfgang, GOUJON, Anne, STONAWSKI, Marcin & STILIANAKIS Nikolaos, (editors), (2018). *Demographic and human capital scenarios for the 21st century 2018 assessment for 201 countries*, February 2018, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 598 pages.
- LUTZ, Wolfgang, et al. (2018). *Global Human Capital: The World Bank's 2017 World Development Report: Preparing people for the future of work*, World Economic Forum, Springer, 2018.
- LUXEMBURG, Rosa, (1913). *The Accumulation of Capital*. Editörler: Dr. W. Stark, Londra, Routledge ve Kegan Paul Ltd, Routledge.
- MACIVER, Robert Morrison, & PAGE, Charles, H. (1994). *Cemiyet I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- MADDISON, Angus, (1991). "Dynamic forces in Capitalist Development: A long-run Comparative View", Oxford University Press, London, pp.57-67.
- MADDISON, Angus, (2001). *The World Economy, A Millennial Perspective*, OECD, April 2001, Paris, France, 385 pages, p. 28-33, 185-192.
- MADDISON, Angus, (2007). *Contours of the World Economy 1-2030 AD: Essays in Macro-Economic History*, First edition, Oxford University Press, Sep. 2007, 432 pages, p.200-220.
- MANDEL, Ernest, (1971). *Marxist Economic Theory*. First edition, New York: Monthly Review Press, 376 pages.
- MANDEL, Ernest, (1975). *Marxist Economic Theory*. Monthly Review Press.
- MANDEL, Ernest, (1978). *Late Capitalism*. Verso Books, 618 pages.

- MANKIW, N. Gregory; ROMER, David & WEIL, David, N. (1992). “A Contribution to The Empirics of Economic Growth”, Quarterly Journal of Economics, Volume:107, Issue:2, May 1992, pp.407-437.
- MANKIW, N. Gregory, (2019). *Macroeconomics*. Tenth edition, Worth Publishers.
- MANKIW, N. Gregory, (2012). *Principles of Economics*. 6th Edition. South-Western Cengage Learning, Dec. 2012, 856 pages, p.620-625.
- MANSUR, Şamil, (1995). *Çeçenler*, Şam Yayınları, Ankara, 1995.
- MARSHALL, Alfred, (1920). *Principles of Economics*, 8th Edition. Macmillan and Co, London, UK, 627 pages.
- MARX, Karl (1867). *Das Kapital*. International Publishers.
- MARX, Karl, (1867). *Das Kapital*. Volume I. Penguin Books.
- MARTINEZ-ALIER, Joan, (1987). *Ecological Economics: Energy, Environment, and Society*. Blackwell Publishers, 287 pages.
- MALTHUS, Thomas R. (1798). *An Essay on the Principle of Population*, First edition, Oxford University Press, London: J. Johnson in St. Paul's Church Yard, UK.
- MARR, Bernard, (2005). *Perspectives on Intellectual Capital: Multidisciplinary Insights into Management, Measurement and Reporting*. First edition, USA, Butterworth Heinemann-Elsevier Publishing, Routledge, 256 pages.
- MARR, Bernard, (2004). “Measuring and Benchmarking Intellectual Capital”. *Journal of Intellectual Capital*, Volume:11, No:6, pp.559-570.
- MARX, Karl, (1976). *Capital: A Critique of Political Economy, Volume 1*. Penguin Books.
- MARX, Karl, (1859). *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Progress Publishers.
- MARX, Karl, & ENGELS, Friedrich, (1848). *The Communist Manifesto*. Penguin Books.
- MARX, Karl, & ENGELS, Friedrich, (1998). *The Communist Manifesto*. Penguin Classics.
- MASON, Andrew, (1987). 'National Savings Rates and Population Growth: A New Model and New Evidence', in D. Gale Johnson and Ronald Lee, eds., *Population Growth and Economic Development: Issues and Evidence* (University of Wisconsin Press), pp. 523-560.
- MASSEY, Douglas S., & DENTON, Nancy A. (1993). *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Harvard University Press, 312 pages.
- MAYER, David, (2000). “On The Role Of Health in The Economic And Demographic Dynamics Of Brazil, 1980-1995”, Institute For Futures Studies, Vol:4, (September 2000), pp.1-17.
- MAYER, David, (2001). “The long-term impact of health on economic growth in Mexico:1950-1995”, Journal of International Development Vol:13, pp.123-126.
- MAZGİT, İsmail, (2002). “Bilgi Toplumu ve Sağlıkın Artan Önemi”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, (Hereke-Kocaeli), s. 405-415.
- MEADOWS, Donella H., MEADOWS Dennis L., RANDERS, Jørgen & BEHRENS III. William W. (1972). *Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Potomac Associates, (Raporun orijinal metni. Sayfa, 1-211).
- MEADOWS, Donella H. (2008). *Thinking in Systems: A Primer*. Diana Wright (edi.), Chelsea Green Publishing.
- METEL, Ali B. (2001). “Anadolu'da ve Kıbrıs'ta Yunan-Rum Mezalimi”, Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları, Seri No: 8, İstanbul.
- MCCARTHY, Justin, (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar; Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- MCCLELLAN, James, E. & DORN, Harold, (2016). *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, Çeviren: Haydar YALÇIN, AkılÇelen Kitaplar*, 5. Baskı, Ankara.
- MCCRINDLE, Mark, & WOLFINGER, Emily, (2014). *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. A UNSW Press Book, Sydney: McCrindle Research, Australia, 237 pages, pp. 51-63.
- MCNEILL, William H. (1963). *The Rise of the West: A History of the Human Community*. First edition, University of Chicago Press, Chicago, Illinois, 828 pages. pp.800-820.
- MEEK, R. L. (1962). *The Economics of Physiocracy*. Harvard University Press. Cambridge.

- MILL, John Stuart, (1848). Principles of Political Economy. Longmans, Green and Co, London, UK, 810 pages.
- MINCER, Jacob, (1995). "Economic Development, Growth of Human Capital and The Dynamics of the Wage Structure", Journal of Economic Growth, 1, s.29-48.
- MINCER, Jacob, (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution, Journal of Political Economy, 66(4), pp.281-302.
- MIZRAK, Nihal Y., (1997). "Yeni büyüme teorileri çerçevesinde iyi bir İktisadi Tanımı nasıl yapılabilir? Niçin ve kimin için büyüme? Türkiye açısından teorik ve uygulamalı bir çalışma", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Cilt:12, Sayı:141, Aralık 1997, İstanbul, s.21-33.
- MİNİBAŞ, Türkel, (1992). Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, Der Yayınları, İstanbul.
- MODIGLIANI, Franco, & BRUMBERG, Richard, H. (1980). *The Life Cycle Hypothesis of Saving*, in *The Collected Papers of Franco Modigliani*, Volume:6, The Life Cycle Hypothesis of Saving, The MIT Press, Cambridge, Mass., USA, pp. 128-197.
- MUSHKIN, Selma, J., (1962). "Health as an Investment", Journal of Political Economy, 70(5, part 2), October 1962, pp.129-157.
- MUSLU, Ahmet Vehbi, (2015). "Dünya'da ve Türkiye'de Suyun Fiyatlandırılması", T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- MÜTERCİMLER, Erol, (2011). Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin Stratejik Düşünmek, Alfa Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- MÜTERCİMLER, Erol, (2002). "Kavram ve Kuram Olarak Jeostrateji", M5 Strateji Dergisi, Temmuz-Ağustos 2002, Sayı:110, s. 8-10.
- NAHAPIET, Janine, & GHOSHAL, Sumantra, (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), pp.242-266.
- NATIONAL GEOGRAPHIC. (2020). "Water Crisis in India: The Fight for Water". National Geographic Magazine, Ağustos 2020, s. 92.
- NONAKA, Ikujiro, & TAKEUCHI, Hirotaka, (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. First edition, Oxford University Press, NY, pp. 57-61.
- NOTESTEIN, Frank, W., (1945). *Population: The Long View*, University of Chicago Press, pp.36-57.
- NYE, Joseph, S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. First edition, Public Affairs Books, 206 pages, pp. 112-125.
- NGUYEN, Thuy Thu, & NGUYEN, Van Chien, (2021). Financial Development and Renewables in Southeast Asian Countries. The Role Of Organic Waste Materials. Sustainability, 13(16), p.8748.
- OECD, (2009). (Organisation For Economic Co-Operation And Development), Annual Report, (2001-2009), (www.oecd.org).
- OECD, (2012). Compact City Policies: A Comparative Assessment. OECD Publishing, pp. 89-91.
- OECD, (2020). *Economic Outlook Report*. Paris: OECD Publishing, Volume:2020 Issue:1, No. 107, June 2020, France, 336 pages.
- OECD, (2022). *Education at a Glance: Türkiye Raporu*, 462 pages, pp.88-92.
- OECD, (2001). The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital, p.12.
- OKTAY, Elif Yüksel, (2014). "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 7, s.31-53.
- ORTAYLI, İlber, (1986). "Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu"; Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim (içinde), Editörler: Ersin Kalaycıoğlu-Ali Y. Sarıbay, Der Yayınları, s. 92-95. İstanbul.
- ÖNCE, Saime, (1999). Muhasebe Bakış Açısı ile Entelektüel Sermaye, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1100, Eskişehir.
- ÖZ, Sabri, (2018). Türkiye'de 1980 Sonrası Maliye Politikaları ile Gelir Dağılımı ve Sosyal Adalet Arasındaki İlişki, Hiper Yayın, No:278,1. Baskı, İstanbul.

- ÖZBAY, Rahmi Deniz, & GENÇ, Sema Yılmaz, (2020). “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Yayın No:487, 29.10.2020, Ankara. (aturkansiklopedisi@atam.gov.tr).
- ÖZCAN, K. Metin, GÜNAY, Aslı & ERTAÇ, Seda, (2003). “Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey”, Applied Economics, sayı:35, s.1405-1416.
- ÖZCAN, K. Metin & GÜNAY, Aslı, (2011). “Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar”, Ercan UYGUR (editör), “Türkiye’de Tasarruflar”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, s.27-49.
- ÖZDAĞ, Ümit, (2023). Demografik İşgal; Kavimler Göçüyle İşgal edilen Türkiye, Destek Yayınları, 6. Baskı, No:1780, İstanbul.
- ÖZEY, Ramazan, (1996). 21. Asrın Ufkunda Türkiye (Sorunlar-Çözümler), Marifet Yay. , No : 8 , İstanbul, 1996.
- ÖZGÜNER, Mert, & ÖZGÜNER, Zeynep, (2014). “Sosyal Sermaye ile Beşerî Sermaye İlişkisi ve Etkileşimi”. Route Educational and Social Science Journal, Volume 1(3), October 2014, s.364-375.
- ÖZGÜR, Murat, E. (2011). Nüfus Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara, (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf).
- ÖZGÜR, Murat, E. (2016). Bir Alt Alan Olarak Nüfus Coğrafyasının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği”. Ege Coğrafya Dergisi, Cilt:25, Sayı:1 (2016), s.1-36, İzmir.
- ÖZGÜR, Murat, E. (2017). “Nüfus dinamikleri, çevre ve sürdürülebilirlik”. Coğrafi bilimler dergisi, Cilt:15, Sayı:1, s.1-26. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/690620>; ayrıca bknz:https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/142998/mod_resource/content/1/PopGeo_1_Introduction.pdf).
- ÖZGÜVEN, Ali, (1988). İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÖZGÜVEN, Ali, (1991). İktisat Bilimine Giriş, Filiz Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul.
- ÖZLALE, Ümit, (2007). “Sağlıklı İktisadi Büyüme”, Makro Bakış Dergisi, Kasım 2007.
- ÖZTÜRK, Nazım, (2017). Gelir Dağılımının İktisadi Analizi, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- ÖZTÜRK, Eray, (2017). “Gelir Eşitsizliği – Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof.Dr. Suat Oktar), İstanbul.
- PAMİR, Necdet, (2016). Enerjinin İktidarı. Hayy kitap, No:327, 2. Baskı, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (1998). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.
- PAMUK, Şevket, (2000). A Monetary History of The Ottoman Empire, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- PAMUK, Şevket, (2007). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 1330, Kasım 2007, 1. Baskı, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (2008). Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, No:1611, Kasım 2008, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (2014). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Büyüme, Kuramlar ve Bölüşüm, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 2910, 5. Baskı, Nisan 2014, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (2017). Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 3761, 1. Baskı, Nisan 2017, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (2023). Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 4032, 3. Baskı, Şubat 2023, İstanbul.
- PAMUKÇU, Konuralp, (2000). Su Politikası, Bağlam Yayınları, İstanbul, Mayıs 2000.
- PARASIZ, İlker, (1998). Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.
- PARASIZ, İlker, (2003). İktisadi Büyüme Teorileri, Ezgi Yayınları, Bursa.
- PARSONS, Talcott, (1951). *The Social System*. Free Press.
- PASSIG, David, (2010). “2050”, Koton Kitap, Çev: Nita Kurrant, İstanbul.

- PEARCE, David W., & TURNER, R. Kerry, (1990). *Economics of Natural Resources and the Environment*. First edition, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 378 pages.
- PEKDEMİR, Hasan (1992). “Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin Türkiye’nin Sosyal Yapısına Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- PENCAVEL, John, (1991). Higher Education, Economic Growth and Earnings, “Higher Education and Economic Growth” Edi. William E. Becker and D.R. Lewis, Kluwer, s.53.
- PERKINS, Dwight H., RADELET, Steven, LINDAUER, David L., & BLOCK, Steven A. (2013). *Economics of Development*. Seventh edition, W.W. Norton & Company, NY, 845 pages.
- PETERS, Gary L., & LARKIN, Robert, P., (2005). Population Geography, Problems, Concepts, And Prospect. Mar. 2005, Eighth Edition, Kendal/Hunt Publishing Company, 364 pages.
- PHELPS, Edmund S. (1968). *Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium*. Journal of Political Economy, 76(4), pp.678-711.
- PHILLIPS, David, P. (1974). "The Influence of Suggestion on Suicide: Substantive and Theoretical Implications of the Werther Effect." *American Sociological Review*, 39(3), pp.340-354.
- PIKETTY, Thomas, (2014). Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital, Çeviren: Hande ÇOLAK, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 3144, I. Baskı, İstanbul.
- PIKETTY, Thomas, (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. First edition, Belknap Press, Harvard University Press, Cambridge, MASS, USA, 704 pages, pp.300-315.
- PINGALI, Prabhu L, ROSEGRANT, Mark W., (2001). Intensive Food Systems in Asia: Can the Degradation Problems Be Reversed? In D. R. Lee and C.B. Barrett (Eds.) Tradeoffs or Synergies? Agricultural Intensification, Economic Development and the Environment, pp.383-397. Wallingford, England: CAB International.
- PIORE, Michael, J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 229 pages, pp. 33-42.
- PLATON, (2007). *The Republic*. Penguin Classics, s. 291-293. (Türkçe baskı için: Platon. *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 210-212.
- POLAT, Soner, (2015). Türkiye İçin Jeopolitik Rota, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- POMERANZ, Kenneth, (2000). *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*, first edition, Princeton University Press, Princeton, NJ, 404 pages, pp. 180-200.
- PORTES, Alejandro, (1976). *On the Sociology of National Development: Theories and Issues*. American Journal of Sociology, July 1976, Volume:82, No:1, pp.55-85.
- PORTES, Alejandro, & ROBERTS, Brian. R. (2005). *The Urban Transition: Trends and Prospects in the Developing World*. Cambridge University Press.
- PORTES, Alejandro, & RUMBAUT, Rubén G. (2006). *Immigrant America: A Portrait*. Third edition, University of California Press, CA, 496 pages, pp.205-207.
- POSTEL, Sandra, & RICHTER, Brian, (2003). *Rivers for Life: Managing Water for People and Nature*. Island Press, 220 pages.
- PRESTON, Samuel H., HEUVELINE, Patrick, & GUILLOT, Michel, (2001). *Demography: Measuring and Modeling Population Processes*, First edition, Blackwell Publishers, 306 pages. pp. 22-30; 88-90.
- PRETTY, Jules, N., BALL, Andrew, LANG, Thomas, & MORISON, James Ivo, (2005). Farm Costs and Food Miles: An Assessment of the Full Cost of the UK Weekly Food Basket. *Food Policy*, Volume:30, No:1, pp.1-19.
- PUTNAM, Robert D., LEONARDI, Robert, & NONETTI, Raffaella Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- PUTNAM, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, Dec. 2000, 357 pages, pp. 204-206.
- QUATAERT, Donald, (2008). Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çeviren; Nilay Özok Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan, 1. Baskı, Mart 2008, Yayın No: 1403, İstanbul.

- QUESNAY, François, (1767). *Le Tableau Économique. France.*
- QUETELET, Adolphe, (1835). *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale.* Paris: Bachelier.
- RAMIREZ, Alejandro; RANIS, Gustav & STEWART, Frances, (1998). "Economic Growth and Human Development", QEH Working Paper Series, No:18, Yale Center, pp. 1-56.
- RANDERS, Jørgen. (2012). *2052: A Global Forecast for the Next Forty Years.* Chelsea Green Publishing. **(Roma Kulübü'nün uzun vadeli öngörülleri ve sürdürülebilirlik stratejileri üzerine bir çalışma. Sayfa 68-102).**
- RAWORTH, Kate, (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist.* Chelsea Green Publishing.
- RAVENSTEIN, Ernest Goerge, (1885). The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London, Volume:48, pp.167-235.
- RICARDO, David, (1817). On the Principles of Political Economy and Taxation. John Murray, London, UK, 589 pages.
- RICARDO, David, (2008). Siyasal İktisadın ve Vergilendirilmenin İlkeleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çeviren: Barış Zeren, No:77, İstanbul.
- ROBERTS, Bryan, R. (2005). *Globalization and Latin American Cities.* International Journal of Urban and Regional Research, April 2005, Volume:29, No:1, p. 110-123.
- ROMER, Paul M. (1990). "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy*, Volume:98, No:5, October 1990, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems, pp.71-102.
- ROSTOW Walt Whitman (1960). The Stages Of Economic Growth: A Non-Communist Economist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge, First edition, USA.
- ROWLAND, Donald, T. (2003). *Demographic Methods and Concepts.* First edition, Oxford University Press, April 2003, 560 pages, p. 96-98.
- SACHS, Jeffrey D. (2005). *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time.* Penguin Press, London, UK, 464 pages, p.45-61.
- SALT, John, (1997). *International Movements of the Highly Skilled.* OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No:3, 45 pages.
- SALTÜRK, Metin, (2006). "Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", Journal of Security Strategies (Güvenlik Stratejileri Dergisi), Issue: 03/2006, s.25-32.
- SAMUELSON, Paul A., & NORDHAUS, William D. (2009). *Economics.* McGraw-Hill Education, USA, 990 pages.
- SAPANCALI, Faruk, (2009). Toplumsal Acidan Yaşam Kalitesi, Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım, İzmir.
- SARC, Ömer Celal, (1940). "Tanzimat ve Sanayimiz", Tanzimat I, Maarif Basımevi Yayını, Maarif Vekâleti, 1940, İstanbul.
- SARC, Ömer Celal, (1986). "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi", Dr. M. F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Araştırma Dizisi: I, İstanbul, 1986.
- SASSEN, Saskia, (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo.* First edition, Princeton University Press, 480 pages, p.27-227.
- SATTERTHWAITTE, David, (2007). The Transition to a Predominantly Urban World and its Underpinnings. International Institute for Environment and Development, Human Settlements Discussion Paper Series, Theme: Urban Change-4, 99 pages, p.6.
- SAX, Karl, (1892-1973), (1955). *Standing Room Only: The Challenge of Overpopulation.* Second edition, Boston: Beacon Press, MASS.
- SAXENIAN, AnnaLee, (2006). *The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy.* Harvard University Press, 432 pages.
- SAXTON, Jim, (2000). "Invesment In Education: Private and Public Retuns", Joint Economic Committee, United States Congress, pp.1-13.
- SAYGILI, Şeref, (2003). Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar G. Müdürlüğü, DPT Yayın No:2675, Temmuz 2003, Ankara.

- SCHIUMA, Giovanni, & CARLUCCI, Daniela, (2007). "Assessing the Business Impact of Knowledge Assets: An Integrated Framework." *Journal of Intellectual Capital*, 8(3), pp. 365-373.
- SCHULTZ, Theodore Paul, (1994). "Human Capital, Family Planning, and Their Effects on Population Growth," *American Economic Review*.
- SCHULTZ, Theodore W. (1966). "Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım", (Çev: Fahir Gürkan), İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, (Derleyen: M. Berk-S. İlkin), ODTÜ Yay., Ankara.
- SCHULTZ, Theodore W. (1968). "Education and Economic Growth: Return to Education", *Readings in the Economics of Education*, UNESCO, France, s.277-292.
- SCHULTZ, Theodore W. (1971). *Investment in Human Capital*, New York. The Free Press, USA.
- SCHULTZ, Theodore W. (1961). *Investment in Human Capital*, *American Economic Review*, Volume:51, No:1, pp.1-17.
- SCHWAB, Klaus, (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Crown Publishing Business, Penguin Press, NY, USA, p.88-105.
- SCOTT, James C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press, Veritas paperback, 464 pages, s. 101-105.
- SEEMILLER, Corey, & GRACE, Meghan, (2016). *Generation Z Goes to College*. San Francisco: Jossey-Bass, CA, 286 pages, s. 23-40.
- SEN, Amartya, (1999). *Development as Freedom*. First edition, Oxford: Oxford University Press, UK, 384 pages, p.178-192.
- SENNETT, Richard, (1977). *The Fall of Public Man*. Alfred A. Knopf, New York, 373 pages, pp. 88-90.
- SERTER, Nur, (1994). *Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Halil, (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.
- SHARMA, Manjari, (2018). *Brain Gain: Strategies for Managing Talent Migration*. Brookings Institution Press. s. 112.
- SHIVA, Vandana, (2007). *Su Savaşları; Özelleştirme, Kirlenme ve Kar*, bgst yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2007.
- SHIVA, Vandana, (1991). *The Violence of the Green Revolution: Third World Agriculture, Ecology, and Politics*. Zed Books, 264 pages, pp.67-85.
- SHORTER, Frederic C. & MACURA, Miroslav, (1983). *Türkiye'de Nüfus Artışı (1935-1975), Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri*, Yurt yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- SINGER, Hans, W., (1964). *International Development: Growth and Change*, McGraw-Hill, New York.
- SIMMEL, Georg, (1903). *Die Großstädte und das Geistesleben*, Dresden:Petermann. (Metropol ve Zihinsel Yaşam), pp.409-424.
- SİLİER, Oya, (1981). *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi: 1923-1938*, 1. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- SMELSER, Neill, J. (1962). *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 436 pages.
- SMIL, Vaclav, (2008). *Energy in Nature and Society: General Energetics of Complex Systems*. MIT Press, Cambridge, MASS, 494 pages.
- SMITH, Adam, (2008). *Milletlerin Zenginliği*, Çeviren: Haldun DERİN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.5-23.
- SMITH, Adam, (1776). *The Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
- SMITH, Alan, K. (2018). *Creating A World Economy: Merchant Capital, Colonialism, And World Trade, 1400-1825*. Cambridge University Press.
- SOLOW, Robert, (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth." *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), pp.65-94.
- SOLOW Robert M., (1957). "Technical Change and the Aggregate Production Function", *Review of Economics and Statistics*, No: 39-3, (August-1957), pp.312-320.

- SOYUDOĞAN, Muhsin, (2016). “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları” (Bölüm 9), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (içinde), Editörler: Gülay Ercins & Melih Çoban, Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, s.269-299.
- SÖNMEZ, Yücel, (2010). “Türkiye’nin Suyu”, National Geographic, Nisan 2010, s.64-81.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (1991). Tarafların Tezleri ve Tutumları Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 3655, İstanbul 1991.
- STERN, Nicholas (2007). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. March 2007, Cambridge University Press, UK, 662 pages, p. 267-289.
- STEWART, Thomas A. (1997). Entelektüel Sermaye, Örgütlerin Yeni Zenginliği, çev: Nurettin Elhüseyni, MESS Yayın No:258, İstanbul, Ekim 1997. (Stewart, Thomas, A., (1997). Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations, Doubleday Publishing, New York, USA).
- STEWART, Thomas, A. (1997). *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*. Doubleday/Currency, NY, USA, 278 pages, pp.83-87.
- STEWART, Vivien, (2012). A world-class education: Learning from international models of excellence and innovation, Alexandria, VA: ASCD.
- STIGLITZ, Joseph E. (2002). *Globalization and Its Discontents*. First edition, W.W. Norton & Company, 304 pages, NY, USA.
- STIGLITZ, Joseph E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. Second Edition, W.W. Norton & Company, NY, USA, 560 pages, pp.154-172.
- STOKEY, Nancy L. (1991). *Human Capital, Product Quality, and Growth*. Quarterly Journal of Economics, Volume:106, Issue:2, pp.587-616.
- STRAUSS, William, & HOWE, Neil, (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. First edition, New York: Harper Perennial: William Morrow, 538 pages, pp. 263-280.
- STROOMBERGEN, Adolf, (2002). Rewiew of the Statistical Measurement of Human Capital, Infometrics Consulting Press, New Zeland.
- SULLIVAN, Patrick, H. (2000). Value-Driven Intellectual Capital, John Wiley & Sons, Inc., New York, NY, USA. Mart 2000.
- SUMMERS, Lawrence H. (1986). "Some Skeptical Observations on Real Business Cycle Theory," *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Fall 1986, Volume:10, Issue:4, pp.23-27*.
- SUN TZU. (2003). *The Art of War*, çev. Samuel B. Griffith, Oxford University Press, s. 75-78. (Türkçe baskı için: Sun Tzu. *Savaş Sanatı*, çev. Celal Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 65-67).
- SWAIN, Ashok, (1997). Ethiopia, the Sudan, and Egypt: The Nile River Dispute. *The Journal of Modern African Studies*, 35(04), pp.675-694.
- SWAIN, Ashok, (2001). "Challenges for Water Sharing in the Nile Basin: Changing Geo-Politics and Changing Climate." *Hydrological Sciences Journal*, 56(4), pp.687-702.
- SVEIBY, Karl Eric, (1997). *The New Organizational Wealth: Managing & Measuring Knowledge-Based Assets*. Berrett-Koehler Publishers.
- ŞAHİN, Vedat, (2022). Temel Nüfus Coğrafyası, Aktif Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- ŞAKAR, Müjdat, (1989). 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, Beta Yayınları, 1. Baskı, Temmuz 1989, Yayın No:193, İstanbul.
- ŞAMİLOĞLU, Famil, (2002). Entelektüel Sermaye, 1.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1954). “Olağanüstü Türk Dil Kurultayı 1951”, Türk Dil Kurumu Yay., ‘İkinci Bileşim Birinci Oturumda Yapılan Konuşma’, Ankara.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1958). Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul.
- ŞİMŞEK, Mevlüdiye, (2006). Beşerî Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye, Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.

- ŞİMŞEK, Muammer, & KADILAR, Cem, (2010). “Türkiye’de Beşerî Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s.115-140.
- TABAN, Sami, & KAR, Muhsin, (editörler), (2004). “Beşerî Sermaye ve Kalkınma”, Kalkınma Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa, s.279-299.
- TABAN, Sami, (2006). “Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Temmuz-Aralık, 2, s.31-46.
- TARLA, Esmâ Gültekin, (2022). “Kavram, Teknoloji ve Politikalar Kapsamında Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”. (iç.) Türkiye’nin Enerjisi Politikalar ve Stratejiler, İsmail Kavaz (edi.), Seta Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, s.55-73.
- TASAM, (2015). Yaşamın Ana Unsuru ve Su Sorunu, Türkiye’nin Stratejik Vizyonu, s.1-4. www.tasam.org.tr. Erişim tarihi: 29.04.2015.
- TAŞ, H. Yunus, & ÖZCAN, Selami, (2012). “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, International Conference on Eurasian Economies, Almatı-Kazakistan, 11-13 October 2012, s.423-430.
- TALLMAN, Ellis W., & WANG, Ping, (1994). *Human Capital and Endogenous Growth: Evidence from Taiwan*. Journal of Monetary Economics, Elsevier, Aug. 1994, Volume:34, Issue:1, pp.101-124.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (1960). Cilt XXXVI, Ankara 1960.
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, (2018). 11. Kalkınma Planı (2019-2023), Enerji Arz Güvenliği ve Verimliliği, ÖİK Raporu, Ankara.
- DÜNYA BANKASI– T.C. KALKINMA BAKANLIĞI RAPORU, (2011). Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2014). “Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara,
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). 11. Kalkınma Planı (2019-2023), Enerji Arz Güvenliği ve Verimliliği, ÖİK Raporu, Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *Türkiye Ekonomik Görünüm Raporu*, 45-50.
- TEAL, Francis, (2010). “Higher Education and Economic Development in Africa: a Review of Channels and Interactions”, Centre for the Study of African Economies University of Oxford, No:25, August 2010, pp.1-24.
- TELLİ, Resul, (2022). Beşerî Kalkınma Sosyal Sermaye ve Ekonomik Etkinlik, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- TEZCANOĞLU, Sercan, (2014). <http://t24.com.tr/haber/su-savaslari-nerelerde-cikacak-kim-kiminle-savasacak,270718>, 14 Eylül 2014, Erişim Tarihi:15.03.2015.
- TEZEL, Yahya Sezai, (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Yayın No: 3350, Ağustos 2015, İstanbul.
- TİRYAKİ, Orhan (1994). “Sınırtaşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s.112.
- TİRYAKİOĞLU, Murad, (2008). “Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkmazı: Beşerî Sermaye Yoksulluğu”, Ege Akademik Bakış, Cilt:8, Sayı:1, İzmir, s.319-337.
- THOMAS, J. F., (2005). Submission to the Economic Regulation Authority’s Inquiry On Urban Water And Wastewater Pricing: Draft Report, Resource Economics Unit, Perth, Submission to the Economic Regulation Authority on its Draft Report on Water Services Pricing, 24 Nisan 2005, pp.1-4.
- THOMPSON, Warren S. (1929). "Population". *American Journal of Sociology*, Vol. 34(6), pp. 959-975.
- THUROW, Lester, C., (1970). Investment in Human Capital, Wardsworth Publishing Company, California.
- TOBIN, James (1987). *Essays in Economics*. Volume 2, The Macroeconomics of Fiscal Policy, First edition, MIT Press, 485 pages, pp.132-150.

- TODARO, Michael P. (1976). *Internal Migration in Developing Countries: A Review of Theory, Evidence, Methodology, and Research Priorities*. Geneva: International Labour Office, Switzerland, 106 pages, pp. 25-30.
- TODARO, Michael P. & SMITH, Stephen C. (2020). *Economic Development*. Pearson, Thirteenth Edition, UK.
- TODARO, Michael P., & SMITH, Stephen C. (2015). *Economic Development* (12th ed.). Harlow: Pearson, UK.
- TODARO, Michael P. & SMITH, Stephen C. (2011). *Economic Development*. Addison-Wesley. 11. Edition, Prentice Hall Publisher, Pearson Economic Series. pp. 212-215.
- TOFFLER, Alvin, (1988). *Üçüncü Dalga*, Çev. Ali Seden, İstanbul: Altın Kitaplar.
- TOKALAK, İsmail, (2018). *Dünya Gıda Terörü*, Ataç Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- TOLAY, Juliette, (2012). “Discovering Immigration into Turkey: The Emergence of a Dynamic Field”. *International Migration*, 53(6), pp.57-73.
- TOMANBAY, Mehmet, (1998). *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, s.99-101.
- TUNALI, Halil & ÖZKAYA, Seren, (2016). “Türkiye’de İşsizlik-İntihar İlişkisinin Analizi”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, s.56-70.
- TURAN, Şerafettin, (1991). *Türk Devrim Tarihi İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara.
- TUNÇSİPER, Çağatay, (2023). *Türkiye’de Beşerî Sermaye ve İşgücü Verimliliğinin Eğitim Düzeylerine göre Değerlendirilmesi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- TURGOT, Anne Robert J. (1766). *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses*. 1-172 pages.
- TURMEPA, (2015). <http://www.turmepa.org.tr/icerik.aspx?id=249>, Erişim Tarihi: 29.11.2015.
- TUTAR, Kürşat, (2021). “Osmanlı Devletinden Günümüze Türkiye Demografisi ve Nüfus Politikaları: Tarihsel Bir Perspektif”, *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s.135-147.
- TÜRKAY, Orhan, (1960). *Türkiye Nüfusu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960.
- TÜRKAY, Orhan, (1962). “Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme”, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, Ankara, 1962.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye’nin Sanayileşmesi*, Töre Devlet Yayınları, 1. Baskı, Yayın No:54, Ankara.
- TÜRK EKONOMİ KURUMU (TEK), (2003). *Büyüme Stratejiler Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Büyüme Çalışma Stratejileri Metni*,2003/5, Ankara. ([Http://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)).
- TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ (2004). *Çalışma Grubu Raporları – I*, Cilt 11, İzmir. (Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu) (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>).s.1-49.
- TÜİK (2023). *Türkiye Nüfus ve Demografik Gelişmeler: 1927-2023*, s.12-20.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2015, 2016, 2017, 2019, 2020, 2022). *İstatistiklerle Türkiye 2015, 2016, 2017, 2019,2020, 2022 Verileri*, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2024). *2024 Yılı Nüfus ve Demografi Verileri Raporu*, Ankara.
- TWENGE, Jean M. (2006). *Generation Me: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled—and More Miserable than Ever Before*. New York: Free Press, April 2006, 304 pages, pp. 55-78.
- UÇKAN, Özgür, (2006). “Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma, *Bilgi Dünyası*, 7(1), İstanbul, s.23-48.
- UĞURCAN, Sema, (1992). “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 150. Yılında Tanzimat, VII. Dizisi, Sayı:142, s. 497-510. Ankara.
- ULUATAM, Özhan, (2004). “Damlaya Damlaya Ortadoğu’da Su Sorunu”, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.

- UNESCO, (1978). R. Nace (editör), *World Water Balance and Water Resources of the Earth*, Paris, UNESCO, 1978.
- UNESCO, (Birleşmiş Milletler), (2015). *Dünya Su Gelişim Raporu 2015, Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Su*, World Water Assessment Programme, Perugia, Italy, s.1-9.
- UNITED NATIONS, (UN). (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- UNITED NATIONS, Environment Programme (UNEP). (2007). "Global Water Quality Outlook.", Canada.
- UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC and CULTURAL ORGANIZATION (UNESCO). (2020). "The United Nations World Water Development Report 2020: Water and Climate Change", France, 219 pages. (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372985>).
- UN SDG Report. (2021). "Sustainable Development Goals Report.", Lois Jensen (edi.), United Nations, NY, USA, 68 pages. (<https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2021.pdf>)
- UNITED NATIONS, (UN), (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations, France, (<https://sdgs.un.org/2030agenda>).
- UNITED NATIONS, (1996). *World Population Prospects: The 1996 Revision*. United Nations Publications, France.
- UNITED NATIONS, (2022). *World Population Prospects: The 2022 Revision*. United Nations Publications, France.
- UNITED NATIONS, (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. United Nations Publications, France.
- UNITED NATIONS, (UN) (Birleşmiş Milletler), (2003). World Water Assessment Program, UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>, s.9.
- UNITED NATIONS, (UN) (1996). *World Population Prospects: The 1996 Revision*. pp.25-40.
- UNITED NATIONS, (Birleşmiş Milletler), (2003). World Water Assessment Program, UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>, s.9.
- UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs (2017). *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses (Revision 3)*, New York: United Nations, 264 pages.
- UNITED NATIONS, (2023). *World Population Prospects 2022: Summary of Results*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. (https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesd_pd_2022_wpp_key-messages.pdf; erişim tarihi:05.04.2023).
- UN-HABITAT, United Nations Human Settlements Programme, (2010). *State of the World's Cities 2010/2011: Bridging the Urban Divide*. UN-HABITAT, pp. 35-36.
- UN-HABITAT, United Nations Human Settlements Programme, (2010). *The State of African Cities 2010: Governance, Inequality and Urban Land Markets*, pp. 49-51. Nairobi, Kenya, (<https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files>). 279 pages.
- UN-HABITAT, (2022). *World Cities Report 2022*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), Nairobi, 2022, 422 pages. (<https://unhabitat.org/world-cities-report-2022-envisaging-the-future-of-cities>; erişim tarihi:05.05.2023).
- UNDP. (2020). *Human Development Report*. UNDP.
- UNITED NATIONS, UNDP, (2006). *Human Development Report*. United Nations. s. 52.
- UNITED NATIONS, (UNFPA), (2019). *World Population Prospects 2019*. United Nations Publications, New York, USA, pp.62-65.
- UNITED NATIONS, (UNFPA) (2022). *World Population Prospects: The 2022 Revision*. United Nations Publications, France, pp. 15-30, Dünya nüfus projeksiyonları ve temel varsayımlar.

Sayfa 45-60: Sahra Altı Afrika için nüfus projeksiyonları. Sayfa 65-80: Çin ve Hindistan gibi ülkeler için nüfus projeksiyonları. Sayfa 85-100: Gelişmiş ülkeler için nüfus projeksiyonları.

- UNITED NATIONS POPULATION FUND – UNFPA, (2022). State of World Population 2022 Report, Washington D.C.
- UZAY, Nisfet, (2005). Verimlilik ve Büyüme, Nobel Yayınları, Birinci Basım, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1951). “Osmanlı Tarihi”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 3, Kısım: 1, Ankara.
- ÜÇDOĞRUK, Şenay, (1996). “Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Ekonometrik Analizi: Eşbütünleşme Testi”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:7, Sayı:21, (Yaz 1996), s.101-112.
- ÜLGENER, Sabri F., (1991). Milli Gelir, İstihdam ve iktisadi büyüme, Der Yayınları, 7. Basım, İstanbul.
- ÜLKEN, Yüksel, (1986). Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 42, Sayı: 1-4, Ömer Celal Sarc’a Armağan, İstanbul, s.13-25.
- ÜLKEN, Yüksel, (1988). "Türk Ekonomisinde Tarım-Sanayi Dengesizliği ve Kur Politikası", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 45, Sayı 1-4, İstanbul, 1988.
- ÜNAY, Sadık, & KAYIKÇI, Fazıl, (2014). “Küresel Ekonomik Sistemde BRICS ve Doğu Asya”, Doğu Asya’nın Politik Ekonomisi” Editör: Ali Akkemik ve Sadık Ünay, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi (BÜTEK), İstanbul.
- ÜNLÜÖNEN, Kurban & TAYFUN, Ahmet, (2015). Ekonomi, Nobel Yayınları, 7. Baskı, Ankara.
- ÜNSAL, Erdal M. (2007). İktisadi Büyüme, İmaj Yayınları, 1. Basım, Ankara.
- WACKERNAGEL, Mathis, & REES, William, (1996). *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. New Society Publishers, Philadelphia, 160 pages, pp.101-115.
- WACQUANT, Loïc, (2008). *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity Press, Cambridge, 360 pages.
- WALBY, Sylvia (1990). *Theorizing Patriarchy*. First edition, Basil-Wiley-Blackwell, Cambridge, MASS, USA, 229 pages.
- WALDINGER, Roger (2001). *Strangers at the Gates: New Immigrants in Urban America*. First edition, University of California Press, 355 pages, p.45.
- WALLERSTEIN, Immanuel Maurice, (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 410 pages, pp. 54-65.
- WEBER, Max, (1922). *Economy and Society*. University of California Press.
- WEBER, Max, (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press, pp. 302-310.
- WEEKS, John R. (2012). *Population: An Introduction to Concepts and Issues*. Belmont, CA, Cengage Learning, pp. 150-152.
- WEEKS, John, R., (2015). *Population: An Introduction to Concepts and Issues*, Cengage Learning, 12 th Edition, Boston, Massachusetts.
- WEIL, David N., (2013). *Economic Growth*, Pearson Education Ltd., Third Edition, Essex, England, Routledge, 586 pages, p.212-215.
- WIIG, Karl M. (1997). "Knowledge Management: An Introduction and Perspective." *Journal of Knowledge Management*, Volume:1, No:1, pp. 6-14.
- WILKINSON, Richard, & PICKETT, Kate, (2010). *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. Penguin Books, UK, Dec. 2010, 400 pages.
- WIRTH, Louis, (1938). *Urbanism as a Way of Life*. American Journal of Sociology, Volume:44, No:1, July 1938, pp.1-24.
- WITTFOGEL, Karl August, (1957). *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. Yale University Press Publisher, New Haven, 570 pages.
- WORLD BANK, World Development Report 1993, 1998, 2000, 2010, 2015, 2019. (www.worldbank.org).
- WORLD BANK, (2000). World Development Report, 2000/2001, Attacking Poverty, World Bank: Washington, DC, 2000, pp. 23.

- WORLD BANK, (2005). World Development Report, 2000/2001, Attacking Poverty, World Bank: Washington, DC, 2000, s. 23. (1987 yılı için) World Bank, Global Economic Prospects, Güncel İktisat Çalışmaları II- 76- Trade, Regionalism and Development, World Bank: Washington, DC, 2005, pp. 21-22.
- WORLD BANK, (2006). World Development Report (2006). Equity and Development, The World Bank and the Oxford University Press, 2005, pp. 294-295. World Bank, State Institute of Statistics Turkey, Turkey Joint Poverty Assessment Report, 2005, pp. 8.
- WORLD BANK, (WB), (2016). *High and Dry: Climate Change, Water, and the Economy*. Washington, DC: World Bank Group.
- WORLD BANK, (2023). *Global Demographic Trends: World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies*. Washington, DC: World Bank Publications, 2023. (<https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/5e5ac9f1-71ee-4734-825e-60966658395f>; erişim tarihi:05.05.2023).
- WORLD BANK, (2023). *Demographic Trends Are Shaping Economic Growth*. Washington, DC: World Bank Publications, 2023. (<https://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report/development-trends-and-economic-development>; erişim tarihi:05.05.2023.).
- WORLD FOOD PROGRAM. (2021). World Hunger Report. World Food Program. s. 34.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION, (WHO). (2012). "World Health Statistics 2012", Health Expenditure, pp.133-145. [http://www.who.int/healthinfo/EN_WHS2012:Full.Pdf] (erişim tarihi:08.08. 2017).
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO), (2018). World Health Statistics 2018: Monitoring Health for The Sustainable Development Goals, Geneva, Switzerland.pp.1-57.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION, (WHO). (2020). Global Nutrition Policy Review 2020-2025. WHO. s. 45.
- WORLD RESOURCES INSTITUTE (WRI), (2015). "Water Stress By Country: 2040", 27 August 2015, <http://reliefweb.int/map/world/water-stress-country-2040>. Erişim Tarihi: 15.03.2016.
- WORLD RESOURCES INSTITUTE (WRI). (2019). "Water Could Limit Our Ability to Feed the World. These 9 Graphics Explain Why", Sara Walker, Rutger Willem Hofste ve Leah Schleifer, November 2019, Washington D.C., USA. (<https://www.wri.org/insights/water-could-limit-our-ability-feed-world-these-9-graphics-explain-why>).
- WORLD RESOURCES INSTITUTE (WRI). (2021). Water Stress in the Middle East and North Africa. World Resources Institute. s. 78.
- WORLD RESOURCES INSTITUTE (WRI). (2021). "Aqueduct Water Risk Atlas Report.", Washington D.C., USA. (<https://www.wri.org/data/aqueduct-water-risk-atlas>).
- WRIGHT, Erik Olin, (1985). *Classes*. London: Verso Books.
- WRIGHT, Erik Olin, (1997). *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WRIGHT, Erik Olin, (2010). *Envisioning Real Utopias*. London: Verso Books.
- WRIGHT, Erik Olin, (2015). *Understanding Class*. London: Verso Books.
- VAN DEN BERG, Hendrik, (2012). Economic Growth and Development, World Scientific Publishing, Second Edition, Singapore.
- VAN RIJCKEGHEM, Caroline ve ÜÇER, Murat, (2009). "Türkiye'de Tasarruf Oranı'nın Evrimi ve Başlıca Belirleyicileri: Doğru Politikalar İçin Çıkartılacak Dersler", TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2009-02 /482, İstanbul, s.1-82.
- VARSAK, Serkan & BAKIRTAŞ, İbrahim, (2009). "Ekonomik Büyüme Üzerinde Beşerî Sermayenin Etkisi:1970-2008 Türkiye Örneği", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:25, Aralık 2009, s.49-59.
- VON GOETHE, Johann Wolfgang, (2005). "The Sorrows of Young Werther." Translated by Michael Hulse. First Printed 4 May 1771, Penguin Random House Classics, 144 pages.
- YALÇINTAŞ, Nevzat, (1972). Türkiye'nin Sosyal Bünyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- YANIKKAYA, Halit, (2002). “Beşerî Sermaye Birikiminin İktisadi büyüme Sürecindeki Rolü Üzerine Bir Çalışma”, İstatistik Araştırma Dergisi, Sayı:2, s.287-306.
- YARDIMCIOĞLU, Fatih; GÜRDAL, Temel & ALTUNDEMİR, Mehmet, Emin, (2014). “Eğitim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Eş-bütünleşme Analizi (1980-2008)”, Eğitim ve Bilim Dergisi, 39(173), s.1-12.
- YAŞA, Memduh, (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980.
- YAYCI, Cihat, (2020). Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye, Kırmızıkeçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- YEĞİNBOY, Emin & YEĞİNBOY, E. Yasemin, (1993). “Uluslararası Sağlık Hizmetleri Etkinlik Göstergelerinin Türkiye Açısından İrdelenmesi”, Sağlık Hizmetleri ve İşletmeleri Serisi, Doğruculuk Matbaası, Sayı:2, İzmir, s.1-144.
- YELDAN, Erinç, (2001). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: *Bölüşüm, Birikim ve Büyüme.*, İletişim Yayınları, No:710, 1.Baskı, İstanbul, p.158-172.
- YENMEZ, Neceti, (2009). “Stratejik Bir Maden Olarak Bor Minerallerin Türkiye İçin Önemi”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı:19, İstanbul, s.59-94.
- YENTÜRK, Nurhan, (1997). “Finansal Serbestlik ve Makro Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri”, İktisat Dergisi, (Nisan-Mayıs 1997), s.57-63.
- YERELİ, Ayşe, N. ve GERŞİL, Gülşen, (2005). “Entelektüel Sermayeyi Ölçme ve Raporlama Yöntemleri”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, Manisa, s.17-29.
- YERGIN, Daniel, (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power.* Free Press, 928 pages, p.478-492.
- YERGIN, Daniel, (2011). *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World.* Penguin Press, NY, USA, 864 pages.
- YILDIRIM, Ali Ekber, (2020). Üretme Tüket; İthalat-Siyaset- Rant Kıskaçında Tarım, Sia kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- YILDIRIM, Kemal, & KARAMAN, Doğan, (2005). Makroekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Dördüncü Basım, Eskişehir.
- YILDIZ, Dursun, (2010). Su'dan Savaşlar, Truva Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Dursun, & ÖZBAY, Özdemir, (2012). Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku, Truva Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Sebahattin, (2010). Entelektüel Sermaye Teori ve Araştırma, Türkmen Kitabevi, Yayın No:363, İstanbul.
- YILDIZ, Deniz, & GENÇ, K. Yılmaz, (2020). Entelektüel Sermaye, İnovasyon ve Rekabet Üstünlüğü, Astana Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- YILMAZ, Kuzey, (2009). “Beşerî Sermaye ve Türkiye”, Türk Bilim Araştırma Vakfı, Tübv Bilim Dergisi, Cilt:2, Yıl:1, s.73-81.
- YILMAZ, Eren Alper, (2019). “Uluslararası Beyin Göçü Hareketleri Bağlamında Türkiye'deki Beyin Göçünün Durumu”, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (X-II), s.220-232.
- YILMAZ, Murat, (2021). Türkiye Nüfus Coğrafyası, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- YILMAZ, Ensar, (2022). “1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Demografik Yapısında Öne Çıkan Bazı Özellikler”, Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi, (Journal of Social and Humanities Sciences Research), 9(84), s.1266-1271.
- YOUNG, Michael, (1958). *The Rise of the Meritocracy: 1870-2033: An Essay on Education and Equality.* Thames and Hudson.
- YUMUŞAK, İbrahim Güran, (2008). “Beşerî Sermayenin İktisadi Önemi ve Türkiye'nin Beşerî Sermaye Potansiyeli”, İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları, 55. Kitap, 2008, İstanbul, s.3-48.
- ZEHİR, Cemal, (2005). "Son Gelişmeler Işığında Ortadoğu, Orta Asya ve Orta Avrupa'da Su Meseleleri", Turan Dergisi, Sayı:1, Ocak 2005, s.139-158.
- ZEYTİNOĞLU, Erol, (1972). Türkiye Ekonomisi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Nihat Sayar Yayın Yardım Vakfı, İstanbul.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- www.ekodialog.com.
- <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>;
- http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=571.
- <http://www.turmepa.org.tr/icerik.aspx?id=249>.
- www.tek.org.tr.
- <http://www.bilgiyonetimi.org/cm>.
- www.gelirler.gov.tr.
- www.tepav.org.tr.
- http://www.ikatolyesi.com/turkiye%E2%80%99nin-surdurulebilir-yenilik-profilu-uzerine_7068.html#.VPNCC_msVqU.
- <https://www.cottgroup.com/tr/blog/calisma-hayati/item/entelektuel-sermaye-nedir>.
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf.
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf.
- <https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/35251/xfiles/plan3.pdf>.
- <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/tmApE+plan4.pdf>.
- <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>
- <https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/35254/xfiles/plan6.pdf>.
- https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/524_1.pdf,
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf.
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_KalkinmaPlani-2014-2018.pdf
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf.
- <https://www.cografyatir.com/haber/dunyada-su-kaynaklari>.
- <https://www.artemisaritim.com/dunya-genelinde-su-kaynaklarinin-durumu>.
- <http://www.turmepa.org.tr/icerik.aspx?id=249>.
- http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=571.
- <https://www.artemisaritim.com/dunya-genelinde-su-kaynaklarinin-durumu>.
- <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=1780>.
- <https://www.kozbilge.com/2014/10/nufus-ve-enerji-iliskisi.html>;
- <https://www.bilgial.com/wpcontent/uploads/2019/10/1783-1914-Y%C4%B1llar%C4%B1-Aras%C4%B1nda-Osmanl%C4%B1-Devleti%E2%80%99ne-Y%C3%B6nelik-G%C3%B6r%C3%BCmler-Karpat-2002-s.130.png>.
- <https://yaslanmarehberim.org/2019/08/24/dunyada-ve-turkiyede-yasli-nufus/>
- <http://www.times.si/slovenija/svetovno-prebivalstvo-se-se-vedno-povecuje-za-vec-kot-odstotek-letno--ba0a9fe127bd137a17d8793b4cec49121370c521.html>
- <https://www.bolgegundem.com/trabzon-nufusu-kac-oldu-tuik-2018-trabzon-ilce-ilce-nufus-sonuclari-719129h.htm>
- <https://www.habercigazetesi.net/hem-nufus-hem-de-goc-arti/>
- <https://www.yazbuz.com/demografi-nedir/>
- <https://www.ahaber.com.tr/yasam/2011/10/21/39-karili-94-ccuklu>
- <https://alltopstartups.com/2011/10/01/top-15-quotes-to-inspire-technology-entrepreneurs/>
- <https://www.haberler.com/turkiye-de-kadin-erkek-nufusu-esitlendi-10629189-haberi/>
- <https://group21environment.wordpress.com/2017/02/23/overbearing-population/>
- <https://kadinlarkurtulusu.wordpress.com/yazdiklarimiz/erkek-egemenliginin-tarihsel-kokenleri/>
- <https://blog.n11.com/kultur-sanat/film/enler/savas-filmleri>
- <https://kot0.com/dikeyde-buyuyen-nufus-hong-kongun-kent-yogunlugu/>
- <https://www.zenginbilgiler.com/plansiz-ve-carpik-kentlesme/>
- <https://www.belgeseltarih.com/ahiska-turklerinin-inegole-yerlestirilmesine-dair-tarihi-belgeler/>
- <http://www.bilgiyasam.com/ic-goc-nedir-ic-goelerin-nedenleri-nelerdir-3455>.
- <https://testbook.com/question-answer/based-on-the-following-blackers-stages-of-pop>;
- <https://dineshbakshi.com/igcse-gcse-economics>;
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437>;
- http://cografyaharita.com/haritalarim/3g_dunya_siyasi_haritasi.png.

- <https://erhananadol.com/dunya-nufusunun-tarihsel-surecteki-degisimi/>
- <https://tr.pinterest.com/pin/597430706793074456>.
- http://cografyaharita.com/dunya_nufus_haritalari2.html;
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf/2004>.
- <https://www.cottgroup.com/tr/blog/calisma-hayati/item/entelektuel-sermaye-nedir>.
- <https://istanbultarihi.ist/94-istanbul-nufusu-fetihten-xviii-yuzyil-sonlarına-kadar>.
- <https://istanbultarihi.ist/94-istanbul-nufusu-fetihten-xviii-yuzyil-sonlarına-kadar>.
- <http://cografyaharita.com/haritalarim/3adunya-2022-nufus-haritasi.png>.
- <http://www.oecd.org/dataoecd/31/29/37393662.pdf>.
- <http://t24.com.tr/haber/su-savaslari-nerelerde-cikacak-kim-kiminle-savasacak>, 270718.
- <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=117255&forceview=1>,
- <https://cografyabilim.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/12/nufuscografyasc4b1.pdf>.
- <https://weblog.iom.int/worlds-congested-human-migration-routes-5-maps>;
- <http://reliefweb.int/map/world/water-stress-country-2040>.
- <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_the_world;
- <https://ourworldindata.org/future-population-growth>;
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2023-53450#>
- <http://www.prb.org/pdf16/prb-wpds2016-web-2016.pdf>.
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/690620>.
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2013/Car122013a>.
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tuketim_ve_TasarrufEgilimleriOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf.
- <https://evrimagaci.org/insan-populasyonu-kontrolsuz-nufus-artisinin-uzun-vadeli-etkileri-nelerdir-13581>.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_n%C3%BCfusu#:~:
- <https://www.mahfiyegilmez.com/2012/05/tasarruf-yatrim-ve-buyume.html>
- <https://www.harita.gov.tr/urun/turkiye-fiziki-haritasi/193>
- <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi>
- <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa#>:
- <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/publication/recipe-for-livable-planet?cid>
- https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa;
- https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html.
- <https://cenevrefisi-dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353797#:~:text=>
- <https://popcouncil.org/insight/world-population-day-2022/>
- <https://erhananadol.com/wp-content/uploads/2021/04/Turkiye-nufusunun-tarihsel-seyri.png>
- https://www.oecd.org/en/publications/oecd-annual-report-2009_annrep-2009-en.html.
- <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files>.

ISBN: 978-625-367-935-4